WYDAWNICTWA KOMITETU EKONOMICZNEGO MINISTRÓW

MATERJAŁY

ODNOSZĄCE SIĘ DO DZIAŁALNOŚCI RZĄDU

W CZASIE OD 15 MAJA 1926 DO 31 GRUDNIA 1927

SPRAWOZDANIA MINISTERSTW

WARSZAWA 1928

NAKŁADEM PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

WYDAWNICTWA KOMITETU EKONOMICZNEGO MINISTRÓW

MATERJAŁY

ODNOSZĄCE SIĘ DO DZIAŁALNOŚCI RZĄDU

W CZASIE OD 15 MAJA 1926 DO 31 GRUDNIA 1927

SPRAWOZDANIA MINISTERSTW

WARSZAWA 1928

NAKŁADEM PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

35 inw.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

MATERJAŁY
ODNOSZĄCE SIĘ DO DZIAŁALNOŚCI RZĄDU

WYDAWNICTWA KOMITETU EKONOMICZNEGO MINISTRÓW

MATERJAŁY

ODNOSZĄCE SIĘ DO DZIAŁALNOŚCI RZĄDU

W CZASIE OD 15 MAJA 1926 DO 31 GRUDNIA 1927

SPRAWOZDANIA MINISTERSTW

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

WARSZAWA 1928
NAKŁADEM PREZYDJUM RADY MINISTRÓW

93(438)"12" : 323(038)

1969/3

l. inw. 35
BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

Drukiem Zakładów Graficznych „Bibljoteka Polska" w Bydgoszczy.

Przedmowa.

Praca niniejsza jest pierwszą próbą ogólnego sprawozdania z działalności Rządu za półtora roku, dokonaną zbiorowo przez poszczególne Ministerstwa. Wydawcy zdają sobie całkowicie sprawę z jej niedomagań.

Najbardziej widocznym dla czytelnika brakiem tej pracy jest charakter fragmentaryczny sprawozdania, ujmującego działalność maszyny państwowej tylko w jej poszczególnych urzędach, lecz nieogarniającego całokształtu tej działalności.

Jako zaletę niniejszej pracy wymieniłbym jej prostą rzeczowość, nieozdobioną żadnemi motywami publicystycznemi. Zaleta ta odpowiada zresztą właściwemu celowi sprawozdania, zmierzającego do zapoznania obywateli z rzeczywistą, żmudną, ogromną i niezawsze docenianą pracą naszego młodego aparatu państwowego.

Polecając ogłoszenie drukiem pracy niedoskonałej, powodowałem się pewnym specjalnym motywem. Chodzi mi mianowicie o szerokie udostępnienie niniejszej pracy zbiorowej urzędnikom państwowym. Zapoznanie się z działalnością całej maszyny państwowej powinno podnieść u wszystkich urzędników świadomość uczestniczenia w wielkim wysiłku zbiorowym i poczucie ogólnej celowości tego wysiłku, budzące zkolei radość pracy. Wreszcie chciałbym nakłonić w ten sposób urzędników do samorzutnego, perjodycznego oceniania dokonanej pracy w związku z całokształtem życia państwowego. W ten sposób — jak się spodziewam — ogłoszenie niniejszej książki będzie pierwszym krokiem na drodze do podniesienia zdolności sprawozdawczej wszystkich urzędów państwowych.

Kazimierz Bartel.

Warszawa, dnia 28 kwietnia 1928.

Spis rzeczy.

Str.

PREZYDJUM RADY MINISTRÓW 1
I. Współpraca Rządu ze sferami gospodarczemi kraju 1
1. Konferencje ogólne z kołami gospodarczemi 1
2. Działalność Komisyj opinjodawczych przy Komitecie Ekonomicznym Ministrów . . 3
II. Komisja Ankietowa Badania Warunków i Kosztów Produkcji oraz Wymiany 5
III. Komisja Nadzwyczajna do walki z nadużyciami 9
IV. Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów 10
V. Biuro Prezesa Rady Ministrów 12
VI. Instytucje podległe Prezydjum Rady Ministrów 14
VII. Najwyższa Komisja Dyscyplinarna 15
VIII. Najwyższy Trybunał Administracyjny 17
IX. Trybunał Kompetencyjny 18

MINISTERSTWO SPRAW ZAGRANICZNYCH 19
I. Polska polityka zagraniczna 19
1. Zagadnienia ogólne 19
2. Problemat litewski 23
3. Sprawy polsko-niemieckie 25
4. Sprawy wschodnie 28
5. Polska i Zachód 30
6. Polska we współpracy międzynarodowej 31
II. Służba konsularna 36
II. Traktaty, konwencje i umowy, zawarte przez Polskę od maja 1926 do końca 1927 . . . 44

MINISTERSTWO SPRAW WEWNĘTRZNYCH 50
I. Budżet Ministerstwa i władz podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych 50
II. Działalność organizacyjna Ministerstwa 55
III. Zmiany w podziale administracyjnym Państwa 60
IV. Działalność inspekcyjna 63
V. Wyszkolenie urzędników podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych 64
VI. Działalność legislacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 66
VII. Organizacja samorządu terytorjalnego 70
VIII. Intensyfikacja pracy samorządowej 72
IX. Działalność aprowizacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 78
X. Działalność Państwowej Służby Zdrowia 80
XI. Organizacja i administracja Policji Państwowej oraz zagadnienie bezpieczeństwa publicznego 96
XII. Działalność Głównego Urzędu Statystycznego 99
XIII. Działalność Korpusu Ochrony Pogranicza 102

MINISTERSTWO SPRAWIEDLIWOŚCI 106
I. Wymiar sprawiedliwości 106
II. Działalność ustawodawcza 109
III. Więziennictwo 124

Str.

MINISTERSTWO WYZNAŃ RELIGIJNYCH I OŚWIECENIA PUBLICZNEGO 128

I. Budżet 128
II. Organizacja Ministerstwa i Kuratorjów Okręgów Szkolnych 131
III. Sprawy ogólno-szkolne 133
1. Administracja szkolna 133
2. Ustrój szkolnictwa 133
3. Pragmatyka nauczycielska 135
4. Wizytacje szkół 135
5. Dokształcanie nauczycieli 136
6. Życie szkolne 137
7. Sprawa podręczników szkolnych 138
8. Sprawy wydawnicze 139
9. Bibljoteka 140
10. Propaganda zagraniczna 140
IV. Szkolnictwo powszechne 141
1. Praca nad realizacją powszechnego nauczania 141
2. Praca nad podnoszeniem poziomu szkół powszechnych 144
3. Praca w zakresie administracji 144
4. Sprawy dotyczące mniejszości narodowych w szkołach powszechnych 145
5. Kwalifikacje i kształcenie nauczycieli szkół powszechnych 147
6. Oświata pozaszkolna 149
V. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące 149
1. Stan szkół 149
2. Praca nad podnoszeniem poziomu szkół 152
3. Kwalifikacje i kształcenie nauczycieli 154
4. Sprawy administracyjne 157
5. Szkolnictwo średnie mniejszości narodowych 157
VI. Szkolnictwo zawodowe 159
1. Uwagi ogólne o rozwoju szkolnictwa zawodowego od maja 1926 r. do września 1927 159
2. Przegląd poszczególnych rodzajów szkolnictwa zawodowego 163
VII. Nauka i szkoły wyższe 167
1. Sprawy nauki 167
2. Sprawy szkół wyższych 171
VIII. Sztuka 175
1. Uwagi ogólne 175
2. Szkolnictwo artystyczne 175
3. Opieka nad twórczością 176
4. Opieka nad zabytkami 178
5. Propaganda kulturalna 179
IX. Wychowanie fizyczne 180
1. Reorganizacja administracji. Sposób zużytkowania środków finansowych 180
2. Działalność normatywna i instrukcyjna w zakresie wychowania fizycznego w znaczeniu ściślejszem 181
3. Sprawy higjeny szkolnej 182
4. Wyniki ogólne i prace rozpoczęte 183
X. Wyznania 183
1. Wyznanie katolickie 183
2. Wyznanie ewangelickie 184
3. Wyznanie prawosławne 184
4. Inne wyznania chrześcijańskie 185
5. Wyznanie mojżeszowe 185
6. Wyznanie karaimskie 185
7. Sprawy ogólne 185
XI. Archiwa państwowe 186
XII. Szkolnictwo polskie zagranicą 188
XIII. Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego 190
1. Zarządzenia normujące akcję na rzecz W. F. i P. W. społeczeństwa 190
2. Organizacje władz kierowniczych W. F. i P. W. 190

Str.

3. Kształcenie instruktorów i rozwój szkolnictwa fachowego 192
4. Rozbudowa urządzeń wychowania fizycznego i sportu oraz przysposobienia . . . 192
5. Budżet 194

MINISTERSTWO SKARBU 196
I. Budżet 196
II. Organizacja Ministerstwa Skarbu i ilość urzędników 203
III. Budżet Państwa w latach 1926 i 1927 206
1. Formalno-prawne podstawy gospodarki państwowej w roku 1926 i w pierwszym kwartale roku 1927 206
2. Prace nad ułożeniem budżetu na rok 1927/28 211
3. Wykonanie budżetu w roku 1926 214
4. Wykonanie budżetu 1927/28 218
5. Rozwój wydatków produkcyjnych w latach 1925, 1926/27, w pierwszych trzech kwartałach 1927/28 225
IV. System podatków i ich wydajność 232
1. Podatki gruntowe 233
2. Podatek od nieruchomości miejskich i niektórych budynków w gminach wiejskich . 236
3. Podatek przemysłowy 238
4. Podatek od kapitałów i rent 242
5. Podatek dochodowy 243
6. Podatek majątkowy 245
V. Rezerwy skarbowe 250
VI. Waluta i obieg pieniężny 253
VII. Długi zagraniczne Polski 264
VIII. Bank Polski w latach 1926 i 1927 267
IX. Banki prywatne 272
X. Giełda 275
XI. Kursy Polskich Pożyczek Państwowych na giełdzie w New Yorku 279
XII. Polski Monopol Tytoniowy 281
XIII. Państwowy Monopol Spirytusowy 288
XIV. Państwowy Monopol Zapałczany 290
XV. Monopol Soli 292
XVI. Uposażenie funkcjonarjuszów państwowych 293
XVII. Przedsiębiorstwa państwowe 294
XVIII. Cła 296
XIX. Kontrola Ubezpieczeń 299
XX. Ewolucja w rozbudowie systemu rachunkowo-kasowego Rzeczypospolitej 303
XXI. Bank Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny i Pocztowa Kasa Oszczędności 306
1. Bank Gospodarstwa Krajowego 307
2. Państwowy Bank Rolny 309
3. Pocztowa Kasa Oszczędności 311
XXII. Pożyczki Państwowe 312
XXIII. Oszczędności 314

MINISTERSTWO PRZEMYSŁU I HANDLU 317
I. Budżet 317
1. Administracja 317
2. Przedsiębiorstwa państwowe 321
II. Organizacja Ministerstwa 322
III. Administracja 326
1. Subwencje 326
2. Roboty państwowe 326
3. Przedsiębiorstwa państwowe 328
4. Urzędy podległe Ministrowi Przemysłu i Handlu 332
IV. Prace w dziedzinie prawodawstwa 337
V. Życie gospodarcze 344
1. Czynniki ogólne 344
2. Górnictwo i Hutnictwo 349

Str.

3. Przemysł przetwórczy 356
4. Handel wewnętrzny 365
5. Handel zagraniczny 368
6. Handel i komunikacje morskie 378
VI. Wnioski 382

MINISTERSTWO ROLNICTWA 384
I. Budżet 384
II. Organizacja Ministerstwa i ilość urzędników 390
III. Majątki państwowe 393
IV. Leśnictwo 396
V. Hodowla koni i stadniny państwowe 400
VI. Oświata rolnicza 403
VII. Państwowy Instytut Meteorologiczny 410
VIII. Weterynarja 411
IX. Kredyt rolniczy 415
X. Meljoracje rolne 417
XI. Nawozy sztuczne 418
XII. Doświadczalnictwo i akcja pokazowa 419
XIII. Produkcja zbożowa 421
XIV. Ceny zboża 429
XV. Spożycie zboża wewnątrz kraju 436
XVI. Elewatory i rezerwy zbożowe 440
XVII. Produkcja zwierzęca 441
XVIII. Uprawa chmielu 443
XIX. Uprawa tytoniu 444
XX. Przywóz i wywóz produktów rolniczych 444
XXI. Cukrownictwo 446
XXII. Przemysł ziemniaczany 448

MINISTERSTWO KOMUNIKACJI 451
I. Budżet 451
II. Organizacja Ministerstwa Komunikacji i Dyrekcyj Polskich Kolei Państwowych . . . 455
III. Projekty ustawodawcze 457
IV. Taryfy i konwencje kolejowe 460
1. Polityka taryfowa 460
2. Taryfy wewnętrzne 463
3. Komunikacja i taryfy międzynarodowe 466
4. Tranzyt 470
5. Konwencje i umowy międzynarodowe 471
V. Stan prawny Polskich Kolei Państwowych 473
VI. Polskie Koleje Państwowe 474
1. Sieć, tabor i personel P. K. P. 474
2. Eksploatacja Polskich Kolei Państwowych 478
3. Ulepszenia, budowa i zakup nowego taboru 493
4. Naprawa taboru 495
5. Utrzymanie nawierzchni i budowa nowych kolei 497
6. Odbudowa i inwestycje kolejowe 499
7. Koleje wąskotorowe 504
VII. Komunikacja lotnicza 507

MINISTERSTWO ROBÓT PUBLICZNYCH 512
I. Budżet i organizacja Ministerstwa 512
II. Prace legislacyjne 514
III. Sprawy wodne 517
1. Komunikacje wodne 517
2. Meljoracje publiczne (podstawowe) 522
3. Zaopatrywanie w wodę większych grup osiedli 524
4. Wyzyskanie sił wodnych 524
5. Prace hydrograficzne 525

Str.
IV. Budownictwo 526
V. Odbudowa kraju 531
VI. Drogi i mosty 534
VII. Sprawy elektryczne 539
VIII. Pomiary kraju i granic 542
IX. Turystyka 545
X. Grobownictwo wojenne 546
XI. Zwalczanie bezrobocia 547

MINISTERSTWO POCZT I TELEGRAFÓW 549
I. Wstęp 549
II. Rozwój sieci pocztowej, telegraficznej i telefonicznej 550
III. Sprawy organizacyjne 553
IV. Kodyfikacja przepisów 554
V. Ruch pocztowy, telegraficzny i telefoniczny 554
VI. Środki transportowe 555
VII. Sprawy gospodarcze 556
VIII. Kable telefoniczne międzymiastowe 557
IX. Koncesja radjofoniczna 558
X. Inwestycje pocztowe w Gdyni 559
XI. Personel 559
XII. Taryfa pocztowa, telegraficzna i telefoniczna 560
XIII. Dochody i wydatki 561

MINISTERSTWO PRACY I OPIEKI SPOŁECZNEJ 563
I. Budżet i personel 563
1. Budżet 563
2. Personel 564
II. Działalność Ustawodawcza 565
1. Polityka socjalna w Polsce 565
2. Rozporządzenia Prezydenta Rzplitej z mocą ustawy 566
3. Układy i konwencje międzynarodowe 570
4. Ustawy sejmowe 572
5. Projekty ustawodawcze 573
III. Praca najemna w Polsce w 1926/27 r. 575
1. Liczba robotników i pracowników 575
2. Bezrobocie 576
3. Płace 581
4. Zatargi między pracownikami i pracodawcami 587
5. Emigracja 589
IV. Działalność poszczególnych agend Ministerstwa 596
1. Ubezpieczenie społeczne 596
2. Ochrona pracy 600
3. Międzynarodowe ustawodawstwo pracy 605
4. Opieka społeczna 606
5. Działalność informacyjno-wydawnicza 611

MINISTERSTWO REFORM ROLNYCH 614
I. Prace rządu pomajowego w zakresie ustawodawstwa agrarnego 614
1. Scalenie gruntów 614
2. Likwidacja służebności 615
3. Przepisy przewidziane w ustawie z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej 616
4. Ustawodawstwo w zakresie sfinansowania reformy rolnej 624
5. Ustawodawstwo w zakresie utrwalenia nowoutworzonej struktury rolnej 625
6. Ustawodawstwo w zakresie organizacji pracy związanej z wykonaniem reformy rolnej . 625
7. Uporządkowanie ustawodawstwa agrarnego 625
8. Kodeks agrarny 627

Str.
II. Sprawa sfinansowania reformy rolnej za rządu pomajowego 627
1. Czynniki warunkujące sfinansowania reformy rolnej 627
2. Prace Rządu w dziedzinie sfinansowania reformy rolnej 628
3. Państwowy Bank Rolny 629
III. Organizacja pracy w Min. Reform Rolnych i organach podległych 630
1. Braki w organizacji 630
2. Reorganizacja Ministerstwa 631
3. Polityka personalna i stypendja 632
IV. Wyniki prac Min. Reform Rolnych i Urzędów Ziemskich 633
1. Zestawienie budżetów 1924 do 1928/29 633
2. Zestawienie sum funduszu obrotowego 636
3. Wyniki prac scaleniowych 636
4. Zagadnienia meljoracyjne 638
5. Uzupełnienie gospodarstw karłowatych 639
6. Zadania w dziedzinie scalenia 641
7. Likwidacja serwitutów 641
8. Problem parcelacyjny 643
9. Parcelacja na Śląsku 649
10. Art. 5 Ustawy grudniowej z 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej 650
11. Sfinansowanie reformy rolnej 650
12. Działalność Państw. Banku Rolnego 651
13. Działalność Głównej Komisji Ziemskiej 655
Errata 656

Prezydjum Rady Ministrów.

W miesiącach letnich 1926 r. Prezydjum Rady Ministrów uległo reorganizacji. Zmiany, wprowadzone przez nowy statut organizacyjny z dnia 28 sierpnia 1926 [1]), zdążają do zacieśnienia łączności między szefem Rządu i poszczególnemi ministerstwami i wzmocnienia tą drogą inicjatywy Rządu jako całości, zwłaszcza w sprawach dotyczących ogólnej polityki Rządu lub przechodzących właściwy zakres działania poszczególnych resortów. W powyższym celu Prezydjum Rady Ministrów, na miejsce uprzednio istniejących pięciu wydziałów, zostało podzielone na Gabinet Prezesa Rady Ministrów, którego głównem zadaniem jest utrzymywanie łączności z poszczególnemi resortami i referowanie Prezesowi Rady Ministrów spraw wprowadzanych przezeń pod obrady tej ostatniej, oraz Biuro Prezesa Rady Ministrów, obejmujące aparat wykonawczy urzędu.

Temuż celowi usprawnienia i ujednostajnienia ogólnej inicjatywy Rządu w sprawach gospodarczych odpowiada nowy regulamin Komitetu Ekonomicznego Ministrów, uchwalony przez Radę Ministrów 29 października 1926 [2]). W myśl nowego regulaminu przewodniczącym Komitetu, funkcjonującego uprzednio pod przewodnictwem Ministra Skarbu, zostaje Prezes Rady Ministrów, sekretarjat zaś Komitetu przeniesiony zostaje z Ministerstwa Skarbu do Prezydjum Rady Ministrów.

Temuż wreszcie celowi odpowiada także rozporządzenie Rady Ministrów z 23 marca 1927 [3]), rozszerzające zakres działania Biura Prawnego Prezesa Rady Ministrów i zmieniające statut organizacyjny Prezydjum w sensie równorzędnego podziału tego urzędu na Gabinet, Biuro i Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów.

Jednem z pierwszych zadań zleconych Gabinetowi Prezesa Rady Ministrów było podjęcie — w łączności z zainteresowanemi ministerstwami — prac, zdążających do zbadania szeregu nowych przejawów życia gospodarczego kraju [4]) i które doprowadzić miały do zwołania jesienią 1926 z inicjatywy szefa Rządu narad gospodarczych i powstania Komisyj Opinjodawczych przy Prezesie Komitetu Ekonomicznego Ministrów i wreszcie do zorganizowania Komisji Ankietowej badania kosztów produkcji i wymiany.

I.

Współpraca Rządu ze sferami gospodarczemi kraju.

1. Konferencje ogólne z kołami gospodarczemi.

Jesienią 1926 r., po zrównoważeniu budżetu i stabilizacji złotego, Rząd znalazł się w możności rozwinięcia większej inicjatywy w zakresie spraw gospodarczych kraju. W celu nawiązania, w tym okresie wzmożonej działalności Rządu, bliższego kontaktu

[1]) Patrz Monitor Polski 1926 Nr. 196.
[2]) Patrz Monitor Polski 1926 Nr. 260.
[3]) Patrz Monitor Polski 1927 Nr. 73.
[4]) Jednym z ubocznych rezultatów tych prac było ogłoszenie jesienią 1926 broszury p. t. Przegląd życia gospodarczego Polski w okresie od połowy maja do września 1926. Warszawa 1926. Wydawnictwo Gabinetu Prezesa Rady Ministrów.

między tym ostatnim i sferami gospodarczemi kraju, w końcu 1926 i początku 1927 zwołane zostały przez Wiceprezesa Rady Ministrów cztery konferencje, na które oprócz przedstawicieli Rządu zaproszono ogółem około 240 przedstawicieli sfer gospodarczych, ekonomistów i reprezentantów świata pracy.

Pierwsza z tych konferencyj odbyła się 30 i 31 października 1926 i zgromadziła przedstawicieli rolnictwa, przemysłu, finansów i handlu. Program jej obejmował trzy przedmioty: zapobieganie zwyżce cen i walkę z drożyzną, badanie kosztów produkcji i wymiany oraz konjunktur gospodarczych i zagadnienie stałej współpracy między Rządem i kołami gospodarczemi.

Otwierając obrady Wiceprezes Rady Ministrów, będący już wówczas Przewodniczącym Komitetu Ekonomicznego Ministrów, zaznaczył, że Rządowi w jego polityce gospodarczej zależy bardzo na bliskiem zapoznaniu się z fachową opinją sfer zainteresowanych. Z dalszego przebiegu dyskusji wnosić można [1]), że inicjatywa Rządu w tej mierze została należycie oceniona przez przedstawicieli kół gospodarczych, którzy ze swej strony wyrazili żywe zadowolenie z zapowiadającego się bliższego kontaktu między Rządem i kołami gospodarczemi, podnosząc jednocześnie brak takiego kontaktu w latach poprzednich.

W dyskusji nad ostatnim punktem programu zarówno Wiceprezes Rady Ministrów jak i przedstawiciele kół gospodarczych zaznaczyli niedostateczność istniejących uprzednio komisyj doradczych przy poszczególnych ministerstwach. Mówcy podnieśli, że komisje te mogą oświetlać fragmentarycznie tylko sprawy wchodzące w kompetencję poszczególnych resortów, są jednak niewystarczające, gdy chodzi o zagadnienia ogólnej polityki gospodarczej państwa. Z dyskusji wyłoniła się potrzeba utworzenia komisyj opinjodawczych przy Komitecie Ekonomicznym Ministrów, opracowującym poszczególne zadania polityki gospodarczej Rządu z punktu widzenia całości interesu państwowego. W zakończeniu obrad Wiceprezes Rady Ministrów oświadczył zebranym, że w wyniku wspólnej dyskusji w najbliższym czasie powołana zostanie do życia Komisja Opinjodawcza przemysłowa przy Komitecie Ekonomicznym, i że jednocześnie zwołane zostaną dalsze konferencje ogólne poświęcone zagadnieniom rolnictwa i pracy. W ten sposób już na pierwszej konferencji ogólnej nakreślony został plan stałej współpracy między Rządem i czynnikami społecznemi najbliżej zainteresowanemi polityką gospodarczą państwa.

Drugą zkolei konferencją ogólną była zwołana w Prezydjum Rady Ministrów w dniu 15 i 16 listopada 1926 narada rolnicza. W konferencji tej wziął udział szereg najwybitniejszych znawców spraw rolniczych kraju, mogących w autorytatywny sposób reprezentować interesy zarówno posiadaczy jak i pracowników rolnych. Obszerny program konferencji wskazywał wagę, jaką Rząd przywiązywał do spraw rolnych. Obejmował on referaty następujące: ogólne postulaty dotyczące polityki Rządu w stosunku do rolnictwa, sprawy podatkowe związane z rolnictwem, sprawy kredytu rolnego, oświaty rolniczej, szereg spraw dotyczących rozwoju produkcji rolnej i wreszcie kwestję współpracy organizacyj rolniczych z Rządem [2]). W rezultacie żywej dyskusji, jaka wywiązała się nad ostatnim punktem programu, Wiceprezes Rady Ministrów zapowiedział powołanie w najkrótszym czasie Komisji Opinjodawczej rolnej przy Komitecie Ekonomicznym.

Z konferencją rolną związana jest ściśle ostatnia według daty z konferencyj ogólnych, a mianowicie narada z dnia 27 lutego 1927 poświęcona zagadnieniom, związanym z reformą rolną i spółdzielczością rolniczą. Otwierając obrady Wiceprezes Rady Ministrów oświadczył, że na życzenie reprezentantów średniego i drobnego rolnictwa zagadnie-

[1]) Szczegółowe sprawozdanie z przebiegu konferencji, zawierające listę obecnych i całkowite teksty przemówień, zostało ogłoszone w Wydawnictwach Komitetu Ekonomicznego Ministrów p. t. Współpraca Rządu ze sferami gospodarczemi Państwa. Zeszyt I. Sprawozdanie z narady gospodarczej, odbytej w dn. 30 i 31 października 1926 r.

[2]) Szczegółowe sprawozdanie z powyższej konferencji zostało wydane przez Komitet Ekonomiczny jako zeszyt II-gi Współpracy Rządu ze sferami gospodarczemi państwa.

nia dotyczące reformy rolnej i spółdzielczości zostały wyłączone z dość już obszernego programu poprzedniej konferencji i będą przedmiotem osobnej konferencji, która da możność szczegółowego rozważenia tych doniosłych zagadnień. Porządek obrad obejmował następujące referaty: ogólne potrzeby drobnego rolnictwa w związku z reformą rolną, techniczne wykonanie reformy rolnej, potrzeby gospodarstw podgórskich, finansowanie reformy rolnej, spółdzielczość rolnicza i jej potrzeby, pomoc Rządu i kredyty dla spółdzielczości rolnej, spółdzielczość a samorządy [1]).

Trzecią zkolei z narad ogólnych była konferencja pracy, która odbyła się w dniu 28 listopada 1926. Otwierając obrady Wiceprezes Rady Ministrów oświadczył, że Rząd stoi na stanowisku utrzymania i dalszej rozbudowy naszego ustawodawstwa, zdążającego do ochrony interesów pracujących, i zaprosił obecnych do wypowiedzenia z otwartością swej oceny polityki gospodarczej Rządu. Program obrad rozpadł się na dwie części: pierwszą, odnoszącą się do ogólnej polityki gospodarczej Rządu i obejmującą kwestje walki z drożyzną, budżetów robotniczych, organizacji pracy i ankiety o kosztach produkcji i wymiany, oraz część drugą, w której obecni mieli sformułować najważniejsze postulaty pracy w zakresie świadczeń i ustawodawstwa socjalnego.

W referatach na powyższe tematy i w dyskusji, jaka się po wygłoszeniu ich wywiązała, zebrani wypowiedzieli szereg uwag krytycznych o polityce gospodarczej Rządu i sformułowali szereg postulatów dotyczących ustawodawstwa społecznego, a także zagadnienia płac. Zabrawszy głos po zakończeniu dyskusji Wiceprezes Rady Ministrów oświadczył, że Rząd nie jest w możności zrealizowania niektórych postulatów wysuniętych w toku obrad, jak np. wprowadzenie ruchomej mnożnej płac, bez narażenia się na zachwianie od niedawna dopiero zrównoważonego budżetu państwa, lecz że niektóre znów z tych postulatów, jak podniesienie uposażenia pracowników państwowych, zapobieżenie nadmiernemu wywozowi żyta i ożywienie ruchu budowlanego, są już przedmiotem rozważań Rządu. Nadto Wiceprezes Rady Ministrów zawiadomił zebranych, że — dla równomiernego oświetlenia polityki gospodarczej Rządu przez czynniki społeczne — przy Komitecie Ekonomicznym Ministrów powołana będzie do życia Komisja Opinjodawcza pracy.

2. Działalność komisyj opinjodawczych przy Komitecie Ekonomicznym Ministrów.

Utworzone w sposób opisany w poprzednim paragrafie trzy Komisje Opinjodawcze, t. z. przemysłowa, rolna i pracy, otrzymały wspólny dla nich regulamin. Artykuł 1 tego ostatniego ujmuje w sposób następujący zakres działania Komisyj:

„Zadaniem Komisji jest: 1) opinjować zlecone jej przez przewodniczącego Komitetu Ekonomicznego wnioski, przedkładane Komitetowi Ekonomicznemu Ministrów przez ministrów, 2) występować z własnej inicjatywy z wnioskami dotyczącemi ustawodawstwa gospodarczo-politycznego, jego stosowania oraz urządzeń gospodarczo-administracyjnych. Wnioski Komisji, pochodzące z jej własnej inicjatywy, będą skierowywane do właściwych ministerstw". Komisje liczą po 20 członków.

Po zapoznaniu się z pierwszemi rezultatami pracy Komisyj, Rząd rozszerzył jeszcze, w marcu 1927, zakres ich działania. Rada Ministrów uchwaliła wówczas wniosek upoważniający Prezesa Rady Ministrów do przedkładania Komisjom Opinjodawczym, w miarę swego uznania, wniosków natury gospodarczej zgłaszanych do Rady Ministrów przez poszczególnych ministrów.

Podział pracy między trzema Komisjami ułożył się w sposób następujący. Wnioski rządowe, w celu ich równomiernego oświetlenia, są przedkładane jednocześnie wszystkim

[1]) Sprawozdanie z powyższej konferencji ukazało się jako zeszyt III-ci cytowanego wyżej wydawnictwa Komitetu Ekonomicznego Ministrów.

trzem Komisjom Opinjodawczym, które stosownie do swego uznania mogły wyrażać lub nie wyrażać swego zdania. W ten sposób niektóre z wniosków rządowych były opinjowane przez wszystkie trzy Komisje, inne tylko przez dwie lub jedną z nich.

Największą ilość opinij i wniosków własnych zgłosiła Komisja Przemysłowa [1]). Z ważniejszych wniosków rządowych, opinjowanych przez Komisję, wymienić można następujące projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej i Rady Ministrów: o utworzeniu państwowego instytutu eksportowego, o organizacji zakładu ubezpieczeń od wypadków oraz wykonaniu nadzoru państwowego, o zastawowym rejestrze na towarze, o ubezpieczeniu pracowników umysłowych, o wzmożeniu akcji budowlanej, o sądach pracy, o warunkach wykonywania czynności bankierskich i nadzorze nad temi czynnościami, o sprzedaży nawozów sztucznych, o żegludze i spławie na śródlądowych drogach wodnych, o uzupełnieniu ustawy o ochronie drobnych dzierżawców rolnych, o nabywaniu ziemi przez instytucje do parcelacji upoważnione, o regulowaniu obrotu ziemią, o ograniczeniu nadmiernego podziału gruntów, o karach za przekroczenie przepisów o miarach, o taryfie celnej, o ustroju celnym i postępowaniu celnem, o ochronie wynalazków i znaków towarowych i wreszcie o centralnym rejestrze handlowym.

Z ważniejszych prac, wynikłych z własnej inicjatywy Komisji Przemysłowej, wymienić można wydane osobno studjum p. t. „Przyszłość eksportu węgla w Polsce" oraz wnioski: w sprawie podwyższenia taryf kolejowych na kopalniaki i papierówkę oraz taks na drzewo z lasów państwowych, w sprawie zmiany przepisów o paszportach zagranicznych, w sprawie waloryzacji taryfy celnej, w sprawie działalności zagranicznych towarzystw ubezpieczeniowych, w sprawie gospodarki zbożowej w 1927—28, w sprawie przypuszczalnego deficytu bilansu handlowego w 1927—28, w sprawie zagadnień polityki gospodarczej, powstających w związku z realizacją państwowej pożyczki zagranicznej i t. d.

Komisja Opinjodawcza Rolna zgłosiła również poważną ilość opinij o przedłożonych jej wnioskach rządowych. Między ważniejszemi z nich znajdują się następujące projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej i Rady Ministrów: o budowie elewatorów i składnic zbożowych, o reorganizacji przemysłu cukrowniczego i ustaleniu cen cukru na najbliższą kampanję, o walce z lichwą pieniężną na wsi i stworzeniu funduszu obrotowego rolniczego, o zwalczaniu zaraźliwych chorób zwierzęcych, o państwowym instytucie eksportowym, o zagospodarowaniu lasów nie będących własnością państwa, o ustaleniu zasad szacowania nieruchomości wykupionych przymusowo na cele reformy rolnej, o zmianach i uzupełnieniu ustawy o scalaniu gruntów, o zwalczaniu chorób roślinnych, o sądach pracy, o prawie rybackiem, o statystyce produkcji rolnej, o nabywaniu ziemi przez instytucje do parcelacji upoważnione, o uzupełnieniu ustawy o ochronie drobnych dzierżawców, o regulowaniu obrotu ziemią, o ograniczeniu nadmiernego podziału gruntów, o taryfie celnej i postępowaniu celnem, o sprzedaży nawozów sztucznych i wreszcie o warunkach wykonywania czynności bankierskich.

Z własnej inicjatywy Komisja Rolna wysunęła szereg wniosków dotyczących polityki drzewnej, wystarczalności, obrotu i wywozu zbóż oraz opracowany bardzo szczegółowo przez d-ra Józefa Buzka wniosek o utworzeniu państwowej rady gospodarczej [2]).

Najmniejszą stosunkowo ilość wniosków i opinij zgłosiła dotychczas najpóźniej utworzona Komisja Opinjodawcza Pracy. Przyczyną tego było zrzeczenie się w początku 1927 r. mandatów przez sześciu członków Komisji. Ustępujący członkowie ogłosili deklarację, oznajmiającą, że nie solidaryzując się z ogólną polityką gospodarczą Rządu zrzekają się udziału w Komisji Opinjodawczej.

---

[1]) Prace Komisji Opinjodawczej Przemysłowej zostały częściowo wydane przez Komitet Ekonomiczny Ministrów p. t. Bieżące zagadnienia polityki gospodarczej zeszyt I i Przyszłość eksportu węgla w Polsce, Warszawa 1927.

[2]) Wniosek ten został ogłoszony drukiem przez Komitet Ekonomiczny Ministrów jako zeszyt II Bieżących zagadnień polityki gospodarczej.

Jakkolwiek zdekompletowana, Komisja Opinjodawcza Pracy opracowała cały szereg opinij i wniosków własnych. Najważniejsze opinje dotyczą projektów rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej i Rady Ministrów: o umowach o najmie pracowników umysłowych, o ustawie przemysłowej, o reglamentacji wywozu jaj, o budowie elewatorów i składnic zbożowych, o wzmożeniu ruchu budowlanego, o zapobieganiu upadłościom i wreszcie o sądach pracy.

Z własnej inicjatywy Komisja Pracy zgłosiła bardzo szczegółowo opracowany przez J. Wolskiego wniosek w sprawie kooperacji pracy i ułatwienia jej rozwoju w Polsce [1]). Nadto Komisja przeprowadziła szereg prac dotyczących projektu utworzenia najwyższej izby gospodarczej.

Zagadnienie dalszej rozbudowy współpracy Rządu z czynnikami społecznemi i utworzenia przy Rządzie ogólnego ciała doradczego w sprawach gospodarczych nie przestało zajmować Komisyj Opinjodawczych. W końcu okresu objętego niniejszem sprawozdaniem wszystkie trzy Komisje wyłoniły wspólną Podkomisję, której zadaniem będzie rozważenie najbardziej szczegółowo opracowanego wniosku Komisji Rolnej i wysunięcie wspólnych postulatów w tym przedmiocie.

II.

Komisja Ankietowa Badania Warunków i Kosztów Produkcji oraz Wymiany.

Komisja Ankietowa została powołana do życia przez rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 grudnia 1926 r.

Prace Komisji zostały rozpoczęte przemówieniem Pana Wiceprezesa Rady Ministrów na pierwszem plenarnem posiedzeniu Komisji Ankietowej, które odbyło się 29 stycznia 1927 roku, w gmachu Prezydjum Rady Ministrów. Posiedzenie to było poświęcone wyłącznie otwarciu Komisji Ankietowej. Tego samego dnia zostało zwołane drugie posiedzenie Komisji Ankietowej, na którem załatwiono pierwszą sprawę: wybrano komisję organizacyjną, której zadaniem było opracowanie projektu podziału prac wewnątrz Komisji Ankietowej, t. j. podziału tej ostatniej na Podkomisje. W dniu 3 lutego 1927 roku Komisja Organizacyjna przedłożyła na plenum projekt utworzenia w łonie Komisji Ankietowej 6-iu Podkomisyj: Energetycznej, Metalurgicznej, Budowlanej, Odzieżowej, Rolniczo-Spożywczej, oraz Ekonomiczno-Finansowej. Tegoż dnia projekt jej został zatwierdzony.

W ten sposób faktycznie prace Komisji Ankietowej rozpoczęły się od uchwalenia na plenarnem posiedzeniu Komisji Ankietowej, w dniu 4 marca 1927 roku, programu treści następującej: Pierwszem zadaniem Komisji będzie opracowanie kwestjonarjuszów do ankiety pisemnej, którą miały być objęte badane przedsiębiorstwa, drugiem uzgodnienie kwestjonarjuszy z przemysłowcami, którzy mieli je wypełnić, trzeciem wypełnienie kwestjonarjuszy przez przedsiębiorców i przeprowadzenie badań w zakładach przez członków Komisji i rzeczoznawców, czwartem — opracowanie sprawozdań i wniosków na podstawie zebranych materjałów.

Przyjęto, że kwestjonarjusze będą opracowywane nie według wzoru ściśle ustalonego na samym początku, ale według rozumienia każdej poszczególnej Podkomisji, i wówczas dopiero, gdy Podkomisje w toku prac zorjentują się w tem, jakie główne cechy winny nosić ich branżowe kwestjonarjusze, zacznie się ich uzgadnianie przez Podkomisję Programową, której prawo to przysługiwało na podstawie tymczasowego regulaminu prac Komisji Ankietowej.

---

[1]) Wniosek ten Komitet Ekonomiczny ogłosił drukiem jako zeszyt III — Bieżących zagadnień polityki gospodarczej.

W tym też czasie, kiedy Podkomisje Branżowe opracowywały swoje kwestjonarjusze, Podkomisja Programowa opracowała projekt ramowego kwestjonarjusza, który został zatwierdzony na posiedzeniu Podkomisji w dniu 25. II. 1927 roku, poczem rozpoczęło się uzgadnianie poszczególnych kwestjonarjuszy z ogólnym kwestjonarjuszem ramowym.

Opracowywanie kwestjonarjuszy przechodziło trzy etapy: 1-szy, obejmujący przygotowanie projektu kwestjonarjusza w podkomisji, 2-gi — konferencje na terenie ze sferami gospodarczemi, oraz robotniczemi w sprawie możliwości wypełnienia kwestjonarjusza przez zakłady przemysłowe i 3-ci — ostateczną redakcję kwestjonarjusza w Podkomisji Branżowej i uzgodnienie z ogólnym planem prac na Podkomisji Programowej.

Większość kwestjonarjuszy została wykończona w m-cu lipcu 1927 r., poczem nastąpiło rozsyłanie do przedsiębiorstw, rodzaj i liczbę których przedstawia nam następująca tabelka:

L. p.	Nazwa kwestjonarjusza	Ilość zakładów objętych ankietą pisemną
1.	Kwestjonarjusz dla przemysłu metalurgicznego	11
2.	,, ,, ,, węglowego	38
3.	,, ,, ,, naftowego	60
4.	,, ,, ,, włókienniczego	97
5.	,, ,, ,, garbarskiego	111
6.	,, ,, ,, cukrowniczego	33
7.	,, ,, ,, młynarskiego	30
8.	,, ,, ,, dzianego	21
9.	,, ,, ,, obuwianego	30
10.	,, ,, ,, odzieżowego	27
11.	,, ,, ,, bieliźnianego	23
12.	,, ,, ,, piekarskiego	53
13.	,, ,, ,, mleczarskiego	33
14.	,, ,, ,, superfosfatowego	13
15.	,, ,, ,, budowlanego	436
16.	,, ,, ,, cementowego	14
17.	,, ,, ,, ceramicznego	219
18.	,, ,, ,, wapiennego	32
19.	,, ,, ,, drzewnego	183
20.	,, ,, ,, instalacyjnego	27
21.	,, ,, ,, stolarskiego	32
22.	,, ,, ,, elektrycznego	60
23.	,, ,, ,, koksowego	12
24.	,, ,, przedsiębiorstw handlu zbożem	90
25.	,, ,, ,, ,, bydłem	90
26.	,, ,, ,, ,, węglem	14
27.	,, ,, ,, ,, nawozami sztucznemi	25
28.	,, ,, ,, ,, trzodą	90

Ogółem do 1 października 1927 r. wysłano kwestjonarjusze do 1904 zakładów.

Dla uzupełnienia tego obrazu należy dodać, że badania Komisji Ankietowej objęły około 1900 przedsiębiorstw, do których rozesłano około 1.500.000 kartek z pytaniami.

Rozmiary tej ankiety usprawiedliwiają się tem, że Komisja Ankietowa, w myśl rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, winna była badać nie tylko koszty, lecz i warunki produkcji. Te ostatnie zaś, w braku odpowiedniej statystyki w kraju, mogły być oświetlone w należyty sposób przez źródłowe zebranie danych.

W miarę tego jak Podkomisje Branżowe wykończały prace nad redagowaniem ankiety pisemnej, rozpoczynały się zasadnicze badania przedsiębiorstw. Przedtem jednak każda z podkomisyj ustaliła sobie liczbę przedsiębiorstw, oraz typy przedsiębiorstw, które w badanej branży miały zostać zbadane bezpośrednio.

Przy ustalaniu liczby i typów Podkomisje stosowały zasadę, by objąć badaniami możliwie wszystkie rodzaje przedsiębiorstw, a więc: małe, duże, średnie, dobrze urządzone, prymitywne, wreszcie wyspecjalizowane i uniwersalne. W celu skoordynowania badań w poszczególnych Podkomisjach i ześrodkowania ich dookoła ściśle określonych zagadnień, należało ustalić program badań bezpośrednich. Program ten został opracowany przez Podkomisję Programową w maju 1927 i zatwierdzony w dniu 1 lipca tegoż roku. Podobnie jak kwestjonarjusz ramowy, program ten był naturalnie tylko programem orjentacyjnym, ramą ogólną, w którą winny były być wciśnięte programy poszczególnych Podkomisyj, i wyliczeniem zagadnień, których poszczególne Podkomisje nie powinny były pominąć w czasie badań bezpośrednich. Te ostatnie prowadzone były z przerwami przez wszystkie Podkomisje branżowe od dnia 17-go czerwca 1927 roku, w którym to dniu rozpoczęła swoje badania Podkomisja Energetyczna w Zagłębiu Naftowem, do dnia 28 października 1927 roku, i kiedy Podkomisja Metalurgiczna zakończyła badanie Zakładów Ostrowieckich.

Z ogólnej liczby 244 zakładów przemysłowych, które w tym czasie zostały zbadane przez poszczególne Podkomisje branżowe, przypada na przemysł naftowy 10, przemysł węglowy 8, handel węglem 4, przemysł elektryczny 1, przemysł metalurgiczny 11, handel żelazem i stalą 14, przemysł włókienniczy 23, przemysł garbarski 20, przemysł obuwiany 13, handel skórami 7, handel obuwiem 6, przemysł budowlany 13, przemysł cementowy 6, przemysł ceramiczny 15, przemysł drzewny 38, przemysł młynarski 14, przemysł mleczarski 4, przemysł piekarski 12, przemysł mięsny 13, przemysł nawozów sztucznych 10, oraz przemysł cukrowniczy 2.

W badaniach bezpośrednich brali udział nietylko wszyscy członkowie Komisji Ankietowej w liczbie 30-u, podzieleni na odpowiednie kolegja, oraz stali referenci-rzeczoznawcy poszczególnych Podkomisyj branżowych, lecz również około 40-u rzeczoznawców, powoływanych do oświetlania poszczególnych zagadnień, bądźto przez Podkomisje, bądź też kolegja. Rzeczoznawcy powoływani byli najczęściej z pośród profesorów wyższych uczelni w kraju, lub szkół zawodowych, inżynierów, zajętych w przemyśle, wreszcie specjalistów buchalterów. Po ukończeniu badań bezpośrednich i zorjentowaniu się w materjale dostarczonym jednocześnie przez ankietę pisemną, można było ustalić liczbę sprawozdań, które mogły być przez Komisję Ankietową opracowane w najbliższym czasie bez przeprowadzania dodatkowych studjów. Liczba ta obejmuje 17 sprawozdań, dotyczących przemysłów: mięsnego, piekarskiego, młynarskiego, mleczarskiego, ceramicznego, drzewnego, garbarskiego, cementowego, budowlanego, naftowego, nawozów sztucznych, włókienniczego, cukrowniczego, węglowego, metalurgicznego i elektrycznego (wytwarzanie prądu).

W końcu października 1927 r., po ustaleniu powyższej liczby sprawozdań, Podkomisje wybrały sprawozdawców i rozpoczęły pracę nad sprawozdaniami. Niebawem do pomocy sprawozdawcom został uruchomiony w Komisji Ankietowej specjalny aparat statystyczny, którego zadaniem było opracowanie zestawień i liczb niezbędnych do zobrazowania faktycznego stanu rzeczy w badanych gałęziach wytwórczości, oraz wyciągnięcia odpowiednich wniosków w sprawie racjonalizacji i potanienia produkcji.

Przygotowanie ostatecznych tekstów sprawozdań przechodziło następujące etapy. Tekst przygotowany przez sprawozdawcę Podkomisji był przedkładany właściwemu kolegjum (Podkomisje rozpadały się na bardziej wyspecjalizowane kolegja), które wnosiło tekst pod obrady Podkomisji. W Podkomisji sprawozdanie rozważane było w dwóch czytaniach, po których tekst sprawozdania był przekazywany Podkomisji Programowej w celu ustalenia, czy sprawozdanie odpowiada wymaganiom ogólnego planu Komisji Ankietowej. Stamtąd dopiero sprawozdanie przechodziło pod obrady plenum Komisji, które uchwalało ostateczny tekst sprawozdania.

Prace swe Komisja Ankietowa zakończyła 9 lutego 1927 r., przedkładając Rządowi sprawozdania i wnioski odnoszące się do 14 zbadanych gałęzi przemysłu.

W tem miejscu wymienić wypada kilka danych porównawczych o komisjach ankietowych, które pracowały, względnie pracują w innych krajach. Komisja Ankietowa, powołana przez rząd Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej do zbadania przemysłu węglowego, składała się z siedemdziesięciu kilku osób, pracowała 11-cie miesięcy i kosztowała rząd Stanów Zjednoczonych około 600.000 dolarów. Około 3.500.000 złotych kosztowała Komisja Ankietowa swego czasu rząd szwedzki. Koszty niemieckiej Komisji Ankietowej nie są jeszcze ustalone, ponieważ komisja ta nie ukończyła jeszcze swych prac. Należy jednak zauważyć, że rozpoczęła ona swą działalność w maju 1926 roku i straciła cały rok czasu na prace przygotowawcze. Komisja ta pracuje do chwili obecnej, składa się z 30-u członków, posiada do rozporządzenia aparat wykonawczy (kancelarja, statystyka) w jednym z urzędów państwowych i korzysta z pomocy kilkuset rzeczoznawców. Nasza Komisja Ankietowa kosztowała około 900.000 złotych.

W jakim stopniu można byłoby już dziś scharakteryzować wyniki prac Komisji Ankietowej?

Jakkolwiek Rząd jeszcze nie miał możności zapoznać się szczegółowo z wynikami prac Komisji Ankietowej, to jednak teraz już można stwierdzić, że wyniki te stanowią bogaty dorobek w dziedzinie polityki gospodarczej. Materjały zebrane przez Komisję Ankietową, oraz oparte na tych materjałach sprawozdania i wnioski rzucają nowe światło na pewne dziedziny naszego życia gospodarczego, niejednokrotnie zaś stawiają wobec czynników miarodajnych nowe zagadnienia.

Dla przykładu możemy powiedzieć, że w wyniku badań Komisji Ankietowej po raz pierwszy zostały w sposób wszechstronny oświetlone takie zagadnienia jak np.:

mieszkaniowe (kryzys mieszkaniowy, jego podłoże w dziedzinie struktury społeczno-gospodarczej, sposoby łagodzenia tego kryzysu na Zachodzie i u nas, nasze możliwości gospodarcze, mieszkaniowe minimum, rola rządu, samorządu, instytucyj społecznych i inicjatywy prywatnej w walce z głodem mieszkaniowym i t. d.);

drzewne (wypaczenie przemysłu drzewnego na skutek przynależności do trzech państw zaborczych, wady w rozmieszczeniu zakładów drzewnych na terytorjum kraju, niedomagania w dziedzinie gospodarki surowcem drzewnym, możliwości usprawnienia przemysłu drzewnego i t. d.);

węglowe (po raz pierwszy zostały ustalone koszty wydobycia i sprzedaży węgla, stosunek tych kosztów do cen, struktura finansowa przemysłu węglowego, rola i znaczenie konwencyj węglowych, perspektywy i potrzeby na przyszłość);

cukrownicze (koszty produkcji i sprzedaży, zadanie zrzeszeń, organizacyjne niedomagania, możliwości usprawnienia tego przemysłu i t. d.).

Wreszcie poza oświetleniem zagadnień gospodarczych dotyczących poszczególnych gałęzi produkcyj Komisja Ankietowa zebrała bogaty materjał w sprawach dotyczących całokształtu życia gospodarczego, a więc: w sprawie syndykatów, karteli i innych form zrzeszeń gospodarczych, w sprawie podatku obrotowego, taryf przewozowych, warunków rozwoju naszego rynku wewnętrznego i t. p.

III.

Komisja Nadzwyczajna do walki z nadużyciami.

Komisja Nadzwyczajna do walki z nadużyciami, naruszającemi interesy Państwa, powołaną została rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 kwietnia 1927 r. Do pracy przystąpiła jednak dopiero w dniu 15 czerwca po doręczeniu członkom dekretów nominacyjnych i wyznaczeniu remontowanego w Prezydjum Rady Ministrów lokalu.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej nadaje Komisji względnie jej przewodniczącemu szereg uprawnień, jak możność prowadzenia śledztw na obszarze całego Państwa według procedury sądowej miejscowej lub przepisów Ustawy Postępowania Karnego 1864 r., żądania od sędziów śledczych akt, będących w toku śledztw do wglądu lub dalszego ich prowadzenia, przesyłania sędziom śledczym przez Komisję wdrożonych śledztw, powoływania do współpracy sędziów, prokuratorów, urzędników, oficerów służby czynnej, pracowników instytucyj państwowych i t. p.

Przewodniczącemu Komisji przysługuje prawo zawieszania w pełnieniu służby urzędnika państwowego do V-go st. sł. włącznie, w razie stwierdzenia przestępstwa karnego lub uchybienia służbowego tegoż urzędnika.

W czasie od 15-go czerwca 1927 r. do 31-go stycznia 1928 r. wpłynęło do Komisji 250 spraw, z czego przekazano do załatwienia władzom administracyjnym — 58 i sądowym — 34. Umorzono — 53 sprawy, w śledztwie znajduje się — 26 spraw. Przekazano Sądom do osądzenia — 5 spraw. Reszta spraw znajduje się w korespondencji lub w dochodzeniach, które z reguły poprzedzają wdrożenie śledztwa sądowego.

Aczkolwiek oficjalnie działalność Komisji rozpoczęła się w dniu 15 czerwca 1927 r., jednakowoż Komisja pracuje normalnie dopiero od 1 września r. ub., gdyż początek jej urzędowania przypadł w okresie urlopów, gdy przydział sędziów i prokuratorów napotykał poważne trudności.

Z obfitego, napływającego zewsząd materjału, Komisja zatrzymuje u siebie przeważnie takie tylko sprawy do śledztwa, — których prowadzenie ze względu na olbrzymi materjał dowodowy, konieczność posługiwania się specjalistami w różnorodnych dziedzinach techniki życia gospodarczego w charakterze rzeczoznawców, przerasta siły i możność najzdolniejszego nawet zwykłego sędziego śledczego, niewyposażonego w te ułatwienia, któremi rozporządza Komisja Nadzwyczajna.

Jako pierwsze zadanie postawiła sobie Komisja Nadzwyczajna oczyszczenie tych arteryj, któremi spłynąć miała do sfer gospodarczych spodziewana pożyczka zagraniczna. To też specjalną troską Komisji, obok spraw o łapownictwo, było wykrywanie nadużyć na gruncie banków państwowych, których gospodarka, jak to stwierdziły uprzednie rewizje Najwyższej Izby Kontroli, pozostawiała wiele do życzenia.

Wynikiem przeprowadzonych dochodzeń i śledztw było osadzenie w areszcie śledczym dwóch urzędników Banku Gospodarstwa Krajowego oraz dyrektora jednego z oddziałów Państwowego Banku Rolnego.

Sześć śledztw sądowych prowadzonych przez Komisję Nadzwyczajną na terenie Banku Gospodarstwa Krajowego obejmuje tak olbrzymi materjał dowodowy, wymaga przesłuchania tak licznych świadków w różnych miastach a nawet wsiach Państwa, że trwanie ich obliczać trzeba jeszcze na szereg miesięcy.

Niezależnie od śledztw, prowadzonych na terenie banków państwowych, Komisja Nadzwyczajna wdrożyła również śledztwa odnośnie działalności takich instytucyj finansowych, w których Skarb Państwa był w większym lub wmniejszym stopniu zainteresowany.

Do tej kategorji śledztw zaliczyć trzeba olbrzymią i skomplikowaną sprawę nadużyć w Dyrekcji byłego Banku Budowlanego, której 3-ej przedstawiciele zostali osadzeni w areszcie śledczym.

I to śledztwo jeszcze potrwa niewątpliwie kilka miesięcy.

Przy przeprowadzaniu w różnych kierunkach dochodzeń, Komisja Nadzwyczajna miała sposobność stwierdzić, że wymiar podatków odbywa się jeszcze nie zawsze prawidłowo; że zmniejszanie ich, bądź za łapówki, bądź na skutek opieszałości władz jest wciąż jeszcze praktykowane. Dość powiedzieć, że w jednej tylko dziedzinie podatku obrotowego od cukru Komisja stwierdziła t. zw. ukróceń podatkowych przeszło na 2 miljony złotych bez kar. To też dziedziną nieprawidłowego wymiaru podatków specjalnie zainteresowała się Komisja Nadzwyczajna, aresztując jednego Naczelnika Urzędu i zawieszając drugiego w czynnościach.

Ten rodzaj spraw, jako mniej skomplikowanych, da znacznie szybsze wyniki i pozwoli osiągnąć definitywny wymiar kary w najbliższych już tygodniach. Jedna taka sprawa, po ukończeniu śledztwa, skierowana została do rozprawy.

Aczkolwiek postępowanie według jakiegoś ściśle nakreślonego planu jest niemożliwe, bo życie codzienne ma swoje aktualności, to jednak Komisja Nadzwyczajna starała się poza działem spraw skarbowych, nad któremi roztoczyła specjalną swą pieczę, wszcząć sprawy na terenie możliwie największej ilości Ministerstw.

To też przedmiotem prowadzonych śledztw są nadużycia różnorodne: w lotnictwie cywilnem Ministerstwa Komunikacji (olbrzymie śledztwo w sprawie „Aerolotu"), na terenie Ochrony Lasów, spraw osadniczo-parcelacyjnych, ceł, kolei, monopoli, państwowych zakładów przemysłowych i t. d.

Ogółem Komisja dotąd zawiesiła w służbie 14 osób.

Z tych jedną, po bliższem zbadaniu sprawy, powróciła do pełnienia obowiązków.

Z pośród osiągniętych przez Komisję rezultatów pracy wymienić należy zdezorganizowanie szeregu grup popierających się nawzajem łapowników.

W samym tylko Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie Komisja ustaliła nazwiska 30 zawodowych pośredników, bez których otrzymanie pożyczki było prawie niemożliwe, pośredników, którzy potrafili pobierać 10% od uzyskanej pożyczki.

Stwierdzenie przez Komisję Nadzwyczajną nazwisk tych osobników dało możność nowej Dyrekcji zastosowania radykalnych środków, które już dziś jeśli nie usunęły całkowicie pośrednictwa, to jednak zmniejszyły kolosalnie jego wpływy.

Materjał dotyczący adwokatów, trudniących się zawodowo wyjednywaniem pożyczek w Banku Gospodarstwa Krajowego, zostaje skierowany do Rady Adwokackiej celem wyciągnięcia z tego faktu należytych konsekwencyj.

Koszty, związane z istnieniem i działaniem Komisji Nadzwyczajnej w dniu 1 stycznia 1928 r., zamykały się zaledwie sumą 42.454 zł. 66 gr.

IV.

Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów.

Okres ostatnich miesięcy 1926 oraz całego roku 1927 był okresem wytężonych prac Rządu nad stworzeniem norm prawnych dla całego szeregu odcinków życia państwowego i ujednostajnieniem ustawodawstwa w Polsce. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 upoważniła Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, wyłączając jednak pewne dziedziny, a między innemi: podatki, samorząd i szkolnictwo. Od dnia wejścia w życie powołanej ustawy, ministerstwa zajęły się opracowaniem projektów rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy, przyczem przewodnią myślą tych prac było stworzenie dla całego Państwa jednolitych i jasnych przepisów we wszystkich dostępnych dziedzinach życia państwowego i zastąpienie przestarzałych przepisów państw zaborczych przez dostosowane do wymagań nowoczesnego państwa normy potęgujące sprężystość funkcjonowania aparatu państwowego w odniesieniu do zagadnień codziennych potrzeb społeczeństwa. Okres mocy obowiązującej ustawy z 1926 r. skończy się dopiero z dniem ukonstytuowania się nowego Sejmu, nie można

więc przedstawić całości prac na polu ustawodawczem w chwili obecnej, t. j. w dniu 31 grudnia 1927. Z wykazów zapowiedzianych projektów rozporządzeń można jednakże już dziś stwierdzić, że 20-miesięczny okres połnomocnictw będzie olbrzymim krokiem naprzód w kierunku ujednostajnienia ustawodawstwa w Polsce i w kierunku stworzenia długotrwałych podstaw prawnych, mających pierwszorzędne znaczenie dla rozwoju Państwa na wszystkich polach.

Jak wielka praca ustawodawcza została wykonana już w omawianym okresie, świadczą cyfry, zestawione na końcu tego sprawozdania, niemniej powiedzieć mogą tytuły tych rozporządzeń, ogłoszonych już w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Przechodząc ten obfity materjał regulujący sprawy gospodarcze, rolne, społeczne, sprawy wykonania poszczególnych postanowień Konstytucji, sprawy stosunku służbowego (uposażeniowe i emerytalne) i t. d., należy zwrócić uwagę na stosunkowo znaczną ilość rozporządzeń normujących życie gospodarcze, a mających na celu ekonomiczne i finansowe podniesienie siły wewnętrznej Państwa.

Obrazując okres pełnomocnictw po dzień 31 grudnia 1927 r., należy przedewszystkiem stwierdzić, że każdy projekt przed dostaniem się na stół obrad Rządu był uprzednio przedmiotem najdokładniejszych rozważań wszystkich zainteresowanych czynników. W szczególności był on pod względem merytorycznym stosownie do obowiązujących uchwał Rady Ministrów poddawany uzgadnianiu przez ministerstwo, które projekt opracowało, z wszystkiemi innemi ministerstwami. Uzgodnienie to odbywało się w drodze konferencyj, zwoływanych przez ministra — wnioskodawcę, na podstawie pisemnych opinij poszczególnych ministerstw. Nadto w wypadkach, gdy tego zachodziła potrzeba, projekty były uprzednio poddawane opinji zainteresowanych czynników, fachowych i społeczn.

Po ukończeniu prac nad uzgadnianiem merytorycznem, projekt rozporządzenia z mocą ustawy poddawany był ocenie prawnej Rady Prawniczej przy Ministrze Sprawiedliwości w trybie, ustalonym rozporządzeniem o Radzie Prawniczej, względnie przysłany był do Biura Prawnego Prezesa Rady Ministrów zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów, ustalającem statut Prezydjum Rady Ministrów, i uzupełniającemi go uchwałami Rządu.

Zgodnie z obowiązującemi przepisami prawnemi „Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów opracowuje projekty ustaw i rozporządzeń, zlecone mu przez Radę Ministrów, na zlecenie zaś Prezesa Rady Ministrów opracowuje projekty ustaw i rozporządzeń, nie należących do zakresu działania poszczególnych Ministrów; rozpatruje projekty ustaw i rozporządzeń, przedkładane Radzie Ministrów, opinjuje te projekty pod względem prawnym; przy rozpatrywaniu projektów, które nie były przedmiotem opinji Rady Prawniczej, Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów w miarę potrzeby zwołuje konsultacje prawne, odbywane przy współudziale zainteresowanych Ministerstw; uzgadnia projekty wedle zleceń Rady Ministrów lub Prezesa Rady Ministrów; ustala redakcję zmian uchwalonych przez Radę Ministrów w złożonych jej projektach ustaw i rozporządzeń; wydaje opinje prawne w sprawach zleconych przez Prezesa Rady Ministrów; załatwia czynności poprzedzające zarządzenie ogłoszenia w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej ustaw, rozporządzeń i zarządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej i rozporządzeń Rady Ministrów, oraz załatwia sprawy ogłaszania rozporządzeń, zarządzeń i obwieszczeń władz naczelnych w „Monitorze Polskim“; prowadzi wykaz wniosków ustawodawczych“.

Zgodnie z uzupełniającą powyższe przepisy uchwałą Rady Ministrów Biuro Prawne przedstawia projekty Radzie Ministrów wraz ze swą opinją pisemną, przyczem wyjaśnień uzasadniających stanowisko Biura Prawnego udziela na Radzie Ministrów szef tego biura.

Wzmożone tempo prac ustawodawczych Rządu, a w szczególności konieczność jak najdokładniejszego badania projektów rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy pod względem prawnym pociągnęły za sobą spotęgowaną pracę komórki prawnej Prezydjum Rady Ministrów, która istniejąc od pierwszej chwili powstania

Polski pod nazwą Departamentu Legislatywnego, następnie Wydziału Prawnego, później Radców Prawnych przy Prezesie Rady Ministrów, obecnie Biura Prawnego Prezesa Rady Ministrów, — powołana była do przedstawiania Radzie Ministrów względnie Prezesowi Rady Ministrów opinij prawnych w sprawach projektów ustawodawczych. Okres pełnomocnictw, zwłaszcza rok 1927, wzmógł wydajność tej komórki prawnej do rozmiarów, w jakich nie pracowała ona przed tym okresem, przyczem tempo prac musiało iść w parze z dokładnością znacznie wyższą, niż stosowanie jej było konieczne przy przedkładaniu poszczególnych projektów ciałom ustawodawczym w latach poprzednich.

Przechodząc do cyfrowego zestawienia, stwierdzić należy, że w okresie od dnia 4 sierpnia 1926 r. do dnia 31 grudnia 1927 r. Rada Ministrów przyjęła 273 projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy, z których Biuro Prawne Prezesa Rady Ministrów rozpatrzyło i zaopinjowało pod względem prawnym *167 projektów rozporządzeń z mocą ustawy*, zaś Rada Prawnicza przy Ministrze Sprawiedliwości — 106 projektów. Przy 11 projektach rozporządzeń z mocą ustawy, wniesionych w tym czasie przez Prezesa Rady Ministrów na Radę Ministrów, Biuro Prawne brało udział w przygotowawczych pracach ustalających treść projektów, opracowując między innemi ogłoszone w roku 1927 rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, mających doniosłe znaczenie dla ujednostajnienia tych godeł, oznak i t. d.

Poza projektami rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy poddane zostały opinji prawnej Biura Prawnego 2 projekty rozporządzeń wykonawczych Prezydenta Rzeczypospolitej, 26 projektów zarządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej oraz 193 projektów rozporządzeń Rady Ministrów, a nadto cały szereg uchwał Rady Ministrów.

V.

Biuro Prezesa Rady Ministrów.

Projekt Pragmatyki urzędniczej. W 1927 r. w referacie personalnym Biura opracowany został projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, normującego stosunki służbowe urzędników i funkcjonarjuszów niższych w administracji państwowej. Punktem wyjścia przy opracowaniu tych przepisów, które zmieniają zasadniczo przepisy dotychczas obowiązujące, t. j. ustawę z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej, była dążność do oparcia polityki personalnej na racjonalnych zasadach, przyczem kierowano się doświadczeniem zebranem przy praktycznem zastosowaniu przepisów dotychczasowych. Pod tym kątem widzenia nowoopracowane przepisy zmierzają do podniesienia kwalifikacyj zawodowych urzędników, zarówno pod względem poziomu wykształcenia, jak i uzyskania przez nich odpowiedniego praktycznego przygotowania. Kwalifikacje urzędników tych obydwu kierunkach mają mieć rozstrzygające znaczenie zarówno przy nominacjach, jak i późniejszych awansach. Z dalszych zmian zasadniczych podkreślić należy przepisy, które mają na celu zwiększenie dyscypliny i uproszczenie postępowania dyscyplinarnego, polegające na przyznaniu uprawnień do nakładania kar dyscyplinarnych nietylko komisjom dyscyplinarnym, ale także w dość szerokim zakresie władzy, co pozwoli na sprężyste i szybkie załatwianie wypadków lżejszego naruszenia obowiązków służbowych. Nowy projekt załatwia wywołującą od szeregu lat niezadowolenie funkcjonarjuszów sprawę ustalenia w służbie. Znany art. 116 ustawy o państwowej służbie cywilnej uzależnia nabycie przez funkcjonarjusza przywileju nieusuwalności (z koniecznemi ograniczeniami) od uznania władzy. Termin przeprowadzenia stabilizacji funkcjonarjuszów, określony pierwotnie na lat 2 od dnia wejścia w życie ustawy, był następnie z konieczności co rok przedłużany, ostatnio do dnia 31 marca 1928 r. Mimo to znaczna ilość funkcjonarjuszów pozostała jeszcze nieustalona, a więc dla przyspieszenia i uproszczenia całej akcji koniecznem okazało się zerwanie z dotychczasowym systemem usta-

lania indywidualnego. Nowy projekt wprowadza ustalenie automatyczne po 5 względnie 10 latach służby (zależnie od posiadania wymaganych kwalifikacyj), warunkując je w interesie służby jedynie wykazaniem przez funkcjonarjusza odpowiedniej przydatności w służbie, stwierdzonej oceną kwalifikacyjną.

Ruch służbowy w całem Państwie. Ponieważ był brak danych, któreby dawały dokładny obraz stanu osobowego funkcjonarjuszów w Państwie Polskiem, z inicjatywy Prezesa Rady Ministrów została w poszczególnych Ministerstwach zebrana i następnie w Prezydjum Rady Ministrów zestawiona dokładna statystyka funkcjonarjuszów państwowych według poszczególnych rodzajów służby, działów administracji i grup uposażenia. Statystykę zestawiono według stanu z dnia 1 sierpnia 1927 r. Wynika z niej, że w dniu 1 sierpnia 1927 r. było w służbie państwowej:

urzędników	43.693
niższych funkcjonarjuszów	20.550
sędziów, prokuratorów i aplikantów sądowych	4.224
profesorów i nauczycieli	73.901
pracowników pocztowych i telegraficznych	26.467
pracowników kolejowych	167.147
funkcjonarjuszów administracji lasów państwowych	9.003
funkcjonarjuszów policji państwowej	30.601

Przeprowadzona statystyka wykazała, że w czasie od maja 1926 r. do sierpnia 1927 r. dokonano znacznych redukcyj, a mianowicie ilość urzędników zmniejszono o 1.307, nauczycieli o 1.707, funkcjonarjuszów policji państwowej o 2.147 i pracowników kolejowych o 3.824.

WYKAZ

zmian ilości funkcjonarjuszów państwowych w administracji państwowej według poszczególnych jej działów w czasie od dnia 1 maja 1926 roku do dnia 1 sierpnia 1927 roku.

Władze:	urzędnicy wzgl. funkc.wyż.	funkcjonarjusze niżsi	Razem	Uwagi
Kanc. Cyw. Prezydenta Rzplitej	+ 2	— 4	— 2	
Prezydjum Rady Ministrów . .	— 14	+ 1	— 13	
Ministerstwo Spraw Wewn. .	— 676	— 118	— 794	
,, Spraw Zagranicz.	+ 24	+ 16	+ 40	
,, Spraw Wojskow.	+ 145	+ 712	+ 857	wzrost tłumaczy się zastąpieniem podoficerów — pracownikami cywilnymi
,, Skarbu	— 568	— 318	— 886	
,, Sprawiedliwości .	+ 146	+ 189	+ 335	
,, Wyznań R. i O. P.	— 226	— 330	— 556	
,, Rolnictwa . . .	— 65	— 1	— 66	
,, Przem. i Handlu .	— 16	+ 3	— 13	
,, Komunikacji . .	+ 1	+ 1	— 2	
,, Robót Publiczn.	— 68	— 1	— 69	
,, Pracy i Op. Społ..	+ 1	+ 1	+ 2	
,, Reform Rolnych .	— 27	+ 6	21	
,, Poczt i Telegr. .	+ 34	+ 2	+ 36	
Administracja razem	—1307	+ 159	—1148	

Władze:	urzędnicy wzgl. funkc.wyż.	funkcjonarjusze niżsi	Razem	Uwagi
Sądownictwo	+ 96	—	+ 96	w tem zmniejszenie się o 13 aplikantów sądowych
Szkolnictwo	—1707	—	—1707	w tem 111 osób płatnych z kredytów rzeczowych
Adm. lasów państwowych . . .	+ 236	— 156	+ 80	
Koleje państwowe	— 3824		—3824	w tem zmniejszenie się o pracowników 4555, płatnych z kredytów rzeczowych
Poczta i telegraf	+ 309	+ 108	+ 417	
Policja	— 63	—2084	—2147	
Ogółem zredukowano	—	—	—8233	

VI.

Instytucje podległe Prezydjum Rady Ministrów.

Monitor Polski wykazuje w latach 1926—1927 dalszy rozwój widoczny ze wzrostu dochodowości przedsiębiorstwa. Zyski Monitora w 1925/1926 wyniosły 561.757 zł., w 1926 1927 — 636.598 zł. i za pierwsze 9 miesięcy roku budżetowego 1927/1928 — 565.366 zł.

W końcu roku 1927 Monitor przejął wydawnictwo Gazety Lwowskiej, wydzierżawionej uprzednio towarzystwu prywatnemu.

Polska Agencja Telegraficzna. W latach 1926—1927 Polska Agencja Telegraficzna utrwaliła swe stosunki z koncernem agencji sprzymierzonej zagranicą przez zawarcie ze wszystkiemi niemal poszczególnemi agencjami wchodzącemi w skład koncernu umów, ustalających wzajemną wymianę materjału informacyjnego. W końcu maja 1927 r. odbyła się w Warszawie konferencja międzynarodowa przedstawicieli wszystkich agencyj informacyjnych zgrupowanych w koncerny.

W okresie sprawozdawczym doprowadzono do zupełnej poprawności urządzenia techniczne Agencji. W chwili obecnej P. A. T. ma bezpośredni kontakt z całym światem, otrzymując przez własną stację odbiorczą depesze radjowe od Agencyj Sprzymierzonych. Na użytek wewnętrzny kraju zorganizowane zostały specjalne emisje radjofoniczne nadawane z centrali P. A. T. Względy techniczne pozwoliły uruchomić dotychczas jedynie 6 emisyj dziennie.

Poza działalnością informacyjną P. A. T. zajmuje się w coraz większym zakresie pośrednictwem ogłoszeniowem. W r. 1924 uchwała Rady Ministrów przyznała P. A. T. wyłączność na umieszczanie płatnych ogłoszeń i reklam wszystkich urzędów i instytucyj państwowych na terenie Rzeczypospolitej. W r. 1927 nowa uchwała Rady Ministrów rozszerzyła powyższe pełnomocnictwa P. A. T. zarówno w stosunkach wewnętrznych jak i zagranicznych. W chwili obecnej P. A. T. posiada około 4.000 klientów korzystających z jej usług w zakresie ogłoszeń i reklamy.

W r. 1927 uruchomiono placówkę P. A. T. w New Yorku.

Personel P. A. T. w kraju i zagranicą wynosi obecnie około 200 osób.

Drukarnie Państwowe. W okresie 1926/1927 działalność drukarni państwowych zdąża do zcentralizowania druków władz, urzędów i instytucyj państwowych. W tym celu we wzmiankowanym czasie drukarnie ulepszyły swe wyposażenie techniczne, obniżyły koszta druku i wreszcie dokonały prac przygotowawczych do budowy centralnej drukarni państwowej w Warszawie.

VII.

Najwyższa Komisja Dyscyplinarna.

Ogółem w ciągu całego r. 1926 Komisja wydała 212 orzeczeń (uchwał), z czego na pierwszą część roku do dnia 19 maja przypada 79, na drugą natomiast, od 20 maja 133.

Stosunek kar orzeczonych przez komisje dyscyplinarne I instancji, a rozpatrywanych przez Najwyższą Komisję Dyscyplinarną w drodze odwołań (obwinionych lub rzeczników dysc. — albo stron obu) był w okresie czasu od 20. V. 1926 do końca tego roku następujący: w 10 wypadkach orzeczono karę nagany, w 7 odliczenie lat służby, w 33 obniżono stopnie służbowe, w 21 przeniesiono w stan spoczynku z umniejszonem uposażeniem aż do połowy, a w 59 wydalenie ze służby.

W 31 wypadkach sprawy toczyły się z powodu odwołań rzeczników dyscyplinarnych, w 116 z powodu odwołań obwinionych (niektóre z nich z powodu odwołań stron obu).

Orzecznictwo Najwyższej Komisji Dyscyplinarnej przedstawia się w tych 133 sprawach następująco:

Bez skutku pozostawiono odwołań	60
Złagodzono karę w wypadkach	41
Podwyższono karę w wypadkach	15
Odstąpiono wyższym kom. dysc. z powodu niekompetencji . .	8
Pozostawiono bez rozpoznania.	6
Uwolniono od winy i kary w wypadkach	2
Umorzono sprawę	1
Razem . . .	133

Cztery odwołania były skierowane przeciw uchwałom orzekającym zawieszenie w służbie. Siedem spraw dotyczyło wznowienia postępowania dyscyplinarnego. W 3 wypadkach polecono komisjom dyscyplinarnym I instancji skierowanie doniesień karnych do prokuratora, ponieważ czyny ujawnione w postępowaniu dyscyplinarnem podpadały również pod orzecznictwo sądów karnych.

Rozdział tych 133 orzeczeń na poszczególne działy administracji państwowej przedstawia się następująco:

Z Ministerstwa Poczt i Telegr.	pochodziło spraw .	54
,, ,, Skarbu	,, ,, .	25
,, ,, Spraw Wewnętrznych	,, ,, .	22
,, ,, Sprawiedliwości	,, ,, .	13
,, ,, Robót Publicznych	,, ,, .	8
,, ,, Reform Rolnych	,, ,, .	3
,, ,, Wyznań Rel. i Ośw. Publ.	,, ,, .	2
,, Najwyższej Izby Kontroli	,, ,, .	1
,, Prezydjum Rady Ministrów	,, ,, .	1
,, Ministerstwa Komunikacji	,, ,, .	1
,, ,, Pracy i Opieki Społecznej	,, ,, .	1
,, ,, Rolnictwa	,, ,, .	1
,, ,, Spraw Wojskowych	,, ,, .	1
Razem . . .		133

Rok *1927* wykazuje dalsze wzmożenie pracy, gdyż wydano orzeczeń *279*.

Jest to najwyższa cyfra z dotychczasowych lat działalności Najwyższej Komisji Dyscyplinarnej, gdyż przewyższa zgórą dwukrotnie cyfrę orzeczeń wydanych w r. 1925, których było 125. Zaś niedaleko odbiega od sumy orzeczeń z obu lat poprzednich, która wynosiła 337 (125—212).

W roku 1927 stosunek kar orzeczonych przez komisje dyscyplinarne I instancji a rozpatrywanych przez Komisję najwyższą w drodze odwołań był następujący:

W 1 wypadku orzeczono karę porządkową, w 9 wypadkach naganę, w 25 odliczenie lat służby, w 53 obniżenie stopnia służbowego, w 28 przeniesiono na emeryturę z poborami umniejszonemi aż do połowy, w *138* wydalono ze służby.

41 spraw wpłynęło do Najwyższej Komisji Dyscyplinarnej w drodze odwołań, rzeczników dyscyplinarnych, 275 wskutek odwołań obwinionych. (A więc tylko cztery sprawy toczyły się wskutek odwołań samych tylko rzeczników dysc.).

Orzecznictwo Najwyższej Komisji Dyscyplinarnej przedstawiało się w tych 279 sprawach następująco:

pozostawiono bez skutku odwołań	159
karę złagodzono w wypadkach	50
odstąpiono z powodu niekompetencji	21
karę podwyższono w wypadkach odwołań	18
pozostawiono bez rozpoznania	15
uwolniono od winy i kary	10
umorzono	1
zdjęto zawieszenie	5
Razem	279

Z powodu odwołań od zawieszenia w służbie toczyło się ogółem spraw 12, tylko część ich nie została uwzględniona i te zostały pomieszczone w rubryce odwołań odrzuconych. 15 spraw toczyło się z powodu wniosków o wznowienie postępowania dyscyplinarnego. W 9 wypadkach polecono dodatkowo (po wydaniu orzeczenia) komisjom dyscyplinarnym I instancji zrobienie doniesień karnych.

Rozdział tych 279 spraw (orzeczeń) na poszczególne działy zarządu państwowego przedstawia się następująco:

Z Ministerstwa Poczt i Telegr.	pochodziło spraw	141
,, ,, Skarbu	,, ,,	47
,, ,, Sprawiedliwości	,, ,,	28
,, ,, Spraw Wewnętrznych	,, ,,	21
,, ,, Robót Publicznych	,, ,,	11
,, ,, Wyznań Rel. i Ośw. Publ.	,, ,,	9
,, ,, Rolnictwa	,, ,,	8
,, ,, Spraw Wojskowych	,, ,,	6
,, ,, Reform Rolnych	,, ,,	2
,, Najwyższej Izby Kontroli	,, ,,	2
,, Ministerstwa Przem. i Handlu	,, ,,	1
,, Prezydjum Rady Ministrów	,, ,,	1
,, ,, Spraw Zagranicznych	,, ,,	1
,, ,, Pracy i Opieki Społ.	,, ,,	1
Razem		279

Okres, objęty niniejszem sprawozdaniem, wykazuje znaczne usprawnienie i przyspieszenie orzecznictwa Najwyższej Komisji Dyscyplinarnej. W grudniu 1927 dwie trzecie orzeczeń apelacyjnych Komisji zostało wydane w terminie nie przechodzącym 3 miesięcy od orzeczenia instancyj niższych.

VIII.

Najwyższy Trybunał Administracyjny.

Głębsza analiza wyników pracy Najwyższego Trybunału Administracyjnego w okresie około dwuletnim pozostawania u steru Rządu Marszałka Piłsudskiego prowadzi do spostrzeżenia, że praca ta stanowi niejako odbicie działalności w tym czasie Rządu i jego organów w różnych dziedzinach, co zresztą jest objawem naturalnym ze względu na konstytucyjną rolę Trybunału, jako czynnika kontrolującego legalność aktów administracyjnych.

Czynności w Trybunale w czasie tym stale wzrastały, co się tłumaczy nietylko oswojeniem się coraz szerszych warstw ludności z możnością zwracania się do tej instytucji sądowej, po ostatecznem rozstrzygnięciu sprawy w toku instancyj administracyjnych, ale także znaczną ilością nowych zupełnie, lub znowelizowanych przepisów i potrzebą ustalenia ich interpretacji w drodze orzecznictwa Trybunału. W roku 1927 liczba wniesionych nowych skarg przekroczyła cyfrę pięciu tysięcy.

Na cyfrę tę złożyły się w pierwszym rzędzie sprawy, dotyczące emerytur, pensyj wdowich i sierocych oraz zaopatrzeń inwalidzkich, które wyniosły około 37% całego wpływu. Objaw ten stoi niewątpliwie w ścisłym związku z silnem rozbudowaniem w Polsce ustawodawstwa socjalnego w stopniu wyższym, aniżeli w innych krajach Europy i z obudzoną przez to powszechną dążnością uzyskania od Państwa zabezpieczenia. Znaczna też bardzo część tego rodzaju skarg, oparta na pretensjach, pozbawionych zupełnie podstaw prawnych, zatem bez wszelkich widoków powodzenia, wnoszona jest bez zachowania przepisanej formy i chociaż z tego powodu bardzo duży procent tych spraw, bo przekraczający 60%, pozostawiony zostaje bez rozpatrzenia, to jednak znaczna ich liczba, ze względu na potrzebę traktowania tych spraw jako szczególnie pilnych, opóźnia załatwianie spraw innych.

Podnieść należy, że w dziale tych spraw zaznaczyła się szczególnie dodatnio dydaktyczna działalność Trybunału, gdyż Rząd obecny, mając na względzie judykaturę Trybunału, w całym szeregu norm nowelizujących uwzględnił tę judykaturę i tem samem wpłynął na umniejszenie wpływu tego rodzaju skarg do Trybunału.

Drugą z rzędu co do ilości grupę spraw stanowiły sprawy podatkowe, które wyniosły około 24% całego wpływu. Jest to następstwem energicznej i świadomej celu akcji administracji skarbowej, dążącej do zrealizowania zasad powszechności, równomierności i sprawiedliwości w rozłożeniu ciężaru podatkowego.

W tym celu usiłuje Ministerstwo Skarbu ująć możliwie wszystkie zjawiska gospodarcze i objawy życia społecznego i prawnego, które wedle obowiązujących ustaw mają być obciążone podatkiem, czy też inną daniną publiczną, przez co rozszerza się też coraz bardziej koło podatników. Rzecz naturalna, że ta akcja powodować musi zwiększanie się ilości skarg do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Około połowa tych skarg została odrzucona bez rozpatrzenia dla braków formalnych, a i z drugiej połowy, t. j. z połowy skarg uwzględnionych, nastąpiło uchylenie orzeczenia administracyjnego tylko w bardzo nieznacznej stosunkowo ilości z powodu mylnej interpretacji ustawy, a w przeważnej części powodem uchylenia były tylko wadliwości postępowania, zupełnie naturalne przy ogromnym pośpiechu, z jakim władze w interesie Skarbu Państwa musiały działać.

Ze spraw tego rodzaju, które przyszły pod rozpoznanie, przeważająca znacznie ilość przypadła na podatek przemysłowy i dochodowy, a drobna tylko na podatki inne. Około 70% spraw ogółu skarg podatkowych dotyczyło kwot mniejszych.

Sprawy opcyj, których dawniej w Trybunale była wielka ilość, skutkiem energicznej działalności władz administracji ogólnej, zmierzającej do ich zlikwidowania, zanikły prawie zupełnie a i co do spraw o uznanie obywatelstwa państwowego, jakkolwiek część ich, może najtrudniejszych, czeka jeszcze rozstrzygnięcia, można zauważyć tendencję zmniejszania się.

Mnożą się natomiast sprawy prowadzone trybem postępowania sporno-administracyjnego, obowiązującego w b. dzielnicy pruskiej, a utrzymanego w mocy przepisem art. 35 ustawy o Najwyższym Trybunale Administracyjnym. Są to z reguły sprawy drobne, małego znaczenia nawet dla stron, które jednak w myśl obowiązujących przepisów rozstrzygnięte mogą być dopiero po przeprowadzeniu rozprawy, a które w przeważnej ilości wypadków kończą się oddaleniem skargi z powodu niedotrzymania krótkich ustawowych terminów. Celowa i odpowiednia reforma, w związku może z rozbudowaniem niższego sądownictwa administracyjnego w innych dzielnicach Państwa, przyczynić mogłaby się do odciążenia Trybunału w tym względzie, bez ujmy dla obrony uzasadnionych praw obywateli.

Dalszą grupę, nietyle znaczną ilościowo, co jakościowo, ze względu na zawiły w wielu wypadkach stan faktyczny i skomplikowany stan prawny, stanowiły sprawy rolne, które w roku 1927 wynosiły około 10% wpływu. Rząd obecny, zmierzając do przeprowadzenia wielkiego dzieła przebudowy ustroju agrarnego w Państwie, położył szczególny nacisk na przeprowadzenie jak najszybsze z jednej strony regulacji serwitutów, uniemożliwiających racjonalną gospodarkę, z drugiej zaś strony na scalenie gruntów, nadmiernie i nieracjonalnie rozdrobnionych.

To też ilość spraw regulacji serwitutów podniosła się w roku 1927 w porównaniu z r. 1924 pięciokrotnie a ilość spraw scaleniowych w tymże czasie dziewięciokrotnie. Odbiło się to odpowiednio na ilości spraw tego rodzaju w Trybunale. Zauważyć tu jednak należy, że obie te zakrojone na wielką skalę akcje mają charakter przejściowy i prawdopodobnie ukończone będą w najbliższych latach, poczem ustanie też dopływ ich do Trybunału.

Równolegle z tą akcją szła akcja parcelacyjna, przyczem wskutek celowych zarządzeń Rządu, opartych na nowej ustawie o reformie rolnej, ilość parcelacyj przymusowych a tem samem ilość skarg z tego tytułu do Najwyższego Trybunału Administracyjnego, stale się i to gwałtownie zmniejsza tak, iż np. skarg przeciw umieszczeniu majątku w spisie imiennym nieruchomości, podlegających przymusowemu wykupowi, wniesionych w r. 1926, było około 100, w r. 1927 tylko około 20, a w roku bieżącym, wobec tego, iż wykaz obejmuje niespełna 9.000 ha, (gdy w roku zeszłym obejmował 200.000 ha), będzie ich zapewne najwyżej kilka.

I w tej grupie podnieść należy, że orzecznictwo Trybunału zostało wydatnie zużytkowane przez Ministerstwo Reform Rolnych w jego rozporządzeniach wykonawczych i zamierzeniach ustawodawczych. Rezultatem tego stanowiska Rządu było też stopniowe zmniejszanie ilości skarg w kwestjach prawnych przez Trybunał już rozstrzygniętych.

Znaczny przyrost wykazują sprawy ubezpieczeń.

IX.

Trybunał Kompetencyjny.

W wykonaniu art. 86 Konstytucji, Rząd powołał do życia z dniem 1 stycznia 1927 r. utworzony jeszcze ustawą z 25 listopada 1925 Trybunał Kompetencyjny, stwarzając przez to nowy środek ulepszenia administracji.

W ciągu roku 1927 do Trybunału wpłynęły 24 sprawy, z których 4 zostały rozstrzygnięte na posiedzeniach niejawnych, pozostałe zaś na posiedzeniach publicznych.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

I.

Polska Polityka Zagraniczna

maj 1926 — grudzień 1927.

1. Zagadnienia ogólne.

Polityka międzynarodowa w zimie 1925/26 stała pod znakiem uchwał powziętych w Locarno w październiku 1925 i podpisanych w Londynie w grudniu 1925.

Locarno zawiera dwie rzeczy zasadnicze:

pierwszą — gwarancję nienaruszalności granicy francusko-niemieckiej wzdłuż doliny Renu;

drugą — wprowadzenie Niemiec na równych prawach w obręb międzynarodowych zagadnień i traktowań.

Tak zwany pakt Reński wynikł w idei swojej z projektu traktatu gwarancyjnego międzyaljanckiego, ułożonego w Wersalu jednocześnie z traktatem z Niemcami (1919), niedoszłego zaś do skutku z powodu odmowy ratyfikacji amerykańskiej, oraz z projektu układu gwarancyjnego, który stanowił przedmiot rokowań anglo-francuskich od 1920 do 1924.

Pakt Reński różni się zasadniczo od tamtych obu projektów faktem, że wśród gwarantów ostatecznego stanu nowej granicy znajdują się obok Wielkiej Brytanji i Francji — Niemcy.

Tym sposobem i tą drogą Niemcy wprowadzone zostały narówni z byłymi sojusznikami do ogólnej łączności mocarstw europejskich, gwarantujących nowy powojenny porządek świata. Ten nowy porządek znalazł swój wyraz w Lidze Narodów, to też logicznym wynikiem powrotu Niemiec na to współrzędne w świecie stanowisko było zapowiedziane w Locarno przyjęcie Niemiec do Ligi Narodów.

W tym tedy momencie znikł dotychczasowy w Europie podział na zwycięzców i zwyciężonych, zmienione, jeśli nie usunięte, zostało pojęcie t. zw. mocarstw sprzymierzonych, dokonana została próba zjednoczenia z powrotem Europy, rozdartej rowami okopów 1914, zdewastowanej wojną, zrujnowanej późnym i niecałkowitym pokojem, rozbitej między wrogie i nieufne obozy.

Ogniwem uzupełniającem polityki lokarneńskiej było na rok przedtem dokonane uznanie przez główne mocarstwa europejskie rządu Związku Sowieckiego. W pertraktacjach, które doprowadziły do układu w Locarno, oraz tych, jakie nastąpiły celem wykonania uchwał locarneńskich, duża waga poświęcona została zagadnieniu przyszłego udziału Rosji w zrzeszeniu międzynarodowem wogóle, zaś w Lidze Narodów w szczególności. Wynikiem tego było zastrzeżenie gwarantujące Rosji ewentualne wejście do Ligi Narodów, a wraz z tem zasiadanie w naczelnym organie Ligi — w Radzie Ligi, wespół i narówni z Niemcami.

Powyższy stan rzeczy w polityce międzynarodowej stwarzał dla Polski i jej polityki zagranicznej nowe warunki — nowe możliwości i niejedną ciężką trudność.

Polska była i jest zainteresowana w dziele pokoju międzynarodowego. Rekonstrukcja, robota wewnętrzna związana z organizowaniem państwa, wymagała i wymaga stanu pokoju nazewnątrz. Zadowolenie głównych przynajmniej dezyderatów terytorjalnych polskich, zadośćuczynienie sprawiedliwości dziejowej przez kongres w Wersalu i pokój w Rydze, stworzyły warunki dla zgodnej współpracy Polski z sąsiadami, Polski z Europą. Od bardzo dawna po raz pierwszy nastręcza się dla Polski sposobność konstrukcyjnej, pozytywnej współpracy z Europą. Traktaty w Locarno, o tyle, o ile konstruowały pokój europejski, były dla Polski dogodne i pożyteczne.

Jednakowoż w tychże traktatach i w temże zapewnieniu przez lokarneńskie układy pokoju w Europie istniała od początku pewna jednostronność kryjąca ważne braki. W Locarno nie zawarto równomiernego układu dotyczącego wschodu Europy i gwarantującego narówni z reńską granicą granice nad Wartą i Odrą. Wprawdzie te ostatnie granice gwarantowane były w wystarczający sposób traktatem Wersalskim, obowiązywały przeto w równym stopniu i nadal; niemniej jednak gwarancja granic na zachodzie stała się podwójna, a przeto w dziedzinie umów międzynarodowych powstała różnomierność, mogąca prowadzić do różnorodnych interpretacyj. Co więcej, w Locarno jednocześnie z paktem zagwarantowane zostało Niemcom nietylko przyjęcie do Ligi Narodów, ale udzielenie im równego z innemi mocarstwami stanowiska stałego członka Rady Ligi Narodów.

W Radzie Ligi Narodów, pomimo usiłowań w 1922, Polska nie znajdowała się, i żadne w tej mierze zobowiązania nie zostały powzięte w Locarno, ani w Londynie 1925/26. Wytwarzała się zatem sytuacja, polegająca na tem, że w zasadniczych sprawach międzynarodowych, a mianowicie w sprawie interpretacji traktatu Wersalskiego i paktu w Locarno, stanowić miały, narówni z mocarstwami zachodu, Niemcy, stanowić mogła, teoretycznie przynajmniej, nawet Rosja Sowiecka, a współstanowić nie mogłaby Polska. Przeto sama zasada współpracy konstrukcyjnej Polski wespół z innemi narodami Europy nie została uwzględniona w Locarno.

Niewątpliwem jest, że w tej dziedzinie i w tych sprawach popełnione zostały znaczne niedopatrzenia i zaniedbania przez politykę rządów przedmajowych. Po przełomie w maju 1926 pierwszemi głównemi zadaniami polityki zagranicznej Rzeczypospolitej stały się: uzyskanie miejsca dla Polski w Radzie Ligi Narodów i stwierdzenie przez Polskę w sposób nie przedstawiający żadnej wątpliwości, że granice zachodnie Polski są nienaruszalne.

Pierwszego grudnia 1925 nastąpiło w Londynie podpisanie paktów zawartych w Locarno. Z tą chwilą i na podstawie przyjętych uprzednio zobowiązań mocarstwa zachodnie przystąpiły do przyjęcia Rzeszy Niemieckiej do Ligi Narodów, a zarazem do Rady tejże Ligi; nastąpić to miało na sesji zwołanej na 8 marca 1926. W tym dopiero czasie, łącznie z postulatami wysuniętemi przez Brazylję i Hiszpanję, Polska postawiła kwestję swego wyboru do Rady Ligi. Na sesji marcowej w Genewie Niemcy postawiły veto przeciwko dokonywaniu jakichkolwiek zmian w składzie Rady przed przyjęciem Niemiec do Ligi. Stanowisko Niemiec, poparte przez broniącą teoretycznych zasad Ligi Szwecję, oraz przychylnie traktowane przez opinję angielską, było bliskiem zwycięstwa w chwili, gdy Brazylja postawiła veto przeciw przyjęciu Niemiec do Ligi i tem zerwała sesję marcową. Wszystkie sprawy związane z rekonstrukcją Rady Ligi odesłane zostały do komisji.

W przededniu przewrotu majowego w Polsce komisja reorganizacji Rady Ligi Narodów doszła do porozumienia na podstawie zwiększenia ilości niestałych członków Rady do dziewięciu, z których trzech może na podstawie specjalnej decyzji zgromadzenia uzyskać prawo ponownej po trzech latach wybieralności.

Na tej podstawie odbyły się obrady Zgromadzenia Ligi we wrześniu 1926. Dla Polski, wobec nieżądania i nieuzyskania żadnej uprzedniej gwarancji w okresie Locarna, uzyskanie trzyletniego mandatu do Rady z prawem ponownej obieralności — czyli uzyskanie t. zw. półstałego miejsca było maksymalnym postulatem, możliwym do osiągnięcia. Kwestja sprowadzała się do tego, aby ten półstały mandat uzyskać i w głosowaniu na ogólnem Zgromadzeniu przeprowadzić; oraz aby wejście Niemiec do Rady Ligi nie nastąpiło przed rekonstrukcją Rady i przed przyjęciem do niej Polski.

W okresie od marca do września 1926 położenie wielokrotnie wydawało się wątpliwem, a opinja czynnika decydującego, Wielkiej Brytanji, wahała się. Siódme Zgromadzenie Ligi 16 września przyjęło Polskę do Rady Ligi na trzy lata ogromną większością 45 głosów na 49 głosujących, poczem przyznało jej przywilej ponownej obieralności 36 głosami przeciw 8. Rekonstrukcja Rady, a więc i przyjęcie Polski do Rady nastąpiło tegoż samego dnia, co przyjęcie Niemiec i wejście ich do Rady.

Znaczenie wejścia Polski do Rady Ligi określa fakt, że cztery lata przedtem, w 1922 kandydatura polska do Rady, wystawiona niezręcznie przeciwko popularnej kandydaturze Szwecji, upadła.

Znaczenie było tem jaskrawsze, iż na Zgromadzeniu i w Radzie Ligi poprzednio przyzwyczajono się patrzeć na Polskę jako na petenta, lub na oskarżonego. Od chwili wejścia Polski do Rady Ligi Polska staje się jej współpracownikiem, otwiera się pole dla konstrukcyjnej współpracy Polski z Europą na przyszłość.

Przyjęcie Polski do Rady Ligi przeprowadzone i przygotowane zostało przez Polskę na sesję wrześniową 1926 w ten sposób, iż w akcie tym nie było żadnego ostrza, zwróconego przeciw Niemcom. Przeciwnie, okazało się zaraz, że mówienie z rządem niemieckim na gruncie Zachodu o konstrukcyjnych i pokojowych zadaniach Europy, że współpraca równoległa Niemiec i Polski w naczelnym organie Ligi Narodów prowadzi do odciążenia konfliktów.

Wobec tych pokojowych zadań i założeń polityki polskiej tembardziej koniecznem stawało się położyć tamę niebezpieczeństwom międzynarodowym, płynącym z niezupełności lokarneńskiego paktu i z zawartego w nim rozróżnienia granic zachodnich Niemiec od wschodnich.

Pod datą 20 grudnia 1926 Minister Spraw Zagranicznych udzielił następującej instrukcji przedstawicielom Polski zagranicą:

„...W razie jakiegokolwiek poruszenia sprawy rewizji granic polsko-niemieckich, kwestję tę należy z całą stanowczością wykluczyć z rozmowy i kategorycznie oświadczyć, że Polska nigdy się na to nie zgodzi...

...Wobec przedstawicieli obcych państw należy kategorycznie stwierdzić, iż wszelkie podniesienie tej sprawy może się przyczynić do zakłócenia pokoju w Europie..."

W dniach 21 lipca 1926 i 4 stycznia 1927 Minister Spraw Zagranicznych złożył w Komisji Sejmu następujące oświadczenie:

„...Splot interesów łączących Polskę z Niemcami wymaga dla dobra obu państw, jak i sytuacji międzynarodowej, aby między temi krajami istniała trwała, pokojowa współpraca.

„Dążąc stale i konsekwentnie do ustalenia stałych stosunków... nie możemy pominąć milczeniem pewnych niepokojących tendencyj... z uwagi na poważne niebezpieczeństwo, które niewątpliwie one kryć mogą. Jesteśmy bowiem najgłębiej przekonani, że działając w ten sposób bronimy nietylko interesu polskiego, ale interesu całego pokoju europejskiego..."

Wreszcie w mowie publicznej, wygłoszonej w Warszawie 9 stycznia 1927, Minister Spraw Zagranicznych ponownie stwierdził, iż celem polityki polskiej jest dążenie do ustalenia i utrwalenia jak najlepszych stosunków z Niemcami, poczem oświadczył:

„...Z drugiej strony wierzę, iż będę wyrazem opinji całego narodu polskiego, jeśli oświadczę, że za te dobre stosunki sąsiedzkie ceną rewizji granic zachodnich nie zapłacimy.

Za żadną cenę nie odstąpimy piędzi ziemi pomorskiej lub śląskiej, ziem odwiecznie polskich, które obca przemoc zabrała, a które zwycięstwo prawa i sprawiedliwości nam z powrotem przywróciło. Każdy Polak wie, jak bardzo drogiemi są dla nas te terytorja. Każdy wie, że one są niemniej polskie, niż inne najbardziej polskie ziemie, każdy wie, że bez nich Polska egzystować nie może, że naród 30-o miljonowy w tych warunkach geograficznych i politycznych, co my, zdławiony zostałby, będąc pozbawiony wolnego dostępu do morza, każdy też Polak nie zawaha się ani na chwilę przed złożeniem najwyższej ofiary z krwi własnej i mienia dla obrony tych terytorjów przed wszelkiemi zakusami z jakiejkolwiek strony oneby pochodziły.

Przekonanie o jednomyślności całego narodu w tej sprawie, jak również ogólna znajomość tych spraw i stosunków polskich, mam nadzieję, coraz głębiej ugruntowywać się będzie w poglądach zarówno naszych zagranicznych przyjaciół tak samo u tych, co szczerze pragną pokoju i ogólnej stabilizacji stosunków międzynarodowych, jak u tych, którzy knują w sobie zamiary odwetowe i zaborcze. Mam nadzieję, że już w niedługim czasie świadomość powszechna tego jednomyślnego zdecydowanego stanowiska społeczeństwa i rządu polskiego uniemożliwi lansowanie, w dobrej, czy w złej wierze, bezsensownych projektów, podobnych do kolportowanego w ostatnich czasach projektu zamiany korytarza polskiego na Litwę i Kłajpedę..."

Należy skonstatować, iż podobne oświadczenie nastąpiło po raz pierwszy ze strony Polski i że nigdy jeszcze przedtem rząd polski nie wystąpił jawnie i publicznie z równie jasnem i stanowczem zastrzeżeniem nienaruszalności granicy zachodniej państwa. Odtąd dla opinji świata z całą konieczną wyrazistością określone zostało zadanie współpracy Polski z Europą — zadanie konstrukcyjne i pokojowe, oraz określona została linja, do której, lecz nie poza nią, ta konstrukcyjna współpraca trwać i rozwijać się może — nienaruszalność granic odbudowanej Rzeczypospolitej, która sama przez się jest gwarancją europejskiego pokoju.

Na następnem zkolei, ósmem Zgromadzeniu Ligi Narodów we wrześniu 1927 Polska postawiła następujący wniosek do uchwalenia przez to Zgromadzenie plenarne:

„...Zgromadzenie, uznając solidarność łączącą międzynarodową zbiorowość,

Przejęte silną wolą zapewnienia utrzymania pokoju powszechnego,

Konstatując, że wojna nie powinna nigdy służyć jako środek wyrównania sporów między państwami i że skutkiem tego wojna zaczepna stanowi zbrodnię międzynarodową,

Uznając, iż uroczyste wyrzeczenie się wszelkiej wojny zaczepnej może się przyczynić do wytworzenia atmosfery powszechnego zaufania, korzystnej dla postępu prac przedsięwziętych, dotyczących rozbrojenia,

Oświadcza, co następuje:

1) Wszelkie odwołanie się do wojny w celu wyrównania sporów międzynarodowych jest i pozostaje zakazanem;

2) Wszelkie spory jakiejkolwiekbądź, natury, wynikające pomiędzy państwami mogą być załatwione jedynie sposobami pokojowemi;

I, na skutek tego, wzywa się członków Ligi Narodów, aby przyjęli do wiadomości to oświadczenie i zastosowali się do tych zasad w swoich wzajemnych stosunkach".

Deklaracja powyższa po długich targach i naradach na Zgromadzeniu Ligi i poza nią została częściowo zwichnięta przez przyjęcie zmienionej redakcji drugiego punktu, iż „wszystkie sposoby pokojowe winny być użyte" nie zaś, jak deklaracja polska mówiła, iż pozostają jedynie dozwolone, oraz przez wypuszczenie w zakończeniu wezwania do formalnego przyjęcia do wiadomości deklaracji przez rządy państw.

Mimo to częściowe nieudanie deklaracja polska we wrześniu 1927 stała się dalszym etapem na drodze konstrukcyjnej współpracy Polski z zachodem i nadała współpracy tej właściwe dla polityki polskiej hasła: bezwzględne wypowiedzenie się za polityką pokoju i nieagresji. Polityka polska w ten sposób powracała do idei zepsutej w Locarno, podniesionej przedtem w protokóle genewskim 1924, podniesionej następnie, śladem inicjatywy polskiej, przez Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, w styczniu 1928.

2. Problemat litewski.

Jedyną przeszkodą dla pokojowej, konstrukcyjnej polityki polskiej były stosunki z Republiką Litewską. Stosunki te nie podlegają dotychczas żadnej normalizacji prawnomiędzynarodowej; między Polską a Litwą nie zostały zawarte żadne umowy, ani układy, dotyczące stosunków politycznych, granicznych, handlowych, konsularnych i t. p.; nie nawiązane zostały wcale stosunki dyplomatyczne, wskutek czego brak jest wzajemnej reprezentacji politycznej, wzajemnej ochrony obywateli i t. p.; wreszcie w licznych swych oświadczeniach aż do ostatnich swych czasów Litwa deklarowała, że znajduje się w stanie wojny z Polską.

Ten stan rzeczy dyplomacja polska uważała zawsze za nienormalny i starała się nawiązać z Litwą normalne stosunki sąsiedzkie. Liczne próby ze strony Polski przedsięwzięte nie wydały żadnego rezultatu. W szczególności w okresie Locarna 1925 prowadzone były naprzód w Kopenhadze, potem w Lugano pertraktacje Polski z Litwą, w których po długich usiłowaniach, początkowe ustępstwo litewskie — zgoda na nawiązanie stosunków komunikacyjnych, pocztowych i telegraficznych — zostało ostatecznie cofnięte i niewykonane.

Jednakowoż zarówno Polska, jak Litwa są członkami Ligi Narodów, obydwa rządy podlegają przeto ogólnym zobowiązaniom o stosunkach wzajemnych rządów i państw, jakie pakt Ligi zawiera. Przeto anormalny stosunek istniejący między Republiką Litewską a Polską pozostawał w sprzeczności z międzynarodowemi zobowiązaniami Litwy. Zadaniem Polski, jako członka Rady Ligi, stało się, między innemi, położyć kres anormalnej sytuacji, groźnej nietylko dla stosunków polsko-litewskich, lecz dla pokoju międzynarodowego.

Tymczasem, po rekonstrukcji Rady Ligi, wejściu Polski do tejże Rady, niespełna dwa tygodnie potem, 28 września 1926, Rząd Republiki Litewskiej zawarł z Rządem sowietów traktat, w którym oba rządy potwierdziły sobie ważność zobowiązań traktatu pokoju z 12 lipca 1920. Ów traktat dwudziestego roku ustanawiał wspólną granicę sowiecko-litewską, wcielając tym sposobem ziemię wileńską do Litwy. Odnowienie przez Rząd Republiki Kowieńskiej traktatu w 1926 było tedy wyraźnym aktem wrogim w stosunku do Polski i stało się punktem wyjścia wytężonej akcji dyplomatycznej, skierowanej ku wznowieniu na terenie międzynarodowym sprawy przynależności ziemi wileńskiej.

Przynależność ziemi wileńskiej do Polski oparta jest z jednej strony na traktacie Ryskim pomiędzy Polską a Sowietami z 21 maja 1921 — gdzie w art. drugim Rząd sowiecki zrzekł się wszelkich pretensyj do ziem położonych na zachód od linji granicznej sowiecko-polskiej; z drugiej strony zaś na fakcie, że w odpowiedzi na propozycje Rządu litewskiego z 18 listopada 1922, rządy państw, reprezentowanych w Konferencji Ambasadorów, powzięły decyzję swą z 15 marca 1923, uznającą ostatecznie granicę pomiędzy Litwą a Polską.

Drugim szeregiem faktów, prowokujących Polskę, był ze strony Rządu litewskiego systematyczny ucisk, skierowany przeciwko Polakom na Litwie. Wobec krańcowo antypolskiej polityki wewnętrznej Republiki Kowieńskiej, wobec prześladowania politycznego i gospodarczego ludności polskiej, jedynym terenem dla obrony mniejszości polskiej pozostawało szkolnictwo. Rząd Republiki Litewskiej dążył systematycznie i konsekwentnie do ograniczenia praw szkolnictwa polskiego, a we wrześniu 1927 wykonał zamach na pozostałe 77 szkół polskich, odmawiając wykładającym w nich nauczycielom praw publicznego nauczania.

Wobec tych prowokacyj kowieńskich Rząd polski zachował całkowity spokój postępowania opartego z jednej strony na słusznem prawie Polski, z drugiej na dążeniu do utrzymania stanu pokoju na wszystkich swoich granicach i w całej tej części Europy. Uchwalona przez Zgromadzenie Ligi Narodów 9 września 1927 rezolucja polska, wykluczająca stan wojny z dziedziny uznawanego przez Ligę prawa narodów, miała i między innemi za skutek jaśniejsze uświadomienie anormalności rzekomego stanu wojny, głoszonego przez Litwę w stosunku do Polski; wojny tembardziej anormalnej, że całkowicie fikcyjnej, nieistniejącej. Gdy tedy Rząd Republiki Kowieńskiej złożył 15 września 1927 nową notę do Ligi Narodów, próbującą wznowić kwestję wileńską, a zarazem zasłonić prawdę ucisku mniejszości polskiej na Litwie, Rząd polski przedsięwziął posunięcia stanowcze w tej sprawie.

Minister Spraw Zagranicznych polecił złożyć 27 listopada przedstawicielom Polski zagranicą notę, w której oświadczył:

„...Rząd polski oświadcza, iż obcą mu jest wszelka dążność, skierowana przeciwko niepodległości politycznej oraz integralności terytorjalnej Republiki Litewskiej, a także, iż jedynym jego celem jest nawiązanie z Litwą w duchu najbardziej pokojowym stosunków normalnych i dobrego sąsiedztwa.

„Pragnienie Rządu polskiego rozbija się w dalszym ciągu o kategoryczną odmowę ze strony następujących po sobie Rządów Litwy, które utrzymują dziś, podobnie jak dawniej, iż kraj ich znajduje się w stanie wojny z Polską.

„Zdaniem Rządu polskiego taki stan rzeczy jedyny i bez precedensów, zawierający poważne niebezpieczeństwo dla współpracy pokojowej narodów, nie może trwać dłużej...".

Dnia 30 listopada 1927 Prezes Rady Ministrów, Marszałek Piłsudski, oświadczył publicznie przed przedstawicielami prasy co następuje:

„Nota nasza, rozesłana do wszystkich państw, gdzie jesteśmy reprezentowani, zwraca się do tych państw z prośbą o pomoc w pracy naszej nad zniesieniem stanu wojny na naszych granicach. Stan wojny, utrzymywany w stosunku do nas przez Litwę, jest jedynym istniejącym w chwili obecnej na świecie; jest więc anomalją i stanem chorobliwym tego zakątka kuli ziemskiej. Granice nasze z Litwą są z tego powodu całkiem niepodobne do innych na świecie. Stanowią one tu przedmiot stałej trwogi i niepokoju, gdyż tu żadna praca normalnie prowadzona być nie może, gdzie, jak dawniej, na dzikich stepach naszych kresów, praca idzie jedynie pod osłoną broni, gdzie brat nie może latami widzieć brata, matka umierająca nie może pożegnać na łożu śmierci dzieci, gdzie nie można mieć żadnego, drobnego nawet interesu, gdzie wieść potrzebna, czy pilna, od swoich bliskich dochodzi, pomimo małej przestrzeni, dopiero po tygodniach czy miesiącach. My, Polacy, pomimo to wszystko, utrzymywaliśmy stale stan pokoju, spodziewając się wytrwałem i spokojnem zachowaniem się przyzwyczaić przeciwnika do pokoju, ustalić stan pokoju i przetrwać w nim, szukając lekarstwa na błędy stanu wojny w czasie".

W początku grudnia 1927 przybył do Genewy prezes Rady Ministrów Marszałek Józef Piłsudski i na trzeciem posiedzeniu Rady 9 listopada położył cały autorytet Rządu polskiego na szalę sprawy pokoju z Litwą. Jednolity nacisk całej Ligi Narodów i otwarte

żądanie postawione przez Marszałka Piłsudskiego zdecydowania się Litwy na pokój lub wojnę, wymogły na reprezentancie Rządu litewskiego w Lidze uznanie, iż stan wojny między Litwą a Polską ustał, że zapanował stan pokoju. Po tem oświadczeniu reprezentanta litewskiego Rada Ligi powzięła jednomyślnie 10 listopada 1927 rezolucję, w której powiedziane jest:

„...Rada Ligi Narodów, stwierdzając, że stan wojny pomiędzy dwoma członkami Ligi jest niezgodny z duchem i literą paktu, przez który Litwa i Polska są związane;

„Przyjmuje do wiadomości uroczyste oświadczenie przedstawiciela Litwy, że Litwa nie uważa się za znajdującą w stanie wojny z Polską i że skutkiem tego istnieje pokój między temi dwoma krajami;

„Przyjmuje do wiadomości uroczyste oświadczenie przedstawiciela Polski, że Rzeczpospolita uznaje niepodległość polityczną i integralność terytorjalną Republiki Litewskiej;

„Poleca obu rządom rozpocząć możliwie jaknajprędzej bezpośrednie rokowania celem ustanowienia stosunków, zapewniających obu sąsiadom dobrą zgodę, od której zawisły jest pokój...".

W ten sposób długoletnie i wytrwałe usiłowania Rządu polskiego wejścia w normalne stosunki z sąsiadem litewskim doznały całkowitego uznania i skutecznego poparcia ze strony najwyższej instancji międzynarodowej i wobec wiążącego oświadczenia reprezentanta Litwy znikły w zasadzie wszelkie przeszkody do wprowadzenia tego stałego dążenia Polski w czyn i do ustalenia normalnych przyjazno-sąsiedzkich stosunków z bratnim od wieków narodem.

3. Sprawy polsko-niemieckie.

Stosunki pomiędzy Polską a Niemcami u kresu rządów przedmajowych przedstawiały się negatywnie i bez nadziei poprawy. Rząd niemiecki, korzystając z trudności gospodarczych Polski w okresie pośpiesznej reformy walutowej, oraz korzystając z ogólnej, dogodnej dla Niemiec konjunktury międzynarodowej w jesieni 1925, zerwał stosunki handlowo-gospodarcze z Polską i uczynił to właśnie w dobie Locarna, w całkowitej sprzeczności z pokojowym i koncyljacyjnym charakterem tam zawartych paktów. Zerwanie stosunków handlowych pociągnęło za sobą wprawdzie bardzo znaczne trudności dla samych Niemiec, a szczególnie dla ludności miejskiej i przemysłowej, zdanej na bezkonkurencyjne ceny ziemiopłodów, ale jednocześnie, przez wstrzymanie wywozu polskiego węgla, przyczyniło wiele kłopotów Polsce, zmuszonej do poszukiwania nowych rynków zbytu. Tak w nowoczesnem życiu państw i narodów zatargi nie wyczerpują się bynajmniej na terenie politycznym, przeciwnie przechodzą częściej w formę zmagań gospodarczych i pola bitew zastępują dziś nieraz uparte, wytężone, całą siłą narodów prowadzone, wojny gospodarcze.

Do zmiany położenia stosunków z Niemcami przyczynił się od maja 1926 szereg motywów: konjunktura gospodarcza międzynarodowa zmieniła się na skutek strejku węglowego w Anglji; konjunktura międzynarodowa polityczna odchyliła się na niekorzyść Niemiec po odnowieniu latem 1926 paktów niemiecko-sowieckich; w Polsce nastąpił okres celowego wysiłku państwowego, wzmocnienia autorytetu władzy nawewnątrz, planowej polityki gospodarczej, a więc wzmocnienia autorytetu państwa nazewnątrz.

Wkońcu Polska swem doniosłem oświadczeniem rządowem w sprawie nienaruszalności granic wyjaśniła nieodwołalnie podstawy polityczne, na jakich normalizacja stosunków polsko-niemieckich oprzeć się jedynie może.

Zmiany głębokie w wzajemnych stosunkach narodów dokonują się i są zawisłe częstokroć od wielu rzeczy pozornie drobnych; takie drobne sprawy, szczególnie we współżyciu sąsiadów, stwarzają dopiero grunt życiowy współzrozumieniu i współpracy.

Wychodząc z tego założenia, trwając w swej zasadniczej linji polityki konstrukcyjnej i pokojowej, Rząd polski przystąpił energicznie do regulowania na płaszczyźnie zgody i współpracy szeregu zawiłych i dotychczas spornych spraw. Tę trudną i drobiazgową robotę ułatwiał fakt zarysowanego od 1926 zbliżenia gospodarczego francusko-niemieckiego, które mogło przy dobrej woli przyczyniać się na wschodzie do wzbudzenia atmosfery pojednawczej.

W szeregu ważnych dziedzin wzajemnego stosunku sąsiedzkiego doszły w ubiegłym okresie do definitywnego uzgodnienia następujące umowy międzypaństwowe:

1) Układ o wymianie aktów administracyjnych podpisany w Berlinie 22 grudnia 1926.

2) Umowa spadkowa, regulująca szereg zagadnień postępowania spadkowego, podpisana w Berlinie 27 października 1926.

3) Układ o rejestracji stanu cywilnego, podpisany w Berlinie 27 października 1926.

4) Umowa polsko-niemiecko-gdańska w sprawie rozdziału sum z tytułu niemieckich ubezpieczeń społecznych, podpisana w Berlinie 24 stycznia 1927.

5) Prowizorjum w sprawie werbowania robotników rolnych do Niemiec oraz porozumienie co do stopniowego powrotu z Niemiec zasiedziałych tam oddawna robotników polskich.

6) Umowa o obopólnej odprawie celnej i paszportowej w Korzeniowie, podpisana 16 czerwca 1926.

7) Umowa o komunikacji kolejowej Firchau—Chojnice—Tczew—Malbork, podpisana w Warszawie 26 marca 1927.

8) Układy o wspólnej administracji odcinka granicznego Odry, podpisany w Koźlu 19 sierpnia 1926, Warty, podpisany w Poznaniu 16 lutego 1927 i Drwęcy, podpisany w Poznaniu 11 kwietnia 1927.

9) Układ o polach górniczych, przeciętych granicą, podpisany w Witosławiu 21 czerwca 1926.

10) Protokół w sprawie uregulowania kwestji językowej na Górnym Śląsku w wykonaniu art. 409 Konwencji Genewskiej, podpisany w Opolu 14 września 1927.

11) Porozumienie w sprawie przekazania spornych spraw obywatelstwa i opcji specjalnej komisji polubownej.

12) Deklaracje w sprawie zwolnienia z likwidacji walorów i tytułów obywateli niemieckich w Polsce, jak i wszelkich własności osób urodzonych na terytorjum obecnie polskiem.

Ostatnie zwłaszcza porozumienie sprowadziło zawikłane kwestje obywatelstwa na nowe tory, eliminując różnice poglądów, jakie w tej materji istniały między polskiemi i niemieckiemi władzami wewnętrznemi.

Pierwszym jednak doniosłym problematem politycznym, jaki stanął w ciągu tych dwóch lat między Polską a Niemcami, stała się zimą 1926/27 kwestja fortyfikacyj niemieckich na wschodzie.

Pokojowa i konstrukcyjna współpraca narodów od czasu paktów w Locarno, usunięcie zapory moralnej i rozróżnienia formalnego między zwycięzcami a zwyciężonymi prowadziło między innemi do konieczności zmiany w tych postanowieniach Traktatu Wersalskiego, które dotyczyły rozbrojenia Niemiec (art. 180). Wejście Niemiec do Ligi Narodów pociągnęło za sobą usunięcie kontroli wojskowej międzyaljanckiej, funkcjonującej w Niemczech. Kwestja ta jednak raz podniesiona spowodowała rewelację faktu wzmożonych zbrojeń niemieckich na wschodzie. Wśród tych zbrojeń wyróżniały się prace około fortyfikowania Prus Wschodnich, oraz innych części pogranicza polskiego.

Rząd polski w imię przewodzących mu konstrukcyjnych i pokojowych zadań mógł tylko i jedynie współdziałać w ogólnem dążeniu do normalizacji stosunków, w szczególności w nowym układzie stosunków dawnych aljantów z Niemcami. Tembardziej

jednak musiał on dbać o sprawy bezpieczeństwa na granicach państwa. Dlatego, nie kierując w tem żadnego ostrza politycznego przeciwko Rzeszy Niemieckiej, Rząd polski najżywiej współdziałał w sprawie wymogów postawionych przez likwidującą się Komisję Kontroli Wojskowej nad Niemcami.

Uprawnione interesy Polski i jej bezpieczeństwo uznane zostało w pełni na Radzie Ambasadorów i 1 lutego 1927 nastąpiło porozumienie z rządem niemieckim w sprawie fortec wschodnich, nakładające na Niemcy obowiązek częściowego zniszczenia fortyfikacyj, jakie w okresie powojennym zbudowane zostały w trzech fortecach wschodnich, w Głogowie, Kistrzyniu i Królewcu.

Ta koncyljacyjna, a niemniej stanowcza postawa Rządu polskiego w sprawach polsko-niemieckich nie zdołała zmienić faktu, iż w szeregu spraw żywotnych i niezmiernie doniosłych dla Polski wytężone zostały wszystkie wysiłki rządu niemieckiego w kierunku dla państwa naszego wrogim. Takiemi sprawami były przedewszystkiem sprawy gdańskie i sprawy górnośląskie.

W Gdańsku, wyzyskując fakt opanowania senatu w 1927 przez nacjonalistów niemieckich, wszystkie usiłowania skierowane z Rzeszy szły ku zaostrzeniu stosunków, ku niedopuszczeniu do normalnego rozwoju współpracy gospodarczo-technicznej, handlowej, żeglugowej i morskiej pomiędzy Rzeczpospolitą a Wolnem Miastem.

Na Górnym Śląsku, korzystając z istniejącej jeszcze przewagi kapitału i przemysłu niemieckiego, wpływy idące z Rzeszy, położone zostały w ofenzywie mniejszości niemieckiej przeciw Polsce i sprawa masowego niemczenia dzieci polskich na Górnym Śląsku poparta została energicznie, acz bezskutecznie przez przedstawiciela rządu Rzeszy na forum Rady Ligi Narodów.

Jeżeli tedy w sprawach politycznych porozumienie okazywało się wciąż nie z winy Polski dalekiem i trudnem, to tembardziej kwestja normalizacji wzajemnych stosunków między Polską a Niemcami skoncentrowała się na terenie gospodarczym i handlowym.

Rokowania handlowe przerwane zostały w lutym 1927 i odtąd napotykały wciąż niezwalczone trudności, płynące z ustalonego trybu wojny celnej, trwającej między dwoma państwami. W ciągu roku 1927 dojrzewała jednak w społeczeństwie i rządzie niemieckim świadomość, że wojna celna stała się bezskuteczna w dziedzinie politycznego celu, zaś szkodliwa w dziedzinie wewnętrzno-gospodarczej stosunków w Niemczech.

Wyrazem zmienionej sytuacji był podpisany 21 lipca 1927 w Warszawie protokół polsko-niemiecki w sprawach osiedleńczych. Protokół ten, regulujący zarówno prawa czasowego pobytu, jak prawa osiedlania się w celach gospodarczych obywateli obu stron, usuwał jedną z zasadniczych płaszczyzn tarcia między dwoma sąsiedzkiemi krajami i stanowił punkt wyjścia dla wznowienia rokowań handlowych.

W listopadzie 1927 nastąpiło wyjaśnienie spraw zasadniczych między przedstawicielami obu rządów w Berlinie i zdecydowano wspólnie nawiązać przerwane rokowania, 22 listopada 1927 podpisany został protokół polsko-niemiecki, określający zakres porozumienia i pozostałe punkty sporne. Jednocześnie zaś oba rządy zapoczątkowały regularne nawiązanie stosunków handlowych i zawarły pierwszy w tej sprawie do czasu trwania wojny celnej układ częściowy, regulujący obrót drzewny z Polski do Niemiec, przyznający Polsce określony kontyngent przewozowy na drzewo tarte, bez prawa podwyższenia przez Polskę cła wywozowego na drzewo surowe. Układ ten obowiązuje na przeciąg roku 1928.

W grudniu 1927 wznowione zostały rokowania polsko-niemieckie o traktat handlowy między Polską a Niemcami. W ten sposób wytrwałe wysiłki polskie, skierowane ku normalizacji stosunków pomiędzy Polską a Niemcami, osiągnęły już pewne rezultaty dodatnie w najdonioślejszym problemacie sąsiedzkiej współpracy gospodarczej.

4. Sprawy wschodnie.

Stosunki pomiędzy Polską a Związkiem Socjalistycznym Republik Rad nasuwały w ciągu 1926—1927 w dalszym ciągu szereg zasadniczych i specjalnych trudności.

Wykonanie całego szeregu postanowień traktatu ryskiego (z 21 maja 1921) uległo i ulega w dalszym ciągu zwłoce; dotyczy to w szczególności klauzul rozrachunkowych traktatu.

Rząd Z. S. S. R. uważał za właściwe prowadzić podwójną taktykę w stosunkach swoich z Polską z jednej strony, a Republiką Kowieńską z drugiej. W traktacie z Litwą, zawartym 28 września 1926 określono dwuznacznie wartość poprzednich zobowiązań sowieckich, dotyczących granic Litwy tak, iż opierając się na tym traktacie Litwa próbowała doszukiwać się swoich pretensyj wileńskich. Podobnież w listopadzie 1927 w czasie zaostrzenia konfliktu litewskiego Rząd sowiecki uznał za właściwe wystosować notę do Polski, domagającą się wyjaśnienia i protestującą przeciwko rzekomym zamiarom interwencji polskiej na Litwie.

W pierwszym z tych wypadków po traktacie litewsko-sowieckim — Rząd polski natychmiast w formie noty dyplomatycznej zawarował swe prawa, wypływające z art. 2 traktatu ryskiego, nie pozwalające Rosji na wtrącanie się w sprawy graniczne Litwy i Polski. W odpowiedzi Rząd sowiecki stwierdził istnienie i dla niego obowiązujących przepisów art. 2.

W wypadku drugim nota sowiecka z listopada 1927, jako bezprzedmiotowa i protestująca przeciwko akcji, której Rząd polski nie zamierzył, pozostała bez odpowiedzi.

Większe jeszcze trudności wynikały w dalszym ciągu z różnicy ustrojów i z płynących stąd problematów ochrony granic, emigracji politycznej i t. p.

Do usunięcia niebezpieczeństw zatargów granicznych przyczyniła się ofiarna służba Korpusu Ochrony Pogranicza, a także działalność mieszanych komisyj lokalnych, które na miejscu likwidowały spory i incydenty, powstające na granicy.

W dziedzinie stosunków z wychodztwem zaszedł 7 czerwca 1927 ciężki wypadek polityczny: na dworcu Głównym w Warszawie zabity został poseł Z. S. S. R. — Wojkow przez Rosjanina, ucznia gimnazjum w Wilnie.

Na skutek tego faktu poselstwo sowieckie złożyło w dniu 7 czerwca protest, Rząd zaś moskiewski w dniach 7 i 11 czerwca wystosował noty do Rządu polskiego z wymaganiami obszernych satysfakcyj.

W odpowiedzi na pierwszą notę Rząd polski wyraził swe głębokie ubolewanie z powodu zamachu, gotowość wypłacenia odszkodowania rodzinie zabitego, zastrzegł się natomiast stanowczo przeciw odpowiedzialności Polski za czyn Rosjanina-emigranta.

Druga nota Rządu sowieckiego postawiła między innemi wymaganie udziału chargé d'affaires Sowietów w śledztwie w sprawie zabójstwa oraz podjęcia przez Rząd polski kroków represyjnych przeciwko wychodźtwu rosyjskiemu w Polsce, żądając przytem natychmiastowej i wyczerpującej odpowiedzi.

Rząd polski nie udzielił żadnej odpowiedzi na drugą notę sowiecką i pominął jej wymagania zupełnem milczeniem.

Sprawa zabójstwa posła Wojkowa została zlikwidowana w granicach uprawnionych kompetencyj Rządu polskiego: surowem osądzeniem niepełnoletniego zabójcy Wojkowa oraz wydaleniem z Polski kilku osób, których krańcowa polityczna działalność mogła stać się powodem dalszych komplikacyj zewnętrznych.

Nerwowość Rządu sowieckiego przejawiona czy to w stosunku do sprawy litewskiej, czy też po zabójstwie posła Wojkowa, wynikała częściowo z racji trudności wewnętrznych polityczno-partyjnych w państwie Sowietów, zerwania przez Anglję stosunków z Sowietami (maj 1927), zadrażnienia z innemi państwami (odwołanie z Paryża Rakowskiego jesienią 1927), ciężkiego położenia w Chinach.

To też spokojne, umiarkowane i nacechowane szczerą chęcią pokoju postępowanie Rządu polskiego przywróciło pożądaną w stosunkach wzajemnych równowagę. Zainicjowane przez posła Rzeczypospolitej w Moskwie rokowania o pakt nieagresji rozwijały się pomyślnie w kwietniu i maju 1927, a po przerwie, wywołanej zabójstwem posła Wojkowa, wznowione zostały w październiku 1927. W rokowaniach tych Rząd polski stoi na stanowisku objęcia paktem jaknajszerszego terenu wschodniej Europy, pragnie więc zawarcia przez Z. S. S. R. podobnych paktów także z innemi jej sąsiadami, a w pierwszym rzędzie z Finlandją, Estonją i Łotwą.

Dnia 16 listopada 1927 została podpisana Umowa Generalna, dotycząca wykonania artykułu XI Traktatu Ryskiego. Punkt 1 art. XI dotyczy zwrotu mienia historycznego, które po 1772 zostało wywiezione do Rosji, drugi obejmuje przedewszystkiem akta i archiwa odnoszące się do terenów, które odpadły od Rosji, trzeci dotyczy reewakuacji mienia kulturalnego, które w 1915 wywieziono do Rosji i wreszcie punkt czwarty dotyczy wydania pewnych zapisów i darów obywateli polskich na rzecz Państwa Polskiego, względnie instytucyj społecznych i kulturalnych polskich. Podpisana w dniu 16. XI. 1927 Umowa Generalna jest rezultatem żmudnej i długiej, bo zgórą pięcioletniej pracy naszej Komisji Specjalnej. Rezultatem tej pracy oraz podpisanej ostatnio Umowy jest zwrot całego szeregu cennych pamiątek i zabytków. Niema wśród nich niestety Metryki litewskiej i archiwów wołyńskich, nie udało się bowiem dotychczas osiągnąć co do tego porozumienia, tak iż sprawa została oddana do decyzji obu rządów.

Ostatnia wymiana personalna, dokonana w dn. 3. I. 1928 w Kołosowie (oparta zasadniczo na ustawie sejmowej z dn. 16. X. 1923 r.), poprzedzona została protokółem, sporządzonym przez Poselstwo R. P. w Moskwie i Komisarjat Ludowy Spraw Zagranicznych w dniu 27 grudnia 1927 r. Zgodnie z tym protokółem Rząd sowiecki zobowiązał się wydać Polsce 32 więźniów politycznych, Polska Sowietom — 9 więźniów komunistów. Ilość miejsc na obu listach wymiany została ustalona w formie obustronnego zobowiązania jeszcze przy przedostatniej wymianie personalnej z dn. 1 lutego 1925 r. Mianowicie podczas przedostatniej wymiany Rząd sowiecki dostarczył stronie polskiej 176 zakładników na ogólną umowną liczbę 208. Rząd Polski wydał stronie sowieckiej 58 na ogólną liczbę 67. Pozostały do uregulowania 32 wolne miejsca na korzyść Polski i 9 na rzecz Sowietów.

Zgodnie z protokółem z dn. 27. XII. 1927 r. miało być dostarczonych do granicy w dn. 3. I. 1928 r. ze strony sowieckiej 32 więźniów Polaków; co się tyczy dopełniającego listę ks. Skalskiego, któremu w tym czasie Rząd sowiecki wytoczył proces, sprawę jego wymiany zaprotokółowano w powyższej umowie, jako uznaną „za otwartą".

W dn. 3. I. 1928 strona polska dostarczyła Rządowi Sowieckiemu ustalonych umownie 9 komunistów, natomiast strona sowiecka wydała tylko 29. Pozostali dwaj, ks. Cimaszkiewicz i ks. Sokołowski, będący w drodze z wysp Sołowieckich, zostali wydani Polsce w tydzień później.

Zgodnie z art. 24 układu o repatrjacji wraz z zakładnikami przybyły do Polski ich rodziny.

Wymiana personalna dokonana w dniu 3. I. 1928 r. zasadniczo uważana jest za ostatnią, według list zbiorowych.

W dziedzinie stosunków handlowych między rządem Z. S. S. R. a Polską znać powolne ożywianie się spraw gospodarczych, tak naturalne u państw i społeczeństw sąsiadujących wzdłuż ogromnej, lądowej granicy. Ożywiona działalność polsko-sowieckiej Izby Handlowej, powstanie polsko-sowieckiego towarzystwa do handlu z Z. S. S. R. („POL-Ros"), przydzielenie do Poselstwa Rzeczypospolitej w Moskwie radcy handlowego polskiego — były poszczególnemi faktami tego rozwoju stosunków.

Rokowania o umowę handlową z Z. S. S. R. znajdują się w stadjum przygotowawczem.

5. Polska i Zachód.

Polska pozostała i pozostaje wierna swoim sojuszom: podstawowym dla polityki polskiej umowom polityczno-ochronnym, zawartym 1921 roku przez ówczesnego Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego z Francją i Rumunją.

Umowa sojusznicza z Francją w położeniu zmienionem układami w Locarno podpisaną została w zrewidowanej formie w Locarno 16 października 1925. W związku z tą zmianą podpisany został również przed majem jeszcze nowy traktat sojuszniczy z Rumunją 26 marca 1926 w Bukareszcie.

Traktat ten ratyfikowany był przez Polskę 24 grudnia 1926.

Stała i ścisła współpraca w pokojowem odbudowaniu Europy cechowała te bliskie i intymne stosunki Rządu polskiego z Rządem francuskim, których objawem były między innemi regularnie porozumiewanie się w okresie posiedzeń Ligi Narodów.

We wszystkich sprawach rozpatrywanych na terenie międzynarodowym, a interesujących Polskę i Francję, Rządy polski i francuski dążyły do wzajemnego porozumienia i do zajmowania wspólnego stanowiska, co było osiągane. Przedewszystkiem wymienić należy poparcie naszych żądań przez Francję co do wejścia Polski do Rady Ligi Narodów, stanowisko Francji przy ostatecznem rozstrzyganiu sprawy fortec niemieckich, w protokóle paryskim z dnia 31 stycznia 1927, etc. Wreszcie wspomnieć należy o akcji francuskiej na Litwie, zmierzającej do wykazania rządowi litewskiemu konieczności znalezienia modus vivendi z Polską.

W zakresie bezpośredniego zbliżenia obu narodów zanotować należy fakt odwiedzin Francji przez grupę parlamentarzystów polskich, spotykanych wszędzie z serdecznością, oraz wizyty szeregu uczonych i literatów polskich we Francji.

Podkreśleniem więzów sojuszniczych, łączących Francję i Polskę, był szereg wizyt i wycieczek francuskich w Polsce, jak np. wizyta eskadry francuskiej w Gdyni, wycieczka francuska zorganizowana przez Alliance Française, szereg wykładów wybitnych profesorów francuskich w Instytucie francuskim w Warszawie oraz reorganizacja Bibljoteki polskiej w Paryżu.

Świetną zaś manifestacją przyjaźni francusko-polskiej był w listopadzie 1927 przyjazd do Polski Marszałka Francji Franchet d'Esperey'a i uroczyste udekorowanie przezeń Marszałka Józefa Piłsudskiego najwyższem odznaczeniem wojskowem Francji „Médaille militaire". Przy tej sposobności Marszałek Francji wygłosił w ambasadzie francuskiej w Warszawie następujące znamienne dla stosunków francusko-polskich przemówienie:

> „Przez dziesięć lat czekałem na tę chwilę, którą przeżywamy dzisiaj. Walcząc na froncie południowym, jako dowódca naczelny miałem jedną myśl, uwolnić całą tę część Europy, będącą pod jarzmem obcem. Chciałem podówczas złączyć się z legjonami polskimi i wyzwolić Polskę. Jedynie zawieszenie broni nie pozwoliło mi wykonać mych zamiarów. Polska wyzwoliła się własnym wysiłkiem, obudzoną energją narodową i Pańskiem dowództwem naczelnem, Panie Marszałku. Walcząc w 1920 r., łamiąc ofenzywę wroga pod Siedlcami, był Pan, Panie Marszałku szczęśliwszym, niż armja francuska; tamta, odniósłszy świetne zwycięstwo nad Marną, musiała je uzupełniać licznemi zwycięskiemi walkami, podczas gdy Pan złamał za jednym zamachem ofenzywę wroga..."

Obok sojuszów z Francją i Rumunją utrzymane zostały ścisłe i przyjazne stosunki współpracy z Italją. Im bardziej rozwijała się konsolidacja wewnętrzna stosunków w państwie, im ufniej można było spoglądać na stabilizację gospodarczą, na rozwój sił żywotnych i produkujących, tem wydatniej zmieniała się dotychczasowa, raczej negatyw-

na postawa opinji publicznej w Anglji, a co zatem idzie postawa rządu angielskiego w stosunku do Polski.

Ze szczególnem zainteresowaniem śledziła opinja angielska zachowanie się Polski w sprawach takich, jak trudności handlowe z Rzeszą Niemiecką, zatarg z Sowietami w sprawie Wojkowa, jak konflikt z Litwą Kowieńską.

W każdej z tych spraw i w każdym z poszczególnych wypadków nie brak było alarmujących wieści, podejrzeń, fałszywych oskarżeń i zawistnych plotek, rzucanych na Polskę ze strony zainteresowanych. Wyjaśnienie faktycznego stosunku Polski do każdego z tych zagadnień, zachowanie przez Polskę spokoju i równowagi nietylko utrudniało akcję wrogów, ale powodowało rewizję całego dotychczasowego stosunku do Polski. W tym względzie w opinji publicznej świata zachodzą głębokie zmiany, zwiększyło się zainteresowanie, rozwinęła się objektywna i rzeczowa informacja, odezwały się głosy ważkie, popierające Polskę. Ustala się tym sposobem pogląd ogólny na Polskę, nie jako na międzynarodowy kłopot, powstały z wojny, lecz jako na pierwiastek równowagi, pomyślny dla sprawy pokoju i konieczny dla ustalenia nowego w Europie porządku.

Doniosłym rezultatem stabilizacji polskiej na terenie międzynarodowym było zaciągnięcie w październiku 1927 pożyczki stabilizacyjnej, w którem Ministerstwo Spraw Zagranicznych współpracowało z Ministerstwem Skarbu.

Przewlekłe rokowania w tej sprawie, trwające od początku 1927, przerwane zostały w lipcu w niedługim czasie po zabójstwie posła Wojkowa, a w znacznej mierze z powodu trudności finansowych ogólnej natury na rynku amerykańskim; wznowione zostały potem jesienią między przedstawicielami Rządu polskiego a bankierami Stanów Zjednoczonych.

Zasadniczy układ o pożyczce podpisany został 12 października 1927 roku.

Dnia 18 października 1927 roku obligacje pożyczki polskiej były emitowane w Anglji, Francji, Holandji, Szwajcarji, Szwecji, Polsce i pożyczka polska została w bankach tych krajów zamknięta z parokrotnem pokryciem.

Rozpisanie pożyczki polskiej przez kapitał Stanów Zjednoczonych było wyrazem powszechnego zaufania, wzrastającego na gruncie międzynarodowym, do stałości Polski i pokojowych zadań jej polityki. Było ono zarazem jeszcze jednem stwierdzeniem szczególnie przyjacielskich stosunków, istniejących między Wielką Republiką Amerykańską a Polską.

Niewątpliwym wyrazem tej życzliwości było przyjęcie stanowiska doradcy finansowego Polski przez wybitnego urzędnika skarbowości amerykańskiej, viceministra skarbu w Stanach Zjednoczonych — p. Dewey.

Na rok przedtem, 4 lipca 1926 r., z okazji stopięćdziesięciolecia niepodległości Stanów Zjednoczonych, wręczony został prezydentowi Stanów adres wdzięczności polskiej za pomoce wyświadczone narodowi polskiemu w czasie wojny i po wojnie.

Adres ten opatrzony był 4 miljonami podpisów.

6. Polska we współpracy międzynarodowej.

Współudział Polski w pracach konstrukcyjnych Ligi Narodów zaznaczył się na terenie prac komitetu ekonomicznego, komitetu ekspertów dla kodyfikacji prawa międzynarodowego, komitetu higjeny, współpracy umysłowej oraz całego szeregu komisyj doradczych, jak ochrony dziecka i młodzieży, tranzytowej i in. Na terenach tych organizacyj, delegaci polscy mieli możność współdziałania z reprezentantami innych narodów i podejmowania prac, których pomyślny rozwój przyczynia się do realizacji idei Ligi. Najwięcej inicjatywy i najwyższy udział Polski przejawił się w pracach komisji przygotowawczej do konferencji rozbrojeniowej oraz w zakresie działalności ekonomicznej Ligi Narodów.

Prace nad rozwiązaniem problemu rozbrojenia przyjęły bardziej realne kształty dopiero z chwilą stworzenia komisji przygotowawczej do konferencji rozbrojeniowej, która zastąpiła dawną komisję koordynacyjną i do której weszli rządowi delegaci szeregu państw specjalnie zainteresowanych zagadnieniem — w ich liczbie i Polska. Polska usilnie poparła myśl utworzenia komisji przygotowawczej — ponieważ rozbrojenie i związane z niem ściśle bezpieczeństwo stanowią dla niej zagadnienie najistotniejszej wagi. Z tego powodu Polska dążyła zawsze do uzyskania przedstawicielstwa we wszystkich ciałach, przeznaczonych do rozważania tych zagadnień.

Prace komisji potoczyły się dokoła pytań postawionych przez Radę Ligi Narodów, w celu wyjaśnienia zasadniczych kwestyj, związanych z problemem rozbrojenia, oraz w celu przygotowania materjałów dla przyszłej konferencji rozbrojeniowej.

Jedną z najbardziej zasadniczych dyskusyj wywołała kwestja zakresu pojęcia uzbrojenia i proporcjonalnego stosunku dopuszczalnych dla danego państwa zbrojeń. Prace te doprowadziły między innemi do określenia pojęcia „potencjału wojennego", wyrażającego sumę tych wszystkich czynników, które stanowią istotną siłę danego państwa w razie wojny. Wysunięcie tej koncepcji było dziełem delegacji francuskiej i polskiej.

Zasada ścisłego uzależnienia rozbrojenia od bezpieczeństwa — będąca podstawową tezą polską, zjednała sobie większość delegacji — co doprowadziło do rozważania układów gwarancyjnych.

Polska wystąpiła z propozycją, mającą na celu stopniową realizację idei Protokółu Genewskiego w ramach regjonalnych, rozumiejąc przez to zawieranie układów gwarancyjnych między kilkoma państwami, należącemi do danego regjonu.

Ta koncepcja Polski zyskała poparcie St. Zjednoczonych, które zaproponowały Polsce złożenie wspólnego wniosku, oraz szeregu innych państw.

Najważniejsze jednak znaczenie miały obrady III sesji komisji (od 21 marca do 29 kwietnia 1927 r.), na sesji tej bowiem komisja porzuciła teoretyczne rozważania i przystąpiła odrazu do obrad nad konkretnym projektem konwencji rozbrojeniowej, wstępując niejako w atrybucje samej konferencji. W wyniku swych obrad komisja uchwaliła w pierwszem czytaniu szereg artykułów, które mają wejść do przyszłego projektu Konwencji, ustalając jednak tylko zasady ograniczenia zbrojeń lądowych i powietrznych, w sprawie zbrojeń morskich bowiem nie powzięła jednomyślnych uchwał z powodu rozbieżności między koncepcją francuską a angielską.

Delegacja polska brała czynny udział w pracach komisji, podkreślając stale związek istniejący między rozbrojeniem a bezpieczeństwem. Działalność Polski harmonizowała po większej części z działalnością Francji, Małej Ententy i Finlandji. Wspólnie z niemi przeprowadziła ona uchwałę zwalniającą państwa graniczące z Rosją od zobowiązań ewentualnej Konwencji tak długo, jak długo Rosja nie przystąpi do Konwencji na tych samych warunkach, co i wszyscy inni kontrahenci. Precedens do tej uchwały znajdujemy w stanowisku konferencji w sprawie handlu bronią, która w swoim czasie przyjęła na wniosek Polski analogiczne zastrzeżenie.

Niemniej ważną rolę Polska odegrała w pracach ekonomicznych Ligi.

Popierając od początku projekt zwołania Międzynarodowej Konferencji Ekonomicznej uzyskaliśmy odpowiednie przedstawicielstwo w łonie Komitetu Przygotowawczego do tej konferencji, która miała mieć charakter nie konferencji rządów, lecz wielkiej międzynarodowej konsultacji, jak w swoim czasie konferencja finansowa w Brukseli.

Znaczenie Konferencji Ekonomicznej polega na tem, że pierwszy raz po wojnie dała ona możność przeprowadzenia fachowej wymiany zdań w dziedzinie polityczno-gospodarczej, że stworzyła międzynarodową płaszczyznę poznania się, zrozumienia i zbliżenia wzajemnego odpowiedzialnym czynnikom życia gospodarczego w poszczególnych krajach,

umożliwiła międzynarodowy kontakt przemysłu i rolnictwa, pracodawców i pracobiorców we wspólnym równym wysiłku rozwiązania zagadnień żywotnych dla wszystkich.

Na konferencji ekonomicznej Polska znalazła się w trudnej sytuacji. Tendencja konferencji nazbyt liberalnego ujmowania zagadnień polityki gospodarczej nie zawsze pozostawała w zgodzie z interesami Polski, której równowaga budżetu i bilansu płatniczego zależy w dużym stopniu od bilansu handlowego. Polska, broniąc podstaw swoich finansów, swego życia gospodarczego, może tylko stopniowo kroczyć po drodze wolności handlowej. Niektóre gałęzie polskiego przemysłu, osłabione zniszczeniami wojennemi, słabo rozwinięte, lub będące dopiero w zawiązkach, muszą być otaczane jeszcze specjalną opieką.

Jako kraj o wybitnym eksporcie produktów rolniczych i hodowlanych, Polska musi być przeciwna cłom importowym na te artykuły.

Eksportując surowce musimy dążyć do umożliwienia ich swobodnego wywozu.

Nacisk międzynarodowy, jaki w tych wszystkich dziedzinach można było przewidywać, skłonił nas do przygotowania się starannie do wzięcia udziału w konferencji ekonomicznej. Delegacja Polska z wydatną pomocą ze strony rządowych resortów gospodarczych zdołała zapewnić Polsce wpływy przypadające jej z racji naszego znaczenia gospodarczego i politycznego; przedstawiciele nasi zostali wybrani do prezydjum Konferencji i do licznych komitetów i podkomitetów.

Szereg ważnych kwestyj został przez Konferencję ujęty w sposób odpowiadający interesom Polski. W komisji rolnej przeprowadzony został wniosek o organizacji międzynarodowego kredytu długoterminowego na cele meljoracyj rolnych, dalej wniosek o unifikacji prawa współdzielczego i utworzeniu Instytutu spółdzielczego, wreszcie wniosek o standaryzacji produkcji rolnej, ważny z punktu widzenia naszego eksportu.

Stwierdzając konieczność wolnej wymiany w zakresie płodów rolnych i potępiając nadużywanie przepisów weterynaryjnych dla celów prohibicji ekonomicznej, Konferencja usankcjonowała te postulaty naszej polityki gospodarczej, o które w praktyce Polska stale walczyła.

W komisji przemysłowej zaznaczył się wpływ medjatorski delegacji polskiej przy ustaleniu wniosków Konferencji o kartelizacji przemysłowej, która była głównem zadaniem tej komisji. Pozatem przyjęty został wniosek polski należytego wyzyskania metod i doświadczeń ankietogospodarczych, przeprowadzonych w Niemczech i Polsce.

W komisji handlowej, w której ze względu na silne prądy wolno-handlowe sytuacja delegacji polskiej była wyjątkowo trudna, zdołano jednak zmodyfikować brzmienie powziętych uchwał w sensie przychylniejszym dla interesów Polski.

Jednym z głównych rezultatów konferencji miało być stworzenie międzynarodowego organu gospodarczego, któryby miał za zadanie wykonywanie uchwał Konferencji. Utworzenie i skład tego organu, w którym miały być reprezentowane wszystkie zainteresowane czynniki gospodarcze, społeczne i narodowe, dały powód do dużych trudności i komplikacyj. Delegacja polska brała w odnośnych negocjacjach odpowiedzialny udział.

Rada Ligi utworzyła te organizacje w myśl zaleceń Konferencji i przeprowadziła zreorganizowanie Komitetu Ekonomicznego Ligi, do którego weszli przedstawiciele urzędowej polityki gospodarczej zajmującej się w swych krajach sprawą traktatów handlowych. Powołano dalej do życia wielki Komitet doradczy dla Rady Ligi, złożony z najpoważniejszych przedstawicieli życia gospodarczego.

W pierwszym Komitecie Polska otrzymała miejsce, które uważamy za stałe, narówni z Wielkiemi Mocarstwami, w drugim uzyskaliśmy dwa miejsca, to znaczy więcej niż inne państwa tego rzędu co Polska.

Oba Komitety są aparatem, przy pomocy którego na terenie Ligi Narodów koncentrować się będzie coraz bardziej akcja nad rozwiązaniem międzynarodowych zagadnień gospodarczych.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

Komitet ekonomiczny zajmuje się obecnie głównie kwestją powszechnego zniesienia zakazów i ograniczeń przywozu i wywozu, które krępują obrót gospodarczy, kwestją unifikacji nomenklatury celnej, oraz zasadniczym problemem ujednostajnienia metod traktatów handlowych. Przystąpi on zapewne również do kwestji wysokości taryf celnych w poszczególnych krajach. Wszystkie te zagadnienia wymagają i wymagać będą z naszej strony dużej czujności i aktywności.

Pozatem prace Komitetu Ekonomicznego Ligi obejmują szereg spraw bardziej technicznego charakteru, całokształt ich jednak ma duże znaczenie dla ułatwienia wymiany międzynarodowej. Należy tutaj zaznaczyć szereg konwencyj międzynarodowych natury ekonomicznej, do których Polska przystąpiła.

Udział Polski zaznaczył się również na terenach różnych innych organizacyj związanych z Ligą Narodów.

Na IX Konferencji Pracy, na której Polska uzyskała dużą ilość miejsc w komisjach, delegacja polska rozwinęła obszerny program przeprowadzenia naukowych studjów nad organizacją pracy; przyjęty został również wniosek Polski w sprawie opieki nad emigrantami. Rada Administracyjna Międzynarodowego Biura Pracy utworzyła na wniosek Polski specjalną komisję dla zbadania przeszkód, jakie stoją na drodze powszechnego ratyfikowania konwencji waszyngtońskiej o 8-godzinnym dniu pracy, powierzając delegatowi polskiemu przewodnictwo tej komisji.

Rada Ligi Narodów wystąpiła jeszcze w 1925 r. na wniosek delegata chilijskiego z inicjatywą poddania aparatu prasowego w Europie gruntownej reorganizacji i w tym celu zwołana została konferencja szefów biur prasowych. Przewodniczącym konferencji został obrany delegat polski, a z przebiegu jej obrad wynikło, że Polska stoi w rzędzie państw, rozumiejących znaczenie sprawnej działalności prasy. Wszystkie wnioski i rezolucje konferencji układane były przy wybitnym współudziale delegacji polskiej.

Podkreślić należy, iż Polska, biorąc udział we wszystkich ważniejszych konferencjach międzynarodowych, zaznaczyła w inny jeszcze sposób swe zainteresowanie dla problemów ogólnego znaczenia, udzielając pokolei w swej stolicy gościny kilku konferencjom międzynarodowym.

Wymienić z pomiędzy nich należy:

Zjazd narodowych komisyj współpracy intelektualnej (mających na celu przygotowanie materjałów dla prac Międzynarodowego Instytutu współpracy umysłowej, a zatem i stałej komisji doradczej w tych sprawach istniejącej przy Lidze Narodów) obradował nad utworzeniem kasy pożyczkowej dla uczonych poszczególnych krajów, nad ułatwieniem badań naukowych i wreszcie nad sprawą należytego rozpowszechnienia dzieł naukowych, pisanych w językach mniej znanych ogólnie. Idea współpracy intelektualnej narodów znajduje na gruncie polskim powszechne uznanie, to też i wszystkie wnioski zjazdu były gorąco przez komisję polską popierane.

Trzydziesty piąty Międzynarodowy Kongres Prawa Autorskiego, a pierwszy po wojnie poza granicami Francji, odbył się w Warszawie. Opracowano na nim projekt rewizji konwencji berneńskiej, dwukrotnie już zmienianej i uzupełnianej, oraz poddano dyskusji projekt typowej ustawy o prawach autorskich. Przy tej sposobności kongres zapoznał się z ustawą polską z 19 marca 1926 i przyjął rezolucję pochlebną dla jej twórców. W lecie 1927 odbyły się w Warszawie: międzynarodowy kongres medycyny wojskowej, międzynarodowy kongres chemiczny, kongres geografów i etnografów słowiańskich, oraz zwołana z inicjatywy Polski konferencja historyków Europy Wschodniej.

Do innej kategorji współżycia międzynarodowego należał VII Kongres Międzysojuszniczego Związku byłych wojskowych („Fidac"), który się w 1926 odbył w Warszawie. Związek ten, mający na celu utrzymanie solidarności międzysojuszniczej i pracę nad utrzymaniem pokoju, odbywa corocznie zjazdy poświęcone pracy organizacyjnej propagandowej, a znaczenie jego (liczy przeszło 3 miljony członków) — jest bardzo

duże, nawet w kwestjach polityki międzynarodowej. Kongres warszawski uchwalił szereg ważnych rezolucyj, między innemi w sprawie zbrojeń niemieckich, zagrażających pokojowi świata, oraz — na wniosek polski — w sprawie konieczności wyjaśnienia stanowiska Niemiec w związku z układami locarneńskiemi, paktem niemiecko-rosyjskim z 24 kwietnia 1926 r., oraz oczekiwanem wejściem Niemiec do Ligi Narodów.

Należy podkreślić, że „Fidac" zajął bardzo przychylne stanowisko w stosunku do kandydatury polskiej na stałe miejsce w Radzie Ligi Narodów i podjął odpowiednią akcję w Genewie.

Ważną rolę Polska odegrała w dziedzinie komunikacji międzynarodowej. Uprzywilejowana sytuacja geograficzna Polski sprawia, że każdy jej krok naprzód czy to w dziedzinie wewnętrznego rozwoju i ulepszenia środków komunikacyjnych, czy też w dziedzinie stosunków międzynarodowych na tem polu, odbija się żywem echem w innych krajach.

W dziedzinie komunikacji kolejowej doniosłe znaczenie posiada umowa z Niemcami o wspólnej odprawie celnej i paszportowej na stacjach Chojnice i Tczew. Umowa ta, wprowadzająca szereg ułatwień w ruchu kolejowym międzynarodowym, nie narusza w niczem interesów Polski, bowiem pociągi międzynarodowe, przejeżdżające przez Pomorze, nie będą zamknięte, jak sobie tego życzyły Niemcy, to znaczy, iż będą dostępne dla podróżnych przybywających i wyjeżdżających z Polski. Zawarcie powyższej umowy pozbawiło propagandę niemiecką w znacznej części argumentów natury komunikacyjnej, którą Niemcy dołączyły do całokształtu swej akcji skierowanej przeciwko polskości Pomorza.

Dalszy postęp w uregulowaniu stosunków komunikacyjnych z państwami ościennemi stanowi umowa o wzajemnej komunikacji kolejowej, zawarta w Czechosłowacji 30 maja 1927 r. oraz wprowadzona w życie umowa kolejowa i taryfowa 23 kwietnia 1925.

W dziale kolejowej komunikacji osobowej, należy zaznaczyć, że został z końcem 1926 r. zawarty związek kolejowy europejsko-azjatycki dla komunikacji Paryż—(Ostenda)—Władywostok. Pozatem zostały założone związki kolejowe dla bezpośredniej komunikacji osobowej i bagażowej Polski z Austrją, Francją i Holandją, Belgją, Danją, Norwegją, Szwecją i państwami bałtyckiemi.

Należy również wymienić założenie szeregu związków taryfowych dla bezpośredniej komunikacji towarowej, a mianowicie: polsko-czeskosłowackiej, polsko-bułgarskiej, polsko-rumuńskiej, polsko-włoskiej, polsko-węgierskiej i polsko-adrjatyckiej. Wszystkie powyższe związki mają doniosłe znaczenie dla rozwoju komunikacji międzynarodowej i ułatwiają ekspansję polskiego przemysłu.

Polska przywiązuje również dużą wagę do rozwoju komunikacji lotniczej. Cały szereg umów lotniczych uzyskał ratyfikację i wszedł w życie, szereg inny został przygotowany do podpisania. Ważne znaczenie w tej dziedzinie miało podpisanie z Czechosłowacją umowy lotniczej 15 kwietnia 1926 r., która zabezpiecza utrzymanie linji lotniczej Kraków—Wiedeń. Porozumienie uzupełnione zostało w notach 2 kwietnia 1927. Po wejściu w życie umowy zostało uruchomione połączenie między Krakowem a Bernem Morawskim.

Z prac o znaczeniu międzynarodowem w tym dziale należy wymienić jeszcze opracowanie projektu Międzynarodowej Konwencji Lotniczej w przewozie osób, bagażu i towarów. Opracowanie to zostało nam powierzone przez Międzynarodowy Kongres lotniczy w Sztokholmie w 1925 r. Projekt jest już gotowy i został przesłany rządom państw europejskich.

W sprawie komunikacji morskiej i śródlądowej podkreślić należy dążenie Polski do stworzenia własnej floty handlowej, które już w pewnym stopniu zostało zrealizowane. Równie duże znaczenie ma dla Polski rozwój wewnętrznych dróg wodnych i związana z tą kwestją sprawa osuszenia Polesia. Zaproszeni przez Polskę eksperci Ligi Narodów

dla zbadania odpowiednich projektów złożyli w Sekretarjacie Ligi obszerne sprawozdanie, w którem odnoszą się bardzo przychylnie do zamierzeń Polski. Dzięki temu sprawa wzbudziła zainteresowanie zagranicy i przyczyni się może do uzyskania na ten cel kapitałów obcych. Poza donioslem znaczeniem planów rozbudowy dróg wodnych w Polsce należy podkreślić ich znaczenie propagandowe, gdyż cała sprawa,mająca dotąd charakter lokalny, stała się przedmiotem zainteresowania międzynarodowego i zwróciła uwagę świata na niewyzyskaną dotąd wartość polskich dróg wodnych.

Ważne znaczenie posiada również przyjęcie przez Polskę Światowej Konwencji Pocztowej, podpisanej w Sztokholmie 28 sierpnia 1924 r., oraz całego szeregu zawartych równocześnie specjalnych porozumień w sprawie przesyłek pocztowych, przekazów, zleceń, prenumeraty pism i t. p. Dzięki temu komunikacja pocztowa między Polską a innemi państwami będzie odbywała się na tych samych zasadach, jak w większości państw na całym świecie.

II.

Służba Konsularna.

Umacnianie się znaczenia Polski, jako czynnika mocarstwowego zarówno w dziedzinie politycznej, jak i w gospodarczej, nie mogło pozostać bez następstw również i w zakresie polskiej służby konsularnej. Nietylko wzmaga się w tym okresie napięcie pracy istniejących placówek zagranicznych i centrali, lecz także następuje znaczny rozrost sieci urzędów konsularnych. Powstaje 5 nowych Konsulatów etatowych, a mianowicie: Konsulaty w Kijowie i w Leningradzie (23. VII. 1926), Konsulaty Gen. w Tyflisie (18. X. 1926) i w Haifie (1.VII. 1927) — ten ostatni przetworzono niebawem w Urząd Radcy Handlowego na obszar Palestyny, Syrji, Iraku, Transjordanji i Egiptu — i Wydział Konsularny przy Poselstwie w Atenach (15. II. 1927), oraz 8 Konsulatów honorowych: w Santiago de Chile (31.V. 1926), w Monako (27. XI. 1926, uruchomiony 1. III. 1927), w Heerlen w Holandji (12. I. 1927), w Osaka (uruchomiony 29. XII. 1926), w Göteborg w Szwecji (17. V. 1927), w Salonikach (20. V. 1927, uruchomiony 30. VII. 1927), w Haderslev w Danji (20.V. 1927, uruchomiony 30.VII. 1927) i wreszcie w Braile w Rumunji. Agencję Konsularną w Szczecinie przekształcono na Wicekonsulat etatowy, z dniem 19. II. 1927, Wicekonsulaty honorowe w Aalborg, Odense i Aarhus (w Danji), oraz Agencję Konsularną honorową w Batawji przekształcono na konsulaty honorowe. Zniesiono natomiast konsulaty honorowe w Wenecji, w Mariańskich Laznach i w Neapolu, oraz agencję konsularną honorową w Koldingu (w Danji).

W czasie najbliższym ma nastąpić dalszy rozrost sieci konsularnej, będący wyrazem z jednej strony rosnącej ekspansji gospodarczej polskiej, z drugiej zaś — troski Rządu o emigrację polską na terenach, dotychczas niezaopatrzonych w dostateczną opiekę konsularną. I tak, przygotowano organizacyjnie i budżetowo utworzenie następujących placówek konsularnych: konsulatów w Sao Paulo, w Winnipeg (Kanada), w Sydney, w Trebizondzie, w Bombaju, w Szanghaju i w Capetown (Afryka Poł.), wicekonsulatów w Tabrysie (Persja) i Użhorodzie, oraz wydziałów konsularnych przy Poselstwach w Pekinie i w Kairze.

Obok rozwoju sieci konsularnej polskiej, zwróciło Ministerstwo Spraw Zagranicznych pilną uwagę na rozbudowę systemu konwencyj konsularnych. Wypracowany został szczegółowy plan, polegający na dokładnem uświadomieniu sobie, z któremi krajami i w jakim porządku kolejności Polska powinna dążyć do zawarcia specjalnych układów konsularnych. W myśl tego planu podpisana została dnia 6 marca 1927 r. konwencja konsularna z Jugosławją w Belgradzie, oraz dnia 25 marca 1927 r. konwencja z Turcją w Angorze.

Rokowania przedwstępne o zawarcie konwencji handlowo-konsularnej ze Stanami Zjednoczonemi, stojące przedtem na punkcie martwym, nawiązano na nowo i znacznie posunięto; część konsularna tego układu ma specjalne znaczenie ze względu na naszą

emigrację za oceanem. Z podobnych motywów zdecydowano przedewszystkiem dążyć do zawarcia w przyszłości konwencji konsularnej z Brazylją, jako głównym zbiornikiem naszej emigracji w Ameryce Południowej. Przystąpiono również do wypracowania jednolitego typu polskich konwencyj konsularnych, któryby służył jako projekt — typ dla przyszłych rokowań; tą drogą można będzie doprowadzić w zakresie przepisów ogólnych i technicznych do ujednostajnienia polskiego konwencyjnego prawa konsularnego.

Wobec poprawy stosunków gospodarczych w kraju i wzrostu realnych możliwości rozszerzenia stosunków handlowych Polski z zagranicą, Ministerstwo Spraw Zagranicznych położyło większy, niż kiedykolwiek przedtem, nacisk na wykonywanie przez placówki konsularne zadań informacyjnych w interesie i dla użytku eksportu, względnie także i importu polskiego. Wydane zostały zarządzenia w kierunku podniesienia wartości i rozszerzenia zakresu, oraz przedewszystkiem usprawniania techniki sprawozdań i informacyj gospodarczo-handlowych, dostarczanych przez urzędy konsularne, jak również rozwinięcia propagandy dla popierania handlu polskiego zagranicą.

Wobec wzrastającego rozwoju stosunków handlowych z zagranicą, Departament Konsularny przystąpił do ostatecznego opracowania instrukcji morskiej, która — po przeprowadzeniu szczegółowej ankiety wśród kompetentnych placówek konsularnych — wchodzi w fazę definitywnego załatwienia.

W dziedzinie spraw konsularnych gdańskich, które w myśl postanowień Traktatu Wersalskiego należą do agend służby konsularnej polskiej, M. S. Z. przestrzegało z jednej strony zasady, aby opieka konsularna nad sprawami i nad obywatelami gdańskimi, wykonywana przez urzędy konsularne polskie, była jak najsprawniejsza, i jak najbardziej realna, bez względu na częstokroć negatywne ustosunkowanie się do niej władz Wolnego Miasta, z drugiej strony wszakże baczyło pilnie, aby nieprawne uroszczenia i szkodliwe nierzadko dla interesów samego Gdańska próby władz gdańskich ignorowania tej opieki zawsze spotykały należyte załatwienie.

W dziedzinie opieki nad interesami gospodarczemi Wolnego Miasta, Departament Konsularny rozszerzył i usprawnił dotychczasowy system informowania Gdańska przez polskie placówki konsularne w zakresie spraw ekonomicznych, handlowych i emigracyjnych. Tym sposobem Gdańsk wchodzi ściślej w orbitę zainteresowań gospodarczych Polski i w związku z Polską, na której to jedynie drodze liczyć może na pełny swój rozwój ekonomiczny.

Godnym zanotowania sukcesem Polski na korzyść Gdańska było w tym okresie uzyskanie od Niemiec zobowiązania do uiszczenia kwoty 5 miljonów marek złotych z tytułu art. 312 Traktatu Wersalskiego, t. j. z podziału sum ubezpieczeniowych Rzeszy, przypadających na rzecz Wolnego Miasta.

Ustalenie się stosunków wewnętrznych w kraju znalazło swój refleks również w dziedzinie spraw emigracyjnych, wiążących się ściśle z całokształtem politycznego, gospodarczego i społecznego położenia w kraju.

Z prac normatywnych, dokonywanych w ścisłem porozumieniu z Min. Pracy i Opieki Społecznej (Urząd Emigracyjny) — wysunął się na pierwszy plan udział Ministerstwa w opracowaniu projektu rozporządzenia Prezydenta R. P. o emigracji.

Zasadnicza zmiana, jaką wprowadza to rozporządzenie, a która odbije się na wszystkich przejawach praktycznej polityki emigracyjnej, polega na odmiennym od dotychczasowego stosunku do ruchu emigracyjnego i do emigranta.

W dotychczasowym programie emigracyjnym odnośnych władz polskich, jakoteż w przeważającej opinji powszechnej, brakło należytego uwzględnienia tej oczywistej prawdy, że najważniejszą rzeczą w polityce emigracyjnej jest to, aby ruch, odbywający się samopas, pokierować w sposób świadomy i konsekwentny z korzyścią dla emigranta, dla państwa zaś i narodu — jeśli już nie z pożytkiem — to przynajmniej z jak najmniejszą szkodą.

W przeciwieństwie do tego, co było przedtem, rozporządzenie Prezydenta o emigracji polega przedewszystkiem na poglądzie, że emigrantowi należy zapewnić opiekę zawczasu, a więc już co do wyboru najodpowiedniejszego dla emigranta, i najbardziej wskazanego z punktu ogólnej polityki emigracyjnej Państwa, terenu wychodźczego, a w dalszych fazach wędrówki emigracyjnej opiekę tę tak wykonywać, by emigrant czuł, że znajduje się pod *rzeczywistą opieką* Państwa Polskiego.

Powyższe zasadnicze postawienie kwestji w rozporządzeniu Prezydenta, łącząc interes państwowy z troską o dobro samego emigranta — musiało wywrzeć odpowiednie skutki także i w dziedzinie opieki nad emigrantami zagranicą, wykonywanej wyłącznie przez organy Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Opieka ta, przybierająca różne formy w zależności od terenu, miała za cel zapewnienie emigrantowi równouprawnienia tak co do warunków pracy i płacy, jak i co do traktowania go przez urzędy i pracodawców państwa imigracyjnego, jak również co do korzystania z dobrodziejstw miejscowego ustawodawstwa socjalnego.

Poza tem przedstawicielstwa polskie zagranicą dążyły do powiększenia *pomocy doraźnej* drogą zakładania odpowiednich instytucyj humanitarnych, lub przez wspomaganie instytucyj, zakładanych z inicjatywy samego wychodźtwa.

Tego rodzaju akcję rozwijały placówki zagraniczne R. P. na wszystkich terenach wychodźczych. Największe rozmiary przybierała ona we Francji i w Niemczech, gdzie pomoc organów Rządu polskiego była najpotrzebniejsza.

Rozmiary tej opieki ilustruje założenie we Francji t. zw. „Opieki" w Metzu, Lyonie, Soissons, Caen, klinik leczniczych w Douai i w Bruay, jakoteż 24 ochronek, w Niemczech zaś centralnej „Opieki" w Berlinie, oraz etapu emigracyjnego w Kolonji.

Pomoc udzielana emigrantowi przez wymienione instytucje społeczne, subwencjonowane przez Rząd polski, zwłaszcza przez „Opieki", które we Francji poza miejscowościami powyżej wymienionemi istnieją jeszcze w Paryżu, w Lille, w Amiens i Lyonie, o ile zaś idzie o Niemcy — przez „Opiekę" w Berlinie, stację odżywczą we Wrocławiu i etap emigracyjny w Kolonji, tworzy podstawę świadomej, w ścisłem tego słowa znaczeniu praktycznej polityki emigracyjnej.

W dziedzinie pieczy *nad wykonywaniem* istniejących konwencyj emigracyjnych naczelne miejsce zajmuje *opieka prawna*.

Polskie placówki zagranicą udzielają porad prawnych zgłaszającym się emigrantom bądź to u siebie, bądź też w drodze wysyłania urzędników na zastępstwa sądowe bez żądania zwrotu poniesionych kosztów.

Najbardziej ożywioną działalność prawną wykazywały placówki nasze we Francji, które, z Konsulatem Generalnym R. P. w Paryżu na czele, zorganizowały obronę prawną na skalę, zaspokajającą całkowicie potrzeby polskich robotników, od chwili zwłaszcza, gdy kierownictwo wydziału prawnego objął osobiście obecny Konsul Generalny R. P. w Paryżu.

O ile idzie o uzupełnianie istniejących konwencyj, to podkreślić należy podpisanie w dniu 3 listopada 1926 r. układu, regulującego sprawę kosztów leczenia i repatrjacji obywateli polskich we Francji, w wykonaniu art. 10 i 14 Konwencji z 14. X. 1920 r., której ramy wobec nieprzewidzianie szybkiego napływu emigracji polskiej do Francji okazały się niewystarczające.

Dążność do ujęcia w określone formy prawne warunków bytowania emigracji polskiej w Niemczech znalazła wyraz w rokowaniach emigracyjnych polsko-niemieckich. Narazie przyniosły one prowizorjum z 9 grudnia 1926 r., zanim dojdzie do skutku konwencja emigracyjna, projekt której ze strony Polski został już w formie ostatecznej stronie niemieckiej przedstawiony.

Zawarto natomiast 19 lutego 1927 układ emigracyjny ze stanem S. Paulo w Brazylji. Przy zawieraniu go Rząd wychodził z założenia, że dążyć należy do zawarcia

układów emigracyjnych z temi państwami, które posiadają odpowiednie tereny dla naszej emigracji rolniczej, i że w tym wypadku na pierwszem miejscu należy postawić państwa zamorskie, względnie słabo zaludnione a z odpowiednim klimatem.

Ponieważ możliwości finansowe państwa i wychodźców są bardzo ograniczone i nie może być mowy o subsydjowaniu na szerszą skalę przez Rząd ruchu osadniczego, który jest najwłaściwszą formą gospodarczą i kulturalno-społeczną polskiej emigracji, przeto przy zawieraniu układu z S. Paulo dano wyraz dążeniu do nakreślonych celów etapami, których końcowem stadjum miałoby być osadnictwo.

Układ zawarty z S. Paulo jest zapewnieniem realizacji takiego programu emigracyjnego, który stwarza dla robotników polskich warunki, by po paru latach pracy na obcym warsztacie rolniczym mogli przejść na własne działki rolne, przygotowywane tymczasem przez odpowiednią organizację.

Powyższe względy ogólne, a także szereg warunków korzystnych, jakie udało się stronie polskiej zapewnić dla emigracji polskiej w powyższym układzie, są dowodem, że Polska zaczęła w ostatnim czasie prowadzić istotnie świadomą, na szerszą skalę zakrojoną, czynną politykę emigracyjną.

Celem zbadania warunków życia wychodźtwa lub nowych obszarów emigracyjnych, M. S. Z., w porozumieniu z czynnikami kompetentnemi, bądź wysyła specjalnych delegatów, bądź popiera ich wyjazdy. Zanotować tutaj należy wyjazd p. Wojciecha Szukiewicza do Meksyku w kwietniu, p. Dzieduszyckiego do Peru latem r. b. oraz wyjazd delegacji polskiej do Afryki Północnej w roku bieżącym. Dyrektor Departamentu Konsularnego dokonał w ostatnim roku objazdu inspekcyjnego ważniejszych placówek konsularnych we Francji, Włoszech, Austrji i Czechosłowacji, nawiązując przy tej sposobności kontakt bezpośredni z przedstawicielami wychodźtwa.

Dla umożliwienia władzom centralnym orjentacji w sprawach emigracyjnych konsulowie obowiązani są do składania raportów perjodycznych i doryw czych o stanie i potrzebach wychodźtwa. Obowiązek ten podkreślają liczne okólniki i rozporządzenia Ministerstwa. W ten sposób gromadzi się materjał wartościowy, który służy nietylko do wydawania konkretnych zarządzeń, ale jest również podstawą do informowania prasy oraz źródłem dla szeregu poważnych prac naukowo-publicystycznych z zakresu zagadnień emigracyjnych; między innemi — na materjale tym oparta jest wydana w roku 1926 przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych, na prawach rękopisu, książka p. t. „Wychodźtwo polskie w poszczególnych krajach".

Również rozpoczęło Ministerstwo w roku 1927 wydawać kwartalny przegląd prasowy p. t.: „Prasa polska o wychodźtwie".

Wysiłki Departamentu Konsularnego w kierunku uregulowania i ułatwienia sytuacji obywateli polskich, a w szczególności emigrantów, zagranicą, znalazły dalszy swój wyraz w pracach Wydziału Międzynarodowego Obrotu Prawnego i Rewindykacji oraz referatu taryfowo-finansowego.

O ile idzie o wyniki w dziedzinie prac nad uproszczeniem wzajemnych stosunków prawnych pomiędzy Polską a państwami obcemi, wymienić należy w pierwszym rzędzie przyspieszenie ratyfikacji umowy o obrocie prawnym pomiędzy Polską a Francją (Dz. U. R. P. Nr. 27/27 poz. 210), która stanowi znaczne ułatwienie dla emigracji naszej we Francji oraz odciąża urzędy dotychczas pośredniczące we wszelkich sprawach sądowych.

Prace nad zawarciem konwencji ekstradycyjnej między Polską a Stanami Zjednoczonemi weszły na tory realne, również konwencje ekstradycyjne z Wielką Brytanją i Belgją zbliżają się do stadjum końcowego. Ratyfikowana już konwencja polsko-jugosłowiańska o obrocie prawnym oczekuje jedynie na wymianę dokumentów ratyfikacyjnych. Drogą wymiany not ustalono uproszczony sposób przekazywania aktów sądowych między Polską a Szwajcarją (Dz. Urz. Min. Spraw. Nr. 1/1927). Wreszcie przystąpienie

Polski do Konwencji Haskiej z 1905 r. (Dz. Ust. R. P. Nr. 126/26 poz. 734) dało możność obywatelom polskim zamieszkałym w państwach, z któremi Polska nie zawarła dotychczas specjalnej umowy, korzystania z wszelkich ulg i ułatwień, jakich Konwencja Haska udziela obywatelom państw umownych.

Na podstawie porozumienia, osiągniętego z władzami sowieckiemi, obywatele polscy otrzymają bez trudności, za pośrednictwem konsulatów polskich w Z. S. R. R., dokumenty, dotyczące stanu cywilnego, przebiegu służby i wykształcenia, od urzędów, instytucyj i zakładów naukowych, znajdujących się na terytorjum Z. S. R. R. Ilość otrzymanych tą drogą dokumentów wynosi około 200 miesięcznie.

W końcu ub. r. rozwinięto akcję, mającą na celu wykorzystanie przez obywateli polskich rozporządzeń sowieckich, dotyczących denacjonalizacji domów w miastach. Akcja ta jednak nie dała poważniejszych wyników, ze względu na charakter denacjonalizacyj, przedsięwziętych w celu nałożenia na właścicieli ciężarów remontu i utrzymania domów.

Sprawy spadkowe bardzo liczne, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, były otaczane specjalną opieką Departamentu Konsularnego przy jednoczesnem dążeniu do uproszczenia uciążliwych formalności. Na skutek odpowiednich instrukcyj wzmożona akcja konsulatów, w kierunku uznania ich przez władze amerykańskie za powołane z urzędu do zajmowania się sprawami spadkowemi, odszkodowaniowemi, ubezpieczeniowemi, i t. d., wydaje oczekiwane rezultaty, co tembardziej zasługuje na podkreślenie, jeżeli weźmie się pod uwagę brak konwencji konsularnej polsko-amerykańskiej oraz rozbieżne często ustawodawstwa poszczególnych Stanów. Wymownym dowodem dokonanych prac może posłużyć suma spadków, przekazanych do kraju przez Konsulaty nasze w Stanach i w Kanadzie, w drugiem półroczu 1926 r., w wysokości 393.711 dol. 80 cent.

Mimo trudnych warunków, w jakich urzędują konsulaty R. P. w Stanach Zjednoczonych, potrafiły zdobyć sobie zaufanie nietylko emigracji polskiej, lecz przedewszystkiem władz amerykańskich, które już w obecnej chwili w większości wypadków traktują konsulaty, jako powołane z urzędu do obrony mienia i praw polskich obywateli.

Na podkreślenie zasługuje, że sądy amerykańskie informują w wielu wypadkach konsulaty R. P. o otwarciu postępowania spadkowego, dając im w ten sposób możność udziału, przewidzianego procedurą, z drugiej zaś strony, o ile uważają, że interesy spadkobierców mogłyby być narażone na niebezpieczeństwo, nie uznają pełnomocnictw, wystawionych na osoby trzecie, i *wydają spadek konsulatowi* nawet w tych wypadkach, gdy spadkobiercy są już reprezentowani przez pełnomocnika.

Jest to ogromny sukces, osiągnięty przez konsulaty, szczególniej jeśli się weźmie pod uwagę, że początkowo stosunek władz amerykańskich do konsulatów naszych nacechowany był pewną nieufnością.

Należy dodać, że dzięki zaufaniu, jakie konsulaty zdobyły, odpadła cała masa pośredników, często niesumiennych, którzy zawodowo trudnili się wyłapywaniem „spadków amerykańskich", narażając w pierwszej linji na straty spadkobierców, gdyż wynagrodzenie, jakie pośrednicy sobie liczyli, dochodziło niejednokrotnie do 50% sumy spadkowej. Nadto spadki, podejmowane przez pośredników i przekazywane spadkobiercom bezpośrednio, wymykały się z ewidencji władz skarbowych, wskutek czego Skarb Polski narażony był na straty z powodu niemożności ściągnięcia przypadających opłat.

W dalszym ciągu przystąpiono do systematycznego wykonywania ustawy o organizacji konsulatów i czynnościach konsulów, udzielając całemu szeregowi konsulów i urzędników konsularnych upoważnień do niektórych czynności notarjalnych, zwiększając tem samem zakres kompetencji konsulatów oraz uwalniając wychodztwo od wyzysku pokątnych doradców, korzystających z braku znajomości obcego języka przez emigrantów polskich.

Doświadczenia ostatnich lat oraz zmieniające się warunki, a wreszcie wprowadzenie w życie ustawy stemplowej z dnia 1. VII. 1926 i rozporządzenia wykonawczego do niej z dn. 20 listopada 1926 r. wykazały, że obowiązująca taryfa opłat konsularnych wymaga uzupełnień i przeprowadzenia zmian.

Opracowanie nowej taryfy nastąpiło z uwzględnieniem porównawczem taryf obcych. W szczególności wykorzystano doświadczenia i ustawodawstwo państw nowopowstałych.

Część I nowej taryfy konsularnej omawia obszernie i wyczerpująco zasady ogólne, wprowadzając nowe normy, które ułatwią i uproszczą urzędowanie placówek zagranicznych, wprowadzą dalej idącą jednolitość w rozstrzygnięciach, a w społeczeństwie podniosą autorytet urzędów i wzmocnią poczucie praworządności.

Warunki materjalne naszej emigracji są dość różnorodne i podlegają znacznej fluktuacji. To też uwzględnienie tych momentów w taryfie konsularnej jest pożądane i ma doniosłe znaczenie. Nowa taryfa konsularna przewiduje w tym kierunku zróżniczkowanie; ponadto daje możność dostosowania opłat do zmieniających się warunków.

Niektóre opłaty były wysokie, obciążały nadmiernie naszą emigrację; znowelizowana taryfa wprowadza szereg zmian w tym kierunku, obniżając stawki. Specjalnie podkreślić należy obniżenie opłat za paszporty zagraniczne, taksy za wydobycie sum pieniężnych zagranicą i przesyłki do kraju.

W dziedzinie opłat wizowych, pobieranych przez państwa obce od naszych obywateli, zaznaczyć należy dalszy postęp przez stałe uzgadnianie ścisłego stosowania wzajemności oraz uzyskiwanie ulg dla naszej emigracji.

Dbając o rozwój stosunków gospodarczych z zagranicą, zwrócono specjalną uwagę na szybkie i ścisłe informowanie naszych placówek zagranicznych, wzgl. interesantów zagranicznych w kwestjach stosowania naszych rozporządzeń celnych i taryfowych.

Konwersja wzgl. przerachowanie zdewaluowanych polskich pożyczek państwowych i wkładów oszczędnościowych, dokonanych w walutach pełnowartościowych, przyczynia się do podniesienia prestiżu państwa. Placówki konsularne ułatwiały tak naszej emigracji jak też i zagranicznym posiadaczom naszych obligacyj, wykorzystanie całej pełni dobrodziejstw, płynących z odnośnych rozporządzeń i postanowień ustawowych.

Odrębny dział opieki nad rodakami mieszkającymi stale na obczyźnie, pojętej w sposób najszerszy, gdyż obejmującej, w granicach możliwości faktycznych i prawnych, całą Polonję zagraniczną, stanowiła opieka kulturalna, skoncentrowana na terenie Departamentu Konsularnego w specjalnym referacie. Referat ten był pozatem organem wykonawczym i sprawozdawczym Międzyministerjalnej Komisji Opieki Kulturalnej, złożonej z przedstawicieli Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Spraw Wewnętrznych oraz Urzędu Emigracyjnego. Podstawą pracy jest dążenie do zapewnienia polskiemu wychodźtwu i polskim mniejszościom w państwach obcych trwałej możności rozwoju kultury i oświaty narodowej i utrzymania łączności duchowej z krajem. Cel ten osiąga się z jednej strony przez wyzyskiwanie we wszystkich państwach polskiego osiedlenia uprawnień, mogących przysługiwać emigracji względnie mniejszości polskiej na zasadzie miejscowego ustawodawstwa lub ewentualnych traktatów międzynarodowych, z drugiej strony przez odpowiednią organizację pozytywnej pracy kulturalnej i narodowej obywateli polskich w skupieniach polskich zagranicą.

W akcji referatu rozróżnić można trzy zasadnicze rodzaje pracy: prace w kraju, prace zagranicą i prace mające charakter łącznika między polskim żywiołem zagranicą a krajem.

W *kraju* dąży referat przedewszystkiem do spopularyzowania zagadnienia żywiołu polskiego zagranicą i zainteresowania jego znaczeniem opinji publicznej i czyn-

ników kompetentnych. W tym celu zebrano w r. b. ponownie materjał, zawierający wyczerpujące daty statystyczne, odnoszące się do stanu skupień polskich zagranicą. Dotyczące raporty placówek konsularnych zużytkowuje się w prasie; pozatem pismom, zajmującym się specjalnie emigracją, dostarcza się stale informacyj bieżących o życiu polskiem zagranicą.

W stadjum przygotowawczem znajduje się opracowanie specjalnego wydawnictwa książkowego o życiu polskiem zagranicą, opartego na wspomnianych raportach. Udzielano materjałów i brano udział w prelekcjach, odczytach i kongresach, poświęconych omawianemu problemowi, oraz w wydawnictwach specjalnych, traktujących o poszczególnych terenach.

W związku ze Zjazdem Polaków z zagranicy zaprojektowano urządzenie wystawy życia polskiego na obczyźnie z jego dorobkiem gospodarczym i kulturalnym. Eksponaty rozpoczęły już napływać z poszczególnych terenów. Ostatnio, wobec wejścia w fazę realizacji Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu w r. 1929, na której Polonja zagraniczna ma być uwzględniona w bardzo szerokiej mierze, zapoczątkowane w tej dziedzinie prace referatu zostaną oczywiście znacznie rozszerzone i pogłębione w dostosowaniu do rozmiarów Wystawy Powszechnej. W zamiarach referatu leży, aby wystawa Polonji zagranicznej stała się zawiązkiem przyszłego muzeum, przedstawiającego zobrazowanie i podstawę do studjów nad problemem elementu polskiego zagranicą.

Utrzymywano stały kontakt z Towarzystwem Opieki Kulturalnej nad Polakami zagranicą im. Adama Mickiewicza, Towarzystwem Emigracyjnem, Związkiem Obrony Kresów Zachodnich, Opieką Polską nad Rodakami na Obczyźnie, Naczelnictwem Związku Harcerskiego, Sokołem, Towarzystwem Kolonij letnich, Towarzystwem bibljotek wychodźczych im. Okołowicza, Polską Macierzą Szkolną, Zrzeszeniem Ewangelików-Polaków i t. p., wreszcie z Biurem Episkopatu Polskiego, a ostatnio z J. Em. Ks. Kard. Prymasem Hlondem w sprawach organizacji i rozwoju opieki duszpasterskiej nad Polakami zagranicą. Współdziałano w przygotowaniu z punktu widzenia potrzeb kulturalno-narodowych umów międzynarodowych, obserwowano prace w zakresie propagandy kulturalnej ze strony państw innych, a głównie Niemiec, Włoch i Czechosłowacji.

Prace zagranicą zmierzały do stworzenia warunków, sprzyjających utrzymaniu się przy polskości szerokich mas ludności polskiej na obczyźnie. Współdziałano z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w pracy nad rozwojem szkolnictwa polskiego w Niemczech, Francji, Belgji, Holandji, Czechosłowacji, Austrji, Jugosławji, Węgrzech, Rumunji, na Łotwie, w Danji, Szwecji, Kanadzie, Brazylji, Argentynie i w Chinach przez wysyłanie polskich nauczycieli, instruktorów i ochroniarek, organizowanie nauczycielskich kursów dokształcających, popieranie towarzystw oświatowych, wysyłanie nauczycieli objazdowych, przygotowywanie interwencyj u obcych rządów w sprawach szkolnych i t. d. Współdziałano w akcji wysyłania polskich duchownych (katolickich i ewangelickich) do skupień polskich zagranicą. Ułatwiano wyjazdy artystów, prelegentów oświatowych, zespołów teatralnych, wycieczek młodzieży, instruktorów śpiewackich, sportowych, harcerskich. Popierano rozwój prasy polskiej na obczyźnie, oraz regjonalnych wydawnictw polskich na odnośnych terenach. Wysyłano do skupień polskich zagranicą (wzgl. popierano wysyłkę przez instytucje społeczne) polskich książek, reprodukcyj portretów wielkich Polaków i krajobrazów, przezroczy krajoznawczych, filmów propagandowych i t. p.

Zapoczątkowane zostało wielkie przedsięwzięcie, które miało na celu ożywić tętno życia narodowego na wszystkich równocześnie terenach i stworzyć przez to podstawy psychologiczne do wielkiej akcji organizacyjnej w duchu polskim — w postaci Zjazdu Polaków z Zagranicy. Poczyniono zarówno w kraju jak i zagranicą wszelkie przygotowania do tego Zjazdu, który — w osobach stukilkudziesięciu delegatów (nie licząc wycieczek gości) — miałby reprezentować wszystkie skupienia polskie na obu półkulach

bez względu na przynależność państwową, oraz pochodzenie wychodźcze względnie tubylcze.

Termin Zjazdu zostanie prawdopodobnie ustalony dopiero na rok 1929, w związku z Powszechną Wystawą Krajową w Poznaniu.

Łącznik między wychodztwem a krajem stanowi propagowany przez referat stały kontakt między odpowiadającemi sobie organizacjami społecznemi w kraju i zagranicą, łączność wzajemna towarzystw oświatowych młodzieży, kobiecych, śpiewaczych, sportowych, sokolskich, harcerskich i t. d., sprowadzanie dzieci na kolonje letnie w Polsce, a młodzieży do szkół średnich w kraju, przy zapewnieniu im ulgowych lub bezpłatnych miejsc w szkołach i internatach, fundowanie stypendjów w uniwersytetach ludowych w Dalkach, Szycach i Zagórzu, wycieczki Polaków z zagranicy do Polski (w ub. roku kilka z Niemiec i z Łotwy, wielkie wycieczki z Ameryki Północnej Zjedn. Pol. Rzym. Kat., Komitetów Piłsudskiego i Weteranów).

Stwierdzić należy, że ogromne podniesienie, w związku z przełomem majowym, tętna i napięcia życia narodowego tak w kraju jak i w skupieniach polskich na obczyźnie, skierowanie zainteresowań ogółu od kwestyj polityczno-partyjnych ku walnym zagadnieniom państwowo-twórczym i ogólno-narodowym, wywarło nader dodatni skutek w kierunku tworzenia się psychicznego podłoża dla realizacji scharakteryzowanych zamierzeń referatu opieki kulturalnej.

W dziedzinie czynności administracyjnych zaznaczyła się tendencja ogólna do możliwie jak największego uproszczenia toku załatwiania różnorodnych spraw, wchodzących w zakres służby konsularnej, i ułatwień dla klienteli tak w centrali, jak i na placówkach zagranicznych.

W lecie 1926 r. zostało przeprowadzone zagranicą w całej pełni wykonanie przepisów ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej i rozporządzenia wykonawczego.

Zwołano w urzędach konsularnych komisje badań wstępnych, które przeprowadziły klasyfikację poborowych i dokonano rejestracji osób, podlegających powszechnemu obowiązkowi służby wojskowej.

Specjalne warunki, w jakich znajduje się nasza emigracja, wymagały ujęcia kwestji poboru zagranicą w sposób odpowiadający zarówno interesom państwa, jak i wymaganiom życiowym, w związku z czem wydano w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wojskowych i Ministerstwem Spraw Wewnętrznych szereg okólników, które przestrzegając zasady powszechności służby, zezwalały na stosowanie szerokich ulg.

Zebrany przy tej sposobności przez urzędy konsularne w związku z przeprowadzeniem przepisów ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej materjał statystyczny i rzeczowy może być obecnie uwzględniony przy nowelizacji tej ustawy i rozporządzenia wykonawczego.

W sprawach, związanych z przyznaniem i wypłatą rent i emerytur zagranicą, dążono do możliwego uproszczenia związanej z tem procedury. Zezwolono urzędom konsularnym w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu na wydawanie poświadczeń o przeciętnych zarobkach inwalidów z uwagi na to, że uzyskanie tych dowodów zagranicą związane było w wielu wypadkach z poważnemi trudnościami.

Ustalono również zasadę jak najliberalniejszego udzielania zezwoleń na spożywanie przyznanych rent i emerytur, szczególnie w wypadkach, gdy powrót interesowanych do kraju, celem spożywania świadczeń rentowych, byłby z uwagi na zachodzące okoliczności trudny do urzeczywistnienia.

Położono duży nacisk na założenie przez urzędy konsularne rejestru obywateli polskich, zamieszkałych zagranicą. — Rejestry te zostały już założone i immatryku-

lacja postępuje naprzód. Wydano we wrześniu 1926 r. Instrukcję Paszportową, która jak najbardziej upraszcza i ułatwia uzyskanie paszportów zagranicą, nie naruszając w niczem zasady uprzedniego stwierdzenia obywatelstwa polskiego petentów.

Ostatnio, w maju 1927 r., wydano w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych szczegółowe przepisy, regulujące przedłużanie przez urzędy konsularne paszportów, wydawanych przez władze krajowe na pobyt zagranicą.

Wprowadzono szereg ułatwień, jak przy wjeździe do Polski, tak i przy przejeździe przez Polskę.

Z takich ułatwień natury ogólnej zanotować należy uproszczenie kwestjonarjuszy, które podróżny dla otrzymania wizy winien wypełnić. Te uproszczenia, jak również szereg drobniejszych ułatwień, sprowadziły procedurę otrzymania wizy polskiej do czynności, zabierającej kilka minut czasu.

Prowadzona ścisła statystyka udzielonych wiz pozwala na każdorazowe zorjentowanie się w ruchu wjazdowym lub tranzytowym.

Sprawy obywateli, których wjazd do Polski jest z różnych powodów ograniczony, są załatwiane obecnie, dzięki poważnym zmianom procedury, o wiele szybciej i sprawniej, niż było to dotychczas.

Faktem wielkiej wagi było umożliwienie przejazdu tranzytem przez Polskę obywatelom sowieckim. Zezwolenie to wzmogło w znacznej mierze tranzytowy ruch osobowy przez Polskę i umożliwiło otwarcie przez Polskę komunikacji bezpośredniej Paryż—Władywostok.

W tym też okresie doczekała się uregulowania sprawa cudzoziemców w Polsce. Paląca ta kwestja stanowiła długo przedmiot rozważań Ciał Ustawodawczych, lecz została ostatecznie załatwiona drogą rozporządzenia Pana Prezydenta R. P. z sierpnia 1926 r. — W przedwstępnem opracowaniu tak samego dekretu, jak i rozporządzenia wykonawczego do niego, Ministerstwo Spraw Zagranicznych brało czynny udział, zbierając materjał informacyjny i uczestnicząc w odnośnych konferencjach.

Postąpiła również naprzód sprawa uchodźców rosyjskich. Szereg konferencyj międzynarodowych, odbytych w Genewie, starał się ulżyć ciężkiej doli tych ludzi.

Rząd Polski, zainteresowany w rozwiązaniu tej palącej sprawy, brał czynny udział w powyższych konferencjach.

Sytuacja prawna uchodźców rosyjskich uregulowana została w drodze układu międzynarodowego.

Rząd Polski brał również udział w konferencji paszportowej, gdzie zajął stanowisko wybitnie liberalne, proponując zniesienie przymusu wizowego. Wobec oportunistycznego stanowiska innych państw, projekt ten upadł.

Rząd polski brał również udział w konferencji w sprawie osób nie posiadających przynależności państwowej („heimatlos'ów") i przystąpił do arrangement w tej sprawie.

W ten sposób został zamknięty pewien cykl działalności Rządu, działalności, która na terenie zagranicznym spotkała się z całkowitem uznaniem i zrozumieniem.

III.

Traktaty, konwencje i umowy, zawarte przez Polskę od maja 1926 do konca 1927.

W okresie czasu od maja 1926 roku do końca 1927 roku zostały podpisane, ratyfikowane oraz weszły w życie następujące dwustronne umowy Polski z Państwami obcemi:

1) Traktat Przyjaźni z Afganistanem podpisany w Angorze 3. XI. 1927 r.; Rada Ministrów zatwierdziła Traktat 21. I. 1928 r. (narazie jeszcze nie wszedł w życie).

2) Traktat Koncyljacyjno-Arbitrażowy z Austrją podpisany w Wiedniu 16. IV. 1926 r., ratyfikowany 23. III. 1927 r., wszedł w życie od dn. 2. V. 1927 r.

3) Umowa z Austrją w przedmiocie wzajemnego obrotu prawnego, podpisana w Wiedniu 19. III. 1924 r., ratyfikowana 28. IV. 1926 r., weszła w życie dn. 13. IX. 1926 r.

4) Umowa z Austrją o zapobieżeniu podwójnemu opodatkowaniu w dziedzinie podatku spadkowego, podp. w Wiedniu 24. XI. 1926 r., ratyfikowana dn. 24. XI. 1927 r., nie weszła jeszcze w życie.

5) Porozumienie prowizoryczne z Bułgarją w sprawach handlowych i nawigacyjnych, podpisane w Sofji 29. IV. 1926 r., ratyfikowane dn. 22. X. 1926 r., weszło w życie 12. II. 1927 r.

6) Układ Protokólarny z Austrją o żegludze powietrznej, podp. 5. V. 1925 r., przedłużony do 31. XII. 1927 na podstawie wymiany not z Rządem Austrjackim dn. 16. III. 1927 r.

7) Traktat o Ekstradycji ze Stanami Zjednoczonemi Ameryki Północnej, podpisany w Warszawie dn. 22. XI. 1927 r. (narazie nie wszedł jeszcze w życie).

8) Układ ze stanem brazylijskim Sâo-Paulo w sprawie immigracji polskiej, podpisany w Sâo-Paulo 19. II. 1927 r.; wszedł w życie z dniem podpisania.

9) Trzy Protokóły polsko-czeskosłowackie, podpisane dn. 8 i 9 listopada 1927 r. w wykonaniu art. 67 Konwencji Likwidacyjnej z Czechosłowacją z dn. 23. VI. 1925 r. Protokóły te weszły w życie.

10) Trzy układy z Czechosłowacją w sprawie: 1) akt przechowywanych dotąd przez urzędy austrjackie, 2) podziału akt i archiwów kolejowych, 3) wymiany akt po b. władzach wojskowych austrjackich, węgierskich i austrjacko-węgierskich, podpisane w Warszawie dn. 8. II. 1927 r., ratyfikowane, wchodzą w życie z dniem 6. II. 1928 r.

11) Deklaracja polsko-czeskosłowacka z dn. 8. II. 1927 r. o wypożyczaniu akt starszych, aniżeli to przewidziane w art. 23 Konwencji Likwidacyjnej z Czechosłowacją, z dn. 23. IV. 1925 r.; weszła w życie 6. II. 1928 r.

12) Umowa z Czechosłowacją o wzajemnem dopuszczeniu lekarzy i położnych do wykonywania praktyki, podpisana 23. IX. 1922 r. Ratyfikowana dn. 27. IV. 1926 r., weszła w życie dn. 4. VI. 1926 r.

13) Konwencja Sanitarna z Czechosłowacją, podpisana w Pradze 5. IX. 1925 r., ratyfikowana 20. V. 1926 r., weszła w życie 30. X. 19 6 r.

14) Układ z Czechosłowacją o żegludze powietrznej, podp. w Pradze 15. IV. 1926 r. z uzupełniającemi notami z dn. 2. IV. 1927; wszedł w życie dn. 23. VII. 1927 r.

15) Traktat koncyljacyjno-arbitrażowy z Danją, podp. w Kopenhadze 23. IV. 1926 r.; ratyfikowany 26. III. 1927 r., wszedł w życie od 4. V. 1927 r.

16) Traktat Handlowy i Nawigacyjny z Estonją, podp. w Tallinnie 19. II. 1927 r. (narazie nie ratyfikowany). Uchwałą Rady Ministrów z dn. 21. XII. 1927 r. stawki celne przewidziane w tym Traktacie zostały wprowadzone w życie od tej daty przed ratyfikacją samego Traktatu.

17) Konwencja z Francją o przesyłaniu pism sądowych i rekwizycyj w sprawach cywilnych i handlowych, podp. w Paryżu 30. XII. 1925 r., ratyfikowana d. 22. X. 1926 r., weszła w życie 19. XII. 1926 r.

18) Traktat Gwarancyjny z Francją, parafowany w Locarno 16. X. 1925 r., podpisany w Londynie 1. XII. 1925 r., ratyfikowany, wszedł w życie od dn. 14. IX. 1926 r.

19) Konwencja Konsularna z Francją, podp. w Paryżu 30. XII. 1925 r., ratyfikowana 5. XII. 1926 r., narazie nie weszła w życie, wobec nieratyfikowania Konwencji przez Francję.

20) Konwencja prowizoryczna z Holandją o żegludze powietrznej, podp. 4. XI. 1925 r.; ratyfikowana, weszła w życie 2. XI. 1926 r.

21) Międzynarodowa Konwencja Haska o Procedurze Cywilnej z dn. 17. VII. 1905 r.; Polska przystąpiła (wraz z Gdańskiem) od dn. 9. VIII. 1926 r.

22) Konwencja Konsularna z Jugosławją, podp. w Belgradzie 6. III. 1927 r., narazie jeszcze nie weszła w życie.

23) Konwencja koncyljacyjno-arbitrażowa z Jugosławją, podp. w Genewie 18. IX. 1926 r., ratyfikowana 6. IX. 1927 r., narazie nie weszła jeszcze w życie.

24) Pakt przyjaźni i serdecznej współpracy z Jugosławją, podp. w Genewie 18. IX. 1926 r., ratyfikowany 6. IX. 1927 r., narazie nie wszedł jeszcze w życie.

25) Układ tymczasowy handlowy z Łotwą, podp. w Rydze 22. XII. 1927 r.; narazie jeszcze nie ratyfikowany.

26) Protokół z Niemcami o otworzeniu dróg celnych i innych przejść przez polsko-niemiecką granicę, podpisany w Poznaniu 2. XII. 1925 r., ratyfikowany 12. VII. 1926 r. oraz Protokół Dodatkowy do poprzedniego, podp. 27. X. 1927 r. — zatwierdzony w 1927 r., obydwa protokóły weszły w życie 1. I. 1928 r.

27) Układ z Niemcami w spr. pomocy dla pozbawionych zarobku i ubezpieczenia na wypadek bezrobocia, podp. w Berlinie 14. VII. 1927 r., ratyfikowany 20. X. 1927 r., wszedł w życie (zgodnie z brzmieniem odnośnego artykułu) dn. 18. VII. 1927 r.

28) Układ z Niemcami dotycz. używalności przez Polskę 3 budynków w Korzeniowie, podpisany 23. VI. 1923 r., ratyfikowany 18. I. 1924 r., wszedł w życie 4. VII. 1927 r.

29) Układ z Niemcami o wykonaniu art. 312 Traktatu Wersalskiego, podp. w Berlinie 24. I. 1927 r., ratyfikowany 17. IX. 1927 r., wszedł w życie 1. I. 1928 r.

30) Układ z Niemcami o wydaniu akt, podp. w Berlinie 22. XII. 1926 r., ratyfikowany i wszedł w życie dn. 2. XI. 1927 r.

31) Układ z Niemcami w spr. przejęcia rejestrów stanu cywilnego, podp. w Berlinie 27. X. 1926 r., (narazie nie wszedł jeszcze w życie).

32) Układ z Niemcami w spr. spadkowych, podp. w Berlinie 27. X. 1926 r. (narazie nie wszedł jeszcze w życie).

33) Konwencja z Niemcami w spr. uregulowania stosunków granicznych, podp. w Poznaniu 27. I. 1926 r., ratyfikowana 14. V. 1927 r., weszła w życie 19. VI. 1927 r.

34) Układ z Niemcami o zniesieniu wspólnego zarządu państwowego zakładu wodociągowego na Górnym Śląsku, podp. w Katowicach 12. I. 1924 r., ratyfikowany 14. V. 1927 r., wszedł w życie z dniem podpisania, t. j. od 12. I. 1924 r.

35) Układ z Niemcami, podp. w Katowicach 11. I. 1924 r. o wprowadzeniu pewnych zmian w rozd. I, cz. 1 tytułu V Konwencji Górnośląskiej z 15. V. 1922 r., ratyfikowany 10. VI. 1927 r., wszedł w życie z dniem podpisania, t. j. 11. I. 1924 r.

36) Umowa z Niemcami o obopólnej odprawie celnej i paszportowej i w spr. ruchu kolejowego w Korzeniowie, podp. w Berlinie 16. VI. 1926 r., ratyfikowana i weszła w życie 1. VIII. 1927 r.

37) Konwencja z Niemcami o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, podp. w Gdańsku 30. XII. 1924 r., ratyfikowana 12. XI. 1925 r., weszła w życie 5. VII. 1926 r.

38) Traktat arbitrażowy z Niemcami, parafowany w Locarno, podp. w Londynie 1. XII. 1925 r., ratyfikowany 6. III. 1926 r., wszedł w życie 14. IX. 1926 r.

39) Umowa z Niemcami o wzajemnej komunikacji kolejowej, podp. w Berlinie 27. III. 1926 r., ratyfikowana 17. V. 1927 r., weszła w życie 1. VI. 1927 r.

40) Umowa z Niemcami o komunikacji kolejowej na odcinku Firchau-Chojnice-Tczew-Marienburg, podp. w Warszawie 26. III. 1927 r., ratyfikowana 29. IV. 1927 r., weszła w życie 4. VI. 1927 r.

41) Układ z Niemcami o polach górniczych przeciętych granicą polsko-niemiecką, podp. w Witosławiu 21. VI. 1926 r., ratyfikowany 6. VII. 1927 r., nie wszedł narazie jeszcze w życie.

42) Konwencja z Niemcami w spr. polskich robotników rolnych, podp. w Warszawie 24. XI. 1927 r., narazie nie ratyfikowana i nie weszła jeszcze w życie.

43) Układ z Niemcami o rybołówstwie na bieżących i stojących wodach granicznych, podp. w Berlinie 10. XII. 1927 r., narazie nie ratyfikowany jeszcze i nie wszedł w życie.

44) Układ z Niemcami o administracji odcinka Odry, stanowiącego granicę, podp. w Koźlu 19.VII. 1926 r., ratyfikowany 14.V. 1927 r., wszedł w życie 8. VII. 1927 r.

45) Układ z Niemcami dotyczący poprawy i utrzymania biegu Drwęcy na odcinku stanowiącym granicę, podp. w Poznaniu 11. IV. 1927 r., ratyfikowany 26. VIII. 1927 r., wszedł w życie 6. XII. 1927 r.

46) Traktat Handlowy i Nawigacyjny z Norwegją, podpisany w Warszawie 22. XII. 1926 r., ratyfikowany 8. VIII. 1927 r., wszedł w życie 30. IX. 1927 r.

47) Traktat Przyjaźni z Persją, podp. w Teheranie 19. III. 1927 r., narazie nie jest ratyfikowany i nie wszedł jeszcze w życie.

48) Umowa Handlowa z Persją, podp. w Teheranie 19. III. 1927 r., narazie nie jest ratyfikowana i nie weszła w życie.

49) Umowa „Generalna" z Z. S. R. R. o wydaniu Polsce zabytków muzealnych, podpisana w Warszawie 16. XI. 1927 r. w wykonaniu art. XI Traktatu Ryskiego; ratyfikacja nie jest przewidziana, wykonanie umowy winno nastąpić nie później 1. IV., względnie 1. VII. 1928 r.

50) Układ z Z. S. R. R. podp. w Moskwie 27. XII. 1927 o wymianie personalnej. Ratyfikacja nie przewidziana. W wykonaniu tego układu nastąpiła dn. 3. I. 1928 r. wymiana więźniów politycznych w Kołosowie.

51) Traktat Gwarancyjny z Rumunją, podpisany w Bukareszcie 26. III. 1926 r.; ratyfikowany 24. XII. 1926 r., wszedł w życie 9. II. 1927 r.

52) Konwencja ze Szwecją o pomierzaniu statków morskich, parafowana w Warszawie dn. 1. XII. 1927 r. Narazie nie podpisana i nie ratyfikowana.

53) Traktat koncyljacyjno-arbitrażowy ze Szwajcarją, podp. w Bernie dnia 7. III. 1925 r.; ratyfikowany 29. V. 1926 r., wszedł w życie 11. VII. 1926 r.

54) Traktat koncyljacyjno-arbitrażowy ze Szwecją, podp. w Stockholmie dn. 3. XI. 1925 r., ratyfikowany 23. III. 1927 r., wszedł w życie 28. IV. 1927 r.

55) Konwencja z Włochami o regulacji finansowej włoskich Towarzystw ubezpieczeń, podp. 22. VII. 1925 r., ratyfikowana 12. VI. 1926 r., weszła w życie 26. VI. 1926 r.

56) Układ z Włochami o konsolidacji długu zaciągniętego przez Polskę, podp. w Warszawie 18. XII. 1926 r.; narazie nie ratyfikowany; wszedł w życie prowizorycznie od miesiąca, w którym podpisany został.

57) Konwencja Konsularna z Turcją, podp. w Angorze wraz z deklaracją o konsulach honorowych 25. III. 1927 r., narazie nie ratyfikowana i nie weszła w życie.

58) Układ z Niemcami w sprawach opiekuńczych, podp. w Warszawie 5. III. 1924 r., ratyfikowany 4. V. 1925 r., wszedł w życie 31. V. 1926 r.

59) Układ ze Stanami Zjednoczonemi A. P., o ochronie praw autorskich, zawarty w formie Proklamacji Prezydenta Coolidge'a i noty Poselstwa Rzeczypospolitej Polskiej w Waszyngtonie z dn. 14. II. 1927 r.

Ochrona ta przysługuje obywatelom obu układających się stron od dn. 14. II. 1927 r.

60) Układ z Niemcami o obrocie prawnym, podp. 5. III. 1924 r., ratyfikowany 4. V. 1925 r., wszedł w życie od 31. V. 1926 r.

61) Konwencja z Czechosłowacją o wzajemnej komunikacji kolejowej, podp. w Pradze 30. V. 1927 r.; narazie nie ratyfikowana.

62) Umowa kolejowo-taryfowa z Czechosłowacją, podp. w Warszawie 23. IV. 1925 r.

63) Układ węglowy z Czechosłowacją, podp. w Warszawie 23. IV. 1925 r., zatwierdzony 12. VIII. 1926 r.

64) Konwencja Turystyczna z Czechosłowacją, podp. w Pradze 30. V. 1925 r. ratyfikowana 15. IX. 1925 r., weszła w życie 12. VI. 1926 r.

65) Konwencja Handlowa i Weterynaryjna z Czechosłowacją, podp. w Warszawie 23. IV. 1925 r., oraz 2 protokóły dodatkowe z 3. VII. 925 r. i z 21. IV. 1926 r. Konwencja i protokóły ratyfikowane i weszły w życie 6. XI. 1926 r.

66) Traktat koncyljacyjno-arbitrażowy z Czechosłowacją, podp. w Warszawie 23. IV. 1925 r., ratyfikowany 15. IX. 1925 r., wszedł w życie 14. V. 1926 r.

67) Protokół polsko-niemiecki (między Dyrekcją kolei w Katowicach a Dyrekcją kolei Rzeszy w Opolu) o uregulowaniu kwestji języka urzędowego (art. 409 Konwencji Górnośląskiej z 15. V. 1922), podp. 14. IX. 1926 r., zatwierdzony 17. VI. 1927 r.

68) Układ t. zw. reglamentacyjny z Czechosłowacją w spr. przywozu i wywozu, podp. w Warszawie 23. IV. 1925 r., ratyfikowany 17. VII. 1926 r., wszedł w życie 6. XI. 1926 r.

69) Układ z Niemcami o administracji odcinka granicznego Warty, podpisany w Poznaniu 16. II. 1927 r., ratyfikowany w 1927 r., narazie nie wszedł jeszcze w życie.

70) Protokół techniczny z Czechosłowacją w spr. transportu materjałów wojennych kolejami, podp. 23. IV. 1925 r., ratyfikowany 17. VII. 1926 r.

71) Konwencja z Francją o pomocy i ochronie prawnej w Paryżu 26 XII. 1925 r., ratyfikowana w 1926 r., wobec nieratyfikowania Konwencji przez Francję nie weszła ona jeszcze w życie.

72) Układ z Niemcami, podp. 21. VI. 1926 r. o polach górniczych przeciętych granicą. Nie wszedł jeszcze w życie.

73) Konwencja z Czechosłowacją o ułatwieniach w małym ruchu granicznym, podp. w Pradze 30.V. 1925 r., ratyfikowana 5. X. 1925 r., weszła w życie 6.V. 1926 r.

74) Przeprowadzono 13. VIII. 1927 r. wymianę not z Czechosłowacją o zmianie ilości kontyngentów towarów wyszczególnionych w aneksie do porozumienia polsko-czeskosłowackiego z dn. 21. IV. 1926 r. o przywozie i wywozie.

75) Porozumienie Prowizoryczne z Czechosłowacją, regulujące stosunki ekonomiczne, podp. 7. IV. 1925 r., ratyfikowane 30. I. 1926 r., weszło w życie 10. II. 1926 r. i pozostawało w mocy do dn. 6. X. 1926 r.

76) Przeprowadzono dn. 22. X. 1926 r. wymianę not (tajnych) z Czechosłowacją dotyczących stabilizacji stawek celnych.

Pozatem zostały zawarte następujące umowy z Gdańskiem:

1) Umowa podpisana 13. I. 1927 w przedmiocie ubezpieczenia społecznego robotników i pracowników zajętych w służbie polskich kolei państwowych na obszarze W. M. Gdańska. 17. XII. 1927 r. wymienione zostały pomiędzy Kom. Generalnym R. P. w Gdańsku a Senatem pisma zatwierdzające tę umowę.

2) Umowa w sprawie ustalenia rozdzielnika wpływów celnych, podp. w Genewie 20. IX. 1926 r., weszła w życie 9. V. 1927 r.

3) Umowa w przedmiocie zaprowadzenia monopolu tytuniowego na obszarze W. M. Gdańska, podp. 3. III. 1927 r. Zatwierdzona 24. VI. 1927 r.

4) Umowa w spr. wzajemnego wykonywania orzeczeń sądowych, podp. 28. XI. 1925 r., zatwierdzona 17. V. 1927 r.

Pozatem, dokonano w okresie sprawozdawczym rozciągnięcia na Gdańsk:

1) „modus vivendi" ze St. Zjedn. A. P., podp. 10. II. 1925 r.
2) Traktatu Handlowego z Belgją i W. K. Luksemburskiem, podp. 30. XII. 1922 r.
3) Traktatu Handlowego i Nawigacyjnego z Holandją, podp. 30. V. 1924 r.
4) Traktatu Handlowego i Nawigacyjnego z Danją, podp. 22. III. 1924 r.
5) Konwencji Handlowej ze Szwajcarją, podp. 26. VI. 1923 r.

6) Traktatu Handlowego i Nawigacyjnego z Japonją, podp. 7. XII. 1923 r.

7) Porozumienia Prowizorycznego w spr. handlowych i nawigacyjnych z Bułgarją, podp. 29. IV. 1926 r.

W okresie 1.V. 1926 — 1. II. 1928 r. dokonano następujących przystąpień i ratyfikacyj umów zbiorowych:

1) Międzynarodowa Konwencja o procedurze cywilnej, podpisana w Hadze 17 lipca 1905 r., opublikowana w Dz. Ustaw R. P. Nr. 126 z 1926 r., poz. 734.

2) Międzynarodowa Konwencja Haska z 18. X. 1907 r. o rozpoczęciu kroków nieprzyjacielskich (o wypowiedzeniu wojny), opublikowana w Dz. U. R. P. Nr. 21 z r. 1927.

3) Międzynarodowa Konwencja Haska z 18. X. 1907 r., o prawach i zwyczajach wojny lądowej, opublikowana w Dz. U. R. P. w Nr. 21 z r. 1927.

4) Międzynarodowa Konwencja Haska z 18. X. 1907 r. o prawach i obowiązkach Państw i osób neutralnych w razie wojny lądowej, opublikowana w Dz. U. R. P. Nr. 21 z r. 1927.

5) Międzynarodowa Konwencja o polepszeniu losu chorych i rannych w armjach czynnych podpisana w Genewie 6.VIII. 1906 r., załatwiono zatwierdzenie przystąpienia Polski, opublikowano w Dz. U. R. P. Nr. 21 z r. 1927.

6) Międzynarodowa Konwencja w sprawie zwalczania kontrabandy towarów alkoholowych, podp. w Helsingforsie 19. VIII. 1925 r., opublikowana w Dz. U. R. P. z r. 1927.

7) Międzynarodowa Konwencja o zwalczaniu obiegu i handlu wydawnictwami pornograficznemi, podpisana w Genewie 2 września 1923 r., opublikowana w Dz. U. R. P. Nr. 71 z 1927 r.

8) Międzynarodowa Konwencja Opjumowa wraz z Protokółem końcowym, podp. w Genewie 19 lutego 1925 r., opublikowana w Nr. 108 Dz. U. R. P. z 1927 r.

9) Międzynarodowa Konwencja i Statut o ustroju kolei żelaznych, podp. w Genewie 9 grudnia 1923 r. Dokument ratyfikacyjny złożono 7 stycznia 1928 r.

10) Międzynarodowa Konwencja o przewozie osób i bagażu, podp. w Bernie 23 października 1924 r., dokument ratyfikacyjny złożono 3. I. 1928 r.

11) Międzynarodowa Konwencja o przewozie towarów, podp. w Bernie 23 października 1924 r., dokument ratyfikacyjny złożono 3. I. 1928 r.

12) Międzynarodowa Konwencja dotycząca niewolnictwa, podp. w Genewie 25 października 1926 r.

13) Międzynarodowa Konwencja Sanitarna podp. w Paryżu 21 czerwca 1927 r.

14) Konwencja i Statut dotyczące utworzenia Międzynarodowego Związku Ratownictwa, podp. w Genewie 12 lipca 1927 r.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

I.

Budżet Ministerstwa i władz podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

Budżet Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jest budżetem ściśle administracyjnym. Dwie trzecie tego budżetu stanowią wydatki osobowe. Chcąc zatem osiągnąć oszczędności Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zmuszone było dokonać w okresie sprawozdawczym redukcyj osobowych.

Redukcje te, jak widać z załączonej tabeli porównawczej za lata 1925—27, były dość znaczne, bo w dziale administracji wynosiły 19,3% etatu, w policji państwowej 30,6% i w Głównym Urzędzie Statystycznym 32,9%.

Tylko Korpus Ochrony Pogranicza redukcji osobowej nie uległ. W związku z objęciem granicy litewsko-polskiej oraz z częściową reorganizacją, stan liczebny Korpusu musiał być nawet powiększony.

Porównawcze zestawienie osiągniętych oszczędności.

W zestawieniu porównawczem budżetów za okresy 1924, 1925, 1926/27, sporządzonem na podstawie zamknięć rachunkowych, przeprowadzone redukcje tak osobowe, jak również i rzeczowe nie są widoczne, *gdyż pochłonięte zostały przez zwyżkę uposażenia funkcjonarjuszów państwowych oraz wzrost drożyzny przy wydatkach rzeczowych.*

Uwidocznią się one dopiero po wprowadzeniu odpowiednich wskaźników.

Aby mieć możność porównania wydatków Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z roku 1926 i 1927 z wydatkami za lata 1924 i 1925, dokonano następującego przeliczenia.

W wydatkach osobowych wprowadzono przeciętny wskaźnik płac (uposażeń) urzędniczych. Przeciętna wysokość mnożnej dla uposażeń w roku 1924 przyjęta została za 100. Stosownie do tego przeciętna wysokość mnożnej w roku 1925 wynosiła 114,1; w I kwartale 1926 — 111,1 w okresie 1. IV. 1926—31. III. 1927 — 118,5.

Do przeliczenia wydatków rzeczowo-administracyjnych zastosowano wskaźnik cen hurtowych. Wskaźnik dla roku 1924 sprowadzony został do 100. Wobec tego wskaźnik dla r. 1925 wyniósł — 113,0, dla I kwartału r. 1926 — 129,0, dla okresu 1. IV. 1926—31. III. 1927 — 157,5.

Wydatki specjalne, na które złożyły się: zasiłki dla rodzin rezerwistów, ustawowe dotacje dla związków komunalnych w województwach poznańskiem i pomorskiem, koszta jednodniowego spisu ludności i t. p. oraz wydatki nadzwyczajne (budowa i remont gmachów) ze względu na swój niejednolity charakter nie mogły być przeliczone.

Z powyższego przeliczenia (patrz tablica 3) widać, że zarówno wydatki osobowe, jak i rzeczowo-administracyjne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w okresie 1926/27 zostały obniżone w porównaniu z okresem poprzednim znacznie.

Oszczędność jest bardzo znaczna, jeżeli zważymy, że równocześnie w tym czasie agendy Ministerstwa znacznie wzrosły i że mimo szczupłych kredytów na wydatki rze-

czone — dokonano całego szeregu ważnych prac inwestycyjnych, jak to: rozbudowa policyjnych połączeń telefonicznych, budowa strażnic K. O. P., gruntowny remont i nadbudowa gmachu Min. Spraw Wewnętrznych i t. d.

Budżet Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (łącznie z budżetem Gł. Urzędu Statystycznego, Korpusu Ochrony Pogranicza, Policji Państwowej i Służby Zdrowia) wynosił w r. 1927 9,3% całego budżetu Rzplitej. W roku 1926 stanowił on 9,3% całego budżetu, w r. 1925 9,6%, a w r. 1924 — 9%.

Budżet administracji Spraw Wewnętrznych, bez Głównego Urzędu Statystycznego, bez Korpusu Ochrony Pogranicza i Służby Zdrowia wynosił w r. 1927 — 3,5% całego budżetu Państwa. W tym samym czasie budżet administracji spraw wewnętrznych we Francji stanowi 2,34% całego budżetu Republiki, w Czechosłowacji 6%, na Łotwie — 5½% i w Austrji 7%.

Budżet polskiej administracji Spraw Wewnętrznych (bez K. O. P., bez Służby Zdrowia, Głównego Urzędu Statystycznego i Policji Państwowej) obciąża ludność (w r. 1927) w stosunku 1,3 zł. na głowę ludności. We Francji obciążenie to wynosi 13,1 fr., w Czechosłowacji 39,6 koron, w Belgji 6,78 fr., we Włoszech 10,52 lira i w Austrji 9,24 szylingów.

Porównań tych dokonano, wyłączając różnice zakresu działania administracji spraw wewnętrznych zachodzące w przytoczonych państwach.

Wykaz porównawczy wydatków Ministerstwa Spraw Wewnętrznych za okresy budżetowe: 1925, 1926/27 i I, III i IV kw. 1927 r.

TREŚĆ	1924 rok		1925 rok		1926/1927 rok				1927 rok od 1/IV do 31/XII	
					I. kw. 1926 r.		II, III i IV kw. 1926 r. i I kw. 1927 r.			
	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.
1	2		3		4		5		6	
I. WYDATKI OSOBOWE:										
1) Zarząd Centralny	1.484.179	70	1.768.526	16	427.990	55	1.742.337	80	1.384.227	00
2) Województwa i Starostwa	12.956.799	06	19.045.038	87	4.635.860	75	19.555.443	21	18.334.415	25
3) Służba Zdrowia	2.153.830	48	2.050.243	87	474.220	16	2.640.393	71	1.676.954	94
4) Policja Państwowa	82.144.419	32	92.038.479	49	21.551.785	58	81.223.964	20	75.063.832	40
5) Korpus Ochrony Pogranicza	1.112.669	17	7.869.953	20	3.037.570	83	9.938.223	13	10.827.259	64
6) Główny Urząd Statystyczny	532.035	90	657.508	51	232.878	68	977.109	91	933.727	88
7) Urząd dla Spraw Mniejszości	20.534	05	29.085	50	5.549	40	27.182	48	28.115	24
Ogółem wydatki osobowe	100.404.467	68	123.458.835	60	30.365.855	95	116.104.654	44	108.248.532	35
II. WYDATKI ADMIN.-RZECZOWE:										
1) Zarząd Centralny	389.689	67	276.738	90	33.679	42	379.369	53	172.814	00
2) Województwa i Starostwa	3.899.266	59	4.607.929	93	618.496	27	6.712.126	49	4.897.256	25
3) Służba Zdrowia	142.479	62	437.907	71	24.512	47	242.345	52	129.753	73
4) Policja Państwowa	14.245.372	13	14.744.365	21	1.441.003	08	15.482.508	43	10.574.970	58
5) Korpus Ochrony Pogranicza	7.399.965	10	26.225.775	56	3.279 137	56	18.569.071	95	18.921.362	69
6) Główny Urząd Statystyczny	389.852	05	393.154	51	108.546	58	772.980	40	520.606	12
7) Urząd dla Spraw Mniejszości	5.519	62	4.221	94	849	12	9.528	93	5.456	90
Ogółem wydatki admin.-rzeczowe	26.472.144	78	46.690.093	76	5.506.224	50	42.167.931	25	35.222.220	27
III. WYDATKI SPECJALNE I NADZWYCZAJNE:										
1) Zarząd Centralny	1.124.099	03	3.002.050	—	750.000	—	9.116.246	32	1.182.815	65
2) Województwa i Starostwa	1.567.833	96	5.140.392	44	416.948	81	3.814.630	98	3.863.342	59
3) Służba Zdrowia	6.118.520	16	5.828.563	86	952.258	19	7.046.527	98	5.043.776	23
4) Policja Państwowa	8.127.758	87	1.322.748	28	144.985	77	1.490.308	39	791.012	95
5) Korpus Ochrony Pogranicza	8.024.296	78	13.921.965	43	1.265.547	79	4.061.110	80	5.232.604	97
6) Główny Urząd Statystyczny	1.088.302	61	841.216	98	58.631	88	244.971	55	161.212	32
Ogółem wydatki specjalne i nadzwyczajne	26.050.811	41	30.056.936	99	3.588.372	44	25.773.796	02	16.274.764	71
A) RAZEM WYDATKI MIN. SPRAW WEWN.	152.927.423	87	200.205.866	35	39.460.452	89	184.046.381	71	159.745.517	33
B) KREDYTY USTAWOWE	163.338.306	98	208.420.271	—	223.788.458.—				168.593.898	—
C) Przy porównaniu p. A) i B) wydano mniej niż przyznano kredytów	10.410.883	11	8.214.404	65	—	—	—	—	—	—

Zestawienie wydatków Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 1925—1927 r. z uwzględnieniem przeciętnego wskaźnika płac i wskaźnika cen hurtowych.

TREŚĆ	1924 rok		1925 rok		1926/1927 rok					
					I kw. 1926 r.		II, III i IV kw. 1926 r. i I kw. 1927 r.		Razem od 1.I. 1926 do 1.IV. 1927 r.	
	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.	zł.	gr.
1	2		3		4		5		6	
I. WYDATKI OSOBOWE:										
1) Zarząd Centralny	1.484.179	70	1.549.978	63	385.229	52	1.470.326	83	1.855.556	35
2) Województwa i Starostwa	12.956.799	06	16.691.528	38	4.172.691	23	16.502.486	35	20.675.177	58
3) Służba Zdrowia	2.153.830	48	1.796.882	17	426.840	68	2.228.180	13	2.655.020	81
4) Policja Państwowa	82.144.419	32	80.664.731	92	19.398.546	16	68.543.441	19	87.941.987	35
5) Korpus Ochrony Pogranicza	1.112.669	17	6.897.415	69	2.734.086	38	8.386.687	50	11.120.773	88
6) Główny Urząd Statystyczny	532.035	90	576.255	79	209.611	16	824.564	70	1.034.175	86
7) Urząd dla Spraw Mniejszości	20.534	05	25.490	79	4.994	60	22.938	40	27.993	00
Ogółem wydatki osobowe	100.404.467	68	108.202.283	37	27.331.999	73	97.978.625	10	125.310.624	83
II. WYDATKI ADMIN.-RZECZOWE:										
1) Zarząd Centralny	389.689	67	244.901	68	26.108	08	240.869	54	266.977	62
2) Województwa i Starostwa	3.899.266	59	4.077.814	09	479.454	47	4.261.667	58	4.741.122	05
3) Służba Zdrowia	142.479	62	387.528	94	19.001	91	153.870	17	172.872	08
4) Policja Państwowa	14.245.372	13	13.048.110	77	1.117.056	64	9.830.164	00	10.947.220	64
5) Korpus Ochrony Pogranicza	7.399.965	10	23.208.650	88	2.541.967	08	11.789.886	86	14.331.853	94
6) Główny Urząd Statystyczny	389.852	05	347.924	34	84.144	63	490.781	20	574.925	83
7) Urząd dla Spraw Mniejszości	5.519	62	3.736	23	658	23	6.050	12	6.708	35
Ogółem wydatki admin.-rzeczowe	26.472.144	78	41.318.666	93	4.268.391	04	26.773.289	47	31.041.680	51
					31.041.680.51					

Porównawczy wykaz etatu osobowego Min. Spraw Wewnętrznych za lata 1925, 1926 i 1927.

TREŚĆ	1924 stan	1924 redukcja	1925 stan	1925 redukcja	1926 stan	1926 redukcja	1927 stan	1927 redukcja	Uwagi
ADMINISTRACJA. ZARZĄD CENTRALNY:									
urzędnicy	409	—	336	73	340	—	265	75	
woźni	66	—	58	8	55	3	55	—	
WOJEWÓDZTWA I STAROSTWA:									W latach 1925 i 1926 etat uległ zwiększeniu wskutek przejmowania z innych Ministerstw urzędników rachunkowych i kancelaryjnych
urzędnicy	5.559	—	5.691	—	5.761	—	4.938	823	
woźni	1.099	—	1.005	94	1.005	—	829	176	
stróże i woźnice .	456	—	291	165	257	34	154	103	
SŁUŻBA ZDROWIA (obejmuje Państwowe Szkoły Położnych, Zakłady Higjeny i Zakłady Badania Żywności)									W roku 1925 personel zwiększono wskutek uruchomienia Państwowej Szkoły Higjeny i Państw. Zakładu Badania Żywności w Poznaniu. W roku 1927 personel uległ zmniejszeniu z powodu wydzielenia z Państw. Zakł. Higjeny działu produkcji Surowic
urzędnicy	138	—	179	—	159	20	125	34	
niżsi funkcjonarj. .	119	—	151	—	138	13	97	41	
Razem . . .	—	—	7.711	340	7.715	70	6.463	1.252	
POLICJA PAŃSTWOWA:									
wyżsi funkcjonarj. .	1.167	—	967	200	1.108	—	900	208	
urzędnicy	1.301	—	1.298	3	509	789	400	109	
niżsi funkcjonarj. .	45.640	—	35.836	9 804	33.306	2 530	30.815	2.491	
niższa służba . . .	668	—	668	—	638	30	573	65	
POLICJA GRANICZNA:									
wyżsi funkcjonarj. .	—	—	183	—	67	116	—	116	
niżsi funkcjonarj. .	—	—	9.450	—	2.430	7 020	—	7.020	
Razem . . .	—	—	48.402	10 007	38.058	10.485	32.688	10.009	
KORPUS OCHRONY POGRANICZA									
oficerowie	339	—	629	—	687	—	796	—	
szeregowi zawod. .	630	—	1.262	—	1.262	—	3.246	—	
szeregowi niezawod.	8.376	—	16.647	—	16.647	—	16.625	—	
Razem . . .	—	—	18.538	—	18.596	—	20.667	—	
GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZ.:									
urzędnicy	208	—	208	—	208	—	215	—	
woźni i mechanicy .	12	—	19	—	28	—	27	1	
pracown. godzinowi, akordowi i kontraktowi	400	—	200	200	165	35	65	100	
niżsi funkcjonarjusze kontraktowi . .	25	—	12	13	—	12	—	—	
Razem . .	—	—	439	213	401	47	307	101	

II.

Działalność organizacyjna Ministerstwa.

Ogólne uwagi o wynikach działalności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Rozpatrując wyniki działalności administracji spraw wewnętrznych, należy pamiętać, iż Min. Spraw Wewnętrznych ma, w szeregu innych Ministerstw Rzplitej, odrębne stanowisko. Jest ono, w przeciwstawieniu do Ministerstw, posiadających specjalną i wyraźnie odgraniczoną sferę działania, jakgdyby władzą o charakterze *ogólnym*.

Tylko Dep. V Ministerstwa, Służba Zdrowia (dawne Min. Zdrowia Publicznego), posiada, obok ogólnej, specjalną sferę działania — inne działy adm. spraw wewnętrznych powołane są do wykonywania czynności wkraczających we wszystkie niemal dziedziny życia państwowego, objęte kompetencją szczególną innych Ministerstw.

Stąd płynie trudność ścisłego oddania i zobrazowania wyników pracy, osiągniętych przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Zobrazowanie to może być tylko częściowe, i może obejmować tylko tę stronę działalności Min. Spraw Wewnętrznych i władz podległych, która da się wydzielić z ogólnej działalności Rządu i z działalności innych Ministerstw. Tak np. bez zobrazowania w niniejszym rozdziale pozostaje cały ten wielki nakład pracy, jaki Wojewodowie i Starostowie wkładają w rozwój życia kraju, bądź to jako koordynatorowie administracji i przedstawiciele Rządu na swoich obszarach, bądź też jako inicjatorowie i kierownicy życia samorządowego i gospodarczego swego okręgu.

Działalność organizacyjna — pogląd ogólny.

Z tych samych względów działalność organizacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych wkracza bardziej niż działalność jakiegokolwiek innego Ministerstwa w całokształt organizacji Państwa. Działalność ta w okresie sprawozdawczym stanowiła dalszy etap w kierunku urzeczywistnienia konstytucyjnych zasad organizacji władz administracyjnych a w szczególności zasady: zespolenia, udziału czynnika obywatelskiego w administracji, kontroli administracji w drodze nadzoru i przez sądy administracyjne, dekoncentracji kompetencji oraz zespolenia administracji państwowej i samorządowej.

Równolegle z temi zasadniczemi problemami, których rozwiązanie następować może tylko stopniowo, a zawisło także od rozstrzygnięcia innych kwestyj zasadniczych, które częściowo, jak np. organizacja samorządu, uchylały się z pod bezpośredniej kompetencji Rządu, Min. Spraw Wewnętrznych dążyło wytrwale w obrębie obowiązujących form organizacyjnych do usprawnienia administracji zarówno w interesie samych urzędów, jak i ludności: w interesie urzędów, ponieważ w miarę rozszerzania się zadań państwowych praca tych urzędów stale się zwiększa, gdy personel nietylko się nie zwiększa, a ulega redukcji; w interesie ludności, której kontakt z urzędami państwowemi powinien być możliwie najłatwiejszy.

Prawidłowe funkcjonowanie władz lokalnych pozostaje w ścisłym związku z prawidłowem funkcjonowaniem urzędów centralnych. W myśl tego działalność organizacyjna Min. Spraw Wewnętrznych rozpoczęła się od gruntownej reorganizacji centrali Ministerstwa. Zasady, jakie Min. Spraw Wewnętrznych w tym względzie wysunęło, znalazły oddźwięk także i w innych Ministerstwach.

Komisja reformy administracyjnej.

Celem jednolitego opracowania tych zasad, Rząd wyłonił komisję pod przewodnictwem Ministra Spraw Wewnętrznych, a złożoną z 6-ciu Ministrów, przy udziale szeregu wyższych urzędników ministerjalnych. Komisja ta opracowała rozporządzenie z 25 sierpnia 1926 r. (ogłoszone w Monitorze Nr. 203) „o zasadach organizacji i urzędowania Ministerstw", które stało się podstawą organizacji władz centralnych.

Reorganizacja Centrali Min. Spraw Wewnętrznych.

Na rozporządzeniu tem oparła się również zasadnicza reorganizacja Min. Spraw Wewnętrznych, która znalazła swój wyraz w statucie i podziale czynności, wprowadzonym w życie z dniem 15 lipca 1926 r. Przewodnie myśli tej reorganizacji były następujące:

racjonalny podział zakresu czynności Ministerstwa Spraw Wewnętrznych między departamenty i wydziały; połączenie w departamentach i wydziałach spraw jednorodnych i zapobieżenie temu, ażeby sprawy jedne i te same nie były załatwiane w różnych komórkach organizacyjnych;

stworzenie osobnego departamentu pod kierownictwem Wice-Ministra, któryby czuwał stale nad organizacją i działalnością zarówno Min. Spraw Wewnętrznych, jak władz jemu podległych, pod względem organizacyjnym, personalnym, budżetowo-gospodarczym i inspekcyjnym;

stworzenie osobnego departamentu politycznego, którego zadaniem byłoby gromadzić materjały z zakresu prac ogólno-politycznych, narodowościowo-wyznaniowych i bezpieczeństwa oraz ustalać ogólne dyrektywy w tych sprawach;

szczególniejsze uwzględnienie spraw wojskowych i innych zagadnień pozostających w łączności z problemem obrony Państwa (aprowizacja).

Przeprowadzenie powyższych zasad umożliwiło skasowanie szeregu osobnych wydziałów, jak: prezydjalnego, budżetowo-gospodarczego, prasowego, samorządu miejskiego — oraz znaczne usprawnienie aparatu centralnego. Objawiło się realnie w spadku ilości aktów Min. Spraw Wewnętrznych, która w pierwszem półroczu 1927 wynosiła 53 627 spraw w porównaniu z ilością 80 041 spraw w pierwszem półroczu 1926. Obecną organizację Ministerstwa i władz podległych przedstawia załączony szemat organizacyjny.

Dekoncentracja.

Celem odciążenia Min. Spraw Wewnętrznych od nawału drobnych spraw bieżących przeprowadzono na szeroką skalę dekoncentrację kompetencji, rozszerzając zakres działania wojewodów i komisarza Rządu w Warszawie przez przekazanie im decyzyj zastrzeżonych dotąd Ministerstwu. Zasadę tę zresztą Min. Spraw Wewnętrznych w sposób systematyczny starało się przeprowadzić w obrębie całej administracji ogólnej i zebrane w tej mierze obszerne wnioski przekazało do rozpatrzenia Ministerstwom działów zespolonych.

Usprawnienie aprobaty.

Do usprawnienia obiegu aktów Min. Spraw Wewnętrznych przyczynił się również w znacznej mierze racjonalny podział odpowiedzialności i aprobaty w obrębie Ministerstwa. W tym względzie zgodnie z zasadami rozporządzenia Rady Ministrów z 25 sierpnia 1926 r. nastąpiło z jednej strony ścisłe określenie zakresu odpowiedzialności wszystkich urzędników referujących, z drugiej strony wydatne zwiększenie samodzielności decyzyj poszczególnych urzędników kierujących. Osiągnięto w ten sposób odciążenie aprobaty i przyspieszenie obiegu papierów.

Zmniejszenie obiegu papierów.

Pozatem wprowadzono w życie cały szereg innych zarządzeń, mających na celu zmniejszenie obiegu papierów w obrębie Ministerstwa, a pośrednio i we władzach Min. Spraw Wewnętrznych podległych. Tu należy zaliczyć obok szkolenia personelu urzędniczego i ulepszonej organizacji pracy, zwłaszcza w dziedzinie kancelarji (o czem osobno niżej) cały szereg zarządzeń, które zapobiegły zarówno nadmiernemu napływowi aktów do Min. Spraw Wewnętrznych, jak i wydawaniu przez Min. Spraw Wewnętrznych

zbędnych zarządzeń, obciążających bez potrzeby władze lokalne. Ważniejsze z tych zarządzeń będą omówione poniżej przy organizacji władz lokalnych. Ponadto np. okólnikiem Nr. 97/1926 uregulowano odstępowanie aktów według kompetencji, okólnikiem Nr. 160/1926 wydano zarządzenia ograniczające wprost korespondencję urzędową, okólnikiem Nr. 95/1927 uregulowano sprawę zbędnych ponagleń, okólnikami Nr. Nr. 108, 110, 134/1926 unormowano bieg prac legislacyjnych w obrębie Min. Spraw Wewnętrznych — sprawę niezmiernie ważną w okresie pełnomocnictw Rządu i wytężonej pracy ustawodawczej i w. in.

Organizacja władz lokalnych.

Rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z 19 stycznia 1928 r. ustala ostatecznie organizacje władz administracyjnych I i II instancji. Zgodnie z tem rozporządzeniem aparat urzędowy, sprawujący t. zw. administrację ogólną, obejmuje oprócz administracji spraw wewnętrznych ponadto zakres 5-ciu innych t. zw. zespolonych działów administracji *(administracja spraw wewnętrznych, administracja robót publicznych* za wyjątkiem zarządu dróg wodnych, *administracja przemysłu i handlu* oprócz zarządu górnictwem, miarami i wagami, probiernictwem, oraz części administracji spraw morskich, *administracja pracy i opieki społecznej* — oprócz inspekcji pracy, *administracja rolnictwa* — oprócz zarządu lasami państwowemi i państwowemi zakładami chowu koni, a nadto jeszcze *administracja wyznań i administracja kultury i sztuki),* oraz sprawuje współdziałanie w formie egzekucji administracyjnej, administracyjnego prawa karania i t. d. w szeregu t. zw. działów niezespolonych. Niezależnie od tego wojewodowie jako reprezentanci Rządu mają zapewniony duży wpływ pośredni na tok spraw w obrębie tych działów.

Tak szeroki zakres działania władz administracji ogólnej powoduje, iż organizację ich Minister Spraw Wewnętrznych reguluje, w porozumieniu z innymi zainteresowanymi Ministrami, a formy organizacyjne są wypadkową z jednej strony tendencyj Min. Spraw Wewnętrznych do jak najsilniejszego zespolenia, z drugiej strony — zrozumiałych dążeń innych resortów, ażeby w obrębie organizacji władz administracyjnych ich interesy fachowe były należycie uwzględnione.

Unifikacja organizacji administracji.

Wymienione wyżej rozporządzenie Prezydenta R. P. „o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej" kładzie trwałe podstawy pod dalszą organizację tych władz, a w szczególności:

przeprowadza unifikację organizacji na terenie całego Państwa;

powołuje czynnik obywatelski do współdziałania w wykonywaniu zadań tych urzędów;

utrwala w formie ustawodawczej zasady t. zw. pośredniego zespolenia i stwarza instytucje, które zapewniają koordynację działalności całej administracji państwowej;

daje właściwym ministrom uprawnienia do stopniowego wprowadzenia dekoncentracji w obrębie administracji państwowej;

przewiduje możliwość odciążenia władz administracji ogólnej na rzecz odpowiednich organów komunalnych;

wprowadza nowoczesne zasady wewnętrznej organizacji wojewódzkich urzędów i starostw.

Inne zarządzenia organizacyjne.

Unifikacja organizacji zastaje zresztą grunt przygotowany za pomocą szeregu zarządzeń, które część zasad projektowanego rozporządzenia Prezydenta już poprzednio wprowadziły w życie.

W okresie sprawozdawczym Min. Spraw Wewnętrznych zwróciło szczególniejszą uwagę na sprawy t. zw. zespolenia pośredniego, regulując zarówno sprawy zebrań perjodycznych wojewódzkich i powiatowych (okólniki Nr. Nr. 140/1926 i 137/1927) jak i wpływu wojewodów na sprawy osobowe działów niezespolonych.

Celem przygotowania unifikacji w województwach poznańskiem i pomorskiem, Min. Spraw Wewnętrznych wniosło było projekt rozporządzenia o wprowadzeniu odpowiednich zmian w rozporządzeniu Ministra b. dzielnicy pruskiej z dn. 20. lutego 1922 r. Zmiany te weszły do Rozporządzenia Prezydenta z 19 stycznia 1928.

W obrębie t. zw. działów zespolonych dokonano ostatecznie przejęcia wszystkich urzędników, z wyjątkiem t. zw. fachowych, na etat Min. Spraw Wewnętrznych, jakoteż skoncentrowania wszystkich spraw osobowych i budżetowych w urzędach wojewódzkich.

Organizacja wewnętrzna urzędów wojewódzkich i starostw.

Wychodząc z założenia, iż mimo całkowitej unifikacji zasad organizacyjnych, szczegóły struktury władz administracyjnych mogą i muszą uwzględniać właściwości i warunki miejscowe, Min. Spraw Wewnętrznych pozostawiło wojewodom pewną swobodę w regulowaniu tych spraw, chcąc w ten sposób zarazem uzyskać materjał doświadczalny.

Z końcem roku 1927 Min. Spraw Wewnętrznych poleciło sporządzić we wszystkich województwach:

statuty organizacyjne urzędów wojewódzkich na wzór takich statutów dla Ministerstw;

szczegółowe podziały czynności wydziałów i oddziałów przy jak najdalej idącem ograniczeniu ich liczby;

projekty zarządzeń dotyczących ustalenia zakresu aprobaty i odpowiedzialności wojewodów i urzędników im podległych ze szczególnem uwzględnieniem t. zw. urzędników fachowych;

projekty podziałów czynności w starostwach.

Statuty te po odpowiedniej rewizji wprowadzone w życie przyczynią się niewątpliwie do uporządkowania wewnętrznej struktury urzędów wojewódzkich i powiatowych i do usprawnienia urzędowania.

Zmniejszenie obiegu papierów.

Podobnie jak w Centrali, Min. Spraw Wewnętrznych wydało szereg zarządzeń, zmierzających do wydatnego zmniejszenia obiegu papierów w obrębie wojewódzkich i powiatowych władz administracji ogólnej. Na zmniejszenie się korespondencji wpłynęły już samo przez się niektóre zarządzenia omówione wyżej przy organizacji Centrali, jak dekoncentracja kompetencji oraz uchylenie zbędnych ponagleń, powielanie okólników przeznaczonych dla województw i starostw odrazu w potrzebnej ilości, stałe informowanie wojewodów o toku załatwienia ich wniosków (okólnik Nr. 14 z 1926 r.) i t. d.

Ponieważ korespondencja między urzędami różnych instancyj i różnych resortów, zwłaszcza korespondencja jednych urzędów z drugiemi w drodze służbowej, t. j. po przez instancje wyższe, rozrosła się ponad niezbędną miarę, Min. Spraw Wewnętrznych przygotowało projekt rozporządzenia Rady Ministrów o ustaleniu zasad korespondencji między urzędami. Przepisy tego rozporządzenia wprowadzają w tym względzie znaczne uproszczenia.

Sprawozdanie i wykazy perjodyczne.

Bardzo znaczne obciążenie władz administracyjnych najrozmaitszego rodzaju czynnościami sprawozdawczemi dla władz wyższych, a przedewszystkiem Centrali, skłoniło Rząd do wydania szeregu zarządzeń zmierzających do ograniczenia tych czynności.

Osobną uchwałą Rady Ministrów ograniczono prawo władz centralnych do samodzielnego zbierania dat statystycznych, przenosząc punkt ciężkości do Głównego Urzędu Statystycznego;

dokonano w drodze komisji międzyministerjalnej rewizji i redukcji perjodycznych sprawozdań przedkładanych przez władze administracyjne;

zmniejszono wydatnie ilość stałych ewidencyj i wykazów prowadzonych przez starostwa;

wreszcie Min. Spraw Wewnętrznych, okólnikiem Nr. 44/1927, uprościło znacznie dotychczasową formę perjodycznych wykazów czynności i zaległości.

Inne zarządzenia z zakresu organizacji pracy.

Mechanizacja czynności urzędowych poczyniła w okresie sprawozdawczym dość znaczne postępy; w szczególności w starostwach i urzędach wojewódzkich wprowadzono zarówno formularze próśb i podań dla interesantów, jak i liczne druki schematyczne pism urzędowych. Min. Spraw Wewnętrznych zgromadziło ze wszystkich województw obszerne materjały dotyczące używania druków i gotowych formularzy i po odpowiedniej rewizji tych wzorów wyda kompletny ich zbiór, przystosowany do obowiązujących w poszczególnych województwach przepisów.

O reorganizacji kancelarji będzie mowa poniżej.

Starało się również Min. Spraw Wewnętrznych o popularyzowanie zasad naukowej organizacji i jej wyników na polu oszczędności pracy, zwłaszcza w wykładach na kursach starostów i w specjalnie wygłaszanych referatach. Nawiązano również kontakt z inicjatywą międzynarodową na polu administracji i organizacji przez wzięcie oficjalnie udziału w Kongresie Nauk Administracyjnych w Paryżu i w Kongresie Naukowej Organizacji w Rzymie. Oczywistą jest rzeczą, iż wprowadzenie w życie zasad naukowej organizacji, o ile łączy się z uproszczeniem pracy przez wprowadzenie nowoczesnych pomocy biurowych (odpowiednia lokalizacja, umeblowanie, maszyny), natrafia obok innych trudności także na trudności natury finansowej i może być uskuteczniona stopniowo.

Ułatwienia dla ludności.

Uproszczenie i usprawnienie wewnętrznej organizacji urzędów ma nietylko na celu zmniejszenie pracy tych urzędów, lecz także, a nawet w pierwszym rzędzie, ułatwienie ludności załatwiania spraw w urzędach. W szeregu zarządzeń (np. okólnik Nr. 114/1926) Min. Spraw Wewnętrznych położyło specjalny nacisk na nawiązanie jak najściślejszego kontaktu między władzami administracyjnemi a ludnością, dążąc między innemi do tego, ażeby część spraw administracyjnych załatwiana była ile możności w drodze objazdowej.

Wnoszenie podań do urzędów ułatwiono za pomocą zarządzeń regulujących przyjmowanie interesantów w starostwach (okólnik Nr. 143/1927) oraz traktowania próśb przedkładanych starostom w czasie objazdów (okólnik Nr. 60/1927), wreszcie, jak wyżej wspomniano, przez wprowadzenie gotowych wzorów podań. W jednym z urzędów wojewódzkich sporządzono specjalne obwieszczenia, które są umieszczone w lokalach starostw, a zawierają niezbędne informacje dla interesantów co do sposobu wnoszenia podań, potrzebnych załączników oraz opłaty stemplowej. Inicjatywę tę Min. Spraw Wewnętrznych w sposób szerszy zużytkuje. Rozporządzenie Prezydenta z 19 stycznia 1928 przewiduje specjalne formy organizacyjne, mające na celu utrzymanie ścisłego wzajemnego stosunku między władzami administracyjnemi a ludnością, a w szczególności wprowadza instytucję ekspozytur starostwa, w odleglejszych od siedziby starostwa częściach powiatów, oraz instytucję wzorów urzędowych poza miejscami urzędowych siedzib starostów.

System biurowy.

Unifikacja systemu biurowego (kancelaryjnego) we władzach lokalnych staje się możliwą dopiero obecnie po zunifikowaniu ich organizacji. W ramach organizacji dotychczasowej Min. Spraw Wewnętrznych przeprowadziło centralizację i znaczne zmniejszenie kancelarji zarówno w urzędach wojewódzkich, jak i w starostwach.

Gruntowna reorganizacja kancelarji zależy również od praktycznego wyniku pewnych prób, jakie w tym kierunku czynione są w Centrali Min. Spraw Wewnętrznych i w urzędach wojewódzkich. Podobny okres doświadczeń i prób przechodzi zresztą obecnie system biurowości państwowej w szeregu państw zagranicznych, zwłaszcza o ile chodzi o t. zw. manipulację bezdziennikową i system kartotekowy.

Uproszczenie systemu biurowego w Centrali Min. Spraw Wewnętrznych dokonane w roku 1926 pozwoliło na osiągnięcie oszczędności osobowych, sięgających 25% dotychczasowego personelu kancelaryjnego; w jednym z departamentów Min. Spraw Wewnętrznych tytułem próby wprowadzono system kartotekowy, który dał w r. 1927 tak poważne rezultaty oszczędnościowe, iż z dn. 1. I. 1928 r. zdecydowano się wprowadzić system kartotekowy w całem Ministerstwie na stałe.

W urzędach wojewódzkich Min. Spraw Wewnętrznych nie hamowało inicjatywy własnej województw w kierunku uproszczenia systemu kancelaryjno-manipulacyjnego. W szeregu województw dokonano pod tym względem dość daleko idących doświadczeń, aż do wprowadzenia w jednym z województw bezdziennikowej manipulacji biurowej, zbliżonej do systemu zalecanego przez znanego praktyka niemieckiego Haussmana.

Z chwilą zupełnego zunifikowania organizacji władz administracyjnych Min. Spraw Wewnętrznych przeprowadzi również unifikację systemu kancelaryjno-manipulacyjną.

III.

Zmiany w podziale administracyjnym Państwa.

Pogląd na charakter i tendencje działalności Ministerstwa w zakresie przebudowy podziału administracyjnego.

Działalność Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawach podziału administracyjnego Państwa obejmowała z jednej strony gromadzenie i krytyczne opracowywanie materjałów dotyczących zagadnienia ogólnego nowego podziału na województwo, powiaty i gminy, z drugiej strony wydawanie zarządzeń w granicach pełnomocnictw, posiadanych w tym względzie przez Rząd, dla uskutecznienia najpilniejszych doraźnych zmian w podziale obecnie istniejącym.

Pełnomocnictwa te upoważniają w szczególności Radę Ministrów do przeprowadzania sprostowań granic województw przez przyłączanie gmin wiejskich z powiatu jednego województwa do sąsiedniego powiatu innego województwa, następnie do zmiany granic powiatów w obrębie województw, w szczególności także tworzenia nowych powiatów względnie kasowania istniejących, dalej do zmian granic gmin miejskich i wiejskich, w szczególności także kasowania ich względnie tworzenia nowych, do zmiany względnie kasowania jednostek administracyjnych nieprzewidzianych w Konstytucji, jak obszarów dworskich i innych podziałów administracyjnych powiatów poza gminami, wreszcie do przeprowadzania zmiany nazw jednostek podziału administracyjnego.

Zapomocą zarządzeń wydawanych w granicach powyższych pełnomocnictw Rząd starał się nietylko uczynić zadość najpilniejszym życzeniom ludności oraz potrzebom administracji w poszczególnych wypadkach, lecz również zmierzał do stopniowej przemiany całego istniejącego obecnie podziału administracyjnego w drodze ewolucji. Jakkolwiek bowiem obecny podział administracyjny wykazuje z wielu względów duże wadliwości, które daleko idącą jego zmianę czynią niezbędną, to jednak uskutecznienie takiej ogólnej zmiany w drodze jednorazowego generalnego zarządzenia, jak się to np.

w swoim czasie stało z podziałem administracyjnym Francji na Departamenty, nie byłoby przy obecnej skomplikowanej strukturze nowożytnego państwa ani możliwe ani ze stanowiska administracji i ludności pożądane.

Istniejący podział administracyjny, jakkolwiek w znacznej części pochodzi jeszcze z czasów zaborczych, jednak wskutek długoletniego swego istnienia wytworzył grawitację poszczególnych terytorjów ku pewnym centrom, zaczem poszła również i odpowiednia rozbudowa środków komunikacyjnych, tak że daleko idąca nagła zmiana tego podziału nie obeszłaby się bez dużego wstrząśnienia zarówno administracji państwowej i samorządowej, jak i stosunków ekonomicznych i gospodarczych poszczególnych ziem i miejscowości.

Pozatem zakrojona na szerszą skalę zmiana podziału administracyjnego Państwa nie da się przeprowadzić bez równoczesnej zmiany granic województw, do tego zaś Rząd w okresie sprawozdawczym nie posiadał potrzebnych pełnomocnictw, ponieważ ustawa z 2 sierpnia 1926 r. wyraźnie zmiany granic województw z pełnomocnictw Prezydenta Rzplitej wyłączyła. Rząd oczywiście i w tym względzie gromadził i przygotowywał potrzebne materjały, podział na województwa bowiem wymaga jak najbardziej wszechstronnego rozpatrzenia, już nietylko, jak przy podziale mniejszych jednostek administracyjnych, ze stanowiska interesów administracji, ludności i możliwości zorganizowania samorządu terytorjalnego, lecz także ze stanowiska ogólnej gospodarczej struktury Państwa, możliwości uzgodnienia ogólnego podziału administracyjnego z podziałem wszystkich innych resortów niezespolonych z władzami administracyjnemi, a wreszcie ze stanowiska podziału wojskowego i potrzeb obrony Państwa. Koncepcja Rządu w zakresie podziału na województwa przy uwzględnieniu wszystkich powyższych momentów zmierza szczególnie do skasowania granic b. zaborów, które przy obecnym podziale administracyjnym jeszcze w całości występują.

Mając na oku powyższe daleko idące zamierzenia, Rząd starał się za pomocą poszczególnych zarządzeń usuwać stopniowo wadliwości obecnego podziału, przedewszystkiem w zakresie podziału na powiaty.

Podział na powiaty pochodzi również z czasów zaborczych i nie uwzględnia w dostatecznej mierze ani potrzeb administracji, ani ludności. Podział ten jest ponadto w poszczególnych województwach bardzo nierównomierny, a ogromne obszary powiatów w województwach wschodnich utrudniają niezmiernie administrowanie oraz kontakt urzędu z ludnością.

Rząd, wychodząc z założenia, że małe powiaty stanowią udogodnienie dla administracji i dla ludności, nie dążył do ich kasowania ze względów oszczędnościowych tem bardziej, że wzamian podział dużych powiatów na mniejsze natrafiał trudności z powodu braku większych osiedli odpowiednich na siedzibę powiatu. Natomiast w obrębie istniejącego podziału dokonano w drodze rozporządzeń po porozumieniu się z czynnikami miejscowemi szeregu korzystnych poprawek obecnych granic powiatów.

Podział na gminy jest również bardzo nierównomierny, gdyż w b. zaborze rosyjskim opiera się na gminie zbiorowej, w 2-ch innych na jednostkowych. Problem tem może być radykalnie rozwiązany dopiero po uchwaleniu ustaw samorządowych. W okresie sprawozdawczym Rząd w drodze rozporządzenia przeprowadzał liczne niezbędne zmiany, zarówno kasując gminy, jak tworząc nowe względnie dokonując zmiany granic gmin, a w obrębie gmin zbiorowych podziału na sołectwa i t. d.

W zakresie mianownictwa dla celu podziału administracyjnego dokonano licznych zmian nazw gmin i miejscowości, zwłaszcza celem usunięcia narzuconych przez zaborców nazw niemieckich i rosyjskich. Współdziałano w tym względzie również z Ministerstwami Komunikacji, oraz Poczt i Telegrafów odnośnie do sprawy nazw stacyj kolejowych i urzędów pocztowych.

O ile chodzi o przystosowanie podziału dla celów administracji ogólnej do podziału na okręgi w tych działach administracji, które są niezespolone z administracją ogólną, Rząd dążył do skoordynowania tych podziałów i w niektórych działach administracji usunięto częściowo istniejące rozbieżności.

Przy obecnym podziale na województwa jednak zupełne przystosowanie resortowych podziałów administracyjnych zwłaszcza tam, gdzie one opierają się na momencie ściśle fachowym (strategicznym) bądź gospodarczym (lasy, górnictwo) nie da się narazie osiągnąć.

Statystyka zmian dokonanych.

Zarządzenia Rządu w dziedzinie podziału administracyjnego Państwa w okresie sprawozdawczym ilustrują następujące dane:

zmian granic województw przeprowadzono 2, a mianowicie: lubelskiego i kieleckiego oraz białostockiego i poleskiego;

utworzono 3 nowe powiaty, a to: zawierciański, mołodeczański i morski;

skasowano 2 powiaty, a to: witkowski i pucki;

zmian granic powiatów przeprowadzono 22;

utworzono nowych gmin 19;

skasowano gmin 16;

przeprowadzono zmian granic gmin 74;

skasowano 26 obszarów dworskich, w tem przypada na województwo poznańskie 11, na pomorskie 15.

Dalsze zmiany przewidywane.

Zmiany tutaj wyliczone w niewielkim tylko stopniu zaspokoiły potrzeby, jakie życie wysuwa w zakresie podziału administracyjnego. Poza zmianami o charakterze lokalnym, których znaczna ilość znajduje się w opracowaniu na skutek wniosków z miejsc, nasuwa się potrzeba zastanowienia się nad wprowadzeniem zmian do podziału na województwa. Obok nieuzgodnienia podziału na województwa i podziału na inne okręgi administracyjne II inst. (patrz wyżej), ważnym motywem przemawiającym przeciw obecnemu podziałowi na województwa jest jego nierównomierność, wynikająca z następującego zestawienia:

1) Województwa według ilości powiatów.

poniżej 10 powiatów	2 województwa
od 10—20 powiatów	9 województw
od 20—30 powiatów	4 województwa
powyżej 30 powiatów	1 województwo

2) Województwa według ilości jednostek administracyjnych, t. j. powiatów i gmin.

poniżej 200 jednostek	4 województwa
od 200—1.000 jednostek	7 województw
od 1.000—2.000 jednostek	2 województwa
od 2.000—3.000 jednostek	2 województwa
powyżej 4.000 jednostek	1 województwo

3) Województwa według ilości mieszkańców.

poniżej 1.000.000	4 województwa
od 1.000.000—1.500.000	5 województw
od 1.500.000—2.000.000	2 województwa
od 2.000.000—2.500.000	3 województwa
powyżej 2.500.000	2 województwa

4) Województwa według obszaru (w km²).

poniżej 10.000	1 województwo
od 10.000—20.000	5 województw
od 20.000—30.000	6 województw
od 30.000—40.000	3 województwa
powyżej 40.000	1 województwo

5) Na 1 powiat administracyjny przypada:

	km²	mieszk. około	gmin około
w b. Kongresówce	1.600	120.000	15
w woj. wschodnich	3.500	117.000	12
w b. zab. austrjackim	960	88.000	84
w b. zab. pruskim	800	53.000	83
w woj. śląskiem	500	100.000	50

IV.

Działalność inspekcyjna.

Postęp w usprawnieniu administracji państwowej (względnie publicznej) da się osiągnąć poza uporządkowaniem ustawodawstwa przez łączne i konsekwentne realizowanie zasad kontroli (inspekcji), wyszkolenia i organizacji pracy. Nie można ulepszać organizacji pracy bez jednoczesnego szkolenia urzędników i wychowywania społeczeństwa w nowych metodach pracy, nie można upraszczać funkcjonowania urzędów bez równorzędnego kontrolowania istniejącego stanu rzeczy i osiągniętych postępów.

Uświadomienie tej prawdy nastąpiło wcześniej w innych państwach — u nas, szczególniej w ostatnich latach, stopniowo zrozumienie to rośnie.

Prace inspekcyjne Ministra Spraw Wewnętrznych.

Prace inspekcyjne Ministra Spraw Wewnętrznych, dokonane osobiście w latach 1926 i 1927 w formie inspekcyj doraźnych, miały na celu zbadanie, porównanie i doraźne uporządkowanie warunków, w jakich kształtują się zadania administracji w przekroju aktualnych przejawów życia społecznego poszczególnych terenów kraju. Obok tego zmierzały one do podniesienia stanu sanitarno-porządkowego miast i wsi.

Prace inspekcyjne władz II instancji.
Ministerstwa.

Bezpośrednia kontrola nad prawidłowem funkcjonowaniem władz administracyjnych I-szej instancji wykonywana była przez wojewódzkich inspektorów starostw. Ogólny nadzór nad stanem kontroli bezpośredniej w urzędach wojewódzkich miało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Przez Wydział „Inspekcji, wyszkolenia i organizacji pracy“ — czuwało ono nad realizacją przez urzędy wojewódzkie planów inspekcyjnych, poddawało szczegółowej analizie przedkładane przez te urzędy odpisy sprawozdań lustracyjnych, jako materjały orjentacyjne, zaznajamiając z niemi zarazem właściwe wydziały Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Specjalną uwagę Ministerstwo przykładało do takiego postawienia inspekcji wojewódzkiej — aby obok badania funkcjonowania urzędu I inst. na wewnątrz przedewszystkiem pod względem sprawności, badano również działalność urzędu na *zewnątrz* jako władzy, w szczególności pod względem powagi i stopnia zaufania do niej ze strony ludności oraz wpływu na życie i rozwój społeczny i gospodarczy administrowanych terenów. Dodać także należy, że w pomienionych latach Min. Spraw Wewnętrznych kładło duży nacisk na stronę instrukcyjno-dydaktyczną inspekcji, delegując często swych urzędników inspekcyjnych dla tych celów oraz dla jednoczesnego pogłębienia prac inspekcyjnych, wykonywanych przez wojewódzkich inspektorów starostw.

Obok lustracji całokształtu działalności odnośnych władz administracyjnych — tak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jak i władze administracyjne II-giej instancji dokonały w okresie sprawozdawczym całego szeregu t. zw. częściowych lustracyj, w szczególności zaś lustracyj działów wojskowych i budżetowo-gospodarczych poszczególnych władz administracyjnych.

Statystyka działalności inspekcyjnej.

W świetle statystyki działalność inspekcyjna w latach 1926 i 1927 — 1) Ministra Spraw Wewnętrznych, 2) Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, 3) Urzędów Wojewódzkich — przedstawia się, jak następuje:

ad 1) a) 12 urzędów wojewódzkich,
b) 61 powiatów — łącznie ze starostwami, organami policji państwowej, poszczególnemi urzędami gminnemi i t. p.

ad 2) 116 jednostek administracyjnych, z czego:
a) 28 starostw — całokształt ich działalności,
b) 10 jedn. samorządowych (miasta oraz Tymcz. Wydz. Sam. we Lwowie).
c) 58 referatów wojsk. starostw (oddz. wojsk. komisarj. rządu),
d) 16 referatów gospodarcz. starostw (oddz. wojsk. komisarj. rządu),
e) 5 wydziałów budżetowo-gospodarczych urzędów wojewódzkich.

Nadto na zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych delegaci Ministerstwa Spraw Wewnętrznych dokonali w czasie od 2—7/X. 1927 r. inspekcji stanu sanitarno-porządkowego:

16 miast wojewódzkich i m. Warszawy,
32 miast powiatowych,
48 miasteczek i osad,
64 gmin wiejskich,

ad 3) a) 208 lustracyj całokształtu działalności starostw,
b) 380 lustracyj referatów wojsk. starostw (z czego znaczna ilość po 2 razy, t. j. w roku 1926 i 1927).

V.

Wyszkolenie urzędników podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

Kwestja systematycznego i planowego szkolenia urzędników podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych stała się aktualną dopiero w r. 1926. Poprzednio zagadnienie szkolenia nie było uwzględniane, jeżeli pominąć akcję związaną z przeprowadzeniem egzaminów administracyjnych. Tymczasem zagadnienie to nasuwało się i nasuwa się dotychczas z wielką siłą. Młody urzędnik polski, jak również urzędnik pochodzący z b. administracji zaborczej, posiadają luki zarówno w wykształceniu zawodowem, jak też i w wiadomościach ogólno-obywatelskich, niezbędnych każdemu funkcjonarjuszowi publicznemu. Ponadto rozwój urzędu i rozwój zadań, jakie przed urzędami państwowemi stoją, postępuje w okresie powojennym ze szczególną intensywnością, przez co nasuwa się konieczność stałego instruowania urzędników i ciągłego uzupełniania ich wiadomości fachowych.

Zadania Ministerstwa w zakresie wyszkolenia.

Te względy sprawiły, że w lipcu 1926 r., podczas reorganizacji Centrali Min. Spraw Wewnętrznych, utworzono osobny Wydział „Inspekcji Wyszkolenia i Organizacji Pracy", któremu powierzono całokształt zadań Ministerstwa w zakresie szkolenia urzędników podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Zadania, wobec jakich stanął nowoutworzony Wydział, w zakresie szkolenia urzędników, można podzielić na trzy części:

1) przeszkolenia czynnych funkcjonarjuszy administracyjnych,
2) szkolenia praktykantów w urzędach administracyjnych,
3) przygotowanie odpowiednich kandydatów do służby administracyjnej.

Kursa i wycieczki instrukcyjne dla Starostów.

W zakresie przeszkolenia czynnych funkcjonarjuszy administracyjnych, Ministerstwo zwróciło przedewszystkiem uwagę na urzędników kierowniczych, a w szczególności na starostów. Uzupełnienie wiadomości administracyjnych posiadanych przez starostów starano się osiągnąć przez powołanie starostów na specjalne kursa instrukcyjne, organizowane w Min. Spraw Wewnętrznych, a także przez organizowanie wycieczek krytyczno-instrukcyjnych, na których starostowie zapoznawali się ze stanem administracji państwowej i samorządowej, oraz z zadaniami starosty, w powiatach specjalnie wybranych, a położonych w różnych dzielnicach Państwa. Kursów instrukcyjnych było w okresie sprawozdawczym 4, a wycieczki krytyczno-instrukcyjne odwiedziły 11 powiatów położonych w rozmaitych dzielnicach Rzplitej. Dotychczas ukończyło kursa instrukcyjne 140 starostów (50%), wszyscy inspektorowie wojewódzcy i 5-ciu naczelników wydziałów wojewódzkich (8%).

W wycieczkach krytyczno-instrukcyjnych wzięło udział 152 starostów, wszyscy inspektorowie wojewódzcy i 4 naczelników wydziałów wojewódzkich. Program kursów, jak również kwestje, na które Ministerstwo zwróciło specjalną uwagę podczas wycieczek krytyczno-instrukcyjnych, uwzględniał w szerokiej mierze zadania ogólne starosty, jako reprezentanta Rządu w powiecie, a także specjalne zadania gospodarcze starosty, jako kierownika samorządu powiatowego.

Specjalną uwagę zwrócono w programie kursów i wycieczek na zdobycze naukowej organizacji i jej zastosowanie w administracji państwowej.

Szkolenie fachowe innych urzędników.

Oprócz przeszkolenia starostów i naczelników wydziałów wojewódzkich, Ministerstwo w zakresie szkolenia urzędników pozostających na służbie zwróciło specjalną uwagę na wyszkolenie fachowe pracowników urzędów wojewódzkich, starostw i Ministerstwa. Zostały wydane rozporządzenia nakazujące zwierzchnikom dopilnowanie, aby urzędnicy zapoznawali się z nowemi przepisami prawnemi, oraz aby znali przepisy dotychczasowe, na podstawie których urzędują. Zarządzono w wydziałach i departamentach Ministerstwa i województw perjodyczne konferencje, na których urzędnicy I kategorji, pod przewodnictwem dyrektora departamentu (naczelnika wydziału) omawialiby zagadnienia fachowe i zapoznawali się z interpretacją nowych przepisów prawnych. Ponadto w Min. Spraw Wewnętrznych zainicjowano wygłaszanie odczytów i wykładów z różnych dziedzin fachowych. Szereg takich odczytów poświęcono zagadnieniu kontaktu z ruchem i inicjatywą międzynarodową na polu administracyjnem i organizacji pracy, zapoznając urzędników Ministerstwa z wynikami obrad Kongresów administracyjnego (w Paryżu) i naukowej organizacji (w Rzymie), na które Ministerstwo wysłało swoich delegatów.

W szeregu województw zostały zorganizowane kursy specjalne dla urzędników powiatowych wykonywujących pewne stałe czynności. Tak np. w województwie łódzkiem (i w innych) specjalnie przeszkolono urzędników prowadzących referaty karno-administracyjne.

Bibljoteki.

W Ministerstwie Spraw Wewnętrznych przeprowadzono reorganizację bibljoteki, zwracając szczególną uwagę na powiększenie liczby dzieł i czasopism fachowych niezbędnych do użytku pracowników Ministerstwa. Zorganizowano komisję bibljoteczną

złożoną z przedstawicieli departamentów Min. Spraw Wewnętrznych dla naukowego nadzoru nad bibljoteką. Stan bibljoteki zwiększono w porównaniu z dniem 1 stycznia 1926 r. o 1200 dzieł.

W budżecie na r. 1928/29 Ministerstwo preliminowało znaczniejszą kwotę na uzupełnienie i doprowadzenie do należytego stanu bibljotek urzędowych w starostwach i województwach.

Szkolenie pracowników samorządowych.

W odniesieniu do pracowników samorządowych zostały przy współudziale Min. Spraw Wewnętrznych zorganizowane specjalne kursy (studjum) przy Wolnej Wszechnicy Polskiej.

Kursy te (5-ciomiesięczne) ukończyło około 180 pracowników samorządowych z całej Polski, pogłębiając na nich swoje wiadomości z zakresu nauk społecznych i prawa. Jest przewidywane dalsze prowadzenie tych kursów, jak również zorganizowanie dla pracowników gminnych i samorządów powiatowych podobnych wycieczek instrukcyjnych, jak wycieczki organizowane dla starostów.

Szkolenie praktykantów w służbie państwowej.

W zakresie szkolenia praktykantów w służbie państwowej jest w przygotowaniu szereg zarządzeń zmierzających do ustalenia kryterjów, jakim winni odpowiadać kandydaci do służby w urzędach administracyjnych (stopień wykształcenia, badania psychotechniczne, ew. egzaminy wstępne), gdyż kryterja, jakie stosowano dotychczas (np. ukończenie wydziału prawnego na jednym z uniwersytetów) nie zawsze pozwalały na dobranie odpowiedniego materjału osobowego. Jest również w przygotowaniu projekt odbywania praktyki, który zapewni należyte zapoznanie się praktykującego z przyszłemi swemi czynnościami i który pozwoli na należytą ocenę zdolności praktykanta.

W zakresie przygotowania odpowiednich kandydatów do służby w administracji spraw wewnętrz., Ministerstwo spowodowało rozpisanie ankiety o zakresie i poziomie studjów administracyjnych w rozmaitych wyższych uczelniach w Państwie.

Rezultaty tej ankiety stwierdziły, że tylko niektóre szkoły w Polsce, zarówno prawnicze jak i ekonomiczno-polityczne, dają swoim słuchaczom dostateczne przygotowanie do pracy w urzędach administracyjnych.

W najbliższym czasie Ministerstwo wystąpi do Ministerstwa Oświaty i Wyznań Religijnych z propozycją wywarcia wpływu na uzupełnienie programów tych szkół, które wykształcenia administracyjnego nie zapewniają, a których dyplom otwiera drogę do stanowisk w administracji.

VI.

Działalność legislacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

W czerwcu 1926 r. szereg projektów ustawodawczych, złożonych w swoim czasie przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Sejmowi, zostało wycofanych celem dostosowania ich do zmienionych warunków.

Ogólne tendencje prac legislacyjnych Min. Spr. Wewn.

Działalność legislacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w okresie sprawozdawczym obejmowała:

1) samodzielne opracowywanie projektów, ustaw, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej, rozporządzeń Rady Ministrów oraz rozporządzeń Ministra Spraw Wewnętrznych,

2) współdziałanie z innemi Ministerstwami w opracowaniu podobnych ustaw i rozporządzeń.

Tendencją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w pracach legislacyjnych było dostosowanie opracowywanych projektów do postanowień Konstytucji. Wiele z tych

postanowień jest ze sobą tak ściśle powiązanych, że realizacja jednego z nich nie da się pomyśleć bez realizacji innych. Ustawa o pełnomocnictwach z dnia 2 sierpnia 1926 r., wyłączając z pod uprawnień Rządu sprawy organizacji samorządu, zmiany granic województw i t. p., uniemożliwiła rozwiązanie przez Rząd całego szeregu związanych z temi sprawami zagadnień.

Wreszcie trwające przez czas dłuższy nieustalenie interpretacji niektórych ustępów Konstytucji w kwestjach, mających podstawowe znaczenie, a obchodzących różne działy administracji, wpływało na częściowe zatamowanie działalności legislacyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Rezultatem działalności Ministerstwa były następujące ważniejsze akty prawne:

Poszczególne przepisy opracowane.

1) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dnia 13. VIII. 1926 r. o cudzoziemcach (Dz. Ust. R. P. Nr. 83, poz. 465). Rozporządzenie to uregulowało wreszcie w sposób jednolity dla obszaru całego Państwa kwestje wjazdu do Polski, pobytu i wyjazdu cudzoziemców, uchylając dotychczasowe różnorodne, nieraz wątpliwej wartości prawnej, normy, odziedziczone przez nas po rządach zaborczych.

2) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dnia 19 stycznia 1928 r. o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz. U. 1928 r. Nr. 11, poz. 86). Jest to podstawowy projekt normujący jednostajnie na obszarze Państwa organizację i uprawnienia wojewódzkich i powiatowych władz administracji ogólnej, zamiast dotąd obowiązujących bądź tymczasowych polskich, bądź częściowo zaborczych przepisów, stanowiących dość skomplikowaną mozaikę.

3) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o postępowaniu administracyjnem. Projekt również podstawowy, mający unormować formy postępowania w sprawach administracyjnych, znosząc liczne powstałe często bądź przypadkowo, bądź pod wpływem czynników przejściowych formy i przepisy postępowania niezmiernie skomplikowane i niedogodne zarówno dla władz, jak i dla ludności. Polska jest drugiem państwem w Europie, które przez projektowane wydanie powyższych przepisów zdąża do uporządkowania form postępowania administracyjnego.

4) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o postępowaniu wykonawczem w administracji. Rozporządzenie ma unormować jednolicie dla obszaru całego Państwa sprawę egzekutywy administracyjnej wogóle i w tem również egzekucji tych świadczeń pieniężnych, którym poszczególne ustawy przyznają przywilej ściągania w trybie administracyjnym.

5) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o policji państwowej. Projekt ten ma unormować sprawę organizacji policji, jej stosunku do władz administracyjnych i sądowych, oraz pragmatyki służbowej policji, zastępując tymczasową ustawę o policji z lipca 1919 r.

6) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o zgromadzeniach. Ma na celu zgodnie z art. 108 Konstytucji jednolite unormowanie dla całego Państwa przepisów o zgromadzeniach, zastępując nieodpowiadające naszym potrzebom 5 ustaw przeważnie zaborczych.

7) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o ewidencji i kontroli ruchu ludności ma unormować w sposób jednolity dla obszaru Państwa sprawę meldowania mieszkańców w wypadkach zmiany miejsca pobytu lub zamieszkania oraz ewidencji zmian stanu cywilnego, urodzeń i zgonów.

8) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o użyciu broni przez Policję, Korpus Ochrony Pogranicza i Straż Celną. Projekt ma unormować w sposób odpowiadający potrzebom Państwa i jednolity dla obszaru całego Pań-

stwa warunków i form, w których dopuszczalne jest użycie broni przez organa władz oraz odpowiedzialności za niewłaściwe użycie broni.

9) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dn. 31. VIII. 1926 r. o zabezpieczeniu podaży przedmiotów powszedniego użytku (Dz. U. Nr. 91, poz. 527). Rozporządzenie to zostało wydane, celem zaopatrzenia rynku wewnętrznego w przedmioty powszedniego użytku oraz przeciwdziałania zwyżce cen na te przedmioty, dając możność reglamentacji przemiału zbóż chlebowych, oraz wyznaczenia słusznych cen sprzedaży na inne przedmioty powszedniego użytku.

10) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o postępowaniu karno-administracyjnem. Projekt ten normuje jednolicie dla całego obszaru Państwa całokształt postępowania stosowanego przy wymierzaniu kar przez władze administracyjne, realizując przytem zasadę wyrażoną w art. 72 konstytucji.

11) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dnia 10. VI. 1927 r. o wykonywaniu praktyki dentystycznej (Dz. U. Nr. 54, poz. 476).

12) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach (Dz. U. 1927, Nr. 115, poz. 980).

13) Projekt ustawy o ograniczeniach w sprzedaży i wyszynku napojów alkoholowych (ustawa antialkoholowa).

14) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dn. 13. IV. 1927 r. o komunalnych kasach oszczędności (Dz. U. Nr. 38, poz. 339). Rozporządzenie to ustala w sposób jednolity dla całego obszaru Państwa organizację i formy działalności kas oszczędności prowadzonych przez miejskie, powiatowe i wojewódzkie związki komunalne, uchylając różnorodne dotychczasowe przepisy o kasach oszczędności i instytucjach oszczędnościowych, zorganizowanych lub poręczonych przez takie związki.

15) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dn. 10. VI. 1927 r. o Państwowym Zakładzie Higjeny (Dz. U. R. P. Nr. 54, poz. 477). Rozporządzenie ustala organizacje i zakres działania Państwowego Zakładu Higjeny, łącząc pod tą nazwą w jeden zakład trzy przedtem istniejące oddzielne Zakłady Służby Zdrowia, a mianowicie: Państwowy Zakład Higjeny, Państwowy Zakład badania surowic i Państwowy Instytut Farmaceutyczny oraz nadając temu zakładowi charakter instytucji naukowo-badawczej.

16) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 1. IX. 1927 r. o stowarzyszeniu „Polski Czerwony Krzyż" (Dz. U. Nr. 79, poz. 688). — Rozporządzenie ustala szczególne prawa i obowiązki stowarzyszenia „Polski Czerwony Krzyż" oraz zakres nadzoru państwowego nad tem stowarzyszeniem.

17) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 1. IX. 1927 r. o ochronie znaku i nazwy Czerwonego Krzyża (Dz. U. Nr. 79, poz. 689).

18) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o podziale administracyjnym Państwa. Projekt ten zmierza do wykonania art. 65 Konstytucji.

19) Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 21. V. 1926 r. o doraźnych mandatach karnych w postępowaniu karno-administracyjnem (Dz. U. Nr. 52, poz. 308). Rozporządzenie to wprowadza na całym obszarze b. zaboru rosyjskiego doraźne wymierzanie przez upoważnionych funkcjonarjuszy administracji (wzgl. policji) kar pieniężnych do wysokości 10 zł. za drobne przekroczenia przepisów administracyjnych.

20) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 27. IX. 1927 r. o nakazach karnych w postępowaniu administracyjnem na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz. U. Nr. 87, poz. 776). Rozporządzenie to wprowadza podobny tryb karania na obszarze 4 województw Małopolski.

21) Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 2. VI. 1926 r. o przekazaniu wojewodom warszawskiemu, łódzkiemu, kieleckiemu, lubelskiemu, białostockiemu,

orzekania w ostatniej instancji w sprawach admin.-karnych (Dz. U. Nr. 58, poz. 341). Rozporządzenie to wprowadza na obszarze b. Król. Kongresowego 2 instancje postępowania w sprawach karno-administracyjnych zamiast postępowania 3-ch instancyjnego, i odciąża władze centralne od czynności, które do nich należeć nie powinny.

22) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) o stanie wyjątkowym. Projekt ten stanowi wykonanie art. 124, a częściowo i 123 Konstytucji.

23) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (z mocą ustawy) z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa (Dz. U. Nr. 117, poz. 996). Rozporządzenie unormuje sprawy związane z ochroną granic Państwa w czasie pokoju.

24) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyn zgonu. Rozporządzenie ma na celu unormować jednolicie dla całego Państwa sprawy stwierdzania przyczyn zgonu, chowania zmarłych, obowiązek gmin co do zakładania i utrzymywania cmentarzy, sprawy krematorjum, przewozu i ekshumacji zwłok i t. p.

25) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o nadzorze nad środkami żywności i przedmiotami użytku powszedniego.

26) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zwalczaniu chorób wenerycznych. Rozporządzenie to określa zasady i postępowanie w sprawach walki z chorobami wenerycznemi, normuje uprawnienia władz i organów, prowadzących tę walkę, oraz obowiązki ciał samorządowych.

27) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zwalczaniu gruźlicy. Rozporządzenie normuje to samo, co powyższe, w odniesieniu do gruźlicy.

28) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zwalczaniu jaglicy. Rozporządzenie normuje to samo, co powyższe, w odniesieniu do jaglicy.

29) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zaopatrywaniu ludności w wodę. Rozporządzenie normuje sprawę obowiązku gmin co do zakładania urządzeń wodociągowych; rozporządzenie to ma wybitne znaczenie dla celów zdrowotności publicznej.

30) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o usuwaniu nieczystości. Rozporządzenie to normuje analogicznie sprawę kanalizacji.

31) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, zmieniającego ustawę o uzdrowiskach. Rozporządzenie ma na celu usunięcie tych braków obowiązującej ustawy, które wykazało doświadczenie życiowe.

Pozatem Ministerstwo Spraw Wewnętrznych opracowało sto kilkadziesiąt drobniejszych projektów rozporządzeń, które następnie zostały ogłoszone bądź w Dzienniku Ustaw, bądź w Monitorze Polskim, a mają uczynić zadość bieżącym potrzebom.

Współdziałanie w opracowaniu norm prawnych z innemi władzami.

Współdziałanie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z innemi Ministerstwami w opracowaniu projektów, ustaw i rozporządzeń za omawiany okres czasu (ściśle do dnia 1. I. 1928 r.) wyraziło się w zbadaniu 782 projektów nadesłanych przez inne Ministerstwa do opinji, w zgłoszeniu do nich poprawek i omówieniu na konferencjach uzgadniających międzyministerjalnych.

Prace legislacyjne Głównego Urzędu Statystycznego.

Podległy Ministrowi Spraw Wewnętrznych Główny Urząd Statystyczny cechowała w okresie sprawozdawczym działalność legislacyjna szczególnie ożywiona. Wydane zostały następujące rozporządzenia częściowo tylko przygotowane przedtem:

1) Rozp. R. M. z dn. 30. XII. 1925 r. o statystyce taboru żeglugi śródlądowej (Dz. U. Nr. 6 ex 1926, poz. 31).

2) Rozp. Min. Rob. Publ. w por. z Min. Spr. Wewn. z dn. 16. III. 1926 r. o wykonaniu rozp. R. M. o statystyce taborów żeglugi śródlądowej (Dz. U. Nr. 29, poz. 182).

3) Rozp. Prezydenta Rz. z dn. 1. II. 1927 r. o statystyce ruchu naturalnego ludności (Dz. U. Nr. 10, poz. 76).

4) Rozp. R. M. z dn. 20. V. 1927 r. o statystyce uboju zwierząt (Dz. U. Nr. 49, poz. 441).

5) Rozp. Min. Spr. Wewn. z dn. 12. V. 1927 r. w poroz. z Min. Spr. Wojsk. w sprawie wykonania rozp. Prezydenta Rz. o statystyce ruchu naturalnego ludności (Dz. U. Nr. 50, poz. 450).

6) Rozp. R. M. z dn. 20. V. 1927 r. o zmianie brzmienia § 46 rozp. R. M. w sprawie statystyki celnej (Dz. U. Nr. 51, poz. 458).

7) Rozp. R. M. z dn. 17. VI. 1927 r. o statystyce przemysłowej (Dz. U. Nr. 63, poz. 558).

8) Rozp. R. M. z dn. 11. VII. 1927 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska urzędników statystycznych I-ej kategorji w Głównym Urzędzie Statystycznym.

9) Rozp. R. M. z dn. 17. X. 1927 r. o spisie koni, bydła, trzody chlewnej i owiec (Dz. U. Nr. 93, poz. 835).

10) Rozp. Ministra Spr. Wewn. z dn. 20 X. 1927 r. w poroz. z Ministrami Rolnictwa i Spraw Wojskowych w sprawie ustalenia terminu spisu zwierząt gosp. (Dz. U. Nr. 94, poz. 842).

11) Rozp. R. M. z dn. 17. X. 1927 r. o ustanowieniu przy Głównym Urzędzie Statystycznym Komisji doradczej dla kontroli wartości obrotów handlu zagran. (Mon. Pol. Nr. 247, poz. 675).

Opracowane i złożone Radzie Ministrów zostały nadto projekty rozporządzeń:

1) Rozp. R. M. o statystyce zmian własności i obciążeń hipotecznych.

2) Rozp. R. M. o utworzeniu Instytutu Badania Konjunktury Gospodarczej.

3) Rozp. R. M. o statystyce towarowej na drogach wodnych śródlądowych.

W toku przygotowywania i uzgadniania znajdują się projekty:

1) Rozp. R. M. o statystyce stałych zbiorników ropy.

2) Rozp. R. M. w sprawie statystyki zarobków.

3) Rozp. R. M. w sprawie zmiany kart zgłoszenia statystycznego towarów.

VII.

Organizacja samorządu terytorjalnego.

Zakres działania i ustrój związków komunalnych.

Gdyby na podstawie Konstytucji samorząd miał dopiero być w Polsce tworzony, budowa jego byłaby już zapewne dotychczas ukończona. Ale Polska po odzyskaniu niepodległego bytu państwowego zastała na swoich ziemiach samorząd w pewnych skrzeplych już formach i z tym stanem rzeczy liczyć się musiała. Różny był ten samorząd w poszczególnych b. dzielnicach, w jednej mniej, w drugiej więcej rozwinięty, niezawsze odpowiadający zmienionym warunkom prawno-politycznym, był jednak wszędzie ważnym czynnikiem życia, wszędzie zapuścił swoje korzenie w społeczeństwo i nie można go było tu czy tam odrazu zastąpić czemś innem, względnie nadać mu innych form. Trzeba było czasu na to, ażeby przez systematyczne, powolne zmiany upodobnić do siebie formy samorządu w poszczególnych b. zaborach i przygotować grunt dla generalnej reformy i unifikacji ustroju samorządu w Polsce.

W danej chwili praca nad wydaniem jednolitych ustaw ustrojowych dla samorządu jest jeszcze w toku i samorząd terytorjalny w dużej mierze zachował dotychczas te formy, jakie mu nadały ustawodawstwa b. państw zaborczych, wskutek czego zasady ustroju samorządu, nakreślone w Konstytucji, nie we wszystkich b. dzielnicach i nie wszędzie w jednakowej mierze zostały wprowadzone w życie.

Przedewszystkiem nie został zrealizowany w pełni art. 3 Konstytucji. Wprawdzie samorząd terytorjalny, odziedziczony po zaborach, ma określony swój zakres działania i w ramach odnośnych ustaw ma prawo tworzenia aktów, które dadzą się podciągnąć pod pojęcie lokalnego ustawodawstwa, jak jednakże wyżej zaznaczono, ten zakres działania nawet u związków komunalnych tego samego typu jest różny w różnych b. dzielnicach, pozatem zaś ramy tej działalności w wielu wypadkach nie odpowiadają zmienionemu ustrojowi Państwa Polskiego i zmienionym warunkom działalności samorządu. Luki te uzupełnia już wprawdzie częściowo ustawodawstwo polskie, czyni to jednakże w sposób niekompletny lub też — jak np. w ustawie o opiece społecznej i w zasadniczej ustawie sanitarnej — daje tylko ogólny zarys zadań związków komunalnych, pozostawiając wyszczególnienie tych zadań specjalnym ustawom. Można w tem miejscu zaznaczyć, że sprecyzowanie obowiązków samorządu terytorjalnego w dziedzinie zdrowia publicznego jest obecnie w pełnym toku, w opracowaniu znajdują się bowiem projekty rozporządzeń Prezydenta R. P.: o publicznej służbie zdrowia, o zakładach leczniczych, o zwalczaniu gruźlicy, jaglicy i chorób wenerycznych, o nadzorze nad środkami żywności i przedmiotami użytku oraz o grzebaniu zmarłych. Również podjęte zostały prace celem wypełnienia ram ustawy o opiece społecznej.

Nie jest także w pełni wykonany art. 65 Konstytucji, bo w budowie samorządu terytorjalnego brak dotychczas wojewódzkich związków komunalnych. Wojewódzkie Związki Komunalne w województwach poznańskiem i pomorskiem nie mają żadnych kompetencyj w stosunku do powiatowych związków komunalnych i gmin, nie są one pomyślane jako twór hierarchicznie wyższy w stosunku do tamtych związków komunalnych; jest to właściwie samorząd wybitnie gospodarczy, oparty na szerszej podstawie terytorjalnej, niż inne związki komunalne. Tembardziej nie może być uważany za wojewódzki związek komunalny Tymczasowy Wydział Samorządowy we Lwowie, traktowany częściowo jako spadkobierca dawnego galicyjskiego Sejmu i Wydziału Krajowego, zorganizowany jednakże w ten sposób, że w dużej mierze może być uważany za organ państwowy. Tymczasowy Wydział Samorządowy będzie zresztą wkrótce zniesiony w drodze stosownego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, którego projekt został już opracowany.

Przepis art. 65 o łączeniu się jednostek samorządowych w związki dla przeprowadzenia zadań, wchodzących w zakres samorządu, nie miał także dotychczas szerszego zastosowania z powodu braku odpowiednich przepisów. Lukę tę uzupełnić ma wkrótce rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej, którego projekt jest już na wykończeniu.

Ustrój skarbowości samorządu terytorjalnego.

W kierunku unifikacji samorządu terytorjalnego w Polsce uczyniono stosunkowo najwięcej w zakresie skarbowości tegoż samorządu.

Ujednostajnienie przepisów rachunkowych i kasowych.

Do 1926 roku nie było przepisów prawnych, któreby normowały całokształt budżetowości związków komunalnych wszystkich stopni (gmin wiejskich, miejskich, powiatowych związków komunalnych oraz wojewódzkich związków komunalnych: poznańskiego i pomorskiego), a luka ta w prawodawstwie była wypełniana wydawanemi przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych ad hoc okólnikami, mającemi charakter zarządzeń tymczasowych.

Wskutek braku przepisów budżetowych plany gospodarcze związków komunalnych, jakiemi są budżety, układane były zarówno pod względem rzeczowym, jak i formalnym w bardzo różnolity sposób.

To też doniosłe znaczenie ma jednolita instrukcja budżetowa dla wszystkich związków komunalnych, którą Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu wydało w połowie 1926 r.

Instrukcję stanowią: 1) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 czerwca 1926 r. (Dz. Ust. R. P. Nr. 75, poz. 433), wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu do § 11 p. b) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 czerwca 1924 r. o obowiązku i sposobie pokrywania wydatków przez związki komunalne oraz do niektórych innych paragrafów tego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, i 2) okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych Nr. 70 z dnia 21 lipca 1926 r., podający szczegółowe wyjaśnienia względnie wskazówki, któremi posiłkować się powinny zarówno związki komunalne, jak i władza nadzorcza przy stosowaniu przepisów poszczególnych paragrafów rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 czerwca 1926 r.

Instrukcja budżetowa unormowała i ujednostajniła formę, sposób i termin sporządzania oraz uchwalania preliminarzy budżetowych wszystkich związków komunalnych w Rzeczypospolitej (z wyjątkiem związków komunalnych Województwa Śląskiego).

Przez wydanie instrukcji budżetowej został uporządkowany dopiero jeden dział formalnej strony gospodarki skarbowej związków komunalnych. Pozostał jeszcze niemniej ważny dział drugi, mianowicie rachunkowość komunalna. W dziedzinie tej panowała w większości związków komunalnych, w szczególności mniejszych, zupełna dowolność, a częstokroć kompletny chaos.

Wobec powyższego konieczność wydania przepisów kasowo-rachunkowych stała się sprawą pilną i dlatego też Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, wkrótce po wydaniu instrukcji budżetowej, przystąpiło do prac nad instrukcją kasowo-rachunkową.

Instrukcja ta została wydana w pierwszej połowie 1927 r. i obejmuje: 1) rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Ministra Skarbu z dnia 28 marca 1927 r. o kasowości i rachunkowości związków komunalnych (Dz. Ust. R. P. Nr. 38, poz. 345) i 2) okólnik Nr. 99 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 6 maja 1927 r., zawierający wyjaśnienia i wskazówki dla związków komunalnych, dotyczące należytego zastosowania się do przepisów wspomnianego rozporządzenia.

Poprzednio ustalony termin wejścia w życie instrukcji kasowo-rachunkowej od dnia 1 lipca 1927 r. został na skutek odpowiednich przedstawień ze strony PP. Wojewodów przesunięty na dzień 1 kwietnia 1928 r., a więc z początkiem nowego roku budżetowego 1928/29 nastąpi w związkach komunalnych uporządkowanie kasowości i rachunkowości.

W ten sposób Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zakończyło w okresie sprawozdawczym swoje prace nad uporządkowaniem całej formalnej strony gospodarki skarbowej związków komunalnych.

VIII.

Intensyfikacja pracy samorządowej.

Gdy w r. 1925 załamał się kurs złotego i nastąpiła gwałtowna jego dewaluacja, padło ze sfer, kierujących życiem państwowem, hasło jak najdalej posuniętej oszczędności w każdej dziedzinie życia. Oszczędność ta miała być jednym ze środków sanacyjnych, przyczem pojmowano ją, jako konieczność ograniczenia wszelkich wydatków do możliwego minimum, względnie zaniechania wogóle wydatków na cele, których realizacja dałaby się odłożyć na dalszą przyszłość.

Zasada oszczędności, interpretowana w sposób powyższy przez państwową władzę nadzorczą nad samorządem terytorjalnym, zaciążyła mocno na gospodarce związków samorządowych i zahamowała na jakiś czas ich działalność.

W okólniku z dn. 4 listopada 1925 r. Nr. 2216 w sprawie budżetów związków komunalnych na r. 1926 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu zarządziło, ażeby budżety związków komunalnych na r. 1926 nie były większe, aniżeli w r. 1925 i żądało raczej redukcji ogólnych sum budżetowych w r. 1926 w stosunku do r. 1925. „Dotyczy to“ — czytamy w tym okólniku — „oczywiście w pierw-

szym rzędzie tych związków komunalnych, które pomimo ciężkich ogólnych warunków podjęły intensywną gospodarkę inwestycyjną i które dla pokrycia swych wydatków żądają od płatników dużych świadczeń (jako przykład przytoczyć można powiat, który w tym roku planował wybudowanie 15 km szosy)". Na innem znów miejscu powyższego okólnika Ministerstwo zarządziło, ażeby inwestycje zostały ograniczone do najpilniejszych i najbardziej nieodzownych dla ogółu ludności i przynoszących temu ogółowi bezpośrednie widoczne korzyści i udogodnienia i ażeby nawet rozpoczęte inwestycje przerwać względnie ograniczyć, o ile cech powyższych nie posiadają.

Jakkolwiek zarządzenia powyższe nie we wszystkich związkach komunalnych dały się w pełni zrealizować i chociaż pojętej w ten sposób zasadzie oszczędności przeciwstawiła się energicznie fachowa prasa samorządowa, to jednakże zarządzenia te wywarły duży wpływ na gospodarkę samorządową w r. 1926, szczególnie zaś w pierwszej jego połowie.

Ilustruje to następująca tabela stosunku procentowego wydatków związków komunalnych, preliminowanych na r. 1926, do takichże wydatków, preliminowanych na r. 1925:

Województwo	Stosunek %-owy wyd. z r. 1926 do wyd. z r. 1925:
Warszawskie	99,4 %
Kieleckie	84,3 %
Lubelskie	84,1 %
Łódzkie	101,1 %
Białostockie	74,8 %
Nowogródzkie	105,7 %
Poleskie	76,1 %
Wileńskie	90,5 %
Wołyńskie	75,5 %
Krakowskie	129,1 %
Lwowskie	107,1 %
Tarnopolskie	120,3 %
Stanisławowskie	84,1 %
Pomorskie	103,5 %
Poznańskie	123,6 %
Przeciętnie	98,4 %

Wspomniany wyżej okólnik cel swój zatem osiągnął, bo budżety związków komunalnych na r. 1926 nawet kwotowo nie dosięgły budżetów z r. 1925. W istocie zaś były one niższe od budżetów z r. 1925 o blisko 80%, t. j. o tyle, o ile zmniejszyła się w końcu r. 1925 wartość i siła kupna złotego.

Taki stan rzeczy nie mógł jednakże wytrzymać próby życiowej. Nierealność programu sanacyjnego, opartego na rozwiniętej wyżej zasadzie oszczędności, wykazała wkrótce jaskrawo kwestja bezrobocia. Ścieśnienie działalności inwestycyjnej Państwa i samorządu zwiększało z dnia na dzień szeregi bezrobotnych i środki finansowe, zużywane przedtem produkcyjnie na inwestycje, szły obecnie na nieprodukcyjne zapomogi dla bezrobotnych.

To też Rząd obecny inaczej sformułował pojęcie oszczędności, określając ją jako dążenie do osiągnięcia jak najlepszych wyników możliwie niedużemi środkami i kładąc nacisk przedewszystkiem na racjonalne zużytkowanie tych środków. Znalazło to swój wyraz w zarządzeniach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, wydawanych z tytułu nadzoru nad samorządem terytorjalnym. Zamiast krępowania związków samorządowych w podejmowaniu inwestycyj przyszło gorące pobudzanie tychże związków do intensywnej

działalności inwestycyjnej. Ponieważ zaś dla rozwinięcia na większą skalę inwestycyj potrzebny jest koniecznie kredyt, w naszych zaś stosunkach gospodarczych kredyt na rynku pieniężnym podówczas właściwie nie istniał, a pożyczki, jakie tu i owdzie można było zaciągnąć, były bardzo drogie, zezwolono związkom komunalnym na obracanie nawet pewnej części ich dochodów zwyczajnych na wydatki inwestycyjne. Punktem wyjścia było tu słuszne rozumowanie, że — zamiast zaciągać wysoko oprocentowane pożyczki i płacić za nie co roku z dochodów zwyczajnych duże sumy tytułem procentów, — właściwiej i korzystniej będzie częściowo co roku wkładać w inwestycje tę część dochodów zwyczajnych, któraby i tak — w związku z inwestycjami — iść musiała na opłacanie procentów od pożyczek.

Wyraz takiego pojmowania sprawy dało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w okólniku z dnia 21 lipca 1927 r. Nr. 70, gdzie m. in. zarządziło, co następuje:

„Z uwagi na zaniedbanie w dziedzinie inwestycyj związki komunalne powinny dołożyć wszelkich starań, by pewne kredyty na inwestycje corocznie przewidywać i celowo je wydatkować. Biorąc pod uwagę trudności kredytowe i ogrom zadań, Ministerstwo uważa za wskazane wykorzystywanie wszystkich źródeł dochodowych, przysługujących związkom komunalnym, by można było uzyskać nadwyżkę dochodów zwyczajnych nad zwyczajnemi wydatkami i przeznaczyć ją na wydatki nadzwyczajne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych kładzie nacisk na to, że do osiągnięcia nadwyżki dochodów zwyczajnych nad zwyczajnemi wydatkami dążyć należy przedewszystkiem drogą wprowadzania oszczędności w administracji komunalnej, ażeby nie obciążać zbytnio siły płatniczej ludności. Ministerstwo w tem miejscu jeszcze raz podkreśla, że miarą, którą związki komunalne powinny stosować do swoich przedsięwzięć inwestycyjnych, jest przedewszystkiem zdolność płatnicza ludności, zaś przy podejmowaniu inwestycyj powinna być decydującą celowość inwestycyj i widoczna z nich korzyść dla szerszych warstw płatniczych".

A zatem zamiast ograniczania się w wydatkach do możliwego minimum i gnuśnienia w bezczynności — jak najbardziej wytężona praca inwestycyjna przy wykorzystaniu wszelkich dostępnych źródeł dochodowych, oczywiście w granicach możności ich eksploatowania.

W kierunku, nakreślonym w okólniku Nr. 70, idą potem dalsze zarządzenia Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Mając na myśli ożywienie działalności inwestycyjnej związków komunalnych, przystąpiono do zreformowania podatku, który, wedle art. 21 ustawy o tymczasowem uregulowaniu finansów komunalnych na cele inwestycyjne, mogą pobierać gminy miejskie i powiatowe związki komunalne. Rozporządzenie wykonawcze do wspomnianej ustawy interpretowało przepis art. 21 w ten sposób, że dozwalało na pobór podatku inwestycyjnego tylko w wypadkach klęsk elementarnych (epidemji, pożaru, powodzi i t.p.). Praktycznie było to właściwie zupełne uchylenie podatku inwestycyjnego, boć trudno sobie wyobrazić, ażeby jakiś związek komunalny nakładał zwiększane ciężary podatkowe na swych płatników, dotkniętych klęską elementarną. Niewłaściwość tę usunięto rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 19 listopada 1926 r. (Dz. Ust. Nr. 119, poz. 689), wedle którego podatek inwestycyjny może być pobrany w wypadku nieodzownej potrzeby dokonania ze względu na interes publiczny w danym roku budżetowym wydatku na inwestycje, którego związek komunalny nie może pokryć pomimo całkowitego wykorzystania wszystkich innych źródeł dochodowych. Nadto dla ułatwienia wymiaru i poboru podatku inwestycyjnego wydało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych okólnik z dnia 2 grudnia 1926 r., Nr. 138, w którym rozwinęło szczegółowo zasady wymiaru i poboru tego podatku. To też — gdy w roku ubiegłym podatek inwestycyjny w praktyce prawie nie istniał, w roku bieżącym (1927/28) wprowadziło go dotychczas około 40 powiatowych związków komunalnych i kilka gmin miejskich.

Poważną troską obecnego Rządu jest podniesienie stanu komunikacji w Polsce, przedewszystkiem zaś polepszenie komunikacji drogowej. Ponieważ zaś około $^2/_3$ sieci dróg w Polsce należy do samorządu terytorjalnego, przeto troska ta wyrażać się musiała w dążeniu do zapewnienia związkom komunalnym odpowiednich środków na inwestycje drogowe.

Wydatki na budowę i utrzymanie dróg już w latach poprzednich pokrywały związki komunalne (szczególnie powiatowe) prawie wyłącznie z t. zw. opłat specjalnych i dopłat drogowych. Wpływy z tego źródła nie wystarczały jednak na postawienie samorządowej administracji drogowej na wyższym poziomie. Uznano wobec tego za konieczne zwiększenie wydajności tego źródła dochodowego. Uczynił temu zadość okólnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 19 lutego 1927 r., Nr. 43, uzupełniony następnie okólnikiem z dnia 8 kwietnia 1927 r., Nr. 73, któremi maksymalną granicę stawek opłat drogowych, szczególnie o ile chodzi o obciążenie niemi gruntów, znacznie podwyższono. W danej chwili mało jest powiatowych związków komunalnych, któreby z powyższego źródła dochodowego nie korzystały, dzięki czemu budowa nowych samorządowych dróg bitych i remont dróg istniejących ruszyły szybkiem tempem naprzód.

Ponieważ zaś budowa i utrzymanie dróg w gminach wiejskich oparte są głównie na świadczeniach drogowych w naturze (t. zw. szarwarku), przystąpiono do uregulowania sprawy rozkładu tej powinności w naturze. Prace w tym kierunku są jeszcze w toku.

Ponieważ — jak to wyżej zaznaczono — rozwinięcie na wielką skalę akcji inwestycyjnej przez związki komunalne utrudnia brak dogodnego i taniego kredytu, postanowiono i tę przeszkodę, chociaż w części, usunąć. Uczyniono to przez stworzenie komunalnego funduszu pożyczkowo-zapomogowego. W myśl rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927 r. (Dz. Ust. Nr. 50, poz. 448), rozwiniętego w rozporządzeniu wykonawczem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 17 września 1927 r. (Dz. Ust. Nr. 87, poz. 783) potrąca się w tym roku 5%, w następnych zaś latach potrącać się będzie 10% wpływów z dodatków komunalnych do podatków państwowych od spożycia, zużycia względnie produkcji i kwoty te gromadzi się w Polskim Banku Komunalnym.

Suma, która w ten sposób powstanie, w bieżącym roku budżetowym nie będzie wprawdzie duża, wyniesie jednakże około 2 miljonów złotych, w roku zaś następnym — przy 10%-owych potrąceniach — około 4 miljonów. Kosztem więc stosunkowo nieznacznego uszczerbku w dochodach związków komunalnych tworzy się fundusz, z którego już zaczęto wydawać związkom komunalnym pożyczki krótkoterminowe, nisko oprocentowane (6% rocznie) lub nawet w wyjątkowych wypadkach bezprocentowe, po dojściu funduszu do 8 miljonów złotych zacznie się udzielać pożyczki długoterminowe, nadto w miarę wzrostu sum z procentów udzielać się zacznie zapomóg. Ulokowanie funduszu w Polskim Banku Komunalnym, utworzonym przez związki komunalne, który to Bank dysponuje nim pod kontrolą Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i przy udziale przedstawicieli centralnych zrzeszeń samorządowych, przyczyni się w dużym stopniu do rozwoju tej pożytecznej instytucji kredytowej.

Do usprawnienia działalności samorządu terytorjalnego zdążano też równocześnie innemi drogami, przedewszystkiem zaś przez należyte uregulowanie nadzoru państwowego nad związkami komunalnemi w zakresie ich gospodarki finansowej.

Nadzór ten w pierwszych latach istnienia Polski powojennej skupiał się głównie w centralnych władzach państwowych, t. j. w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, działającem w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu.

Do Ministerstw tych wpływały w ciągu roku tysiące uchwał związków komunalnych, wymagających zatwierdzenia władzy nadzorczej i tysiące odwołań w związku z zatwierdzeniem tych uchwał. Pracy tej nie mogły Ministerstwa podołać wprost ze względ-

dów technicznych, a utrudniał ją nadto brak znajomości stosunków i warunków lokalnych w odnośnych związkach komunalnych. Ten stan rzeczy powodował ujemne skutki zarówno dla Ministerstw, którym przeszkadzał w rozwinięciu właściwego ich zakresu działania, t. j. kierowanie działalnością niższych organów władzy nadzorczej i działalnością związków komunalnych, jako też dla związków komunalnych, które czekać musiały nieraz miesiącami na załatwienie pilnej dla nich sprawy, bo sprawa ta przejść musiała tok kilku instancyj od związku do Ministerstwa i z powrotem.

Ten stan rzeczy doznał był już częściowego polepszenia przed objęciem władzy przez Rząd obecny, a to przez przekazanie niższym instancjom władzy nadzorczej niektórych uprawnień Ministra Spraw Wewnętrznych i Ministra Skarbu. Dokonano tego jednakże kilku odrębnemi rozporządzeniami, rozrzuconemi w różnych rocznikach i tomach Dziennika Ustaw, tak, że niższym organom władzy nadzorczej trudno się było zorjentować co do zakresu ich kompetencyj, nadto zaś nie wyczerpano sprawy i niektóre uprawnienia w zakresie skarbowości komunalnej pozostawiono władzom centralnym, jakkolwiek stanowiły one dla tych władz tylko niepotrzebny balast.

Dla uregulowania tej sprawy wydano rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 10 lutego 1927 r. (Dz. Ust. Nr. 40, poz. 356) i z dnia 10 lutego 1927 r. (Dz. Ust. Nr. 40, poz. 357).

W pierwszem z nich zgrupowano dotychczasowe rozporządzenia dotyczące przekazania uprawnień władz centralnych niższym organom władzy nadzorczej i uzupełniono je przekazaniem uprawnień w zakresie zatwierdzania uchwał pożyczkowych oraz uchwał w sprawie opłat mytniczych; w drugiem przekazano wojewodom prawo ostatecznego rozstrzygania odwołań w sprawach finansowych. Rozporządzenia te uzupełniono okólnikiem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 19 lutego 1927 r., Nr. 42, w którym szczegółowo określono granice uprawnień, przekazanych niższym instancjom władzy nadzorczej.

Na linji powyższych zarządzeń leży również rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927 r. (Dz. Ust. Nr. 50, poz. 448), którem wszystkie miasta wydzielone, liczące do 250.000 mieszkańców, poddano nadzorowi wojewodów w zakresie ich gospodarki finansowej.

W ścisłym związku z powyższemi zarządzeniami pozostaje okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 25 lutego 1927 r., Nr. 48, w sprawie wzajemnego stosunku związków komunalnych i władz nadzorczych nad niemi oraz postępowania tych władz w stosunku do samorządu, jak również okólnik z dnia 26 lutego 1927 r., Nr. 50, w sprawie stosunku samorządu terytorjalnego do samorządu szkolnego w zakresie budżetowym. Pierwszy z tych okólników daje szczegółowe wytyczne dla władz nadzorczych co do zakresu ich uprawnień w stosunku do związków komunalnych i sposobu postępowania przy wykonywaniu nadzoru oraz reguluje wzajemny stosunek wojewody i prezesa Izby Skarbowej, którzy prawa nadzoru powinni wykonywać „w porozumieniu“ i daje wskazówki w zakresie współpracy związków komunalnych z organizacjami społecznemi, drugi zaś ma na celu usunięcie tarć, jakie niejednokrotnie wynikały na tle układania i wykonywania budżetów szkolnych między związkami komunalnemi i ich władzami nadzorczemi. Z punktu widzenia omawianego tematu szczególną wagę posiada okólnik Nr. 48, przyczynił się on bowiem do usunięcia tych więzów, które przy niewłaściwej nieraz interpretacji przepisów o prawie nadzoru nad samorządem terytorjalnym przez niższe instancje władzy nadzorczej krępowały działalność związków komunalnych.

Równolegle z pracą powyższą, mającą na celu usunięcie przeszkód w działalności samorządu terytorjalnego, a leżących poza samorządem, szły wysiłki Rządu w kierunku usprawnienia i racjonalizacji pracy w łonie samorządu, w jego organach. Wysuwa się tu oczywiście na pierwszy plan zarządzenie wyborów nowych organów samorządowych, o czem zresztą jest mowa na innem miejscu. Wybory te spowodowały dopływ świeżej krwi do organizmu samorządowego, dały samorządowi szereg zdolnych i rwących się do

pracy jednostek, ożywiły życie samorządowe. Dowodów dużego wpływu wyborów na intensyfikację życia samorządowego dostarcza choćby np. stolica Państwa, w której po wyborach podjęto już szereg prac przyjętych z zadowoleniem przez społeczeństwo i rozwinięto program (w zakresie budownictwa, rozbudowy przedmieść, asenizacji i t. p.), który budzi jak najlepsze horoskopy na najbliższą przyszłość.

Zrobiono także wiele dla udoskonalenia pracy samorządowej pod względem technicznym. Podstawą gospodarki związków komunalnych są ich budżety. Wydane w okresie sprawozdawczym i omówione wyżej instrukcje budżetowa i kasowo-rachunkowa usunęły wiele braków w funkcjonowaniu samorządów.

Dla unormowania zasad wymiaru i poboru podatków komunalnych wydano szczegółowe wskazówki w tym względzie okólnikiem z dnia 17 maja 1927 r., Nr. 112.

Wspomnieć tu wreszcie należy o akcji, mającej na celu zlikwidowanie przedwojennych kas pożyczkowo-oszczędnościowych na terenie b. zaboru rosyjskiego. Likwidacja ta — wobec zmienionych warunków prawno-politycznych, wywiezienia częstokroć funduszów kas do Rosji i dewaluacji pieniądza przedstawiała duże trudności; zapoczątkowana rozp. Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 czerwca 1926 r. (Dz. Ust. Nr. 74, poz. 425) jest ona jeszcze obecnie w toku. Poza tem wydano rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 kwietnia 1927 r. o komunalnych kasach oszczędności (Dz. Ust. Nr. 38, poz. 339).

Dla ułatwienia współpracy związków komunalnych i wykonywania zadań, przechodzących siły poszczególnych związków, przystąpiono do opracowania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o związkach celowych (międzykomunalnych). Projekt ten jest już na ukończeniu.

Celem zharmonizowania poczynań związków komunalnych z działalnością Rządu i pobudzenia inicjatywy społecznej powołano do życia Państwową Radę Samorządową, która opinjuje projekty rządowe w zakresie samorządu, mając równocześnie prawo występowania wobec Rządu z własnemi wnioskami w sprawach samorządowych.

Rada składa się z 33 członków, z których 26 reprezentuje Centralne Zrzeszenia Samorządowe i Centralne Zrzeszenia Pracowników Komunalnych, 7 zaś jest powołanych przez Ministra Spr. Wewn. z pośród znawców spraw samorządowych i gospodarczych. Rada Samorządowa została zwołana poraz pierwszy dnia 12 sierpnia 1927 r. i odbyła dwudniowe posiedzenie plenarne, oraz kilka posiedzeń komisyjnych. Zarówno na posiedzeniu plenarnem, jak i podczas prac komisyjnych obrady Rady Samorządowej cechował nader wysoki poziom, czego dowodem jest wielka wartość opinij przedłożonych przez Radę Rządowi.

Zdając sobie sprawę z tego, iż działalność samorządu zależy w dużym stopniu od kwalifikacyj pracowników samorządowych, pobudzono inicjatywę działaczy samorządowych w kierunku utworzenia Studjum Administracji Komunalnej przy Wolnej Wszechnicy w Warszawie, na którem pracownicy samorządowi odbywają 5-miesięczne kursy dokształcające. Przy poparciu i pod nadzorem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych odbyły się dotychczas już dwa takie kursy, które dały samorządowi około 200 kwalifikowanych pracowników.

Wyniki i postęp pracy samorządowej najlepiej oczywiście oddają cyfry. O te cyfry było dotychczas bardzo trudno, bo nie było można przy dotychczasowej mozaice budżetowej związków komunalnych zrobić dokładnego zestawienia wydatków i dochodów związków komunalnych. Dopiero zestawienia, oparte na budżetach, ułożonych jednolicie w całem Państwie na podstawie instrukcji budżetowej, dadzą rzeczywisty obraz gospodarki samorządu terytorjalnego.

Ponieważ instrukcja budżetowa weszła w życie dopiero w roku budżetowym 1927/28, przeto dopiero zamknięcia rachunkowe związków komunalnych za ten rok dostarczą danych do nakreślenia tego obrazu.

Równolegle z zarządzeniami Ministerstwa Spraw Wewnętrznych co do przedstawienia przez związki komunalne zestawień w tym względzie, wydane zostały zarządzenia, mające na celu uzyskanie danych co do inwestycyj, dokonanych przez związki komunalne od początku odzyskania niepodległości przez Państwo Polskie oraz co do inwestycyj, zamierzonych przez związki komunalne na najbliższą przyszłość, wreszcie co do majątku, posiadanego obecnie przez związki komunalne.

IX.

Działalność aprowizacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Zaopatrzenie ludności w chleb.

Podstawowym problematem dla rozwiązania zagadnienia aprowizacji ludności miast i ośrodków przemysłowych jest zagadnienie zaopatrzenia tej ludności w możliwie tani i możliwie dobry chleb.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych było zdania, że bez wpływu Państwa na obrót zbożem, zarówno w kraju, jak i z zagranicą, nie można pomyślnie rozwiązać również i kwestji „chleba codziennego". Tem stanowiskiem tłumaczy się fakt inicjatywy Min. Spraw Wewnętrznych zarówno w zakresie ceł wywozowych na żyto, jak i tworzenia rezerw zbożowych.

W drugiej połowie roku gospodarczego 1925/26 z inicjatywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Kom. Ekon. Min. uchwalił potrzebę tworzenia rezerw zbożowych, przy pomocy miejskich zakładów aprowizacyjnych i Związku Spółdz. Spoż. Rzpl. Polsk. w Warszawie.

Przeznaczone na tę akcję kredyty wykazane są w poniższem zestawieniu:

Kredyty przyznane na akcję rezerw zbożowych od maja 1926 r. do końca roku gospodarczego 1926/27.

Magistratowi m. st. Warszawy	800.000 zł.
Związkowi Spółdzielni Spożywców Rz. P. . .	1.200.000 „
Magistratowi m. Krakowa	125.000 „
Prócz powyższych w okresie maja-lipca 1927 r. na akcję zakupu żyta zagranicą przyznano Magistratowi m. st. Warszawy kredyt	7.300.000 „
Razem	9.425.000 zł.

Kredyty te miały na celu zapewnienie przynajmniej częściowej podaży żyta (mąki) dla Warszawy, Łodzi, Krakowa i Zagłębi Węglowych.

Doświadczenie tej akcji wykazało, że systematyczne zaopatrywanie w chleb mieszkańców przez piekarnie spółdzielcze i miejskie — daje dodatnie wyniki w dziedzinie aprowizacji mieszkańców miast, tak co do regularności podaży, jak i poziomu cen. Akcja ta została stopniowo rozwinięta w roku gospodarczym 1926/27, jednak niepomyślne konjunktury zbożowe (słaby urodzaj, nadmierny wywóz i t. p.) spowodowały konieczność nagłego wzmożenia tej akcji.

Dla przeciwdziałania ewent. ujemnym następstwom prowadzenia intensywnej akcji tworzenia rezerw zbożowych w kraju w okresie nieurodzaju i braku podaży, Min. Spraw Wewnętrznych, na zasadzie uchwały Rady Ministrów, dokonało przy pomocy Miejskich Zakładów Zaopatrywania Warszawy większych zakupów żyta zagranicą. Ta akcja wraz z akcją rezerw zbożowych, o których wyżej mowa, oraz wprowadzony z inicjatywy Min. Spraw Wewnętrznych zupełny zakaz wywozu żyta z kraju dały dobre wyniki, spo-

wodowały zahamowanie wzrostu cen żyta, stabilizację cen żyta, a co zatem stabilizację cen mąki i chleba.

Na tle powyższych doświadczeń został opracowany przez Min. Spraw Wewnętrznych a zaaprobowany przez Kom. Ekon. Min. plan zaopatrzenia ludności w chleb na rok gospodarczy 1927/28. Plan ten przewiduje stworzenie poważnej państwowej rezerwy zbożowej. Na akcję rezerw zbożowych zostały przyznane na rok gospodarczy 1927/28 następujące kredyty:

Magistratowi m. st. Warszawy	2.000.000 zł.
Związkowi Spółdzielni Spożywców Rz. P. .	1.500.000 ,,
Magistratowi m. Krakowa	1.800.000 ,,
Magistratowi m. Lwowa	800.000 ,,
Państwowemu Bankowi Rolnemu	33.900.000 ,,
Razem	40.000.000 zł.

Pozatem plan zaopatrzenia ludności w chleb przewiduje zapewnienie dostatecznej podaży żyta dla krajowej konsumcji (opłaty od żyta wywożonego zagranicę, ograniczenie przemiału żyta), modernizację i mechanizację piekarstwa.

W tej ostatniej sprawie w ciągu okresu sprawozdawczego przystąpiono do planowej akcji: rozpoczęta została budowa wielkiej piekarni (miejskiej) w Warszawie, została uruchomiona nowoczesna piekarnia miejska w Krakowie, rozpoczęta została mechanizacja piekarń spółdzielczych: w Warszawie, Częstochowie, Żyrardowie, została organizacyjnie i finansowo przygotowana akcja tego rodzaju w Zagł. Dąbr., w Zgierzu, w Czechowicach i t. p. Ustalony został również plan mechanizacji piekarń spółdzielczych w ważniejszych ośrodkach Rzpl. P.

Również pod naciskiem Min. Spraw Wewnętrznych rozpoczęła się modernizacja i mechanizacja piekarń prywatnych. W tym celu została specjalnie utworzona Komisja do badania wypieku chleba, prowadząca prace naukowo laboratoryjne oraz inspekcyjne. Z tą akcją wiąże się akcja ustalenia typów mąki, o której przeprowadzenie wystąpiło Min. Spraw Wewnętrznych do Polsk. Kom. Normalizacyjnego.

Zaopatrzenie w mięso.

W zakresie aprowizacji mięsnej, jest stopniowo realizowany, w porozumieniu z interesowanemi Ministerstwami, plan usunięcia zbędnego pośrednictwa, przez organizowanie zarówno dostawców żywca (mięsa), jak i konsumentów (Kasy Targowe, mięsne jatki miejskie, chłodnie i t. p.).

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przez swój Wydział Aprowizacyjny brało udział we wszelkich pracach Rządu przy regulowaniu gospodarki w zakresie cukru w Polsce, reprezentując w odnośnych Komisjach interesy spożywców w kraju (Komisja Pięciu i Dziesięciu do spraw cukrownictwa).

Regulacja podaży i cen.

W zakresie ogólnej pieczy nad podażą i cenami przedmiotów powszechnego użytku, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych czuwało przy pomocy władz administracyjnych i komunalnych, by poziom cen, płaconych przez konsumentów za te przedmioty, był zawsze odpowiednim i gospodarczo usprawiedliwionym w stosunku do cen surowca (przerobu). Akcja w tym kierunku toczyła się na zasadzie ustawy o zwalczaniu lichwy wojennej i ustawy o zabezpieczeniu podaży przedm. powsz. użytku oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 31. VIII. 1926 r. (Dz. U. Nr. 91, poz. 527).

Rezultaty tej akcji ilustruje tablica następująca:

Stosunek cen mięsa i chleba, płaconych przez konsumentów, do cen surowca.
Cena za 1 kg. w groszach w Warszawie w m. październiku.

Wyszczególnienie	r. 1924	r. 1925	r. 1926	r. 1927
Żyto	22,39	17,40	37,45	40,45
Chleb żytni w detalu	42	38	61	62
Stosunek cen chleba do cen żyta (ceny żyta = 100)	188	218	163	153
Wół żywej wagi	78	70	107	153
Mięso wołowe w detalu	230	200	220	300
Stosunek cen mięsa do cen wołu (cena wołu = 100)	295	286	206	196

X.

Działalność Państwowej Służby Zdrowia.

Działalność Państwowej Służby Zdrowia w okresie sprawozdawczym polegała nietylko na kontynuowaniu prac rozpoczętych i na dalszem kroczeniu drogami już nakreślonemi, ale szereg nowych idei i poczynań wyłonił się w tym czasie, nowe prace zostały podjęte i częściowo nawet wykonane.

Ogólne zarządzenia sanitarne.

Na czoło zagadnień, podjętych w tym okresie, wysuwa się sprawa oczyszczenia Polski, t. j. doprowadzenia do stanu możliwego osiedli ludzkich na terenie Rzeczypospolitej, będących częstokroć, jak to ogólnie wiadomo, w stanie wielkiego zaniedbania pod względem najprostszych wymogów higjeny. Nie można powiedzieć, żeby sprawa ta leżała poprzednio zupełnie odłogiem, przeciwnie, wysiłki w kierunku uzdrowienia miast i miasteczek były czynione i odpowiednie zarządzenia były wydawane, ale różne czynniki złożyły się na to, że pomimo niejakich usiłowań, żadnego postępu nie można było zauważyć. Tam zaś, gdzie stan sanitarny był oddawna na wysokim poziomie, można było stwierdzić nawet pewne pogorszenie sytuacji.

Jako przyczyny tego zjawiska można wymienić złe warunki ekonomiczne bytowania ludności, a po drugie brak odpowiedniego nacisku, brak przejęcia się tą sprawą i zrozumienia jej ze strony władz administracji państwowej i samorządowej.

W okresie sprawozdawczym warunki ekonomiczne znakomicie się polepszyły, a ta zmiana w połączeniu z energiczną działalnością wszystkich władz, od najwyższych do najniższych, doprowadziła do zainicjowania na szeroką skalę akcji, która w skutkach swoich niewątpliwie przyczyni się w znacznym stopniu do podniesienia stanu kulturalnego naszych osiedli.

18 lutego 1927 r. wydany został okólnik (Nr. Z. H. 838/27), wymagający doprowadzenia do porządku stanu sanitarno-porządkowego hoteli, zajazdów, oberż, pensjonatów i t. p. zakładów z terminem do 1 kwietnia r. b. Tego samego dnia wysłane zostało pismo okólne o podniesieniu stanu sanitarnego osiedli (Nr. Z. H. 867/27), wyznaczające również termin 1 kwietnia 1927 r. 11 marca polecono wszystkim Wojewodom (Nr. Z. H. 1239/27) przeprowadzanie jak najczęstszych inspekcyj celem przyśpieszenia wykonania wydanych zarządzeń. Okólnik Nr. 79 (Nr. Z. H. 1798/27) z dnia 12. IV. zwracał specjalnie uwagę na podwórza, gdyż inspekcje wykazały, że są one bardzo zaniedbane.

Poza ciągłemi inspekcjami, wykonywanemi przez władze rządowe i samorządowe miejscowe, bardzo liczne inspekcje wyjazdowe w zakresie sanitarno-porządkowym zostały dokonane przez Pana Ministra, przez Inspektora Państwowej Służby Zdrowia i innych wyższych urzędników Departamentu V-go.

Wreszcie w pierwszych dniach października 1927 r. odbyła się pierwsza lotna inspekcja sanitarno-porządkowa, mająca na celu sprawdzenie wyników rozpoczętej akcji. Inspektorzy lotni (urzędnicy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych) zwiedzili wszystkie województwa z wyjątkiem stanisławowskiego (które bardzo ucierpiało na skutek powodzi) i w każdem województwie dokonano inspekcji sanitarno-porządkowej miasta wojewódzkiego, dwóch miast powiatowych, trzech miasteczek i czterech wsi. Inspekcje takie będą w dalszym ciągu powtarzane co miesiąc.

Już wyniki pierwszej inspekcji, choć nie dają się ująć w formie liczb, pozwalają wnioskować, że w związku z rozpoczętą w roku bieżącym akcją nastąpiła znaczna poprawa stanu sanitarno-porządkowego osiedli w Polsce. Sprawozdania, złożone przez inspektorów po powrocie, stwierdzają jednogłośnie, że stan hoteli, zajazdów, restauracyj, nawet w mniejszych miasteczkach, można nazwać conajmniej zadowalniającym. Ulice i chodniki są w wielu miejscowościach doprowadzone do porządku, a domy w znacznym odsetku odnowione. Zarówno w miastach, jak i po wsiach postawiono dużo nowych ustępów, a stare odnowiono, to samo dotyczy śmietników po miastach. Akcji tej nie można jednakże jeszcze uważać za ukończoną, to też uwaga władz w dalszym ciągu jest skierowana głównie w kierunku doprowadzenia najbliższego otoczenia domostw do porządku, i można już na podstawie zdobytego doświadczenia twierdzić, że ma ona wszelkie widoki powodzenia.

Walka z chorobami zakaźnemi.

Wyniki walki z chorobami zakaźnemi w latach 1926 i 1927 odzwierciadla rejestracja tych chorób, prowadzona obecnie dokładnie, gdyż w przypadkach wątpliwego rozpoznania wprowadzone zostało obowiązkowe badanie bakterjologiczne lub serologiczne (np. badanie krwi przy durze plamistym, wody do picia przy durze brzusznym).

Rzecz prosta, że walka z chorobami zakaźnemi jest o wiele łatwiejsza na tych terenach Rzeczypospolitej, gdzie ogólny poziom kulturalny, a co za tem idzie, i sanitarny jest wyższy. To też w województwach zachodnich nasilenie chorób zakaźnych jest o wiele słabsze, niż w dzielnicy wschodniej.

Przy wyzyskaniu wszystkich środków, będących w rozporządzeniu lekarzy urzędowych, do walki z chorobami zakaźnemi, na szczególną uwagę zasługują szczepienia zapobiegawcze, których stosowanie w ostatnich dwóch latach, jak widać z niżej podanych liczb, znacznie się wzmogło, naprzykład:

	Liczba osób szczepionych przeciwko	
	durowi brzusznemu	płonicy
Rok 1925	43,374	117,669
Rok 1926	62,905	151,352

O skuteczności stosowanych szczepień świadczy dowodnie, że z pomiędzy osób, zaszczepionych przeciwko durowi brzusznemu (wśród otoczenia chorego), zapadły na dur brzuszny 83, co czyni 0,13%. Spostrzeżenia porównawcze, przeprowadzone w Łodzi, wykazują, że wśród osób nieszczepionych z otoczenia chorego 1 na 65 zapada na dur, czyli 1,5%.

Z powyższego wynika, że osoby szczepione zapadają na dur brzuszny mniej więcej 11 razy rzadziej, niż nieszczepione.

Podobnie odsetek zapadalności u osób szczepionych przeciwko płonicy w roku 1926 wyniósł tylko 0,25, a u osób szczepionych przeciwko czerwonce — 0,57.

W okresie sprawozdawczym utworzono 3 kolumny przeciwpłonicze i 5 kolumn do walki z durem plamistym, które to jednostki były posyłane w okolice o największem nasileniu odnośnych chorób i miały za zadanie walkę z temi chorobami na miejscu, na terenie najbardziej zagrożonym. Również i zasłabnięcia na ospę dzięki ściśle przeprowadzonemu obowiązkowemu szczepieniu należą do coraz rzadszych przypadków.

Odnośne liczby podaje poniższa tabelka:

Ospa	Liczba zasłabnięć	Liczba zgonów
Rok 1925	77	3
,, 1926	69	5
,, 1927	36	5

Dur plamisty występuje przeważnie tam, gdzie warunki bytowania ludności pod względem kulturalnym i materjalnym są gorsze. Jednakże nasilenie tej choroby z roku na rok staje się słabsze, mianowicie:

Dur plamisty	Liczba zasłabn.	Liczba zgonów
Rok 1925	4.196	338
,, 1926	3.568	266
,, 1927	2.950	265

Walkę z zimnicą postawiono w latach 1926 i 1927 na racjonalnej stopie, podczas gdy w latach poprzednich prowadzono przeważnie badania celem określenia terenów Rzeczypospolitej, najwięcej tą chorobą zagrożonych (Polesie, Wołyń, Lubelskie, okolice wielkiej Warszawy).

W roku 1926 zorganizowano dwie kolumny przeciwmalaryczne na Polesiu i jedną przychodnią przeciwmalaryczną dla m. Warszawy. W roku 1927 akcja ta przybrała szersze rozmiary, gdyż zajęto się tępieniem larw komarów w miejscach o większem nasileniu zimnicy. W tym celu zorganizowano dwie kolumny i zaczęto na szerszą skalę stosować t. zw. ,,zieleń paryską", rozpylając ten proszek na powierzchni wód stojących.

Dane o zasłabnięciach i o zgonach z zimnicy przedstawiają się, jak niżej:

Zimnica	Liczba zasłabn.	Liczba zgonów
Rok 1925	1.777	4
,, 1926	961	4
,, 1927	542	4

Zaznaczyć należy, że rejestrowane są jedynie przypadki t. zw. ,,formy czynnej zimnicy", gdyż zimnica ,,utajona" nie jest rejestrowana.

PORÓWNANIE LICZBY ZASŁABNIĘĆ NA DUR PLAMISTY, ZIMNICĘ I OSPĘ w latach 1925 i 1926.

Wobec tego, że na skutek energicznie prowadzonej walki z chorobami zakaźnemi nasilenie tych chorób się zmniejsza, wydatki Skarbu Państwa na ten cel również stopniowo się zmniejszają, o czem świadczy poniższe zestawienie:

W roku 1925 wydatkowano na walkę z chor. zakaźn. 931.622
W roku 1926 wydatkowano na walkę z chor. zakaźn. 664.578
W roku 1927/28 (w/g prelim.) wydatkowano na walkę z chor. zakaź. 648.800

Walka z gruźlicą.

W dziale walki z gruźlicą działalność Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departamentu Służby Zdrowia) polega na nadzorze nad zakładami i instytucjami przeciwgruźliczemi, na udzielaniu zapomóg na cele walki z gruźlicą oraz na pracy ustawodawczej. Praca na terenie jest prowadzona przez liczne towarzystwa społeczne i instytucje samorządowe. Prawie wszystkie te jednostki wchodzą w skład ogólnego Związku Przeciwgruźliczego, który powstał z inicjatywy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departamentu Służby Zdrowia) i jest finansowany przez Skarb Państwa. Zadaniem Związku

jest koordynowanie działalności poszczególnych towarzystw przeciwgruźliczych, propaganda i czynności doradcze w sprawach organizacji walki z gruźlicą. Działalność ta jest prowadzona w ścisłej współpracy z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych (Departamentem Służby Zdrowia) i wyniki jej, charakteryzujące rozwój akcji przeciwgruźliczej na terenie Rzeczypospolitej w okresie sprawozdawczym, podane są na poniższej tabliczce:

W r. 1925 towarzystw przeciwgruźliczych było około 60
„ „ 1926 „ „ „ „ 118
„ „ 1927 „ „ „ „ 130

Na czoło walki z gruźlicą wysuwa się organizacja poradni przeciwgruźliczych, których zadaniem jest udzielanie porad zgłaszającym się chorym, roztaczane nad nimi opieki domowej zapomocą wywiadowczyń-higjenistek, wyszukiwanie wśród rodziny chorego osób, dotkniętych gruźlicą, kierowanie chorych do sanatorjów, szpitali i uzdrowisk, pouczanie i propaganda.

W ciągu okresu sprawozdawczego Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) wydało cały szereg okólników, określających, jakim wymaganiom mają poradnie odpowiadać, i normujących bieg pracy w poradniach przeciwgruźliczych. W ten sposób wprowadzono jednolitość organizacji i czynności oraz ustalono kwalifikacje personelu.

Pozatem referent do spraw gruźlicy dokonywał systematycznych inspekcyj poradni, zwłaszcza tych, które otrzymywały pomoc finansową ze Skarbu Państwa.

Poradni przeciwgruźliczych było:

w roku 1925 — 60
„ „ 1926 — 122
„ „ 1927 — 136.

Liczba sanatorjów przeciwgruźliczych, która w roku 1926 wynosiła 38, w roku 1927 wzrosła do 42, zaś liczba łóżek w tych sanatorjach z 2786 na 2966.

Celem przygotowania sił fachowych do walki z gruźlicą urządzane są przy czynnym współudziale Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departamentu Służby Zdrowia) kilka razy do roku uzupełniające kursy teoretyczne i praktyczne dla lekarzy, a przy poparciu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej również kursy dla pielęgniarek-wywiadowczyń.

W okresie sprawozdawczym przeszkolono w ten sposób 38 lekarzy i 65 pielęgniarek.

Na cele walki z gruźlicą Skarb Państwa wydał:

w roku 1925 — 185.045
„ „ 1926 — 341.459
„ „ 1927/8
(preliminowano) 425.000

Akcja, jak widać z powyższych danych, rozwija się dość pomyślnie, jednakże dla należytego jej rozwoju niezbędne jest wydanie przepisów ustawowych, normujących tę sprawę na terenie całego Państwa. To też w roku 1927 w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (Departamencie Służby Zdrowia) opracowano projekt ustawy o walce z gruźlicą. Projekt ten przewiduje obowiązek tworzenia poradni przeciwgruźliczych dla gmin o pewnej liczbie mieszkańców, tworzenie sanatorjów i oddziałów szpitalnych, tworzenie t. zw. stacyj leśnych, a w szczególności ochronę zdrowia dziecka, jako najbardziej wrażliwego na zarażenie.

Całość akcji przeciwgruźliczej ma być przekazana samorządom pod kontrolą czynników rządowych.

Walka z jaglicą jest prowadzona przedewszystkiem drogą wykrywania ognisk jagliczych wśród ludności przez badanie dzieci w szkołach i zakładach wychowawczych oraz poborowych. W roku 1926 zbadano w ten sposób 40.782 dzieci i ujawniono 5.349 chorych na jaglicę. Chorzy są leczeni bądź w przychodniach przeciwjagliczych, zaopatrzonych w odpowiedni personel lekarski i pielęgniarski, bądź też w specjalnych zakładach. Skarb Państwa w dużym odsetku pokrywa wydatki na te instytucje:

Przychodni przeciwjagliczych było:

w roku 1925 — 11
,, ,, 1926 — 37
,, ,, 1927 — 57

Liczba miejsc w zakładach przeciwjagliczych wynosiła:

w roku 1925 — około 1.000
„ „ 1926 — „ 1.600
„ „ 1927 — „ 2.000

W celu uzyskania odpowiedniego personelu lekarskiego przeszkolono na kursach w Warszawie, Wilnie, Krakowie i Lwowie 122 lekarzy.

Dla celów propagandy wydano 5.000 plakatów p. t. „Jak zapobiec jaglicy?", 30.000 ulotek p. t. „Co to jest jaglica?". Wreszcie wydano również 5 broszur dla lekarzy.

Koszt powyższej akcji wyniósł:

w roku 1925 — zł. 250.366
„ „ 1926 — „ 349.834
„ „ 1927/8
(preliminowano) „ 374.000
(i w budżecie nadzwycz. „ 185.000).

Walka z chorobami wenerycznemi i nierządem.

Zwalczanie chorób wenerycznych polega przedewszystkiem na udostępnieniu wszystkim chorym bezpłatnego leczenia i jest prowadzone głównie w większych miastach oraz w dzielnicach o większem nasileniu tych chorób, a więc na Kresach Wschodnich, na Huculszczyźnie i na Podhalu. W tych miejscowościach tworzone są przychodnie, udzielające bezpłatnego leczenia, a finansowane przez Skarb Państwa. Przychodni takich było w roku 1926 — 26, a leczono w nich 12.928 osób.

Pozatem lekarze urzędowi badają perjodycznie kobiety, uprawiające nierząd, a chore są leczone przymusowo.

Na walkę z chorobami wenerycznemi i z nierządem wydatkowano ze Skarbu Państwa:

w roku 1925 — zł. 290.903
„ „ 1926 — „ 317.200
„ „ 1927 — „ 352.800

Jednakże Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) nie uważa dotychczasowej akcji za dostateczną dla zwalczania chorób wenerycznych i, pragnąc walkę tę oprzeć na najnowszych zdobyczach wiedzy, a jednocześnie wzorując się poniekąd na metodach walki, stosowanych w innych krajach o wysokim poziomie kultury, opracowało w roku bieżącym projekt ustawy o zwalczaniu chorób wenerycznych. Projekt ten przewiduje w stosunku do chorego przymus leczenia i obowiązek unikania zarażania innych osób. Na lekarza nakłada się obowiązek uświadamiania chorego o zaraźliwości jego cierpienia, pozatem lekarz jest obowiązany powiadomić władzę sanitarną, jeżeli chory unika leczenia, jakoteż podać do wiadomości władzy źródło zarazy, o ile zostało ono jemu zakomunikowane przez chorego. Wreszcie projektowana ustawa nakłada na samorządy obowiązek utrzymywania przychodni przeciwwenerycznych i odpowiedniej liczby łóżek szpitalnych dla chorych wenerycznych.

Zarówno walka z gruźlicą, jak z jaglicą, czy też chorobami wenerycznemi, jest prowadzona, jak widać z powyższego, głównie zapomocą tworzenia poradni względnie przychodni, których zadaniem jest udzielanie pomocy lekarskiej, jakoteż opieka nad chorym i jego otoczeniem w domu. Ta ostatnia czynność należy do obowiązków pielęgniarki-higjenistki. W ten sam sposób prowadzona jest walka ze śmiertelnością wśród niemowląt (opieka nad matką i dzieckiem), walka z alkoholizmem, opieka nad dzieckiem w wieku szkolnym. Powstają przeto liczne poradnie różnych rodzajów, na tym samym terenie, każda ze swym własnym personelem lekarskim i pielęgniarskim. Przy takim trybie postępowania wydatki na personel, na lokal, na administrację są stosunkowo duże, a po-

zatem zachodzi ta niepożądana okoliczność, że do tej samej rodziny przychodzi nieraz kilka higjenistek, których wskazówki i zarządzenia niezawsze są identyczne.

Ośrodki zdrowia.

Chcąc uniknąć tych niepożądanych cech w swojej akcji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) wkroczyło w okresie sprawozdawczym na drogę tworzenia t. zw. ośrodków zdrowia, które mają centralizować całą akcję na terenie zdrowia publicznego, czyniąc ją jednocześnie łatwiejszą i mniej kosztowną. Przy pomocy finansowej Fundacji Rockefellerowskiej przystąpiono do organizowania czterech jednostek administracyjnych na wyłuszczonych wyżej zasadach (Warszawa—Mokotów, pow. warszawski, pow. skierniewicki i pow. będziński). Wyniki otrzymane były tak zachęcające, że miasto Warszawa przystąpiło do zorganizowania całej służby zdrowia na terenie stolicy na zasadach ośrodków zdrowia, a na prowincji samorzutnie powstają coraz to nowe ośrodki oparte na racjonalnych i zdrowych podstawach (Będzin, Częstochowa, Pobiedziska, Żydaczów i t. p.).

Szpitalnictwo.

Dział szpitalnictwa rozwija się stopniowo, aczkolwiek nieprzyjazne dotychczas warunki ekonomiczne stały racjonalnemu rozwojowi na przeszkodzie. Działalność czynników rządowych w tej dziedzinie polega przeważnie na koordynowaniu wysiłków ciał samorządowych i na kierowaniu tej akcji na tory właściwe. W okresie sprawozdawczym przeprowadzono dokładną rejestrację szpitali na terenie Rzeczypospolitej i na podstawie danych otrzymanych opracowano szczegółowy program racjonalnego rozwoju szpitalnictwa na okres najbliższych 20—30 lat.

Materjały dotychczas zebrane dają możność kontrolowania poczynań poszczególnych samorządów i ugrupowań społecznych. Wyklucza się w ten sposób dowolność inicjatywy i kontroluje programowość akcji w tym kierunku.

Każdy projekt szpitala musi być rozpatrzony przez specjalną komisję w łonie Departamentu Służby Zdrowia i ulega zatwierdzeniu lub zostaje odrzucony, zależnie od dostosowania do ogólnego programu, jak również od szczegółów rozplanowania.

W ten sposób rozpatrzono i zatwierdzono w okresie sprawozdawczym projekty szpitali w Sierpcu, Gostyninie, Białymstoku, Radomiu, Jędrzejowie, Łodzi, Częstochowie, Piotrkowie, Myszkowie, Skierniewicach, Sarnach, Baranowiczach, Radomsku, Włodzimierzu Wołyńskim. Większość z nich jest w budowie, niektóre zaś są już na ukończeniu względnie wykończone i oddane do użytku.

Na podstawie rejestracji, przeprowadzonej

w r.	1925/26	było	613	szpitali	ogólnych	o liczbie	44.864	łóżek
,,	,, 1926/27	,,	634	,,	,,	,,	47.187	,,
,,	,, 1927/28	,,	649	,,	,,	,,	48.735	,,

Odrębną gałąź stanowi szpitalnictwo psychjatryczne, które, jak to wykazała przeprowadzona rejestracja w stanie obecnym tylko w nieznacznym stopniu zaspakaja istniejące potrzeby. To też Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) dołożyło wszelkich starań, aby pobudzić inicjatywę poszczególnych ciał samorządowych w celu wybudowania wspólnemi siłami szeregu zakładów psychjatrycznych. W szybkiem tempie posuwają się prace w tym kierunku grup Województw (I. Białostockie, Nowogródzkie i Wileńskie, II. Lubelskie, Wołyńskie i Poleskie, III. Warszawskie). Odpowiednie tereny pod zakłady są już wybrane i akcja, mająca na celu sfinansowanie tych przedsięwzięć, jest na dobrej drodze. W najbliższym czasie spodziewane jest oddanie do użytku szpitalnictwa psychjatrycznego około 500 łóżek w budynkach już istniejących.

Przepisy, normujące sprawy szpitalnictwa na terenie Rzeczypospolitej, są nader różnorodne w zależności od dzielnicy, a częściowo bardzo przestarzałe. W tych warunkach szpitalnictwo polskie nie może się normalnie rozwijać, wobec czego powstała konieczność opracowania jednolitej dla całego Państwa nowoczesnej ustawy szpitalnej. Projekt takiej ustawy, opracowany w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych (Departamencie Służby Zdrowia), przewiduje obowiązek zakładania szpitali ogólnych przez samorządy powiatowe i miejskie. Szpitale specjalne mają być zakładane przez samorząd wojewódzki, przyczem Państwo ma ponosić $^1/_2$ kosztów. Osobne rozdziały określają prawa i obowiązki szpitali, przepisy co do pracowników, stosunek szpitala do chorych i t. d. i t. d.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) sprawuje również nadzór nad lecznictwem w Kasach Chorych. Nadzór ten udoskonalił się do pewnego stopnia dzięki zarządzeniu, ażeby wszelkie uchwały Zarządów Kas w zakresie lecznictwa oraz statystyki lekarskiej podlegały opinjowaniu przez lekarza powiatowego.

Działalność tę ilustruje poniższa tabliczka:

	Liczba Kas Chorych poddanych lustracji	Liczba lustracyj dokonanych
Rok 1925	193	730
,, 1926	228	850
,, 1927	244	930

Pomoc lekarska dla urzędników państwowych.

Pomoc lekarska dla urzędników państw. jest organizowana i finansowana w całości przez Państwo.

Doniedawna szczupłe kredyty wyczerpywały się przeważnie na zabiegi dentystyczne oraz na zapomogi na leczenie klimatyczne, stosowane częstokroć niecelowo, np. jako wywczasy letnie.

Na podstawie nowego rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 4. VIII. 1926 r. zmieniono dotychczasowy tryb postępowania, a przedewszystkiem rozszerzono znacznie leczenie gruźlicy w kierunku umieszczania chorych w specjalnych zakładach (sanatorjach).

Na skutek zmian wprowadzonych, działalność pomocy lekarskiej dla urzędników państwowych wzmogła się znacznie, a liczba porad udzielonych, jak również liczba osób, skierowanych do szpitali i sanatorjów wzrosła. Dane liczbowe podaje poniższa tabelka:

	Udzielenie porad lekarskich	Skierow. do szpitala i sanat. osób	Liczba dni szpit. wzgl. sanator.	Skierow. do uzdrowisk państwow.	Liczba dni pobytu w uzdrow.	Udzielono prześwietl. Roentgen.	Udzielono naświetlań lampą kwarcową
Rok 1925	411.617	10.393	205.014	634	24.835	2.752	29.004
,, 1926	508.150	12.805	251.588	774	34.592	3.425	38.404
,, 1927 (I półr.)	292.138	12.878	313.281	—	—	1.948	17.147

Wydatki Skarbu Państwa na ten cel wynosiły:

w roku 1925 — zł. 2.404.607
,, ,, 1926 — ,, 4.240.714
,, ,, 1927/28 (preliminowano) ,, 4.750.000

Stan personelu leczniczego w Rzplitej.

Następująca tablica ilustruje stan liczbowy personelu leczniczego na terenie Rzeczypospolitej w dniu 1. I. 1927 r. z podziałem na Województwa:

Województwa	Lekarze	Dentyści	Felczerzy	Położne	Samodzielni technicy dentystyczni
M. st. Warszawa . .	1874	868	Na obszarze Woj.:		
Woj. Warszawskie .	381	206	Warszawskiego,	Ogólna liczba	Na obszarze Woj.:
,, Łódzkie . . .	708	317	Łódzkiego,	położ. 6857	Śląskiego,
,, Kieleckie . . .	439	167	Kieleckiego,		Poznańskiego,
,, Lubelskie . .	391	127	Lubelskiego,		Pomorskiego,
,, Białostockie .	309	189	Białostockiego,		364
,, Wileńskie . .	390	182	Wileńskiego,		
,, Nowogródzkie .	116	71	Nowogródzkiego,		
,, Poleskie . . .	168	74	Poleskiego,		
,, Wołyńskie . .	214	113	Wołyńskiego,		Na obszarze Woj.:
,, Poznańskie . .	594	66	i na obszar m.		Krakowskiego,
,, Pomorskie . .	192	32	st. Warszawy.		Lwowskiego,
,, Śląskie	363	43	Ogólna liczba fel-		Stanisławowsk.
,, Krakowskie .	868	65	czerów 2.357		i Tarnopolsk. 243
,, Lwowskie . .	1240	121			
,, Stanisławowsk.	311	37			
,, Tarnopolskie .	240	31			
	8798	2709			

Pozatem posiadamy obecnie na całym obszarze Rzeczypospolitej 169 wykwalifikowanych pielęgniarek, t. j. takich, które ukończyły dwuletnią szkołę specjalną.

Sprawy zawodu lekarskiego i felczerskiego zostały unormowane odpowiedniemi ustawami w latach, poprzedzających okres sprawozdawczy. W roku 1927 wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o wykonywaniu praktyki dentystycznej (Dz.U. R. P. Nr. 54/1927, poz. 476), które normuje tę sprawę w sposób jednolity dla całego Państwa.

W myśl tego rozporządzenia praktykę lekarsko-dentystyczną na terenie Rzeczypospolitej wykonywać mogą jedynie osoby, przygotowane do niej przez studja akademickie (lekarze, absolwenci Państwowego Instytutu Dentystycznego w Warszawie), po odbyciu rocznej praktyki przygotowawczej. Natomiast znosi się pojęcie ,,samodzielnego" technika, zezwalając na wykonywanie czynności techniczno-dentystycznych wyłącznie na zamówienie i pod kierunkiem lekarza-dentysty. Typ ,,samodzielnego technika" pozostaje w dzielnicach Małopolski i Wielkopolski aż do wymarcia osób, które te prawa nabyły. W ten sposób zapobiega się w przyszłości uprawianiu praktyki dentystycznej przez osoby niedostatecznie wykwalifikowane.

W okresie sprawozdawczym poczyniono również kroki celem unormowania sprawy położnych na terenie Rzeczypospolitej. W przygotowaniu jest projekt ustawy, któraby te sprawy normowała analogicznie do praktyki lekarskiej, dentystycznej i felczerskiej.

Z wszystkich działów personelu leczniczego największe braki dają się odczuwać w grupie pielęgniarek wykwalifikowanych, bez których nie można sobie wyobrazić racjonalnie prowadzonej pracy w nowoczesnych szpitalach i poradniach. To też w tym kierunku czynione są wysiłki, aby jak najprędzej otrzymać w Polsce materjał pielęgniarski odpowiednio wykwalifikowany i w odpowiedniej liczbie.

W roku 1927 przystąpiono z pomocą finansową Fundacji Rockefellerowskiej do budowy specjalnego obszernego gmachu dla Warszawskiej Szkoły Pielęgniarstwa z in

ternatem na 100 uczenic. Dla uzyskania odpowiedniego materjału wychowawczego, z pomocą finansową Fundacji Rockefellerowskiej, skierowano 5 pielęgniarek na przeszkolenie zagranicę, starania o dalsze 4 stypendja są w toku.

Inżynierja sanitarna.

Jako jeden z nowopowstałych w okresie sprawozdawczym działów administracji służby zdrowia należy wymienić *dział inżynierji sanitarnej*. Do działu tego należą takie sprawy, jak zaopatrywanie ludności w wodę, usuwanie nieczystości i wogóle jak najszerzej pojęta higjena otoczenia. Odpowiedni referat utworzono w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w r. 1926.

Wobec zupełnego prawie braku odpowiednio wykwalifikowanych fachowców inżynierów sanitarnych urządziło Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) w końcu roku 1926 kurs przeszkalający 3-tygodniowy dla inżynierów, pracujących w dziale sanitarnym. W ten sposób przeszkolono 35 inżynierów, co już w pewnej mierze przyczyniło się do ożywienia w sprawach inżynierji sanitarnej. Dodatnie wyniki tego pierwszego kursu uczyniły możliwem zorganizowanie podobnego, ale już 5-tygodniowego kursu w r. 1927.

W drugiej połowie r. 1926 utworzono również ze współudziałem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departamentu Służby Zdrowia) Polski Instytut Wodociągowo-Kanalizacyjny, który ma na celu pracę nad całokształtem spraw wodociągowych i kanalizacyjnych pod względem naukowym, organizacyjnym i technicznym, prowadzenie statystyki, popieranie inicjatywy w tworzeniu nowych zakładów oraz przemysłu pomocniczego.

W roku 1927 uruchomiono wspólnie z Magistratem m. st. Warszawy stację doświadczalną do badania ścieków w Warszawie (na Kaskadzie), która ma służyć za punkt oparcia dla praktycznego rozstrzygania wszelkich zagadnień, związanych z oczyszczaniem ścieków.

Jednakże nie wystarczają same instytucje naukowe dla wprowadzenia zasad nowoczesnej inżynierji sanitarnej w życie. Niezbędne okazało się również opracowanie norm prawnych, w których dział ten mógłby się rozwijać. To też w okresie sprawozdawczym przystąpiono także do ostatecznego opracowania szeregu ustaw, któreby dały podstawę do normalnego rozwoju tej dziedziny życia społecznego. A więc opracowano projekt ustawy o zaopatrywaniu ludności w wodę i o usuwaniu wód zużytych. Projekt ten przewiduje: 1) przymus sporządzania planów wodociągów i kanalizacji dla miast o pewnej liczbie mieszkańców, 2) rozciągnięcie nadzoru nad jakością wody i ścieków w całem Państwie, oraz 3) przymus połączenia domu z siecią wodociągów i kanalizacji tam, gdzie ona istnieje.

Zwalczanie chorób zawodowych.

Wspólnie z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej opracowano i wydano rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o zapobieganiu chorobom zawodowym i ich zwalczaniu (Dz. Ust. Nr. 78/1927 poz. 676). Rzeczone rozporządzenie stanowi podstawę prawną do skutecznej ochrony zdrowia we wszystkich dziedzinach pracy zawodowej drogą wydawania odpowiednich przepisów sanitarnych. Ministrowi Spraw Wewnętrznych wspólnie z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej przysługuje prawo ogłaszania listy chorób, uznanych za zawodowe, mają oni również prawo wydawać wspólnie z Ministrem Przemysłu i Handlu zakazy używania przy pracy pewnych szkodliwych materjałów, narzędzi, czy też metod.

Wszelkie przypadki chorób zawodowych podlegają przymusowemu zgłoszeniu. Pozatem ustalona została również procedura badania osób poszkodowanych.

Chowanie zmarłych.

Na zakończeniu jest ustawa o chowaniu zmarłych i stwierdzaniu przyczyn zgonu, która ma nadać charakter jednolity i nowoczesny rozbieżnemu i przestarzałemu ustawodawstwu, które obowiązuje dotychczas w tej dziedzinie. Ustawa ta przewiduje obowiązek stwierdzania zgonu i jego przyczyny w każdym przypadku śmierci, co da dopiero możność zaprowadzenia racjonalnej statystyki lekarskiej na terenie Rzeczypospolitej. Przewiduje się obowiązek zakładania cmentarzy przez gminy. Kremacja zwłok ma być dopuszczalna.

Nadzór nad żywnością.

W dziale nadzoru nad żywnością działalność Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departamentu Służby Zdrowia) polegała w okresie sprawozdawczym na pracach ustawodawczych, na kontrolowaniu działalności czterech państwowych zakładów badania żywności i przedmiotów użytku (w Warszawie, Łodzi, Krakowie i Poznaniu), oraz na udzielaniu opinij fachowych dla władz centralnych i urzędów.

Usiłowano rozszerzyć sieć małych stacyj kontrolnych na prowincji i ściągać większą liczbę prób do zakładów. Że wyniki tej akcji są pomyślne, dowodzi poniższa tabelka, podająca liczby prób, wykonanych łącznie przez wszystkie zakłady razem.

	Liczba prób zbadanych	Liczba prób zakwestjonowanych
Rok 1925	65.253	15.794
Rok 1926	78.772	19.096
Rok 1927	70.581	16.514

Badania te były przeprowadzone w oddziałach: nabiałowym, hydrologicznym, ogólno-chemicznym i toksykologicznym.

Stronę finansową działalności Państwowych Zakładów badania żywności i przedmiotów użytku, w związku z zagadnieniem ich samowystarczalności, ilustruje poniższa tabelka:

	Wydatki	Dochody
Rok 1925	291.366	138.928
Rok 1926	331.128	190.505
Rok 1927/8 (prelim).	380.871	424.400

W dziale nadzoru nad żywnością, brak jednolitych a nowoczesnych norm prawnych również okazał się czynnikiem, hamującym dalszy normalny rozwój tej sprawy, tak ważnej dla życia społecznego. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) wykończyło przeto w okresie sprawozdawczym projekt ustawy o nadzorze nad artykułami żywności i przedmiotami użytku.

Projekt ten przekazuje cały zakres nadzoru nad żywnością organom państwowym, mianowicie Państwowym Zakładom badania żywności i przedmiotów użytku oraz stacjom prowincjonalnym, współpracującym z Zakładami a pozostającym pod nadzorem lekarzy powiatowych. W ten sposób zorganizowany nadzór będzie stały, systematyczny, powszechny, jednolity i wykonywany przez ludzi fachowo wyszkolonych.

Obecny stan rzeczy częstokroć grzeszy przeciwko tym zasadom.

Wreszcie w tym samym dziale opracowano projekty rozporządzeń:

a) w sprawie używania barwników do barwienia artykułów żywności i przedmiotów użytku,

b) w sprawie stosowania mechanicznych urządzeń w piekarniach, cukierniach i t. d.,
c) w sprawie urządzenia i utrzymywania sklepów rzeźniczych, masarni, wędliniarni,
d) w sprawie urządzenia i utrzymania obór, sklepów z mlekiem, mleczarni,
e) w sprawie sprzedaży artykułów spożywczych w sklepach i innych miejscach sprzedaży i cały szereg innych.

Walka z alkoholizmem.

Walka z alkoholizmem jest prowadzona przez organizacje społeczne, a w znacznej mierze jest finansowana przez Skarb Państwa. Poza udzieleniem subwencyj, czynniki rządowe mają niejako nadzór nad całą akcją, a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) w szczególności zajmuje się sprawami, dotyczącemi lecznictwa alkoholików oraz propagandą idei walki z alkoholizmem.

Doniedawna istniał tylko jeden zakład leczniczy dla alkoholików, prowadzony przez OO. Kamiljanów w Górach Tarnowskich. W roku bieżącym, staraniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia), urządzono drugi podobny zakład w Gościejewie (pow. obornicki, woj. poznańskie). Dzięki tym zakładom uda się do pewnego stopnia odciążyć zakłady dla chorych umysłowo, gdzie dotychczas z konieczności umieszczano również i alkoholików.

Zdając sobie sprawę ze znaczenia walki z alkoholizmem, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) wprowadziło wykłady z tej dziedziny, jako stałą część składową programu na kursach dla pielęgniarek-higjenistek. Pozatem w roku 1926 urządzono kurs specjalny w Państwowej Szkole Higjeny dla nauczycieli, studentów, księży i innych działaczy społecznych. Frekwencja tego kursu wyniosła 160 osób. Podobny kurs odbył się również w roku 1927 i liczył 250 słuchaczów i słuchaczek.

Pozatem Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) popiera również tworzenie poradni dla alkoholików, zwłaszcza przy powstających w ostatnim czasie „ośrodkach zdrowia", o których była mowa wyżej.

Na walkę z alkoholizmem Skarb Państwa wydał:

w roku 1925 — zł. 138.930
w roku 1926 — „ 248.350
w roku 1927/8 — „ 183.603
(od 1 IV. do 1 III. 28)

Działalność na polu higjeny.

W dziedzinie higjeny międzynarodowej Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) opracowało wnioski na Międzynarodową Konferencję Sanitarną w Paryżu, mającą za zadanie ustalić zmiany, które należałoby wprowadzić do międzynarodowej umowy sanitarnej z 17. I. 1912 r. Nowa umowa, odpowiednio zmieniona, została podpisana przez delegata Rzeczypospolitej w dniu 21. VI. 1926 r.

W celu rozbudowy systemu umów sanitarnych z państwami ościennemi, zmierzających do zapobiegania zawleczeniu chorób zakaźnych z kraju do kraju, Polska ratyfikowała w dn. 30. VII. 1926 r. umowę sanitarną z Czechosłowacją.

Państwowy Zakład Higjeny.

We wszystkich wymienionych wyżej działach pracy wielką pomocą dla Państwowej Służby Zdrowia jest Państwowy Zakład Higjeny w Warszawie z oddziałami na prowincji. W roku 1927 rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej (Dz. Ust. Nr. 54/1927, poz. 477) ustalony został statut tego zakładu, nadający tej instytucji charakter naukowo-badawczy. Zakład jednoczy cztery jednostki administracyjno-fachowe, mianowicie:

Dział I — Bakterjologja i medycyna doświadczalna,
Dział II — Chemja (instytut farmaceutyczny),
Dział III — Państwowa Szkoła Higjeny i
Dział IV — Produkcja surowic i szczepionek.

Filje zakładu istnieją we Lwowie, Krakowie, Łodzi, Lublinie, Wilnie, Pińsku, Toruniu i Poznaniu.

Działalność Państwowego Zakładu Higjeny w okresie sprawozdawczym była nader intensywna i wykazała znaczny rozwój tak pod względem ilości, jak i jakości prac dokonanych.

W dziale I-ym dokonywane są liczne badania materjału zakaźnego, przysyłanego przeważnie przez lekarzy urzędowych i samorządowych. Badania te w większości przypadków są wykonywane bezpłatnie. Liczbę badań dokonanych w ciągu ostatnich lat w poszczególnych filjach podaje poniższa tabelka:

	Rok 1925	Rok 1926	Rok 1927
Warszawa	19.070	35.681	46.313
Lwów	8.991	22.157	30.034
Kraków	3.382	8.816	10.218
Łódź	3.828	7.059	8.255
Lublin	4.080	7.867	7.391
Toruń	2.870	3.813	8.744
Wilno	2.443	6.659	3.017
Poznań	—	14.643	18.532
Razem	44.664	106.695	132.504

Produkcja surowic i szczepionek rozwija się zwłaszcza pod względem jakościowym. W roku 1925 Zakład produkował 10 różnych rodzajów surowic, zaś w roku 1927 — 15. W okresie sprawozdawczym wprowadzono również produkcję 10 różnych nowych rodzajów szczepionek, których liczba dochodzi obecnie do 32.

Ilościowo produkcja zakładu za ubiegłe lata przedstawia się następująco:

Wyprodukowano	1925	1926	1927
Surowic w litrach	3.999,9	3.195,5	3.665,3
Szczepionek i preparatów diagnostycznych w litrach	2.072,8	1.956,0	4.344,4
Szczepionek suchych (Besredki) porcyj	52.880	103.203	154.158
Krowianki ospowej porcyj	2.543.857	1.972.865	2.131.597
Insuliny jednostek	375.400	996.000	1.052.500

Zmniejszenie się poszczególnych liczb w powyższem zestawieniu tłumaczy się spadkiem nasilenia epidemji, o czem już była mowa wyżej.

W roku 1927 Zakład wydzierżawił na 6 lat ośrodek po parcelacji majątku ziemskiego Gołymim (pow. ciechanowski) o powierzchni 235 hektarów. Na terenie tym prowadzona jest hodowla jałówek dla produkcji krowianki ospowej i utrzymywane są konie, niezbędne do wyrobu surowic. Pozatem Gołymin dostarcza również paszy dla zwierząt, utrzymywanych w fermie Służew pod Warszawą na potrzeby produkcji surowic.

Państwowa Szkoła Higjeny, jako część Zakładu prowadziła liczne kursy dla lekarzy, inżynierów, nauczycieli i niższego personelu sanitarnego. Działalność ta, stosunkowo słaba jeszcze w roku 1925, rozwija się z roku na rok i zatacza coraz szersze kręgi. Załączona tabelka podaje dane liczbowe:

W roku 1925 liczba słuchaczy wynosiła 258
„ „ 1926 „ „ „ 503
„ „ 1927 „ „ „ 802

Pozatem pracownicy Zakładu wykonali cały szereg prac z dziedziny medycyny doświadczalnej i zapobiegawczej, a wyniki ogłaszali w piśmiennictwie polskiem i zagranicznem. Liczba takich ogłoszonych drukiem prac w okresie sprawozdawczym sięga kilku dziesiątków.

Pod względem finansowym obroty Zakładu zwiększają się z roku na rok, przyczem, opierając się na dochodach z działu produkcji, Zakład dąży do samowystarczalności. Dane liczbowe za ostatnie 3 lata podaje poniższa tabelka:

	Wydatki zł.	Dochody zł.
Rok 1925	1.044.082	401.520
,, 1926	1.285.810	1.114.213
,, 1927/28 (prelimin.)	1.390.622	813.800

Rzekomy spadek wpływów w roku 1927/28 wynika z reorganizacji zakładu, polegającej na wyodrębnieniu działu produkcji surowic i szczepionek i przeniesieniu dochodów tego działu do grupy przedsiębiorstw.

Uzdrowiska państwowe.

Z pomiędzy licznych zdrojowisk polskich trzy największe (Busk, Ciechocinek i Krynica) stanowią własność Państwa. Zdrojowiska te, zaniedbywane przez zaborców, otoczone są obecnie opieką Rządu, co odbija się na ich wyglądzie i na frekwencji, rosnącej z roku na rok. Świadczą o tem liczby, dotyczące frekwencji i kąpieli, wydanych za ostatnie trzy lata.

	Liczba kuracjuszów	Liczba kąpieli
Busk.		
Rok 1925	4.170	100.092
,, 1926	5.183	113.036
,, 1927	6.464	164.946
Ciechocinek.		
Rok 1925	11.605	277.186
,, 1926	14.396	357.728
,, 1927	15.765	390.772
Krynica.		
Rok 1925	18.437	256.191
,, 1926	23.744	308.392
,, 1927	29.506	422.115

W okresie sprawozdawczym w zdrojowiskach tych dokonano całego szeregu robót inwestycyjnych o charakterze kapitalnym, a więc w Busku wybudowano 3 zbiorniki na wodę mineralną i muł leczniczy oraz przebudowano źródła, rozpoczęto budowę elektrowni i roboty meljoracyjne (osuszanie). W Ciechocinku wybudowano wodociąg, rozpoczęto wiercenie termy solankowej o głębokości 1200 m., przystąpiono do robót meljoracyjnych (osuszanie) i do zreorganizowania sieci elektrycznej. Najwięcej robót inwestycyjnych wykonano w Krynicy, gdzie wybudowano nowe łazienki mineralne o 224 kabinach, założono kanalizację, urządzono bulwarki, wywiercono 6 nowych źródeł, rozpoczęto budowę nowego domu zdrojowego, zbudowano elektrownię i t. d.

Gospodarka finansowa zdrojowisk państwowych według zamknięć budżetowych za lata ubiegłe i preliminarza na rok 1927/28, przedstawia się jak następuje:

	WYDATKI			DOCHODY
	Zwyczajne	Nadzwyczajne	Razem	
Busk.				
r. 1925	251 422	55 000	306 422	273 698
r. 1926	291 928	4 309	296 237	392 643
r. 1927/28 (prelim.)	265 490	*)	—	414 420
Ciechocinek.				
r. 1925	428 557	421 007	849 564	849 614
r. 1926	606 260	419 991	1 026 251	1 006 936
r. 1927/28 (prelim.)	632 550	*)	—	1 115 110
Krynica.				
r. 1925	439 230	1 106 855	1 546 085	846 237
r. 1926	524 056	2 185 462	2 709 518	1 271 187
r. 1927/28 (prelim.)	605 958	*)	—	1 461 660

Z zestawienia tego widać, że i wydatki i dochody rosną z roku na rok. Zawsze jednak dochody znacznie przewyższają wydatki. Zyski są obracane na roboty inwestycyjne, które wyliczono wyżej. Na prace te zaciągnięto pozatem pożyczkę w wysokości 3 000 000 złotych w Banku Gospodarstwa Krajowego.

W stosunku do innych zdrojowisk i uzdrowisk w Państwie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Departament Służby Zdrowia) sprawuje nadzór i wydaje ogólne zarządzenia, dbając o rozwój tej gałęzi gospodarstwa krajowego. W okresie sprawozdawczym dla spopularyzowania zdrojowisk i uzdrowisk polskich wprowadzono na kolejach państwowych ulgę w wysokości 66% kosztów przejazdu dla powracających kuracjuszów, pozatem zwiększono nadzór sanitarny i roztoczono nadzór nad regulowaniem cen.

XI.

Organizacja i administracja Policji Państwowej oraz zagadnienie bezpieczeństwa publicznego.

Powołana do życia przez ustawę z dnia 24. VII. 1919 r. policja państwowa w postaci jednolitego korpusu na terenie całego państwa, opartego pod względem organizacji na wzorach wojskowych, w ciągu pierwszego okresu swego istnienia w latach 1919—1920 wchłonęła w siebie poprzednie różnorodne formacje służby bezpieczeństwa, utrwaliła swe zasadnicze formy organizacyjne i systematycznie postępowała naprzód, aby sprostać ciężkim i złożonym zadaniom, przypadającym policji w nowoczesnem państwie.

Nowy projekt ustawy o Policji Państwowej.

Policja Państwowa powstała wówczas, kiedy proces tworzenia się władz administracji ogólnej nie został jeszcze ukończony: władze II instancji jeszcze nie istniały. W miarę utrwalania się struktury władz administracyjnych, jako władz bezpieczeństwa publicznego, w miarę krystalizowania się stanu prawnego pod tym względem i rozwoju stosunków administracyjno-państwowych, poczęły wyłaniać się pewne braki i niedomówienia w ustawie o policji z roku 1919, a potrzeba usunięcia tych luk stopniowo wzrastała. Okres sprawozdawczy był właśnie okresem wzmożonej pracy w kierunku przystosowania organizacji aparatu policyjnego do organizacji władzy bezpieczeństwa, sprecyzowania

*) W budżecie na rok 1927/28 przewidziano w wydatkach nadzwyczajnych na 3 uzdrowiska łącznie kwotę złotych 1.538.022,—.

wzajemnego stosunku oraz jednoczesnego ustawowego uregulowania praw i obowiązków służbowych funkcjonarjuszów P. P. Wynikiem tej pracy jest nowy projekt ustawy o Policji Państwowej. Projekt ten, znajdujący się obecnie w ostatniej fazie przygotowań legislacyjnych, nie zmienia zasadniczych form organizacji korpusu p. p., zachowując nietkniętą jednolitość organizacyjną i wyłączność praw policji w przysługującym jej zakresie służby bezpieczeństwa. Zależność policji od władz administracji ogólnej i władz wymiaru sprawiedliwości jest w nowym projekcie określona zupełnie ściśle tak, jak wymaga tego zakres obowiązków i odpowiedzialności. Hierarchja władz wewnętrznych korpusu została niezmieniona. Projekt zawiera postanowienia, zabezpieczające policję od obarczających ją dziś funkcyj, nie mających żadnego związku ze służbą bezpieczeństwa. W części odnoszącej się do spraw funkcjonarjuszy P. P. znajduje rozwiązanie kwestja zaopatrzenia emerytalnego w razie śmierci lub całkowitej utraty zdolności do pracy z powodu wykonywania czynności służbowych: w takich wypadkach niezależnie od zwykłego zaopatrzenia emerytalnego przewidziana jest jednorazowa zapomoga w wysokości 2-letniego uposażenia. Sposób obliczania emerytury ma być również uprzywilejowany, co uzasadnia się szczególnie ciężkiemi warunkami służby, powodującemi znacznie szybszą utratę zdolności do pracy, niż w każdej innej dykasterji służby państwowej. Rozdział projektu, dotyczący odpowiedzialności służbowej, jest znacznie rozszerzony w porównaniu ze stanem dotychczasowym w kierunku pogłębienia analogji z wojskiem zarówno pod względem organizacji, jak i dyscypliny wojskowej. Ponadto określone są zadania i obowiązki policji w zakresie obrony państwa w czasie pokoju i na wypadek wojny.

Szkolenie funkcjonarjuszy P. P.

Poza zmianą (projektem) ustawy zasadniczej o policji dokonano w zakresie administracji korpusu policyjnego, w okresie sprawozdawczym, szeregu posunięć i zarządzeń, z których najważniejsze:

Dokonano całkowitej zmiany systemu szkolenia funkcjonarjuszów P. P. W pierwszych latach swego istnienia korpus P. P., mając olbrzymie zadanie wyszkolenia surowego materjału, nie mógł w tej dziedzinie przyjąć najlepszego, ale trudnego i wymagającego dużo czasu systemu, lecz z konieczności musiał poprzestać na tem, co było w danej chwili wykonalne. Masa policyjna musiała jak najszybciej przejść sumaryczne przeszkolenie, aby mieć teoretyczne podstawy do swej codziennej pracy. Szkoły dla niższych funkcjonarjuszów P. P. z kursem trwającym od 6 tygodni do 3 miesięcy funkcjonowały w każdem województwie, a dla wyższych funkcjonarjuszów przy Komendzie Głównej P. P. z kursem 5-miesięcznym. Szkoły te musiały walczyć z wieloma trudnościami, jak ograniczenia budżetowe w okresie kryzysu gospodarczego, częsta używalność oddziałów szkolnych w charakterze rezerw do wystąpień na całym obszarze państwa, uniemożliwiająca normalny tok zajęć szkolnych, brak potrzebnych pomocy szkolnych i wykwalifikowanych wykładowców wewnątrz korpusu i t. p. Gdy to sumaryczne wyszkolenie doprowadziło do pewnego maximum nasycenia szeregów P. P. funkcjonarjuszami z elementarnem wyszkoleniem fachowem, można było kłaść podstawy pod nowy system szkolenia zawodowego. W kwietniu b. r. powołano do życia specjalny kurs instruktorów P. P., którego zadaniem jest przygotowanie własnego aparatu wykładowców i wychowawców dla szkół policyjnych. Na kurs ten powołano około 100 funkcjonarjuszów różnych stopni służbowych, posiadających najlepsze kwalifikacje służbowe i cenzus naukowy. Kurs ten oprócz przedmiotów fachowych policyjnych oraz niektórych przedmiotów wojskowych, obejmuje wykłady pedagogiki, psychologji i dydaktyki. Czas trwania kursu obliczony jest na 10 miesięcy. Słuchacze kursu poddani zostaną egzaminowi, który będzie miał na celu ocenę ich przydatności do tych czy innych zadań w dziedzinie szkolnictwa policyjnego, a następnie zużytkowani będą w nowoorganizowanej sieci szkolnej. Szkoły policyjne, jakkolwiek lokalowo rozmieszczone na całym obszarze państwa,

będą scentralizowane przy Komendzie Głównej P. P. Otwarcie ich nastąpi w przybliżeniu od 1 kwietnia 1928 r. Ilość szkół obliczona jest na przeszkolenie corocznie 2 000 ludzi, w pierwszym rzędzie najniższych stopni służbowych, wśród których potrzeba przeszkolenia daje się najbardziej odczuwać.

Reorganizacja służby śledczej.

Zasadniczą zmianą, jaka zaszła w ustroju wewnętrznym policji, jest reorganizacja służby śledczej. Ten dział służby, jako specjalnie ważny, ulegał już kilkakrotnym przemianom w poszukiwaniu właściwych dróg. Reorganizacja ostatnia polega na zlikwidowaniu odrębnej organizacji policji politycznej, oddzieleniu od policji czynności informacyjno-politycznych i na wcieleniu aparatu policyjnego do ścigania przestępstw antypaństwowych do ogólno-policyjnego aparatu śledczego. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 8. IV. 1927 r. (Dz. Ust. R. P. Nr. 40, poz. 358) ustala w łonie policji państwowej następujący schemat organizacji służby śledczej: 1) wydziały śledcze przy jednostkach P. P. I-ej instancji (komendach powiatowych i miejskich) wymagających zorganizowanej komórki śledczej, 2) urzędy śledcze wchodzące w skład urzędów komendantów wojewódzkich i 3) centralę śledczą, funkcje której spełnia Wydział IV Komendy Głównej P. P. Na podstawie tego rozporządzenia utworzono 41 wydziałów śledczych na terenie całego państwa i zorganizowano urzędy śledcze przy wszystkich komendach wojewódzkich. Rola urzędów śledczych i centrali śledczej w Komendzie Głównej P. P. jest wyłącznie nadzorcza i instrukcyjna. Czynności wykonawcze należą do wydziałów śledczych. Pod tym względem te ostatnie zależne są od władz sądowych i prokuratorskich, a w zakresie służby prewencyjnej także od władz administracji ogólnej.

Rozbudowa sieci połączeń telefonicznych siłami policji.

Wreszcie należy podnieść wyniki pracy policji w zakresie rozbudowy sieci łączności na terenie województw wschodnich. Impulsem w kierunku podjęcia przez policję pracy w tym zakresie dla celów bezpieczeństwa był fatalny stan środków łączności, który dał się szczególnie we znaki policji w okresie wzmożonej akcji dywersyjnej w latach 1923—1924. Odcięte od świata jednostki policyjne, rozrzucone na olbrzymich obszarach województw kresowych, nie mając środków łączności, nietylko nie mogły skutecznie i terminowo występować w zagrożonych miejscowościach, ale nawet dowiadywały się o faktach napadów z przerażającem opóźnieniem. Konieczność nakazywała usunąć zło własnemi siłami, nie oglądając się na kompetencje. Aparat policyjny kierowany z Komendy Głównej P. P. przy współudziale organów pocztowo-telegraficznych, wojskowych, a wreszcie komunalnych, oraz rozumiejących w tej akcji własny interes osób prywatnych, w ciągu 3-ch lat rozbudował sieć telefoniczną pomiędzy jednostkami policyjnemi w ogólnej ilości 9.491 km dwuprzewodowej linji typu stałego. Koszty tej budowy wyniosły: 530.000 zł., co daje przeciętny koszt 1 km od 60—70 zł. Gdy porównamy tę sumę z normalnym kosztorysem budowy kilometra linji telefonicznej, wynoszącym według cen obecnych około 540 zł., to oszczędność Skarbu Państwa wyrazi się sumą około 4.500.000 zł. Stan posiadania państwa w tym zakresie powiększył się o 9.491 km dwuprzewodowej linji telefonicznej kosztem ośmiokrotnie niższym od normalnego.

Jaki jest efekt tej pracy i znaczenie jej dla służby bezpieczeństwa, wskazuje najlepiej podana niżej tabelka liczbowa:

Województwo	Ogólna ilość urzędów p. p.	Z połączeniem telefonicznem	
		w r. 1925	w r. 1927
Wołyńskie	208	14	192
Białostockie	210	96	191
Poleskie	191	65	169
Wileńskie	142	25	140
Nowogródzkie	146	21	145

Na tle tego zestawienia sieć łączności policji państwowej w województwach centralnych wydaje się bardzo upośledzona, bo np. w województwach Małopolski 60% jednostek P. P. nie posiada telefonów. Dlatego też następna serja robót prowadzona będzie w województwach południowych.

Pacyfikacja ziem wschodnich.

W zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego obok codziennej działalności na tem polu należy podkreślić osiągnięcie prawie całkowitej pacyfikacji ziem wschodnich Rzplitej. Gdy w r. 1923 i 1924, srożył się tam jeszcze bandytyzm i dokonywano szeregu niewykrytych aktów terorystycznych, sabotażowych i dywersyjnych — a w roku 1925. 4 Województwa Wschodnie należały zawsze jeszcze do najmniej spokojnych ziem Rzplitej — to już w r. 1926, a zwłaszcza w 1927, możemy stwierdzić zupełne uspokojenie tej dzielnicy, całkowite wytępienie bandytyzmu i aktów sabotażowych, a także ogólny b. znaczny spadek przestępczości.

Strajki i sytuacja ekonomiczna.

Okres sprawozdawczy odznaczył się na obszarze całego Państwa zupełną pacyfikacją zewnętrzną żywiołu robotniczego. Przez cały przeciąg czasu od I. VI. 1926 r. do 31. XII. 1927 r. nie zanotowano *ani jednego strajku o charakterze politycznym.* Okres sprawozdawczy znamionowała również zmiana stosunku zachodzącego pomiędzy pracą a kapitałem. Gdy w latach poprzednich przemysł, nękany ciężką sytuacją ekonomiczną, zmuszony był dążyć do obniżenia kosztów produkcji, przedewszystkiem przez obniżanie płac robotników, co wywoływało strajki noszące charakter obrony ze strony robotników przed pogarszaniem warunków bytu — to w latach 1926/27 ogólna poprawa warunków ekonomicznych dawała widoki robotnikom, już nietylko utrzymania dotychczasowych płac, ale także zdobycia wydatnego polepszenia bytu. To też strajki z r. 1926/27 podejmowane są przeważnie przez związki zawodowe, a liczba ich (tablica Nr. D) ilustruje nam ogólną poprawę sytuacji ekonomicznej prawie we wszystkich działach produkcji.

WYKRES STRAJKÓW ZA LATA 1925, 1926, 1927.

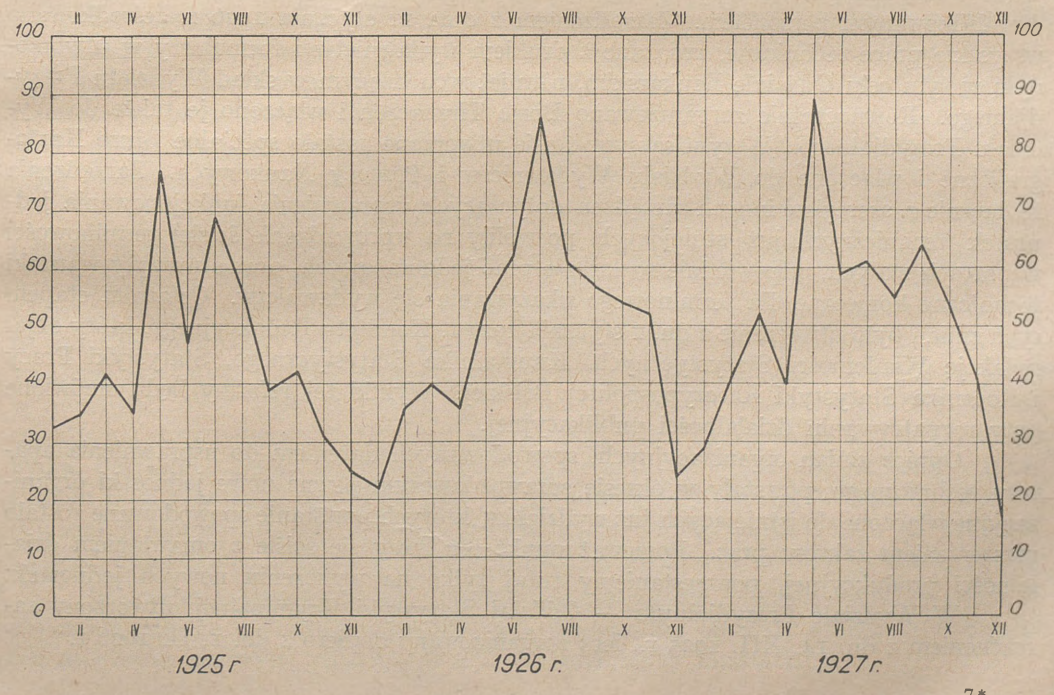

XII.

Działalność Głównego Urzędu Statystycznego.

Okres 1926/1927 odznacza się bardzo silnem ożywieniem działalności Głównego Urzędu Statystycznego; fakt ten znajduje się w ścisłym związku z zakończeniem robót masowych nad opracowaniem wyników spisu ludności i spisów z nim połączonych. W latach 1922—1925 prace te absorbowały przeważną część środków finansowych i sił pracowniczych; gdy, z chwilą zakończenia w dn. 27 kwietnia 1926 r. opracowania maszynowego, pozostała już tylko analiza wyników oraz zestawienie tablic publikacyjnych, można było skierować większe wysiłki do innych prac.

Rozpatrując działalność Głównego Urzędu Statystycznego w okresie sprawozdawczym możemy wyróżnić:

1) Działalność organizacyjną,
2) Działalność legislacyjną, (omówiona w dziale 7-ym)
3) Działalność produkcyjną,
4) Działalność publikacyjną.

Działalność organizacyjna.

Organizacja Głównego Urzędu Statystycznego nie uległa w okresie sprawozdawczym tak zasadniczej przebudowie, jak organizacja wielu innych urzędów, jednak przeprowadzone zostały organizacyjne pewne zmiany, wywołane z jednej strony rozszerzaniem zakresu prac, z drugiej zaś dążeniem do usprawnienia organizacji. Te ostatnie zmiany odbywały się przedewszystkiem z tą myślą przewodnią, aby stworzyć pewne wspólne aparaty techniczne, któremi mogłyby się posługiwać w równej mierze wszystkie wydziały fachowe. Już w roku 1925, w związku z likwidacją odrębnych agend Wydziału Spisu Ludności, utworzono wspólny dla wszystkich wydziałów Oddział Maszyn elektrycznych. Z dniem 1 maja 1926 r. zakończono unifikację Oddziału Maszyn, który odtąd tworzy samodzielną jednostkę w ramach Wydziału Prezydjalnego, wykonywując wszystkie opracowania maszynowe dla poszczególnych wydziałów fachowych, stałym i odpowiednio ukwalifikowanym personelem. Zarządzeniem z dnia 11 stycznia 1926 r. ześrodkowano wszystkie prace techniczne, związane z drukiem wydawnictw i formularzy w utworzonym w tym celu Oddziale Drukarskim, również wchodzącym w skład Wydziału Prezydjalnego. Równocześnie zorganizowano Biuro Tłumaczeń i włączono je także do Wydziału Prezydjalnego. W tym samym czasie utworzone zostało specjalne Biuro Kartograficzne i włączone do Wydziału Wydawnictw i Pomocy Naukowych. Zarządzenia te, łącznie z szeregiem innych zarządzeń dotyczących usprawnienia funkcjonowania jednostek technicznych już istniejących, pozwoliły na wprowadzenie ścisłej terminowości w pracach stałych, odpowiednie rozłożenie prac jednorazowych, oraz stworzyły warunki techniczne konieczne dla terminowego ukazywania się wydawnictw. Ostatnim etapem tych zmian było utworzenie z dn. 1 stycznia 1927 r. Komitetu Redakcyjnego, który objął redakcję Wiadomości Statystycznych, Kwartalnika Statystycznego, Statystyki Pracy i Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Wyniki tej reformy będą omówione przy rozpatrywaniu działalności publikacyjnej.

Oprócz zmian organizacyjnych, spowodowanych dążeniem do usprawnienia aparatu technicznego, powstały w okresie sprawozdawczym pewne nowe jednostki organizacyjne włączone do istniejących już wydziałów, których powstanie spowodowane zostało rozszerzeniem zakresu prac. Ponieważ punkt ten łączy się ściśle z omawianiem działalności produkcyjnej, poprzestaniemy tutaj tylko na wyliczeniu nowych jednostek:

W Wydziale Prezydjalnym — Oddział Statystyki Kryminalnej, utworzony zarządzeniem z dn. 14. XII. 1925 r., lecz zorganizowany dopiero z dn. 1. II. 1926 r.

W Wydziale Spisu Ludności — Oddział ewidencji zmian w podziale administracyjnym państwa.

W Wydziale Statystyki Rolnej i Cen — Referat Statystyki Socjalno-Rolniczej, Referat Statystyki Uboju i Referat Spisu zwierząt gospodarskich; 2 te ostatnie referaty zorganizowane zostały w celu wykonania odnośnych rozporządzeń Rady Ministrów.

W Wydziale Statystyki Przemysłu i Pracy — Referat statystyki produkcji przemysłowej, zorganizowany w celu wykonania odnośnego rozporządzenia Rady Ministrów i Referat budżetów robotniczych i pracowniczych, opracowujący wyniki przeprowadzonej obecnie obszernej ankiety.

W Wydziale Statystyki Finansów i Samorządu — Referat statystyki przewozów kolejowych.

Działalność produkcyjna.

W okresie sprawozdawczym podjęto szereg nowych prac statystycznych i rozszerzono niektóre prace już wykonywane. Z ważniejszych prac wymienić należy:

1) W Wydziale Prezydjalnym wchodzący w skład tego Wydziału Oddział Statystyki Kryminalnej, po przejęciu statystyki skazanych od Ministerstwa Sprawiedliwości, przygotował do opracowania maszynowego materjały dotyczące osób skazanych w r. 1924 i częściowo w r. 1925. W tymże oddziale opracowano w porozumieniu z Dyrekcją Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń nowe metody opracowania statystyki pożarów, w porozumieniu z Ministerstwem Sprawiedliwości metody statystyki więziennictwa i w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych przygotowano przeprowadzenie wyborów do ciał samorządowych. Ponadto w Wydziale Prezydjalnym podjęto opracowanie statystyki poborowych rocznika 1906; dla wykonania tej pracy nie tworzono odrębnej jednostki, ponieważ na zasadzie porozumienia z Ministerstwem Spraw Wojskowych, Główny Urząd Statystyczny przeprowadzi tylko opracowanie maszynowe.

2) W Wydziale Statystyki Ruchu Naturalnego Ludności nastąpiło bardzo znaczne rozszerzenie zakresu prac. Do maja 1926 r. opracowywano tylko ruch ludności dla trzech województw zachodnich. Od maja 1926 rozpoczęto opracowywać także ruch ludności dla 4-ch województw południowych, a od lipca 1927 r. także dla województw centralnych i wschodnich. Dzięki temu od roku bieżącego posiada Polska statystykę ruchu naturalnego ludności obejmującą całe państwo, przyczem zakres opracowania uległ również rozszerzeniu przez podjęcie opracowania przyczyn zgonów.

3) W Wydziale Statystyki Szkolnej oprócz prac bieżących opracowano spis szkół powszechnych, przeprowadzony w dniu 1 grudnia 1925 r.

4) W Wydziale Statystyki Rolnej i Cen rozszerzono znacznie sieć korespondentów rolnych, powiększając ich ilość z 3.600 do 6.000, przyczem projektowane jest osiągnięcie w r. 1928 liczby 8.000 korespondentów, co w znacznym stopniu podnosi wiarogodność i ścisłość danych statystyki zasiewów i zbiorów, oraz innych danych opracowywanych na zasadzie informacyj udzielanych przez korespondentów. Równocześnie podjęto prowadzenie statystyki socjalno-rolniczej, opracowując dane o płacach i warunkach pracy w rolnictwie. W r. 1926 przeprowadzono ankietę o sadach owocowych, której wyniki zostały już opracowane. Po raz pierwszy podjęto także opracowanie statystyki uboju bydła, dla której trwałe podstawy, zapewniające możność ujęcia statystycznego także i uboju poza rzeźniami, stworzyło rozp. Rady Ministrów, z dn. 20. V. 1927 r. Obecnie Wydział przeprowadza spis zwierząt gospodarskich według stanu z dnia 30 listopada 1927 r.; opracowanie z wyników tego spisu zostanie ukończone do dnia 31 marca 1928 r.

W zakresie statystyki cen przeprowadzono bardzo doniosłą reformę podstaw obliczania pełnego wskaźnika cen hurtowych oraz po raz pierwszy obliczono wskaźniki cen artykułów pierwszej potrzeby w 125-ciu mniejszych miastach.

5) W Wydziale Statystyki Przemysłu i Pracy przeprowadzono reorganizację statystyki stanu zatrudnienia w przemyśle, osiągając możność opracowania danych w ciągu trzech tygodni po zamknięciu miesiąca sprawozdawczego. Równocześnie przy pomocy ekspertów fachowych wykonano olbrzymią pracę przygotowania blisko stu wzorów formularzy statystyki produkcji przemysłowej. Obecnie formularze te są wypełniane i w początku roku 1928 Wydział przystąpi do opracowania szczegółowych danych o produkcji za r. 1926. Opracowano pozatem tabele, wykazujące liczbę zakładów, liczbę zatrudnionych robotników oraz liczbę i moc silników w zakładach przemysłowych I-ej do VII-ej kategorji (razem 26.000 zakładów).

W zakresie statystyki pracy podjął Wydział przeprowadzenie obszernej ankiety o budżetach robotniczych, opracował i ogłosił wyniki ankiety o wydajności pracy robotnika, zorganizował na życzenie Ministerstwa Robót Publicznych zbieranie danych o zarobkach niewykwalifikowanych robotników miejskich i przygotował zorganizowanie statystyki zarobków według metod ulepszonych.

6) W Wydziale Statystyki Handlu Zagranicznego wprowadzono z dn. 1 stycznia 1926 r. metodę deklaracyjną obliczania wartości towarów importowanych i eksportowanych, zamiast poprzednio stosowanej metody szacunkowej. W związku z tem zorganizowany być musiał odpowiedni aparat kontroli wartości deklarowanych przez strony. Oprócz tego zorganizowano pewne badania dodatkowe, a w szczególności obliczenie obrotów przez Gdańsk, a od 1. I. 1927 r. także przez Gdynię, obliczanie wpływów celnych od poszczególnych rodzajów towarów i przerachowywanie wartości obrotów według przeciętnych cen za rok gospodarczy 1924/1925.

7) W Wydziale Statystyki Finansów i Samorządu przeprowadzono obszerne badania, mające na celu ustalenie podziału państwa na okręgi gospodarcze; wynikiem tych prac było studjum Dr. Piekałkiewicza i p. Rutkowskiego o okręgach gospodarczych, które po ogłoszeniu w Kwartalniku Statystycznym obudziło bardzo żywe zainteresowanie. Ponadto wykonano prace monograficzne: a) o poborach urzędniczych w Polsce i zagranicą, b) o podatkach pośrednich, c) o podatku dochodowym, majątkowym i spadkowym w Polsce i zagranicą oraz przygotowano do druku pierwszy rocznik statystyki miast.

Działalność publikacyjna.

Działalność publikacyjna Głównego Urzędu Statystycznego nietylko osiągnęła w okresie sprawozdawczym najwyższe napięcie, ale została także bardzo usprawniona. Dzięki reorganizacji technicznej, o której wspomniano powyżej, stworzono odpowiednie warunki dla pracy redakcji poszczególnych wydawnictw a przedewszystkiem dla Komitetu Redakcyjnego, który objął wydawnictwa perjodyczne. Usprawnienie redakcji i aparatu technicznego pozwoliło na osiągnięcie pełnej terminowości wydawnictw. W szczególności Wiadomości Statystyczne zjednały sobie szerokie rozpowszechnienie, dzięki temu, że ukazując się dwa razy na miesiąc (5 i 20-go), przynoszą w streszczeniu wszystkie najważniejsze dane statystyczne, zarówno opracowywane w Urzędzie jak i poza Urzędem. Dużym popytem cieszy się także miesięcznik Handlu Zagranicznego, który w miesiąc po zamknięciu miesiąca sprawozdawczego daje sferom zainteresowanym możność szczegółowego zaznajomienia się z obrotami handlowemi Polski. W ściśle oznaczonych terminach wychodzą także oba kwartalniki: Kwartalnik Statystyczny i Statystyka pracy. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej wydany został w roku bieżącym poraz pierwszy w terminie zgóry oznaczonym, dzięki czemu można w nim było zamieścić najświeższe dane, podnosząc tem znacznie jego wartość.

Z wydawnictw nieperjodycznych ukazało się w r. 1926 oprócz dwóch ostatnich tomów Skorowidza Miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej 6 tomów Statystyki Polski, w r. 1927 zaś ukończono druk Rocznika Handlu Zagranicznego Rzeczypospolitej Polskiej za lata 1924 i 1925, Skorowidza Alfabetycznego Towarów, Ankiety o wydajności

pracy robotników polskich (zeszyt specjalny Statystyki Pracy) i 10 tomów Statystyki Polski. W całości wyszło więc w latach 1926 i 1927 w wydawnictwach nieperjodycznych 16 tomów Statystyki Polski, z czego jeden poświęcony statystyce wyborów do Sejmu i Senatu z r. 1922, wszystkie inne przedstawiają wyniki powszechnego spisu ludności z 30 września 1921 r.

XIII.

Działalność Korpusu Ochrony Pogranicza.

Ogólny dorobek KOP'u w latach 1926/27 zaznaczył się konsolidacją wewnętrzną i rozwiązaniem wielu żywotnych zagadnień pozostających w bezpośredniej łączności z życiem i służbą K. O. P. Wyniki działalności K. O. P. w okresie sprawozdawczym przedstawiają się jak następuje:

Działalność organizacyjna.

Ograniczony budżet KOP'u, nie pozwalający na większe inwestycje, udaremnił przeprowadzenie szerszych zamierzeń. Niemniej jednak w ramach tego budżetu zorganizowano:

1) a) dywizjon żandarmerji KOP.,
   b) szkołę podoficerów zawodowych piechoty,
   c) szkołę podoficerów zawodowych kawalerji,
   d) 5 szkół podofic. niezawodowych piechoty,
   e) szkołę tresury psów meldunkowo-śledczych.

2) Zwiększono liczbę jednostek bojowych i dowództw K. O. P., w związku z nowemi zadaniami, przed jakiemi stanął K. O. P. obejmując nowe odcinki granic.

3) Uwzględniając uzyskane doświadczenia praktycznego życia bieżącego przeprowadzono reorganizację bataljonów i szwadronów K. O. P. przystosowując ją do potrzeb służby granicznej i wyszkolenia i nadając jednocześnie tym formacjom odpowiednią strukturę pod względem wymagań ogólno-wojskowych.

4) Obsadzono dalsze 150 km granicy, czyli, obecnie KOP. strzeże granic Państwa na przestrzeni 2 100 km.

5) Opracowano szczegółową instrukcję służbową (Regulamin służby granicznej).

6) Przeprowadzono szczegółowe studja organizacyjne, budżetowe i taktyczne w kierunku ujednostajnienia systemu ochrony granic Państwa zarówno pod względem politycznym jak i gospodarczo-celnym. Nadto w zakresie organizacyjnym opracowano szereg projektów legislacyjnych i uzgodniono całkowicie współpracę K. O. P. z władzami administracyjnemi i z policją państwową.

Wyszkolenie.

Z uwagi na specjalny charakter służby w KOP. w pewnych okresach czasu znaczna część żołnierzy użyta do specjalnej służby ochrony granic zmuszona jest poświęcić więcej czasu tej służbie z uszczerbkiem dla szkolenia i bojowego doskonalenia się. Dowództwo KOP. opracowało odpowiednią szczegółową organizację planu wyszkolenia i wytyczne, które oparte są na obowiązującej w Armji instrukcji i przepisach, w ścisłem dostosowaniu do warunków KOP, jego życia i pracy.

W zakresie wyszkolenia przeprowadzono nadto szereg ćwiczeń bojowych, które podniosły sprawność K. O. P. Szkoły podoficerskie, zadaniem których jest doskonalenie, przeszkolenie i zapewnienie K. O. P. uzupełnienia braków, powstających wskutek naturalnego ubytku podoficerów, dostarczyły Korpusowi:

a) Szkoła podofic. zawodowych piechoty 200
b) Szkoła podofic. zawodowych kawal. 100
c) Szkoły podofic. niezawod. piechoty 800

Razem . . . . . 1.100 podoficerów.

Działalność w zakresie zaopatrzenia.

Zadania, jakie spadły na KOP. w sposobie zaopatrywania oddziałów w okresie sprawozdawczym, stały się niezwykle ciężkie i wymagały rozwinięcia całej energji i wiedzy fachowej, aby im podołać.

Z jednej strony wystąpiła bowiem konieczność pokrycia dawnych i wciąż rosnących nowych potrzeb, z drugiej — obowiązywał postulat bezwzględnej oszczędności.

W porównaniu z okresem ubiegłym, zaopatrzenie formacji KOP. wybitnie się polepszyło. Na stan ten wpłynęła zmiana sposobu zaopatrzenia.

Kontynuując wprowadzony w gospodarce system ryczałtowy, Dowództwo KOP. współdziałało w zbiorowych akcjach zakupu, dokonywanych przez podległe formacje w głębi kraju, a w szczególności przestrzegało, by formacje KOP. pokrywały swe potrzeby z wykluczeniem pośredników, wprost u producentów, którym przyznano daleko idące ulgi.

Przez wprowadzenie systemu ryczałtowego i przy zdecentralizowanych zakupach, mogą obecnie formacje KOP. zaopatrywać się w potrzebny materjał wcześniej, t. j. przed zbliżeniem się okresu, kiedy ceny są zazwyczaj wygórowane, zyskując przez to zmniejszenie kosztów utrzymania.

Wyniki tej organizacji były bardzo znaczne. Mianowicie, mimo iż wzrost przeciętnych cen podstawowych artykułów zaopatrzenia żołnierza i konia wynosił od maja 1926 r. do stycznia 1928 r. około 6% — dzienne koszty utrzymania spadły w tym czasie w K. O. P. o 8,53%.

Oszczędność ta jest tem więcej godna podkreślenia, że nie powstała ona kosztem uszczuplenia norm żywnościowych, albo z krzywdą producenta, a byt żołnierza i utrzymanie konia w formacjach KOP. polepszono bez uciekania się do zwiększenia wydatków Skarbu Państwa.

Znaczne wyniki osiągnął K. O. P. w zakresie budownictwa związanego z potrzebami dyzlokacyjnemi K. O. P. i z warunkami pełnienia służby.

Działalność K. O. P. w zakresie budowlanym.

Na tem polu:

1) Wybudowano nowych budynków mieszkalnych 365.720 m³.

2) Wybudowano nowych budynków gospodarczych 103.400 m³.

3) Remontowano i adaptowano do użytku KOP. budynków mieszkalnych państwowych około 130.000 m³.

4) Odremontowano i adaptowano budynków prywatnych, dzierżawionych przez K. O. P. około 75.000 m³.

5) Przeprowadzając akcję budowy pomieszczeń K. O. P. na pograniczu, wybudowano około 40 mostów i około 130 km dróg i grobli we własnym zakresie, przytem w dalszym ciągu uskutecznia się naprawę istniejących dróg i mostów.

6) Oddano na cele kulturalno-oświatowe do użytku ludności miejscowej budynków odziedziczonych po dawnych formacjach granicznych, które ze względów dyzlokacyjnych nie nadawały się do potrzeb KOP. — 10. Nadto zorganizowano 80 oddziałów straży ogniowych z kompletnym sprzętem pożarniczym, które poza czynnościami ratowniczemi w obrębie Korpusu spełniają także służbę ratowniczą i instruktorską dla ludności cywilnej.

Nowozbudowane połączenia telefoniczne.

Również poważne wyniki osiągnął KOP. na polu łączności. W okresie 1926/27 r. zostały wybudowane przez plutony łączn. KOP. linje telefoniczne ogólnej ilości 5.600 km wg. planów Min. Poczt i Telegr. Na powyższych linjach zainstalowano 140 central telefonicznych i 670 aparatów telefonicznych. Poza rozbudową sieci telefonicznej zorga-

nizowano w tym okresie przy oddziałach KOP. 18 gołębników stałych, które stanowią uzupełnienie sieci telefonicznej. Gołębniki obliczono na 60 szt. gołębi pocztowych.

Obecny stan sieci łączności KOP. w dużym stopniu przyczynił się do podniesienia stanu bezpieczeństwa na kresach, oraz dał możność do ścisłego zespolenia kresów z krajem.

Pozatem przystąpiono do częściowej zamiany trakcji taborowej na trakcję motorową, w poszczególnych oddziałach KOP.

Działalność w zakresie sanitarnym.

W zakresie sanitarnym oddziały KOP. w znacznej mierze przyczyniły się do podniesienia poziomu higjeny i stanu zdrowotnego zajmowanych przez nie miejscowości. Budowa koszar dla bataljonów i szwadronów KOP., połączona zwykle z budową nowych, dobrych studni, wpłynęła dodatnio na warunki higjeniczne i zdrowotne. Nawet czasowe czyli przejściowe zakwaterowanie w chatach chłopskich i mieszkaniach żydowskich oddziaływa do pewnego stopnia siłą przykładu na otoczenie i podnosi ogólny stan sanitarny. Dużo przyczynili się do tego lekarze KOP., którzy z racji swych obowiązków musieli zaglądać do takich zapadłych wiosek i osad, gdzie nigdy dawniej lekarza nie widziano. O podniesieniu się ogólnego stanu zdrowotnego można sądzić np. z porównania ilości przypadków durów brzusznego i plamistego, jako chorób najbardziej charakteryzujących warunki zdrowotne kresów: w r. 1925 zarejestrowano 16 przypadków tyfusu brzusznego i 2 przypadki plamistego wśród żołnierzy KOP., w r. zaś 1926 przypadki duru brzusznego zmniejszyły się do połowy t. j. 8-miu.

Ilości zgłoszeń osób cywilnych do porady lekarzy baonów KOP. stale się zwiększają, świadcząc o stopniowem zwiększeniu zaufania ludności do lekarzy KOP.

Prócz właściwej służby pogranicznej, której zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa w pasie pogranicznym, oraz stworzenie jak najlepszych warunków do życia dla mieszkańców na kresach, na K. O. P. spadło drugie równie ważne zadanie, t. j. oddziaływanie kulturalno-oświatowe na ludność pogranicza.

Działalność K. O. P. w dziedzinie społeczno-kulturalnej.

Ważnym ośrodkiem oddziaływania na ludność kresową są bibljoteki i spółdzielnie KOP'u, z których korzystają tamtejsi mieszkańcy. Doniosłe znaczenie mają kinematografy, wyświetlające filmy naukowe i historyczne.

Zespoły muzyczne i chóry istniejące w wielu oddziałach KOP. oraz teatry żołnierskie, pracujące razem z siłami miejscowemi zacieśniają węzły sympatji, szerzą kulturę i rozbudzają poczucie obywatelskie.

Poczynania kulturalne, zainicjowane przez KOP., wywierają bardzo dodatni wpływ na ludność miejscową, oraz zbliżają te ziemie do naszej kultury i państwowości.

W roku 1926-1927 założono:

19 kinoteatrów,
21 zespołów teatralnych,
42 radjo-aparatów,
9 zespołów muzycznych,
6 chórów.

Bibljotek: 24 baonowych,
98 kompanijnych,
357 strażnicowych, które ogółem posiadają 42.000 książek.

Naogół można stwierdzić, iż rok 1926 i 1927 zaznaczył się poważnem wzmocnieniem bezpieczeństwa i wzrostem autorytetu władz na pograniczu wschodniem, oraz zacieśnieniem węzłów KOP. z ludnością pasa pogranicznego.

Ministerstwo Sprawiedliwości.

Pole pracy państwowej, za które ponosi odpowiedzialność konstytucyjną Minister Sprawiedliwości, podzielić można na trzy działy najważniejsze: I. wymiar sprawiedliwości, II. działalność ustawodawcza, III. więziennictwo. — Działy te nie wyczerpują bynajmniej wszystkich prac Ministerstwa, ale niewątpliwie najwyraziściej uwydatniają jakość, rozmiar i wagę tych prac. Dlatego do nich w przedstawieniu niniejszem ograniczyć się nam wypadnie.

I.

Wymiar sprawiedliwości.

Miarą pracy, spełnionej przez sądy w okresie sprawozdawczym, jest m. in. stosunek ilości spraw, które wpłynęły, do ilości personelu sędziowskiego i kancelaryjnego i porównanie odnośnych cyfr — w miarę posiadanych wiadomości — z obciążeniem dawniejszem, zwłaszcza przedwojennem. Niema niestety cyfr wyczerpujących i odnoszących się do całego terytorjum państwowego. Ale i te, któremi rozporządzamy, dają obraz dostatecznie wyraźny.

Na podstawie sprawozdań prezesów sądów apelacyjnych można przyjąć, jako pewnik ogólny, że wpływ spraw dosięgnął *wszędzie* już w r. 1926 cyfr przedwojennych, a w większości sądów cyfry te znacznie przekroczył, podczas gdy ilość sił sędziowskich i kancelaryjnych najpierw, z powodu redukcyj przeprowadzonych w latach ubiegłych, zmniejszyła się wydatnie, później, gdy obsada tak mała nie dała się utrzymać żadną miarą, nieznacznie się powiększyła, ale w rezultacie ostatecznym jest dziś jeszcze daleka od obsady przedwojennej. Ilustrują to wymownie pewne liczby z czasów przedwojennych, które można było zgromadzić, w zestawieniu z odpowiedniemi danemi za lata od 1924 r. począwszy.

Na terytorjum byłych zaborów austrjackiego i niemieckiego (okręgi apelacyjne: katowicki, krakowski, lwowski, poznański i toruński) było przed wojną ogółem (bez etatów prokuratorskich z wyjątkiem okręgu katowickiego, tudzież bez etatów sądu okręgowego i apelacyjnego w Toruniu) sędziów — 2.125, obecnie jest ich — 1.715; urzędników (kancelaryjnych) — 4.815, obecnie jest ich — 4.115, przy wpływie spraw, który, jak wspomniano, znacznie przewyższa najwyższe cyfry wpływu przedwojennego. Wpływ ten wynosił w r. 1926, na określonem wyżej terytorjum, ogółem — spraw 3.287.692.

Jeszcze jaskrawiej przedstawiają się stosunki na terytorjum b. Kongresówki. W r. 1912 do wszystkich sądów pokoju i gminnych w Kongresówce wpłynęło spraw: 1.145.544. Załatwiało te sprawy 555 sędziów. — W r. 1924 do sądów polskich na tym samym obszarze wpłynęło spraw 1.291.112, a w r. 1926 — spraw 1.435.117. Wpływ ten obciążał w tym roku 349 sędziów. — Liczby za r. 1927 nie są jeszcze znane, napływają bowiem zawsze dopiero w ciągu następnego roku kalendarzowego, ale są one co do ilości spraw z pewnością znacznie wyższe; ilość sędziów pozostała bez zmiany.

Dla oceny stosunków na Kresach Wschodnich musimy, z konieczności, posługiwać się innemi danemi; ale ostateczne wnioski okażą się jednakie. — Wileński okręg sądowy

obejmował przed wojną 7 powiatów, obecnie obejmuje powiatów 10. W okręgu tym było w r. 1912 sędziów różnego stopnia i prokuratorów ogółem 150. Obecnie, na obszarze o trzy powiaty większym jest ich 130. Trzeba dodać, że ów przedwojenny obszar Sądu okręgowego w Wilnie posiadał jeszcze prócz Sądu okręgowego jeden zjazd sędziów pokoju i 7 zjazdów powiatowych. Funkcje tych zjazdów przeszły obecnie na *jeden* sąd okręgowy. — Przed wojną Sąd okręgowy w Grodnie obejmował terytorjum obecnych Sądów okręgowych w Grodnie i Białymstoku, i posiadał w r. 1912 sędziów 143; *oba* dzisiejsze sądy, w Grodnie i w Białymstoku, posiadają takichże sił sędziowskich — 97.

Przed wojną na jednego sędziego sądu okręgowego przyjęta była norma 500 spraw rocznie. Obecnie norma ta wynosi spraw 750 i więcej, albowiem mimo wzmożenia się wpływu nie powiększa się ilość etatów sędziowskich.

W okresie organizacji sądownictwa przyjęto jako normę 2.000 do 2.500 spraw rocznie na jednego sędziego pokoju. Obecnie norma ta przekroczyła już faktycznie 4.000 spraw.

Powyższe cyfry sięgają po rok 1926 włącznie. Późniejszych, o ile o wpływ spraw chodzi, jeszcze — jak wspomniano wyżej — posiadać nie możemy. Co do obsady sądów cyfry te odzwierciadlają jednak już stan ostatni. — Liczba wszystkich sędziów w całem państwie wynosiła w r. 1927 — 3.212, w porównaniu z poprzednim rokiem budżetowym ogółem — o 55 więcej; ilość urzędników sądowych w całem państwie, w tym samym czasie, 8.318, w porównaniu z poprzednim rokiem budżetowym — o 48 więcej.

Że wpływ spraw w r. 1927 jest bez porównania większy, aniżeli w latach ubiegłych, to wynika z szeregu przyczyn ogólnej natury. Niektóre z nich działały już dawniej, inne są zjawiskiem z ostatniego półtora roku. Przedewszystkiem więc stabilizacja pieniądza i znaczna poprawa gospodarcza kraju. Działalność sądowa w Polsce, jak wszędzie indziej, jest naturalną funkcją stosunków gospodarczych, pozostaje do nich w stosunku prostym. Silniejsze tempo życia gospodarczego wywołuje odrazu zwiększenie się czynności w sądach. — Ale prócz przyczyn gospodarczych zjawisko to w Polsce, w latach ostatnich, było następstwem także i innych, natury prawnej. Na zwiększenie się czynności w sądach wpłynęło pojawienie się nowych rodzajów spraw, lub nowych conajmniej w tym sensie, że nieznanych przedtem jako zjawisko masowe. Dla przykładu wskażemy: spory waloryzacyjne, spory wynikające z ochrony lokatorów, ostatnio — sprawy karno-skarbowe, oparte na nowej ustawie karnej skarbowej. W samym tylko sądzie katowickim ilość tych ostatnich spraw dosięgła do dnia 1 czerwca 1927 r. pokaźnej cyfry 900.

Powyższy obraz pozwala nam stwierdzić, że zarówno sędziowie, jak urzędnicy kancelaryjni, lub służba sądowa — w sądach polskich pracują, zwłaszcza w czasie ostatnim, do ostatnich granic możliwości, pracują w dzień, a często i w nocy, bez względu na godziny urzędowe, z wydatkiem wszelkiej możliwej energji, mimo niedostatecznego uposażenia i mimo — najczęściej fatalnych — warunków pomieszczenia biurowego. I nie jest ich winą, że w tych warunkach powstają, bo powstawać muszą, znaczne zaległości. — Ministerstwo Sprawiedliwości, chcąc personelowi wymiaru sprawiedliwości przynieść pewną ulgę, zaprojektowało w preliminarzu budżetowym na r. 1928/29 powiększenie ilości etatów sędziowskich o 317, a etatów urzędników sądowych — o 777. Względy oszczędnościowe nie pozwolą jednak, jak się zdaje, zamierzeń tych urzeczywistnić w całości już w nadchodzącym okresie budżetowym.

Aby jednak, w miarę możności, funkcjonowanie sądów ulepszyć i usprawnić, powołana została do życia już w dn. 19 maja 1926 r. Nadzwyczajna Komisja Lustracyjna dla sądów i urzędów prokuratorskich [1]), której postawiono za zadanie przeprowadzenie szczegółowej lustracji wszystkich sądów i urzędów wymiaru sprawiedliwości. Na podstawie wyników tej lustracji wydano szereg zarządzeń doraźnych, mających na celu

[1]) Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. z r. 1926, Nr. 11, str. 193 i Nr. 12, str. 213.

pomniejszenie powstałych zaległości. Dla usprawnienia wymiaru sprawiedliwości Ministerstwo dokonało, drogą rozporządzeń, szeregu dyzlokacyj tak sądów, jak rewirów sędziów śledczych [1]).

Być może, że tym zarządzeniom i krokom przedsięwziętym, a może także i innym przyczynom przypisać należy znamienny fakt, że mimo warunków pracy, jakie wyżej opisano, ogólna suma zaległości sądowych na całym obszarze państwa w r. 1926 w porównaniu z r. 1925 — zmniejszyła się. W roku 1925 zaległości te wynosiły 580.822 spraw niezałatwionych, w r. 1926 — 566.582 takich spraw.

Dodać tu należy, że prace Komisji lustracyjnej sięgnęły głębiej do źródeł niedomagań wymiaru sprawiedliwości; dzięki bezpośredniemu zbliżeniu się do działalności sądów stworzono podstawy do odpowiednich poczynań nietylko w zakresie osobowej obsady sądów, lecz co ważniejsza, do zreformowania przepisów ustawowych w kierunku usprawnienia czynności sądowych.

Jak przedstawiają się najważniejsze cyfry budżetu, w którego ramach mieściła się działalność sądów, powyżej opisana?

Budżet przyznany dla *wymiaru sprawiedliwości* wynosił ogółem w r. 1926/27 (t. j. na czas od 1 kwietnia 1926 do 31 marca 1927) — 65.294.129 zł. — Rzeczywiście wydano jednak w tym okresie czasu 65.070.022 zł. — W tej sumie wyniosły:

1. wydatki na uposażenia . . . . . 51.283.645 zł.
2. na nowe budowle, remont i konserwacje istniejących . . . . 1.901.487 „
3. wydatki sądowe (jak np. koszta i t. p.) . . . . . 4.299.363 „
4. inne wydatki rzeczowe . . . . . 7.585.527 „

Odpowiednie pozycje w roku budżetowym 1927/28, t. j. od 1 kwietnia 1927 r. do 31 marca 1928, wynoszą:

Przyznano ustawą skarbową
ogółem . . . . . 73.753.401 zł.
przypuszczalne wydatki po zakończeniu okresu budżetowego wyniosą . . . . . 73.524.000 „

Podobnie, jak w roku poprzednim, kredyt nie zostanie wyczerpany; gospodarka pozostawała i pozostaje dotychczas pod znakiem jak najdalej posuniętej oszczędności, i dlatego też oba te lata budżetowe dadzą w sumie wydatków zaoszczędzonych około 440.000 zł. — W każdym razie budżet r. 1927/28 był, w wydatkach rzeczywistych, prawie o 8 i pół miljona wyższy. Mianowicie wzrosła głównie pozycja uposażeń (z 51 i ćwierć okrągło) miljona zł. — na (okrągło) 58 i pół miljona zł. — Jednakże, stosunki, jakie powyżej przedstawiono, domagają się gwałtownie poprawy; nie można dopuszczać do tego, aby wymiar sprawiedliwości cierpiał skutkiem zupełnie niedostatecznej obsady sądów i urzędów sądowych, i z powodu niemożności zaspokojenia najniezbędniejszych potrzeb rzeczowych sądów, szczególnie co do pomieszczeń biurowych (gmachów sądowych), a nawet w zakresie najzwyklejszych potrzeb codziennych, jak opał, materjały pisarskie, opłata telefonów, należności świadków i t. p. Braki te były już powodem wielu skarg ludności, a stan taki obniża powagę sądów i dlatego powinien jak najprędzej ustać.

Te względy skłoniły Ministerstwo Sprawiedliwości do zwiększenia preliminarza wydatków na sądownictwo na następny rok budżetowy 1928/29 do wysokości 77.296.255 zł., t. j. w porównaniu z rzeczywistemi wydatkami w roku poprzednim — o niespełna 4 miljony złotych, w porównaniu zaś z r. 1926/27 prawie o 12 i ćwierć miljona złotych. Są to wszystko jeszcze sumy, w stosunku do potrzeb, niesłychanie skromne, dyktowane wciąż jeszcze konieczną przezornością w wydatkowaniu. Jednakże można się spodzie-

[1]) Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedl., ogłoszone w Dzienniku Ustaw z r. 1926, pod pozycjami: 733, 299, 330, 363, 364, 365, 461, 602, 616, 617, 655, 670; z r. 1927, pod pozycjami: 27, 52, 81, 179, 326, 376, 377, 394, 460, 461, 462, 479, 480, 499, 500, 534, 639, 659, 660, 704, 729, 830, 853, 854, 868, 869, 936, 951, 952 i 1001; zob. nadto szereg rozporządzeń ogłoszonych w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości.

wać, że oczywista w każdej dziedzinie poprawa stosunków gospodarczych umożliwi uczynienie już w latach najbliższych poważnych kroków naprzód także na polu materjalnego wyposażenia sądów i sędziów.

Dla uzupełnienia powyższego szkicowego obrazu budżetu, który dotyczy wymiaru sprawiedliwości, dorzucimy kilka analogicznych cyfr, charakteryzujących *więziennictwo*.

Suma rzeczywistych wydatków na więziennictwo wynosiła w roku budżetowym 1926/27 . . . . . 19.174.385 zł.

W tem wynosiły:

uposażenia	8.993.245 ,,
nowe budowle, konserwacja istniejących i t. d.	881.432 ,,
utrzymanie więźniów	6.956.922 ,,
inne wydatki rzeczowe	2.342.786 ,,

Suma tych wydatków w roku budżetowym 1927/28 wyniesie (przypuszczalnie) . . . . . 24.003.000 ,,

Wzrost wynosi więc, okrągło, 5 miljonów złotych, w czem wzrosły najwięcej pozycje uposażenia (okrągło o miljon zł.) i utrzymania więźniów (okr. o 3 miljony zł.).

Na następny rok budżetowy 1928/29 preliminuje się w wydatkach na więziennictwo 27.981.830 zł., t. j. w stosunku do roku ubiegłego, okrągło, o 4 miljony więcej, w stosunku do r. 1926/27 o niespełna 9 miljonów więcej.

Nie od rzeczy będzie nadmienić, że dział sprawiedliwości w budżecie ogólnopaństwowym nie jest bynajmniej wyłącznie pozycją bierną. Dochody tego działu z opłat sądowych i t. p. wynosiły w ostatnim roku budżetowym około 40 miljonów zł., — przyczem suma ta nie obejmuje dochodów apelacji lwowskiej i krakowskiej, gdzie się pobiera opłaty stemplowe zapomocą znaczków ogólnych, zarachowywanych na dochód Ministerstwa Skarbu. Gdy więc do powyższej sumy 40 miljonów zł. doliczymy dochody z opłat stemplowych na rzecz sądów z Małopolski a dalej dochody, osiągane przez Skarb Państwa na obszarze całego Państwa za pośrednictwem notarjuszów, otrzymamy sumę niewątpliwie dorównywającą wydatkom za ten sam czas, a prawdopodobnie wyższą od nich. Zaznaczyć wreszcie wypada, że więziennictwo, którego pozycja wydatków jest dość znaczna, daje także dochód, osiągany z gospodarstwa więziennego, który wyniesie (przypuszczalnie) w bieżącym roku budżetowym na czysto — 1.181.630 zł., a na rok budżetowy najbliższy przewidywany jest w wysokości (zgórą) jednego i ćwierć miljona złotych [1]).

II.

Działalność ustawodawcza.

Zanim przejdziemy do działalności ustawodawczej, którą rozwija Ministerstwo Sprawiedliwości samo, należy rzucić okiem na działalność i obecny stan prac *Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej*. Instytucja ta posiada wprawdzie w pracy swojej całkowitą samodzielność i niezależność, z Ministerstwem Sprawiedliwości jest jednak nazewnątrz związana organizacyjnie o tyle, że Minister Sprawiedliwości wnosi do Sejmu projekty ustaw, opracowane przez Komisję, że za pośrednictwem Ministra Sprawiedliwości Komisja przedstawia Sejmowi sprawozdania ze swych czynności i że Minister Sprawiedliwości wyjednywa dla Komisji odrębny budżet i dba wogóle o zaopatrzenie materjalnych jej potrzeb oraz o ułatwienie prac Komisji w porozumieniu z jej prezydentem. Nadto nominacja prezydenta i wiceprezydenta Komisji odbywa się na wniosek Ministra Sprawiedliwości, przedstawiany w porozumieniu z Marszałkiem Sejmu. Minister Sprawiedliwości jest reprezentowany w Komisji przez swych delegatów [2]).

Do zakresu działania Komisji Kodyfikacyjnej należy:

---

[1]) Co do szczegółowych cyfr gospodarstwa więziennego, — porówn. niżej str. 29 i nast.

[2]) Zob. Ustawa z 3 czerwca 1919 O Komisji Kodyfikacyjnej R. P. Dz. U. Nr. 44, poz. 315.

a) przygotowywanie projektów jednolitego ustawodawstwa dla całego Państwa, w dziedzinie prawa cywilnego i karnego,

b) przygotowywanie innych projektów ustaw, bądź takich, których inicjatywa wychodzi z Sejmu, bądź z łona Rządu. Praca Komisji odbywa się w *sekcjach: prawa cywilnego, postępowania cywilnego, prawa handlowego, prawa i procesu karnego.* Sekcje tworzą, w razie potrzeby *podkomisje specjalne i koła miejscowe.* Także niezależnie od podziału na sekcje Komisja może tworzyć szczególne podkomisje z specjalnym zakresem działania, przez siebie określonym. Tok pracy jest następujący: sekcja powierza opracowanie określonego projektu jednemu lub więcej referentom stałym. Jeśli referent jest jeden, sekcja wybiera *podkomisję przygotowawczą* do rozpatrzenia jego projektu. Po rozpatrzeniu przez podkomisję przygotowawczą rozsyła się projekt, z materjałami, członkom *sekcji*, którzy przedstawiają swoje uwagi, poczem, po rozpatrzeniu tych uwag, następuje ustalenie ostatecznego tekstu projektu podkomisji, ponowne rozesłanie go członkom sekcji i pierwsze czytanie na *sekcji*. Projekt sekcji, przyjęty przez nią w drugiem czytaniu, rozsyła się z motywami, do wyrażenia opinji wszystkim członkom *Komisji Kodyfikacyjnej*, właściwym urzędom, instytucjom prawniczym i poszczególnym specjalistom. Po zgromadzeniu i rozpatrzeniu uwag wszystkich tych czynników następuje trzecie czytanie projektu (sekcyjne). Projekt, przyjęty w ten sposób przez sekcję, prezydent Komisji Kodyfikacyjnej wnosi na *Komitet Organizacji Prac*, który zastępuje dawniejsze zebranie ogólne [1]), tu odbywa się dyskusja, głosowanie nad poprawkami, zgłoszonemi przez sekcję, referentów, podkomisję przygotowawczą albo prezydenta Komisji (lub zastępującego wiceprezydenta) i — po jednem czytaniu — przyjęcie lub odrzucenie projektu. Po przyjęciu projektu przez Komitet Organizacji Prac, po dokonaniu następnie w osobnej *podkomisji redakcyjnej* t. zw. Prezydjum szerszego — poprawek językowych i stylistycznych, prezydent Komisji składa ostatecznie gotowy projekt Ministrowi Sprawiedliwości celem przedstawienia go Sejmowi.

Wyżej opisany tryb pracy jest trybem normalnym. Ale w razie potrzeby poszczególne sekcje mogą uchwalić dla siebie własny odrębny regulamin; także Komitet Organizacji Prac jest uprawniony zastosować do pewnych określonych projektów skrócony tryb pracy, może nawet, w przypadku nagłej konieczności, gdy chodzi o mniejszy projekt ustawodawczy, na podstawie decyzji jednomyślnej, nie przekazywać projektu do uchwalenia Zebraniu Ogólnemu Komisji Kodyfikacyjnej, lecz uznać go za ostatecznie przez Komisję uchwalony w tej postaci, w jakiej został przyjęty w trzeciem czytaniu przez odnośną sekcję [2]).

Uważaliśmy za konieczne zaznajomić czytelników z organizacją i trybem pracy Komisji Kodyfikacyjnej, bo inaczej nie byłyby zrozumiałe stadja pracy, w których się znajdują poszczególne projekty ustawodawcze Komisji.

Nie należy sądzić, że w działalność Komisji Kodyfikacyjnej wkracza w jakiejkolwiek mierze utworzona w 1926 r. Rada Prawnicza [3]). O zakresie działania Rady Prawniczej będzie mowa poniżej. Ale już tutaj musimy uwydatnić, czem się obie te instytucje od siebie różnią. Komisja Kodyfikacyjna *opracowuje (sama)* projekty ustaw, mianowicie ustaw unifikacyjnych, jednolitych dla całego Państwa, według programu prac, ułożonego przez *siebie samą*. Rada Prawnicza tylko *opinjuje* projekty, które zostały opracowane

[1]) Jest to bardzo ważna komórka organizacyjna Komisji. W skład tego „Komitetu" wchodzą: prezydent Komisji Kodyfikacyjnej, trzech jej wiceprezydentów, sekretarz generalny i dwóch jego zastępców, przewodniczący podkomisji redakcyjnej t. zw. prezydjum szerszego, pięciu prezesów sekcyj, dwóch członków Komisji Kodyfikacyjnej wybranych przez Zebranie Ogólne, wreszcie 2 członków Komisji Kod., będących zarazem członkami ciała ustawodawczego.

[2]) Powyżej przedstawiona organizacja i tryb pracy Komisji Kodyfikacyjnej unormowane są „Regulaminem Ogólnym" z dn. 14 grudnia 1924, który obowiązuje od 20 stycznia 1925 r. (ogłoszony został ostatnio w „Komisji Kodyfikacyjnej R. P.", Dział ogólny, Tom I, zesz. 10, str. 298).

[3]) Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 12 sierpnia 1926 r. Dz. U. Nr. 83, poz. 466, zmienione rozporz. Prezydenta R. P. z 23 marca 1927 r. Dz. U. Nr. 29, poz. 234.

przez poszczególne Ministerstwa lub przez cały Rząd w tym zakresie, w jakim Rząd jest powołany do działalności ustawodawczej, *jeśli* te projekty zostały jej do zaopinjowania przedstawione. Zatem taki lub inny program prac Rady Prawniczej nie jest zależny od niej samej.

Obraz prac Komisji Kodyfikacyjnej, dokonanych w ostatnich dwóch latach, dają sprawozdania jej prezydenta, ostatnie z 21 marca 1927, uzupełnione referatem informacyjnym sekretarjatu generalnego Komisji z dn. 21 października 1927.

W sekcji *prawa cywilnego — prawo o zobowiązaniach* było, w okresie sprawozdawczym, przedmiotem opracowania przez kilku referentów. Sekcja weszła w porozumienie z francusko-włoskim Komitetem, przygotowującym od dłuższego już czasu wspólny dla szeregu państw [1]) europejskich Kodeks prawa obligatoryjnego. Sekcja wzięła pod rozwagę możliwość przyłączenia się także i Polski do tego Kodeksu. Niezależnie jednak od tej możliwości praca nad projektem własnym sekcji posuwała się naprzód, projekt referenta głównego jest na ukończeniu i niebawem będzie dyskutowany przez specjalną podkomisję. Projekt *części ogólnej kodeksu cywilnego* jest już gotowy i jest przedmiotem obrad podkomisji.

W dziale *opieki i kurateli* jest gotowy artykułowany projekt referenta głównego, z motywami.

Prawo małżeńskie jest dziedziną nastręczającą szczególne trudności kodyfikatorowi, który chce pogodzić różne stanowiska sprzeczne. Dla tego przedmiotu została utworzona osobna podkomisja przygotowawcza, która pod koniec roku ubiegłego ukończyła opracowanie *osobowego prawa małżeńskiego*, a zarazem poddała drugiemu czytaniu *przepisy o postępowaniu w sprawach małżeńskich*. Po ukończeniu tych prac projekt zostanie przekazany podsekcji prawa familijnego. Prawdopodobnie bowiem prawo małżeńskie osobowe, majątkowe, procesowe, przepisy o aktach stanu cywilnego, stosunek rodziców do dzieci, opieka i kuratela — zostaną objęte jednym projektem *„prawa familijnego“*.

Co do *prawa rzeczowego* ważna jego gałąź, prawo na rzeczach niematerjalnych, została już dawniej, w latach 1924 i 1926, zrealizowana w trzech ustawach: o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych [2]), o prawie autorskiem [3]), i o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji [4]). Co do innych działów prawa rzeczowego gotowe są wytyczne planu kodyfikacyjnego; praca nad odnośnemi projektami jest w stadjum przygotowawczem.

Sekcja prawa cywilnego otrzymała od Ministerstwa Przemysłu i Handlu z jej inicjatywy opracowany projekt *prawa górniczego*, który przygotowany został po zaznajomieniu się z postulatami sfer interesowanych. Projekt ten został rozesłany poszczególnym członkom Komisji Kodyfikacyjnej do opinji i będzie uwzględniony przy opracowaniu projektu Komisji.

Prawo spadkowe znajduje się jeszcze w początkowem stadjum opracowania, praca postępuje jednak stale naprzód.

Ku końcowi zbliża się przygotowywanie projektu *procedury cywilnej* wraz z odnośną ustawą zaprowadzającą. Przeszedł on już przez dwa czytania sekcyjne; obecnie podkomisja redakcyjna rozpatruje opinje, nadesłane przez sądy, urzędy i instytucje prawnicze. Procedura cywilna liczy w tym projekcie pięćsetkilkadziesiąt artykułów. ustawa zaprowadzająca dzieli się na pięć części, z których pierwsza posiada znaczenie ogólne, trzy dalsze dotyczą trzech różnych obszarów prawnych Polski, ostatni zawiera przepisy przejściowe.

---

[1]) Mianowicie, jak dotąd oświadczenia o przystąpieniu złożyły: Belgja, Grecja, Rumunja i Kanada.
[2]) Ustawa z dnia 5 lutego 1924 r. Dz. U. Nr. 31, poz. 306.
[3]) Ustawa z dnia 29 marca 1926 r. Dz. U. Nr. 48, poz. 286.
[4]) Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r., Dz. U. Nr. 96, poz. 559.

Odrębny Komitet zajął się opracowaniem projektu *prawa egzekucyjnego*. Obecnie pracuje nad nim specjalna podkomisja przygotowawcza we Lwowie.

W opracowaniu jest projekt *ustawy upadłościowej* (prawa konkursowego), przedewszystkiem zaś tych jej części, które są niezależne od unifikacji ogólnych przepisów prawa cywilnego względnie handlowego. Już zostały przygotowane części, dotyczące właściwości w sprawach upadłościowych, przyczyn otwarcia upadłości, postępowania przy otwarciu upadłości, skutków otwarcia upadłości co do majątku dłużnika i jego zdolności do działania, skutków wobec poszczególnych rodzajów pretensyj, wreszcie części, dotyczące zasad rozdziału masy upadłościowej i terytorjalnej, rozciągłości i wpływu upadłości.

Po uzgodnieniu w miarę możności postulatów zainteresowanych czynników ukończony został przez referenta i rozesłany do zaopinjowania projekt *ustawy o adwokaturze* (ordynacji adwokackiej). Przedmiot ten bardzo ważny, ale też i bardzo trudny, z powodu znacznej rozbieżności pomiędzy stanowiskami różnych dzielnicowych środowisk adwokackich, po nadesłaniu opinij i rozpatrzeniu ich, wejdzie niebawem pod obrady Komitetu Organizacji Prac.

Sekcja *prawa handlowego* posiada już w dorobku szereg poważnych prac ukończonych, które stały się ustawami, jak prawo wekslowe, czekowe, patentowe, jak przepisy prawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. W okresie sprawozdawczym sekcja ta zajmowała się opracowaniem: prawa akcyjnego, prawa o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością, kodeksu handlowego, wreszcie prawa morskiego. Na pierwszem miejscu znajdowało się *prawo akcyjne*. Prace odbywały się przy udziale specjalnej komisji, delegowanej przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu. Zostały one pod koniec ubiegłego roku zakończone przyjęciem przez Komitet Organizacji Prac projektu prawa akcyjnego, będącego rezultatem uzgodnienia projektu wspomnianej komisji ministerjalnej i projektu sekcji prawa handlowego Komisji Kodyfikacyjnej. Projekt ten został już skierowany do Ministerstwa Sprawiedliwości. Poczem sekcja rozpoczęła obrady nad projektem *prawa o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością* i projekt ten przyjęła już w pierwszem czytaniu; obecnie jest on w stadjum drugiego czytania. Ukończony jest już również projekt referenta *kodeksu handlowego;* stanie się on przedmiotem obrad specjalnej podkomisji przygotowawczej w marcu b. r. po załatwieniu się z ustawą o „Spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością". *Prawo morskie* wymaga nietyle zupełnie nowej kodyfikacji, ile znowelizowania prawa, obecnie obowiązującego. Odnośne prace są w stadjum początkowem.

W dziedzinie *prawa karnego* — projekt części ogólnej prawa *materjalnego* jest, jak wiadomo, gotowy już od r. 1922. Część szczegółowa została opracowana w dwóch projektach równoległych, które są obecnie przedmiotem prac sekcji prawa karnego małerjalnego. Dla przyśpieszenia pracy wyłonioną została osobna podkomisja. Tylko kwestje, nieuzgodnione na podkomisji lub poruszone przez członków Sekcji mogą być następnie dyskutowane na posiedzeniach sekcyjnych. Projekt *procedury karnej*, wykończony już dawniej w Komisji Kodyfikacyjnej, został przesłany Ministrowi Sprawiedliwości w maju 1926 r. O dalszych losach tego projektu będzie mowa poniżej.

Jak wynika z powyższego, z konieczności sumarycznego przedstawienia, Komisja Kodyfikacyjna posunęła się w pracy swojej, w okresie sprawozdawczym, o wielki krok naprzód i pozwala żywić uzasadnioną nadzieję, że zadanie, dla którego powstała, bardzo skomplikowane, trudne i wymagające nakładu wielkiej i gruntownej pracy, spełni w terminie, który sobie ostatnio wyznaczyła, t. j. do r. 1932.

Budżet Komisji Kodyfikacyjnej w dwóch latach ubiegłych przedstawiał się w sposób następujący: w r. 1926/27 Komisja wydała na swoje potrzeby 221.805 zł. wobec przyznanych jej kredytów w wysokości 225.762 zł. W r. 1927/28 rzeczywiste wydatki wyniosą przypuszczalnie 409.800 wobec przyznanych ustawą skarbową kredytów 440.000

złotych. W obu więc tych okresach budżetowych kredyty nie zostały wyczerpane zupełnie ze względów oszczędnościowych. Na rok 1928/29 preliminuje się dla Komisji w wydatkach sumę 446.795 zł., co w porównaniu z r. 1926 jest niemal podwojeniem budżetu.

Dochody Komisji Kodyfikacyjnej, płynące z jej wydawnictw, są zupełnie nieznaczne: wynosiły one w r. 1926/27 — 1.084 zł., w r. 1927/28 — przypuszczalnie — 600 zł.; na r. 1928/29 preliminowane są w wysokości 500 zł.

Przechodzimy do działalności własnej Ministerstwa Sprawiedliwości w dziedzinie ustawodawstwa.

Zmiana Konstytucji i upoważnienie Prezydenta Rzeczypospolitej w szerokich granicach do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy [1]) złożyły na barki Ministra Sprawiedliwości, począwszy od sierpnia 1926 r., ciężar przygotowywania aktów ustawodawczych w mierze znacznie większej, aniżeli to się działo do tego czasu. — Jeśli ponadto uwzględnimy, że Ministerstwo Sprawiedliwości opinjuje wszystkie projekty ustaw i rozporządzeń, opracowywane przez inne Ministerstwa, że opinjowanie to z konieczności nie ogranicza się niejednokrotnie do wyrażania bardziej lub mniej szczegółowego zapatrywania prawnego, lecz polega na całkowitem przeredagowaniu nadesłanych projektów, — Minister Sprawiedliwości jest przecie z natury swego urzędu naczelnym stróżem stanu prawnego w państwie i tę swoją funkcję spełnia choćby przy sposobności przesyłania aktów prawodawczych do ogłoszenia w Dzienniku Ustaw — jeśli uwzględnimy, że równocześnie ze zmianą Konstytucji została powołana do życia Rada Prawnicza, jako organ opinjodawczy, że zorganizowaniem działalności Rady zajęło się Ministerstwo Sprawiedliwości i że ono kieruje całą techniczną stroną jej prac, — otrzymamy w sumie, choć w głównych tylko zarysach, ogrom zadań, jakie obecnie wypada wykonywać Ministerstwu Sprawiedliwości w zakresie prawodawstwa. Okres czasu od wypadków majowych po koniec r. 1927 został też, w tej dziedzinie, wyzyskany należycie, jak nas o tem przekona przyjrzenie się szczegółowe objektywnym rezultatom pracy.

Czy to projekty własne Ministerstwa Sprawiedliwości lub Komisji Kodyfikacyjnej, czy projekty innych Ministerstw, w których opracowaniu Ministerstwo Sprawiedliwości wzięło udział czynny i wydatny, wkraczają prawie we wszystkie dziedziny życia prawnego w państwie.

Przedewszystkiem w zakresie *zorganizowania pracy ustawodawczej* na nowych zasadach Ministerstwo przygotowało wyżej już wspomniane dwie Ustawy z 2 sierpnia 1926 r.: Ustawę zmieniającą i uzupełniającą Konstytucję z 17 marca 1921 oraz Ustawę o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy [2]). Treść i doniosłość tych ustaw jest już obecnie powszechnie znana, tak, że niema potrzeby dłużej tu się przy nich zatrzymywać. Ministerstwo Sprawiedliwości opracowało również Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 12 sierpnia 1926 o utworzeniu Rady Prawniczej [3]) i Regulamin tej Rady [4]) i później Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 23 marca 1927, zmieniające zasady działalności Rady [5]) oraz konsekwentnie zmieniony, nowy jej Regulamin [6]). W ostatecznej swej formie Rada Prawnicza stała się organem opinjującym zarówno projekty Rozporządzeń Prezydenta R. P., mających moc ustawy, jak projekty wszelkich Rozporządzeń Rządu lub poszczególnych Ministrów, o ile zostaną jej do opinji przedstawione. Oparta na wymienionych wyżej podstawach prawnych Rada Prawnicza, po okresie początkowego niezdecydowania, wyrobiła sobie stopniowo właściwe metody pracy; utarła i utrwaliła się technika jej funkcjonowania. A ponieważ zasiadają w niej przedstawiciele nauki, sądownictwa i adwokatury o uznanych kwalifikacjach w zakresie

[1]) Ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 Dz. U. Nr. 78, poz. 442 i 443.
[2]) Dz. U. Nr. 78, poz. 442 i 443.
[3]) Dz. U. Nr. 83, poz. 466.
[4]) Rozporz. Rady Ministrów z 10 września 1926, Dz. U. Nr. 94, poz. 553.
[5]) Dz. U. Nr. 29, poz. 234.
[6]) Rozporz. Rady Ministrów z 23 marca 1927, Dz. U. Nr. 29, poz. 235.

określonych dziedzin prawa, powołani do Rady li tylko dla tych właśnie względów ściśle rzeczowych, — Rada Prawnicza stała się organem ściśle fachowym, bardzo ważnym i pożytecznym czynnikiem w mechanizmie pracy ustawodawczej. O wydajności jej pracy świadczy ilość 106 projektów Rozporządzeń, zaopinjowanych przez Radę po koniec r. 1927.

W zakresie aktów prawodawczych, dotyczących *organizowania i ustroju sądów względnie urzędów sądowych*, wymienić należy najpierw Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 13 kwietnia 1927 r.[1]), wprowadzające pewne zmiany do ustroju sądów dla nieletnich, m. in. ustanawiające opiekunów sądowych — z reguły — płatnych ze Skarbu Państwa. — Rozporządzeniem Prezydenta R. P. z 28 grudnia 1927 r.[2]) utworzony został nowy sąd powiatowy w Gdyni. — Takież Rozporządzenie z 30 kwietnia 1927 r.[3]) ustanowiło Nadzwyczajną Komisję do walki z nadużyciami, naruszającemi interesy państwa. — Rozporządzeniem Prezydenta R. P. z 15 lipca 1927 powołana została do życia instytucja sędziów śledczych do spraw wyjątkowego znaczenia[4]). Sędziom tym mogą być powierzone pewne szczególne śledztwa, bez względu na ogólne przepisy o właściwości. Na mocy tego prawa Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 27 września 1927[5]) ustanowiło trzech takich sędziów w m. st. Warszawie. — Zapoczątkowano akcję, zmierzającą do rekonstrukcji hipotek na terytorjum (Małopolski), na którem wskutek działań wojennych uległy zupełnemu lub częściowemu zniszczeniu. Przygotowano Rozporządzenia Rady Ministrów, które postanowiły przemieszczenie ksiąg hipotecznych pomiędzy niektóremi sądami był. zaboru rosyjskiego[6]). Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 października 1927 utworzyło wydział hipoteczny przy Sądzie Okręgowym w Sosnowcu[7]), a takież Rozporządzenie z 18 listopada 1927 utworzyło taki sam wydział przy Sądzie Okręgowym w Równem[8]). — Rozporządzeniem Prezydenta R. P. z 6 kwietnia 1927 została zmieniona obowiązująca w był. zaborze austrjackim ustawa o zakładaniu ksiąg kolejowych w ten sposób, że utworzona została taka księga przy Sądzie Okręgowym we Lwowie[9]). — Pewne zmiany w urządzeniu sądownictwa na terytorjum Sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie wprowadziło Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 19 grudnia 1927[10]). Unormowało ono m. in. działalność sądów pokoju wieloosobowych, z jednym z sędziów, jako kierownikiem, na czele. A tem samem uprzedziło w pewnej mierze i przygotowało grunt dla zasadniczego prawa, które niedługo po niem ustaliło wszechstronnie podstawy ustrojowe sądów polskich, mianowicie dla „Prawa o ustroju sądów powszechnych". Projekt tego prawa, opracowany pierwotnie przez Komisję Kodyfikacyjną i przez nią przekazany Ministerstwu Sprawiedliwości, został znacznie rozszerzony przez włączenie przepisów o prawach i obowiązkach sędziów i prokuratorów (t. zw. pragmatyka sędziowska), a następnie w Ministerstwie uzgodniony z opinjami, nadesłanemi (w liczbie paruset) przez wszystkie czynniki interesowane, w pierwszym rzędzie przez sfery sądowe, poczem w redakcji ostatecznej został przedstawiony Radzie Ministrów do zatwierdzenia z końcem grudnia 1927 i w pierwszych dniach tego roku ukazał się w Nr. 12-ym Dziennika Ustaw, pod poz. 93, jako Rozporządzenie Prezydenta R. P. z dn. 6 lutego 1928 r.

[1]) Dz. U. Nr. 40, poz. 365.
[2]) Dz. U. Nr. 117, poz. 1001.
[3]) Dz. U. Nr. 41, poz. 369. Zob. też Okólnik Nr. 1123 II A/27, ogłoszony w Dz. Urzędow. Min. Sprawiedl. z r. 1927 Nr. 11, str. 229.
[4]) Dz. U. Nr. 69, poz. 611.
[5]) Dz. U. Nr. 86, poz. 773.
[6]) Rozp. R. M. z 6 maja 1927 w spr. przeniesienia części ksiąg hipotecznych z Wydz. Hipot. przy Sądzie Okr. w Grodnie do Wydz. Hipot. przy Sądzie Okr. w Pińsku, Dz. U. Nr. 44, poz. 391. Rozp. R. M. z 25 lipca 1927, postanawiające takie same przeniesienie ksiąg hipot. z Łomży do Warszawy. Dz. U. Nr. 74, poz. 646.
[7]) Dz. U. Nr. 96, poz. 852.
[8]) Dz. U. Nr. 110, poz. 935.
[9]) Dz. U. Nr. 35, poz. 304.
[10]) Dz. U. Nr. 114, poz. 971.

Jest to jeden z pierwszych w szeregu wielkich kodeksów, mających nareszcie urzeczywistnić unifikację prawa polskiego.

W dziedzinie *prawa cywilnego* przedstawia się działalność Ministerstwa Sprawiedliwości w sposób następujący:

Uporządkowany został w pewnej mierze niesłychanie skomplikowany stan prawny, istniejący w województwach wschodnich, w szczególności w województwie wileńskiem, nowogródzkiem, poleskiem, wołyńskiem oraz w kilku powiatach województwa białostockiego. Mianowicie Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 26 marca 1927 r.[1]) wskazało wyraźnie prawa obowiązujące na tych terytorjach, na których zmienne koleje wojny wycisnęły swe piętno m. in. przez chaos przepisów prawnych różnego pochodzenia i z różnego czasu. Ten sam cel: uporządkowania stanu prawnego na tych samych terytorjach, spełniają dwa dalsze Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, oba z 14 października 1927 r.[2]). Pierwsze z nich reguluje sposób ustalania prawa własności do gruntów nadanych włościanom przy uwłaszczeniu. Drugie uchyla, o ile wogóle jeszcze obowiązywały, przepisy IX t. Zwodu praw ros., dotyczące organizacji i odrębności różnych stanów.

Do podobnej materji: uporządkowania stosunków posiadania i własności i przystosowania stanu prawnego do współczesnych potrzeb — zaliczyć wypada dwa Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 1 lutego 1927 r.[3]): pierwsze o zniesieniu służebności na ziemiach b. Kongresówki, drugie, w tym samym przedmiocie, w odniesieniu do województw wschodnich, pozostających pod rządem dawnego prawa rosyjskiego. Rozporządzenia te zostały opracowane wspólnie z Ministerstwem Reform Rolnych.

Dalszym krokiem na drodze uporządkowania stanu prawnego w województwach wschodnich było wydanie rozporządzenia Prezydenta R. P. z dnia 17 maja 1927 r.[4]) o zmianach w przepisach hipotecznych na obszarach, na których obowiązuje rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 31. VIII. 1919 r., dotyczące wprowadzenia ustroju hipotecznego. Wreszcie w ostatnim czasie ukończona została gruntowna nowelizacja t. X cz. I Zw. praw ros., obejmującego prawo cywilne w tychże województwach wschodnich. Odnośny projekt Rozporządzenia Prezydenta R. P. został już złożony Radzie Ministrów. Projekt ten jest wynikiem prac Komisji utworzonej z członków Rady Prawniczej — prawników wileńskich.

O dziedzinę prawa *familijnego* zahacza Ustawa z 1 lipca 1926 r.[5]) o aktach urodzenia dzieci nieznanych rodziców na terytorjum b. zaboru rosyjskiego. — Ustawa ta zaradziła wielkim trudnościom prawnym, w jakich znalazło się m. in. wiele dzieci reemigrantów polskich, sierot, niewątpliwie pochodzenia polskiego, których bliższe stosunki rodzinne były jednak władzom polskim nieznane, i których stan familijny musiał być w jakiś sposób określony.

Prawa *lokatorów* dotyczą dwa Rozporządzenia Prezydenta R. P., jedno z 27 czerwca 1927[6]), drugie z 19 grudnia 1927[7]), postanawiające kolejno wstrzymanie, ostatnio do 30 czerwca 1928 — przewidzianej w ustawie o ochronie lokatorów regularnej kwartalnej podwyżki czynszu, o ile chodzi o mieszkania małe.

Prawo handlowe dotknięte zostało najpierw Rozporządzeniem Rady Ministrów z 26 maja 1926[8]), ustalającem, zgodnie ze stosunkami walutowemi, wysokość kar pieniężnych, przewidzianych w dekrecie z 7 lutego 1919[9]) o rejestrze handlowym, za świadome naruszenie odnośnych przepisów.

---

[1]) Dz. U. Nr. 31, poz. 258.
[2]) Dz. U. Nr. 92, poz. 822 i 824.
[3]) Dz. U. Nr. 10, poz. 74 i 75.
[4]) Dz. U. Nr. 46, poz. 408.
[5]) Dz. U. Nr. 72, poz. 413.
[6]) Dz. U. Nr. 58, poz. 505.
[7]) Dz. U. Nr. 114, poz. 970.
[8]) Dz. U. Nr. 57, poz. 375/26.
[9]) Dz. Pr. P. P. Nr. 14, poz. 164 z r. 1919.

Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 22 września 1927 [1]) znowelizowało ustawę, wprowadzającą austrjacki Kodeks handlowy z r. 1862, mianowicie przystosowało tę ustawę do stosunków, unormowanych ustawą z 15 lipca 1925 o państwowym podatku przemysłowym [2]).

Poczesne miejsce w szeregu aktów ustawodawczych, obejmujących dziedzinę prawa handlowego, zajmie niewątpliwie Rozporządzenie Prezydenta R. P. z dnia 23 grudnia 1927 r. [3]) o zapobieganiu upadłości.

Prawo to na miejsce bardzo słabo rozwiniętych przepisów o nadzorze sądowym, wprowadzonych jeszcze za czasów okupacji niemieckiej, daje szczegółowe postanowienia o odroczeniu wypłat i układzie zapobiegawczym. Ma ono na celu przyjście z pomocą handlującym, którzy dzięki niesprzyjającej konjunkturze gospodarczej znaleźli się chwilowo w trudnościach płatniczych, niemniej posiadają dostateczne środki — aczkolwiek narazie niepłynne — dla zaspokojenia swych wierzycieli. Ścisła kontrola sądu, bezpośrednia i zapomocą nadzorcy sądowego, przy zapewnieniu odpowiedniego wpływu wierzycielom, umożliwia uzdrowienie osłabłych narazie, lecz zdolnych do życia jednostek gospodarczych. W tych zaś wypadkach, gdzieby nadzieje uzdrowienia zawiodły, postępowanie układowe, pod powagą sądu i za zgodą przedstawicieli ogromnej większości wierzytelności przeprowadzone, umożliwi wierzycielom odzyskanie znacznej części swych należności bez potrzeby uciekania się do rujnującego obie strony postępowania upadłościowego.

Przepisy omawianego rozporządzenia obejmują dotychczas obszar b. zaboru rosyjskiego, zostały jednak ponownie przez Ministerstwo opracowane z uwzględnieniem stosunków prawnych, obowiązujących w b. zaborze pruskim, w celu rozciągnięcia ich na ten również obszar w najbliższym już czasie i uchylenia mającego tam moc rozporządzenia Rady Związkowej Rzeszy Niemieckiej z 1916 r. [4]).

W dziedzinie *prawa wekslowego* wypada wymienić szereg Rozporządzeń Rady Ministrów, które kolejno przedłużały moratorjum dla zobowiązań wekslowych na terytorjum b. Kongresówki [5]). Moratorjum to wygasło jednak ostatecznie z dniem 31 grudnia 1927 r. Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 14 grudnia 1927 [6]) przeprowadziło likwidację stosunków z weksli, wystawionych przed 1 stycznia 1925, do których mają zastosowanie przepisy Kodeksu Handlowego z r. 1808. Rozporządzenie to jest ostatniem ogniwem w długim, bo od czasu wielkiej wojny ciągnącym się, łańcuchu moratorjów wekslowych, i przyczyni się skutecznie do rozwikłania wielu pogmatwanych stosunków, wynikłych w związku z wystawieniem weksli. Dłużnicy i poręczyciele wekslowi, którzy zabezpieczyli na rzecz wierzycieli kaucje hipoteczne, odzyskają możność ich skreślenia przez zdeponowanie należności, choćby weksle nie były w posiadaniu pierwotnych wierzycieli. Doniosłe znaczenie posiada Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w porozumieniu z Ministrem Poczt i Telegrafów z 18 maja 1927 [7]) o protestowaniu weksli przez urzędy i agencje pocztowe. Postanowienia te są niewątpliwym postępem w kierunku uproszczenia i ułatwienia postępowania wekslowego. — Nowa taryfa należności za protestowanie weksli i innych dokumentów, podlegających protestowaniu na zasadach protestu wekslowego, została wprowadzona Rozporządzeniem Prezydenta R. P. z 30 kwietnia 1927 [8]). Wprowadziła ona powszechnie pożądane przez sfery gospodarcze ujednostajnienie opłat

[1]) Dz. U. Nr. 85, poz. 762.
[2]) Dz. U. Nr. 79, poz. 550 z r. 1925.
[3]) Dz. U. Nr. 3, poz. 20 z r. 1928.
[4]) Odnośne Rozporządzenie Prezydenta R. P. z dn. 6 marca 1928 ukazało się w ciągu druku niniejszej pracy w Dz. U. nr. 27, poz. 244.
[5]) Rozp. R. M. z 23 czerwca 1926, Dz. U. Nr. 61, poz. 357 i 358; z 17 września 1926, Dz. U. Nr. 96, poz. 563 i 564; z 28 grudnia 1926, Dz. U. Nr. 128, poz. 761 i 762; wreszcie z 22 czerwca 1927, Dz. U. Nr. 58, poz. 507 i 508.
[6]) Dz. U. Nr. 114, poz. 968.
[7]) Dz. U. Nr. 46, poz. 417.
[8]) Dz. U. Nr. 43, poz. 381.

za protesty wekslowe na obszarze całego Państwa. W połowie tylko do prawa cywilnego należy i dlatego tu powinna być wymieniona ustawa z 2 sierpnia 1926 *o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji* (projekt Komisji Kodyfikacyjnej) [1]). Ustawa ta, będąca wyrazem współczesnej wiedzy prawniczej w tej dziedzinie, broni przedsiębiorcę przed nieuczciwym konkurentem zarówno w zakresie praw cywilnych, jak zapomocą ochrony karno-sądowej, a jednocześnie jest aktem unifikacji ustawodawstwa.

Pewne zmiany do ustawy o prawie *autorskiem* wprowadza Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 11 kwietnia 1927 [2]).

W zakresie *procedury cywilnej* uległy zmianie przepisy o kosztach sądowych oraz o niektórych opłatach w postępowaniu sądowem. Z pośród odnośnych nowel najobszerniejszą jest wydana jako Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 26 sierpnia 1927 [3]) dla b. zaboru niemieckiego. Normuje ona w sposób nowy i wyczerpujący koszta sądowe oraz opłaty notarjuszów, przewidziane przez odnośne dawne ustawy niemieckie, uwzględniając obecne polskie stosunki pieniężne i walutowe. Dość znaczne obniżenie wygórowanych opłat niewątpliwie spotka się z uznaniem ludności.

Niemniejszej doniosłości jest Rozporządzenie Prezydenta R. P. z dnia 7 czerwca 1927 [4]), zmieniające przepisy o opłatach adwokatów i komorników sądowych na obszarze sądów apelacyjnych w Poznaniu i Toruniu oraz Sądu Okręgowego w Katowicach, a zmniejszające wydatnie te opłaty w porównaniu z dotychczas obowiązującemi. — W b. zaborze rosyjskim zmianę pewną przepisów tymczasowych o kosztach sądowych [5]), mianowicie co do wynagrodzenia duchownych wszelkich wyznań, wzywanych przez sąd dla odebrania przysięgi, przynosi Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 10 czerwca 1927 [6]). — Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 25 marca 1927 [7]) reguluje sposób uiszczenia opłat sądowych na terytorjum b. zaboru rosyjskiego. — Tego samego obszaru dotyczy Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 grudnia 1927 [8]) w sprawie opłat za doręczenie wezwań i zawiadomień przez woźnych sądowych; dzięki temu Rozporządzeniu woźni przy sądach pokoju zostali zrównani z woźnymi sądów okręgowych co do prawa otrzymywania na swoją rzecz połowy opłat, pobieranych od stron za doręczanie wezwań sądowych.

Wreszcie w tym związku należy wspomnieć o Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 27 września 1927 [9]), które przyznało odszkodowanie na terytorjum b. zaboru austrjackiego za utratę zarobku asesorom sądów przemysłowych z kurji robotników.

Zdarzeniem ważnem z zakresu procedury cywilnej było wejście w życie Konwencji Haskiej proceduralnej z 17 lipca 1905. Konwencja ta należy do dziedziny prawa międzynarodowego, tam więc zostanie szerzej omówiona. Z pośród prac drobniejszych Ministerstwa, niemniej świadczących o zdolności odczuwania potrzeb życia, wymienić należy Rozporządzenie Prezydenta R. P. z dn. 15 marca 1927 r.[10]), przepisujące do końca r. 1927 warunki ulgowe do zaliczenia w poczet adwokatów w b. zaborze pruskim prawników, którzy z powodu swej czynnej służby wojskowej w obronie ojczyzny nie zdołali odbyć dłuższego przygotowania do zawodu adwokackiego.

W związku z dziedziną prawa cywilnego wypada wskazać Rozporządzenia Prezydenta R. P. z 17 maja 1927 [11]) i z 19 listopada 1927 [12]), które zmieniły postępowanie hipo-

[1]) Dz. U. Nr. 96, poz. 559, znowelizowana Rozporz. Prez. R. P. z 17 września 1927, Dz. U. Nr. 84, poz. 743.
[2]) Dz. U. Nr. 36, poz. 318.
[3]) Dz. U. Nr. 78, poz. 677.
[4]) Dz. U. Nr. 54, poz. 473.
[5]) Zał. do Rozp. Min. Sprawiedl. z 18. 3. 1924, Dz. U. Nr. 28, poz. 284.
[6]) Dz. U. Nr. 55, poz. 482.
[7]) Dz. U. Nr. 38, poz. 344.
[8]) Dz. U. Nr. 118, poz. 1019.
[9]) Dz. U. Nr. 85, poz. 766.
[10]) Dz. U. Nr. 28, poz. 226.
[11]) Dz. U. Nr. 46, poz. 408.
[12]) Dz. U. Nr. 109, poz. 923.

teczne: pierwsze z tych rozporządzeń — na terytorjum, gdzie obowiązuje Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z 31 sierpnia 1919 r. o wprowadzeniu ustroju hipotecznego; drugie z nich — na terytorjum górnośląskiej części województwa śląskiego. Pierwsze z tych rozporządzeń zmieniło znacznie tryb postępowania hipotecznego i jego skutki prawne; drugie — uregulowało to postępowanie w pewnej szczególnej kategorji przypadków, mianowicie, gdy nieruchomość znajduje się w polskiej części Górnego Śląska, a odnośna księga wieczysta pozostała w posiadaniu władz niemieckich.

Wyżej wymienione ustawy i rozporządzenia były, z wyjątkiem paru wspólnie opracowanych z innemi Ministerstwami, co już zaznaczono, wszystkie projektami Ministerstwa Sprawiedliwości. To jednakże nie wyczerpuje działalności Ministerstwa w zakresie ustawodawstwa cywilnego. Ministerstwo uczestniczyło, ponadto, w pracach nad wszystkiemi innemi projektami aktów prawodawczych, które w jakiejkolwiek mierze dotyczyły prawa cywilnego, i nad wszystkiemi większemi ustawami z zakresu prawa administracyjnego. Tu należą takie kompleksy rozporządzeń, jak w sprawie zmiany systemu pieniężnego, wszelkie regulaminy kolejowe, ustawy względnie rozporządzenia z zakresu ubezpieczeń społecznych i innych (o ubezpieczeniu pracowników umysłowych), o Powszechnym Zakładzie ubezpieczeń wzajemnych, o Warszawskim Powszechn. Zakładzie ubezpieczeń. Tu również wymienić należy unormowanie takich całkowitych dziedzin specjalnych, jak prawo łowieckie, prawo o rozbudowie miast, o scalaniu gruntów, o przedsiębiorstwach państwowych wraz z rozporządzeniem wykonawczem, o monopolach: spirytusowym i zapałczanym, o sądach rozjemczych dla nieszczęśliwych przypadków, o kaucjach pracowniczych, o Komunalnych Kasach Oszczędności, o likwidacji umów dzierżawnych przy wykonywaniu reformy rolnej, i wiele innych.

Z pośród ważnych projektów ustawodawczych, z omawianej dziedziny, przygotowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, lub przy jego daleko idącej współpracy, a które w niedługim czasie mają stać się prawem, wymienić należy: prawo o sądach pracy, o umowie pracy pracowników umysłowych i o umowie pracy robotników (projekty wspólne z Ministerstwem Pracy i Opieki Społecznej). Dalej: prawo o lotnictwie; prawo zabudowy; o zmianach w przepisach hipotecznych z r. 1818; o taksie notarjalnej dla b. zaboru rosyjskiego; o zmianie przepisów tymczasowych o kosztach sądowych, o wywłaszczeniu na cele wyższej użyteczności, o spółkach akcyjnych (jednolite dla całego Państwa prawo akcyjne, opracowane przez Komisję Kodyfikacyjną), o przepisaniu tytułów własności i innych praw rzeczowych na nieruchomościach polskich osób prawnych kościelnych i zakonnych[1]).

Szczególnie obfity jest plon pracy ustawodawczej w dziedzinie *prawa karnego*.

Prawo karne materjalne wzbogaciło się o kilka ustaw zasadniczej wagi.

O ustawie z 2 sierpnia 1926 o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji[2]) była już mowa poprzednio, z powodu jej przepisów prawno-prywatnych, cywilnych. Tu wypada zwrócić uwagę na drugą część tej ustawy, obejmującą system przepisów karnych (ochrona karnoprawna), zapomocą którego ustawodawca, niezależnie od roszczeń cywilnych, stara się przeciwdziałać nieuczciwej konkurencji.

Dalszem dziełem doniosłem (praca wspólna Ministerstwa Sprawiedliwości i Ministerstwa Skarbu) jest ustawa karna skarbowa z 2 sierpnia 1926[3]). W ustawie tej została uregulowana w sposób wyczerpujący i syntetyczny ochrona przed przestępstwami przeciw interesom Skarbu Państwa, w szczególności naruszającemi przepisy o opłatach celnych i o obrocie towarowym z zagranicą, o monopolach państwowych, o loterji państwowej, o podatkach pośrednich, o patentach akcyzowych i o obrocie towarowym z Gdańskiem.

---

[1]) Dz. U. Nr. 96, poz. 559.
[2]) Z Rozporządzenia Prezydenta R. P. z dn. 7 lutego 1928, Dz. U. Nr. 16, poz. 120 z r. bież.
[3]) Dz. U. Nr. 105, poz. 609.

Owocem pracy intensywnej, podejmowanej kilkakrotnie, jest ujęcie w jednolity system przepisów polskiego *prawa prasowego*[1]) i w związku z niem będące znowelizowanie niektórych postanowień obowiązujących ustaw karnych o rozpowszechnianiu nieprawdziwych wiadomości i o zniewagach[2]). Prawo, o którem mowa, uwzględniło w ostatecznej swej formie wszystkie uzasadnione postulaty sfer interesowanych.

Wielkie znaczenie posiada nowe sformułowanie instytucji warunkowego zawieszenia kary i wprowadzenie jej w życie tam, gdzie dotąd wogóle nie była znana, mianowicie w b. zaborze austrjackim.

Uczyniły to przepisy ustawy z 10 czerwca 1926[3]). Wyczerpujące przepisy wykonawcze do tej ustawy zawiera Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 30 czerwca 1926[4]) oraz okólnik Nr. 1204/I. N./26[5]). Na terytorjum b. zaboru niemieckiego została instytucja, o której mowa, w nowy sposób skodyfikowana przez Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 17 września 1927[6]). Sądy mogą więc obecnie na zasadzie powyższych ustaw zawieszać wykonanie kary pozbawienia wolności na przeciąg jednego do pięciu lat, jeśli orzeczona kara przenosiła sześć miesięcy i jeżeli należy przypuszczać, że skazany nie popełni nowego przestępstwa. Po upływie terminu zawieszenia kara uważa się za darowaną.

Podobne znaczenie przypisać trzeba Rozporządzeniu Prezydenta R. P. z 19 stycznia 1927[7]) o przedterminowem zwolnieniu osób, odbywających karę pozbawienia wolności. Zwolnienie to może nastąpić po odbyciu dwóch trzecich wymierzonej kary, conajmniej wszakże sześciu miesięcy tej kary[8]).

Zawieszenie na jeden rok wykonania kary za przestępstwa leśne, a następnie umorzenie jej po upływie tego terminu rocznego postanawia Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 30 listopada 1926[9]). Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 17 maja 1927[10]) (opracowane wspólnie z Ministerstwem Spraw Wojskowych) dopuszcza odroczenia i przerwy kary na wolności oraz uchylenia aresztu tymczasowego (w czasie pokoju), względnie z powodu mobilizacji ogólnej, lub wreszcie w czasie wojny.

W szeregu rozporządzeń została uregulowana w porozumieniu z Ministerstwem Skarbu, materja lichwy pieniężnej[11]). Rozporządzenia te kolejno i stopniowo obniżały granicę, do której dopuszczalny jest procent godziwy, uzasadniony stosunkami, a powyżej której pobieranie procentu staje się przestępstwem. Granicą tą jest obecnie 12% w stosunku rocznym.

Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 17 września 1926[12]) wprowadziło do Kodeksu Karnego z r. 1903 zmianę, upoważniającą sąd do zaliczenia skazanemu, w szerszych niż dotąd granicach, na poczet kary, uprzedniego aresztu.

---

[1]) Rozporz. Prez. R. P. z 4 listopada 1926 Dz. U. Nr. 110, poz. 640, uchylone ustawą z 15 grudnia 1926, Dz. U. Nr. 128, poz. 755; Rozporz. Prez. R. P. z 10 maja 1927 o prawie prasowem Dz. U. Nr. 45, poz. 398, częściowo zmienione Rozporz. Prez. z 28 grudnia 1927, Dz. U. Nr. 118, poz. 1010, oraz Rozporz. wykonawcze Min. Sprawiedl. z 28. 5. 1927, Dz. U. Nr. 49, poz. 442. Jednolity tekst prawa prasowego został ogłoszony w Dz. U. Nr. 1, pod poz. 1 z r. bież.

[2]) Rozp. Prez. R. P. z 10 maja 1927, Dz. U. Nr. 45, poz. 399, częściowo zmienione Rozporz. Prez. R. P. z 28 grudnia 1927, Dz. U. Nr. 118, poz. 1011. Jednolity tekst tego prawa ogłoszony został w Dz. U. Nr. 1 pod poz. 2 z r. bież.

[3]) Dz. U. Nr. 61, poz. 354; uzupełniona Rozp. Pr. R. P. z 21 maja 1927, Dz. U. Nr. 47, poz. 424.

[4]) Dz. Urz. M. Spr. Nr. 13, str. 230.

[5]) Dz. Urzęd. Nr. 14, str. 301.

[6]) Dz. U. Nr. 83, poz. 741. Rozporz. wykon. z 27 stycznia 1928, Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. Nr. 3, str. 43 z r. 1928. — Okólnik w tej samej sprawie — Nr. 1354 I/I U/28 ogłoszony w tymsamym numerze Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl.

[7]) Dz. U. Nr. 5, poz. 25.

[8]) Zob. w tym przedmiocie Okólniki: Nr. 1270/I. U./27 Dz. Urzęd. Nr. 6, str. 113; Nr. 1307 I. U./27 Dz. Urzęd. Nr. 15, str. 295; Nr. 1324/II. A./27 Dz. Urzęd. Nr. 21, str. 386.

[9]) Dz. U. Nr. 118, poz. 683.

[10]) Dz. U. Nr. 46, poz. 405.

[11]) Z 7 września 1926, Dz. U. Nr. 95, poz. 556; z 28 lutego 1927, Dz. U. Nr. 22, poz. 173; z 9 kwietnia 1927, Dz. U. Nr. 40, poz. 359; z 30 maja 1927, Dz. U. Nr. 53, poz. 469; z 10 czerwca 1927, Dz. U. Nr. 54, poz. 474, wreszcie z 26 listopada 1927, Dz. U. Nr. 109, poz. 931.

[12]) Dz. U. Nr. 97, poz. 566.

Art. 624, 625 i 626 tegoż Kodeksu dotyczące t. zw. przestępstw leśnych (samowolny wyrąb drzewa w cudzym lesie, kradzież takiego drzewa, w rozmaitych postaciach kwalifikowanych, oraz paserstwo) zostały zmienione przez Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 28 stycznia 1927 [1]), które za przestępstwa te ustanowiło nowe kary, ostrzejsze.

W myśl współczesnych tendencyj międzynarodowych i zgodnie z obowiązkiem przyjętym na siebie przez Rząd Polski w odnośnych Konwencjach — wprowadziło Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 29 lipca 1927 r. [2]) do polskiego prawa karnego nowe postanowienia, ścigające przestępstwa, które polegają na handlu kobietami i dziećmi i popieraniu nierządu. Rozporządzeniem tem zostały odpowiednio zmienione względnie uzupełnione przepisy dzielnicowych Kodeksów Karnych.

Z dziedziny *procedury karnej* wysuwa się na pierwsze miejsce sprawa sądów doraźnych. — Rozporządzeniem Rady Ministrów z 23 czerwca 1927 [3]) utrzymane zostały wprawdzie w mocy sądy doraźne na terytorjum b. zaboru rosyjskiego, ale tylko do końca r. 1927. Ponieważ rozporządzenie to nie zostało przedłużone, przeto z dn. 31 grudnia 1927 sądy doraźne *wygasły*.

Rozporządzenie Prezydenta R. P. z 22 kwietnia 1927 [4]) w wykonaniu przepisów Konstytucji uregulowało postępowanie sądowe w razie naruszenia przez posłów art. 22 Konstytucji. — Do przeprowadzenia w tych sprawach postępowania i rozstrzygania o nich rozporządzenie powyższe powołuje Sąd Najwyższy.

Pewne zmiany ściśle proceduralne wprowadziło też wspomniane już wyżej Rozporządzenie Prezydenta z 19 grudnia 1927 r. (Dz. U. Nr. 114, poz. 971), dotyczące nowej organizacji sądów pokoju i przyśpieszenia oraz uproszczenia przewodu sądowego w sprawach karnych, toczących się przed sądami okręgowemi.

Także i w dziedzinie prawa karnego, jak wogóle w całym zakresie działalności ustawodawczej, wyliczone wyżej własne projekty Ministerstwa Sprawiedliwości nie wyczerpują bynajmniej całego pola jego pracy. Nadmienić przedewszystkiem trzeba, że postanowienia karne wszelkich wogóle ustaw czy rozporządzeń, gdzie tylko one się mieszczą, były opracowywane w Ministerstwie Sprawiedliwości. Ponadto w opracowywaniu wielu aktów prawodawczych, jakkolwiek na zewnątrz nie wyszły one jako projekty Ministerstwa Sprawiedliwości — Ministerstwo wzięło bardzo czynny udział. Dla przykładu wymienić można z ważniejszych: Ustawę o zwalczaniu zaraźliwych chorób zwierzęcych; o zapobieganiu chorobom zawodowym; o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa; o sztucznych środkach słodzących; prawo przemysłowe; o rzeczowych świadczeniach wojennych; o dozorze nad artykułami żywności i przedmiotami użytku.

Jeśli przejdziemy do dziedziny projektów, które w najbliższym czasie mają być zrealizowane w postaci obowiązującego prawa, — należy wymienić zupełnie gotowe już i skierowane na właściwą drogę prawodawczą projekty: *polskiej procedury karnej* i organizacji więziennictwa. Pierwszy z tych projektów opracowany został w Komisji Kodyfikacyjnej i poddany szczegółowemu rozważeniu w łonie Ministerstwa. Oczekiwany z niecierpliwością przez cały polski świat prawniczy — kodeks ten będzie dalszem wielkiem dziełem na drodze ku unifikacji prawa polskiego.

Z innych projektów przygotowanych już przez Ministerstwo lub będących w toku opracowywania, wskazać można następujące: o zmianie aresztu zastępczego grzywny na obowiązek pracy, o karach za szpiegostwo [5]), o umorzeniu skazania, o karaniu osób wojskowych za niestawiennictwo w charakterze świadków przed sądami powszechnemi [6]), o pozbawieniu wolności przez umieszczenie w zakładach dla obłąkanych, o skreśleniu,

[1]) Dz. U. Nr. 9, poz. 70.
[2]) Dz. U. Nr. 70, poz. 614.
[3]) Dz. U. Nr. 58, poz. 509.
[4]) Dz. U. Nr. 41, poz. 368.
[5]) Z Rozp. Prezydenta R. P. z 16 lutego 1928, Dz. U. Nr. 18, poz. 160
[6]) Z Rozporządzenia Prezydenta R. P. z 7 lutego 1928, Dz. U. Nr. 16, poz. 121.

art. 25, 26, 27 Kodeksu Karnego z r. 1903[1]), o ściąganiu grzywien przez policję i gminy o aresztach gminnych, o zakładach wychowawczo-poprawczych, o zmianie art. 341, 633 i 634 K. K. z r. 1903, o orzecznictwie karnem władz administracyjnych.

Praca ustawodawcza Ministerstwa Sprawiedliwości w dziedzinie *prawa międzynarodowego* przejawia się w dwóch kierunkach głównych: w kierunku tworzenia norm pozytywnego wewnętrznego prawa międzynarodowego, i w kierunku zawierania umów z państwami obcemi, t. j. tworzenia prawa konwencyjnego.

W dziedzinie pierwszej jest do zapisania przedewszystkiem doniosłe zdarzenie ukazania się dwóch ustaw z 2 sierpnia 1926: o prawie prywatnem międzydzielnicowem i o prawie prywatnem międzynarodowem[2]). Ustawy te zawierają tylko normy kolizyjne, czyli rozstrzygające o tem, *której* dzielnicy prawo, względnie *którego* państwa prawo, ma być zastosowane w konkretnym przypadku kolizji — bądź pomiędzy różnemi prawami dzielnicowemi polskiemi, bądź pomiędzy prawem polskiem a obcem, bądź wreszcie pomiędzy dwoma lub kilku prawami obcemi. Na tem też polega znaczenie tych ustaw, zwłaszcza, dla stosunków wewnętrznych — znaczenie ustawy o prawie międzydzielnicowem. Posiadamy w Polsce nie mniej, niż pięć oddzielnych ustawodawstw dzielnicowych. Aż dotychczas wybór jednego z nich, w przypadkach konkretnych, przedstawiał niejednokrotnie trudności nie do pokonania. Obecnie ustawa o prawie prywatnem międzydzielnicowem daje do ręki klucz do rozwiązywania takich trudności.

Ustawy, o których mowa, są rezultatem długoletniej pracy Komisji Kodyfikacyjnej i odzwierciadlają współczesne tendencje międzynarodowego prawa prywatnego.

Poważnym wysiłkiem w kierunku uzgodnienia pracy kodyfikacyjnej poszczególnych państw w zakresie międzynarodowego prawa *karnego* była międzynarodowa konferencja przedstawicieli Komisyj Kodyfikacyjnych Prawa Karnego, która odbyła się w Warszawie w listopadzie 1927 r. Uczestniczyli w niej przedstawiciele Belgji, Hiszpanji, Grecji, Francji, Włoch, Czechosłowacji, Polski, Rumunji i Jugosławji. Konferencja doprowadziła do jednomyślnego przyjęcia tekstu przepisów, dotyczących zasady krajowości, osobowości, przestępstw z prawa narodów (delicta juris gentium), zmiany obywatelstwa.

Z zakresu prawa konwencyjnego należy najpierw podnieść ukończenie i ogłoszenie kilku umów z Niemcami, owocu długich i trudnych rokowań. Porozumiano się z Niemcami w sprawie wzajemnego ogłaszania listów gończych dla celów ekstradycji i porozumienie to znalazło wyraz w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 10 sierpnia 1926[3]). Porozumiano się co do pomocy prawnej w sprawach karnych, a rezultatem tego stało się Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11 maja 1926[4]). Porozumienia te były uzupełnieniem wcześniejszego układu z dnia 5 marca 1924, o obrocie prawnym[5]), który jednak wszedł w życie dopiero w czerwcu 1926 roku. Celem wykonania tego układu wydane zostało wyczerpujące Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 30 czerwca 1926 r.[6]).

Jako ostatni w szeregu układów polsko-niemieckich należy wymienić układ w sprawie przejęcia rejestrów stanu cywilnego, podpisany w Berlinie 27 października 1926 r. Układ to ważny, albowiem zobowiązuje on stronę niemiecką do wydania Polsce znacznej ilości ksiąg stanu cywilnego, dotyczących terytorjum obecnie polskiego i obywateli polskich, a znajdujących się dotychczas w Niemczech. Powtóre układ ten ustala dla Polski i Niemiec sposób dalszego prowadzenia wspomnianych ksiąg.

Materję pomocy prawnej, mianowicie sprawę doręczeń i rekwizycyj cywilnych reguluje także umowa z Francją z dn. 30 grudnia 1925, która w Polsce zaczęła obowiązywać w marcu 1927 r.[7]).

[1]) Z Rozp. Prezydenta R. P. z dn. 24 lutego 1928, Dz. U. Nr. 21, poz. 177.
[2]) Dz. U. Nr. 101, poz. 580 i 581.
[3]) Dz. U. Min. Sprawiedl. Nr. 16, str. 330.
[4]) Dz. U. Min. Sprawiedl. Nr. 11, str. 191.
[5]) Dz. Ust. Nr. 36, poz. 217 z r. 1926.
[6]) Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. Nr. 14, str. 246.
[7]) Dz. U. Nr. 27, poz. 210 z r. 1927.

Przedmiot pomocy prawnej w sprawach cywilnych i handlowych został uregulowany wszechstronnie, w stosunku do szeregu państw europejskich przez Konwencję Haską, dotyczącą procedury cywilnej z 17 lipca 1905 r. Polska przystąpiła do tej Konwencji wprawdzie już w 1922 r., ale ten akces przyjęty został dopiero znacznie później, tak, że Konwencja ta mogła być ogłoszona i nabrać mocy obowiązującej w Polsce dopiero w sierpniu 1926 r.[1]).

Jednakże jeszcze wcześniej, t. j. przed wejściem w życie tej Konwencji, zapomocą kilku porozumień częściowych, unormowane zostały w okresie sprawozdawczym stosunki z tej dziedziny pomiędzy Polską a państwami, należącemi do Konwencji. I tak: na podstawie układu ze Szwajcarją został skrócony i uproszczony tryb przesyłania doręczeń i rekwizycyj w sprawach cywilnych, a także ustalony język w tych sprawach[2]). Z Węgrami ustalono obowiązek wzajemnego zwalniania obywateli obu stron od kaucji aktorycznej, co zostało ogłoszone Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 września 1926[3]). Gdy mowa o Węgrach, należy nadmienić, że z tem samem państwem ułożono się co do wzajemnego wydawania sobie przez obie strony spadków ruchomych, pozostałych po obywatelach jednej względnie drugiej strony na terytorjum jednego względnie drugiego kontrahenta[4]).

Wspomniana wyżej Haska Konwencja Procesowa, wszedłszy w życie, uczyniła zbytecznemi osobne umowy dwustronne między państwami, związanemi nią. Wcześniejszych umów bilateralnych, jak również i wcześniejszych porozumień częściowych, wyżej wspomnianych, które się w ramach Konwencji mieszczą, Konwencja ta nie uchyliła, przeciwnie, utrzymała je wyraźnie w mocy, postanawiając zresztą wogóle dopuszczalność ułożenia się z sobą poszczególnych państw, członków Konwencji, co do pewnych szczegółów. Zaznaczyć należy, że omawiana Konwencja Haska nie wiąże Francji, która się od niej przez osobną deklarację wyłączyła, w odniesieniu do państw nowopowstałych, a więc i do Polski. Stosunki pomocy prawnej Francji z Polską normuje więc tylko wspomniana wyżej umowa z 30 grudnia 1925 r. Wejście w życie Konwencji Haskiej musi pociągnąć za sobą wydanie rozporządzenia wykonawczego, które się też ukaże po ostatecznem uregulowaniu poszczególnych kwestyj, co do których Konwencja, jak wspomniano, pozostawia swym członkom swobodę dwustronnego pomiędzy sobą ułożenia się wedle woli.

Zdarzeniem doniosłej wagi było zawarcie z W. M. Gdańskiem umowy o wykonalności orzeczeń sądowych, która nabrała mocy obowiązującej w dn. 15 czerwca 1927[5]). Umowa ta stanowi punkt zwrotny w stosunkach Polski z zagranicą, albowiem jest pierwszą tego rodzaju umową polską. Wykonywanie wyroków (orzeczeń sądowych) zagranicznych nastręczało w Polsce doniedawna, a nawet dziś jeszcze nastręcza, znaczne trudności. Dawniej część tych trudności leżała w dziedzinie gospodarczej. Powodowała je niepewność sytuacji gospodarczej i trudności walutowe. Inną przeszkodę stanowiła rozbieżność ustawodawstw dzielnicowych. Zbyt pośpieszne przyjęcie na siebie obowiązku wykonywania zagranicznych orzeczeń sądowych prowadziłoby do masowych egzekucyj, dyktowanych przez zagranicę, przeciw dłużnikom polskim, a w dalszej konsekwencji do niepożądanego odpływu waluty z kraju. Ten wzgląd wobec stabilizacji stosunków gospodarczych i walutowych stracił bardzo na znaczeniu. Ale nie przestał być aktualnym wzgląd drugi: rozbieżność ustawodawstw dzielnicowych. Umowa z Gdańskiem o wykonalności orzeczeń sądowych jest pierwszym krokiem w kierunku pokonania tych trudności i z tego powodu stanie się w przyszłości niewątpliwie wzorem dla podobnych umów z innemi państwami.

[1]) Dz. U. Nr. 126, poz. 734 z r. 1926.
[2]) Zob. Okólnik Nr. 1247/I. U./27 z 20 grudnia 1926, Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. Nr. 1 z r. 1927.
[3]) Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. Nr. 20, str. 374.
[4]) Zob. Okólnik Nr. 1235/I. U./26, Dz. Urzęd. Min. Sprawiedl. Nr. 23, str. 417.
[5]) Ogłoszona w Dz. U. Nr. 55, poz. 490 z r. 1927.

W kwietniu 1927 roku odbyły się rokowania z Czechosłowacją, które miały na celu rozbudować w szczegółach kompleks spraw, objętych polsko-czechosłowacką umową z dnia 23 kwietnia 1925 roku [1]) w sprawach prawnych i finansowych (t. zw. umową likwidacyjną), która szereg kwestyj zastrzegła dla późniejszych umów specjalnych. Rokowania te doprowadziły do zupełnego porozumienia i do uzgodnienia tekstów umów, które parafowano. Mianowicie zostały parafowane następujące umowy: 1) o wykonalności wyroków, 2) konkursowa, 3) w sprawach spadkowych, 4) o rozdziale akt sądowych, dotyczących Śląska Cieszyńskiego, Spisza i Orawy, 5) o wymianie więźniów. Umowa w sprawach konkursowych ustala wzajemność w postępowaniu konkursowem, a na wypadek otwarcia konkursu w jednem z państw, obowiązek wydania pewnych zarządzeń w państwie drugiem. Umowa spadkowa postanawia, że, co do ruchomości, pozostałych w spadku po obywatelu drugiego państwa, wyłącznie właściwe do przeprowadzenia postępowania spadkowego są władze ojczyste zmarłego, a co do nieruchomości — władze miejsca, w którem znajduje się nieruchomość spadkowa, jednakże z zastrzeżeniem, że te władze zastosują prawo ojczyste spadkodawcy. Co do umowy, wymienionej pod 4), ustalone zostały zasady podziału akt sądowych, dotyczących powiatów sądowych, które przez granicę polityczną zostały rozdzielone. Częściowe wzajemne wydanie tych akt już nastąpiło; reszta zostanie wydana w najbliższym czasie. Na podstawie porozumienia, dotyczącego wymiany więźniów, zostali wydani Czechosłowacji więźniowie, odbywający karę w więzieniach polskich, z wyroków dawnych sądów austrjackich, za przestępstwa popełnione w swoim czasie na terytorjum, należącem obecnie do Czechosłowacji. W toku rokowań omówiono także sprawę rozdziału funduszów i zobowiązań kas sierocych, których działalność obejmowała obszar, rozdzielony obecnie między Polską i Czechosłowacją. W tym przedmiocie rokowania dalsze są w toku.

W ostatnim czasie została zawarta i znajduje się w stadjum ratyfikacji umowa ekstradycyjna ze Stanami Zjednoczonemi.

Ponadto Ministerstwo Sprawiedliwości posiada gotowy projekt umowy ekstradycyjnej z Anglją; jest w toku ostateczne uzgadnianie tego projektu.

Ze Stanami Zjednoczonemi porozumiano się także co do wzajemności pod względem ochrony prawa autorskiego.

Ministerstwo Sprawiedliwości brało i bierze daleko idący współudział w pracach nad umowami międzynarodowemi także i takiemi, które wprawdzie ze względu na większą część swojego przedmiotu należą do zakresu działania innych ministerstw, ale w większej lub mniejszej mierze regulują także kwestje z zakresu działania Ministerstwa Sprawiedliwości. Tu należą przedewszystkiem umowy konsularne, a dalej traktaty handlowe, umowy kolejowe.

Co do umów konsularnych Ministerstwo Sprawiedliwości uczestniczyło w przygotowaniu projektów umów z Bułgarją, Jugosławją, z Turcją. Z pośród traktatów handlowych, opracowanych przy udziale Ministerstwa w ostatnim czasie, wymienić należy traktaty z Norwegją, Łotwą i Persją, z pośród umów kolejowych — umowę polsko-czeską, oraz umowę polsko-niemiecką z 26. III. 1927 r. o ułatwieniach w komunikacji międzynarodowej na linji Chojnice—Tczew—Marienburg.

Szereg konwencyj międzynarodowych, jak np. konwencja o handlu kobietami i dziećmi, o zwalczaniu wydawnictw pornograficznych, jak wszystkie konwencje z dziedziny międzynarodowej ochrony pracy, o ile do tych konwencyj Polska przystąpiła, wymagał uzgodnienia z ustawodawstwem wewnętrznem i tę pracę wykonywało Ministerstwo Sprawiedliwości.

Wogóle wszystkie umowy międzynarodowe przedstawiane były Ministerstwu celem zaopinjowania ich pod względem zgodności z Konstytucją i z prawem obowiązującem, oraz pod względem techniki ustawodawczej.

[1]) Ogłoszona w Dz. U. Nr. 41, poz. 256 z r. 1926.

Jako ostatnią w szeregu prac bardzo ważnych, a dotyczącą wszystkich działów ustawodawstwa, należy wymienić opracowane w Ministerstwie Sprawiedliwości, uzgodnione z wszystkiemi zainteresowanemi czynnikami, Rozporządzenie Prezydenta R. P. o wydawaniu Dziennika Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Rozporządzenie to z datą 23 grudnia 1927 ukazało się w Nr. 3 pod poz. 18 D. Uz. z r. 1928.

III.

Więziennictwo.

Liczba i stan gmachów więziennych.

W okresie sprawozdawczym Ministerstwo Sprawiedliwości skasowało trzy małe więzienia (w Więcborku, Skarszewach i Olkuszu), które były zaludnione nieznacznie, a powodowały wydatki niewspółmierne z ich użytecznością. Ale jednocześnie zarządzono naprawę i remont niektórych większych gmachów więziennych, jak w Równem i Drohobyczu, a dokończono budowy nowego gmachu w Tarnowie, do którego to gmachu zostało przeniesione istniejące w tem mieście więzienie dotychczasowe.

Ogólna liczba więzień wynosi obecnie 337, w tem 3 zakłady wychowawczo-poprawcze dla chłopców (nieletnich).W tej liczbie 30 dużych więzień (I klasy), 54 średnich (II klasy) oraz 39 małych (III klasy) i 214 aresztów przy sądach powiatowych. Ogólna pojemność więzień i aresztów sądowych wynosi 41.644 miejsc, a zaludnienie wahało się w dniu 1 grudnia 1927 r. dokoła cyfry 30.000 więźniów.

Liczebność i wyszkolenie funkcjonarjuszów więziennych.

W więziennictwie zatrudnionych jest ogółem 788 urzędników, lekarzy, kapelanów i nauczycieli oraz 3.216 niższych funkcjonarjuszów. Z uwagi na doniosłą rolę personelu więziennego w walce z przestępczością i ważność dostosowania jego poziomu umysłowego do współczesnych wymagań zwraca się stale wielką uwagę na przygotowanie go i należyte wyszkolenie. Przedewszystkiem tedy prowadzi się Szkołę Centralną Ministerstwa Sprawiedliwości dla urzędników i funkcjonarjuszów więziennych. Do końca roku 1927 odbyło się ogółem 10 kursów tej uczelni, z czego 5 dla wyższych funkcjonarjuszów, które przesłuchało 185 naczelników i inspektorów więzień, oraz 5 — dla starszych dozorców i dozorców, będących kandydatami na stanowiska starszych dozorców; te kursy przesłuchało 215 osób tej kategorji.

Do programu Szkoły Centralnej, który obejmuje więziennictwo, prawo karne, psychologję kryminalną, procedurę karną, etiologję kryminalną, prawo konstytucyjne, administracyjne, polskie prawo urzędnicze, organizację władz i służby więziennej, zasady organizacji pracy więźniów, higjenę i ratownictwo, towaroznawstwo, zasady biurowości, ekonomję polityczną, ostatnio w roku 1927 wprowadzono wykłady daktyloskopji oraz naukowych metod rozpoznawania pisma utajonego. Powyższy program dla starszych dozorców jest nieco skrócony i spopularyzowany.

Obok tego prowadzi się kursy dla dozorców w poszczególnych więzieniach. Na kursach wykłada się przedmioty ogólno-kształcące (historję, geografję, arytmetykę i język polski), jakoteż specjalne, a mianowicie: więzienioznawstwo, prawo i procedurę karną, ustrój państwowy, higjenę i ratownictwo, zasady ustawy i regulaminu więziennego w mniejszym oczywiście zakresie. W roku 1927 przeszkalanie dozorców odbywało się w tempie bardzo szybkiem. Z dniem 31 grudnia 1927 r. zostało już przeszkolonych około 80% funkcjonarjuszów tej kategorji. Pozostali zostaną przeszkoleni w następnym roku.

Ministerstwo Sprawiedliwości kładzie nacisk na to, aby funkcjonarjusze więzienni mogli w swych studjach korzystać ze specjalnie w tym celu opracowanych podręczników. Dotychczas opracowano podręczniki z więzienioznawstwa, etiologji kryminalnej, praktycznego regulaminu więziennego, prawa karnego i procedury, zasad księgowości gospodarczej oraz zasad organizacji pracy więźniów — wykładanych w Szkole Centralnej,

jakoteż ustroju państwowego Polski i regulaminu więziennego, wykładanych na kursach dla dozorców.

Stan sanitarny więzień i śmiertelność więźniów.

Stan sanitarny więzień i zdrowotność więźniów jest stałą troską Ministerstwa. W ubiegłym okresie rocznym Ministerstwo Sprawiedliwości dokładało starań, by uruchomić lub rozszerzyć istniejące szpitale i zapewnić więźniom należytą opiekę lekarską. Dotychczas otworzono szpitale takie w Warszawie (4 szpitale — w tem jeden chirurgiczny z gabinetem Roentgena, wewnętrzny z lampą kwarcową i gabinetem bakterjologicznym, weneryczny i kobiecy z położnią — 180 łóżek), w Białymstoku: ogólny oraz dla gruźlików (150 łóżek), Rawiczu (100 łóżek), Lwowie (75 łóżek), Łucku (60 łóżek), Wilnie (50 łóżek) i Łodzi (25 łóżek). Projektuje się otwarcie w najbliższym czasie jeszcze trzech szpitali: w Drohobyczu (na 50 łóżek), Grudziądzu (70 łóżek) i dla gruźlików w Wiśniczu (na 50 łóżek), oraz więzienia dla umysłowo chorych więźniów.

Dzięki trosce o stan sanitarny więzień i walce z chorobami więźniów ich stan zdrowotny jest dobry, a odsetek śmiertelności b. nieznaczny, o czem świadczą następujące cyfry porównawcze:

W roku 1925 odsetek śmiertelności wynosił 4,9% w stosunku do ilości chorych, których było 8.823, a 1,3% w stosunku do ogólnego zaludnienia więzień. Zgonów było w tym roku 439. Odsetek ten był zatem mniejszy od normalnego odsetka śmiertelności na wolności. W roku 1926 odsetek śmiertelności w stosunku do ilości chorych (których było 9.447) zmalał do 3,5%, a w stosunku do ogólnej liczby zaludnienia — do 1,1%. Zgonów było w tym roku 333. Na podstawie cyfr, które dotychczas napłynęły do Ministerstwa a odnoszą się do r. 1927, stan przedstawia się tak, że w dn. 27. XII. 1927 r. chorych było 5.816. Do końca r. 1927 zmarło ogółem (w ciągu całego roku) 283 osób.

Nauczanie więźniów.

Szczególną uwagę poświęcono kwestji nauczania więźniów. Liczba uczących się więźniów wynosi 4.500. Liczba książek w bibljotekach więziennych wynosiła na 1. I. 1926 r. — 60.000 tomów; w roku 1926 zakupiono większą liczbę książek i po wysortowaniu pewnej liczby tomów zniszczonych w latach ubiegłych, posiadano na 1. I. 1928 — około 70.000 tomów. Chcąc zilustrować wyniki prac nad rozwojem nauczania więźniów oraz wdrażania ich do pracy, Ministerstwo Sprawiedliwości zamierza zorganizować w roku 1928 wystawę — przegląd prac więźniów oraz danych statystycznych w omawianej dziedzinie.

Praca więźniów.

Ministerstwo Sprawiedliwości dążyło do wydatnego rozwoju pracy więźniów. Organizacja pracy więźniów ma na widoku przedewszystkiem cele penitencjarne, a mianowicie poprawę więźniów, gdyż umiejętne i ze zrozumieniem rzeczy stosowanie pracy jako czynnika umoralniającego, może stać się przyczyną duchowego odrodzenia wielu przestępców i zmniejszyć ilość przestępczych jednostek. Zgodnie z obowiązującemi kodeksami karnemi oraz wymaganiami nowoczesnej nauki penitencjarnej wszyscy zdrowi i zdolni do pracy więźniowie, skazani wyrokiem, powinni pracować. Na tej też zasadzie organizuje się we wszystkich więzieniach rozmaite warsztaty, dające więźniom pracę i naukę rzemiosła. Zatrudnieni w nich więźniowie otrzymują pożywienie dodatkowe wartości 600 jednostek kalorycznych oraz wynagrodzenie pieniężne w wysokości (w granicach kosztów własnych) uzależnionej od uzdolnienia oraz od ilości i jakości wykonanej przez nich pracy. Z pracy tej odnosi korzyści i Skarb Państwa, gdyż zwracają mu się koszta utrzymania każdego pracującego dochodowo więźnia i otrzymuje on pewne sumy z tytułu zysków z produkcji.

W roku 1926 więźniów zatrudnionych dochodowo było 10,3% w stosunku do ogólnego zaludnienia więzień, zaś 16,5% w stosunku do ilości więźniów karnych. Pozatem

wielka ilość więźniów zajęta była pracą gospodarczą w więzieniach (gotowanie, pranie, pieczenie chleba, sprzątanie i t. p.). W roku 1927 odchylenia od tej liczby były nieznaczne.

Więźniowie śledczy oraz więźniowie osadzeni za przestępstwa antypaństwowe i osoby zasądzone na karę twierdzy od przymusu pracy są zwolnieni.

Wstrzymane zostały wszelkie prace najemne więźniów poza obrębem więzienia na użytek instytucji i osób prywatnych. Tem się tłumaczy stosunkowo niewielki odsetek pracujących dochodowo więźniów, gdyż nie w każdem więzieniu warunki lokalne pozwalają na uruchamianie warsztatów. Natomiast cały nacisk został położony na rozwój tych warsztatów więziennych, które, zaopatrując więzienia we wszelkie niezbędne przedmioty, mogłyby z czasem zastąpić całkowicie prywatnych dostawców. Powyższe dążenie do samowystarczalności gospodarczej więzień realizuje się stopniowo z najlepszemi widokami na przyszłość. W warsztatach pracy więźniowie wyrabiali: materjały sukiennicze, koce dla więźniów, sienniki lniane, płótno bieliźniane i ubraniowe, obuwie, trepy, szczotki, wreszcie druki dla sądownictwa i na potrzeby więziennictwa. Nadto zorganizowane są po więzieniach: szwalnie — jedna mechaniczna (w Warszawie przy ulicy Dzielnej), i kilka ręcznych, stolarnie mechaniczne i ręczne, ślusarnia mechaniczna (w Mokotowie), warsztaty koszykarsko-słomiankarskie, warsztat pudełkarsko-introligatorski (przy ulicy Długiej w Warszawie), wyposażony w maszyny o napędzie elektrycznym, warsztaty kilimkarskie, których wyroby zostały nagrodzone srebrnemi medalami na wystawach w Paryżu i Wilnie, warsztat zabawkowy (w Kaliszu) wyposażony w maszyny o napędzie elektrycznym, wreszcie szereg innych warsztatów na miejscowe potrzeby więzień.

Stałem dążeniem Ministerstwa Sprawiedliwości jest zainteresowanie produkcją więzienną instytucyj państwowych, a to celem znalezienia wśród nich odbiorców, gdyż jedynie produkcja dla tych instytucyj poza więziennictwem uważana jest za normalną pracę w więzieniach, odpowiadającą całkowicie wymaganiom zarówno wychowawczym, jak społecznym i fiskalnym. Aby zaś rozszerzyć rynek zbytu dla produkcji więziennej poczyniono odpowiednie kroki celem wywozu jej zagranicę, przy udziale Polskiej Ekspansji Gospodarczej, pozostającej pod egidą Ministerstwa Spraw Zagranicznych i przez nie subwencjonowanej. Dzięki umowie, zawartej z tą instytucją, wzory wyrobów więziennych ukazały się już na wystawie w Roterdamie i na Międzynarodowych Targach w Wiedniu, oraz zawiezione zostały roku 1927 na Targi w Lille, Budapeszcie, Zagrzebiu, Salonikach, Bułgarji i Rumunji; wysłano trepy, kilimy, pasiaki, wyroby koszykarskie, powroźnicze, szczotkarskie, zabawki, guziki, płótno.

Poza warsztatami więziennemi praca więźniów odbywa się również na roli i w ogrodach, więzienia bowiem posiadają gospodarstwa rolne i ogrody na ogólnym obszarze przeszło 1.162 ha. i własny inwentarz żywy w ilości 201 koni oraz 73 krów. Na założenie warsztatów więziennych Ministerstwo otrzymało ze Skarbu zasiłek jednorazowy w 1919 i 1920 roku ogólnej wysokości około 300.000 złotych. Więzienia, zgodnie z bilansem na 1 stycznia 1926, posiadały majątek w wysokości zł. 1.840.000 a na 1 stycznia 1927 r. zł. 2.200.000. Stan majątku za rok 1927 nie daje się w tej chwili jeszcze zestawić, jednak ogólnie stwierdzić można, że cyfry te są obecnie o 25% wyższe.

Produkcja więzienna za 1926 r. wyrażała się w następujących cyfrach:

ogólny obrót brutto	zł.	22.072.241
ogólny dochód brutto:		
a) z warsztatów więziennych	,,	3.492.959,04
b) z wynajmu robocizny więźniów	,,	575.256,30
c) z gospodarstw rolnych	,,	374.589,76
d) z utrzymania inwentarza żywego	,,	345.879,86
Ogółem	zł.	4.788.684,96
Czysty zysk	,,	917.391,50

Produkcja więzienna za 1927 r. wyrażała się w następujących cyfrach:

ogólny obrót brutto	zł.	38.463.024,—
ogólny dochód brutto:		
a) z warsztatów więziennych	,,	4.382.904,—
b) z wynajmu robocizny więźniów	,,	692.536,84
c) z gospodarstw rolnych	,,	427.724,45
d) z utrzymania inwentarza żywego	,,	399.449,71
Ogółem	zł.	5.902.615,—
Czysty zysk	,,	1.080.525,—

Patronaty więzienne.

Współdziałanie społeczeństwa z administracją więzień w celu opieki nad więźniami i ich rodzinami wyrażało się w tworzeniu towarzystw „Patronatu". Istnieją one dotychczas w następujących miejscowościach (jako organizacje samodzielne, bądź oddziały Tow. Warszawskiego): w Brześciu, Brodnicy, Bydgoszczy, Częstochowie, Cieszynie, Dubnie, Grodnie, Grudziądzu, Janowie Lubelskim, Kobryniu, Krakowie, Kołomyi, Kozienicach, Kielcach, Kaliszu, Kowlu, Łomży, Łucku, Nowym-Sączu, Oszmianie, Ostrogu, Piotrkowie, Pińsku, Płocku, Prużanie, Pułtusku, Radomiu, Sieradzu, Siedlcach, Suwałkach, Sosnowcu, Tarnowskich Górach, Tarnowie, Warszawie, Wilejce, Włodzimierzu Wołyńskim, Zamościu i Złoczowie.

Traktowanie pewnych specjalnych kategoryj więźniów.

W wykonaniu Konkordatu ze Stolicą Apostolską Minister Sprawiedliwości Rozporządzeniem z dn. 23 lutego 1927 (Dz. Urzęd. Nr. 5, str. 60; Okólnik, wyjaśniający to Rozporządzenie — z 12 maja 1927, Nr. 1293/III. A. W./27, ogłoszony w Dz. Urzęd. Nr. 10, str. 207) uregulował zapomocą przepisów szczegółowych sposób wykonywania kary więzienia i aresztu zapobiegawczego w odniesieniu do duchownych i zakonników.

Przedterminowe zwolnienie.

Na podstawie Rozporządzenia Prezydenta R. P. z 19 stycznia 1927 o przedterminowem zwolnieniu osób odbywających karę pozbawienia wolności (Dz. U. Nr. 5, poz. 25), które to Rozporządzenie omówione zostało powyżej w Dziale II, z tej humanitarnej instytucji współczesnego prawa karnego skorzystało w r. 1926 osób 750, a w r. 1927 osób 404.

Ułaskawienia.

Na wniosek Ministra Sprawiedliwości Prezydent Rzeczypospolitej ułaskawił w r. 1926 — 2.505 więźniów, a w r. 1927 — 1.781.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

I.

Budżet.

Wydatki na oświatę zajmują drugie miejsce w budżecie Państwa Polskiego. Wydatki te — skutkiem olbrzymich potrzeb oświatowych w Polsce — rosną z roku na rok. W r. 1921 wydatki te wyniosły 40.058.490 złotych pol., co stanowiło 5,17% ogólnego budżetu państwowego, w r. 1922 wydatki te podniosły się do sumy 72.592.000 zł. pol., stanowiąc 8,7% całego budżetu,

w r. 1923 wyniosły 46.901.000 zł. pol. (14,7% budżetu),

w r. 1924 — sumę: 229.536.000 zł. pol. (14% budżetu),

w r. 1925 — 309.075.212 zł. pol. (16,03% budżetu),

w r. 1926 — 287.956.375 zł. pol. (14,26% budżetu),

w r. 1927 — osiągnęły te wydatki sumę *329.304.827* zł.pol., tj. *16,56%* całego budżetu.

Wydatki powyższe obliczono bez uwzględnienia Śląska. Gdy dodamy jeszcze, że na oświatę w Polsce łożą pozatem: samorządy (około 60.000.000 zł. pol.), województwo Śląskie (około 25.000.000 zł. pol.), oraz inicjatywa prywatna (około 55.000.000 zł. pol.), okaże się w wyniku, że na oświatę Polska ostatnio wydaje sumę około *470.000.000* zł. pol. rocznie.

A oto porównanie z innemi państwami:

Francja, licząca blisko 40 miljonów mieszkańców, posiada ostatni budżet oświatowy w sumie około 905.000.000 zł. (ściśle 2.578.933.618 fr. fr.), co stanowi 6,2% ogólnego budżetu państwowego [1]).

Czechosłowacja, o 13 miljonach mieszkańców, ma ostatni budżet oświatowy w sumie około 236.000.000 zł. (ściśle: 893.872.048 kor.), co stanowi 13,4% ogólnego budżetu państwowego.

Prusy, mające 37 miljonów mieszkańców, wykazują ostatni budżet oświatowy w wysokości około 1.488.000.000 zł. (ściśle: 699.729.520 mk. niem.), co stanowi 17% ogólnego budżetu państwowego.

Szwecja, o 7 miljonach mieszkańców, w roku budżetowym 1925/26 posiadała budżet oświatowy w wysokości 311.000.000 zł. (ściśle: 129.006.000 koron), co stanowi 17,7% ogólnego budżetu państwowego.

Zestawienie wydatków Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w latach 1925—1926—1927. Tabela A (ogólna).

Nr. działu	Dział wydatków	1925 rok		1926 rok		1927 rok	
		Suma	%	Suma	%	Suma	%
I	Zarząd Centralny	5.084.865	1,65	5.542.524	1,92	9.457.840	2,88
II	Wyznania religijne	17.022.086	5,50	20.737.764	7,20	23.380.784	7,10
III	Władze szkolne II instancji . .	4.758.557	1,54	4.264.044	1,48	4.595.946	1,40
IV	Szkolnictwo powszechne (wraz z zakładami kształcenia nauczycieli i szkołami specjalnemi) .	194.699.553	62,99	185.526.307	64,43	208.120.165	63,20
V	Szkolnictwo średnie ogólnokształcące	32.754.414	10,60	27.443.838	9,54	32.337.914	9,82
VI	Szkolnictwo zawodowe	17.417.615	5,64	14.033.366	4,87	14.702.777	4,47
VII	Nauka i szkoły wyższe	34.356.237	11,12	28.303.881	9,83	32.297.692	9,81
VIII	Sztuka	2.202.790	0,71	1.624.103	0,56	3.890.979	1,16
IX	Archiwa	779.095	0,25	480.548	0,17	520.730	0,16
	Razem	309.075.212	100%	287.956.375	100%	329.304.827	100%

[1]) Odsetek ten wzrośnie do 12,5, jeśli się zważy, że przeszło połowę budżetu francuskiego stanowi pozycja: dług publiczny (dette publique).

Tabela wyjaśniająca do tab. A.

Nr. działu	Dział wydatków	Rok	Wydatki osobowe	Wydatki rzeczowo-administracyjne	Wydatki specjalne	Wydatki inwestycyjne
I	Zarząd Centralny	1925	1.427.135	1.042.676	2.493.207	5.084.865
		1926	1.404.358	986.588	2.947.120	204.458
		1927	1.545.400	897.440	3.015.000	4.000.000
II	Wyznania religijne	1925	14.934.100	2.087.986	—	—
		1926	17.920.461	2.817.303	—	—
		1927	20.406.544	2.974.240	—	—
III	Władze szkolne II instancji	1925	3.340.264	853.956	—	564.337
		1926	3.438.841	768.183	—	57.020
		1927	3.768.946	827.000	—	—
IV	Szkoln ctwo powszechne (wraz z zakładami kształcenia nauczycieli i szkołami spec.)	1925	177.819.687	14.405.262	—	2.474.604
		1926	180.006.345	5.210.514	—	309.448
		1927	199.392.154	8.728.011	—	—
V	Szkolnictwo średnie ogólnokształcące	1925	27.296.904	2.480.335	—	2.977.175
		1926	25.533.943	1.266.306	—	643.589
		1927	27.538.515	1.383.844	3.415.555	—
VI	Szkolnictwo zawodowe	1925	9.831.076	2.889.305	—	4.697.234
		1926	10.327.873	3.055.717	—	649.776
		1927	11.677.342	3.025.435	—	—
VII	Nauka i szkoły wyższe	1925	17.552.715	10.773.696	—	6.029.826
		1926	18.021.531	9.865.216	—	417.134
		1927	20.692.324	11.105.368	—	500.000
VIII	Sztuka	1925	493.486	1.401.412	—	307.892
		1926	538.278	1.075.909	—	9.916
		1927	624.027	1.711.271	—	1.555.681
IX	Archiwa	1925	397.473	60.975	—	320.647
		1926	415.454	63.407	—	1.687
		1927	446.800	73.930	—	—
	Razem	1925	253.092.840 (81,88%)	35.995.603 (11,65%)	2.493.207 (0,81%)	17.493.562 (5,66%)
		1926	257.607.084 (89,46%)	25.109.143 (8,72%)	2.947.120 (1,02%)	2.293.028 (0,80%)
		1927	286.092.052 (86,87%)	30.726.539 (9,33%)	6.430.555 (1,96%)	6.055.681 (1,84%)

Tabela B. (Przedmiotowy podział wydatków).

Dział wydatków	1925 rok		1926 rok		1927 rok	
	Suma	%	Suma	%	Suma	%
Administracja szkolna	11.422.675	3,70	10.401.373	3,61	11.547.186	3,51
Szkolnictwo (nauczanie) — bez uwzględnienia kosztów administracyjnych .	246.946.072	79,89	247.139.884	85,83	274.494.202	83,35
Wyznania	17.022.086	5,51	20.737.764	7,20	23.380.784	7,10
Inne wydatki (nauka, sztuka, oświata pozaszkolna etc.)	8.458.471	2,74	7.219.580	2,51	11.826.974	3,60
Budowlane	25.225.908	8,16	2.457.774	0,85	8.055.681	2,44
Razem	309.075.212	100%	287.956.375	100%	329.304.827	100%

Tabela wyjaśniająca do tab. B: I) koszty administracji szkolnej.

	1925 rok		1926 rok		1927 rok	
	Suma	%	Suma	%	Suma	%
I-a Instancja (Inspektoraty)	5.285.472	46,28	4.392.772	42,23	5.008.400	43,37
II-a Instancja (Kuratorja)	4.194.220	36,72	4.207.024	40,45	4.595.946	39,80
III-a Instancja (Ministerstwo) . . . ,	1.942.983	17,00	1.801.577	17,32	1.942.840	16,83
Razem	11.422.675	100%	10.401.373	100%	11.547.186	100%

Tabela wyjaśniająca do tab. B: II) Inne wydatki.

	1925 rok		1926 rok		1927 rok	
	Suma	%	Suma	%	Suma	%
Nauka i instytucje naukowe	3.323.311	1,08	1.857.554	0,64	2.343.742	0,72
Oświata pozaszkolna	246.637	0,08	278.044	0,09	316.000	0,10
Sztuka i opieka nad sztuką	1.410.040	0,46	1.068.602	0,38	1.715.947	0,52
Wydatki specjalne	2.493.207	0,80	2.947.120	1,03	6.430.555	1,95
Ogólne cele oświatowe, higjena i wychowanie fizyczne[1])	526.828	0,17	589.369	0,20	500.000	0,15
Archiwa	458.448	0,15	478.891	0,17	520.730	0,16
Razem	8.458.471	2,74	7.219.580	2,51	11.826.974	3,60

Ze względu na ilość i siłę potrzeb oświatowych w Polsce oraz wiekowe zaniedbania z czasów niewoli, wydatki rzeczowo-administracyjne i inwestycyjne w budżetach dotychczasowych uznać należy za obliczone zbyt skromnie.

Ponieważ w związku z realizacją powszechnego nauczania w okresie najbliższego dziesięciolecia dojdziemy w przybliżeniu do $5^1/_2$ miljona dzieci w szkołach powszechnych, co stanowi zwiększenie się dotychczasowego stanu o $^1/_3$, i ponieważ ponadto powstaną nowe potrzeby skutkiem rozwoju szkolnictwa zawodowego i innych działów oświaty, przeto na podstawie pobieżnego rachunku przewidywać można wzrost budżetu oświatowego do 500.000.000 złotych. Ciężarowi temu Państwo samo nie podoła, ale musi on być rozłożony również na samorządy terytorjalne i gospodarcze, jako też i inne organy życia publicznego.

Podstawą rozważań budżetowych w dziedzinie oświaty musi być w najbliższym czasie kwestja budowlana. Nie da się bowiem pomyśleć rozwój szkolnictwa w naszem

[1]) W sumie tej mieści się tylko nieznaczna część wydatków na wychowanie fizyczne i higjenę. W rzeczywistości suma wydatków na wychowanie fizyczne objęła znacznie większą kwotę, czerpaną z pozycyj budżetowych różnych działów szkolnictwa.

Państwie bez koniecznych na ten cel budynków szkolnych, należycie zaopatrzonych w pomoce naukowe.

Potrzeby budowlane dla normalnego rozwoju szkolnictwa w zakresie poszczególnych działów szkolnictwa uwidoczniają poniższe cyfry.

Wybudować potrzeba:

a) dla szkół powszechnych, uwzględniając postulat realizacji 7-mioletniego nauczania, 66.427 izb lekcyjnych, t. j. 26.570.800 m³ (obecnie jest 55.116 izb, w tem 31.927 własnych, z których 12.000 nie nadaje się do użytku, oraz 23.189 izb wynajętych);
b) dla seminarjów nauczycielskich potrzeba 3.500.000 m³;
c) dla gimnazjów 955.000 m³;
d) dla szkół zawodowych 2.352.000 m³;
e) dla szkół wyższych 3.515.395 m³.

W miarę rozwoju szkolnictwa potrzeby te będą wzrastać coraz bardziej.

II.

Organizacja Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Kuratorjów Okręgów Szkolnych.

Ministerstwo W. R. i O. P.

Ustrój władz szkolnych opiera się na ustawie z 4 czerwca 1920 r. (Dz. U. R. P. z r. 1920 Nr. 50, poz. 304), organizację zaś Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego określa w szczególności statut organizacyjny, wprowadzony rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 r. [1]), stosowanem — zgodnie z życiowemi potrzebami — z pewnemi późniejszemi odchyleniami.

Ministerstwo dzieli się na departamenty: ogólny, szkolnictwa powszechnego, szkolnictwa średniego, szkolnictwa zawodowego, nauki i szkół wyższych, sztuki, wyznań oraz niewłączony do departamentów wydział archiwów.

W okresie sprawozdawczym wprowadzono niezmiernie ważną zmianę organizacyjną, a mianowicie, dodano jeszcze wydział higjeny szkolnej i wychowania fizycznego. Wydział taki istniał już wprawdzie dawniej, lecz dość skąpo uposażony, poczem uległ zasadniczej redukcji; obecnie rozbudowa jego przybrała takie rozmiary, jak tego wymagają dobro i potrzeby Państwa.

Rozkład etatów w budżecie Ministerstwa jest następujący. Zarząd Centralny obejmuje: jedno stanowisko II stopnia (Minister), jedno III stopnia (Podsekretarz Stanu), sześć IV stopnia (dyrektorzy departamentów), 24 naczelników wydziału w V stopniu służb., 129 stanowisk VI—VIII stopnia i 101 etatów IX—XII stopnia. Do liczb powyższych dochodzą stanowiska wizytatorów ministerjalnych, które są przydzielane z ogólnej liczby etatów wizytatorskich we władzach II instancji, w liczbie 31, oraz jedno stanowisko wizytatora higjeny.

Władze II. instancji.

Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako III-ej instancji podlegają bezpośrednio władze szkolne II-ej instancji, t. j. Kuratorja Okręgów Szkolnych, a pośrednio władze I-szej instancji, t. j. inspektoraty szkolne.

W zakresie sztuki władzę II instancji podlegającą Ministerstwu (Departamentowi Sztuki) stanowią w pewnej mierze wojewódzkie oddziały sztuki w urzędach wojewódzkich, oraz dyrekcje Zbiorów Państwowych. Wojewódzkie oddziały sztuki, których

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 19/141, poz. 190.

na terenie Państwa było dotychczas siedem, obejmują okręgi złożone z dwóch lub nawet trzech województw. W zakres ich działania wchodzą wszystkie sprawy kulturalne, a przedewszystkiem związane z konserwacją i inwentaryzacją zabytków.

W ostatnich miesiącach utworzony został nowy oddział sztuki w Katowicach, jako konieczny ze względu na pracę kulturalną polską na Śląsku.

Okręgów Szkolnych na terenie Rzeczypospolitej jest obecnie 10, a mianowicie: krakowski, lubelski, lwowski, łódzki, poleski, pomorski, poznański, warszawski, wileński i wołyński. Pozatem zakłady naukowe i wychowawcze, należące do Liceum Krzemienieckiego, podlegają wizytatorowi, który ma prawa i obowiązki Kuratora Okręgu Szkolnego. Szkolnictwo śląskie jest administrowane osobno przez Wydział Oświecenia Publicznego w Województwie Śląskiem.

W okresie sprawozdawczym z dniem 1 października 1927 r. został zniesiony Okręg Szkolny Białostocki, który po poprzedniem odjęciu części obszaru na rzecz okręgu wileńskiego włączono do Okręgu Szkolnego Warszawskiego, część zaś Okręgu Warszawskiego, mianowicie obejmującą Województwo Kieleckie, włączono do Okręgu Szkolnego Krakowskiego.

Kuratorja posiadają statut, który obowiązuje od 1 stycznia 1925 r. [1]). Do Liceum Krzemienieckiego stosuje się zarządzenie Ministerstwa W. R. i O. P. z 27 lipca 1927 r. [2]), zawierające rozporządzenie Rady Ministrów z 10 sierpnia 1922 r. w przedmiocie Liceum Krzemienieckiego (Dz. U. R. P. Nr. 70, poz. 626) ze zmianami, które zostały wprowadzone rozporządzeniem Rady Ministrów z 3 czerwca 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 63, poz. 556), a weszły w życie 15 lipca 1927 [3]).

We władzach II instancji było z początkiem r. 1927: 12 stanowisk IV stopnia, 36 naczelników wydziału w V st. służ., 215 stanowisk w stopniach VI—VIII, 124 etatów wizytatorskich, w tem 31 przydzielonych do Ministerstwa, oraz 449 etatów w stopniach IX—XII. 43,6% urzędników kuratoryjnych stanowią urzędnicy budżetowo-rachunkowi, pracują oni w referatach: ogólno-budżetowym, asygnacyjnym i księgowo-sprawozdawczym.

Urzędnicy władz szkolnych posiadają charakter administracyjny lub pedagogiczny. Ten drugi przedewszystkiem jest reprezentowany przez wizytatorów, znajdujących się w Ministerstwie i Kuratorjach, oraz częściowo przez inspektorów szkolnych, względnie ich zastępców.

Na mocy art. 5 ustawy o ustroju władz szkolnych Minister może powoływać do współdziałania z Kuratorami radę szkolną okręgową w zakresie bliżej określonym w wymienionym artykule.

W okresie sprawozdawczym powołano do życia Radę Szkolną Okręgową przy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Warszawskiego (rozporz. Ministra W. R. i O. P. z 5 września 1927 r. [4]); poprzednio istniały rady takie przy kuratorjach okręgu szkolnego: łódzkiego, pomorskiego i poznańskiego.

W dziedzinie oddziaływania Ministerstwa na władze szkolne II instancji niewątpliwie ważnym organem są konferencje Kuratorów z udziałem dyrektorów departamentów, naczelników wydziałów i wizytatorów ministerjalnych pod przewodnictwem Ministra.

W okresie sprawozdawczym odbyła się taka konferencja z końcem czerwca 1927 r., która przedyskutowała szereg problemów organizacyjnych i miała doniosłe znaczenie dla całokształtu spraw oświatowych w Polsce.

---

[1]) Dz. Urz. M. W. R. i O. P. Nr. 19/141, poz. 191.
[2]) Dz. Urz. M. W. R. i O. P. Nr. 10/188, poz. 161.
[3]) Ostateczne sformułowanie Statutu Liceum znajduje sie w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Liceum Krzemienieckiem (Dz.U.Rz.P. Nr. 3828, poz. 357).
[4]) Dz. Urz. M. W. R. i O. P. Nr. 12/190, poz. 195.

III.

Sprawy ogólno-szkolne.

1. Administracja szkolna.

Administracja szkolna a ogólna.

Administracja szkolna wymaga niewątpliwie zharmonizowania z administracją ogólną. W okresie sprawozdawczym Ministerstwo poddało rozważaniu niektóre przepisy wydane dawniej w tej mierze. Jednym z czynników, mających prowadzić do zharmonizowania, o którem mowa, są zebrania perjodyczne naczelników władz II instancji, a to celem uzgodnienia działalności wszystkich działów administracji państwowej w poszczególnych województwach w myśl zasadniczej linji polityki Rządu, reprezentowanej przez wojewodę.

Ważnym problemem, dotyczącym sprawy współpracy administracji ogólnej, jest sprawa utrzymania szkolnictwa powszechnego i oświaty. Cały niemal ciężar utrzymania szkoły spadł na barki Państwa, wobec tego samorządy terytorjalne gminne i powiatowe winny otoczyć potrzeby szkolnictwa i oświaty w gminie większą, niż dotychczas, opieką.

Zagadnienie administracji szkolnej na Kresach.

O ile zagadnienie całości administracji szkolnej wogóle jest kwestją ważną, o tyle zadanie administracji szkolnej na Kresach jest nietylko ważne, ale niezmiernie doniosłe. Wytyczne w tej sprawie zostały podane w okólniku Ministerstwa z dnia 19 listopada 1926 r. (N. O. Prez. 12370/26), skierowanym do Kuratorjów Okręgów Szkolnych Białostockiego, Poleskiego, Wileńskiego i Wołyńskiego. Oto główne myśli okólnika. Administracja szkolna na kresach, niezależna od organów politycznych, mająca na widoku jedynie wychowanie, oświatę i potrzeby kulturalne miejscowej ludności, reprezentuje najbardziej ideowe oblicze pracy państwowej, a opierając się na współczesnych zdobyczach myśli pedagogicznej, może i powinna pracować ku pożytkowi wszystkich obywateli, niezależnie od ich wyznania, narodowości lub pochodzenia. Działalność administracji szkolnej w kierunku kulturalnym, obywatelskim i wychowawczo-państwowym musi się odbywać na gruncie szacunku dla tego wszystkiego, co stanowi odrębności kulturalne, wyznaniowe i narodowe ludności. Platformą wspólną, na której może nastąpić zbliżenie administracji szkolnej i ludności, jest znajomość języka miejscowego u nauczycielstwa i inspektorów szkolnych tak, aby przy początkach nauczania porozumiewano się z dzieckiem w jego języku macierzystym. Szkoła bowiem, zaczynająca nauczanie w języku dla dziecka obcym, nie zyska sobie tego szacunku i miłości rodziców i dzieci, bez którego jej wpływ wychowawczy nie da się pomyśleć. Przy takim systemie język polski, jako państwowy, nie może być odsunięty na drugi plan, ale znajomość jego musi być udzielana dziecku w sposób najistotniejszy, w nastroju przychylnym dla Polski i jej państwowości, aby dziecko, a śladem jego i rodzice rozumieli, że zadaniem szkoły nie jest zwalczanie miejscowego języka, tradycji, kultury, ale rozbudzenie poczucia obywatelskiego i państwowego, a to winno się rozwijać jedynie na gruncie uczciwego i przychylnego stosunku szkoły do życia, języka, obyczajów ludności.

2. Ustrój szkolnictwa.

W okresie sprawozdawczym wysunęła się na czoło prac w dziedzinie ustaw i rozporządzeń sprawa przygotowania projektu ustawy o ustroju szkolnictwa. Nad ustaleniem zasad tego projektu pracowała specjalna Komisja, złożona z wyższych urzędników Ministerstwa, pod przewodnictwem zrazu Wicepremjera, następnie zaś — Ministra W. R.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

i O. P. Projekt Komisji, wydrukowany i poddany dyskusji publicznej [1]), zmierza do ustanowienia takich zasad organizacji szkolnictwa, któreby ogółowi obywateli zapewniły możliwie wysoki poziom wykształcenia, możliwie najlepsze wychowanie oraz przygotowanie do życia i do pracy zawodowej, zdolnym zaś i dzielnym jednostkom z wszelkich środowisk społecznych otwierały drogę do najwyższego zawodowego i naukowego wykształcenia. Projekt zajmuje się organizacją szkolnictwa rządowego i samorządowego, pozostawiając szkolnictwu prywatnemu swobodę organizacji.

Podstawą programową i organizacyjną ustroju szkolnego ma być według projektu siedmioletnia szkoła powszechna najwyższego stopnia organizacyjnego. Wysuwa się więc szkołę powszechną na należne jej stanowisko, przestaje ona być szkołą „ludową", ma stać się istotnie „powszechną".

Projekt przewiduje przedewszystkiem pięcioletnie, ale również i trzyletnie szkoły średnie ogólnokształcące, o programie opartym na podstawie wykształcenia, jakie zapewnia program siedmioletniej szkoły powszechnej najwyższego stopnia organizacyjnego. Przekształcanie obecnie istniejących szkół średnich ośmioletnich na pięcioletnie będzie według projektu dokonywane przez Ministra stopniowo w miarę podnoszenia się poziomu szkolnictwa powszechnego.

Kandydaci, posiadający świadectwa ukończenia siedmioletniej szkoły powszechnej najwyższego stopnia organizacyjnego, przyjmowani być mają do pierwszej klasy szkół średnich pięcioletnich po uprzedniem sprawdzeniu kwalifikacyj.

Szkoły i kursy zawodowe przyjmują po sprawdzeniu kwalifikacyj kandydatów, którzy mają wykształcenie bądź w zakresie programu siedmioletniej szkoły powszechnej najwyższego stopnia organizacyjnego, bądź w zakresie programu trzyletniej szkoły średniej — zależnie od typu szkoły zawodowej, do której wstępuje kandydat. Dla absolwentów szkół zawodowych przewiduje się umożliwienie dostępu do szkół akademickich.

Co do szkolnictwa wyższego, projekt przewiduje: a) szkoły wyższe, przyjmujące młodzież z przygotowaniem w zakresie programu pięcioletniej szkoły średniej ogólnokształcącej — niektórym z pośród tych szkół ustawy będą nadawały charakter szkół akademickich; b) co najmniej trzyletnie szkoły, przyjmujące młodzież z przygotowaniem w zakresie programu trzyletniej szkoły średniej ogólnokształcącej, w zakresie programu trzech klas szkoły średniej pięcioletniej lub równorzędnem.

Stanowisko, wyznaczone szkole powszechnej w projekcie, znajduje odbicie w przewidywanej przez projekt reformie kształcenia nauczycieli szkół powszechnych. Zamierza się mianowicie stopniowe zwijanie istniejących obecnie pięcioletnich seminarjów nauczycielskich, kształcenie natomiast nauczycieli dla szkół powszechnych ma się odbywać na „studjach pedagogicznych" o kursie co najmniej rocznym, na które przyjmuje się uczniów, posiadających świadectwo dojrzałości w zakresie programu pięcioletniej szkoły średniej ogólnokształcącej.

Projekt przewiduje wreszcie obowiązkowe dokształcanie młodzieży, która uczyniła zadość siedmioletniemu obowiązkowi szkolnemu — aż do lat 18 w szkołach dokształcających. Oprócz tego zamierzone jest umożliwienie młodzieży w wieku powyżej lat 18 i ludziom dorosłym zdobycia wykształcenia szerszego i głębszego przy pomocy instytucyj oświaty pozaszkolnej. Specjalne egzaminy umożliwią tym ludziom uzyskanie uprawnień, jakie dają świadectwa różnych szkół.

Jak wynika z powyższego, projekt ustawy pragnie ustanowić w Polsce ustrój szkolnictwa rzetelnie demokratyczny.

Po wejściu w życie tej ustawy opracowane zostaną projekty ustaw szczegółowych dla każdego działu szkolnictwa oraz projekt ustawy o szkolnictwie prywatnem.

---

[1]) Ustawa o ustroju szkolnictwa (Projekt Komisji, powołanej przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). Warszawa — 1927.

3. Pragmatyka nauczycielska.

W okresie sprawozdawczym nastąpiło ostateczne załatwienie sprawy *pragmatyki nauczycielskiej*.

Analogicznie do ustaw z r. 1922 o państwowej służbie cywilnej oraz o organizacji władz dyscyplinarnych i postępowaniu dyscyplinarnem przeciwko funkcjonarjuszom państwowym, ciała ustawodawcze uchwaliły w dniu 1 lipca 1926 r. tekst ustawy o stosunkach służbowych nauczycieli [1]). Ustawa normuje prawa i obowiązki wszelkich kategoryj nauczycieli szkół państwowych z wyjątkiem nauczycieli szkół akademickich (co do których p. str. 171 sqq). Główniejsze podstawy ustawy są następujące:

Stosunek służbowy nauczyciela zawiązuje się przez mianowanie z chwilą doręczenia pisma nominacyjnego, które wymienia stanowisko, szkołę, miejscowość, tytuł urzędowy, normy uposażenia służbowego oraz władzę, u której mianowany ma się zgłosić. Kandydaci na nauczycieli muszą posiadać warunki fizyczne i przepisane kwalifikacje zawodowe, ponadto: obywatelstwo polskie, nieskazitelną przeszłość i zdolność do działań prawnych. Objęcie służby poprzedza złożenie przysięgi służbowej, względnie przyrzeczenia służbowego, które mówią o wierności wobec Rzeczypospolitej Polskiej, posłuszeństwie wobec ustaw przepisanych i rozporządzeń i sumiennem wykonywaniu obowiązków służbowych. Inne rozdziały mówią o stałości, przenoszalności i usuwalności nauczyciela. Stałość nauczyciela obejmuje stałość powierzonego mu urzędu i dożywotność stosunku służbowego. Przeniesienie na inne miejsce służbowe nastąpić może na mocy wyroku komisji dyscyplinarnej, lub gdy tego będzie wymagało dobro szkoły, bądź zmiana organizacji szkoły. Usunięcie zaś następuje tylko na mocy prawomocnego wyroku sądu karnego lub na mocy prawomocnego orzeczenia komisji dyscyplinarnej. Posady nauczycieli, kierowników i dyrektorów mają być obsadzane w drodze konkursów. Obowiązki nauczyciela ustawa precyzuje jak następuje: 1) wierna służba Rzeczypospolitej Polskiej, 2) wychowywanie w tym duchu młodzieży, 3) ścisłe przestrzeganie ustaw i przepisów, 4) gorliwe, sumienne i bezstronne pełnienie obowiązków i 5) dbanie o dobro sprawy publicznej wedle najlepszej wiedzy i woli, szczególniej w zakresie wychowania i nauczania powierzonej sobie młodzieży.

Ustawa unifikuje stosunki prawno-służbowe nauczycieli we wszystkich dzielnicach Polski.

Rozporządzenie wykonawcze z dnia 22 grudnia 1926 r.[2]) unormowało bliżej pewne postanowienia tej ustawy, ustalając m. i.: tekst przysięgi służbowej i przyrzeczenia służbowego. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. zmieniono i uzupełniono niektóre postanowienia ustawy z dnia 1 lipca 1926 r.[3]).

4. Wizytacje szkół.

W dziedzinie regulowania sposobów nadzoru i oddziaływania na szkoły ważnem posunięciem było ustalenie przepisów dla ministerjalnych i okręgowych wizytatorów szkolnictwa ogólno-kształcącego i zakładów kształcenia nauczycieli. Przepisy dla wizytatorów ministerjalnych zostały zatwierdzone przez Ministra dnia 6 kwietnia 1927 r.[4]); tę samą datę posiada rozporządzenie w sprawie przepisów dla okręgowych wizytatorów szkolnictwa ogólnokształcącego i zakładów kształcenia nauczycieli [5]).

Wizytatorzy ministerjalni.

Zakres działania wizytatorów ministerjalnych wzmiankowanych działów szkolnictwa obejmuje:

---

[1]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 92, poz. 530.
[2]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 131, poz. 787.
[3]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 67, poz. 592.
[4]) N. O. Prez. 2350/27.
[5]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 8 (186), poz. 108.

a) udział w wewnętrznej pracy Ministerstwa w zakresie pedagogicznym, organizacyjnym i administracyjnym;
b) poznawanie działalności Kuratorjów, współdziałanie z niemi oraz wizytowanie szkół;
c) wykonywanie wszelkich specjalnych prac, zleconych im przez zwierzchność, a należących do zakresu działania Ministerstwa.

Wizytatorzy okręgowi.

Co się tyczy wizytatorów okręgowych, pracujących w Kuratorjach, zasadnicze ich obowiązki według przepisów, dołączonych do rozporządzenia z dnia 6 kwietnia 1927 r., są następujące: nadzór i opieka nad szkołami, bezpośrednio podległemi Kuratorjom, lub, o ile chodzi o wizytatorów szkolnictwa powszechnego, nad inspektoratami szkolnemi i szkolnictwem, podległem inspektorom, oraz bezpośrednie oddziaływanie na wizytowane instytucje, w celu doskonalenia ich pracy, dalej udział w ocenianiu pracy nauczycieli w myśl przepisów ustawy z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli, wreszcie udział w wewnętrznej pracy Kuratorjum w zakresie pedagogicznym, organizacyjnym i administracyjnym.

5. Dokształcanie nauczycieli.

Ważnem zagadnieniem w rozwoju szkolnictwa naszego jest dokształcanie nauczycieli. Wiadomo, że z chwilą wskrzeszenia Państwa Polskiego i rozpoczęcia rozbudowy szkolnictwa nie mieliśmy dostatecznej ilości sił nauczycielskich wogóle, a tem mniej posiadających pełne kwalifikacje. To też akcję dokształcania Ministerstwo rozpoczęło dość wcześnie, przytem ze szczególną troską, o ile chodzi o szkolnictwo powszechne.

Na okres sprawozdawczy przypada moment pewnego rodzaju rewizji poczynań na tem polu oraz zdania sobie sprawy z wytycznych na przyszłość. Wytyczne te ujęto — w związku z odpowiednim referatem — w tezy, przedyskutowane na czerwcowym zjeździe kuratorów. Podajemy je w streszczeniu:

Wytyczne.

a) W dziedzinie dokształcania nauczycielstwa szkół powszechnych:
   1) Główny nacisk skierowany będzie na dokształcanie nauczycieli kwalifikowanych.
   2) Dokształcanie nauczycieli niekwalifikowanych trwać będzie nadal, ale w ograniczonym zakresie.
   3) Wprowadzony będzie drugi egzamin nauczycielski (t. zw. kwalifikacyjny) na całym terenie Rzeczypospolitej i to tak, aby o ile możności zorganizować go przedewszystkiem w tej szkole, w której nauczyciel uczy [1]).
   4) Dokształcanie nauczycielstwa kwalifikowanego winno objąć dokształcanie wogóle, bez względu na to, czy będzie dawało uprawnienia czy nie; pozatem poziom dokształcania nauczycieli na Wyższych Kursach Nauczycielskich ma być podniesiony; w tym celu statut i program tych kursów ulega rewizji, przyczem uwzględnione będą również potrzeby eksternów.
b) W dziedzinie dokształcania nauczycielstwa szkół średnich i seminarjów nauczycielskich podkreślono potrzebę:
   1) Wspólnej akcji dokształcającej dla nauczycieli obu tych kategoryj szkół.
   2) Dalszego dokształcania naukowego nauczycieli niekwalifikowanych, mających prawo do egzaminów uproszczonych.
   3) Dokształcania naukowego także nauczycieli kwalifikowanych, a zwłaszcza tych, którzy nie posiadają skończonych studjów uniwersyteckich.

[1]) Patrz rozdział „Kwalifikacje i kształcenie nauczycieli szkół powszechnych" str. 147.

4) Dokształcania dydaktycznego ogółu nauczycielstwa.

c) W dziedzinie dokształcania nauczycielstwa szkół zawodowych zwrócono uwagę na:

1) Szczególną ważność dokształcania nauczycieli tego działu szkolnictwa.

2) Potrzebę zróżnicowania celów i środków dokształcania zależnie od potrzeb różnych rodzajów szkół zawodowych i różnych typów nauczycieli (nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących; inżynierowie i technicy, zatrudnieni w szkołach dokształcających zawodowych; instruktorzy i nauczyciele w szkołach rzemieślniczo-przemysłowych i średnich technicznych; nauczyciele szkół handlowych; nauczycielki szkół zawodowych żeńskich).

Wogóle podkreślano konieczność rozszerzenia ram akcji oraz lepszego wyzyskania metod istniejących, ale w niedostatecznej mierze jeszcze stosowanych.

Środki.

Jako środki dokształcania wogóle omawiano: różnego rodzaju kursy (długo i krótkotrwałe, naukowe i dydaktyczne); organizowanie centrów promieniujących (szkoły wzorowe, pracownie i ośrodki instrukcyjne, bibljoteki pedagogiczne, czasopisma lokalne, radjo); urządzanie konferencyj specjalistów (szkoły średnie), zjazdów dyskusyjno-instrukcyjnych (szkoły zawodowe), konferencyj rejonowych (szkoły powszechne); ogłaszanie konkursów; popieranie wybitniejszych jednostek; rozszerzenie roli instruktorsko-dydaktycznej dyrektorów (szkół średnich) i t. d.

6. Życie szkolne.

W zakresie wewnętrznego ogólnego życia szkolnego ważnemi zarządzeniami, wydanemi w okresie sprawozdawczym, były zarządzenia mające na celu: a) ujednostajnienie sprawy podziału roku szkolnego na okresy w publicznych szkołach powszechnych, w państwowych szkołach średnich ogólnokształcących i w państwowych seminarjach nauczycielskich [1]), b) uregulowanie pracy wychowawczej.

Podział roku szkolnego.

Rok szkolny dzieli się na dwa półrocza: pierwsze od 1 września do 30 stycznia, drugie od 3 lutego do końca czerwca. Między pierwszem i drugiem półroczem są dni wolne od nauki szkolnej. Każde półrocze posiada dwa okresy, czas trwania okresów jest następujący: od 1 września do 15 listopada, od 16 listopada do 30 stycznia, od 3 lutego do 15 kwietnia (względnie feryj wielkanocnych), od 16 kwietnia (względnie od zakończenia feryj wielkanocnych) do końca czerwca. Świadectwa szkolne młodzież otrzymuje po I i II półroczu. Zarządzenie powyższe zniosło dotychczasowe różnice w poszczególnych okręgach szkolnych w zakresie podziału roku szkolnego. Ustalono także i wprowadzono jednolite druki szkolne (świadectwa, katalogi i t. d.).

Praca wychowawcza.

Zarządzeniem z dnia 25 sierpnia 1927 r.[2]) został ogłoszony regulamin pracy wychowawczej w państwowych szkołach średnich ogólnokształcących, zawodowych i seminarjach nauczycielskich, a jako główne zadanie każdej szkoły wskazano wychowanie młodego pokolenia na zdrowych fizycznie i moralnie oraz uspołecznionych, twórczych państwowo obywateli. Przepisy w sprawie pracy wychowawczej powołują wszystkich nauczycieli do współpracy, w szczególności zaś praca ta spoczywa na dyrektorze szkoły, nauczycielach-opiekunach pojedyńczych klas oraz na nauczycielach-wychowawcach

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 14 (192), poz. 234 (zarządzenie z d. 7. XI. 1927).
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 12 (190), poz. 202.

specjalnych, do których należy opieka nad organizowaniem pewnych działów pracy wychowawczej wśród młodzieży całej szkoły. Wszystkie wysiłki w pracy wychowawczej winny zmierzać do tego, aby szkoła była środowiskiem zgodnego współżycia wszystkich uczniów bez różnicy narodowości, religji lub pozycji społecznej i stanu majątkowego rodziców, a to zapomocą zarówno wychowania indywidualnego jak obywatelskiego młodzieży.

W zakresie wychowania położono także wielki nacisk na sprawy wychowania fizycznego młodzieży. Sprawom tym, łącznie ze sprawami z dziedziny higjeny szkolnej, poświęcono w niniejszem sprawozdaniu osobny rozdział.

Sprawę wpływu wychowawczego na młodzież omówiono w okólniku z dnia 29 sierpnia 1927 r. [1]), gdzie na wstępie podkreślono, że wysoki poziom stanu nauczycielskiego jest pierwszym warunkiem zapewnienia należytego wpływu wychowawczego. Ministerstwo wezwało podległe władze szkolne, aby reagowały natychmiast na każdy postępek nieetyczny nauczycieli. Następnie podkreślono ważność ścisłego i sumiennego wypełniania obowiązków nauczycielskich. Wkońcu zwrócono uwagę na konieczność zachowania przez nauczyciela właściwego stosunku do ludności, posyłającej swe dzieci do szkoły, w której nauczyciel ten uczy, oraz przestrzeżono nauczycielstwo przed intensywnem angażowaniem się w walkach partyjno-politycznych.

7. Sprawa podręczników szkolnych.

Na mocy rozporządzenia z dnia 29 kwietnia 1921 r. istniała w Ministerstwie dla normowania wytwórczości podręczników szkolnych i pomocy naukowych oraz stałego nad nią nadzoru Komisja książek i pomocy szkolnych, której organami były: a) podkomisje do poszczególnych przedmiotów albo grup przedmiotów, b) recenzenci. Po wygaśnięciu jej mandatu sprawę poddano w okresie sprawozdawczym rewizji, której wynikiem było oparcie organizacji odnośnych organów na zreformowanych zasadach.

Zmiana metody oceny książek.

Rozporządzenie z dnia 21 lutego 1927 r. [2]) powołało mianowicie do współpracy z Ministerstwem w danej dziedzinie tylko dwa czynniki: recenzentów oraz fachowe komisje, które — przy zwiększonej odpowiedzialności i kompetencji — przejęły zasadniczo pracę dawnych podkomisyj. Reforma ta, uwzględniająca równocześnie intensywniejszy udział pracowników pedagogicznych Ministerstwa, miała na celu pogłębienie fachowego traktowania zagadnienia oraz przyśpieszenie procedury. W dodatkowych instrukcjach i wyjaśnieniach, których wymagało ustalenie nowych form, podkreślono konieczność podniesienia skali wymagań, stosowanych przy ocenie książek i środków naukowych, zwłaszcza, że rozporządzenie, o którem mowa była wyżej, nie odróżnia książek poleconych i dozwolonych (co miało miejsce dawniej), lecz tylko dozwolone. Z drugiej strony zastrzeżono głos także autorowi lub wydawcy. Uwagi piśmienne autora lub wydawcy względnie odpowiedzi na recenzje mogą być uwzględniane podczas obrad komisji (§ 8). Ponadto mają oni możność zgłoszenia w ciągu dwu miesięcy umotywowanej odpowiedzi na zarzuty komisji (§ 18). Decyzje w sprawie kwalifikacyj książek i środków naukowych do użytku szkolnego wydaje Ministerstwo na podstawie wniosków fachowych komisyj, po zbadaniu, czy książki szkolne lub środki naukowe: a) stoją na poziomie wiedzy współczesnej, b) jaką przedstawiają wartość dydaktyczną, c) czy i w jakim stopniu uwzględniają postulaty wychowawcze, d) czy są napisane poprawnie pod względem językowym i stylistycznym, e) czy barwą papieru, układem, wymiarem, rodzajem druku i t. p. odpowiadają zasadniczym wymaganiom higjeny, f) czy pod względem zewnętrznym czynią zadość wymogom estetycznym. Książki szkolne i środki naukowe kwalifikuje się jako dozwolone lub niedozwolone do użytku szkolnego.

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 12 (190), poz. 203.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 4 (182), poz. 53.

Spisy książek i środków naukowych, zakwalifikowanych jako dozwolone, Ministerstwo ogłasza corocznie na kilka tygodni przed zakończeniem roku szkolnego.

Po dniu 21 lutego 1927 r. utworzono 21 komisyj ocen, z nich 19 dla szkół z polskim językiem nauczania, 2 dla szkół mniejszości narodowych. Wymiar pracy komisyj charakteryzują np. liczby następujące: w czasie od 21 lutego do 1 lipca 1927 r. komisje odbyły 50 posiedzeń, na których rozpatrzono 325 wydawnictw, rękopisów i środków naukowych, z nich 225 uzyskało ocenę korzystną, liczba wniosków ujemnych wyniosła 100.

Sprawa wyboru podręczników przez szkoły.

Dążeniem Ministerstwa w danej dziedzinie jest zapewnić — przez dopuszczenie wolnej konkurencji autorów — produkcję możliwie najlepszych szkolnych książek i środków pomocniczych; równocześnie jednak, pragnąc zapobiec zbyt pochopnym zmianom podręczników w szkołach, Ministerstwo określa warunki i granice, w jakich zmiany te mogą następować. W okresie sprawozdawczym dotyczyło tej sprawy rozporządzenie z dnia 23 maja 1927 r.[1])

Osobnym okólnikiem z tegoż dnia[2]) Ministerstwo zarządziło, że wybór podręczników winien się dokonywać nie jak dotąd najczęściej po wakacjach, lecz przed wakacjami, tak, aby wydawcy mogli na czas książki rozesłać, a uczniowie zaopatrzyć się w nie przed rozpoczęciem lekcyj. W tym celu zarządzono także wcześniejsze wydawanie spisu książek.

Komisja do oceny książek do czytania dla młodzieży.

Zaznaczyć również należy, że przy Ministerstwie działa nadal utworzona z końcem roku 1923 osobna Komisja do oceny książek do czytania dla młodzieży szkolnej. Zadaniem Komisji jest ocenianie wydawnictw perjodycznych oraz książek dla młodzieży — z wyłączeniem podręczników szkolnych oraz książek pomocniczych do nauki szkolnej — i orzekanie o ich odpowiedniości dla młodzieży szkół powszechnych, średnich ogólnokształcących, seminarjów nauczycielskich oraz szkół zawodowych. Komisja ustala „ostateczną ocenę" (krótką recenzję) książki oraz uchwala „orzeczenie" o odpowiedniości jej („konieczna", „pożądana", „dozwolona") dla młodzieży, które staje się prawomocne po zatwierdzeniu urzędowem.

8. Sprawy wydawnicze.

Czasopisma i inne wydawnictwa.

Ministerstwo w dalszym ciągu rozwija działalność wydawniczą. Do wydawnictw tych należą:

a) wydawnictwa perjodyczne,
b) programy, wskazówki metodyczne i t. p.,
c) inne publikacje.

Organem ogólnym Ministerstwa jest „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej". Oprócz Dziennika Urzędowego do wydawnictw perjodycznych Ministerstwa należy „Szkoła Powszechna", kwartalnik, poświęcony sprawom wychowania i nauczania szkolnego oraz kształcenia nauczycieli (nakład każdego zeszytu wynosił w r. 1927 — 3.000 egzemplarzy) oraz „Bibljografja Pedagogiczna".

Pozatem działalność wydawnicza Ministerstwa w okresie sprawozdawczym objęła: projekt ustawy o ustroju szkolnictwa, nowe wydania programów dla szkół, oraz dla kursów nauczycielskich, wskazówki metodyczne (o czem mowa jeszcze poniżej, w rozdziałach, dotyczących szkolnictwa powszechnego i średniego ogólnokształcącego), wy-

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 8 (186), poz. 113.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 148.

dawnictwa Komisji Pedagogicznej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i t. d. Z ramienia tej instytucji, powołanej jeszcze w r. 1921 do pobudzania i popierania twórczości pedagogicznej, wydano, między innemi, tom I wydawnictwa poświęconego sprawie nauczania fizyki i chemji w szkołach wszelkich rodzajów i stopni z wyjątkiem szkół akademickich p. t. „Fizyka i Chemja w szkole", obszerną pracę Dr. Szumana p. t. „Psychologja twórczości rysunkowej dziecka", w druku zaś jest tom I dzieła prof. Fl. Zanieckiego p. t. „Socjologja wychowania".

Strona finansowa działalności wydawniczej.

Do ilustracji strony ilościowej działalności wydawniczej Ministerstwa służyć mogą liczby następujące: w okresie od 1 czerwca 1926 roku do 1 czerwca 1927 r. wydano — oprócz numerów „Dziennika Urzędowego" — 28 książek lub osobnych zeszytów, których nakład ogólny wyniósł 130.800 egzemplarzy, czysty zaś dochód z wydawnictw za wspomniany okres wynosił — według dotychczasowych obliczeń — 42.783 zł. 66 gr., nie wliczając w to świadczeń rzeczowych na rzecz szkół w postaci bezpłatnych egzemplarzy wartości 52.955 zł., jak również nie wliczając czystego dochodu z „Dziennika Urzędowego" Ministerstwa (w kwocie 70.494 zł. 75 gr.)[1]).

9. Bibljoteka.

Bibljoteka Ministerstwa w myśl Statutu z roku 1922 służy do ułatwienia pracy naukowej i administracyjnej w dziedzinie wychowania. Przy Bibljotece powstała w r. 1926 w lokalu przy ul. Foksal 18 czytelnia, do której dostęp został otwarty nauczycielom szkół warszawskich oraz innym osobom, pracującym poważnie w dziedzinie wychowania.

Bibljoteka Ministerstwa posiada najbogatszy w Polsce księgozbiór specjalny z zakresu wychowania, nauczania i administracji szkolnej współczesnej.

Od roku 1922 Bibljoteka otrzymywała kredyty, dochodzące do 10.000 zł. rocznie. Poza zakupem Bibljoteka otrzymywała wiele wydawnictw w drodze darów i wymiany.

Nie licząc księgozbiorów, wydzielonych do poszczególnych Departamentów lub Wydziałów, księgozbiór główny posiadał w dniu 1. I. 1928 — 4.010 numerów (ilość tomów w przybliżeniu 5.500) oraz 2.420 podręczników polskich i obcych. Bibljoteka otrzymuje bezpłatnie lub prenumeruje 80 czasopism polskich i 110 zagranicznych, których roczniki włączają się do księgozbioru.

W 1927 r. 101 osób wypożyczało książki z Bibljoteki centralnej (poza wydziałami), 151 osób korzystało z czytelni (w r. 1926 — 92 osoby).

10. Propaganda zagraniczna.

Ważnym przejawem działalności Ministerstwa w okresie sprawozdawczym było informowanie zagranicy o stosunkach oświatowych w Polsce zapomocą: artykułów, opracowywanych na prośbę różnych instytucyj zagranicą, odczytów, referatów i t. p.

Między innemi w miesiącu sierpniu 1927 r. na posiedzeniu jednej z sekcyj Kongresu międzynarodowego w Locarno nieoficjalny delegat Ministerstwa wygłosił odczyt o stanie szkolnictwa w Polsce; z pośród zaś artykułów większe i ważniejsze przesłano do Międzynarodowego Rocznika Pedagogicznego, wydawanego przez Międzynarodowy Instytut przy Uniwersytecie Kolumbijskim w Nowym Jorku, do Encyklopedji Pedagogicznej Włoskiej, do Instytutu Leonarda da Vinci w Rzymie, do Uniwersytetu Pensylwańskiego w Filadelfji, szereg dłuższych syntetycznych artykułów o szkolnictwie do

[1]) Do publikacyj Ministerstwa, nie objętych powyższemi wykazami i rachunkami, należą wydawnictwa, dotyczące realizacji powszechnego nauczania i budowy gmachów dla szkół powszechnych oraz „Archein".

czasopism zagranicznych, np. „Völkermagazin" w Berlinie, „Salon" w Pradze i inne. Ministerstwo popierało w dalszym ciągu także sprawę międzyszkolnej korespondencji wymiennej między młodzieżą polską a francuską.

IV.

Szkolnictwo powszechne.

1. Praca nad realizacją powszechnego nauczania.

Ogólne dane statystyczne.

Zamierzone uczynienie szkoły powszechnej podstawą programową i organizacyjną ustroju szkolnego nakazuje jak najbardziej usilną pracę dokoła zrealizowania powszechnego nauczania i podniesienia poziomu szkolnictwa powszechnego.

Stan obecny i rozwój publicznego szkolnictwa powszechnego obrazuje dokładnie poniżej zamieszczona tablica która podaje liczby uczniów, nauczycieli i szkół w latach szkolnych: 1924/25, 1925/26 i 1926/27. Zaznaczyć tu wypada zwiększenie się w ciągu tych lat liczby uczniów w szkołach z 3.137.302 (w r. s. 1924/25) do 3.240.821 (w r. s. 1926/27), a więc o 103.519 czyli o 3,3%. Zwiększyła się też liczba nauczycieli z 62.030 do 63.540, t. j. o 1.510 czyli o 2,4%. Powiększenie liczby nauczycieli jest więc zbyt nikłe, nie nadąża za powiększeniem liczby uczniów, uzależnione jest jednak od liczby etatów przyznanych w budżecie Państwa.

Za pomyślny należy uznać fakt zmniejszenia się liczby szkół z 26.362 na 25.336, co jest wynikiem usilnej działalności Ministerstwa w kierunku podnoszenia stopnia organizacyjnego szkół powszechnych, łączenia dwu lub kilku szkół nisko zorganizowanych w jedną wyżej zorganizowaną. Działalność ta jest specjalnie widoczna w roku 1926/27, w którym liczba szkół zmniejszyła się prawie o 1.000, przy równoczesnem powiększeniu się liczby dzieci o 88.685.

Publiczne szkoły powszechne w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27.

Polska — Województwa		Liczba szkół	Liczba nauczycieli	Liczba uczniów
POLSKA	1924/25 [1])	26.362	62.030	3.137.302
	1925/26 [2])	26.302	64.513	3.152.136
	1926/27 [3])	25.336	63.540	3.240.821
M. st. Warszawa	1924/25	177	1.827	69.252
	1925/26	172	1.853	67.512
	1926/27	167	1.831	71.075
Warszawskie	1924/25	2.549	4.848	263.223
	1925/26	2.512	5.035	270.704
	1926/27	2.378	5.049	278.152
Łódzkie	1924/25	2.085	5.560	287.748
	1925/26	2.117	5.694	292.337
	1926/27	2.078	5.637	297.569
Kieleckie	1924/25	2.310	5.209	315.777
	1925/26	2.179	5.537	329.420
	1926/27	2.062	5.569	339.088
Lubelskie	1924/25	2.438	5.120	255.307
	1925/26	2.311	5.296	260.614
	1926/27	2.095	5.341	273.771

Źródła: [1]) Kwartalnik Statystyczny. Rok 1926. Warszawa 1926. Tom III. Zeszyt 3, tablice 4 i 6.
[2]) Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1927. Warszawa 1927, str. 407—409 i 412.
[3]) Dane prowizoryczne nieopublikowane Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.

Polska — Województwa		Liczba szkół	Liczba nauczycieli	Liczba uczniów
Białostockie	1924/25	1.603	2.880	127.670
	1925/26	1.725	3.155	147.797
	1926/27	1.526	3.026	151.351
Wileńskie	1924/25	1.129	1.930	83.334
	1925/26	1.160	2.049	91.229
	1926/27	1.181	2.165	107.942
Nowogródzkie	1924/25	961	1.437	71.901
	1925/26	1.069	1.660	83.461
	1926/27	989	1.640	85.481
Poleskie	1924/25	750	1.188	54.460
	1925/26	781	1.272	64.426
	1926/27	836	1.363	73.358
Wołyńskie	1924/25	1.106	2.019	87.736
	1925/26	1.092	2.201	102.503
	1926/27	1.098	2.117	112.736
Poznańskie	1924/25	2.637	5.534	300.800
	1925/26	2.589	5.825	270.106
	1926/27	2.415	5.563	260.446
Pomorskie	1924/25	1.477	2.985	139.390
	1925/26	1.466	3.102	127.712
	1926/27	1.453	3.031	124.105
Śląskie	1924/25	646	3.703	189.292
	1925/26	624	3.790	185.036
	1926/27	648	3.612	179.436
Krakowskie	1924/25	1.753	5.877	270.063
	1925/26	1.789	5.941	263.092
	1926/27	1.749	5.822	275.469
Lwowskie	1924/25	2.283	6.324	320.513
	1925/26	2.282	6.428	307.239
	1926/27	2.289	6.251	315.476
Stanisławowskie	1924/25	1.145	2.738	146.694
	1925/26	1.129	2.789	142.683
	1926/27	1.091	2.719	144.603
Tarnopolskie	1924/25	1.313	2.851	154.142
	1925/26	1.305	2.886	146.265
	1926/27	1.281	2.804	150.763

W ciągu ostatnich trzech lat poprawił się również znacznie procentowy stosunek liczby uczniów w szkołach do liczby dzieci w wieku lat 7—13, t. j. w wieku obowiązku szkolnego. Liczba uczniów w szkołach powszechnych, szkołach ćwiczeń, preparandach, szkołach specjalnych i trzech niższych klasach szkół średnich ogólnokształcących w Polsce stanowiła w stosunku do liczby dzieci w wieku lat 7—13 następujące odsetki:

Stosunek procentowy liczby uczniów w szkołach do liczby dzieci w wieku lat 7—13. Lata szkolne 1924/25—1926/27 [1]).

	1924/25	1925/26	1926/27
POLSKA	79,5	85,6	91,9
Województwa centralne	78,6	85,1	89,9
Województwa wschodnie	49,8	61,0	70,8
Województwa zachodnie	100,2	99,2	102,3
Województwo Śląskie	107,1	113,3	119,3
Województwa południowe	85,8	91,0	99,1

[1]) Źródło: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1927. Warszawa 1927. Str. 398, tabl. 4.

Liczby przekraczające 100 w powyższej tablicy tłumaczyć należy tem, że uczęszczały do szkół również dzieci młodsze niż 7-letnie i starsze ponad 13 lat; w każdym razie widać, że coraz mniejsza liczba dzieci w wieku szkolnym pozostaje poza szkołą.

Doprowadzenie jednak do objęcia wszystkich dzieci siedmioletnim obowiązkiem szkolnym jest zadaniem, wymagającem bardzo wielu wysiłków.

Opracowania statystyczne.

Okres sprawozdawczy odznacza się bardzo intensywną pracą nad realizacją powszechnego nauczania. Do przejawów tej pracy należy opracowanie i ogłoszenie po raz pierwszy drukiem wyników obszernej statystyki szkolnictwa powszechnego według stanu z dnia 1 grudnia 1925 r. Olbrzymia ta publikacja (stron CLXXVII + 698), opracowana w Ministerstwie p. t.: „Szkoły powszechne Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 1 grudnia 1925 r.", zawiera spis wszystkich szkół w Państwie i podaje o każdej informacje szczegółowe. Ponadto wydano opracowaną w Ministerstwie publikację p. t.: „Wyniki spisu dzieci z czerwca 1926 r. w zastosowaniu do badania potrzeb szkolnictwa powszechnego".

Publikacje te staną się niewątpliwie podwaliną wszelkich prac nad realizacją powszechnego nauczania.

Opracowano również specjalnie materjały do sieci szkolnej w województwach południowych ze Śląskiem włącznie; obecnie opracowuje się materjały do sieci szkolnej w województwach zachodnich.

Wskazania.

W sprawie realizacji powszechnego nauczania wysunięto na konferencji Kuratorów w czerwcu r. 1927, między innemi, wskazania następujące: 1) z początkiem r. s. 1928/29 na obszarze województw wschodnich będzie wprowadzane w życie powszechne nauczanie według planu, przyjętego w r. szk. 1922/23 za podstawę w województwach centralnych, t. j. w roku szkolnym 1928/29 będą objęte obowiązkiem szkolnym wszystkie dzieci siedmioletnie; 2) będą poczynione starania w kierunku wprowadzenia od roku szkolnego 1928/29 obowiązku nauki 7-letniej dla dzieci w wieku lat 7—13 na obszarze województw południowych, na którym w r. s. 1927/28 obowiązują jeszcze dotychczasowe normy obowiązku szkolnego (początek obowiązku z ukończeniem lat 6, czas trwania na wsi 6-letni); 3) we wszystkich Kuratorjach będzie sprawdzone w najbliższym czasie ustosunkowanie liczby nauczycieli do liczby izb lekcyjnych i uczniów; 4) od roku szkolnego 1927/28 zostanie zwrócona większa uwaga na frekwencję szkolną; 5) inspektoraty opracują szczegółowe preliminarze zapotrzebowania izb lekcyjnych oraz nauczycieli dla lat najbliższych, włącznie do r. s. 1935/36; 6) na całym obszarze Rzeczypospolitej, zwłaszcza zaś w województwach zachodnich i południowych, zostanie wzmożona akcja przekształcania sieci szkół niżej zorganizowanych na sieć szkół wyżej zorganizowanych; 7) władze szkolne wejdą w porozumienie z władzami samorządowemi w sprawie naprawy i budowy dróg, chodników i mostów, potrzebnych do komunikacji szkolnej; 8) w ciągu roku szkolnego 1927/28 Kuratorowie rozważą sprawę uzgodnienia sieci szkół średnich, zarówno ogólnokształcących jak zawodowych i seminarjów nauczycielskich, z siecią wysoko zorganizowanych szkół powszechnych oraz lokalnemi potrzebami gospodarczemi.

Dla dokładnego omówienia powyższych zagadnień zorganizowano w czasie od 5 do 10 grudnia 1927 r. specjalny zjazd wizytatorów i naczelników wydziałów Kuratorjów Okręgów szkolnych.

W zakresie budowy szkół powszechnych działalność Ministerstwa w związku z postanowieniami ustawy z dnia 22 grudnia 1925 r. o środkach zapewnienia równowagi budżetowej (Dz. U. Rz. P. Nr. 129, poz. 918), t. zw. sanacyjnej, ograniczona była do mi-

nimum dla braku koniecznych funduszów w budżecie. Ministerstwo dla ułatwienia akcji budowy szkół powszechnych opracowało w omawianym okresie i wydało drukiem zeszyt II Projektów budynków szkół powszechnych, obejmujący 52 projekty. Na konferencji Kuratorów w czerwcu 1927 roku zastanawiano się nad środkami obniżenia kosztów budowy szkół powszechnych; poświęcono temu zagadnieniu osobny referat wraz z dyskusją.

2. Praca nad podnoszeniem poziomu szkół powszechnych.

Równocześnie z pracami organizacyjnemi nad realizacją powszechnego nauczania była prowadzona praca nad podniesieniem poziomu szkoły powszechnej.

Wydano nowe programy religji prawosławnej, historji i robót ręcznych.

W celu zapewnienia należytego wykonywania obowiązujących programów zorganizowano pracownie centralne: 17 przyrodniczych w 14 miejscowościach [1]), 15 do robót ręcznych w 12 miejscowościach [2]).

Nadto poza zwykłem dostarczaniem szkołom powszechnym pomocy naukowych zaopatrzono w mapę Polski wszystkie szkoły powszechne w województwach: białostockiem, kieleckiem, lwowskiem, nowogródzkiem, poleskiem, pomorskiem, stanisławowskiem, tarnopolskiem, warszawskiem, wileńskiem i wołyńskiem.

Dla pobudzenia czytelnictwa młodzieży w szkołach powszechnych zorganizowano w lutym 1927 r. „Miesiąc książki dla młodzieży szkolnej", który bardzo się przyczynił do podźwignięcia stanu bibljotek szkół powszechnych. Jako wynik pieniężny, zebrano z dobrowolnych składek w szkołach i z różnych przedsięwzięć 1.000.000 zł., tak, że na jednego ucznia szkoły powszechnej przypada średnio 31 groszy.

Znaczną pomoc przy zakupie książek do bibljotek szkolnych okazują ogłaszane drukiem spisy książek poleconych przez Komisję do oceny książek do czytania dla młodzieży szkolnej, istniejącą przy Ministerstwie (p. wyżej str. 113).

Sprawie powszechnych szkół specjalnych poświęcono osobny referat na konferencji Kuratorów w czerwcu 1927 r. i ustalono, że szkoły specjalne dla dzieci upośledzonych różnych kategoryj, stanowiące niezbędne uzupełnienie szkolnictwa normalnego, należy organizować jako odrębne jednostki szkolne, nie podporządkowane kierownictwu szkół normalnych; że należy w miarę możności dążyć do zakładania przy nich internatów; że niezbędnemi warunkami owocnej pracy w nich są: opieka lekarska i ścisła współpraca szkoły z domem; że głównem zadaniem szkoły specjalnej jest — obok elementarnego wykształcenia ogólnego — przygotowanie do późniejszego zawodu; że szkoły i oddziały dla różnych kategoryj upośledzeń organizuje się z reguły osobno; że selekcję dzieci do szkół dla umysłowo upośledzonych przeprowadza się co najmniej po jednorocznej obserwacji w szkole normalnej i na podstawie wyników badań specjalistów. Zaznaczono, że od szkół specjalnych należy odróżnić oddziały pomocnicze, przeznaczone dla dzieci normalnych, lecz opóźnionych w rozwoju. Oddziały pomocnicze należy organizować z reguły przy szkołach normalnych, pod tem samem kierownictwem.

3. Praca w zakresie administracji.

Dla uporządkowania i ujednostajnienia administracji szkolnej utworzono z dniem 1 grudnia 1926 r. rady szkolne miejscowe na terenie województw: poznańskiego i pomorskiego [3]). Zadaniem rad szkolnych miejscowych, obejmujących gminę wiejską lub miejską

---

[1]) Bochnia, Jasło, Lublin, Lwów (3), Łapy, Ostrów Pozn., Poznań, Skierniewice, Tarnów, Toruń, Wadowice, Warszawa (2), Wilno, Wąbrzeźno.

[2]) Działdowo, Lublin, Lwów (2), Łuck, Łuków, Międzyrzec, Myślachowice, Praszka, Rzeszów, Warszawa (3), Wieruszów, Wilno.

[3]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 118/26, poz. 684.

lub obszar dworski, posiadający co najmniej jedną publiczną szkołę powszechną, jest załatwianie poruczonych im przepisami czynności w zakresie zakładania, utrzymywania i budowy publicznych szkół powszechnych oraz roztaczanie opieki nad szkołami i dziećmi, uczęszczającemi do szkół.

Dla uproszczenia administracji przekazano Kuratorom prawo — w granicach obowiązujących przepisów służbowych — mianowania, przenoszenia i zwalniania nauczycieli publicznych szkół powszechnych na terenie województw: nowogródzkiego, poleskiego, wileńskiego i wołyńskiego [1]).

Z tego samego powodu wydano rozporządzenie, ustalające od 1 września 1926 r. sposób uproszczony zatwierdzania rozkładu zajęć w publicznych szkołach powszechnych przez Inspektorów Szkolnych [2]).

W sprawie nadzoru nad Inspektoratami ustalono, że ilość sprawozdań, wykazów statystycznych, ewidencyj i t. p., żądanych od Inspektorów Szkolnych, musi być sprowadzona do niezbędnego minimum. Punkt ciężkości nadzoru nad działalnością Inspektora Szkolnego ma być przeniesiony na bezpośrednie zetknięcie się z nią w biurze Inspektora Szkolnego i na terenie powierzonego mu powiatu w czasie wizytacyj, przeprowadzanych przez wizytatorów. Szczególną uwagę zwracać się będzie na znajomość i ścisłe przestrzeganie przez Inspektorów Szkolnych obowiązujących przepisów i zarządzeń władz przełożonych.

Ustalono, że w każdym okręgu szkolnym przynajmniej raz na rok winny odbywać się konferencje Inspektorów Szkolnych. Podkreślono wreszcie, że Inspektor Szkolny jest przedstawicielem władz szkolnych w powiecie oraz naczelnikiem urzędu odpowiedzialnym za całą działalność urzędu oraz za stan szkolnictwa powszechnego, wychowania przedszkolnego i oświaty pozaszkolnej w powiecie.

Na uwagę specjalną zasługuje stanowisko władz szkolnych w sprawie szkolnictwa prywatnego. Przypomniano mianowicie osobnym okólnikiem [3]), że dzieci w wieku szkolnym mogą uczynić zadość obowiązkowi szkolnemu także w szkołach prywatnych wszelkiego typu (niezależnie od języka nauczania w danej szkole), o ile szkoły te istnieją legalnie na zasadzie koncesji, udzielonej przez właściwe władze szkolne i zapewniają młodzieży szkolnej regularną naukę w zakresie nie niższym niż w publicznych szkołach powszechnych. Zniesiono również wprowadzony w niektórych okręgach szkolnych zwyczaj udzielania prywatnym szkołom powszechnym koncesji tylko na rok, zalecono natomiast wszystkim Kuratorjom wydawanie z reguły bezterminowo koncesyj na otwieranie i utrzymywanie prywatnych szkół powszechnych [4]).

4. Sprawy dotyczące mniejszości narodowych w szkołach powszechnych.

Osobnego omówienia wymaga sprawa stosunku władz szkolnych do szkolnictwa powszechnego dla mniejszości, który uległ poważnym zmianom w okresie sprawozdawczym. Dążono mianowicie do uwzględnienia potrzeb szkolnych mniejszości narodowych. Postęp pod tym względem w dziedzinie publicznych szkół powszechnych mógł ujawnić się dopiero w roku szkolnym 1927/28, po uwzględnieniu nowych deklaracyj szkolnych, ponieważ rząd obecny rozpoczął swą działalność w r. 1926 już po okresie składania deklaracyj szkolnych.

Stan szkół powszechnych, o ile chodzi o zadośćuczynienie potrzebom ludności ruskiej, białoruskiej i litewskiej, obrazuje poniższa tablica.

---

[1]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 128/26 poz. 774.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 10 (172), poz. 117.
[3]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 2 (180), poz. 31.
[4]) Rozporządzenie z dn. 28. II. 1927. Nr. I. 3030/27.

Szkoły powszechne dla dzieci narodowości: ruskiej, białoruskiej i litewskiej[1]).

		Dla Rusinów				Dla Białorusinów				Dla Litwinów		
		Liczba publ. szkół z ruskim językiem naucz.	L. publ. szkół z polskim i ruskim językiem naucz.	L. publ. szkół z językiem ruskim jako przedmiotem	L. prywatn. szkół z ruskim językiem naucz.	L. publ. szkół z białoruskim językiem naucz.	L. publ. szkół z polskim i białoruskim językiem naucz.	L. publ. szkół z językiem białoruskim jako przedm.	L. prywatn. szkół z białoruskim językiem naucz.	L. publ. szkółj z litewskim językiem naucz.	L. publ. szkół z polskim i litewskim jęz. naucz.	L. prywatn. szkół z litewskim językiem naucz.
POLSKA . . .	1926/7	925	1 934	. . .[2])	26	4	29	. . .[2])	21	23	26	97
	1927/8	774	2 114	2 273	28	24	51	107	9	20	29	84
Okręgi Szkolne:												
Krakowski . . .	1926/7	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	1927/8	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lwowski . . .	1926/7	845	1.550	. . .[2])	24	—	—	—	—	—	—	—
	1927/8	690	1.721[3])	1 883	25	—	—	—	—	—	—	—
Poleski[4]) . . .	1926/7	—	3	. . .[2])	1	2	7	. . .[2])	—	—	—	—
	1927/8	—	3	35	1	1	9	28	—	—	2	—
Warszawski[4]) . .	1926/7	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	16
	1927/8	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	20
Wileński[4]) . . .	1926/7	—	—	—	—	1	22	. . .[2])	21	23	23	81
	1927/8	—	—	—	—	22	42	79	9	20	25	64
Wołyński. . . .	1926/7	—	381	297	1	—	—	—	—	—	—	—
	1927/8	4	390	355	2	—	—	—	—	—	—	—

Ustalono i ogłoszono drukiem rozkład godzin w szkołach powszechnych na terenie Okręgu Szkolnego Lwowskiego z polskim językiem nauczania i obowiązkową nauką języka ruskiego oraz w szkołach powszechnych z ruskim językiem nauczania, obowiązujący od 1 września 1927 r.[5]). Według tego rozkładu w II oddziale szkoły powszechnej rozpoczyna się w szkołach z polskim językiem nauczania naukę języka ruskiego, w szkołach z ruskim językiem nauczania naukę języka polskiego. Następnie rozporządzeniem z dnia 15 listopada 1927 r.[6]) uregulowano w ten sam sposób sprawę rozkładu godzin w publicznych szkołach powszechnych z niepolskim językiem nauczania na obszarze wszystkich okręgów szkolnych. Zezwolono w Okręgu Szkolnym Lwowskim na wprowadzanie prowizoryczne w wyjątkowych wypadkach wykładu dwujęzycznego w szkołach powszechnych, w których na mocy wyniku deklaracyj nauczanie winno być prowadzone w języku polskim zamiast dotychczasowego ruskiego.

Polecono dalej przestrzeganie zasady, że obowiązkowa nauka religji w publicznych szkołach powszechnych winna być prowadzona stosownie do żądania rodziców w języku ojczystym uczniów[7]), zezwolono przytem w Okręgu Szkolnym Poleskim na uwzględnienie przy nauce religji prawosławnej w razie konieczności tekstów w języku cerkiewnosłowiańskim[8]).

Uczniom publicznych szkół powszechnych wyznania mojżeszowego zezwolono uczęszczać na naukę religji na prywatnych kursach religijnych, organizowanych przez

---

[1]) Źródło: Dane Ministerstwa W. R. i O. P.
[2]) Brak danych.
[3]) W tem w 94 szkołach wprowadzono nauczanie dwujęzyczne mimo braku dostatecznej liczby deklaracyj ruskich.
[4]) Z powodu zwinięcia O. S. Białostockiego i wyłączenia z O. S. Poleskiego 3 powiatów woj. nowogródzkiego z dn. 1. X. 1927 wliczono w obu latach do O. S. Warszawskiego dane co do woj. białostockiego, do O. S. Wileńskiego dane co do całego woj. nowogródzkiego.
[5]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 8 (186), poz. 109.
[6]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 15 (193), poz. 251.
[7]) Rozporządzenie z dn. 18. II. 1927, Nr. I, 1405/27.
[8]) Rozporządzenie z dn. 6. III. 1927, Nr. I, 2384/27.

Centralną Organizację Żydów Ortodoksów w Polsce „Agudas Isroel", nie zwalnia to jednak tych dzieci od obowiązku pobierania nauki religji wyznania mojżeszowego, zorganizowanej w szkole publicznej.

W sprawie programu nauki religji mojżeszowej w szkołach powszechnych odbyła się w Ministerstwie dnia 29 listopada 1927 r. konferencja rabinów i nauczycieli religji mojżeszowej.

Nauczycieli, należących do wyznań religijnych, związanych z kalendarzem starego stylu, polecono zwalniać od zajęć szkolnych w okresie świąt na taki okres czasu, aby objąć święta według starego stylu [1]).

5. Kwalifikacje i kształcenie nauczycieli szkół powszechnych.

Należyte stanowisko szkoły powszechnej w szkolnictwie wiąże się ściśle ze sprawą dostarczenia odpowiednich nauczycieli dla szkół powszechnych. Sprawa ta obejmuje 2 zagadnienia: wykształcenie dostatecznej liczby nowych sił kwalifikowanych i kształcenie nauczycieli czynnych.

Kształcenie kandydatów.

O ile chodzi o pierwsze zagadnienie, stan obecny i rozwój państwowych seminarjów i kursów nauczycielskich ilustruje poniższa tablica.

Państwowe seminarja i kursy nauczycielskie w latach 1924/25, 1925/26 i 1926/27 [2]).

		Liczba ogólna zakładów	Liczba ogólna uczniów	Liczba zakładów z językiem nauczania			
				polskim	polskim i niepolskim	ruskim	niemieckim
POLSKA	1924/25	123	23.045	112	7	2	2
	1925/26	126	24.047	115	7	2	2
	1926/27	123	23.807	112 [3])	7	2	2

W okresie sprawozdawczym uregulowano przez ogłoszenie drukiem osobnego regulaminu sprawę przyjmowania uczniów do seminarjów nauczycielskich [4]), opracowano i ogłoszono drukiem drugie zmienione wydanie programu nauki w państwowych seminarjach nauczycielskich [5]). W programie tym po raz pierwszy ustalono plan zajęć i program nauki w seminarjach dwujęzycznych i w seminarjach polskich z językiem ruskim, białoruskim lub litewskim jako przedmiotem nauki.

Dla umożliwienia państwowym seminarjom nauczycielskim wykonywania programu rozesłano pomocy naukowych głównie z fizyko-chemji, biologji i robót ręcznych na ogólną sumę 100.000 zł.

Prowadzono również pracę instruktorską dla nauczycielstwa seminarjów i zorganizowano poza zwykłemi wyjazdami instruktorów 6 instrukcyjnych zjazdów nauczycielskich oraz 2 kursy: geograficzny we Lwowie dla 24 osób i polonistyczny w Krakowie dla 19 osób, które uczęszczały uprzednio na roczne odpowiednie studja dla przygotowania się do egzaminu nauczycielskiego.

Wydano specjalny okólnik w sprawie wyzyskania istniejących przy seminarjach nauczycielskich internatów (burs) dla celów wychowawczych [6]). Pracę wychowawczą w internatach polecono specjalnej opiece Kuratorjów Okręgów Szkolnych.

---

[1]) Rozporządzenie z dn. 25. III. 1927, Nr. I, 5183/27.
[2]) Źródło: Dane Ministerstwa W. R. i O. P.
[3]) W 12 seminarjach język ruski jest obowiązkowym przedmiotem nauczania, w 4 — język białoruski, w 2 — litewski.
[4]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 10 (172), poz. 114.
[5]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 10 (172), poz. 116.
[6]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 15 (193), poz. 260.

Likwidacja stanu przejściowego.

Dla sprawy kształcenia nauczycieli czynnych rok 1927 był w pewnej mierze przełomowym.

W myśl ustawy z dnia 27 maja 1919 r. o ustalaniu i wynagradzaniu nauczycieli szkół powszechnych (Dz. P. P. P. Nr. 44, poz. 311, Dz. U. Rz. P. z 1920 r., Nr. 2, poz. 6, z 1925 r., Nr. 13, poz. 88) [1]) z dniem 31 sierpnia 1927 r. upłynął termin egzaminów dla czynnych a niekwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych w województwach centralnych i wschodnich. Wobec tego zwolniono z zajmowanych stanowisk w województwach centralnych około 800 nauczycieli bez kwalifikacyj, czyli 3% ogółu nauczycielstwa czynnego na tym terenie. Nauczycielom tym zapewniono zależnie od liczby lat pracy albo emerytury albo odprawy w wysokości najwyżej pięciomiesięcznych poborów. Znaczną jednak część nauczycieli bez kwalifikacyj zwolniono od przepisanych egzaminów, ponieważ przyjęto zasadę niezwalniania ze względów formalnych nauczycieli dobrze pracujących.

Dla województw wschodnich, posiadających jeszcze znaczną liczbę nauczycielstwa bez kwalifikacyj, przedłużono rozporządzeniem Prezydenta z dnia 17 sierpnia 1927 r. ostateczny termin egzaminów do 31 sierpnia 1929 r.[2]), aby umożliwić złożenie egzaminów nauczycielstwu, które na tym terenie o 3 lata później dowiedziało się o terminie. Co do województw: poznańskiego i pomorskiego, gdzie obowiązywał tenże sam termin egzaminów dla czynnych nauczycieli bez kwalifikacyj, zastosowano wskazany termin w województwie poznańskiem i usunięto około 150 nauczycieli, w województwie pomorskiem przedłużono termin do 31 sierpnia 1928 r.

Na miejsce usuwanych nauczycieli bez kwalifikacyj i wogóle do szkół powszechnych przyjmuje się od początku roku szkolnego 1926/27 tylko kwalifikowanych nauczycieli.

Wyjaśniono, że nauczycieli bez kwalifikacyj, czynnych w prywatnych szkołach powszechnych na obszarze województw centralnych, zachodnich i wschodnich, nie obowiązuje termin egzaminów — 31 sierpnia 1927 r. — wyznaczony dla nauczycieli publicznych szkół powszechnych.

Dokształcanie nauczycieli czynnych.

Dla kształcenia czynnych nauczycieli szkół powszechnych zorganizowano w ciągu feryj letnich 1926 i 1927 roku 231 państwowych kursów wakacyjnych, z których korzystało około 8.550 nauczycieli oraz współdziałano w organizacji 122 prywatnych kursów wakacyjnych, z których korzystało około 5.250 nauczycieli. Po raz pierwszy zorganizowano w sierpniu 1927 r. w Krakowie miesięczny kurs wakacyjny języka i kultury polskiej dla nauczycieli Polaków, pracujących zagranicą, na który to kurs przybyło przeszło 20 osób z Austrji, Brazylji, Czechosłowacji, Francji, Jugosławji, Łotwy, Niemiec i Rumunji.

Dla umożliwienia dokształcenia się i następnie uzyskania stanowiska nauczycielskiego bezrobotnym nauczycielom b. szkół początkowych rosyjskich zorganizowano od 1 września 1927 r. w Krakowie roczny kurs dokształcający dla 35 nauczycieli, których zamianowano na stanowiska w publicznych szkołach powszechnych i płatnie urlopowano dla ukończenia kursu.

Ogłoszono drukiem nowe zmienione wydanie programów kursów wakacyjnych dla czynnych a niekwalifikowanych nauczycieli szkół powszechnych: geograficzno-przyrodniczego, metodyczno-pedagogicznego, rysunku i robót ręcznych.

---

[1]) Ustawa ta została w części dotyczącej kwalifikacyj nauczycielskich zastąpiona rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 6 marca 1928 r. o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych (Dz. Ustaw R. P. Nr. 28, poz. 258), spełniającem postulat, o którym była mowa wyżej.

[2]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 74, poz. 642.

Reaktywowano częściowo dla umożliwienia byłym słuchaczom ukończenia studjów, rozpoczętych w r. 1925/26, Państwowy Instytut Nauczycielski w Warszawie i uruchomiono od początku roku szkolnego 1926/27 rok drugi wydziału przyrodniczego, w roku 1927/28 rok drugi wydziałów historycznego i fizyko-matematycznego.

Od 1 stycznia 1927 r. zorganizowano wykłady pedagogiczne przez radjo ze stacji nadawczej Polskiego Radja w Warszawie z przeznaczeniem przedewszystkiem dla nauczycielstwa. Od roku szkolnego 1927/28 organizuje te wykłady utworzona przez Ministerstwo komisja dla sprawy zużytkowania radja do celów szkolnych i pedagogicznych.

6. Oświata pozaszkolna.

W dziale oświaty pozaszkolnej udzielono do dnia 20 października 1927 r. organizacjom kulturalno-oświatowym i samorządowym subwencyj na sumę 319.318 zł., przydzielono instytucjom aparat kinematograficzny objazdowy, 15 bibljotek (razem 3.895 książek) oraz Inspektoratom Szkolnym 280 bibljoteczek dla instruktorów oświaty pozaszkolnej, 28 latarni, 1.680 przezroczy, 165 map Polski, obrazów krajoznawczych i historycznych. Dla towarzystw oświatowych polskich poza granicami kraju wysłano 1.800 dzieł, nadto naczelnik odnośnego Wydziału wygłosił w Brazylji i Argentynie dla 3.500 kolonistów polskich 26 wykładów o Polsce i zwiedził 28 szkół polskich. W 3 powiatach (działdowski, pucki, wejherowski) zorganizowano wykłady propagandowe o Polsce, ilustrowane przezroczami, dla 6 i pół tysiąca słuchaczy, oraz konferencje o oświacie pozaszkolnej wśród dorosłych w 38 seminarjach nauczycielskich w województwach: białostockiem i warszawskiem.

Pracownia Oświaty Pozaszkolnej w Warszawie powiększyła swą bibljotekę o 33 czasopisma i 400 książek. Korzystało z niej około 640 osób. Urządzono w pracowni 9 konferencyj oświatowych przy współudziale przedstawicieli instytucyj kulturalno-oświatowych.

Okólnikiem z dnia 4 lipca 1927 r. Ministerstwo poleciło Kuratorjom, aby możliwie ułatwiały samorządom lub instytucjom oświatowym organizowanie szkół dla dorosłych i dorastających bez ograniczeń wieku [1]).

W porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wojskowych ustalono formę świadectw dla szeregowych, kończących całkowity kurs przymusowego nauczania żołnierzy. Zakres wiedzy, podany w tym kursie, uznano za odpowiadający programowi nauki w czterech oddziałach szkoły powszechnej [2]).

Warto zaznaczyć jeszcze następujące wskazania na chwilę obecną z dziedziny oświaty pozaszkolnej, wysunięte na konferencji Kuratorów w czerwcu 1927 r.: 1) w każdem Kuratorjum sprawy oświaty pozaszkolnej winny być powierzone jednemu z wyższych urzędników, który za stan prac w tym dziale będzie odpowiedzialny; 2) mogą być przydzielani do każdego Kuratorjum nauczyciele w charakterze instruktorów oświaty pozaszkolnej; 3) wychowańcy seminarjów nauczycielskich muszą być przygotowani do prac w dziedzinie kształcenia dorosłych i dlatego w seminarjach winny się odbywać specjalne wykłady z metodyki tej pracy; 4) w r. 1927/28 na konferencjach rejonowych nauczycieli szkół powszechnych należy wziąć za temat dyskusyj zagadnienie oświaty pozaszkolnej.

V.

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące.

1. Stan szkół.

Uwagi ogólne.

Do zobrazowania ogólnego stanu szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w latach szkolnych 1925/26 i 1926/27 służą poniższe tablice.

[1]) Okólnik z dn. 4. VII. 1927, Nr. I, 11738/27.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 86.

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące: szkoły, nauczyciele, uczniowie [1]).

	Szkoły państwowe	Szkoły niepaństwowe	Ogółem
Liczba szkół . . . . . w r. s. 1925/26	267	511	778
Liczba szkół . . . . . „ „ „ 1926/27	268	528	796
Liczba oddziałów (klas) . . . . . „ „ „ 1925/26	3.170	4.095	7.265
Liczba oddziałów (klas) . . . . . „ „ „ 1926/27	3.141	4.241	7.382
Liczba nauczycieli i nauczycielek . . „ „ „ 1925/26	5.568	9.165	14.733
Liczba nauczycieli i nauczycielek . . „ „ „ 1926/27	5.399	9.377	14.776
Liczba uczniów . . . . . „ „ „ 1925/26	88.324	48.192	136.516
Liczba uczniów . . . . . „ „ „ 1926/27	86.787	49.285	136.072
Liczba uczenic . . . . . „ „ „ 1925/26	21.804	58.232	80.036
Liczba uczenic . . . . . „ „ „ 1926/27	21.512	57.886	79.398
Liczba uczniów i uczenic razem . . . „ „ „ 1925/26	110.128	106.424	216.552
Liczba uczniów i uczenic razem . . . „ „ „ 1926/27	108.299	107.171	215.470

Podział szkół średnich ogólnokształcących na męskie, żeńskie i koedukacyjne [2]).

	Liczba szkół państwowych			Liczba szkół niepaństwowych			Liczba ogólna szkół		
	męskich	żeńskich	koedukacyjnych	męskich	żeńskich	koedukacyjnych	męskich	żeńskich	koedukacyjnych
R. s. 1925/26	188	35	44	122	210	179	310	245	223
R. s. 1926/27	191	35	42	123	214	191	314	249	233

Podział szkół średnich ogólnokształcących w r. s. 1926/27 według województw [3]).

	Liczba szkół państwowych	Liczba szkół niepaństwowych	Ogółem
M. st. Warszawa	14	92	106
Woj. Warszawskie	17	41	58
„ Łódzkie	10	69	79
„ Kieleckie	17	38	55
„ Lubelskie	16	30	46
„ Białostockie	12	25	37
„ Wileńskie	12	38	50
„ Nowogródzkie	5	9	14
„ Poleskie	6	13	19
„ Wołyńskie	8	17	25
„ Poznańskie	30	30	60
„ Pomorskie	20	9	29
„ Śląskie	12	25	37
„ Krakowskie	29	30	59
„ Lwowskie	37	37	74
„ Stanisławowskie	11	17	28
„ Tarnopolskie	12	8	20
Ogółem . . .	268	528	796

[1]) Źródła: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1927. Warszawa 1927. Str. 434. Dane Głównego Urzędu Statystycznego, jeszcze nieopublikowane.

Uwagi. 1. Na str. 434 „Rocznika Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej“ z r. 1927 została podana inna liczba szkół państwowych — 269 wskutek wzięcia za podstawę innego określenia jednostek szkolnych w 2 przypadkach o charakterze mniej wyraźnym. Istotnej niezgodności niema. Odpowiednie drobne modyfikacje zostały również wprowadzone do tablicy następnej i tablicy na str. 128a.

2. Ze względu na brak wiadomości, zużytkowano w tej tablicy oraz dwu wzmiankowanych w zastosowaniu do roku szkolnego 1926/27 dane, dotyczące 2 szkół niepaństwowych, z r. szkolnego 1925/26.

3. Nauczyciele, którzy pracowali w dwu lub więcej szkołach, liczeni są dwukrotnie lub więcej razy, w każdej szkole zosobna.

[2]) Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego, przeważnie nieopublikowane (liczby ogólne z r. s. 1925/26 zostały podane w „Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej“ z r. 1927).

[3]) Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego, jeszcze nieopublikowane.

Liczby uczniów szkół średnich ogólnokształcących, którzy otrzymali świadectwa dojrzałości w głównych, przedwakacyjnych okresach egzaminów dojrzałości [1]).

Otrzymało świadectwa dojrzałości		Szkoły państwowe	Szkoły niepaństwowe	Ogółem
Chłopców	w r. s. 1925/26	5.545	2.290	7.835
Chłopców	„ „ „ 1926/27	5.627	2.309	7.936
Dziewcząt	„ „ „ 1925/26	1.384	2.531	3.915
Dziewcząt	„ „ „ 1926/27	1.484	2.796	4.280
Chłopców i dziewcząt razem	„ „ „ 1925/26	6.929	4.821	11.750
Chłopców i dziewcząt razem	„ „ „ 1926/27	7.111	5.105	12.216

Porównanie stanu szkolnictwa średniego w ciągu tych dwóch lat nie wykazuje większych zmian.

Ministerstwo doszło jednak do przekonania, że ten dział szkolnictwa, ilościowo biorąc, nie jest dotychczas należycie ustosunkowany do innych działów (zwłaszcza do szkolnictwa zawodowego), jakościowo zaś — nie zawsze odpowiada poważniejszym wymaganiom. Stąd byłoby pożądane zmniejszenie się ogólnej liczby szkół średnich ogólnokształcących przy jednoczesnem podniesieniu się ich poziomu nauczania.

Analiza przyczyn.

Na przerost ilościowy cierpi głównie szkolnictwo średnie prywatne. Co do szkół państwowych, układ stosunków jest rozmaity w różnych okręgach szkolnych; są okręgi, w których liczba gimnazjów *państwowych* jest niewątpliwie niewystarczająca, w innych zaś — może nieco za duża. Stan ten tłumaczy się przedewszystkiem spuścizną po państwach zaborczych, której uregulowanie wymaga dłuższego okresu czasu oraz usilnych, a skomplikowanych zabiegów.

O ile chodzi o poziom nauczania, to wspomniane zastrzeżenia, płynące zarówno z własnych obserwacyj Ministerstwa, jak i oparte na głosach szkół wyższych, utyskujących na słabe przygotowanie abiturjentów, — skłoniły Ministerstwo w okresie sprawozdawczym do dokładniejszego zbadania przyczyn niedomagań i do podjęcia prac, mających na celu wydatną naprawę stosunków w danej dziedzinie. W tym celu opracowano w Ministerstwie referat, analizujący przyczyny skarg i wskazujący środki zapobiegawcze, a wysnute stąd tezy poddano dyskusji na konferencji czerwcowej Kuratorów Okręgów Szkolnych. Stwierdzono, że źródła niewątpliwie dających się stwierdzić braków w przygotowaniu abiturjentów są bardzo rozmaite i sięgają głęboko — aż do zmian współczesnych w strukturze społecznej, oraz do zasadniczego faktu, że po rozbiciu dawniejszem na trzy zabory tworzyć należało jednolite polskie szkolnictwo; że do przyczyn bliższych należą: nie programy, wydane przez Ministerstwo, i zalecane przez władze szkolne metody nauczania, jak to czasami słyszeć się zdarza, lecz przeciwnie spotykająca się nierzadko niedostateczna znajomość tych programów, niewystarczające przygotowanie dydaktyczne, a niejednokrotnie i naukowe, znacznej części nauczycieli, a stąd złe zrozumienie i stosowanie metod zalecanych, niekiedy znów — przy dobrych nawet kwalifikacjach — niewłaściwa jednostronność i przesada w stosowaniu zaleceń, zbyt mały rozpęd nauczycielstwa szkół średnich w kierunku uzupełniania braków przygotowania, dalej brak należytej egzekutywy w stosunku do uczniów oraz odpowiedniej selekcji młodzieży. Oczywiście, należy wziąć w rachubę, że i ta grupa przyczyn jest zależna od warunków historycznych, obciążających tak dalece różne dziedziny naszej pracy państwowo-organizacyjnej, oraz wiąże się z obecnem trudnem położeniem materjalnem nauczycielstwa.

[1]) Źródło: Dane Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Środki zapobiegawcze.

Jako wytyczne dalszego działania nasunęły się tezy następujące:

1) *Dokształcanie nauczycielstwa*, naukowe i dydaktyczne, jest piekącą potrzebą naszego szkolnictwa; należy działalność dotychczasową rozwinąć, zaniedbania — o ile były — usunąć.

2) *Przygotowanie nowych, odpowiednio wyszkolonych kadr nauczycielskich* winno być również pierwszorzędną troską władz szkolnych. Należy tutaj, o ile chodzi o szkoły średnie, rozbudowa studjów pedagogicznych, a w związku z tem zorganizowanie hospitacyj lekcyj w szkołach (może szkoły ćwiczeń), przyczem pomoc i współdziałanie Kuratorów jest niezbędne. Należy tu także należyte zorganizowanie przez Kuratorja t. zw. praktyki przedegzaminowej.

3) *Udzielenie doraźnych dyrektyw nauczycielstwu i szkołom oraz opracowanie w całości zasadniczych regulaminów szkolnych* winno być możliwie szybko zrealizowane.

4) W celu wykonania postulatów punktu 3), zwłaszcza w celu stwierdzenia wyników pracy, nasuwa się potrzeba zaostrzenia *nadzoru pracy na terenie szkół.*

Nauczyciel winien poczuć odpowiedzialność i być istotnie odpowiedzialnym zarówno za *sposób swej pracy* (przygotowanie się na lekcję, poprawianie zadań, metoda uczenia), jak również za jej *wyniki;* dyrektor zaś i wizytator — za kontrolę, dopilnowanie i kierownictwo. Chodzi więc o wizytacje, podejmowane tak przez kierowników szkół, jak i wizytatorów.

5) *Budzenie odpowiedniej atmosfery ideowej pośród nauczycielstwa* jest jednym z obowiązków Kuratorjów, w szczególności wizytatorów i inspektorów szkół.

2. Praca nad podnoszeniem poziomu szkół.

Zarządzenia w sprawie ścisłości wymagań.

Do realizacji wytycznych, zawartych w powyższych tezach, przystąpiono częściowo jeszcze przed konferencją Kuratorów. Przedewszystkiem mianowicie pomyślano o usunięciu zaniedbań w egzekutywie, stosowanej przy nauczaniu. W tym celu wydano okólnik z dnia 9 maja 1927 r.[1]).

Okólnik ten podkreśla potrzebę ścisłości wymagań przy nauczaniu, promocjach i egzaminach.

W krótkim czasie potem został wydany dalszy okólnik (z dnia 22 sierpnia) w sprawie poziomu naukowego szkół średnich ogólnokształcących, polecający wyjątkowo baczną obserwację nowoprzyjętych uczniów klas: I, IV i VII.[2]).

Rozwinięcie powyższych zarządzeń, o ile chodzi o szkoły średnie prywatne, stanowi okólnik z dnia 31 grudnia 1927 r.[3]), którym polecono przeprowadzać jak najściślej wizytacje tych szkół, oraz wskazano, że wizytatorzy winni skrupulatnie oceniać, czy i w jakiej mierze szkoła odpowiada warunkom, wyszczególnionym w § 7 rozporządzenia o nadawaniu praw gimnazjów państwowych (Dziennik Urzędowy Ministerstwa W. R. i O. P. Nr. 20/142, poz. 206); w szczególności podkreślono wyraźnie, że należy dokładnie badać, jaki jest poziom wymagań i jaka ich egzekutywa w stosunku do młodzieży.

Wizytacje ministerjalne.

Do szeregu ważnych zabiegów w kierunku urzeczywistnienia postulatów, wysuniętych na konferencji Kuratorów, należą liczniejsze i szczegółowsze wizytacje, podjęte w okresie sprawozdawczym i dokonywane osobiście przez Ministra, Dyrektora Departamentu Szkół Średnich, oraz przez wizytatorów ministerjalnych, na obszarach różnych okręgów szkolnych.

---

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 12 (190), poz. 200.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 12 (190), poz. 201.
[3]) Okólnik z dn. 31. XII. 1927 Nr. II, 19249/27.

Programy.

Doprowadzając do końca pracę, rozpoczętą w roku 1925, Ministerstwo ogłosiło w lipcu r. 1926 wydawnictwo:

„Program gimnazjum państwowego. Wydziały: matematyczno-przyrodniczy, humanistyczny, klasyczny. Wydanie, oparte na rozporządzeniu z dnia 3-go lipca 1926 roku Nr. II, 7775. Warszawa 1926", w którem ustalono pewne redukcje w materjale naukowym gimnazjum wyższego [1]), mające na celu uniknięcie przeładowania i lepsze skupienie pracy. Jako dalsze uzupełnienia, ogłoszono rozporządzenie z dnia 26 października 1926 r. i okólnik z dnia 24 sierpnia 1927 r. w sprawie zmian w nauczaniu geografji, a w ciągu wakacyj 1927 r. ukazał się okólnik z dnia 1 lipca w sprawie nauczania higjeny i ratownictwa, przeznaczający na ten przedmiot jedną godzinę tygodniowo w klasie siódmej. Jakkolwiek powyższe zarządzenia nie zmieniają zasadniczej konstrukcji i myśli przewodniej programów, to jednak dla ułatwienia orjentacji i wobec wyczerpania się niektórych nakładów postanowiono obecnie ogłosić nowe wydania programów wydziałów humanistycznego i matematyczno-przyrodniczego, uwzględniające dokonane już zmiany, a więc dokładnie odpowiadające obecnemu stanowi rzeczy.

Wskazówki i przyczynki dydaktyczne.

Aby dopomóc nauczycielom w ich pracy dydaktycznej i wywrzeć jak najwydatniejszy wpływ na jej poziom, a w szczególności na wykonywanie programów ministerjalnych i zrozumienie metod nauczania, zalecanych przez Ministerstwo, opracowuje ono względnie wydaje specjalne wskazówki i przyczynki dydaktyczne. Ostatnio opracowano i wydano „Wskazówki metodyczne do programu gimnazjum państwowego. Filologja klasyczna (Gimnazjum Wyższe)", oraz jedną monografję biologiczno-dydaktyczną; przygotowano do druku przekład dzieła Hassenpfluga p. t. „Dydaktyka biologji", pracę o ogrodach szkolnych oraz dwie broszury geograficzno-dydaktyczne (z tych jedna w druku); wreszcie opracowano plan wskazówek metodycznych do nauczania historji.

Ministerstwo oddziaływuje również na twórczość w dziedzinie książek szkolnych i innych środków nauczania. O zmianie, której uległa ważna sprawa oceny i kwalifikowania do użytku szkolnego podręczników i środków naukowych, była już mowa powyżej.

Pracownie: humanistyczna, geograficzna, biologiczna.

Do czynników, oddziaływających bezpośrednio lub pośrednio na poziom szkół średnich ogólnokształcących, należą dalej pracownie przy Wydziale Programowym: humanistyczna, geograficzna i biologiczna, służące zasadniczo potrzebom nauczycielstwa tych szkół.

Pracownię humanistyczną zorganizowano w r. szk. 1925/26. Zbiór pomocy szkolnych tworzą: obrazy i tablice w ilości kilkuset sztuk, mapy, atlasy, albumy, gramofony, aparaty kinowe, amerykański globoskop i t. d. Bibljoteka obejmuje działy: 1) językoznawstwo ogólne, 2) polonistykę, 3) romanistykę, 4) germanistykę. Ilość dzieł dochodzi do 1.500, w tem przeważna część z funduszów lub darów prywatnych.

Pracownia daje nauczycielom szkół średnich możność dokształcania się, zapoznaje ich z nowemi metodami, wreszcie sama zapoczątkowuje powstawanie nowych pomocy.

Pracownia udziela pomocy także pokrewnym instytucjom, jak Sekcja polonistyczna T. N. S. W. Korzystają z niej również wykładający w uniwersytecie dydaktykę poszczególnych przedmiotów. W związku z tem urządzono dotąd 11 pokazów dla nauczycieli i studentów. Od maja 1926 r. korzystało z pracowni ogółem 481 osób. Książki czytano na miejscu lub wypożyczano.

[1]) Nowe zmienione wydania programów gimnazjum niższego ukazały się w r. 1925.

W pracowni geograficznej zorganizowano w okresie sprawozdawczym 1) wykłady (dydaktyka geografji, morfologja, nauka obywatelska) dla czynnych nauczycieli geografji oraz dla słuchaczy Uniwersytetu Warszawskiego; 2) ćwiczenia z morfologji i miernictwa dla nauczycieli.

Pracownia biologiczna otrzymała w roku szkolnym 1926/27 pomieszczenie w gimnazjum imienia Królowej Jadwigi i przez to mogła rozwinąć swą działalność. Działalność ta polegała: 1) na informacjach, udzielanych dyrektorom i nauczycielom w sprawie organizacji nauczania biologji; 2) na informacjach, udzielanych firmom krajowym i zagranicznym w sprawie produkcji pomocy szkolnych; 3) na dokształcaniu nauczycieli; 4) na przyczynianiu się do rozrostu literatury z zakresu dydaktyki biologji.

Instruktoraty.

W okresie sprawozdawczym działało w dalszym ciągu kilka instruktoratów dydaktycznych głównie w zakresie nauk humanistycznych i 3 ośrodki instrukcyjne w zakresie nauk przyrodniczych, t. j. fizyki, chemji i biologji (Kraków, Lwów, Wilno). Zadaniem instruktorów było przedewszystkiem organizowanie lekcyj przykładowych i dyskusyj dydaktycznych, jakoteż udzielanie wskazówek nauczycielom, szczególnie potrzebującym takiej pomocy. W jednym wypadku zorganizowano roczny kurs dydaktyczny dokształcający w połączeniu z lekcjami praktycznemi w szkole oraz konferencjami dyskusyjnemi (kurs przyrodniczy dydaktyczny w Warszawie w r. szk. 1926/27). Ośrodki instrukcyjne spełniały na prowincji podobną rolę jak pracownie centralne Ministerstwa, o których była poprzednio mowa.

Bibljoteki.

Pomocy w pracy dydaktycznej dostarczała nauczycielstwu także centralna bibljoteka Ministerstwa, jak również państwowe centralne bibljoteki nauczycielskie w Krakowie, Lwowie i Łodzi, którym Ministerstwo dostarczało środków materjalnych do utrzymania i rozwijania się.

Zasiłki dla szkół na bibljoteki uczniowskie i inne środki naukowe.

Praca Ministerstwa nad podnoszeniem poziomu szkół średnich wyraziła się również w zabiegach nad zaopatrywaniem szkół tych w bibljoteki szkolne oraz w odpowiednie środki (pomoce) naukowe. W okresie sprawozdawczym starano się ze szczególną troskliwością o zaopatrzenie bibljotek szkolnych w książki i obudzenie wśród młodzieży czytelnictwa. Na każdą szkołę państwową przeznaczono lub przeznacza się w tym celu z funduszu specjalnego znaczniejszą kwotę (5.000 zł. do 6.000 zł.). Książki, zakupione za te kwoty, w połączeniu z zasobami książkowemi dawniej już istniejącemi, utworzyły w państwowych szkołach średnich, które już skorzystały z tej pomocy, wcale bogato zaopatrzone bibljoteki uczniowskie. Akcja ta, intensywnie prowadzona, objęła już dwie trzecie terenu Rzeczypospolitej i trwa w dalszym ciągu. Pozatem Ministerstwo dostarcza *środków do prowadzenia wzorowych pracowni szkolnych*, zwłaszcza w gimnazjach matematyczno-przyrodniczych, wreszcie zaspokaja pilne potrzeby poszczególnych szkół, o ile na to nie wystarczają ich własne fundusze.

3. Kwalifikacje i kształcenie nauczycieli.

Najskuteczniejszym środkiem podniesienia poziomu szkoły średniej na właściwą wyżynę jest wyprodukowanie nowego wystarczającego zastępu nauczycieli, zawodowo ukwalifikowanych i odpowiadających w zupełności swoim zadaniom. Chodzi o naukowe i pedagogiczne wykształcenie kandydatów do stanu nauczycielskiego. Sprawie tej Ministerstwo poświęcało od początku baczną uwagę, ostateczne jej uporządkowanie wymaga jednak jeszcze pewnego czasu.

Wprowadzenie normalnego systemu kształcenia nauczycieli gimnazjów i seminarjów nauczycielskich.

W chwili obecnej jest w toku wprowadzanie nowego systemu egzaminów nauczycielskich na podstawie rozporządzenia z dnia 9 października 1924 roku. System ten wymaga od kandydatów większego, niż dotychczas, przygotowania naukowego i pedagogicznego. Jednocześnie działa jeszcze dawny system zdobywania kwalifikacyj nauczycielskich, o charakterze przejściowym; jeżeli ponadto uwzględnimy wydawanie dyplomów bez egzaminów nauczycielom szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich, na zasadzie art. 6 ustawy z dnia 26 września 1922 r. ze zmianami z dnia 16 lipca 1924 r., oraz zdawanie przez szereg innych nauczycieli, czynnych w tych działach szkolnictwa, aż do końca r. s. 1928/29 t. zw. egzaminu uproszczonego, — będziemy mieli obraz skomplikowanych stosunków w omawianej dziedzinie. Jest to skutek warunków historycznych, potrzeb życia oraz względów moralnych, nie dających się łatwo kodyfikować. Polityka Ministerstwa polega na coraz zupełniejszej i doskonalszej rozbudowie nowego systemu kształcenia i zdobywania kwalifikacyj, oraz na możliwie stanowczem, ale nie drakońskiem likwidowaniu tymczasowości.

W pierwszej, pozytywnej dziedzinie zrobiono bardzo dużo w ciągu okresu sprawozdawczego, jak świadczą szczegóły, przytoczone poniżej.

Wzmiankowane rozporządzenie z dnia 9 października 1924 roku rozszerzono — w okresie sprawozdawczym — w tym kierunku, że dyplomy Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, wydziałów rolniczych, leśnych i rolniczo-leśnych przy uniwersytetach, względnie politechnikach, oraz dyplomy Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Lubelskiego i dyplomy dwuletniego kursu przy Studjum Wychowania Fizycznego w Poznaniu uznano za wystarczające do dopuszczenia do egzaminu państwowego na nauczyciela szkół średnich narówni z dyplomem „magistra filozofji" i t. p. [1]). W ten sposób rozszerzono możliwy dopływ nowych sił, z wydatnem uwzględnieniem przedstawicieli techniki i wogóle działalności praktycznej. Główną kategorję kandydatów do państwowego egzaminu na nauczycieli szkół średnich, o ile chodzi o przedmioty naukowe, stanowią jednak ciągle osoby, które zdały bądź egzamin naukowy według dawnych przepisów, bądź egzamin na stopień magistra filozofji przed jedną z komisyj uniwersyteckich.

Po ogłoszeniu przepisów, dotyczących szeregu różnych magisterjów (o czem mowa obszerniej w rozdziale: „Nauka i Szkoły Wyższe"), wydano obszerne rozporządzenie w sprawie uprawnień do nauczania, związanych z magisterjami i innemi dyplomami [2]), oraz zwrócono uwagę na potrzebę łączenia przy studjach pewnych grup przedmiotów w celu łatwiejszego uzyskania etatu nauczycielskiego [3]). Unormowano również zasadniczo sprawę kwalifikacyj zawodowych do nauczania religji mojżeszowej [4]), oraz opracowano projekty rozporządzeń, dotyczących kwalifikacyj do nauczania religji wyznań chrześcijańskich niekatolickich; zarządzono, że kwalifikacją do nauczania anatomji i higjeny w gimnazjach i seminarjach nauczycielskich jest dyplom lekarza [5]).

Rozporządzeniem z dnia 3 lipca 1926 r. [6]), obszernym okólnikiem z tegoż dnia [7]) i dalszemi rozporządzeniami unormowano sprawę t. zw. praktyki przedegzaminowej kandydatów na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich.

---

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 78; Nr. 10 (188), poz. 158; Nr. 12 (190), poz. 189.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 82.
[3]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 88.
[4]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 127.
[5]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 13 (175), poz. 174 i Nr. 4 (182), poz. 52.
[6]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 11 (173), poz. 128.
[7]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 11 (173), poz. 133.

Pozatem: powołano do życia Komisję Egzaminów Państwowych w Warszawie na Nauczycieli Szkół Średnich [1]), która rozpoczęła swe funkcje w maju 1927 r. według zasad ustalonych rozporządzeniem z 9 października 1924 r. wraz z późniejszemi zmianami, jak również współdziałano w opracowaniu szeregu programów wymagań egzaminacyjnych w zakresie dydaktyk poszczególnych przedmiotów.

Dokształcanie nauczycieli czynnych niekwalifikowanych.

Równocześnie należało nie spuszczać z oka sprawy dokształcania nauczycieli czynnych niekwalifikowanych. Chodzi o udzielanie im pomocy w przygotowaniu się do egzaminu normalnego lub uproszczonego. Sprawa ta jednak nie mogła się rozwinąć wydatniej w okresie sprawozdawczym z powodu szczupłości funduszów. W tem, co się zrobiło w tym zakresie pod kierunkiem Ministerstwa, nie brakło dobrej woli i ofiarności pewnej przynajmniej części nauczycielstwa.

W okresie sprawozdawczym doprowadzono mianowicie do końca (z wyjątkiem jednego, jeszcze trwającego) „Kursy naukowe dla nauczycieli szkół średnich", utworzone z inicjatywy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Warszawskiego, ale działające pod kierunkiem jednego z wizytatorów ministerjalnych. Kursy te, w liczbie sześciu, objęły zakresy następujące: matematykę, biologję, polonistykę, geografję, germanistykę, rysunek; absolwenci czterech pierwszych zdają egzamin normalny lub uproszczony, absolwenci kursów germanistycznego i rysunkowego — egzamin uproszczony. Na kursy uczęszczało stu kilkudziesięciu słuchaczy, do wykładów pozyskiwano przeważnie siły akademickie.

Pozatem w roku 1927 zorganizowano kursy wakacyjne z zakresu 3 przedmiotów i 1 kurs lokalny krótkotrwały w Toruniu.

Koszty utrzymania wszystkich tych kursów w okresie sprawozdawczym ponosili nauczyciele, korzystający z nich, z pewną pomocą Ministerstwa. Jest przewidywane w budżecie na rok 1928 przywrócenie, przynajmniej częściowe, osobnej pozycji na dokształcanie nauczycieli, co umożliwi żywszy rozwój tej sprawy [2]).

Poza kursami nauczyciele czynni niekwalifikowani mogli oczywiście korzystać ze wszystkich tych środków podnoszenia poziomu dydaktycznego, o których była mowa poprzednio.

Likwidacja stanu przejściowego.

Co do likwidacji stanu przejściowego stwierdzić należy przedewszystkiem, że sprawa wydawania nauczycielstwu czynnemu dyplomów na zasadzie odnośnych artykułów ustawy z dnia 26 września 1922 jest już niemal zakończona. Dla dalszego uregulowania stosunków opracowano ankietę w sprawie nauczycieli niekwalifikowanych i odpowiedzi na nią, oraz wydano szereg ulgowych przepisów tymczasowych, zwalniając równocześnie ze stanowiska szereg tych nauczycieli, którzy nie zdołali w oznaczonym terminie zadośćuczynić przepisanym wymaganiom.

O ile chodzi o ulgi, postanowiono dopuścić do egzaminów państwowych (pedagogicznych) nauczycieli, którzy nie mają wprawdzie odbytej według przepisów t. zw. praktyki przedegzaminowej, ale posiadają część egzaminu naukową i określoną pracę nauczycielską, wreszcie zezwolono na przesunięcie terminu zwolnienia niekwalifikowanych nauczycieli z dnia 31 grudnia 1928 r. na koniec czerwca 1929, celem niewywoływania zamieszania w środku roku szkolnego [3]); ostateczny termin działania przejściowych Komisyj Egzaminacyjnych według dawniejszych przepisów przesunięto z 1 lipca 1928 r. na 1 lipca 1932 r. [4]) Równocześnie w celu zbliżenia się do stosunków normalniejszych i stalszych

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 84.

[2]) Praca nad dokształcaniem nauczycieli objęła również Polaków, pracujących poza granicami kraju. Zorganizowano mianowicie kosztem Ministerstwa w ciągu wakacyj r. 1927 kurs rzeczy polskich (literatura, historja, geografja Polski) w Krakowie dla Polaków nauczycieli szkół średnich na Łotwie.

[3]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 14 (192), poz. 244.

[4]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 116, poz. 987.

zarządzono, aby tymczasowe zezwolenie na nauczanie otrzymywali w zasadzie tylko ci (niekwalifikowani kandydaci), którzy zdali co najmniej pierwszą część egzaminu nauczycielskiego (naukową) względnie magisterjum [1]).

Wreszcie celem ułatwienia orjentacji przygotowano do druku zbiór ustaw i rozporządzeń, dotyczących całokształtu sprawy studjów, egzaminów i kwalifikacyj nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i seminarjów nauczycielskich.

4. Sprawy administracyjne.

Sprawy ściślejszej administracji.

Z prac dokonanych w okresie sprawozdawczym w zakresie ściślejszej administracji szkolnictwa zaznaczyć należy następujące:

Ustalono ściśle ilość stanowisk nauczycielskich w państwowych szkołach średnich, przez co ulegalizowano stan dotychczasowy, umożliwiając zarazem prowadzenie gospodarki w tym zakresie jak najbardziej oszczędnej; wprowadzono w życie nowelizację ustawy t. zw. „sanacyjnej", znoszącą częściowo uciążliwe skutki tej ustawy dla nauczycieli szkół średnich; zaczęto wprowadzać w życie od dnia 1 stycznia 1927 r. ustawę o stosunkach służbowych nauczycieli; w związku z art. 32 ustawy oraz celem podniesienia wydajności pracy nauczyciela wydano okólnik z dnia 21 listopada 1927 r. w sprawie zajęć ubocznych nauczycieli [2]), regulujący wymiar zajęć dodatkowych (prywatnych) nauczycieli szkół państwowych, a zabraniający wogóle podejmowania się zajęć ubocznych, nie mających związku z zawodem nauczycielskim; również na podstawie tej ustawy zorganizowano w Kuratorjach Komisje Dyscyplinarne i Kwalifikacyjne dla nauczycieli szkół średnich.

Ze spraw, pozostałych z roku 1924 i 1925, a dotyczących zaliczenia pracy nauczycielskiej do wysługi emerytalnej, załatwiono do końca roku 1927 przeszło 700 aktów, czyli około 75% aktów z tego tytułu zaległych.

O sprawie wydawania dyplomów nauczycielstwu szkół średnich na zasadzie ustawy z 26 września 1922 r. była mowa wyżej.

O ile chodzi o szkolnictwo prywatne, głównie szkół średnich ogólnokształcących dotyczy okólnik z dnia 10. VI. 1927 [3]), w którym Ministerstwo, chcąc zapobiec pewnym nienormalnym zjawiskom w dziedzinie ekonomicznych warunków pracy nauczycieli szkół prywatnych, poleca Kuratorom, aby czuwali nad prawidłowością stosunków w zakresie zobowiązań materjalnych między dyrekcją, względnie właścicielem szkoły a nauczycielami.

Rozporządzeniem z dnia 8 stycznia 1927 r. [4]) został zmieniony termin nadawania prywatnym szkołom średnim praw gimnazjów państwowych w ten sposób, że prawa te są nadawane — zamiast w listopadzie na dany rok szkolny — w miesiącu kwietniu i maju zgóry na następny rok szkolny. Ze względu na zmianę tego terminu w roku szkolnym 1926/27 przeprowadzono dwukrotnie klasyfikację szkół prywatnych.

Zakończono ostatecznie sprawę upaństwowienia gimnazjów w Radomiu i Grudziądzu, — poza tem jest w toku sprawa upaństwowienia gimnazjum w Bielsku Podlaskim.

Wiele troski i zabiegów pochłania sprawa waloryzacji świadczeń ze strony samorządów na rzecz szkolnictwa średniego.

5. Szkolnictwo średnie mniejszości narodowych.

W okresie sprawozdawczym dokonano kilku posunięć w stosunku do szkolnictwa średniego mniejszości narodowych.

---

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 15 (177), poz. 200.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 1 (194), poz. 17.
[3]) Okólnik Nr. 0. Prez. 3661/27
[4]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 2 (180), poz. 28.

Pierwszą taką kwestję stanowi sprawa nauczania historji i geografji. Art. 7 ustawy z dnia 31 lipca 1924 r., zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (Dz. U. R. P. Nr. 79/24, poz. 766), postanawia, że w szkołach średnich ogólnokształcących z językiem nauczania niepolskim jest obowiązkowa nauka, prowadzona po polsku, języka i literatury polskiej, historji i geografji wraz z nauką o Polsce współczesnej. Postanowienie to było tłumaczone w ten sposób, że nauczanie jakiejkolwiek historji i geografji — polskiej czy powszechnej — winno się odbywać po polsku. Interpretacja ta uległa zmianie w rozporządzeniu z dnia 2 czerwca 1926 r.[1]), skierowanem do zainteresowanych Kuratorów 5 okręgów szkolnych:

„Ministerstwo poleca Panom Kuratorom wymagać we wszystkich szkołach średnich ogólnokształcących z językiem nauczania niepolskim, w których program tak jest ukształtowany, iż historja Polski jest oddzielona jako osobny przedmiot od nauki historji powszechnej, prowadzenia w języku polskim nauki języka i literatury polskiej, historji Polski i nauki o Polsce współczesnej.

W języku polskim prowadzi się również naukę geografji Polski w gimnazjum wyższem.

Nauka innych działów historji i geografji może odbywać się w języku nauczania szkoły".

Rozporządzeniem z dnia 22 kwietnia 1927 r.[2]) zezwolono na wprowadzenie od roku szkolnego 1927/28 w państwowych gimnazjach Okręgu Szkolnego Wołyńskiego obowiązkowego nauczania języka ruskiego, przytem zarządzono, by w r. s. 1927/28 prowadzić naukę tego przedmiotu w klasach I, II i III, w następnych latach posuwać się stopniowo o jedną klasę wyżej. W klasach I—V włącznie przeznaczono na ten przedmiot po 3 godziny tygodniowo, w klasach VI—VIII włącznie — po 2 godziny tygodniowo. Nauka języka ruskiego została również wprowadzona w r. s. 1927/28 w wymiarze 2 godzin tygodniowo w klasie I państwowych gimnazjów polskich na obszarze Okręgu Szkolnego Lwowskiego. W rozporządzeniu z dnia 19 października 1927 r. ustalono znaczenie formalne stopnia z języka ruskiego i przewidziano możliwość wyjątkowego zwalniania od tego przedmiotu.

Rozporządzeniem z dnia 17 lutego 1927 r.[3]) wprowadzono od roku szkolnego 1927/28 w gimnazjum państwowem w Pińsku naukę języka rosyjskiego oraz białoruskiego, o ile znajdą się kandydaci do uczenia się tych języków.

W niektórych okręgach szkolnych wschodnich koncesje na szkoły średnie ogólnokształcące były wydawane na rok. Rozporządzenie z dnia 12 sierpnia 1926 r.[4]) zmienia ten stan rzeczy w ten sposób, że wydawanie koncesyj na szkoły średnie i seminarja nauczycielskie z ruskim, białoruskim, żydowskim, hebrajskim i litewskim językiem nauczania ma się odbywać z reguły aż do odwołania. Co się tyczy szkół z językiem rosyjskim, to koncesje mogą być wydawane tylko do 30 czerwca 1927 r. To ostatnie postanowienie zostało uzupełnione pismem z dnia 5 kwietnia 1927 r., w którem postanowiono, że koncesje na gimnazja z rosyjskim językiem nauczania mogą być przedłużone na rok szkolny 1927/28, o ile istnieje ich potrzeba w danej miejscowości.

Okólnik z dnia 29 listopada 1926 r.[5]) uregulował sprawę języka, w którym zdają egzamin dojrzałości dla eksternów uczniowie gimnazjów prywatnych bez praw gimnazjów państwowych. Okólnik ten postanawia, że dla absolwentów gimnazjów prywatnych bez praw, które prowadzone są w takim języku nauczania, w jakim naucza się w gimnazjach państwowych lub prywatnych, posiadających prawa, mogą być zorganizowane egzaminy dojrzałości w języku nauczania szkoły. Natomiast absolwenci gimnazjów prywatnych, dla których nie istnieje odpowiednik pod względem języka nauczania

[1]) Rozporządzenie Nr. II, 6288/26.
[2]) Rozporządzenie Nr. II, 4417/27.
[3]) Rozporządzenie Nr. II, 15688/26.
[4]) Rozporządzenie Nr. II, 9611/26.
[5]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 16 (178), poz. 213.

w gimnazjach państwowych lub prywatnych z prawami, muszą zdawać egzamin dojrzałości tylko w języku polskim.

Na rok szkolny 1926/27 zostały nadane po raz pierwszy prawa gimnazjów państwowych 3 prywatnym gimnazjom ukraińskim w Okręgu Wołyńskim, zaś na rok szkolny 1927/28 — gimnazjum litewskiemu w Wilnie, białoruskiemu w Nowogródku, rosyjskim w Brześciu nad Bugiem, w Łucku i w Równem, hebrajskiemu w Pińsku.

Język nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących w r. s. 1925/26 i r. s. 1926/27[1]).

Język nauczania		Liczba szkół państwowych	Liczba szkół niepaństwowych	Liczba ogólna szkół
polski	1925/26	252	421	673
	1926/27	253	434	687
polski i ruski	1925/26	1	—	1
	1926/27	1	—	1
polski i niemiecki	1925/26	5	1	6
	1926/27	6	3	9
polski i hebrajski	1925/26	—	2	2
	1926/27	—	4	4
ruski	1925/26	6	14	20
	1926/27	6	15	21
białoruski	1925/26	—	3	3
	1926/27	—	3	3
białoruski i rosyjski	1925/26	—	1	1
	1926/27	—	1	1
niemiecki	1925/26	3	31	34
	1926/27	2	29	31
żydowski	1925/26	—	5	5
	1926/27	—	7	7
hebrajski	1925/26	—	15	15
	1926/27	—	18	18
rosyjski	1925/26	—	14	14
	1926/27	—	10	10
litewski	1925/26	—	2	2
	1926/27	—	2	2
francuski	1925/26	—	2	2
	1926/27	—	2	2
Ogółem	1925/26	267	511	778
	1926/27	268	528	796

VI.

Szkolnictwo zawodowe.

1. Uwagi ogólne o rozwoju szkolnictwa zawodowego od maja 1926 r. do września 1927.

Warunki rozwoju.

Szkolnictwo zawodowe, szkoląc pracowników dla różnych dziedzin życia gospodarczego, jest zależne od sytuacji, jaka się wytwarza na odnośnych rynkach pracy. Im łatwiej wychowańcy szkół zawodowych znajdą pracę w tych działach gospodarczych, dla których ich szkolono, tem bardziej społeczeństwo przekonywa się o pożyteczności kształcenia młodzieży na tej właśnie drodze, co wpływa na zwiększenie się frekwencji w tych szkołach. Gdy zaś wzrasta frekwencja, nauczanie można coraz więcej ulepszać, koszty bowiem nauczania na jednostkę uczniowską obniżają się.

Poprawa gospodarcza w II-ej połowie 1926 r. odbiła się niezwłocznie na frekwencji w szkołach zawodowych, tak że można uchwycić między jednem a drugiem zjawiskiem społecznem wyraźny związek przyczynowy.

Szkolnictwo zawodowe jest doskonałą lokatą wkładanych weń: pracy i pieniędzy, ale wymaga dużych nakładów, potrzebując specjalnych gmachów, laboratorjów, warsztatów, narzędzi i materjałów. Kosztowne są silniki i maszyny, wogóle — urządzenie

[1]) Źródło: Dane Głównego Urzędu Statystycznego, przeważnie nieopublikowane (liczby ogólne z r. s. 1925/26 zostały podane w „Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej“ z r. 1927).

techniczne. Na szkolnictwo zawodowe łoży Państwo, łożą sfery gospodarcze w formie dopłaty do podatku przemysłowego, łożą organizacje gospodarcze i ciała komunalne. Najmniejszą stosunkowo pozycję przychodową stanowią opłaty za nauczanie, gdyż swoistą cechą szkolnictwa zawodowego jest kształcenie młodzieży z warstw robotniczych i włościańskich, a więc niezamożnych.

Ogólna poprawa gospodarcza kraju dała i Państwu i organizacjom gospodarczym i ciałom komunalnym większe środki, a jednym ze skutków takiego stanu rzeczy jest większy dopływ funduszów na rzecz szkolnictwa zawodowego.

Wreszcie należy dodać, że dla powodzenia i rozwoju szkolnictwa zawodowego bardzo ważnem jest uzupełnienie ustaw i przepisów, dotyczących tego szkolnictwa, zwłaszcza, że dotychczas w różnych dzielnicach Państwa obowiązują jeszcze przestarzałe ustawy i przepisy, wydawane w różnych czasach przez trzy rządy zaborcze.

Początkowo szkoły zawodowe państwowe administrowane były bezpośrednio przez Ministerstwo i Ministerstwo wykonywało pracę instrukcyjno-nadzorczą dla wszystkich szkół zawodowych niepaństwowych. Z biegiem czasu, w miarę, jak ilość szkół zawodowych coraz bardziej się zwiększała, wypadło część pracy przełożyć na Kuratorja Okręgów Szkolnych. Dalszy rozwój szkolnictwa wymagał uporządkowania tego podziału pracy. Nastąpiło to w drodze rozporządzenia Ministra W. R. i O. P. z dnia 24 marca 1927 r. [1]), które przekazuje szkoły zawodowe, z wyjątkiem dokształcających [2]), Kuratorom Okręgów Szkolnych: Warszawskiego, Krakowskiego, Poznańskiego, Lwowskiego i Wileńskiego.

Rozporządzenie to zostało uzupełnione późniejszemi rozporządzeniami, wprowadzającemi przedstawicieli szkolnictwa zawodowego do okręgowych rad szkolnych: łódzkiej, pomorskiej i poznańskiej, oraz rozporządzeniem, upoważniającem Kuratorów do korzystania z pomocy wizytatorów szkół średnich ogólnokształcących dla przeprowadzania wizytacyj przedmiotów ogólnokształcących w szkołach zawodowych [3]).

Ważną rolę dla szkolnictwa zawodowego posiadają rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 7 czerwca i 15 lipca 1927 r.: o prawie przemysłowem [4]) i o izbach przemysłowo handlowych [5]). Polskie prawo przemysłowe, wymagając dowodu uzdolnienia dla wykonywania zawodu, uznaje, obok praktyki zawodowej, ukończenie szkoły zawodowej. Izby przemysłowo-handlowe zostały przez wspomniane rozporządzenie Prezydenta R. P. pociągnięte do współpracy w dziedzinie szkolnictwa zawodowego.

Ustawa o podatku przemysłowym z 1925 r. przewiduje dopłaty kupców i przemysłowców do patentów handlowych i przemysłowych na rzecz specjalnego funduszu dla szkolnictwa zawodowego. Ustawa ta jednak zawierała punkt niekorzystny dla rozwoju szkolnictwa zawodowego w całem Państwie, a mianowicie dochody z każdego okręgu skarbowego mogły być kierowane tylko na potrzeby szkolnictwa w tym samym okręgu. Skutkiem tego dzielnice kresowe, uboższe w dochody, nie mogły należycie popierać swego szkolnictwa zawodowego. Temu anormalnemu stanowi rzeczy położyło kres rozporządzenie Prezydenta R. P. z dnia 17 sierpnia 1927 r., wydzielające 10% specjalnego funduszu szkolnego do dyspozycji Ministra W. R. i O. P. [6]). W ten sposób Rząd, jako gospodarz tego funduszu, będzie mógł podtrzymać szkolnictwo zawodowe na kresach, a nadto stworzy w Gdyni specjalną szkołę dla handlu morskiego i przemysłu portowego.

Rozwój szkolnictwa zawodowego w cyfrach.

Zakres działalności Departamentu III Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego obejmuje następujące kategorje ogólne szkół zawodowych: szkoły

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 6 (184), poz. 83.
[2]) Nad któremi sprawują nadzór Kuratorzy odpowiednich okręgów szkolnych.
[3]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 134, 135 i 136; Nr. 13 (191), poz. 217.
[4]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 53, poz. 468.
[5]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 67, poz. 591.
[6]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 74, poz. 643.

techniczne, przemysłu artystycznego, kolejowe, agrotechniczne, rzemieślniczo-przemysłowe, zawodowe żeńskie, seminarja dla nauczycielek szkół zawodowych, szkoły dokształcające.

Szkoły zawodowe (oprócz szkół dokształcających — vide: tablica następna).
Porównawcze dane za lata szkolne 1925/26 i 1926/27
(bez Województwa Śląskiego).

Wyszczególnienie	Szkoły (i kursy) techniczne i przemysłu artystycznego			Szkoły kolejowe			Szkoły (i kursy) agrotechniczne			Szkoły rzemieślniczo - przemysł.			Szkoły handlowe (bez kursów handlowych.)			Szkoły zawodowe żeńskie wraz z seminarjami (bez kursów zawodow. żeńskich i warsztatów szkolnych).			Razem		
Uwaga: Kolumny „p" dotyczą szkół państwowych, „n"— niepaństwowych.	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem	p.	n.	Razem
Liczba szkół w r. szkoln. 1925/26	49	10	59	6	3	9	10	4	14	32	56	88	13	97	110	23	54	77	133	224	357
Liczba szkół w r. szkoln. 1926/27	47	9	56	6	3	9	10	4	14	33	61	94	13	100	113	25	68	93	134	245	379
Liczba nauczycieli i instruktorów w r. szk. 1925/26	686	46	732	124	53	177	153	62	215	337	534	871	155	1004	1.159	390	613	1 003	1.845	2.312	4.157
Liczba nauczycieli i instruktorów w r. szk. 1926/27	724	102	826	132	80	212	134	27	161	362	670	1.032	149	1134	1.283	396	681	1.077	1.897	2.694	4.591
Liczba uczniów i uczenic w r. szk. 1925/26 . .	5.177	866	6.043	1.503	587	2.090	1.007	240	1.247	3.088	5.061	8.149	2.167	7.888	10.055	4 403	3.963	8.366	17.345	18.605	35.950
Liczba uczniów i uczenic w r. szk. 1926/27 . .	5.470	865	6.335	2.053	772	2.825	1.025	247	1.272	3.551	6.894	10.445	2 071	9.322	11.393	5.455	5.844	11.299	19.625	23.944	43.569

Uwagi.

Zarachowano jako oddzielne jednostki kursy techniczne, istniejące przy szkołach technicznych.

Zarachowano jako oddzielne szkoły: Wydział kolejowy przy Państwowej Szkole Technicznej w Wilnie i Oddział Kolejowy przy Państwowej Szkole Rzemieślniczej w Chełmie.

Kursy agrotechniczne we Fredrowie (W. Lwowskie) i Kursy Pszczelniczo-Ogrodnicze w Warszawie, jako uczelnie o trwałym charakterze, zarachowano powyżej.

(W Roczniku Statystyki z 1927 r. kursy zarachowano jako szkoły).

Szkoły zawodowe dokształcające w latach szkolnych 1925/26, 1926/27, 1927/28.

Liczba oddziałów (klas) w roku szkolnym 1925/26	2.328 [1])
Liczba oddziałów (klas) w roku szkolnym 1926/27	2.553 [2])
Liczba oddziałów (klas) w roku szkolnym 1927/28	3.078
Liczba nauczycieli i instruktorów w roku szkolnym 1925/26	3.653
Liczba nauczycieli i instruktorów w roku szkolnym 1926/27	4.147
Liczba nauczycieli i instruktorów w roku szkolnym 1927/28	5.070
Liczba uczniów i uczenic w roku szkolnym 1925/26	74.828
Liczba uczniów i uczenic w roku szkolnym 1926/27	78.154
Liczba uczniów i uczenic w roku szkolnym 1927/28	89.262

Liczba ogólna uczniów i uczenic wszystkich wzmiankowanych szkół (i kursów) wzrosła z 110.778 w r. szk. 1925/26 do 121/723 w r. szk. 1926/27, więc o 9,9%.

Wpływy na szkoły zawodowe z dopłat do patentów przemysłowych i handlowych wynosiły w r. 1926-ym 5.531.470 zł. 22 gr., w r. 1927-ym — 6.472.233 zł. 14 gr., a więc prawie o miljon więcej (procentowo o 17%).

Wpływy na szkoły zawodowe z dopłat do patentów przemysłowych i handlowych (Ustawa o podatku przemysłowym z 1925 r.).

Wpływy wykazane są porównawczo podług okręgów skarbowych.

Okręg skarbowy	1926 r.	1927 r.
Białostocki	185.995,77	198.114,06
Kielecki	474.544,30	453.501,45
Lubelski	271.174,97	274.323,81
Łódzki	649.856,98	722.518,43
Warszawski	1.240.876,54	1.493.523,28
Poleski	161.296,24	177.764,72
Wołyński	162.248,43	200.684,43
Wileński	157.964,33	189.202,77
Krakowski	417.995,14	422.196,43
Lwowski	786.525,47	1.118.838,88
Pomorski	208.932,59	235.200,76
Wielkopolski	590.830,39	645.203,83
Śląski	223.229,07	341.160,29
Razem	5.531.470,22	6.472.233,14

Szkolnictwo zawodowe — w stosunku do potrzeb gospodarczych Polski — stawia dopiero pierwsze kroki, rozwój jednak gospodarczy kraju, i coraz większe uświadomie-

[1]) W tem 209 handlowych i 2.119 przemysłowych i rękodzielniczych.
[2]) W tem 235 handlowych i 2.318 przemysłowych i rękodzielniczych.

nie ludności w kierunku uznania szkół zawodowych rokują dalszy szybszy niż dotąd rozwój.

2. Przegląd poszczególnych rodzajów szkolnictwa zawodowego.

Szkoły Techniczne.

Rozwój szkolnictwa technicznego od maja 1926 r. do początków roku szkolnego 1927/28 ilustrują następujące dane liczbowe: w roku szkolnym 1925/26 liczba szkół i kursów technicznych państwowych wynosiła 49, niepaństwowych — 10, nadto w Województwie Śląskiem istniało 5 szkół i 1 kurs; w roku szkolnym 1926/27 liczba państwowych szkół i kursów technicznych na obszarze Rzeczypospolitej bez Województwa Śląskiego zmalała do 47, niepaństwowych do 9; na Śląsku liczba uczelni technicznych wzrosła z 6 do 8; przyczyny zaznaczonego spadku szukać należy w depresji gospodarczej przed 1926 r.; dzięki późniejszemu rozwojowi gospodarczemu rok szkolny 1927/28 wykazuje znaczne ożywienie w dziale szkół technicznych; wzrost ogólnej liczby szkół i kursów: państwowych o 1 do 48, a niepaństwowych o 12 do 21, a zwłaszcza powiększenie się o przeszło 40% ilości młodzieży, stanowią poważne zapoczątkowanie nowego okresu rozwoju; w tym samym czasie liczba uczelni technicznych śląskich wzrasta do 10.

W roku szkolnym 1927/1928 powstały[1]) następujące nowe uczelnie państwowe:

1) kursy dla kształcenia dozorców i majstrów meljoracyjnych przy Państwowej Szkole Budownictwa w Warszawie;

2) Wydział meljoracyjny przy Państwowej Szkole Przemysłowej w Krakowie;

3) Wydział meljoracyjny przy Państwowej Szkole Technicznej w Wilnie;

4) Szkoła Ceramiczna przy Państwowej Szkole Budownictwa w Warszawie — oraz cały szereg szkół i kursów technicznych niepaństwowych przy organizacyjnym i finansowym udziale Ministerstwa W. R. i O. P. w Warszawie, Lwowie, Poznaniu, Wilnie, Radomiu i Drohobyczu. Metalurgja, architektura i budownictwo, elektrotechnika i radjotechnika, garbarstwo oraz wiertnictwo naftowe — oto najważniejsze działy, uwzględnione w rozwoju szkolnictwa technicznego niepaństwowego w 1927/1928 roku szkolnym.

Ilość młodzieży w uczelniach technicznych wynosiła — poza Województwem Śląskiem — w roku szkolnym 1925/26 — 6.043, w roku szkolnym 1926/27 — 6.335, obecnie przekracza 9.000.

W uczelniach technicznych Województwa Śląskiego frekwencja wynosi około jednego tysiąca młodzieży.

Od maja 1926 r. zostały dokonane następujące ważniejsze roboty budowlane:

1) dokończono pawilon szkolny przy ul. Hożej 88 w Warszawie,

2) dokończono drenaż i kanalizację posesji Państwowej Szkoły Górniczej i Hutniczej w Dąbrowie Górniczej oraz rozpoczęto budowę pawilonu warsztatowego,

3) dokończono nadbudowę środkowej części pawilonu warsztatowego oraz rozbudowano połowę strychu na sale rysunkowe w Państwowej Szkole Przemysłowej w Krakowie,

4) wybudowano pawilon ceramiczny oraz 4 piece do wypalania ceramiki na Oddziale Ceramicznym Państwowej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Przemysłu Artystycznego w Krakowie na Podgórzu,

5) wykończono tartak i wybudowano dom administracyjny przy Państwowej Szkole Mierniczej i Przemysłowo-Leśnej w Łomży,

6) wybudowano pawilon szkolny Państwowej Szkoły Technicznej na Antokolu w Wilnie oraz wykończono trzecią część pawilonu środkowego.

Dzięki powiększeniu się wpływów na „fundusz specjalny“[2]) można było w roku 1927 powiększyć zasiłki dla niepaństwowych uczelni technicznych do 567.500 zł., gdy w roku 1926-ym subwencje wynosiły tylko 350.000 złotych.

[1]) Przy zwinięciu lub przekształceniu na prywatne 3 dawnych.
[2]) T. j. fundusz z dopłat do patentów.

Szkoły Kolejowe.

Od połowy maja 1926 r. do 1 października 1927 r. powstały przy szkołach kolejowych: w Sosnowcu Wydział Drogowo-Budowlany, w Brześciu nad Bugiem Wydział Eksploatacyjny i w Radomiu Stacja doświadczalna dla materjałów budowlanych.

Porównywając lata szkolne 1925/26 i 1926/27, stwierdzamy, że ilość uczących się w szkołach kolejowych wzrosła z 2.090 do 2.825, t. j. o 35%.

Przy szkołach kolejowych powstały nowe warsztaty: mechaniczne w Brześciu nad Bugiem, gisernia w Radomiu, kuźnia w Sosnowcu, oraz postąpiła rozbudowa szkoły kolejowej w Warszawie i warsztatów szkolnych przy szkole Kolejowej w Łunińcu.

Najbliższe zamierzenia i prace przygotowawcze Departamentu Szkolnictwa Zawodowego w dziedzinie szkół kolejowych obejmują: uruchomienie niższej szkoły technicznej kolejowej w Zdołbunowie, budowę gmachu dla niższej szkoły technicznej kolejowej w Baranowiczach, budowę warsztatów szkolnych w Radomiu, otwarcie Wydziałów Eksploatacyjnych przy szkołach kolejowych w Warszawie, w Radomiu i w Sosnowcu. Nadto projektuje się przeniesienie Państwowej Średniej Szkoły Technicznej Kolejowej z Sosnowca do Katowic, wykończenie rozbudowy Państwowej Średniej Szkoły Technicznej Kolejowej w Warszawie i założenie jeszcze jednej szkoły średniej technicznej kolejowej w Toruniu lub w Poznaniu.

Subwencje dla szkół kolejowych z „funduszu specjalnego" i z kredytów budżetowych wzrosły w r. 1927 z 70.000 zł. do 92.500 zł.

Szkoły Agrotechniczne.

Rozwój szkół agrotechnicznych w okresie od maja 1926 r. do października 1927 r. uwydatnił się w zakładaniu nowych wydziałów — ze względu na potrzebę coraz lepszego wyzyskania znacznych inwestycyj, jakich wymaga ta kategorja szkół zawodowych.

Obecnie istnieje 10 szkół agrotechnicznych państwowych o 15 wydziałach i 4 szkoły i kursy prywatne o 6 wydziałach.

Wydziały te są następujące:

rolnicze	7
ogrodnicze	9
leśne	2
meljoracyjny	1
instruktorski	1
budowlano-rolny	1
Razem	21

W ostatnim roku szkolnym zreorganizowano Kursy Ogrodnicze w Poznaniu, zamieniając je na 3-letnią szkołę ogrodnictwa typu wyższego; przy średniej szkole ogrodniczej w Wilnie otwarto 1-roczne żeńskie kursy ogrodnicze.

Podług danych z r. s. 1926/27 liczba uczących się wynosiła 1272, liczba nauczycieli — 161.

Prywatnym szkołom agrotechnicznym udzielono w r. b. 32.000 zł. subwencji.

Szkoły rzemieślniczo-przemysłowe.

Szkół rzemieślniczo-przemysłowych było w r. szk. 1925/26 — 88, w r. szk. 1926/27 — 94. W roku szkolnym 1925/26 uczęszczało do tych szkół 8.149 uczniów, w roku szkolnym 1926/27 — 10.445 uczniów (o 28% więcej).

W czasie od maja 1926 r. do początku r. szkolnego 1927/28 powstały szkoły w Suwałkach, Tczewie, Zawierciu, Lwowie, Prużanach, Częstochowie i Wilnie.

W 15 miejscowościach prowadzono budowę nowych gmachów [1]) lub rozbudowę dawnych [2]).

Z funduszu specjalnego przeznaczono na szkoły rzemieślniczo-przemysłowe:

w roku 1926 — zł. 2.255.481
w roku 1927 — zł. 2.449.300

W roku 1926 została ustalona linja, po jakiej winno iść nauczanie w szkole rzemieślniczo-przemysłowej, ustalony został stosunek pracy praktycznej warsztatowej do nauki teoretycznej, ustalone zostały wytyczne pracy praktycznej. Obecnie zaś praca idzie w kierunku pogłębienia pracy w szkole i tworzenia nowych szkół, obejmujących rzemiosła, do tej pory w szkołach rzemieślniczych nie reprezentowane.

Szkoły Handlowe.

Rozwój szkolnictwa handlowego od maja 1926 r. do początków roku szkolnego 1927/28 uwydatnił się w następujących kierunkach: Dzięki większym wpływom na „fundusz specjalny" wydatnie powiększono subwencje dla szkół handlowych: w roku kalendarzowym 1926 asygnowano (w okrągłych cyfrach) 400.000 zł., w roku 1927 — 987.000 zł. i nadto 65.000 zł. na szkoły handlowe na Śląsku.

Część tych subwencyj została użyta na nabycie nowych gmachów dla szkół handlowych i ich przeróbkę. Mianowicie nowy dogodny gmach otrzymało koedukacyjne Liceum Handlowe w Bydgoszczy, prowadzone przez tamtejszą Izbę Przemysłowo-Handlową, następnie — szkoły handlowe normalne w Grudziądzu i Jaśle. Obecnie planuje się budowa szkół handlowych w Baranowiczach, Nowym Sączu i Kaliszu, a także budowa Szkoły dla Handlu Morskiego w Gdyni.

Wzrosła zarówno ilość szkół, jak i uczniów. Na 1 stycznia 1927 r. było w Polsce 13 szkół handlowych państwowych i 100 miejskich, społecznych i prywatnych. W ciągu roku 1927 wydano koncesje na szkoły handlowe w: Warszawie (2), Wilnie (2), Grodnie, Stryju, Błoniu, Ciechanowie, Biłgoraju, Będzinie, Wadowicach, Końskich, Skarżysku, Łodzi.

Oprócz tego z inicjatywy Departamentu Szkolnictwa Zawodowego powstał nowy typ uczelni handlowej: jednoroczna szkoła przysposobienia kupieckiego. Typ ten został opracowany w maju 1927 r., obecnie istnieją już takie szkoły we Lwowie (3), Krakowie (3), Tarnowie, Brodach oraz 6 na Śląsku, gdyż Izba Handlowa w Katowicach uznała ten nowy typ za bardzo odpowiedni.

Wydział Szkół Handlowych przerabia obecnie programy tych szkół, idąc w kierunku nadania im jak najbardziej zawodowego charakteru. W roku bieżącym odbyły się konferencje pedagogiczno-metodyczne w Grudziądzu, we Lwowie i w Katowicach. W Grudziądzu i w Katowicach delegowany przez Departament wizytator wygłosił odczyty o metodyce nauczania w szkołach handlowych, nadto w Katowicach odbył wobec zjazdu nauczycieli szkół handlowych kilka lekcyj wzorowych.

Najbliższe zadania Wydziału Szkół Handlowych: całkowite przystosowanie organizacji szkół handlowych do zasad, wyłuszczonych w projekcie ustawy o ustroju szkolnictwa; uruchomienie szkoły dla handlu morskiego w Gdyni; dalsza reforma i rewizja programów szkolnych; dalsza praca instrukcyjna, jak najczęstsze zjazdy, odczyty i lekcje wzorowe; nabycie lub wybudowanie nowych gmachów szkolnych.

---

[1]) Częstochowa, Kalisz, Kraków, Łuck, Ostrołęka, Pabjanice, Zawiercie.
[2]) Działdowo, Hajnówka, Kielce, Lublin, Łódź, Pińsk, Tarnopol, Wilno. Zaznaczyć należy, że przebudowa dawnych gmachów wymaga przeważnie wielkich inwestycyj i gruntownej zmiany wewnętrznej.

Szkoły Zawodowe Żeńskie.

Ogólna poprawa gospodarcza zaznaczyła się i w tej dziedzinie szkolnictwa zawodowego, na której rozwój można było wpływać liczniejszemi i wydatniejszemi zasiłkami.

W 1926 r. udzielono subwencyj: z „funduszu specjalnego" 435.700 zł., a z kredytów budżetowych 51.300 zł. Natomiast w roku 1927 subwencje z „funduszu specjalnego" wyniosły 823.000 zł. czyli prawie dwa razy tyle, zmniejszenie zaś zasiłków z kredytów budżetowych do 24.200 zł. nie odegrało ważniejszej roli.

W okresie od maja 1926 r. do października 1927 r. wydano 76 koncesyj na prywatne i społeczne szkoły i kursy zawodowe żeńskie, w czem na szkoły przypada 36 koncesyj.

Nowe szkoły zostały rozsypane równomiernie na terytorjum całej Rzeczypospolitej [1]).

Szkoły te obejmują kobiece działy gospodarstwa wiejskiego oraz wytwórczość konfekcyjną, dekoracyjną, koronkarską, artystyczną. Niektóre ze szkół zostały zaopatrzone w internaty dla dziewcząt.

Podobnie i kursy zawodowe dla kobiet i starszych dziewcząt powstały we wszystkich dzielnicach we wszystkich prawie województwach.

Na 1 stycznia 1926 r. było samych szkół zawodowych żeńskich (wraz z seminarjami dla nauczycielek szkół zawodowych) 77, w rok później 93, więc o 21% więcej, *obecnie liczba ich przekracza setkę*. Uczenic w szkołach zawodowych żeńskich w roku szkolnym 1925/26 było 8.366, w roku szkolnym 1926/27 — 11.299 (o 35% więcej); w roku szkolnym 1927/28 ilość uczenic dochodzi do 15.000.

Łącznie z kursami, ilość dziewcząt i kobiet, uczących się pracy zawodowej, wynosi przeszło 23.000.

Obecnie są w budowie: gmach Państwowego Seminarjum dla Nauczycielek Szkół Zawodowych w Warszawie, oraz kilka szkół niepaństwowych budowanych z subwencyj z „funduszu specjalnego".

Szkoły Dokształcające.

Szkoły dokształcające są utrzymywane częściowo przez Skarb Państwa, częściowo przez ciała komunalne. Dwie tylko szkoły tego typu są w całości utrzymywane przez Państwo, wogóle jednak udział Skarbu Państwa w utrzymywaniu szkół dokształcających jest bardzo wydatny.

Rozporządzenie Pana Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. zawiera postanowienia, dotyczące dalszego rozwoju szkół dokształcających.

Art. 71 umożliwia korporacjom przemysłowym zakładanie szkół zawodowych; artykuł 70 p. 3 czyni obowiązkiem korporacji pieczę nad młodzieżą, pozostającą na nauce u członków korporacji; najważniejszym zaś jest art. 145, wkładający na pryncypała obowiązek dopilnowania, aby praktykant (uczeń) uczęszczał do szkoły dokształcającej.

Obowiązkowe dokształcanie młodzieży, pracującej zarobkowo w przemyśle, rzemiośle i handlu, objąć winno około 200.000 jednostek. Dotąd nie osiągnięto nawet połowy tej cyfry. Jednak, jak wykazuje załączona powyżej tablica statystyczna, sprawa dokształcania rozwija się w szybkiem tempie. W roku szkolnym 1925/26 istniało 449 szkół dokształcających w 272 miejscowościach (bez uwzględnienia Województwa Śląskiego), a liczba oddziałów (klas) wynosiła 2.328, w roku szkolnym 1926/27 liczba miejscowości podniosła się do 286, a oddziałów do 2.553. Ilość uczniów wzrosła z 74.828 na 78.154. Ilość nauczycieli zwiększyła się z 3.653 do 4.147.

[1]) W porządku wydawania koncesyj wymienić należy miasta następujące: Nowy Sącz, Tarnów, Żółkiew, Bolesław, Warszawa, Poznań, Suchedniów, Rawa Ruska, Białystok, Kowel, Warszawa (Marymont), Kraków, Kołomyja, Szafarnia, Julin, Sosnowiec, Czarny Bór, Lisków, Szczakowa, Czortków, Bydgoszcz, Chmielnik, Borysław, Warszawa (Czerniaków), Łódź, Hrubieszów, Sosnowiec, Ostrowiec, Nakło, Radom, Stanisławów, Pińczów, Jarosław, Lublin, Siedlce, Częstochowa.

Nierównomierny jest wzrost liczby uczniów w stosunku do liczby nauczycieli, liczba uczniów wzrosła o 4,4 %, liczba nauczycieli prawie o 14 %. Stosunek ten wskazuje na zróżniczkowanie lekcyj: w szkołach dokształcających pracują nauczyciele, dochodzący ze szkół zawodowych i ogólnokształcących.

W roku szkolnym 1927/28 liczba oddziałów wynosi 3.078, uczniów — 89.263, nauczycieli — 5.070.

VII.

Nauka i szkoły wyższe.

Działalność Ministerstwa w okresie sprawozdawczym polegała na wykonywaniu przyjętego dawniej programu w zakresie stosunku Państwa do nauki i szkół wyższych.

1. Sprawy nauki.

Wytyczne działalności Ministerstwa w stosunku do nauki.

W zakresie *nauki* Ministerstwo popierało finansowo polską twórczość naukową oraz współdziałało w ruchu organizacyjnym w nauce. Programowa działalność w tej dziedzinie rozwijała się w następujących kierunkach: 1) popieranie instytucyj naukowych: towarzystw naukowych ogólnych i specjalnych, instytutów naukowo-badawczych, muzeów, bibljotek; 2) popieranie pracowników naukowych: pracy naukowej w kraju, studjów specjalnych zagranicą, pracy nad naukowem badaniem kraju; 3) przygotowywanie młodych pracowników naukowych; 4) popieranie wydawnictw naukowych: czasopism naukowych, dzieł specjalnych, podręczników akademickich i t. p.; 5) utrzymywanie stosunków naukowych z zagranicą przez udział w związkach międzynarodowych, kongresach, zjazdach i pracach naukowych zbiorowych, przez tworzenie katedr i wykładów polskich w uniwersytetach obcych, utrzymywanie polskich stacyj naukowych zagranicą, fundowanie stypendjów polskich dla studentów poddanych państw obcych, studjujących w Polsce i t. p.

Popieranie instytucyj naukowych.

W zakresie popierania instytucyj naukowych wszelkich rodzajów suma pomocy materjalnej w r. 1926 wyniosła około 1.280.000 zł. dla 151 instytucyj w różnych środowiskach naukowych. Sumy te obejmują pomoc dla Polskiej Akademji Umiejętności, Kasy im. Mianowskiego, Towarzystw Naukowych (ogólnych): w Warszawie, Lwowie, Poznaniu, Wilnie, Płocku, Przemyślu, Toruniu oraz kilkudziesięciu towarzystw naukowych specjalnych jak: Matematyczne, Astronomiczne, Fizyczne, Chemiczne, Przyrodników im. Kopernika, Filologiczne, Historyczne, Filozoficzne i t. p. Z tychże kredytów utrzymywane były instytuty naukowo-badawcze: Instytut biologji doświadczalnej im. M. Nenckiego ze stacją Hydrobiologiczną nad jeziorem Wigierskiem i Instytut Fizyczny przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie z Obserwatorjum Magnetycznem w Świdrze, oraz kilkadziesiąt muzeów i bibljotek.

Pomoc dla pracowników naukowych.

Pomoc dla pracowników naukowych wyniosła w tymże r. 1926 około 468.000 zł. dla 332 osób.

Biorąc pod uwagę różne środowiska naukowe, suma ta dzieli się, jak następuje: Warszawa — 128 osób, Kraków — 111, Lwów — 46, Poznań — 28, Wilno — 13, reszta — miasta nieuniwersyteckie. Udzielono stypendjów dla 129 kandydatów na pracowników naukowych, którzy odbywali studja zagranicą (we Francji 67 osób, Szwajcarji — 7, Niemczech — 14, Austrji — 10, Anglji i Włoszech — 10, w Stanach Zjednoczonych Am.

Półn. — 4, w Belgji — 4, Holandji — 1, Czechosłowacji — 2, Szwecji — 2 i na Węgrzech — 1. Pomoc na badania naukowe kraju, głównie fizjograficzne, wyniosła 41.025 zł.

Subwencje udzielone przez Ministerstwo.

Rodzaj i przeznaczenie zasiłku	1925 (4 kwartały)		1926/27 (5 kwartałów)		1927/28 (4 kwartały)	
	L. osób lub instytucyj	Suma zasiłków	L. osób lub instytucyj	Suma zasiłków	L. osób lub instytucyj	Suma zasiłków
Ogółem	564	1.582.118	497	1.748.817.25	406	1.929.121
Zasiłki dla uczonych	94	102.150	66	76.815	57	104.755
a) na pracę naukową w kraju	45	50.100	46	45.945	23	29.310
b) na pracę naukową zagranicą	49	52.050	20	30.870	34	75.445
Zasiłki dla kandydatów na pracowników naukowych	194	209.318	164	216.804.90	98	197.644
a) na pracę naukową w kraju	80	57.569	61	52.546	44	44.434
b) na pracę naukową zagranicą	114	151.749	103	164.258.90	54	153.210
Zapomogi dla pracow. naukowych	6	5.625	16	9.700	12	10.515
Zasiłki na badania naukow. kraju	2	45.650	9	41.025.71	9	56.293
Zapomogi dla rodzin po zmarł. uczon.	24	20.700	21	20.325	15	12.823
Zasiłki na schroniska dla uczonych	1	10.000	1	11.500	1	15.000
Zasiłki dla obcokrajowców kształcących się w Polsce	37	73.924	34	68.836.17	34	52.970
Zasiłki na wydawnictwa naukowe	95	299.522	95	382.736	64	404.000
a) ogólne	6	37.500	5	103.800	7	141.000
b) dzieła pojedyńcze	28	100.269	30	102.326	16	72.090
c) wydawnictwa ciągłe	5	13.752	10	29.520	2	9.000
d) czasopisma	50	140.701	42	139.390	38	179.910
e) skrypty akademickie	6	7.300	8	7.700	1	2.000
Zasiłki na instytucje naukowe	63	674.342	45	604.500	43	525.000
a) instytuty naukowo-badawcze, stacje pracownie	5	212.030	4	242.200	3	225.500
b) muzea i rady muzealne	7	77.604	7	102.300	6	62.300
c) bibljoteki	44	167.408	31	113.000	27	109.500
d) inne	7	217.300	3	147.000	7	127.700
Katedry i wykłady polskie zagranicą	—	—	2	21.968.07	7	63.500
Polskie placówki naukowe zagranicą	6	41.720	4	136.561.50	7	93.970
Koszty udziału w międzynarodowych związkach	7	74.469	7	96.089.90	7	153.046
Konkursy i nagrody	3	2.400	1	1.500	1	1.505
Zjazdy i kongresy naukowe	32	22.298	32	60.455	51	201.083

Subwencje udzielone przez Ministerstwo.

Środowisko naukowe		Ogółem			Instytucje naukowe			Pracownicy naukowi		
		1925 1.I-31.XII	1926/27 1.I.26-31.III.27	1927/27 1.IV.27 31.III.28	1925 1.I.-31.XII	1926/27 1.I.26-31.III.27	1927/28 1.IV.27 31.III.28	1925 1.I.-31.XII	1926/27 1.I.26 31.XII.27	1927/28 1.IV.27. 31.III.28
Ogółem	Liczba	553	486	406	161	151	118	392	335	276
	Suma zasiłków	1.582.118	1.748.817	1.929.121	1.159.761	1.266.731	1.208.005	422.357	482.086	537.331
Warszawa	Liczba	221	184	162	65	53	45	156	131	117
	Suma zasiłków	902.828	874.661	927.694	732.482	663.759	718.167	170.346	210.902	209.527
Kraków	Liczba	136	137	104	30	26	23	106	111	81
	Suma zasiłków	277.721	457.530	425.205	168.487	314.716	243.660	109.234	142.814	181.545
Lwów	Liczba	100	67	63	27	21	21	73	46	42
	Suma zasiłków	187.574	162.752	196.055	102.589	101.100	114.400	84.985	61.652	81.655
Poznań	Liczba	48	39	30	13	11	8	35	28	22
	Suma zasiłków	82.800	85.548	80.290	48.328	44.900	41.400	34.472	40.648	38.890
Wilno	Liczba	28	27	16	10	14	7	18	13	9
	Suma zasiłków	42.913	72.430	51.990	27.143	53.880	32.040	15.770	18.550	19.950
Prowincja	Liczba	20	20	16	16	17	14	4	3	2
	Suma zasiłków	49.600	37.025	62.038	42.050	33.725	58.338	7.550	3.300	3.700
Zagranica	Liczba	—	3	2	—	—	—	—	3	3
	Suma zasiłków	—	4.220	2.064	—	—	—	—	4.220	2.064
Nieobjęte podziałem	Liczba	—	9	13	—	9	—	—	—	—
	Suma zasiłków	38.682	54.651	183.785[1]	38.682	54.651	—	—	—	—

Uwaga. Dla kwartałów I—III roku budżetowego 1927/28 podano wydatki rzeczywiste, dla kwartału IV — wydatki preliminowane w planie finansowo-gospodarczym.

[1]) Nie podzielono między instytucje naukowe i pracowników naukowych.

Popieranie wydawnictw naukowych.

Pomoc na wydawnictwa naukowe wyniosła około 383.000 zł., w czem: wydawnictwa ogólne 5-ciu instytucyj, 24 specjalne dzieła naukowe, 52 czasopisma naukowe, 7 wydawnictw bibljograficznych i t. p.

Stosunki naukowe z zagranicą.

W zakresie stosunków naukowych z zagranicą Rząd Polski przystąpił do Conseil International des recherches, Union Académique internationale, Conseil permanent pour l'exploration de la mer, Bałtyckiej Komisji Geodezyjnej, Institut de la coopération intellectuelle, Institut d'études slaves; utrzymuje stacje naukowe (administrowane przez Akademję Umiejętności) w Paryżu i w Rzymie, posiada swe stoły pracy w stacjach morskich w Neapolu i w Roscoff, oraz katedry i lektoraty języka polskiego w Sorbonie paryskiej, w Lille, w King's College w Londynie, w Uniwersytecie w Rzymie i Brukseli (katedra literatur słowiańskich ze szczególnem uwzględnieniem literatury polskiej).

W roku 1926 udzielono stypendjów poddanym państw obcych, studjującym w Polsce, na sumę około 69.000 zł. w ciągu 5 kwartałów (w czem było 9 Bułgarów, 2 Rumunów, 7 obywateli jugosłowiańskich, 7 obywateli czechosłowackich, 5 Włochów, 2 Francuzów, 1 obyw. Rzeszy Niemieckiej i 7 Gruzinów).

W roku 1927/28 subwencje na ten sam cel wyniosły 52.970 zł.

Ministerstwo współdziałało w organizacji czterech naukowych zjazdów międzynarodowych w Polsce — w m. czerwcu 1927 r., t. j. II zjazdu geografów i etnografów słowiańskich w Krakowie i w Warszawie, I ogólnego Zjazdu lekarzy słowiańskich w Polsce (w Warszawie), Konferencji historyków wschodniej Europy w Polsce, oraz w m. wrześniu 1927 r. Zjazdu międzynarodowego Unji Chemji Czystej i Stosowanej w Warszawie. Zawarto układ z Belgją w sprawie stosunków naukowych, literackich i szkolnych [1]).

Inne prace organizacyjne.

Z innych prac, dokonanych lub rozpoczętych w zakresie organizacyjno-naukowym, należy wymienić: a) Projekt zorganizowania w Zamku Rapperswillskim specjalnej placówki naukowej, a to w związku ze sprawą wyzyskania praw najmu Zamku Rapperswillskiego, przysługujących Państwu Polskiemu do roku 1970. b) Zakończenie pertraktacyj z Radą Szkolną Polskiej Szkoły Batignolskiej w Paryżu, co do przejęcia przez Rząd Polski majątku szkoły (nieruchomości i kapitały). Dom, w którym mieściła się dawniej szkoła Batignolska, przeznaczono na ognisko dla stypendystów Rządu Polskiego i uczonych, udających się do Francji w celach naukowych. c) Zakończenie pertraktacyj z ks. Metropolitą Krakowskim w sprawie przejęcia przezeń w zarząd Hospicjum św. Stanisława w Rzymie w myśl uchwały Rady Ministrów z roku 1923, przyczem zarezerwowano w lokalu, przeznaczonym na cele naukowe, 2 pokoje dla stypendystów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. d) Zorganizowanie pracy nad rejestracją druków, które Ministerstwo W. R. i O. P. otrzymuje dla celów bibljotecznych i urzędowej rejestracji. e) Doprowadzenie do skutku zainicjowanego przed 7 laty przewiezienia do kraju zbiorów narodowych w Rapperswillu, Bibljoteki i Archiwum, a przy współudziale Departamentu Sztuki także zbiorów muzealnych i serca Kościuszki. f) Kontynuowanie przy wydatnej pomocy finansowej Ministerstwa — pracy w Instytucie Bibljograficznym. Zebrano już przeszło 800.000 tytułów dzieł i artykułów w czasopismach. g) Kontynuowanie pracy nad pomnożeniem zbiorów przyszłej Bibljoteki Narodowej.

Pomieszczenie zbiorów.

W dniu 19 marca 1927 r. zawarto akt porozumienia z Ministerstwem Spraw Wojskowych w sprawie prowizorycznego umieszczenia zbiorów rapperswillskich w lokalu

[1]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 66/26, poz. 387.

Centralnej Bibljoteki Wojskowej (w gmachu b. Szkoły Podchorążych w Zarządzie Ministerstwa Spraw Wojskowych).

Inne zbiory, zarówno nabyte, jak również i otrzymane w darze, umieszczone są prowizorycznie w kilku lokalach bibljotecznych w Warszawie.

Prace ustawodawcze.

Ministerstwo opracowało z zakresu ustawodawstwa: projekt ustawy o ochronie szczególnie rzadkich zwierząt i roślin, o utworzeniu Parku Narodowego w Tatrach; projekty rozporządzeń o utworzeniu Państwowego Muzeum Archeologicznego [1]), Muzeum Zoologicznego [2]), Bibljoteki Narodowej [3]), rozporządzenia, mające na celu unormowanie stanu prawnego Akademji Nauk Technicznych i Nauk Lekarskich, umowę dotyczącą współpracy intelektualnej ze Szwajcarją i inne.

W okresie sprawozdawczym Ministerstwo współdziałało również z innemi władzami w opracowaniu projektów i wydaniu całego szeregu ustaw (wzgl. Rozporządzeń Rady Ministrów).

2. Sprawy szkół wyższych.

Wytyczne działalności Ministerstwa w stosunku do szkół wyższych.

W stosunku do *szkół wyższych*, który w znacznym stopniu unormowany jest ustawą z r. 1920 o szkołach akademickich, Ministerstwo wykonywało ustawowy nadzór i opiekę nad akademickiem szkolnictwem państwowem i prywatnem. Program pracy Ministerstwa w tym zakresie polegał na wzmocnieniu i uściśleniu związku władz akademickich z Ministerstwem, na systematycznem doskonaleniu administracji szkolnej, na dostosowywaniu pracy szkół akademickich do zmienionych warunków powojennych (napływ studjujących), reformie studjów i programów nauczania i egzaminów w szkołach.

Prace ustawodawcze.

W okresie sprawozdawczym dokonano dwukrotnej nowelizacji art. 112 Ustawy o szkołach akademickich [4]), przesuwając odpowiednio terminy ostateczne zdawania egzaminów według dawnej ordynacji studjów w celu umożliwienia zdobycia dyplomów tej części młodzieży, która rozpoczęła studja według dawnych przepisów. Ponadto opracowano projekt ustawy o stosunku służbowym personelu naukowego szkół akademickich [5]).

Prace organizacyjne.

W r. 1926 i 1927 Ministerstwo prowadziło w dalszym ciągu pracę, rozpoczętą w końcu 1925 r. nad reformą studjów i egzaminów na wydziałach filozoficznych, humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych Uniwersytetów, wydając szereg rozporządzeń, ustalających programy studjów i egzaminów w zakresie poszczególnych nauk na stopień magistra filozofji.

---

[1]) Już ukazało się Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Państwowem Muzeum Archeologicznem (Dz. U. Rz. P. Nr. 36 poz. 346).

[2]) Już ukazało się oparte na tym projekcie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 lutego 1928 r. o Państwowem Muzeum Zoologicznem (Dz. U. Rz. P. Nr. 24, poz. 208).

[3]) Już ukazało się rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o Bibljotece Narodowej (Dz. U. R. P. Nr. 21, poz. 183).

[4]) Dz. U. Rz. P. Nr. 93/26, poz. 536 i Dz. U. Rz. P. Nr. 32/27, poz. 287.

[5]) Już ukazało się rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 lutego 1928 r. o stosunku służbowym profesorów państwowych szkół akademickich i pomocniczych sił naukowych tych szkół (Dz. U. Rz. P. Nr. 24, poz. 204).

Dokonano również pewnych zmian i w dziedzinie studjów prawnych i ekonomicznych [1]). Nadto Ministerstwo prowadziło badania nad reformą studjów teologicznych [2]), lekarskich [3]), technicznych i rolnych.

W Uniwersytecie Warszawskim utworzono w r. 1927 Wydział Weterynaryjny, z początkiem zaś roku akad. 1926/27 przekształcony został Oddział farmaceutyczny Wydziału lekarskiego tegoż Uniwersytetu na Wydział Farmaceutyczny. Wydział Filozoficzny w Uniwersytecie Warszawskim podzielono na Wydziały: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy. Obecnie jedynie Uniwersytet Jagielloński zachował dawną organizację Wydziału Filozoficznego.

W zakresie administracji gospodarczej szkół nastąpiła z końcem 1926 r. ważka poprawa przez dawanie kredytów do dyspozycji szkół w odstępach kwartalnych zamiast dotychczasowego systemu miesięcznego otwierania kredytów.

Współpraca z władzami akademickiemi.

W dziedzinie stosunków ze szkołami akademickiemi Ministerstwo usiłuje zacieśnić węzły współpracy z władzami akademickiemi przez: zwoływanie do Ministerstwa częstych ankiet profesorskich, uczestnictwo w zjazdach rektorów i rozważanie wspólne zagadnień istotnych dla życia akademickiego.

Ruch osobowy w szkołach akademickich.

W porównaniu z okresami ubiegłemi nastąpiło pewne zahamowanie ruchu osobowego na stanowiskach profesorskich. W okresie sprawozdawczym przybyło 7 profesorów honorowych, 7 profesorów zwyczajnych i 14 nadzwyczajnych, wzrosła natomiast liczba habilitacyj do 63.

Zbieranie materjałów statystycznych.

Ministerstwo przystąpiło do systematycznego zbierania materjału statystycznego z zakresu życia szkół wyższych, potrzeb społecznych i państwowych w stosunku do szkolnictwa wyższego i t. p. Zebrane materjały dadzą podstawę do prac nad dalszą reformą studjów i nad ustrojem szkolnictwa wyższego.

A. WYKAZ WYŻSZYCH UCZELNI PAŃSTWOWYCH.

1) Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.
2) ,, Jana Kazimierza we Lwowie.
3) ,, Warszawski.
4) ,, Stefana Batorego w Wilnie.
5) ,, Poznański.
6) Politechnika Warszawska.
7) ,, Lwowska.
8) Akademja Górnicza w Krakowie.
9) Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.
10) Akademja Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie.
11) Akademja Sztuk Pięknych w Krakowie.
12) Państwowy Instytut Dentystyczny w Warszawie.
13) Instytut Ruski (w stanie organizacyjnym).

---

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 16 (178), poz. 211; Nr. 9 (187), poz. 133.

[2]) Już wydano rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. z dnia 8 lutego 1928 r. w sprawie programu studjów i egzaminów na wydziałach teologji katolickiej w uniwersytetach na stopień magistra teologji.

[3]) Już wydano rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. z dnia 16 marca 1928 r. w sprawie organizacji studjów lekarskich w uniwersytetach państwowych.

B. WYKAZ SZKÓŁ WYŻSZYCH NIEPAŃSTWOWYCH.

1) Wyższa Szkoła Handlowa w Warszawie (szkoła akademicka).
2) Wyższa Szkoła Handlowa w Poznaniu.
3) Uniwersytet Lubelski.
4) Wolna Wszechnica Polska w Warszawie.
5) Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie.
6) Wyższe Studjum Handlowe w Krakowie.
7) Wyższa Szkoła Dziennikarska w Warszawie.
8) Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie.
9) Wyższe Kursy Ziemiańskie we Lwowie.
10) Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie.

Profesorowie i pomocnicze siły naukowe w Państwowych Szkołach Akademickich według etatów na rok 1926 i 1927.

	Profesorowie		Pomocnicze siły naukowe	
	Rok 1926	Rok 1927	Rok 1926	Rok 1927
Ogółem	741	785	1337	1332
Uniwersytet Warszawski	115	126	214	217
„ Jagielloński w Krakowie	117	125	178	185
„ Jana Kazimierza we Lwowie	94	101	160	160
„ Stefana Batorego w Wilnie	90	96	134	139
„ Poznański	108	114	139	140
Politechnika Warszawska	66	67	193	172
Politechnika Lwowska	72	72	177	177
Szkoła Główna Gospod. Wiejskiego w Warszawie	22	25	55	55
Akademja Górnicza w Krakowie	23	25	33	33
Akademja Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie	14	14	27	27
Akademja Sztuk Pięknych w Krakowie	16	16	4	4
Państwowy Instytut Dentystyczny w Warszawie	4	4	23	23

Słuchacze w państwowych szkołach akademickich według płci i wydziałów. Dane za rok akademicki 1925/1926 i 1926/1927.

Uczelnie — Wydziały	Słuchacze	
	1925/26	1926/27
Ogółem	33.810	36.650
mężczyźni	25.501	27.458
kobiety	8.309	9.192
Uniwersytet Warszawski	8.537	9.047
mężczyźni	5.400	5.794
kobiety	3.137	3.253
Wydział Teologji katolickiej	68	55
Wydział Teologji ewangelickiej	46	58
Studjum teologji prawosławnej	66	127
Wydział prawa i nauk politycznych	2.465	2.467
„ lekarski	1.236	1.113
„ farmaceutyczny [1])	240	279
„ filozoficzny	4.232	4.715
Studjum Weterynaryjne	184	233
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	5.706	6.492
mężczyźni	4.275	4.889
kobiety	1.431	1.603

[1]) W roku ak. 1925/26 Oddział farmaceutyczny przy Wydziale lekarskim.

Uczelnie — Wydziały	Słuchacze	
	1925/26	1926/27
Wydział Teologiczny	163	217
„ prawa i administracji	1.518	2.145
„ lekarski	537	653
„ filozoficzny	3.163	3.161
Oddział farmaceutyczny	156	162
Wydział rolniczy	169	154
Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie	6.052	6.463
mężczyźni	4.407	4.513
kobiety	1.645	1.950
Wydział teologiczny	71	99
„ prawa i umiejętności politycznych	1.998	2.007
„ lekarski	771	779
„ humanistyczny	2.186	2.506
„ matematyczno-przyrodniczy	1.026	1.072
Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie	2.506	2.806
mężczyźni	1.735	1.960
kobiety	771	846
Wydział teologiczny	113	130
„ prawa i nauk społecznych	626	765
„ lekarski	556	596
„ humanistyczny	451	501
„ matematyczno-przyrodniczy	368	418
„ sztuk pięknych	141	127
Oddział farmaceutyczny	175	176
Studjum rolnicze	76	93
Uniwersytet Poznański	2.985	3.622
mężczyźni	2.455	2.921
kobiety	530	701
Wydział prawno-ekonomiczny	1.194	1.350
„ lekarski	446	616
„ humanistyczny	1.094[1])	715
„ matematyczno-przyrodniczy		607
„ rolniczo-leśny	251	334
Politechnika Warszawska	3.799	3.827
mężczyźni	3.601	3.644
kobiety	198	183
Wydział inżynierji lądowej	886	867
„ inżynierji wodnej	281	304
„ mechaniczny	716	618
„ elektrotechniczny	653	787
„ chemiczny	574	543
„ architektoniczny	533	539
„ geodezyjny	156	169
Politechnika Lwowska	2.101	2.109
mężczyźni	2.010	2.010
kobiety	91	99
Wydział komunikacyjny	423	410
„ architektoniczny	138	133
„ chemiczny	290	336
„ mechaniczny	744	702
„ rolniczo-leśny	382	350
„ ogólny	124	178
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie	839	837
mężczyźni	659	633
kobiety	180	204

[1]) W roku szkolnym 1925/26 istniał wydział filozoficzny, podzielony w 1926 r. na dwa: humanistyczny i matematyczno-przyrodniczy.

Uczelnie — Wydziały	Słuchacze	
	1925/26	1926/27
Wydział rolniczy	376	303
„ leśny	309	345
„ ogrodniczy	154	189
Akademja Górnicza w Krakowie	470	493
mężczyźni	470	493
kobiety	—	—
Wydział górniczy	376	373
„ hutniczy	94	120
Akademja Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie	298	385
mężczyźni	295	383
kobiety	3	2
Akademja Sztuk Pięknych w Krakowie	177	211
mężczyźni	138	158
kobiety	39	53
Wydział malarstwa	123	132
„ rzeźby	23	23
„ architektury	31	56
Państwowy Instytut Dentystyczny w Warszawie	340	358
mężczyźni	56	60
kobiety	284	298

VIII.

Sztuka.

1. Uwagi ogólne.

Działalność Ministerstwa w zakresie sztuki miała na celu:

1) wytworzenie gruntownych podstaw dla przyszłej twórczości artystycznej przez celowe i harmonijne ukształtowanie szkolnictwa artystycznego;

2) ułatwienie twórczości artystom przez udzielanie im stypendjów, zakupy ich dzieł i t. p.;

3) podnoszenie poziomu kultury estetycznej ogółu;

4) nawiązanie artystycznych stosunków z innemi narodami oraz zdobycie należnego polskiej sztuce stanowiska w świecie cywilizowanym.

Różne dziedziny tej działalności wymagają znacznych środków finansowych. W okresie sprawozdawczym odnośne pozycje budżetowe zostały wprawdzie tylko nieznacznie podwyższone (w dziale konserwacji zabytków), umożliwienie jednak przez Skarb Państwa dysponowania kredytami kwartalnemi pozwoliło w znacznym stopniu kredyty te wyzyskiwać intensywniej i wprowadzić większą, niż poprzednio, planowość pracy.

2. Szkolnictwo artystyczne.

Szkolnictwo artystyczne administracyjnie nie jest skomasowane.

Należy ono do zakresu administracji Departamentu Sztuki, Departamentu Szkół Wyższych i Departamentu Szkół Zawodowych.

Powstało to z tego powodu, że w okresie istnienia odrębnego Ministerstwa Sztuki i Kultury oddzielnie były organizowane szkoły artystyczne tego Ministerstwa, a oddzielnie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Po skasowaniu Ministerstwa Sztuki i Kultury, część szkół artystycznych, która należała do Ministerstwa Sztuki i Kultury, przeszła do Departamentu Sztuki, reszta pozostała w innych Departamentach Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Stąd wypływa również pewien brak jednolitości w organizacji szkół artystycznych.

Braki te zlikwidować można będzie dopiero po wyjściu ustawy ramowej o ustroju szkolnictwa w Polsce, jako tej, która określi typy szkół wszystkich kategoryj.

Szkoły muzyczne.

Wśród szkół artystycznych największa liczba przypada na szkoły muzyczne. Sieć szkół muzycznych obejmuje całe państwo, z wyjątkiem kresów wschodnich, gdzie szkoły takie są rzadkością. Najbogatszą dzielnicą w szkoły muzyczne jest wschodnia Małopolska, ze Lwowem na czele.

W szkołach muzycznych uderza wielka procentowo, bo wyrażona w 19,4 % liczba uczniów, porzucających naukę w ciągu roku szkolnego. Nie jest to bynajmniej winą samych szkół, lecz wynika z szybkiego rozczarowywania się uczniów do swych „talentów" przy zetknięciu się ze systematyczną i bardzo uciążliwą pracą.

Uwaga ta nie dotyczy dwóch Państwowych Konserwatorjów Muzycznych: w Warszawie i Poznaniu, które dzięki bardzo wysokiemu cenzusowi, wymaganemu przy wstępowaniu uczniów, przedstawiają zupełnie inny obraz. W tych Konserwatorjach na 1.000 uczniów stale uczęszczających kończy rocznie koło 90 uczniów.

Organizację Konserwatorjum Muzycznego w Warszawie ustalił statut z dnia 3 czerwca 1927 roku po uchyleniu rozporządzenia Ministra Sztuki i Kultury z dnia 5 marca 1919 [1]).

Szkoły malarskie.

Szkoły malarskie są znacznie mniej rozpowszechnione, grupują się głównie w Warszawie i w Krakowie, a uczniowie ich tworzą element bardziej stały i bardziej zdecydowany co do swej zawodowości, traktują przytem szkoły prywatne przeważnie jako etap przejściowy do wyższych państwowych szkół artystycznych, t. j. do Krakowskiej Akademji i Warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych. Szkolnictwo w dziedzinie sztuk plastycznych zdobywało coraz bardziej kierunek życiowy, kładąc nacisk na pracę w materjale, znajomość rzemiosł i wykształcenie pedagogów. W tym celu zostały uruchomione komisje egzaminacyjne i studja dla nauczycieli rysunków szkół średnich oraz kursy dla nauczycieli rysunków w szkołach powszechnych. Wystawa Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie 1927 r. wyróżniła się z pośród wszystkich wystaw w Państwie swoim poziomem artystycznym i celowością.

Inne szkoły.

Szkoły dramatyczne, filmowe i taneczne, jako bardzo płynne i zmienne, przedstawiają duże trudności w statystycznem ich ujęciu.

Wizytacje szkół.

Na ogólną liczbę 101 szkół artystycznych, zarejestrowanych w okresie sprawozdawczym, zwizytowano szkół 55. Wizytacje tych szkół ze względu na rozsianie ich po całem Państwie i ograniczony personel wizytatorski są wysoce utrudnione.

3. Opieka nad twórczością.

Sprawę udzielania stypendjów normuje od dnia 31 października 1927 r. „Regulamin udzielania artystom stypendjów rządowych" [2]).

[1]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 138 i Nr. 10 (188), poz. 159.
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 14 (192), poz. 246.

Pomoc artystom.

By przyjść z pomocą zarówno młodym adeptom sztuki, jak dojrzałym artystom, w okresie sprawozdawczym udzielono 69 stypendjów literackich, malarskich, muzycznych, rzeźbiarskich i dziennikarskich, co przeciętnie zamknęło się w 534 miesiącach stypendjalnych po 300 zł. miesięcznie. Przyczem poparto poczynania artystyczne we wszystkich działach sztuki w 109 wypadkach. Pozatem wyjednano w okresie sprawozdawczym zaopatrzenie honorowe emerytalne dla artystów i wdów po nich w działach literatury, muzyki i plastyki w ilości 18 osób, co stanowi znowu znaczne polepszenie w porównaniu z ubiegłemi latami.

W okresie sprawozdawczym udało się również przywrócić i podwyższyć finansowo państwową nagrodę literacką. Nagroda ta, prócz podniety dla twórczości, ma na celu zwrócenie uwagi szerokich mas czytających na to, co się zjawiło najwybitniejszego w ostatnim okresie w literaturze.

Pomoc instytucjom.

Celem poparcia inicjatywy lub egzystencji instytucyj artystycznych, subwencjonowano w dziale teatrów 13 imprez, między któremi były takie, jak Reduta, teatry Pomorskie, Śląskie, na Wołyniu, teatry w Województwie Lwowskiem, Stanisławowskiem, Lubelskiem i szereg zespołów objazdowych.

W dziale muzycznym poparto 12 instytucyj; należała do nich tak poważna instytucja, jak Filharmonja w Warszawie, która korzystała ze stałej subwencji.

Ministerstwo popierało materjalnie liczne związki i koła śpiewacze.

W dziale plastyki uzyskało pomoc, przewidzianą w budżecie państwowym na sztukę, około 14 towarzystw i organizacyj.

Wydawnictwa.

Ministerstwo udzieliło zapomogi dwudziestu wydawnictwom. Do nich między innemi należą: „Sztuki Piękne“ (Kraków), „Grafika Polska“ (Warszawa), „Muzyka“ (Warszawa), „Życie Teatru“ (Warszawa), „Wiadomości Literackie“ (Warszawa), „Źródła mocy“ (Wilno), „Lwowskie Wiadomości Muzyczne i Literackie“, „Zwrotnica“ (Kraków), „Nowina“ (Warszawa), „Architekt“ (Kraków), „Architektura i Budownictwo“ (Warszawa).

Poza temi czasopismami subwencjonowano lub zakupiono w celach subwencyjnych pewną ilość egzemplarzy wydawnictw: „Dwory polskie na Podolu, Wołyniu i Kowieńszczyźnie“, „Listy Jana Matejki“ Szukiewicza (Kraków), „Album Jana Rembowskiego“ (Warszawa), „Warszawa w obrazach Canaletta“ (Kraków), „Anhelli“ Ludomira Różyckiego (partytura muzyczna), „Monografja pałaców i dworów“ Stryjeńskiego (Kraków), „Pomniki Polskie“.

Subwencjonowano również Towarzystwo Teatrów Ludowych w Warszawie i we Lwowie, zarówno jak i wydawnictwa z dziedziny sztuki ludowej, akcję badawczą nad sztuką ludową, popierano teatry robotnicze w środowiskach robotniczych.

Sztuka ludowa.

Opieka nad twórczością bezimienną — sztuką ludową — utrudniona wskutek nikłych kredytów przy rozległych zadaniach, nie mogła się należycie rozwinąć. Główny nacisk położono na dostarczenie wzorów pracowniom ludowym tkackim tam, gdzie tych wzorów w tradycji ludowej brak. Zwracano uwagę na wyposażenie po wsiach i osiedlach robotniczych domów ludowych w sceny i akcesorja widowiskowe (Borzęcin, Podzameczek, Miechowice Wielkie, Słupca, Rawa Ruska, Nozdrzec, Jaworów).

Prawo autorskie.

Jednem z najdonioślejszych wydarzeń nietylko w naszym rozwoju kulturalnym było uchwalenie polskiego prawa autorskiego [1]). Jako najnowsze usiłowało ono być najwszechstronniejszem ze wszystkich prawodawstw tego rodzaju. W ostatecznej swej formie powstało dzięki pracom Komisji Kodyfikacyjnej przy żywym współudziale p. Z. Przesmyckiego, wzbudziło wielkie zainteresowanie całego świata artystycznego i prawniczego, jest przedmiotem wielu studjów naukowych w obcych językach, wielu roztrząsań na kongresach międzynarodowych prawniczych i literackich.

Konwencja ze Stanami Zjedn: Ameryki Północnej.

Po paromiesięcznej zaledwie egzystencji tej ustawy Międzynarodowy Kongres Prawa Autorskiego w Warszawie we wrześniu 1926 r. wyraził uznanie dla jej zalet. Pozwoliło nam to zawrzeć konwencję autorską ze Stanami Zjednoczonemi Ameryki Północnej, czem nie może pochwalić się większość państw europejskich [2]). Konwencja ta ze względu na ilość naszej emigracji w Ameryce ma specjalne dla naszej twórczości znaczenie.

Muzea.

Opieka nad muzeami o charakterze artystycznym wyraziła się w subwencjach, które otrzymały: Muzeum Narodowe w Krakowie, Ukraińskie we Lwowie, Diecezjalne w Płocku i Tarnowie, Naukowe w Płocku, Wielkopolskie w Poznaniu i Grodzieńskie.

Zbiory Państwowe.

Zbiory Państwowe dzieł sztuki nieustannie rosną.

Poza ostatecznem wcieleniem do nich fundacji Krosnowskich, uzupełniły je jeszcze w roku 1926/27 bardzo cenne kolekcje hr. Leona Pinińskiego, ś. p. Abrahamowicza, poważny dział muzealny z Rapperswillu oraz zakupy dzieł sztuki nowoczesnej, dokonywane przez Państwo. Kolekcje te, wraz z muzealjami, jakie rewindykowane zostały w wielkiej ilości z Rosji, i nielicznemi, ale cennemi z Niemiec, oraz zakupami z wystaw bieżących, przedstawiają już bardzo poważny zbiór o wielkiej wartości muzealnej i materjalnej. Wyłącznie to, co wpłynęło w okresie sprawozdawczym, ocenić można w przybliżeniu na 1 miljon złotych. W cyfrach inwentarzowych ściśle: obrazów 507, rzeźb 60, rycin 1.146, kamei 269, tkanin 50, numizmatów 9.500, mebli 404, pozatem ceramika i t. p.

Zbiory te rozmieszczone zostały częściowo na Wawelu, częściowo na Zamku Warszawskim.

Prócz wyżej wymienionych muzealjów, wpłynęło wiele depozytów, które mieszczą się głównie w muzeum na Zamku Poznańskim.

Wartość ogólna Zbiorów Państwowych wynosi 28.000.000 zł.

4. Opieka nad zabytkami.

Komisje wojewódzkie.

W dziale opieki nad naszym dorobkiem kulturalnym funkcjonowały w okresie sprawozdawczym konserwatorskie komisje wojewódzkie we wszystkich tych Województwach, które posiadają Oddziały Sztuki.

Komisje te są ciałem doradczem przy wojewodzie. Mają one na celu z jednej strony zainteresowanie społeczeństwa losami zabytków, wciągnięcie go do udziału w ich ochronie, z drugiej strony nadanie zarządzeniom konserwatora nie tylko autorytetu urzędowego, ale i oparcia w opinji społecznej.

[1]) Ustawa z dn. 29. III. 1926 (Dzien. Ustaw Nr. 48, poz. 286); zmiany do tej ustawy Dzien. Ustaw 1927 r. Nr. 36, poz. 318.

[2]) Dzien. Urz. Min. Spraw Zagr. 1927 r. Nr. 3 oraz Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 151.

Komisje diecezjalne.

W tym samym celu utworzone zostały, w myśl XIV artykułu Konkordatu, komisje diecezjalne dla opieki nad zabytkowym ruchomym majątkiem kościelnym.

Wawel — Zamek.

W 1926/27 Ministerstwo przejęło dozór fachowy i budżetowy nad restauracją Zamku Warszawskiego i Wawelu. Łącznie z tem przeprowadzono wspólnie z Ministerstwem Robót Publicznych zmiany organizacyjne w sposobie prowadzenia restauracji tych dwóch gmachów historycznych.

Nadmienić przytem należy, że praca nad odnowieniem Wawelu tak dalece posunęła się naprzód, iż dnia 30 września 1927 Wawel mógł już służyć Panu Prezydentowi za rezydencję.

Ochrona zabytków.

Poza pracami w gmachach reprezentacyjnych, wykonanemi przez Ministerstwo Robót Publicznych pod dozorem czynników konserwatorskich, na które to prace asygnowano 1.200.000 zł., przeprowadzono z funduszów lub przy poparciu finansowem Ministerstwa prace tak poważne, jak restauracja kościoła Panny Marji w Krakowie, katedry w Gnieźnie i w Łomży, kościoła w Sulejowie, pozatem restaurację zabytków takiej wagi jak kaplica i obraz w Ostrej Bramie, Matki Boskiej Kodeńskiej, pomnika Sobieskiego w Łazienkach i t. d. i t. d. Pozatem przeprowadzono szereg prac konserwatorskich mniejszego znaczenia, przyczem w 72 wypadkach subwencjonowano te prace na sumę ogólną 361.950 zł.

Broniąc zabytki od zagłady, prócz dozoru fachowego nad niemi, Ministerstwo prowadziło za pośrednictwem oddziałów lokalnych sztuki dalszą inwentaryzację zabytków ruchomych i nieruchomych. Inwentaryzacja ta, mająca cechy pracy naukowej, jest pierwszorzędną podstawą dla konserwacji objektów zabytkowych.

Główniejsze zabytki w Państwie Polskiem w roku bieżącym zostały już zinwentaryzowane, i obecnie przystąpiono do opracowania spisów usystematyzowanych co do ich ważności pod względem historycznym, kulturalnym i artystycznym.

Zjazdy Konserwatorów odbyły się dwa: w Toruniu i w Łucku. Na zjazdach tych były omawiane, jak zawsze, trudniejsze problemy konserwatorskie, jakie nastręcza chwila obecna, oraz wytyczne linje co do prac zamierzonych w najbliższej przyszłości. Szczególnie Zjazd w Łucku był wyjątkowo owocny.

Ustawodawstwo zabytkowe.

Dotychczasowe ustawodawstwo, dotyczące ochrony zabytków, z uwagi na jego charakter ramowy i pewne wątpliwości prawne w związku z duchem Konstytucji, należało zmienić i uzupełnić.

Przeprowadzono w tej sprawie wśród kół fachowych ankietę i opracowano odpowiedni projekt ustawy, który ukazał się jako rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 o opiece nad zabytkami (Dz. Ust. Nr. 29, poz. 265).

5. Propaganda kulturalna.

Wojewódzkie oddziały sztuki wykazują, szczególniej na kresach, wielką żywotność. Niestety, rozbudowa ich pod względem ilości etatów pomocniczych, pomimo usilnych starań Wojewodów, idzie bardzo opornie.

A jednak placówki te, szczególniej na kresach, mają ogromne znaczenie propagandowe, czego dowodem jest Oddział Sztuki w Wilnie, któremu niejednokrotnie zlecano urządzanie wielkich imprez o charakterze polityczno-kulturalnym i o rozmiarach demonstracyj ogólno-państwowych.

Do uroczystości o cechach propagandy państwowej, zakrojonej na wielką skalę, należały w okresie sprawozdawczym uroczystości Chopinowskie, które ściągnęły przedstawicieli narodów kulturalnych świata.

Urządzony, w związku z uroczystością odsłonięcia pomnika w miesiąc później, międzynarodowy turniej muzyczny zainteresował świat artystyczny całej Europy.

Ministerstwo czyniło również zabiegi w sprawie pomnika Mickiewicza w Paryżu. Spodziewać się należy, że nie będziemy już długo czekać na chwilę, gdy pomnik wieszcza polskiego stanie nareszcie w stolicy Francji.

Z mniejszych przedsięwzięć, ale o charakterze również międzynarodowym, organizowanych przez Ministerstwo, wymienić wkońcu należy udział Polski w Międzynarodowej Wystawie Sztuki w Wenecji i w Pradze, oraz zorganizowanie koncertu polskiego we Frankfurcie i Budapeszcie.

IX.

Wychowanie fizyczne.

1. Reorganizacja administracji. Sposób zużytkowania środków finansowych.

Reorganizacja zarządu spraw higjeny szkolnej i wychowania fizycznego w Ministerstwie.

Rok szkolny 1926/27 jest okresem znacznego ożywienia się ruchu na polu wychowania fizycznego w szkolnictwie. Moment zwrotny stanowi styczeń 1927 r., kiedy Ministerstwo W. R. i O. P. przystąpiło do organizacji specjalnego Wydziału higjeny szkolnej i wychowania fizycznego.

W związku z tą reformą organizacyjną osiągnięto szereg ważnych wyników w zakresie budżetowym, instrukcyjnym i propagandowym.

Sprawy wychowania fizycznego i higjeny szkolnej w budżetach r. 1925, 1926, 1927.

W r. 1925 preliminowano na cele wychowania fizycznego i higjeny szkolnej 35.520 złotych, oprócz przeszło *50.000* zł., przeznaczonych na utrzymanie Państwowego Kursu Wychowania Fizycznego. Wydatkowano 20.709 zł. na kursy wychowania fizycznego i 9.583 zł. na zasiłki, w czem około 5.000 zł. na organizację i nagrody podczas świąt sportowych młodzieży szkolnej, tudzież niewiele ponad 30.000 zł. na utrzymanie Państwowego Kursu Wychowania Fizycznego. Sposób zużycia budżetu wskazuje na to, że starano się szczególniej uwzględnić kształcenie nauczycieli wychowania fizycznego.

W r. 1926 preliminowano wprawdzie oprócz niezmienionego budżetu Państwowego Kursu Wychowania Fizycznego 200.000 zł., lecz wydatkowano zaledwie 139.800 zł. Największe pozycje przypadają na poparcie sportu wodnego (80.500 zł. na przystanie wioślarskie i baseny pływackie i 13.300 zł. na łodzie szkolne), dalej na urządzanie boisk i parków sportowych 31.200 zł., w tem największa pozycja 10.000 zł. na budowę parku sportowego w Białymstoku, wreszcie 3.500 zł. na nagrody podczas świąt sportowych młodzieży szkolnej i 11.300 zł. na inne cele. Zużycie tych sum wykazuje wydatne dążenie do rozszerzenia terenu i podstaw wychowania fizycznego przez rozciągnięcie pomocy na dziedzinę właściwego sportu, w szczególności sportu wodnego.

Budżet 1927 r. przewidział na cele wychowania fizycznego i higjeny szkolnej obok niezmienionej pozycji na utrzymanie Państwowego Kursu Wychowania Fizycznego, przekształconego w tym roku na Instytut, zaledwie 100.000 zł. Rząd jednak, pragnąc wzmocnić finansową pomoc Państwa na rozbudowę wychowania fizycznego, uchwalił znaczne kredyty do dyspozycji dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego. Z kredytów tych korzystają w pewnym procencie także szkoły bezpośrednio lub pośrednio. Z preliminowanych 100.000 zł. wy-

datkowano do 1 stycznia 1928 r. 16.250 zł. na dalszą rozbudowę przystani wioślarskich szkolnych, natrysków i t. p., 9.570 zł. na zakup łodzi dla szkół, 9.170 zł. na kursy i konferencje instrukcyjne dla nauczycieli, 8.350 zł. na budowę boisk szkolnych i urządzenie sal gimnastycznych, 6.500 zł. na kolonje letnie, 7.700 zł. na cele higjeny szkolnej, 4.330 zł. na nagrody, około 2.000 zł. na poparcie ruchu wycieczkowego i obozowego młodzieży. Sposób zużycia budżetu wykazuje większą rozmaitość celów, przytem większą ilość szkół zasilono sumami drobniejszemi, co pozostaje w związku z faktem, że przy zmniejszonym budżecie dyrekcje szkół okazywały większą ruchliwość, szukając przeważnie tylko dodatkowej pomocy w akcji, prowadzonej własnemi siłami. Objaw to w zakresie rozwoju wychowania fizycznego w szkołach niewątpliwie dodatni.

Poza sumą 100.000 zł., wyszczególnioną wyżej, przeznaczono w 1927 r. około 170.000 zł. na budowę względnie remont sal gimnastycznych i natrysków w kilku szkołach. Kwota ta, pierwotnie przeznaczona na przebudowę hali w Parku Sobieskiego w Warszawie w celu pomieszczenia w niej Państwowego Instytutu Wychowania Fizycznego, została zużytkowana na cele wychowania fizycznego młodzieży szkolnej zgodnie z zasadniczą intencją budżetu.

Z sum, któremi rozporządzał Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, a które były oddane do dyspozycji Ministerstwa W. R. i O. P., korzystały przedewszystkiem Akademickie Związki Sportowe, na cele budowy stadjonów i boisk.

Na rok 1928 przewiduje się powiększenie sum, przeznaczonych na wychowanie fizyczne, przez zabezpieczenie w różnych działach budżetu Ministerstwa pozycyj na budowę i remont sal gimnastycznych, ich urządzenie, kształcenie nauczycieli i zasiłki dla szkół.

2. Działalność normatywna i instrukcyjna w zakresie wychowania fizycznego w znaczeniu ściślejszem.

Początek 1926 r., stojąc pod znakiem wielkich oszczędności, zmniejszył wynagrodzenie nauczycieli wychowania fizycznego, zwiększając czas ich pracy z 24 na 27 godzin tygodniowo. Osłabiło to wydajność pracy nauczycieli i spowodowało uszczuplenie etatów nauczycielskich w tej dziedzinie. To też w zakresie wychowania fizycznego nastąpiło wówczas przejściowe zwolnienie tempa. Z ważniejszych zarządzeń należałoby wymienić tylko wprowadzenie pewnych opłat młodzieży szkolnej na budowę domów wycieczkowych.

W drugiej połowie 1926 r. i w r. 1927 następuje znaczne wzmożenie się ruchu na polu wychowania fizycznego, choć tylko w granicach obowiązujących ustaw, których zmiana nie była możliwa w drodze dekretów Prezydenta Rzeczypospolitej.

Utworzenie stanowiska naczelnego wizytatora wychowania fizycznego w Ministerstwie umożliwiło kontrolę pracy nauczycieli wychowania fizycznego w szkole.

Naczelny wizytator przeprowadzał nieustanne wizytacje na całym obszarze Państwa, organizując lekcje pokazowe i konferencje we wszystkich niemal większych miastach oraz wyjaśniając i propagując zasady pracy nad wychowaniem fizycznem młodzieży na organizowanych dla tego celu zebraniach kierowników i kierowniczek szkół. Praca ta przyczyniła się wiele do ujednostajnienia metody i podniesienia wyników pracy w szkołach. Podstawą działania był odpowiedni okólnik Ministerstwa, ożywiający pracę kierowników szkół i inspektorów szkolnych w tym zakresie [1]).

Pozatem urządzono 10-dniową konferencję instruktorską dla najwybitniejszych kilkunastu nauczycieli i nauczycielek wychowania fizycznego, na której referatami i dyskusjami ujednostajniono metody pracy oraz na pokazach i lekcjach przeprowadzono

[1]) Okólnik z dn. 19. II. 1927 (Nr. OH. fiz. 62/27).

ćwiczenia cielesne na wszystkich szczeblach całkowitej szkoły powszechnej i średniej po raz pierwszy w Polsce.

Również w okresie sprawozdawczym nastąpiło ustalenie stanu prawnego Instytutu Wychowania Fizycznego w Warszawie, przygotowującego nauczycieli wychowania fizycznego w szkołach powszechnych i średnich. Istniejący od 1921 r. Państwowy Kurs Wychowania Fizycznego otrzymał na r. szk. 1925—26 rozszerzony program, odpowiadający programowi dwuletniego Instytutu. Ostatecznie jednak dopiero z dn. 1 września 1927 r. instytucji tej nadano odpowiedni regulamin i nazwę: Państwowy Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie [1]).

Unormowano stosunek szkół i młodzieży szkolnej do stowarzyszeń i klubów sportowych oraz jej udział w zawodach w duchu zabezpieczenia wpływów ogólnowychowawczych szkoły i racjonalnego rozwoju fizycznego młodzieży w jej okresie rozwojowym.

Z opłat młodzieży szkolnej na cele wycieczkowe urządzono 40 schronisk na najważniejszych szlakach turystycznych i wybudowano stały wycieczkowy dom wakacyjny nad jez. Serwy.

W roku szkolnym 1926/27 wzmogło się wogóle wybitnie obozownictwo młodzieży szkolnej, tak w łączności z przysposobieniem wojskowem, jak w harcerstwie.

Należy zaznaczyć, że zagadnieniem wychowania fizycznego zajęto się na konferencji Kuratorów, odbytej w czerwcu 1927 r. Wygłoszono na niej referat „Aktualne sprawy wychowania fizycznego“ i ustalono szereg wskazówek.

3. Sprawy higjeny szkolnej.

W drugiej połowie r. 1926 udostępniono 62 nauczycielom szkół powszechnych dokształcenie higjeniczne w Państwowej Szkole Higjeny na kursach wakacyjnych, oraz urlopowano pewną ilość nauczycieli, przeważnie szkół powszechnych, na kilkudniowy kurs alkohologji.

W r. 1927 akcja w tym zakresie przybrała większe rozmiary: dokształcenie higjeniczne objęło przeszło 309 nauczycieli na dwóch trzytygodniowych kursach wakacyjnych; na kurs kilkudniowy alkohologji urlopowano również większą liczbę nauczycieli, niż w r. 1926.

Rozwinięto szeroką propagandę w sprawie zwalczania wszawicy i zarządzono dwukrotnie badanie w tym kierunku w szkołach. Zwiększono odpowiedzialność dyscyplinarną kierowników szkół za czystość i utrzymanie lokali szkolnych [2]). Wprowadzono systematyczne nauczanie higjeny i ratownictwa w szkołach średnich [3]). Opracowano metodyczne wskazówki dla lekarzy szkolnych do nauczania higjeny.

Podano w ogólnym komunikacie w sprawie książek szkolnych i środków naukowych, ogłoszonym w Nr. 10 (188), Dz. Urz. Min. W. R. i O. P., poz. 167, wykaz książek i środków naukowych dla uczniów z działu higjeny i wychowania fizycznego, i polecono kompletowanie i wyzyskiwanie w tym kierunku bibljotek szkolnych.

Ustalono typ wzorowej ławki szkolnej.

Specjalnym okólnikiem z 20 grudnia 1926 zalecono i prawie wszędzie przeprowadzono zasadę powierzania opieki lekarskiej i wychowania fizycznego w szkołach żeńskich kobietom-lekarkom i nauczycielkom [4]).

Zorganizowano pewną liczbę gabinetów dentystycznych szkolnych. Zwizytowano pracę lekarzy szkolnych na różnych terenach państwa.

Zorganizowano zjazd lekarzy — wizytatorów higjeny szkolnej z tych Kuratorjów, gdzie są czynni, w celu omówienia wytycznych co do realizowania należytej opieki higje-

[1]) Okólnik z dn. 7. IX. 1927 w sprawie utworzenia Państwowego Instytutu Wych. Fiz. (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 12 (190), poz. 205).
[2]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 8 (186), poz. 118; Nr. 13 (191), poz. 226,
[3]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 9 (187), poz. 142.
[4]) Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 2 (180), poz. 29,

niczno-lekarskiej nad szkołami. Powołano świeżo wizytatorów higjeny szkolnej do Kuratorjów okręgów szkolnych Krakowskiego, Wołyńskiego i Poleskiego.

Wezwano po raz pierwszy nauczycielstwo do szerokiej współpracy w organizowaniu kolonij letnich.

4. Wyniki ogólne i prace rozpoczęte.

Wyniki ogólne.

Ogólne wyniki pracy w dziedzinie wychowania fizycznego w okresie sprawozdawczym są następujące: 1) duży postęp w zakresie ujednostajnienia i podniesienia wartości fachowej nauczycieli, 2) istotne poparcie wychowania fizycznego przez dyrekcje szkół, 3) rozszerzenie ilości szkół, w których jest uwzględnione wychowanie fizyczne, 4) rozwój dążności szkół do ulepszania warunków wychowania fizycznego we własnym zakresie, 5) wydatny postęp w uwzględnianiu sportu w wychowaniu fizycznem w odpowiedniej formie i przy należytem przygotowaniu, 6) przeznaczenie możliwie największej ilości czasu na wychowanie fizyczne w szkole.

Wartość tych wyników w stosunku do lat poprzednich zobrazują najlepiej dane statystyczne, będące dopiero w opracowaniu. Ilość młodzieży, biorąca udział w świętach sportowych, i jej sprawność fizyczna poniekąd uprzedza dane statystyczne.

Z dziedziny higjeny należy zaznaczyć:

1) osiągnięcie lepszego stanu zdrowotnego lokali szkolnych i większej czystości dziatwy szkolnej;

2) rozszerzenie organizacji opieki higjeniczno-lekarskiej nad szkołami powszechnemi miejskiemi i wiejskiemi.

Prace rozpoczęte.

W czasie obecnym opracowuje się projekt ustawy o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego, który po ostatecznem przyjęciu przez odpowiednie czynniki będzie podstawą do szeregu zarządzeń, zmierzających do dalszego rozwoju wychowania fizycznego młodzieży szkolnej.

Jednocześnie w Ministerstwie prowadzi się studja nad zagadnieniem upowszechnienia wychowania fizycznego w szkołach zawodowych z początkiem r. szkol. 1928/29 i stopniowego wprowadzenia go do szkół wyższych.

Niebawem ukażą się okólniki, ustalające strój gimnastyczny młodzieży[1]) i regulujące szereg innych spraw, mających wpływ na wychowanie fizyczne, a związanych bądź z budżetem, bądź ze znowelizowanemi ustawami.

X.

Wyznania.

Ważniejsze prace dokonane w Ministerstwie w czasie od maja r. 1926 do chwili obecnej poza pracami bieżącemi, wynikającemi z obowiązujących przepisów prawnych w zakresie administracji wyznaniowej, przedstawiają się, jak następuje:

1. Wyznanie katolickie.

W listopadzie i grudniu 1926 r. były prowadzone pertraktacje reprezentantów zainteresowanych ministerstw z Komisją Papieską w sprawie wykonania Konkordatu. W styczniu 1927 odbyły się w tej sprawie 2 konferencje międzyministerjalne przy udziale

[1]) Już ukazał się w Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. Nr. 1 (194), poz. 22.

PP. Ministrów i została wyłoniona stała Komisja międzyministerjalna dla spraw, złączonych z wykonaniem Konkordatu, która odbyła szereg posiedzeń. Wynikiem tych prac było uzgodnienie projektów: 1) ustawy o składkach kościelnych, 2) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o wykonaniu art. 94 Ustawy z dn. 28. XII. 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej i 3) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o wykonaniu ust. 2 art. XXIV Konkordatu.

Przeprowadzone zostały badania nad ustaleniem ścisłej liczby etatów kościelnych, na które w związku z Konkordatem winny być wypłacane dotacje ze Skarbu Państwa. Odnośna statystyka wzięta została za podstawę przy opracowaniu pozycji osobowej preliminarza wyznania katolickiego na r. 1927/28.

Wydane zostały zarządzenia, normujące na podstawie Konkordatu wypłaty emerytur duchowieństwa, jak również załatwiające sprawę przyznawania emerytur i darów z łaski.

Ustalony został uproszczony i do zasad konkordatowych dostosowany tryb załatwiania spraw, związanych z opłacaniem kosztów kuracji duchowieństwa.

Uległy koncentracji wypłaty zasiłków, przewidzianych w Konkordacie i w budżecie na cele Zakładów kościelnych.

Uzyskano w październiku 1927 r. możność udotowania poza granicami Konkordatu Instytutu Misyjnego w Lublinie, powołanego do kształcenia kapłanów, którzy się poświęcają pracy misyjnej na Wschodzie.

Zebrano materjały i przystąpiono do opracowania wielkiej mapy (1:300.000), obrazującej stan Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce.

2. Wyznanie ewangelickie.

Pertraktacje z reprezentantami Konsystorza ewangelicko-unijnego w Poznaniu w sprawie projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zwołaniu nadzwyczajnego synodu konstytuującego Kościoła ewang.-unijnego w Polsce doprowadziły do porozumienia. Na szeregu konferencyj międzyministerjalnych projekt ten został w łonie Rządu opracowany i ustalony[1]).

3. Wyznanie prawosławne.

Dla utrwalenia autokefalji Kościoła Prawosławnego w Polsce oraz nawiązania stosunków z innemi Cerkwiami Prawosławnemi Metropolita Dionizy za staraniem Rządu i przy jego pomocy finansowej odbył w otoczeniu odpowiedniej delegacji i przy udziale dwóch reprezentantów Rządu podróż wizytacyjną w miesiącach kwietniu i maju 1927 r. do Patrjarchów w Konstantynopolu, Jerozolimie, Antiochji i Aleksandrji oraz Metropolitów greckiego, serbskiego i bułgarskiego. Ponadto za poparciem i finansową pomocą Rządu Metropolita wziął udział w Wszechświatowych Konferencjach Praktycznego Chrześcijaństwa, odbytych w sierpniu 1927 r. w Londynie, Bernie i Genewie.

Państwowy budżet wydatków na wyznanie prawosławne na rok 1927/28 podwyższony został w porównaniu z r. 1926 o 60%, projekt budżetu na rok 1928/29 — o około 120%.

Uregulowana została sprawa uposażenia wyższego duchowieństwa prawosławnego, członków i urzędników Konsystorzy przez wydatne podniesienie ich dotacji o 50—100%.

Kandydatom do stanu duchownego zapewniono naukę w dwóch Państwowych Prawosławnych Seminarjach Duchownych w Wilnie i Krzemieńcu, z których Seminarjum w Krzemieńcu zreorganizowane i upaństwowione zostało na początku roku szkolnego 1926/27. Zreorganizowano istniejące przy tych Seminarjach internaty, zaangażowano do nich odpowiedni personel wychowawczy i administracyjny, wyposażono w niezbędne urządzenie, oraz ustalono budżet wydatków rzeczowych, pokrywanych ze Skarbu Państwa.

[1]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 o zwołaniu Synodu Nadzwyczajnego Ewangelickiego Kościoła Unijnego ukazało się w Dz. Ust. Nr. 30, poz. 278.

Również zreorganizowano Internat studentów Teologji Prawosławnej Uniwersytetu Warszawskiego, wynajęto na internat odpowiedni lokal, wyposażono w całkowite urządzenie, zaangażowano personel wychowawczy i administracyjny, oraz ustalono budżet wydatków rzeczowych, pokrywanych ze Skarbu Państwa.

Obecnie opracowano:

a) Projekt rozmieszczenia i ustalenia prawosławnych parafij i filij etatowych w Województwach Lubelskiem i Wołyńskiem.

b) Projekt uposażenia duchowieństwa prawosławnego w związku z opracowaniem budżetu 1928/29.

4. Inne wyznania chrześcijańskie.

a) Zatwierdzono statut związku słowiańskich zborów ewangelicznych chrześcijan i baptystów w Polsce.

b) Opracowano projekt ustawy o stanowisku prawnem wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchji duchownej, oraz uzgodniono z reprezentacją prawną wyznania staroobrzędowego zarówno projekt powyższy, jak też projekt statutu wewnętrznego kanonicznego ustroju tego Kościoła.

5. Wyznanie mojżeszowe.

Zwrócono szczególną uwagę na uregulowanie zasadniczych problemów, związanych z gminami wyznaniowemi żydowskiemi, a więc na sprawę utworzenia gmin wyzn. żydowskich na terenie województw wschodnich oraz na sprawę najważniejszą w omawianej dziedzinie, mianowicie na zunifikowanie ustawodawstwa dla gmin wyzn. żyd., gdyż dotychczas na terenie Państwa obowiązywały cztery ustawy, dotyczące gmin żydowskich w poszczególnych dzielnicach Rzeczypospolitej.

Ministerstwo opracowało więc:

1) Rozporządzenie Prez. Rzeczypospolitej z dn. 9. III. 1927 r. w sprawie utworzenia gmin wyznania żydowskiego na obszarze powiatów białostockiego, bielskiego, sokólskiego województwa Białostockiego [1]).

2) Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. z dnia 21 czerwca 1927 r. o utworzeniu okręgów gmin wyznaniowych żydowskich na obszarach powiatów białostockiego, bielskiego, grodzieńskiego, sokólskiego i wołkowyskiego województwa Białostockiego oraz na obszarach województw: Nowogrodzkiego, Poleskiego, Wileńskiego i Wołyńskiego [2]).

3) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczp. z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem Województw Poznańskiego, Pomorskiego i Śląskiego [3]).

Dalsze prace, będące rozwinięciem względnie wykonaniem podjętych już a wyżej wymienionych spraw, są obecnie w toku.

6. Wyznanie karaimskie.

W październiku 1927 r. odbył się w Trokach I ogólnopolski Zjazd Karaimski, na którym dokonano wyboru Głowy (Chachema) tego wyznania.

7. Sprawy ogólne.

Opracowano i uzgodniono z innemi Ministerstwami na szeregu konferencyj projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej:

---

[1]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 23, poz. 175.
[2]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 64, poz. 566.
[3]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 91, poz. 818 zmiany — w rozporządzeniu z 6 marca 1928, Dz. Ust. Nr. 28, poz. 259.

a) o występowaniu z kościołów i związków religijnych i o zmianie wyznania,
b) o uznawaniu nowych lub dotąd prawnie nieuznanych związków religijnych.

Pozatem Ministerstwo przystąpiło do opracowania projektu utworzenia kartoteki dla celów statystycznych, która obejmie wszystkie wyznania w Polsce.

XI.

Archiwa państwowe.

Spis Archiwów Państwowych.

Archiwa Państwowe Rzeczypospolitej Polskiej tworzą:

I. Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa, ul. Długa 24).
II. Archiwum Skarbowe (Warszawa, ul. Rymarska 5).
III. Archiwum Akt Dawnych (Warszawa, Jezuicka 1).
IV. Archiwum Oświecenia Publicznego (Warszawa, ul. Krakowskie Przedmieście nr. 26/28).
V. Archiwum Wojskowe (Warszawa, ul. Długa 13).
VI. Archiwum Państwowe w Grodnie (Grodno, Plac Teatralny).
VII. Archiwum Państwowe w Kielcach (Kielce, gmach Urzędu Wojewódzkiego).
VIII. Archiwum Ziemskie w Krakowie (Kraków, ul. Grodzka 52).
IX. Archiwum Państwowe w Lublinie (Lublin, Plac Litewski 3 i ul. Namiestnikowska 10).
X. Archiwum Państwowe we Lwowie (Lwów, ul. Czarnieckiego 18, gmach Urzędu Wojewódzkiego).
XI. Archiwum Ziemskie we Lwowie (Lwów, Plac Bernardyński 3).
XII. Archiwum Państwowe w Łomży (Łomża, ul. Dwórna 18).
XIII. Archiwum Państwowe w Piotrkowie (Piotrków, ul. Piłsudskiego 55).
XIV. Archiwum Państwowe w Płocku (Płock, ul. Gimnazjalna, gmach II-go Gimnazjum Państwowego).
XV. Archiwum Państwowe w Poznaniu (Poznań, Góra Przemysława 1).
XVI. Oddział Archiwum Państwowego Poznańskiego w Bydgoszczy (Bydgoszcz, ul. Dworcowa 29).
XVII. Archiwum Państwowe w Radomiu (Radom, ul. Lubelska 53, gmach Starostwa).
XVIII. Archiwum Państwowe w Wilnie (Wilno, ul. Uniwersytecka 5).
XIX. Magazyny Wydziału Archiwów Państwowych (Warszawa, ul. Długa 13 i Żoliborz „Fort Sokolnickiego").

Gmachy i lokale archiwalne.

Gmachy i lokale archiwalne, badane przez liczne Komisje budowlane i oszczędnościowe, były zgodnie uznawane stale za zbyt szczupłe, przeładowane, domagające się przeróbek i remontów. Ciasnotę magazynów powiększają napływające akta, między innemi akta likwidowanych i zlikwidowanych urzędów. Służba archiwalna znajduje się też w sytuacji coraz groźniejszej. Ten niebezpieczny stan rzeczy zarówno w Warszawie, jak w archiwach prowincjonalnych, stwierdził w roku 1927 podczas wizytacji archiwów naczelny dyrektor Archiwów Państwowych. Rozpoczęcie budowy magazynów archiwalnych w Warszawie, zaprojektowane w r. 1920, bliskie zrealizowania w 1925, uniemożliwiła katastrofa finansowa z tegoż roku. Jedyną zmianą było przeniesienie części archiwów z t. zw. Cerkwi Huzarskiej za Łazienkami, oddanej władzom wojskowym na potrzeby duszpasterstwa wojskowego wyznania grecko-wschodniego, do magazynu prowizorycznego w Forcie Sokolnickiego na Żoliborzu.

Uporządkowanie Archiwów.

Wobec zjawienia się możności powoływania od wiosny 1927 r. nowych urzędników, zgodnie z ustalonemi etatami, Ministerstwo przystąpiło do intensywnej pracy w Archiwum Państwowem w Kielcach i w Archiwum Państwowem w Radomiu, t. j. *w dwu ostatnich* archiwach dotąd najmniej uporządkowanych. Ponadto przystąpiono do porządkowania i segregacji akt b. ros. urzędu gub. warszaw. złożonych prowizorycznie w magazynach tymczasowych przy ul. Długiej 13 i 15 w Warszawie. Normalna praca w Archiwum Państwowem w Kielcach rozpoczęła się 2. IV. 1927 r., powiększenie personelu w Radomiu o jednego urzędnika dla przyspieszenia pracy nastąpiło z dn. 1. V. 1927 r., porządkowanie zaś akt gubernjalnych warszawskich zaczęło się dn. 1. VI. 1927 r.

Opłaty archiwalne.

Od 1 stycznia 1927 r. uregulowano sprawę opłat archiwalnych, pobieranych w archiwach za czynności archiwalne, przewidziane Dekretem z 7. II. 1919 r. Po wyłączeniu opłat archiwalnych z ogólnego systemu opłat stemplowych ukazało się Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dn. 7. XII. 1926 r. (Dz. Ust. Nr. 128, poz. 775) o opłatach archiwalnych, normujące te opłaty zgodnie z odmiennym charakterem czynności archiwalnych. Nowy system opłat archiwalnych przyczynił się do znacznego powiększenia dochodów archiwów państwowych. Od 1. I. do 31. V. 1927 r. suma dochodów z tego źródła wyniosła zł. 17.478,64 gdy w tym samym okresie roku 1926 suma ta wyniosła zł. 3.762,82.

Rewindykacja akt i archiwaljów.

Działalność Ministerstwa w zakresie rewindykacji akt i archiwaljów od zaborców oraz w zakresie uregulowania stosunków w sprawie akt z państwami ościennemi dała następujące wyniki:

1) Po długich i uciążliwych rokowaniach z Rzeszą Niemiecką, rokowaniach kilkakrotnie przerywanych, a tyczących się umowy archiwalnej, której tekst opracowany był przez Wydział Archiwów Państwowych, podpisano dn. 22 grudnia 1926 r. w Berlinie układ z Niemcami w sprawie wzajemnego wydania akt. Układ ten reguluje tylko sprawę akt o charakterze administracyjnym, pozostawiając uregulowanie kwestji archiwów nowej umowie, przewidzianej we wspomnianym układzie. Jak wspomniano wyżej, Wydział Archiwów Państwowych opracował był projekt umowy i potem przez swych przedstawicieli brał czynny i bezpośredni udział w rokowaniach z Niemcami, w związku z tem Wydział Archiwów Państwowych następnie w kwietniu 1927 r. opracował na żądanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych uzasadnienie umowy, potrzebne dla ciał ustawodawczych. Obecnie Wydział Archiwów Państwowych uzgadnia z Ministerstwem Spraw Zagranicznych opracowany przez siebie projekt rozporządzenia wykonawczego do rzeczonej umowy.

2) W lutym 1927 r. zawarto z Czechosłowacją trzy umowy aktowe o akta kolejowe, wojskowe oraz o akta władz centralnych wiedeńskich (wspólne dla Polski i Czechosłowacji).

Ministerstwo przez swego delegata wzięło udział w rokowaniach i opracowało tekst umowy w sprawie akt wspólnych dla Polski i Czechosłowacji, a znajdujących się dotąd w archiwach i rejestraturach władz centralnych w Wiedniu.

3) Ministerstwo współdziałało przy zawieraniu umowy z Rumunją o akta wojskowe, wydając opinje o projekcie umowy, opracowanym przez władze wojskowe. Do projektu tego Ministerstwo zaproponowało szereg poprawek. Ponadto wystąpiło do Ministerstwa Spraw Zagranicznych z wnioskiem o wymianę z Rumunją akt, tyczących się Bukowiny i b. Galicji.

4) Ministerstwo podejmowało kilkakrotnie wobec Ministerstwa Spraw Zagranicznych kroki w sprawie zawarcia umowy archiwalnej z Austrją. Mając projekt umowy tej gotowy, Ministerstwo może przystąpić do rokowań fachowych, skoro tylko czynniki powołane, t. j. Ministerstwo Spraw Zagr. podejmą rokowania z Rzplitą Austrjacką.

5) Ministerstwo opracowało wspólnie z delegatem M. S. Z. projekt umowy archiwalnej z woln. m. Gdańskiem, tyczącej się wydania z Archiwum Państwowego w Gdańsku (Staatsarchiv) akt, przypadających Polsce.

6) Prace nad otrzymaniem od Z. S. R. R. akt, należących się Polsce, były prowadzone przy jak najczynniejszym udziale kilku urzędników Wydziału Archiwów Państwowych oraz przy intensywnej pracy archiwów, zawierających odpowiednie materjały. W okresie sprawozdawczym jednak Polska żadnych akt nie odebrała z powodów politycznych (niepodpisanie przez naszego kontrahenta generalnej umowy, parafowanej już w lecie 1925 r.).

„Archeion".

W październiku 1926 r. Ministerstwo przystąpiło do wydawania naukowego czasopisma archiwalnego p. t. „Archeion", którego dotąd ukazały się dwa zeszyty, trzeci zaś jest w przygotowaniu.

„Archeion" ma: 1) zaznajamiać w celach urzędowych administrację i społeczeństwo ze stanem i zawartością archiwów państwowych, 2) informować badaczy-specjalistów o materjałach naukowych, zawartych w archiwach, za rządów zaborczych dla nauki polskiej w znacznej mierze niedostępnych, 3) tworzyć organ specjalny, przeznaczony do wypowiadania się archiwistów polskich w zakresie ich specjalności i służby fachowej. Wydawnictwa tego typu są prowadzone w szerszej lub węższej mierze we wszystkich państwach europejskich, jedynie Polska czasopisma archiwalnego nie miała. Stan taki nie mógł uchodzić za pożądany i przedstawiał służbę archiwalną polską w niekorzystnem świetle tak w kraju jak i zagranicą. Pochlebne i życzliwe głosy nadesłane do Wydziału Archiwów Państwowych przez kompetentne osoby świadczą, iż podjęcie wydawnictwa było rzeczą słuszną i pożyteczną.

Uwagi ogólne.

Ogólnie stwierdzić trzeba zarówno na podstawie sprawozdań archiwów, jak na podstawie wizytacji Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, iż archiwa pracują intensywnie i pożytecznie.

Ministerstwo rozszerzyło w r. 1926/27 zakres działania Kursów archiwalnych, zorganizowanych po raz pierwszy w roku 1925/26. Sprawozdanie z tych Kursów umieszczone jest w zesz. II „Archeion" (str. 184—193). Tam też umieszczone są sprawozdania pięciu archiwów państwowych w Warszawie z działalnością w latach 1915—1926.

XII.

Szkolnictwo Polskie zagranicą.

Potrzeba szkolnictwa polskiego zagranicą.

Jednem z zadań władz oświatowych polskich stała się opieka nad potrzebami oświatowo-kulturalnemi Polaków, zamieszkujących poza granicami własnego państwa na obczyźnie. Aby ocenić ważność tego zagadnienia, należy przypomnieć, że poza Polską mieszka przeszło 6 miljonów Polaków czyli około 20% całego narodu polskiego, że wobec tego około 900.000 dzieci polskich w wieku szkolnym pozbawionych jest dobrodziejstwa uczęszczania do własnej polskiej szkoły powszechnej. Znaczna część tych Polaków i tych

dzieci jest obywatelami państw, w których zamieszkują, i troska o ich potrzeby oświatowe musi przedewszystkiem spoczywać na rządach tych państw, — z których jedne przynajmniej w pewnej mierze wywiązują się z tego zadania, utrzymując, jak Czechosłowacja lub Łotwa, szkoły z polskim językiem wykładowym, inne natomiast, jak przedewszystkiem Niemcy, nie dają zupełnie Polakom możności kształcenia się w języku ojczystym, chociaż Polska utrzymuje u siebie setki szkół niemieckich. Poza mniejszościami polskiemi zagranicą istnieją ogromne skupienia wychodźców obywateli polskich, mających prawo domagać się, aby opieka wykonywana przez Rząd polski odnosiła się również do ich potrzeb oświatowych. Robotnik polski, szukający zarobku w krajach Europy lub Ameryki, winien mieć możność wychowania swych dzieci w języku ojczystym. Ze zrozumienia tych potrzeb powstał referat opieki kulturalnej w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, który jednak wprędce odczuł konieczność współdziałania ze strony władz oświatowych, a to znalazło swój wyraz przez utworzenie w roku 1925 w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego referatu szkolnictwa zagranicznego. Praca tego referatu została rozpoczęta w niekorzystnych warunkach politycznych i finansowych i dlatego nie mogła odrazu rozwinąć się na szerszą skalę; dopiero w roku 1926 osiągnięty został znaczniejszy postęp w pracy.

Prace dokonane.

Z prac dokonanych w tym okresie należy wymienić:

1) Uregulowanie sprawy subwencyj na potrzeby oświatowe wychodźtwa — w tym bowiem czasie przewidziano i wypłacano regularnie zasiłki, poprzednio asygnowane tylko dorywczo.

2) Załatwienie sprawy poborów nauczycieli, pracujących zagranicą, które dostosowano do warunków miejscowych, umożliwiając w ten sposób tym pracownikom oświatowym na obczyźnie bardziej swobodną działalność.

3) Podwojenie ilości nauczycieli, wysłanych z Polski celem prowadzenia pracy na obczyźnie, których liczba z około 50 nauczycieli szkół powszechnych i 25 nauczycieli szkół średnich doszła do 100 nauczycieli szkół powszechnych i 54 nauczycieli szkół średnich.

4) Wspomaganie fachowe szkolnictwa polskiego na obczyźnie przez wysyłanie instruktorów pedagogicznych, urządzanie kursów, bądźto na miejscu w danym kraju (Łotwa), bądź też w Polsce i t. p.

5) Popieranie finansowe szkół średnich na obczyźnie, a mianowicie gimnazjum Macierzy Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego w Orłowej (Czechosłowacja), P. Macierzy Szkolnej w Gdańsku, oraz gimn. ks. Wł. Ostrowskiego w Charbinie (Chiny).

6) Znaczne rozwinięcie akcji sprowadzania dzieci wychodźców polskich na studja średnie gimnazjalne lub zawodowe do kraju (w roku 1925 ilość tych dzieci wynosiła 40, w roku 1926 — 150, w roku 1927 — 400).

7) Rozpoczęcie pracy na terenach wychodźczych poprzednio nie objętych systematyczną akcją, jak np. w Belgji, Holandji, Danji, Turcji, Kanadzie i Argentynie, z których zwłaszcza teren belgijski dzięki przychylności tamtejszych władz i społeczeństwa dał możność wprost idealnego rozwiązania sprawy szkolnictwa polskiego na obczyźnie pod postacią szkół z polskim językiem wykładowym i zastosowaniem do nich obowiązku szkolnego.

Pozatem Ministerstwo wspierało działalność organizacyj, opiekujących się Polakami zagranicą, przychodząc im z pomocą w takich przedsięwzięciach, jak np. sprowadzanie dzieci polskich z obczyzny na kolonje wakacyjne, wycieczki do Polski i t. p.

XIII.

Działalność Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego.

1. Zarządzenia normujące akcję na rzecz W. F. i P. W. społeczeństwa.

W dniu 10 listopada 1926 r. Rada Ministrów uchwaliła przedstawiony przez Ministrów: Spraw Wojskowych, Spraw Wewnętrznych, oraz Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, następujący wniosek:

„W głębokiem przekonaniu, że o przyszłości Rzeczypospolitej stanowić będzie ogół zdrowych fizycznie i moralnie obywateli;

„w przeświadczeniu, że podniesienie rozwoju fizycznego i tężyzny moralnej stanowi konieczny warunek zdrowia społeczeństwa,

„Rząd przystąpi do wprowadzenia na drodze ustawy powszechnego obowiązku wychowania fizycznego młodzieży obojej płci, jako organicznej części wychowania publicznego.

„Ponadto w celu rozbudzenia wśród społeczeństwa szerokiego ruchu wychowania fizycznego i sportowego Rząd podejmie akcję powołania do współpracy związków i stowarzyszeń, którym za świadczenia na rzecz ogółu zapewni możliwą ze swej strony pomoc.

„Zorganizowanie tej akcji powierza się Ministrom: Spraw Wojskowych i Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przy współudziale Ministra Spraw Wewnętrznych, oraz przeznacza się na ten cel do końca 1926 r. 200.000 zł.

„Ministrowie: Spraw Wojskowych i Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przedstawią projekt ustawy i wydadzą zarządzenia mające na celu zrealizowanie niniejszej uchwały".

W wyniku powyższej uchwały, Rada Ministrów wydała w dniu 28 stycznia 1927 r. Rozporządzenie (Monitor Polski Nr. 26/27, poz. 59) w sprawie utworzenia:

1) Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, jako organu kierowniczego w sprawach wychowania fizycznego, sportu i przysposobienia wojskowego,

2) Rady Naukowej Wychowania Fizycznego, jako organu opinjodawczego i badań naukowych,

3) Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów W. F. i P. W., jako organów współpracy społeczeństwa i organów państwowych na polu wychowania fizycznego.

Organizację, oraz szczegółowy zakres działania Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego ustaliło Rozporządzenie (Monitor Polski Nr. 67/27, poz. 151) Ministra Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych, z dnia 21-go marca 1927 r.

2. Organizacja władz kierowniczych W. F. i P. W.

Utworzenie Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego nietylko zadecydowało o objęciu kierownictwa nad wychowaniem fizycznem, sportem, oraz przysposobieniem wojskowem w Rzeczypospolitej przez władze państwowe, lecz i zapoczątkowało nowy okres w rozwoju wychowania fizycznego i sportu w Polsce.

Przed Państwowym Urzędem W. F. i P. W. stanął cały szereg zagadnień poważnych i pilnych, których zakres, tempo i następstwo realizacji wymagało wytężonej pracy i szybkiej decyzji.

Potrzeba wydania doraźnych zarządzeń, poparcia finansowego najważniejszych placówek sportowych, niezwłocznego rozpoczęcia budowy pilnych inwestycyj w ramach skromnego budżetu, wiązała się w pierwszem półroczu pracy z koniecznością równoczesnej *propagandy* wychowania fizycznego i sportu wśród społeczeństwa, celem pobudzenia do pracy szerokich mas i wyrobienia wśród nich zrozumienia, a w rezultacie *kredytu moralnego*, dla podjętej, wielkiej akcji. Pierwsze poczynania Urzędu wyraziły się oprócz okazanego poparcia wysiłków społecznych, w akcji zorganizowanych przy pomocy środków wojskowych: „ośrodków wych. fiz." w siedmiu znaczniejszych miastach Polski, oraz „obozów letnich wych. fiz." — po raz pierwszy w Polsce organizowanych.

Rada Naukowa W. F., złożona z wybitnych przedstawicieli nauki, sił fachowych, oraz reprezentantów władz, odbyła pierwsze posiedzenie w dniu 15 lutego 1927 r. i poddała rozważaniu referaty dotyczące najaktualniejszych zagadnień z działu w. f. Pozatem Rada wyłoniła Komisje:

A) Komisję dla opracowania projektu ustawy o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego.

B) Komisję dla opracowania projektu Państwowego Instytutu Wychowania Fizycznego.

C) Komisję dla zorganizowania opieki lekarskiej nad wychowaniem fizycznem.

Poszczególni członkowie Rady Naukowej W. F. przeprowadzali w roku ubiegłym studja zagranicą w poszczególnych działach wychowania fizycznego.

W Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego podejmuje równocześnie energiczną akcję, skoordynowaną z pracą Państwowego Urzędu W. F. i P. W. — Wydział Higjeny Szkolnej i Wychowania Fizycznego, ujmując stan faktyczny wychowania fizycznego w szkolnictwie i przygotowując program rozszerzenia tego działu tak co do samego zakresu przedmiotu, jak i ilości sił fachowych, oraz urządzeń szkolnych.

Zreorganizowane na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów *Wojewódzkie, Powiatowe i Miejskie Komitety W. F. i P. W.*, wobec otrzymania konkretnych wskazań i zadań, oraz poparcia finansowego, zaczynają rozwijać żywą działalność. Organizacja tych Komitetów ma za zadanie koordynowanie działalności organów państwowych, samorządowych i społecznych, oraz popieranie akcji w. f. i p. w. na terenie swego działania. Komitety Wojewódzkie składają się z trzech członków z urzędu, którymi są przedstawiciele władz administracyjnych, wojska i szkolnictwa, oraz z czterech przedstawicieli z pośród miejscowych znawców i działaczy społecznych na polu w. f. i p. w. Komitety Powiatowe (Miejskie) oprócz przedstawicieli z urzędu mogą posiadać większą ilość członków z kooptacji. Ogólna ilość członków Powiatowego (Miejskiego) Komitetu W. F. i P. W. nie może przekraczać liczby 20-tu. Zadania pracy Komitetów Powiatowych (Miejskich) są analogiczne z zadaniami Komitetów Wojewódzkich. Instrukcje i wskazówki otrzymują Komitety bezpośrednio z Państwowego Urzędu W. F. i P. W. Fundusze na popieranie akcji w. f., p. w. i sportowej czerpią Komitety drogą opodatkowania się instytucyj samorządowych i komunalnych, składek dobrowolnych, oraz imprez dochodowych. Ponadto otrzymują one subwencje przydzielane przez Państwowy Urząd W. F. i P. W.

Działalność Wojewódzkich i Powiatowych (Miejskich) Komitetów W. F. i P. W. weszła na tory realnej, planowej pracy, dając widome rezultaty w postaci oddanych do użytku lub będących w budowie urządzeń sportowych w szeregu miast prowincjonalnych i gmin.

Drugie półrocze pracy Państwowego Urzędu W. F. i P. W. pozwala na podstawie zebranego materjału i zestawienia potrzeb, jak również środków stojących do dyspozycji, na opracowanie planu pracy na dalszą metę, z rozłożeniem okresów rozbudowy na szereg lat.

W pracy tej wyłaniają się trzy sprawy zasadnicze, a mianowicie, przygotowanie instruktorów, a więc rozwój szkolnictwa fachowego, następnie rozbudowa urządzeń wychowania fizycznego i sportu, oraz propaganda sportu, wreszcie kwestja budżetu.

3. Kształcenie instruktorów i rozwój szkolnictwa fachowego.

Jednem z najbardziej palących zagadnień jest dostarczenie społeczeństwu należycie wykwalifikowanych instruktorów i kierowników w. f. i sportów. Dotychczas zadanie to spełniają następujące instytucje:

Centralna Wojskowa Szkoła Gimnastyki i Sportów w Poznaniu, dostępna tylko dla wojskowych i posiadająca następujące kursy:

a) $3^1/_2$ mies. kurs w. f. (około 50-ciu elewów rocznie), oraz 9 mies. kurs w. f. dla kandydatów, którzy ukończyli poprzednio kurs $3^1/_2$ mies. Obydwa kursy dostępne dla oficerów młodszych.
b) 6 mies. kurs w. f. dla podoficerów (około 60 elewów rocznie).
c) 10 mies. kurs szermierczy dla oficerów młodszych i podoficerów (około 15 elewów rocznie).

Oficerowie, którzy ukończą 9-mies. kurs w. f., nadają się w zupełności zarówno do prac w sztabach, jak w szkołach wojskowych i w społeczeństwie. Oficerowie i podoficerowie, kończący kursy krótsze, zajmują stanowiska referentów i instruktorów w. f. w oddziałach. Absolwenci kursu szermierczego są przydzielani jako instruktorzy szermierki do szkół wojskowych i większych garnizonów.

Państwowy Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie. Kurs 2-letni dla kandydatów (tek) cywilnych na nauczycieli (lki) w. f. w szkołach średnich. Instytut podlega bezpośrednio Min. W. R. i O. P.

Studjum Wychowania Fizycznego przy Uniwersytecie w Poznaniu. Studjum posiada 2 kursy:

a) 3-letni, uprawniający do tytułu i praw magistra w. f., oraz
b) 2-letni dla studentów innych wydziałów studjujących w. f. jako przedmiot dodatkowy.

Podobne studjum istnieje także przy Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie.

Obok tych centrów wyszkolenia istnieją jeszcze dla zaspokojenia potrzeb doraźnych kursy organizowane w ciągu miesięcy zimowych przez „Ośrodki W. F.“, a w ciągu miesięcy letnich w „Obozach letnich W. F.“. Kursy takie trwają do 6-ciu tygodni dla instruktorów w. f., oraz gier i zabaw sportowych, a od 3—6 miesięcy dla specjalizacji instruktorów boksu i szermierki.

Państwowy Urząd W. F. i P. W., odczuwając *brak lekarzy specjalistów, którzy poświęciliby się zagadnieniom wychowania fizycznego*, przystąpił do zorganizowania Poradni Wychowania Fizycznego przy Zakładzie Fizjologicznym Uniwersytetu Warszawskiego, która w przyszłości umożliwić powinna stworzenie medycznego centrum doświadczalnego wychowania fizycznego przy Instytucie Wychowania Fizycznego, z chwilą gdy będzie on nowo zorganizowany i ulokowany w przyszłym budynku na Bielanach.

Państwowy Urząd W. F. i P. W. przewiduje w ciągu 8—10 lat nasycenie całkowite zapotrzebowania instruktorów przez Państwo. Nasycenie to jednakowoż będzie tylko ilościowem, kwestja zatem jakościowego zadowolnienia nowoczesnych wymagań będzie otwarta; szkolnictwo fachowe w. f. ulegnie wówczas nowej reorganizacji, tem bardziej, że rezultaty dzisiejszej propagandy i rozbudowy sportu postawią nas przed szerszemi żądaniami.

4. Rozbudowa urządzeń wychowania fizycznego i sportu, oraz przysposobienia.

Dążąc do jaknajszybszej rozbudowy terenów i urządzeń sportowych, jak sale gimnastyczne, pływalnie, boiska sportowe i t. p., Państwowy Urząd W. F. i P. W. dąży

równolegle trzema drogami: popiera godną uznania prywatną inicjatywę organów samorządowych, stowarzyszeń i klubów przez doraźne subwencje, zakłada i wyposaża ośrodki wychowania fizycznego w większych centrach Rzplitej, organizuje budowę inwestycyj wychowania fizycznego i sportu według projektów własnych.

Zasada: „*Do ut des*" jest motywem przewodnim, kierującym dyspozycjami Państwowego Urzędu W. F. i P. W. w obecnym okresie wzmożonej propagandy, przewidującej okres logicznej rozbudowy na cały szereg lat. W ciągu bieżącego roku usiłowania Państwowego Urzędu W. F. i P. W. przy energicznej współpracy Komitetów Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich dały, jak na skromne środki finansowe, pokaźne rezultaty.

Boiska (stadjony)	— wykonano 31 wojsk., 50 cyw.
	w budowie 31 wojsk., 98 cyw.
	projektowano 36 wojsk., 100 cyw.
Place sportowe	— wykonano 85.
	w budowie 30.
Pływalnie	— wykonano 4 wojsk., 1 cyw.
	w budowie 3 wojsk., 5 cyw.
	projektowano 1 wojsk., 10 cyw.
Hale gimnastyczne	— wykonano 2 wojsk.
	projektowano 14 cyw.
Strzelnice szkolne	— wykonano 200.
	w budowie 2.
Strzelnice małokalibrowe	— wykonano 3.
Korty tenisowe	— wykonano 2 wojsk., 30 cyw.

Państwowy Urząd W. F. i P. W. przystąpił do realizacji planu budowy wzorowego *gmachu Państwowego Instytutu Wychowania Fizycznego* na Bielanach. Instytut ten zjednoczy w sobie całokształt pracy obecnej Centralnej Wojskowej Szkoły Gimnastyki i Sportów w Poznaniu, oraz Państwowego Instytutu W. F. znajdującego się obecnie pod bezpośrednim zarządem Min. W. R. i O. P. Celem postawienia Instytutu na europejskim poziomie Państwowy Urząd W. F. i P. W. uzyskał w porozumieniu z Magistratem m. st. Warszawy, oraz Ministerstwem Robót Publicznych, obszerny teren, który pozwoli nietylko na należytą rozbudowę gmachów i podręcznych urządzeń Centralnego Instytutu W. F., lecz umożliwi stworzenie na Bielanach wzorowego parku sportowego, zaopatrzonego w najnowsze urządzenia sportowe.

Podjęto również prace nad urządzeniem pierwszego w Polsce *Ogrodu dziecięcego* (obok gmachu b. Szkoły Podchorążych w Warszawie), któryby się stał doskonałym wzorem dalszego rozwinięcia idei Ogrodów Jordanowskich, szerzonej obecnie przez Państwowy Urząd W. F. i P. W. w całej Rzplitej.

Państwowy Urząd W. F. i P. W. czuwa równocześnie nad rozwojem w. f. *w wojsku*. Stałe doskonalenie najlepszych instruktorów wojskowych zagranicą, wzrost sprzętu sportowego w wojsku o 60% i liczne inwestycje w zakresie boisk i zaopatrzenia szkół wojskowych są dowodem postępu w tej dziedzinie. Nowy regulamin w. f. w wojsku jest obecnie w opracowaniu. Aby posiadany przez wojsko sprzęt i urządzenia w każdej chwili, nie zajętej przez wojsko, udostępnić społeczeństwu cywilnemu, Państwowy Urząd W. F. i P. W. w porozumieniu z władzami wojskowemi umożliwił związkom i organizacjom cywilnym, oraz klubom sportowym korzystanie z boisk, placów sportowych, pływalni, hali gimnastycznej, strzelnic szkolnych, strzelnic małokalibrowych i innych urządzeń, stanowiących własność wojska.

W związku z mającą się odbyć w roku przyszłym *Olimpjadą*, Państwowy Urząd W. F. i P. W. popiera pracę Komitetu Olimpijskiego nad przygotowaniem zawodników, z pośród których wybrana będzie reprezentacja polska na Olimpjadę. W chwili obecnej prowadzone są następujące prace:

a) Zaprawa zimowa lekkoatletów. W Poznaniu w Centr. Wojsk. Szk. Gimn. i Sp. zorganizowano kilkutygodniowy kurs dla wyborowych lekkoatletów. Dalsza praca prowadzona jest w poszczególnych okręgach pod kierunkiem zaangażowanych trenerów zagranicznych,

b) Przygotowanie zawodników do ekspedycji narciarskiej. Specjalnie w tym celu zorganizowany został ośrodek narciarski olimpijski w Zakopanem, w którym odbywają się ćwiczenia przygotowawcze, a z początkiem zimy rozpoczął się właściwy trening narciarski pod kierunkiem zaangażowanego trenera zagranicznego.

W podobny sposób prowadzone będą przygotowania zawodników innych gałęzi sportów.

Dążeniem Komitetu Olimpijskiego jest wysłanie ekspedycji jak najlepiej przygotowanej i obsadzenie jedynie tych konkurencyj, w których możemy liczyć na względne chociażby powodzenie.

Polska *prasa sportowa*, mająca być w pierwszej linji propagatorem rozwoju wychowania fizycznego w Polsce, oraz czynnikiem urobienia kredytu moralnego dla tej dziedziny życia ludzkiego w naszym społeczeństwie, otrzymuje od Państwowego Urzędu W. F. i P. W. odpowiednie poparcie, celem postawienia jej na wysokości przeciętnych, międzynarodowych wymagań. Spełnia ona należycie swe zadanie przez szerzenie i rozwijanie idei wychowania fizycznego.

Sprawa upowszechnienia obowiązku wychowania fizycznego w szczególności wśród młodzieży dorastającej jest najaktualniejszym problemem społecznym. Państwowy Urząd W. F. i P. W. zainicjował i prowadzi dalej kwestję realizacji gotowego już projektu *ustawy o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego i o przysposobieniu wojskowem*. Trudności w szybkiem wprowadzeniu ustawy w czyn wynikną głównie z braku instruktorów i urządzeń, oraz z braku środków na uposażenie sił nauczycielskich w szkolnictwie powszechnem i średniem; wprowadzenie w życie tej Ustawy na wyższych uczelniach wymagać będzie zupełnie nowego zorganizowania personelu fachowego i urządzeń szkolnych. Należy tu zaznaczyć, że sprawa przymusowego wychowania fizycznego na uczelniach wyższych w Ameryce jest od kilku lat wprowadzona w życie, nie mówiąc już o szkołach średnich i powszechnych. Państwowy Urząd W. F. i P. W., mając jak najszersze poparcie w tej sprawie w Min. W. R. i O. P., usiłować będzie w ciągu przyszłego roku wprowadzić w życie choćby częściowo gotową już ustawę.

Na polu przysposobienia wojskowego Państwowy Urząd W. F. i P. W., idąc po linji ułatwienia młodzieży przygotowania do czynnej służby wojskowej, ustalił jednolite programy przygotowania przedpoborowego, oraz dostarcza potrzebnych instruktorów i środki.

Ponieważ największą podnietą w pracy gimnastyczno-sportowej są *zawody*, i one równocześnie dają nam wyniki świadczące na międzynarodowej niwie sportowej o tej czy innej sprawności sportowo-gimnastycznej społeczeństwa, przeto Państwowy Urząd W. F. i P. W. popierał stale poważniejsze przedsięwzięcia zawodnicze, tak organizacyjnie jak i finansowo.

Pomoc ta przyczyniła się znacznie do podniesienia ogólnego poziomu sportu w kraju, o czem świadczą wyniki osiągane przez naszych zawodników w spotkaniach międzynarodowych.

5. Budżet.

Ogrom zadań podjętych przez Państwowy Urząd W. F. i P. W. wymaga bardzo wielkich nakładów pieniężnych. Budżet około 6 miljonów złotych, którym rozporządzał Państwowy Urząd W. F. i P. W. w roku 1927-ym, umożliwił zaledwie *zapoczątkowanie*

najpilniejszych inwestycyj i subwencjonowanie najważniejszych placówek sportowych przez przydział przyrządów i przyborów w naturze lub w gotówce.

Ten stan rzeczy zmusił Państwowy Urząd W. F. i P. W. do zainteresowania inwestycjami szerokich kół społeczeństwa. Dzięki tym staraniom miasta otrzymają odpowiednie kredyty na budowę urządzeń sportowo-gimnastycznych. Komitety Wojewódzkie, Powiatowe i Miejskie są w tej akcji głównym czynnikiem, który usiłuje sfinansowanie najważniejszych budowli zrealizować w ramach budżetów samorządowych, oraz przez ofiarność publiczną. Zjazd Związku Miast w roku zeszłym w Poznaniu wyraził zgodną opinję w uchwale, powierzającej samorządom miejskim rozbudowę gimnastyczno-sportowych urządzeń, zakładanie stadjonów i parków sportowych. Rezultaty tej, w niektórych miejscowościach pełnej zapału pracy, są już w wielu miastach polskich widoczne.

Ponieważ cały szereg prac nowych czeka jeszcze Państwowy Urząd W. F. i P. W., nie licząc spraw zapoczątkowanych i rozwijających się, a mianowicie w pierwszej linji:

a) będące już w toku opracowanie podręczników i instrukcyj o budowie sal, pływalni, terenów sportowych i t. p.,
b) realizacja ustawy o powszechnym obowiązku wychowania fizycznego,
c) opracowanie wytycznych rozbudowy miast odnośnie rozplanowania terenów sportowych i ogrodów dziecięcych,
d) zorganizowanie stałej i powszechnej opieki lekarskiej nad sportem i wychowaniem fizycznem,
e) popieranie związków i stowarzyszeń p. w. i w. f.,
f) specjalna akcja wśród młodzieży, kobiet i dzieci pozaszkolnych („Ośrodki W F." we wszystkich większych miastach Polski),
g) wreszcie dalsza rozbudowa urządzeń gimnastyczno-sportowych,

przeto realizacja tych zamierzeń w roku budż. 1928/29 będzie wymagała zwiększenia dotychczasowych norm budżetowych, oraz uzyskania intensywniejszej pomocy ze strony społeczeństwa.

Ministerstwo Skarbu.

I.

Budżet

w latach 1925, 1926/27 i 1927/28.

Podstawę budżetu Państwa stanowi budżet Ministerstwa Skarbu, dochody bowiem tego Ministerstwa odgrywają w dochodach Państwa dominującą rolę i na nich spoczywa ciężar pokrywania wydatków państwowych.

Budżet Ministerstwa Skarbu w grupie „Administracja" nie jest budżetem wyłącznie tylko administracji skarbowej, obejmuje bowiem obok wydatków tejże administracji cały szereg innych wydatków, pozostających z administracją skarbową w luźnym tylko związku.

O ile chodzi o formalną stronę budżetu tegoż Ministerstwa, zaznaczyć należy w roku 1927 znaczny postęp. Już bowiem w ustawie o prowizorjum na I kwartał 1927 wydzielono wydatki na emerytury, renty inwalidzkie oraz na długi państwowe z budżetu Ministerstwa Skarbu i utworzono dla tych wydatków oddzielne części w budżecie Państwa. Budżet Ministerstwa Skarbu na okres 1927/28 nie obejmuje już, odmiennie od budżetu na rok 1925, wydatków na emerytury i dochodów z opłat emerytalnych, wydatków na renty oraz na długi państwowe. W ten sposób budżet Państwa, a budżet Ministerstwa Skarbu w szczególności, zyskał na jasności i przejrzystości, gdyż włączenie powyższych wydatków do budżetu Ministerstwa Skarbu utrudniało orjentację w wydatkach administracji skarbowej.

Budżet Ministerstwa Skarbu na rok 1927/28 obejmuje w grupie „Administracja" 8 działów:

1) Zarząd centralny,
2) Władze i urzędy skarbowe,
3) Zarząd Ceł,
4) Państwowy Urząd Kontroli Ubezpieczeń,
5) Ogólny zarząd skarbowy,
6) Daniny publiczne,
7) Mennicę Państwową,
8) Prokuratorję Generalną;

w grupie „Przedsiębiorstwa" 1 Dział:

Państwowe Zakłady Graficzne;

w grupie „Monopole" 6 działów:

1) Monopol sacharyny,
2) „ soli,
3) „ tytoniowy,
4) „ spirytusowy,
5) Loterję Państwową,
6) Monopol zapałczany.

1. Dochody.

Działalność Ministerstwa Skarbu skierowana jest w pierwszym rzędzie na zapewnienie Państwu odpowiednich dochodów na pokrycie wydatków państwowych. Jak wybitną rolę odgrywają dochody Ministerstwa Skarbu w stosunku do ogólnych dochodów państwowych, świadczy o tem następujące zestawienie:

Dochody budżetowe w latach 1924, 1925[1]), 1926/27 i w ciągu dziewięciu miesięcy 1927 (od 1. IV. do 31. XII. 1927) (w układzie budżetu na 1927/28).

Dochody	1924	1925	1926/27	1927/28 od 1. IV do 31. XII	1924	1925	1926/27	1927/28 od 1. IV do 31 XII
	w miljonach złotych				w odsetkach ogółu dochodów			
SUMA OGÓLNA	1.349,7	1.576,1	2.119,6	1.951,4	100,00	100,00	100,00	100,00
I. Ministerstwo Skarbu .	1.247,0	1.437,5	1.829,0	1.697,1	92,39	91,21	86,29	86,97
1) Daniny publicz. i monopole	1.182,4	1.328,3	1.754,1	1.634,3	87,60	84,28	82,76	83,75
a) Daniny publiczne	891,3	922,8	1.126,3	1.067,6	66,03	58,55	53,14	54,71
b) Monopole	291,1	405,5	627,8	566,7	21,57	25,73	29,62	29,04
2) Inne dochody . . .	64,6	109,2	74,9	62,8	4,79	6,93	3,53	3,22
II. Dochody admin. pozos. Ministerstw	102,7	116,3	151,0	116,5	7,61	7,38	7,12	5,97
III. Przedsiębiorstwa państwowe[2])	—	22,3	139,6	137,8	—	1,41	6,59	7,06

Jak zatem z powyższego zestawienia wynika, dochody Ministerstwa Skarbu wyniosły: w roku 1924 — 92%, w roku 1925 — 91%, w okresie budżetowym 1926/27 i w pierwszych 9 miesiącach okresu 1927/28 — 87%, ogółu dochodów państwowych.

Mimo, że dochody Ministerstwa Skarbu, jak to wynika z porównania cyfr absolutnych, w okresach budżetowych 1926/27 i 1927/28 w porównaniu z latami poprzedniemi, bardzo wydatnie się wzmogły i wykazują stałą tendencję dalszego wzrostu, to jednak w okresach tych obniżył się stosunek procentowy dochodów Ministerstwa Skarbu do ogólnej sumy dochodów państwowych. Okoliczność ta znamionuje nader korzystny zwrot, jaki się zaznaczył od połowy 1926 roku we wzajemnem ustosunkowaniu się źródeł dochodowych Państwa. Podczas gdy w latach 1924 i 1925 cały niemal ciężar pokrycia wydatków państwowych spoczął na budżecie Ministerstwa Skarbu, a zatem głównie na dochodach osiąganych ze świadczeń przymusowych obywateli, to już w okresie budżetowym 1926/27 zaczynają przedsiębiorstwa państwowe przyczyniać się aktywniej do pokrywania wydatków państwowych. Aktywność przedsiębiorstw, jaka się zaznaczyła w okresie budżetowym 1926/27, wzmogła się znacznie w okresie 1927/28.

Na dochody Ministerstwa Skarbu składają się dwie grupy dochodów: dochody z danin publicznych i monopolów oraz inne dochody, w tem dochody administracyjne Ministerstwa Skarbu.

W drugostronnie zamieszczonej tabeli zestawione są dochody Ministerstwa Skarbu łącznie z dochodami z opłat emerytalnych w latach 1925, w okresie budżetowym 1926/27 oraz w pierwszych 9 miesiącach okresu budżetowego 1927/28 z podziałem na powyższe dwie grupy i z uwzględnieniem podziału danin publicznych według systemu, przyjętego w budżecie.

---

[1]) Bez uwzględnienia dochodu z emisji bilonu, zarachowanego w roku 1925 w kwocie 123,2 miljonów złotych, jako dochód budżetowy.

[2]) W rubryce tej pomieszczono ostateczne wyniki wszystkich przedsiębiorstw, t. j. odliczono dopłaty uskutecznione ze Skarbu na rzecz niektórych przedsiębiorstw.

Dochody	1925	1926/27	1927/28 (od 1. IV do 31. XII)	1925	1926/27	1927/28 (od 1. VI do 31. XII)
	w tysiącach złotych			w odsetkach ogółu dochodów		
SUMA OGÓLNA	1.437.558	1.829.014	1.697.149	100,00	100,00	100,00
A) Daniny publiczne i monopole	1.328.327	1.754.110	1.634.306	92,40	95,90	96,30
I. Daniny publiczne zwyczajne	864.299	1.014.129	957.026	60,12	55,44	56,39
1) Podatki bezpośrednie	357.910	512.606	454.147			
W tem:						
a) Podatki gruntowe	49.423	91.806	40.614			
b) Podatek przemysłowy	196.812	225.126	212.587			
c) Podatek dochodowy	61.582	115.292	131.992			
2) Podatki pośrednie	107.444	147.693	122.251			
3) Cło	284.726	213.397	252.306			
4) Opłaty stemplowe	114.219	140.433	128.322			
II. Daniny publicz. nadzwyczajne.	58.460	112.129	110.602			
1) Podatek majątkowy	58.460	66.098	39.361	4,07	6,13	6,52
2) 10% nadzwyczajny dodatek	—	46.031	71.241			
III. Monopole	405.569	627.852	566.678			
1) Sacharyna	200	58	49	28,21	34,33	33,39
2) Sól	32.105	41.592	32.979			
3) Tytoń	182.437	291.052	269.057			
4) Spirytus	178.063	279.699	252.535			
5) Loterja Państwowa	5.636	6.573	5.600			
6) Zapałki	7.128	8.878	6.458			
B) Inne dochody	109.231	74.904	62.843	7,60	4,10	3,70

Powyższe zestawienie wykazuje wybitny wzrost dochodów z danin publicznych i monopolów w okresach budżetowych 1926/27 i 1927/28. Wzrost ten zaznaczył się w szczególności od połowy roku 1926. Najwydatniej wzrosły wpływy z podatków bezpośrednich i monopolów; również pomyślnie rozwinęły się dochody z opłat stemplowych i podatków pośrednich. Tylko dochód z ceł, zależny w przeważnej mierze od polityki gospodarczej Rządu, uległ w okresie 1926/27 w porównaniu z rokiem 1925 znacznej obniżce. Dzięki ulepszeniom, wprowadzonym w organizacji monopolów, mającym na celu usprawnienie administracji i potanienie produkcji, zaznaczył się w okresach 1926/27 i 1927/28 nader wybitnie rozwój dochodów z monopolów. Podczas gdy w roku 1925 dochód z monopolów stanowił 28% ogółu dochodów Ministerstwa Skarbu, to w okresie 1926/27 i w pierwszych 9 miesiącach okresu 1927/28 stosunek procentowy dochodów z monopolów, do ogólnej sumy dochodów Ministerstwa Skarbu, podniósł się do sumy okrągło 34%.

Grupą innych dochodów Ministerstwa Skarbu są objęte obok dochodów administracyjnych, istniejących również we wszystkich innych Ministerstwach jak np. ze sprzedaży zbędnych materjałów, z opłat za pewne czynności władz skarbowych, także dochody ogólnego zarządu skarbowego (Dział 5 budżetu), stanowiące poważną pozycję w dochodach Ministerstwa Skarbu.

Należą tu między innemi w dochodach zwyczajnych:

a) dochody z udziału Skarbu Państwa w zysku Banku Gospodarstwa Krajowego,
b) dochody z udziału w zysku Banku Polskiego,
c) dochód Państwowego Funduszu Gospodarczego,
d) wpływy z udziału Skarbu Państwa w dochodach Skarbu Śląskiego,
e) wpływy z odsetek od ruchomego majątku państwowego;

zaś w dochodach nadzwyczajnych:

f) wpływy z likwidacji b. Ministerstwa Aprowizacji i b. Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej,
g) wpływy z likwidacji Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej,
h) dochody, przypadające z wykonania postanowień Traktatów pokoju.

Udział Skarbu Państwa w zysku Banku Gospodarstwa Krajowego opiera się na przepisie art. 73 p. c) statutu Banku (rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 31 maja 1924, Dz. U. R. P. Nr. 46, poz. 478), w myśl którego 25% czystego zysku Banku przypada Skarbowi Państwa i samorządom w stosunku do posiadanych udziałów. Bank wpłacił z tego tytułu na rzecz Skarbu Państwa w roku 1926 kwotę 279.840 zł., a w roku 1927 kwotę 1.721.698 zł.

W myśl art. 75 statutu Banku Polskiego (obwieszczenia Ministra Skarbu z 18 października 1926, Dz. U. R. P. Nr. 109, poz. 639 i z 28 listopada 1927, Dz. U. R. P. Nr. 113, poz. 966) uczestniczy Skarb Państwa w nadwyżce zysku Banku, pozostałej po odliczeniu statutowej części zysku na fundusz zapasowy i 8% na dywidendę dla akcjonarjuszów. Wpływ z tego tytułu wyniósł w roku 1926 kwotę 3.053.266 zł., a w roku 1927 kwotę 2.153.601 zł.

Na mocy ustawy z dnia 3 marca 1925 (Dz. U. R. P. Nr. 22, poz. 154) utworzony został Państwowy Fundusz Gospodarczy, jako źródło kredytu na produkcyjne cele gospodarcze i budowlane na warunkach dochodowości, zapewniających pokrycie kosztów oprocentowania i amortyzacji 8% pożyczki w dolarach Stanów Zjednoczonych Ameryki. Wobec spadku kursu złotego w latach 1925 i pierwszej połowie 1926 r. wpływy z procentów i amortyzacji, udzielonych z tego funduszu kredytów, pokrywają tylko część kosztów oprocentowania i amortyzacji 8% pożyczki Dillonowskiej, przyczem brakująca reszta musi być pokrywaną z innych źródeł dochodowych Ministerstwa Skarbu. Zgodnie z art. 4 tejże ustawy, dochody Funduszu preliminowane są w budżecie. W roku 1926 wpłynęło z tego źródła 15.602.891 zł., a w roku 1927 — 9.676.026 zł.

Udział Skarbu Państwa w dochodach Skarbu Śląskiego opiera się na art. 5 statutu organicznego Województwa Śląskiego (Dz. U. R. P. Nr. 73, poz. 497), a oblicza się według klucza, zawartego w dodatku do tegoż artykułu.

W dochodach zwyczajnych ogólnego zarządu skarbowego mieszczą się wreszcie dochody z odsetek od ruchomego majątku państwowego. Są to głównie odsetki od lokat w bankach państwowych i dywidendy od papierów procentowych i akcyj.

Pozycje w dochodach nadzwyczajnych działu 5 mają oczywiście charakter przejściowy.

W dochodach tych figuruje między innemi dochód z likwidacji b. Ministerstwa Aprowizacji i b. Dzielnicy Pruskiej oraz dochody, jakie Polsce przypadają z wykonania niektórych postanowień traktatów pokojowych. Należą tu dochody z realizacji umów rewindykacyjnych, zawartych z Niemcami, z realizacji należności, opartych na Traktacie Ryskim, oraz należności po b. państwie austrjacko-węgierskiem.

2. Wydatki.

Wydatki budżetowe Ministerstwa Skarbu w latach 1925, 1926/27 i w pierwszem półroczu okresu budżetowego 1927/28 według poszczególnych działów ilustruje poniższe

zestawienie, zaś wydatki w tychże latach z podziałem na grupy, z uwzględnieniem rodzaju wydatków, zestawienie na str. 160.

Dział	Wydatki	1925	1926/27	1927/28 (od 1. IV do 30. IX 1927)
		w złotych		
1	Zarząd centralny	3.761.066	4.207.662	2.325.931
1a	Specjalne nagrody pieniężne dla urzędników wszystkich instancyj podległych Ministrowi Skarbu	5.508.930	2.481.271	1.299.971
2	Władze i urzędy skarbowe	50.096.435	52.622.899	25.869.415
3[1]	Władze i urzędy celne	7.014.732	7.069.726	3.255.311
3[2]	Straż celna	16.337.515	16.530.384	8.224.947
4	Państwowy Urząd Kontroli Ubezpieczeń	118.035	132.712	71.372
5	Ogólny zarząd skarbowy	43.146.763	10.945.863	3.479.242
6	Daniny publiczne	3.842.676	6.205.140	2.469.885
7	Mennica Państwowa	1.607.412	862.041	429.610
8	Prokuratorja Generalna	1.232.013	1.353.540	672.471
	Razem	132.665.577	102.411.238	48.098.155

Wydatki	1295	1926/27	1927/28 (od 1. IV do 30. IX. 1927)
	w złotych		
Osobowe	61.029.695	61.318.462	33.846.869
Administracyjno-rzeczowe	17.005.266	17.644.538	6.545.156
Inwestycyjne	4.525.397	2.948.548	343.303
Inne	50.105.219	20.499.690	7.362.827
Razem	132.665.577	102.411.238	48.098.155

Zaznacza się, że o ile chodzi o lata 1925 i 1926, nie objęto powyższemi zestawieniami ze względów porównawczych wydatków na emerytury, renty inwalidzkie i długi państwowe, aczkolwiek wydatki te mieściły się w tych latach w budżecie Ministerstwa Skarbu.

Budżet wydatków Ministerstwa Skarbu obejmuje, jak już na wstępie zaznaczono, obok wydatków administracji skarbowej w ściślejszem tego słowa znaczeniu, również wydatki, pozostające z administracją skarbową w luźnym tylko związku.

Do pierwszej grupy zaliczyć można wydatki działu 1 „Zarząd centralny", działu 2 „Władze i urzędy skarbowe" i działu 3 „Zarząd ceł", aczkolwiek i w tych działach mieszczą się również wydatki, które należą raczej do drugiej grupy. I tak: w dziale 1 pomieszczone są wydatki na publikacje ekonomiczne i działalność informacyjną zagranicy, a w dziale 2 na rekonstrukcję operatów kastralnych i na pokrycie kosztów sporządzania znaków wartościowych, które to wydatki nie pozostają z administracją skarbową w ścisłym związku.

Do drugiej grupy wydatków zaliczyć należy wydatki dalszych działów od 4 do 8.

Tabelarycznie wydatki tych dwóch grup przedstawiają się w latach 1925, 1926/27 i w pierwszym półroczu okresu budżetowego 1927/28 następująco:

Wydatki	1925	1926/27	1927/28 (od 1. IV do 30. IX. 1927)
	w złotych		
Działy 1—3	82.718 678	82.911.942	40.975.575
Działy 4—8	49.946.899	19.499.296	7.122.580
Razem	132.665.577	102.411.238	48.098.155

Po wyłączeniu w grupie pierwszej wydatków inwestycyjnych oraz wydatków na specjalne akcje, wydatki w tej grupie przedstawiają się następująco:

Wydatki	1925	1926/27	1927/28 (od 1. IV do 30. IX. 1927)
	w złotych		
Działy 1—3	76.323.416	77.190.012	39.526.959

Powyższe wydatki w zestawieniu z wpływami, osiągniętemi w tych samych okresach z danin publicznych (bez monopolów) stanowią w roku 1925 — 8,27%, w roku 1926/27 — 6,85%, w pierwszem półroczu okresu budżetowego 1927/28 — 6,32% tychże wpływów.

Przytoczone wyżej obliczenie nie daje bynajmniej podstawy do wysnuwania wniosków o kosztach ściągania danin publicznych. Przyjęte bowiem do porównania wydatki grupy pierwszej obejmują wydatki całego zarządu centralnego, następnie wydatki całego aparatu rachunkowego i kasowego, prowadzącego rachunkowość i kasowość nietylko danin publicznych, lecz obsługującego również całą administrację państwową, dalej wydatki administracji skarbowej, działów rent inwalidzkich i emerytur oraz aparatu skarbowego, współdziałającego z zarządami monopolów państwowych. Celem obliczenia w przybliżeniu kosztów ściągania danin publicznych, należałoby z jednej strony wyłączyć wszelkie wydatki administracji skarbowej, które nie pozostają w żadnym związku z wymiarem i ściąganiem danin publicznych, a z drugiej strony uwzględnić koszty spółdziałania samorządów przy wymiarze i ściąganiu tychże danin.

W każdym jednak razie podane powyżej obliczenie procentowe rzuca korzystne światło na usprawnienie administracji skarbowej i podniesienie wydajności pracy w okresie 1926/27 i 1927/28.

W drugiej grupie wydatków Państwowy Urząd Kontroli Ubezpieczeń (dział 4) nie obciąża w rzeczywistości Skarbu Państwa, gdyż cały koszt utrzymania Urzędu zwracają kontrolowane instytucje w formie opłat, które wpływają na dochód Ministerstwa Skarbu.

W dziale następnym „Ogólny zarząd skarbowy“ pomieszczone są wydatki wspólne różnym działom administracji skarbowej; mieszczą się tu również wydatki nie związane z administracją skarbową. I tak: z paragrafu „Różne dochody“ pokrywane są zwroty sum niezależnie pobranych w poprzednich okresach budżetowych nie tylko przez władze skarbowe, lecz także przez inne władze państwowe. Znaczniejszą pozycję w tym dziale stanowią wydatki na nagrody za wykrycie przestępstw, polegających na uszczupleniu dochodu skarbowego, albo na naruszeniu zakazu przywozu, wywozu lub przewozu towarów (przestępstwa celne, akcyzowe i monopolowe). W okresie ograniczeń dewizowych

pokrywano również z tego kredytu wydatki na nagrody za wykrycie naruszeń przepisów o obrocie walutowym i dewizowym. Poza tem w dziale tym mieszczą się wydatki związane z nadzorem nad instytucjami finansowemi, oraz wydatki na emisję i administrację pożyczek wewnętrznych. Budżet nadzwyczajny tegoż działu obejmuje między innemi także kredyty na likwidację majątków niemieckich, w których mieści się również koszt utrzymania Komisarjatu w Poznaniu do spraw likwidacji tychże majątków.

Dział 6 „Daniny publiczne" zawiera kredyty na zwroty danin publicznych (podatków, opłat stemplowych, ceł, daniny lasowej), pobranych w poprzednich okresach budżetowych nienależnie lub w kwotach wyższych, aniżeli należało, a ponadto kredyty na odszkodowania, wypłacane związkom komunalnym na zasadzie art. 43 ustawy o tymczasowem uregulowaniu finansów komunalnych (z 11 sierpnia 1923, Dz. U. R. P. Nr. 94, poz. 747) za wymiar i pobór niektórych podatków państwowych.

Działy 7 i 8 obejmują budżety Mennicy Państwowej i Prokuratorji Generalnej. Ta ostatnia figurowała do roku 1925 w budżecie Prezydjum Rady Ministrów; po wejściu w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 9 grudnia 1924, Dz. U. R. P. Nr. 107, poz. 967, zmieniającego ustrój Prokuratorji Generalnej, została Prokuratorja podporządkowana Ministrowi Skarbu, wobec tego przeniesiono w roku 1925 jej budżet do budżetu Ministerstwa Skarbu.

Mennica Państwowa, figurująca dotychczas w budżecie administracji, a będąca w istocie przedsiębiorstwem, będzie przeniesiona już w najbliższym okresie budżetowym do grupy przedsiębiorstw.

3. Państwowe Zakłady Graficzne.

W grupie „Przedsiębiorstwa" zawiera budżet Ministerstwa Skarbu na rok 1927/28 plan finansowo-gospodarczy Państwowych Zakładów Graficznych.

Zakłady te zostały utworzone w roku 1919 przy Ministerstwie Skarbu i miały na celu wyrób wszelkich wymiennych znaków państwowych, papierów wartościowych, znaków uiszczenia opłat podatkowych i wszelkiego rodzaju znaków płatniczych, mających związek z dochodami Skarbu Państwa.

Wobec przeprowadzenia reformy walutowej i powołania do życia Banku Polskiego, jako instytucji wyposażonej w przywilej emisji biletów bankowych, Państwowe Zakłady Graficzne utraciły dla Państwa swe pierwotne znaczenie. To też rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 czerwca 1924 r., Dz. U. R. P. Nr. 56, poz. 575, upoważnia Ministra Skarbu do sprzedaży zakładów mającej powstać spółce akcyjnej. Według umowy, zawartej dnia 26 maja 1925 między Ministrem Skarbu a Bankiem Polskim, ma być powołana do życia spółka akcyjna, której celem będzie prowadzenie wytwórni znaków wartościowych i która ma przejąć nieruchomości oraz potrzebne urządzenia i zapasy Państwowych Zakładów Graficznych.

Państwowe Zakłady Graficzne nie przynoszą Skarbowi Państwa dochodu, nie otrzymują też ze Skarbu Państwa dotacyj.

4. Monopole.

Wpływy z monopolów w latach 1925, 1926/27 (okres od 1. IV. 1926 do 31. III. 1927) i w pierwszych 9 miesiącach okresu budżetowego 1927/28 podane są powyżej (patrz str. 158 A.). Wpłat do Skarbu, uskutecznionych przez monopole: tytoniowy, spirytusowy i Loterję Państwową, nie należy identyfikować z zyskiem bilansowym, osiągniętym w danym okresie; monopole te bowiem nie zostały wyposażone ze Skarbu w potrzebne

fundusze obrotowe, częścią zatem zysku zasilają swe kapitały obrotowe, a ponadto pokrywają swe wydatki inwestycyjne, które w początkach ich istnienia były z natury rzeczy znaczniejsze.

Bliższe dane o monopolach soli, tytoniowym, spirytusowym i zapałczanym zawierają osobne rozdziały.

Monopol sacharyny, utrzymany na obszarze Państwa na podstawie przepisów b. państw zaborczych, przestał istnieć wobec wejścia w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1927 o sztucznych środkach słodzących (Dz. U. R. P. Nr. 89, poz. 797). Pod względem fiskalnym monopol ten był bez znaczenia.

Monopol loterji opiera się na ustawie z dnia 26 marca 1920 r., Dz. U. R. P. Nr. 31, poz. 180, która uznała organizowanie i prowadzenie wszelkiego rodzaju loterji na obszarze Państwa za monopol państwowy i powołała do życia przedsiębiorstwo „Polska Państwowa Loterja Klasowa". Organem, sprawującym z ramienia Ministra Skarbu zarząd przedsiębiorstwa, jest Generalna Dyrekcja z siedzibą w Warszawie. Sprzedaży losów dokonywują tylko osoby, które otrzymały koncesję. Prócz zwyczajnych loteryj klasowych, urządza Dyrekcja dwa razy w roku także loterje na cele dobroczynne.

W związku z poprawą stosunków gospodarczych, wzmogła się — jak to wynika z zestawienia podanego powyżej (patrz str. 158 A) — dochodowość Loterji Państwowej w okresach budżetowych 1926/27 i 1927/28.

II.

Organizacja Ministerstwa Skarbu i ilość urzędników.

Organizacja administracji skarbowej wykazywała przed majem 1926 r. liczne i poważne niedokładności. Niedokładności te, a zwłaszcza nieokreślenie, względnie nienależyte określenie kompetencyj władz I, II i III instancji oraz brak jednolitości tak w organizacji, jak i w sposobie urzędowania poszczególnych jednostek administracyjnych, wprowadzały chaos w urzędowaniu, powodowały niejednokrotnie obarczenie urzędników, zwłaszcza w wyższych instancjach, zbędną i nieproduktywną pracą oraz uniemożliwiały Ministerstwu należyte kierownictwo całym aparatem skarbowym.

W tym stanie rzeczy okazało się konieczne przeprowadzenie gruntownej reformy organizacji administracji skarbowej. Z natury rzeczy reforma taka musiała być przeprowadzoną stopniowo po dokładnem zbadaniu wszelkich wad w organizmie skarbowym, zapoznaniu się z przyczynami ich istnienia i ustaleniu sposobów usunięcia.

Pierwszym etapem pracy Ministerstwa w tej dziedzinie było powołanie do życia we wrześniu 1926 roku specjalnej komisji do zbadania organizacji i sposobu urzędowania władz skarbowych I i II instancji, złożonej z wybitnych znawców poszczególnych dziedzin administracji skarbowej. Komisja ta po przeprowadzeniu szczegółowej lustracji sześciu Izb Skarbowych (Lwów, Poznań, Warszawa, Wilno, Łuck i Łódź) przedłożyła obszerne i szczegółowe sprawozdanie, na podstawie którego wydane zostało rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 20 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 66, poz. 588) o organizacji i zakresie działania Izb Skarbowych i podległych Izbom urzędów.

Rozporządzenie powyższe oparte na ogólnych zasadach ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych (Dz. P. P. P. Nr. 65, poz. 391) utrzymuje dotychczasową strukturę administracji skarbowej, według której jako władze II instancji fungują Izby, zaś jako władze I instancji Urzędy Skarbowe: a) podatków i opłat, b) akcyz i monopolów, c) opłat stemplowych i d) kasy skarbowe; w miejsce jednak dotychczasowej zupełnej niezależności urzędów I instancji od siebie wprowadza

rozporządzenie częściowe podporządkowanie Kas Skarbowych Naczelnikom Urzędów Skarbowych, przez co umożliwia tymże konieczny nadzór nad całokształtem agend skarbowych w powiecie, a upoważniając ich nadto do dysponowania personelem Kas Skarbowych, daje możność należytego wykorzystania personelu przez użycie tegoż w razie potrzeby do prac w Urzędzie Skarbowym.

Za dalszą niewątpliwie korzystną reformę nowej organizacji Izb Skarbowych i podległych Izbie Urzędów uznać należy przeprowadzone tak w I jak i w II instancji zcentralizowanie agend rachunkowych. Przeprowadzone to zostało w instancji II przez włączenie istniejących dotychczas przy poszczególnych Wydziałach Izby rachub do Wydziału Rachunkowo-Kasowego, w instancji zaś I przez przekazanie prowadzonych dotychczas przez Urzędy Skarbowe podatkowych ksiąg bierczych do Kas Skarbowych. Osiągnięto przez to jednolitość w sposobie prowadzenia ksiąg, zabezpieczono fachowy nadzór nad ich prowadzeniem, umożliwiono racjonalniejsze wykorzystanie personelu i dokonano koniecznego odłączenia agend rachunkowych od agend wymiarowych.

Nowe rozporządzenie reguluje pozatem największą dotychczasową bolączkę aparatu skarbowego, a mianowicie sprawę kompetencji hierarchicznej władz skarbowych. W dziedzinie tej poza zakresem działania uregulowanym niezbyt wyczerpująco obowiązującemi ustawami, istniały tylko dorywcze zarządzenia, często zmieniane, a przytem niezupełnie przestrzegane, wskutek czego sprawy błahe niekiedy przedstawiane były do decyzji Ministerstwa Skarbu. Przy regulowaniu tej kwestji przyjęto za zasadę, że Ministerstwo Skarbu wykonuje ogólny nadzór nad całokształtem agend skarbowych i wydaje ogólne zarządzenia, mające na celu jednolitą interpretację ustaw, Izby Skarbowe natomiast ponoszą bezpośrednią odpowiedzialność za wszystkie czynności władz skarbowych w swych okręgach administracyjnych i otrzymują wskutek tego szersze niż dotychczas uprawnienia w dziedzinie personalnej i gospodarczej. Władzom I instancji rozszerzono zakres działania w sprawach fachowych, wychodząc z założenia, iż władze te, jako najbliżej stykające się z płatnikiem i najlepiej znające jego położenie ekonomiczne, są najbardziej powołane do załatwiania wszelkich spraw tych płatników, zwłaszcza próśb o udzielenie rat, wstrzymanie egzekucji i t. d., jedynie sprawy znaczniejszej wagi np. o rozstrzygnięcie zasadniczej kwestji lub o udzielenie znaczniejszych ulg w spłacie zaległości podatkowych rozstrzygane są przez władze II instancji. W Izbach Skarbowych wprowadzono jednolitą organizację przez uskutecznienie podziału na Wydziały oraz Wydziałów na Oddziały z równoczesnem ścisłem określeniem kompetencyj tak Wydziałów jak i Oddziałów. Przeprowadzono nadto w Izbach Skarbowych zcentralizowanie czynności dotyczących sporządzania czystopisów, powielania pism i archiwum, tworząc dla tych spraw osobną kancelarję główną przy Wydziale Ogólnym Izby Skarbowej.

W celu usprawnienia agend kancelaryjnych wydano nową instrukcję biurową dla Izb Skarbowych i Urzędów Skarbowych, ogłoszoną w Nr. 25 Dziennika Urzędowego Ministerstwa Skarbu z dnia 1. IX. 1927 r. pod poz. 264.

Niezależnie od omówionej wyżej reorganizacji władz skarbowych, Ministerstwo Skarbu, mając na celu tak usprawnienie aparatu skarbowego jak i ułatwienie płatnikom bezpośredniego kontaktu z władzami wymiarowemi, stale zwiększa w większych ośrodkach przemysłowych i gospodarczych ilość Urzędów Skarbowych, tak np. w Warszawie powiększono ilość urzędów do 33, w Łodzi do 12, w Poznaniu do 3 i t. d.

Reorganizację Ministerstwa Skarbu przeprowadzono przez wydanie nowego statutu, ogłoszonego rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 29 sierpnia 1927 r. (Monitor Polski Nr. 208, poz. 535).

Nowy statut organizacyjny dzieli Ministerstwo Skarbu na 8 Departamentów, te zaś na łącznie 39 Wydziałów, podczas gdy uprzednio było 7 Departamentów o tej samej łącznej liczbie Wydziałów. Reorganizacja Ministerstwa przeprowadzona została na zasadach jak najdalej idącej oszczędności i pod kątem widzenia interesów służby.

Mimo bowiem utworzenia ośmego Departamentu (Likwidacyjnego, który utworzony został w miejsce wcielonego do Ministerstwa G. U. L.) ilość Wydziałów nie uległa zmianie, ilość zaś funkcjonarjuszów znacznie została zmniejszoną. Zniesiono cały szereg Wydziałów zbędnych a utworzono Wydziały nowe, których utworzenia wymagał interes służby. Do nowoutworzonych Wydziałów zaliczyć należy Wydział Administracyjny i Karny w Departamencie Ogólnym, Komisarjat Bankowy w Departamencie Obrotu Pieniężnego, Wydział Rent Inwalidzkich w Departamencie Budżetowym, Wydział Ustawodawstwa Celnego w Departamencie Ceł, Wydział Katastralny w Departamencie Podatków i Opłat, a nadto powołany do życia w Departamencie Akcyz i Monopolów specjalny Komitet Techniczny, podporządkowany bezpośrednio Dyrektorowi Departamentu.

Przez utworzenie w Departamencie Ogólnym Wydziału Administracyjnego i Karnego ześrodkowano sprawy personalne Izb Skarbowych, Dyrekcyj Ceł i podległych im urzędów, sprawy szkolenia, doboru, ewidencji personelu oraz ześrodkowano orzecznictwo karno-skarbowe.

Daje to Ministerstwu możność równomiernego traktowania urzędników wszystkich działów służby skarbowej, stosowania jednolitej polityki personalnej oraz zapewnia jednolitość w interpretacji ustawy karno-skarbowej i sprężystość w zwalczaniu nadużyć skarbowych.

Konieczność kreowania Wydziału Rent Inwalidzkich, Katastralnego, Ustawodawstwa Celnego, dalej Komisarjatu Bankowego i Komitetu Technicznego wykazała praktyka. W szczególności podnieść należy potrzebę kreowania Wydziału Rent Inwalidzkich, z uwagi na stały wzrost wydatków państwowych na zaopatrzenie inwalidów wojennych i ich rodzin oraz rodzin po poległych, zmarłych i zaginionych w związku ze służbą wojskową i idący z tem w parze znaczny wzrost spraw inwalidzkich. Istnienie tego Wydziału umożliwia ponadto szybkie załatwianie spraw inwalidzkich i zapewnia tym sprawom należytą opiekę, o którą przy złączeniu ze sprawami emerytur z natury rzeczy było trudno.

Nowoutworzony Komitet Techniczny przy Departamencie Akcyz i Monopolów ma zadanie opracowywania wszelkich zagadnień charakteru technicznego w stosunku do podatków pośrednich i monopolów, zapełnia zatem istniejącą lukę w funkcjonowaniu tegoż Departamentu.

Uregulowano również i sprawy organizacyjne monopolów, a mianowicie wydane zostały nowe rozporządzenia o organizacji Polskiego Monopolu Tytoniowego i Państwowego Monopolu Spirytusowego z dnia 27 listopada 1926 r., ogłoszone w Nr. 127 Dziennika Ustaw pod poz. 742 i 743. Celem tych rozporządzeń jest należyte rozgraniczenie kompetencyj Ministra Skarbu, Ministerstwa Skarbu i Dyrekcji tych monopolów. Wprowadzają one ponadto specjalne Komisje Rewizyjne dla Polskiego Monopolu Tytoniowego i dla Państwowego Monopolu Spirytusowego. Komisje te są organami Ministra Skarbu, kontrolującemi stale i szczegółowo całą działalność zarządów monopolów państwowych, a nadto zapewniającemi bezpośredni kontakt Ministra Skarbu z zarządami tych monopolów. Dotychczasowe wyniki działalności Komisyj Rewizyjnych okazały, że istnienie ich jest nietylko potrzebne lecz i konieczne. Dla unormowania w ten sam sposób nadzoru Ministra Skarbu i nad innemi monopolami poruczono Komisji Rewizyjnej dla Polskiego Monopolu Tytoniowego spełnianie tych samych funkcyj w odniesieniu do Biura Sprzedaży Soli i Sacharyny, Komisji zaś dla Państwowego Monopolu Spirytusowego w odniesieniu do Dyrekcji Loterji Państwowej.

Jako jeden z dalszych etapów pracy Ministerstwa nad reorganizacją administracji skarbowej podnieść należy przeprowadzoną w trosce o wszechstronne wyzyskanie podległych Ministerstwu organów reorganizację Straży Celnej, dokonaną rozporządzeniem z dnia 31 sierpnia 1927 r. (ogłoszonem w Dz. U. Rz. P. Nr. 82, poz. 716). Rozporządzenie powyższe przeprowadza konsekwentnie zasadę zorganizowania Straży Celnej na sposób

wojskowy i tworzy z niej odrębny korpus, uniezależniony zupełnie od administracyjnych władz skarbowych. Sprawowanie bowiem zarządu Strażą Celną w zakresie organizacyjnym, osobowym, wyszkolenia, materjalnego zaopatrzenia i budżetowym oraz kierownictwo służbą i nadzór nad nią poruczone zostało Naczelnemu Inspektorowi Straży Celnej, podległemu bezpośrednio Ministrowi Skarbu. Naczelny Inspektor funkcje swe spełnia przez podległych mu Inspektorów Okręgowych, Inspektorów, Komisarzy i Przodowników Placówek Straży Celnej. Usamodzielnienie Straży Celnej usuwa dotychczasowe największe zło w jej organizacji, umożliwia dalej nietylko sprawniejszą ochronę granicy, lecz również i wykorzystanie Straży w szerszym niż dotąd zakresie.

Osobny rozdział wypadnie poświęcić sprawom personalnym. W tej dziedzinie zrobiono również wielkie postępy w kierunku należytego wykorzystania personelu, ograniczenia, o ile możności jego ilości, jak również w kierunku doboru kandydatów do służby skarbowej. Jak świadczą dołączone zestawienia stan faktyczny personelu w administracji skarbowej wynosił na dzień 1. X. 1927 r. 14.592 osób, co w porównaniu ze stanem faktycznym na dzień 1. IV. 1926 r., wynoszącym 15.381 osób, wykazuje redukcję o 789 osób. Redukcję powyższą uznać należy za znaczną zwłaszcza z uwagi na to, że agendy administracji skarbowej wcale nie zmniejszyły się, lecz przeciwnie stale wzrastają. Z liczby zredukowanych osób przypada na Ministerstwo znaczna cyfra, bo wynosząca 121 osób. Stan bowiem faktyczny personelu Ministerstwa Skarbu wynosił w dniu 1. IV. 1926 r., licząc razem z Głównym Urzędem Likwidacyjnym — 615 osób, podczas gdy w dniu 1. X. 1927 r. wynosi już łącznie z nowoutworzonym Departamentem Likwidacyjnym jedynie 494 osób.

Dalsze starania Ministerstwa Skarbu szły w kierunku pozyskania dla administracji skarbowej większej ilości lepiej pod względem naukowym kwalifikowanych kandydatów, a mianowicie kandydatów z wyższem i średniem wykształceniem, których brak w administracji daje się dotkliwie odczuwać. Załączone zestawienia wykazują, że i w tej dziedzinie osiągnięto pewną poprawę, ilość bowiem funkcjonarjuszów z wyższem i średniem wykształceniem wykazuje zwyżkę, podczas gdy ilość funkcjonarjuszów z niższem wykształceniem spadła.

Korzystną inowacją okazało się wprowadzenie, w miejsce istniejących uprzednio odrębnych etatów dla poszczególnych działów służby skarbowej, wspólnego etatu dla Izb i podległych Izbom Urzędów, co daje Prezesom Izb prawo do swobodnego dysponowania personelem i w związku z tem pozwala na racjonalniejsze jego wykorzystanie.

Wprowadzenie wspólnego etatu zamiast odrębnych etatów dla poszczególnych działów służby skarbowej usuwa także i dotychczasową nierównomierność w traktowaniu urzędników przy awansach.

III.

Budżet Państwa w latach 1926 i 1927.

1. Formalno - prawne podstawy gospodarki państwowej w roku 1926 i w pierwszym kwartale roku 1927.

Gospodarka Skarbu Państwa w roku 1926 od samego początku oparta była na t. zw. prowizorjum budżetowem; wprawdzie z końcem 1925 roku został wniesiony do Sejmu preliminarz budżetowy na 1926 rok i został następnie przez rząd koalicyjny przerobiony w kierunku zmniejszenia wydatków i dochodów, przy pozostawieniu deficytu budżetowego na sumę zł. 202 miljonów, to jednak preliminarz ten i jego zmiany zostały tylko planem nieuchwalonym przez Izby Ustawodawcze.

To też w maju 1926 roku gospodarka skarbowa była tak, jak w całym 1926. roku, oparta na prowizorjum budżetowem. W szczególności obowiązywało wówczas prowizorjum budżetowe na okres od 1 maja do 30 czerwca r. 1926 (Ust. z dn. 30 kwietnia r. 1926, Dz. U. Nr. 42, poz. 258).

Prowizorjum to upoważniało Rząd do wydatkowania sumy 311 miljonów w ciągu dwóch miesięcy, czyli przeciętnie 155 miljonów miesięcznie. Oczywiście tak niska suma upoważnień budżetowych była możliwa li tylko przy zastosowaniu procentowych zniżek uposażeń urzędniczych, wprowadzonych t. zw. ustawą sanacyjną, w dn. 22 grudnia r. 1925 (Dz. Ust. Nr. 129, poz. 916), jak również ograniczeniem do zupełnego minimum wszelkich inwestycyj państwowych.

Ponieważ chwila ówczesna nie dawała możności ustawodawczego załatwienia definitywnie budżetu na rok 1926, przeto Rząd poszedł drogą prowizorjów budżetowych, w szczególności wniósł z końcem czerwca 1926 do Sejmu prowizorjum budżetowe na czas od 1 lipca do 30 września r. 1926, w którym zażądał upoważnień do wydatkowania kwoty 458 miljonów, t. j. przeciętnie 153 miljony miesięcznie, mimo, iż równocześnie, bo z dniem 1 lipca, uchylono procentowo zmniejszenie uposażeń urzędniczych.

Zestawienie stanu osobowego

Dział		Stopień służbowy												Ryczałt
		II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	
Centrala M-wa Sk. wraz z Gł. Urzęd. Likwid. i Komisarjatem w Poznaniu, urzęd. Pożyczek Państwow. i Państw. Urzęd. Kontroli Ubezp.	Stan fakt.	1	5	14	59	113	74	85	105	64	14	2		
	Etat 1926	1	4	12	56	107	89	85	90	65	19	5		
Izby Skarb. i podległe urzędy wraz z Kontrolą skarbową	Stan fakt.		1	10	59	341	844	1717	2674	2606	2803	595	37	
	Etat 1926			12	51	466	999	2029	3244	2889	2520	390		
Dyrekcje Ceł, podległe urzędy celne i Inspektorat Ceł w Gdańsku . .	Stan fakt.			2	6	32	63	136	295	544	347	61	2	
	Etat 1926			2	6	39	86	161	375	538	376	24		
Straż celna . . .	Stan fakt.				1	4	33	112	53	100				
	Etat 1926				1	4	36	118	60	116				
Państwowe Zakł. Graficzne . . .	Stan fakt.				2	6	9	27	29	5			5	6
	Etat 1926				2	9	16	51	55	30				6
Mennica Państw.	Stan fakt.				3	4	3	7	2	3				
	Etat 1926			1	2	6	6	12	6	3				
Prokuratorja Generalna	Stan fakt.	1		10	22	28	18	39	29	33	22	15		
	Etat 1926		1	11	25	31	18	42	31	31	22	14		
Razem . . .	Stan fakt.	2	6	36	152[2])	528[3])	1044	2123	3187	3355	3186	673	44	6
	Etat 1926	1	5	38	143	662	1250	2498	3861	3672	2937	433		6
	Przekrocz.	1	1		9						249	240	44	
	Braki			2		134	206	375	674	317				

Uwagi. [1]) W tem 1 w X st. służb.
[2]) W tem 3 kontraktowych.
[3]) W tem 14 kontraktowych.

Zestawienie stanu osobowego

Centrala M-wa Sk. wraz z Komisarjatem likwid. w Poznaniu, urzęd. Pożyczek Państ. i Państw. Urzęd. Kontroli Ubezp..	Stan fakt.	1	1	12	49	97	81	77	93	55	7	1		
	Etat 1927	1	3	12	53	105	82	85	93	64	19	1		
Izby Skarbowe i podległe urzędy wraz z Kontrolą skarbową . . .	Stan fakt.		1	11	50	356	891	1867	2595	2362	2445	402	20	
	Etat 1927			12	52	477	1009	2029	3205	2798	2297	292		
Dyrekcje Ceł, podległe urzędy celne i Inspektorat Ceł w Gdańsku . .	Stan fakt.			2	6	30	63	137	297	522	312	32	8	
	Etat 1927			2	6	37	81	160	368	513	327	10		
Straż celna . . .	Stan fakt.				1	3	32	103	47	104[3]				
	Etat 1927				1	4	36	121	44	105[3]				
Państwowe Zakłady Graficzne . .	Stan fakt.				2	4	8	17	22	4				7
	Etat 1927				1	4	8	33	24	14	3			6
Mennica Państwowa	Stan fakt.				3	3	3	5	1	1				
	Etat 1927			1	2	3	6	6	3	2				
Prokuratorja Generalna	Stan fakt.	1		10	24	26	16	43	28	37	19	18		
	Etat 1927	1		11	25	32	18	41	31	33	21	13		
Razem . . .	Stan fakt.	2	2	35	134	519[5])	1094[6]	2249	3083	3085[3]	2783	453	28	7
	Etat 1927	2	3	38	140	662	1240	2475	3768	3529	2667	316		6
	Przekrocz.										116	137	28	1
	Braki		1	3	6	143	146	226	685	444				

Uwagi. [1]) W tem 2 w X st. służb.
[2]) ,, 1 w X st. służb.
[3]) ,, 98 niższych funkcjonarjuszów.
[4]) ,, 1 w X st. służb.
[5]) W tem 6 kontraktowych.
[6]) ,, 19 kontraktowych.
[7]) ,, 4 w X st. służb.

z dnia 1 kwietnia 1926 r.

Grupa płac prac. kontrakt. i sezon.						Razem	W tem ze studjami			Grupa płac funkcjonarj. niższych						Razem
VII	VIII	IX	X	XI	XII		wyż-szemi	śred-niemi	niż-szemi	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	
7	5	1	5	5		559	241	150	168	2		1	2	28	26	59
						533				2			1	33	38	74
13	16	77	168	296	248	12.505	796	1466	10 243	1		5	62	798	459	1 325
						12.600							50	971	308	1 329
	2	2	11	9	11	1.523	60	317	1146	2[1])	1	9	1	77	135	225
						1.607						8		86	128	222
			2	1	29	335	4	69	262	502	839	4 401				5 742
						335				629	1088	4 368				6 085
6	22	28	28	27	8	208	11	130	67			7		6		13
						169						7		6		13
1	5	6				34	6	20	8					2	1	3
						36								2	3	5
						217	119	15	83	1		6	4	14	3	28
						226				1		1		17	8	27
27	50	114	214	338	296	15.381	1237	2167	11 977	508[1])	840	4 429	69	925	624	7 395
						15.506				632	1088	4 384	51	1 115	485	5 7755
27	50	114	214	338	296							45	18		139	
						125				124	248			190		360

z dnia 1 października 1927 r.

3	4	1	8	4		494	205	125	164	2[1])		1	3	27	31	64
						518				2[1])		1	4	31	28	66
39	35	132	258	358	168	11.990	825	1568	9 597	1		201	111	534	371	1 218
						12.171						246	105	636	255	1 242
1	2	3	9	8	3	1.435	72	314	1 049	2[1])	1	16	1	66	133	219
						1.504						7		86	126	219
						289	4	69	216	505	810	3 984				5 299
						311				585	931	4 259				5 775
6	23	15	19	14		141	11	98	32	1[4])		2		5		8
						93								4		4
1	1	3				21	6	10	5					2		2
						23								2		2
						222	124	17	81			6	4	12	3	25
						226						8	3	11	1	24
50	65	154	294	384	171	14.592[3])	1247	2201	11 144	511[7])	811	4 210	119	646	538	6 835
						14.846				588	931	4 521	112	770	410	7 332
50	65	154	294	384	171								7		128	
						254				77	120	311		124		497

W toku wykonywania prowizorjum budżetowego zaszła potrzeba zwiększenia wydatków niektórym Ministerstwom, w związku ze spadkiem złotego, który nastąpił w czasie do końca maja roku 1926 i w związku z rozszerzeniem akcji inwestycyjnej. Prowizorjum budżetowe na trzeci kwartał zostało zatem uzupełnione dodatkową ustawą o prowizorjum budżetowem dalszą kwotą 16 miljonów złotych tak, iż przeciętnie upoważnienia prowizorjalne w poszczególnych miesiącach trzeciego kwartału wynosiły 158 miljonów złotych.

Ostatni kwartał roku 1926 objęty został również ustawą o prowizorjum, która według propozycji Rządu miała upoważniać go do wydatkowania kwoty 484 miljonów, jako kwoty niezbędnie potrzebnej na zaspokojenie żywotnych interesów i potrzeb Państwa w tym okresie. Jednakże Sejm większością głosów zmniejszył proponowaną przez Rząd kwotę o 34 miljony, a zatem do sumy 450 miljonów, przyczem wychodził z założenia, że Państwo Polskie nie powinno wydawać więcej miesięcznie, jak 150 miljonów zł.

Ponieważ jednak Rząd, który temu skreśleniu się sprzeciwiał, nie był oczywiście w możności wskazać, w których częściach budżetu i jakie wydatki mogłyby być zmniejszone, w tym sensie, aby nie wydatkować więcej, jak 150 miljonów miesięcznie, przeto i Sejm nie potrafił wskazać konkretnie tych wydatków, któreby miały ulec redukcji. Wobec tego pozostawiono w ustawie rozdzielnik kredytów na poszczególne Ministerstwa, zamykający się w rezultacie sumą 484 miljony, a równocześnie polecono Rządowi, aby zaoszczędził z tej ogólnej sumy 34 miljony, nie wskazując konkretnie, jakie to oszczędności miałyby być zarządzone.

Suma upoważnień wydatkowych w czwartym kwartale 1926 roku została później ustawą o prowizorjum budżetowem na pierwszy kwartał 1927 roku zwiększona wprawdzie o kwotę okrągło 39 miljonów, przeznaczono ją jednak na konkretne wydatki, w szczególności na zapłacenie długów państwowych, związanych z interwencją giełdową dla ratowania złotego w 1925 roku i z wcześniejszą wypłatą raty pożyczki Dillonowskiej; reszta kredytów przeznaczona była na opłatę ryczałtów pocztowych w poszczególnych Ministerstwach. Tem samem granica 450 miljonów zł., zakreślona w pierwotnej ustawie o prowizorjum budżetowem na IV kwartał 1926, nie została podwyższona.

Ostatnią wreszcie ustawą o prowizorjum budżetowem jest ustawa z dnia 18 grudnia 1926 roku (Dz. U. Nr. 125, poz. 725), o prowizorjum budżetowem na czas od 1 stycznia do 31 marca 1927 roku, która upoważniała do wydatkowania łącznie sumy 493 miljony kwartalnie, to jest miesięcznie okrągło 165 miljonów. Zwyżka tłumaczy się podwyższeniem uposażeń funkcjonarjuszy państwowych o 10%, która to podwyżka została wprowadzona w życie właśnie omawianą ustawą o prowizorjum budżetowem, z mocą obowiązującą od 1 stycznia 1927 roku.

Ponieważ, jak o tem później będzie mowa, zdecydowane było już wówczas, że rok 1926 nie będzie objęty definitywnie budżetem i że nowy okres budżetowy rozpoczynać się będzie od 1 kwietnia 1927 roku, przeto ustawa o prowizorjum budżetowem na pierwszy kwartał 1927 roku załatwiła definitywnie sprawę gospodarki budżetowej w okresie od 1 stycznia roku 1926 do 31 marca roku 1927.

Wszystkie poprzednie prowizorja budżetowe wychodziły z założenia, iż wydatki dokonywane na podstawie tych prowizorjów będą zarachowane na konstytucyjnie zatwierdzić się mający budżet. Dalej prowizorja poprzednie opierały się, o ile idzie o schemat budżetowy, na budżecie roku 1925 i mimo, iż podawały sumę łączną wydatków dla poszczególnych części budżetu, to jednak zawsze ustalono jako zasadę, iż wydatki w poszczególnych Ministerstwach nie mogą przekraczać stosunkowo takiej części poszczególnych kredytów (działów, rozdziałów i paragrafów) budżetu roku 1925, jaka odpowiadała kalendarzowemu okresowi, na który dane prowizorjum obowiązywało, a więc przy prowizorjum budżetowem jednomiesięcznem — jak np. prowizorjum na miesiąc kwiecień — nie wolno było wydatkować w poszczególnych kredytach więcej, jak $^1/_{12}$ część kredytów r. 1925, przy prowizorjum kwartalnem nie wolno było więcej wydatkować, jak $^1/_4$ tych

kredytów. Równocześnie wprowadzono we wszystkich ustawach o prowizorjum budżetowem bardzo szerokie upoważnienia Ministra Skarbu, a polegające na możności przenoszenia kredytów w obrębie całej części budżetu między wszystkiemi paragrafami z wyjątkiem § 1, to jest kredytu obejmującego wydatki na uposażenia funkcjonarjuszy państwowych.

Z chwilą, gdy było już wiadomo, że nie będzie więcej budżetu na rok 1926, uregulowano sprawę formalnej gospodarki skarbowej w 1926 roku i pierwszym kwartale 1927 roku w następujący sposób: dochody i wydatki państwowe w czasie od stycznia roku 1926 do marca 1927 roku zostają ujęte w dwóch zamknięciach rachunkowych: pierwszy — od 1 stycznia do 31 marca 1926 roku, drugi od 1 kwietnia roku 1926 do 31 marca roku 1927. Równocześnie wprowadzono pewne ulgi dla przedsiębiorstw państwowych i monopoli, dając im możność sporządzania zamknięcia budżetu za cały okres pięciu kwartałów z podziałem na rok kalendarzowy 1926 r. i pierwszy kwartał roku 1927, zależnie od potrzeb danego przedsiębiorstwa lub monopolu.

Równocześnie ustalono w ustawie o prowizorjum budżetowem z 18 grudnia roku 1926, że kredytami budżetowemi dla zamknięć rachunkowych w administracji są kredyty otwierane w poszczególnych częściach, działach i paragrafach przez Ministra Skarbu, w granicach łącznej kwoty kredytów, preliminowanej dla danej części budżetu we wszystkich ustawach o prowizorjum budżetowem, w przedsiębiorstwach zaś i monopolach państwowych plany finansowo-gospodarcze zatwierdzone przez Ministra Skarbu.

W ten sposób ostatnia ustawa o prowizorjum budżetowem ujmuje wszystkie upoważnienia, zawarte w poszczególnych ustawach o prowizorjum budżetowem w jedną całość, która wyraża się jedną cyfrą dla każdej części budżetu, w obrębie której Minister Skarbu ustala kredyty w poszczególnych działach, rozdziałach i paragrafach.

Tą drogą dostosowano rok 1926 już do nowego okresu budżetowego, bo zamknięcia rachunków za czas od kwietnia roku 1926 do końca marca 1927 stworzą podstawę porównawczą dla budżetów lat następnych.

Ustawa o prowizorjum budżetowem na pierwszy kwartał 1927 zawierała ponadto dwie nowe dla administracji państwowej bardzo ważne reformy, mianowicie upoważniła Ministra Skarbu do udzielenia Ministerstwu Spraw Wojskowych z zapasów kasowych zaliczek zbożowych do wysokości 10 mijonów złotych. Upoważnienie to miało na celu umożliwienie wojsku wykorzystania konjunktur rynkowych i przeprowadzenie zakupów w czasie możliwie najkorzystniejszym i zgromadzenie odpowiednich zapasów, aby w okresie przednówkowym nie zaciążyć na rynku zbożowym. Ponadto upoważniła Rząd do otwarcia kredytów na odbudowę kraju do wysokości rzeczywistych dochodów z daniny lasowej, czyniąc w ten sposób zadość postanowieniu ustawy o daninie lasowej, a które to wpływy w poprzednim okresie budżetowym były używane na inne, ogólne cele budżetowe.

2. Prace nad ułożeniem budżetu na rok 1927/28.

Jak wspomniano wyżej, wiadome było już w pierwszej połowie roku 1926, że na rok 1926 nie będzie preliminarza budżetowego. Wobec tego Rząd już w czerwcu i lipcu roku 1926 przystąpił do pracy nad budżetem na rok 1927, przyczem po Rządzie poprzednim pozostała koncepcja zerwania z okresem budżetowym kalendarzowym i wprowadzenia okresu budżetowego od 1 lipca do 30 czerwca, co było związane z chęcią dania Izbom Ustawodawczym jak największej ilości czasu dla załatwienia preliminarza budżetowego, liczono bowiem, że preliminarz, wniesiony w październiku, będzie mógł być wtenczas przez 9 miesięcy rozpatrywany w Sejmie i Senacie.

Tymczasem nowela do konstytucji z 2 sierpnia 1926 roku ustala, jako termin prekluzyjny, w ciągu którego budżet ma być załatwiony przez obie Izby Ustawodawcze, okres 5 miesięczny. W tym stanie rzeczy najdogodniejszym okazał się system okresu budżetowego angielsko-pruski od 1 kwietnia do 31 marca, a to dlatego, że w konstytucji pozostało nadal postanowienie o obowiązku złożenia budżetu w październiku, licząc za-

tem okres 5 miesięczny od listopada do końca marca, najwłaściwsze było rozpoczęcie okresu budżetowego od 1 kwietnia.

Z chwilą ustanowienia przez Radę Ministrów nowego okresu budżetowego Ministerstwo Skarbu przystąpiło do przerobienia materjału budżetowego, przysłanego przez Ministerstwa, a dostosowanego do okresu od 1 lipca do 30 czerwca 1927 roku. Prace przeprowadzono w ten sposób, że zarządzono w poszczególnych Ministerstwach przerobienie materjału budżetowego najdalej do końca sierpnia roku 1926, poczem w ciągu czasu od września do połowy października Ministerstwo Skarbu opracowało preliminarz budżetowy na rok 1927/28, uchwalony przez Radę Ministrów dnia 11 października 1926. Preliminarz na rok 1927/28 w brzmieniu, przedłożonem przez Rząd, zamykał się ogólną sumą wydatków 1.898.679 zł., dochodów 1.899.252 zł. Ponadto artykuł 4 projektu ustawy skarbowej zawierał upoważnienie dla Ministra Skarbu do otwarcia w miarę zmniejszenia wydatków w drodze oszczędności, uzyskanej zmniejszeniem wydatków na administrację i wydatków osobowych, jak również w miarę uzyskania pokrycia z nowych źródeł dochodów, dalszych kredytów do wysokości 203.050.000 zł., w czem na podwyższenie uposażeń funkcjonarjuszów państwowym 50 miljonów, dalej 80 miljonów na potrzeby inwestycyjne wojska, oraz 65 milj. na roboty publiczne i zatrudnienie bezrobotnych.

Preliminarz budżetowy na rok 1927/28, wniesiony został do Sejmu 28 października 1926 roku. Po generalnej dyskusji przy pierwszem czytaniu w Sejmie, preliminarz budżetowy został przekazany do Komisji Budżetowej, która załatwiła preliminarz budżetowy w drugiem czytaniu z końcem grudnia r. 1926, przeprowadzając bardzo drobne, nieznaczne zmiany, uzgodnione zresztą z Rządem, w niektórych paragrafach budżetu. Zanim Komisja Budżetowa Sejmu przystąpiła do trzeciego czytania preliminarza, Rząd przyszedł do przekonania, że art. 4 projektu ustawy skarbowej, nie powinien być utrzymany, aby nie narażać budżetu na jakikolwiek zarzut nierealności, skoro w tym artykule nie były ściśle wskazane źródla pokrycia wymienionych tam wydatków i dlatego Rząd postanowił skreślić art. 4 projektu w podanem wyżej brzmieniu i z wydatków w artykule tym wymienionych wprowadził do budżetu tylko wydatki na podwyższenie uposażeń funkcjonarjuszów państwowych, co było uzasadnione z uwagi na to, że już ustawa z dnia 18 grudnia r. 1926 podwyższyła te uposażenia o 10% z ważnością od stycznia r. 1927.

Pokrycie dla tego wydatku znalazł Rząd w zwiększeniu dochodów z niektórych danin publicznych i monopoli na podstawie faktycznych wyników, osiągniętych w ciągu całego roku 1926, a przekraczających dość znacznie pierwotne przewidywania preliminarza.

Resztę natomiast kredytów, przewidzianych w art. 4, w szczególności poważne wydatki wojskowe i na roboty publiczne, zarezerwowano do dodatkowej ustawy skarbowej.

Zgodnie z tą propozycją rządową, został preliminarz uchwalony w trzeciem czytaniu przez Komisję Budżetową, następnie bez żadnej istotnej zmiany przez plenum Sejmu, Komisję Senacką i plenum Senatu.

Drobne poprawki, wprowadzone przez Senat, spowodowały odesłanie preliminarza jeszcze raz do Sejmu, który w części poprawki odrzucił, częściowo przyjął. Uchwalony ostatecznie przez Izby Ustawodawcze tekst preliminarza nie zawierał żadnych istotnych zmian w porównaniu z przedłożonym przez Rząd projektem.

Budżet na okres 1927/28 ustalił wydatki na sumę 1.988.268.000 zł., dochody 1.990.539.000 zł., czyli zamykał się nadwyżką dochodów w kwocie 2.271.000 zł.

W szczególności preliminowano na wydatki osobowe 822.260.000 zł., czyli 41,4%, na wydatki rzeczowo-administracyjne 459.201.000 zł., czyli 23,1%, na wydatki inwestycyjne 88.061.000 zł., czyli 4,4%, na wydatki specjalne 618.746.000 zł., czyli 31,1% ogólnej sumy preliminarza wydatków.

Budżet na rok 1927/28 odznacza się szczególną realnością cyfr, nie preliminowano bowiem żadnych dochodów, któreby były oparte tylko na projektach, co było niejednokrotnie wadą budżetów poprzednich.

Dowodem realności budżetu jest choćby i ta okoliczność, że rzeczywiste wpływy w okresie od 1 kwietnia r. 1926 do 31 marca r. 1927 wynosiły 2.140.000.000 zł., podczas gdy na rok następny preliminowano dochody o 140 miljonów niżej. Wydatki preliminowane na rok 1927/28 odpowiadają w swej wysokości prawie zupełnie rzeczywistym wydatkom, dokonanym w okresie od kwietnia 1926 r. do marca r. 1927 (patrz str. 169 *a*).

Faktyczne dochody i wydatki budżetowe za rok 1926/27 i budżet na rok 1927/28.

L. p.	Część	Dochody		Wydatki	
		w 1926/27	Budżet na 1927/28 [1]	w 1926/27	Budżet na 1927/28 [1]
		w tysiącach złotych			
	A. ADMINISTRACJA:				
1	Prezydent Rzeczypospolitej	215	227	2.707	2.567
2	Sejm i Senat	66	52	9.088	8.844
3	Kontrola Państwowa	130	122	4.127	4.482
4	Prezydjum Rady Ministrów	38	22	1.604	1.820
5	Min. Spraw Zagranicznych	12.273	7.869	40.615	39.578
6	„ „ Wojskowych	13.476	10.268	624.937	610.804
7	„ „ Wewnętrznych	17.584	12.955	184.670	187.703
8	„ Skarbu	1.177.564	1.076.198	102.858	108.337
9	„ Sprawiedliwości	36.487	34.782	87.088	97.215
10	„ Przemysłu i Handlu	4.591	6.970	26.962	33.988
11	„ Komunikacji	211	254	3.171	3.291
12	„ Rolnictwa i Dóbr Państw.	14.913	11.342	31.542	37.697
13	„ Wyznań Rel. i Ośw. Publ.	7.408	8.263	293.806	329.305
14	„ Robót Publicznych	32.046	36.104	103.487	87.465
15	„ Pracy i Opieki Społecznej	1.582	1.005	77.986	58.287
16	„ Reform Rolnych	11.012	1.513	46.483	36.490
17	Emerytury	23.668	26.825	71.317	82.013
18	Renty inwalidzkie i pensje	—	—	110.060	101.471
19	Długi państwowe	—	—	149.078	145.070
	Razem A:	1.353.264	1.234.771	1.971.586	1.976.427
	B. PRZEDSIĘBIORSTWA:				
4	Prezydjum Rady Ministrów:				
	a) Polska Ajencja Telegraficzna	—	—	310	189
	b) Drukarnie państwowe	61	128	—	—
	c) Monitor Polski	630	529	—	—
6	Min. Spraw Wojskowych:				
	Wytwórnie wojskowe	—	—	11.100	14.000
7	Min. Spraw Wewnętrznych:				
	a) Dział wyrobu surowic i szczepionek Państwowego Zakładu Higjeny	—	17	—	—
	b) Zdrojowiska Państwowe	10	—	—	—
8	Min. Skarbu:				
	Państwowe Zakłady Graficzne	—	—	—	—
10	Min. Przemysłu i Handlu:				
	a) Poczta i Telegraf	22.863	10.399	—	—
	b) Przedsiębiorstwa górniczo-hutnicze i przemysłowe	5.078	4.260	—	—
	c) Państwowa wytwórnia aparatów telegraf. i telefonicznych	—	—	—	—
	d) Radjotelegraf	—	—	—	652
11	Ministerstwo Kolei:				
	Koleje żelazne	33.306	36.500	—	—
12	Min. Rolnictwa i Dóbr Państwowych:				
	Polskie Lasy Państwowe	89.286	56.000	—	—
14	Min. Robót Publicznych:				
	Państwowe Zakłady Wodociągowe na Górnym Śląsku	—	—	—	—
15	Min. Pracy i Opieki Społecznej:				
	Etapy Urzędu Emigracyjnego	710	—	—	—
	Razem B:	151.944	107.833	11.410	14.841
	C. MONOPOLE:				
8	Min. Skarbu:				
	Monopol sacharyny	58	50	—	—
	„ soli	41.592	39.434,5	—	—
	„ tytoniowy	291.052	273.600	—	—
	„ spirytusowy	279.699	320.400	—	—
	Loterja Państwowa	6.573	8.757,5	—	—
	Monopol zapałczany	8.878	8.694	—	—
	Razem C:	627.852	650.936	—	—
	Razem A+B+C:	2.133.060	1.993.540	1.982.996	1.991.268

[1]) Z uwzględnieniem zmian wprowadzonych art. 2 ust. z dnia 13 lipca 1927 Dz. U. R. P. Nr. 69, poz. 604.

3. Wykonanie budżetu w roku 1926.

Jak już poprzednio zaznaczono, rok 1926 może być rozpatrywany tylko z punktu widzenia przepisów ustawy o prowizorjum budżetowem z dnia 18 grudnia, t.zn. musi być rozpatrywany w dwóch działach: osobno pierwsze trzy miesiące roku 1926, a osobno okres od 1 kw. r. 1926, aż do końca marca roku 1927, jako jeden zamknięty, odrębnyokres budżetowy.

Pierwszy kwartał roku 1926 zamknął się deficytem, wynoszącym łącznie zł. 42.113.000, mimo zatem bardzo silnej redukcji wydatków osobowych, przy zastosowaniu procentowego zmniejszenia uposażeń urzędniczych i mimo okresu zimowego, który, jak wiadomo, nie powoduje wydatków inwestycyjnych, dochody budżetowe, które wpłynęły w pierwszym kwartale roku 1926, były tak skromne, że nie wystarczyły w żadnym miesiącu na pokrycie potrzeb Państwa, jak widać z poniższego zestawienia. Dochody budżetów miesięcznych poruszały się od cyfry 115 miljonów do maximum 132 miljonów, przyczem linja dochodów od stycznia opadała.

Zestawienie dochodów i wydatków w okresie od 1 stycznia do 31 marca 1926.

Wyszczególnienie	Styczeń	Luty	Marzec	Razem za I kwartał
	w tysiącach złotych			
Wydatki	132.878	125.257	154.936	413.071
Dochody	123.964	114.650	132.344	370.958
Nadwyżka	—	—	—	—
Niedobór	8.914	10.607	22.592	42.113

Ten stan rzeczy trwał w dalszym ciągu po rozpoczęciu się nowego okresu budżetowego od kwietnia 1926 roku jeszcze przez 3 miesiące, bo przez kwiecień, maj i czerwiec gospodarka budżetowa wykazywała poważny deficyt, a mianowicie:

w kwietniu deficyt budżetowy wyniósł . . . . . 2 milj. zł.
„ maju „ „ „ . . . . . 18 „ „
„ czerwcu „ „ „ . . . . . 11 „ „

Równocześnie linja dochodów państwowych podniosła się nieco w stosunku do przeciętnej miesięcznej pierwszego kwartału, bo do kwoty 126 miljonów, na której pozostała przez maj, a wreszcie w czerwcu wzrosła okrągło do 150 miljonów.

Również jednak uległa wzrostowi i linja wydatków, które od 1 maja 1926 r. podniosły się do cyfry 154 miljonów, co było spowodowane płatnością w tym miesiącu raty pożyczki Dillonowskiej.

Usilna praca Rządu, a w szczególności Ministra Skarbu, nad rozwojem źródeł dochodów, zwłaszcza w zakresie danin publicznych, a także i przedsiębiorstw państwowych, które dopiero od lipca i sierpnia 1926 począwszy zaczęły odgrywać poważną rolę w budżecie dochodów państwowych, można było rzeczywiste dochody w miesiącu lipcu podnieść do kwoty 157,5 miljona złotych. Równocześnie zaś dzięki energicznemu stosowaniu systemu budżetów miesięcznych, t. zn. dzięki ścisłemu ustosunkowaniu wydatków Państwa w danym miesiącu do realnie spodziewanych wpływów, udało się sumę wydatków utrzymać na poziomie nieprzekraczającym 150 miljonów złotych, mimo, iż w tym miesiącu poraz pierwszy zastosowano pełne uposażenia funkcjonarjuszów państwowych, to jest uchylono procentowe potrącenia, wprowadzone ustawą sanacyjną. W rezultacie zatem w lipcu 1926 roku uzyskano poraz pierwszy w dziejach naszej gospodarki skarbowej rzeczywistą nadwyżkę dochodów nad wydatkami w kwocie 7 miljonów 717 tysięcy zł.[1]).

Stan rzeczy, wytworzony w lipcu, rozwijał się i wzmacniał w dalszym ciągu w następnych miesiącach roku 1926. Jak widać z powyższego zestawienia, wydatki w okresie

[1]) Uwaga. Nadwyżka budżetowa w roku 1924 i 1925, wykazywana w ówczesnych zestawieniach statystycznych, pochodziła stąd, że w dochodach figurowały wpływy z bilonu i biletów zdawkowych, gdy tymczasem ani w lipcu 1926 ani w żadnym następnym miesiącu nie obejmowały dochody tych nadzwyczajnych z reformą walutową związanych wpływów.

od sierpnia do listopada r. 1926 utrzymały się w skali od 150 miljonów (sierpień, październik) do 155 miljonów złotych (wrzesień, listopad).

Zestawienie dochodów i wydatków w okresie od 1 kwietnia 1926 do 31 marca 1927.

Wyszczególnienie	Kwiecień 1926	Maj 1926	Czerwiec 1926	Lipiec 1926	Sierpień 1926	Wrzesień 1926
	w t y s i ą c a c h					
Dochody	136.586	136.163	149.750	157.527	165.984	162.884
Wydatki	138.666	154.220	161.436	149.810	149.241	155.775
Nadwyżka	—	—	—	7.717	16.743	7.109
Niedobór	2.080	18 057	11.686	—	—	—

Wyszczególnienie	Październik 1926	Listopad 1926	Grudzień 1926	Styczeń 1927	Luty 1927	Marzec 1927	Razem 1926/1927
	z ł o t y c h						
Dochody	181.633	206.348	234.571	190.111	164.235	247.268	2.133.060
Wydatki	150.870	155.143	224.427	172.278	148.553	222.577	1.982.996
Nadwyżka	30.763	51.205	10.144	17.833	15.682	24.691	150.064
Niedobór	—	—	—	—	—	—	—

Wzrost wydatków we wrześniu i listopadzie tłumaczy się, oczywiście, okresem inwestycyjnym, względnie okresem opłat rachunków za wykonane w sezonie roboty.

Równocześnie w tych samych miesiącach konstatujemy stały wzrost dochodów państwowych, które osiągnęły w listopadzie sumę 206 miljonów złotych, w konsekwencji tej wzrasta poważnie nadwyżka budżetowa, która wynosiła w sierpniu 16 miljonów, we wrześniu wprawdzie tylko 7 miljonów złotych, jednakże już w październiku 30.7 miljona, w listopadzie 51.2 miljona zł. Od dość równomiernej linji wydatków w miesiącach sprawozdawczych odbiega silnie miesiąc grudzień roku 1926, zamykając się cyfrą wydatków 224.706.000 zł. Przyczyna tego leży przedewszystkiem w tym, że w grudniu 1926 zarachowano tytułem długów państwowych 47 miljonów zł., a mianowicie pokryto jedną ratę pożyczki Dillonowskiej i dług interwencyjny, zaciągnięty w 1925 roku kursu złotego; równocześnie w miesiącu tym wypłacono jedną ratę 20% zasiłku dla funkcjonarjuszów państwowych. Mimo to i miesiąc grudzień został w całości pokryty i zrównoważony z nadwyżką dochodami państwowemi, które wyniosły w tym miesiącu 235 miljonów złotych, a więc nadwyżka budżetowa wyniosła okrągło 10 miljonów złotych.

Tak znakomita poprawa sytuacji budżetowej rozwijała się w dalszym ciągu w pierwszym kwartale 1927 roku.

Miesiąc styczeń wykazał nadwyżkę . . . . . 17.800.000 zł.
„ luty „ „ . . . . . 15.600.000 „
„ marzec „ „ . . . . . 24.700.000 „

przyczem jednak nie można pominąć milczeniem i tej okoliczności, że o ile styczeń i luty po stronie wydatków nie osiągnęły cyfry 200 miljonów, to marzec przekroczył ją znacznie, wykazując wydatki w kwocie zł. 222,5 miljona. Tłumaczy się to przedewszystkiem dość silnem wykorzystaniem przez poszczególne Ministerstwa resztek kredytów za cały okres prowizorjów, t. j. od stycznia 1926 roku począwszy. Poszczególne resorty działały tutaj pod wpływem tej okoliczności, że prowizorjum budżetowe nie przewidywało t. zw. okresu ulgowego, to zn. okresu, który po upływie roku budżetowego dawałby możność wydatkowania na rachunek ubiegłego okresu budżetowego i dlatego wszystkie wydatki, związane z likwidacją zobowiązań, zaciągniętych w roku 1926 i w pierwszym kwartale roku 1927, starano się dokonać, o ile możności, przed upływem okresu budżetowego. Były to jednak wydatki, których wymagały żywotne interesy Państwa, zwłaszcza w dziedzinie robót publicznych i opieki nad bezrobotnymi, których liczba wprawdzie nie wzrosła zasadniczo w stosunku do roku 1926, jednak była tak znaczna, że musiała w sposób poważny zaciążyć na wydatkach okresu zimowego i przednówkowego. Mimo tak silnej linji rozwojowej wydatków w miesiącu marcu dochody nie pozostały w tyle, bo wynosiły w tymże miesiącu 247 miljonów złotych.

Dochody Budżetowe w roku 1926/1927 od 1 kwietnia 1926 do 31 mar-

p.	CZĘŚĆ	Kwiecień 1926	Maj 1926	Czerwiec 1926	Lipiec 1926	Sierpień 1926
						DO-
						w tysią-
	A. ADMINISTRACJA.					
1	Prezydent Rzeczypospolitej	17	19	21	22	18
2	Sejm i Senat	6	5	5	9	1
3	Kontrola Państwowa	—	—	—	—	—
4	Prezydjum Rady Ministrów	4	5	2	2	1
5	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	1.303	592	430	570	381
6	„ Spraw Wojskowych	1.120	770	1.094	1.019	946
7	„ Spraw Wewnętrznych	912	1.109	1.799	1.317	1.184
8	„ Skarbu	81.535	83.957	85.757	85.544	87.235
9	„ Sprawiedliwości	2.667	2.549	2.898	2.819	2.768
10	„ Przemysłu i Handlu	273	226	250	508	365
11	„ Komunikacji	13	12	12	38	8
12	„ Rolnictwa i Dóbr Państwowych	963	791	911	1.021	1.060
13	„ Wyznań Religijnych i Ośw. Publiczn.	656	800	449	227	110
14	„ Robót Publicznych	1.218	1.268	1.959	3.118	2.361
15	„ Pracy i Opieki Społecznej	137	80	109	170	123
16	„ Reform Rolnych	41	27	180	461	28
17	Emerytury	1.908	1.576	1.793	2.801	1.079
18	Renty inwalidzkie i pensje	—	—	—	—	—
19	Długi państwowe	—	—	—	—	—
	Razem A.	92.773	93.786	97.669	99.646	97.668
	B. PRZEDSIĘBIORSTWA.					
4	Prezydjum Rady Ministrów:					
	a) Polska Ajencja Telegraficzna	—	—	—	—	—
	b) Drukarnie Państwowe	—	10	10	7	7
	c) Monitor Polski	78	80	30	78	35
6	Min. Spraw Wojskowych:					
	Wytwórnie wojskowe	—	—	—	—	—
7	Min. Spraw Wewnętrznych:					
	Zdrojowiska Państwowe	—	—	—	—	—
8	Ministerstwo Skarbu:					
	Państwowe Zakłady Graficzne	—	—	—	—	—
10	Ministerstwo Przemysłu i Handlu:					
	a) Poczta i Telegraf	—	—	—	—	7.799
	b) Przedsiębiorstwa górniczo-hutnicze i przemysłowe	110	71	138	434	305
	c) Państw. wytwórnia aparat. telegraf. i telefonicznych	—	—	—	—	—
	d) Radjotelegraf	—	—	—	—	—
11	Ministerstwo Komunikacji:					
	Koleje żelazne	—	—	—	—	6.000
12	Min. Rolnictwa i Dóbr Państwowych:					
	Polskie Lasy Państwowe	3.108	1.638	6.981	6.046	6.501
14	Min. Robót Publicznych:					
	Państwowe zakłady wodociągowe na Górnym Śląsku	—	—	—	—	—
15	Min. Pracy i Opieki Społecznej:					
	a) Państwowe zakłady przemysł. szkolne dla inwalidów w Piotrkowie	—	—	—	—	—
	b) Wytwórnia mechaniczno-stolarska dla inwalidów w Warszawie	—	—	—	—	—
	c) Etapy Urzędu Emigracyjnego	50	—	150	100	—
	Razem B.	3.346	1.799	7.309	6.665	20.647
	C. MONOPOLE.					
8	Monopol sacharyny	5	1	3	8	5
	„ soli	2.697	3.073	3.107	3.232	3.675
	„ tytoniowy	19.000	20.001	22.000	28.000	25.000
	„ spirytusowy	18.130	16.646	18.687	19.356	18.248
	Loterja Państwowa	—	500	600	250	250
	Monopol zapałczany	712	844	804	732	729
	Razem C.	40.544	41.065	45.201	51.578	47.907
	Razem A+B+C.	136.663	136.650	150.179	157.889	166.222

ca 1927, (na podstawie tymczasowych zestawień obrotów kasowych).

CHODY								L. p.
Wrzesień 1926	Październik 1926	Listopad 1926	Grudzień 1926	Styczeń 1927	Luty 1927	Marzec 1927	Razem w roku 1926/27	
cach złotych								
18	16	11	16	9	21	26	214	1
4	13	3	9	—	6	5	66	2
—	—	—	—	100	—	29	129	3
3	1	3	4	8	2	4	39	4
719	762	2.953	1.161	1.279	712	1.555	12.417	5
1.195	1.176	1.380	1.272	1.388	1.368	1.493	14.221	6
1.119	1.123	1.151	1.845	1.071	1.065	1.160	14.855	7
84.093	98.260	121.934	130.419	106.827	89.641	132.330	1.187.532	8
2.876	3.098	3.172	3.303	3.066	3.280	4.231	36.727	9
306	298	267	787	502	443	338	4.563	10
15	26	24	20	10	19	15	212	11
1.353	1.652	1.054	1.223	1.553	821	2.616	15.018	12
298	747	1.111	772	505	444	1.314	7.433	13
2.799	3.295	2.958	4.035	3.182	2.641	3.529	32.363	14
114	160	188	145	143	117	145	1.631	15
27	30	48	153	30	65	10.096	11.186	16
1.885	2.863	1.075	2.777	1.228	2.106	1.748	22.839	17
—	—	—	—	—	—	—	—	18
—	—	—	—	—	—	—	—	19
96.824	113.520	137.332	147.941	120.901	102.751	160.634	1.361.445	
—	—	—	—	—	—	—	—	
9	—	—	—	6	6	6	61	4
40	70	50	49	40	40	40	630	
							—	6
—	—	—	—	—	—	—		
								7
9	—	—	—	—	—	—	9	
								8
—	—	—	—	—	—	—	—	
								10
—	—	3.158	—	3.276	648	7.983	22.864	
189	260	1.282	763	176	216	143	4.087	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
								11
4.000	4.538	4.000	2.995	1.773	—	10.000	33.306	
								12
6.700	7.091	7.605	16.371	6.782	5.703	14.758	89.284	
								14
—	—	—	—	—	—	—	—	
								15
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	410	—	710	
10.947	11.959	16.095	20.178	12.053	7.023	32.930	150.951	
5	10	4	9	3	5	—	58	8
3.851	4.336	4.546	5.097	2.440	2.332	3.207	41.593	
25.000	25.500	24.000	28.500	24.000	26.001	24.003	291.005	
25.264	25.283	22.054	30.696	31.163	26.685	26.638	278.850	
250	500	2.000	2.223	—	—	—	6.573	
724	724	723	724	724	720	720	8.880	
55.094	56.353	53.327	67.249	58.330	55.743	54.568	626.959	
162.865	181.832	206.754	235.368	191.284	165.517	248.132	2.139.355	

Powstanie i mocne ugruntowanie równowagi budżetowej od połowy roku 1926 jest wynikiem z jednej strony mocnego nadzoru Ministra Skarbu nad rozwojem wydatków państwowych, za pomocą t. zw. budżetów miesięcznych, z drugiej zaś strony należy podkreślić doniosły rozwój wszystkich prawie źródeł dochodowych Państwa, właśnie w okresie od lipca r. 1926.

Przedewszystkiem daniny publiczne i monopole osiągnęły w okresie budżetowym 1926/27 sumę 1.754 miljonów w stosunku do kwoty 1.338 miljonów, osiągniętej w roku 1925 i kwoty 1.182 miljony w roku 1924. Z poszczególnych grup danin publicznych najwyższy wzrost w 1926/27 wykazały podatki bezpośrednie, które osiągnęły cyfrę 512,6 miljona, w tem podatek przemysłowy 225 miljonów, a dochodowy 115 miljonów. Dalej pokaźny wzrost dochodów jest do zanotowania z monopoli państwowych, które pozwoliły osiągnąć 627,8 miljona złotych, w porównaniu z cyfrą 405,5 miljona, osiągniętą w roku 1925. Z podatku majątkowego wpłynęło 66 miljonów, a więc o 8 miljonów więcej, niż w roku 1925. Spadek wykazały jedynie wpływy z ceł, dzięki zmniejszonemu przywozowi spowodowanemu spadkiem kursu złotego w okresie poprzedzającym.

Drugim doniosłym czynnikiem aktywności naszego bilansu budżetowego w roku 1926/27 był poważny udział przedsiębiorstw państwowych w dochodach. O ile bowiem w roku 1924 przedsiębiorstwa nie dały nietylko żadnych w rezultacie ogólnym dochodów czystych dla Skarbu Państwa, lecz nawet zamknęły swój bilans deficytem w kwocie 57 milj. złotych i gdy w roku 1925 ze wszystkich przedsiębiorstw, łącznie z koleją i pocztą, osiągnięto zaledwie 22 miljony złotych czystego dochodu, to w roku budżetowym 1926/27 przedsiębiorstwa państwowe po pokryciu wszystkich swoich wydatków nadzwyczajnych, przelały do Skarbu Państwa sumę zł. 139,6 miljona. W szczególności, jak widać z powyższego zestawienia, już od sierpnia 1926 r. koleje państwowe wpłacają co miesiąc poważne kwoty do Skarbu Państwa, które w rezultacie wyniosły za cały rok budżetowy 33,3 miljona zł., przyczem koleje spłaciły część długów zaciągniętych w sumach obrotowych w ubiegłych latach i z początkiem r. 1926, a mianowicie zapłaciły procenty i raty amortyzacyjne przypadającej na koleje części pożyczki amerykańskiej Dillona, jakoteż procenty i raty amortyzacyjne 10% pożyczki kolejowej.

Drugie przedsiębiorstwo, które zamknęło rok budżetowy 1926/27, wpłacając do Skarbu Państwa imponującą cyfrę 89 miljonów zł., to są Polskie Lasy Państwowe. Dzięki znakomitej konjunkturze na drzewo i z drugiej strony usprawnieniu się administracyjnego aparatu lasów państwowych, wpłaty lasów państwowych do Skarbu Państwa wzrastają począwszy od maja roku 1926 w sposób progresywny, osiągając w niektórych miesiącach, jak grudzień r. 1926, potem marzec 1927 r. cyfrę, przekraczającą miesięcznie 15 miljonów złotych.

Trzecie miejsce wreszcie w hierarchji dochodów z przedsiębiorstw państwowych zajmuje poczta i telegraf, wpłacając w r. 1926/27 22,8 milj. zł.

Dzięki tak znakomitemu postępowi w dziedzinie wpływów z przedsiębiorstw państwowych, procentowy ich udział w ogólnej sumie dochodów państwowych, który wynosił w r. 1925 1,4%, wzrósł w 1926/27 do 6,7%.

4. Wykonanie budżetu 1927/28.

Dodatnie rezultaty gospodarki budżetowej w 1927/28 roku zostały znakomicie utrwalone w ciągu 3 pozostałych kwartałów roku 1927, w ciągu którego to czasu każdy poszczególny miesiąc został zamknięty bardzo poważną nadwyżką budżetową, jak widać z poniższego zestawienia.

Zestawienie dochodów i wydatków w okresie od 1 kwietnia do 31 grudnia 1927.

Wyszczególnienie	Kwiecień	Maj	Czerwiec	Lipiec	Sierpień	Wrzesień	Październik	Listopad	Grudzień	Razem w 9 miesiącach 1927
	w tysiącach złotych.									
Dochody . . .	202 546	209 956	198 832	203 661	192 258	193 846	233 050	279 405	255 191	1 968 745
Wydatki . . .	166 051	189 804	180 039	177 058	164 274	181 597	209 633	237 307	248 881	1 754 644
Nadwyżka . .	36 495	20 152	18 793	26 603	27 984	12 249	23 417	42 098	6 310	214 101
Niedobór . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ogólna suma nadwyżki budżetowej wynosiła w okresie od kwietnia 1927 r. do grudnia 1927 kwotę 214 milj. złotych, a więc jest wyższą o 64 milj. zł. od kwoty 150 milj. zł., stanowiącej nadwyżkę budżetową w roku 1926/27.

Analiza sytuacji budżetowej w poszczególnych miesiącach roku budżetowego 1927/28 pozwala stwierdzić progresywny wzrost dochodów budżetowych z miesiąca na miesiąc przy równoczesnem utrzymaniu wydatków na poziomie przeciętnie 186 miljonów złotych (jeżeli odliczy się jednorazowy wydatek na zasiłek dla funkcjonarjuszy państwowych, wypłacony w dwóch ratach: w październiku i grudniu r. 1927 w łącznej sumie 42 miljony złotych).

Tymczasem przeciętne dochody wynosiły w okresie od kwietnia do września r. 1927 okrągło 200 miljonów złotych, a w październiku 233 miljony, zaś w listopadzie 279 miljonów.

Tak znaczna poprawa sytuacji budżetowej pozwala pokrywać obecnie bez żadnych trudności raty amortyzacyjne i procenty nowej pożyczki stabilizacyjnej amerykańskiej, wynoszące przeciętnie 7 miljonów zł. miesięcznie z normalnych wpływów budżetowych, bez jakichkolwiek utrudnień w dysponowaniu dochodami z ceł, które, jak wiadomo, służą jako zabezpieczenie punktualnej spłaty tej pożyczki.

Przyczyn znakomitego rozwoju nadwyżki budżetowej w 1927/28 roku szukać należy w tych samych momentach, które spowodowały nadwyżkę budżetową w roku 1926/27. Okoliczności te zostały tylko pogłębione i wzmocnione, bo dochody z danin publicznych i monopolów, które stanowią rdzeń dochodów budżetu Państwa, osiągnęły już w okresie od kwietnia do grudnia roku 1927 cyfrę 1.634 miljony zł., a więc w 9 miesiącach o przeszło 300 miljonów więcej, aniżeli w całym 1925 r.

Ten sam korzystny wzrost możemy skonstatować i w dochodach administracyjnych tych Ministerstw, które wyniosły w tym okresie 138 miljonów zł., a w roku 1925 116,3 miljona zł., jakoteż i w dziedzinie przedsiębiorstw państwowych. Ogólne wpływy przedsiębiorstw państwowych w okresie od kwietnia do grudnia wyniosły 155 miljonów złotych. I znów tutaj na pierwszy plan wybijają się dochody z lasów państwowych, wynoszące 80 miljonów złotych, dalej idą dochody z kolei państwowych 46 miljonów złotych i poczt i telegrafów 20 miljonów złotych.

Dodatni rozwój dochodów państwowych w okresie od kwietnia do grudnia r. 1927 ilustrują poniższe zestawienia, zawierające procentowe wykonanie budżetu w zakresie dochodów i wydatków.

Dochody budżetowe za czas
(na podstawie tymczasowych

L. p.	CZĘŚĆ	w kwietniu	w maju	w czerwcu	DO- w lipcu
					w tysią-
	A. ADMINISTRACJA.				
1	Prezydent Rzeczypospolitej	15	30	20	32
2	Sejm i Senat	9	1	4	5
3	Kontrola Państwowa	—	—	—	—
4	Prezydjum Rady Ministrów	5	2	5	1
5	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	746	1.194	735	836
6	,, Spraw Wojskowych	1.096	1.184	1.157	1.193
7	,, Spraw Wewnętrznych	955	1.174	1.792	1.821
8	,, Skarbu	109.652	127.580	103.123	111.162
9	,, Sprawiedliwości	3.256	3.306	3.041	3.148
10	,, Przemysłu i Handlu	600	909	557	871
11	,, Komunikacji	25	9	16	17
12	,, Rolnictwa	1.896	659	1.085	1.520
13	,, Wyznań Rel. i Ośw. Publ.	637	639	295	228
14	,, Robót Publicznych	3.160	3.126	2.861	3.079
15	,, Pracy i Opieki Społecznej	71	196	64	63
16	,, Reform Rolnych	84	17	70	77
17	Emerytury	3.465	1.377	2.054	2.322
18	Renty inwalidzkie i pensje	—	—	—	—
19	Długi państwowe	—	—	—	—
	Razem A:	125.672	141.403	116.879	126.375
	B. PRZEDSIĘBIORSTWA.				
4	Prezydjum Rady Ministrów:				
	a) Polska Ajencja Telegraficzna	—	—	—	—
	b) Drukarnie Państwowe	14	4	4	10
	c) Monitor Polski	45	51	52	57
6	Ministerstwo Spraw Wojskowych:				
	Wytwórnie wojskowe	—	—	—	—
7	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych:				
	a) Dział wyrobu surowic i szczepionek Państwowego Zakładu Higjeny	—	—	—	—
	b) Zdrojowiska Państwowe	—	—	—	—
8	Ministerstwo Skarbu:				
	Państwowe Zakłady Graficzne	—	—	—	—
10	Ministerstwo Przemysłu i Handlu:				
	Przedsiębiorstwa górniczo-hutn. i przem.	191	2.695	116	1.233
11	Ministerstwo Komunikacji:				
	a) Polskie Koleje Państwowe	3.000	2.000	6.451	1.000
	b) Poczta i Telegraf	3.804	—	—	4.237
	c) Przedsiębiorstwa pomocn. Poczty i Telegr.	—	—	—	1.121
12	Ministerstwo Rolnictwa:				
	Polskie Lasy Państwowe	8.667	6.716	17.498	10.001
14	Ministerstwo Robót Publicznych:				
	Państw. Zakł. Wodociągowe na Górnym Śląsku	—	—	—	—
15	Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej:				
	Etapy Urzędu Emigracyjnego	200	50	—	—
	Razem B:	15.921	11.516	24.121	17.659
	C. MONOPOLE.				
8	Ministerstwo Skarbu:				
	Monopol sacharyny	5	5	—	10
	,, soli	3.169	3.151	3.048	3.051
	,, tytoniowy	29.000	30.023	30.005	30.003
	,, spirytusowy	27.561	22.440	23.461	25.245
	Loterja Państwowa	500	700	600	600
	Monopol zapałczany	718	718	718	718
	Razem C:	60.953	57.037	57.832	59.627
	Razem A+B+C:	202.546	209.956	198.832	203.661

[1]) Z uwzględnieniem zmian wprowadzonych art. 2 ust. z 13 lipca 1927 r. Dz. U. R. P. Nr. 69, poz. 604.

od 1. IV do 31. XII. 1927 r.
zestawień obrotów kasowych).

CHODY							
w sierpniu	we wrześniu	w październiku	w listopadzie	w grudniu	Ogółem w 9 miesiącach 1927/28	Budżet na 1927/28[1])	Stosunek %-owy do budżetu
cach złotych							w odsetkach
31	18	20	23	19	208	227	91,62
5	5	10	1	5	45	52	86,53
—	1	—	—	—	1	122	0,81
4	1	3	2	4	27	22	122,72
774	996	1.957	2.255	415	9.908	7.869	125,91
945	1.019	1.212	1.216	1.119	10.141	10.268	98,76
1.207	1.251	1.399	1.766	1.077	12.442	12.955	96,04
95.885	104.722	128.571	173.006	155.193	1.108.894	1.076.198	103,03
3.138	3.372	3.749	3.783	3.876	30.669	34.782	88,17
931	680	733	951	676	6.908	6.970	99,11
18	17	32	13	26	173	254	68,11
980	1.248	1.543	1.444	1.980	12.355	11.342	108,93
106	425	940	1.034	617	4.921	8.263	59,55
2.733	3.017	2.933	2.740	2.890	26.539	36.104	73,50
73	116	80	68	65	796	1.005	79,20
175	142	181	396	216	1.358	1.513	89,75
2.274	2.201	3.386	1.545	2.953	21.577	26.825	80,43
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
109.279	119.231	146.749	190.243	171.131	1.246.962	1.234.771	100,98
—	—	—	—	—	—	—	—
10	10	10	10	16	88	128	68,75
35	45	53	46	40	424	529	80,15
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	17	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
152	1.238	24	129	1.223	7.001	4.260	164,34
11.000	3.000	10.000	3.549	6.000	46.000	36.500	126,02
—	396	1.784	10.000	—	20.221	10.399	194,45
—	—	—	—	—	1.121	—	—
11.421	7.282	8.329	4.086	6.000	80.000	56.000	142,85
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	250	—	—
22.618	11.971	20.200	17.820	13.279	155.105	107.833	143,83
5	5	10	6	3	49	50	98,00
3.787	4.142	4.263	4.414	3.954	32.979	39.434,5	83,62
30.004	30.007	30.005	30.008	30.002	269.057	273.600	98,33
25.247	27.172	30.507	35.597	35.305	252.535	320.400	78,81
600	600	600	600	800	5.600	8.757,5	63,94
718	718	716	717	717	6.458	8.694	74,28
60.361	62.644	66.101	71.342	70.781	566.678	650.936	87,05
192.258	193.846	233.050	279 405	255.191	1.968.745	1.993.540	98,75

Wydatki budżetowe za czas
(na podstawie tymczasowych

L. p.	CZĘŚĆ	W Y			
		w kwietniu	w maja	w czerwcu	w lipcu
		w tysią			
	A. ADMINISTRACJA.				
1	Prezydent Rzeczypospolitej	279	190	232	332
2	Sejm i Senat	739	763	829	832
3	Kontrola Państwowa	315	339	316	439
4	Prezydjum Rady Ministrów	138	185	172	133
5	Ministerstwo Spraw Zagranicznych	6.175	5.453	2.349	3.116
6	„ Spraw Wojskowych	51.023	55.869	52.429	60.144
7	„ Spraw Wewnętrznych	14.360	14.095	14.437	14.807
8	„ Skarbu	6.993	8.348	7.972	7.941
9	„ Sprawiedliwości	7.360	7.462	7.438	7.727
10	„ Przemysłu i Handlu	1.377	4.643	2.645	2.904
11	„ Komunikacji	261	272	262	272
12	„ Rolnictwa	1.432	4.364	3.868	2.923
13	„ Wyznań Religijnych i Ośw. Publ.	25.534	28.021	27.750	27.762
14	„ Robót Publicznych	5.125	11.560	7.616	10.928
15	„ Pracy i Opieki Społecznej	3.919	5.505	5.551	6.554
16	„ Reform Rolnych	2.454	1.839	2.711	3.021
17	Emerytury	13.253	7.527	6.769	8.691
18	Renty inwalidzkie i pensje	13.535	9.489	11.089	13.713
19	Długi państwowe	10.648	22.750	24.394	3.801
	Razem A:	164.920	188.674	178.829	176.040
	B. PRZEDSIĘBIORSTWA.				
4	Prezydjum Rady Ministrów:				
	a) Polska Ajencja Telegraficzna	41	40	10	18
	b) Drukarnie Państwowe	—	—	—	—
	c) Monitor Polski	—	—	—	—
6	Ministerstwo Spraw Wojskowych:				
	Wytwórnie wojskowe	1.090	1.090	1.200	1.000
7	Ministerstwo Spraw Wewnętrznych:				
	a) Dział wyrobu surowic i szczepionek Państwowego Zakładu Higjeny	—	—	—	—
	b) Zdrojowiska Państwowe	—	—	—	—
8	Ministerstwo Skarbu:				
	Państwowe Zakłady Graficzne	—	—	—	—
10	Ministerstwo Przemysłu i Handlu:				
	Przedsięb. górniczo-hutnicze i przemysł.	—	—	—	—
11	Ministerstwo Komunikacji:				
	a) Polskie Koleje Państwowe	—	—	—	—
	b) Poczta i Telegraf	—	—	—	—
	c) Przedsięb. pomocnicze Poczty i Telegr.	—	—	—	—
12	Ministerstwo Rolnictwa:				
	Polskie Lasy Państwowe	—	—	—	—
14	Ministerstwo Robót Publicznych:				
	Państw. Zakł. Wodociągowe na G. Śląsku	—	—	—	—
15	Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej:				
	Etapy Urzędu Emigracyjnego	—	—	—	—
	Razem B:	1.131	1.130	1.210	1.018
	C. MONOPOLE.				
8	Ministerstwo Skarbu:				
	Monopol sacharyny	—	—	—	—
	„ soli	—	—	—	—
	„ tytoniowy	—	—	—	—
	„ spirytusowy	—	—	—	—
	Loterja Państwowa	—	—	—	—
	Monopol zapałczany	—	—	—	—
	Razem C:	—	—	—	—
	Razem A+B+C:	166.051	189.804	180.039	177.058

[1]) Z uwzględnieniem zmian wprowadzonych art. 2 ust. z 13 lipca 1927 r. Dz. U. R. P. Nr. 69, poz. 604.

od 1 kwietnia do 31 grudnia 1927 r.
zestawień obrotów kasowych).

D A T K I							
w sierpniu	we wrześniu	w październiku	w listopadzie	w grudniu	Ogółem w 9 miesiącach 1927/28	Budżet na 1927/28 [1]	Stosunek %-owy do budżetu
c a c h z ł o t y c h							w odsetkach
188	210	189	207	195	2.022	2.567	78,76
856	909	872	740	447	6.987	8.844	79,00
399	350	482	434	541	3.615	4.482	80,65
162	125	213	140	2.224	3.492	1.820	191,86
1.948	6.514	1.977	5.477	2.398	35.407	39.578	89,46
55.018	55.777	72.686	89.894	79.824	572.664	610.804	93,75
14.875	16.036	22.533	15.155	22.008	148.306	187.703	79,01
8.066	8.197	10.325	8.268	15.800	81.910	108.337	75,60
7.962	7.945	11.028	8.674	10.726	76.322	97.215	78,50
4.730	5.362	5.000	3.776	1.550	31.987	33.988	94,11
268	269	398	290	382	2.674	3.291	81,25
3.861	3.327	3.232	2.652	2.967	28.626	37.697	75,93
25.522	26.971	32.849	30.363	34.293	259.065	329.305	78,67
8.845	10.530	11.816	8.199	9.119	83.738	87.465	95,73
6.078	5.051	6.777	6.400	4.593	50.428	58.287	86,51
2.932	2.719	2.860	3.402	4.073	26.011	36.490	71,28
7.674	7.753	7.972	7.284	9.472	76.395	82.013	93,14
12.714	11.876	14.375	11.195	12.552	110.538	101.471	108,93
1.526	11.661	3.531	28.489	30.351	137.151	145.070	94,54
163.624	181.582	209.115	231.039	243.515	1.737.338	1.976.427	87,90
—	15	18	18	16	176	189	93,12
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
650	—	—	3.150	1.250	9.430	14.000	67,35
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	500	3.100	4.100	7.700	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	652	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
650	15	518	6.268	5.366	17.306	14.841	116,60
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—
164.274	181.597	209.633	237.307	248.881	1.754.644	1.991.268	88,11

Przyczyną przekroczenia $^{9}/_{12}$ budżetu r. 1927/28 w okresie kwiecień—grudzień w niektórych częściach są następujące okoliczności:

1) Przyznanie funkcjonarjuszom państwowym jednorazowego zasiłku, płatnego w ratach: 1 października i 1 grudnia 1927, którego łączne koszty wyniosły przeszło 42 miljony i który spowodować musiał przekroczenie we wszystkich częściach budżetu.

2) Okres od kwietnia do grudnia obejmował w sobie prawie 7 miesięcy pełnego sezonu budżetowego, który objawiał się przez wzmożone wykonywanie budżetu we wszystkich resortach produkcyjnych, w szczególności tem się tłumaczy znaczny wzrost procentowego wykonania budżetu w Ministerstwach Przemysłu i Handlu, Robót Publicznych i Rolnictwa.

3) Konieczności państwowe, związane z wykonywaniem planu inwestycyjnego Ministerstwa Spraw Wojskowych, zmusiły Rząd do szybszego wykonywania budżetu wojskowego w jego tangentach miesięcznych w stosunku do tangenty, która wypadłaby z uwzględnienia tylko $^{1}/_{12}$ preliminarza na rok 1927/28.

4) Te same konieczności państwowe zmusiły Rząd do wyasygnowania poważnej kwoty na pokrycie klęsk elementarnych, któremi dotknięte zostały szerokie połacie naszego kraju, a przedewszystkiem do wynagrodzenia szkód, wyrządzonych olbrzymią klęską powodzi we Wschodniej Małopolsce, oraz wybuchem prochowni pod Krakowem.

5) Zwyżce uległy w niektórych Ministerstwach wydatki czysto szacunkowe, t. j. takie, których zgóry nigdy ściśle obliczyć nie można, zależne są bowiem od cen rynkowych i ilości osób, wchodzących w rachubę.

Tu należą w szczególności wydatki na utrzymanie więźniów w Ministerstwie Sprawiedliwości i na żywienie ludzi i zwierząt w wojsku.

6) Znaczny procent wykonania budżetu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych tłumaczy się systemem asygnowania dotacyj budżetowych dla placówek zagranicznych, które ze względów rachunkowych są dokonywane zawsze na 2 do 3 miesięcy naprzód, t. z., że wykonanie budżetu za 9 miesięcy obejmuje już wydatki na 2 do 3 dalszych miesięcy.

7) W budżecie Ministerstwa Robót Publicznych wydatkowano, zgodnie z art. 4 ustawy skarbowej za 1927/28 rok, kredyty na odbudowę kraju w skali wyższej od preliminowanej w związku z wyższemi wpływami, osiągniętemi z daniny lasowej, w ubiegłych okresach budżetowych, a niezużytemi wtenczas na cele odbudowy kraju.

8) W budżecie emerytur zwyżka tłumaczy się niedokładnem obliczeniem wydatków oraz przyznaniem jednorazowego zasiłku emerytom państwowym w łącznej sumie 8 miljonów złotych.

9) W budżecie rent inwalidzkich i pensyj rzeczywiste wydatki są wyższe od preliminowanych z powodu przyznania inwalidom, z ważnością od kwietnia r. 1927, 10% do-

Liczba porządkowa	Część	Wy-				
		administracyjne			za fachową działalność	
		1925 (rok kalendarzowy)	1926/27 (od 1/4 1926 do 31/3 1927)	półrocze 1927/28 (od 1/4 1927 do 30/9 1928)	1925 (rok kalendarzowy)	1926/27 od 1/4 1926 do 31/3 1927)
					wzło-	
10	Min. Przemysłu i Handlu	5.885.218	5.987.869	3.095.466	1.430.088	1.943.330
11	Ministerstwo Rolnictwa .	7.149.855	7.975.552	4.127.434	14.397.329	14.982.592
13	Ministerstwo Wyznań Relig. i Ośw. Publicznego . .	11.422.674	10.407.443	5.694.599	280.158.981	275.255.226
14	Min. Robót Publicznych .	8.288.146	8.474.065	5.143.625	41.535.024	40.596.526
15	Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej	3.862.530	4.130.913	2.213.809	47.269.036	73.463.298
16	Min. Reform Rolnych . .	5.151.904	5.789.994	3.081.814	20.526.491	40.623.006

datku (rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927, Dz. U. R. P. Nr. 50, poz. 446).

10) Wykonanie budżetu długów państwowych wymaga dalszego nakładu w kwocie okrągło 32 miljony złotych na obsługę 7% pożyczki stabilizacyjnej, zaciągniętej na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 88, poz. 789).

W ostatecznym jednak rezultacie pomiętać należy o tem, że jeżeli budżet wydatków mimo wszystkie te przyczyny wykonany został w ciągu 9 miesięcy roku budżetowego 1927/28 w skali 88%, to budżet dochodów państwowych wykazał w tym samym czasie wpływy w skali 98,7% w stosunku do sumy preliminowanej, a więc wpływy rzeczywiste w stosunku do preliminarza przekroczyły o 10,7% stosunek rzeczywistych wydatków do preliminarza; wynika z tego, że Rząd, wykonywując ciążące na nim obowiązki t. j. uwzględniając konieczności państwowe, stosował się w całej pełni do bezwzględnego nakazu mocnej i niezachwianej równowagi budżetowej.

5. Rozwój wydatków produkcyjnych w latach 1925, 1926/27, w pierwszych 3 kwartałach 1927/28.

Analizując bliżej wydatki w latach 1925, w okresie budżetowym 1926/27 i w pierwszych 3 kwartałach 1927/28 tych Ministerstw, których działalność, skierowana jest bezpośrednio na rozwój życia gospodarczego, skonstatować należy znaczny wzrost, jaki nastąpił w okresie 1926/27, a zwłaszcza w okresie 1927/28 na korzyść wydatków, mających bezpośrednią doniosłość gospodarczą. Natomiast wydatki administracyjne mimo wzrostu wydatków na uposażenie wskutek wprowadzonej od 1 stycznia 1927 podwyżki o 10%, jak również wypłaty zasiłków w listopadzie i grudniu 1926 oraz w październiku i grudniu 1927, utrzymane zostały naogół na tym samym poziomie. Obok znacznego wzrostu w stosunku do wydatków administracyjnych, wydatków, związanych z fachową działalnością Ministerstw: Przemysłu i Handlu, Rolnictwa, Robót Publicznych i Reform Rolnych, a zatem wydatków mających bezpośrednie znaczenie gospodarcze, podkreślić również należy korzystną zmianę w okresach 1926/27 i 1927/28 w ustosunkowaniu się wydatków administracyjnych do wydatków, związanych z fachową działalnością na korzyść tych ostatnich, w Ministerstwach Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Pracy i Opieki Społecznej.

Zestawienie poniższe ilustruje wydatki Ministerstw: Przemysłu i Handlu, Rolnictwa, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Robót Publicznych, Pracy i Opieki Społecznej oraz Reform Rolnych z uwzględnieniem podziału na wydatki administracyjne, wydatki związane z fachową działalnością tychże Ministerstw i wydatki inwestycyjne.

d a t k i						
	i n w e s t y c y j n e			R a z e m		
I półrocze 1927/28 (od 1/4 1927 do 30/9 1928	1925 (rok kalendarzowy)	1926/27 (od 1/4 1926 do 31/3 1927)	I półrocze 1927/28 (od 1/4 1927 do 30/9 1928)	1925 (rok kalendarzowy	1926/27 (od 1/4 1926 do 31/3 1927)	I półrocze 1927/28 (od 1/4 1927 do 30/9 1928)
t y c h						
1.092.831	2.175.762	19.019.772	16.390.144	9.491.068	26.950.971	20.578.441
8.975.833	5.264.972	8.571.694	6.982.436	26.812.156	31.529.838	20.085.703
152.180.869	17.493.567	2.293.031	6.255.681	309.075.222	287.955.700	164.131.149
41.120.547	21.397.918	54.698.997	26.294.660	71.221.088	103.769.588	72.558.832
29.942.478	—	—	—	51.131.566	77.594.211	32.156.287
12.710.835	18.000	56.996	—	52.696.395	46.469.996	15.792.649

Charakterystyczne cechy rozwoju wydatków w powyższych Ministerstwach w ostatnich trzech latach przedstawiają się następująco:

a) Ministerstwo Przemysłu i Handlu.

Jak widać z powyższego zestawienia, wydatki administracyjne Ministerstwa Przemysłu i Handlu utrzymane zostały w latach 1925, 1926 i 1927 na tym samym poziomie; natomiast, o ile chodzi o wydatki, wywołane specjalnemi zadaniami Ministerstwa, zmierzającemi bądź to do ugruntowania naszego stanowiska na wybrzeżu morskiem, bądź też do rozwoju przedsiębiorstw państwowych, mających znaczenie nie tylko w dziedzinie przemysłu, lecz również i w dziedzinie rolnictwa, to wydatki te wykazują począwszy od 1926 roku stały wzrost. Tak naprzykład wydatki inwestycyjne w okresie budżetowym 1927/28 dochodzą w I półroczu do 16.390.144 zł., podczas gdy w roku 1925 wyniosły one zaledwie 2.175.761 zł.

Sprawa budowy portu w Gdyni, jakkolwiek zapoczątkowana była w roku 1924 zawarciem umowy z Konsorcjum Francusko-Polskiem, to jednak do roku 1926 wydatki na cel powyższy były w stosunku do rozpoczętego dzieła nieznaczne, gdyż wyrażały się zaledwie w setkach tysięcy złotych. Dopiero rok 1926 przynosi gruntowną zmianę, w okresie bowiem 1926/27 wydatki na budowę portu dochodzą już do 15.227.371. złotych. Rozpoczęta na szeroką skalę praca przy budowie portu jest nadal w okresie 1927/28 intensywnie prowadzona, o czem dostatecznie świadczy kwota około 8.490.144 zł. na ten cel wydatkowana w pierwszem półroczu.

Poza budową portu w Gdyni, wielkie znaczenie posiada dla wzmocnienia naszego stanowiska na wybrzeżu morskiem, oraz dla naszej sytuacji międzynarodowej zapoczątkowanie marynarki handlowej, operującej własnemi statkami. Do roku 1927 nasza marynarka handlowa z braku własnych objektów musiała posługiwać się statkami wynajmowanemi w Gdańsku od przedsiębiorstw niemieckich. Dopiero rok 1927 przynosi radykalny zwrot w tej sprawie, gdyż w tymże roku nabyto 5 statków towarowych kosztem 150.000 funtów, na poczet czego w roku 1927 zostało wpłacone 3.755.000 zł. Pozatem z budżetu Ministerstwa Komunikacji nabyto 2 statki pasażerskie. Jakkolwiek nabycie powyższych statków nie rozwiązuje całkowicie sprawy, to jednak jest ono poważnym krokiem naprzód w tej dziedzinie i stanowi zaczątek przyszłej floty handlowej, odpowiadającej mocarstwowemu stanowisku Polski.

Szczególniejszą uwagę zwróciło Ministerstwo na rozwój i podniesienie dochodowości przedsiębiorstw. Podnieść należy, że sprawa niedostatecznej dla naszego rolnictwa produkcji nawozów sztucznych znalazła rozwiązanie w przystąpieniu w roku 1927 do budowy drugiej Państwowej Fabryki Związków Azotowych w Tarnowie, kosztem około 72 milj. zł., z czego w I półroczu okresu budżetowego 1927/28 wydatkowano 7.900.000 zł. Wydatek na budowę do końca okresu budżetowego wyniesie około 24 miljonów złotych.

b) Ministerstwo Rolnictwa.

Wzrost wydatków Ministerstwa Rolnictwa w latach 1926/27 i 1927/28 spowodowany został rozszerzeniem zadań Ministerstwa w kierunku podniesienia rolnictwa a w szczególności zwiększeniem dotacji na fundusz kredytu meljoracyjnego oraz na zasiłki na podniesienie rolnictwa, leśnictwa i hodowli.

Utworzony w r. 1925 fundusz kredytu meljoracyjnego nie pozwolił ze względu na szczupłość kredytów w budżecie na dany okres przystąpić do realizowania szerszej akcji meljoracyjnej. Dopiero w latach 1926 i 1927 akcja meljoracyjna wkracza na właściwe tory. Stanowisko Rządu, zdającego sobie sprawę ze znaczenia tego najbardziej może rentownego nakładu, jakim są meljoracje, znajduje wyraz w kwocie 6.100.000 zł., wydatkowanej na meljoracje w r. 1926, oraz w kwocie 6.155.800, wydatkowanej w pierwszem półroczu okresu budżetowego 1927/28, podczas gdy analogiczne wydatki w r. 1925 i 1924 wyniosły zaledwie 1.928.914 zł. oraz 60.000 zł.

Znaczne zwiększenie wydatków nastąpiło również w związku z akcją, mającą na celu podniesienie hodowli, prowadzoną w kierunku udzielania zasiłków z jednej strony oraz pożyczek na zakup i organizację zbytu inwentarza hodowlanego i jego produktów z drugiej strony.

Wydatki na te cele, wynoszące w r. 1925 — 1.646.100 zł., wzrastają w r. 1926/27 do 3.552.625, w pierwszem półroczu okresu budżetowego 1927/28 do 2.911.045.

Trzecią grupą wydatków, charakterystyczną dla swych tendencyj rozwojowych, w latach 1926 i 1927 są zasiłki na podniesienie rolnictwa i leśnictwa, udzielane dobrowolnym organizacjom rolniczym, izbom rolniczym oraz samorządom terytorjalnym. Wydatki te, mające na celu poparcie ogrodownictwa, przetwórstwa owoców i warzyw, doświadczalnictwa, ochrony roślin, zagospodarowania nieużytków, organizacji drobnych gospodarstw, aktualnych badań i prac naukowych, mających specjalne znaczenie dla rolnictwa i leśnictwa, wynoszące w r. 1924 = 861.795 zł., wzrastają w r. 1925 do 3.403.054 zł., w r. 1926/27 do 3.819.810 zł., a w okresie 1. IV. — 30. IX. 1927 r. do 1.761.358 zł.

Wzrost wydatków w ostatnich 2 latach w porównaniu z r. 1925 i 1924 jest pozornie stosunkowo nieznaczny, należy jednak wziąć pod uwagę, że wymienione wyżej sumy wydatków na zasiłki obejmowały w r. 1924 i częściowo w r. 1925 również zasiłki na podniesienie hodowli, wyodrębnione w następnych latach w oddzielny paragraf.

Jako nowe kredyty, związane z akcją zasiłków na podniesienie rolnictwa i leśnictwa, preliminowano w budżecie 1927/28 zł. 200.000 na podniesienie sadownictwa oraz 500.000 zł. na zalesienie nieużytków.

W dziale majątków państwowych podkreślić należy w budżecie na okres 1927/28 nowy w porównaniu z ubiegłemi okresami kredyt na dotację, na meljorację ognisk kultury rolniczej, na którą wydatkowano w okresie półrocznym od kwietnia do końca września r. b. kwotę 289.716 zł.

Na specjalną uwagę zasługują wyniki finansowe osiągnięte w ostatnich latach przez polskie lasy państwowe, uzyskane w głównej mierze dzięki usprawnieniu administracji oraz należytemu wyzyskaniu konjunktury handlowej w latach 1926 i 1927, o czem już wyżej była mowa.

Wkońcu wspomnieć należy o nabyciu w bieżącym okresie budżetowym przez lasy państwowe areału leśnego dóbr Krotoszyńskich i Odolanowskich; na poczet ceny kupna tegoż majątku wpłaciły lasy państwowe w listopadzie 1927 r. I ratę w kwocie 4 milj. złotych.

c) Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

W roku 1927 zaznaczył się w budżecie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w szczególności silnie wzrost wydatków osobowych. Prócz ogólnych przyczyn, które w jednakowej mierze wywołały wzrost wydatków osobowych we wszystkich działach administracji, a mianowicie 10% podwyżki uposażeń i wypłaty zasiłków, w budżecie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odegrało rolę częściowe uchylenie ustawy z dnia 22 grudnia 1925 r. o środkach zapewnienia równowagi budżetowej (Dz. U. R. P. Nr. 129, poz. 918), która zawierała szereg postanowień, zmierzających do obniżenia uposażenia nauczycielstwa. Pozatem wzrost wydatków osobowych w budżecie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powoduje stałe zwiększenie ilości etatów nauczycielskich, w szczególności w szkolnictwie powszechnem w związku z realizacją powszechnego nauczania. Budżet na rok 1927/28 przewiduje 1.000 nowych etatów nauczycielskich, uchwała zaś Rady Ministrów z dnia 27 października 1927 r. zwiększyła ilość sił nauczycielskich w szkołach powszechnych o dalsze 500 etatów. Daje się również zauważyć stały wzrost etatów nauczycielskich i profesorskich w szkolnictwie zawodowem i wyższem, co umożliwia dalszą rozbudowę zakładów znajdujących się w stadjum rozwojowem.

Znaczny spadek wydatków rzeczowo-administracyjnych w roku 1926/27 w stosunku do roku 1925 spowodowany został akcją oszczędnościową, przeprowadzoną w roku 1925 w zakresie budżetu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Już jednak w pierwszem półroczu 1927/28 wydatki rzeczowo-administracyjne wykazują stosunkowo znaczny wzrost w porównaniu z poprzednim okresem budżetowym. Budżet na rok 1927/28, jakkolwiek nie zaspakaja całkowicie potrzeb rzeczowych szkolnictwa, w szczególności w zakresie pomocy państwowej na budowę szkół powszechnych, to jednak pozwala na normalne funkcjonowanie szkół przez należyte wyposażenie w kredyty na potrzeby administracyjne, urządzenie zakładów, pomoce naukowe, bibljoteki i t. d. Sprawa budowy budynków szkolnych niezbędnych dla realizacji powszechnego nauczania, wymagająca wielomiljonowych wkładów, będzie musiała znaleźć rozwiązanie przez zorganizowanie długoterminowych kredytów dla gmin, ustawowo obowiązanych do dostarczania lokali dla szkół powszechnych.

W wydatkach inwestycyjnych daje się zauważyć, analogicznie jak w wydatkach rzeczowo-administracyjnych, spadek w roku 1926/27, natomiast wzrost w okresie 1927/28. Kredyty inwestycyjne, przewidziane w budżecie 1927/28, dają możność Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przeprowadzenia niezbędnych gruntownych remontów oraz kontynuowania w najpilniejszych wypadkach budowli rozpoczętych w poprzednich latach.

d) Ministerstwo Robót Publicznych.

Analizując cyfry rzeczywistych wydatków budżetu Ministerstwa Robót Publicznych w pierwszem półroczu okresu 1927/28 i lat poprzednich, stwierdzić należy wzrost wydatków w dwóch grupach wydatków, a mianowicie w dziale wydatków związanych z fachową działalnością Ministerstwa oraz wydatków inwestycyjnych. Te dwa rodzaje wydatków — to program i zakres działania Ministerstwa Robót Publicznych.

Ważniejsze wydatki na fachową działalność i inwestycyjne.

WYSZCZEGÓLNIENIE	1925	1926/27	1927/28
	złotych		
I. Wydatki na fachową działalność:			
1) Budowle wodne	15.191.235	15.733.119	13.713.577
2) Gmachy państwowe	641.359	1.562.832	1.466.860
3) Drogi i mosty	25.026.026	24.535.301	24.380.510
II. Wydatki inwestycyjne			
1) Budowle wodne	2.589.016	1.732.638	1.295.840
2) Gmachy państwowe	8.367.782	1.715.980	2.125.000
3) Drogi i mosty	3.311.056	1.968.701	4.894.300
III. Odbudowa kraju	6.434.179	4.942.899	11.281.930

Zestawienie porównawcze wydatków na fachową działalność i wydatków inwestycyjnych wykazuje, że wykonanie programu Ministerstwa Robót Publicznych w zakresie szerszym rozpoczyna się dopiero od okresu 1927/28. Zwiększenie wydatków widoczne jest przedewszystkiem w trzech dziedzinach działu robót publicznych: w dziedzinie gospodarki drogowej, w zakresie budowli wodnych oraz w zakresie odbudowy kraju.

Zestawienie kwoty wydatków w pierwszem półroczu okresu 1927/28 z kwotą wydatków dokonanych w poprzednich latach sprawozdawczych na konserwację dróg

i mostów wykazuje, że *w pierwszem półroczu* okresu budżetowego 1927/28 zużyte zostały na powyższy cel kredyty w takiej samej mniej więcej wysokości, w jakiej wydatkowane zostały *za cały okres* w latach sprawozdawczych 1926/27 i 1925.

Porównanie wydatków inwestycyjnych na budowę nowych dróg i mostów, dokonanych *w pierwszem półroczu* 1927/28, w zestawieniu z kwotą wydatków w latach 1926/27 i 1925 wskazuje, że *w pierwszem półroczu* okresu 1927/28 wydatkowano więcej o 2.925.599 zł., aniżeli w *całym okresie* 1926/27, oraz o 1.583.244 zł.więcej, aniżeli w r.1925.

Również w zakresie wydatków konserwacyjnych na budowle wodne i roboty meljoracyjne, porównanie kwoty wydatków dokonanych w pierwszem półroczu 1927/28 z kwotą wydatków w latach 1926/27 i 1925 wypada korzystnie. Gdy bowiem *w pierwszem półroczu okresu 1927/28* zużyto na konserwację budowli wodnych (regulacja rzek, utrzymanie szlaku wodnego, roboty meljoracyjne) kredyt w kwocie 13.713.577 zł., to w roku 1926/27 wydatkowano na ten cel 15.733.199 zł., w roku 1925 zaś 15.191.235 zł

Zestawienie kwot wydatkowanych na cele odbudowy kraju nie wymaga bliższych objaśnień. Dodać wszakże należy, że dla nadania akcji odbudowy szerszej podstawy i szybszego tempa, zamieszczone zostało w art. 4 ustawy skarbowej z 22 marca 1927 dla Ministra Skarbu upoważnienie, dające możność celem wykonania postanowień art. 1 i 11 ustawy z dnia 6 lipca 1923 o poborze daniny lasowej na cele odbudowy kraju (Dz. U. R. P. Nr. 87, poz. 676) — dostosowania kredytów na akcję odbudowy do rzeczywistych wpływów z daniny lasowej w okresie 1927/28.

Rozszerzenie programu prac Ministerstwa Robót Publicznych umożliwiły nadto w r. 1926/27 specjalne kredyty w kwocie 19.795.089 zł., przeznaczone na inwestycje państwowe, zwłaszcza w zakresie budownictwa państwowego w związku z akcją łagodzenia bezrobocia, na co zużyte zostały wpływy państwowe w okresie 1926/27 oraz w okresie 1927/28 z dopłat do taryf kolejowych i opłat pocztowych i telegraficznych.

Wpływy powyższe wyniosły:

w roku 1926/27 . . . . . 12.004.847 zł.
w roku 1927/28 (I półrocze) . . . . . 7.682.482 „

Całokształt wysiłków Rządu w zakresie zwiększenia aktywności Ministerstwa Robót Publicznych nie byłby zupełny, gdyby pominąć specjalną akcję pożyczkową na inwestycje dla związków komunalnych celem zatrudnienia bezrobotnych. Akcja powyższa, prowadzona od lutego 1926 r., finansowana w ubiegłym roku z kredytów, przewidzianych na powyższy cel w ustawach o prowizorjach budżetowych, objęła 118 miast potrzebujących koniecznych inwestycyj głównie budowlanych i drogowych, a zagrożonych bezrobociem. Pomoc Rządu dla związków komunalnych wyniosła w r. 1926 łączną sumę 23.783.000 zł. i umożliwiła zatrudnienie około 22.000 bezrobotnych. Pomoc ta była kontynuowana w pierwszem półroczu okresu 1927/28 z sum obrotowych Skarbu Państwa, z których wydatkowano na pożyczki sumę 8.550.000 zł.

Nakoniec wspomnieć należy o akcji Rządu w kierunku zlikwidowania szkód, wyrządzonych powodzią w lecie 1927 r. Akcja powyższa, na którą przeznaczone zostały specjalne kredyty w kwocie 7.500.000 zł., prowadzona od września 1927 r., objęła odbudowę dróg i mostów tudzież roboty regulacyjne rzek i potoków górskich w okolicach nawiedzonych klęską powodzi.

Mimo rozszerzonego zakresu działania i programu w zakresie robót konserwacyjnych i inwestycyjnych działu robót publicznych, etaty osobowe tego działu w I półroczu 1927/28 utrzymały się na poziomie etatów z lat 1926/27 i 1925, zaś niższe są od etatów osobowych z r. 1924.

e) Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej.

Wykonywanie zadań poruczonych Ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej w dziedzinie opieki nad bezrobotnymi, w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi, nad inwalidami wojennymi i nad emigrantami oraz w dziedzinie ubezpieczeń społecznych pochłania

największą część budżetu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, wynoszącą około 92% do 94% rocznych wydatków, przyczem największy odsetek stanowią wydatki na pomoc ustawową i doraźną dla bezrobotnych. Pozostałe 6% do 8% przypada na wydatki osobowe i rzeczowo-administracyjne, które zasadniczo od drugiego kwartału 1926 r. nie uległy poważniejszym zmianom, poza zwiększeniem spowodowanem skutkiem wzrostu drożyzny względnie podwyższenia uposażeń.

Największy wzrost kosztów opieki nad bezrobotnymi rozpoczyna się w drugiej połowie 1924 r. i trwa w ciągu 1925 r. aż do początków 1926 r., w którym to czasie wydatki na opiekę nad bezrobotnymi w formie dopłat Skarbu Państwa do Funduszu Bezrobocia i w formie świadczeń zasiłkowych dla bezrobotnych z t. zw. państwowej akcji doraźnej pomocy dla bezrobotnych rosną nieustannie. W pierwszym kwartale 1926 r. stan bezrobocia doszedł do największego napięcia, a mianowicie zarejestrowanych bezrobotnych było w zaokrągleniu 360.000 osób. W drugim kwartale 1926 r. rozpoczyna się stały spadek liczby bezrobotnych tak, iż w październiku 1927 r. ilość zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła około 120.000 osób.

Wydatki na opiekę nad dziećmi i dorosłymi w formie subwencyj dla zakładów i organizacyj społecznych, wydatki na opiekę i leczenie inwalidów wojennych oraz na opiekę nad emigrantami znajdują w budżecie Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej specjalne uwzględnienie. Tu należy również wymienić wydatki na dopłaty Skarbu Państwa do ubezpieczeń społecznych, a mianowicie na dopłaty w ubezpieczeniu na wypadek choroby oraz w ubezpieczeniu inwalidzkiem, obowiązującem w b. zaborze niemieckim. Wreszcie na szczególne podkreślenie zasługuje akcja pomocy państwowej dla ludności poszkodowanej skutkiem klęsk żywiołowych (jak np. wybuch prochowni w Witkowicach pod Krakowem oraz klęski żywiołowe w województwie nowogródzkiem i w Małopolsce Wschodniej).

Poniższe zestawienie ilustruje wydatki na pomoc bezrobotnym oraz na inne rodzaje opieki społecznej, wykonywanej z budżetu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej:

OKRES	Wydatki na pomoc bezrobotnym	Inne wydatki na opiekę społeczną i ubezpieczenia społeczne
	w tysiącach złotych	
Rok 1924	12.855	9.145
Rok 1925	33.867	13.412
Od 1. IV. 1926 do 31. III. 1927. . . .	52.850	20.613
Od 1. IV. do 30. IX. 1927	17.900	12.042

f) Ministerstwo Reform Rolnych.

Prace Ministerstwa w kierunku wykonania ustawy o reformie rolnej polegają w zasadzie na celowej parcelacji użytków rolnych z majątków państwowych, którą przeprowadza bezpośrednio Ministerstwo Roform Rolnych przez swoje organa, tudzież na nadzorze nad parcelacją prywatną, by ta odpowiadała celom, wskazanym ustawą.

Osadnicy otrzymują pomoc przy nabywaniu działek ziemi już to w formie długoletniej spłaty reszty ceny kupna, już to w formie długoterminowych pożyczek w listach zastawnych Państwowego Banku Rolnego, nadto zaś otrzymują z funduszów na to przeznaczonych pożyczki za pośrednictwem Państwowego Banku Rolnego na różne cele gospodarcze. Sumy przekazane z kredytów budżetowych Państwowemu Bankowi Rolnemu na pomoc kredytową dla osadników wynosiły:

w I półroczu 1927/28 (1. IV. do 30. IX. 1927) . . . . . zł. 5.225.000
w r. 1926/27 (1. IV. 1926 do 31. III. 1927) . . . . . „ 11.460.000
w r. 1925 . . . . . „ 6.889.260

Wydatki budżetowe na techniczne prace przy scalaniu gruntów włościańskich wynosiły:

w I półroczu 1927/28 (od 1. IV. do 30. IX. 1927)	zł.	2.688.390
w r. 1926/27 (od 1. III. 1926 do 31. III. 1927)	,,	2.902.375
w r. 1925	,,	1.406.202

zaś przekazane w tym czasie z kredytów budżetowych Państwowemu Bankowi Rolnemu kwoty na pomoc kredytową dla scalających gospodarstwa rolne wynosiły:

w I półroczu 1927/28 (od 1. IV. do 30. IX. 1927)	zł.	3.000.000
w r. 1926/27 (od 1. III. 1926 do 31. III. 1927)	,,	4.465.000
w r. 1925	,,	1.300.000

Na koszty prac technicznych przy znoszeniu służebności i przy drobnych regulacjach wydatkowano z budżetu:

w I półroczu 1927/28 (od 1. IV. do 30. IX. 1927)	zł.	317.745
w r. 1926/27 (od 1. III. 1926 do 31. III. 1927)	,,	219.560
w r. 1925	,,	87.665

Celem umożliwienia Państwowemu Bankowi Rolnemu spełnienia zadań w kierunku zaspokojenia potrzeb kredytowych drobnego rolnictwa, Rząd dotował tenże Bank nietylko zwrotnemi lokatami z sum obrotowych, ale również znacznemi kwotami z budżetu na powiększenie kapitału zakładowego Banku.

Z budżetu roku 1924 przekazano Państwowemu Bankowi Rolnemu jako dotację zwrotną na kupno majątków do parcelacji kwotę 2.750.000 złotych, natomiast na kapitał zakładowy otrzymał Państwowy Bank Rolny w r. 1925 złotych 8.392.309, zaś w I kwartale r. 1927 kwotę zł. 13.546.693 gr. 84, którą to kwotą kapitał zakładowy Banku został uzupełniony do wysokości 25.000.000 złotych.

Nadmienić należy, że zgodnie z uchwałą Rady Ministrów z 17 września 1927 kapitał zakładowy Państwowego Banku Rolnego zostaje uzupełniony w r. 1927 dalszą dotacją 50.000.000 zł. do wysokości 75.000.000 zł., nadto leży w zamiarach Rządu uzupełnienie kapitału zakładowego Banku do ogólnej wysokości 100.000.000 złotych.

Wydatki osobowe i rzeczowo-administracyjne tudzież ilość zatrudnionych urzędników i niższych funkcjonarjuszów nie uległy w latach 1926 i 1927 zasadniczym zmianom.

Uporządkowanie gospodarki budżetowej, stały wzrost dochodów budżetowych z miesiąca na miesiąc, poważny wzrost udziału w wydatkach ogólnych wydatków produkcyjnych, trwała i niewzruszona równowaga budżetowa, która zapewniła od lipca r. 1926 począwszy nadwyżki budżetowe w każdym poszczególnym miesiącu — oto rezultaty usilnej i mozolnej pracy Rządu w dziedzinie gospodarki budżetowej. Rezultaty te stworzyły już dzisiaj trwałą podstawę dla całego gospodarstwa państwowego i są zadatkiem dalszego znakomitego rozwoju naszych finansów, rozwoju, który znajdzie znów wyraz i w nowym budżecie Państwa za r. 1928/29.

Budżet r. 1928/29 zamknięty cyfrą wydatków 2.476 milj. zł., dochodów 2.525 milj. zł., wykazuje przedewszystkiem istotną nadwyżkę budżetową i to zupełnie realną, jeżeli się uwzględni to, iż w roku kalendarzowym 1927 dochody budżetowe wyniosły 2.577 milj. zł. Nie ulega już dzisiaj wątpliwości, że cyfra rzeczywistych dochodów w r. 1928/29 będzie wyższa od cyfry preliminowanej i tem samem zapewni tworzenie się dalszych nadwyżek budżetowych i niezbędnych rezerw kasowych.

Zwiększona zaś suma wydatków państwowych względnie w pierwszej linji dalszy wzrost funkcji produkcyjnej, rozbudowa dróg, mostów i budowli wodnych, rozwój floty handlowej i portu w Gdyni, rozbudowa przedsiębiorstw państwowych, a zwłaszcza kolei, poczty, telegrafu, telefonu, nowej fabryki związków azotowych, budownictwo państwowe, podniesienie rolnictwa, są to te wielkie zadania inwestycyjne, które Rząd zamierza wykonać w granicach środków, jakiemi będzie rozporządzać w r. 1928/29 po zaspokojeniu bieżących potrzeb administracji państwowej.

IV.

System podatków i ich wydajność.

Ustrój podatkowy Polski budował się w warunkach nader specyficznych i szczególnie trudnych.

Państwo polskie z chwilą swego powstania zastało na swych ziemiach trzy odrębne systemy podatkowe. Do nich doszły następnie odrębności ustrojowe Ziem Wschodnich i Górnego Śląska. Innemi słowy, odziedziczyliśmy po zaborcach: niemiecki (pruski) ustrój podatkowy na terenie dzisiejszego Województwa Wielkopolskiego i Pomorskiego oraz cokolwiek zmieniony na terenie Górnośląskiej części Województwa Śląskiego; austrjacki — na obszarze dzisiejszych województw południowych wraz z pokrewnym ustrojem węgierskim na obszarze Spisza i Orawy; rosyjski, który miał dwie odmiany — jedną, obowiązującą na b. obszarze b. Królestwa Kongresowego, drugą, obowiązującą na terenie ziem b. imperjum rosyjskiego, wchodzących obecnie w skład Rzeczypospolitej.

Stan ten oczywiście wymagał reformy. Ciężkie jednak warunki polityczne, w jakich tworzone było niepodległe Państwo, nie pozwalały na zajęcie się sprawą reformy całokształtu ustroju podatkowego. Konieczności państwowe zmuszały do szybkiego a doraźnego działania. To też narazie trzeba było zająć się ujednostajnieniem obciążenia podatkowego i wyrównaniem tych różnic, jakie istniały w obciążeniu podatkowem ludności trzech byłych zaborów, oraz, co może najważniejsze, do zwiększenia wydajności poszczególnych podatków. W okresie od 1919 r. do 1923 r. włącznie działalność ustawodawcza w dziedzinie podatkowości była mało skoordynowana, co głównie przypisać należy stałym zmianom politycznym, a także płynnemu stanowi waluty markowej. Początkowo, wobec minimalnych wprost wpływów ze zwyczajnych źródeł podatkowych — usiłowano drogą nadzwyczajnych danin państwowych od majątku, od zysków wojennych i t. p. uzyskać odpowiednie środki budżetowe. Następnie próbowano budować ustrój podatków bezpośrednich — zgodnie zresztą z nowoczesnemi zasadami nauki — głównie na podatku dochodowym i uzupełniającym go podatku majątkowym, przeznaczając podatkom przychodowym rolę drugorzędną. Gdy ustrój ten, z bardzo zresztą licznych powodów, zawiódł, skierowano wysiłki ku odpowiedniej przebudowie i rozbudowie podatków przychodowych i obrotowych.

Wszystkie te jednak wysiłki zawodziły i zawieść musiały z powodu zasadniczego, a mianowicie zmienności waluty. To też dopiero po przeprowadzonej w roku 1924 reformie walutowej, możnaby było przystąpić do opracowania jednolitego ustroju podatkowego. Niestety, wypadki lat 1924/25 znowu nie sprzyjały w dostatecznej mierze tej pracy, a dokonane w tymże okresie reformy nie uwzględniały całości zagadnienia, lecz raczej były tylko częściową naprawą. Zaznaczyć jednak należy, że już w pierwszych latach niepodległości zdołano we wszystkich prawie podatkach wprowadzić jednolite, rodzimego już tworu, ustawy podatkowe, co oczywiście miało na celu i w wyniku równomierne obciążenie podatkowe. Jedynie tylko w dziedzinie podatku gruntowego nie można było dotychczas wprowadzić jednolitych norm i podatek ten w każdym z b. zaborów opiera się zasadniczo na ustawach b. państw zaborczych. Niemniej jednak i w tym podatku przez odpowiednie oznaczenie wysokości stawek i zmianę pewnych, poszczególnych przepisów udało się uzyskać równomierne naogół obciążenie gruntów.

Sprawa całokształtu ustroju podatkowego w Polsce nie jest dotychczas definitywnie załatwioną. Zagadnienie to, pierwszorzędnego znaczenia, nietylko u nas nie doczekało się gruntownej reformy, ale także i w państwach przedwojennych dopiero niedawno zostało ono w sposób nowoczesny, choć zdaje się nie całkiem definitywny, uregulowane. W Niemczech reforma ustroju podatkowego nastąpiła dopiero w sierpniu 1925 r., w Czechosłowacji w czerwcu 1927 r., a we Francji do chwili obecnej jeszcze reforma nie została dokonana, nawet się nie zanosi na rychłe jej przeprowadzenie. Głównej przyczyny, dla-

czego przemyślany ustrój podatkowy nie może być szybko stworzony, dopatrywać się należy przedewszystkiem w tem, że zagadnienie to wykracza znacznie poza ramy skarbowości w ścisłem słowa znaczeniu, i że życie gospodarcze ulega pod względem rozdziału dochodów i majątków oraz zmian w dziedzinie produkcji zbyt częstym i znacznym fluktuacjom.

Poza temi przyczynami podnieść należy jeszcze jedną okoliczność, niezależną od woli Ministerstwa Skarbu, która uniemożliwia racjonalną a całkowitą reformę ustroju podatkowego w Polsce. Jest nią sprawa finansów związków komunalnych. Brak ustaw organizacyjnych z jednej strony, brak przepisów ustawowych, określających zakres kompetencji związków samorządowych, z drugiej strony, nie pozwalają na definitywne określenie potrzeb tychże związków, a wskutek tego na uregulowanie ich źródeł dochodowych. Nie mogąc określić potrzeb związków komunalnych, nie można też było dotychczas uregulować ich strony dochodowej w sposób, któryby, nie narażając interesów budżetu Państwa, zapewniał odpowiednią swobodę gospodarki wspomnianym związkom. Rozgraniczenie, względnie właściwe ustosunkowanie się gospodarki skarbowej Państwa i związków komunalnych nie jest zadaniem łatwem. Świadczy o tem najlepiej przykład Niemiec, gdzie chociaż organizacja związków komunalnych istnieje oddawna, to jednak sprawa ta nie jest dotychczas całkowicie i definitywnie załatwioną.

Ustrój podatkowy Polski w roku 1926 i 1927 nie ulegał znaczniejszym zmianom ustawodawczym, a działalność Ministerstwa Skarbu skierowana była w tym okresie przedewszystkiem w kierunku podniesienia wydajności źródeł podatkowych, usprawnienia aparatu skarbowego i postawienia go na odpowiedniej wyżynie fachowości, bezstronności i moralności. Przyczyną tego, że Ministerstwo Skarbu zwróciło swą uwagę przedewszystkiem na stronę wykonawczą, były głównie względy budżetowe, jak również i ta okoliczność, że dla młodej administracji skarbowej ciągłe zmiany ustawodawcze są szkodliwe. Nadto wprowadzone w roku 1925 reformy podatków: przemysłowego, dochodowego i od nieruchomości wymagały troskliwej opieki i nadzoru ze strony władzy naczelnej.

Obecny system podatków bezpośrednich składa się:

a) Z podatków przychodowych, obciążających nieruchomości, przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowe, zajęcia przemysłowe i wolne zawody oraz kapitały ruchome. Tutaj należy podatek gruntowy, podatek od nieruchomości miejskich i niektórych budynków w gminach wiejskich, podatek przemysłowy oraz podatek od kapitałów i rent;

b) Z podatków osobistych, obciążających całość dochodu podatnika, wzgl. cały jego majątek. Do tych podatków zaliczamy podatek dochodowy i podatek majątkowy.

Podstawy prawne każdego z wyliczonych podatków, krótkie zasady oraz wyniki finansowe w poszczególnych latach przedstawiają się jak następuje:

1. Podatki gruntowe.

W dziedzinie podatku gruntowego obowiązują cztery różne systemy podatków na mocy ustaw i rozporządzeń b. państw zaborczych.

W b. Królestwie Polskiem ustawa rozróżnia trzy rodzaje podatku gruntowego:

1) Dworski — ustawa z 28. X. 1866 r.

2) Z gruntów włościańskich — ustawa z 15. XII. 1868 r.

3) Z gruntów w osadach — ustawa z 1. VI. 1872 r.

Wszystkie trzy rodzaje tego podatku są kontyngentowe (dawniej repartycyjne) i są oparte na pewnym surogacie katastru szacunkowego.

Jednostką dla wymiaru jest mórg 300-prętowy miary nowopolskiej.

Podatek gruntowy dworski, włościański i w osadach dzieli się na główny i dodatkowy.

Wysokość podatku głównego jest uzależniona od miejscowości oraz kategorji gruntu i jest inna dla gruntów dworskich, inna dla włościańskich. Dodatkowy podatek pobiera się w wysokości 60% podatku głównego.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

Dla opodatkowania głównym podatkiem gruntowym ziemie dworskie podzielono na pięć klas.

Przy oznaczaniu stosunku dochodowego powyższych 5 klas gruntów użytkowych przyjęto klasę V za jednostkę podatkową, IV — za 4½ jednostki, III — za 11, II — za 3½, I — za 8 jednostek.

Grunty właściańskie i w osadach dla opodatkowania głównym podatkiem gruntowym podzielono na cztery klasy.

Ustosunkowanie wzajemne klas pod względem wymiaru podatków przeprowadzano w ten sposób, że kl. IV przyjęto za jednostkę, III—za 4½, II—za 3½, oraz I—za 8 jednostek.

Zestawiono w ten sposób według klas, jakości gruntów i powiatów szczegółową taryfę podatku odrębną dla dworskiego i odrębną dla włościańskiego i w osadach, które są podstawą do wymiaru podatku głównego.

W pozostałych ziemiach b. zaboru rosyjskiego (ustawa z 17. I. 1884 r.) podatek gruntowy przed wejściem w życie ustawy z dn. 17. VI. 1921 r. był kontyngentowy i repartycyjny.

Ustawa z dnia 17. VI. 1921 r. nadała Radzie Ministrów prawo określenia wysokości podatku od gruntów i lasów, zastrzegając, że wysokość podatku nie może być większa od przeciętnej normy, obowiązującej w sąsiednich powiatach b. Królestwa Polskiego.

Na tej podstawie Minister Skarbu rozporządzeniem z dnia 12 kwietnia 1922 r. ustanowił dwie taryfy:

jedną dla gruntów uprawnych, ogrodów, sadów i łąk,
drugą dla lasów, pastwisk, odłogów.

W Małopolsce podatek gruntowy (ustawy z dnia 24. V. 1869, 12. VII. 1896 r. i 19. VII. 1902 r.) jest jednolity dla gruntów włościańskich i dworskich.

Przedmiotem podatku jest czysta intrata katastralna, czyli dochód katastralny, osiągany trwale z danego gruntu, po potrąceniu kosztów produkcji i administracji. Za podstawę klasyfikacji przyjęto podział na rodzaje uprawy, a w zakresie każdego rodzaju uprawy — na klasy urodzajności.

Podatek gruntowy w b. zaborze austrjackim oparty jest na katastrze gruntowym, t. zw. analitycznym.

W b. zaborze pruskim (ustawy z 21. V. 1861 r., 14. VII. 1893 i 23. IV. 1906 r.) podatek gruntowy jest katastralny i kontyngentowy.

Przedmiotem jego jest czysty zysk z każdej parceli po potrąceniu kosztów gospodarki i procentów od kapitału włożonego w budowle i inwentarz. Za podstawę klasyfikacji przyjęto podział na rodzaje uprawy. Ustawa przewiduje osiem rodzajów uprawy, a w zakresie każdego rodzaju uprawy kilka, nie więcej jednak, niż osiem klas urodzajności. Kataster jest parcelowy i przychodowy.

Wszystkie przepisy w zakresie stawek podatkowych uległy za czasów polskich licznym zmianom, a w szczególności na mocy ustaw z 14 lipca 1920 r. (Dz. U. R. P. Nr. 61, poz. 389 i Nr. 71, poz. 477), z 17 czerwca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 59, poz. 372), z 15 czerwca 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 65, poz. 505), oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 20. IV. 1924 r. (Dz. U. R. P. Nr. 33, poz. 339).

Zasadnicza zmiana w podatku gruntowym uskuteczniona została przez ustawę z dnia 15. VI. 1923 r., która wprowadziła do podatków gruntowych degresję i progresję.

Degresję stosuje się dla drobnej własności w wysokości 50% zniżki ogólnych stawek przy podatku do 8,8 zł. i w wysokości 20% przy podatku od 18,8 zł. do 35,2 zł.

Progresję stosuje się przy podatku powyżej 106 zł. do 176 zł. w wysokości 10% i dochodzi ona przy podatku powyżej 8.796 zł. do 100%.

W roku 1927 r. rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej (z 24. I. 1927 r., Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 40) zmieniono od roku 1927 począwszy — termin płatności pierwszej raty podatku gruntowego z okresu od 15 marca do 15 kwietnia na okres 15 lutego do 15 marca.

Rozporządzenie to podyktowane było tak względami budżetowemi, jak również miało na celu udogodnienie płatnikom spłaty tej raty.

Wymiar podatku gruntowego za lata 1925 i 1926 ilustruje poniższe zestawienie:

	Wyszczególnienie	1925				1926			
		do 15 ha	od 15 ha do 150 ha	ponad 150 ha	Razem	do 15 ha	od 15 ha do 150 ha	ponad 150 ha	Razem
1	Powierzchnia użytków rolnych, podlegających podatkowi gruntowemu	16.085.315	4.736.438	9.881.325	30.703.078	16.364.844	4.760.807	9.822.475	30.948.126
2	Ilość płatników (gospodarstw)	5.057.946	219.495	65.526	5.342.967	5.150.928	226.673	63.869	5.437.470
3	Kwota podatku gruntowego bez zastosowania degresji i progresji	36.752.511	10.405.285	18.869.672	66.027.468	37.051.912	10.411.576	18.675.071	66.138.559
4	Wymiar pod. grunt. na 1 ha bez zastosowania degresji i progresji	2,28	2,19	1,90	2,15	2,26	2,18	1,90	2,14
5	Odlicza się z tyt. degresji (art. 3, poz. 505 Dz. U. R. P. Nr. 65, r. 1923)	7.131.385	310.781	98.993	7.541.078	7.313.134	326.093	103.865	7.743.092
6	Pozost. do pobrania	29.621.153	10.094.504	18.770.733	58.486.390	29.738.778	10.085.483	18.571.206	58.395.467
7	Dolicza się z tyt. oddzieln. dod. (art. 2, p. 505 Dz. U. R. P. Nr. 65 z r. 1923)	83.385	970.480	8.986.820	10.039.685	81.895	953.590	8.811.315	9.846.800
8	Ostatecz. kw. podatku, przypad. do pobrania	29.703.538	11.064.984	27.757.553	68.526.075	29.820.673	11.039.073	27.382.521	68.242.267
9	Wymiar podatku grunt. na 1 ha po zastos. degresji i progresji	1,85	2,33	2,80	2,23	1,76	2,32	2,79	2,17

Powyższe zestawienie wymiarów podatku gruntowego za lata 1925 i 1926 wykazuje nam małe różnice. Nieznaczne zwiększenie się obszaru użytków rolnych, podlegających opodatkowaniu w roku 1926, w stosunku do roku 1925, a występujące szczególnie przy jednostkach do 15 ha, tłumaczyć należy procesem parcelacyjnym, który uwidocznia istotny obszar parcelowanych gruntów. Proces rozdrabniania się większej własności ziemskiej uwidocznia się również w ilości płatników. Daje się stwierdzić zmniejszanie się w roku 1926 ilości jednostek o obszarze ponad 150 ha, a zwiększanie się ilości jednostek o obszarze mniejszym, w szczególności jednostek do 15 ha.

Wymiar podatku w roku 1926 zmniejszył się w stosunku do roku 1925 nieznacznie, zaledwie o kwotę około 284.000 złotych. Zmniejszenie to obserwujemy we wszystkich trzech typach jednostek przyjętych w zestawieniu, a jest ono również wynikiem procesu parcelacyjnego.

Cyfr dla roku 1927 Ministerstwo Skarbu jeszcze nie posiada; zmiany jednak w posiadaniu ziemi, jak również w wymiarze podatku, będą kształtowały się podobnie, jak w przytoczonych dwóch latach.

Wzrośnie znacznie ilość ziemi opodatkowanej na kresach, a to wskutek ustalania corocznie przez Urzędy Skarbowe przestrzeni ziemi, których właściciele z powodu braku ewidencji podawali świadomie mniejsze ilości do opodatkowania.

Pobór podatku gruntowego w latach 1925, 1926 wykazuje poważne różnice. Kiedy bowiem w roku 1925 wpływy z podatku wynosiły 49,4 miljonów zł., to w roku 1926 wpływy te (na podstawie tymczasowych zamknięć) wyniosły 76,2 milj. zł. Przyczyny tej różnicy dopatrywać się należy przedewszystkiem w klęsce nieurodzaju roku 1924, która osłabiła zdolność płatniczą rolników, powodując konieczność przyznania im daleko idących ulg w spłacie podatku gruntowego w roku 1924 i 1925. Zaległości z tych lat likwidowane były w roku 1926 z tem większą łatwością, że w drugiej połowie roku 1926 nastąpiła znaczna poprawa konjunktury gospodarczej, która oczywiście odbiła się także na sile płatniczej rolników.

W roku 1927 osiągnięto wpływy z tego podatku w wysokości 66 milj. zł.

Porównując wpływy roku 1927 z wymiarem rocznym, wynoszącym około 68 milj. zł., wynik ten należy uznać za korzystny.

Podatek gruntowy w obecnym swym stanie wymaga zasadniczej reformy, co jednak nie rychło będzie mogło nastąpić. Pomijając, że reforma podatku gruntowego związana jest ściśle z reformą całokształtu ustroju podatkowości, nadmienić należy, że największą trudnością we właściwem unormowaniu tej dziedziny jest odmienność podstaw wymiaru tego podatku. Gdy bowiem w b. zaborach niemieckim i austrjackim posiadamy katastry gruntowe, to na olbrzymiej połaci kraju, która wchodziła w skład b. imperjum rosyjskiego, katastru takiego nie mamy.

Zaprowadzenie na wspomnianym obszarze katastru byłoby nader kosztowne i wymagałoby zbyt długiego czasu.

Trzeba będzie zastanowić się przedewszystkiem, czy i w jakiej mierze celowem jest utrzymanie w podatku gruntowym degresji i progresji.

2. Podatek od nieruchomości miejskich i niektórych budynków w gminach wiejskich.

Podstawą prawną podatku od nieruchomości w gminach miejskich, oraz od niektórych budynków w gminach wiejskich jest rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 17 czerwca 1924 r. (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 523), ustawa z dnia 1 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 43, poz. 296), oraz rozporządzenie wykonawcze Ministra Skarbu z 30 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 48, poz. 333).

Opodatkowanie budynków w Polsce opierało się początkowo na przepisach ustawowych byłych państw zaborczych i obejmowało zarówno budynki w miastach, jak i po wsiach. Przepisy zaborcze ulegały oczywiście w latach 1919 do 1923 licznym zmianom,

ostatecznie jednak wszelkie podatki państwowe od budynków zostały z dniem 1 stycznia 1924 r. uchylone. Dopiero ustawa o ochronie lokatorów z roku 1924 wprowadziła na nowo podatek budynkowy, jednak tylko od nieruchomości miejskich i domów czynszowych po wsiach oraz tylko na rok 1924, upoważniając Prezydenta Rzeczypospolitej do wydania obowiązujących w tym względzie przepisów. Cytowane powyżej rozporządzenie Prezydenta wprowadziło podatek na rok 1924, a ustawa z dnia 1 kwietnia 1925 r. przedłużyła moc obowiązującą wspomnianej ustawy o ochronie lokatorów i rozporządzenia Prezydenta do końca 1928 r. Stopa podatkowa wynosiła w roku 1924 — 20%, w roku 1925 — 12%, w roku 1926 — 10%, w roku 1927 wynosi 8%, a w roku 1928 — 7% podstawy wymiaru, którą stanowi roczna suma komornego lub roczna wartość czynszowa nieruchomości opodatkowanej. Podatkowi temu podlegają również place, położone w gminach miejskich, a zajęte na przedsiębiorstwa handlowe i składy towarowe.

Akcję wymiarową podatku od nieruchomości ilustruje poniższe zestawienie:

Wymiar państwowego podatku od nieruchomości miejskich oraz od niektórych budynków w gminach wiejskich w r. 1925 i 1926.

	Ilość płatników	Kwota wym. podatku	Ilość płatników	Kwota wym. podatku
	1925		1926	
Gminy miejskie	318.673	32.011.072	342.183	41.242.740
,, wiejskie	107.991	2.529.614	115.023	2.691.787
Razem . . .	426.664	34.540.686	457.206	43.934.527

Powyższe zestawienie wykazuje nam znaczne, stosunkowo, zwiększenie się ilości płatników podatku od nieruchomości, zwłaszcza w miastach, w r. 1926 w stosunku do r. 1925. Zwiększenie to jest wynikiem usprawnienia akcji wymiarowej, na skutek większego niż uprzednio nadzoru władz skarbowych. Jak wiadomo bowiem, wymiar podatku od nieruchomości należy do związków samorządowych, które nie zawsze, a nawet b. często, nie miały odpowiednio zorganizowanego aparatu i odpowiednio kwalifikowanych sił. Stały, a coraz bardziej ścisły nadzór władz skarbowych, zwłaszcza nad magistratami, powoduje usprawnienie akcji wymiarowej i poborowej tego podatku, oraz bardziej prawidłowe dokonywanie wymiarów.

Danych, dotyczących wymiaru tego podatku za r. 1927, Ministerstwo Skarbu jeszcze nie posiada; sądząc z wyników r. 1926, można twierdzić, że stan wymiarów będzie znacznie lepszy, a to dzięki stałemu nadzorowi ze strony władz skarbowych.

Pobór podatku od nieruchomości w r. 1926 wykazuje znaczniejszą różnicę w stosunku do r. 1925. W r. 1925 wpływ z tego podatku wyniósł 22,3 milj. zł., w r. 1926 (na podstawie tymczasowych zamknięć) 35,8 milj. złotych[1]). Wzrost ten w przeważającej mierze przypisać należy energicznej akcji poborowej, którą powodował nadzór władz skarbowych. Nadto na polepszenie się wpływów oddziała oczywiście i ogólna poprawa sytuacji gospodarczej kraju, a także wzrost komornego, który zwiększył siłę płatniczą właścicieli nieruchomości. Mimo to jednak stwierdzić należy, że akcja poborowa nie stoi jeszcze na odpowiednim poziomie, i że zaległości w tym podatku są stosunkowo duże.

Podatek budynkowy w Polsce oparty jest na podstawie prawnej, wygasającej z upływem r. 1928. Do tego czasu winien on ulec reformie bodaj częściowej oraz zyskać nową podstawę prawną. Przy tej sposobności wypadnie zastanowić się nad kwestją opodatkowania budynków na wsi. Podatki od budynków wiejskich oddawna istniały na ziemiach, wchodzących w skład Rzeczypospolitej, i były za czasów zaborczych poważnem źródłem dochodów państwowych, i ludność do nich była przyzwyczajona.

[1]) W r. 1927 — 45,3 milj. zł.

3. Podatek przemysłowy.

Podatek przemysłowy w Polsce, zanim uzyskał formę dziś obowiązującą, przeszedł może najliczniejsze zmiany. Z chwilą powstania Państwa obowiązywały na ziemiach, wchodzących w skład Rzeczypospolitej, najbardziej sprzeczne typy podatków od przemysłu i handlu. Unifikację zaczęto w r. 1920, przyczem za wzór wzięto rosyjski podatek przemysłowy. Ustawą z dnia 6 lipca 1920 r. ujednostajniono i zmodyfikowano dawny (rosyjski) podatek przemysłowy na obszarze b. zaboru rosyjskiego, rozciągając rozp. Rady Ministrów z 23 marca 1921 (Dz. U. R. P. Nr. 35, poz. 206) przepisy te na obszar ziem przyłączonych do Rzeczypospolitej z mocy umowy, podpisanej w dn. 20 października 1920 r. w Rydze. Następnie ustawą z dnia 17 grudnia 1921 r. rozciągnięto moc obowiązującą podatku przemysłowego na obszar b. zaboru austrjackiego i niemieckiego, zaś rozporządzeniem Rady Ministrów z 19 czerwca 1922 r. (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 458) na obszar ziemi Wileńskiej. W tej postaci ustawa o podatku przemysłowym, w brzmieniu, ogłoszonem rozporządzeniem Ministra Skarbu z dn. 22 marca 1922 r. (Dz. U. R. P. Nr. 17, poz. 140), obowiązywała na terytorjum całego Państwa prawie do połowy 1923 r. W roku 1923 uległa ona gruntownej nowelizacji, przyczem w nowej ustawie z dn. 14 maja 1923 po raz pierwszy występuje nowa forma poboru podatku przemysłowego, a mianowicie pobór tego podatku od całkowitej sumy obrotu przedsiębiorstwa.

Dziś obowiązującą podstawę prawną stanowi ustawa z dn. 15. VII. 1925 r. o państwowym podatku przemysłowym (Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 550).

Podatek przemysłowy pobiera się podobnie, jak w ustawie z dn. 14. V. 1923 r., w formie świadectw przemysłowych i w postaci podatku od obrotu.

Należność za świadectwa przemysłowe odpowiedniej kategorji uiszcza sam płatnik za cały rok zgóry w miesiącu listopadzie i grudniu roku, poprzedzającego rok podatkowy.

Cena świadectwa przemysłowego zależna jest od rodzaju i wielkości przedsiębiorstwa oraz od miejscowości, w której się dane przedsiębiorstwo znajduje.

Przedsiębiorstwa handlowe dzielą się na 5 kategoryj, przemysłowe — na 8 kategoryj i zajęcia przemysłowe na 4 kategorje.

Samodzielne wolne zawody świadectw przemysłowych nie wykupują.

Zasadnicza stawka podatku od obrotu wynosi 2% od obrotu. Ustawa jednak przewiduje odmienne stawki w następujących wypadkach:

1) stawkę w wysokości 1% od obrotów, osiągniętych przez przedsiębiorstwo przemysłowe ze sprzedaży wydobytych surowców lub wyprodukowanych towarów, o ile artykuły te zostały nabyte również przez przedsiębiorstwo przemysłowe, przerabiające je, względnie zużywające w prowadzonym przemyśle;

2) stawkę w wysokości $^1/_2$% od obrotów, dokonanych artykułami pierwszej potrzeby, oraz surowcami niezbędnemi dla rozwoju rolnictwa i przemysłu krajowego przez przedsiębiorstwa handlowe przy sprzedaży hurtowej, przez przedsiębiorstwa skupu zawodowego, jak również przez samoistne przedsiębiorstwa wykonywania dostaw;

3) stawkę w wysokości 1% od obrotów przedsiębiorstw, prowadzących detaliczną lub drobną sprzedaż artykułów spożywczych pierwszej potrzeby;

4) stawkę w wysokości 5% od obrotów przedsiębiorstw komisowych i pośrednictwa handlowego oraz od obrotów pośredników handlowych.

Wprowadzenie w życie nowej ustawy zmusiło do wydania całego szeregu okólników, w szczególności dotyczących interpretacji ustawy, a także prawidłowego jej wykonania w związku ze zróżniczkowaniem wysokości stawek podatkowych. Nadto konjunktury gospodarcze, które nastąpiły po załamaniu się złotego w roku 1925, miały wybitny, a przytem dwojaki wpływ na przedsiębiorstwa: dla jednych warunki znacznie się poprawiły, dla drugich uległy pogorszeniu. Często jedne i te same ogólne przyczyny wywoływały w różnych przedsiębiorstwach wręcz odwrotne skutki. W takich warunkach ocena wysokości obrotów różnych gałęzi życia gospodarczego i poszczególnych jednostek

gospodarczych w roku 1926, oraz ocena zdolności podatkowej w związku z istniejącemi jeszcze zaległościami z ubiegłych okresów, była niezwykle trudną i wymagała wielkiej staranności władz skarbowych. Stąd wynikła potrzeba nadzoru ze strony Ministerstwa Skarbu w kierunku zachowania równomierności i sprawiedliwości opodatkowania.

W tym celu Ministerstwo Skarbu wydało szereg okólników, zawierających interpretację obowiązujących przepisów oraz przyznających ulgi w tym podatku, a nadto rozwinęło szeroko zakrojoną akcję nadzorczą, wykonywaną na miejscu przez ministerjalne organa inspekcyjne.

Ulgi podatkowe w r. 1927 jeszcze bardziej rozszerzono.

Podane niżej zestawienie ilości świadectw przemysłowych za rok 1925 i 1926 wykazuje ogólne a znaczne zmniejszenie się ilości wykupionych świadectw w roku 1926 w stosunku do roku 1925.

Świadectwa przemysłowe:

(świadectwa wykazano w formie ułamka, którego licznikiem są świadectwa rocz., a mianownikiem półrocz.)

Kategorja świadectw	Ilość wykupionych świadectw przemysłowych na rok		Kwota wpływów za świadectwa przemysłowe[1])		Efektywne wpływy za świad. przemysł. w roku	
	1925	1926	1925	1926	1925	1926
Handlowe:						
I	1.575/64	911/44	3.150.000/64.000	1.822.000/44.000		
II	33.828/2.005	25.472/1.573	8.728.210/232.775	6.641.970/184.170		
III	178.975/11.423	172.652/11.243	7.435.655/231.778	7.114.080/222.695		
IV	147.160/18.273	151.672/20.689	2.280.645/142.418	2.339.035/160.713		
V a	2.536/625	1.361/317	126.800/15.625	68.050/7.925		
V b	11.433/2.589	9.052/1.762	171.495/19.418	135.780/13.215		
Razem . . .	375.507/34.979	361.120/35.628	21.892.805/706.014	18.120.915/632.718		
Przemysłowe:						
I	137/2	115/4	822.000/6.000	690.000/12.000		
II	100/8	95/7	400.000/16.000	380.000/14.000		
III	339/8	254/22	678.000/8.000	508.000/22.000		
IV	1.928/74	1.532/97	1.156.800/22.200	919.200/29.100		
V	3.829/192	3.290/239	765.800/19.200	658.000/23.900		
VI	7.313/411	6.752/349	450.160/12.450	405.040/10.420		
VII	16.894/952	12.417/892	546.030/15.470	407.580/14.655		
VIII	177.928/11.898	163.427/9.153	1.289.926/42.613	1.156.883/33.298		
Razem . . .	208.468/13.545	187.882/10.763	6.108.716/141.933	5.124.703/159.373		
Zajęcia przemysł.	3.371/474	2.877/369	295.510/18.340	234.020/15.470		
Handel jarmarczny	—	—	6.285/68	2.460/13		
1) hurt . . .	10/—	—	—	—		
2) detal . . .	199/5	69/1	—	—		
Karty rejestracyjne	13.944/645	13.216/586	139.440/3.225	132.160/2.930	25.444.149	25.074.826
Ogółem . .	—	—	29.312.336	24.424.762		

[1]) Wpływy za świadectwa przemysłowe obliczono teoretycznie na podstawie ilości świadectw wykupionych na lata 1925 i 1926 oraz cen poszczególnych kategoryj i klas miejscowości.

Zmniejszenie to wyraża się przy przedsiębiorstwach handlowych różnicą 14.387, przy przedsiębiorstwach przemysłowych różnicą 20.586 na niekorzyść roku 1926.

Ubytek ten tłumaczyć należy w pierwszym rzędzie przyczynami ekonomicznemi. Z chwilą, gdy odpadła konjunktura inflacyjna, duży procent przedsiębiorstw stracił rację bytu, a brak efektywnego kapitału zakładowego i obrotowego spowodować musiał ich likwidację.

O ile chodzi o przedsiębiorstwa handlowe, to stosunkowo największe zmniejszenie ilości wykupionych świadectw daje się spostrzec przy I i II kategorji.

Zmniejszenie to tłumaczyć należy bardziej skrupulatnem liczeniem się płatników z kosztami handlowemi oraz z istniejącą konjunkturą. Gdy bowiem uprzednio (w latach 1923 i jeszcze w r. 1924) często nabywano świadectwa wyższych kategoryj, aniżeli wymagał rozmiar i stan danego przedsiębiorstwa w chwili wykupywania świadectwa, a to ze względu na przyszłą konjunkturę i przyszły rozwój przedsiębiorstwa, to już w r. 1925, a jeszcze bardziej w r. 1926 tak ciasnota gotówkowa, jak i inne warunki gospodarcze skłaniały płatników do wykupywania świadectw tych kategoryj, których ustawowy obowiązek wymagał, a nawet czasami niższych kategoryj. Zmniejszenie w III kategorji handlowej nie jest znaczne, a w IV daje się zaobserwować nawet pewne zwiększenie. Przesunięcie się pewnej ilości przedsiębiorstw z III do IV kategorji handlowej nie znajduje naogół uzasadnienia i jest następstwem uchylania się płatników od nabywania świadectw właściwej kategorji.

Ilość świadectw kategoryj przemysłowych, wykupionych w roku 1926, wykazuje zmniejszenie w stosunku do roku 1925, procentowo wyższe, aniżeli przy świadectwach handlowych. I tu oczywiście warunki gospodarcze roku 1925 odbiły się, zwłaszcza na przedsiębiorstwach niedostatecznie silnych, dla których kwestja kredytu grała najpoważniejszą rolę. Nadto pogorszenie się w roku 1925 i pierwszej połowie 1926 warunków produkcji spowodowało, nawet u przedsiębiorstw silniejszych, znaczne zmniejszenie rozmiarów produkcji i ilości zatrudnionych robotników, co w konsekwencji wywołało przesunięcie się przedsiębiorstw z wyższych do niższych kategoryj. Wreszcie na zmniejszenie się ilości świadectw przemysłowych w VIII kategorji przemysłowej wpłynęło również przyznane nową ustawą zwolnienie od podatku rzemiosła, oraz pracowni i zajęć rzemieślniczych, rękodzielniczych, dorożkarstwa, furmaństwa, rybołówstwa, o ile są prowadzone przez samych właścicieli bez żadnej siły pomocniczej.

Wpływy z tytułu świadectw przemysłowych i kart rejestracyjnych wynosiły w roku 1925 — 25,4 milj. zł., w r. 1926 — 25,1 milj. zł., różnica więc jest minimalna, chociaż w ilości wykupionych świadectw przemysłowych jest znacznie większa. Tłumaczyć to należy ujemnemi warunkami gospodarczemi w roku 1925, które spowodowały, iż płatnicy nie wykupili świadectw przemysłowych na rok 1926, jak byli obowiązani w ostatnich dwóch miesiącach roku 1925, lecz dopiero w pierwszych miesiącach roku 1926 — pod grozą egzekucji skarbowej, co znalazło wyraz we wpływach r. 1926. Poprawa stosunków gospodarczych w drugiej połowie 1926 r. spowodowała, iż większy niż w r. 1925 odsetek płatników wykupił świadectwa na rok 1927 w ustawowych terminach.

Wymiar podatku przemysłowego od obrotu za lata 1925 i 1926 ilustruje podane niżej zestawienie.

Wymiar podatku przemysłowego (od obrotu) za lata 1925 i 1926
(bez Województwa Śląskiego).

Wyszczególnienie	Ilość płatników		Kwota ustalonego obrotu		Kwota wymierzonego podatku		Przypada na jednego płatnika			
							obrotu		podatku	
	1925	1926	1925	1926	1925	1926	1925	1926	1925	1926
			złotych				złotych			
Ogółem	579.548	506.072	11.247.724.387	13.799.582.332	212.426.155	233.980.106	19.407	27.268	366	462
Przedsiębiorstwa handlowe i przemysłowe	561.844	487.908	11.078.943.906	13.630.045.878	208.864.334	230.243.736	19.718	27.935	371	471
Przedsiębiorstwa handlowe . .	368.389	379.126	6.806.390.469	8.603.685.599	126.524.221	134.651.533	18.476	22.693	343	355
w tem kat. I	1.112	919	1.028.996.584	1.233.379.034	20.685.564	18.831.763	925.356	1.342.088	18.602	20.491
w tem „ II	30.402	26.884	2.596.274.030	3.102.738.454	49.111.867	51.234.861	85.398	115.412	1.615	1.905
w tem „ III	183.764	183.551	2.486.200.131	3.234.800.301	44.730.088	50.364.797	13.529	17.623	243	274
w tem „ IV	153.111	167.772	694.919.725	1.032.767.810	11.996.711	14.220.112	4.538	6.155	78	84
Przedsiębiorstwa przemysłowe	193.455	108.782	4.272.553.437	5.026.360.279	82.340.113	95.592.203	22.085	46.205	425	878
w tem kat. I	125	141	972.883.537	1.306.024.709	18.236.042	23.111.459	7.783.068	9.262.586	145.888	163.911
w tem „ II	118	110	311.168.695	449.232.617	5.718.558	8.222.892	2.637.022	4.083.932	48.462	74.753
w tem „ III	273	267	426.228.244	512.074.160	8.141.877	11.817.388	1.561.275	1.917.880	29.823	44.259
w tem „ IV	1.604	1.535	752.108.905	960.138.604	14.401.698	17.784.316	468.895	625.497	8.978	11.585
w tem „ V	3.310	3.094	497.746.450	549.068.425	9.686.120	10.445.946	150.376	177.462	2.926	3.376
w tem „ VI	6.091	6.542	286.036.745	353.002.829	5.702.491	6.439.159	46.960	53.959	936	984
w tem „ VII	15.159	12.113	240.802.054	272.941.093	4.798.002	5.405.134	15.885	22.532	316	446
w tem „ VIII	166.775	84.980	785.578.797	623.877.842	15.655.354	12.365.909	4.710	7.341	93	145
Zajęcia przemysłowe	2.766	2.411	27.124.487	19.933.504	726.403	742.065	9.806	8.267	262	307
Samodzielne wolne zajęcia zawodowe	14.938	15.753	141.656.322	149.602.950	2.835.369	2.994.305	9.482	9.495	189	190

Zestawienie kwot ustalonego obrotu i wymierzonego podatku w roku 1926 wykazuje zwiększenie obrotów i podatku w stosunku do roku 1925, mimo, iż w roku 1926 — poza zwolnieniem obrotów wewnętrznych oraz zróżniczkowanemi stopami, które w roku 1925 miały zastosowanie dopiero do obrotu za II półrocze 1925 r. — obowiązywały liczne ulgi, poprzednio wymienione. Zwiększenie się obrotów i podatku przypisać należy głównie dwóm przyczynom. Pierwsza — to ogólna poprawa warunków gospodarczych w II p. 1926 r., — druga — coraz sprawniejsze i dokładniejsze uskutecznianie wymiarów. O pierwszej przyczynie nie potrzeba szerzej mówić, gdyż jest rzeczą ogólnie znaną, co i w jakim stopniu wpłynęło w roku 1926 na poprawę konjunktur gospodarczych. Tutaj podnieść należy, iż mimo wprowadzenia nowej ustawy o podatku przemysłowym, zawierającej zróżniczkowane stopy podatkowe i inne utrudnienia technicznej natury, wymiary podatku dokonywane są z coraz większą starannością. Prawidłowe wykonanie ustawy wymagało specjalnej troski Dep. Podatków i Opłat, który też w tym kierunku rozwinął największe wysiłki. Trudno byłoby twierdzić, że wymiar objął wszelkie obroty podlegające opodatkowaniu i że ustalone obroty odpowiadają w 100% efektywnie dokonanym obrotom, jednak niewątpliwy jest w tym względzie znaczny a stały postęp. Nie należy zapominać, że nowa ustawa zwolniła tak zwane obroty wewnętrzne, eksport wszelkiego rodzaju półfabrykatów i gotowych wyrobów, oraz tranzakcje, wynikające z obrotu uszlachetniającego, a także dozwoliła na wyłączenie z podstaw opodatkowania udowodnionych kosztów przewozu i ubezpieczenia towarów, wyłożonych za nabywcę, zwrotów towarów, bonifikacji i skonta. Jeżeli więc nastąpiła poprawa warunków gospodarczych w II połowie roku 1926, powodująca zwiększenie obrotów, to równocześnie pamiętać należy o tych wszystkich zwolnieniach i ulgach, które w roku 1925 nie miały miejsca, przynajmniej w pierwszem półroczu. W tych warunkach nie trudno będzie ocenić postępy w akcji wymiarowej.

Wzrost podatku w roku 1926 w stosunku do roku 1925 nie jest tak znaczny, jak wzrost ustalonego obrotu.

Przyczyna tego oczywiście leży w zróżniczkowaniu stopy podatkowej, przy którem prawie $^1/_3$ część obrotów korzysta z pół, względnie jednoprocentowej stawki.

W roku 1925 wpływ z podatku od obrotu wyniósł 171.4 milj. zł., razem zaś ze świadectwami przemysłowemi podatek przemysłowy od obrotu dał 196.8 milj. zł. W roku 1926 podatek od obrotu przyniósł 184.7 milj. zł.; łącznie ze świadectwami wpływ z podatku przemysłowego wyniósł 209.8 milj. zł.

W r. 1927 wpływy ogólne z tego podatku wyniosły kwotę 266 milj. zł., pomimo przyznania w tym roku dalszych ulg podatkowych w wysokości stawek.

Podatek przemysłowy w Polsce ma wielką ilość przeciwników, którzy dążą do jego zmiany, wykazując nadto liczne ujemne jego strony. Pewnym argumentom nie można odmówić słuszności, niemniej jednak, pamiętać należy, że jest on dzisiaj jednem z najpoważniejszych źródeł dochodów państwowych.

Rozwój gospodarczy kraju wymaga niezawodnie stopniowego łagodzenia podatku od obrotu w miarę uzyskiwania innych środków budżetowych.

4. Podatek od kapitałów i rent.

Podstawą prawną tego podatku jest ustawa z dn. 16 lipca 1920 r. o podatku od kapitałów i rent (Dz. U. R. P. Nr. 76, poz. 517) wraz z rozporządzeniem wykonawczem z 8 marca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 33, poz. 199), zmienionem ustawą z dnia 1 maja 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 54, poz. 376).

Podatkowi temu podlegają przychody z papierów wartościowych, z wkładów w instytucjach kredytowych, z kapitałów wypożyczonych przedsiębiorstwom, obowiązanym do publicznego składania sprawozdań, z udziałów brutto w kopalniach oraz z ra-

chunków bieżących „on call". Pobór podatku od wierzytelności hipotecznych zawiesiła ustawa z 1 maja 1923 r.

Ustawa z 20 lipca 1925 r. o ulgach podatkowych dla kapitałów (Dz. U. R. P. Nr. 83, poz. 564) zwolniła z dniem 1 lipca 1925 r. od tego podatku przychody z kapitałów pieniężnych, należących do osób fizycznych i prawnych, mających zagranicą stałe miejsce zamieszkania, względnie siedzibę, oraz obligacje emitowane przez związki samorządowe, instytucje kredytowe tudzież przedsiębiorstwa przemysłowe. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 17 maja 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 46, poz. 403) rozciągnęło to zwolnienie na przychody z listów zastawnych, emitowanych przez instytucje kredytowe.

Podatek od kapitałów i rent nie odgrywa ważniejszej roli w naszym systemie podatkowym. Wpływ z tego podatku w roku 1925 wyniósł 6,9 milj. złotych, w r. 1926 — 8,9 milj. zł. i w r. 1927 — 13,1 milj. zł.

5. Podatek dochodowy.

W chwili powstania Państwa Polskiego podatek dochodowy istniał tylko w b. zaborze austrjackim i niemieckim. Pierwsza ustawa o podatku dochodowym (i majątkowym) pochodzi z 16 lipca 1920 r. i obowiązywała od 1 stycznia 1920 r. w b. zaborze rosyjskim, a od 1 stycznia 1924 r. obowiązuje w zmienionej formie na obszarze całej Rzplitej łącznie z Górnym Śląskiem. Pierwotnie na podatku dochodowym zamierzano oprzeć ustrój podatkowy polski. Gdy pierwsze wyniki tego podatku z różnych przyczyn zawiodły, przerzucono punkt ciężkości na podatki przychodowe.

Obecnie pobór podatku dochodowego oparty jest na ustawie z 18 marca 1925 r., w brzmieniu, ogłoszonem rozporządzeniem Ministra Skarbu z 30 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 58, poz. 411) oraz rozporządzeniu wykonawczem Ministra Skarbu z dn. 14 maja 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 48, poz. 298), zmienionem rozporządzeniami z dnia 22 kwietnia 1922 r. (Dz. U. R. P. Nr. 35, poz. 301), 5 kwietnia 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 40, poz. 278), z 15 lutego 1924 (Dz. U. R. P. Nr. 19, poz. 193) oraz z 30 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 49, poz. 338). Tutaj należy również ustawa z 22 grudnia 1925 o zmianie niektórych postanowień rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o bilansowaniu w złotych (Dz. U. R. P. z r. 1926 Nr. 6, poz. 30).

Polska ustawa o podatku dochodowym zawiera w sobie dwa odrębne podatki:

a) od dochodów fundowanych,

b) od dochodów niefundowanych.

Przy opodatkowaniu dochodów fundowanych przedmiotem podatku jest dochód czysty, otrzymany po potrąceniu z dochodów brutto kosztów osiągnięcia, zachowania i zabezpieczenia przychodów.

Podmiotem podatkowym są osoby fizyczne i osoby prawne oraz spadki wakujące.

Stopa podatku jest progresywna, wzrastająca przy każdej nowej skali dochodu. Ponad 1.500 zł. do 1.550 zł. wynosi podatek 31 zł., czyli około 2%; od dochodów 200.000 zł. podatek wynosi 50.000 zł. czyli 25%; od dochodu osób fizycznych i spadków nie objętych ponad 2 milj. zł. podatek dochodzi do 40%. Stopę podatkową podwyższa się o 20% dla podatników nieżonatych lub niezamężnych, nie mających na utrzymaniu żadnego członka rodziny, a osiągających dochód ponad 3.600 zł. Dla osób, obarczonych rodziną, a mających dochód nie przekraczający 7.200 zł., stopę podatkową obniża się o dwa stopnie na każdego członka rodziny, począwszy od drugiego członka, t. j. od małżonki.

Skala podatku dochodowego dla osób prawnych dochodzi do 25%.

Podatek od dochodów niefundowanych jest raczej oddzielnym podatkiem od płac i niewiele ma wspólnych cech z podatkiem dochodowym, przedstawionym poprzednio.

Podatek ten pobiera się wprost u źródła dochodu, t. j. drogą potrącenia przez służbodawców, równocześnie z wypłatą wynagrodzenia.

Dochód z uposażeń służbowych, emerytur i wynagrodzeń za najemną pracę, podlegający opodatkowaniu w drodze potrącenia przez służbodawców przy wypłacie, stanowią w rozumieniu ustawy — wszelkiego rodzaju wynagrodzenia, łącznie z wszystkiemi dodatkami, jakie pracownik uzyskuje w pieniądzach lub w naturze od służbodawcy, z tytułu swego stosunku służbowego lub z tytułu najmu pracy.

Dochód do wysokości 2.500 zł. wolny jest od podatku. Skala jest procentową, progresywną, począwszy od 1,5% do 25% od dochodu ponad 192.000 zł.

Dochody opodatkowuje się w całości, nie stosując do nich ani odliczeń, ani zwyżek i zniżek podatkowych, dopuszczonych przy wymiarze ogólnego podatku dochodowego. Zbliżonym do podatku od uposażeń służbowych jest specjalny podatek dochodowy od tantjem, który wynosi zasadniczo połowę podatku od dochodów fundowanych.

Podatek od tantjem w związku z podatkiem dochodowym opłacają osoby, nie biorące stale czynnego udziału w zarządzie przedsiębiorstw, a należące do składu zarządu, rad, komitetów nadzorczych i komisyj rewizyjnych. Osoby takie, o ile pobierają dochód z tantjem ponad 1.500 zł., opłacają obok podatku dochodowego specjalny podatek od tantjem w wysokości 50% normalnej stawki. W roku 1926 i 1927 w dziedzinie podatku dochodowego nie zaszły żadne zmiany ustawowe. Działalność Min. Skarbu w dziedzinie tego podatku skierowana była przeważnie ku usprawnieniu wymiaru i oparciu go na racjonalnie zebranym materjale, oraz ku bardziej równomiernemu obciążeniu płatników. Tej działalności Ministerstwa Skarbu przypisać należy podniesienie się i postęp techniki wymiarowej. Nadto w r. 1926 i 1927 wydano szereg zarządzeń, bądź to dotyczących interpretacji przepisów ustawowych, bądź też mających na celu uzyskanie równomierności w opodatkowaniu i uproszczenie postępowania.

Akcję wymiarową podatku dochodowego od dochodów fundowanych za lata 1925 i 1926 ilustruje poniższe zestawienie.

	Wyszczególnienie	Na obszarze Państwa bez województwa Śląskiego		Na obszarze województwa Śląskiego	
		1925	1926	1925	1926
1.	Ilość płatników	334.721	364.119	15.224	15.641
2.	Kwota wymierzonego podatku	85.684.854	100.448.455	8.794.985	8.881.277
3.	Przypada na 1 płatnika .	256,0	275,8	577,7	567,8
4.	Przypada na głowę ludności	3,3	3,9	7,8	7,8
5.	Przypada płatnik. na 1.000 mieszkańców	13,0	14,1	13,5	13,9

Zestawienie powyższe wykazuje nam nieznaczny wzrost ilości płatników podatku dochodowego w r. 1926 w stosunku do 1925 oraz również nieznaczny, choć cokolwiek większy, wzrost kwoty wymierzonego podatku. Ten objaw znajduje usprawiedliwienie w warunkach rolnictwa w latach 1924 i 1925 i w sposobie wymiaru podatku dochodowego dla rolnictwa. Wymiar ten bowiem — wobec małej ilości gospodarstw, prowadzących prawidłową rachunkowość — dokonywa się w większości wypadków na podstawie norm, oznaczonych w zbożu, a przeciętna cena zboża, jak wiadomo, była w latach 1924 i 1925 stosunkowo niska. Nadto, przy gospodarstwach poniżej 15 ha nie wolno przyjmować za dochód podatkowy więcej, niż 4 q. żyta z ha. (art. 15] ustawy). To ustawowe zryczałtowanie dochodu zmniejsza sztucznie ilość płatników rolników, gdyż nie po-

zwala na indywidualizację przy wymiarze podatku, a w dalszej konsekwencji odbija się ujemnie na opodatkowaniu gospodarstw większych.

Na podstawie prowizorycznych danych wymiar za rok podatkowy 1927 wynosi około 150.000.000 zł.

Na tak znaczne zwiększenie kwoty wymiaru wpłynęły w rolnictwie wyższe ceny ziemiopłodów rolnych w roku 1926, jak również zwiększenie obrotu tak w handlu jak i w przemyśle.

Pobór podatku dochodowego w r. 1926 wykazuje poważne zwiększenie w stosunku do roku 1925. Podczas gdy w tym ostatnim roku całkowity wpływ z podatku dochodowego wynosił 61,6 milj. zł. (w tem 41,4 milj. zł. od dochodów fundowanych, a 20,2 milj. zł. od dochodów niefundowanych), to w r. 1926 całkowity wpływ z podatku dochodowego wyniósł 103,9 milj. zł. (w tem 70,6 milj. zł. od dochodów fundowanych a 33,3 milj. zł. od dochodów niefundowanych). Zwiększenie wpływów w r. 1926 przypisać należy polepszeniu się zdolności płatniczej w następstwie ogólnej poprawy sytuacji gospodarczej i pieniężnej w II półroczu 1926 r. Nie należy zapominać, że we wpływach w roku 1926 znajduje się poważna część podatku za rok 1925, co było następstwem udzielenia w r. 1925 znacznych ulg w spłacie podatku, wobec ówczesnych ciężkich warunków gospodarczych i ogólnego braku gotówki. Na wpływach też odbija się stały postęp techniki wymiarowej podatku dochodowego. W ubiegłych latach a nawet jeszcze w r. 1925 — choć już w niedużej części — wymiary podatku dochodowego nie były wszędzie dokonane w terminie ustawowym, w następstwie czego płatnicy mogli bez kar za zwłokę wpłacać podatek w następnym roku kalendarzowym. Także sprawniejsza akcja poborowa egzekucyjna, na którą specjalny nacisk kładło i kładzie Ministerstwo Skarbu, odbija się na wpływach podatku dochodowego. Znaczne zwiększenie się wpływów podatku dochodowego, pobieranego wg. działu II ustawy, objaśnia się wzmożonym i systematyczniejszym nadzorem władz skarbowych nad służbodawcami i innemi osobami, wypłacającemi uposażenie, wynagrodzenia za najemną pracę, emerytury i t. p.

Wpływy z tego podatku w kalendarzowym r. 1927 wyniosły kwotę 161 milj. zł.

Cyfry powyższe wskazują, że niezależnie od względów natury ekonomicznej, które tak silnie odbijają się na wymiarach i wpływach podatkowych, technika podatku dochodowego rozwija się w Polsce nader korzystnie.

Podatek dochodowy w obecnej swej formie nie wymaga zasadniczych zmian, jeżeli nie będzie wchodziła w grę reforma całości systemu obciążenia podatkowego. Poza pewnemi szczegółami (art. 15 ustawy), które psują czystość linji podatku dochodowego, nie wymaga on gruntownej reformy. Dalszy rozwój życia gospodarczego może nakazać w przyszłości zastanowienie się, czy dotychczasowa forma opodatkowania spółek akcyjnych, spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i t. p. osób prawnych ma być nadal utrzymana. Ustawodawstwa bowiem innych państw w tej dziedzinie mają odrębne normy opodatkowania wspomnianych osób prawnych.

6. Podatek majątkowy.

Podatek majątkowy z dnia 11 sierpnia 1923 r. jest jednorazową nadzwyczajną daniną, przeznaczoną na cele związane z naprawą Skarbu Państwa.

Został on skontyngentowany w kwocie 1 miljarda złotych, przyczem z ogólnego kontyngentu przypadało na rolnictwo (I grupa kontyngentowa) 500.000.000 zł., na wielki i średni przemysł i handel (II grupa kontyngentowa) — 375.000.000 zł. i na pozostałe kategorje majątku (III grupa kontyngentowa) — 125.000.000 zł. Nadto na ewentualne odpisy z tytułu odwołań i t. p. wyznaczony został dodatek w wysokości 10% całego kontyngentu, t. j. w kwocie 100 milj. zł. Podatek miał być pobrany w okresie 3 lat od 1924 r. do 1926 r.

Aby zapewnić Skarbowi bezwzględne uzyskanie kontyngentu i to od każdej grupy majątku w tej wysokości, w jakiej na nią w myśl ustawy wypada, art. 9 ustawy przewiduje, że o ile przypis podatku w całem państwie nie osiągnie wspomnianej sumy, wówczas płatnikom odpowiedniej grupy będzie podatek o taki procent podwyższony, jaki okaże się potrzebny do uzyskania kwoty kontyngentu, przypadającej na tę grupę.

Uchwalenie wysokości ogólnego kontyngentu tego podatku, jak również rozdział tego kontyngentu pomiędzy trzy grupy płatników, opierały się nie tyle na statystycznych, ustalonych, realnych podstawach, ile raczej na domysłach i przypuszczeniach.

Słuszność powyższego spostrzeżenia uzasadniały aż nadto wyniki finansowe omawianego podatku.

Całkowita wartość opodatkowanego majątku, oszacowanego wg. obowiązujących norm, wynosi zaledwie 12 miljardów złotych, podczas, gdy w czasie uchwalenia ustawy o podatku majątkowym wychodzono z założenia, że cały majątek narodowy (coprawda wraz z majątkiem Państwa i innym majątkiem nieopodatkowanym) stanowi w przybliżeniu około 88 miljardów złotych. Gdyby nawet przypuścić, że oszacowanie wypadło za nisko skutkiem zbyt niskich norm szacunkowych, to jednak musi się przyjąć za pewnik, że ogólny majątek narodowy w chwili wymiaru podatku był znacznie mniejszy, a to ze względu na spadek wartości majątków nieruchomych w związku z niedostateczną ilością znaków obiegowych i brakiem kredytu długoterminowego.

Fakt, że ogólna wartość pociągniętych do opodatkowania majątków wynosi według dokonanego oszacowania — jak wyżej wspomniano — zaledwie 12 miljardów złotych — uwydatnia w pełni nadmierną wysokość obciążenia, ustanowionego ustawowo na 1 miljard złotych.

Statystyka zebrana przy wymiarze podatku majątkowego wykazała, że w ogólnej wartości opodatkowanych majątków majątki o wartości poniżej 10.000 zł. przedstawiają łączną wartość szacunkową przeszło 3.800 milj. złotych, od których wymierzony podatek wynosi zaledwie 55 miljonów złotych. Skutkiem tego pozostała część kontyngentu w sumie 1.045 milj. zł. obciąża większe i średnie majątki, których łączna wartość szacunkowa wynosi tylko 8.200 milj. złotych, wobec czego dla osiągnięcia ustawowego kontyngentu były zastosowane zwyżki kontyngentowe.

Jeżeli progresja zasadnicza, uwidoczniona w skali art. 9 ustawy, dochodzi do 13%, co samo przez się stanowi już wysokie obciążenie majątku, to po zastosowaniu zwyżek kontyngentowych stawki podatkowe dosięgają w I grupie (rolnictwo) 60%, w II grupie (wielki i średni przemysł i handel) — 17,8%, w III grupie (pozostałe kategorje majątków) 28,6%. Takie obciążenie nawet przy uwzględnieniu, że szacunki są naogół niższe od rzeczywistej wartości majątków, musi być uznane za nadmierne.

W grupie II obciążenie jest pozornie nie tak wygórowane, należy jednak uwzględnić wyższe w tej grupie normy szacunkowe.

Jest jasne, dlaczego w tych warunkach ściągnięcie podatku majątkowego w pełnej wysokości w trzyletnim okresie okazało się niemożliwe.

Zanim jednak wyjaśniły się wyniki oszacowań, przystąpiono w roku 1924 do poboru podatku majątkowego w formie zaliczek i prowizorycznych rat. W tej formie ściągnięto znaczną część podatku od mniejszych i średnich płatników, podlegających niskim stawkom podatkowym.

W roku 1925, kiedy należało w dalszym ciągu energicznie ściągać podatek majątkowy i to przeważnie od większych płatników, ogólna sytuacja gospodarcza uniemożliwiła pobór tego podatku.

Dojrzał wówczas zamiar nowelizacji ustawy o podatku majątkowym. Dnia 12 czerwca 1925 r. został wniesiony do Sejmu pierwszy projekt noweli do ustawy o podatku majątkowym, przewidujący rewizję kontyngentów grupowych oraz rozłożenie płatności podatku na dłuższy okres czasu.

Projekt ten jednak, utrzymujący ogólny kontyngent bez zmian i odciążający grupę rolniczą kosztem dwóch pozostałych grup, okazał się nierealnym i nie odpowiadającym potrzebom życia.

Dlatego też wkrótce, bo już 27 października 1925 r., został wniesiony do Sejmu nowy projekt noweli, przewidujący znaczne zmniejszenie kontyngentów, szybką likwidację jednorazowego podatku majątkowego i wprowadzenie stałego podatku majątkowego.

W związku z tym ostatnim projektem Ministerstwo Skarbu zarządziło wówczas ograniczenie poboru podatku majątkowego w sposób następujący:

a) od płatników, zaliczonych do pierwszych czterech stopni majątku skali podatkowej we wszystkich grupach kontyngentowych — do połowy definitywnego wymiaru,

b) od płatników wyższych stopni, od piątego stopnia począwszy: w I grupie kontyngentowej (rolnictwo) — do 100% definitywnego wymiaru bez zwyżki, w II grupie kontyngentowej (wielki i średni przemysł i handel) — do 50% definitywnego wymiaru ze zwyżką, w III grupie kontyngentowej (pozostałe kategorje majątku) — do 100% definitywnego wymiaru bez zwyżki.

Wskutek powyższego zarządzenia płatna kwota podatku majątkowego uległa zmniejszeniu do 400.000.000 zł.

Na poczet tej kwoty wpłynęło:

w r. 1924	—	189.543.078 zł.
w r. 1925	—	58.200.838 „
w r. 1926	—	62.900.145 „
Razem . . .		310.644.061 zł.

Na rok 1927 do ściągnięcia pozostały przeważnie należności wielkiego przemysłu i wielkiego rolnictwa, oraz znaczniejsze kwoty trudno ściągalne.

Pobieranie podatku majątkowego od ciężkiego przemysłu uskuteczniano drogą wpłat w stosunku do zbytu produktów (węgla, żelaza i cynku), które to stawki w miarę polepszania się sytuacji podwyższano.

Wpływy jednak w r. 1927 były stosunkowo małe.

W związku z tem Ministerstwo Skarbu dla osiągnięcia wpływów preliminowanych z podatku majątkowego oraz celem uregulowania sprawy poboru należności tego podatku zarządziło co następuje:

1) W myśl dotychczasowych zarządzeń Ministerstwa Skarbu płatnicy podatku majątkowego do 4 stopnia włącznie skali podatkowej winni byli uiścić połowę definitywnie wymierzonego podatku majątkowego.

Ponieważ ustawowy termin płatności całego podatku już upłynął z końcem 1926 roku, projekt zaś noweli do ustawy o podatku majątkowym nie przewiduje zmniejszenia podatku, przypadającego od powyższych płatników, zarządzono obecnie pobór od nich drugiej połowy podatku majątkowego w dwóch równych częściach, płatnych:

Pierwsza do dnia 15. XI. 1927 r.

Druga do dnia 15. I. 1928 r.

2) Dla pozostałych płatników od 5 stopnia wzwyż skali podatkowej we wszystkich grupach kontyngentowych wyznacza się nową ratę w wysokości 0,8% od wartości majątku, przyjętej za podstawę wymiaru podatku majątkowego.

Rata ta płatna jest w dwóch równych częściach w następujących terminach:

Pierwsza do 15. XI. 1927 r.

Druga do 15. I. 1928 r.

Wpływy podatku majątkowego z zaległości i części raty powyżej omawianej wyniosły w roku 1927 zaledwie 54,3 milj. zł.

10% nadzwyczajny dodatek do danin publicznych.

W roku 1926 została wydana ustawa z dnia 1 lipca 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 63 poz. 376), która upoważniła Ministra Skarbu do ustanowienia na cele równowagi budżetowej na okres czasu od 1 lipca do 31 grudnia 1926 r. nadzwyczajnego dodatku w wysokości 10% do podatków bezpośrednich i pośrednich, opłat stemplowych, podatku spadkowego i od darowizn, jako też do wpłacanych, względnie przymusowo ściąganych od dnia tego począwszy zaległości wyżej wymienionych danin. Na mocy tego upoważnienia Minister Skarbu, rozporządzeniem z dnia 8 lipca 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 67 poz. 398), zarządził pobór wspomnianego 10%-wego nadzwyczajnego dodatku, poczynając od dnia 16 lipca do 31 grudnia 1926 r. Od dodatku tego zwolnione zostały należności z tytułu: podatku

Wyszczególnienie	Kwota wpływów w złotych obiegowych		
	1925	1926	1927
1	2	3	4
Daniny publiczne i monopole	1.328.912.000	1.582.263.000	2.117.170.683
Podatki bezpośrednie zwyczajne	363.244.886	463.918.152	586.798.569
1) Podatki gruntowe	49.422.606	76.194.833	66.195.109
2) Podatek od nieruchomości miejskich i niektórych wiejskich	22.371.606	35.794.015	45.322.818
3) Podatek przemysłowy	196.812.272	209.783.886	266.237.830
Podatek wojewódzki od wyszynku i drobnej sprzedaży trunków	5.338.440	—	—
4) Podatek od skrzynek depoz.	67.558	70.036	—
5) Podatek dochodowy	61.579.249	104.313.454	161.130.025
5a) Podatek wojskowy	—	60.007	502.740
6) Podatek od kapitałów i rent	6.931.258	8.896.382	13.187.887
7) Zaległości pod. zniesionych	20.945	1.353.892	277.213
8) Odsetki zwłoki, należytości egzekucyjne i grzywny	20.700.952	27.451.647	33.944.947
Podatki bezpośrednie nadzwyczajne	58.550.592	86.046.983	146.081.400
Podatek majątkowy	58.550.592	62.900.145	54.314.541
10% nadzwyczajny dodatek do danin publicznych	—	23.146.838	91.766.859
Ogółem podatki bezpośrednie	421.795.478	549.965.135	732.879.969

Żyto: 1925: 25,62 1926: 31,65 1927: 43,50

Kurs franka szwajcarskiego: 1925: 111,36 1926: 172,21 1927: 172,36

Wyszczególnienie	Stosunek wpływów w latach 1926 i 1927 do wpływów w r. 1925 w złot. obiegowych			Stosunek wpływów w latach 1926 i 1927 do wpływów w r. 1925 w złocie		
	1925	1926	1927	1925	1926	1927
	11	12	13	14	15	16
Daniny publiczne i monopole	100,0	119,1	159,3	100,0	77,0	102,9
Podatki bezpośrednie zwyczajne	100,0	127,7	161,5	100,0	82,5	104,3
1) Podatki gruntowe	100,0	154,2	133,9	100,0	99,6	86,5
2) Podatek od nieruchomości miejskich i niektórych wiejskich	100,0	160,0	202,5	100,0	103,4	130,8
3) Podatek przemysłowy	100,0	106,0	135,2	100,0	68,9	87,3
Podatek wojewódzki od wyszynku i drobnej sprzedaży trunków	100,0	—	—	100,0	—	—
4) Podatek od skrzynek depoz.	100,0	103,6	—	100,0	67,1	—
5) Podatek dochodowy	100,0	169,4	261,6	100,0	109,5	169,0
5a) Podatek wojskowy	100,0	—	—	100,0	—	—
6) Podatek od kapitałów i rent	100,0	128,4	190,2	100,0	82,9	122,8
7) Zaległości pod. zniesionych	100,0	6.477,9	1.323.5	100,0	4.179,0	85,5
8) Odsetki zwłoki, należytości egzekucyjne i grzywny	100,0	132,6	163,9	100,0	85,7	105,9
Podatki bezpośrednie nadzwyczajne	100,0	146,9	249,4	100,0	95,0	161,1
Podatek majątkowy	100,0	107,4	92,7	100,0	69,4	59,9
10% nadzwyczajny dodatek do danin publicznych	100,0	—	—	—	—	—
Ogółem podatki bezpośrednie	100,0	130,4	173,7	100,0	84,3	112,2

majątkowego, podatku od lokali i placów niezabudowanych, daniny lasowej, opłat celnych, opłat stemplowych od emisji akcyj i podatku dochodowego od uposażeń, emerytur, rent i t. p. pobieranego według działu II ustawy o podatku dochodowym oraz z tytułu dodatków samorządowych. Z mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 10 grudnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 121 poz. 697) wymieniony dodatek pobierany jest w ciągu roku 1927 na tych samych zasadach. Wprowadzenie 10%-wego dodatku było usprawiedliwione koniecznościami budżetowemi oraz spadkiem złotego, przyczem dochód z tego podatku w roku 1926 wyniósł 23 milj. zł., w roku 1927 — 88 milj. zł.

Ogólne wyniki finansowe z podatków bezpośrednich za trzechlecie 1925—1927.

Ogólny stan akcji poborowej za lata 1925—1927 ilustruje poniższe zestawienie:

Kwota wpływów w frankach szwajcarskich			Kwota wpływów w korcach żyta		
1925	1926	1927	1925	1926	1927
5	6	7	8	9	10
1.193.362.976	918.661.897	1.227.958.994	51.870.101	49.992.511	48.670.590
326.193.908	269.351.781	340.342.723	14.178.171	14.657.755	13.489.599
44.381.500	44.238.720	38.393.163	1.929.063	2.407.419	1.521.726
20.089.702	20.782.005	26.287.234	873.208	1.130.932	1.041.903
176.737.420	121.800.527	154.417.941	7.681.977	6.628.242	6.120.409
4.793.919	—	—	208.370	—	—
60.667	40.663	—	2.636	2.212	—
55.298.166	60.564.391	93.455.415	2.403.561	3.295.843	3.704.138
—	34.840	291.589	—	1.895	11.557
6.224.270	5.166.139	7.648.983	270.540	281.086	303.169
18.809	786.070	160.784	817	42.776	6.372
18.589.455	15.938.426	19.687.614	807.999	867.350	780.325
52.578.432	49.958.878	84.727.212	2.285.347	2.718.703	3.358.192
52.578.432	36.519.824	31.502.434	2.285.347	1.987.366	1.248.610
—	13.439.054	53.224.778	—	731.337	2.109.582
378.772.340	319.310.659	425.069.935	16.463.518	17.376.458	16.847.791

Stosunek wpływów w latach 1926 i 1927 do wpływów w r. 1925 w kwintalach żyta			Stosunek % wpływów z poszcz. podatków do ogóln. kwoty wpływów z danin publ. i monopoli			Stosunek % wpływów z poszcz. podatków do ogólnej kwoty wpływów z pod. bezpośr. (zwycz. i nadzwycz.)		
1925	1926	1927	1925	1926	1927	1925	1926	1927
17	18	19	20	21	22	23	24	25
100,0	96,3	93,8	100,0	100,0	100,0	—	—	—
100,0	103,3	95,1	27,3	29,3	27,7	86,1	84,4	80,1
100,0	124,7	78,8	3,7	4,8	3,1	11,7	13,9	9,0
100,0	129,5	119,3	1,7	2,3	2,1	5,3	6,5	6,2
100,0	86,2	79,6	14,8	13,3	12,6	46,7	38,2	36,3
100,0	—	—	0,4	—	—	1,3	—	—
100,0	84,1	—	0,005	0,004	—	0,01	0,01	—
100,0	137,1	154,1	4,6	6,6	7,6	14,6	19,0	22,0
100,0	—	—	—	0,003	0,02	—	0,01	0,001
100,0	103,8	112,0	0,5	0,6	0,6	1,6	1,6	1,9
100,0	5.216,5	777,0	0,001	0,08	0,01	0,004	0,2	0,02
100,0	107,3	96,5	1,6	1,7	1,7	4,9	5,0	4,7
100,0	118,9	146,9	4,4	5,4	6,9	13,9	15,6	19,9
100,0	86,9	54,6	4,4	4,0	2,6	13,9	11,4	7,4
—	—	—	—	1,4	4,3	—	4,2	12,5
100,0	105,5	102,3	31,7	34,7	34,6	100,0	100,0	100,0

Dla zorjentowania się co do wartości wpływów, ze względu na zmienność złotego w okresie omawianego trzechlecia, przeliczyliśmy poszczególne kwoty podatków na złote franki i korce żyta.

Otrzymane w ten sposób cyfry wskazują nam, że wpływy z podatków bezpośrednich w złotych obiegowych wzrastały z roku na rok, tak że osiągnięte w tych podatkach wyniki są lepsze, niż w ogólnej sumie wpływów z danin publicznych i monopolów.

Przy podatkach kwotowych każde powiększenie się obrotów znajduje szybkie odbicie w wynikach podatkowych (np. podatek od obrotu, dochodowy i od kapitałów i rent).

Przeliczone na złote franki wpływy podatkowe wykazują w roku 1926 zmniejszenie ze względu, oczywiście, na to, że wymiar podatków kwotowych opierał się na podstawach z roku kalendarzowego 1925, w którym to roku przeciętny spadek wartości złotego był stosunkowo mały.

Wpływ w roku 1927 przewyższa już nieco poziom roku 1925, co znajduje uzasadnienie we wzroście obrotów i dochodów w roku 1926.

Podatek gruntowy, wyrażony w walucie pełnowartościowej, wykazuje zmniejszenie z roku na rok, a to ze względu na stałe stawki podatkowe.

Te same wyniki, wyrażone w korcach żyta, uwidaczniają nam nieco odmienny stosunek.

Rok 1926 nie wykazał takiego zmniejszenia, jakie zaobserwowaliśmy przy przeliczeniu na franki złote, ponieważ ceny żyta wzrastały w tempie powolniejszem, niż spadek złotego.

W roku 1927 ceny żyta przewyższyły poziom złota z roku 1925, a w związku z tem stosunek wpływów w tych wartościach wykazał zmniejszenie.

Udział całego kompleksu podatków bezpośrednich zwyczajnych w ogólnych wpływach z danin publicznych i monopoli kształtuje się równomiernie, natomiast w poszczególnych podatkach zachodzą pod tym względem pewne różnice.

Zmniejszenie udziału podatku gruntowego tłumaczy się stałością stawek podatkowych; osłabienie tego udziału w podatku przemysłowym usprawiedliwia się ulgami, udzielonemi płatnikom w latach 1926 i 1927.

Konsekwentny wzrost podatku dochodowego znajduje usprawiedliwienie w tendencjach rozwojowych tego podatku.

Udział podatku majątkowego wykazuje stopniowe zmniejszenie; zmniejszenie to uzasadnia się trudnością ściągania tego podatku ze względu na wadliwą jego strukturę, o czem mówiliśmy wyżej.

10% nadzwyczajny dodatek do danin związany jest ściśle ze wzrostem tych danin, od których jest w stałym stosunku pobierany.

Analiza załączonej tablicy doprowadza do wniosku, że wpływy z podatku gruntowego jako niewspółmiernie niskie w stosunku do ceny zboża — winny być podniesione w drodze dostosowania stawek do wzrostu cen.

V.

Rezerwy skarbowe.

Wprowadzenie nowej waluty (złotego) w kwietniu 1924 r. wpłynęło dodatnio na możliwości tworzenia się rezerw skarbowych, w okresie bowiem inflacji markowej siłą rzeczy powstawać one nie mogły, gdyż charakterystyczną cechą tych czasów była chroniczna niewystarczalność wszelkich dochodów państwowych na pokrycie wydatków.

Istnieje jednak zasadnicza różnica co do elementów, które wpływały na wzrost, względnie obniżanie się stanu rezerw skarbowych do połowy 1926 i od połowy tegoż roku. Podczas, gdy w I okresie, przy stałych prawie miesięcznych niedoborach budżetowych, dominującą rolę odgrywały wpływy z pożyczek państwowych oraz z emisji bile-

tów zdawkowych i bilonu, w II okresie pojawiają się stałe miesięczne nadwyżki budżetowe, natomiast następuje stopniowe wycofywanie z obiegu nadmiernie emitowanych w poprzednim okresie pieniędzy zdawkowych; jedynie przejściowy raptowny wzrost rezerw skarbowych w listopadzie 1927 powstał w wyniku zrealizowania pożyczki stabilizacyjnej, przeznaczonej w części na specjalne potrzeby skarbowe (wykup biletów skarbowych i biletów zdawkowych).

Przebieg procesu formowania się rezerw skarbowych ilustruje poniższe zestawienie:

Wyniki gospodarki skarbowej w poszczególnych miesiącach.

Miesiąc	Rezerwy skarbowe z początkiem miesiąca	Elementy zwiększające rezerwy skarbowe				Elementy zmniejszające rezerwy skarbowe					Rezerwy skarbowe z końcem miesiąca
		Nadwyżka budżetowa	Pożyczki państwowe	Pieniądze zdawkowe	Inne	Niedobór budżetowy	Wykup pożyczek państwowych	Wykup pieniędzy zdawkowych	Koszty bicia pieniędzy zdawkowych	Inne	
	w miljonach złotych										
V 1924	6,5	—	49,0	28,7	—	6,8	—	—	0,3	—	77,1
VI 1924	77,1	—	1,1	47,7	—	41,8	—	—	0,0	—	84,1
VII 1924	84,1	—	0,4	41,1	—	23,8	—	—	0,9	—	100,9
VIII 1924	100,9	—	—	5,6	—	11,1	8,9	—	1,4	—	85,1
IX 1924	85,1	—	—	1,6	—	32,2	8,2	—	1,1	—	45,2
X 1924	45,2	2,0	—	27,6	—	—	5,9	—	3,1	—	65,8
XI 1924	65,8	—	15,8	—	—	1,6	—	1,3	2,2	—	76,5
XII 1924	76,5	—	—	—	—	42,2	1,3	0,6	12,0	—	20,4
I 1925	20,4	12,2	2,5	—	—	—	—	—	2,4	—	32,7
II 1925	32,7	—	—	62,5	—	15,8	7,9	—	3,3	—	68,2
III 1925	68,2	—	7,6	4,9	—	25,7	—	—	5,3	—	49,7
IV 1925	49,7	8,6	—	—	—	—	7,0	6,0	1,4	—	43,9
V 1925	43,9	—	5,5	23,0	—	6,3	—	—	7,1	—	59,0
VI 1925	59,0	—	0,3	95,3	—	28,9	—	—	11,2	—	114,5
VII 1925	114,5	—	—	—	—	41,8	0,5	5,6	2,2	—	64,4
VIII 1925	64,4	—	13,2	7,3	—	6,3	—	—	0,6	—	78,0
IX 1925	78,0	—	—	56,5	—	27,8	0,1	—	1,0	—	105,6
X 1925	105,6	—	—	21,5	—	12,2	3,4	—	0,6	—	110,9
XI 1925	110,9	—	—	—	—	27,4	0,2	0,0	0,2	—	83,1
XII 1925	83,1	—	2,0	30,0	—	53,9	—	—	1,6	—	59,6
I 1926	59,6	—	—	—	—	21,1	2,1	20,0	—	—	16,4
II 1926	16,4	—	3,0	0,1	—	10,6	—	—	—	—	8,9
III 1926	8,9	—	3,1	24,1	—	8,6	—	—	—	—	27,5
IV 1926	27,5	—	3,0	0,0	—	2,0	—	—	—	—	28,5
V 1926	28,5	—	0,3	15,1	—	17,7	—	—	—	—	26,2
VI 1926	26,2	—	0,1	0,0	—	11,4	—	—	—	—	14,9
VII 1926	14,9	8,1	0,9	—	—	—	—	0,1	—	—	23,8
VIII 1926	23,8	16,9	0,7	0,1	—	—	—	—	—	—	41,5
IX 1926	41,5	6,7	0,8	—	—	—	—	3,9	—	—	45,1
X 1926	45,1	30,5	2,0	4,0	—	—	—	—	—	—	81,6
XI 1926	81,6	51,5	1,9	—	—	—	—	7,1	—	—	127,9
XII 1926	127,9	11,3	4,1	5,1	—	—	—	—	—	—	148,4
I 1927	148,4	19,0	0,1	—	—	—	—	50,0	—	—	117,5
II 1927	117,5	16,9	6,2	12,0	—	—	—	—	—	—	152,6

Miesiąc	Rezerwy skarbowe z początkiem miesiąca	Elementy zwiększające rezerwy skarbowe				Elementy zmniejszające rezerwy skarbowe					Rezerwy skarbowe z końcem miesiąca
		Nadwyżka budżetowa	Pożyczki państwowe	Pieniądze zdawkowe	Inne	Niedobór budżetowy	Wykup pożyczek państwowych	Wykup pieniędzy zdawkowych	Koszty bicia pieniędzy zdawkowych	Inne	
	w milj. złotych										
III 1927	152,6	26,2	11,8	5,0	—	—	—	—	—	—	195,6
IV 1927	195,6	36,5	5,3	11,0	—	—	—	—	—	—	248,4
V 1927	248,4	20,2	0,2	—	—	—	—	33,8	—	1,5	233,5
VI 1927	233,5	18,8	—	—	0,9	—	0,0	2,0	—	—	251,2
VII 1927	251,2	26,6	—	—	—	—	0,0	15,0	—	1,3	261,5
VIII 1927	261,5	28,0	—	13,0	—	—	0,0	—	—	0,7	301,8
IX 1927	301,8	12,2	—	11,2	1,5	—	0,0	—	—	—	326,7
X 1927	326,7	23,4	—	3,1	—	—	0,8	—	—	5,2	347,2
XI 1927	347,2	42,1	139,7	—	—	—	—	61,9	—	1,4	465,7
XII 1927	465,7	6,3	—	—	19,1	—	0,1	30,9	—	—	460,1

Jak widzimy, miesiąc maj 1924, pierwszy miesiąc „złotowego" okresu gospodarki skarbowej, rozpoczęto z nikłą kwotą 6,5 milj. zł. rezerw skarbowych, w następnych miesiącach wzrastały one i malały naprzemian osiągając najwyższy poziom z końcem czerwca 1925 (114,5 milj. zł.), najniższy zaś z końcem lutego 1926 (8,9 milj. zł.) aż do końca czerwca 1926, kiedy stanowiły one 14,9 milj. zł. W okresie tym niedobór budżetowy wyniósł 454,2 milj. zł., zaś koszty bicia pieniędzy zdawkowych 57,9 milj. zł., pokryte z nadwyżką przez wpływy z pożyczek państwowych w kwocie 61,4 milj. zł. oraz z emisji biletów zdawkowych i bilonu w sumie 459,1 milj. zł. Począwszy od lipca 1926 rezerwy skarbowe wzmagają się z nielicznemi wahaniami aż do kwoty 460,1 milj. zł. na koniec grudnia 1927. W okresie tym niedoborów budżetowych nie mamy, natomiast pojawiają się stałe nadwyżki budżetowe, wynoszące łącznie 401,2 milj. zł., wpływy z pożyczek państwowych, poza częścią pożyczki stabilizacyjnej, w kwocie 165,0 milj. zł., wynoszą zaledwie 8,0 milj. zł., inne wpływy 11,2 milj. zł., przy poważnej kwocie 140,2 milj. zł. wykupionych pieniędzy zdawkowych.

O rozmieszczeniu rezerw skarbowych informują bilanse funduszów obrotowych Skarbu Państwa, sporządzane od kwietnia 1927 co miesiąc; zawiera je poniższe zestawienie:

Miesięczne bilanse funduszów obrotowych Skarbu Państwa.

Stan w dniu	Aktywa						Pasywa		Rezerwy skarbowe
	Gotówka w kasach	Papiery procentowe	Bank Polski	Banki państwowe	Pożyczki i sumy zwrotne	Inne	Fundusze obce	Inne	
	w milj. złotych								
30. IV. 1927	82,6	26,4	96,3	100,1	119,2	39,5	149,0	66,7	248,4
31. V. 1927	61,1	25,4	99,9	113,1	114,7	43,5	169,1	55,1	233,5
30. VI. 1927	60,9	25,5	95,6	136,0	120,9	40,5	162,1	66,1	251,2
31. VII. 1927	57,6	23,9	108,1	152,6	117,6	42,5	176,9	63,9	261,5
31. VIII. 1927	62,2	22,6	135,5	162,2	116,0	42,7	176,5	62,9	301,8
30. IX. 1927	72,7	24,3	135,4	170,8	126,4	36,1	174,0	65,0	326,7
31. X. 1927	84,8	28,8	93,2	213,7	126,4	43,1	177,8	64,9	347,2
30. XI. 1927	79,4	28,0	227,0	216,8	94,2	456,0	205,6	430,1	465,7
31. XII. 1927	92,1	27,6	237,4	199,0	114,6	469,2	232,4	447,4	460,1

Kasowość państwowa wykracza poza ramy budżetu państwowego, to też ustawy skarbowe (ostatnio zaś plan stabilizacyjny) zawierają specjalne uprawnienia dla Ministra Skarbu, dotyczące zarządu ogólnemi zapasami kasowemi, na które, prócz rozpatrywanych na wstępie elementów, składają się jeszcze fundusze obce i sumy przechodnie (do tych ostatnich zaliczyć należy całą pozostałość wpływów z pożyczki stabilizacyjnej, poza wymienioną wyżej sumą 165,0 milj. zł., co tłumaczy nagłe zwiększenie się rubryki *inne* na dzień 30 listopada 1927); jak widzimy z przytoczonych cyfr, Ministerstwo Skarbu — zgodnie z wymogami planu stabilizacyjnego — dąży do ograniczenia lokat w bankach państwowych oraz pożyczek zwrotnych, natomiast koncentruje wolną gotówkę w Banku Polskim i kasach skarbowych.

VI.

Waluta i obieg pieniężny.

Przełom, jaki został dokonany w sytuacji pieniężnej Polski w połowie roku 1926 nie mógłby być należycie zrozumiany, gdybyśmy nie zarysowali chociażby pobieżnie ewolucji, jaką przeżywała waluta polska złotowa od chwili jej powstania. Dopiero na tle tych nadziei, jakie z powstaniem złotej waluty polskiej żywiono w kraju, i tych gruzów, w jakie nadzieje owe rozpadły się, w wielkiej mierze z powodu błędów popełnionych z własnej winy, można będzie uświadomić sobie, co należało odbudować i jakich wysiłków praca ta wymagała.

Pokrycie kruszcowe powstałego 1924 r. Banku Polskiego wykazywało w pierwszym roku funkcjonowania banku trwały wzrost, jak widać z następującej tabeli.

Data	Zapas złota	Waluty i dew. netto	Razem	Stosunek % % pokrycia
	w tysiącach złotych			
31. V. 24 r.	71.685	186.615	258.300	105,14
30. VI. 24 ,,	83.393	197.098	280.491	83,9
31. VII. 24 ,,	93.683	217.872	311.575	79
31. VIII. 24 ,,	98.288	200.765	299.053	69,5
30. IX. 24 ,,	99.900	214.764	314.664	68,3
31. X. 24 ,,	100.687	227.466	328.153	65,1
30 XI. 24 ,,	102.809	229.448	332.257	66,8
31. XII. 24 ,,	103.363	254.082	357.445	64,9

Zaznaczyć należy, że wzrost ten odbywał się pomimo biernego, od momentu stabilizacji marki, bilansu handlowego i przypisać go należy głównie wyzbywaniu się przez społeczeństwo tezauryzowanych walut i repatrjacji kapitałów, w czem niemałą rolę odegrały śruba podatkowa i ciasnota ówczesnego obiegu, który wynosił:

Data	Banknoty	Bilety zdawk. i bilony	Mkp.	Razem
31. V. 24 r.	244.997	28.714	166.299	439.990
30. VI. 24 ,,	334.406	76.436	78.810	489.652
31. VII. 24 ,,	394.263	117.526	19.016	530.805
31. VIII. 24 ,,	430.263	123.126	10.101	563.490
30. IX. 24 ,,	460.384	124.717	6.003	591.114
31. X. 24 ,,	503.702	136.025	3.214	642.941
30. XI. 24 ,,	497.600	129.334	2.100	629.034
31. XII. 24 ,,	550.874	123.106	1.814	675.794

Od początku roku 1925 natomiast skutki długotrwałej bierności bilansu handlowego ujawniają się i zaczyna się odpływ walut z Banku Polskiego, co widać z następującej tablicy:

Data	Zapas złota	Waluty i dewizy netto	Razem	Stosunek % % pokrycia
31. V. 25 r.	104.249	229.491	333.740	60,3
28. II. 25 ,,	107.033	197.746	304.779	55.4
31. III. 25 ,,	116.620	249.790	366.410	65
30. IV. 25 ,,	117.429	204.736	322.165	56,8
31. V. 25 ,,	118.657	166.515	285.172	51,2
30. VI. 25 ,,	120.173	114.730	234.903	46,7
31. VII. 25 ,,	121.653	72.524	194.177	42

Chwilowe zwiększenie walut pod wpływem uzyskanej w marcu 1925 r. pożyczki Dillonowskiej nie wpłynęło zasadniczo na zmianę sytuacji; odpływ trwał dalej i w konsekwencji doprowadził do załamania się złotego w końcu lipca 1925 r.; załamanie to zostało przyśpieszone tem, że bilety zdawkowe, pomyślane pierwotnie jedynie jako środek zastępczy na czas bicia monet srebrnych, zaczęły być w coraz większej mierze użytkowane na pokrycie deficytów budżetowych poza kontrolą Banku Polskiego. W konsekwencji równolegle ze zmniejszaniem się obiegu biletów Banku Polskiego wzrastał obieg biletów zdawkowych, co ilustruje poniższe zestawienie:

Data	Obieg banknotów	Obieg bilonu i biletów zdawk.	Razem	Stosunek obiegu bilonowego zd. i bil. do Banku.
31. I. 25 r.	553.175	139.344	692.519	25,2%
28. II. 25 ,,	549.637	185.712	735.350	33,8%
31. III. 25 ,,	563.172	189.917	753.089	33,7%
30. IV. 25 ,,	567.179	183.629	750.808	32,4%
31. V. 25 ,,	557.079	207.569	764.648	37,3%
30. VI. 25 ,,	503.195	243.956	747.151	48,5%
31. VII. 25 ,,	461.640	284.629	746.269	61,6%

W dalszym rozwoju wypadków rosnące deficyty budżetowe spowodowały przekroczenie przez ówczesny Rząd najbardziej liberalnie interpretowanych uprawnień co do wysokości emisji pieniądza państwowego. Sytuacja, przy której złoty trzymał się wyłącznie dzięki pokrywaniu zapotrzebowania walutowego przez Bank Polski drogą wyzbywania się własnych zapasów walutowych, nie mogła trwać wiecznie; w końcu lipca szczupłość tych zapasów uniemożliwiła Bankowi dalsze zaspakajanie zapotrzebowania na waluty obce i złoty załamał się. Kurs jego od powyższego załamania wykazywał z niewielkiemi odchyleniami stałą tendencję zniżkową do maja 1926 r., w którym to czasie dolar przekroczył 11 zł. Spadek powyższy ilustruje niżej załączone zestawienie, operujące przeciętnemi kursami miesięcznemi za okres sierpień 1925—maj 1926 r.:

Data	Kurs dolara	Kurs 100 fr. szw	Wartość złotego w procentach parytetu
1925			
VIII	5,25	102,25	98,8
IX	5,84	113,15	88,7
X	5,98	115,70	86,7
XI	6,51	126,22	79,6
XII	9,10	175,27	57,0
1926			
I	7,55	145,88	68,7
II	7,50	144,56	69,1
III	7,80	150,40	66,4
IV	9,01	174,56	57,5
V	10,55	204,59	49,1

Sytuacja Banku Polskiego w omawianym okresie ulegała dalszemu konsekwentnemu pogarszaniu się, jak widać z poniższych cyfr:

Data	Złoto	Waluty i dewizy netto	Razem	Stosunek pokrycia %%
1925				
31. VIII.	131.852	40.277	172.129	40,7
30. IX.	132.007	37.380	169.387	45,8
31. X.	132.340	8.437	140.777	40.7
30. XI.	132.695	—16.905	115.790	36,2
31. XII.	133.641	— 2.823	130.818	38
1926				
31. I.	133.809	— 2.768	131.041	39,2
28. II.	133.949	— 3.691	130.258	36,7
31. III.	134.092	—12.354	121.738	32,7
30. IV.	134.247	—10.141	124.106	33,3
31. V.	134.369	— 7.788	126.581	32,2

Wynika z nich, że poczynając od listopada 1925 r., zobowiązania walutowe Banku przewyższają zapas walut i dewiz brutto, wskutek czego pokrycie kruszcowe jest każdocześnie odpowiednio mniejsze od zapasu złota.

Równolegle do odpływu walut z Banku Polskiego kurczy się odpowiednio obieg biletów bankowych, ogólny jednak obieg pieniężny pomimo to wzrasta, a to wskutek dalszego forsownego wprowadzania doń biletów zdawkowych, przeznaczonych na wyrównywanie niedoborów kasowych.

Data	Banknoty	Bilony i bilety zdawkowe	Razem	Stosunek % obiegu bilonu i bil. zdawk. do banknot.
31. VIII. 25 r.	439.531	306.149	745.680	69,7
30. IX. 25 ,,	396.529	343.126	739.655	86,5
31. X. 25 ,,	382.434	379.077	761.511	91,1
30. XI. 25 ,,	361.800	383.710	745.010	105,9
31. XII. 25 ,,	381.424	433.552	814.976	113,7
31. I. 26 ,,	361.953	419.039	780.992	115,8
28. II. 26 ,,	376.893	414.815	791.708	110,1
31. III. 26 ,,	389.414	425.818	815.232	109,3
30. IV. 26 ,,	392.893	435.782	828.675	110,9
31. V. 26 ,,	412.963	442.240	855.203	107,1

Poczynając od listopada 25 r., obieg pieniądza państwowego przewyższa obieg biletów bankowych, co świadczy już o wybitnie inflacyjnym charakterze emisji biletów zdawkowych.

Fakt ten upewnił dostatecznie wyraźnie, że do gospodarzenia na podstawie waluty złotej, sztywnej, nie było przygotowane ani Państwo ani społeczeństwo. Pierwsze ostrzeżenie o ryzykowności dokonanego kroku nastąpiło bardzo szybko: pomyślana w wysokości 100 milj. zł. emitowana w pierwszej transzy w wysokości 50 milj. zł. wewnętrzna pożyczka kolejowa, pomimo niezwykle zachęcających warunków, przyniosła w publicznej sprzedaży tylko trochę ponad 25 milj. zł. Ostrzeżeniem drugiem stało się nieudanie podatku majątkowego. Znaczyło ono, że kraj nie tylko nie posiada wolnych kapitałów, ale i sama substancja majątku jego jest nadszarpnięta. Zagranicą efekt „reformy" był istotnie wielki, ale wątpliwości jej co do trwałości podstaw finansowego odrodzenia Polski nie zostały bynajmniej rozproszone. Kredyty zagraniczne omijały gospodarkę tak państwową, jak i prywatną.

Budżet zawiedziony w swych nadziejach na źródła dochodowe (łącznie z operacjami kredytowemi) wewnętrzne, nienasycony kredytem z zagranicy, musiał uciec się do inflacji pieniądza państwowego bez pokrycia.

Do trudności budżetowych dołączyły się niebezpieczeństwa natury socjalnej, które grozić poczęły od strony drożyzny życia i drożyzny kredytu, którego brak godził w same podstawy produkcji narodowej. Wskaźnik cen hurtowych 57 towarów przy podstawie 100 w styczniu roku 1914 wskazywał:

w roku 1922 — 72,5
,, ,, 1923 — 85,9
,, ,, 1924 — 110,2
w styczniu 1925 — 119,5
,, grudniu 1925 — 154,7
,, maju 1926 — 181,2

Wskaźnik kosztów utrzymania w Warszawie (styczeń 1924 r. = 100) wykazywał

w roku	1922	— 53,7
,, ,,	1923	— 67,9
,, ,,	1924	— 134,0
w styczniu	1925	— 150,0
,, grudniu	1925	— 173,1
,, maju	1926	— 183,2

Stopa dyskontowa Banku Polskiego, ustalona początkowo na 10%, wkrótce musiała być podniesiona do 12%, a banki prywatne uprawnione wówczas zostały do oficjalnego pobierania 24% rocznie plus pewne dodatkowe korzyści majątkowe, wobec czego i za lichwę w prywatnym obrocie kredytowym ustawowo uznanem zostało tylko to, co przekraczało 24% rocznie. Z przepisami tej ustawy życie jednakże się nie liczyło i stosunki faktyczne, szczególniej w praktyce prowincjonalnej, doprowadziły oprocentowanie wypożyczonych kapitałów do 5%, 6%, a nawet 10% miesięcznie.

W tym stanie rzeczy, pod kątem widzenia potrzeb socjalnych walki z drożyzną, wybitnie wzmożoną fatalnym urodzajem 1924 r., została stworzona granica dla dopływu towarów pierwszej potrzeby, co jeszcze bardziej wzmogło deficytowość bilansu handlowego i odpływ walut z Banku Polskiego.

Zaciągnięta w 1925 r. w Ameryce pożyczka dolarowa nie poprawiła sytuacji. Dla obrony waluty posunięto się do częściowego zastawu zagranicą złota Banku Polskiego i do bardzo przykrych pożyczek interwencyjnych Skarbu Państwa.

Poniższe zestawienie podaje cyfry obrotu finansowego Polski z zagranicą za lata 1923—1926:

Aktywa.

Kapitały zagraniczne w Polsce:	1923	1924	1925	1926
1) Majątek ruchomy i nieruchomy [1] . .	+ 19,0	+ 9,5	+ 36,0	+ 7,0
2) Kredyty towarowe otrzymane od zagranicy	—	+159,9	—267,8	+ 71,2
3) Kredyty gotówk., zaciągnięte przez:				
a) Państwo i związk. komunalne . .	— 11,4	+ 78,3	+179,9	— 31,6
b) Bank Polski i banki dewiz. . . .	— 5,9	+ 23,0	+ 76,2	— 5,9
c) firmy i osoby prywatne.	+ 27,4	+ 28,9	+126,3	—112,4
Saldo	+ 21,1	+299,6	+150,6	— 71,7
Pasywa.				
I. Kapitały polskie zagranicą:				
1) Majątek ruchomy i nieruchomy . . .	—	— 42,4	— 4,5	+ 3,0
2) Kredyty towarowe udziel. zagranicy .	—	+ 1,8	— 28,8	+ 16,7
3) Rezerwy walut. Banku Polskiego i banku dewizowego	— 3,2	+195,7	—214,5	+146,0
Saldo	— 3,2	+155,1	—238,8	+165,7
II. Wyrównania [2]	+165,1	—156,1	—43,9	+199,5

[1]) Łącznie ze znajdującemi się zagranicą polskiemi papierami wartościowemi, prócz pożyczek państwowych i komunalnych.

[2]) W celu zbilansowania liczb bilansu płatniczego w związku z poprzedniem zestawieniem bilansu towarów i usług. Chodzi tu głównie o obrót rezerwami walutowemi znajdującemi się w kraju poza bankami, o ich gromadzenie się wzgl. zanikanie w konsekwencji gorszej lub lepszej sytuacji walutowej.

Nowy okres w historji obrotu pieniężnego w Polsce rozpoczyna się z końcem maja 1926 r., kiedy w znacznym stopniu pod wpływem czynników natury psychologicznej nastąpiło raptowne odwrócenie tendencji i kurs dolara począł się obniżać, osiągając we wrześniu tegoż roku poziom 9. Równolegle, zarysował się dopływ walut do Banku Polskiego, który pozwolił wkrótce na opanowanie sytuacji na rynku pieniężnym. Wzmocnienie rezerw Banku Polskiego ilustruje następujące zestawienie:

Data	Złoto	Waluty i dewizy netto	Razem	Stosunek % % pokrycia
30. VI. 26 r.	134.696	9.582	144.278	33,7
31. VII. 26 „	135.199	44.035	179.234	36,2
31. VIII. 26 „	135.400	85.161	220.560	40,4
30. IX. 26 „	135.627 [1]	87.792	223.419	40,6
31. X. 26 „	135.833	90.007	225.840	39,8
30. XI. 26 „	135.999	106.905	242.905	45,4
31. XII. 26 „	138.810	125.395	264.205	46,9
31. I. 27 „	144.321	151.684	296.005	53,2
28. II. 27 „	149.225	185.279	335.204	55,4
31. III. 27 „	152.042	198.829	350.871	54,8
30. IV. 27 „	157.579	204.670	362.249	54,2
31. V. 27 „	158.285	200.984	358.769	52,6
30. VI. 27 „	161.683	197.308	358.991	50,8
31. VII. 27 „	164.669	199.613	364.292	50,3
31. VIII. 27 „	175.169	214.770	389.939	50,3
30. IX. 27 „	183.229	221.274	404.503	49,1

W tymże czasie obieg pieniężny kształtuje się jak następuje:

Data	Banknoty	Bilon i bilety zdawkowe	Razem	Stosunek obiegu biletów zdawkowych do banknotów
30. VI. 26 r.	448.013	459.768	907.781	102,6
31. VII. 26 „	511.166	469.595	980.761	91,9
31. VIII. 26 „	560.240	447.057	1.007.297	79,5
30. IX. 26 „	581.447	426.722	1.008.169	73,4
31. X. 26 „	585.179	451.110	1.036.289	77,1
30. XI. 26 „	557.911	425.745	983.657	76,3
31. XII. 26 „	592.657	428.403	1.021.060	72,3
31. I. 27 „	584.806	407.259	992.065	69,6
28. II. 27 „	633.549	413.187	1.046.736	65,2
31. III. 27 „	668.439	422.583	1.091.022	63,2
30. IV. 27 „	693.685	434.657	1.128.342	62,7
31. V. 27 „	705.234	399.099	1.104.333	56,6
30. VI. 27 „	727.513	393.856	1.121.369	54,1
31. VII. 27 „	744.865	384.445	1.129.310	51,6
31. VIII. 27 „	793.830	397.083	1.190.913	50
30. IX. 27 „	844.479	408.512	1.252.991	48,4

[1]) Od dnia 30. IX. 1926 r. zapas srebra według wartości w złocie zalicza się do pokrycia kruszcowego.

Z zestawienia tego wynika, iż już od lipca 1926 łączny obieg pieniądza państwowego spada poniżej obiegu biletów bankowych, ulegając w następnych miesiącach stałej poprawie, a to dzięki znacznemu rozwojowi działalności emisyjnej Banku Polskiego, wywołanemu zarówno skupem walut i rozszerzaniem operacyj dyskontowych, jak również zmniejszaniem samego obiegu pieniądza państwowego.

Zmniejszenie tego obiegu umożliwia fakt osiągnięcia trwałej równowagi budżetowej. Odrzucane co miesiąc nadwyżki budżetowe pozwalają na stopniowe wykupywanie nadmiaru pieniądza państwowego. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 października 1926 roku ustala w sposób definitywny nieprzekraczalną wysokość emisji tego pieniądza na 460 milj. zł. i określa sposób jego likwidacji, przeznaczając na ten cel kwotę 12,6 milj. zł. rocznie. Z kwoty tej w 1927 r. wydzielono 11 milj. na wykup biletów państwowych, zaś 1,6 milj. zł. na zakup srebra. Plan powyższy nie został wykonany z powodu załatwienia sprawy obiegu pieniądza państwowego łącznie z całokształtem dokonanej w końcu 1927 r. reformy walutowej.

W miarę przedłużania się istnienia salda czynnego bilansu handlowego i stabilizacji gospodarczej kurs złotego począł zbliżać się do swego, gospodarczemi względami uzasadnionego, parytetu. Powstrzymało to ostatecznie tezauryzację waluty obcej, która w dalszym ciągu nieprzerwanie wpływała do kas Banku Polskiego, nawet wówczas, gdy bilans handlowy znów począł mieć saldo bierne. Banki, a za niemi i całe życie gospodarcze, zaczęły powoli zdobywać sobie z powrotem utracone poprzednio zaufanie zagranicy, co ujawniło się narazie we wznowieniu krótkoterminowych kredytów zagranicznych, dziś jeszcze trudnych do obliczenia, jeśli chodzi o r. 1927. Polepszyła się również sytuacja w dziedzinie kredytu długoterminowego, z czego zaczęły częściowo korzystać Towarzystwa Kredytowe Ziemskie (Warszawa, Lwów, Poznań) i Bank Gospodarstwa Krajowego (kredyt obligacyjny i komunalny).

Rozumiejąc, iż jednym z warunków odbudowy zaufania zagranicy i umożliwienia dopływu kapitałów i kredytów jest sanacja prywatnego aparatu bankowego, Rząd poświęcił temu zagadnieniu szczególną uwagę. W tym celu wydano przedewszystkiem rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 maja 1927 r. o zamianie art. 6 ustawy z dnia 28 listopada 1925 r. o doraźnej pomocy bankom. Rozporządzenie to ustala, że instytucjom kredytowym, potrzebującym pomocy w łączności z ogólnem położeniem gospodarczem, pomoc rządowa może być udzieloną do końca 1927 r. Ponadto rozporządzenie to, co do formy pomocy, zawiera upoważnienie Ministra Skarbu do przeprowadzenia odpowiednich operacyj finansowych, jakie okażą się potrzebne przy likwidacji stosunku kredytowego, wynikłego z udzielenia pożyczki lub poręki.

Na podstawie powyższego rozporządzenia zostały opracowane i zatwierdzone przez Ministra Skarbu szczegółowe plany stopniowego rozrachunku ze Skarbem Państwa prawie już wszystkich instytucyj kredytowych, korzystających z rządowych kredytów sanacyjnych; pozostają jeszcze tylko dwa wypadki, co do których plany takie będą zatwierdzone w najbliższym czasie. Wszystkie instytucje, które uzyskały zatwierdzenie planu rozrachunku, w najgorszym wypadku płacą akuratnie przypadające w oznaczonych terminach raty długu i procenty (z reguły po 7%). Niektóre poważniejsze instytucje uskuteczniają bardzo znaczne (nawet miljonowe) przedterminowe spłaty swych zobowiązań, niezależnie od spłat ratalnych, ustalonych w zatwierdzonych planach rozrachunku.

Według obliczeń na dzień 31 grudnia 1927 r., t. j. z upływem terminu możliwości udzielania bankom pomocy kredytowej, w akcji tej była zaangażowana z funduszów rządowych łączna suma złotych 57.186.419. — Obroty były oczywiście znacznie większe, gdyż spłaty, które nastąpiły przed upływem tego terminu, zostały ponownie zużyte na cele rekonstrukcji bankowości. Jak z przewidzianych powyżej danych wynika, wysanowanie bankowości polskiej okazało się zadaniem znacznie szerszem i trudniejszem, niż to w początkach mogło się zdawać. Mimo to można już obecnie powiedzieć, że za-

danie to zostało wykonane w granicach możliwości z wynikiem nader dodatnim. Pośrednim wskaźnikiem celowości i skuteczności tej pracy jest w okresie od 31 stycznia 1926 r. do 31 lipca 1927 r. wzmożenie się wkładów o 120%, kapitałów własnych o 30%, stanu kasowego o 60%, działalności dyskontowej o 125% (przy spadku sumy protestów do 3 i $^3/_4$ w stosunku do sumy dyskonta) i t. d.

Niezależnie od uzdrawiania aparatu bankowości prywatnej Skarb Państwa, korzystając z posiadanych nadwyżek budżetowych, regularnie co miesiąc skupiających się w Centralnej Kasie Państwowej, dotował z pochodzących stąd środków banki państwowe.

Stan lokat państwowych w Banku Gospodarstwa Krajowego wynosił:

na 1 stycznia 1926 r. — ca zł. 160.000.000
„ 31 grudnia 1927 r — „ „ 389.000.000

to samo w Państwowym Banku Rolnym:

na 1 stycznia 1926 r. — ca zł. 59.000.000
„ 31 grudnia 1927 r. — „ „ 180.000.000

Dzięki temu, a także dzięki wzrostom wkładów prywatnych, które np. wynosiły w Banku Gospodarstwa Krajowego:

na 1 stycznia 1926 r. — ca zł. 84.000.000
„ 31 grudnia 1927 r. — „ „ 199.000.000

oba te banki mogły wybitnie podnieść swe operacje aktywne. A więc Bank Gospodarstwa Krajowego w dziale wszelkiego rodzaju operacyj krótkoterminowych kredytowych aktywnych figurował z pozycją:

ca zł. 170.000.000 w dn. 1 stycznia 1926 r.
zaś „ „ 248.000.000 „ „ 31 grudnia 1927 r.

a Państwowy Bank Rolny:

ca zł. 27.000.000 w dn. 31 grudnia 1925 r.
zaś „ „ 126.000.000 „ „ 31 grudnia 1927 r.

W dziale długoterminowego kredytu amortyzacyjnego Bank Gospodarstwa Krajowego powiększył swą działalność z sumy:

zł. 117.000.000 w dn. 1 stycznia 1926 r.
do sumy ca. „ 393.000.000 „ „ 31 grudnia 1927 r.

zaś Państwowy Bank Rolny z sumy:

zł. 1.400.000 w dn. 31 grudnia 1925 r.
do sumy „ 41.400.000 „ „ 31 grudnia 1927 r.

Stałe nasycanie rynku pieniężnego łącznie z ustaleniem się kursu złotego, począwszy od sierpnia 1926 r., wzmogło zaufanie do kredytu państwowego, ożywiło ruch w życiu gospodarczem, przyśpieszyło bieg interesów, wzmocniło obroty na giełdzie. Suma dowodów, przedstawionych w Izbach rozrachunkowych, wzrosła z 63.000.000 zł. w lutym 1926 r. do 309.000.000 zł. w listopadzie 1927 r. — Kursy pożyczek państwowych na Giełdzie Warszawskiej wzrosły: 10% pożyczki kolejowej z zł. 79,19 w czerwcu 1926 r. do 102,85 w grudniu 1927 r., czyli o 30%, pożyczki najtańszej; 5% konwersyjnej z zł. 32,34 w czerwcu 1926 r. do zł. 66,50 w grudniu 1927 r., czyli o 105%. Wybitnym wreszcie przykładem zwiększenia się zapasów pieniędzy w kraju może również służyć fakt, że w 1927 r. podwyższyło swój kapitał akcyjny 218 spółek akcyjnych o sumę 187 miljonów zł., wówczas gdy w r. 1926 uczyniło to tylko 59 spółek na sumę 51,3 miljony złotych.

Baczną uwagę poświęciło Ministerstwo Skarbu walce z drożyzną stopy procentowej. Jedną z pierwszych czynności Ministerstwa Skarbu było spowodowanie obniżenia przez Bank Polski stopy dyskontowej z 12 na 10, co nastąpiło w lipcu 1926 r. przy jednoczesnem obniżeniu stopy dopuszczalnej dla przedsiębiorstw bankowych z 24% na 18%. Krok ten, przyjęty naogół z wielką nieufnością, nietylko nie wprowadził żadnego zamieszania w obrót pieniężny, nietylko nie odstraszył wkładców, którzy również od swych

wkładów zmuszeni byli otrzymywać mniejsze oprocentowanie, lecz okazał się niezmiernie ważnym czynnikiem wychowawczym. Stanowczość Rządu w obniżaniu stopy procentowej co pewien czas (w ciągu ostatnich 18 miesięcy roku 1926 i 1927 banki na żądania Rządu musiały sześciokrotnie obniżyć swoją stopę procentową od dyskonta) przełamała psychikę społeczeństwa przekonanego dotychczas o bezwzględnej konieczności wysokiej stopy procentowej i unaoczniła, że przy zdrowem zapotrzebowaniu gospodarczem można na jego pokrycie znaleźć pieniądz niekoniecznie na warunkach lichwiarskich. W chwili obecnej stopa procentowa Banku Polskiego wynosi 8%, stopa procentowa dopuszczalna w obrotach bankowych wynosi 12%, stopa procentowa dopuszczalna w obrocie prywatnym, poza którą każda nadwyżka jest już uważana za lichwę, wynosi 15% rocznie.

Korzystając po części ze sprawozdań misji p. E. W. Kemmerera, wygotowano po odpowiedniem przygotowaniu gruntu własny program uzdrowienia finansów polskich, który przedyskutowano z ekspertami zagranicznymi, poczem przybrał on ostateczną formę t. zw. „planu stabilizacyjnego" Rządu Rzeczypospolitej Polskiej. W oparciu o ten plan Rząd przystąpił do uzyskania zagranicą środków, któreby zapewniły jego realizację. Dokonano dwóch operacyj kredytowych, uzyskano kredyty 14 banków emisyjnych Świata dla Banku Polskiego na wspólną sumę 20 milj. dol., oraz zaciągnięto państwową pożyczkę stabilizacyjną w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej i pięciu krajach Europy jednocześnie (Anglja, Francja, Szwajcarja, Holandja i Szwecja) na sumę 72 milj. dol. Po uzyskaniu tych pożyczek przystąpiono do reformy walutowej. Dokonana reforma walutowa, która znalazła wyraz w rozporządzeniach Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego (Dz. U. R. P. Nr. 88, poz. 790), oraz z dnia 5 listopada 1927 r. w sprawie zmiany ustroju pieniężnego (Dz. U. R. P. Nr. 97, poz. 855) jest ukoronowaniem stosunkowo długotrwałej stabilizacji faktycznej (w ciągu 14 miesięcy 8,9—9 zł. za dolara), do której zdążyło się przystosować całe życie gospodarcze Polski. Ceny w stosunku do okresu z przed sierpnia 1926 r. podniosły się wprawdzie dość znacznie, ale nie w stosunku do spadku waluty, w konsekwencji czego zdolność konkurencyjna towarów polskich została w pełni utrzymaną. Powyższe tłumaczy, dlaczego zgodnie z poglądami prof. Kemmerera Rząd polski zaniechał nietylko rewaloryzacji złotego do dawnego parytetu (5,18), lecz nawet zrezygnował ze znaczniejszej poprawy kursu wogóle. Droga bowiem do rewaloryzacji, choćby częściowej, prowadzi po przez konsekwentnie stosowaną politykę deflacyjną, połączoną z kryzysem gospodarczym, spowodowanym procesem przystosowywania się poziomu cen i płac do wzrastającej wartości pieniądza. Droga, o której mowa, wpędziłaby kraj ponownie w przesilenie, z którego dopiero co był wyszedł i w okres być może długotrwałej bierności bilansu handlowego. Rząd zdecydował zatem, że państwo nie stać w obecnej chwili na tego rodzaju wysiłek i postanowił stabilizować złotego na kursie możliwie zbliżonym do poziomu, na którym kurs ten utrzymywał się od przeszło roku. Postanowienie to znalazło wyraz w planie stabilizacyjnym Rządu, stanowiącym załącznik do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej (Dz. U. R. P. Nr. 88, poz. 789). Zasady w mowie będącej stabilizacji ustala rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego (Dz. U. R. P. Nr. 88, poz. 790).

Art. 2 powołanego rozporządzenia postanawia, że z jednego kilograma czystego złota wybija się 5.924,44 złote. Geneza tej relacji jest następująca: chodziło możliwie o okrągły stosunek dawnego złotego do nowego ze względu na liczne przerachowania kwot, opiewających na złote w złocie; wyszedłszy z założenia 172 nowych złotych za 100 dawnych (dotychczasowa relacja równała się 172,30), otrzymano określony powołanym art. 2 stosunek do kilograma czystego złota i w konsekwencji parytet nowego złotego do dolara 891,41 (co spowodowało na parę dni przed reformą obniżenie na Giełdzie w Warszawie kursu czeku na Nowy Jork z 893 na 890).

Zgodnie z planem stabilizacyjnym omawiane rozporządzenie postanawia, że jedynie monety złote wybijane na podstawie tegoż rozporządzenia oraz bilety Banku Polskiego są środkami płatniczemi, mającemi moc umarzania zobowiązań przez zapłatę bez ograniczenia kwoty (art. 3).

Rozporządzenie to postanawia dalej, że emisja monet złotych, będąc nieograniczoną (art. 4), będzie miała miejsce zarówno na rachunek Skarbu Państwa, jak i osób prywatnych pod warunkiem zgłoszenia przez te ostatnie do przebicia przynajmniej 100 gramów czystego złota (art. 5).

Art. 6 rozporządzenia, zapowiadając wybijanie i puszczanie w obieg przez Skarb Państwa monet z innych metali, ogranicza zgodnie z planem stabilizacyjnym wysokość emisji tych monet do sumy 320 miljonów złotych, która to kwota może być przekroczona jedynie za zgodą Banku Polskiego.

Zasady wyżej powołanej emisji wynikają z planu stabilizacyjnego Rządu, który postanawia przedewszystkiem, że Rząd nie będzie więcej emitował biletów państwowych ani powodował Banku Polskiego, będącego jedyną instytucją emisyjną, do wypuszczenia biletów na pożyczki dla Rządu poza dozwolonemi przez statut Banku granicami. Również dług płynny Rządu, wynoszący 25 miljonów złotych, ulega spłaceniu, zaś dług bezprocentowy wobec Banku ustala się na obecnym poziomie 25 miljonów. Istniejący obieg biletów państwowych i zdawkowych ulega całkowitej likwidacji w ten sposób, że 140 miljonów złotych wykupuje Bank Polski z sum uzyskanych z pożyczki stabilizacyjnej, powiększając odpowiednio obieg własnych banknotów, drugie za 140 miljonów tychże biletów zostanie zastąpione monetami srebrnemi. Plan dalej postanawia, że Rząd poza 180 miljonami bilonu, będącego już w obiegu i wyżej wzmiankowanemi 140 miljonami monet srebrnych nie będzie emitował monet zdawkowych bez zgody Banku Polskiego. Postanowienie to, jak zaznaczono wyżej, znalazło wyraz w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego (Dz. U. R. P. Nr. 88, poz. 790).

W wykonaniu powyższych postanowień planu stabilizacyjnego i zgodnie z zawartą w art. 6 rozporządzenia Prezydenta z dnia 13 października zapowiedzią zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. w sprawie zmiany ustroju pieniężnego (Dz. U. R. P. Nr. 97, poz. 855). Rozporządzenie to w rozdziale pierwszym postanawia przedewszystkiem, że wybijane będą monety:

1) złote: po 100, 50 i 25 zł. (dukat);
2) srebrne: po 5 i 2 zł.;
3) niklowe: po 1 zł., 50, 20 i 10 gr.;
4) bronzowe: po 5, 2 i 1 gr.

Rozdział drugi rozporządzenia z dnia 5 listopada 1927 r. traktuje o mocy umarzania zobowiązań przez zapłatę monet, wypuszczonych na podstawie tegoż rozporządzenia: monety złote bez ograniczenia kwoty, monety srebrne 5-złotowe do kwoty 500 złotych, monety srebrne 2-złotowe oraz niklowe jednozłotowe do kwoty 100 złotych, pozostałe monety niklowe i bronzowe łącznie do kwoty 10 złotych przy każdej wypłacie.

Obowiązek przyjmowania przez kasy państwowe monet wszelkich rodzajów w każdej ilości przy wszystkich wpłatach zostaje utrzymany w mocy. Rozdział trzeci omawianego rozporządzenia postanawia, że „zobowiązania pieniężne wszelkiego rodzaju wyrażone w złotych lub przeliczone na złote, płatne są w środkach płatniczych, określonych w rozdziale pierwszym i siódmym rozporządzenia, oraz w biletach Banku Polskiego, licząc 1 złoty, na jaki zobowiązania te opiewają lub zostały przerachowane, za 1 złoty, określony rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o „stabilizacji złotego". Powyższe oznacza innemi słowy, że w mowie będące zobowiązania płatne są w nominalnej wysokości z wykluczeniem momentu waloryzacji.

Rozdział czwarty „Zobowiązania w złotych w złocie" ustala przedewszystkiem zasadę (art. 14), że wszelkie zobowiązania, opiewające na dawne złote w złocie, ulegają

przeliczeniu na złote w złocie w zrozumieniu omawianego rozporządzenia (art. 16) w stosunku 172 nowych złotych za 100 dawnych. Art. 15 dopuszcza expressis verbis stosowanie również na przyszłość złotego w złocie (ale już w zrozumieniu omawianego rozporządzenia art. 16) przy wszelkiego rodzaju zobowiązaniach i dochodzeniu wynikłych z tych zobowiązań pretensyj. Wreszcie art. 16 postanawia, że wierzytelność, opiewająca na złote w złocie, płatna jest według równowartości 900/5332 grama czystego złota za złotego w złocie, co wynika z art. 3 omawianego rozporządzenia (dotychczas równowartość wynosiła $^{9}/_{31}$ grama).

Rozdział siódmy „Przepisy przejściowe" zapowiada w stosunku do monet srebrnych, biletów zdawkowych i państwowych, emitowanych przed wejściem w życie będącego w mowie rozporządzenia, utratę charakteru prawnego środka płatniczego w terminach, ustalonych przez Ministra Skarbu, i postanawia wymianę rzeczonych monet i biletów na nowe monety srebrne oraz na bilety Banku Polskiego w stosunku złoty za złoty.

Plan stabilizacyjny w części drugiej, traktującej o stabilizacji walutowej, oraz w aneksie do tejże części zawiera cały szereg postanowień dotyczących Banku Polskiego, a w szczególności:

1) zaprowadzenie obowiązku wymienialności biletów Banku Polskiego na złote albo na dewizy wymienialne na złoto;

2) podniesienie normy nominalnej pokrycia kruszcowego banknotów z 30% na 40% oraz uwzględnienie przy obliczaniu tegoż pokrycia natychmiast płatnych zobowiązań Banku; przynajmniej $^{3}/_{4}$ minimalnego pokrycia ma być utrzymywane w złocie, które to złoto przynajmniej w $^{2}/_{3}$ winno być przechowywane w Skarbcu Banku;

3) powiększenie kapitału zakładowego Banku do wysokości 150 miljonów złotych drogą wypuszczenia drugiej emisji akcyj na sumę nominalną 50 miljonów złotych, z tem, że wszelkie sumy (a więc i zysk wynikły z przeszacowania złota i zagranicznych rezerw według nowego parytetu) ponad wartość nominalną kapitału akcyjnego będą przeniesione na rachunek rezerwy;

4) przejściowe nabycie II emisji akcyj przez Rząd za sumę przypuszczalnie 75 miljonów złotych, zdeponowanie tychże akcyj u amerykańskiego doradcy na rachunek Rządu i sprzedaż publiczności, z wyłączeniem rzeczonych akcyj, dopóki one będą stanowiły własność Rządu, od prawa głosu i z zagwarantowaniem na tenże okres pierwszeństwa do dywidendy do wysokości 8% dla akcyj I emisji z tem, że dywidenda od akcyj II emisji, póki takowe będą w rękach Rządu, nie będzie mogła przekroczyć 10%;

5) wybór zagranicznego członka Rady Banku, wypływający z postanowień, zawartych w części pierwszej i trzeciej planu stabilizacyjnego (ma on rezydować stale w Banku Polskim i winien być przez przewodnictwo tegoż informowany o operacjach i sytuacji Banku, mając za zadanie pomaganie i doradzanie Bankowi w sprawach, związanych z planem stabilizacyjnym).

Powyższe postanowienia planu stabilizacyjnego z wyjątkiem powiększenia kapitału akcyjnego, które w myśl statutu nastąpiło drogą uchwały Rady, zatwierdzonej przez Ministra Skarbu, wymagały zmiany statutu Banku Polskiego. Nadzwyczajne walne zebranie akcjonarjuszów, zwołane na dzień 5 listopada 1927 r., uchwaliło bez zmian odnośny wniosek Rady Banku, wprowadzający do statutu Banku wyżej omówione postanowienia planu stabilizacyjnego. Obowiązek wymienialności biletów Banku Polskiego został ujęty w ten sposób, że do czasu wejścia w życie obowiązku wymiany na złote, przewidzianego zasadniczo w art. 47 statutu, Bank będzie wymieniał bilety bankowe podług swego wyboru na monety złote, sztaby złote lub czeki zagraniczne. Uchwalone przez walne zgromadzenie zmiany statutu zostały tegoż dnia zatwierdzone rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 5 listopada 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 98, poz. 856).

Tenże numer Dziennika Ustaw ogłasza rozporządzenie Ministra Skarbu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dnia 2 listopada 1927 r. w sprawie zniesienia ogra-

niczeń obrotu dewizami i walutami zagranicznemi oraz obrotu pieniężnego z zagranicą. Ograniczenia te już od pewnego czasu, wobec trwałej faktycznej stabilizacji złotego i stale zwiększających się rezerw Banku Polskiego były zbędne, obecnie zaś ze względu na wyżej omówioną wymianę przez Bank Polski swych biletów na złoto lub czek, uchylenie przynajmniej przepisów dotyczących sprzedaży dewiz okazało się konieczne. Ministerstwo Skarbu uznało jednak za możliwe uchylenie całokształtu ograniczeń w tym względzie. Krok powyższy, przywracający w tej dziedzinie stosunki przedwojenne, spotkał się z dużem uznaniem sfer gospodarczych i zagranicy i niewątpliwie przyczyni się do ugruntowania zaufania do złotego.

W związku z reformą walutową pokrycie złoto-walutowe naszego pieniądza kolosalnie wzrosło. Już na dzień 20 października 1927 r., kiedy to poraz pierwszy w bilansie dekadowym zostało uwzględnione przeszacowanie złota i rezerw zagranicznych podług nowego parytetu, osiągnęło ono sumę 716.448.745,46 złotych, co stanowi 88,44%. Stosunek ten zmienił się jeszcze znacznie na korzyść w bilansie Banku Polskiego na 10 listopada 1927 r., kiedy pokrycie to, dzięki wpływowi pożyczki stabilizacyjnej, osiągnęło sumę 1.303.011.560,68 złotych, co stanowi 115,2%, pomimo, że w myśl wymogów zmienionego statutu Banku przy obliczaniu rzeczonego pokrycia do obiegu banknotów doliczone zostały rachunki żyrowe i natychmiast płatne zobowiązania. Bez przesady rzec można, że waluta polska oparta jest na tak mocnych podstawach, jak rzadko która na świecie, dzięki czemu niewątpliwie zostanie osiągnięty główny cel planu stabilizacyjnego, mianowicie ugruntowanie takiego zaufania zagranicy do stosunków gospodarczych Polski, któreby umożliwiło szeroki dopływ kapitału cudzoziemskiego do Polski w postaci kredytów długoterminowych. Zaufanie do pieniądza polskiego nie omieszka wywrzeć wpływu również na stosunki wewnętrzne powodując dopływ wkładów do instytucyj kredytowych i stanowiąc najlepszy bodziec do zatraconego przez ludność w dobie inflacji zmysłu oszczędności.

VII.

Długi zagraniczne Polski.

Na dzień 31 grudnia 1927 r. ogólne zadłużenie państwa wynosiło 4.335.909.462 zł., co stanowi 487.242.735 dolarów St. Zjednoczonych.

Dług ten składa się z zadłużenia wewnętrznego w wysokości 473.645.439 zł., co stanowi 53.338.450,2 dol. i z długów zagranicznych, które wynoszą 3.862.264.023 zł., co stanowi 433.904.285 dol., łącznie z pożyczką stabilizacyjną.

Z podanej powyżej kwoty długu zagranicznego większą część stanowią długi, które spadły na Polskę jako bezpośrednie skutki wojny światowej, t. j. dług sukcesyjny austrowęgierski i długi reliefowe.

Przedewszystkiem została narzucona Polsce traktatem w Saint Germain część długu austro-węgierskiego. Wysokość tego długu na dzień 31 grudnia 1927 r. stanowiła 180.034.802,4 koron złotych, co stanowi w przeliczeniu zł. 325.186.205, zaś dolarów 36.479.811,72.

Drugą grupę długów zagranicznych, stanowiącą największą część zadłużenia zagranicznego Polski, tworzą długi wobec rządów państw zagranicznych t. zw. reliefowe, powstałe w pierwszych latach po zawarciu pokoju europejskiego w związku z pomocą, jaką okazało szereg państw przy odbudowie kraju, doszczętnie zniszczonego przez wojnę światową.

Długi te obciążają Polskę w stosunku do Anglji, Danji, Francji, Holandji, Norwegji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarji, Szwecji i Włoch w 9 różnych walutach na ogólną kwotę 2.257.397.287 zł., co w przeliczeniu na dolary stanowi dol. 253.640.144.

Z długów tych prawie wszystkie zostały skonwertowane w 1924 r., z wyjątkiem dwuch: długu francuskiego i włoskiego. Konsolidacja tego ostatniego nastąpiła dopiero w 1926 r. Konsolidacja długu francuskiego jest w toku przygotowywania.

Trzecią grupę długów zagranicznych Polski stanowią długi w stosunku do firm prywatnych za sprowadzone z zagranicy towary. Długi te wynoszą na dzień 31 grudnia ub. r. kwotę zł. 18.764.150, t. j. dol. 2.108.332.

Czwartą, najważniejszą grupę stanowią pożyczki emisyjne na rynkach zagranicznych. Wynoszą one wszystkiego dol. 141.675.998, czyli 1.260.916.381 zł., włączając w to pożyczkę stabilizacyjną 1927 r.

Do zawarcia więc tej ostatniej stanowiły one zaledwie dol. 69.896.223.

Tak nieznaczna emisja na rynkach zagranicznych kraju zrujnowanego przez wojnę, posiadającego ogromne zapotrzebowanie kapitału na odbudowę zniszczonych gospodarstw i uruchomienie bogactw naturalnych, a nie posiadającego kapitałów tych wewnątrz kraju, może być objaśniona tylko tym faktem, że Polska dotychczas nie posiadała dostatecznego zaufania, aby przyciągnąć do współpracy kapitały zagraniczne.

Dopiero faktyczna stabilizacja złotego w drugiej połowie 1926 roku, równowaga budżetowa znakomicie uzyskana, poczynając od 1 lipca 1926 r., ogólna poprawa sytuacji gospodarczej i co zatem idzie, stabilizacja stosunków gospodarczych, mogły zapewnić kapitałowi zagranicznemu odpowiednie warunki do szerszej współpracy gospodarczo-finansowej z Polską.

To też jako wynik tej pomyślnej zmiany w sytuacji gospodarczej Polski przyszła pożyczka stabilizacyjna 1927 roku.

Przedtem jeszcze Polska, kończąc okres porządkowania swego zadłużenia zagranicznego, przystąpiła, jak to było wzmiankowane powyżej, do konsolidacji swych zobowiązań wobec Rządu włoskiego z tytułu dostarczonych w latach 1919—1920 materjałów wojennych i środków przewozowych, wobec czego podjęto odnośne rokowania.

Rokowania o większą pożyczkę zagraniczną podjęte zostały w końcu 1926 r. Z dyskutowanych wówczas koncepcyj: pożyczki inwestycyjnej i stabilizacyjnej, zwyciężyła ta ostatnia.

Sytuacja ekonomiczna Polski w chwili podjęcia rokowań o pożyczkę zagraniczną była odmienną od sytuacji Niemiec, Austrji i Węgier, gdy te państwa zaciągały pożyczkę stabilizacyjną, mianowicie Niemcy, Austrja i Węgry potrzebowały pożyczki zagranicznej przedewszystkiem dla opanowania problemu ustabilizowania waluty i zrównoważenia budżetu, gdy tymczasem Polska problemy te rozwiązała własnemi siłami. Stały jednak przed Polską inne zagadnienia: 1) przełamanie nieufności zagranicznych rynków finansowych, oraz 2) zdobycie rezerw, któreby uchroniły walutę od wstrząśnień w przyszłości na wypadek niepomyślnego układu sytuacji gospodarczej kraju.

Podstawą wszelkiego kredytu jest zaufanie. Polska w oczach zagranicy uchodziła dotąd za państwo nowe, ze 120-letnią przerwą, jeśli chodzi o pozytywne tradycje państwowe; nieufność stąd pochodząca i sceptycyzm w odniesieniu do samodzielności Polski w rozwiązywaniu problemów polityki kierowania państwem i twórczych pierwiastków w tym zakresie — ciążyły na kredycie w sposób fatalny. Jeżeli kierownicze koła finansowe, niektóre banki i finansiści odnosili się do kredytu Polski z większą dozą optymizmu, co wyrażało się stałym postępem w zakresie kredytu bankowego, to jednak kredyt Polski zagranicą, w istotnem tego słowa znaczeniu — nie istniał. Zagraniczne rynki finansowe, których podstawą i rdzeniem jest drobny kapitalista, drobny inwestor, obligacji polskiej nie poczytywały za papier lokacyjny, zasługujący na to, aby w nim ulokować swoje oszczędności. Papierem tym interesował się tylko spekulant.

Przełamanie tego nastroju nieufności było punktem wyjścia dla projektowanej operacji kredytowej i to zadecydowało o koncepcji pożyczki stabilizacyjnej, zdobywa-

jącej rynki zagraniczne dla kredytu Polski, a jednocześnie wzmacniającej rezerwy walutowe i umożliwiającej przeprowadzenie unifikacji obiegu pieniężnego.

Pożyczka nie mogła być problemem izolowanym, miała ona zapoczątkować współpracę Polski z zagranicznemi rynkami i stąd musiała być rzucona na tło, któreby tej współpracy dało gruntowne oparcie. Stąd koncepcja planu finansowego Polski, opracowanego w porozumieniu z zagranicznymi ekspertami. Stąd koncepcja kredytów stabilizacyjnych dla Banku Polskiego. Istotnym walorem tej koncepcji nie jest możność korzystania z 20 miljonów dolarów, przeznaczonych Bankowi Polskiemu przez szereg banków emisyjnych. Z kredytu tego napewno Bank Polski korzystać nie będzie. Decydują inne względy, a mianowicie: 1) fakt współpracy Banku Polskiego z bankami emisyjnemi świata, w tej liczbie amerykańskim, angielskim, francuskim, niemieckim, 2) równouprawnienie weksli wyrażonych w walucie złotowej z wekslami, wyrażonemi w innych walutach zagranicznych.

Rokowania o pożyczkę stabilizacyjną i dyskusja nad planem finansowym ciągnęły się do lipca 1927 r. W dniu 6 lipca nastąpiła wymiana pism pomiędzy Ministrem Skarbu a zagranicznem konsorcjum bankowem, w których stwierdzono uzgodnienie tekstu planu i warunków pożyczkowych z wyjątkiem kursu emisyjnego. Przedstawiciele zagranicznego konsorcjum bankowego uznali sezon letni za nieodpowiedni na emitowanie pożyczki stabilizacyjnej, gdyż poważna suma tej pożyczki oraz jej charakter „kluczowej" operacji nakazywały dokonanie emisji w warunkach wykluczających niepowodzenie. Dla zadokumentowania zaufania do kredytu Polski została zawarta umowa, przyznająca Rządowi Polskiemu kredyt 15 miljonów dolarów z terminem do 31. XII. 1927 r. dla wykorzystania na wypadek osłabienia sytuacji walutowej.

Rokowania w sprawie pożyczki stabilizacyjnej zostały ponownie wszczęte jesienią 1927 r. i zakończone podpisaniem umów pożyczkowych w dniach 13 i 15 października 1927 r., 18 października została dokonana emisja pożyczki, a 9 listopada zostały Rządowi wpłacone pieniądze.

Warunki pożyczki stabilizacyjnej przedstawiają się następująco: nominalna suma pożyczki wynosi dwa miljony funtów emitowanych w Wielkiej Brytanji oraz 62 miljony dolarów, z czego 47 miljonów emitowane zostało w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 6 miljonów w Szwajcarji, 4 miljony w Holandji, 2 miljony we Francji, 2 miljony w Szwecji i 1 miljon w Polsce.

Oprocentowanie nominalne 7%. Pożyczka podlega umorzeniu w ciągu 20 lat w półrocznych ratach, wzrastających od 2% do 3%. Umorzenie pożyczki odbywa się w drodze skupu na giełdzie, o ile kurs giełdowy stoi niżej kursu wykupu, względnie w drodze losowania, o ile kurs giełdowy jest wyższy od kursu wykupu; zysk powstający ze skupu idzie na zmniejszenie następnych rat. Kurs emisyjny pożyczki wynosi 92, premja wykupu amortyzacyjnego 3%, prawo skupu przedterminowego przysługuje po 10 latach po 103. Obligacje pożyczki wyrażone są w dolarach względnie w funtach szterlingach, płatne natomiast są i w innych walutach, a mianowicie w florenach holenderskich, koronach szwedzkich, frankach szwajcarskich i frankach francuskich. Transza angielska i francuska mają obieg tylko na giełdzie własnego kraju, obligacje innych transz mają charakter międzynarodowy.

Pożyczka stabilizacyjna zabezpieczona jest na wpływach brutto z ceł.

Zasadnicze cechy pożyczki stabilizacyjnej, uwypuklające jej znaczenie z punktu widzenia kredytu Polski, są następujące:

1) pożyczka doszła do skutku przy wybitnej współpracy rynku amerykańskiego, 65% pożyczki zostało emitowane w Stanach Zjednoczonych Ameryki, 25% kredytów stabilizacyjnych dla Banku Polskiego zostało otwarte przez Federal Reserve Bank w New Yorku. Współpraca najbardziej aktywnego rynku kapitałów wyraża się również w koncepcji kooptowania przez Radę Banku Polskiego zagranicznego członka w osobie Amerykanina p. Charles Dewey'a,

2) Pożyczka Stabilizacyjna Polski jest zapoczątkowaniem planu finansowego ogłoszonego jako załącznik do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, będącego, jednostronnym aktem woli państwowej Polski.

VIII.

Bank Polski w latach 1926 i 1927.

Przesilenie, wywołane zachwianiem się kursu złotego w 1925 r., doszło do punktu kulminacyjnego na początku 1926 r. i odtąd łagodniejąc, ustępuje miejsce zdecydowanej poprawie gospodarczej. Dobry urodzaj 1925 r. i spadek waluty stały się hamulcem dla importu, a podnietą do eksportu, co w rezultacie doprowadziło bilans handlowy do stanu aktywnego już we wrześniu 1925 r. Z biegiem czasu aktywność bilansu handlowego wzmocniła położenie Banku Polskiego i umożliwiła stabilizację złotego oraz oddziałała dodatnio na płynność rynku pieniężnego.

Mimo aktywności bilansu handlowego, położenie na rynku walutowym w pierwszych miesiącach 1926 r. kształtowało się niekorzystnie. Część walut wpływających do kraju musiała być jeszcze zużywaną na spłatę dawniejszych zobowiązań importowych, pozostała zaś nadwyżka nie była w całości dostarczana do kas Banku Polskiego, gdyż czynniki natury psychicznej powodowały szeroko rozpowszechnioną tezauryzację obcych pieniędzy.

Wobec wyczerpania rezerw walutowych działalność Banku musiała ograniczyć się w tym okresie do przeciwdziałania zbyt gwałtownym wahaniom kursowym, które oscylowały między 8,25 zł. w końcu grudnia 1925 r. a 11 zł. za dolara w końcu maja 1926 r. Dopiero w czerwcu, po ustaleniu się stosunków wewnętrzno-politycznych, gdy tezauryzowane waluty zagraniczne zjawiły się w większych ilościach na rynku, rozpoczął się dla Banku okres wzmożonego ich skupu, co pozwoliło mu ująć ponownie w swe ręce regulowanie kursu. Potęgujący się w czerwcu i w lipcu napływ walut na rynek sprowadził stopniowe załamanie się kursu dolara z 11 zł. w maju do 9 zł. w końcu sierpnia, który na tym poziomie utrzymywał się z drobnemi odchyleniami do chwili stabilizacji prawnej.

Sytuację Banku Polskiego w okresie sprawozdawczym ilustruje poniższe zestawienie rezerw kruszcowo-walutowych, obiegu biletów i pokrycia w końcu odnośnych kwartałów:

Data	Kruszec [1])	Wal. po potrąceniu zobowiązań	Kruszec i wal.	Obieg banknotów [2])	Pokrycie %
		po kursie 5.18 = 1 dolar			
31. XII. 1925	133,6	— 2,8	130,8	344,6	37,96
31. III. 1926	134,1	— 12,4	121,7	372,5	32,68
30. VI. 1926	134,7	9,6	144,3	427,3	33,72
30. IX. 1926	135,6	— 87,8	223,4	567,3	39,38
31. XII. 1926	138,8	125,2	264,0	563,4	46,86
31. III. 1927	152,0	198,8	350,8	640,4	54,79
30. VI. 1927	161,7	197,3	359,0	707,1	50,77
30. IX. 1927	183,2	221,3	404,5	824,6	49,06
		po kursie 8.91 = 1 dolar			
31. XII. 1927	519,9	687,5	1.207,4	1.662,8 [3])	72,61

[1]) Na podstawie zmienionego w 1926 r. statutu, srebro może być zaliczane do rezerw kruszcowych w ilości najwyżej 5% zapasu złota. Na 30,11 do pokrycia kruszcowego zaliczono srebra tylko 2,3 milj. zł. w/g wartości w złocie.

[2]) Po potrąceniu zaliczek reportowych.

[3]) Do obiegu zaliczone zostały w myśl zmienionego statutu natychmiast płatne zobowiązania.

Przy rozpatrywaniu powyższego zestawienia należy rozróżnić dwa okresy: pierwszy od początku 1926 r. do końca września 1927 r., kiedy Bank Polski tracił wzgl. zwiększał zapasy złota i dewiz drogą normalnych operacyj — i okres drugi, obejmujący ostatni kwartał 1927 r., w którym rezerwy zostały, niezależnie od przerachowania według nowego parytetu, wybitnie wzmocnione dzięki wpływom z pożyczki zagranicznej.

W okresie pierwszym rezerwy kruszcowo-walutowe wzrosły ze 130,8 milj. do 404,5 milj. zł. franków, a więc przeszło 3-krotnie, obieg biletów powiększył się z 344,6 milj. do 824,6 milj. zł., a więc 139%, a natomiast pokrycie wzrosło z 37,96% do 49,06%. Rezerwy kruszcowo-walutowe we wrześniu 1927 r., a więc przed inkasem pożyczki zagranicznej, były wyższe o 13% od rezerw w końcu 1924 r., kiedy osiągnęły poziom najwyższy. Pożyczka stabilizacyjna była zatem spetryfikowaniem faktycznej stabilizacji walutowej, osiągniętej własnym wysiłkiem.

W okresie drugim w sytuacji Banku Polskiego zaszły dwie zasadnicze zmiany: przewalutowanie zapasów i inkaso pożyczki. Na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. zapas złota i walut uległ przeliczeniu według równi 1,72 zł. — 1 fr. zł., dzięki czemu w bilansie z 20 października rezerwy wzrosły do 761.0 milj. zł. wobec 404.5 milj. zł. franków w końcu września 1927 r. Drugim etapem w sytuacji Banku Polskiego był bilans z 1 listopada, wykazujący zwiększenie zapasu walut i kruszcu o sumę 549.3 milj. zł., stanowiącej równowartość pożyczki stabilizacyjnej. Zgodnie z postanowieniem nowego statutu o $^2/_3$ minimalnem pokryciu statutowem w złocie, Bank Polski w ciągu listopada 1927 r. zakupił zagranicą złota za 20 miljonów dolarów i sprowadził znaczną część złota, znajdującego się na przechowaniu w Banku Angielskim. Cały zapas złota wynosił w dniu 31 grudnia 1927 r. 517.3 milj. zł., co stanowiło 38% sumy obiegu biletów bankowych wraz z natychmiast płatnemi zobowiązaniami, czyli o 8% przekroczyło wymagane zmienionym statutem minimum.

Niezależnie od pożyczki stabilizacyjnej dużej poprawie w omawianym czasokresie uległa struktura obiegu pieniężnego. Ogólna suma znaków pieniężnych w obiegu, która na początku 1926 r. wynosiła 815 milj. zł., w drugiej połowie 1926 r. przekroczyła 1 miljard zł., a pod koniec 1927 r. doszła do sumy 1.312.4 milj. zł. Poprawa w strukturze obiegu pieniężnego ujawniła się w dwóch zasadniczych kierunkach: w silniejszym wzroście obiegu od wzrostu wskaźnika cen hurtowych i topnieniu udziału emisji skarbowej w całym obiegu — co uwidacznia poniższe zestawienie w miljonach zł.

Data	Wskaźnik zł cen. hurt. 57 art. styczeń 1914 = 100	Ogółem środków obieg.	Emisja bankowa	Emisja Skarbowa	Stosunek %% emisji skarb. do obiegu pieniężn.
31. XII. 1925	98,7	815,0	381,4	433,6	53,20
31. III. 1926	103,8	815,2	389,4	425,9	52,24
30. VI. 1926	101,8	907,8	448,0	459,7	50,63
30. IX. 1926	109,2	1.008,2	581,4	426,7	42,48
31. XII. 1926	112,0	1.021,1	592,7	428,4	41,95
31. III. 1927	115,8	1.091,0	668,4	422,5	38,72
30. VI. 1927	120,2	1.121,4	727,5	393,9	35,12
30. IX. 1927	119,3	1.253,0	844,5	408,5	32,52
31. XII. 1927	—	1.312,4	1.113,0	309,4	23,49

W ciągu lat 1926/27 wskaźnik złoty cen hurtowych wzrósł o przeszło 20 punktów, gdy obieg pieniężny zwiększył się o 61%, dzięki czemu poprawiła się płynność rynku pieniężnego. Emisja skarbowa, która w pierwszej połowie 1926 r. przewyższała emisję bankową, od drugiej połowy 1926 r. poczyna wykazywać wybitną regresję, co zwiększa elastyczność obiegu pieniężnego i władzę Banku Polskiego nad rynkiem pieniężnym. Wreszcie plan stabilizacyjny przewiduje wyeliminowanie z obiegu papierowej emisji skarbowej.

Działalność kredytowa Banku Polskiego, utrudniona z początkiem 1926 r. z powodu niepomyślnej sytuacji walutowej, stopniowo, w miarę wzrastania rezerw, rozszerza rozmiar kredytów przyznanych, co ilustruje poniższe zestawienie:

	(W miljonach złotych)			
	Kredyt dyskontowy			Zastaw papierów
	Przyznany	Wykorzystany	Stosunek % kredytów wykorz. do przyznanych	
31. XII. 1925	341,2	289,4	84,8	36,2
31. III. 1926	350,1	301,5	86,1	29,5
30. VI. 1926	349,2	301,3	86,2	29,9
30. IX. 1926	421,2	315,7	74,9	27,9
31. XII. 1926	449,3	321,3	71,5	9,3
31. III. 1927	494,5	351,9	71,1	13,0
30. VI. 1927	538,4	387,8	72,0	19,1
30. IX. 1927	560,5	419,7	74,9	30,4

Kontyngent kredytów przyznanych w omawianym czasokresie wzrósł o 82%, kontyngent kredytów wykorzystanych wzrósł o 49%, a zastaw papierów, poza okresem większego wykupu papierów przez Bank Gospodarstwa Krajowego i Bank Rolny, utrzymał się na niezmienionym prawie poziomie. Obniżenie się stosunku procentowego kredytów wykorzystanych do kredytów przyznanych jest wyrazem większych funduszów, posiadanych przez życie gospodarcze i podniesionych wymogów Banku Polskiego co do jakości materjału wekslowego.

Podział kredytów wykorzystanych na poszczególne kredyty gospodarcze w ciągu okresu sprawozdawczego nie uległ wybitniejszej zmianie zgodnie z poniższą tabelką:

	w miljonach złotych				
	31/12 1925	30/6 1926	31/12 1926	30/12 1927	30/9 1927
Banki i spółdzielnie kredytowe	110,9	120,3	110,8	140,3	148,0
Nadto przez banki:					
specj. kred. gorzelniany	7,5	4,8	5,4	3,4	4,4
,, ,, rolniczy	5,2	4,2	3,1	7,5	7,7
,, ,, cukrowniczy	25,5	26,5	25,5	26,1	27,3
Bezpośrednio przemysł.:					
węglowy	22,1	19,0	21,6	14,1	19,8
naftowy	4,9	5,0	5,3	6,8	7,0
inny górniczy	4,2	4,3	5,5	5,1	6,1
hutniczy	22,1	23,3	26,1	27,6	34,2
metalowy i maszynowy	16,5	16,1	18,0	24,0	24,7
włókienniczy	24,4	27,2	39,5	56,3	55,5
chemiczny	13,3	15,3	19,6	31,4	36,3
garbarski	3,0	3,2	4,1	5,2	6,2
papierniczy	3,4	3,3	4,2	4,7	5,5
drzewny	2,6	2,8	2,8	3,4	3,4
cukrowniczy	0,7	0,9	0,5	0,6	0,6
gorzelniany	2,8	4,6	4,7	5,1	4,9
rolnictwo	5,4	6,6	7,3	8,4	8,6
handel	5,0	4,5	4,9	6,4	7,0
różni	9,9	9,4	12,4	11,4	12,5
	289,4	301,3	321,3	387,8	419,7

Zestawienie powyższe obejmuje tylko podawców, natomiast spis całego portfelu wekslowego według wystawców, w omawianych dwóch latach, wykazuje następujący udział poszczególnych grup gospodarczych:

	na początku 1926	w końcu 1926	w końcu 1927
Rolnictwo	26,1%	25,5%	25,4%
Górnictwo i przemysł	34,6%	31,0%	25,2%
Handel	34,5%	40,5%	44,1%
Inne	4,8%	3,0%	5,3%
	100,0%	100,0%	100,0%

Udział handlu w kredytach dyskontowych Banku Polskiego uległ stosunkowo dużemu zwiększeniu. Pozatem rolnictwo zostało uprzywilejowane w terminach, ponieważ weksle za nabyte nasiona, nawozy sztuczne, nawozy rolnicze i inwentarz mogą być dyskontowane przez Bank z terminem płatności do sześciu miesięcy.

Stosunek zaprotestowanych weksli do sumy weksli uległ, pomijając wahania konjunkturalne, widocznej poprawie:

31. XII. 1925	8,1%	31. XII. 1926	1,93%
31. III. 1926	3,67%	31. III. 1927	1,72%
30. VI. 1926	2,28%	30. VI. 1927	2,10%
30. IX. 1926	1,68%	31. XII. 1927	2,34%

Większa płynność rynku pieniężnego i wzrost powszechnego zaufania dały się bardzo dodatnio odczuć na rynku kredytowym. W porównaniu z końcem grudnia 1925 r. suma wkładów wszelkich typów wzrosła z 594 milj. do około 950 milj. zł. franków w październiku 1927 r., a więc o 60%, a suma kredytów krótkoterminowych wzrosła z 1.028 milj. do około 1.150 milj. zł. franków wzgl. o 11%, gdy wskaźnik złoty cen hurtowych zwiększył się o 20,6 punktów. Wystąpił zatem silny wzrost kapitalizacji, czemu nie przeczy stosunkowo słaba rozbudowa struktury kredytowej, ponieważ koniec 1925 r. znamionowała pewna inflacja kredytowa. W ciągu 1927 r. rynek dla kredytu krótkoterminowego został stosunkowo dość pomyślnie nasycony, a nawet rynek lokacyjny się ożywił, wytwarzając pierwszy zaczątek kredytu długoterminowego na podstawie polepszonej kapitalizacji wewnętrznej. Rok 1927 stanowi dalszy ciąg spadku drożyzny kredytowej, zapoczątkowanego w drugiem półroczu 1926 r. Stopa dyskontowa Banku Polskiego została kilkakrotnie obniżona do obecnego poziomu 8%. Kilkakrotnej redukcji uległa również ustawowa stopa bankowa do obecnych 12%, tak, że gdy na początku 1926 r. rozpiętość stopy dyskontowej Banku Polskiego i ustawowej stopy bankowej wynosiła 12 punktów, to obecnie wynosi 4 punkty. Są to zdobycze uzyskane przed zaciągnięciem pożyczki stabilizacyjnej, która do struktury pieniężno-kredytowej wniosła solidne fundamenty.

Sfinalizowana po 10-miesięcznych pertraktacjach 7%, 20-letnia pożyczka stabilizacyjna w nominalnej wysokości 62 milj. dolarów i 2 miljonów funtów, posiada charakter stabilizacyjno-inwestycyjny. Równocześnie z rządową pożyczką stabilizacyjną Bank Polski otrzymał 20 miljonów dolarów kredytu rezerwowego od 14 znaczniejszych banków emisyjnych z Federal Reserve of N. York na czele, a przy współudziale Banku Angielskiego, Francuskiego, Niemieckiego i innych. Kredyt rezerwowy jest asekuracją przeciw nadmiernemu deficytowi bilansu handlowego, lub spekulacyjnej podaży złotych na rynkach zagranicznych i posiada na podstawie oceny sytuacji gospodarczej kraju raczej psychologiczny charakter.

Wpływy z pożyczki zostały wpłacone do Banku Polskiego i ich równowartość w złotych jest deponowana w Banku Polskim na specjalnych rachunkach, z których

zwalniana jest na rzecz Rządu tylko na cele przewidziane planem stabilizacyjnym. Sumy z pożyczki, przeznaczone na cele rozwoju gospodarczego, są użyte na cele kredytowe dla przedsiębiorstw państwowych i na cele kredytu rolniczego, zgodnie z zasadami i wytycznemi, ustalonemi w porozumieniu pomiędzy Rządem, Bankiem Polskim i Doradcą.

Z repartycji kredytów pożyczki stabilizacyjnej wynika, że przeważa w niej tendencja stabilizacyjna, ponieważ teoretycznie zaledwie czwarta część wpływów pożyczkowych przeznaczona została na cele inwestycyjne. W rzeczywistości wobec elastyczności planu stabilizacyjnego, niektóre sumy posiadające cel stabilizacyjny mogą być łatwo zmobilizowane na inwestycje gospodarcze.

Zgodnie z celem pożyczki stabilizacyjnej Bank Polski nabył charakter wyłącznej już instytucji emisyjnej. Będące w obiegu bilety zdawkowe w sumie około 280 milj. zł. są w połowie wycofane i zastąpione emisją bankową, druga zaś połowa zostanie zastąpiona emisją monet srebrnych. Usunięta została również możliwość inflacji bilonowej, ponieważ skarb nie może bić nowego bilonu poza będącym obecnie w obiegu bilonem w wysokości 180 milj. zł. i wyżej przewidzianem biciem 140 milj. monet srebrnych, jak długo Bank Polski nie uzna za konieczne bicia nowych monet. Plan stabilizacyjny wprowadza więc jednolity obieg pieniężny, który w przyszłości składać się będzie wyłącznie z biletów Banku Polskiego i pieniądza kruszcowego ograniczonego do sumy 320 milj. zł. Władza zatem Banku Polskiego nad rynkiem pieniężnym została wybitnie wzmocniona. Bank Polski uzyskuje wyłączne prawo emisji biletów i kontroluje emisję skarbową. Niezależnie od uregulowania stosunku emisji bankowej i skarbowej, uległy pewnej modyfikacji świadczenia Banku Polskiego wobec skarbu.

Według dotychczasowego statutu Bank Polski jako spółka akcyjna jest niezależny od skarbu poza świadczeniami wyraźnie wymienionemi w statucie. W szczególności przysługuje skarbowi bezprocentowy kredyt w wysokości 50 milj. zł. Według planu stabilizacyjnego rząd deponuje w Banku Polskim 75 miljonów jako rezerwę skarbową. Ten fundusz może być zmniejszony lub wyczerpany w razie uznania ze strony Banku Polskiego i Doradcy, że wobec płynności wewnętrznego rynku kredytowego, lub nadwyżek budżetowych rezerwa skarbowa staje się zbędną. Jak długo rezerwa skarbowa jest złożoną w Banku Polskim, rząd nie może korzystać z wyżej wymienionego kredytu 50 milj. poza już wyzyskanemi 25 milj. Wpłaty na rzecz Rządu i wypłaty rządowe są dokonywane za pośrednictwem Banku Polskiego, Pocztowej Kasy Oszczędności i Kas Skarbowych. Wolne fundusze skarbowe są lokowane w Banku Polskim. Koncentracja funduszów publicznych w Banku Polskim zmierza zatem do ułatwienia instytucji emisyjnej kontroli i orjentacji w sytuacji na rynku pieniężnym.

W związku z zawarciem pożyczki zagranicznej i ustaleniem planu stabilizacyjnego uległ zmianie ustrój pieniężny i statut Banku Polskiego. Z jednego kg czystego złota wybija się 5.924,44 złotych, co w stosunku do dolara wynosi 8,9141 zł., w stosunku do funta szterlinga 43,3810 zł., a w stosunku do franka złotego 1,72 zł. Jedynie monety złote, oraz bilety Banku Polskiego są środkami płatniczemi mającemi moc umarzania zobowiązań przez zapłatę bez ograniczenia, o ile w myśl obowiązujących przepisów zapłata w inny sposób nie będzie przewidziana.

Końcowym etapem reformy walutowej są zmiany statutu Banku Polskiego. W szczególności kapitał zakładowy Banku podniesiony został do 150 milj. zł. i składa się z 1.500.000 akcyj po 100 zł. Wskutek podniesienia kapitału zakładowego i przeszacowania aktywów, zgodnie z reformą walutową, łączny kapitał i rezerwy wynoszą przeszło 200 miljonów zł.

Do czasu wejścia w życie wymiany biletów bankowych na każde żądanie i w nieograniczonych ilościach na monety złote w myśl artykułu 47 poprzedniego statutu, Bank wymienia bilety bankowe podług swego wyboru:

a) na monety złote,
b) na sztaby złote w stosunku 5.824.44 złotych za 1 kg czystego złota,
c) na czeki zagraniczne w walucie wymienialnej na złoto w stosunku równi monetarnej, przyczem Bank ma prawo doliczać koszty przesyłki znaczniejszych ilości złota z Warszawy do miejsc płatności czeku. Wymiana odbywa się tylko w Centrali Banku w Warszawie, przyczem tylko w kwotach powyżej 20.000 złotych.

Minimalne pokrycie kruszcowe zostało podniesione do 40% obiegu biletów bankowych i natychmiast płatnych zobowiązań, przyczem zapas złota w monetach i sztabach winien wynosić co najmniej $^3/_4$ minimalnego pokrycia. Jeżeli pokrycie spadnie poniżej 40%, Bank płaci Skarbowi podatek od nadwyżki ponad sumę pokrytą w wysokości 40% — według następujących norm:

3% rocznie przy pokryciu poniżej 40%
6% „ „ „ „ 37%
10% „ „ „ „ 34% aż do 30% włącznie, przy dalszym spadku pokrycia podatek 10%-owy podnosi się o 1% za każdy spadek o 1% poniżej 30%.

Powyższe donioślejsze zmiany w statucie Banku Polskiego, przewidując obowiązek instytucji emisyjnej wymiany biletów na złoto, lub dewizy, w kwotach powyżej 20 tysięcy złotych, opierają prawnie strukturę walutową na systemie „waluty pozłacanej“ (gold exchange standard) w przeciwieństwie do struktury walutowej z 1924 r., kiedy system „waluty pozłacanej“ tylko faktycznie był praktykowany. W konsekwencji dokonanej reformy, polityka walutowa instytucji emisyjnej weszła na tory dokładniej już sprecyzowane.

W omawianym dwuletnim czasokresie w dziedzinie walutowej ujawnia Polska doniosły postęp. Pierwszą połowę 1926 r. cechuje jeszcze duża chwiejność walutowa, w ciągu drugiej połowy 1926 r. i pierwszej połowy 1927 r. następuje faktyczna stabilizacja złotego, przyjęta w drugiej połowie 1927 r. za podstawę stabilizacji prawnej, opartej na dużych rezerwach własnych, pożyczce zagranicznej i kredycie rezerwowym 14 banków emisyjnych. Koniec 1927 r. zamknęła Polska przez zdobycie solidnie fundowanej waluty.

IX.

Banki prywatne.

Do 1926 roku, t. j. do czasu objęcia władzy przez obecny Rząd, stosunek Ministerstwa Skarbu do banków prywatnych nie był wyraźnie skrystalizowany: formalnie, w myśl postanowień ustawy bankowej z dnia 27 grudnia 1924 r., nadzór nad bankami prywatnemi należał do Ministerstwa Skarbu, organem zaś wykonawczym Ministra Skarbu był Inspektorat bankowy, istniejący przy wydziale bankowym departamentu obrotu pieniężnego, faktycznie jednak nadzór przez Ministerstwo nie był wykonywany: inspektorat bankowy w składzie sześciu inspektorów w zupełności nie był przygotowany do prowadzenia kontroli w około stu bankach akcyjnych i mniej więcej tyluż domach bankowych i kantorach wymiany. Nadto kompetencje inspektoratu, organizacyjnie nieokreślone, tak były w praktyce ograniczone, iż nie mógł on jakiejkolwiek samodzielnej działalności przejawić. Rewizje przeprowadzane były nadzwyczaj rzadko, jedynie w bankach mniejszych i nie obejmowały one nigdy całokształtu operacyj lustrowanego przedsiębiorstwa, ograniczając się do zbadania jakiejś konkretnej sprawy, najczęściej jednak poprzestając na zwykłej kontroli dewizowej.

Ten niezdecydowany stosunek Ministerstwa Skarbu do prywatnych przedsiębiorstw bankierskich znalazł już poniekąd wyraz we wspomnianej ustawie bankowej z 1924 r. Ustawa ta mianowicie projektowała utworzenie przez przedsiębiorstwa bankierskie, podlegające w myśl ustawy kontroli, własnego organu kontrolnego — związku rewizyjnego. Jedynie do czasu utworzenia takiego związku zastrzeżone zostało prawo kontroli organom Ministerstwa.

Istniejący wówczas stan rzeczy był najgorszym, jaki można sobie wyobrazić: z jednej strony Rząd w osobie Ministra Skarbu przyjął na siebie odpowiedzialność za sprawowanie nadzoru nad działalnością banków prywatnych, z drugiej zaś nie prowadząc żadnej kontroli, nieświadomie własną powagą osłaniał różne uchybienia i przewinienia mniej solidnych instytucyj. Gdyby nadzór ze strony Rządu był należycie wykonywany, niewątpliwie w okresie kryzysu 1925 r. udałoby się wielu przykrych niespodzianek uniknąć przez zastosowanie w porę odpowiednich środków zaradczych.

W lecie 1926 r. zaczął w Ministerstwie Skarbu ustalać się bardziej jasny pogląd na sprawę nadzoru nad bankowością prywatną, na sprawę wykonywania tego nadzoru oraz na konieczność zreorganizowania aparatu kontrolującego, a w październiku 1926 r. sprawa nadzoru nad prywatnemi przedsiębiorstwami bankierskiemi została ostatecznie zdecydowaną. Postanowiono mianowicie istniejący inspektorat bankowy odpowiednio zreorganizować, wyposażyć go w odpowiednią ilość sił fachowych, a nadewszystko określić jego zadanie i kompetencje. Projekt ten został niezwykle szybko urzeczywistniony, gdyż już w grudniu nowozorganizowany inspektorat (następnie, na podstawie nowego statutu Ministerstwa Skarbu, przekształcony na Komisarjat bankowy) rozpoczął normalną działalność nadzorczą. Reorganizacja inspektoratu polegała na:

1) opracowaniu specjalnej instrukcji Ministra Skarbu, jasno określającej jego zadania oraz ustalającej wyraźnie jego samodzielność w pracy rewizyjnej,

2) skompletowaniu odpowiedniego personelu, dostatecznego pod względem ilościowym, należycie wynagrodzonego i należycie fachowo przygotowanego do spełnienia powierzonych mu zadań.

Po dokonaniu powyższego postawiono sobie przedewszystkiem za zadanie dokładne badanie wszelkich przedsiębiorstw bankierskich w celu wytępienia naleciałości doby inflacyjnej, oraz stworzenie podstaw dla racjonalnej polityki bankowej.

Poczynając od grudnia 1926 r. dokonywane są systematyczne lustracje wszystkich bez wyjątku banków. Lustracje te nie mają na celu wynajdywania tych lub innych przekroczeń skarbowych, lecz dokładne badanie organizacji przedsiębiorstw i całokształtu ich działalności, nadewszystko zaś stwierdzenie bezpieczeństwa kapitałów obcych, powierzonych przedsiębiorstwu do obrotu.

Niezmiernie charakterystycznem jest, jak te lustracje zostały przyjęte przez kontrolowane instytucje. Otóż początkowo, nieomal powszechnie, wytworzyła się opinja nieprzychylna, określająca te czynności jako policyjną działalność Ministerstwa Skarbu. Wkrótce jednak, po przeprowadzeniu kilku rewizyj pogląd zaczął się zmieniać — wszystkie poważniejsze przedsiębiorstwa bankierskie zrozumiały, że działalność Komisarjatu bankowego nie jest bynajmniej skierowaną przeciwko ich interesom, lecz przeciwnie może ona im przynieść jedynie poważne korzyści. Czynności rewizyjne stwierdziły wiele błędów w organizacji instytucyj bankowych oraz wiele uchybień w działalności, o których władze banku (w szczególności odnośnie oddziałów) dowiadywały się dopiero z protokółu rewizyjnego. Nadto stwierdzono, że tajemnice handlowe, poznane przy okazji badania ksiąg, w żadnym wypadku nie zostały ujawnione, lub zużytkowane w celach fiskalnych w stosunku do klienteli bankowej. Nieprzychylny stosunek do działalności Komisarjatu bankowego utrzymał się tylko w tych przedsiębiorstwach, które z tych, czy innych względów, obawiają się nawet najbardziej bezstronnej kontroli.

W ciągu rocznego okresu swej działalności, t. j. od grudnia 1926 r. do grudnia 1927 r. Komisarjat bankowy przeprowadził:

43 rewizje zakładów głównych banków akcyjnych,
32 rewizje oddziałów,
3 rewizje banków spółdzielczych,
13 rewizyj domów bankowych,
7 rewizyj kantorów wymiany,
7 rewizyj zakładów zastawniczych.

Ogółem 105 rewizyj.

We wszystkich wypadkach, po drobiazgowem zbadaniu całokształtu przedsiębiorstwa, stwierdzono mniejsze lub większe uchybienia w działalności, względnie w technicznej organizacji przedsiębiorstw bankierskich.

Uchybienia te przeważnie nie były spowodowane złą wolą, lecz były wynikiem bądź nieświadomości, bądź też mniej lub więcej karygodnego niedbalstwa i nieomal we wszystkich wypadkach stanowiły ujemne pozostałości doby inflacyjnej. W tem zrozumieniu Ministerstwo Skarbu niezwykle oględnie stosowało, przysługujące mu z mocy ustawy bankowej, sankcje karne w stosunku do przedsiębiorstw bankierskich, a mianowicie na podstawie wyników rewizyjnych:

w 2 wypadkach wyznaczono komisarzy karnych,

w 3 wypadkach zarządzono przymusową likwidację, nadto w ciągu tegoż okresu w 10 wypadkach zarządzono przymusową likwidację banków akcyjnych z powodu nieposiadania przez nie dostatecznego kapitału akcyjnego, wymaganego przez ustawę bankową (z tegoż powodu 4 banki przeszły dobrowolnie w stan likwidacji).

Zaznaczyć należy, że w miarę postępu prac Komisarjatu protokóły rewizyjne wykazywały dość poważną poprawę w bieżącej działalności kontrolowanych instytucyj. Poprawa ta w bardzo znacznym stopniu spowodowaną została niewątpliwie polepszeniem się ogólnej sytuacji finansowej w Polsce, jednak w pewnym stopniu jest to również zasługą Komisarjatu bankowego, a to w szczególności dzięki zupełnemu zlikwidowaniu niezdrowych organizmów.

Niezależnie od pracy rewizyjnej Komisarjat bankowy sprawdza dokładnie miesięczne bilanse kontrolowanych przedsiębiorstw. Bilanse te, poczynając od grudnia r. b., będą sporządzane przez banki prywatne według jednolitego wzoru, opracowanego bardzo drobiazgowo przez Komisarjat. Pozatem co miesiąc zestawiany jest dla wszystkich banków akcyjnych i poważniejszych domów bankowych łączny bilans porównawczy. Poniżej przytoczone niektóre dane tego łącznego bilansu nietylko charakteryzują rozwój bankowości polskiej w ostatniem trzechleciu oraz jej stan obecny, ale uwidaczniają również ogólny stan finansowy w Polsce w porównywanych okresach:

	31. 7. 25	31. 7. 26	31. 7. 27	31. X. 27
	w miljonach złotych			
Pasywa				
Kapitały własne	157	159	208	195
Wkłady	394	404	671	734
W tem terminowych	83	99	175	203
R-ki nostro zagr.	111	81	96	136
%% i prowizje	56	49	48	70

	31. 7. 25	31. 7. 26	31. 7. 27	31. X. 27
	w miljonach złotych			
Aktywa				
Kasa, sumy do dysp. waluty i dewizy .	46	55	66	69
Papiery wart. i akcje	60	49	63	66
Dyskonto weksli.	323	261	472	535
R-ki bieżące	326	343	518	575
R-ki nostro zagr.	37	49	62	59
Koszty handl.	58	46	45	62
Ogólna suma bilansowa	1.125	1.082	1.598	1.752
Gwarancje	169	166	146	191
Inkaso	157	72	132	172

Z pośród innych prac Ministerstwa Skarbu w dziale bankowym na pierwsze miejsce wysuwa się opracowanie nowej ustawy bankowej. Rozporządzenie Prezydenta z dnia 27 grudnia 1924 r. wykonywaniu czynności bankierskich i nadzorze nad temi czynnościami po trzechletniej praktyce wykazało wiele błędów i niejasności, wyłoniła się przeto konieczność opracowania odpowiedniej noweli. Ponieważ jednak nowela ta zawierałaby tak dużo zmian i uzupełnień, iż orjentowanie się w obowiązujących przepisach byłoby niezwykle utrudnione, przygotowane zostało przez wydział bankowy całkowicie nowe rozporządzenie, w którem najważniejsze są następujące zmiany: określenie minimalnego stosunku kapitałów własnych banku do kapitałów obcych oraz jasne określenie zakresu działania poszczególnych rodzajów przedsiębiorstw bankierskich.

Pozatem w roku 1927 uregulowano ostatecznie stosunek kredytowy z nieomal wszystkiemi (za wyjątkiem dwóch) bankami sanowanemi.

Dla całości obrazu zaznaczyć należy, że w ostatnim roku wiele pracy poświęcone zostało na przystosowanie statutów istniejących instytucyj kredytowych do warunków obecnych oraz na zorganizowanie nowych instytucyj kredytu długoterminowego (dzięki inicjatywie Ministerstwa Skarbu w najbliższym już czasie powstaną dwa nowe towarzystwa kredytowe miejskie, a mianowicie: Zachodnio-Polskie w Poznaniu i Małopolskie we Lwowie).

X.

Giełda.

W pierwszej połowie 1926 r. rynek giełdowy wciąż jeszcze pozostawał pod znakiem silnej depresji, trwającej prawie bez przerwy od czasu załamania się kursu złotego w trzecim kwartale 1925 r. Wskutek ostrego braku gotówki, drożyzny kredytu oraz braku atmosfery zaufania do istniejących u nas w tym czasie stosunków gospodarczych obroty giełdowe z miesiąca na miesiąc systematycznie malały. Ten stan rynku giełdowego był, oczywiście, odbiciem ówczesnej ogólnej sytuacji gospodarczej, jaka się wytworzyła na tle odziedziczonego po roku 1925 przewlekłego kryzysu walutowego i ekonomicznego.

Poczynając od czerwca 1926 r., następuje na giełdzie wyraźne ożywienie. Obroty z małemi załamaniami nieustannie wzrastają przy równoczesnej zwyżce kursów papierów dywidendowych i procentowych. Zwiększyło się również zainteresowanie naszemi papierami wartościowemi zagranicą (zwłaszcza akcjami przemysłu metalurgicznego).

Przeciętne obroty miesięczne na giełdach pieniężnych w miljonach złotych.

Okres	Ogólny	Waluty: monety, banknoty i dewizy	Akcje	Papiery procentowe
Warszawa.				
W I kwartale 1925 r.	67,0	61,6	3,1	2,3
„ II „ „	85,0	81,9	1,6	1,5
„ III „ „	50,4	48,8	0,8	0,8
„ IV „ „	39,2	37,5	0,8	0,9
„ I „ 1926 r.	44,1	40,8	1,6	1,7
„ II „ „	26,8	24,9	0,7	1,2
„ III „ „	64,2	57,6	4,5	2,1
„ IV „ „	90,3	83,6	3,8	2,9
„ I „ 1927 r.	94,6	75,6	13,3	5,7
„ II „ „	126,0	102,1	15,9	8,0
„ III „ „	95,3	82,7	6,0	6,6
„ IV „ „	66,9	47,0	8,8	11,1
Giełdy prowincjonalne łącznie[1]).				
W I kwartale 1925 r.	6,7	5,3	1,0	0,4
„ II „ „	3,5	2,9	0,3	0,3
„ III „ „	2,0	1,5	0,2	0,3
„ IV „ „	2,2	1,5	0,2	0,5
„ I „ 1926 r.	2,1	1,3	0,2	0,6
„ II „ „	1,2	0,0	0,1	1,1
„ III „ „	2,2	0,0	0,6	1,6
„ IV „ „	2,7	0,5	0,5	1,7
„ I „ 1927 r.	5,4	1,5	1,9	2,0
„ II „ „	5,6	0,8	2,1	2,7
„ III „ „	3,3	0,6	1,0	1,7
„ IV „ „	3,9	0,8	1,4	1,7

Jak widać z powyższego zestawienia, stale zmniejszające się obroty osiągają poziom najniższy w drugim kwartale 1926 roku, poczem następuje silny ich wzrost. Od tego czasu obroty giełdowe naogół zawsze są większe od przeciętnych obrotów w roku 1925 i w pierwszej połowie roku 1926. Z zestawienia tego można również zauważyć, że w drugiej połowie 1926 roku zaznaczył się pewien zwrot na korzyść papierów wartościowych. Mianowicie obroty akcjami i papierami lokacyjnemi zaczęły wzrastać w tempie przyśpieszonem zarówno absolutnie, jak i procentowo w stosunku do obrotu ogólnego. Ilustruje to zestawienie następujące:

[1]) Rok 1925 obejmuje obroty giełd w Poznaniu, Krakowie i Lwowie, zaś rok 1926 nadto obroty za miesiąc grudzień na giełdzie w Łodzi; cyfry za rok 1927 mieszczą w sobie obroty wszystkich giełd prowincjonalnych (w Poznaniu, Krakowie, Lwowie, Łodzi i Wilnie).

Stosunek obrotów poszczególnych wartości do obrotu ogólnego na giełdzie warszawskiej (do obliczenia przyjęto przeciętne obroty miesięczne).

Okres	Waluty: monety, banknoty i dewizy	Akcje	Papiery procentowe
	w procentach obrotu ogólnego		
W I kwartale 1925 r.	92,0	4,6	3,4
„ II „ „	96,3	1,9	1,8
„ III „ „	96,8	1,6	1,6
„ IV „ „	95,7	2,0	2,3
„ I „ 1926 r.	92,5	3,6	3,9
„ II „ „	92,9	2,6	4,5
„ III „ „	89,7	7,0	3,3
„ IV „ „	92,6	4,2	3,2
„ I „ 1927 r.	79,9	14,1	6,0
„ II „ „	81,0	12,6	6,4
„ III „ „	86,8	6,3	6,9
„ IV „ „	70,3	13,1	16,6

Na ożywienie rynku giełdowego w drugiej połowie 1926 r. w dużej mierze wpłynęło pewne odprężenie na rynku pieniężnym, spowodowane bardziej liberalną polityką kredytową Banku Polskiego i obniżeniem przez tenże Bank stopy dyskontowej (w lipcu 1926 r. z 12 na 10% i w grudniu tegoż roku na 9 i ½%), co wywołało potanienie kredytu. Jednak wpływ najsilniejszy bodaj wywarła na giełdę wyraźna i konsekwentna praca Rządu nad uporządkowaniem budżetu państwowego i podniesieniem stanu gospodarczego kraju oraz dość szybko uwidaczniające się dodatnie wyniki tej pracy — w pierwszym rzędzie prawie natychmiastowe opanowanie sytuacji walutowej. Naoczna poprawa stosunków walutowych i ogólno-gospodarczych przywróciła zaufanie do złotego i zarazem przyczyniła się do wzrostu oszczędności oraz lokat bankowych a przez to samo i do większego upłynnienia rynku pieniężnego.

Wspomniano wyżej, że równocześnie ze zwiększeniem obrotów giełdowych zaznaczyła się zwyżka kursów papierów wartościowych.

Widoczne jest to na poniższem zestawieniu.

Wskaźnik kursów akcyj przemysłowych oraz kursy papierów państwowych i akcyj Banku Polskiego na giełdzie warszawskiej.

Rok i miesiąc	Przeciętny wskaźnik kursów 9 akcyj przemysł. [1]) Rok 1914 = = 100	8% poż. konwersyjna	6% poż. dolarowa 1919/20	10% poż. kolejowa Serja I	5% poż. konwersyjna	Akcje Banku Polskiego
		Przeciętne kursy w ostat. tygodniu miesiąca w % nominaln. wartości				Kurs w zł. w ostat. dniu miesiąca
1926						
I	13,33	71,0	64,1	86,3	43,5	111,3
II	14,02	66,5	65,7	82,3	34,8	61,3
III	12,93	72,2	74,0	84,0	34,3	47,5
IV	11,83	69,4	75,6	83,3	32,6	48,6
V	10,82	71,6	68,8	80,0	32,0	47,2
VI	11,54	81,6	64,5	79,5	32,1	49,6
VII	17,80	82,3	64,8	81,3	42,0	72,9
VIII	24,94	91,6	75,0	86,6	52,3	103,7
IX	21,61	92,1	70,1	86,0	45,4	83,0
X	22,53	92,5	72,5	87,0	45,9	84,6
IX	20,68	94,9	76,9	87,1	46,5	81,3
XII	19,86	96,7	81,4	93,2	47,9	84,8
1927						
I	24,74	97,0	79,2	93,7	48,1	111,8
II	29,14	97,9	85,2	101,4	58,9	108,7
III	29,50	—	84,8	102,9	58,5	131,8
IV	38,66	—	85,7	102,9	67,3	154,3
V	41,90	—	84,9	102,9	65,8	154,0
VI	35,93	—	85,0	102,8	64,1	129,0
VII	34,72	—	81,9	102,6	62,0	139,0
VIII	36,60	99,5	82,8	102,7	62,0	136,4
IX	38,91	—	85,0	102,5	61,7	144,4
X	42,89	—	84,3	102,7	63,9	157,3
VI	42,52	—	81,7	102,9	66,5	155,1
XII	42,12	—	83,8	102,7	66,4	155,0

Pomimo momentów przejściowego osłabienia, kursy przeważnej ilości akcyj i papierów procentowych utrzymują się stale na poziomie znacznie wyższym w porównaniu z pierwszą połową 1926 r. Silniejsze załamanie się kursów akcyj, aczkolwiek również przejściowe, miało miejsce w czerwcu 1927 r. wskutek ostrej ciasnoty na rynku pieniężnym [2]) i fałszywych pogłosek o rozbiciu się rokowań o pożyczkę amerykańską. Natomiast w połowie października, po podpisaniu pożyczki, wzmożone zainteresowanie akcjami poważnie podniosło ich kursy. Zwyżka akcyj, notowanych na giełdzie warszawskiej, wyniosła przeciętnie około 13% w porównaniu ze stanem z dnia 1 października, przyczem niektóre akcje

[1]) 1) Warsz. Tow. Kopalń Węgla, 2) „Starachowice", 3) Sierszańskie Zakł. Górn., 4) „Firley", 5) Lilpop, Rau i Lewenstein, 6) K. Rudzki i S-ka, 7) Zieleniewski, 8) Warsz. Tow. Fabryk Cukru, 9) „Żyrardów".

[2]) Bank Polski choć w pierwszej połowie 1927 r. znowu obniżył stopę dyskontową — w marcu na 8 i pół % i w maju na 8%, — lecz z drugiej strony cofnął w czerwcu ponadkontyngentowe kredyty redyskontowe udzielane w poprzednich miesiącach dość szeroko.

bardziej popularne zyskały na kursie od 20 do 40% (Lilpop około 40%; Warsz. T-wo Kopalń Węgla ok. 24%; Borkowski ok. 25%; Rektyfikacja Warszawska około 21%; Starachowice, Modrzejów i Warsz. T-wo Fabryk Cukru około 20%). W końcu października wskutek braku środków pieniężnych nastąpiła jednak realizacja akcyj i w związku z tem pewna zniżka ich kursów. Ta sama stała przyczyna — brak płynnej gotówki — wytworzyła tendencję raczej zniżkową w listopadzie i grudniu, choć działały tu jeszcze dwie inne przyczyny, mianowicie: gwałtowny spadek w listopadzie kursów papierów na giełdzie berlińskiej i w pewnym stopniu kwestja litewska.

Z natury rzeczy daleko mniejsze i łagodniejsze były wahania kursów papierów lokacyjnych, a w szczególności papierów państwowych. Wyjątek stanowią poniekąd obligacje 5% premjowej pożyczki dolarowej, których kurs kształtuje się nie tyle pod działaniem konjunktur i nastrojów giełdowych, ile pod wpływem czynników psychologicznych (możliwość wygrania premji a nadto absolutna pewność lokaty w mocnej walucie). Stąd też wahania kursu tych obligacyj i wysokość obrotów niemi zależą głównie od bliższego lub dalszego terminu losowania premij.

Podobna, tylko znacznie szybsza poprawa dokonała się po przewrocie majowym na giełdzie walutowej. Oficjalny rynek walutowy od chwili załamania się kursu złotego w lipcu 1925 r. do połowy roku 1926 przechodził ciężki okres kompletnej dezorganizacji. W tym czasie Bank Polski właściwie przestał być stałym regulatorem kursów walut, bowiem zmuszony był ograniczyć swoją podaż dewiz na giełdzie. Natomiast zapotrzebowanie walut obcych nie tylko że nie osłabło, ale jeszcze się wzmogło wobec konieczności pokrycia nieuregulowanych zobowiązań zagranicznych z poprzedniego okresu ujemnego bilansu handlowego, a częściowo zaś z powodu zwiększonego popytu tezauryzacyjnego. Skutkiem niepokrywania przez Bank Polski całego zapotrzebowania na giełdzie, miało miejsce poszukiwanie walut zagranicznych poza giełdą na rynku prywatnym, co jeszcze bardziej podnosiło ich kurs na niekorzyść złotego. W tych warunkach kursy walut obcych miały stałą tendencję zwyżkową. Wprawdzie kurs złotego w omawianym okresie dwukrotnie na pewien czas zatrzymywał się w swym spadku (pierwszy raz od 19. IX. do 12. XI. 1925 r. na poziomie zł. 5,98 za dolara i po raz drugi od 16. I. do 12. II. 1926 r. na kursie zł. 7.30 za dolara), jednakże były to zjawiska przemijające.

W ostatnich dniach maja 1926 r. dały się zauważyć pierwsze oznaki poprawy sytuacji walutowej: 21. V. kurs dolara z 11,10 zł. obniżył się do 7ł. 11 i na tym poziomie trwał do 31. V., w którym to dniu znowu się obniżył do zł. 10,90. Czerwiec przyniósł dalszą stopniową zniżkę kursu dolara i wogóle walut obcych. W czerwcu również i Bank Polski wznowił swoją działalność regulacyjną na rynku walutowym, a w ostatnim dniu sierpnia 1926 r. nastąpiła faktyczna stabilizacja złotego na poziomie zł. 9 za dolara w dewizie. W roku 1927 dolar jeszcze się nieco obniżył, aż osiągnął w końcu października definitywnie kurs zł. 8,91, co ściśle odpowiada jego obecnemu parytetowi.

XI.

Kursy Polskich Pożyczek Państwowych na giełdzie w New Yorku.

Na giełdzie w New Yorku podlegały oficjalnym notowaniom w ciągu okresu sprawozdawczego dwie pożyczki polskie: 6% pożyczka dolarowa 1920 i 8% pożyczka dolarowa 1925. Pierwsza z tych pożyczek, emitowana w 1920 roku po kursie emisyjnym al pari, nie posiada żadnych specjalnych gwarancyj ani zabezpieczeń, nie jest również przewidziana stopniowa amortyzacja tej pożyczki, termin zapłaty wszystkich obligacyj w obiegu oznaczony jest na 1 kwietnia 1940 r. 6% pożyczka dolarowa 1920 została umieszczona pośród Polonji amerykańskiej, kurs w dobie 1920—1924 uległ znacznemu

osłabieniu, pewna poprawa następuje w ciągu roku 1925. Na początku 1926 w ciągu miesięcy styczeń—kwiecień kurs tej pożyczki nie przekroczył poziomu 68 i ¾. W ciągu miesiąca maja i czerwca 1926 nastąpił spadek o około 4 punkty, od lipca 1926 jednak zaczęła się stała poprawa kursu i już w październiku 1926 pożyczka zyskała około 7 punktów w porównaniu z majem tego roku, a do końca 1926 nastąpiła poprawa o dalsze 5 punktów. Pożyczka 1920 w ciągu miesięcy maj—grudzień 1926 zyskała więc około 12 punktów osiągając poziom przeciętny 75 i ¾, nigdy dotąd nie notowany. W ciągu roku 1927 nastąpił dalszy wzrost około pięć punktów; osiągnięty poziom powyżej 82 punktów trzyma się stale, lekka depresja była w lipcu, pewna poprawa w październiku, wynosząca w porównaniu ze styczniem 1927 około 2 punkty. Jeżeli porównać maj 1926 i grudzień 1927, pożyczka 1920 roku zyskała około 20 punktów, czyli wzrost wynosi przeszło 30%.

Poniżej załączone zestawienie wskazuje przeciętne kursy dla poszczególnych miesięcy, jak również kursy: najwyższy, najniższy i końcowy za poszczególne okresy.

6% Pożyczka Dolarowa 1920.

Rok	KURS				Obrót w dolarach nominalnej wartości
	Przeciętny	Najwyższy	Najniższy	Końcowy	
1926					
V	63,84	66,75	60,25	63,50	166,000
VI	63,08	64,38	61,88	63,00	51,500
VII	65,48	67,75	63,50	67,75	80,000
VIII	68,44	70,25	66,50	70,00	143,000
IX	70,42	71,00	69,50	70,25	180,000
X	70,70	71,50	70,00	71,00	156,000
XI	73,46	75,50	70,88	74,00	169,000
XII	75,75	77,50	73,75	76,25	406,000
1927					
I	82,34	85,00	76,50	84,00	536,000
II	81,58	84,00	81,00	81,50	178,000
III	83,05	84,38	81,63	83,63	272,000
IV	82,96	83,38	81,50	83,00	71,000
V	82,81	83,88	82,25	83,25	157,000
VI	81,99	83,50	80,00	80,50	260,000
VII	80,27	80,75	80,00	80,25	72,000
VIII	82,63	83,38	81,98	83,00	183,000
IX	84,22	85,00	82,88	84,75	348,000
X	83,70	84,38	83,03	83,38	241,000
XI	82,04	83,13	80,00	81,00	105,000
XII	80,52	81,25	80,00	80,50	132,000

8% pożyczka dolarowa 1925 emitowana była za pośrednictwem domu bankowego Dillon, Read and Co. po kursie 95. Kurs ten nie utrzymał się przez 1925 i 1926 r. Na początku 1926 kurs pożyczki dillonowskiej wynosił powyżej 88, w maju i czerwcu nastąpił spadek o 4 punkty, od lipca zaczyna się stała poprawa, w końcu 1926 zwyżka w porównaniu z majem 1926 wyniosła 8 punktów, w porównaniu z najwyższym stanem okresu poprzedniego 4 punkty. Już w styczniu 1927 przeciętny kurs stoi wyżej 95 czyli powyżej kursu emisyjnego. Od stycznia 1927 nastąpiła dalsza zwyżka, najwyższy poziom noto-

wany był w październiku, gdyż dochodził kursu pari. Kurs z końca 1927 jest wyższy od kursu z maja 1926 o 14 punktów.

Poniżej załącza się zestawienie kursów za okres maj 1926—grudzień 1927.

8% Pożyczka Dolarowa 1925.

Rok	KURS				Obrót w dolarach nominalnej wartości
	Przeciętny	Najwyższy	Najniższy	Końcowy	
1926					
V	84,99	88,13	82,13	84,00	2.557.000
VI	84,21	85,88	83,13	84,81	813.000
VII	85,96	87,25	85,75	85,75	864.500
VIII	87,30	90,00	87,38	89,00	1.577.000
IX	89,66	90,50	88,00	89,00	1.485.500
X	88,91	89,50	88,50	88,88	1.077.000
XI	91,17	92,63	88,88	91,00	2.385.000
XII	92,90	94,50	90,38	93,75	2.941.000
1927					
I	95,42	96,50	93,25	96,13	322.600
II	95,47	96,38	94,50	95,88	1.840.000
III	97,18	98,25	96,00	97,38	2.896.000
IV	98,00	99,50	97,00	98,25	2.045.000
V	98,27	99,13	97,75	98,63	1.482.000
VI	96,82	98,88	93,75	96,50	3.278.000
VII	96,44	96,88	96,00	96,63	851.000
VIII	97,61	98,03	97,20	98,00	1.329.000
IX	99,49	100,25	98,25	99,75	4.627.000
X	99,52	100,44	98,59	99,40	2.846.000
XI	99,13	99,75	97,75	98,63	1.324.000
XII	98,64	99,25	97,88	98,50	525.000

Jak wynika z powyższego zestawienia, jakoteż z zestawień poprzednich, w ostatnich paru miesiącach roku nastąpiło pewne obniżenie kursów polskich pożyczek w New Yorku. Obniżenie to miało charakter przejściowy. Główną przyczyną tego obniżenia były czynniki natury politycznej (kwestja litewska).

XII.

Polski Monopol Tytoniowy.

Za czasów zaborczych pełny monopol produkcji i sprzedaży artykułów tytoniowych istniał jedynie na obszarze b. zaboru austrjackiego.

Na terenie b. zaborów rosyjskiego i pruskiego panował system akcyzowy.

W czasie okupacji ziem b. Kongresówki niemieckie władze okupacyjne celem poparcia niemieckiego przemysłu tytoniowego wprowadziły w b. Kongresówce na terenie b. G. G. Warszawskiego monopol papierosów i tytoniu krajanego. Monopol ten (Hauptstelle des Kaiserlich Deutschen Zigaretten-Monopols für Polen) trudnił się faktycznie sprzedażą wytworów niemieckiego koncernu tytoniowego.

Podobnie austrjackie władze okupacyjne na terenie b. G. G. Lubelskiego wprowadziły austrjacki system monopolowy.

Po opuszczeniu kraju przez okupantów 11 listopada 1918 r. polskie władze administracyjne, przejmując niemieckie urzędy, przejęły również niemiecki monopol papierosowy, który wraz z monopolem tytoniowym, istniejącym w b. zaborze austrjackim, stał się zaczątkiem Polskiego Monopolu Tytoniowego.

Ministerstwo Skarbu od 1919 r. stało na gruncie wprowadzenia pełnego monopolu tytoniowego na całym obszarze Państwa.

Na ziemiach b. Kongresówki panował podówczas system mieszany, gdyż z jednej strony Dyrekcja Monopolu Tytoniowego utworzyła fabrykę w Warszawie (P. F. W. T. Warszawa—Ochota) w zabudowaniach nabytych w 1919 r., a z drugiej strony pracowały prywatne fabryki tytoniowe, istniejące z czasów przedwojennych. Oprócz fabryki warszawskiej pracowała wtedy druga fabryka państwowa w Krakowie, pozostałe zaś poaustrjackie fabryki, położone we Wschodniej Małopolsce, zostały zdewastowane w czasie wojny.

Ministerstwo Skarbu przystąpiło do opracowania jednolitej ustawy o monopolu tytoniowym dla całego Państwa, która została przyjętą przez Sejm Ustawodawczy uchwałą z dnia 1. VI. 1922 r. (D. U. R. P. Nr. 47 poz. 409).

Na podstawie przepisów ustawowych Ministerstwo Skarbu przystąpiło do właściwej organizacji monopolu tytoniowego.

W pierwszym rzędzie rozpoczęto intensywną odbudowę wschodnio-małopolskich fabryk tytoniowych, następnie unormowano handel wyrobami tytoniowemi i otoczono specjalną opieką krajową hodowlę tytoniu przy wprowadzeniu stosownych norm. W tymże czasie monopol tytoniowy utworzył nową Państwową fabrykę wyrobów tytoniowych w Kowlu.

W 1923 r. po zaciągnięciu t. zw. pożyczki włoskiej przystąpiono do likwidacji prywatnego przemysłu tytoniowego. W tym czasie wykupiono urządzenia fabryczne i zapasy surowców tytoniowych wszystkich prywatnych fabryk oraz zakupiono szereg całkowitych fabryk tytoniowych, w których po dokonaniu odpowiednich przeróbek utworzono Państwowe fabryki wyrobów tytoniowych. Po zakupieniu fabryk prywatnych ilość fabryk państwowych wyniosła liczbę 23. Równocześnie utworzono szereg magazynów tytoniowych w całym kraju oraz urzędy wykupu tytoniu w centrach uprawy tytoniu w Małopolsce i na Wołyniu.

W tymże czasie wydano pierwsze rozporządzenie Ministra Skarbu, tyczące się organizacji Polskiego Monopolu Tytoniowego (rozp. z dn. 30 maja 1923 r. Dz. U. R. P. Nr. 65 poz. 507).

Likwidacja prywatnego przemysłu tytoniowego i wprowadzenie pełnego monopolu produkcji i sprzedaży na całym obszarze Państwa z Województwem Śląskiem włącznie, stanowi okres przełomowy w historji Polskiego Monopolu Tytoniowego, od którego rozpoczyna się w całej pełni jego faktyczne działanie.

Korzyści osiągane przez Skarb Państwa z eksploatacji Monopolu Tytoniowego są coraz większe, dochody stale wzrastają, wskutek czego Monopol Tytoniowy staje się jedną z najpoważniejszych agend Skarbu Państwa.

Celem zapewnienia Monopolowi Tytoniowemu możności należytego rozwoju, koniecznem było uwolnienie go od biurokratyzmu administracyjnego i przeprowadzenie reorganizacji na wzór zwykłych przedsiębiorstw przemysłowo-handlowych.

Przeprowadzenie tej jedynie słusznej zasady napotykało w okresie przedmajowym ustawiczne trudności i nie znajdowało dawniej należytego zrozumienia, do czego też w znacznej mierze przyczyniały się częste zmiany gabinetu i ścisłe uzależnianie poczynań

Rządu od chwilowych wpływów politycznych. Wpływy te, ciążące na całej administracji państwowej, bardzo poważnie odbiły się też i na działalności Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego. Psuły one i spaczały w samym zarodku każde niemal ważniejsze zamierzenie Dyrekcji. Żaden ułożony plan zdrowej gospodarki nie mógł być zrealizowany. Rażącym tego przykładem była sprawa nadawania koncesyj na sprzedaż hurtową wyrobów tytoniowych wskutek najróżniejszych interwencyj; musiano niejednokrotnie wbrew oczywistemu interesowi monopolu mnożyć nadmiernie ich ilość. Sprawy tworzenia nowych fabryk i magazynów oraz zwijania zbędnych, a zwłaszcza kwestja likwidacji prywatnego przemysłu tytoniowego, musiały być załatwiane nieraz również pod kątem widzenia wpływów politycznych.

W tych warunkach praca Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego była niezmiernie utrudnioną, przeprowadzenie należytej organizacji, przy konieczności zaspakajania żądań nader różnorodnych, było wprost niemożliwem.

Dopiero od połowy r. 1926 odzyskał Polski Monopol Tytoniowy po uwolnieniu go od tych wpływów możność należytej pracy i przeprowadzenia właściwej organizacji.

Pierwszym etapem do postawienia Polskiego Monopolu Tytoniowego na gruncie przemysłowo-handlowym było rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 27 listopada 1926 r. o organizacji Polskiego Monopolu Tytoniowego (D. U. R. P. Nr. 127 poz. 742), którem utworzono Komisję rewizyjną dla Polskiego Monopolu Tytoniowego; następnie rozporządzeniem Ministra Skarbu z dnia 24 czerwca 1927 r. (D. U. R. P. Nr. 61 poz. 539) utworzono Radę Zawiadowczą dla Polskiego Monopolu Tytoniowego, złożoną z delegatów Ministrów: Skarbu, Rolnictwa oraz Przemysłu i Handlu, tudzież członków Dyrekcji. Zadaniem Rady jest opinjowanie i rozstrzyganie zasadniczych spraw Monopolu, względnie stawianie w tych sprawach wniosków Ministrowi Skarbu.

Wyniki nowego postawienia sprawy nie dały na siebie długo czekać. Organizacja wewnętrzna Polskiego Monopolu Tytoniowego jest coraz sprężystsza; wydajność pracy fabryk monopolowych stale wzrasta, zmniejszając poważnie koszta produkcji; sprzedaż wyrobów tytoniowych osiągnęła cyfry dwukrotnie wyższe od cyfr z r. 1923, gdy prócz fabryk monopolowych pracowały jeszcze fabryki prywatne; uprawa tytoniu w kraju daje coraz lepsze wyniki, tak pod względem ilości jak i jakości zbioru, dzięki czemu wielkie sumy na zakup surowca tytoniowego pozostają w kraju; w rezultatach finansowych dochody Skarbu Państwa z eksploatacji Monopolu Tytoniowego rosną z miesiąca na miesiąc.

Zaangażowanie odpowiednich specjalistów tytoniowców zagranicznych, podniesienie jakości wyrobów, utworzenie magazynów państwowych na kresach Państwa wzmaga sprzedaż wyrobów tytoniowych w kraju i w sposób skuteczny ukróca nielegalny wwóz wyrobów tytoniowych z zagranicy, do czego w poważnej mierze przyczynia się reorganizacja Straży Celnej i poddanie jej pod dowództwo oficerów W. P.

W zakresie prac organizacyjnych i gospodarczych Dyrekcja Polskiego Monopolu, uwzględniając poczęści zalecenia Komisji Prof. Kemmerera, prowadzi swe prace w następującym kierunku:

1) W dziale organizacji wewnętrznej:

a) Opracowano Rozporządzenie Prezydenta R. P. o wyłączeniu monopolów państwowych z ogólnej administracji państwowej i statut osobowy o stosunkach służbowych urzędników monopolów państwowych.

Celem rozporządzenia jest przedewszystkiem stworzenie niezbędnych ułatwień i pewnej swobody ruchu w gospodarce wewnętrznej Monopolu, oraz zalegalizowanie szeregu działań, które Monopol zmuszony był jako przedsiębiorstwo handlowe podejmować (np. wystawianie weksli i zaciąganie krótkoterminowych kredytów). Ze względu na wyłącznie fiskalny charakter Monopolu, projekt rozporządzenia różni się zasadniczo

od Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o wyodrębnieniu przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i górniczych dużo wyższym zakresem samodzielności.

Projekt statutu osobowego, ujmując prawa i obowiązki urzędników Polskiego Monopolu Tytoniowego w sposób analogiczny do norm ustawy o państwowej służbie cywilwej, jednocześnie zmierza, przez odpowiednią politykę wynagrodzeń, do zainteresowania pracowników w dochodowości przedsiębiorstw, czem sprawność i wydajność pracy niewątpliwie spotęguje się bardzo poważnie.

Celem należytego wyszkolenia młodego personelu Polskiego Monopolu Tytoniowego wydano szereg zarządzeń o szkoleniu praktykantów fabryk i zakładów monopolowych. Dokonywane egzaminy praktykantów wykazują znaczne postępy na tem polu.

Niezależnie od tego Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego wysyła swych urzędników zagranicę, do krajów posiadających monopole tytoniowe, celem studjowania ich organizacji, systemu wytwórczości i sprzedaży oraz kultury rośliny tytoniowej.

b) Zorganizowano przy Dyrekcji Polskiego Monopolu Tytoniowego Generalny Inspektorat Polskiego Monopolu Tytoniowego, powołany do czuwania nad sprawnością organów Monopolu i do inspekcji jego fabryk i zakładów.

c) Przeprowadzono selekcję dotychczasowego personelu Polskiego Monopolu Tytoniowego, z którego w okresie sprawozdawczym zwolniono 166 osób, w miejsce ich zaangażowano nowych pracowników, którzy dzięki posiadaniu odpowiednich kwalifikacyj zapewnią Monopolowi dalsze usprawnienie jego działalności i pomyślny rozwój przedsiębiorstwa.

2) W dziale fabrykacji wyrobów tytoniowych, Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego, dążąc do wzmożenia produkcji i jej możliwej koncentracji, zwinęła fabryki w Grudziądzu, Inowrocławiu, Jagielnicy i Zabłotowie, powiększając odpowiednio zakres działania innych fabryk, wskutek czego ogólne koszta produkcji zmniejszyły się poważnie.

3) W dziale technicznym:

a) zainicjowano mechanizację pracy przy pakowaniu i wytwarzaniu wyrobów przez ustawienie próbnych maszyn do wyrobu cygar oraz pakowania papierosów i tytoni w celu zredukowania pracy ręcznej, jako droższej.

Mechanizacja pracy będzie przeprowadzona konsekwentnie lecz powoli, ze względu na obecne stosunki gospodarcze, aby nie powiększać rzesz bezrobotnych. Licząc się z mechanizacją pracy, Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego wstrzymała przyjęcia robotników.

Zakupione maszyny stanowią ostatnie zdobycze techniki; nabyto je jednak w ograniczonej ilości ze względów natury gospodarczej, a głównie celem zainicjowania ich wyrobu przez krajowe przedsiębiorstwa, które z dobrym skutkiem przystąpiły już do ich produkcji, traktując maszyny nabyte z zagranicy jako wzory.

W okresie sprawozdawczym wybudowano w fabrykach i zakładach Polskiego Monopolu Tytoniowego 11 magazynów o ogólnej pojemności 1.077 wagonów, a uzyskano drogą kupna 1 magazyn o pojemności 50 wagonów, nadto w celach doświadczalnych dla uprawy tytoniu wybudowano 6 objektów w Zakładzie Doświadczalnym Uprawy Tytoniu w Piadykach.

Celem usystematyzowania nadzoru technicznego nad pracą i sprawnością maszyn tytoniowych i pomocniczych, jak również nad funkcjonowaniem wszelkich instalacyj technicznych, znajdujących się w fabrykach i zakładach Polskiego Monopolu Tytoniowego oraz w celu przeprowadzenia fachowego stałego nadzoru nad budynkami monopolowemi, powołano do życia instytucję inżynierów okręgowych.

4) W dziale zakupu zagranicznych surowców tytoniowych uzupełniono, względnie zmodyfikowano ogólne warunki dostaw surowca tytoniowego dla Polskiego Monopolu Tytoniowego, stanowiące integralną część umów, w celu lepszego zabezpieczenia interesów Polskiego Monopolu Tytoniowego.

Celem zaoszczędzenia dewiz wprowadzono zastrzeżenie, że pierwszeństwo w powierzaniu dostawy surowca tytoniowego dla Polskiego Monopolu Tytoniowego będą miały te firmy, które zgodzą się na zapłatę należności w formie kompensaty, opierającej się na eksporcie polskim towarów zagranicę. Takie kompensacyjne umowy zawarto już z Jugosławją i Rosją i z dwiema prywatnemi firmami, dostarczającemi tytoń bułgarski.

Zastosowano nowy system przeprowadzania ekspertyzy konkursowych prób surowca tytoniowego, który okazał się praktyczniejszym dla właściwej oceny jakości i użyteczności fabrykacyjnej danych gatunków tytoniu od systemu poprzednio stosowanego.

Zgodnie z zaleceniami prof. Kemmerera, postanowiono już w tym roku zakupić pewną ilość tytoniu bezpośrednio w krajach produkcji, niezależnie od zakupów dokonywanych z pierwszej ręki, bezpośrednio u monopolów zagranicznych: Jugosłowiańskiego, Węgierskiego, U. Z. S. S. R. i surowców cygarowych zakupywanych z reguły na giełdach dla tych surowców (Amsterdam, Brema).

Następnie zaczęto realizować częściowo plan jakościowego odbioru surowców tytoniowych w magazynach centralnych, poczem dopiero wysyła się je do poszczególnych fabryk. Ma to poważny wpływ na akcję zmierzającą do ujednostajnienia jakości wyrobów tytoniowych. Plan ten zdołano dotąd przeprowadzić niestety tylko częściowo, a to dla braku odpowiednich pomieszczeń, nad których budową obecnie Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego pracuje.

5) W dziale organizacji sprzedaży wprowadzono w życie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 grudnia 1924 (Dz. U. R. P. Nr. 114, poz. 1022) w sprawie rewizji koncesji na przedsiębiorstwa sprzedaży oraz ustalono zasady i przepisy przy przeprowadzaniu tej rewizji. Rewizja koncesji na hurtownie tytoniowe została przeprowadzona — wypowiedziano koncesje znacznej liczbie osób nieuprzywilejowanych, a opróżnione w ten sposób przedsiębiorstwa nadano całemu szeregowi osób uprzywilejowanych, t. j. inwalidom wojennym, wdowom i sierotom po poległych i t. d.

Celem podniesienia dochodowości Monopolu Tytoniowego stworzono w ostatnich miesiącach specjalny dział, mający za zadanie zorganizowanie sprzedaży wyrobów tytoniowych na zasadach handlowych bez naruszenia zasady koncesjonowania. Ważny ten dział rozwinie się pomyślnie i niewątpliwie przyczyni się do podniesienia dochodów Monopolu Tytoniowego. Już obecnie można stwierdzić znacznie gęstsze jak dotychczas rozgałęzienie sieci miejsc sprzedaży, zwłaszcza po wsiach. Również wzmożono w tym celu energiczną propagandę handlową pod postacią anonsów, ogłoszeń, afiszów, wystaw ruchomych i t. p.

Zaprojektowano utworzenie nowych, względnie adaptację całego szeregu istniejących magazynów wyrobów tytoniowych, stosownie do rzeczywistych potrzeb rynku zbytu. Pozatem, mając na uwadze odciążenie dużych magazynów i usprawnienie aparatu rozdzielczego, opracowano program utworzenia magazynów drugiej klasy t. zw. pomocniczych, w 25 miejscowościach na terenie całego Państwa. Przy niektórych magazynach utworzono oddziały dla sprzedawców detalicznych oraz opracowano instrukcję, w jaki sposób ma się dokonywać pobór wyrobów tytoniowych w tych oddziałach. Uregulowanie tej sprawy posiada zasadnicze znaczenie dla dochodowości Monopolu, gdyż eliminuje jedno ogniwo pośredniczące (hurtownika) między wytwórnią (monopolem) a spożywcą, pozwala zyski tego pośrednika przelewać do Skarbu Państwa.

W zakresie koncesjonowanego handlu wyrobami tytoniowemi, przeprowadziło kilka fuzyj hurtowni tytoniowych, wychodząc z założenia, że sieć hurtowni tytoniowych powinna być tak gęsta, aby sprzedawcy detaliczni nie mieli trudności w nabywaniu towaru, lecz z drugiej strony w miejscowościach, w których istnieje po kilka hurtowni, należy dążyć do ich sfuzjonowania, aby w ten sposób umożliwić obniżenie prowizji i zmniejszenie kosztów sprzedaży.

Sieć sklepów detalicznych po wsiach i domowych sprzedaży wyrobów tytoniowych starano się zwiększyć.

Mając na uwadze zwiększenie obrotów wyrobami tytoniowemi, opracowano projekt rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 17. II. 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 16, poz. 121) w sprawie podwyższenia prowizji dla domowych sprzedawców, opracowano wnioski na budowę kiosków miejskich i kiosków-sklepów wiejskich, upoważniono Władze Skarbowe na prowincji do zobowiązania wszystkich przedsiębiorstw gospodnio-szynkarskich i piwiarń do sprzedaży papierosów i cygar (domowa sprzedaż) oraz zreorganizowano okręgi sprzedaży na Pomorzu i w Zagłębiu Dąbrowskiem.

W zakresie zwalczania przemytnictwa i nielegalnego handlu, wydano szereg zarządzeń administracyjnych (o niszczeniu opakowań monopolowych przy sprzedaży na sztuki, o niszczeniu maszynek do wyrobu papierosów i tytoniu), badano i wykryto szereg nadużyć. Najbardziej jednak skutecznym środkiem była poprawa jakości wyrobów tytoniowych. Wyroby tytoniowe, wyprodukowane podług nowej procedury i wypuszczone na rynek mniej więcej w miesiącu lipcu, znalazły uznanie — jak wskazują cyfry wzmożonej sprzedaży — i przyczyniły się jednocześnie w znacznym stopniu do zwalczania przemytnictwa.

W zakresie zbytu polskich wyrobów tytoniowych zagranicą opracowano zasady i warunki eksportu do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej oraz nawiązano kontakt z monopolem francuskim, którego przedstawiciel konferował w tej sprawie z Dyrekcją Polskiego Monopolu Tytoniowego w Warszawie.

Celem przeciwdziałania nielegalnemu wwozowi wyrobów tytoniowych z zagranicy wprowadzono papierosy pograniczne „Śląski Rarytas“ na Górnym Śląsku, „Pomorski Rarytas“ i „Pomorskie“ na Pomorzu oraz papierosy „Silesia“. Papierosy te wskutek przystępnej ceny, estetycznego wyglądu opakowań i dobrego gatunku, dostosowanego do upodobań miejscowych konsumentów, skutecznie przeciwdziałają szmuglowi z Niemiec względnie z Gdańska.

6) W zakresie spraw socjalnych i higjenicznych utworzono dwie nowe fabryczne bibljoteki robotnicze, a istniejące w znacznym stopniu uzupełniono. Obecnie czynnych jest 16 bibljotek. Urządzono 7 nowych żłobków dla niemowląt; ogółem jest czynnych 9 żłobków, a przed końcem r. b. przewiduje się jeszcze uruchomienie 3 nowych żłobków.

W szeregu fabryk urządzono: szatnie, umywalnie, w niektórych ogródki, ochronki i przedszkola. Istniejące kuchnie robotnicze znacznie ulepszono oraz zaprojektowano szereg nowych kuchni (obecnie czynne są kuchnie w 11 fabrykach). Robotnicy otrzymują do pracy specjalne ubiory względnie fartuchy i nakrycia głowy i mogą też bezpłatnie korzystać dwa razy na miesiąc z kąpieli fabrycznych lub też z zakładów kąpielowych, wskazanych przez fabryki.

7) W dziale uprawy tytoniu.

Ustalono ściśle okręgi, w których uprawa tytoni jest dozwolona. Wyłączono od uprawy te obszary państwa, w których uprawa ze względów klimatycznych i glebowych nie ma powodzenia, względnie w okręgach, w których mimo usilnej propagandy wyniki były minimalne.

Okręgi uprawy tytoniu podzielono na rejony uprawy, poddane pod dozór techniczny specjalnych organów wykonawczych, podporządkowanych bezpośrednio urzędom i zakładom monopolowym, wyposażonym w odpowiednie siły fachowe z wyższem lub średniem wykształceniem rolniczem. Dla podniesienia powagi tych organów wśród ludności wiejskiej, postanowiono wyposażyć je w odpowiednie mundury.

Celem ujednostajnienia i uproszczenia techniki wykupu, z uwzględnieniem tak interesów Skarbu Państwa jak i producentów, unormowano sposób przeprowadzania wykupu liści tytoniowych od plantatorów osobną instrukcją.

Dalej prowadziła Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego energiczną walkę z nielegalną uprawą tytoniu i bezprawnem spożyciem części zbioru przez plantatorów,

a to niezależnie od innych organów skarbowych, zapomocą własnych organów. Wyniki tej akcji ilustruje fakt, iż gdy przeciętny wykup tytoniu z jednego ha wynosił w r. 1925 we Wschodniej Małopolsce około 1.016 kg., to w r. 1926 podniósł się do 1.667 kg.

W latach 1926 i 1927 Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego podjęła starania celem podniesienia krajowej produkcji surowca tytoniowego do wysokości swego zapotrzebowania. W tym celu prócz zwykłej akcji propagandowej, prowadzonej przez swe organa, subwencjonowane instytucje rolnicze oraz organa prasowe, stosowano nadto odpowiednią politykę podwyższania cen wykupowych. Przy ustalaniu cen, ze względów propagandowych wychodzono poza zwykłą kalkulację handlową na korzyść producentów. Ponadto dla zachęcenia rolników do uprawy tytoniu, Dyrekcja przystąpiła do udzielania na większą skalę bezprocentowych zaliczek na zbiór tytoniu, jak również przystąpiła w r. 1927 do udzielania rolnikom długoterminowych niskoprocentowych pożyczek inwestycyjnych na budowę suszarń tytoniowych. Sposób i warunki udzielania wspomnianych zaliczek i pożyczek ujęto w formę specjalnych instrukcyj.

Opisana wyżej akcja w kierunku podniesienia krajowej produkcji tytoniu dała już wyniki przy zbiorze tytoniu w 1926 r., a mianowicie ogólny zbiór w ilości około 2.350.000 kg. przedstawia około 200% wzrostu produkcji w stosunku do 1925 r., zbiory zaś 1927 r. wyniosą przeszło 5.000.000 kg.

W dziale ogólno-gospodarczym:

a) Papiernie krajowe zostały skłonione do podjęcia produkcji kartonu pudełkowego, czem została zastąpiona droga tektura zagraniczna i zmniejszył się odpowiednio import obcych towarów.
b) Jako udogodnienie dla nabywców wyrobów tytoniowych wprowadzono opakowania papierosów małej zawartości.
c) Celem zmniejszenia zużycia materjału drzewnego na wyrób skrzyń do pakowania wyrobów tytoniowych zarządzono próby użycia t. zw. skrzyń składanych o silnej konstrukcji, zdatnych do wielokrotnego ponownego pakowania.
d) Wprowadzono szereg druków celem zmechanizowania pracy przy czynnościach o charakterze powtarzającym się często.

Celem naukowego badania wyrobów tytoniowych urządzono specjalny oddział przy laboratorjum chemicznem Monopolu Spirytusowego.

Zaprowadzono lotną kontrolę odbiorów artykułów dokonywanych przez fabryki, którą to funkcję powierzono specjalnemu rewidentowi.

Dla zorganizowania bieżącej ewidencji zapasu i zapotrzebowania wszelkich artykułów ekonomicznych, jak też i ich zużycia, przystąpiono do wprowadzenia nowego systemu kartotek.

Obecnie na porządku dziennym są sprawy polepszenia opakowań zewnętrznych. W związku z tem wprowadzono próbne opakowania papierosów „Ergo“ po 10 szt. oraz bardziej estetyczne wykonanie maszynowego opakowania na papierosy „Sfinksa“ po 20 i 10 szt., na papierosy „Dames“, „Pani“ i „Silesia“ po 20 sztuk.

Wpływy brutto ze sprzedaży wyrobów tytoniowych w okresie od maja 1926 r. po koniec kwietnia 1927 r. wyniosły 506.942 tys. zł., w porównaniu do 392.931.864 zł. osiągniętych w czasokresie maj 1925 — kwiecień 1926 r., wpłacono w tym samym okresie czasu 301.036 tys. zł. wobec 204.139 tys. zł. poprzedniego okresu. Wpływy ze sprzedaży brutto od maja 1927 r. po koniec grudnia 1927 r. wyniosły 391.504 tysięcy zł., wobec 254.042 tys. zł. osiągniętych w okresie maj—grudzień 1926 r. Wyniki finansowe ilustruje załączony wykaz.

Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego, dążąc do stałego zwiększenia dochodów Skarbu Państwa z eksploatacji monopolu tytoniowego, prace swe opiera na zmniejszaniu kosztów produkcji przez stałe ulepszanie systemu organizacji pracy, wprowadzanie jej mechanizacji, zmniejszanie kosztów sprzedaży wyrobów tytoniowych, zwiększanie sieci

własnych magazynów, zmniejszanie kosztów zakupu surowca zagranicznego (dążąc do zakupów na miejscu produkcji, od monopolów zagranicznych i bezpośrednich plantatorów), podnoszenie krajowej hodowli tytoniu zarówno pod względem ilości, jak i jakości (udzielając w tym celu pożyczek plantatorom na budowę odpowiednich suszni i innych urządzeń i udzielając specjalnych premij za najlepsze wyniki hodowli).

Równocześnie Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego stara się zaprowadzić w swych fabrykach i zakładach wszelkie możliwe urządzenia socjalne i higjeniczne, dążąc, poza względami humanitarnemi, do podniesienia poziomu moralnego robotników monopolowych i zachęcania ich do jak najintensywniejszej pracy.

Sądząc z dotychczasowych wyników akcji wszczętej dla ulepszenia monopolu tytoniowego, dadzą i dalsze zamierzenia, dążące do tego samego celu, również dodatnie rezultaty — konieczna jest tylko systematyczność i wytrwałość w ich dalszem przeprowadzaniu.

XIII.

Państwowy Monopol Spirytusowy.

Monopol zakupu i sprzedaży spirytusu wprowadzony został początkowo w styczniu 1919 r., nie dał jednak narazie pozytywnych rezultatów i został zniesiony z dniem 1 listopada 1921 r. Od tej daty do dnia 31 lipca 1924 r. miał miejsce wolny handel spirytusem.

Wywołany nadmiernym spadkiem cen kryzys gorzelnictwa stworzył z organizacyj rolniczych gorącego zwolennika wprowadzenia pełnego państwowego monopolu spirytusowego. Zwalczały go natomiast gwałtownie, ze zrozumiałych powodów, organizacje rektyfikatorów i handlarzy spirytusem. Fakt ten przyczynił się w niemałej mierze do spotęgowania trudności, na jakie natrafiła pełna realizacja uchwalonej w roku 1924 ustawy o monopolu spirytusowym.

Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. wprowadziła nietylko idący po linji interesów rolnictwa monopol zakupu i sprzedaży spirytusu, lecz również i sprzeczny z interesami rektyfikatorów i handlarzy spirytusem — monopol wyrobu i sprzedaży czystych wódek. Do przewrotu majowego, t. j. w ciągu dwóch lat wprowadzono na całem terytorjum Rzeczypospolitej tylko pierwszy z tych monopoli. Monopol wyrobu i sprzedaży czystych wódek wprowadzono tylko w sześciu województwach wschodnich, które, jak wiadomo, nie były domeną żadnej z wpływowych wówczas partyj politycznych i nie posiadały należycie zorganizowanej i ruchliwej organizacji zawodowej rektyfikatorów i handlarzy spirytusu.

Rząd pomajowy zakończył ten okres powolności i chwiejności, sprzeczny z interesami państwa, wprowadzeniem pełnego monopolu spirytusowego.

Pełny monopol został wprowadzony rozporządzeniami Ministra Skarbu: 1) z dnia 7 lipca 1926 r. na obszarze województwa lwowskiego z dniem 15 października 1926 r., 2) z dnia 25 sierpnia 1926 r. na obszarach województwa: a) białostockiego, lubelskiego, krakowskiego i śląskiego — z dniem 1 grudnia 1926 r., b) warszawskiego, łódzkiego i kieleckiego — z dniem 1 stycznia 1927 r. i c) poznańskiego i pomorskiego — z dniem 1 kwietnia 1927 roku.

Tak szybkie tempo wprowadzenia monopolu nie mogło oczywiście wpłynąć dodatnio na organizację rozlewu i sprzedaży. Chodziło jednak głównie o postawienie przeciwników monopolu spirytusowego w obliczu faktu dokonanego.

Z chwilą rozpowszechnienia monopolu na cały obszar Rzeczypospolitej — pomimo stanu prowizorycznego jego organizacji — dochody skarbu wybitnie wzrosły. W roku 1925 przeciętny miesięczny dochód z tego źródła wynosił 14,5 miljonów złotych, w okre-

sie od 1 stycznia do 1 lipca 1926 r. — 17,8 miljonów złotych, a od 1 lipca 1926 r. do 1 stycznia 1927 r. — 22,8 miljonów złotych.

Przeciętne miesięczne wpływy z monopolu spirytusowego do Skarbu Państwa w roku 1927 osiągnęły już cyfrę około 28 miljonów złotych, czyli o 35% więcej od przeciętnych miesięcznych roku 1926.

Ministerstwo Skarbu zdaje sobie sprawę, iż osiągane wpływy mogą i powinny się jeszcze wydatniej powiększyć. Konsumcja wyrobów monopolowych w byłej Kongresówce w ostatnich latach przed wojną wynosiła przeszło 2 litry spirytusu 100° na 1 mieszkańca. W porównaniu do konsumcji tych wyrobów na całym obszarze byłej Rosji oraz do konsumcji napojów alkoholowych w byłej Austrji i w Niemczech w tymże okresie przedwojennym — przytoczona liczba jest bodaj niską. Po wojnie konsumcja wyrobów monopolowych i spirytusu, używanego do wyrobu napojów alkoholowych w całej Polsce, wynosiła przeciętnie na 1 mieszkańca w r. 1926 — 1,66 litrów spirytusu 100° a w r. 1927 — 1,5 ltr.

Spadek konsumcji spowodowany został zarówno zmniejszeniem się siły nabywczej ludności, jak i dość silnie rozwiniętem przemytnictwem, tajnem gorzelnictwem oraz nadużyciami ze strony części prywatnego przemysłu wódczanego, trudniącego się wyrobem t. zw. wódek gatunkowych.

Walce z przemytnictwem, tajnem gorzelnictwem i nadużyciami Ministerstwo Skarbu w okresie pomajowym poświęciło dużo uwagi.

Przedewszystkiem dokonano szeregu zmian personalnych zarówno w samej centrali, jak i wśród urzędników kontroli skarbowej na prowincji.

Również pod kątem widzenia walki z nadużyciami niesumiennych wytwórców wódek gatunkowych znowelizowano rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 marca 1927 r. ustawę o monopolu spirytusowym, w kierunku rozciągnięcia monopolu państwowego na skażanie oraz rozlew spirytusu skażonego, jako też wprowadzono ścisłą rejestrację produkowanych w kraju wódek gatunkowych. Prace nad badaniem ogromnej ilości różnorodnych wódek gatunkowych, większość których stanowią wódki pseudo-gatunkowe, nadające się do likwidacji — prowadzi Centralne Laboratorjum Dyrekcji Państwowego Monopolu Spirytusowego, które od kwietnia 1927 r. dokonało już przeszło tysiąca prób.

W celu zwalczania nadużyć potajemnego gorzelnictwa oraz przemytnictwa poddaną została rewizji polityka sprzedaży wyrobów monopolowych. Jakkolwiek sprzedaż hurtowa tych wyrobów przez hurtownie państwowe dawała pewne oszczędności w dziedzinie wydatków handlowych, zostało jednak stwierdzone, iż system ten pozbawia warsztatu pracy znaczną ilość od lat istniejących firm handlowych branży wódczanej, które całą swą energję zwracają w kierunku sprzedaży różnego rodzaju pseudo-gatunkowych wódek, a nawet wódek tajnego rozlewu, co wpływa zkolei na poważne zwiększenie nielegalnej, względnie półlegalnej produkcji. Przyciągnięcie części tych firm do współpracy z P. M. S. drogą zwiększenia ilości t. zw. komisowych hurtowni wydatnie zmniejszyło szeregi osób, zwalczających dla egoistycznych celów monopol spirytusowy, lub też obniżających jego dochodowość.

Ponieważ Ministerstwo Skarbu zdaje sobie sprawę, iż dochód z monopolu spirytusowego zależy nietylko od wysokości podatku konsumcyjnego, stanowiącego przeciętnie 71% sprzedażnych cen spirytusu oraz wyrobów monopolowych, nietylko od zwalczania tajnego gorzelnictwa i różnego rodzaju nadużyć ze strony niesumiennych przemysłowców wódek gatunkowych, lecz i od zmniejszenia kosztów magazynowania spirytusu, jego rektyfikacji, rozlewu wódek czystych oraz kosztów handlowych, przeto na organizację Dyrekcji P. M. S. i całą jej gospodarkę Ministerstwo zwracało i zwraca baczną uwagę.

Należy podkreślić, iż wyraźne dążenie Rządów pomajowych do skomercjonalizowania przedsiębiorstw państwowych, do wydatnego polepszenia metod ich pracy, a przeto i do zwiększenia dochodu z nich, w monopolach państwowych napotyka największe trudności, ponieważ głównym celem monopolów jest, jak wiadomo, dostarczanie możliwie wielkich dochodów skarbowi Państwa. Cel ten stawia zgóry pewne granice komercjalizacji i zmusza do przeprowadzania jej w granicach dużo węższych, aniżeli to przewiduje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych i górniczych. Poza tem monopole wykonywują nietylko funkcje organów przemysłowo-handlowych, lecz poczęści i organów publiczno-prawnych. Ta dwoistość ich roli powoduje i dwoistość w systemie organizacji i metodach pracy P. M. S.

Jak wiadomo, rozwój produkcji i sprzedaży spirytusu uzależniony jest w poważnej mierze od należytego rozwoju zużycia spirytusu dla celów technicznych i przemysłowych, oraz wzrostu eksportu spirytusu. W celu zwiększenia zużycia spirytusu w kraju dla celów technicznych i przemysłowych Ministerstwo Skarbu umożliwiło powstanie rektyfikacji kutnowskiej dla produkcji spirytusu bezwodnego, używanego do mieszanek dla celów napędowych. Jednocześnie otoczony został poważną opieką eksport spirytusu i wyrobów alkoholowych. Niekorzystne konjunktury eksportowe dla polskiego spirytusu przy braku dostatecznie silnych finansowo i sprężystych organizacyj prywatnych, które mogłyby i potrafiły przeciwstawiać się monopolom państwowym innych krajów europejskich o charakterze kartelowym, stawiają jednak na porządku dziennym sprawę ewentualnego współudziału D. P. M. S. w organizacjach, mających na celu eksport spirytusu polskiego.

Jak już zostało zaznaczone, wobec ogromu zadań związanych z szybką organizacją pełnego monopolu spirytusowego na terenie całego państwa, nie można było narazie myśleć o osiągnięciu wydatniejszych rezultatów w dziedzinie usprawnienia organizacji wewnętrznej.

Dochody monopolu będą niewątpliwie wzrastać w dalszym ciągu — bez względu nawet na to, czy wzrastać będzie konsumcja i eksport spirytusu w miarę tego, jak dokonywać się będzie zapoczątkowana rozbudowa sieci wytwórni własnych, oraz hurtowni własnych, jakoteż w miarę dokonywanych prac nad podnoszeniem jakości wyrobów spirytusowych.

O wielkich możliwościach, istniejących jeszcze w tej dziedzinie, świadczy fakt, iż dochodowość Monopolu Spirytusowego nie dorównała jeszcze dochodowości Monopolu Tytoniowego, od której w pełni rozwoju swej normalnej, dobrze zorganizowanej działalności — winna być dużo większą.

XIV.

Państwowy Monopol Zapałczany.

Państwowy Monopol Zapałczany został powołany do życia ustawą z dn. 15-go lipca 1925 r. Powołanie tego monopolu było związane z jednej strony z zaciągniętą wówczas 6 miljonową dolarową pożyczką zapałczaną na 7%, z drugiej strony z tą sytuacją, jaka wytworzyła się w przemyśle zapałczanym pod wpływem dokonanej w r. 1924 reformy walutowej. Długotrwały kryzys lat 1924 i 1925, który zaznaczył się daleko idącym spadkiem produkcji i dochodowości przedsiębiorstw zapałczanych, spowodował mianowicie przejście największych z tych przedsiębiorstw w ręce wysoce zainteresowanego w opanowaniu polskiej produkcji zapałczanej międzynarodowego trustu zapałczanego. Po-

wyższe przesunięcie własności stworzyło podstawy do wystąpienia „polskich" producentów zapałek z projektem monopolu, mającego ulec następnie wydzierżawieniu elementowi fachowemu, jakim miał być międzynarodowy trust zapałczany. Projekt ten został zasadniczo przyjęty przez ówczesnego Ministra Skarbu, pomiędzy innemi i ze względu na istniejącą jakoby potrzebę renowacji urządzeń fabrycznych, czego właściciele fabryk z braku środków pieniężnych podjąć się nie mogli.

Rząd obecny, wobec powyższego, za wyniki gospodarki tego monopolu odpowiedzialności nie ponosi, wykonywując ze swojej strony lojalnie postanowienia umowy zawartej przez jego poprzedników.

Dochody Państwa z Monopolu Zapałczanego składają się zgodnie z umową z czynszu dzierżawnego i z połowy czystego zysku przedsiębiorstwa. Z czynszu dzierżawnego wpłynęło w okresie od 1. X. 1925 do 30. IX. 1926 r. — 8,2 milj. zł. i w okresie od 1. X. 1926 r. do 30. IX. 1927 r. 8,6 milj. zł. Wielkość czystego zysku w ciągu tych dwóch okresów nie dała się jeszcze oficjalnie stwierdzić wobec znacznych różnic w jego ocenie pomiędzy Ministerstwem Skarbu i Spółką Dzierżawną na tle interpretacji umowy. Rozmiary produkcji zapałczanej uwidocznione są w następującej tablicy:

Miejscowość wzgl. nazwa fabryki	Produkcja (ilość skrzyń po 50 000 pudełek za 11 miesięcy)			
	1924 r.	1925 r.	1926 r.	1927 r.
1. Błonie	—	—	20.904	19.874
2. Mszczonów	47.020	54.739	24.172	23.081
3. Bracia Stabrowscy, Poznań	—	—	18.186	12.859
4. Progres-Wulkan, Pińsk	17.716	20.132	22.091	19.868
5. Silesia, Czechowice	10.590	18.918	27.892	24.101
6. Częstochowa	10.239	10.215	15.644	14.570
7. Płomyk, Warszawa	5.931	13.007	15.709	15.373
8. Marjos, Grodno	4.394	2.112	6.668	4.045
9. Watra, Stryj	4.754	7.977	9.595	9.286
0. Promień, Bydgoszcz	125	—	—	3.912
11. Iskra, Poznań	1.882	—	—	—
12. Ekspres, Wilno	—	—	—	—
13. Sroda	—	—	—	—
14. Zar, Międzyrzec	351	—	—	—
15. Wulkan, Równe	1.532	512	—	—
16. Żnicz, Kraków	973	—	—	—
17. Elektra, Słonim	2.215	6.488	—	—
18. Blask, Warszawa	—	—	—	—
19. Wilja, Wilno	200	537	—	—
20. Płomień, Lwów	—	294	—	—
21. Świt, Kraków	—	62	—	—
22. Znicz, Wilno	—	—	—	—
	107.922	134.993	160.861	146.969

Zapowiadane inwestycje w ciągu okresu sprawozdawczego dokonane zostały w minimalnych rozmiarach, nie dosięgających nawet połowy wydatków na wyższą administrację (w tej liczbie na liczny personel zagranicznych specjalistów techników).

XV.

Monopol soli.

W odróżnieniu od monopolu tytoniowego i spirytusowego, które są zupełnemi monopolami obejmującemi zarówno produkcję, jak sprzedaż na obszarze całego państwa, monopol soli przedstawia mozaikę prawną.

Na obszarze Małopolski, dostarczającej $^2/_3$ produkcji soli, istnieje państwowy monopol własności i produkcji wprowadzony w r. 1835; na obszarze pozostałych dzielnic niema monopolu produkcji. Natomiast w dziedzinie sprzedaży wprowadzono dekretem Prezydenta z r. 1924 jednolity monopol handlu solą obejmujący całą Rzeczpospolitą. Państwową produkcją soli zarządza Min. Przemysłu i Handlu, monopol sprzedaży sprawuje Min. Skarbu.

Ten stan rzeczy pogłębiony przez system biurokratyczny oraz fakt, iż najwięcej obiecujące złoża soli znajdują się w ręku prywatnem, jest istotną przyczyną niedomagań państwowej gospodarki solnej. To też od dłuższego czasu skrystalizował się pogląd, iż w żywotnym interesie Państwa leży wprowadzenie pełnego, jednolitego, obejmującego cały obszar państwa monopolu soli. Niestety dążenia Rządu w tym kierunku spotkały się ze zdecydowanym oporem większości Sejmu.

Min. Skarbu opracowało projekt dekretu P. Prezydenta Rzeczypospolitej, przekazującego zarówno wykonywanie zarządu salin państwowych, jak i monopolu sprzedaży, mającej powstać samodzielnej jednostce gospodarczej, posiadającej własną osobowość prawną i działającej na zasadach prywatno-gospodarczych. Projekt ten jest obecnie przedmiotem rozważań w Min. Przemysłu i Handlu, które według projektu miałoby wybitny wpływ na kierunek pracy mającej powstać instytucji.

Niezależnie od biegu powyższych prac zasadniczych, podjęło Min. Skarbu we własnym zakresie działania akcję, mającą na celu usunięcie najwięcej dotkliwych braków dotychczasowej gospodarki.

I tak rozp. Min. Skarbu z dn. 28 czerwca 1926 r. wprowadzono *jednolite ceny soli jadalnej* (franco wagon stacja odbiorcza kolei normalnotorowych). Reforma ta nietylko zaspokaja słuszne życzenia konsumentów, ale przyczynia się do konsolidacji jednolitego organizmu gospodarczego Państwa.

Następnie, uwzględniając życzenia *rolnictwa w sprawie rozpowszechnienia soli bydlęcej*, Min. Skarbu zarządzeniami z dn. 30 listopada 1926 r. i 2 maja 1927 r. uchyliło poprzednie ograniczenia biurokratyczne w nabywaniu soli bydlęcej, oczekując dalszej poprawy po wprowadzeniu reformy zasadniczej wspomnianej na wstępie.

Dalszym etapem w dziele uzdrowienia gospodarki solnej będzie *wprowadzenie (wolnych) składów okręgowych*, co umożliwi większą równomierność produkcji i zabezpieczy odbiorców przed brakiem soli w okresie największego spożycia.

Uporządkowanie gospodarki kredytowej przy sprzedaży soli stanowi obecnie stałą troskę Min. Skarbu. Po przeprowadzeniu *kontroli* Biura Sprzedaży Soli zorganizowało Ministerstwo *stały, systematyczny i fachowy nadzór* nad działalnością handlową Biura sprzedaży. Poddano szczegółowej rewizji zdolność kredytową i udzielone zabezpieczenia wszystkich odbiorców. Udzielono szeregu praktycznych wskazówek, które normować będą działalność Biura Sprzedaży zarówno w kierunku podniesienia sprawności handlowej biura, jak i uwolnienia go od niepowołanych wpływów postronnych.

Następujące cyfry ilustrują wyniki reform przeprowadzonych w okresie od połowy r. 1926 do końca r. 1927.

Wpływy do kas skarbowych z monopolu soli wynosiły: w r. 1922 — 5,67 mil. zł.; w r. 1923 — 5,40 mil. zł.; w r. 1924 — 16,32 mil. zł.; w r. 1925 — 31,95 mil. zł.; w r. 1926 — 42,23 mil. zl.; w r. 1927 — 40,80 mil. zł.; *wzrost dochodów skarbowych*

w roku 1926 nastąpił nie w konsekwencji podwyższenia cen, lecz wskutek rozszerzenia rynku zbytu, o czem świadczą cyfry dotyczące sprzedaży. W roku 1927 czynnik ten niemal przestał działać. W danych warunkach ustroju gospodarki solnej trudno oczekiwać dalszego wydatnego zwiększenia się wpływów z uwagi na osiągnięcie przedwojennej granicy spożycia soli jadalnej, stanowiącej główną podstawę dochodów skarbowych.

Trwałe i wzmożone zasilenie Skarbu z monopolu soli może nastąpić jedynie po przeprowadzeniu gruntownej reorganizacji w duchu opracowanego przez Min. Skarbu projektu. Cele, które muszą być osiągnięte, są to: koncentracja produkcji na najkorzystniejszych złożach soli oraz zjednoczenie i usamodzielnienie gospodarki solnej, przy równoczesnem podniesieniu jej sprawności technicznej i handlowej.

XVI.

Uposażenie funkcjonarjuszów państwowych.

W przekonaniu, że postawienie i utrzymywanie administracji państwowej na wysokim poziomie nie da się urzeczywistnić bez zapewnienia osobom, będącym organami państwa, znośnych warunków bytu, Rząd poświęcił sprawie poprawy położenia materjalnego funkcjonarjuszów państwowych i osób wojskowych szczególną uwagę i to już na wstępie swej działalności. Szeroki program, jaki sobie Rząd w powyższej dziedzinie zakreślił, nie mógł jednak dotychczas zostać w całości wprowadzony w życie. Podwyższenie bowiem uposażeń kosztem naruszenia równowagi budżetu państwowego odbiłoby się w sposób wysoce niekorzystny na położeniu materjalnem samych funkcjonarjuszów państwowych. Program Rządu w dziedzinie poprawy bytu funkcjonarjuszów państwowych mógł i może być realizowanym tylko częściowo, etapami, a to w miarę poprawy położenia finansowego państwa i w miarę będącego wyrazem postępu w tym kierunku wzrostu wysokości nadwyżek dochodów państwa nad jego wydatkami. Z wyżej omówionego stanu rzeczy wynika, że równoczesne objęcie akcją poprawy bytu wszystkich kategoryj osób, pozostających w służbie państwowej, wysoce pożądane z punktu widzenia zasady równomiernego traktowania funkcjonarjuszów państwowych, nie dało się natychmiast urzeczywistnić.

Rozwój akcji Rządu w dziedzinie uposażeń funkcjonarjuszów państwowych i wojska przedstawia się w porządku chronologicznym, jak następuje:

Już wnosząc do ciał ustawodawczych projekt ustawy o prowizorjum budżetowem na okres trzeciego kwartału roku 1926, Rząd zrzekł się przedłużenia uprawnienia do uskutecznienia od uposażeń funkcjonarjuszów państwowych i osób wojskowych potrąceń procentowych, wprowadzonych ustawą o środkach zapewnienia równowagi budżetowej (t. zw. ustawa sanacyjna) [1]) na okres pierwszego kwartału roku 1926 i przedłużonych następnie na okres drugiego kwartału roku 1926 [2]).

Zarówno przykład innych państw, jak i zrozumienie obowiązków, wynikających z wyjątkowego położenia geograficznego państwa polskiego, spowodowały Rząd do rozpoczęcia akcji poprawy bytu osób, pozostających w służbie państwowej, od podwyższenia uposażeń korpusów oficerskiego i podoficerskiego armji. Uczyniono to w formie przyznania oficerom i podoficerom dodatków służbowych, kosztem rocznego wydatku w kwocie około 20.000.000 zł.

W listopadzie 1926 r. przyznano funkcjonarjuszom cywilnym i tym osobom wojskowym, które nie miały prawa do dodatku służbowego, o którym była wyżej mowa, jednorazowy zasiłek w wysokości 20% uposażenia [3]), co obciążyło Skarb Państwa jedno-

[1]) Art. 2 ustawy z dn. 22 grudnia 1925 (Dz. U. R. P. Nr. 129, poz. 918).
[2]) Ustawa z dnia 31 marca 1926 (Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 208), oraz ustawa z dnia 30 kwietnia 1926 (Dz. U. R. P. Nr. 42, poz. 258).
[3]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 4 listopada 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 110, poz. 642).

razowym wydatkiem w kwocie około 9.000.000 zł. Od dnia 1 stycznia 1927 r. podwyższono uposażenie o 10%[1]). Wydatek związany z tą podwyżką obciążył budżet administracji wydatkiem, wynoszącym około 50.000.000 zł. rocznie.

Ustawą z dnia 1 marca 1927 r.[2]) uchylono szereg niekorzystnych dla nauczycielstwa szkół państwowych wszelkich kategoryj postanowień ustawy t. zw. sanacyjnej (ustawa z dnia 22 grudnia 1925 r. o środkach zapewnienia równowagi budżetowej Dz. U. R. P. Nr. 129, poz. 918). I tak zmniejszono maksymalną ilość godzin nauczania dla nauczycieli szkół średnich, posiadających więcej niż 15 lat służby oraz podwyższono do wysokości, przewidzianej w ustawie z dnia 9. X. 1923 r. o uposażeniu funkcjonarjuszów państwowych i wojska następujące należności: dodatki dla rektorów, dziekanów i kierowników zakładów naukowych szkół akademickich, wynagrodzenia za godziny zlecone, dodatki za kierownictwo dla nauczycielstwa szkół średnich i powszechnych, dodatki za administrację dla nauczycieli tych ostatnich szkół, dodatki dla nauczycieli szkół średnich zawodowych oraz dla nauczycieli zawodowych w szkołach specjalnych.

Wymieniona ustawa z dnia 1 marca 1927 przywróciła również dodatki dla inspektorów szkolnych i ich zastępców oraz podwyższyła do wysokości obowiązującej przed wejściem w życie ustawy t. zw. sanacyjnej dodatki za kierownictwo, przywiązane do pewnych stanowisk w służbie sędziowskiej i prokuratorskiej.

Wydatki osobowe administracji zwiększyła powyższa ustawa o kwotę około 2.850.000 zł. rocznie.

W rozpoczętym z dniem 1 kwietnia 1927 r. okresie budżetowym przyznano zarówno funkcjonarjuszom państwowym w służbie czynnej[3]), jak i emerytom, wdowom oraz sierotom[4]) po funkcjonarjuszach państwowych dwukrotnie jednorazowe zasiłki. Obciążyło to budżet administracji następującemi kwotami: na pokrycie wydatku na zasiłek dla funkcjonarjuszów w służbie czynnej, wypłacony w dniach 1 października i 1 grudnia 1927 r., przypada około 42.000.000 zł., zaś na jednorazowe zasiłki dla emerytów, wdów i sierot około 8.000.000 zł., wydatek na jednorazowy zasiłek dla funkcjonarjuszów w służbie czynnej, płatny w dniach 25 stycznia i 10 marca 1928 r.[5]), wynosi około 28.000.000 złotych, wydatek wkońcu na płatny w tych samych terminach jednorazowy zasiłek dla emerytów, wdów i sierot około 3.600.000 zł.

Definitywną regulację płac pracowników państwowych Rząd zgodnie ze swoją zapowiedzią uzależnia od wprowadzenia stałego podatku majątkowego i zwiększenia podatku gruntowego, co może nastąpić jedynie w drodze ustawodawczej.

XVII.

Przedsiębiorstwa państwowe.

Rola przedsiębiorstw państwowych nie była w Ministerstwie Skarbu do przewrotu majowego należycie oceniona. Pod tym względem stosunek do przedsiębiorstw państw. cechowała niechęć, wyrazem której stawało się dążenie do wyzbywania się poszczególnych objektów w imię zasady, że Państwo nie może być nigdy dobrym przedsiębiorcą. W związku z tym stosunkiem kwestja szeregu ważkich gospodarczo przedsiębiorstw zo-

[1]) Art. 8 ustawy z dnia 18 grudnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 125, poz. 725).
[2]) Dz. U. R. P. Nr. 27, poz. 207.
[3]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 sierpnia 1927 r. (Dz. U. R. P Nr. 73, poz. 632) w brzmieniu, zmienionem rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 września 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 81, poz. 699), oraz z dnia 17 grudnia 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 112, poz. 948).
[4]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 listopada 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 104, poz. 902).
[5]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 stycznia 1928 r. (Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 42).

stała powierzona Bankowi Gospodarstwa Krajowego. Delegaci Skarbu Państwa do pozostałych przedsiębiorstw — mianowani byli niemal wyłącznie pod kątem widzenia powiększenia ich niedostatecznego uposażenia. Sprawozdań nie wymagano i nie składano. Brakowało nawet pełnego spisu przedsiębiorstw podług ich przynależności do poszczególnych Ministerstw. Powyższy stosunek uległ po przewrocie majowym radykalnej zmianie. Zrozumiano przedewszystkiem, iż Państwo nawet w osobie swego resortu skarbowego nie może się zapatrywać na swe przedsiębiorstwa wyłącznie jako na źródło dochodów; uznano następnie, że rola przedsiębiorstw winna być bez porównania szerszą oraz że mogą i winny one stać się poważnym orężem polityki gospodarczej. W związku z powyższą zmianą w poglądach na rolę przedsiębiorstw państwowych, idąc na konieczną komercjalizację szeregu z nich, Ministerstwo Skarbu poszło jednocześnie po linji centralizacji dyspozycyj w odniesieniu do wszystkich tych objektów w Radach Nadzorczych i Zarządach, w których posiadało swych delegatów. Został stworzony w tym celu w Wydziale Polityki Finansowo-Gospodarczej specjalny referat przedsiębiorstw państwowych, oraz referat inwentaryzacji mienia państwowego; tymczasowe wyniki prac tego referatu zostaną już ogłoszone w Roczniku Statystycznym Ministerstwa Skarbu za 1925 i 1926 r. W swej praktycznej działalności w odniesieniu do przedsiębiorstw państwowych, Ministerstwo Skarbu kierowało się i kieruje następującemi wytycznemi:

1) Ministerstwo stoi na stanowisku sprzedawania względnie oddawania w dzierżawę tych wszystkich objektów majątkowych i przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych, które albo nie mają znaczenia z punktu widzenia obrony państwa, albo są bez znaczenia pod względem gospodarczym, nie mogą być użyte w razie potrzeby dla paraliżowania niezgodnej z interesami państwa polityki gospodarczej poszczególnych gałęzi przemysłu i handlu, względnie dla kontroli kosztów produkcji i cen.

2) Ministerstwo nie uważa za pożądane przyjmowanie, względnie zachowywanie mniejszościowych udziałów Skarbu Państwa w przedsiębiorstwach mieszanych, ponieważ udział mniejszościowy nie daje dostatecznego wpływu na gospodarkę przedsiębiorstwa, nie pozwala na używanie go w charakterze oręża polityki gospodarczej Rządu, stanowi jedną z form ukrytej i tem samem niepożądanej pomocy Rządu (pomoc udzielana przez Rząd poszczególnym przedsiębiorstwom prywatnym musi nosić charakter jawny), oraz stwarza sytuację, która ułatwia później i usprawiedliwia w odniesieniu do takich przedsiębiorstw szereg posunięć, uznawanych w normalnych stosunkach za nieusprawiedliwione a nawet karygodne.

3) Za gospodarczo ważne z powyższego widzenia uznaje Ministerstwo takie przedsiębiorstwa, które należą do gałęzi przemysłu dostarczających surowców, względnie półfabrykatów użytkowanych szeroko w innych gałęziach gospodarstwa społecznego, szczególniej wówczas, gdy wspomniane gałęzie przemysłu dają się łatwo kartelizować. Przykładowo wspomnimy tu węgiel i naftę. Do gospodarczo ważkich zalicza również Ministerstwo przedsiębiorstwa, należące do gałęzi przemysłu dostarczających podstawowych wyrobów innym gałęziom gospodarstwa narodowego, o rozwój i pomyślność których państwu szczególnie chodzi. Przykładem służyć tu mogą nawozy sztuczne. Następnie w grę wchodzą przedsiębiorstwa t. zw. „użyteczności publicznej". We wszystkich wymienionych typach przedsiębiorstw Ministerstwo dąży nie tylko do utrzymania istniejącego stanu posiadania, lecz stara się wpływ swój możliwie zwiększyć.

4) Ministerstwo działa w granicach swego wpływu w kierunku powiązania przedsiębiorstw i instytucyj kredytowych państwowych oraz państwa jako konsumenta wspólnością interesów przez: a) powiększenie spożycia wytwarzanych w przedsiębiorstwach państwowych artykułów i nawiązywanie bezpośrednich stosunków handlowych, b) ogniskowanie operacyj kredytowych przedsiębiorstw w państwowych instytucjach kredytowych. W związku z tą linją przeprowadzono np. w „Skarbofermie" uchwałę o przenie-

sieniu kapitału w wysokości 1 i pół miljona dolarów z banków francuskich do Banku Gospodarstwa Krajowego, oraz zlikwidowano pożyczkę angielską „Polminu".

5) Bezpośrednio w stosunku do przedsiębiorstw państwowych, Ministerstwo stara się w granicach możliwości finansowych uwzględnić uznawaną potrzebę podnoszenia poziomu technicznego, udoskonalania gospodarki handlowej pod kątem widzenia zmniejszenia kosztów produkcji i sprzedaży, rozszerzenia istniejących działów produkcji, względnie tworzenia nowych, o ile ich powstania wymaga interes gospodarczy państwa, oraz polepszenia warunków pracy robotników i wprowadzania najnowszych metod naukowej organizacji pracy.

XVIII.

Cła.

Na politykę celną wywierają swój wpływ trzy Ministerstwa: Skarbu, Przemysłu i Handlu oraz Rolnictwa. Wpływ jednak Ministerstwa Przemysłu i Handlu był dominujący. Wobec tego polityka celna jest omówiona szczegółowo w sprawozdaniu Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

W niniejszym rozdziale zostały natomiast omówione sprawy związane z zadaniami wprowadzenia ładu prawnego do systemu celnego, zadaniami organizacyjnemi i technicznemi oraz usprawnieniem funkcjonowania samego aparatu celnego.

W dziedzinie celnej elementem najbardziej utrudniającym opanowanie sytuacji okazał się brak jednolitego ustawodawstwa, obejmującego całokształt prawa celnego. To, co do tej pory obowiązuje, jest tylko częściowem załatwieniem zagadnienia, przygotowanem swego czasu z wielkim pośpiechem i posiadającem z natury rzeczy wiele wad i niedopatrzeń.

W związku z tem trzeba było prace przygotowawcze podjąć przedewszystkiem w trzech kierunkach, t. j. w opracowaniu projektów:

1) taryfy celnej i rozporządzenia o taryfie celnej,
2) właściwej ustawy celnej, dotyczącej ustroju celnego i postępowania celnego, oraz
3) rozporządzenia o straży celnej.

Wszystkie te prace, wymagające znacznego nakładu pracy, zostały wykonane częściowo lub w całości, częściowo zaś nawet wprowadzono już w życie.

Taryfa celna.

Materjał orjentacyjny dla przyszłej polskiej taryfy celnej zbierany jest przez liczne podkomisje, istniejące przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu. Z zebranego materjału Ministerstwo Skarbu opracowuje właściwą nomenklaturę taryfy celnej, dając potrzebną strukturę i systematyczny układ. Prace te zostały już bardzo daleko posunięte.

Niezależnie od tego Ministerstwo przygotowuje obszerne i szczegółowe objaśnienia do taryfy celnej, które zostaną wydane w formie podręcznika i będą stanowiły zarazem naukę o towaroznawstwie celnem dla użytku urzędników celnych.

Ustawa celna.

Polskie przepisy celne powstały, jak wiadomo, w okresie, który cechował się dużą płynnością stosunków, oraz zmiennym charakterem polityki celnej, wobec czego muszą one być z natury rzeczy dopasowane do obecnego okresu stabilizacji walutowej i gospodarczej. Pozatem są one niekompletne i obejmują tylko najpilniejsze zagadnienia najogólniej ujęte; niektóre dziedziny celnictwa regulowane są dotąd zaborczemi ustawami i przepisami. Ten stan rzeczy wymagał zmiany oraz uporządkowania prawnego, o co

upomniało się najintensywniej samo życie. Wobec tego przystąpiono do opracowania projektu polskiej ustawy celnej, któraby objęła całokształt spraw do niej należących i pozwoliła na rozwinięcie systemu celnego według najnowszych teoryj. Projekt tej ustawy został opracowany, jako projekt „rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o ustroju celnym i postępowaniu celnem". Zawiera on postanowienia zasadnicze, które uzupełnione będą szeregiem przepisów wykonawczych.

Straż celna.

Ochrona granic prowadzona była według 2 różnych systemów. Dla uzgodnienia tych systemów i dla wprowadzenia możliwie najbardziej zbliżonego do jednego typu sposobu ochrony granic i samej organizacji tej ochrony oraz jej usprawnienia w dziedzinie walki z przemytnictwem, został powołany do życia przy Ministerstwie Skarbu Naczelny Inspektorat Straży Celnej, podległy bezpośrednio Ministrowi Skarbu. Inspektorat ten załatwia sprawy organizacyjne, wyszkolenia, materjalnego zaopatrzenia oraz budżetowe korpusu straży celnej. Reorganizacja straży celnej opartą została na rozporządzeniu Ministra Skarbu z dnia 31 sierpnia 1927 r., ogłoszonem w Nr. 82 Dziennika Ustaw R. P. pod poz. 716. Straż Celna tworzy osobny umundurowany i uzbrojony korpus, zorganizowany pod względem dyscypliny na sposób wojskowy.

Administracja celna.

W tej dziedzinie, poza wspomnianą już wyżej reorganizacją straży celnej, dokonano reorganizacji samego Departamentu Ceł, zmniejszając przytem liczbę wydziałów tego Departamentu z 6-ciu do 4-ch. Następnie przekazano, w związku z wejściem w życie karnej ustawy skarbowej, orzecznictwo w sprawach celno-karnych władzom i urzędom celnym. Dotychczas, zgodnie z obowiązującemi ustawami państw zaborczych, orzecznictwo to sprawowane było w różnych dzielnicach państwa, przez sądy, władze i urzędy celne, bądź też władze i urzędy skarbowe. Ujednostajnienie tego orzecznictwa na całym obszarze Rzeczypospolitej i poruczenie go, o ile chodzi o instancje administracyjne, wyłącznie władzom i urzędom celnym, mającym bezpośrednią styczność z obrotem towarowym z zagranicą i obeznanym z przepisami celnemi, stanowi ważny krok naprzód w kierunku usprawnienia tej gałęzi służby.

Celem ujednostajnienia sposobu zastosowania obecnie istniejącej taryfy celnej i jednolitego taryfowania towarów, wprowadziło Ministerstwo osobny ilustrowany dodatek miesięczny do Dziennika Urzędowego Ministerstwa Skarbu. Dodatek ten stanowi zbiór najważniejszych orzeczeń taryfowych, jest więc publikacją, której brak dawniej powodował najrozbieżniejsze taryfowanie jednego i tego samego towaru oraz powtarzające się spory, odnoszące się do jednego i tego samego przedmiotu, lecz pochodzące z różnych urzędów celnych, niezawiadomionych o zapadłem rozstrzygnięciu.

W tym samym celu zainicjowano utworzenie przy Ministerstwie Skarbu Muzeum próbek i wzorów towarowych, z odpowiedniemi kartami opisowemi i statystycznemi.

Ochrona celna przed przemytnictwem została wzmocniona bezpośrednio (przeprowadzona reorganizacja Straży Celnej) i pośrednio (stworzenie wywiadu specjalnego).

Kontrola nad czynnościami urzędów celnych została również wzmocniona.

Wpływy z ceł.

Wpływy z ceł ujawniają silne wahania w związku ze zmianami, jakie zachodziły w przywozie towarowym do Polski. Po okresie stałej i silnej zwyżki tych wpływów w latach 1924—1925, która maximum swe osiągnęła w pierwszej połowie 1925 r., miał miejsce, począwszy od drugiej połowy 1925 r., silny spadek wpływów z ceł, przyczem minimum tych wpływów przypadło na pierwszy kwartał 1926. Po przełomie majowym

wpływy z ceł zaczęły ponownie wzrastać, przyczem wzrost ten zaznaczył się szczególnie silnie w ostatnim kwartale roku, w związku z podpisaniem układu o pożyczce zagranicznej. W kwartale tym powyższe wpływy osiągnęły wysokość w poprzednich latach niespotykaną. Porównawczo, dla okresów od 1 kwietnia do 31 grudnia zmiany zachodzące w wysokości wpływów z ceł ilustruje następujące zestawienie:

Okres	Cła	W tem			
		przywozowe	wywozowe	Różnica	
			w miljonach złotych		
od 1. IV. — 31. XII. 1924/1925	209,2	200,2	9,0	—	—	—
„ 1. IV. — 31. XII. 1925/1926	201,3	196,3	5,0	— 7,9	— 3,9	—4,0
„ 1. IV. — 31. XII. 1926/1927	151,4	146,1	5,3	—49,9	—50,2	+0,3
„ 1. IV. — 31. XII. 1927/1928	252,3	245,8	6,5	+100,9	+99,7	—1,2

Wynika z niego, iż ostatni okres dał w porównaniu do poprzedniego przeszło 100 mil. zł. a w porównaniu do okresu 1924/25 przeszło 43 mil. zł. więcej. Tak silnego wzrostu wpływów nie można traktować jako zjawiska całkowicie usprawiedliwionego i pożądanego, jakkolwiek wzrost ten jest wynikiem poważnej poprawy wewnętrznej sytuacji gospodarczej kraju.

Wykaz wpływów z ceł za czas od 1. V. 1925 do 30. IV. 1926.

	Rzeczpospolita Polska		Wpłaty W. M. Gdańska	Razem
	Przywóz	Wywóz		
	złotych			
1925 r.				
Maj	25.192.249,94	696.217,91	1.667.132,82	27.555.600,67
Czerwiec	21.103.115,59	426.844,99	5.051.741,90	26.581.702,48
Lipiec	17.479.030,50	692.284,75	8.542.183,20	26.713.498,45
Sierpień	16.132.066,85	502.135,57	5.707.473,94	22.341.676,36
Wrzesień	11.910.008,34	462.810,64	3.493.733,17	15.866,552,15
Październik	10.883.038,37	583.852,62	4.386.316,05	15.853.207,04
Listopad	8.842.264,04	479.461,07	3.182.600,08	12.504.325,19
Grudzień	10.880.449,31	530.649,93	5.551.022,37	16.962.121,61
1926 r.				
Styczeń	8.477.254,28	637.645,55	2.935.248,72	12.050.148,55
Luty	8.677.807,89	789.181,30	1.851.495,10	11.318.484,29
Marzec	11.443.777,02	876.818,17	2.560.617,23	14.881.212,42
Kwiecień	11.271.725,81	882.750,16	4.283.926,29	16.438.402,26
Razem	162.292.787,94	7.560.652,66	49.213.490,87	219.066.931,47

Wykaz wpływów z ceł za czas od 1. V. 1926 do 31. XII. 1927.

	Rzeczpospolita Polska		Wpłaty W. M. Gdańska	RAZEM
	Przywóz	Wywóz		
	złotych			
1926 r.				
Maj	9.615.063,43	831.547,33	2.798.007,29	13.244.618,05
Czerwiec	10.111.453,74	691.560,47	3.505.276,89	14.308.291,10
Lipiec	11.756.020,03	672.263,86	4.387.403,52	16.815.687,41
Sierpień	11.249.364,96	476.140,20	4.179.741,83	15.905.246,99
Wrzesień	13.177.248,06	421.653,31	2.766.517,23	16.365.418,60
Październik . . .	14.790.389,21	445.200,26	3.540.573,57	18.776.163,04
Listopad	15.405.516,29	466.010,67	2.205.732,92	18.077.259,88
Grudzień	18.221.602,30	430.550,76	2.512.863,43	21.165.016,49
1927 r.				
Styczeń	16.124.905,50	607.405,48	2.236.758,14	18.969.069,12
Luty	14.560.054,43	868.085,05	895.543,01	16.323.682,49
Marzec	22.058.800,21	1.331.125,88	3.632.277,58	27.022.203,67
Kwiecień	20.074.771,10	1.013.235,82	1.959.441,02	23.047.447,94
Maj	21.118.159,90	779.365,05	10.538.676,30	32.436.201,25
Czerwiec	19.760.232,51	755.829,44	1.627.468,42	22.143.530,37
Lipiec	18.595.165,32	761.976,45	10.258.286,30	29.615.428,07
Sierpień	19.099.835,63	621.533,02	1.951.038,79	21.672.107,44
Wrzesień	20.635.401,85	623.980,25	7.467.261,18	28.726.643,28
Październik . . .	21.558.355,34	729.700,85	4.022.880,02	26.310.936,21
Listopad	25.632.726,14	632.970,48	7.528.704,23	33.794.400,85
Grudzień	29.211.039,53[1])	590.345,03[1])	4.691.558,20	34.492.942,76
Razem . .	352.755.805,48	13.750.479,66	82.706.009,87	449.212.295,01

XIX.

Kontrola ubezpieczeń.

Okres roku 1926—1927 połączony był z tak zasadniczemi zmianami w dziedzinie ubezpieczeń, że nie sposób je wyczerpać w krótkiem omówieniu, które ma dać tylko ogólny pogląd na dziedzinę ubezpieczeń majątkowych. W każdym razie, podkreślić należy, że reformy były w tej dziedzinie istotne i sięgnęły głęboko w stosunki zarówno ekonomiczne, jak i prawne.

A zatem, w pierwszym rzędzie wymienić należy tu rewizję ustawodawstwa w zakresie przymusowych ubezpieczeń budowli od ognia, na podstawie której przeprowadzono gruntowne zmiany w instytucji przymus ten wykonywującej a noszącej obecnie nazwę Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych. Zmiany te wyrażają się w ściślejszem zespoleniu instytucji z władzą państwową, ustaleniu odpowiedzialności kierownictwa i w jasnem uregulowaniu praw i obowiązków ubezpieczeniowych zarówno zakładu, jak i właścicieli nieruchomości. Już rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 października 1924 było w tej dziedzinie znacznym krokiem naprzód, niemniej

[1]) Nieskorygowane na podstawie ostatecznych zamknięć rachunkowych.

jednak nie było wówczas możliwem całkowite zreformowanie Rady instytucji, tudzież ustalenie odpowiedzialności służbowej organów kierowniczych. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 maja 1927 r. zmniejszyło skład Rady z 49 osób na 20, w czem 13 przedstawicieli sejmików wojewódzkich, 4 przedstawicieli miast Krakowa, Lwowa, Wilna, Łodzi, wybranych przez odnośne Rady Miejskie, wreszcie 3 delegatów z nominacji Ministra Skarbu. Zmieniono również ustrój Rady w tym kierunku, że przewodniczy jej naczelny dyrektor, zaś uchwały wymagają zatwierdzenia władzy nadzorczej, co tłumaczy się koniecznością kontroli, by sprawy mające znaczenie ściśle gospodarczo-techniczne nie były przedmiotem ewentualnej własnej polityki Rady, sprzecznej czasami z interesami instytucji. Na czele instytucji stoi obecnie naczelny dyrektor mianowany przez Ministra Skarbu, który jest odpowiedzialny za tok prac instytucji. Dodatnie rezultaty uzdrowienia stosunków w instytucji są już dziś widoczne. Przedewszystkiem nowy zarząd obniżył na rok 1927 bardzo znacznie taryfy składek; obniżka ta wynosi conajmniej 12% i dochodzi do 30%, w zależności od dzielnicy i miejscowości. Stwierdzono bowiem ze strony Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń, że taryfa była zbyt wygórowana. Na skutek tych zarządzeń ubezpieczenie stało się tańsze i przystępniejsze, szacunki zaś, które do czasu przeprowadzonych zmian były w znacznym stopniu niższe od istotnej wartości ubezpieczonych nieruchomości, obecnie uległy zasadniczym zmianom. Przedewszystkiem w b. Kongresówce podniesiono szacunki o $^1/_3$, zaś w województwach wschodnich o 50% szacunków dotychczasowych. W ciągu r. 1928 szacunki te ulegną dalszemu podwyższeniu i tą drogą odszkodowanie pogorzelowe stanie się bliższe rzeczywistej stracie. Ważnym jest również fakt zniesienia opłat za oszacowania ogółowe, które obecnie dokonywane są bezpłatnie.

Bardzo wydatna była w okresie sprawozdawczym akcja zapobiegawcza w walce z klęską ogniową. Podczas, gdy w r. 1925 na rzecz tej akcji przeznaczono kwotę 1.860.000 złotych, to na 1927 rok przeznaczono kwotę 4.150.000 zł.

Stan ubezpieczeń Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w r. 1927, przedstawia się w porównaniu z latami poprzedniemi, jak następuje:

Dział obowiązkowy.

Rok	Ilość nieruchomości	Ilość budowli	Składka w zł.	Kapitały zapasowe
1924	3.067.571	—	21.941.603	224.918
1925	3.289.658	9.299.138	29.075.702	2.998.329
1926	3.368.381	9.479.147	32.379.408	7.871.812
1927	składka preliminowana	—	34.000.000	13.808.806

Cyfry powyższe uwidaczniają stopniową intensyfikację działalności zakładu, wyrażającą się przedewszystkiem w ogarnianiu coraz większej ilości budynków i wzroście składek w tym samym niemal stosunku, pomimo wspomnianej obniżki taryfy. Znaczny jest również wzrost kapitałów zapasowych. Za słuszną uważać należy zmianę polityki w dziedzinie ubezpieczeń dobrowolnych, obecnie bowiem instytucja idzie w najbardziej racjonalnym kierunku, mianowicie, w kierunku propagandy ubezpieczeń drobniejszych, jak ruchomości domowych, inwentarzy i ruchomości rolnych na wsi, a nie poświęca, jak przedtem, zbyt wielkiej uwagi ryzykom fabrycznym, które specjalnie nie wymagają ubezpieczeniowej opieki państwa. Dzięki swej obecnej polityce, instytucja powinna stać się narzędziem szerzenia kultury ubezpieczeniowej wśród ludności nieuświadomionej, przyczem trzeba zaznaczyć, że t. zw. portfel cywilny jest również i pod względem technicznym znacznie korzystniejszy od ryzyk fabrycznych, gdyż skutkiem masowości daje łatwiejszą możność wyrównania.

Dział gradowy okazał się w r. 1927 we wszystkich prywatnych instytucjach wybitnie szkodowym. Okazuje się jednak, że skutkiem szczęśliwego doboru ryzyk portfel gradowy Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych dał względnie korzystne rezultaty i jak dotąd dział ten, prowadzony od 3 lat przez Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, pozwala na ocenę optymistyczną.

Najmniej intensywnie rozwija się dział ubezpieczeń żywego inwentarza od pomoru. Do działu tego instytucja dopłaca znaczne fundusze. Pomimo to, dział ten, ze względu na jego wysoce propagandowe znaczenie, nie zostanie zlikwidowany.

W dziale ubezpieczeń budowli od ognia m. st. Warszawy, który to obszar wyłączony jest z zakresu działania Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych i prowadzony jest przez Magistrat m. st. Warszawy, r. 1927 jest rokiem przełomowym, gdyż obowiązująca ustawa z r. 1844 została zastąpiona przez nowe normy prawne, ujęte w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 grudnia 1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia budowli m. st. Warszawy. Rozporządzenie to, zawierające 63 artykuły, stwarza w zakresie prowadzenia tych ubezpieczeń nową organizację i nowy stan prawny. O ile dotąd ubezpieczenia były prowadzone przez wydział magistratu, to obecnie stworzony zostaje samodzielny zakład, jako instytucja prawno-publiczna na wzajemności oparta z zarządem, będącym emanacją właścicieli nieruchomości; szereg spraw instytucji podlega kompetencji Magistratu i Rady Miejskiej m. st. Warszawy. Zakład posiadać będzie odrębność finansową, wszelako budżet i etaty zakładu uchwalone będą przez Radę Miejską. Rozporządzenie normuje szczegółowo zasady odpowiedzialności zakładu, ustala normy dotyczące oszacowania, taryfy składek i odszkodowań, a dalej reguluje prawa i obowiązki właścicieli budowli, tudzież zasady nadzoru państwowego. Rozwój interesu w dziedzinie ubezpieczeń m. st. Warszawy przedstawia się jak następuje:

Rok	Zbiór składek zł.	Kapitały zapasowe zł.
1924	349.971	—
1925	1.300.000	—
1926	1.182.522	—
1927	1.343.875	240.614

Znaczny krok naprzód uczyniły w roku 1927 ubezpieczeniowe instytucje publicznoprawne w b. zaborze pruskim, mianowicie Krajowe Ubezpieczenie Ogniowe w Poznaniu, instytucja rozciągająca swą działalność na terenie województwa Poznańskiego i Pomorskiego, Stowarzyszenie Ubezpieczeń w Toruniu, które działa na terenie województwa Pomorskiego. Zakłady te przeszły z końcem 1926 roku i w ciągu 1927 r. okres gruntownych zmian w zakresie swej gospodarki, a to na skutek rewizyj przeprowadzonych przez Państwowy Urząd Kontroli Ubezpieczeń. W jednej i w drugiej instytucji zmieniono dyrekcje i zreformowano cały szereg urządzeń, które powodowały chaos w gospodarce, zagrażając wprost bytowi tych zakładów. Obecnie uwidaczniają się już korzystne rezultaty nowego kierownictwa, współpraca zaś zarządów z władzami nadzorczemi ułatwia rozwiązywanie wielu trudności, które w toku pracy mogą się wyłaniać.

Przechodząc do dziedziny ubezpieczeń prywatnych, należy szczególnie podkreślić, że r. 1927 zaznaczył się w tym dziale również nader doniosłemi zmianami, i to niemniejszego znaczenia niż w dziedzinie zakładów publicznych. W pierwszym rzędzie trzeba wskazać na podstawę tych zmian, t. j. ożywienie życia gospodarczego i stabilizację stosunków ekonomicznych. Ożywienie życia gospodarczego odbija się przedewszystkiem na działalności prywatnych zakładów, gdyż wywołuje zapotrzebowanie ubezpieczeń, a zwłaszcza ubezpieczenie towarów, maszyn, fabryk i transportów. Następnie, wzrastający

dobrobyt wpłynął ożywiająco na rozwój ubezpieczeń na życie. Dzięki temu zbiór składek i suma ubezpieczeń zaczęły wzrastać, co w znacznym stopniu zwiększyło rozmiar odpowiedzialności zakładów. Stąd potrzeba wzmocnienia kontroli ze strony władz rządowych. Odpowiedzialność, wyrażona w sumach stałych, nie może być porównaną z odpowiedzialnością z czasów inflacji, gdy ubezpieczenie było w pewnym stopniu fikcją, skutkiem czego można było zaniedbywać elementarne nieraz zasady gospodarki ubezpieczeniowej. Dziś jest konieczny powrót do pedanterji, cechującej interes asekuracyjny i wysiłki władzy nadzorczej idą właśnie w kierunku uzgodnienia działalności zakładów ubezpieczeń z wymogami dobrej gospodarki. Rewizje są ważnym czynnikiem, sprowadzającym sanacje zakładów; są one przeprowadzane intensywnie. W drugiej połowie 1926 roku i w ciągu 1927 r. Urząd przeprowadził 30 rewizyj, z których każda zabrała przeciętnie 14 dni czasu. Na skutek rewizyj instytucje były wzywane do podnoszenia kapitałów gwarancyjnych i racjonalizacji gospodarki. Zaszły również wypadki przymusowej likwidacji zakładów na skutek zarządzenia Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń.

Należy tutaj podnieść jako dodatnią okoliczność fakt, że w drugiej połowie r. 1927 zakłady ubezpieczeniowe same zdecydowały się skoordynować swoją działalność z zarządzeniami Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń. Dzięki temu sanacja interesu asekuracyjnego zaczęła przybierać realne skutki, które wyrażają się przedewszystkiem w uchyleniu tak szkodliwego gospodarczo zwyczaju, jak zbytnie przyjmowanie weksli na opłatę składek, następnie w racjonalizacji prowizji agencyjnej, która dotąd stanowiła wielkie i niesłuszne obciążenie zakładów bez uzasadnienia technicznego i gospodarczego, a wreszcie przeprowadzenie znacznej redukcji kosztów administracyjnych.

W zakresie ustawodawstwa ubezpieczeniowego, pierwszorzędnej doniosłości faktem jest wejście w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26. I. 1928 r. (Dz. Ust. Nr. 9, poz. 64) o kontroli ubezpieczeń. Rozporządzenie to, będące owocem kilkuletniej pracy Państwowego Urzędu Kontroli Ubezpieczeń, uchyla wszystkie, zarówno zaborcze, jak i polskie ustawy i rozporządzenia, dotyczące ubezpieczeń majątkowych i kodyfikuje ustawodawstwo ubezpieczeniowe w 135 artykułach, które normują działalność prywatnych i publicznych zakładów, regulując szczegółowo cały interes ubezpieczeń majątkowych. Powstające na podstawie tego rozporządzenia akcyjne zakłady muszą mieć conajmniej 2 miljony pełnowpłaconego kapitału zakładowego, zaś istniejącym wolno zawierać umowy tylko na zasadzie warunków, ściśle precyzujących treść umowy; muszą one, w myśl ściśle zdefinjowanych przepisów, prowadzić księgowość i lokować fundusze. Zakłady ubezpieczeń wzajemnych podlegają specjalnym, ulgowym przepisom, gdyż nie są obliczone na zysk, a pozatem odpowiedzialność ich rozłożona jest na wszystkich członków. Zezwolenia na działalność w myśl nowych przepisów wydaje się na zasadzie swobodnego uznania władzy. Przy władzy nadzorczej, ustanowiony jest organ opinjodawczy: Państwowa Rada Ubezpieczeniowa, której członków mianuje Minister Skarbu z pośród kierowników prywatnych i publicznych zakładów ubezpieczeń oraz z pośród innych rzeczoznawców ubezpieczeniowych, wzgl. ze sfer gospodarczych, zainteresowanych ubezpieczeniami. Rozporządzenie wymaga, aby wszystkie istniejące zakłady w określonym terminie uzgodniły swoją gospodarkę z nowemi przepisami.

Przebieg polskiego interesu ubezpieczeniowego w latach 1925, 1926 i 1927 przedstawia się jak następuje:

Suma ubezpieczenia — z interesu bezpośredniego (w złotych).

1925	1926	1927
24.024.690.075	29.950.454.000	34.347.000.000
100%	124,66%	142,96%

Składki zebrane bezpośrednio i składki przekazane z interesu bezpośredniego (w złotych).

1925		1926		1927	
zebrane	przekazane	zebrane	przekazane	zebrane	przekazane
89.071.407 100%	35.986.032	104.806.667 117,66%	44.758.945	123.015.000 128,10%	53.822.000

Składki zebrane bezpośrednio i składki przekazane z interesu bezpośredniego i pośredniego (w złotych).

1925		1926		1927	
zebrane	przekazane	zebrane	przekazane	zebrane	przekazane
113.254.714 100%	39.415.607	136.485.519 120,51%	47.230.231	159.890.000 141,17%	59.190.000

Szkody zgłoszone w działach bezpośrednich i pośrednich i udział reasekurantów w szkodach.

1925		1926		1927	
szkody brutto	udział reasek.	szkody brutto	udz. reasek.	szkody brutto	udział reasekuratorów
58.090.393	23.559.935	65.223.296	27.318.886	—	—

Kapitały i fundusze gwarancyjne (w złotych).

1925	1926	1927
71.474.734 100%	91.303.038 127.74%	116.433.685 162.90%

Przy ocenie cyfr należy pamiętać, że w ciągu r. 1927 składki uległy obniżeniu przeciętnie o 20%. W ten sposób, rożnica w zbiorze składek między 1925 a 1927 roku wynosi (względnie) 58%. Należy również nadmienić, że istotny zbiór składek w 1926 r. przypada na drugą połowę tego roku; pierwsze miesiące r. 1926 przedstawiały się wręcz ujemnie.

Ścisłe dane, dotyczące r. 1927, wzięte są tylko za 9 miesięcy, a do otrzymanych cyfr, celem zaokrąglenia do roku, wliczono $^3/_9$ każdej pozycji.

XX.

Ewolucja w rozbudowie systemu rachunkowo-kasowego Rzeczypospolitej.

W okresie od drugiej połowy roku 1926 do końca roku 1927 poczyniono znaczne postępy w pracy nad doskonaleniem systemu rachunkowo-kasowego.

Celem ustalenia majątku państwowego, Rząd przystąpił do zinwentaryzowania i oszacowania majątku, zarządzanego przez przedsiębiorstwa państwowe i monopole, oraz zarządzanego przez władze administracyjne.

Wskutek tego, że w Rzeczypospolitej niema jeszcze ustalonego prawa budżetowego, że ustawy materjalne (zwłaszcza podatkowe) doznają licznych i częstych zmian,

że ustrój władz i urzędów państwowych podlega nieustannej reorganizacji i wreszcie, że system wykonywania kontroli konstytucyjnej przez organa Kontroli Państwowej jest ciągle jeszcze w stanie płynnym — organizacja rachunkowości i kasowości nie może uzyskać ostatecznie stałej postaci, lecz musi dostosowywać się do zmiennych warunków i uwzględniać stawiane jej wymogi zwiększania oszczędności w pracy. W parze ze zmianami, wynikającemi z powyższych przyczyn, idą również dążenia do ciągłego doskonalenia systemu rachunkowo-kasowego, stworzonego w r. 1921 w celach unifikacyjnych na podstawie różnorodnych systemów b. państw zaborczych oraz tymczasowych przepisów polskich z r. 1920. Na drodze ewolucyjnych przemian zbliżamy się powoli, lecz systematycznie, do ustalenia własnego systemu rachunkowo-kasowego, odmiennego od systemów b. państw zaborczych, a dostosowanego do właściwości gospodarki Rzeczypospolitej.

Ewolucja ta zaznaczyła się szczególnie silnie w okresie 1926/27.

Rachunkowość kasowa i administracyjna władz państwowych.

a) *W dziale wpłat* szczególną uwagę poświęcono daninom publicznym, jako głównym źródłom dochodów państwowych.

Wszczęta została akcja ustanowienia kas skarbowych filjami P. K. O. i powierzania im oprócz obrotu oszczędnościowego także załatwiania obrotów czekowych. Gdyby ta akcja doszła do skutku, nastąpiłaby wielka reforma w systemie wpłat i zarachowań kasowych, niezwykle korzystna dla płatników i równocześnie dla Skarbu Państwa. Wpłaty i zarachowania te odbywałyby się sposobem uproszczonym, tak, jak one odbywają się w bankach, t. j. bez zatrzymywania płatnika. Nastąpiłoby też ulepszenie obiegu pieniężnego przy wzajemnem zasilaniu się gotówką kas skarbowych i urzędów pocztowych, jako filji P. K. O., wskutek czego zmniejszyłyby się także znacznie koszta odsyłek pieniężnych. Reforma ta w dalszych konsekwencjach wywarłaby wpływ decydujący na wydatne ograniczenie ilości rachunków w sumach obrotowych i przekształcenie dotychczasowych rachunków bieżących w kasach skarbowych, a nadto — co najważniejsze — byłaby wielkim krokiem naprzód na drodze do złączenia wspólnem ogniwem około 10.000 kas specjalnych z kasami skarbowemi.

Jeżeli nie zajdą nieprzewidziane przeszkody, pierwsze stadjum projektowanej reformy będzie mogło być urzeczywistnione od 1 kwietnia 1928 r.

b) *W dziale wypłat* dąży Ministerstwo Skarbu do centralizowania prawa asygnowania sum budżetowych we władzach II i III instancji oraz przeniesienia kontroli kredytów z kas skarbowych do izb skarbowych. Z inicjatywy Ministerstwa Skarbu większość władz centralnych zarządziła już od 1 lipca 1926 zcentralizowanie we władzach II instancji prawa asygnowania sum budżetowych na potrzeby własne oraz podległych urzędów I instancji. Umożliwiło to z jednej strony przeprowadzenie redukcji urzędników rachunkowych w urzędach I instancji lub przeznaczenie ich do innej czynności i równoczesne odciążenie urzędów I instancji od czynności rachunkowych, a z drugiej strony spowodowało sprawniejsze i dokładniejsze wykonywanie czynności tych przez władze II instancji, posiadające bardziej ukwalifikowanych urzędników pod fachowem kierownictwem.

Dokonana z ramienia Ministerstwa Skarbu kontrola kredytów, otwieranych poszczególnym władzom i urzędom, przenoszona jest stopniowo z kas do izb skarbowych przy uproszczonym sposobie samego otwierania kredytów. Ma to na celu zmniejszenie wogóle czynności, związanych z obowiązkiem kontroli kredytów, a głównie uniknięcie podwójnej kontroli w kasach i izbach skarbowych. W tym kierunku nastąpiły już bardzo ważne zarządzenia w stosunku do władz i urzędów skarbowych.

Zarazem uproszczono system wznawiania kredytów i zawiadamiania o tem władz asygnujących.

W zakresie wypłaty uposażeń wprowadzono szereg uproszczeń, które wpłynęły niewątpliwie na znaczne zmniejszenie pracy i redukcję personelu rachunkowego.

W zakresie wypłaty zaopatrzeń emerytalnych i inwalidzkich poczyniono znaczne udogodnienia osobom pobierającym te zaopatrzenia.

c) *Obrót bezgotówkowy* jest otoczony szczególną pieczą. W celu rozwinięcia tego obrotu, jako bardzo korzystnego dla waluty i czynników interesowanych, wydano liczne zarządzenia, zarówno w stosunku do P. K. O., jak i Banku Polskiego.

W dziedzinie obiegu pieniężnego, troska o utrzymanie wypłat w granicach rozporządzalnych zapasów kasowych tudzież o nadanie obiegowi pieniężnemu właściwego kierunku w okresie wahań kursowych i ciasnoty pieniężnej (r. 1925 i I połowa r. 1926), spowodowała wprowadzenie przez Min. Skarbu w r. 1925 systemu centralnego zasilania w gotówkę kas skarbowych, na podstawie upoważnień, wydawanych odnośnie do każdej kasy skarbowej w siedzibie Oddziału Banku Polskiego, dwa razy w miesiącu. System ten był uciążliwy tak dla Ministerstwa Skarbu, jak i dla izb i kas skarbowych, które zmuszone były w sprawach zasiłków pieniężnych składać osobne sprawozdania, należycie umotywowane, dwa razy w miesiącu. Na żądanie Banku Polskiego otworzono odrębne rachunki żyrowe: banknotowe i bilonowe, co ogromnie zwiększyło pracę kas i izb skarbowych oraz wywołało trudności w regulowaniu obrotu pieniężnego i w prowadzeniu jego rachunków.

Ogólna poprawa sytuacji finansowej i znaczny wzrost zapasów kasowych umożliwiły przejście w styczniu 1927 r. do nowego systemu dotowania kas skarbowych, polegającego na wyznaczeniu kasom skarbowym stałych maksymalnych norm dotacyjnych na rachunkach żyrowych w Oddziałach Banku Polskiego oraz na upoważnieniu izb skarbowych do jednorazowych zwiększeń tych dotacyj w razie potrzeby.

Zniesiono również rachunki bilonowe. Osiągnięto w ten sposób pewną oszczędność w pracy organów skarbowych we wszystkich instancjach.

W myśl art. 7 Konstytucji Rzeczypospolitej, Rząd jest obowiązany przedłożyć Sejmowi corocznie do parlamentarnego zatwierdzenia zamknięcie rachunków Państwa.

Ponieważ sporządzenie formalnych zamknięć rachunków, od początku istnienia Państwa aż do roku 1922 włącznie, natrafiało na nieprzezwyciężone przeszkody z powodu nienależytego zorganizowania rachunkowości przez poszczególne władze u siebie, Sejm rezolucją z dnia 10 lipca 1924 r., powziętą przy uchwalaniu ustawy skarbowej na rok 1924, zwolnił Rząd od przedłożenia zamknięć rachunków za wszystkie te okresy, domagając się natomiast przedłożenia zamknięcia rachunków za rok 1923.

Zamknięcie rachunków za rok 1923 zostało sporządzone kosztem nadzwyczajnego wysiłku głównie organów Ministerstwa Skarbu i złożone Radzie Ministrów w listopadzie roku 1925.

Było to pierwsze formalne zamknięcie rachunków Państwa.

Przy sposobności sporządzania tego zamknięcia ujawniła się potrzeba wprowadzenia w systemie rachunkowo-kasowym takich zmian i urządzeń, któreby uczyniły łatwą pracę około sporządzenia i uzgodnienia zamknięć oraz przyśpieszyły termin złożenia ich przez poszczególne władze i urzędy państwowe. Zmiany te zostały wprowadzone w życie szeregiem zarządzeń Ministerstwa Skarbu, wydanych w latach 1925 i 1926.

Równolegle prowadzono pracę nad sporządzeniem zamknięcia rachunków Państwa za rok 1925, która była już nieco łatwiejsza wskutek nagięcia się władz do wydanych zarządzeń. W dniu 30 czerwca 1927 r. przesłano Najwyższej Izbie Kontroli trzecie zkolei zamknięcie rachunków Państwa — za rok 1925.

W ten sposób, w pierwszej połowie roku 1927 złożono zamknięcia rachunków Państwa za dwa okresy budżetowe — 1924 i 1925 r.

Rząd pomajowy, zdając sobie sprawę ze znaczenia zamknięcia rachunków dla gospodarki państwowej, przystąpił do opracowania zamknięcia za ostatni okres budże-

towy, t. j. za czas od 1 stycznia 1926 r. do 31 marca 1927 r. i, jeżeli nie zajdą nieprzewidziane przeszkody, złoży te zamknięcia w pierwszych miesiącach 1928 r.

Wydane w dziedzinie rachunkowo-kasowej zarządzenia w formie okólników okazały się tak skuteczne, że zachodzi niemal niezachwiana pewność, iż zamknięcia rachunków Państwa od okresu 1927/28 będą składane terminowo, t. j. w kilka miesięcy po upływie okresu budżetowego, a zatem wcześniej, niż przewidują prawa budżetowe większości państw europejskich.

XXI.

Bank Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny i Pocztowa Kasa Oszczędności.

Znaczenie kredytu państwowego w Polsce, kraju o braku wolnych kapitałów, oraz o zniszczonym i zaledwie odbudowującym się kredycie prywatnym, jest siłą rzeczy szczególnie wielkie.

Odpowiednio do niego, rola państwowych instytucyj kredytowych, jako instrumentów polityki ekonomicznej, zasługuje na baczną uwagę nietylko w zakresie bezpośredniej działalności gospodarczej państwa, lecz i w dziedzinie życia prywatno-gospodarczego. Miarą skali, w jakiej banki państwowe zasilają prywatne życie gospodarcze, jest suma 692 miljonów złotych, jaką wyrażają się na dzień 1. XI. 1927 r., udzielone przez te banki, na jego rzecz, kredyty. Jednocześnie kredyty na potrzeby państwowe i publiczne wynosiły 209 miljonów zł. Porównanie tych dwuch cyfr nabiera wyrazistości, gdy się zważy, że fundusze prywatne w dyspozycji banków państwowych stanowiły na tę samą datę 228 miljonów zł. wobec 713 miljonów złotych lokat państwowych i publicznych.

Przez odpowiednie zasilanie kredytem, banki państwowe mogą wpływać na tempo i kierunek rozwoju najważniejszych dziedzin gospodarki krajowej.

Aby mogły one skutecznie wypełniać tak pojęte zadania, trzeba, aby ich działalność wypływała z celowej i planowej polityki i odbywała się, w zakresie każdego z nich, na określonym i rozgraniczonym terenie.

Jeśli chodzi o działalność banków państwowych w okresie z przed roku 1926, wypada zaakcentować ich rolę w przetrwaniu objawów okresu poinflacyjnego w 1924—1925. Rola ta jednak wyraża się przedewszystkiem kwantytatywnie — sumą kredytów, jakiemi banki państwowe zasiliły gospodarstwo krajowe. Natomiast, pod względem planowości i niekiedy celowości działania, nie osiągają one w owym okresie właściwego poziomu. Daje się przytem stwierdzić ujemne oddziaływanie czynników obcych pod względem gospodarczym, a znajdujących podatne pole działania na gruncie niewypracowanego programu kredytowego.

Okres maj 1926 — grudzień 1927 jest okresem poprawy sytuacji gospodarczej i finansowej Państwa. W związku z nią odbudowa kredytu prywatnego postępuje w szybkiem tempie.

Tem niemniej banki państwowe, rozszerzając swą aktywność, zachowują swe pierwszorzędne znaczenie, zarówno w dziedzinie kredytu krótkoterminowego, jak zwłaszcza w dziedzinie kredytu długoterminowego, znacznie powolniej się odbudowującego.

W zrozumieniu roli i możliwości kredytu państwowego, Rządy pomajowe zwróciły niemal odrazu baczną uwagę na potrzebę wypracowania planu działania banków państwowych. Zostały więc poczynione kroki celem sprecyzowania zadań każdego z nich i skoordynowania równocześnie ich działalności w harmonijną całość; została wysunięta na porządek dzienny sprawa stosunku i współdziałania banków państwowych i Banku Polskiego; została przeprowadzona rewizja metod działania i organizacji banków państwowych; został dokonany w nich szereg zmian personalnych, mających na celu wzmożenie aktywności i celowości prac.

Niepodobna obecnie uchwycić w pełni wyniku tych starań. Likwidacja faktyczna, a nietylko programowa, istniejącego poprzednio stanu rzeczy w jego niepożądanych objawach, wymaga czasu. Samo wypracowanie ram i norm działania nie jest zupełnie wykończone. Mimo to, można już stwierdzić pozytywne efekty. Ich obrazem będą poniższe dane, dające cyfrowy obraz dokonanej ewolucji w odniesieniu do każdej z wskazanych instytucji: Banku Gospodarstwa Krajowego, Państwowego Banku Rolnego i Pocztowej Kasy Oszczędności.

1. Bank Gospodarstwa Krajowego.

Bank ten został powołany do życia w połowie 1924 roku, na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 maja 1924 roku, drogą fuzji trzech poprzednio istniejących instytucyj a mianowicie: Polskiego Banku Krajowego, Państwowego Banku Odbudowy i Zakładu Kredytowego Miast Małopolskich.

Statut Banku (par. 5, 11 i 63) określa jego zakres działania, który ma obejmować udzielanie kredytu długoterminowego przez emisję listów zastawnych, oraz obligacyj komunalnych, kolejowych i bankowych, popieranie odbudowy i rozbudowy kraju, popieranie samorządowych instytucyj kredytowych, oraz dokonywanie wszelkich innych czynności bankowych, z uwzględnieniem przedewszystkiem potrzeb Państwa i samorządów, przedsiębiorstw państwowych i samorządowych oraz ruchu budowlanego.

Powyższe określenie zadań Banku wynika z jego charakteru instytucji państwowej, stwierdzonego w art. 3 cytowanego wyżej rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej.

Aby uświadomić sobie, w jakim stopniu Bank Gospodarstwa Krajowego zadanie swe, określone jak wyżej, wypełniał i jaką pod tym względem przechodzi ewolucję od maja 1926 roku, należy sobie zdać sprawę, kto i w jakiej mierze korzystał z pomocy kredytowej Banku.

Podział sum bilansowych udzielonego kredytu krótkoterminowego według kategorji kredytobiorców podaje poniższe zestawienie.

Kredytobiorca	1. I. 1926		1. I. 1927		1. I. 1928	
	milj. zł.	%	milj. zł.	%	milj. zł.	%
Przedsiębiorstwa państwowe . . .	9,1	4,0	7,6	2,2	12,2	5,3
Samorządy	3,9	1,7	8,1	2,3	8,5	3,7
Kasy Oszczędności	1,9	0,8	2,3	0,7	5,2	2,2
Spółdzielnie	2,1	0,9	3,2	0,9	6,8	2,6
Rolnictwo i przemysł rolny . . .	16,3	7,2	61,2	17,7	48,3	20,8
Przemysł	54,5	24,0	73,9	21,4	65,0	28,1
Handel	5,1	2,3	10,3	3,0	55,4	23,9
Banki	65,9[1])	29,0[1])	89,7	26,0	19,8	8,5
Różni	68,5[2])	30,1[2])	88,9	25,8	11,3	4,9
Razem	227,3	100,0	345,2	100,0	231,7[3])	100,0

Na te same daty, sumy bilansowe kredytu długoterminowego rozkładały się w sposób następujący:

Kredyt długoterminowy gotówkowy (głównie na cele budowlane, ponadto samorządom na zażegnanie bezrobocia i na inne cele).

Kredyt ten wyniósł:

na dzień 1. I. 1926 — 53,4 miljonów złotych
„ „ 1. I. 1927 — 79,5 „ „
„ „ 1. I. 1928 — 380,5 „ „

[1]) W tem kredyty zlecone na cele sanacyjne.
[2]) W tem kredyty budowlane.
[3]) Zmniejszenie kredytów krótkoterminowych jest tylko książkowe i wynika z przeniesienia części kredytów (na sumę 184,9 milj. zł.) do grupy kredytów gotówkowych długoterminowych.

Kredyt długoterminowy w listach zastawnych i obligacjach.

Rodzaj kredytu	1. I. 1926		1. I. 1927		1. I. 1928	
	milj. zł.	%	milj. zł.	%	milj. zł.	%
W obligacjach komunalnych . . .	134,8	90,2	168,8	86,8	304,4	82,8
W listach zast. i oblig. bankowych.	14,7	9,8	25,6	13,2	63,1	17,2
Razem . . .	149,5	100,0	194,4	100,0	367,5	100,0

Powyższe zestawienia wykazują poważny wzrost udzielonych kredytów ze szczególnem uwzględnieniem potrzeb samorządowych, pełniejsze więc, niż poprzednio, wykonywanie zakreślonych przez statut celów Banku.

Cyfry powyższe, wyrażające bezpośrednio udzielone kredyty, nie są dostateczne dla oceny roli, jaką Bank odgrywa w życiu gospodarczem Polski. Wyraża się ona również udziałem w przedsiębiorstwach i portfelem akcyj oraz udzielonemi gwarancjami.

Udział w przedsiębiorstwach i portfel akcyj wynosił:

na dzień 1. I. 1926 — 1,1 miljonów złotych
„ „ 1. I. 1927 — 5,7 „ „
„ „ 1. I. 1928 — 20,1 „ „

Udzielone firmom i przedsiębiorstwom gwarancje, głównie przy zawieraniu umów z kontrahentami zagranicznymi, wynosiły:

na dzień 1/I. 1926 r. — 218 milj. zł., w tem z poręką Skarbu Państwa 207 milj. złotych (95%),

na dzień 1/I. 1927 r. — 120 milj. zł., w tem z poręką Skarbu Państwa 98 milj. złotych (82%),

na dzień 1/I. 1928 r. — 62 milj. zł., w tem z poręką Skarbu Państwa 43 milj. złotych (68%).

Spadek udzielonych gwarancyj jest dowodem poprawy sytuacji gospodarczej; spowodowany jest tem, że tranzakcje dochodzą przeważnie do skutku bez uciekania się do gwarancyj, dzięki zwiększonemu zaufaniu zagranicy.

Powyżej wskazaną działalność kredytową, Bank Gospodarstwa Krajowego rozwijał w oparciu w głównej mierze o kapitały państwowe. W jakim stopniu — wykazuje poniższe zestawienie nie obejmujące kapitałówwłasnych Banku:

	1/I. 1926		1/VI. 1926		1/I. 1927		1/I. 1928	
	milj. zł.	%	milj. zł.	%	milj. zł.	%	milj. zł.	%
Lokaty Skarbu Państwa i wkłady instytucyj rządowych	160,8	67,6	230,6	66,5	230,4	51,3	395,9	66,0
Wkłady instytucyj publicznych . .	26,0	10,9	38,4	11,1	95,2	21,2	37,3	6,2
Wkłady prywatne	51,2	21,5	77,5	22,4	123,5	27,5	166,7	27,8
Razem . . .	238,0	100,—	346,5	100,—	449,1	100,—	599,9	100,—

Stały rozwój działalności Banku Gospodarstwa Krajowego, łącznie z wynikającą stąd potrzebą coraz większych kapitałów obrotowych, oraz wzrost obcych kapitałów w stanie biernym bilansu Banku, wysunęły zagadnienia odpowiedniego podwyższenia

jego kapitału zakładowego, figurującego w bilansach za rok 1925 i 1926 kwotą 35 miljonów złotych przy ogólnych sumach bilansowych sięgających 774 i 920 miljonów złotych.

Uwzględniając potrzebę zasilenia kapitałów własnych Banku, Ministerstwo Skarbu przeprowadziło w ciągu 1927 roku podniesienie kapitału zakładowego Banku do wysokości 120 miljonów złotych, co stanowi powiększenie go w stosunku do poprzedniego stanu o niemal 250%.

Powyższe podniesienie kapitału zakładowego zostało przeprowadzone w drodze zaciągnięcia przez Skarb Państwa od Banku Gospodarstwa Krajowego i użycia na wskazany cel pożyczki w 7% obligacjach komunalnych n. wartości 103.200.000 złotych.

Dzięki doprowadzeniu kapitału zakładowego Banku do wymienionej wysokości 120 miljonów złotych, w bilansie za rok 1927 stosunek kapitałów własnych do ogólnej sumy bilansowej wzrósł poważnie, stanowiąc o wydatnem wzmocnieniu podstaw finansowych działalności Banku.

2. Państwowy Bank Rolny.

Zadaniem Banku jest popieranie rozwoju rolnictwa i gospodarczej odbudowy wsi, organizowanie kredytu dla drobnej i średniej własności rolnej oraz finansowanie przebudowy ustroju rolnego drogą parcelacji i osadnictwa.

Działalność Banku w zakresie kredytu długoterminowego dla rolnictwa rozwijała się stopniowo w miarę polepszania się ogólnej sytuacji i wzrostu możliwości lokacyjnych. Oto liczby udzielonych kredytów długoterminowych:

na dzień	1/I.	1926 r.	—	0,1	miljonów złotych
,, ,,	1/VI.	1926 r.	—	0,6	,, ,,
,, ,,	1/I.	1927 r.	—	7,8	,, ,,
,, ,,	1/I.	1928 r.	—	41,4	,, ,,

Udzielone pożyczki długoterminowe były przeznaczone na kupno lub dokup gruntu, spłaty uciążliwych zobowiązań i inwestycje rolne.

Liczby powyższe ujawniają, że działalność Banku w dziedzinie kredytu długoterminowego należy niemal całkowicie do okresu pomajowego.

W zakresie kredytu krótkoterminowego daje się stwierdzić również duży postęp, wyrażający się szybko wzrastającemi sumami na zasilenie drobnych i średnich gospodarstw rolnych w kapitały obrotowe oraz na finansowanie poszczególnych gałęzi wytwórczości rolnej.

Stan kredytów krótkoterminowych Banku wynosił:

na	1/I.	1926 r.	—	28,5	miljonów złotych
,,	1/VI.	1926 r.	—	43,6	,, ,,
,,	1/I.	1927 r.	—	53,7	,, ,,
,,	1/I.	1928 r.	—	131,6	,, ,,

Na uwagę zasługuje przy kredytach krótkoterminowych zasada rozprowadzenia ich przez spółdzielnie i kasy oszczędności. Daje ona gwarancję zużytkowania kredytów w drodze właściwego rozdziału i na właściwe cele. Bank unika obecnie bezpośredniego kredytowania rolników, udzielając pożyczek bezpośrednich jedynie w wyjątkowych wypadkach.

W pierwszem półroczu 1927 r. Bank wprowadził t. zw. kredyt dłużej terminowy dla tych rolników, którzy z różnych przyczyn nie mogą uzyskać obecnie kredytu długoterminowego, z tem, że pożyczki dłużej terminowe mają być w przyszłości skonwertowane na kredyt długoterminowy w listach zastawnych. Znaczenia tej inowacji dla rolnictwa nie potrzeba podkreślać.

Poza działalnością kredytową Bank prowadzi od drugiej połowy 1924 r. działalność parcelacyjną we własnym zakresie i na zasadach komisowych.

Poza działalnością we własnym zakresie, Bank posiada zakres działania poruczony w dziedzinie likwidacji pożyczek b. ros. banków ziemskich i wierzytelności b. Komisji Kolonizacyjnej i Generalnej oraz b. Banków Rentowych, a wreszcie i przedewszystkiem w dziedzinie administracji funduszów rządowych.

Część tylko funduszów administrowanych służy na udzielanie pożyczek; w pozostałych Bank prowadzi wyłącznie akcję ściągania wydanych dawniej pożyczek. Są to z jednej strony fundusze t. zw. czynne, z drugiej likwidowane.

Stan pożyczek udzielonych z funduszów administrowanych wynosił:

na dzień	1. I.	1926 r.	— 26,2	miljonów złotych
,, ,,	1. VI.	1926 r.	— 33,7	,, ,,
,, ,,	1. I.	1927 r.	— 51,3	,, ,,
,, ,,	1. I.	1928 r.	— 88,4	,, ,,

Udzielane pożyczki obejmowały pomoc kredytową dla osadników, na scalanie gruntów, na cele hodowlane, meljoracyjne, odbudowy i t. d., przyznawane były na warunkach ulgowych (niska stopa procentowa) i występowały tam, gdzie kredyty Banku mogłyby tylko częściowo osiągnąć zamierzony cel.

Podstawą działalności Banku we własnym zakresie są przedewszystkiem kapitały własne i lokaty skarbowe, a więc fundusze państwowe. Wkłady prywatne odgrywają dotychczas drugorzędną rolę, wzrastają jednak w miarę poprawy ogólnej sytuacji gospodarczej.

Poniższe zestawienie wykazuje stosunek lokat skarbowych do wkładów, zaznaczyć jednak należy, że pozycja wkładów obejmuje wszelkie wkłady, a więc i wkłady instytucyj rządowych.

	1. I. 1926	1. VI. 1926	I. 1927	I. 1928
	w miljonach złotych			
Lokaty Skarbu Państwa	25,4	25,5	23,1	63,6
Wkłady i rachunki czekowe	4,9	4,8	10,8	34,1

Analogicznie do Banku Gospodarstwa Krajowego, i w odniesieniu do Państwowego Banku Rolnego zachodziła potrzeba powiększenia jego kapitału zakładowego, który w końcu 1925 roku wynosił tylko 11,5 miljonów złotych, a w końcu 1926 roku — 13,9 miljonów złotych. Kapitał ten został w ciągu 1927 roku podniesiony do sumy 75 miljonów złotych, początkowo — w marcu 1927 — do wysokości 25 miljonów złotych, a następnie — z końcem roku — o dalsze 50 miljonów złotych.

Niezależnie od powyższego, już bardzo znacznego, podwyższenia kapitału, Ministerstwo Skarbu, uznając konieczność dalszego jeszcze rozszerzenia podstaw finansowych Państwowego Banku Rolnego, wystąpiło z wnioskiem na Radę Ministrów o nowe podniesienie kapitału zakładowego Banku o 25 miljonów złotych. W razie przeprowadzenia projektowanego zasilenia, kapitał zakładowy Państwowego Banku Rolnego osiągnie sumę 100 miljonów złotych.

Tak wydatne podniesienie kapitału zakładowego Państwowego Banku Rolnego umożliwi mu nietylko znaczne rozszerzenie dotychczasowej akcji kredytowej, lecz i stworzenie nowych form kredytu rolniczego.

Taką nową formą działalności kredytowej Państwowego Banku Rolnego ma być, zgodnie z planem Ministerstwa Skarbu, stworzenie specjalnego kredytu meljoracyjnego, udzielanego w drodze emisji 7% złotych obligacyj meljoracyjnych.

Pożyczki meljoracyjne w tych obligacjach udzielane być mają, według projektu Ministerstwa Skarbu, na lat dwanaście, przyczem amortyzacja pożyczki, dokonywana

półrocznie, rozpoczynałaby się, poczynając od 5-go półrocza kalendarzowego, następującego po dniu wypłaty pożyczki, względnie jej pierwszej części.

Projekt Ministerstwa Skarbu przewiduje również ewentualne obniżanie oprocentowania pożyczek w obligacjach meljoracyjnych poniżej nominalnej stopy, w zależności od rodzajów meljoracyj i kategoryj dłużników. Według projektu różnica między stopą ulgową i stopą procentową obligacyj byłaby pokrywana przez Rząd z sum budżetowych.

Pożyczki w obligacjach meljoracyjnych udzielane byłyby na drenowanie, odwadnianie i nawadnianie gruntów, zakładanie gospodarstw rybnych i inne rodzaje meljoracyj.

Projektowana nowa forma kredytu i warunki, na jakich ma być zrealizowana, będzie miała duże znaczenie dla podniesienia rolnictwa, a tem samem i dla całokształtu polskiego życia gospodarczego.

Zaznaczyć należy, że omówione wyżej, projektowane powiększenie kapitału zakładowego Państwowego Banku Rolnego o dalsze 25 miljonów złotych stoi również w związku z koniecznością uruchomienia kredytów dłużej terminowych, na okres 3 lat, gdyż udzielane dotychczas przez Bank kredyty krótkoterminowe, z terminem zwrotu do jednego roku, nie są dostateczne dla zaspokojenia szeregu potrzeb gospodarczych rolniczych, jak np. kupno narzędzi rolniczych, zarodowego inwentarza i t. p., mogących zamortyzować się dopiero w ciągu kilku lat.

3. Pocztowa Kasa Oszczędności.

Instytucja ta posiada specjalne zadania, przy których bezpośrednia jej akcja kredytowa ma znaczenie raczej drugorzędne. O ile jednak o nią chodzi, należy stwierdzić dokonanie pewnych pożytecznych przesunięć, jak zaniechanie od roku 1926 udzielania nowych kredytów indywidualnych i dążenie do zasilania kredytem jedynie spółdzielni kredytowych, obsługujących małe organizmy gospodarcze.

Stan udzielonych kredytów wyraża się sumami, jak następuje:

Stan na dzień	Suma (w miljonach złotych)	Udział procentowy instytucyj kredytowych, spółdzielczych i komunalnych.
1. I. 1926	23,2	36,2%
1. VI. 1926	20,6	32,2%
1. I. 1927	22,6	40,6%
1. I. 1928	36,1	73·4%

Od powyższej działalności bezpośredniej ważniejszą jest rola Pocztowej Kasy Oszczędności w popieraniu kredytu drogą zakupu papierów wartościowych.

W r. 1926 Pocztowa Kasa Oszczędności zlikwidowała swój portfel akcyj prywatnych banków i przedsiębiorstw, zachowując i następnie powiększając liczbę papierów państwowych, listów zastawnych i obligacyj, oraz akcyj Banku Polskiego.

Ewolucję i znaczenie tego portfelu Pocztowej Kasy Oszczędności wykazuje poniższe zestawienie:

Portfel papierów wartościowych własnych i funduszu emerytalnego P. K. O. według wartości bilansowej: (w miljonach złotych).

Stan na dzień	Pożyczki państwowe	Akcje Banku Polskiego	Listy zastawne i obligacje banków		Akcje prywatnych banków i przedsiębiorstw
			państwowych	prywatnych	
1. I. 1926	11,2	2,3	0,1	2,9	0,06
1. VI. 1926	11,7	2,4	6,4	2,2	0,06
1. I. 1927	12,1	2,5	19,3	2,4	—
1. I. 1928	16,7	4,2	40,2	38,0	—

Niepodobna, mówiąc o P. K. O. pominąć roli, jaką odgrywa ta instytucja w charakterze zbiornicy oszczędnościowej. Wzrost wkładów jest bowiem podstawą wyżej zobrazowanej działalności P. K. O. w dziedzinie polskiego życia kredytowego.

Dla uwidocznienia rozwoju wkładów zamieszczone zostaje poniższe zestawienie:

Stan na dzień	Wkłady (w miljonach złotych)	
	oszczędnościowe	na rachunkach czekowych
1. I. 1926	12,6	52,4
1. VI. 1926	14,9	50,0
1. I. 1927	24,6	104,2
1. I. 1928	58,5	133,3

XXII.

Pożyczki Państwowe.

(Długi wewnętrzne).

Na dzień 31 grudnia 1927 r. długi wewnętrzne Polski wynosiły 268.900.029 zł. Rozpadają się one na następujące grupy:

1) Nieprzedstawione jeszcze do zapłaty względnie nie skonwertowane obligacje pożyczek państwowych z okresu markowego, które po przeliczeniu wynoszą 5.772.063 zł.

2) Dwie pożyczki konwersyjne, wypuszczone: jedna na konwersję polskich pożyczek wewnętrznych z lat 1918—1920, druga na konwersję pożyczek kolejowych b. monarchji austro-węgierskiej, a ciążących na kolejach Małopolski.

Ogólna wysokość obydwóch pożyczek wynosiła na dzień 31 grudnia 1927 r. 136.069.890 zł.

3) Dwie pożyczki wypuszczone po reformie walutowej 1924 r. a mianowicie 10% pożyczka kolejowa i 5% premjowa pożyczka dolarowa, które po przeliczeniu wynosiły na koniec roku ubiegłego 110.814.736 zł.

4) Wreszcie ostatnią grupę emisyjnych pożyczek wewnętrznych stanowi dług płynny Skarbu Państwa, który składa się z nieprzedstawionych do zapłaty biletów i bonów skarbowych, wypuszczonych w okresie od 1920 do 1927 r., a które znajdują się w obiegu po przeliczeniu na ogólną kwotę 16.243.340 zł.

Pozatem skarb Państwa korzysta z kredytu w obligacjach Banku Gospodarstwa Krajowego w wysokości 126.465.410 zł., przeznaczonego na kapitał zakładowy Banku oraz z bezprocentowego kredytu w Banku Polskim w wysokości 25 miljonów złotych.

Obydwa te kredyty, jako posiadające odrębny charakter, nie zostały włączone do podanej na początku ogólnej sumy długu wewnętrznego Państwa.

W okresie od maja 1926 r., poza krótkoterminowemi biletami skarbowemi, które zostały już prawie całkowicie wykupione, żadne nowe pożyczki państwowe nie były wypuszczone na rynku wewnętrznym.

Okres ten był wykorzystany dla przygotowania rynku do większych emisyj w przyszłości przez ostateczne uporządkowanie i uregulowanie zobowiązań Skarbu Państwa z tytułu dawnych pożyczek.

Przedewszystkiem w dziedzinie konwersji pożyczek z 1918—1920 r. zostało wydane rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 17 września 1926 r.

Usunęło ono szereg usterek, które wykazała praktyka przy dokonywaniu konwersji na podstawie poprzednich ustaw, rozszerzając pozatem znacznie prawo posiadaczy obligacyj do uprzywilejowanej konwersji.

Rozporządzenie to między innemi uwzględniło wpłaty ratalne na obligacje Pożyczki Odrodzenia, ustalając dla nich wyższą niż poprzednio normę przerachowania; rozszerzyło ono przywileje pierwszych posiadaczy na ich spadkobierców; uwzględniło wpłaty na pożyczki wewnętrzne 1918 i 1920 r. w złocie i walutach pełnowartościowych.

Rozszerzenie prawa do uprzywilejowanej konwersji spowodowało znaczny napływ nowych zgłoszeń o wyższe przerachowanie. Celem usprawnienia konwersji pożyczek został wydany cały szereg zarządzeń, które powinny doprowadzić do ukończenia prac nad konwersją do końca 1928 r. Dotychczas ze 150.000 zgłoszonych podań zostało już załatwionych przeszło 80.000.

Dalszem doniosłem zarządzeniem w dziedzinie przerachowania zobowiązań Skarbu Państwa z okresu inflacyjnego jest niewątpliwie rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 17 marca 1927 r. w sprawie przerachowania wkładek oszczędnościowych, wpłaconych do Pocztowej Kasy Oszczędności w walutach pełnowartościowych, które wskutek spadku marki uległy prawie całkowitej deprecjacji.

Sprawa ta wywołała w swoim czasie bardzo żywą dyskusję w opinji publicznej, spowodowaną rozgoryczeniem szerokich mas emigranckich, które potraciły swe z trudem zdobyte i przekazane do kraju oszczędności.

Wymienione rozporządzenie Prezydenta wprowadza przerachowanie tych wkładek według kursu 5.185 złotych w złocie dawnego parytetu za 1 dolara, przyczem doliczone zostały zaległe odsetki w stosunku 3 od 100 rocznie od dnia 1 maja 1924 r. do 1 listopada 1926 r.

Posiadacze wkładek oszczędnościowych otrzymali imienne książeczki oszczędnościowe P. K. O., opiewające na złote w złocie i oprocentowane na 3% rocznie.

Wkładki oszczędnościowe będą spłacane albo w dolarach albo w złotych do dnia 1 listopada 1942 r. drogą losowania książeczek oszczędnościowych dwa razy rocznie według planu umorzenia, ustalonego przez Ministra Skarbu.

Równolegle z wymienionemi rozporządzeniami w dziedzinie przerachowania zobowiązań Skarbu Państwa z okresu markowego, Minister Skarbu wydał kilka rozporządzeń, mających na celu uregulowanie zobowiązań, które ciążą na Skarbie w wykonaniu postanowień traktatowych. Zobowiązania te powstały wskutek przejęcia przez Polskę części długu austro-węgierskiego zarówno niezabezpieczonego, jak i zabezpieczonego na linjach kolejowych Małopolski.

Długi niezabezpieczone zostały skonwertowane na obligacje 5% pożyczki konwersyjnej, długi obligacyjne, zabezpieczone na majątku kolei Małopolski, podlegają konwersji na 5% konwersyjną pożyczkę kolejową.

Wymiana tych ostatnich obligacyj trwać będzie do końca 1928 r.

Jednocześnie została zarządzona wymiana obligacyj pożyczek krajowych galicyjskich na 5% pożyczkę konwersyjną. Wymiana trwać będzie do dnia 30 czerwca 1928 r.

W ten sposób jest uregulowany cały dług po austrjacko-węgierski, którym Państwo Polskie zostało obciążone na zasadzie traktatów pokojowych i decyzji Komisji Odszkodowań.

Wreszcie, należy podkreślić, iż w dniu 1 października 1927 r. rozpoczęto spłatę 8% państwowej pożyczki złotej z 1922 r. Jest to pierwsza wewnętrzna pożyczka państwowa spłacona w terminie płatności bez uciekania się do konwersji na inną pożyczkę długoterminową.

Wszystkie wymienione rozporządzenia przyczyniły się w wybitnym stopniu do uporządkowania wewnętrznego długu Polski.

Fakt ten, łącznie z poprawą sytuacji i konsolidacją gospodarczo-finansową Państwa, wpłynął dodatnio na rynek papierów państwowych.

Nierozsprzedane do połowy 1926 r. obligacje 10% pożyczki kolejowej i 5% premjowej pożyczki dolarowej zostały już w początkach 1927 r. rozsprzedane, a kursy pożyczek państwowych na giełdzie warszawskiej wzrosły bardzo znacznie, jak o tem świadczy poniższe zestawienie.

Kursy pożyczek państwowych na giełdzie warszawskiej.

	1/V 1926	31/XII 1926	31/XII 1927
10% pożyczka kolejowa	87,25	93	102,75
5% pożyczka dolarowa	45	42,65	63,50
5% pożyczka konwersyjna	34,00	47,75	66,50

Przytoczony powyżej stan stwarza odpowiednie warunki do wznowienia szerszej kredytowej działalności Państwa na rynku wewnętrznym z chwilą, gdy odbudowa płynnych kapitałów w społeczeństwie poczyni dalsze postępy.

Narazie, wobec dążenia Rządu do skierowania wszystkich swobodnych kapitałów na rynku wewnętrznym do życia gospodarczego, emisje państwowe siłą rzeczy muszą być bardzo ograniczone.

W najbliższym więc czasie, poza emisją 5% renty ziemskiej, przeznaczonej na cele reformy rolnej, przewidywaną jest jedynie emisja 4% premjowej pożyczki inwestycyjnej w wysokości 50 miljonów złotych w złocie nowego parytetu. Warunki pożyczki tej są częściowo wzorowane na popularnej w Polsce 5% premjowej pożyczce dolarowej, przewidują bowiem dwa razy do roku losowanie szeregu premij w wysokości od 200.000 zł. do 250 zł.

XXIII.

Oszczędności.

Główną przeszkodę na drodze do odbudowy zniszczonych przez wojnę światową wkładów oszczędnościowych w instytucjach kredytowych stanowiła w ciągu szeregu lat niewątpliwie wywołana przez inflację ucieczka od pieniądza obiegowego.

Pierwsze objawy odradzania się wkładów dają się stwierdzić dopiero w drugiej połowie roku 1924 w związku z dokonaną w tym czasie reformą walutową.

Jednakże, we wrześniu 1925 roku, to jest bezpośrednio po decydującem załamaniu się złotego z końcem sierpnia tegoż roku, ruch oszczędnościowy załamuje się i odtąd tempo jego już słabnie.

Punkt zwrotny w dziejach odbudowy oszczędności stanowi przewrót majowy.

Odsunięcie od decydującego wpływu na bieg spraw państwowych czynników przemijających i ustalenie się w kraju silnej i trwałej władzy wywołują w społeczeństwie przełom psychiczny, polegający na powrocie zaufania do pieniądza narodowego, sprzyjającym odrodzeniu przedsiębiorczości tudzież zanikłego instynktu oszczędności.

Ruch oszczędnościowy stale wzrasta odtąd i coraz szybciej zbliża się do poziomu przedwojennego.

Oszczędności, które na dzień 30 czerwca 1926 r., t. j. w 8 lat od chwili zakończenia wojny światowej i odzyskania przez Państwo Polskie niepodległości wynosiły:

W miljonach złotych:

w 118 komunalnych kasach oszczędności 39,2
w 153 współdzielniach kredytowych . . . . . —
w Pocztowej Kasie Oszczędności 15,9

wzrosły na dzień 31 grudnia 1927 r., t. j. zaledwie w półtora roku po przewrocie majowym, do sum następujących:

W miljonach złotych.

w 118 komunalnych kasach oszczędności 137,8
w 153 współdzielniach kredytowych 23,5
w Pocztowej Kasie Oszczędności . . . . . 67,6 [1])

Stan wkładów oszczędnościowych, przewidywany przez Zarząd Pocztowej Kasy Oszczędności na dzień 31 grudnia 1927 r. w sumie 35.000.000 zł., został w dniu tym o sumę 32.600.000 [1]) zł. przekroczony.

Należy dodać, iż tempo wzrostu ruchu oszczędnościowego w Pocztowej Kasie Oszczędności, będącej największą zbiornicą oszczędności, wzrasta od chwili przełomu majowego z miesiąca na miesiąc.

Wzrost wkładów oszczędnościowych w P. K. O.

Miesiąc	Wkłady	Wzrost w porównaniu z miesiącem poprzednim
31. V. 1926	14,9	—
30. VI. „	15,9	1,0
31. VII. „	17,6	1,7
31. VIII. „	19,2	1,6
30. IX. „	20,7	1,6
31. X. „	21,5	0,8
30. XI. „	22,5	1,0
31. XII. „	24,6	2,1
31. I. 1927	26,3	1,7
28. II. „	28,7	2,4
31. III. „	32,0	3,4
30. IV. „	34,6	2,6
31. V. „	36,8	2,2
31. VI. „	38,1	1,3
31. VII. „	40,5	2,4
31. VIII. „	42,6	2,2
30. IX. „	44,9	7,2
31. X. „	54,5	4,7
30. XI. „	58,5	4,0
31. XII. „	67,6 [1])	9,1

[1]) W tem wzrost o 9,2 miljonów złotych z tytułu waloryzacji na mocy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. w sprawie przerachowania wkładek oszczędnościowych, wpłaconych do Pocztowej Kasy Oszczędności w walutach pełnowartościowych, które wskutek spadku marki uległy prawie całkowitej deprecjacji.

O szybko postępującym rozwoju kapitalizacji, świadczy również ruch wkładów w bankach.

Wkłady te, które wynosiły w dniu 30 czerwca 1926 r.

w miljonach złotych:

Bank Gospodarstwa Krajowego	347,4
Państwowy Bank Rolny	46,3
P. K. O.	73,3
Bank Polski	53,4
Banki prywatne	320,4

wzrosły na dzień 31 grudnia 1927 r:

Bank Gospodarstwa Krajowego	581,3
Państwowy Bank Rolny	158,9
P. K. O.	200,9
Bank Polski	184,3
Banki prywatne	799,5

Ministerstwo Przemysłu i Handlu.

I.

Budżet.

Budżet Ministerstwa Przemysłu i Handlu stanowi w ogólnym budżecie Państwa drobny ułamek. Według budżetu państwowego na r. 1927/28, budżet Ministerstwa po stronie wydatków, wliczając tu również wydatki nadzwyczajne, wynosi 33.988.198 złotych, co w stosunku do ogólnej sumy wydatków na administrację, wynoszącej 1.973.427 tys., stanowi 1,72%, w stosunku zaś do ogółu wydatków (1.988.268 tys.) daje 1,71%. Dochody Ministerstwa w grupie „Administracja" dają sumę 6.970.141 złotych, co w stosunku do ogółu dochodów w tej grupie, wynoszących 1.234.771 tys., stanowi 0,56%. Dochody Ministerstwa z grup „Administracja" i „Przedsiębiorstwa" łącznie dają, w stosunku do 1.990.540 tys. złotych ogółu dochodów państwowych, 0,55%.

1. Administracja.

Suma wydatków zwyczajnych w budżecie Ministerstwa na bieżący rok budżetowy stanowi 11.212.066 złotych, a więc okrągło $^1/_3$ wydatków, podczas gdy suma wydatków nadzwyczajnych wynosi 22.776.132 złote. Wśród wydatków zwyczajnych wydatki osobowe stanowią około 60% ogółu wydatków, resztę stanowią wydatki rzeczowo-administracyjne i specjalne (prace naukowo-badawcze).

W wydatkach nadzwyczajnych znajdujemy szereg pozycyj, głównie z zakresu prac, związanych z wyzyskaniem naszego dostępu do morza, co daje wyraz czołowym dążeniom Ministerstwa Przemysłu i Handlu w dziedzinie polskiej ekspansji ekonomicznej.

Budżet Ministerstwa Przemysłu i Handlu, jak zresztą i budżet Państwa, zestawiany był pod kątem konieczności stosowania możliwych oszczędności w celu utrzymania równowagi budżetowej, co jest nakazem zarówno dnia wczorajszego, jak i dzisiejszego. Pomimo to jednak, suma wydatków zwyczajnych, przewidzianych w budżecie na rok 1927/28, w porównaniu z rzeczywistemi wydatkami w poprzednich okresach budżetowych, wykazuje pewien wzrost.

Zauważyć należy jednak, że nie jest to wzrost bezwzględny, ze względu na spadek nabywczej siły złotego. Okoliczność ta ujawnia się w większej lub mniejszej mierze we wszystkich pozycjach wydatków, jednakowoż wyrażenie odnośnych sum w stałym mierniku wartości stanowiłoby sprawę zbyt skomplikowaną. To też, przy porównywaniu wydatków preliminowanych na bieżący rok budżetowy z rzeczywistemi wydatkami w poprzednich okresach, posługiwać się będziemy świadomie kwotami, wyrażonemi w złotych obiegowych. Dla przeprowadzenia porównania winnibyśmy również przystosować poprzednie okresy do obecnie przyjętego roku budżetowego, to znaczy od 1 kwietnia do 31 marca. Wystarczy jednak dla naszych celów, gdy weźmiemy rzeczywiste liczby

wydatków, względnie dochodów w roku budżetowym 1925 oraz w okresie od 1 kwietnia 1926 do 31 marca 1927, uzyskując w ten sposób, przez opuszczenie pierwszego kwartału roku 1926, okrągłe okresy roczne.

Wydatki zwyczajne.

Porównanie wydatków zwyczajnych, przewidzianych w budżecie na rok 1927/28, z wydatkami rzeczywistemi, uskutecznionemi w poprzednich okresach, przedstawia się, jak następuje:

Wydatki zwyczajne	1. I—31. XII 1925 r.	1. IV 1926 31. III 1927	1. IV 1927 31. III 1928
Zarząd Centralny	2.248.775	2.838.396	5.235.612
Urząd Patentowy	514.575	568.543	548.777
Urzędy Miar	1.487.822	1.571.039	1.854.924
Instytut Geologiczny	322.877	303.029	651.523
Urzędy Probiercze	297.374	288.314	380.916
Urząd Marynarki Handlowej w Wejherowie (obecnie w Gdyni)	601.699	671.518	802.614
Szkoła Morska w Tczewie	409.488	332.438	327.220
Urzędy Górnicze	900.326	871.560	1.022.064
Wojewódzkie Wydziały Przemysłowe	326.144	347.599	388.416
Razem	7.119.080	7.792.436	11.212.066

Jak widzimy, największą różnicę wykazuje dział „Zarząd Centralny“ (wyjaśnienia patrz niżej). Różnice w innych działach są przeważnie nieznaczne i, z wyjątkiem Szkoły Morskiej w Tczewie, tłumaczą się częściowo wzrostem wydatków na uposażenie wynikającym raczej ze wzrostu płac, nie zaś ze zwiększenia liczby urzędników, gdyż zwiększenie tej liczby, zresztą nieznaczne, nastąpiło tylko w 2 urzędach podległych Ministerstwu, natomiast w innych liczba ta bądź pozostała bez zmiany, bądź też zmniejszyła się.

Podniesione zostały wydatki na wydawnictwa, gdzie bądź zwiększono kredyty na bieżący rok budżetowy, bądź też wstawiono je poraz pierwszy, czyniąc zadość słusznym potrzebom tego rodzaju urzędów, jak urzędów miar, urzędów probierczych, urzędów górniczych i wreszcie Instytutu Geologicznego.

Indywidualne podwyżki kredytów, o nieco większem znaczeniu, znajdujemy w następujących paragrafach: w dziale „Urzędy Miar“ zwiększono koszty legalizowania narzędzi mierniczych ze 140 tys. do 200 tys.; dla Instytutu Geologicznego przeznaczono w bieżącym roku budżetowym po raz pierwszy kwotę 300 tys. złotych na specjalne badania geologiczne; wreszcie Urząd Marynarki Handlowej w Gdyni wykazuje z roku na rok wzrastający wydatek na remont i utrzymanie urządzeń do eksploatacji portu w Gdyni, który to wydatek, nie będąc wogóle notowany w roku 1925, stanowił w następnym okresie 62 tys., a w bieżącym okresie 137 tys. złotych, jako też również wzrastający kredyt na utrzymanie biura naczelnika budowy portu w Gdyni, w kolejnej wysokości 50 tys., 88 tys. i wreszcie 127 tys. złotych. Konieczność podwyższania tych kredytów nie wymaga, żadnych bliższych wyjaśnień.

Koszty Zarządu Centralnego, które wynosiły w 1925 roku 2.249 tys. złotych, a w następnym okresie 2.838 tys. złotych, przewidziane zostały na bieżący okres budże-

towy w wysokości 5.235 tys., a więc znacznie wyższe, niż dotychczas. Wzrost wydatków rzeczywistych w poprzednim okresie budżetowym 1926/27 w porównaniu z rokiem 1925 tłumaczył się głównie zwiększeniem następujących wydatków:

podróże służbowe i przesiedlenia wymagały wydatku w wysokości 88,5 tys., w porównaniu z 34 tys. złotych w okresie poprzednim;

paragraf „inne wydatki" wykazywał wzrost z 85 tys. na 180 tys. złotych, wskutek tego, że pomieszczono tu wydatki związane z rewizją taryfy celnej, z pracami Komitetu Technicznego Normalizacyjnego, z pracami związanemi ze wzmożeniem eksportu, składki do Międzynarodowego Instytutu Handlowego w Brukseli oraz Międzynarodowego Instytutu Chłodnictwa w Paryżu i t. p.;

wydatki na subwencje podniesiono z 411 tys. do 568 tys.; wydatki na Urząd Marynarki Handlowej w Gdańsku — z 50,8 tys. na 80 tys. złotych; z tytułu likwidacji umowy kompensacyjnej polsko-czeskiej wstawiono sumę 213 tys. złotych;

koszta utrzymania Centralnej Komisji Przywozu, wzrosły z 77 tys. do 157 tys. złotych;

wydatki, związane z pracami przygotowawczemi do międzynarodowej konferencji ekonomicznej, wyniosły 18,7 tys. zł.;

wreszcie wydatkowano jeszcze pewne sumy na tego rodzaju cele, jak organizacja Instytutu Eksportowego, opracowanie szczegółowych planów budowy i eksploatacji portu w Gdyni, zapoczątkowanie Biura Badania Cen i inne, co wszystko stanowiło zaczątek szeregu prac, które miały rozwinąć się wzgl. ujrzeć swą realizację w następnych latach, a więc stanowiły zaczątek szeroko pomyślanych i planowych zamierzeń Ministerstwa w dziedzinie rozwoju życia gospodarczego.

Zaznaczyć trzeba, że w okresie tym wydatki na uposażenie i różne wydatki osobowe zmniejszyły się w porównaniu z okresem poprzednim z 1.313 tys. do 1.249 tys. (pomimo spadku zdolności nabywczej złotego).

Budżet na rok bieżący, obok wzrostu przewidzianych wydatków na uposażenie i różne wydatki osobowe do kwoty 1.417 tys. oraz na wydawnictwa z 3,4 tys. do 21 tys. złotych, przewiduje dalszy wzrost wydatków na prace specjalne, zapoczątkowane w poprzednim roku, a więc daje dowód ciągłości polityki w odnośnych kierunkach i rozwoju tych prac. W szczególności, przewidziano zwiększony kredyt na prace Instytutu Eksportowego w kwocie 150 tys. złotych, na prace związane z rewizją taryfy celnej — 100.000 złotych, na opracowanie szczegółowych planów budowy i eksploatacji portu w Gdyni — 20 tys. zł., na prace związane ze wzmożeniem eksportu — 66 tys. złotych i na Biuro Badania Cen — 90 tys. złotych. Koszty utrzymania Urzędu Marynarki Handlowej w Gdańsku podniesiono z 80 na 105 tys. zł.

W związku z efektywnem uruchomieniem pożyczek dla przemysłu ludowego w P. K. O., przewidziano 17,5 tys. zł. na dopłaty do należnych procentów od tych pożyczek, w celu potanienia tego kredytu. Następnie, wstawiono dwie nowe kwoty, a mianowicie: 760 tys. zł. na popieranie przemysłu lotniczego oraz 1.078 tys. na badania chemiczno-techniczne. Wreszcie, jako sumy przechodnie, wstawiono 176 tys. złotych na utrzymanie polskiej delegacji Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku oraz 44,5 tys. zł. na koszty nadzoru państwowego nad wydzierżawionemi przedsiębiorstwami państwowemi.

Inne kwoty uległy bardzo nieznacznej podwyżce, a nawet niektóre kwoty, jak koszty podróży służbowych oraz wydatki biurowe, wykazują redukcję łącznie o 46 tys. zł.

Wydatki nadzwyczajne.

Suma wydatków nadzwyczajnych, w omawianych trzech okresach, wykazuje stały i to dość znaczny wzrost, gdyż wydatki te wynosiły w roku 1925 zaledwie 2.382 tys. złotych, natomiast już w następnym okresie 19.158 tys. i w okresie bieżącym 22.776 tys. złotych.

Rzeczywiście dokonane wydatki nadzwyczajne, w okresie roku 1925 oraz 1926/27, jako też preliminowane wydatki na rok 1927/28, wykazuje nam następujące zestawienie:

Wydatki nadzwyczajne	1.I—31.XII 1925 r.	1.IV 1926 31. III 1927	1. IV 1927 31. III 1928
Zarząd Centralny			
Budowle	1.484.307	—	10.000.000
Zakup i uruchomienie statków handlowych	—	3.785.000	—
Urzędy Miar			
Legalizowanie narzędzi mierniczych	176.626	138.762	150.000
Instytut Geologiczny			
Budowle	299.783	7.400	—
Urząd Marynarki Handl. w Gdyni			
Budowle	—	185.098	276.000
Należności za budowę portu w Gdyni	—	11.334.474	10.935.000
Wykup gruntów pod budowę portu w Gdyni	160.349	1.593.000	719.412
Urządzenia portowe	—	2.102.799	695.720
Przeprowadzenie sieci elektrycznej na terenie portu	—	12.000	—
Wykup stacyj ratunkowych	11.323	—	—
Rozbudowa kolei portowej w związku z eksportem	220.000	—	—
Szkoła Morska w Tczewie			
Remont statku „Lwów“	29.600	—	—
Wydatki nadzwyczajne razem	2.381.988	19.158.533	22.776.132

Z powyższego zestawienia widzimy, że cały szereg wydatków inwestycyjnych występuje w drugim i trzecim okresie w sposób ciągły, rzadko znajdując swój początek w roku 1925. Objaw ten spotykamy przedewszystkiem w działach, dotyczących prac, związanych z wyzyskaniem naszego dostępu do morza. W r. 1925 widzimy kilka pozycyj wydatków, mających ten sam cel, jednakże są to sumy bardzo skromne i nie dające się porównać z sumami w okresach następnych.

W r. 1926/27 widzimy więc przedewszystkiem wydatek na zakup i uruchomienie statków handlowych w wysokości 3.785 tys. złotych, co wynika z doniosłego faktu zakupienia 5 statków handlowych, stanowiących zaczątek polskiej floty handlowej. Wyżej wspomniana suma posłużyła dla pokrycia pierwszych 2 rat, z których jedna płatna była przy podpisaniu umowy, druga zaś w dniu 1 lutego 1927 r. Na rok 1927/28 nie przewidziano kredytu na ten cel, ponieważ następna rata przypada dopiero w lipcu 1928 r.

Natomiast w obu ostatnich okresach powtarzają się znaczne kredyty, związane z budową i urządzeniem portu w Gdyni. Kredyty te dają wyraz energicznej polityce Ministerstwa w kierunku rozwoju polskiego handlu morskiego, zwłaszcza po przeprowadzeniu rewizji umowy z konsorcjum franko-polskiem, budującem port w Gdyni. Nowa umowa, korzystniejsza od poprzedniej, obowiązuje od 30 października 1926 r.

Z pośród innych wydatków nadzwyczajnych, zasługuje na uwagę suma 10 miljonów złotych, przeznaczona na budowę drugiej Państwowej Fabryki Związków Azoto-

wych w Tarnowie, do której przystąpiono w roku 1927, wobec niewystarczającej produkcji istniejącej fabryki w Chorzowie. Wreszcie powtarza się kredyt dla Urzędów Miar na zakup narzędzi i aparatów, przeznaczonych do legalizowania narzędzi mierniczych.

Dochody.

Dochody Ministerstwa Przemysłu i Handlu w grupie „Administracja", jak zaznaczyliśmy, nie pokrywają wydatków, wynosząc wg. preliminarza na okres 1927/28 roku niecałe 7 miljonów złotych i składając się z całego szeregu drobnych sum, stanowiących dochód zarówno w Zarządzie Centralnym, jak i w podległych urzędach, z tytułu normalnych prac administracyjnych. Z pośród większych sum zasługują tu na wymienienie tego rodzaju dochody, jak wpływy z zalegalizowania narzędzi mierniczych i za ekspertyzy, co daje bezmała 2.200 tys. złotych dochodu, opłaty manipulacyjne, pobierane przez Centralną Komisję Przywozu w wysokości 2 miljonów złotych, opłaty probiercze, które przewidziano w wysokości 389 tys. złotych, opłaty od miar górniczych — 740 tys., dochód z eksploatacji urządzeń portowych w Gdyni — 300 tys., opłaty pilotowe i portowe — 180 tys., opłaty od patentów na wynalazki — 299 tys., opłaty za korzystanie z ochrony znaków towarowych — 115 tys., dochód z tytułu koncesyj na przedsiębiorstwa żeglugowe 250 tys. złotych oraz szereg dalszych drobnych pozycyj.

2. Przedsiębiorstwa państwowe.

Nie wdając się narazie w bliższą ocenę działalności przedsiębiorstw państwowych, podlegających Ministerstwu Przemysłu i Handlu, a więc nie poddając również analizie budżetów brutto poszczególnych przedsiębiorstw, podamy tu tylko zestawienie netto, wyrażające się w postaci bądź dopłaty ze Skarbu Państwa do danego przedsiębiorstwa, bądź też wpłaty do Skarbu w wypadku, gdy przedsiębiorstwo przynosi zyski.

Zgóry zaznaczymy tu, że w omawianych przez nas okresach przedsiębiorstwa państwowe, podległe Ministerstwu, nie wymagały żadnych dopłat ze Skarbu, a nawet wykazywały wzrastające sumy wpłat, dzięki coraz sprawniejszej administracji. Jedyny wyjątek w ostatnim okresie budżetowym stanowi Gwarectwo Węglowe „Brzeszcze", dla którego przewidziano dopłatę w wysokości 323 tys. złotych, z których 23 tys. ma być przeznaczone na pokrycie przewidywanego deficytu, natomiast 300 tys. na pogłębienie szybów, w celu osiągnięcia bardziej wydajnych pokładów.

Wpłaty do Skarbu Państwa z innych przedsiębiorstw wykazuje nam poniższe zestawienie:

Nazwa przedsiębiorstwa wpłacającego	1/I — 31/XII 1925	1/IV 1926 — 31/III 1927	1/IV 1927 — 31/III 1928
	wpłaty rzeczywiste		wpłaty preliminowane
Państwowe Zakłady Naftowe	4.997	200.002	250.000
Państwowe Gazociągi	177.895	137.339	158.905
Państwowe Żupy Solne	923.269	950.129	—
Przedsiębiorstwa Państwowe o kapitale mieszanym i wydzierż.	380.828	2.424.313	3.171.500
Nadania górnicze i tereny naftowe . . .	307.997	771.623	481.500
Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Chorzowie	—	590.000	500.000
Państwowa Huta „Blachownia"	13.000	5.001	21.200
Razem	1.807.986	5.078.407	4.583.105

Widzimy tu naogół dość znaczny wzrost wpłat, dokonywanych przez poszczególne przedsiębiorstwa do Skarbu Państwa, wykazywany z roku na rok. Bliższe uzasadnienie wyżej podanych sum wymagałoby scharakteryzowania działalności każdego przedsiębiorstwa, co odkładamy do jednego z następnych rozdziałów.

II.

Organizacja Ministerstwa.

Ministerstwo Przemysłu i Handlu dzieli się według statutu organizacyjnego, obowiązującego od dnia 10 listopada 1926 roku, na 5 Departamentów:

I. Departament Organizacyjny, składający się z 2 Wydziałów: Ogólnego i Administracyjno-Prawnego; w skład Departamentu wchodzi ponadto Sekretarjat Ministra;

II. Departament Górniczo-Hutniczy, składający się z 4 Wydziałów: 1) Administracji Górniczej, 2) Górnictwa Węglowego, 3) Salin, Rud i Hutnictwa, 4) Nafty;

III. Departament Przemysłowy, składający się z 4 Wydziałów: 1) Polityki Przemysłowej, 2) Administracji Przemysłowej, 3) Wielkiego Przemysłu, 4) Drobnego Przemysłu i Rzemiósł;

IV. Departament Handlowy, składający się z 3 Wydziałów: 1) Polityki Handlowej i Traktatów, 2) Handlu Wewnętrznego, 3) Handlu Zagranicznego;

V. Departament Morski, składający się z 2 Wydziałów: Żeglugowego i Portowego.

W stosunku do stanu z przed 10 listopada 1926 roku zaszły, wskutek dokonanej reorganizacji, dość poważne zmiany, mające na celu usprawnienie działalności Ministerstwa z jednej strony, przez bardziej celowy podział poszczególnych spraw i zagadnień pomiędzy Wydziały, z drugiej zaś strony, przez rozszerzenie zakresu działania poszczególnych Wydziałów, do których kompetencji włączono szereg zadań nowych, bądź też dotychczas w statucie niewymienionych. Jednocześnie, starano się przy przeprowadzeniu reorganizacji koncentrować rozrzucone dotychczas sprawy o podobnym charakterze w jednym Wydziale, lub też odwrotnie, rozdzielać sztucznie zgrupowane sprawy jednego Wydziału pomiędzy inne, właściwe, co jedno i drugie dało możność zmniejszenia liczby Wydziałów w Centrali z 18 do 16, idąc tem samem po linji nakazów oszczędnościowych, zarówno pod względem wydatków budżetowych, jak i pod względem pracy urzędników, nieraz zbędnej, wskutek załatwiania podobnych spraw w 2 lub kilku Wydziałach jednocześnie.

Najbardziej zasadniczej reorganizacji poddano Departament Organizacyjny, noszący poprzednio nazwę Departamentu Ogólnego. Mianowicie, połączono tu Wydział Osobowy z Wydziałem Budżetowo-Rachunkowym w jeden Wydział Ogólny, skupiając w ten sposób w rękach jednego Naczelnika te dwie tak ściśle łączące się ze sobą dziedziny. Następnie skasowano Wydział Prezydjalny oraz Wydział Spółek Akcyjnych, tworząc natomiast Sekretarjat Ministra, koncentrujący sprawy, wynikające ze stosunku Ministra do Prezyd. Rp., Prezesa Rady Ministrów, poszczególnych Ministrów, ciał ustawodawczych oraz instytucyj społecznych, sprawy prasowe, reprezentacyjne oraz wszelkie sprawy zlecone przez Ministra. Wydział Administracyjno-Prawny objął sprawy poprzedniego Wydziału Spółek Akcyjnych, lecz jednocześnie otrzymał daleko szerszy zakres działania, gdyż powierzono mu sprawy ogólnej inicjatywy ustawodawczej w Ministerstwie oraz ogólny nadzór nad stroną formalną przepisów i rozporządzeń Ministerstwa. Wydział ten załatwia również wszelkie sprawy międzydepartamentalne oraz wszystkie sprawy, nieobjęte działaniem innych Wydziałów Ministerstwa i Urzędów podległych.

Departament Górniczo-Hutniczy zachował nadal poprzednio już posiadane Wydziały: Administracji Górniczej, Górnictwa Węglowego oraz Nafty. Przekształcono natomiast Wydział Hutniczy na Wydział Salin, Rud i Hutnictwa i skasowano Wydział Górniczo-Finansowy. Sprawy tego Wydziału, a mianowicie kredytów państwowych na potrzeby władz górniczych i przedsiębiorstw państwowych, zwierzchni nadzór nad działalnością tych przedsiębiorstw i t. p., podzielono pomiędzy fachowe Wydziały, wychodząc z założenia, że każdy z Wydziałów fachowych, bliżej znając całokształt danej gałęzi produkcji, bardziej jest powołany do załatwiania również i spraw, dotyczących odnośnych przedsiębiorstw państwowych.

Departament Przemysłowy wyszedł z reorganizacji prawie że bez zmiany; jedynie Wydział Drobnego Przemysłu i Rzemiosł objął sprawy probiercze i Urzędów Probierczych.

Departament Handlowy, zachowując zresztą tę samą liczbę Wydziałów, uległ znaczniejszym przekształceniom. Stworzono Wydział Polityki Handlowej i Traktatów, oddając mu sprawy prowadzone w Wydziale, noszącym poprzednio nazwę Wydziału Handlu Zagranicznego; ponadto oddano mu prowadzenie ogólnej polityki handlowej wewnętrznej i zewnętrznej i wysunięto na czoło jego zadań sprawy umów gospodarczych z zagranicą, sprawy trustów, syndykatów i t. p. międzynarodowych zrzeszeń i organizacyj gospodarczych, sprawy bilansu handlowego i sprawy komunikacyjne. Poprzedni Wydział Obrotu Towarowego, zajmujący się prawie wyłącznie sprawami reglamentacji obrotu towarowego z zagranicą, w znaczeniu zakazów przywozu i wywozu, rozszerzono, dodając mu sprawy studjów, informacyj oraz instytucyj ekspansji handlowej, sprawy kredytów eksportowych, izb handlowych polsko-zagranicznych, targów i wystaw zagranicznych i t. p., oraz nadając mu jednocześnie nazwę Wydziału Handlu Zagranicznego. Również rozszerzono zakres działania Wydziału Handlu Wewnętrznego, nie zmieniając jego nazwy, włączając do jego kompetencji sprawy ustawodawstwa handlowego i rekursów z zakresu handlu wewnętrznego, współdziałanie w sprawach izb przemysłowo-handlowych, szkolnictwa handlowego, podatków obciążających handel, handlu pogranicznego i t. p.

Departament Morski, który poprzednio posiadał nazwę Departamentu Marynarki Handlowej, jakkolwiek w nowym statucie organizacyjnym zachował poprzednią liczbę Wydziałów, jednakowoż posiada obecnie rozszerzony zakres działania, zgodnie z potrzebami rozrastającego się stanu prac nad sprawami morskiemi.

Ministerstwu Przemysłu i Handlu podlegają następujące Urzędy:

1) Wojewódzkie Wydziały i Oddziały Przemysłowe oraz Biura Inżynierów Przemysłowych, a mianowicie: dziesięć Wojewódzkich Wydziałów, mieszczących się w Warszawie, Łodzi, Lublinie, Kielcach, Białymstoku, Krakowie, Lwowie, Poznaniu, Toruniu i Wilnie; pięć Wojewódzkich Oddziałów — w Łucku, Brześciu n. B., Nowogródku, Stanisławowie i Tarnopolu oraz dwa Biura Inżynierów Przemysłowych — w Warszawie i Częstochowie.
2) Urzędy Górnicze: I. Wyższy Urząd Górniczy w Warszawie, posiadający 4 Okręgowe Urzędy w Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu, Częstochowie i Radomiu, II. Wyższy Urząd Górniczy w Krakowie z 4 Okręgowemi Urzędami w Krakowie, Jaśle, Drohobyczu i Stanisławowie oraz III. Wyższy Urząd Górniczy w Katowicach z 4 Okręgowemi Urzędami w Katowicach, Rybniku, Tarnowskich Górach i Królewskiej Hucie.
3) Urzędy Probiercze: w Warszawie, Krakowie, Lwowie i Wilnie. W stosunku do stanu na początku roku 1926 zaszła tu zmiana, polegająca na skasowaniu Głównego Urzędu Probierczego w Warszawie i przekształceniu go na Okręgowy Urząd przy jednoczesnem poddaniu Urzędów Probierczych Departamentowi Przemysłowemu Ministerstwa.

4) Urząd Marynarki Handlowej w Gdyni, przeniesiony tu z Wejherowa, który dzieli się na Działy: Budowlany, Gospodarczy, Mechaniczny, Żeglugi, Kancelarję, oraz trzy Kapitanaty: Hel, Puck i Gdynia.

5) Budowa portu w Gdyni.

6) Szkoła Morska w Tczewie z Działem Mechanicznym i Nawigacyjnym, do której należy statek szkolny „Lwów".

7) Urząd Marynarki Handlowej w Gdańsku z Działem Technicznym, Żeglugowym i Rejestraturą.

8) Polska Delegacja Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku.

9) Biuro delegata Ministerstwa P. i H. przy Komisarzu Generalnym Rz. P. w Gdańsku, gdzie delegat ten pełni jednocześnie funkcje radcy handlowego.

Ministrowi Przemysłu i Handlu podlegają:

1) Główny Urząd Miar w Warszawie, posiadający Wydziały: Metrologiczny, Wykonawczo-Prawny oraz Ogólno-Administracyjny. Głównemu Urzędowi Miar podlega 6 Okręgowych Urzędów, którym zkolei podlegają miejscowe Urzędy Miar.

2) Urząd Patentowy Rz. P., dzielący się na Wydziały: Prezydjalny, Zgłoszeń Wzorów, Zgłoszeń Wynalazków, Zgłoszeń Znaków Towarów, Spraw Spornych i Odwoławczy.

3) Państwowy Instytut Geologiczny, dzielący się na Wydziały: Hydrologiczny, Kruszcowy, Węglowy, Chemiczny, Kartograficzno-Wydawniczy i Naftowo-Solny.

4) Państwowy Instytut Eksportowy.

5) Instytut Badania Konjunktur i Cen (w organizacji).

Wykaz etatów w Centrali Ministerstwa Przemysłu i Handlu

Nazwa władzy względnie urzędu	1925											Razem
	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Centrala M. P. i H.	1	1	6	20	62	37	32	34	40	7	—	240
Biuro Badania Cen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Państwowy Instytut Eksportowy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Wojew. Wydz. i Oddz. Przemysłowe oraz Biura Inżynierów Przemysłowych	—	—	—	14	21	18	3	2	1	2	—	61
Urzędy Górnicze	—	—	1	13	22	18	16	34	13	18	15	150
Urzędy Miar	—	—	1	13	19	25	74	88	27	1	—	248
Urzędy Probiercze	—	—	—	2	8	11	10	8	13	2	—	54
Urząd Patentowy	—	—	1	2	11	7	9	5	10	11	1	57
Państwowy Instytut Geologiczny	—	—	1	4	14	5	9	—	1	—	1	35
Urząd Maryn. Handlowej w Wejherowie	—	—	—	1	3	5	6	7	3	—	—	25
Urząd Marynarki Handlowej w Gdańsku	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	4
Szkoła Morska w Tczewie	—	—	—	1	4	12	1	5	—	—	—	23
Biuro Naczelnika Budowy Portu w Gdyni	—	—	—	—	—	1	3	2	—	—	—	6
Polska Delegacja Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Biuro Pełnomocnika przy Gdańskim Urzędzie Handlu Zagranicznego	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2
Główny Urząd Przywozu i Wywozu w likwidacji	—	—	—	1	—	1	2	3	1	—	—	8
Razem	1	1	10	72	167	140	166	188	110	41	17	913

Z pośród wyżej wymienionych instytucyj, Instytut Eksportowy utworzony został w roku 1927 i narazie nie posiada jeszcze zakończonej organizacji. Powołanie do życia tego Instytutu zapełniło bardzo poważną lukę, jaka istniała w Polsce pod względem prac nad wzmożeniem ekspansji gospodarczej na rynkach zagranicznych. Również w stadjum organizacji znajduje się Biuro Badania Cen, które nie rozpoczęło jeszcze swej działalności.

Wreszcie Ministerstwo rozporządza siecią placówek gospodarczych zagranicą w postaci radców handlowych przy polskich poselstwach, a to: w Paryżu, Londynie, Berlinie, Waszyngtonie, Rzymie, Brukseli, Moskwie, Konstantynopolu, Bukareszcie i Haifie, a w ostatnim czasie również w Pradze.

Etaty.

Zarówno budżet, jak i zakres działania Ministerstwa Przemysłu i Handlu wykazują, że Ministerstwo to, zwłaszcza przed dokonaniem reorganizacji, zostało okrojone do minimum nieodzownych zadań, do czego w dużym stopniu przyczyniła się kilkuletnia akcja oszczędnościowa, której skutki jaskrawo uwypuklają się w liczbach, wykazujących stan etatów Ministerstwa. Jeśli porównamy stan etatów w 1926 r. ze stanem naprz. w r. 1923, ujrzymy wówczas, że liczba etatów Centrali Ministerstwa zmniejszyła się z 321 do 218 stanowisk czyli o 32%. Zwłaszcza bardzo silnej redukcji uległy stanowiska referendarskie, czego przykładem jest, że ilość stanowisk VI stopnia służbowego zmalała z 75 — do 58, VII zaś stopnia z 70 do 34. W poszczególnych Departamentach fachowych redukcja wynosiła: w przemysłowym — 31%, handlowym — 36%, marynarce — 44%.

Ilościowy stan etatów w Centrali Ministerstwa i Urzędach podległych, w latach 1925, 1926 i 1927/28, wykazuje załączone zestawienie.

i Urzędach podległych na rok 1925, 1926 i 1927/28.

1926											Razem	1927/28																			Razem
II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	1200	750	512	400	300	270	200	
																							złotych							
1	1	5	20	58	34	27	29	36	7	—	218	1	1	6	20	60	35	27	29	36	7	—	—	—	—	—	—	—	—	222
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	2	8	—	14
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	1	2	—	1	8
—	—	—	14	21	18	3	2	1	2	—	61	—	—	—	14	20	18	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	55
—	—	1	13	20	17	14	32	13	18	15	143	—	—	1	13	20	17	14	32	16	18	11	—	—	—	—	—	—	—	142
—	—	1	13	19	25	72	90	24	1	—	245	—	—	1	13	19	25	73	91	29	1	—	—	—	—	—	—	—	—	252
—	—	—	2	7	10	9	7	11	—	2	48	—	—	—	1	8	10	9	7	11	2	—	—	—	—	—	—	—	—	48
—	—	1	2	10	7	8	5	8	10	1	52	—	—	1	2	10	7	6	4	9	12	1	—	—	—	—	—	—	—	52
—	—	1	4	12	4	7	—	1	—	1	30	—	—	1	4	12	4	7	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	30
—	—	—	1	3	2	6	6	3	—	—	21	—	—	—	1	3	4	6	6	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23
—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	4	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	1	3	11	1	3	—	—	—	19	—	—	—	1	3	11	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19
—	—	—	—	—	3	5	6	—	—	—	14	—	—	—	—	1	2	6	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23
—	—	—	2	1	—	1	1	1	—	—	6	—	—	—	2	1	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1	1	9	73	157	131	154	181	99	38	19	863	1	1	10	72	160	133	155	186	109	40	13	1	4	1	3	4	8	1	900

III.

Administracja.

1. Subwencje.

Poszczególne działy życia gospodarczego, których rozwój leży w interesie Państwa, wymagają, zwłaszcza w swoich zaczątkach, przy uwzględnieniu trudnej sytuacji ogólnej, wydatniejszej pomocy państwowej, która w poszczególnych wypadkach musi być okazywana już nietylko w postaci pomocy kredytowej, lecz również jako subwencje bezzwrotne, wypłacane z budżetu Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Niestety, konieczność wprowadzenia jak najdalej idących oszczędności do budżetu nie pozwala Ministerstwu na okazywanie poszczególnym działom gospodarczym tak wydatnej pomocy, jakby tego wymagała istotna potrzeba, wskutek czego zarówno wysokość udzielanych subwencyj, jak też zakres działania Ministerstwa w tej dziedzinie są bardzo skromne. Mianowicie subwencje wypłacane w okresie od 1 kwietnia 1926 do 31 marca 1927 roku nie przekroczyły sumy 568 tys. złotych, subwencje zaś przewidziane w budżecie na rok 1927/28 wynoszą 582 tys.

W pierwszej linji pomoc w postaci subwencyj udzielana była na cele morskie. W roku 1925 wypłacono subwencyj na rozwój żeglugi oraz na cele propagandowe morskie w ogólnej sumie 111 tys. złotych. W pierwszym kwartale 1926 roku wypłacono niecałe 38 tys. Jednakowoż już w okresie od 1 kwietnia 1926 r. do 31 marca 1927 r. przeznaczono na te cele 421 tys. złotych. W budżecie na rok 1927/28 wstawiono na cele morskie subwencje w ogólnej wysokości 300 tys. złotych, przeznaczając 200 tys. na poparcie żeglugi polskiej i 100 tys. na poparcie handlu morskiego.

Również specjalną opieką otaczano przemysł ludowy, domowy i artystyczny. Poważna liczba bezrobotnych w miastach i niemożność wyzyskania również na wsi nadmiaru rąk do pracy na roli czyniły koniecznem popieranie przemysłu ludowego i domowego, posiadającego piękne widoki rozwoju i mogącego nawet stanowić jeden z działów naszego eksportu zagranicę. Z tego względu w roku 1926/27 wypłacono na poparcie rozwoju tego przemysłu 25 tys. złotych, zwiększając tę sumę w budżecie na rok 1927/28 do kwoty 150 tys. złotych.

Dalszą gałęzią działalności gospodarczej, korzystającą z pomocy materjalnej Ministerstwa Przemysłu i Handlu, są targi i wystawy, które z jednej strony mają za zadanie propagandę wytworów polskiej produkcji na rynku wewnętrznym, z drugiej zaś stanowią jeden z czynników, ułatwiających nasz eksport zagranicę. Pomoc ta udzielana była imprezom targowym i wystawowym zarówno w kraju jak i zagranicą, a mianowicie w wypadkach tworzenia specjalnych działów polskich na targach lub wystawach w poszczególnych krajach, mogących służyć jako teren polskiej ekspansji gospodarczej. Jakkolwiek, w miarę poprawy sytuacji polskiego przemysłu, koszty związane z tą formą propagandy gospodarczej będą musiały przejść na barki polskiego przemysłu, jednakowoż, licząc się z faktem, że chwila ta jeszcze nie nadeszła, wstawiono do budżetu na rok 1927/28 sumę 50 tys. złotych na powyższe cele.

Wreszcie z subwencji wydatniejszej korzysta w ostatnich 2 latach budżetowych Chemiczny Instytut Badawczy, Tygodnik „Przemysł i Handel", w skromniejszej zaś mierze (5 tys. zł.) Instytut Naukowej Organizacji Pracy. Ponadto, pewnym wyrazem popierania rozwoju rzemiosła jest suma zł. 15 tys., przeznaczona na nagrody dla terminatorów.

2. Roboty państwowe.

Z pośród robót państwowych, Ministerstwo Przemysłu i Handlu prowadzi: 1) budowę portu w Gdyni oraz 2) budowę Fabryki Związków Azotowych w Tarnowie.

Budowa portu w Gdyni rozpoczęta została w roku 1920, dając początkowo bardzo nikłe wyniki. Dopiero w drugiej połowie 1924 roku, kiedy budowę portu oddano pry-

watnemu konsorcjum polsko-francuskiemu, roboty posunęły się nieco naprzód, jednakowoż na początku 1926 roku utknęły znów na martwym punkcie, wywołanym długotrwałym zatargiem z konsorcjum na tle interpretacji warunków płatności. To też najpilniejszem zadaniem w dziedzinie budowy portu w Gdyni w pierwszej połowie 1926 roku było uregulowanie tej sprawy, co też zostało przeprowadzone w sposób bardzo korzystny dla państwa. Mianowicie, nowa umowa zawarta w dniu 30 października roku 1926, poprzedzona protokółem z dnia 2 lipca tegoż roku, usunęła niejasności, mogące dać powód do nowych nieporozumień, a ponadto zniosła kredyt, opłacany 21 % dodatkiem do kosztu robót, który podwyższał koszty budowy o 6 miljonów franków złotych Umowa ta zniosła zastaw lasów państwowych i gwarancję rządu francuskiego, oraz obowiązek zapłaty całej należytości w dolarach amerykańskich, a wprowadziła zapłatę w połowie w dolarach a w drugiej połowie w złotych, zaostrzyła kary konwencjonalne za niewykonanie robót w przepisanym terminie. Wprowadziła premję za szybsze wykonanie prac i wreszcie uwolniła częściowo Rząd Polski od obowiązku przyznania konsorcjum polsko-francuskiemu dalszych robót portowych, pozostawiając tylko pierwszeństwo przy robotach żelbetonowych, na podstawie najniższej oferty przetargowej.

Zlikwidowanie zatargu i zmiana poprzednich warunków umowy wydały dodatnie skutki, w postaci bardzo znacznego przyśpieszenia robót, ku czemu w dużym stopniu przyczyniło się również bezpośrednie zainteresowanie konsorcjum w najszybszym trybie wykonywania tych robót. Świadczy o tem poniższe cyfrowe zestawienie, wykazujące sumy wyrażone w złotych w złocie, za jakie wykonano robót w ciągu poszczególnych okresów czasu:

		Razem
I. przed rewizją umowy:		
1924 r.	198.995,56 zł. w zł.	198.995.56 zł. w zł.
1925 ,, ...	2.787.755,82 ,, ,, ,,	2.986.751,38 ,, ,, ,,
1926 ,, I półrocze	535.236,66 ,, ,, ,,	3.521.988,04 ,, ,, ,,
II. po dokonaniu rewizji:		
1926 r. II półrocze	3.133.932,65 zł. w zł.	6.655.920,69 zł. w zł.
1927 ,, do 1. XI.	8.900.526,54 ,, ,, ,,	15.556.447,23 ,, ,, ,,

Widzimy z powyższego, że w drugiem półroczu 1926 roku, to znaczy po zlikwidowaniu zatargu i zrewidowaniu umowy, wykonano bezmała tyle robót, co w ciągu trwania poprzedniej umowy oraz że w ciągu 10 miesięcy 1927 roku wykonano więcej, niż przez cały czas poprzedni.

Wobec bardzo intensywnego prowadzenia robót przy budowie portu, można spodziewać się, że zakończenie robót według planu na pierwszy okres, którego termin został początkowo oznaczony na rok 1930, nastąpi o rok wcześniej, to znaczy, już w końcu 1929 roku. Ten bardzo korzystny wynik może być osiągnięty wyłącznie wskutek ogólnej poprawy sytuacji finansowej Państwa, umożliwiającej odpowiednie finansowanie budowy oraz przeznaczanie premij dla konsorcjum za roboty wykonane ponad obowiązujący program prac.

Można spodziewać się, że na wiosnę roku 1928 port w Gdyni będzie posiadał 1.465 metrów nabrzeży zdatnych do eksploatacji oraz około 600 m. b. falochronu, który wydatnie polepszy warunki pracy w porcie, dając osłonę od fali morskiej. Port będzie mógł pomieścić przy nabrzeżach około 15 statków średniej wielkości jednocześnie, a nawet możliwe będzie obsłużenie największych statków morskich.

Na budowę portu wydatkowano z budżetu Ministerstwa Przemysłu i Handlu następujące sumy:

w r. 1925	220.000 zł.
,, ,, 1926/27	11.334.474 ,,

W roku 1927/28 preliminowano na budowę portu zł. 10.935.000, w drodze zaś dodatkowych kredytów — zł. 6.580.000.

Poza wyżej wspomnianemi robotami hydrotechnicznemi, wykonane zostały również, zwłaszcza poczynając od drugiej połowy roku 1926, znaczne roboty inwestycyjne w porcie, a mianowicie: 2 dźwigi mostowe do przeładunku węgla, 2 dźwigi bramowe dla ładunków drobnicowych, magazyn portowy o powierzchni użytecznej 4 tys. m² dla tych ładunków, portowa sieć torów kolejowych do obsługi wybudowanych części portu, wodociągi, drogi kołowe, instalacje do oświetlenia elektrycznego terenów portowych oraz dla dostawy energji elektrycznej do mechanicznych urządzeń przeładunkowych i t. p. roboty inwestycyjne, niezbędne do stopniowego uruchamiania części portu, w miarę zakończenia ich budowy.

Na wykonanie wymienionych robót inwestycyjnych wydatkowano z budżetu Ministerstwa:

w r. 1925 171.672 zł.
„ „ 1926/27 3.892.897 „

W roku 1927/28 preliminowano na roboty inwestycyjne zł. 1.691.132. Uwzględnić tu ponadto należy, że szereg poważnych inwestycyj dokonają w tym roku we własnym zakresie przedsiębiorstwa prywatne, którym Ministerstwo wydzierżawiło tereny portowe.

Obok budowy portu w Gdyni prowadzono prace w zakresie budowy portów w Jastarni i w Helu oraz roboty wzmacniające na wybrzeżu morskiem. W szczególności w ciągu lat 1926 i 1927 pobudowano w Jastarni i w Helu drewniane przystanie dla statków pasażerskich przybrzeżnej żeglugi, czego zresztą dokonano również i w Gdyni. Pobudowano w Jastarni molo zachodnie długości 127,9 m. b. oraz molo wschodnie długości 50 m. b., wybagrowano początkowo prowizoryczny kanał dojazdowy do portu w Jastarni długości około 1 km, a następnie pogłębiono i poszerzono kanał ten, doprowadzając go do przeciętnych głębokości do 3,5 m i szerokości 40 m. Wykonano roboty czerpalne w porcie i w kanale dojazdowym w Helu oraz w porcie w Jastarni i wreszcie umocniono brzegi przez pobudowanie palowych palisad ochronnych przy wsiach Jastarnia i Bór od strony zatoki Puckiej.

Co się tyczy budowy Fabryki Związków Azotowych w Tarnowie, to odnośna decyzja została powziętą wskutek wzrastania zapotrzebowania na nawozy sztuczne, które dziś w znacznym stopniu pokrywane jest przez import. Prace przygotowawcze do budowy tej fabryki rozpoczęto w grudniu 1926 roku. Opracowano projekt budowy fabryki syntetycznego amoniaku z powietrza z produkcją 60 tonn amoniaku bezwodnego na dobę. Otrzymany amoniak będzie przerabiany na kwas azotowy, na siarczan amonu i na azotan amonu. Ogólny kosztorys wynosi 70.929.500 złotych, z czego w budżecie na rok 1927/28 przyznano 23.319.782 złote. Pozostałe sumy będą wyasygnowane w 2 następnych latach budżetowych, wobec czego fabryka zostanie uruchomiona w drugiej połowie 1929 roku.

Dotychczas nabyto grunta pod budowę, przeprowadzono odnogę kolejową, rozpoczęto budowę domów mieszkalnych dla urzędników i robotników oraz domów administracyjnych, rozpoczęto zakupy materjałów budowlanych oraz wydano zamówienia na zasadnicze urządzenia techniczne.

3. Przedsiębiorstwa państwowe.

Ostatnie dwa lata, będące okresem poprawy sytuacji gospodarczej, były również okresem znacznego postępu w pracy i w wynikach gospodarczych przedsiębiorstw państwowych, podległych Ministerstwu Przemysłu i Handlu.

Saliny państwowe.

Do salin państwowych należą: dwie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni oraz 8 warzelni soli, z czego 6 we Wschodniej Małopolsce, jedna w Inowrocławiu (systemu panwiowego) i jedna w Wieliczce (systemu próżniowego).

W celu ilościowego ujęcia postępu w salinach państwowych, porównamy gospodarcze wyniki z roku 1927 z wynikami z roku 1925.

Produkcja soli.

Wyszczególnienie	Rok 1925		Rok 1926		Rok 1927		Wzrost w stosunku do roku 1925	
	tonn	%	tonn	%	tonn	%	tonn	%
Soli kamiennej . . .	133.786	55,0	137.919	55,6	163.888	58,7	30.102	22,6
Soli warzonej . . .	91.333	45,0	110.170	44,4	115.425	41,3	24.092	26,4
Ogółem . . .	225.119	100	248.089	100	279.313	100	54.194	24,1
W tem:								
Soli jadalnej . . .	209.812	93,3	225.304	90,8	250.487	89,8	40.675	19,4
„ przemysłowej .	9.552	4,2	14.071	5,9	15.161	5,4	5.609	59,0
„ bydlęcej . . .	4,016	1,7	6.990	2,9	12.412	4,4	8.396	210,0
„ innych	1.739	0,8	1.724	0,7	1.253	0,4	—	—

Przy powyższej ogólnej produkcji, zdolność wytwórcza państwowych zakładów salinarnych została wyzyskana w roku 1927 w 70%, podczas gdy w roku 1925 procent wyzyskania stanowił zaledwie 55.

W porównaniu z rokiem 1925, w roku 1927 wydatnie zwiększyły swoją produkcję następujące zakłady: saliny wielickie — o 38,6%, warzelnia w Inowrocławiu — o 27,2% i warzelnie wschodnio-małopolskie — o 21,4%.

Wzrost produkcji soli w salinach został osiągnięty nie w drodze powiększenia personelu i załóg robotniczych, lecz w drodze zwiększonej wydajności pracy. Ogólna ilość zatrudnionych w salinach urzędników wynosiła na dzień I. XII. 1927 roku — 149, a robotników — 2.916. W porównaniu z rokiem 1925, liczba urzędników zmniejszyła się o 5 osób, robotników zaś o 138. Ogólna liczba przepracowanych dniówek wynosiła w roku 1927 około 871 tys., pozostając na poziomie roku 1925.

Wzrost wydajności charakteryzują następujące dane: w roku 1925 przypadało rocznie na 1 robotnika 64 tonny soli kamiennej w kopalniach soli i 94,7 tonn soli warzonej w warzelniach. Natomiast w roku 1927 wydajność na robotnika wynosiła 83,6 tonn soli kamiennej i 121,2 tonny warzonki, wobec czego w obu wypadkach wzrost wynosi bezmała 30%.

Zawdzięczając zwiększonej wydajności pracy oraz dokonanym, poczynając od roku 1925, podwyżkom płac, zarobek robotnika zwiększył się w porównaniu z rokiem 1925 z 5,03 zł. do 6,70 zł. na dniówkę, czyli prawie o 35%.

Lepsze wyzyskanie zdolności wytwórczej zakładów oraz wzrost wydajności pracy przyczyniły się do polepszenia wyników finansowych, co znajduje wyraz w kosztach własnych produkcji, które podajemy w poniższem zestawieniu (w złotych złotych):

Koszta własne produkcji w zł. zł.

Przeciętny koszt	w 1925 r.	w 1926 r.	w 1927 r.	Spadek w stosunku do roku 1925	
				zł.	%
1 tonna ogólnie wyprodukowanej soli	38,55	25,20	26,31	12,24	31,8
1 tonna soli kamiennej. . . .	30,94	22,25	23,52	7,42	24,7
1 tonna soli warzonej	51,40	29,50	30,48	20,92	40,7

Przeprowadzono również reorganizację wewnętrzną administracji oraz produkcji większych salin.

Poza wyżej wspomnianemi robotami hydrotechnicznemi, wykonane zostały również, zwłaszcza poczynając od drugiej połowy roku 1926, znaczne roboty inwestycyjne w porcie, a mianowicie: 2 dźwigi mostowe do przeładunku węgla, 2 dźwigi bramowe dla ładunków drobnicowych, magazyn portowy o powierzchni użytecznej 4 tys. m² dla tych ładunków, portowa sieć torów kolejowych do obsługi wybudowanych części portu, wodociągi, drogi kołowe, instalacje do oświetlenia elektrycznego terenów portowych oraz dla dostawy energji elektrycznej do mechanicznych urządzeń przeładunkowych i t. p. roboty inwestycyjne, niezbędne do stopniowego uruchamiania części portu, w miarę zakończenia ich budowy.

Na wykonanie wymienionych robót inwestycyjnych wydatkowano z budżetu Ministerstwa:

w r. 1925 171.672 zł.
,, ,, 1926/27 3.892.897 ,,

W roku 1927/28 preliminowano na roboty inwestycyjne zł. 1.691.132. Uwzględnić tu ponadto należy, że szereg poważnych inwestycyj dokonają w tym roku we własnym zakresie przedsiębiorstwa prywatne, którym Ministerstwo wydzierżawiło tereny portowe.

Obok budowy portu w Gdyni prowadzono prace w zakresie budowy portów w Jastarni i w Helu oraz roboty wzmacniające na wybrzeżu morskiem. W szczególności w ciągu lat 1926 i 1927 pobudowano w Jastarni i w Helu drewniane przystanie dla statków pasażerskich przybrzeżnej żeglugi, czego zresztą dokonano również i w Gdyni. Pobudowano w Jastarni molo zachodnie długości 127,9 m. b. oraz molo wschodnie długości 50 m. b., wybagrowano początkowo prowizoryczny kanał dojazdowy do portu w Jastarni długości około 1 km, a następnie pogłębiono i poszerzono kanał ten, doprowadzając go do przeciętnych głębokości do 3,5 m i szerokości 40 m. Wykonano roboty czerpalne w porcie i w kanale dojazdowym w Helu oraz w porcie w Jastarni i wreszcie umocniono brzegi przez pobudowanie palowych palisad ochronnych przy wsiach Jastarnia i Bór od strony zatoki Puckiej.

Co się tyczy budowy Fabryki Związków Azotowych w Tarnowie, to odnośna decyzja została powziętą wskutek wzrastania zapotrzebowania na nawozy sztuczne, które dziś w znacznym stopniu pokrywane jest przez import. Prace przygotowawcze do budowy tej fabryki rozpoczęto w grudniu 1926 roku. Opracowano projekt budowy fabryki syntetycznego amoniaku z powietrza z produkcją 60 tonn amoniaku bezwodnego na dobę. Otrzymany amoniak będzie przerabiany na kwas azotowy, na siarczan amonu i na azotan amonu. Ogólny kosztorys wynosi 70.929.500 złotych, z czego w budżecie na rok 1927/28 przyznano 23.319.782 złote. Pozostałe sumy będą wyasygnowane w 2 następnych latach budżetowych, wobec czego fabryka zostanie uruchomiona w drugiej połowie 1929 roku.

Dotychczas nabyto grunta pod budowę, przeprowadzono odnogę kolejową, rozpoczęto budowę domów mieszkalnych dla urzędników i robotników oraz domów administracyjnych, rozpoczęto zakupy materjałów budowlanych oraz wydano zamówienia na zasadnicze urządzenia techniczne.

3. Przedsiębiorstwa państwowe.

Ostatnie dwa lata, będące okresem poprawy sytuacji gospodarczej, były również okresem znacznego postępu w pracy i w wynikach gospodarczych przedsiębiorstw państwowych, podległych Ministerstwu Przemysłu i Handlu.

Saliny państwowe.

Do salin państwowych należą: dwie kopalnie soli w Wieliczce i Bochni oraz 8 warzelni soli, z czego 6 we Wschodniej Małopolsce, jedna w Inowrocławiu (systemu panwiowego) i jedna w Wieliczce (systemu próżniowego).

W celu ilościowego ujęcia postępu w salinach państwowych, porównamy gospodarcze wyniki z roku 1927 z wynikami z roku 1925.

Produkcja soli.

Wyszczególnienie	Rok 1925		Rok 1926		Rok 1927		Wzrost w stosunku do roku 1925	
	tonn	%	tonn	%	tonn	%	tonn	%
Soli kamiennej . . .	133.786	55,0	137.919	55,6	163.888	58,7	30.102	22,6
Soli warzonej . . .	91.333	45,0	110.170	44,4	115.425	41,3	24.092	26,4
Ogółem . . .	225.119	100	248.089	100	279.313	100	54.194	24,1
W tem:								
Soli jadalnej . . .	209.812	93,3	225.304	90,8	250.487	89,8	40.675	19,4
„ przemysłowej .	9.552	4,2	14.071	5,9	15.161	5,4	5.609	59,0
„ bydlęcej . . .	4,016	1,7	6.990	2,9	12.412	4,4	8.396	210,0
„ innych	1.739	0,8	1.724	0,7	1.253	0,4	—	—

Przy powyższej ogólnej produkcji, zdolność wytwórcza państwowych zakładów salinarnych została wyzyskana w roku 1927 w 70%, podczas gdy w roku 1925 procent wyzyskania stanowił zaledwie 55.

W porównaniu z rokiem 1925, w roku 1927 wydatnie zwiększyły swoją produkcję następujące zakłady: saliny wielickie — o 38,6%, warzelnia w Inowrocławiu — o 27,2% i warzelnie wschodnio-małopolskie — o 21,4%.

Wzrost produkcji soli w salinach został osiągnięty nie w drodze powiększenia personelu i załóg robotniczych, lecz w drodze zwiększonej wydajności pracy. Ogólna ilość zatrudnionych w salinach urzędników wynosiła na dzień I. XII. 1927 roku — 149, a robotników — 2.916. W porównaniu z rokiem 1925, liczba urzędników zmniejszyła się o 5 osób, robotników zaś o 138. Ogólna liczba przepracowanych dniówek wynosiła w roku 1927 około 871 tys., pozostając na poziomie roku 1925.

Wzrost wydajności charakteryzują następujące dane: w roku 1925 przypadało rocznie na 1 robotnika 64 tonny soli kamiennej w kopalniach soli i 94,7 tonn soli warzonej w warzelniach. Natomiast w roku 1927 wydajność na robotnika wynosiła 83,6 tonn soli kamiennej i 121,2 tonny warzonki, wobec czego w obu wypadkach wzrost wynosi bezmała 30%.

Zawdzięczając zwiększonej wydajności pracy oraz dokonanym, poczynając od roku 1925, podwyżkom płac, zarobek robotnika zwiększył się w porównaniu z rokiem 1925 z 5,03 zł. do 6,70 zł. na dniówkę, czyli prawie o 35%.

Lepsze wyzyskanie zdolności wytwórczej zakładów oraz wzrost wydajności pracy przyczyniły się do polepszenia wyników finansowych, co znajduje wyraz w kosztach własnych produkcji, które podajemy w poniższem zestawieniu (w złotych złotych):

Koszta własne produkcji w zł. zł.

Przeciętny koszt	w 1925 r.	w 1926 r.	w 1927 r.	Spadek w stosunku do roku 1925	
				zł.	%
1 tonna ogólnie wyprodukowanej soli	38,55	25,20	26,31	12,24	31,8
1 tonna soli kamiennej. . . .	30,94	22,25	23,52	7,42	24,7
1 tonna soli warzonej	51,40	29,50	30,48	20,92	40,7

Przeprowadzono również reorganizację wewnętrzną administracji oraz produkcji większych salin.

Państwowe zakłady naftowe.

„Polmin" natrafiał w ostatnim roku na te same trudności, z jakiemi walczyć musiał przemysł naftowy w ogólności. Przeróbka ropy naftowej w roku 1926 wynosiła 140.237 tys. kg, natomiast w ciągu 11 mies. 1927 roku — 114.512 tys. kg. Stan załogi robotniczej, biorąc przeciętną roczną, zmniejszył się z 828 do 757 robotników.

Podobnie, jak przy sprzedaży soli, również przy sprzedaży produktów naftowych położono silny nacisk na reorganizację sprzedaży w kraju, przyczem starano się zwiększyć bezpośrednią sprzedaż przez własne składy, których sieć powiększono, osiągając bardzo dodatnie rezultaty. Dotyczy to zwłaszcza sprzedaży w b. Kongresówce, gdzie dotychczas korzystano z usług komisantów. Zmiany, jakie nastąpiły w sprzedaży produktów naftowych i organizacji handlowej w kraju, wykazuje nam następujące zestawienie:

W tysiącach kg	1926	1927
Sprzedaż ogółem	41.354	45.124
Różni odbiorcy bezpośredni	22.493	25.030
Komisanci	13.428	10.742
Własne składy w b. Kongresówce	2.286	6.325
Własne składy w Małopolsce	3.147	3.026

Powyższe wyniki uzyskano, kasując 3 komisantów, natomiast tworząc 9 składów dalszych w b. Kongresówce, wobec czego w końcu 1927 roku czynnych było 9 składów w Małopolsce, 18 w b. Kongresówce oraz 10 komisantów. W związku z tem zmniejszyła się nieco sprzedaż przez komisantów, natomiast znacznie bardziej zwiększyła się sprzedaż ze składów b. Kongresówki, pokrywając z nadwyżką powstały ubytek.

Państwowe zakłady naftowe wpłaciły do Skarbu Państwa w okresie od 1 kwietnia 1926 roku do 31 marca 1927 roku okrągło 200 tys. złotych. Na okres budżetowy roku 1927/28 preliminowano wpłatę w wysokości 250.000.

Gwarectwo Węglowe „Brzeszcze".

Gwarectwo „Brzeszcze" przeszło w posiadanie Państwa Polskiego w stanie zrujnowanym przez rabunkową gospodarkę, prowadzoną przez rząd austrjacki w latach wojennych. Dzięki stosowaniu stałych ulepszeń technicznych, Gwarectwo osiągnęło w roku 1926 produkcję ponad 400.000 tonn, podczas gdy w roku 1913 produkcja wynosiła zaledwie 171 tys. tonn.

Dodatnie rezultaty gospodarcze, osiągnięte w ciągu ostatnich lat, wykazują następujące cyfry porównawcze:

	1925	1926	1927
Produkcja w tonnach	331.352	410.560	483.742
Stan załogi robotniczej na 1 stycznia . .	1.929	1.687	2.043[1])
Wydajność robotnika na dniówkę . . .	0,77	0,9	0,93
Stan personelu urzędniczego wraz z techn. wyższym i niższym	83	72	70

[1]) Niezależnie od tej liczby, kopalnia zatrudnia 162 robotników przy pogłębianiu szybów.

Prowadząc eksploatację w ciężkich warunkach naturalnych, z cienkich pokładów o dużych przerostach i wydobywając węgiel o mniejszej wartości kalorycznej, niż kopalnie Zagłębia Dąbrowskiego a tembardziej Górnego Śląska, Gwarectwo nie może w obecnych warunkach dawać dużych dochodów, co należy uwzględnić przy ocenie jego wyników finansowych. W roku 1925 Gwarectwo pracowało bez strat i zysków, z odpisem złotych 152.479 na amortyzację. W roku 1926 odpis zwiększył się do sumy zł. 615.288. Natomiast pierwszy kwartał 1927 roku wykazał już zysk w wysokości zł. 38.069, przy jednoczesnem odpisaniu złotych 293.036 na amortyzację. Według bilansów surowych za dalsze trzy kwartały roku 1927 wyniki finansowe po odpisaniu amortyzacji zł. 331.148,97 gr. dały nadwyżkę przeszło 300 tys. złotych.

Najważniejszym jednak momentem zwrotnym w gospodarce Gwarectwa jest rozpoczęcie 1927 roku głębienia szybu „Andrzej" w Brzeszczach i szybu w Jawiszowicach, w celu odkrycia nowych pokładów i przygotowania do eksploatacji znajdujących się głębiej pokładów Redenowskich o wysokiej wartości kalorycznej.

Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Chorzowie.

Państwowa Fabryka Związków Azotowych zwiększa z roku na rok swoją produkcję, pragnąc sprostać wzrastającemu zapotrzebowaniu krajowemu. Zwiększenie produkcji możliwe jest z jednej strony dzięki dokonanym inwestycjom, z drugiej zaś strony, dzięki wzrostowi wydajności pracy na robotnika. Rezultaty działalności tej fabryki ilustruje nam poniższe zestawienie:

	1925	1926
Produkcja azotniaku	85.754 tonn	117.931 tonn
Sprzedaż azotniaku	75.493 „	97.384 „
Sprzedaż azotanu amonu	1.016 „	12.432 „
Personel:		
Urzędników i inżynierów	309	336
Robotników	2.080	2.420
Wyprodukowano związanego azotu:		
Na 1 urzędnika	5.913 kg	7.713 kg
Na 1 robotnika	784 „	959 „
Obrót	22.633.508 zł.	45.722.936 zł.

Państwowe przedsiębiorstwo „Żegluga Polska".

Próby, czynione przez prywatną inicjatywę w kierunku utworzenia przedsiębiorstwa żeglugowego na morzu, nie dawały od czasu istnienia niepodległego Państwa Polskiego żadnych rezultatów. Pragnąc ruszyć z miejsca sprawę utworzenia polskiej marynarki handlowej, Rząd Polski zdecydował się na jesieni 1926 r. zapoczątkować przedsiębiorstwo państwowe „Żegluga Polska", uważając, że będzie to jednocześnie zachęceniem inicjatywy prywatnej i że zczasem samo przedsiębiorstwo państwowe zostanie przekształcone w przedsiębiorstwo prywatne.

Dla zapoczątkowania P. P. „Żegluga Polska" nabyto we Francji 5 zupełnie nowych statków towarowych jednakowego typu, wybudowanych w latach 1925 i 1926 na stoczni Chantier Navals Français w Caën. Statki te mają pojemność około 3 tys. tonn ładowności każdy i były nabyte za cenę po 30 tys. funtów szterl., co uważać należy za bardzo

niską cenę, zwłaszcza że terminy płatności zostały rozłożone aż do lipca 1930 roku. Poza tem przedsiębiorstwo przejęło od Marynarki Wojennej statek towarowy „Warta" o pojemności 4.200 tonn DW.

Od Ministerstwa Komunikacji przedsiębiorstwo otrzymało 2 statki pasażerskie: „Gdańsk" i „Gdynia", mogące pomieścić po 800 pasażerów w żegludze po Zatoce Gdańskiej i około 100 pasażerów w żegludze po morzu Bałtyckiem, oraz mały statek pasażerski „Zagłoba". Obecnie tabor przedsiębiorstwa został powiększony o 1 statek towarowy o pojemności 1.020 tonn DW., nabyty w Holandji za cenę stosunkowo bardzo niską £ 11.850.—.—, również na warunkach kredytowych na 5 lat.

W najbliższym czasie proponowane jest dalsze powiększenie taboru P. P. „Żegluga Polska" o 2 statki po 5 tys. tonn DW, które mają być ofiarowane przez Województwo Śląskie. Pozatem z funduszów skarbowych mają być nabyte jeszcze 3 statki po 1.500 tonn DW i 2 małe statki pasażerskie po 25 tonn DW, dla komunikacji wzdłuż wybrzeża polskiego, oraz 2 statki towarowe po 5.020 tonn DW, zamówione już w Anglji po £ 53.500.— na dogodnych warunkach kredytowych.

Rezultaty eksploatacji 5 statków towarowych, zakupionych we Francji, oraz statku „Warta" przedstawiają się do dnia 1. XI. 1927 roku, jak następuje:

odbyto ogółem 86 podróży,
przewieziono 253.054 tonn towarów,
zainkasowano za frachty ogółem £ 89.603.18/3,
z tego oddano Bankowi Polskiemu £ 13.295.19/10.

Odbyte podróże dały w rezultacie czystego zysku £ 591.6/10, pokryły więc wszystkie wydatki oraz część amortyzacji.

Linja pasażerska nie była w roku 1927 w pełni uruchomiona. Sądząc jednak z dotychczasowych rezultatów, należy przypuszczać, że i te statki będą się opłacały. Jednakowoż główne znaczenie uruchomienia statków P. P. „Żegluga Polska" polega raczej na stworzeniu zaczątku polskiej floty handlowej, której brak nie tylko że powodował konieczność posługiwania się statkami wyłącznie obcemi, lecz jednocześnie był dotkliwą luką w naszych poczynaniach w kierunku wykorzystania polskiego dostępu do morza.

4. Urzędy podległe Ministrowi Przemysłu i Handlu.

Jak zaznaczyliśmy, Ministrowi Przemysłu i Handlu podlegają:

1) Główny Urząd Miar,
2) Urząd Patentowy Rzpl. P.,
3) Państwowy Instytut Geologiczny,
4) Państwowy Instytut Eksportowy,
5) Instytut Badania Konjunktur Gospodarczych i Cen (w organizacji).

Szczegóły, dotyczące budżetów, etatów, organizacji oraz prac prawodawczych tych instytucyj, podajemy we właściwych rozdziałach. Ponadto bliższe dane, dotyczące Państwowego Instytutu Eksportowego, zamieszczamy w rozdziale, dotyczącym handlu zagranicznego.

Co się tyczy Państwowego Instytutu Geologicznego, to bardzo obszerne sprawozdania z jego działalności w corocznie ukazującem się wydawnictwie „Sprawozdania Polskiego Instytutu Geologicznego", dostatecznie oświetlają ogromną doniosłość i wszechstronność dokonywanych prac, wobec czego nie wchodzimy tu w bliższe ich omawianie. Podobnie sprawa przedstawia się w odniesieniu do Urzędu Patentowego Rzpl. P.

Wobec powyższego, przechodzimy do zobrazowania tu działalności Głównego Urzędu Miar.

Urzędy Miar.
(Służba Legalizacji narzędzi mierniczych).

Działalność i organizacja urzędów miar z Głównym Urzędem Miar na czele, podlegającym bezpośrednio Ministrowi Przemysłu i Handlu, oparta jest na dekrecie o miarach z dnia 8 lutego 1919 r. (Dz. P. P. P. Nr. 15, poz. 211) i na statucie urzędów miar z dnia 7 sierpnia 1919 r. (Dz. U. R. P. Nr. 74, poz. 429).

Istotnem zadaniem urzędów, podwładnych Głównemu Urzędowi Miar (okręgowych i miejscowych urzędów miar), jest wykonywanie technicznych czynności legalizowania (sprawdzania i cechowania) narzędzi mierniczych, mających zastosowanie do mierzenia w obrocie publicznym oraz w innych dziedzinach (np. przy czynnościach urzędowych), dla których prawo nakłada obowiązek posługiwania się narzędziami mierniczemi zalegalizowanemi. Dalszym obowiązkiem tych urzędów jest czuwanie nad tem, aby organy, powołane do wykonywania bezpośredniego nadzoru nad narzędziami mierniczemi, znajdującemi się w użyciu w obrocie publicznym, nie dopuszczały do posługiwania się narzędziami, nie posiadającemi ważnej cechy legalizacyjnej.

Główny Urząd Miar, łączący w sobie właściwości instytucji naukowo-metrologicznej oraz centralnej władzy administracyjnej w zakresie, wyznaczonym mu przez dekret o miarach, sprawuje samodzielny zwierzchni zarząd podwładnemi mu urzędami miar, wydaje obowiązujące przepisy, normujące wewnętrzną organizację i techniczną działalność tych urzędów, wydaje przepisy o warunkach legalizowania narzędzi mierniczych i inne, których wydawanie przekazane mu zostało przez dekret o miarach, i wreszcie przygotowuje projekty ustaw i rozporządzeń władz naczelnych w zakresie prawa o miarach. Zasadniczem zadaniem Głównego Urzędu Miar, jako centralnej instytucji metrologicznej, jest przechowywanie wzorców państwowych miar podstawowych (metra i kilograma) oraz wzorców jednostek miar elektrycznych i ich głównych kopij, przygotowywanie wzorców normalnych dla podwładnych mu urzędów okręgowych, wykonywanie i ogłaszanie prac naukowo-metrologicznych, badanie nowych rodzajów narzędzi mierniczych, mających być dopuszczonemi do stosowania w obrocie, podlegającym obowiązkowi legalizacji, i, wreszcie sprawdzanie narzędzi mierniczych z dokładnością, przekraczającą zakres środków podwładnych urzędów miar, oraz legalizacja niektórych narzędzi mierniczych (np. areometrów i termometrów), których legalizowanie urzędom podwładnym nie zostało jeszcze przez Główny Urząd Miar przekazane.

W pierwszej połowie 1926 roku Głównemu Urzędowi Miar podlegało 6 urzędów okręgowych (urzędów II instancji) i 41 urzędów miejscowych (urzędów I instancji). Ilość urzędów miejscowych do końca r. 1927 wzrosła do ogólnej liczby 43. Urzędy te w r. 1926 wykonywały legalizację następujących narzędzi mierniczych: przymiarów bławatnych, suwaków mierniczych zwyczajnych, pojemników zwyczajnych i dokładniejszych (do mierzenia spirytusu), przyrządów mierniczych (pojemników z urządzeniami pomocniczemi) do odmierzania płynów (olejów mineralnych, a w szczególności benzyny), baniek i menzur do mleka, odważników, wag zwyczajnych i dokładniejszych, wózków transportowych używanych w kopalniach, gazomierzy, wodomierzy (w niewielkiej ilości), przepływomierzy spirytusu, areometrów (alkoholomierzy i cukromierzy), gęstościomierzy zbożowych i liczników energji elektrycznej.

Rok 1926 zastaje spełnioną jedną z najważniejszych prac polskiej służby legalizacji narzędzi mierniczych — wprowądzenie systemu metrycznego w b. zaborze rosyjskim, utrwalone przez wycofanie z obrotu publicznego narzędzi, mierniczych wywzorcowanych w jednostkach miar nielegalnych i przez skuteczne spowodowanie ludności do zaopatrzenia się w narzędzia miernicze legalne. Do tego czasu w istotnej mierze ujednostajniono działalność urzędów miar, w szczególności pod względem przepisów technicznych o warunkach legalizowania narzędzi mierniczych przez wydanie nowych przepisów, które

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

zastąpiły różniące się między sobą liczne przepisy, jakie obowiązywały w poszczególnych częściach Państwa. Wreszcie przez system koncesjonowania wszystkich zakładów wyrobu i sprzedaży narzędzi mierniczych zapewniono kontrolę i nadzór nad tem, aby w obrocie publicznym były rozpowszechniane tylko narzędzia miernicze, odpowiadające przepisom.

Rozwój Głównego Urzędu Miar, a w szczególności kolejność powstawania najniezbędniejszych pracowni, w jakie muszą być zaopatrzone instytucje tego rodzaju, dostosowany był przedewszystkiem do potrzeb życia gospodarczego, wymagającego urzędowego sprawdzania nowych rodzajów lub nowych typów dawnych rodzajów narzędzi mierniczych oraz do potrzeb zarządu państwowego. W ten sposób powstała pracownia wag handlowych dla badań, mających na celu orzekanie o dopuszczalności zmian i ulepszeń, proponowanych przez wytwórców wag. Pracownia dla badania liczników energji elektrycznej niezbędna jest celem orzekania, które typy tych liczników można dopuszczać do legalizacji, a to wobec wydania przepisów o warunkach legalizowania liczników elektrycznych. Ustawienie komparatora dla przymiarów geodezyjnych, o obszarze mierzenia do 24 m, stało się koniecznem dla sprostania zadaniom, które wynikły dla GUM z obowiązku współdziałania w zakresie swojej specjalności przy pomiarach baz triangulacyjnych przez Ministerstwo Robót Publicznych. To współdziałanie wyraża się w postaci perjodycznego sprawdzania istotnej długości przymiarów, zapomocą których bazy wspomniane zostają wymierzane. Dalej, na żądanie Ministerstwa Skarbu (Wydział Spirytusowy), musiano przystąpić do zorganizowania pracowni do legalizowania i uwierzytelniania alkoholometrów i sacharometrów. Rozwój automobilizmu, za którym poszło spontaniczne ustawianie odmierzaczy benzyny, zmusił do zajęcia się badaniem i oceną typów tych przyrządów. Przygotowania do pracy nad ustaleniem warunków dopuszczania typów wodomierzy do legalizacji wywołały konieczność stworzenia pracowni badania tych przyrządów. Podstawową rolę w GUM odgrywać musi, dotychczas niedostatecznie zaopatrzona, pracownia pomiarów masy.

Utrzymanie w porządku tych pracowni oraz pracowni urzędów podwładnych wymagało utworzenia niewielkiego warsztatu mechanicznego, a konieczność rocznego sporządzenia około 1000 stempli stalowych w sposób bezwzględnie zabezpieczający od wszelkich nadużyć — odpowiednio urządzonej pracowni grawerskiej.

W latach 1926 i 1927 urządzenia pracowni Głównego Urzędu Miar rozszerzone zostały przez ustawienie komparatora uniwersalnego najnowszej konstrukcji dla dokonywania najdokładniejszych pomiarów długości oraz komparatora do miar końcowych i maszyny podziałowej.

W r. 1927 Główny Urząd Miar pozyskał inwarowy wzorzec normalny metra, sprawdzony w Międzynarodowem Biurze Miar.

W r. 1927 Dyrektor Głównego Urzędu Miar w charakterze Delegata Rzeczypospolitej Polskiej uczestniczył w VII Zebraniu Generalnej Konferencji Miar w Paryżu wobec należenia Polski do Międzynarodowej Konwencji Metrycznej. Wszystkie wnioski polskie, a między innemi wniosek w sprawie skorygowania dotychczasowego określenia metra oraz wniosek stworzenia instytucji międzynarodowej do spraw metrologji stosowanej, zostały przez Konferencję jednomyślnie uchwalone.

Poza spełnianiem bezpośrednich zadań własnych Główny Urząd Miar w dalszym ciągu w różnym stopniu współdziała w pracach i sprawach, należących do kompetencji innych władz i urzędów, a mających jakąkolwiek łączność z metrologją stosowaną.

W zakresie prac przygotowawczych do legalizacji narzędzi mierniczych Główny Urząd Miar w latach 1926 i 1927 wykonał żmudną pracę zbadania szeregu nowych typów narzędzi mierniczych, zgłoszonych przez wytwórców tych przyrządów w celu uzyskania

dopuszczenia ich do legalizacji. Ilość typów narzędzi mierniczych, dopuszczonych po badaniu, podana jest w tablicy:

Dopuszczono do legalizacji w roku	Typów			
	liczników energji elektr.	transformatorów mierniczych	przyrządów do odmierzania benzyny	w a g
1925			2	2
1926	31	5	3	1
1927	36		5	

Na początku r. 1927 rozpoczęto legalizowanie gazomierzy w Warszawie. W toku są przygotowania do legalizowania wodomierzy, transformatorów mierniczych, przyrządów do pomiaru powierzchni skór, gazomierzy do gazu ziemnego i t. p.

Z ważniejszych przepisów, wydanych lub opracowanych w r. 1926 i 1927, wymienić należy: przepisy o warunkach legalizowania gazomierzy do gazu miejskiego, wodomierzy i przyrządów do pomiaru powierzchni skór. Ponadto uzupełniono lub udoskonalono cały szereg innych przepisów legalizacyjnych i wydano lub opracowano wiele instrukcyj o sposobach sprawdzania narzędzi mierniczych.

Wyniki liczbowe pracy legalizacyjnej Głównego Urzędu Miar i urzędów mu podwładnych za lata 1925, 1926 i 1927 przedstawiają się w liczbach następujących:

Sprawdzono narzędzi mierniczych	W Głównym Urzędzie Miar	W urzędach podwładnych Głównemu Urzędowi Miar	R a z e m sprawdzono narzędzi mierniczych
W 1925 roku	5.443	1.870.317	1.875.760
„ 1626 „	8.834	1.758.724	1.767.558
„ 1927 „	15.775	2.442.031	2.457.806

Widoczny wzrost narzędzi mierniczych, sprawdzonych przez urzędy miar w r. 1927 w porównaniu z liczbami[1]), osiągniętemi w latach poprzednich, spowodowany został wzmożeniem nadzoru nad narzędziami mierniczemi, stosowanemi w obrocie publicznym, i większem ułatwieniem uzyskania legalizacji narzędzi mierniczych dla ludności, zamieszkującej w miejscowościach, nie będących siedzibą urzędów miar. Ułatwienia te polegają na uruchamianiu t. zw. lotnych urzędów miar w tych częściach Państwa, gdzie legalizacja objazdowa przedtem nie była zorganizowana. Lotne urzędy miar osobnego personelu nie posiadają i korzystają z personelu stałych urzędów miar. Lotne urzędy miar wzorem b. dzielnicy pruskiej zorganizowano na całym obszarze b. dzielnicy austrjackiej i poczyniono przygotowania do zorganizowania takich urzędów na terytorjum b. dzielnicy rosyjskiej.

Służba legalizacji narzędzi mierniczych zatrudniała w 1925 r. 245 urzędników, w roku 1927 zatrudniała 252 urzędników.

---

[1]) Wzrost tych liczb jest stały od początku działalności służby legalizacji narz. miern. W roku 1922 sprawdzono 1.143.067 narzędzi miern., w r. 1923 sprawdz. 1.385.869 narz. miern. i w roku 1924 sprawdzono 1.631.012 narz. miern. Zmniejszenie liczby tej w r. 1926 wywołane było ówczesną depresją gospodarczą.

Porównanie ilości personelu Służby Legalizacji Narzędzi Mierniczych w Polsce i zagranicą.

Kraj	Nazwa odnośnej instytucji zagranicznej	Zakres instytucji zagranicznej w porównaniu do zakresu polskiej służby	Ilość urzędników		Terytorjum km²	Ilość mieszkańców	Uwagi	Źródło
			w instytucji zagranicą	w odnośnych agendach Gł. Urz. Miar				
Polska 1927				252	366.100	27.960.000		
Austrja 1914	Normal - Eichungs-Kommission	Pełny zakres	902	245	300.000	28.570.000	Tylko personel urzędniczy	Staatsvoranschlag f. d. im Reichsrate i t. d. f. das erste Halbjahr 1914 XV Min. d. öff. Arbeiten. Tit. 4
Austrja 1924	Bundesamt f. Eich- u. Vermessungswesen	Pełny zakres	261	245	82.400	6.500.000	Ditto	Bundesvoranschlag der Rep. Österreich 1924 Teilheft zu gr. XII Handel u. Verkehr
Francja 1924	Service des Poids et Mesures	Personel techniczny urzędów podwładnych I i II instancji z wyłączeniem personelu działu przepływomierzy, gazomierzy i liczników elektryczn.	335	140	565.520	43.370.000	—	Rapport de M. Pradel à la Commission Tripartite des Poids et Mesures 1924
Czechosłowacja 1924	Cejchowni urady	Pełny zakres	432	345	140.900	13.630.000	Personel urzędniczy wraz z robotnikami i woźnymi	Statni rozpocet republiky Ceskoslovenske pro rok 1924 Kapitola XX. a. XX. A Min. verejnych praci Tituli 3
Rzesza Niem. 1924	Normal - Eichungs-Kommission	Wydział I GUM z wyłączeniem działu elektrycznegoi przepływomierzy spirytusu	63	24	540.000	65.000.000	Dla porówn. w GUM doliczono do Wydziału I: 2 typistki i 2 woźnych	Plato. Maass- u. Gewichtsordnung, Berlin Springer 1912, str. 93
Prusy 1926	Eichverwaltung	Zakres działania urzędów podwładnych	803	272	297.300	37.730.000	Personel urzędniczy i robotn.	Haushaltsplan des Preussischen Staates f. d. Rechnungsjahr 1926 (Bibl. P. i H. 3013)
St. Zjednoczone A. P. 1924	Bureau of Standards	Wydział I GUM i szereg badań o charakterze technologicznym	896	32	9.400.000	105.800.000	W GUM doliczono do Wydz. I: 2 typistki i 2 woźnych	Holland M.: Industrial Research in the United States. Publ. by the Masaryk Academy Institute for industrial Management, Prague 1924, str. 20

Dochody i wydatki Służby Legalizacji Narzędzi Mierniczych wynosiły:

	Dochód	Rozchód	Zysk
	zł.	zł.	zł.
W 1925 roku	1.785.652,92	1.664.448,76	121.204,16
„ 1926 „	1.874.607,70	1.656.692,84	217.914,86
„ 1927 „	2.427.227,51	1.997.052,95	430.174,56

Należy zaznaczyć, że opłaty, pobierane przez nasze urzędy miar, są mniejsze w porównaniu z Rosją przedwojenną, oraz obecną wysokością opłat w Niemczech, Austrji i Szwajcarji (państw, które mają organizację służby legalizacji narzędzi mierniczych podobną do istniejącej u nas) i nie są wyższe od opłat wszystkich dawnych państw zaborczych. Niemniej jednak opłaty te pokrywają z nadwyżką wszystkie wydatki urzędów miar na całym obszarze Rzeczypospolitej, nie wyłączając wydatków inwestycyjnych. Będą one mogły również pokryć zwyżkę tych wydatków, która niewątpliwie będzie musiała nastąpić w związku ze stale wzmagającą się działalnością tych urzędów oraz dalszym ich rozwojem.

Organizacja służby legalizacyjnej jest więc w Polsce przeprowadzona racjonalnie i ekonomicznie; to samo potwierdza tablica porównawcza ilości personelu w Polsce i krajach zagranicznych; potwierdzają to również budżety wielu krajów, np. Anglji i Stanów Zjednoczonych, gdzie dopłaty państwowe dla naczelnych instytucyj metrologicznych sięgają znacznych wysokości (St. Zjedn. w 1912 r. dopłaciły do Bureau of Standards 3.400.000 fr. zł.), nie będąc pokrywane z dochodów urzędów podwładnych.

IV.

Prace w dziedzinie prawodawstwa.

Prace Ministerstwa i podległych urzędów wykazują w ostatnich 2 latach w dziedzinie prawodawstwa znaczny rozwój i poważne wyniki w postaci szeregu ustaw (rozporządzeń Prezydenta R. P.) pierwszorzędnej wagi dla życia gospodarczego, wydanych na podstawie pełnomocnictw udzielonych przez Sejm. Sam fakt, że odnośne ustawy nie musiały przechodzić długiej drogi przez ciała ustawodawcze, gdzie niejednokrotnie projekty ustawodawcze z dziedziny gospodarczej były wstrzymywane lub też napotykały trudności ze względów czysto politycznych, umożliwił wprowadzenie w życie całego szeregu ustaw w stosunkowo szybkiem tempie, przez co wypełniono szereg poważnych luk, jakie wykazywało dotychczasowe prawodawstwo w tej dziedzinie. Pozatem, wydano we wspomnianym okresie cały szereg rozporządzeń, czy to Rady Ministrów, czy też poszczególnych ministrów, rozwijając poprzednio wydane lub też nowowprowadzone ustawy z zakresu życia gospodarczego.

Również wydano szereg ustaw i rozporządzeń, mających na celu zmianę i ulepszenie organizacji Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz podwładnych instytucyj i urzędów. Wymienić tu należy tego rodzaju ustawy względnie rozporządzenia, jak naprz. o organizacji Ministerstwa Przemysłu i Handlu [1]), o zakresie działania urzędów probier-

[1]) Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie statutu organizacyjnego Ministerstwa Przemysłu i Handlu z dnia 29 października 1926 r. „Monitor Polski“ Nr. 256.

czych [1]), o przekazaniu kompetencji w sprawach Bractw Górniczych [2]), o służbie przygotowawczej w gałęziach fachowych działów Ministerstwa Przemysłu i Handlu [3]) i t. p., oraz szereg nowych ustaw, mających na celu reorganizację istniejących urzędów oraz powołanie do życia nowych instytucyj państwowych, jak naprz. ustawę o Państwowym Instytucie Geologicznym [4]), o Biurze Badania Cen [5]), o Instytucie Eksportowym [6]), o Radcach Handlu Zagranicznego [7]), które miały na celu usprawnienie i rozwinięcie dotychczasowego aparatu państwowego z zakresu spraw gospodarczych.

W szczególności duże znaczenie dla przyszłego rozwoju naszych stosunków handlowych z zagranicą ma powołanie do życia Państwowego Instytutu Eksportowego, który winien stanowić źródło inicjatywy dla posunięć w kierunku zdobywania nowych rynków zbytu a zarazem źródło wszelkich informacyj, potrzebnych dla tego celu. Łączy się z tem ustawa o Radcach dla Spraw Handlu Zagranicznego Polski, gdzie wzorując się na Francji, powołano do życia instytucję placówek gospodarczych, zarówno w kraju jak zagranicą, mających za zadanie informowanie Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz polskich placówek dyplomatycznych i gospodarczych o możliwościach rozwoju polskiej ekspansji ekonomicznej na rynkach obcych oraz współdziałanie w rozwoju obrotu handlowego Polski z zagranicą.

Projekt powołania do życia Biura Badania Cen wypłynął z konieczności naukowego badania warunków produkcji i wymiany, co dotychczas nie było w należyty sposób przeprowadzane. Biuro to narazie nie rozpoczęło swej działalności wobec niezakończenia prac Komisji Ankietowej, powołanej przy Prezydjum Rady Ministrów, noszącej wprawdzie odmienny charakter, lecz której prace mogły dostarczyć pewnych materjałów dla przyszłej działalności biura.

W dziedzinie administracji doniosłe również znaczenie posiada rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o wyodrębnieniu państwowych przedsiębiorstw przemysłowych z ogólnej administracji państwowej [8]). Rozporządzenie to tworzy z przedsiębiorstw państwowych samodzielne jednostki prawne, działające na zasadach handlowych i nieskrępowane w swej działalności przepisami biurokratycznemi. Da to im możność należytego wykazania swej sprawności technicznej i handlowej oraz powiększenia dochodów. Skarb Państwa pozostaje nadal właścicielem nieruchomego majątku, który przedsiębiorstwa otrzymują w użytkowanie i pobiera conajmniej 50% czystego zysku, wykazanego w bilansach. Wyodrębnione przedsiębiorstwa posiadają organizację podobną do organizacji przedsiębiorstw prywatnych z dyrekcją i radą administracyjną na czele,

---

[1]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 października 1926 r. o uchyleniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5. VIII. 1921 r. o organizacji i zakresie działania urzędów probierczych (Dz. U. R. P. Nr. 110, poz. 643).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu z dnia 9 listopada 1926 r.: w sprawie urzędów probierczych (Dz. U. R. P. Nr. 113, poz. 658), oraz w sprawie Warszawskiego Urzędu Probierczego tudzież urzędów probierczych w Krakowie, Lwowie i Wilnie (Dz. U. R. P. Nr. 113, poz. 659).

[2]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927 r. o przekazaniu dotychczasowej kompetencji Ministra Przemysłu i Handlu w sprawach bractw górniczych, Ministrowi Pracy i Opieki Społecznej, a kompetencji urzędów górniczych w tychże sprawach urzędom wojewódzkim (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 454).

[3]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 stycznia 1927 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska I-ej kategorji w gałęziach fachowych działu Ministerstwa Przemysłu i Handlu (Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 43).

[4]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 czerwca 1927 r. o Państwowym Instytucie Geologicznym (Dz. U. R. P. Nr. 65, poz. 574).

[5]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 grudnia 1926 r. o ustanowieniu Biura Badania Cen (Dz. U. R. P. Nr. 122, poz. 704).

[6]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1927 r. o Państwowym Instytucie Eksportowym (Dz. U. R. P. Nr. 83, poz. 739).

[7]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 listopada 1927 r. o radcach do spraw handlu zagranicznego Polski (Dz. U. R. P. Nr. 102, poz. 886).

[8]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstw państwowych, przemysłowych, handlowych i górniczych, oraz ich komercjalizacji (Dz. U. R. P. Nr. 25, poz. 195).

przyczem władze przedsiębiorstwa są mianowane przez właściwego Ministra w porozumieniu z Ministrem Skarbu, który zatwierdza również ważniejsze decyzje rady oraz bilans, rachunek strat i zysków oraz podział czystego zysku. Niezależnie od Komisji Rewizyjnej, kontrolę nad działalnością przedsiębiorstwa sprawuje również Najwyższa Izba Kontroli.

Na podstawie wyżej wspomnianej ustawy wydzielono z administracji państwowej przedsiębiorstwo „Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Chorzowie", oraz przedsiębiorstwo „Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Tarnowie", którym to przedsiębiorstwom nadano jednocześnie oddzielne statuty [1]).

W zakresie administracji przemysłowej wydano ustawę o prawie przemysłowem [2]), nad którą toczyły się prace już od szeregu lat. Ustawa ta wprowadza jednolite dla całego państwa przepisy przemysłowe, obejmujące zarówno przemysł wielki, średni, drobny i rzemiosła jak też przedsiębiorstwa handlowe i usługowe i wogóle wszelkiego rodzaju zatrudnienia i przedsiębiorstwa wykonywane w celach zarobkowych. W szczególności ustawa przemysłowa normuje sprawy: nabywania uprawnień przemysłowych, trybu postępowania, związanego z zatwierdzaniem projektów urządzeń zakładów przemysłowych, prowadzenia przemysłu, przemysłu okrężnego, targów, korporacyj przemysłowych i t. p. Dalszy dział dotyczy uczniów przemysłowych, dowodu uzdolnienia, nauki rzemiosła, cechów i związków cechowych a jednocześnie zawiera przepisy o organizacji i działalności izb rzemieślniczych, powołanych do oficjalnej reprezentacji interesów rzemiosła.

Do powyższej ustawy wydano szereg rozporządzeń wykonawczych [3]), zawierających przepisy rozwijające niektóre postanowienia ustawy, przyczem w najbliższej przyszłości należy spodziewać się wydania dalszych rozporządzeń, jak naprz. w sprawie umiejętności zawodowej do prowadzenia przemysłu koncesjonowanego, o urządzeniu niektórych zakładów przemysłowych, o fabrykacji materjałów wybuchowych i t. p.

Z zakresu organizacji życia gospodarczego wydano dużej wagi ustawę o izbach przemysłowo-handlowych [4]), co było rozwiązaniem dojrzałej już od kilku lat sprawy zorganizowania dla całego obszaru państwa, a więc i dla województw centralnych i wschodnich, jednolitej reprezentacji interesów przemysłu i handlu o charakterze oficjalnym.

---

[1]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1927 r. w sprawie wydzielenia z administracji państwowej przedsiębiorstwa Państwowej Fabryki Związków Azotowych w Chorzowie (Dz. U. R. P. Nr. 36, poz. 321).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 kwietnia 1927 r. o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstwa państwowego pod nazwą „Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Tarnowie" (Dz. U. R. P. Nr. 39, poz. 348).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 maja 1927 r. o wydzieleniu z administracji państwowej przedsiębiorstwa „Żegluga Polska" (Dz. U. R. P. Nr. 49, poz. 440).

[2]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem (Dz. U. R. P. Nr. 53, poz. 468).

[3]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1927 r. o przemyśle zastawniczym (Dz. U. R. P. Nr. 8, poz. 57 z r. 1928).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 28 listopada 1927 r. o komiwojażerach i samodzielnych ajentach handlowych (Dz. U. R. P. Nr. 111, poz. 944).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych, Robót Publicznych, oraz Pracy i Opieki Społecznej z dnia 7 grudnia 1927 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o prawie przemysłowem (Dz. U. R. P. Nr. 111, poz. 942).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrami: Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Spraw Wewnętrznych, Robót Publicznych, Spraw Wojskowych, oraz Komunikacji z dnia 9 grudnia 1927 r. w sprawie umiejętności zawodowej do prowadzenia przemysłu koncesjonowanego (Dz. U. R. P. Nr. 111, poz. 943).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 grudnia 1927 r. w sprawie ustalenia, w jakiej mierze świadectwa ukończenia szkół technicznych należy uważać za dowód uzdolnienia zawodowego do samoistnego prowadzenia rzemiosł (Dz. U. R. P. Nr. 118, poz. 1114).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 14 grudnia 1927 r. o kwalifikacji do kierowania praktycznem wykształceniem terminatorów (Dz. U. R. P. Nr. 118, poz. 1015).

[4]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. o izbach przemysłowych i handlowych (Dz. U. R. P. Nr. 67, poz. 591).

Zadaniem tych izb jest współpraca z rządem w sprawach gospodarczych oraz pełnienie pewnych funkcyj w zakresie samorządu gospodarczego. Przez szczegółowe uzgodnienie projektu ze sferami gospodarczemi starano się uzyskać rękojmię, że podstawy prawne dla organizacji tych izb na obszarach województw centralnych i wschodnich oraz dla reorganizacji izb, istniejących w Małopolsce i województwach zachodnich, będą odpowiednie dla pomyślnego rozwoju tych instytucyj.

Na podstawie tej ustawy podzielono obszar Państwa na okręgi izb oraz wyznaczono siedziby tych izb [1]), przyczem w obecnej chwili prowadzone są prace nad ułożeniem regulaminów wyborczych, mające umożliwić powołanie do życia tych izb w najbliższym czasie.

Równolegle prowadzone są prace w kierunku przygotowania odnośnych przepisów, które wprowadziłyby w życie postanowienia ustawy przemysłowej o organizacji izb rzemieślniczych [2]).

Dążąc do ulepszenia działalności giełd towarowych, wydano szczegółowe rozporządzenie o powoływaniu i zwalnianiu oraz prawach i obowiązkach maklerów przysięgłych na giełdach towarowych [3]), a jednocześnie opracowywana jest nowela do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o organizacji giełd, mająca głównie na celu przystosowanie dotychczasowych przepisów do konieczności życiowych, jakie ujawniły się w zakresie funkcjonowania giełd towarowych.

W dziedzinie organizacji targów i wystaw gospodarczych w Polsce wydano doniosłą w skutkach ustawę o targach i wystawach gospodarczych [4]), która ma na celu uporządkowanie tej tak ważnej formy propagandy gospodarczej i reklamy oraz usunięcie dotychczasowego chaosu szkodliwego dla interesów polskiego życia gospodarczego. Wprowadzając obowiązek uzyskiwania zezwolenia na urządzanie wystaw, względnie targów gospodarczych, ustawa ta pozwoli na niedopuszczenie do urządzania imprez, które przynosiły sferom gospodarczym raczej szkodę, niż pożytek i niejednokrotnie zdołały wprowadzić w błąd opinję zagranicy co do istotnej zdolności produkcyjnej naszego przemysłu.

Pewnego rodzaju uzupełnieniem powyższego będzie projekt rozporządzenia, opracowywany obecnie przez Ministerstwo,w sprawie udziału Polski w wystawach i targach zagranicznych. Konieczne tu jest określenie pewnej linji polityki co do tego udziału oraz określenie kompetencyj zainteresowanych ministerstw do zorganizowania tego udziału,

Również zostanie uregulowana sprawa izb handlowych polsko-zagranicznych w Polsce i poddania tych izb pod pewną zależność od Ministerstwa Przemysłu i Handlu; brak odnośnych przepisów powodował nieraz ujemne konsekwencje gospodarcze, wskutek niepożądanej polityki poszczególnych izb tego rodzaju.

Wreszcie, w najbliższej przyszłości spodziewać się można wydania jednolitej ustawy o spółkach akcyjnych, nad którą prace znajdują się już w stadjum ukończenia. Również opracowywany jest projekt jednolitej ustawy o spółkach z ograniczoną odpowiedzialnością.

W dziedzinie ochrony własności przemysłowej i handlowej, ukazała się w sierpniu 1926 roku dużego znaczenia ustawa, przeprowadzona przez Sejm, o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji [5]). Przedtem ochrona przed nieuczciwą konkurencją nie była w Polsce na-

---

[1]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 30 listopada 1927 r. o utworzeniu izb przemysłowo-handlowych (Dz. U. R. P. Nr. 111, poz. 945).

[2]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 12 grudnia 1927 r. o ustanowieniu izb rzemieślniczych (Dz. U. R. P. Nr. 117, poz. 1003).

[3]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu z dnia 15 marca 1927 r. o maklerach przysięgłych na giełdach towarowych (Dz. U. R. P. Nr. 32, poz. 292).

[4]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 listopada 1927 r. o wystawach i targach gospodarczych (Dz. U. R. P. Nr. 102, poz. 884).

[5]) Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. R. P. Nr. 96, poz. 559).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1927 r. o zmianie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz. U. R. P. Nr. 84, poz. 749).

leżycie uregulowana, gdyż zarówno w b. Królestwie Kongresowem i na Kresach Wschodnich, jak i w Małopolsce brak było dostatecznych przepisów, któreby normowały tę sprawę. Jedynie w Województwach Zachodnich obowiązywała dawna ustawa pruska przeciw nieuczciwej konkurencji. Opierając się na nowej, jednolitej ustawie, wydano szereg rozporządzeń w poszczególnych sprawach z tej dziedziny, a więc o zakazie zawierania umów lawinowych [1]), o zakazie używania czeskich nazw regjonalnych [2]), o oznaczaniu krajowego pochodzenia towaru w handlu detalicznym [3]), w obecnej zaś chwili przygotowuje się dalsze rozporządzenia, jak naprz. o wyprzedażach, o francuskich nazwach regjonalnych i t. p.

Do tego samego zakresu należą postanowienia, dotyczące ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych, gdzie w roku 1927 zmieniono niektóre postanowienia poprzednio obowiązującej ustawy [4]) i wydano kilka rozporządzeń wykonawczych [5]), oraz spraw probierczych, gdzie opracowano jednolitą dla całego obszaru Rzeczypospolitej ustawę probierczą i wydano kilka rozporządzeń w tym zakresie [6]).

W dziedzinie przemysłu górniczego i hutniczego praca nad ustawodawstwem weszła, podobnie jak w dziedzinie przemysłu i handlu, w fazę rozstrzygającą. Opracowano obszerny projekt polskiej ustawy górniczej, kodyfikujący przepisy o nadaniu i pozbawieniu własności górniczej, o prowadzeniu robót górniczych, o władzach górniczych oraz przepisy karno-administracyjne za przekroczenia przeciwko postanowieniom tej ustawy. Dalej, opracowano projekt ustawy o zmianie niektórych postanowień rosyjskiej ustawy górniczej, w odniesieniu do norm wynagrodzenia nadzorców górniczych, następnie o zmianie ustawy o opłatach od uprawnień górniczych i wreszcie o sprostowaniu granic i zatwierdzeniu państwowych nadań do wydobywania rudy żelaznej w województwach kieleckiem i łódzkiem, co umożliwi uporządkowanie sprawy nadań, dokonanych w czasie

---

[1]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 października 1927 r. o zakazie zawierania umów lawinowych (Dz. U. R. P. Nr. 101, poz. 880).

[2]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1927 r. o zakazie używania czeskosłowackich nazw regjonalnych (Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 44 z r. 1928).

[3]) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1927 r. o oznaczeniu pochodzenia niektórych towarów w wewnętrznym handlu detalicznym (Dz. U. R. P. Nr. 7, poz. 43 z r. 1928).

[4]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 czerwca 1927 r., zmieniające niektóre postanowienia ustawy z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz. U. R. P. Nr. 61, poz. 537).

[5]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 4 czerwca 1926 r. o ulgach w sprawie ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych w związku z wystawą wynalazków (Dz. U. R. P. Nr. 57, poz. 337).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z 12 sierpnia 1926 r. o przyznaniu Targom Wschodnim ulg dotyczących ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych.

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 8 marca 1927 r. o przyznaniu międzynarodowej wystawie sztuki kinematograficznej ulg w sprawie ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz. U. R. P. Nr. 24, poz. 190).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 23 marca 1927 r. o przyznaniu Targom Poznańskim ulg w sprawie ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz. U. R. P. Nr. 36, poz. 323).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 17 maja 1927 r. o przyznaniu Międzynarodowej Wystawie Sanitarno-Higjenicznej w Warszawie ulg w sprawie ochrony wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz. U. R. P. Nr. 46, poz. 416).

[6]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu z dnia 30 czerwca 1926 r. o opłatach probierczych (Dz. U. R. P. Nr. 64, poz. 382).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu z dnia 9 listopada 1926 r. w sprawie zmian do ustaw probierczych obowiązujących na terenie b. zaboru rosyjskiego (Dz. U. R. P. Nr. 113, poz. 657).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu z dnia 22 grudnia 1926 r. w sprawie opłat za świadectwa lotnicze (Dz. U. R. P. Nr. 128, poz. 770).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości i Ministrem Skarbu z dnia 30 grudnia 1926 r. w sprawie określenia stopnia czystości towarów złotych i srebrnych i przestrzegania próby (Dz. U. R. P. Nr. 130, poz. 783).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu w porozumieniu z Ministrem Skarbu o opłatach za świadectwa złotnicze (Dz. U. R. P. Nr. 8, poz. 69).

okupacji. Również zamierzone jest zniesienie ustawy o popieraniu przemysłu cynkowego. Wydano też pewne przepisy w ramach ustaw dotychczasowych [1]).

W dziedzinie ustawodawstwa naftowego, wydano ustawę o popieraniu naftowego ruchu wiertniczego [2]), przyznającą znaczne ulgi dla tych przedsiębiorców, którzy rozpoczną wiercenia na nowych terenach. W zakresie kodyfikacji polskiego prawa naftowego, rozpoczęto w porozumieniu z zainteresowanemi sferami gospodarczemi odpowiednie prace, ustalając zasadnicze tezy, na których mają być oparte przyszłe postanowienia jednolitej ustawy. Jeszcze przed ogólną kodyfikacją prawa naftowego, zamierzona jest nowelizacja obecnie obowiązującej ustawy naftowej, w szczególności w kierunku wydania rozporządzenia o niepodzielności kopalń. Zamierzona jest również nowelizacja ustawy o przymusowym zakupie ropy bruttowej, jak również ustawy o wyłącznem upoważnieniu Państwa do zakładania gazociągów.

W zakresie umów międzynarodowych, wprowadzono w życie konwencję handlową pomiędzy Polską a Republiką Czechosłowacką [3]), traktat handlowy i nawigacyjny między Polską a Norwegją [4]) oraz porozumienie w sprawach handlowych i nawigacyjnych między Polską a Bułgarją [5]). W tej dziedzinie opracowywany jest obecnie projekt ustawy o stosowaniu klauzuli największego uprzywilejowania przed wejściem w życie traktatów i konwencyj handlowych, mając na względzie, że układy gospodarcze z innemi państwami wymagają najczęściej po ich podpisaniu, lecz przed ratyfikacją, umożliwienia obu stronom korzystania przynajmniej z niektórych postanowień układu, zwłaszcza w sprawach celnych. Płynie stąd konieczność wprowadzenia w życie pewnych postanowień, wypływających z umowy, prowizorycznie, jeszcze przed ratyfikacją przez Sejm.

W zakresie spraw morskich, wydano doniosłą w skutkach ustawę o popieraniu rozbudowy i rozwoju gospodarczego miasta i portu Gdyni [6]), która, umożliwiając między

---

[1]) Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 13 lipca 1926 r. o niektórych zmianach w powszechnej austrjackiej ustawie górniczej z dnia 23 maja 1854 r. (Dz. U. R. P. Nr. 70, poz. 410).

[2]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 listopada 1927 r. o popieraniu naftowego ruchu wiertniczego (Dz. U. R. P. Nr. 102, poz. 885).

[3]) Konwencja handlowa między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką, podpisana w Warszawie dnia 23 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 111/26, poz. 644), ratyfikowana, zgodnie z ustawą z dnia 30 lipca 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 90, poz. 632).

Oświadczenie Rządowe z dnia 28 października 1925 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych konwencji handlowej między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką, podpisanej w Warszawie dnia 23 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 111/26, poz. 645).

Protokół dodatkowy do konwencji handlowej z dnia 23 kwietnia 1925 r. pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką, podpisany w Pradze dnia 3 lipca 1925 r., Dz. U. R. P. Nr.111/26, poz. 646 ,ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 30 lipca 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 90, poz.633).

Oświadczenie Rządowe z dnia 18 października 1926 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych protokółu dodatkowego do konwencji handlowej między R. P. a Rep. Czeskosłowacką z dnia 23 kwietnia 1925 r., podpisanego w Pradze dnia 3 lipca 1925 r.

Protokół dodatkowy do konwencji handlowej z dnia 23 kwietnia 1925 r. między R. P. a Republiką Czeskosłowacką, podpisany w Pradze dnia 21 kwietnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 111/26, poz. 648, ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 2 sierpnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 478).

Oświadczenie rządowe z dnia 28 października 1926 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych II protokółu dodatkowego do konwencji handlowej między R. P. a Republiką Czeskosłowacką z dnia 23 kwietnia 1925 r., podpisanego w Pradze dnia 21 kwietnia 1926 r. wraz z protokółami końcowym i z ostatniego posiedzenia (Dz. U. R. P. Nr. 111/26, poz. 649).

[4]) Traktat Handlowy i Nawigacyjny pomiędzy Polską a Norwegją, podpisany w Warszawie dnia 22 grudnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 84/27, poz. 747), ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 24 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 63, poz. 549).

Oświadczenie rządowe z dnia 14 września 1927 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych Traktatu Handlowego i Nawigacyjnego pomiędzy Polską a Norwegją, podpisanego w Warszawie dnia 22 grudnia 1926 r.

[5]) Porozumienie prowizoryczne w sprawach handlowych i nawigacyjnych między Polską a Bułgarją, podpisane w Sofji dnia 29 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 6/27, poz. 32), ratyfikowane zgodnie z ustawą z dnia 30 lipca 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 89, poz. 501).

Oświadczenie rządowe z dnia 12 stycznia 1927 r. w sprawie wymiany dokumentów ratyfikacyjnych, porozumienia prowizorycznego w sprawach handlowych i nawigacyjnych między Polską a Bułgarją, podpisanego w Sofji dnia 29 kwietnia 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 6/27, poz. 33).

[6]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927 r. o popieraniu rozbudowy i rozwoju gospodarczego miasta i portu Gdyni (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 452).

innemi przyznawanie ulg podatkowych przedsiębiorstwom przemysłowym i handlowym, mającym swą siedzibę w Gdyni, o ile przedsiębiorstwa te mogą przyczynić się do rozwoju handlu morskiego przez port, już obecnie przyczyniła się do bardzo znacznego wzrostu zainteresowania się Gdynią ze strony sfer gospodarczych i przyciągnęła szereg poważnych przedsiębiorstw, co niewątpliwie przyśpieszy rozwój portu i handlu morskiego przez Gdynię. Zmieniono również dotychczasową ustawę o Komitecie Floty Narodowej [1]), utworzono z Gdyni i okolicy odrębny powiat morski [2]) oraz wydano kilka rozporządzeń w sprawie żeglugi morskiej [3]). W opracowaniu znajdują się projekty ustaw o organizacji i zakresie działania władz w dziedzinie marynarki handlowej i portów morskich, w sprawie zmiany i uzupełnienia ustawy o polskich statkach handlowych morskich, w celu zwiększenia udziału obcokrajowców w kapitale zakładowym polskich przedsiębiorstw żeglugowych, posiadających linje transoceaniczne i wreszcie, w sprawie obsady personelem polskich statków handlowych morskich.

W zakresie polityki celnej wydano szereg rozporządzeń, które dotyczyły zmian w samej taryfie celnej, uzupełnienia rozporządzeń o taryfie celnej, ulg celnych przywozowych, zwrotu cła przy wywozie krajowych towarów i wreszcie ceł wywozowych.

Rozporządzenia dotyczące zmiany stawek celnych w obecnie obowiązującej taryfie celnej, wydane na podstawie upoważnienia zawartego w ustawie w przedmiocie uregulowania stosunków celnych, miały na celu w pewnych wypadkach obniżenie ceł, jak naprz. na blachę do cynowania, szkło do wyrobu płyt fotograficznych, z drugiej zaś strony podwyższenia ceł, naprz. na statki, lub też zmierzały do wprowadzenia pewnych korektur w wadliwem ustosunkowaniu stawek celnych, naprzykład na szyny kolejowe, tramwajowe i t. p.

Z zakresu uzupełnienia rozporządzeń o taryfie celnej, wymienić należy przedewszystkiem rozporządzenie o zmianie dotychczasowych przepisów o cłach maksymalnych. Rozporządzenie to ustanawia przywozowe cła maksymalne, które mogą być zastosowane do towarów, pochodzących z krajów, nie mających uregulowanych stosunków handlowych z Polską, o ile w krajach tych towary, pochodzące z polskiego obszaru celnego, traktowane są przy przywozie gorzej, aniżeli towary innych państw lub, o ile w krajach tych popierany jest wywóz towarów do polskiego obszaru celnego, za pomocą premij.

Z szeregu rozporządzeń, dotyczących ulg celnych, wymienić należy rozporządzenia o ulgach celnych na maszyny i aparaty niewyrabiane w kraju, co ma na celu ułatwienie modernizacji instalacyj technicznych naszego przemysłu. Pozatem wydano tu szereg rozporządzeń w sprawie ulg celnych, mających za zadanie podniesienie produkcji rolnej, jak naprz. na nawozy sztuczne, ziemniaki do sadzenia, nasiona drzew iglastych i t. p.

Rozporządzenia, dotyczące zwrotu ceł od surowców, półfabrykatów lub materjałów pomocniczych, zużytych przy wyrobie towarów, wywożonych zagranicę, mają za zadanie poparcie eksportu naszych wyrobów zagranicę. Z ważniejszych rozporządzeń, które zostały ogłoszone w tym zakresie, należy wymienić rozporządzenia, wprowadzające zwrot cła przy wywozie szeregu wytworów hutniczych (żelaza, blachy, szyn kolejowych i t. p.), oraz metalowych (lokomotyw, wagonów, konstrukcyj żelaznych, śrub, łopat i t. p.), następnie rozporządzenia, ustanawiające zwrot cła przy wywozie tkanin i wyrobów dzianych, przędzy i t. p.

---

[1]) Ustawa z dnia 16 lutego 1927 r. o Komitecie Floty Narodowej (Dz. U. R. P. Nr. 27, poz. 206).

[2]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 października 1926 r. w sprawie utworzenia powiatu morskiego w Gdyni (Dz. U. R. P. Nr. 117, poz. 678).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 1926 r. w sprawie oznaczenia granic powiatu morskiego (Dz. U. R. P. Nr. 128, poz. 760).

[3]) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 maja 1927 r. o pomiarze morskich statków handlowych (Dz. U. R. P. Nr. 47, poz. 422).

Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 24 listopada 1927 r. o pomiarze morskich statków handlowych (Dz. U. R. P. Nr. 105, poz. 906).

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 1927 r. o przekazaniu spraw rybołówstwa morskiego Ministrowi Przemysłu i Handlu (Dz. U. R. P. Nr. 5, poz. 33 z r. 1928).

Rozporządzenia w sprawie ceł wywozowych miały na celu w pewnych wypadkach wprowadzenie na listę ceł wywozowych nowych artykułów, jak żyta, mąki żytniej, otrąb i t. p., w innych zaś zmianę istniejących już ceł i przystosowanie ich do potrzeb gospodarczych w danym okresie, jak naprz. cła wywozowe od metali, szmat i t. d.

Niezależnie od powyższych zmian i uzupełnień w dziedzinie naszej polityki celnej, prowadzona jest nadal praca nad zasadniczą rewizją polskiej taryfy celnej, którą prowadzi Ministerstwo Przemysłu i Handlu w porozumieniu z zainteresowanemi ministerstwami oraz przy ścisłej współpracy sfer pospodarczych. Wynikiem tej pracy ma być nowa taryfa celna, przystosowana do potrzeb naszego przemysłu, handlu i rolnictwa, gdyż dotychczasowa taryfa, zarówno pod względem nomenklatury jak i wysokości stawek celnych, nie odpowiada wymaganiom, jakie musimy stawiać w tej dziedzinie, co niejednokrotnie daje się odczuwać, ze szkodą dla polskiego życia gospodarczego.

Powyższy przegląd prawodawstwa, stanowiącego pracę Ministerstwa Przemysłu i Handlu, wykazuje, że w ostatnich 2 latach zaszedł bardzo poważny rozwój prawodawstwa we wszystkich dziedzinach, a więc czy to w zakresie organizacji Ministerstwa, urzędów oraz instytucyj podległych, czy też w zakresie organizacji i ochrony przemysłu, handlu, górnictwa, spraw morskich i obrotu towarowego z zagranicą, przyczem w całym szeregu dziedzin zostały dokonane prace pierwszorzędnej wagi, stanowiące przełom w dotychczasowym stanie odnośnego prawodawstwa. Również wyliczone powyżej projekty dalszych ustaw i rozporządzeń wykazują, że zamierzone są prace o pierwszorzędnem znaczeniu dla polskiego życia gospodarczego.

V.

Życie gospodarcze.

1. Czynniki ogólne.

Rozwój życia gospodarczego Państwa uzależniony jest od całego szeregu czynników nawzajem na siebie oddziaływujących, lecz które w zasadniczym zarysie możemy podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Rzecz prosta, że oddziaływanie czynników zewnętrznych jest tem słabsze, im bardziej odpornym i elastycznym jest organizm gospodarczy danego państwa. Odporność ta zkolei uzależniona jest od wielkości zasobów materjalnych, jakiemi dane państwo rozporządza, a których nagromadzenie musi stanowić wynik długoletniej i usilnej pracy, wśród jako tako normalnych warunków ekonomicznych.

Polska od czasu uzyskania niepodległości znajdowała się prawie że bezustannie w warunkach mało sprzyjających twórczej pracy w kierunku gromadzenia zasobów materjalnych. Od pierwszej chwili stanęły przed nią tak kardynalne zadania, jak obrona świeżo odzyskanej niepodległości, ustalenie granic, ustalenie formy ustroju państwowego, likwidacja stosunków wojennych, budowa administracji państwowej, samorządowej i t. p.; a więc cały szereg zadań, bez których spełnienia nie można było wogóle przystąpić do prac innych, gdyż poprzednio wymienione stanowią jakgdyby ramy zewnętrzne dla wszelkich innych zagadnień, a więc również zagadnień natury gospodarczej.

Życie jednak wymagało jednoczesnego załatwienia zarówno tych prac, które wyżej wyliczyliśmy, jak też prac niemniej zresztą ważnych, lecz wymagających pewnego fundamentu, którego w istocie jeszcze nie posiadaliśmy. Ta konieczność równoległego budowania całego szeregu dziedzin życia państwowego, bez możności zachowania pewnej, teoretycznie słusznej kolejności, musiała, rzecz prosta, utrudnić przeprowadzenie tych

prac, powodować liczne błędy i zmuszać do cofania się i rozpoczynania na nowo prac, które, zdawało się, że zostały już pomyślnie przeprowadzone.

Takiemi fundamentami, bez których ciągłość rozwoju jest niemożliwa, są dla życia państwowego: stabilizacja stosunków politycznych, stabilizacja waluty oraz ściśle związana z nią kwestja równowagi budżetu państwowego.

Poczynając od drugiej połowy roku 1926, życie gospodarcze naszego Państwa uzyskało podstawę do dalszego swego rozwoju zarówno w postaci stałego i silnie ufundowanego pieniądza, jak również w postaci zrównoważonego budżetu państwowego. Jednocześnie jesteśmy świadkami bardzo znacznego wzrostu obiegu pieniężnego. Podczas gdy w dniu 30 kwietnia roku 1926 obieg ten wynosił ogółem 829 miljonów, składając się z 393 miljonów biletów Banku Polskiego oraz 436 milj. biletów zdawkowych i bilonu, w dniu 31 grudnia 1927 roku obieg ten wzrósł do sumy 1.312 milj., wykazując bardzo silne zwiększenie się obiegu banknotów, gdyż do sumy 1.003 milj., przy jednoczesnem zmniejszeniu się obiegu biletów państwowych do 309 miljonów złotych. W tym czasie zwiększył się trzykrotnie zapas złota i walut, a jednocześnie uzyskana została pożyczka stabilizacyjna, dająca zupełną gwarancję stałości naszego pieniądza.

W tym samym czasie obserwujemy również dość znaczny wzrost, mało zresztą u nas rozwiniętego, obiegu bezgotówkowego, który możemy mierzyć sumami obrotu w 3 naszych izbach rozrachunkowych. Suma obrotu w kwietniu roku 1926 wyniosła 97.568 tys. złotych, natomiast w kwietniu roku 1927 wzrosła do 226.850 tys., w grudniu zaś do 298.228 tys. zł.

Równolegle do wzrostu obiegu pieniężnego, stabilizacji waluty oraz zrównoważenia budżetu, biegnie akcja kredytowa dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego, pomimo, że akcja ta, zdana prawie że wyłącznie na zasoby pieniężne zebrane w kraju, bynajmniej jeszcze nie może zadowolić istotnych potrzeb sfer gospodarczych. Jak i przedtem zresztą, głównem źródłem kredytu jest Bank Polski oraz banki państwowe.

Zestawienie kredytów krótkoterminowych, udzielonych przez banki, wykazuje nam, że ogólna suma kredytu, wynosząca na dzień 31 marca 1926 r. 1.081,2 milj. złotych, podniosła się w dniu 30 czerwca roku 1927 do sumy 1,718,6 miljonów i w dniu 30 września 1927 r. do sumy 1.932,6 miljonów zł., przyczem podział według kredytodawców przedstawia się jak następuje:

Kredyty krótkoterminowe.

W miljonach złotych	31/III 1926	30/VI 1927	30/IX 1927
Bank Polski	347,9	427,3	470,0
Bank Gospodarstwa Krajowego	188,0	400,1	420,8
Pocztowa Kasa Oszczędności	23,1	39,7	40,2
Państwowy Bank Rolny	63,1	153,8	200,5
Banki Komunalne	5,7	12,7	13,6
Banki Akcyjne	453,4	685,0	787,5

Zaznaczyć należy, że w powyższem zestawieniu nie uwzględniono kas oszczędności miejskich, powiatowych i gminnych oraz spółdzielni.

Równolegle do zwiększania się kwot kredytu krótkoterminowego możemy zaobserwować obniżanie się stopy dyskontowej, jakkolwiek zasadniczo stopa ta pozostaje, w porównaniu z innemi państwami, jeszcze na bardzo wysokim poziomie. Jednakowoż w porównaniu z pierwszą połową 1926 roku zniżka jest bardzo znaczna, gdyż stopa dyskontowa Banku Polskiego obniżona została stopniowo z 12% do 8%, najwyższa zaś

prawnie dopuszczalna stopa procentowa w obrotach prywatnych została obniżona z 24 do 12%.

Rozwój kredytu krótkoterminowego, który siłą rzeczy poprzedzić musi akcję w dziedzinie kredytu długoterminowego, umożliwiony został w dużym stopniu przez bardzo znaczny rozwój oszczędności, wyrażający się zwiększeniem sumy wkładów w instytucjach kredytowych. Mianowicie, podczas gdy w dniu 31 marca 1926 r. ogólna suma wkładów wynosiła 737,9 milj. złotych, w dniu 30 września 1927 r. wkłady wynosiły już 1.616,9 milj. złotych, rozpadając się na następujące instytucje:

Wkłady.

	31/III 1926—30/IX 1927 (w miljonach złotych)	
Bank Polski	42,3	124,2
Bank Gospodarstwa Krajowego	94,3	299,4
Państwowy Bank Rolny	2,6	31,8
Banki Komunalne	10,2	24,1
Banki Akcyjne	365,6	571,7
Oddziały Zagranicznych Banków Akcyjnych	32,0	75,0
Pocztowa Kasa Oszczędności	63,9	153,7
Kasy Oszczędności	80,0	243,0
Spółdzielnie kredytowe	47,0	94,0

Wyżej przytoczone czynniki musiały wywrzeć swój wpływ również na kurs akcyj, co wykazuje poniższe zestawienie wskaźników kursów 45 ważniejszych akcyj (przy podstawie, że I półrocze 1925 równa się 100, i po przeliczeniu kursów na złote w złocie: 1 kg czystego złota=5.924,44 złotych):

Wskaźniki 45 akcyj.

Rok i miesiące	Wskaźnik ogólny	Górnictwo Hutnictwo i Przemysł	Handel i transport	Banki
1926 I	38,5	41,1	35,3	27,2
IV	29,8	31,3	25,4	25,4
VII	43,0	47,0	33,3	31,6
X	55,3	60,3	42,7	41,8
1927 I	65,9	71,3	52,3	51,1
IV	115,8	117,5	118,7	101,6
VII	103,6	105,8	112,8	81,5
X	121,6	130,0	127,4	73,0

Widzimy tu znaczny, kilkakrotny wzrost kursów akcyj w stosunku do pierwszej połowy roku 1926, przyczem największy wzrost kursów wykazują akcje przedsiębiorstw górniczych, hutniczych i przemysłowych oraz spółek handlowych. Tłumaczy się to wzrostem konjunktur na rynku towarowym, zarówno wewnętrznym, jak i w poszczególnych dziedzinach na rynku zagranicznym.

Poprawa sytuacji gospodarczej nie pozostała bez wpływu na ilość ogłoszonych upadłości, które najwyższy punkt osiągnęły w ostatnim kwartale roku 1925 oraz w pierwszym kwartale roku 1926. Odtąd ilość ogłoszonych upadłości zmniejsza się stale we wszystkich gałęziach życia gospodarczego, jak to widać z następującego zestawienia:

Upadłości ogłoszone.

Rok i kwartał	Ogółem	Przemysł	Handel	Instytucje Kredytowe
1925 IV	177	40	136	1
1926 I	119	32	85	2
II	84	32	49	3
III	57	21	33	3
IV	43	13	26	4
1927 I	66	13	53	—
II	42	10	31	1
III	49	19	29	1
IV	40	13	25	2

Wzrasta natomiast liczba nowozałożonych spółek akcyjnych oraz suma ich kapitału akcyjnego, jakoteż suma nowych emisyj istniejących już spółek, co poczynając od trzeciego kwartału roku 1926 nosi charakter ciągły.

Spółki akcyjne.

Rok i kwartał	Nowozatwierdz. spółki akc.		Zezwolone powięk. kapitału	
	Liczba spółek	Kapitał w tys. złotych	Liczba emisyj	Wartość nomin. nowych emisyj w tys. złotych
1926 III	4	1.269	15	3.832
IV	6	4.050	19	12.918
1927 I	5	6.557	27	15,563
II	6	2.050	40	37.760
III	9	11.900	48	53.695
IV	15	21.170	71	63.690

Zwiększyła się również liczba nowozałożonych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, których przybyło: w drugim kwartale 1926 roku — 184 z kapitałem 2.305 tys. złotych, w III kwartale — 214 z 3.952 tys. i w IV kwartale 291 z 4.386 tys. złotych.

Bardzo dobitnie przejawia się poprawa sytuacji gospodarczej w ubiegłych 2 latach w liczbach robotników, zatrudnionych w górnictwie, hutnictwie i przemyśle.

Zatrudnienie w górnictwie, hutnictwie i przemyśle.
(Według stanu w końcu miesiąca).

Miesiące	1925	1926	1927
I	666.742	519.240	641.678
II	655.618	532.425	652.172
III	659.332	541.492	668.085
IV	667.574	559.861	674.833
V	677.871	564.980	688.854
VI	696.933	591.086	701.276
VII	670.882	599.886	712.440
VIII	642.179	620.284	731.278
IX	638.022	638.790	731.823
X	631.398	667.359	752.090
XI	618.910	675.983	751.337
XII	573.679	641.471	733.221

Wreszcie poprawę sytuacji gospodarczej charakteryzuje dobitnie wzrost ładunków kolejowych zarówno przewożonych w kraju, jak i wywożonych zagranicę i przywożonych z zagranicy, które możemy mierzyć liczbami średnio dziennemi w wagonach 15-tonnowych, uwidocznionemi następującem zestawieniem:

Przewóz towarów na kolejach.

Miesiące	Załadowano na P. K. P. przeciętnie dziennie:						Przyjęto od kolei zagran. przeciętnie dziennie		
	do przewozu w kraju			do wywozu zagranicę					
	1925 r.	1926 r.	1927 r.	1925 r.	1926 r.	1927 r.	1925 r.	1926 r.	1927 r.
I	7.165	7.004	9.259	2.287	2.514	3.480	612	307	626
II	7.701	7.201	10.170	2.243	2.570	3.437	736	371	750
III	8.367	7.990	9.903	2.193	2.458	3.349	830	449	740
IV	7.446	7.550	8.954	2.155	2.517	3.059	838	383	723
V	8.138	7.500	9.653	2.303	2.459	3.040	726	360	855
VI	8.412	8.216	9.951	2.057	4.156	3.346	810	399	750
VII	8.490	8.528	10.626	1.718	5.015	3.357	862	422	691
VIII	8.324	8.669	10.730	1.793	5.298	3.547	543	484	606
IX	9.040	9.509	11.275	1.981	5.186	3.545	544	530	594
X	10.823	11.334	13.224	2.166	3.796	3.401	554	603	616
XI	10.702	12.410	13.278	2.360	4.217	3.236	343	601	675
XII	12.260	10.216	10.848	2.470	3.872	3.272	301	618	688

W podobnym stosunku podwyższyły się średnie dzienne naładunki w obrębie W. M. Gdańska oraz przewozu tranzytowego przez Polskę, w rezultacie czego ogólny wzrost przewozu towarów na Polskich Kolejach Państwowych, mierzony przeciętnemi dziennemi, biorąc za podstawę średnią dzienną w roku 1925 jako 100, wyraził się dla średniej roku 1926 liczbą 116, dla maja 1927 roku — 118, dla lipca — 130, dla września — 137 i dla października 1927 roku — 155.

2. Górnictwo i hutnictwo.

W poprzednim rozdziale przytoczyliśmy szereg zestawień, ilustrujących poszczególne czynniki, wpływające na ogólny stan życia gospodarczego lub, odwrotnie, będące odbiciem ogólnej konjunktury gospodarczej, przyczem możemy stwierdzić, że wszystkie te zestawienia wskazywały na poprawę konjunktury gospodarczej.

Przechodząc obecnie do rozpatrzenia stanu gospodarczego w dziedzinie górnictwa i hutnictwa, postaramy się poddać analizie poszczególne działy przemysłu górniczego i hutniczego, omawiając wysokość wytwórczości, liczby, dotyczące zbytu otrzymanych produktów w kraju i zagranicą, oraz inne czynniki, charakteryzujące stan danej gałęzi przemysłu.

Tę szczegółową analizę poprzedzimy ogólnem zestawieniem liczby zatrudnionych robotników w górnictwie i hutnictwie w ostatnich 3 latach, zarówno w liczbach absolutnych, jak też wyprowadzając wskaźniki dla każdego miesiąca, przyczem za podstawę bierzemy pierwsze półrocze roku 1925=100.

Robotnicy zatrudnieni w górnictwie i hutnictwie.

Miesiące	1925		1926		1927	
	Liczba robotników	Wskaźnik	Liczba robotników	Wskaźnik	Liczba robotników	Wskaźnik
I	225.267	105.5	177.513	83,1	209.195	98,3
II	219.282	102.7	175.745	82,3	209.952	98.6
III	211.865	99,2	174.190	81,6	202.919	95.3
IV	211.739	99,2	173.728	81,4	196.124	92,1
V	206.278	96.6	173.807	81,4	195.921	92,0
VI	206.514	96,7	178.161	83,5	197.937	92,9
VII	196.219	91,9	191.608	89,8	198.330	93,1
VIII	189.477	88.8	194.781	91,2	198.632	93,2
IX	183.166	85,8	201.476	94,4	200.246	93,9
X	179.115	83,9	204.699	95,9	201.742	94,1
XI	179.337	84.0	207.273	97,1	203.226	94,8
XII	179.757	84,2	208.065	97,5	201.755	94,1

Jakkolwiek liczby zatrudnionych robotników, bez uwzględnienia liczby przepracowanych godzin, nie mogą stanowić ścisłego miernika, to jednak z powyższych liczb możemy wyczytać charakterystyczny spadek liczby robotników w roku 1925 oraz w pierwszych 5 miesiącach roku 1926. Następnie zatrudnienie szybko wzrasta, co w dużym stopniu tłumaczy się strejkiem angielskim i wzrostem produkcji w kopalniach węgla, wreszcie w roku 1927 następuje zmniejszenie się zatrudnienia w pierwszej jego połowie, natomiast ostatnie 5 miesięcy wykazują systematyczną poprawę i znacznie wyższe liczby zatrudnienia, niż to wykazywały odpowiednie miesiące roku 1925.

Węgiel.

Potwierdzeniem wniosków, jakie przed chwilą wyciągnęliśmy, są liczby, dotyczące wydobycia i zbytu węgla, dla którego strejk angielski posiadał pierwszorzędne znaczenie. Spadek wywozu węgla występuje bardzo silnie, poczynając od roku 1924, i osiąga najniższe cyfry w drugiej połowie roku 1925. Odtąd występuje znaczna poprawa, zwłaszcza w drugiej połowie roku 1926, poczem ilość eksportowanego węgla wraca do liczb, jakie mieliśmy przed rozpoczęciem zatargu gospodarczego z Niemcami, aby wykazać ponowną poprawę w drugiej połowie 1927 roku.

Dwie ostatnie okoliczności, a mianowicie utrzymanie się eksportu po zakończeniu strejku angielskiego znacznie powyżej liczb, jakie mieliśmy bezpośrednio przed wybuchem strejku, jak również wzrost wywozu w następnych miesiącach, wykazują niezbicie, że sytuacja w przemyśle węglowym doznała zasadniczej poprawy.

Również niezmiernie doniosłe znaczenie ma ewolucja liczb, dotyczących sprzedaży węgla kamiennego w kraju. O ile w latach 1924 i 1925 wzrost konsumcji węgla widoczny jest tylko w drugiej połowie roku, o tyle, poczynając od drugiego półrocza roku 1926, zbyt węgla w kraju stale i systematycznie wzrasta. Ma to doniosłe znaczenie nietylko dla przemysłu węglowego, lecz charakteryzuje poprawę stanu przemysłu w Polsce wogóle, wobec czego moglibyśmy liczby te przenieść do czynników ogólnych, charakteryzujących rozwój całego życia gospodarczego w Polsce. Podane powyżej zmiany wykazuje nam poniższe zestawienie:

Wydobycie, eksport i konsumcja wewnętrzna węgla kamiennego w latach 1924 — 1927.

Rok i półrocze	Wydobycie	Zbyt w kraju [1])	Wywóz zagranicę
	w tysiącach tonn		
1924 I	16.454	7.749	6.212
1924 II	15.826	8,378	5,320
1925 I	14 979	7.934	4.656
1925 II	14.102	9.160	3.574
1926 I	13.972	8.017	4.634
1926 II	21.775	9.625	10.073
1927 I	18.232	10.421	5.447
1927 II	19.848	11.773	6.134

Co się tyczy ogólnego wydobycia węgla, należy zauważyć, że w stosunku do wydobycia w roku 1913, jeśli przyjmiemy je za 100, wydobycie w roku 1924 będzie się przedstawiało jak 78,79; w roku 1925 — 70,98; w roku 1926 — 87,25; w roku zaś 1927 jak 92,65. W odniesieniu do poszczególnych rejonów węglowych wskaźnik w porównaniu z rokiem 1913 przedstawia się, jak następuje:

dla rejonu śląskiego — 86,90,
dla rejonu dąbrowskiego — 111,98,
dla rejonu krakowskiego — 119,58.

Również daje się zauważyć stały wzrost wydajności pracy w kopalniach, przyczem wydajność ta, licząc na jedną dniówkę i przyjmując wydajność w roku 1913, jako 100, wynosiła w roku 1923 — 50, w roku 1924 wzrosła już do 61, w roku 1925 do 82, w roku 1926 do 98, przyczem I kwartał dał 90, II kwartał — 93, III — 104, IV — 100. W roku 1927 wskaźniki dla kolejnych kwartałów wynosiły: 101, 100, 105, dla października 108 i dla listopada 110.

Górnictwo i hutnictwo żelaza.

Zaopatrzenie przemysłu hutniczego w rudy żelazne następuje z wydobycia krajowego oraz z przywozu rudy zagranicznej. W roku 1925 43,5% zużytej rudy żelaznej pochodziło z wydobycia krajowego, reszta zaś 56,5% — z zagranicy. Większość rudy importowanej pochodziła z Niemiec, przyczem była to ruda niskoprocentowa. W następnych latach sytuacja zmieniła się zasadniczo, gdyż wprowadzono cło przywozowe od

[1]) Bez zużycia w kopalniach.

rudy niskoprocentowej, wskutek czego zaczęto importować rudy wysokoprocentowe, a jednocześnie zwiększyło się znacznie wydobycie krajowe.

Wydobycie, przywóz, wywóz i spożycie wewnętrzne rudy żelaznej (w tonnach).

Rok	Wydobycie	Przywóz	Wywóz	Spożycie wewnętrzne
1924	293.021	235.068	368	527.721
1925	214.062	258.923	27.173	445.812
1926	316.847	203.355	82.744	437.458
I półrocze	124.171	69.759	31.501	162.429
II półrocze	192.676	133.596	51.243	275.029
1927	539.706	588.173	91.641	1036.211
I półrocze	239.941	257.700	38.489	459.125
II półrocze	299.765	330.473	53.152	577.086

Jak widzimy, rok 1926 wykazuje w I półroczu silny spadek spożycia wewnętrznego rudy żelaznej, co odpowiada sytuacji w hutnictwie żelaznem, które znajdowało się w dość ścisłym związku z rynkiem niemieckim. Dopiero II półrocze 1926 roku oraz rok 1927 przynoszą poprawę sytuacji, wynikającą z uniezależnienia się naszego eksportu od Niemiec. Rozwój wytwórczości w hutnictwie ilustruje poniższe zestawienie:

Rozwój wytwórczości hutniczej (w tonnach).

Rok	Wytwórczość	Przywóz	Wywóz	Spożycie wewnętrzne
Surówka.				
1924	335.850	19.635	8.963	346.526
1925	314.504	14.015	1.715	326.864
1926	327.471	4.485	16.179	315.777
I półrocze	145.774	1.723	3.311	144.186
II półrocze	181.697	2.762	12.868	171.591
1927	618.186	10.950	16.759	612.377
I półrocze	275.237	6.215	10.991	270.461
II półrocze	342.949	4.735	5.768	341.916
Wyroby walcowane.				
1924	471.821	25.009	105.625	391.205
1925	585.834	24.916	65.169	545.581
1926	579.996	16.341	45.538	550.799
I półrocze	220.919	6.684	7.454	220.149
II półrocze	359.077	9.657	38.084	330.650
1927	921.178	26.863	104.432	843.609
I półrocze	422.841	13.181	52.123	383.899
II półrocze	498.337	13.682	52.309	459.710

Stal zlewna.

Rok	Wytwórczość
1924	678.354
1925	782.242
1926	788.500
1927	1.243.464
I półrocze	601.788
II półrocze	641.676

Powyższe liczby wykazują we wszystkich działach wzrost wytwórczości oraz zasadniczą zmianę sytuacji w dziedzinie przywozu i wywozu surówki, gdzie w ostatnich 2 latach posiadamy czynny bilans handlowy.

Górnictwo i hutnictwo cynku i ołowiu.

Produkcja i wywóz cynku wykazują od szeregu lat stopniowy wzrost. Szczegółowe liczby produkcji, przywozu, wywozu i spożycia wewnętrznego cynku surowego przedstawiają się dla ostatnich 4 lat, jak następuje:

Rozwój wytwórczości cynku.
(W tonnach).

Rok	Wytwórczość	Przywóz	Wywóz	Spożycie wewnętrzne
1924	93.037	437	54.063	39.411
1925	114.339	28	68.921	45.446
1926	123.741	662	72.154	52.245
I półrocze	59.388	—	32.178	27.210
II półrocze	64.353	662	39.980	25.035
1927	150.300	202	128.012	22.490
I półrocze	72.614	124	61.082	11.656
II półrocze	77.686	78	66.930	10.834

Produkcja rudy cynkowej użytkowej wynosiła w roku 1925 375 tys. tonn, w roku 1926 — 406 tys. tonn i w 1927 roku 342 tys. tonn.

Produkcja ołowiu surowego utrzymuje się mniej więcej na jednakowym poziomie, gdyż w roku 1925 wyprodukowano 28,5 tys. surowego ołowiu, w roku 1926 — 26,4 tys. tonn, z czego w I półroczu 12,7 tys., w drugiem zaś półroczu 13,7 tys. tonn, w I półroczu 1927 roku — 14,9 tys. tonn i w II półroczu — 14,0 tys. tonn. Zużycie rudy ołowianej użytkowej, produkcji krajowej, wykazuje w roku 1926 w I półroczu 8,8 tys. tonn, w II — 8,7 tys. tonn, w I półroczu 1927 — 9,1 tys. tonn i w II półroczu — 9,0 tys. tonn. Brakujące ilości sprowadzono z zagranicy.

Saliny.

Produkcja soli kamiennej i warzonkowej wzrasta stale wskutek zwiększającego się zużycia wewnątrz kraju oraz wzrastania eksportu zagranicę. To samo dotyczy soli, zawartej w solance, zużytej w fabrykach sody. Natomiast zmniejsza się stopniowo przywóz soli z zagranicy.

Sól kamienna i warzonka.
(W tonnach).

Rok	Produkcja	Przywóz	Wywóz	Spożycie wewnętrzne
1924	275.265	2.533	22.226	255.572
1925	330.029	3.187	13.289	319.926
1926	339.418	2.903	18.443	326.780
1927	378.261	2.271	21.477	359.655

Zużycie soli w solance do fabrykacji sody.

Rok
1924 — 94.030 tonn
1925 — 100.481 „
1926 — 118.418 „
1927 — 130.084 „

W silniejszym jeszcze stopniu wzrastała produkcja soli potasowych, jako nawozu sztucznego. Zapotrzebowanie krajowe na sole potasowe przekracza produkcję krajową, wobec czego wzrasta również przywóz, natomiast wywóz w ostatnim roku dość znacznie się zmniejszył.

Sole potasowe.
(W tonnach).

Rok	Produkcja	Przywóz	Wywóz	Spożycie wewnętrzne
1924	81.420	33.926	1.403	113.944
1925	178.803	27.019	11.380	194.442
1926	207.689	74.860	42.304	240.246
1927	278.165	82.211	23.321	337.055

Przemysł naftowy.

Poczynając od roku 1924, sytuację przemysłu naftowego charakteryzuje stałe zmniejszanie się produkcji podstawowego surowca ropnego — borysławskiego. Nie ulega wątpliwości, że już w najbliższym czasie sytuacja ta winna się zmienić, na co wskazuje szereg nowych dowierceń w ostatnich miesiącach oraz wzmagający się ruch wiertniczy, wywołany przez nowy kierunek polityki naftowej Rządu.

Wydobycie ropy brutto w tonnach.

Rok	Wydobycie roczne	Przeciętna miesięczna
1924	770.790	64.232
1925	811.929	67.660
1926	796.087	66.340
1927	722.596	60.216

Przeróbkę ropy naftowej oraz wytwórczość produktów naftowych ilustruje poniższe zestawienie, w którem podajemy jednocześnie przeciętne miesięczne przeróbki i wytwórczości w poszczególnych okresach czasu:

Przeróbka ropy naftowej.
(*W tonnach*).

Rok	Przeróbka ropy	Przeciętna miesięczna	Otrzymano prod. naft.	Przeciętna miesięczna
1924	704.284	58.690	628.531	52.377
1925	715.125	59.594	647.842	53.987
1926	780.769	65.066	709.964	59.164
1927	681.697	56.800	618.295	51.525

Eksport produktów naftowych, zależny od konjunktury na rynkach zagranicznych, kształtuje się nierównomiernie, wykazując dość znaczne wahania. Inaczej przedstawia się sprawa konsumcji wewnętrznej, która stale wzrasta.

Eksport i konsumcja krajowa produktów naftowych.
(*W tonnach*).

Rok	Eksport	Przec. miesięczna	Konsumcja krajowa	Przec. miesięczna
1924	404.989	33.749	246.286	20.525
1925	333.996	27.833	274.032	22.830
1926	459.742	38.312	309.018	25.752
1927	270.403	22.534	357.712	29.800

Wywóz ważniejszych produktów destylacji ropy naftowej przedstawiał się, jak następuje (w tonnach):

Rok	Benzyna	Nafta	Oleje smarowe	Oleje gazowe
1924	78.304	101.919	71.523	83.536
1925	66.537	73.629	55.479	80.889
1926	77.688	108.745	54.673	143.669
1927	62.186	49.403	42.259	58.404

Wzrost konsumcji wewnętrznej poszczególnych produktów destylacji ropy podaje nam poniższe zestawienie (w tonnach):

Rok	Oleje smarowe	Nafta	Benzyna
1924	42.130	99.885	17.862
1925	47.395	128.072	32.806
1926	64.463	135.556	32.883
1927	62.483	149.375	50.465

Wzrost konsumcji wewnętrznej posiada dla przemysłu naftowego specjalnie duże znaczenie ze względu na ceny, gdyż zbyt na rynku wewnętrznym umożliwia utrzymanie przedsiębiorstw na pewnym poziomie rentowności, podczas gdy eksport najczęściej związany jest z ofiarami.

Widzimy więc, że chociaż ogólna produkcja ropy naftowej oraz przeróbka ropy w roku 1927 chwilowo zmniejszyły się, to jednak można tu zanotować dodatni objaw zwiększania się pojemności rynku wewnętrznego.

Przemysł gazów ziemnych.

Przemysł gazów ziemnych wykazuje w ostatnich latach bardzo znaczne postępy, przyczem zauważyć trzeba, że olbrzymie bogactwo gazów ziemnych, jakie posiadamy, zostało racjonalnie wyzyskane na większą skalę dopiero poczynając od roku 1925.

Przeróbka gazu ziemnego na gazolinę zwiększyła się w 2 ostatnich latach, w porównaniu z rokiem 1924, $5^1/_2$-krotnie. Natomiast wytwórczość gazoliny dzięki udoskonaleniom technicznym wzrosła w daleko większym stopniu, gdyż 8-krotnie. Wzrost przeróbki gazu ziemnego oraz wytwórczości spożycia krajowego wykazuje nam poniższe zestawienie:

Gaz ziemny i gazolina.

Rok	Przeróbka gazu ziemn. na gazolinę w tys. mtr.^{3}	Wytwórczość gazoliny w tonnach	Spożycie krajowe gazoliny w tonnach	Eksport gazoliny w tonnach
1924	42.376	3.435	2.065	1.317
1925	116.249	9.973	7.980	1.127
1926	186.140	18.044	15.714	834
1927	248.414	27.794	25.233	1.133

Aby uplastycznić rozwój produkcji górniczo-hutniczej w ostatnich latach, podajemy na zakończenie przeciętne miesięczne liczby produkcji dla ważniejszych artykułów:

Rozwój produkcji górniczo-hutniczej (w tonnach).

	1925	1926	1927 I półr.	1927 sierpień	1927 październik
Węgiel kamienny	2.420,0	2.980,0	3.036,0	3.204,0	3.254,0
Koks	80,3	92,9	110,5	118,8	121,3
Ruda żelazna	17,7	26,2	39,9	46,4	47,7
Surówka żelazna	26,2	27,3	45,9	56,6	59,2
Stal	65,2	65,7	100,5	115,0	110,7
Wytwory walcowane	48,8	46,9	70,1	81,2	86,9
Rudy cynkowe i ołowiane .	94,1	95,3	81,8	90,1	99,6
Cynk	9,5	10,3	12,1	12,9	13,2
Ołów	2,3	2,2	2,5	2,4	.
Sól kamienna i warzonka .	27,5	28,3	27,9	34,5	38,0
Sole potasowe	14,9	17,3	23,0	27,3	17,0
Ropa naftowa	67,6	66,3	59,4	62,1	60,2

Bardziej jeszcze uwypukli nam się postęp produkcji w Polsce, gdy przeprowadzimy porównanie z rozwojem produkcji w innych krajach, przyczem, jako najbardziej charakterystyczne, weźmiemy wskaźniki rozwoju produkcyj żelaza, stali i węgla kamiennego,

Produkcja węgla kamiennego.

	Kwiecień 1926	Październik 1926	Kwiecień 1927	Październik 1927
Anglja	100	—	93,6	96,3
Niemcy	100	133,6	116,8	128,7
Stany Zjednoczone	100	130,8	86,5	106,3
Francja	100	105,7	105,7	83,0
Polska	*100*	*159,1*	*118,2*	*147,6*

Produkcja surówki żelaznej.

Anglja	100	—	126	111
Niemcy	100	140	158	171
Stany Zjednoczone	100	97	99	81
Francja	100	106	101	104
Polska	*100*	*130*	*230*	*284*

Produkcja stali.

Anglja	100	—	128	103
Niemcy	100	135	149	163
Stany Zjednoczone	100	100	100	80
Francja	100	109	100	106
Polska	*100*	*202*	*230*	*251*

Za podstawę obraliśmy kwiecień 1926 roku, jako ostatni miesiąc przed wybuchem strejku węglowego w Anglji. Tem się tłumaczy brak wskaźników dla Anglji w październiku 1926 roku. Wskaźniki dla Francji obliczono bez zagłębia Saary.

Powyższe zestawienie wskazuje na to, że rozwój produkcji w Polsce postępował daleko szybciej, niż w innych państwach, gdzie działały tylko czynniki ogólnoświatowej konjunktury, podczas gdy w Polsce wpływały na rozwój gospodarczy również czynniki natury wewnętrznej, które umożliwiły poszczególnym gałęziom przemysłowym rozwinąć się daleko szybciej.

3. Przemysł przetwórczy.

Podobnie, jak w przemyśle górniczym i hutniczym, również w przemyśle przetwórczym możemy zaobserwować stałą poprawę stosunków z kwartału na kwartał, zwłaszcza poczynając od drugiej połowy 1926 roku. Niestety, poza nielicznemi wyjątkami, nie posiadamy statystyki produkcji w przemyśle przetwórczym, wobec czego będziemy musieli posługiwać się statystyką zatrudnienia w zakładach zatrudniających ponad 20 robotników, a w szczególności liczbami przepracowanych robotniko-godzin, które do pewnego stopnia mogą nam zastąpić statystykę wytwórczości.

Stan zatrudnienia w przemyśle przetwórczym.

Miesiące	Liczba zatrudnionych robotników w tysiącach			Liczba przepracowanych tygodniowo robotniko-godzin w tysiącach		
	1925	1926	1927	1925	1926	1927
I	413	313	406	18.060	12.705	17.667
IV	427	353	452	18.204	14.985	19.387
VII	446	383	487	18.379	15.723	20.419
X	423	436	524	17.175	19.184	22.599

Porównanie liczb dla pierwszych miesięcy poszczególnych kwartałów wykazuje, że najniższy stan zatrudnienia istniał w styczniu 1926 roku, oraz że w następnych kwartałach stan zatrudnienia poprawiał się z niewielkiem tylko odchyleniem w sezonie zimowym roku 1926/27. Możemy przytem zauważyć, że wzrost liczby zatrudnionych następuje wolniej, niż wzrost liczby przepracowanych robotniko-godzin, gdyż, jeśli porównamy styczeń 1926 roku z październikiem 1927 roku, przekonamy się, że liczba zatrudnionych robotników wzrosła o 35%, podczas gdy liczba robotniko-godzin wzrosła o 78%. Przyczyny tego zjawiska wyjaśnia nam zestawienie odsetek robotników, którzy pracowali mniej niż 6 dni w tygodniu w stosunku do ogółu zatrudnionych robotników.

Liczby procentowe robotników według przepracowanych dni w tygodniu.

Miesiące	Dni w tygodniu								
	1—3	4—5	6—7	1—3	4—5	6—7	1—3	4—5	6—7
	%% robotników w stosunku do ogółu robotników zatrudnionych								
	1925			1926			1927		
I	3,8	18,3	77,9	17,6	16,5	65,1	0,9	8,9	90,1
IV	3,2	15,9	80,9	4,1	17,5	78,4	0,9	6,0	93,1
VII	2,1	14,2	83,7	3,9	11,0	85,1	0,7	4,8	94,5
X	13,3	19,4	67,3	1,2	6,5	92,3	1,5	6,7	91,8

Widzimy tu, że liczba robotników, pracujących 1—3 dni w tygodniu, dosięgała w styczniu 1926 roku 17,6% ogółu zatrudnionych robotników, podczas gdy obecnie, pomimo zwiększenia się absolutnej liczby w porównaniu z poprzednim kwartałem, stanowi zaledwie 1,5%. Liczba robotników, którzy pracowali 4—5 dni w tygodniu, wynosiła w styczniu 1926 roku — 16,5% ogółu zatrudnionych robotników, obecnie zaś stanowi 6,7%. Wreszcie liczba robotników, pracujących normalnie, podniosła się z 65,9% do 91,8%. Poprawa sytuacji pod tym względem okaże się tem większa, gdy przypomnimy sobie, że w tym samym czasie otrzymało pracę 211 tys. robotników. Najoczywiściej robotnicy ci nie tylko że otrzymali pracę, lecz ponadto zostali zatrudnieni powyżej 4 dni a nawet normalną liczbę dni w tygodniu.

Obok liczb dotyczących stanu zatrudnienia poprawy sytuacji w przemyśle dowodzą również poprzednio przez nas przytoczone liczby wzrostu ładunków kolejowych, przewożonych w kraju i wywożonych zagranicę, wskaźniki kursów akcyj przemysłowych i t. p. Obecnie rozpatrzymy niektóre gałęzie przemysłu przetwórczego poszczególnie, chcąc zbadać rozwój tych przemysłów w ostatniem 2-leciu.

Przemysł włókienniczy.

Sytuacja w przemyśle włókienniczym w ostatnich 2 latach poprawiła się w porównaniu z rokiem 1925 bardzo znacznie. Przejawia się to przedewszystkiem w liczbach, dotyczących stanu zatrudnienia a bardziej jeszcze w liczbie przepracowanych robotniko-godzin. Jeśli odsetek robotników, częściowo bezrobotnych, to znaczy pracujących mniej, niż 6 dni w tygodniu, zwiększył się nieco w stosunku do ogółu zatrudnionych robotników, to nie stało się to bynajmniej kosztem robotników całkowicie zatrudnionych, lecz tylko wskutek przyjęcia znacznej liczby nowych robotników, poprzednio pozostających zupełnie bez pracy, a którzy otrzymali obecnie zatrudnienie częściowe.

Stan zatrudnienia w przemyśle włókienniczym.

Rok i miesiące	Ogólna liczba zatrudn. robotników w tys. (ostatni tydz. w miesiącu) [1]	Liczba przepracow. robotnikogodzin w miljonach tygodniowo	Robotnicy (w odsetkach) pracujący dni w tygodniu:	
			1—3	4—5
1925 I	124,5	5,0	7,2	38,7
IV	125,3	4,3	6,6	33,4
VII	122,2	5,3	2,2	27,6
X	113,3	3,6	44,4	32,0
1926 I	85,4	2,7	44,7	29,9
IV	104,8	4,9	6,5	33,5
VII	98,4	4,3	3,8	16,8
X	136,5	5,8	5,4	7,7
1927 I	135,3	6,1	0,9	13,2
IV	145,3	6,5	0,6	4,8
VII	139,5	6,3	0,8	6,2
X	156,9	6,9	2,4	14,2

Do liczb robotników zatrudnionych nie włączono robotników dodatkowych, jak stróże, woźnice, robotników zatrudnionych przy nadzwyczajnym remoncie — oraz urlopowanych i chorych. Tem się tłumaczy spadek liczby zatrudnionych, wykazanej w lipcu poszczególnych lat. Ogólna liczba robotników, bez wyżej wymienionych odliczeń, przedstawiałaby się w ostatnich 2 latach dla podanych przez nas miesięcy, jak następuje:

Miesiące	1926	1927
I	88.104	140.131
IV	108.927	151.068
VII	113.084	161.243
X	136.485	163.806

Widzimy więc z powyższych liczb, że w miesiącach letnich nie było spadku zatrudnienia, lecz tylko zmniejszenie się liczby robotników, zajętych bezpośrednio przy produkcji, co jest wynikiem urlopowania robotników w tych miesiącach.

Absolutne liczby robotników zatrudnionych pełne dni w tygodniu oraz robotników częściowo bezrobotnych podaje nam poniższe zestawienie:

Robotnicy według liczby dni pracy w tygodniu — rok 1927.

Miesiące	Dni pracy w tygodniu:			Ogółem robotników przy produkcji:
	1—3	4—5	6—7	
I	1.274	17.810	116.244	135.328
IV	1.054	6.984	137.297	145.335
VII	1.175	8.643	129.723	139.541
X	3.780	22.258	130.847	156.885

[1]) Zatrudnieni bezpośrednio przy produkcji w zakładach, zatrudniających powyżej 20 robotników. Dotyczy to również dalszych zestawień w niniejszym rozdziale.

Powyższe liczby potwierdzają to, co powiedzieliśmy na wstępie, że wzrost odsetków robotników, częściowo zatrudnionych w roku 1927, bynajmniej nie oznacza pogorszenia się sytuacji, natomiast przeciwnie, jest dowodem zaangażowania nowych robotników, na co wskazuje ogólna liczba robotników, zajętych przy produkcji, jak zresztą i liczba robotników w pełni zatrudnionych.

Na poprawę sytuacji wskazuje również wzrost przywozu podstawowych surowców i półfabrykatów, a mianowicie: bawełny, wełny oraz przędzy.

Przywóz surowców i półfabrykatów włóknistych (w tonnach).

Rok	Bawełna i odpadki	Przędza bawełn.	Wełna i odpadki	Przędza wełniana	Juta i odpadki
1925	54.773	1.737	11.538	1.179	12.689
1926	65.649	1.892	12.265	937	12.602
1927	79.395	3.065	17.645	2.824	22.569

Również znacznie korzystniej, niż w roku 1925, przedstawia się bilans handlowy wyrobów włókienniczych.

Wyroby włókiennicze — Bilans handlowy (w tonnach).

Rok	Tkaniny bawełniane			Tkaniny wełniane		
	Przywóz	Wywóz	Saldo	Przywóz	Wywóz	Saldo
1925	5.060	5.014	−46	675	692	+17
1926	976	4.080	+3.104	321	646	+325
1927	1.561	5.375	+3.814	556	683	+127

Dodatni wynik bilansu handlowego był o tyle trudniejszy do osiągnięcia, że zwłaszcza w roku 1927 ogromnie zwiększyła się konsumcja wewnętrzna. Pozatem, wskutek poprawy ogólnej sytuacji w Polsce, zwiększał się przywóz gotowych wyrobów włókienniczych z zagranicy. Mimo to, jak widzimy, bilans handlowy wyrobów włókienniczych, w porównaniu z rokiem 1925, kształtował się dla nas korzystnie.

Polepszenie się sytuacji w przemyśle włókienniczym posiadało swe źródło we wzroście pojemności rynku wewnętrznego, co umożliwiło znaczne powiększenie produkcji i przyczyniło się do zwiększenia jej rentowności.

Przemysł metalowy.

Podobnie, jak w przemyśle włókienniczym, również w przemyśle metalowym widzimy w ostatnich 2 latach stały wzrost zatrudnionych robotników oraz przepracowanych robotniko-godzin, co w pierwszej linji zawdzięczamy zwiększeniu się pojemności rynku wewnętrznego. Również pewne znaczenie miał tu zatarg gospodarczy z Niemcami, który spowodował zmniejszenie się przywozu metalowych wyrobów z zagranicy przez zastąpienie znacznej części importu niemieckiego przez produkcję krajową.

Zatrudnienie w przemyśle metalowym.

Rok i miesiąc	Ogólna liczba zatrudn. robotników w tys. (ostatni tydz. w miesiącu)	Liczba przepracowan. robotnikogodzin tygodniowo (w tys.)	Robotnicy (w odsetkach) pracujący dni w tygodniu		
			1—3	4—5	6—7
1926 I	55,1	2.383	5,3	16,1	78,6
IV	54,4	2.378	5,5	11,7	82,8
VII	57,4	2.584	2,9	8,1	89,0
X	68,2	2.988	1,9	4,8	93,3
1927 I	66,5	3.066	0,7	6,1	93,2
IV	71,5	3.238	1,1	5,3	93,6
VII	72,0	3.323	1,0	2,7	96,3
X	79,7	3.652	1,1	2,4	96,5

Bardzo silny wzrost zapotrzebowania w kraju daje się odczuwać w zakresie narzędzi rolniczych, wobec czego fabryki maszyn rolniczych pracowały, zwłaszcza w jesiennym sezonie, bardzo intensywnie, przeważnie na 2 zmiany. Również znaczne ożywienie daje się odczuwać w odlewniach i fabrykach naczyń emaljowanych, gdzie pracowano nietylko dla rynku wewnętrznego, lecz również i na eksport. Rozwija się też szereg dziedzin produkcji zapoczątkowanej dopiero po uzyskaniu niepodległości, a więc naprzykład fabrykacja lokomotyw i sprzętu kolejowego, gdzie przemysł polski osiągnął bardzo wysoki poziom i wzbudza dziś zainteresowanie rynków zagranicznych, powstał następnie przemysł produkujący silniki spalinowe, wykazujący dość znaczne postępy, produkujemy silniki elektryczne, dość znaczne ożywienie zaznacza się w budowie turbin wodnych. W związku z ożywieniem w przemyśle naftowym powiększa się budowa kompresorów i maszyn parowych oraz cały szereg innych działów, które bądź powstają na nowo, bądź też rozszerzają swoją produkcję. Polska posiada tu jeszcze bardzo poważne możliwości rozwoju, czego dowodem są znaczne jeszcze liczby przywozu różnorodnych maszyn i aparatów w związku z inwestycjami, dokonywanemi we wszystkich gałęziach przemysłu, starających się zreorganizować swój aparat wytwórczy i dostosować do najnowszych zdobyczy techniki.

Przemysł drzewny.

Polska posiada szeroko rozwinięty aparat przemysłowo-drzewny, który mógłby przy sprzyjających warunkach znacznie uszlachetnić naszą produkcję drzewną. W obecnej chwili jednak przemysł drzewny przechodzi przez pewne trudności, wobec szybkiego wzrostu cen surowca zagranicą a wskutek tego i w kraju, co utrudnia nabycie koniecznego surowca dla przemysłu krajowego po cenach, wytrzymujących kalkulację. Jednocześnie daje się odczuwać dość słabe zapotrzebowanie na rynku wewnętrznym, który nie zatrudnia w dostatecznym stopniu naszych tartaków. Mimo to, liczba zatrudnionych robotników w przemyśle drzewnym utrzymuje się mniej więcej na jednakowym poziomie.

Zatrudnienie w przemyśle drzewnym.

Miesiące	w tysiącach robotników		
	1925	1926	1927
I	49,1	35,7	40,7
IV	48,8	41,2	47,7
VII	46,3	40,7	49,7
X	34,9	37,1	40,5

Odpowiednio do powyższych okoliczności, wywóz drzewa z Polski wykazuje przedewszystkiem wzrastające ilości drzewa surowego, podczas gdy drzewo nawpół-obrobione oraz wyroby gotowe z drzewa nie wykazują dostatecznego rozwoju. Ogółem wywóz drzewa z Polski, stanowiąc bardzo poważną pozycję w bilansie handlowym, dawał następujące liczby:

Rok	Tonny	Tysiące złotych franków
1924	2.007.532	137,106
1925	3.267.708	227.041
1926	4.970.017	206.811
1927	6.426.439	368.412

W przyszłości największy nacisk winien być położony na zabezpieczenie surowca dla krajowego przemysłu oraz zwiększenie wywozu wyrobów gotowych.

Przemysł papierniczy.

Przemysł papierniczy wykazuje pomyślny rozwój, czego dowodzą przedewszystkiem wzrastające liczby zatrudnienia robotników.

Zatrudnienie w przemyśle papierniczym.

Miesiące	(w tysiącach robotników)		
	1925	1926	1927
I	9,7	8,6	8,8
IV	9,3	9,3	9,5
VII	9,1	8,3	10,0
X	9,4	9,2	10,4

Przywóz szmat i makulatury wykazuje tendencję wzrastającą. Przywieziono: w roku 1925 — 9,1 tys. tonn, w roku 1926 — 24,5 tys. i w roku 1927 — 37,2 tys. tonn szmat i makulatury. Natomiast z drugiej strony utrzymuje się wywóz papieru i wyrobów z papieru, który w roku 1925 dał 5,4 tys. tonn, w roku 1926 — 5,1 tys., natomiast w 1927 roku — 4,6 tys. tonn, pomimo, że bardzo silnie wzrasta konsumcja wewnętrzna.

Przemysł chemiczny.

Przemysł chemiczny wykazuje w ostatnich 2 latach stały rozwój, pomimo zmniejszenia się wywozu niektórych artykułów do Niemiec.

Zatrudnienie w przemyśle chemicznym.

Rok i miesiąc	Liczba zatrudnionych robotników w tysiącach	Liczba przepracowanych robotniko - godzin w tysiącach tygodniowo
1926 I	26,7	1.294
IV	23,7	1.391
VII	27,1	1.393
X	28,3	1.455
1927 I	29,5	1.486
IV	29,8	1.503
VII	30,9	1.551
X	30,5	1.530

Ogromnie różnorodna produkcja przemysłu chemicznego w Polsce przeznaczona była przedewszystkiem na pokrycie zapotrzebowania krajowego. Mimo to, rok 1927 wykazuje poważne liczby wywozu a w szczególności w odniesieniu do materjałów i przetworów chemicznych nieorganicznych, których wywieziono 89.375 tonn. Ponadto wywieziono 28.176 tonn materjałów i przetworów chemicznych organicznych. 4.006 tonn farb, barwników i lakierów oraz 2.686 tonn różnych przetworów chemicznych. W porównaniu z rokiem 1926 poszczególne działy wykazują wybitny wzrost wywozu.

Przemysł chemiczny w wielu działach znajduje się dopiero w stadjum powstawania. Do nowych działów wytwórczości chemicznej należy naprzykład produkcja mieszanych nawozów azotowo-fosforowych, związków chromowych, żelazo-krzemu, dalszych nitrozwiązków aromatycznych i wiele innych. Poważny rozwój wykazuje polski przemysł gumowy, który coraz bardziej zdobywa sobie nawet zagraniczne rynki zbytu. Rozwija się również wytwórczość preparatów farmaceutycznych i kosmetycznych, produkcja sztucznego jedwabiu i t. p.

Przemysł mineralny.

Wybitną poprawę możemy zaobserwować w przemyśle mineralnym.

Rozwój przemysłu mineralnego.

Rok i miesiąc	Liczba zatrudnionych robotników w tysiącach	Liczba przepracowanych robotniko-godzin w tysiącach tygodniowo
1925 I	27,9	1.278
IV	35,8	1.655
VII	42,4	1.981
X	31,0	1.438
1926 I	20,9	942
IV	28,6	1.325
VII	40,1	1.859
X	36,5	1.778
1927 I	31,2	1.442
IV	41,3	1.859
VII	51,7	2.422
X	48,5	2.250

W szczególności rozwijały się pomyślnie działy przemysłu mineralnego, związane z przemysłem budowlanym. Według ankiety, przeprowadzanej przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu, rozwój 15 większych cementowni i 15 większych wapienników przedstawia się, jak następuje:

	Przeciętne miesięczne zatrudnienie robotników			Przeciętne miesięczne przepracowanych robotniko-godzin		
	1926 II półrocze	1927 I półrocze	1927 VII — X m.	1926 II półrocze	1927 I półrocze	1927 VII — X m.
Cementownie	5.168	6.238	6.829	120.435	143.507	167.136
Wapienniki	1.873	2.379	2.659	42.665	54.496	60.783

Przemysł budowlany.

Wyżej przytoczone liczby, świadczące o rozwoju przemysłu mineralnego, znajdują swój odpowiednik w liczbach zatrudnienia w przemyśle budowlanym.

Rozwój przemysłu budowlanego.

Rok i miesiąc	Liczba zatrudn. robotn. w tys.	Liczba przeprac. robotniko-godz. w tys. tygodn.
1926 I	11,0	490
IV	18,2	836
VII	22,4	1.038
X	23,2	1.082
1927 I	12,6	573
IV	17,6	814
VII	24,9	1.167
X	33,9	1.594

Przemysł cukrowniczy.

Przemysł cukrowniczy wszedł w okres stopniowej reorganizacji, czem się też tłumaczy, że liczba cukrowni, która w latach 1924/25 wynosiła 75, zmniejszyła się w następnym roku do 72 i w roku 1926/27 do 70. Należy przypuszczać, że w miarę uzdrawiania przemysłu cukrowniczego, zwłaszcza na obszarze b. Królestwa Kongresowego, zajdą tu jeszcze dalsze zmiany. Z drugiej strony jednak ogólna liczba produkcji cukru wzrasta, tak samo jak podnosi się obszar plantacji buraków cukrowych. Bardzo pocieszającym objawem jest stopniowy, lecz stały wzrost konsumcji wewnętrznej, co, w miarę dalszego wzrastania, przyczyni się do zwiększenia rentowności w przemyśle cukrowniczym. Szczegółowe liczby, dotyczące przemysłu cukrowniczego, podaje nam poniższe zestawienie:

Rozwój przemysłu cukrowniczego.

Rok	Obszar plantacyj w tys. ha	Przerób buraków w q.	Produkcja cukru w q.	Spożycie w kraju w q.	Eksport cukru w tonnach
1924/25	166.3	30.755.607	4.898.988	2.520.790	209.654
1925/26	173,9	35.917.905	5.790.380	2.672.550	260.572
1926/27	185,9	33.596.740	5.747.495	3.090.600	286.692

Jak widzimy, w kampanji 1926/27, mimo zwiększenia się obszaru plantacyj, produkcja cukru zmniejszyła się. Przyczyną tego były poważne szkody, wyrządzone plantacjom przez nadmierne opady deszczowe oraz klęska grzybka buraczanego. Zły zbiór buraków był przyczyną, że wydajność cukru z 1 ha plantacji spadła z 3,01 do 2,66 tonn białego kryształu. Obszar plantacyj w roku 1927 zwiększył się do 202 tys. ha.

Przemysł odzieżowy.

Przemysł odzieżowy rozwijał się w ostatnich 2 latach pomyślnie. Zarówno liczba robotników, jak i liczba robotniko-godzin przepracowanych wykazują bardzo znaczne zwiększenie.

Rozwój przemysłu odzieżowego.

Rok i mies.	Liczba zatrudn. robotników w tys.	Liczba przeprac. robotniko-godzin w tys. tygodniowo
1926 I	5,1	201
IV	6,1	268
VII	4,6	202
X	6,9	321
1927 I	6,8	311
IV	8,0	363
VII	8,0	365
X	9,3	438

Rozwój tego przemysłu tłumaczy się zwiększeniem się pojemności rynku wewnętrznego oraz zmniejszeniem się przywozu wyrobów odzieżowych z zagranicy.

Przywóz wyrobów odzieżowych w tonnach.

Rok	Odzież wszelka	Wyroby dziane	Bielizna wszelka	Obuwie skórzane
1925	808	593	417	1 375
1926	337	194	137	180
1927	48	230	104	245

Widzimy tu znaczny spadek przywozu wyrobów odzieżowych, co łącznie ze wzrostem dobrobytu w kraju poszło na korzyść krajowej produkcji.

Obok powyższych danych cyfrowych, wskazujących na niewątpliwy rozwój poszczególnych gałęzi naszego przemysłu, mamy do zanotowania w ostatnich 2 latach bardzo dodatni objaw w życiu naszego przemysłu w postaci inwestycyj, renowacyj i reorganizacyj technicznych, podjętych przez produkcję krajową. Pomimo, że krajowy przemysł metalowy stale zwiększał swą produkcję maszyn i aparatów, w ostatnich 2 latach stale wzrasta przywóz maszyn zagranicznych, co wskazuje na bardzo silny pęd ku ulepszaniu naszych zakładów przemysłowych. Cyfrowo przywóz ten przedstawiał się, jak następuje:

Przywóz maszyn (w tys. fr. zł.).

	1926	1927
Silniki	4.543	9.980
Pompy	1.995	3.865
Maszyny elektryczne	5.424	10.547
Obrabiarki do drzewa i metali	2.959	9.206
Maszyny włókiennicze	6.916	27.263
Kotły, aparaty i części do ogrzewań . .	5.910	11.585

Poza usilnie prowadzoną reorganizacją techniczną poszczególnych przedsiębiorstw, przejawia się również tendencja w kierunku łączenia się przedsiębiorstw w pionowe lub też poziome organizacje wraz z połączoną z tem specjalizacją i podziałem pracy pomiędzy poszczególne przedsiębiorstwa. Wreszcie polski przemysł zorganizowany zaczyna wchodzić do porozumień międzynarodowych, co wszystko musi być uznane, jako znaczny krok

naprzód w dziedzinie organizacji przemysłu, i musi przyczynić się do dalszego polepszenia pracy i warunków pracy w poszczególnych gałęziach polskiego przemysłu.

4. Handel wewnętrzny.

Znaczenie rynku wewnętrznego, a tem samem i handlu wewnętrznego, było w pierwszych latach istnienia niepodległej Polski wybitnie niedoceniane. Składał się na to szereg przyczyn zarówno natury materjalnej, jak i psychicznej.

Przedewszystkiem więc, po długich latach wojny i silnego wyniszczenia kraju, pojemność rynku wewnętrznego spadła bardzo silnie, przyczem zdolność nabywcza ludności nie mogła pokryć podaży ze strony szybko odbudowującego się przemysłu, który zresztą w latach przedwojennych mógł liczyć na sprzedaż nietylko w granicach obecnego Państwa Polskiego, lecz również, a w niektórych wypadkach przedewszystkiem, na obszernych rynkach państw zaborczych, co w szczególności odnosiło się do rynku rosyjskiego. Następnie spadek marki polskiej, później zaś załamanie się złotego polskiego, stworzyły dużą niepewność w sprzedaży na rynku wewnętrznym, wobec czego zarówno przemysł, jak i handel chętniej dokonywały sprzedaży zagranicą, gdzie, pomimo osiągania nieraz niższych cen, nie groziła eksporterowi strata, wynikająca z różnic walutowych.

Dalszą przyczyną skierowania uwagi przedewszystkiem na rynki zagraniczne, przy jednoczesnem zaniedbaniu rynku wewnętrznego, była nieustanna troska o bilans handlowy, prawie że równoznaczny u nas z bilansem płatniczym. To też wszystkie wysiłki i wszelka rozporządzalna pomoc ze strony Państwa zużywane były na popieranie eksportu, co miało zresztą również umożliwić zbyt produkcji polskiego przemysłu a tem samem utrzymać w ruchu odnośne zakłady przemysłowe.

Zaniedbywanie rynku wewnętrznego szło w parze z niechętnym stosunkiem do handlu i kupiectwa wogóle, do czego przyczyniły się również pewne pobudki psychiczne. Mianowicie, w okresie inflacji, niezmiernie ciężkiej zwłaszcza dla pracowników i robotników, którzy z trudem wywalczali podwyżki swych płac deprecjonujących się zresztą z dnia na dzień, sprawa drożyzny identyfikowana była z kwestją lichwy towarowej, skąd zarzucano kupiectwu nadmierne bogacenie się z krzywdą dla reszty społeczeństwa. To zasadnicze nieporozumienie wyzyskiwane było niejednokrotnie dla szerzenia haseł demagogicznych i, jakkolwiek z chwilą wstąpienia w okres stabilizacji waluty wzbogacenie się kupiectwa okazało się legendą, tem niemniej zdołano wzbudzić zasadniczą niechęć do kupca, co nawet znajdowało wyraz w posunięciach Rządu w polityce kredytowej, podatkowej i t. p., gdzie z jednej strony odmawiano kupiectwu wszelkiej pomocy, z drugiej zaś nakładano szereg ciężarów, pogarszających sytuację handlu.

W rezultacie z chwilą ostatecznego ustabilizowania waluty okazało się, że praca nad zorganizowaniem handlu musi być rozpoczęta na nowo. Okres inflacji przyczynił się w wielu wypadkach do zniszczenia substancji majątkowej kupiectwa, co powodowało zanik większych przedsiębiorstw i przerzucanie się kupców do handlu drobnego. Sama przez się ograniczona suma obrotu towarowego została rozłożona na nadmierną ilość przedsiębiorstw handlowych, wskutek czego każde przedsiębiorstwo poszczególnie nie mogło w pełni wyzyskać swego aparatu handlowego. Wzrosła więc suma kosztów handlowych, jaka musiała obciążyć niewielki w swoich rozmiarach obrót towarowy. Tem się też tłumaczy częściowo rozpiętość, jaka istnieje pomiędzy ceną hurtową a ceną detaliczną.

Okres czasowej stabilizacji złotego był zbyt krótki, aby wprowadzić w handlu wewnętrznym zasadniczą zmianę na lepsze. W roku 1924 i 1925 następuje dalsza redukcja większych przedsiębiorstw, choć przyznać trzeba, że częściowo, zwłaszcza w pierwszym okresie, kiedy kurs złotego utrzymywał się na jednym poziomie, likwidacji uległy w dużym stopniu przedsiębiorstwa mniej solidne oraz nieoparte o dostateczne doświadczenie kupieckie i konieczne kapitały zakładowe. W ciągu tych 2 lat liczba przedsiębiorstw handlowych, wykupujących świadectwa I kategorji, zmniejszyła się o 71,5%, przedsię-

biorstw zaś II kategorji o 38,2%. Wzrosła natomiast liczba przedsiębiorstw IV kategorji — o 18%.

Mnożyła się również w handlu liczba ogłoszonych upadłości, przyczem zauważyć trzeba, że w stosunku do bardzo wielu przedsiębiorstw wierzyciele nie wdrażali nawet kroków, w celu ogłoszenia upadłości, wobec braku jakiejkolwiek masy konkursowej.

Dopiero ostatnie 2 lata, a zwłaszcza wejście w ponowny okres stabilizacji waluty, przyniosły pewną zmianę na lepsze. Przedewszystkiem więc, na co wskazywaliśmy już, omawiając stosunki w przemyśle, pojemność rynku wewnętrznego zwiększyła się bardzo znacznie, zwłaszcza, jeśli chodzi o zdolność konsumcyjną wsi. Wprawdzie urodzaje na jesieni roku 1926 były nieco gorsze, niż w roku 1925, jednak nastąpiła bardzo silna poprawa w ustosunkowaniu się cen na artykuły przemysłowe. Wykazuje to poniżej umieszczone zestawienie wskaźników oraz wyliczenie wzajemnego ich stosunku.

Wskaźniki cen hurtowych artykułów rolnych i artykułów przemysłowych.
Według cen w złotych (1 dol. = 8,914 zł.). I półrocze 1925 = 100,0.

Rok i Miesiąc		Wskaźniki cen		Stosunek procentowy wskaźników (Ceny art. rolnych = 100,0)
		art. rolnych	art. przemysłowych	
1926	I	69,2	87,0	125,6
	IV	61,9	74,1	120,3
	VII	66,8	82,0	122,9
	X	78,4	81,6	104,1
1927	I	81,9	82,4	100,6
	IV	88,9	85,8	96,5
	VII	90,2	86,7	90,6
	X	84,9	89,3	105,1

Wyrównanie się cen na artykuły rolne, spowodowane realną podwyżką cen na ziemiopłody i produkty hodowlane, doprowadziło do względnego potanienia artykułów przemysłowych, co wykazuje nam wyliczony tu stosunek procentowy wskaźników.

Zdolność nabywcza miast i ośrodków przemysłowych, jakkolwiek nie wzrosła w tak znacznym stopniu, to jednak nie pozostała bez wpływu na zwiększenie się pojemności rynku wewnętrznego. Już w poprzednich rozdziałach podawaliśmy liczby wzrostu zatrudnienia w górnictwie, przemyśle i hutnictwie, gdzie widzieliśmy, że zatrudnienie to wzrosło z 519.240 robotników w dniu 1 stycznia 1926 roku do 752.090 robotników na dzień 1 października 1927. Odpowiednio do tego zmniejszyła się liczba zarejestrowanych bezrobotnych, która spadła z 251.326 do 116.843 bezrobotnych. Rzecz prosta, że udzielenie możności zarobkowania tak znacznej liczbie osób musiało również mieć wpływ na zwiększenie pojemności rynku, pomijając kwestję wyrównania płac, gdzie zresztą w niektórych dziedzinach również widzimy pewną poprawę.

Dla pojemności rynku wewnętrznego, zwłaszcza w odniesieniu do tej części konsumentów, która pobiera stałe wynagrodzenie, doniosłą rolę odgrywa poziom cen i związana z tem wysokość kosztów utrzymania. Oczywiście od chwili załamania się złotego zarówno ceny hurtowe jak i detaliczne wykazują tendencję zwyżkową, dążąc do osiągnięcia poprzedniej wysokości, według parytetu złota. Ten proces wzrastania cen jest zupełnie zrozumiały, jeśli chodzi o towary, związane z zagranicznym rynkiem zakupu. Dociąganie się cen na inne towary winnoby być rozpatrywane przy uwzględnieniu całego szeregu czynników i procesów na rynku wewnętrznym. Nie wdając się w tę analizę, zaznaczymy jedynie, że względy państwowe wymagają, aby proces dociągania się cen do równi złotej odbywał się jak najpowolniej, wzgl. zatrzymał się na pewnym, gospo-

darczo koniecznym poziomie, gdyż stabilizacja cen, obok stabilizacji waluty, stanowi jeden z podstawowych warunków do unormowania się życia gospodarczego. Rozpatrzenie wskaźników cen hurtowych, cen detalicznych oraz kosztów utrzymania za okres ubiegłych 2 lat przekona nas, że wskaźniki, wyrażone w złotym ustabilizowanym przy wzięciu za podstawę I półrocza 1925 roku, wykazują dość umiarkowany wzrost, a nawet w pewnych okresach obniżenie się poziomu.

Wskaźniki miesięczne cen hurtowych oraz cen detalicznych i kosztów utrzymania w Warszawie.

Według cen w złotych ustabilizowanych. I półrocze 1925 = 100,0.

Rok i miesiąc	Ceny detaliczne	Ceny hurtowe	Koszty utrzymania
1926 I	79,9	86,4	83,3
IV	69,7	68,6	65,2
VII	75,7	74,9	70,1
X	80,4	81,0	76,6
1927 I	82,5	83,3	80,4
IV	87,3	83,3	81,3
VII	88,4	83,0	79,5
X	87,5	84,6	82,1

Widzimy, że ceny wyrażone w jednostce złotej spadają w okresie spadku waluty. Wkrótce jednak, bo poczynając od połowy 1926 roku, następuje proces wyrównywania się cen i wzrostu kosztów utrzymania. Ceny detaliczne, zwłaszcza w roku 1927, wykazują wzrost bardzo umiarkowany, a nawet pewien przejściowy spadek w sierpniu, to znaczy od okresu realizacji nowych zbiorów. Podobną tendencję wykazują również koszty utrzymania, które obecnie dopiero zaczynają osiągać poziom ze stycznia 1926 roku, kiedy mieliśmy już do czynienia z silnym spadkiem waluty.

Wszystkie powyższe czynniki sprzyjały zwiększeniu pojemności rynku wewnętrznego. To też jeśli w pierwszych latach niepodległego istnienia Polski, w miarę zabliźniania się najbardziej dotkliwych ran, zadanych życiu gospodarczemu w okresie wojny, spożycie wewnętrzne z roku na rok nieco wzrastało, o tyle w ostatnich 2 latach wzrost ten uwidocznia się wyjątkowo silnie. Wskazują na to przedewszystkiem liczby średniego dziennego załadunku na Polskich Kolejach Państwowych oraz wzrost przywozu z zagranicy, przy jednoczesnej poprawie stanu polskiego przemysłu. Według szczegółowych badań, przeprowadzonych przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu, wzrost spożycia głównych wytworów przemysłowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca przedstawia się w latach 1924 do 1927 w liczbach następujących:

Wzrost spożycia w Polsce (w kg na 1 mieszkańca).

	1924	1925	1926	1927 [1])
Węgiel kamienny	700,0	710,0	730,0	840,0
Koks	32,5	31,5	35,0	48,3
Surówka żelaza	11,9	11,2	10,9	18,0
Wytwory walcowane . . .	13,8	19,7	19,1	27,1
Cukier	6,3	8,7	9,2	10,8
Papier	2,3	3,5	2,9	4,0
Tkaniny bawełn. i wełn. . .	2,0	2,1	2,4	3,3

[1]) Dane przybliżone.

Bardzo charakterystyczny dla całokształtu sytuacji konsumcyjnej jest wzrost spożycia głównych surowców i towarów włóknistych. Jeśli przyjmiemy, że spożycie krajowe równe jest różnicy pomiędzy przywozem a wywozem wszystkich towarów włóknistych, wówczas otrzymamy dla ostatnich 4 lat następujące liczby:

1924	56.381
1925	57.501
1926	67.387
1927	100.340

Podobny obraz da nam zestawienie spożycia innych zasadniczych artykułów, o których wspominaliśmy przy omawianiu poszczególnych gałęzi przemysłu:

Spożycie różnych towarów (w tonnach).

	1924	1925	1926	1927
Wytwory walcowane	391.205	545.581	550.799	843,609
Nafta	99.885	128.072	135.556	149,375
Benzyna	17.862	32.806	32.883	50,465
Gazolina	2.065	7.980	15.714	25,233
Oleje smarowe	42.130	47.395	64.463	62,483
Sól	349.602	420.407	445.198	489,739
Nawozy sztuczne	379.000	684.000	647.000	900.000
Śledzie	46.800	47.300	57.500	76.600

Spożycie na 1 mieszkańca w Polsce jest znacznie niższe, niż w innych krajach cywilizowanych. Tembardziej więc wyżej wykazany wzrost spożycia musi być uznany, jako bardzo poważny sukces w dziedzinie rozwoju życia gospodarczego.

Nie wolno zapominać o tem, że konsumcja wewnętrzna jest jednym z zasadniczych czynników gospodarczych, który decyduje o uodpornieniu gospodarczego organizmu państwa na szkodliwe czynniki zewnętrzne, o czem pisaliśmy na wstępie, omawiając sprawę ogólnych czynników, decydujących o możliwościach rozwoju życia gospodarczego, Z tego względu wzrost spożycia wewnętrznego w ostatnich latach zasługuje na specjalne podkreślenie.

Wreszcie wzrost spożycia wewnętrznego wskazuje również na pomyślny rozwój organizacji handlu wewnętrznego, zarówno pod względem uzdrowienia samego aparatu handlowego, jak też pod względem zwiększenia się obrotów, co pozwoli przedsiębiorstwom handlowym na stopniowe wzmocnienie podstaw finansowych.

Polska nie posiadała dotychczas wielkiego handlu w znaczeniu handlu światowego, gdyż najczęściej korzystała z usług obcego pośrednika. To też organizacja i wzmocnienie finansowe handlu polskiego, modernizacja metod handlowych i stworzenie sprawnie działającej sieci placówek handlowych we wszystkich dzielnicach Państwa, gdzie kupiec musi stać się niejednokrotnie propagatorem cywilizacji — wszystko to należy do zadań, które muszą być spełnione w najbliższym czasie, gdyż od tego zależy pomyślny dalszy rozwój innych dziedzin polskiego życia gospodarczego.

5. Handel zagraniczny.

Sprawa handlu zagranicznego obok swej roli, jaką odgrywa zwłaszcza w dobie powojennej dla oceny znaczenia danego państwa i jego stanowiska w świecie międzynarodowym, posiada dla Polski ponadto specjalne znaczenie, gdyż jest jednym z czynników,

od którego zależy w silnym stopniu bilans płatniczy, a tem samem w niemniejszym stopniu stabilizacja naszej waluty.

Przypomnieć należy, że według dokonanych obliczeń, w przychodach bieżących bilansu płatniczego Polski wywóz towarów stanowił w 1924 roku około 78% i w roku 1925 około 75%, przywóz zaś w obu tych latach przekroczył 82% wydatków zwyczajnych bilansu płatniczego. Z tego też względu, pomimo wzmocnienia waluty polskiej, ukształtowanie się bilansu handlowego będzie posiadało bardzo silny wpływ na ogólną sytuację gospodarczą państwa, wobec czego sprawie handlu zagranicznego należy i nadal poświęcać specjalną uwagę.

Dotychczasowe kształtowanie się bilansu handlowego Polski było bardzo niejednolite i wykazywało znaczne różnice w poszczególnych latach.

Handel zagraniczny Polski.

Miesiące	1925			1926			1927		
	Przywóz	Wywóz	Saldo	Przywóz	Wywóz	Saldo	Przywóz	Wywóz	Saldo
I	169.1	107,5	−61,6	47,3	109,2	+61,9	107,6	115,8	+ 8,2
II	150,7	103,0	−47,7	47,8	90,7	+42,9	112,0	116,4	+ 4,4
III	190,1	120,4	−69,7	72,9	88,2	+15,3	128,3	128,7	+ 0,4
IV	182,6	89,6	−92,8	68,2	93,8	+25,6	148,2	119,4	−28,8
V	185,8	105,9	−79,9	52,3	89,7	+37,4	163,8	114,2	−49,6
VI	170,0	103,7	−66,3	63,5	102,0	+38,5	160,0	114,0	−46,0
VII	180,4	86,9	−93,5	65,8	120,7	+54,9	136,2	113,9	−22,3
VIII	113,6	96,9	−16,7	92,1	128,6	+36,5	129,9	120,6	− 9,3
IX	66,8	99,7	+32,9	85,4	114,7	+29,3	127,1	119,1	− 8,0
X	69,1	111,2	+42,1	102,2	117,9	+15,7	151,1	138,3	−12,8
XI	70,8	130,0	+59,2	108,0	131,7	+23 7	155,6	133,5	−22,1
XII	50,4	113,3	+62,9	90,9	118,7	+27,8	160,7	125,5	−35,2
Razem . . .	1.602,8	1.272,1		896,2	1.306,0		1.680,5	1,459,4	

Powyższe zestawienie wykazuje w roku 1927 deficytowe bilanse miesięczne, poczynając od kwietnia, w przeciwieństwie do roku 1926, w którym stale figuruje saldo dodatnie. Objaw ten da się w dużym stopniu tłumaczyć niedostatecznym urodzajem na jesieni roku 1926, wskutek czego na wiosnę roku 1927 zaszła konieczność zwiększonego importu zbóż. Że tak było istotnie, wykaże nam porównanie liczb przywozu zbóż za pierwsze miesiące obu wspomnianych lat:

(W tysiącach franków złotych)

	1926 styczeń — sierpień	1927 styczeń — sierpień
Pszenica	168	68.474
Żyto	236	32.224
Owies	27	8.859
Kukurydza	2.314	19.281
Ryż	7.559	18.223
Mąka pszenna i żytnia . .	114	4.674
Razem	10.418	151.735
Wywóz zbóż .	76.841	16.427

Widzimy, że o ile w ciągu pierwszych 8 miesięcy roku 1926 sam obrót zbożem dał nadwyżkę w wysokości 66,4 milj. franków złotych, o tyle w roku 1927 dał deficyt, wynoszący 135,5 milj. fr. zł.

Pod tym względem rok 1927 posiada pewne podobieństwo do roku 1925, gdzie również nieurodzaj posiadał bardzo silny wpływ na kształtowanie się bilansu handlowego. Jednakowoż podobieństwo to kończy się na porównaniu przywozu artykułów żywnościowych, gdyż jeśli chodzi o inne rodzaje towarów, to znajdziemy zasadniczą różnicę o głębokiem znaczeniu gospodarczem. Co się tyczy roku 1926, to nosi on charakter przejściowy i wykazuje w I półroczu raczej pewne cechy zbliżone do roku 1925, w II zaś zbliżone do roku następnego.

Z powyższych względów, jak też ze względu na lepsze uwidocznienie wpływu przywozu artykułów żywnościowych, przeprowadzimy porównanie liczb importu do Polski w ostatnich 3 latach z podziałem na półrocza, według głównych dziedzin produkcji.

Przywóz do Polski.

(W miljonach fr. złotych)

Półrocza	Ogółem	Wytwory rolne i produkcja przemysłu rolnego	Kolonjalne i inne spożywcze	Surowce i półfabrykaty kopalniane	Inne surowce i półfabrykaty	Wyroby przemysłowe
1925 I	1.048,2	281,9	84,7	30,8	189,0	455,4
1925 II	554,6	115,4	56,2	19,1	119,2	242,6
1926 I	351,9	46,3	42 4	17,6	114,6	131,6
1926 II	544 3	90,6	50,0	35,4	167,2	195,6
1927 I	820,0	243,0	69,2	54,8	167,3	282,5
1927 II	860,5	156,3	77.4	65,2	187,4	369,6

Powyższe zestawienie potwierdza nam przedewszystkiem, że istotnie przywóz wytworów rolnych i produktów przemysłu rolnego dosięgał największych cyfr w I półroczu 1925 roku i 1927 roku. Natomiast II półrocze 1925 roku i I półrocze roku następnego wykazuje znaczną zniżkę. Już w II półroczu 1926 roku przywóz się zwiększa, jakkolwiek skutki nieurodzaju dadzą się zauważyć w pełni dopiero w półroczu następnem.

Podobnie przedstawia się sprawa przywozu artykułów kolonjalnych i innych spożywczych. Grupa ta wraz z poprzednią stanowią około 30% przywozu w roku 1927.

Porównanie 3 następnych grup w trzech pierwszych półroczach naszego zestawienia z dalszemi, poczynając od II półrocza 1926 roku, da nam zupełnie odmienne ustosunkowanie poszczególnych składników. Mianowicie, przywóz surowców i półfabrykatów, zwłaszcza kopalnianych, aż do I półrocza 1926 roku, był stosunkowo bardzo niewielki. Dopiero, poczynając od II półrocza 1926 roku, widzimy znaczny wzrost, który tłumaczy się ożywieniem w przemyśle, wskutek ogólnej poprawy położenia gospodarczego. Natomiast przywóz wyrobów przemysłowych stoi tu we wręcz odwrotnym stosunku, gdyż pomimo, że pojemność rynku wewnętrznego w roku 1927 była znacznie większa od pojemności w roku 1927, przywóz gotowych wyrobów przemysłowych w ostatnim roku był znacznie mniejszy, niż w roku 1925. Oznacza to, że, pomimo zdeprecjonowania cła, towary krajowe skutecznie konkurowały z zagranicznemi, zdobywając rynek wewnętrzny.

Ogólnie więc możemy ostatnie 3 lata scharakteryzować w sposób następujący. W pierwszej połowie 1925 roku mamy znaczny przywóz artykułów spożywczych oraz gotowych wyrobów przemysłowych, co tłumaczy się, w odniesieniu do pierwszych nieurodzajem, do drugich zaś — ówczesną polityką celną wespół z wysokim poziomem cen na towary krajowe. Przemysł pracuje narazie dość intensywnie, na co wskazuje stosun-

kowo poważny przywóz surowców i półfabrykatów. Jednakowoż już w II półroczu 1925 roku następuje ostre załamanie się przemysłu, które trwa również w ciągu I półrocza 1926 roku, co uwidocznia się w ogromnym spadku przywozu surowców i półfabrykatów. Zmiana polityki celnej, wprowadzenie całego szeregu zakazów przywozu, a jednocześnie zmniejszenie się zdolności nabywczej ludności, spowodowały również zmniejszenie się przywozu wyrobów gotowych; pomyślny urodzaj na jesieni 1925 roku wpłynął na spadek przywozu artykułów rolnych.

Inaczej zupełnie przedstawia się przywóz, poczynając od II półrocza 1926 roku. Wprawdzie znów widzimy wzrost przywozu artykułów żywnościowych, lecz jednocześnie szybko wzrasta przywóz surowców i półfabrykatów, zużywanych w krajowym przemyśle, który dźwiga się z upadku i rozwija się coraz pomyślniej. Poprawa sytuacji gospodarczej wpływa również na wzrost przywozu gotowych wyrobów przemysłowych.

Wspomniany powyżej przywóz surowców i półfabrykatów musi być więc określony, jako objaw dla życia gospodarczego Polski dodatni. Jednakże i wśród gotowych wyrobów przemysłowych znajdujemy dział importu, noszący podobny charakter, co surowce i półfabrykaty, gdyż również stanowi środek produkcji, a mianowicie są niemi maszyny i aparaty. Ze względu na to, że przywóz wszystkich tych artykułów świadczy o rozwoju naszego przemysłu, wydaje się wskazanem przytoczyć poszczególne liczby, charakteryzujące przywóz środków produkcji do Polski.

Przywóz środków produkcji do Polski.
(Średni miesięczny import w tonnach).

	1924	1925	1926	1927
Rudy:				
a) żelazne	21.600	24.480	22.770	59.128
b) cynkowe	4.160	3.030	8.410	16.390
c) ołowiane	1.218	734	800	1.363
Skóry surowe	1.166	579	945	1.806
Nawozy sztuczne i surowce chemiczne	19.350	30.900	18.220	45.015
Garbniki	1.321	990	1.485	1.589
Tłuszcze techniczne	1.850	1.940	2.770	3.665
Żelastwo (szmelc)	12.690	13.570	13.591	39.336
Miedź i aljaże	459	669	405	889
Maszyny i aparaty	4.130	3.872	1.840	4.214
W tem: rolnicze	400	555	350	925
włókiennicze	390	523	182	760
Przybory elektrotechniczne	844	1.037	829	1.273
Szmaty, makulatura	721	761	2.040	3.099
Wełna i odpadki	1.516	962	1.022	1.470
Bawełna i odpadki	3.570	4.560	5.470	6.616
Juta i odpadki	1.160	1.060	1.050	1.898
Przędza bawełniana	147	144	153	255
Przędza wełniana	81	98	78	235
Materjały budowlane i pokrewne	26.400	73.260	70.060	87.829
Gumelastyka	193	193	132	320

Widzimy tu, że w roku 1927 przywóz środków produkcji wzmógł się bardzo silnie i jest w wielu wypadkach parokrotnie większy, niż w roku 1924. Przywóz ten nie

może być w żadnym wypadku uznany za szkodliwy, gdyż, przeciwnie, świadczy on o wzmaganiu się produkcji i modernizowaniu się naszego przemysłu.

Inaczej natomiast przedstawia się sprawa z wytworami gotowemi, gdzie znaczna część przywozu może budzić zastrzeżenia z punktu widzenia interesów naszego krajowego przemysłu. W zależności od rodzaju towarów, przywóz ten możemy podzielić na przywóz konieczny oraz na przywóz zbędny lub niepożądany.

Do pierwszej kategorji zaliczymy wszystkie te artykuły, które bądź nie są jeszcze w kraju wyrabiane, bądź też są wyrabiane lecz w niedostatecznej ilości, lub nie we wszystkich gatunkach. Przywóz tej grupy towarów wykazuje w ostatnich 2 latach tendencję zwyżkową, co pokazują nam liczby przywozu niektórych, poniżej wymienionych wytworów gotowych.

Import wytworów gotowych
(Średni miesięczny import w tonnach).

	1924	1925	1926	1927
Wyroby stalowe	1.346	1.486	924	1.392
Samochody	294	491	189	569
Papier i wyroby	1.520	2.645	1.011	2.438
Książki i pisma	166	116	117	190
Środki lecznicze	65	79	95	87
Instrum. i pom. szkolne	99	115	54	94

Do drugiej kategorji przywożonych wytworów gotowych zaliczymy towary, których produkcja w kraju jest całkowicie wystarczająca i gdzie przywóz, z punktu widzenia interesów przemysłu krajowego i utrzymania aktywnego bilansu handlowego, musi być uznany za niepożądany. Przykładowo przytoczymy tu następujące artykuły:

Import zbędny wytworów gotowych.
(Średni miesięczny import w tonnach).

	1924	1925	1926	1927
Rury	1.025	368	322	189
Tabor kolejowy	2.282	871	340	125
Tkaniny bawełniane	474	422	81	130
Tkaniny wełniane	78	56	27	46
Tkaniny jedwabne	21	18	9	16
Odzież i konfekcja	174	170	59	40
Obuwie skórzane	118	100	15	20
Kosmetyki i pachnidła	18	21	18	33

Powyższe przykłady wskazują na to, że przywóz tego rodzaju wyrobów gotowych, w porównaniu z latami 1924/25 zmniejszył się bardzo silnie, chociaż z drugiej strony wzrost dobrobytu w kraju podziałał na zwiększenie się przywozu niektórych towarów o charakterze luksusowym. Naogół jednak liczby przywozu utrzymały się daleko poniżej pierwszych 2 lat, przez nas porównywanych.

W ten sposób możemy stwierdzić, że wzrost przywozu w roku 1927, poza wzrostem przywozu żywności, wywołanym mniej pomyślnemi urodzajami, niż w roku poprzednim,

oraz przywozu niektórych towarów luksusowych, jak: wino, kosmetyki i pachnidła, tkaniny jedwabne i niektóre inne — nosi znamiona zdrowego rozwoju gospodarczego, wobec czego zrównoważenie bilansu handlowego musi być raczej osiągnięte drogą wzmożenia wywozu, niż ograniczenia importu.

Wzmożenie eksportu polskiego jest zadaniem niełatwem, przy którego rozwiązaniu napotykamy szereg trudności. Pomimo głoszenia wolnego handlu w obrocie międzynarodowym, w całym szeregu państw stosowane są ograniczenia przywozu pod tą lub inną postacią. Nie mówiąc już o Rosji Sowieckiej, gdzie cały handel zagraniczny podlega reglamentacji, eksport nasz musi walczyć z najrozmaitszemi przeszkodami na wszystkich rynkach zbytu, napotykając bądź ograniczenia przywozu natury formalnej, bądź potężne organizacje, dążące do ograniczenia rozwoju słabszych przemysłów innych krajów, nie należących do tych organizacyj, wreszcie ostrą walkę konkurencyjną, prowadzoną nieraz z bardzo znacznemi ofiarami materjalnemi. Pozatem walka jest tem trudniejsza, że eksport polski składa się z kilku zaledwie grup towarów, stanowiących około 90% wartości całego eksportu.

Posiadamy więc grupę surowców rolniczych, obejmujących 10 do 20% wartości eksportu, w zależności od urodzaju, grupę rolniczo-przemysłową, dającą około 10%, grupę produktów zwierzęcych i zwierząt — 5%, grupę surowców i półproduktów drzewnych, która stanowi 15 do 20% wartości wywozu, grupę materjałów opałowych, dającą 20 do 25%, następnie grupę wyrobów metalowych, gdzie odsetek waha się pomiędzy 10 a 12% i wreszcie grupę wytworów włóknistych, która daje 5 do 13%. Oczywiście, że walka konkurencyjna przy ograniczonej ilości rodzajów towarów eksportowych jest znacznie utrudniona.

Wywóz nasz w ostatnich 3 latach z podziałem, jaki zastosowaliśmy przy przywozie, przedstawiał się, jak następuje:

Wywóz z Polski (w miljonach franków złotych).

		Ogółem	Wytwory rolne i prod. przem. rolnego	Drzewo i wyroby drzewne	Surowce i półfabr. kopalniane	Inne surowce i półfabr.	Wyroby przemysłowe
1925	I	630,1	211,6	124,4	138,4	10,4	142,4
	II	642,0	280,2	106,2	123,9	8,9	120,6
1926	I	573,6	252,3	98,0	142,3	9,7	69,4
	II	732,4	241,7	109,5	274,5	11,5	92,6
1927	I	708,5	254,8	172,1	179,4	11,6	87,2
	II	750,9	271,8	197,4	175,3	10,5	93,2

Pomimo trudności, o których mówiliśmy poprzednio, oraz pomimo, że wywóz w roku 1927 obniżył się bardzo znacznie w odniesieniu do zbóż, wytworów ropy naftowej oraz w pewnym stopniu w odniesieniu do węgla, widzimy, że obniżenie się wywozu w I półroczu 1927 r. w stosunku do drugiego półrocza roku 1926 nie jest zbyt wielkie, a nawet II półrocze 1927 roku dało liczbę wyższą od obu poprzednich półroczy. Jest to dowodem, że inne gałęzie naszego eksportu rozwijają się pomyślnie, co też istotnie możemy zaobserwować przy porównaniu wartości wywozu poszczególnych rodzajów towarów. Przedewszystkiem więc wzrasta wartość przeciętna 1 tonny eksportowanego towaru z Polski, gdyż wartość ta w 1926 roku wynosiła 58,6 złotych za tonnę, podczas gdy w roku 1927 wartość 1 tonny wynosiła przeciętnie 71,7 zł. Bardziej jaskrawo przejawia się to przy poszczególnych towarach, gdy porównamy wagę i wartość wywiezionych towarów w roku 1927 z wagą i wartością tychże towarów, wywiezionych w roku poprzednim.

	1927		1926	
	tonny	tys. fr. zł.	tonny	tys. fr zł.
Mięso świeże, solone i mrożone	27.514	38.014	33.876	35.019
Masło	7.376	22.960	5.548	13.245
Jaja	65.590	97.271	58.566	74.246
Pasza	285.572	39.989	324.724	28.175
Trzoda chlewna (szt.)	771.418	97.532	593.650	47.106
Papierówka	1.272.902	40.354	1.125.769	27.261
Kłody i kloce	1.451.679	75.082	799.491	27.420
Bale i deski	2.004.222	174.710	1.493.175	93.142
Cement	127.225	6.112	41.120	1.469
Blacha żel. i stal.	52.834	17.113	26.401	7.783
Tkaniny bawełniane	5.375	29.491	4.080	22.490
Przędza wełniana	1.447	17.568	1.486	15.689
Tkaniny wełniane	683	8.819	646	7.859

Widzimy z powyższego, że postęp jest tu bardzo znaczny. Ma to tem większe znaczenie, że wykazany rozwój w eksporcie dokonany został pomimo znacznego ożywienia rynku wewnętrznego, następnie pomimo, że znajdujemy się w długotrwałym zatargu gospodarczym z Niemcami i wreszcie, pomimo właściwości naszego eksportu pod względem rodzajów wywożonych towarów.

Zwłaszcza wzrost pojemności rynku wewnętrznego, o czem pisaliśmy w poprzednim rozdziale, musiał zaważyć tu silnie na szali, w szczególności w dziedzinie przemysłu przetwórczego. Że przemysł nasz nietylko zaspokajał zwiększone zapotrzebowanie rynku wewnętrznego, lecz w dalszym ciągu skutecznie walczył na rynkach zagranicznych, jest faktem niezmiernie dodatnim.

Dalszym sukcesem naszego handlu zagranicznego jest rozszerzenie ekspansji handlowej Polski na bardziej odległe rynki zagraniczne. Mianowicie, w pierwszych latach bytu niepodległego Polski prowadziliśmy wymianę towarową z bardzo ograniczoną liczbą państw, przeważnie bliżej położonych, natomiast wywóz do krajów bardziej odległych odbywał się przy pomocy obcych pośredników, tak samo zresztą, jak i przywóz z tego rodzaju krajów, co oczywiście musiało uszczuplać korzyści, jakie osiągała Polska ze swego obrotu towarowego z zagranicą.

Pod tym względem możemy zanotować bardzo znaczną poprawę, co wykazuje nam chociażby poniższe zestawienie, uwidaczniające udział %% poszczególnych grup państw w naszym handlu zagranicznym.

	1924	1925	1926	1927 (10 mies.)
Przywóz do Polski.				
Z państw sąsiad. z Polską	42,4%	39,7%	30,7%	37,9%
Z innych państw europejskich	39,0%	39,3%	42,7%	41,1%
Z państw pozaeuropejskich	18,6%	21,0%	26,6%	21,0%
Wywóz z Polski.				
Do państw sąsiad. z Polską	60,8%	63,1%	42,4%	49,1%
Do innych państw europejskich . . .	36,8%	34,6%	55,3%	47,1%
Do państw pozaeuropejskich	2,4%	2,3%	2,3%	3,8%

Jeśli pominiemy rok 1926, jako wyjątkowy ze względu na strejk angielski, możemy stwierdzić, że następuje tu, zwłaszcza w wywozie, dość znaczne przesunięcie handlu za-

granicznego Polski na rzecz bardziej odległych od nas krajów, co oznacza, że docieramy coraz bardziej do bezpośrednich odbiorców naszych towarów oraz zdobywamy nowe odleglejsze rynki zbytu. Niewątpliwie niemałe znaczenie ma tu rozwój naszego handlu morskiego, ułatwiającego nam dotarcie do krajów dalej położonych, o czem piszemy w jednym z następnych rozdziałów.

Państwowy Instytut Eksportowy.

Pomimo, że, jak widzieliśmy, eksport polski wykazał dużą żywotność, nie przestaje być zagadnieniem pierwszorzędnej wagi rozwój i racjonalizacja naszego wywozu. Zdając sobie sprawę, że w dzisiejszej sytuacji zagadnienie to przerasta siły i możność poszczególnego kupca, lub też nawet zorganizowanych sfer gospodarczych, wszystkie państwa poświęcają tej akcji dużo pracy i znaczne środki materjalne, tworząc specjalne instytucje państwowe, których zadaniem jest badanie możliwości, ułatwianie i organizowanie eksportu. Również Polska wkroczyła na tę drogę, tworząc w r. 1927 zawiązek Instytutu Eksportowego przez rozwinięcie istniejącego poprzednio referatu eksportowego.

Akcja ta rozpoczęta została w kwietniu r. 1927, przyczem praca poszła w pierwszem stadjum, z jednej strony w kierunku gromadzenia materjału i przygotowywania gruntu dla przyszłej działalności Instytutu, z drugiej strony zaś — opracowywania jego statutu, w formie projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy. Prace nad statutem prowadzone były w ścisłem porozumieniu z zainteresowanemi sferami gospodarczemi. W rezultacie Instytut uzyskał podstawę prawną dla swej działalności w postaci rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1927 r. o Państwowym Instytucie Eksportowym [1]), zawierającego wytyczne jego organizacji, kompetencyj i celów.

Zadaniem Instytutu jest:

1) badanie możliwości i warunków eksportu poszczególnych produktów polskich i udzielanie odnośnych informacyj sferom zainteresowanym;
2) inicjowanie i ulepszanie eksportu, oraz współdziałanie w tworzeniu organizacyj eksportowych;
3) inicjowanie i projektowanie środków pomocy państwowej dla eksportu;
4) podejmowanie inicjatywy i współdziałanie w sprawie standaryzowania artykułów eksportowych, oraz w sprawie urządzeń pomocniczych dla eksportu;
5) opinjowanie na życzenie Ministra Przemysłu i Handlu projektów ustaw i rozporządzeń, dotyczących handlu zagranicznego;
6) wykonywanie na zlecenie Ministra Przemysłu i Handlu wszelkich innych czynności, związanych z handlem zagranicznym;
7) propagowanie wytwórczości eksportowej w kraju i propaganda polskiego handlu zagranicą.

Struktura organizacyjna Instytutu oparta jest na wzorach analogicznych instytucyj Europy Zachodniej. P. I. E. jest więc organem rządowym, podległym Ministrowi Przemysłu i Handlu, nie posiadającym odrębnej osobowości prawnej, przyczem na działalność jego zapewniono odpowiednio szeroki wpływ innym zainteresowanym Ministerstwom, oraz sferom gospodarczym. Współdziałanie dwu tych czynników rządowego i społecznego uwidocznia się w konstrukcji władz Instytutu.

Organem „inicjatywy, kontroli i współdziałania w całokształcie spraw Instytutu" jest Rada P. I. E., składająca się z 15 członków, z pośród których 6 powołuje Minister Przemysłu i Handlu, 9 zaś delegują organizacje społeczno-gospodarcze, wyznaczone przez Ministra Przem. i Handlu w porozumieniu z Ministrami Skarbu i Rolnictwa. Ponadto przedstawicieli swych z głosem doradczym delegują do Rady P. I. E. zainteresowani Ministrowie. Jako stała emanacja Rady działa Komitet Wykonawczy P. I. E.,

[1]) Dz. Ustaw R. P. Nr. 83, poz. 739.

składający się z 5 członków Rady, 3 wybranych, 2 mianowanych. Przewodniczącym Komitetu Wykonawczego jest przewodniczący Rady, przez nią wybrany i zatwierdzony przez Ministra Przemysłu i Handlu.

Bezpośrednie kierownictwo działalności i reprezentowanie P. I. E. leży w rękach Dyrektora Instytutu, mianowanego przez Ministra Przem. i Handlu. Uzupełnieniem aparatu wykonawczego P. I. E. są jego oddziały krajowe oraz korespondenci zagraniczni, pozatem wreszcie Instytut korzysta z usług sieci placówek konsularnych i dyplomatycznych, specjalnie zaś Radców Handlowych. Odrębnym wreszcie aparatem, współpracującym z P. I. E. na terenie zagranicznym, będą Radcowie dla spraw handlu zagranicznego, których instytucja powołana została do życia rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 listopada 1927 r.[1])

Instytut pomyślany został jako instytucja, zdolna bezpośrednio i czule reagować na potrzeby gospodarcze społeczeństwa, uzgadniać i konkretyzować postulaty, wysuwające się w dziedzinie ekspansji handlowej zarówno ze strony Rządu, jak sfer gospodarczych, oraz realizować je na każdym z tych terenów.

Dotychczasowa praca Instytutu, datująca się od początku kwietnia r. ub., polegała jak zaznaczono, w pierwszym rzędzie na zbieraniu materjałów i przygotowywaniu gruntu dla dalszej działalności, opartej już na dyrektywach Rady. Pozatem, w miarę posiadanych narazie możności, wykonano cały szereg prac o wartości konkretnej.

Pierwszem zadaniem Instytutu było zaofiarowanie usług jego sferom handlowym i przemysłowym, uświadomienie im korzyści, jakie mogą przy jego pomocy osiągnąć, co uzyskano przedewszystkiem drogą nawiązywania bezpośredniego kontaktu z zainteresowanemi firmami i organizacjami, w formie udzielania im poparcia i użytecznych dla nich informacyj. Jednocześnie oddziaływano w kierunku pobudzania aktywności kupieckiej w zakresie eksportu przez umieszczanie w prasie konkretnych informacyj oraz przesyłanie organizacjom gospodarczym referatów, omawiających obszernie poszczególne zagadnienia, związane z działalnością Instytutu. Zarówno ilość udzielanych informacyj, jak i kierowane do Instytutu zapytania informacyjne wzrastają z miesiąca na miesiąc.

Stosownie wreszcie do zadań wskazanych statutem, przeprowadzono szereg prac w kierunku organizowania handlu eksportowego i środków dlań pomocniczych, z pośród których, jako poważniejsze i wyprowadzone już ze stadjum początkowego, wymienić należy stworzenie organizacji eksportu jaj i bekonów, daleko posunięte i bliskie ostatecznego zrealizowania prace nad utworzeniem ubezpieczalni kredytów eksportowych, oraz zorganizowanie udziału polskiego w szeregu zagranicznych przetargów rządowych. Z innych dziedzin działalności Instytutu wymienić należy współpracę w poczynaniach rządowych, związanych z interesami eksportu, oraz, jako punkt szczególnie ważny, zorganizowanie należytej zagranicznej sieci informacyjnej. Zdołano tu uzyskać czynną współpracę szeregu organizacyj i jednostek, rozporządzających kwalifikacjami fachowemi, a działających na terenach nie ogarniętych w pełni przez sieć rządowych placówek zagranicznych. W stosunku do tych ostatnich prowadzona jest akcja w celu dostosowania sprawozdań gospodarczych do istotnych i bezpośrednich potrzeb handlu, a to przez aktualizowanie ich i rozszerzenie na zagadnienia dla kupca najwartościowsze, jak np. informacje o nowych posunięciach celnych i taryfowych, ruchu cen, bieżącej sytuacji rynków towarowych i wreszcie o indywidualnych możliwościach nawiązania stosunków handlowych. Wspomnieć wreszcie należy o organizowaniu przez Instytut szeregu odczytów, wygłaszanych przez wybitne jednostki z pośród sfer gospodarczych, a obejmujących poszczególne zagadnienia związane z działalnością eksportową.

Rzecz prosta, że prace Instytutu Eksportowego niezawsze ujawniają się nazewnątrz pod firmą tego Instytutu. Również wyniki tych prac nie mogą być widoczne

[1]) Dz. Ustaw Nr. 102, poz. 886.

bezpośrednio, natomiast pośrednio muszą ujawnić się w liczbach i strukturze naszego bilansu handlowego.

Umowy handlowe.

Do rozwoju naszego obrotu towarowego z zagranicą przyczyniają się również zawierane coraz dalsze umowy i porozumienia handlowe. Polska zawarła dotychczas 19 konwencyj z państwami europejskiemi oraz szereg porozumień również z państwami pozaeuropejskiemi, a w szczególności ze Stanami Zjednoczonemi. Poza tem obecnie toczy się szereg rokowań o zawarcie traktatu handlowego z poszczególnemi państwami, wśród których pierwszorzędne znaczenie posiadają rokowania z Niemcami i Rosją.

Rokowania handlowe z Niemcami rozpoczęły się jeszcze na początku 1925 roku. Pomimo usiłowań, rokowania te przez dwuletni okres czasu nie dały żadnego wyniku i wreszcie, z chwilą wejścia stronnictw nacjonalistycznych do rządu niemieckiego w lutym 1927 roku, rokowania zostały przerwane. W marcu tegoż roku postanowiono rozpocząć dalsze rozmowy w drodze dyplomatycznej, co pozwoliło załatwić niektóre zasadnicze dla obu stron kwestje, a mianowicie, w dniu 21 listopada 1927 roku podpisano protokół, załatwiający sprawę osiedlenia, następnie dnia 23 listopada tegoż roku podpisano tak zwany protokół berliński, ustalający, iż obie strony będą dążyły narazie do zawarcia modus vivendi, tworzącego możność wymiany towarów pod normalnemi warunkami, przyczem jednak obie strony wyraziły gotowość przystąpienia niezależnie od tego do rokowań nad traktatem handlowym, i wreszcie 30 listopada 1927 roku podpisano umowę drzewną, regulującą kwestję wywozu do Niemiec drzewa z Polski. W wyniku rozmów dyplomatycznych podjęto wreszcie dnia 2 grudnia 1927 roku nanowo formalne rokowania handlowe, przyczem postanowiono nie ograniczać się do narad nad przewidzianym w protokóle berlińskim modus vivendi, lecz przystąpić równocześnie do rokowań nad traktatem, którego ramy określono w specjalnym protokóle z dnia 8 grudnia 1927 roku.

Również z Rosją, po kilkoletniej przerwie od czasu zawieszenia rokowań, prowadzonych w roku 1923 w Moskwie, podjęto w ostatnim czasie narazie półoficjalne rozmowy między czynnikami rządowemi zarówno w Warszawie, jak i w Moskwie. Jest rzeczą prawdopodobną, że i w danym wypadku dojdzie do zawarcia narazie pewnego modus vivendi.

Do definitywnego zawarcia traktatu doszło z Norwegją, gdzie podpisano traktat handlowy 22 grudnia 1926 roku. Traktat ten oparty jest na klauzuli największego uprzywilejowania w dziedzinie celnej i zapewnia równe traktowanie naszych statków morskich z norweskiemi w portach Norwegji. Było to zapełnieniem luki, jaka istniała w stosunku do tego kraju, gdyż poprzednio już posiadaliśmy uregulowane stosunki żeglugowe z Danją, Szwecją i Finlandją.

Również z Estonją zawarto traktat handlowy i nawigacyjny, który został podpisany 19 lutego 1927 roku. Traktat ten oparty jest na klauzuli największego uprzywilejowania w dziedzinie celnej. Podobnie, idąc po linji zabezpieczenia interesów gospodarczych w państwach bałtyckich, nawiązano rokowania handlowe z Łotwą, gdzie narazie postanowiono zawrzeć prowizoryczny układ handlowy. Z pośród innych państw europejskich wystąpiła do Rządu Polskiego z propozycją o uregulowanie stosunków handlowych Portugalja, gdzie sprawa weszła już na drogę rokowań oficjalnych.

Co się tyczy państw pozaeuropejskich, to obecnie toczą się rokowania pomiędzy Polską a St. Zjednoczonemi A. P., co do zawarcia pełnego traktatu handlowego, któryby zastąpił obecnie istniejące modus vivendi. Również spodziewać się należy rozpoczęcia rokowań z Kanadą, Chile, Brazylją i Peru, przyczem niemałą rolę odegrało tu rozporządzenie o cłach maksymalnych, które skłoniło te państwa do zwrócenia się do Polski z propozycją uregulowania stosunków handlowych.

Z pośród państw, położonych w Azji, traktat handlowy z Polską posiada Persja, przyczem traktat ten podpisany 19 marca 1927 roku oparty jest o podstawę „wzajemności

i zupełnej równości". Wreszcie od dłuższego czasu Polska znajduje się w stadjum rokowań handlowych z Chinami, przyczem opracowano już konkretny projekt, który miałby stanowić podstawę do zawarcia konwencji w najbliższej przyszłości.

6. Handel i komunikacje morskie.

Rozwój komunikacyj morskich i handlu polskiego drogami morskiemi stał się od chwili odzyskania niepodległości jednem z najbardziej doniosłych zadań w dziedzinie polityki gospodarczej naszego kraju. Jak to widzieliśmy z odnośnych cyfr budżetu Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz dokonanych prac nad budową portów i wreszcie z wysiłków Rządu w kierunku utworzenia własnej floty handlowej, w ostatnich 2 latach sprawie handlu drogami morskiemi poświęcono bardzo wiele uwagi oraz środków materjalnych.

To też, jeśli poprzednie lata wykazywały tu niewątpliwie znaczny postęp, zwłaszcza jeżeli chodzi o rozwój komunikacji morskiej i handlu polskiego przez Gdańsk oraz częściowo w zakresie budowy własnego portu w Gdyni, to jednak w ostatnich latach weszliśmy w okres wybitnie czynnej polityki zarówno w dziedzinie udoskonalenia lub zwiększenia środków technicznych w tej dziedzinie, jakoteż wspomagania naszego handlu morskiego przy pomocy właściwych posunięć w zakresie polityki żeglugowej, kolejowej, traktatowej i t. p., wzmagając wysiłki natury materjalnej i moralnej ku jak najrychlejszemu wyzyskaniu dostępu do morza.

Większość prac w tym kierunku znajduje się dopiero w stadjum zapoczątkowania. Mimo to, w odróżnieniu od przebiegu podobnych spraw w państwach, które korzystały z warunków normalnego rozwoju, gdzie wyzyskanie nowych inwestycyj następuje dopiero po pewnym upływie czasu, w miarę zakończenia pewnej całości prac inwestycyjnych, w Polsce efekt każdej, chociażby częściowo przeprowadzonej pracy w zakresie budowy urządzeń morskich daje się odczuć w sposób natychmiastowy. Dzieje się to dlatego, że prace te nie są przeprowadzane w celu zaspokojenia potrzeb przyszłych, a więc na zapas, lecz pod naciskiem pilnych potrzeb już zdawna istniejących, wskutek czego każde rozszerzenie możliwości korzystania z drogi morskiej jest natychmiast przejmowane we władanie przez handel morski.

Po uzyskaniu niepodległości i utworzeniu z Gdańska „Wolnego Miasta", włączonego do polskiego obszaru celnego, otworzyła się przed handlem polskim droga przez port gdański, z której też zaczęto korzystać prawie że wyłącznie. Wynikiem tego był niezmiernie szybki rozwój tego portu, co ujawnia się w bardzo znacznem zwiększeniu się ruchu okrętowego i obrotu towarowego przez Gdańsk.

Ruch okrętowy w porcie gdańskim.

Rok	Weszło		Wyszło		Ogółem	
	okrętów	tonn rej. netto	okrętów	tonn rej. netto	okrętów	tonn rej. netto
1913	2.910	924.837	2.855	936.854	5.765	1.861.691
1920	1.951	987.750	1.935	975.178	3.886	1.962.928
1922	2.712	1.423.132	2.697	1.428.820	5.409	2.851.949
1924	3.312	1.634.970	3.330	1.648.050	6.642	3.283.020
1926	5.967	3.432.480	5.903	3.395.840	11.930	6.828.320
1927	6.950	3.899.854	6.942	3.932.577	13.892	7.832.431

Szybkość rozwoju ruchu okrętowego w Gdańsku uwypukli się bardziej jeszcze, gdy przeprowadzimy porównanie z rozwojem innych portów nawet tak poważnych, jak Hamburg, Brema, Kopenhaga, lub Szczecin. Mianowicie, gdybyśmy przyjęli stan tonażu okrętowego w tych portach w roku 1913 jako 100, wówczas dla wyjątkowo zresztą

korzystnego dla tych portów roku 1926 otrzymalibyśmy dla poszczególnych portów następujące liczby: dla Hamburga — 120, Bremy — 143, Kopenhagi — 110, Szczecina — 127. Jeśli obecnie zważymy, że ten sam stosunek dla portu gdańskiego przedstawia się, jak 100 do 370 dla roku 1926, natomiast jak 100 do 422 dla roku 1927, okaże się jasnem, jak niestosunkowo szybko rozwinął się ruch okrętowy w Gdańsku. Dodać tu możemy, że wraz z powiększeniem się ogólnej liczby okrętów i ich tonażu wzrosła również liczba reprezentowanych bander różnych państw, gdyż obecnie, pomijając państwa nowopowstałe, reprezentowane są bandery takich państw, jak Brazylji, Hiszpanji, Japonji, Panamy, Grecji, Turcji oraz innych; pozatem zaś nastąpiło poważne przesunięcie udziału okrętów na rzecz państw dalej położonych, jak Anglji, Danji, Francji i t. p., a to kosztem Niemiec oraz innych państw mniej odległych.

Również bardzo silnie zwiększyły się liczby obrotu towarowego w porcie gdańskim:

Obrót towarowy w porcie gdańskim (w tonnach).

Rok	Przywóz	Wywóz	Ogółem
1912	1.141 455	1.311.757	2.453.212
1922	466.287	505.466	971.753
1924	738.072	1.636.485	2.374.577
1926	640.696	5.695.605	6.300.301
1927	1.517.194	6.380.420	7.897.614

Widzimy tu, że nawet w porównaniu do najkorzystniejszego roku przedwojennego, jakim był rok 1912, ogólny obrót towarowy zwiększył się, jeśli wziąć liczbę szacunkową dla całego roku 1927, przeszło trzykrotnie. Wywóz zwiększył się przeszło 4 $^1/_2$-krotnie, natomiast przywóz przekroczył znacznie liczbę przedwojenną. Zauważyć tu trzeba, że wzrost obrotu towarowego w Gdańsku nastąpił pomimo, że jednocześnie rozpoczęły swą działalność dwa nowe porty, a mianowicie port morski w Gdyni oraz port rzeczny w Tczewie.

Silny wzrost przywozu w roku 1927 tłumaczy się przedewszystkiem wzrostem przywozu zboża, co nosi charakter przemijający, następnie jednak wzmożonym przywozem nawozów sztucznych i przetworów chemicznych, łomu żelaznego, rudy, surowego żelaza i stali, materjałów budowlanych a w szczególności kamienia, wyrobów metalowych i niektórych innych.

W wywozie, poczynając od roku 1925, na pierwszem miejscu stoi węgiel. Wywóz ten datuje się od lipca tego roku i wykazuje coraz to wzrastające ilości:

Wywóz węgla.

Rok	Półrocze	Tonny
1925	I	16.138
	II	601.868
1926	I	1.281.326
	II	2.134.621
1927	I	1.933.356
	II	2.169.817

Wywóz węgla przez Gdańsk rozpoczął się w chwili powstania zatargu gospodarczego z Niemcami, przyczem posiadał najwyższy punkt natężenia podczas trwania strajku angielskiego, jednakowoż po ustaniu strajku utrzymuje się nadal na wysokim poziomie, a nawet mógłby być zwiększony, o ileby na to pozwalały istniejące urządzenia portowe. W obecnej chwili przystąpiono do budowy specjalnego basenu węglowego w gdańskim

porcie, pragnąc rozszerzyć i zorganizować dalszy eksport, który w pierwszych chwilach prowadzony był przy nadmiernem przeciążeniu dotychczasowych urządzeń. Pozatem ustawiono cały szereg dźwigów specjalnych, zamierzając w przyszłości bardziej jeszcze udoskonalić urządzenia przeładunkowe.

Następnym co do wielkości jest eksport drzewa, który poprzednio stał na pierwszem miejscu, a i teraz zwiększa się z roku na rok:

Wywóz drzewa (w tonnach).

1925 r. — 911.916,7
1926 r. — 1.389.033,4
1927 r. — 1.740.365,3

Wywóz zboża przez Gdańsk, zależny od wysokości urodzajów w Polsce, kształtuje się dość niejednolicie. Podczas gdy w roku 1925 wywieziono ogółem 187 tys. tonn zboża, w roku zaś 1926—268 tys. tonn, w roku 1927 wywóz ten, wskutek ograniczeń wywozu, zmalał bardzo silnie i wynosił wszystkiego około 52 tys. tonn.

Bardziej równomiernie przedstawia się eksport cukru polskiego, gdyż tą drogą przechodzi co roku ponad 60% polskiej produkcji, przyczem w roku 1925 wywieziono przez Gdańsk 121 tys. tonn, w roku 1926 — 181 tys., w ciągu zaś 1927 — 138 tys. tonn. Dość poważną pozycję daje również wywóz przetworów ropy naftowej, jakkolwiek wykazuje ilości niejednolite, na co wpływa przedewszystkiem konjunktura na rynku światowym, podlegająca silnym wahaniom. Wywóz przetworów ropy dał w roku 1925 44,4 tys. tonn, w roku 1926 kilkakrotnie więcej, gdyż 159 tys. tonn, w ciągu zaś roku 1927 — 40,8 tys. tonn.

Z pośród innych towarów, wywożonych przez Gdańsk, zasługują na wymienienie: sól kuchenna, cement, wyroby metalowe i włókiennicze oraz papier. Pozatem odbywa się również reeksport śledzi oraz nawozów sztucznych.

Obrót towarowy przez Gdańsk stanowi, w stosunku do ogólnego obrotu zagranicznego Polski, znaczny odsetek, mianowicie w roku 1925 przywóz przez Gdańsk stanowił 20% ogólnego przywozu do Polski, wywóz zaś 26% ogólnego wywozu z Polski, w roku zaś 1926 przywóz stanowił 26%, wywóz zaś 29%. Co się tyczy poszczególnych towarów, to odsetki są oczywiście znacznie większe. Mianowicie, przez Gdańsk przechodzi prawie że całkowity import śledzi oraz tytoniu, 30% polskiego eksportu drzewa, ponad 60% wywozu cukru oraz około 25% polskiego węgla.

Obok Gdańska coraz większą rolę odgrywać zaczyna Gdynia, pomimo że port ten znajduje się dopiero w stadjum budowy. Sam plan budowy został zresztą ułożony w ten sposób, aby poszczególne części, w miarę ich wykończenia, można było oddawać do eksploatacji. Dzięki temu, już w roku 1924 mogło zawinąć do portu 27 okrętów, przywożąc ze sobą ładunek w ilości 631 tonn i zabierając ze sobą 9.086 tonn towarów. W tym samym roku przywieziono do Gdyni drogą morską 949 pasażerów, zabrano zaś 6.618. W roku 1925 ruch okrętowy, towarowy i pasażerski wzmógł się nieco, natomiast w następnych latach, zawdzięczając przyśpieszeniu budowy, o czem była mowa w jednym z poprzednich rozdziałów, eksploatacja portu zaczęła przybierać już dość poważne rozmiary, jak to uwidocznia nam następujące zestawienie:

Ruch okrętowy, pasażerski i towarowy w Gdyni.

Rok	Okrętów	N. r. t.	Ładunek tonn	Pasaż.	Okrętów	N. r. t.	Ładunek tonn	Pasaż.
	Wpłynęło				Wypłynęło			
1925	85	74.707	1.586	1.069	72	71.419	50.142	10.632
1926	298	204.767	179	764	303	208.194	413.826	6.385
1927	530	422.939	6.702	1.514	519	416.322	889.439	7.990

Wśród statków na pierwszem miejscu stoją statki szwedzkie, dalej idą duńskie, francuskie, norweskie, polskie, następnie niemieckie, łotewskie oraz w mniejszym stopniu gdańskie, angielskie, estońskie i austrjackie.

Na wywóz składał się prawie że wyłącznie węgiel, w daleko mniejszym stopniu — cement. Jak widzimy, liczby wywozu dość silnie wzrastają. Polepsza się również sprawność działania portu, gdyż, o ile w roku 1926 przeciętny postój statku wynosił 5,6 dni w styczniu i 5,1 dni w lipcu, to w roku 1927 styczeń dawał 4,2 dni przeciętnego postoju, lipiec — 4,0, a listopad — 3,7 dni. Również następuje stopniowa poprawa w liczbach przeciętnego dziennego naładunku, licząc na 1 dzień postoju statku, gdzie w roku 1926 w styczniu mieliśmy 226,1 tonny, w lipcu — 299,5 tonny, w roku zaś 1927 w styczniu 314,8 i w lipcu 502,5 tonny.

Do sprawności działania portu oraz zwiększenia jego pojemności, poza postępem prac hydrotechnicznych, przyczyniły się inwestycje w dziedzinie urządzeń przeładunkowych i to nietylko rządowe, o których mówiliśmy w jednym z poprzednich rozdziałów, lecz również prywatne, do czego przyczyniły się niewątpliwie postanowienia rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 czerwca 1927 roku, o popieraniu rozbudowań i rozwoju gospodarczego miasta i portu Gdyni, przyznające szereg ulg dla przedsiębiorstw osiedlających się w Gdyni. Już obecnie kilka poważnych przedsiębiorstw wydzierżawiło tereny w porcie i poczyniło znaczne inwestycje. Między innemi Spółka „Robur", reprezentująca jeden z najpoważniejszych związków kopalń górnośląskich, wydzierżawiła place i nabrzeża na molo południowem, obowiązując się ustawić mechaniczne urządzenia do przeładowywania węgla na statki morskie, które po upływie roku od wzięcia w dzierżawę terenów dawałyby eksport nie mniejszy, jak 100 tys. tonn miesięcznie. Pozatem Spółka zobowiązała się uruchomić pod banderą polską własne statki morskie o łącznym tonażu nie mniej, niż 10 tys. tonn.

Następnie, Spółka „Łuszczarnie i Młyny Krakowskie" otrzymała teren, w celu budowy magazynu i łuszczarni ryżu, udzielając ze swej strony bezprocentowo funduszów na wcześniejsze wykończenie potrzebnych nabrzeży i biorąc zobowiązanie, że miesięczny obrót ryżu dla łuszczarni wyniesie nie mniej, jak 100 tys. tonn eksportowanego i importowanego ryżu. Wreszcie, Pomorska Elektrownia Krajowa „Gródek", która otrzymała koncesję na dostarczenie prądu elektrycznego dla potrzeb portu, buduje w Zurze na Czarnej Wodzie elektrownię wodną o wydajności 12 milj. KWH rocznie oraz przewód elektryczny do Gdyni długości 135 km. Zapewni to portowi tanią energję elektryczną, pokrywającą zupełnie zapotrzebowanie portu.

Przy wydzierżawianiu terenów w porcie stawiany jest warunek, że po upływie terminu dzierżawy, wynoszącego zwykle od 25 do 35 lat, dokonane inwestycje przechodzą bezpłatnie na własność Skarbu Państwa. W ostatnich czasach cały szereg firm prywatnych ubiega się o wydzierżawienie im w Gdyni terenu, co pozwala przypuszczać, że ruch budowlany w Gdyni będzie nadal wzrastać w szybkiem tempie.

W roku 1926 powstał trzeci zkolei port, obsługujący ruch morski, a mianowicie port w Tczewie, budowany przez prywatne towarzystwo „Wisła—Bałtyk", zorganizowane przez 4 towarzystwa węglowe w Zagłębiu Dąbrowskiem. Przez port ten wywożony jest węgiel bez przeładunku przy pomocy holowników i lichterów morskich. Pomimo, że w pierwszej chwili istniał szereg wątpliwości, czy ten sposób eksportu da pomyślne wyniki, rzeczywistość wykazała, że plan oparty był na słusznych przewidywaniach, gdyż w krótkim czasie wywóz węgla przez Tczew osiągnął dość znaczne rozmiary. Oprócz tego znaczna ilość węgla wywożona jest z Tczewa przez śluzę pod Einlage do Gdańska, gdzie węgiel przeładowywany jest na większe statki. Wywóz bezpośredni z Tczewa przez ujście Wisły, z ominięciem Gdańska, rozpoczął się od maja 1926 roku i rozwijał się, jak to wykazuje poniższe zestawienie:

Wywóz węgla przez Tczew.

Rok i miesiąc	Liczba okrętów	Pojemność n. r. t.	Ilość węgla wywiezionego drogą morską w tonnach
1926	90	53.325	56.919
V	2	1.300	1.285
VI	12	7.825	7.695
VII	10	6.525	6.465
VIII	14	9.025	8.768
IX	14	9.075	8.838
X	18	11.650	11.375
XI	10	6.450	6.236
XII	10	6.475	6.257
1927	223	146.788	121.649
I	4	2.575	1.308
II	15	11.175	6.160
III	13	8.350	8.206
IV	20	13.100	10.757
V	28	18.895	14.665
VI	26	17.575	12.740
VII	23	16.375	16.325
VIII	24	15.890	14.774
IX	22	14.732	12.217
X	26	16.324	16.176
XI	22	11.797	8.321
XII	2	960	—

Poza uruchomieniem i rozwojem naszych portów, ostatnie dwa lata wykazały fakt niezmiernie doniosłej wagi w postaci zapoczątkowania polskiej floty handlowej. Mianowicie, jak o tem pisaliśmy w rozdziale traktującym o przedsiębiorstwach państwowych, Rząd zakupił w 1926 roku 5 nowych statków parowych dla przewozu towarów, w roku zaś 1927 zamówił w stoczni gdańskiej i uruchomił 2 statki pasażerskie dla obsługi wybrzeża, oddając je do eksploatacji przedsiębiorstwu państwowemu „Żegluga Polska". Pozatem przedsiębiorstwo to przejęło od marynarki wojennej statek towarowy „Warta". Następnie, wspomniane towarzystwo „Wisła-Bałtyk" zakupiło 5 holowników morskich i 14 lichterów eksploatowanych dla przewozu węgla, i wreszcie Polsko-Skandynawskie Towarzystwo Transportowe uruchomiło dwa statki: „Robur I" i „Robur II". W roku przyszłym zamierzone jest dalsze powiększenie polskiego tonażu. Ogółem więc na dzień 31 grudnia 1927 roku Polska posiadała 34 statki o pojemności brutto 23.430 tonn.

Jeśli liczby te, w porównaniu z liczbami tonażu, jakim rozporządzają inne państwa, są bardzo skromne, to zważyć należy, że jest to dopiero zaczątek polskiej floty handlowej i że w danym wypadku punkt ciężkości leży nietyle w liczbach, ile w samym fakcie, że Polska zdobyła się na realny czyn w tej dziedzinie, co posiada nietyle materjalne, ile przedewszystkiem moralne znaczenie dla dzieła dalszego rozwoju polskiego handlu morskiego.

VI.

Wnioski.

Po szczegółowem rozpatrzeniu ważniejszych dziedzin działalności Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz po zbadaniu rozwoju polskiego życia gospodarczego w ostatnich latach, musimy dojść do przekonania, że okres ostatnich 2 lat był okresem znacznego postępu i zarazem obfitował w cały szereg sukcesów we wszystkich działach naszej produkcji i wymiany.

W obchodzącym nas tu dziale administracji państwowej widzimy owocną pracę w kierunku ulepszania organizacji aparatu państwowego, prowadzoną przy uwzględnieniu konieczności stosowania jak najdalej idących oszczędności budżetowych, co jest nakazem chwili obecnej. Można jednak stwierdzić, że szczuply ten aparat dal w ostatnich 2 latach maksimum możliwej pracy dla dziela organizacji i rozwoju życia gospodarczego.

W ramach rozporządzalnych funduszów starano się nieść bezpośrednią pomoc poszczególnym dziedzinom gospodarczym, wymagającym specjalnej opieki i materjalnego poparcia. Z poparcia tego korzystały więc między innemi: żegluga morska, przemysł ludowy, niektóre formy propagandy zbytu wytworów krajowego przemysłu na rynku wewnętrznym i zagranicznym i t. p. Zapoczątkowano też względnie przyśpieszono i wzmożono poszczególne roboty państwowe o bardzo doniosłem znaczeniu dla dalszego rozwoju naszego życia gospodarczego, a więc budowę portu w Gdyni oraz nową wytwórnię związków azotowych.

W dziedzinie przedsiębiorstw państwowych widzimy znaczny postęp, zarówno pod względem organizacji aparatu administracyjnego, jak i ulepszenia urządzeń technicznych oraz metod produkcji i sprzedaży. Odpowiednio też polepszyly się osiągane w przedsiębiorstwach wyniki finansowe.

Dużej pracy dokonano w dziedzinie prawodawstwa, szczególnie gdy chodzi o administrację i organizację życia gospodarczego oraz ochronę przemysłu i handlu. Widzieliśmy, że w okresie ostatnich 2 lat ogłoszono lub też przygotowano tej miary ustawy, jak ustawę przemysłową, ustawę o izbach przemysłowo-handlowych, o targach i wystawach gospodarczych, spółkach akcyjnych, o nieuczciwej konkurencji i t.d. W dziedzinie przemysłu górniczego opracowano ustawę górniczą oraz ustawę o przemyśle naftowym, nie wymieniając już szeregu drobniejszych rozporządzeń, posiadających zresztą również duże znaczenie. Podobnie troszczono się o uregulowanie prawne spraw morskich i żeglugowych.

Niemniej ważne posunięcia widzimy w zakresie polityki celnej oraz traktatów handlowych, co wszystko wywarło swój dodatni wpływ na rozwój odpowiednich dziedzin polskiego życia gospodarczego.

Równolegle mogliśmy wskazać na szereg podstawowych prac, których dokonanie było jakgdyby położeniem fundamentu pod dalszy rozwój gospodarczy kraju. Do nich musimy zaliczyć przedewszystkiem stabilizację złotego i osiągnięcie równowagi budżetowej, następnie wzrost obiegu pieniężnego, rozwój kredytów gospodarczych, obniżenie się stopy procentowej oraz szereg dalszych czynników pierwszorzędnej wagi. To też dalej mogliśmy stwierdzić bardzo znaczne ożywienie w dziedzinie produkcji, zarówno górniczej i hutniczej, jak i w przemyśle przetwórczym, przy jednoczesnym ogromnym wzroście pojemności rynku wewnętrznego i poprawie w dziedzinie handlu zagranicznego. Widzieliśmy, że struktura bilansu handlowego po stronie przywozu uległa zasadniczej, dodatniej przemianie. Również w dziedzinie eksportu stwierdziliśmy wzrost wartości wywożonych towarów, co wskazuje na uszlachetnienie naszego eksportu. Jednocześnie zwiększa się zasięg naszej ekspansji handlowej na rynkach zagranicznych, gdzie docieramy coraz więcej do naszych bezpośrednich odbiorców i dostawców.

Podobnie, w dziedzinie naszego handlu morskiego, mogliśmy stwierdzić wprost niebywały w stosunkach światowych rozwój. W obecnej chwili jedyny nasz doniedawna port wGdańsku nietylko, że jest w pełni zatrudniony, lecz nawet przestaje nam wystarczać, wobec czego budowa nowych portów staje się nieodzowną i nagłą potrzebą. Wreszcie jesteśmy świadkami powstawania polskiej floty handl. oraz jej pomyślnej pracy od pierwszej chwili istnienia.

Ten rozwój we wszystkich dziedzinach naszej działalności gospodarczej pozwala nam spoglądać z zadowoleniem na dotychczasową pracę w tym zakresie, a przekonanie o tem, że idziemy w kierunku postępu, że dotychczasowe wysiłki, pomimo tak krótkiego okresu czasu, dały zupełnie konkretne, znaczne rezultaty, powinno nas utrwalić w pewności, że weszliśmy na właściwą drogę, ku dokonaniu wielkiego dzieła budowy potężnej, gospodarczo i politycznie Odrodzonej Polski.

Ministerstwo Rolnictwa.

I.

Budżet.

Budżety Państwa za lata 1924, 1925 i 1926 były zatwierdzane przez ciała ustawodawcze pod koniec pierwszego lub na początku drugiego półrocza danego roku. Skutkiem tego wytworzyła się charakterystyczna sytuacja dla gospodarki państwowej wogóle, a dla gospodarki w dziedzinie administracji rolnictwa w szczególności, polegająca na konieczności gospodarowania w ciągu pierwszego półrocza każdego roku na podstawie prowizorjów budżetowych, opartych na preliminarzu za rok ubiegły. Tego rodzaju warunki uniemożliwiały planową politykę budżetową w dziedzinie rolnictwa i ujemnie wpływały na wyniki administracji rolnictwa. Dopiero budżet na rok 1927/28 został, dzięki zmianom Konstytucji, uchwalony w terminie umożliwiającym rozwinięcie planowej polityki budżetowej i racjonalne zużytkowanie przewidzianych kredytów pod względem celowości i terminowości.

Jeżeli wziąć pod uwagę, że rolnictwo jest niewątpliwie najważniejszą gałęzią produkcji w Polsce, zatrudniającą około 65% ogółu ludności, że wartość eksportowanych produktów rolnictwa stanowi w ostatnich latach powyżej 50% ogólnej wartości eksportu polskiego, jeżeli nadto uświadomić sobie, że rolnictwo w Polsce znajduje się na daleko niższym poziomie rozwoju, niż w większości państw, położonych na zachód od Polski, jasnem się stanie, jak ważną jest sprawa systematycznej i racjonalnej rozbudowy budżetu Ministerstwa Rolnictwa — tego instrumentu, za którego pomocą Rząd sprawuje agendy jak najwszechstronniejszego popierania rozwoju produkcji rolnej.

Ogólna suma kredytów budżetu Państwa i budżetu Ministerstwa Rolnictwa oraz ich wzajemny stosunek w ostatnich latach przedstawiały się następująco:

	Ogólna suma budżetu państwowego	Budżet M-stwa Rolnictwa	Stosunek procentowy
	w złotych		
Budżet na rok 1924	1.697.456.995	26.639.591	1,56
Budżet na rok 1925	2.020.106.408	36.848.849	1,82
Prowizorja budżetowe na czas od 1. IV. 1926 r. do 31. III. 1927 r.	1.911.453.118	32.026.830	1,68
Budżet na okres 1927/28	1.976.427.217	37.697.109	1,90

Dotychczasowy stosunek budżetu Ministerstwa Rolnictwa do ogólnego budżetu państwowego nie odpowiada znaczeniu, jakie posiada rolnictwo dla naszego Państwa i roli, jaką odgrywać winno w jego polityce gospodarczej. Potwierdza to porównanie z budżetami innych państw i to nawet takich, dla których rolnictwo w bilansie gospodarczym nie odgrywa dominującej roli i w których produkcja rolna znajduje się na wysokim stopniu rozkwitu, a więc nie posiada tak znacznych i tak pilnych potrzeb, jak rolnictwo polskie.

Obecnie Rząd zdąża po pierwsze do zwiększenia udziału rolnictwa w ogólnych kredytach udzielanych przez Państwo, po drugie do zapewnienia takiego układu budżetowego, aby sumy wydatkowane przynosiły największe korzyści, względnie wywierały najpożądańsze skutki przy jak najtańszej administracji. Wyraża się to w stosunkowem zmniejszaniu administracyjnych i stopniowem zwiększaniu wydatków inwestycyjnych i specjalnych, t. j. w dążeniu do uzyskania maksimum produkcyjności.

Obszar i zaludnienie Polski, Prus, Francji, Belgji, Rumunji i Czechosłowacji.

Dane, dotyczące obszaru i zaludnienia, zaczerpnięte są z wydawnictw:

1) „Annuaire de Statistique Agricole 1926/27“ — Rome.

2) „Statistisches Jahrbuch für den Freistaat Preussen — 1926“. Berlin.

	Polska		Prusy		Francja[1])		Belgja		Rumunja		Czechosłowacja	
	w hektarach	w %	w hektarach	w %	w hektarach	w %	w hektarach	w %	w hektarach	w %	w hektarach	w %
I. OBSZAR PAŃSTWA . .	37.661.000	—	29.188.702	—	54.405.000	—	3.044.000	—	29.489.000	—	14.035.000	—
Przestrzeń ziemi użytkowej . . .	24.635.000	—	18.721.623	—	33.929.000	—	1.729.000	—	16.588.000	—	8.492.000	—
a) Ziemie uprawne	18.308.000	48,6	14.229.350	48,6	22.906.000	42,1	1.220.000	40,1	12.269.000	41,6	5.912.000	42,1
b) Łąki i pastwiska	6.367.000	16,9	4.492.272	15,4	11.023.000	20,3	5.070.000	16,6	4.319.000	14.6	2.580.000	18,4
c) Lasy	9.062.000	24,1	7.308.799	25,0	10.347.000	19,0	1.317.000	43,3	7.242.000	24,6	4.652.000	33,1
d) Inne ziemie .	3.924.000	10,4	3.158.280	11,0	10.129.000	18,6	—	—	5.659.000	19,2	891.000	6,4
Stosunek procentowy przestrzeni ziemi użytkowej do całego obszaru państwa . . .	—	65,0	—	64,0	—	62,0	—	57,0	—	56,0	—	60,5
II. ILOŚĆ MIESZKAŃCÓW PAŃSTWA . .	29.249.000	—	38.182.304	—	39.870.000	—	7.811.876	—	16.736.283	—	14.244.276	—
Ilość mieszkańców na 1 km² (gęstość zaludnienia)	—	76,2	—	130,0	—	73,9	—	258,7	—	58,2	—	102,3
Stosunek procentowy ilości mieszkańców, zatrudnionych w rolnictwie do ilości mieszkańców państwa	—	przeszło 65,0	—	30,0	—	53,6	—	15,0	—	85,0	—	przeszło 40,0

[1]) Bez kolonij.

Zestawienie porównawcze wydatków we frankach szwajc. Ministerstwa Rolnictwa Polski Prus, Francji, Belgji, Rumunji i Czechosłowacji.

	Polska	Prusy	Francja	Belgja	Rumunja	Czechosłow.
I. OGÓLNA SUMA WYDATKÓW MINISTERST. ROLNICTWA (bez lasów)	21.697.426	125.561.092	29.376.752	6.121.159	16.284.106	31.146.667[1])
II. WYSOKOŚĆ WYDATKÓW NA POSZCZEGÓL. CELE						
1. Szkolnictwo rolnicze niższe	2.615.623	5.710.868	1.268.135[2])	557.742	1.879.031	4.574.275[3])
2. Zakłady Badawczo-Naukowe . . .	951.743	4.267.862	982.913	344.280	— [4])	3.131.181
3. Meljoracje.	4.005.908	18.438.370	3.591.094	2.719.023	kwota bardzo nieznaczna	6.427.397
4. Popieranie rolnict. i leśnictwa . . .	2.014.504	— [5])	4.424.715	— [6])	3.400.427	4.574.823
5. Hodowla . .	3.453.434	2.365.688	— [7])	202.302	3.250.078[8])	2.052.934
6. Weterynarja	3.006.025	9.997.132	1.129.281	268.951	1.726.874	2.139.934
7. Państw. Zakłady Chowu Koni . .	2.091.085	32.265.416	5.096.220	—	—	3.428.341

Zestawienie porównawcze wydatków Ministerstwa Rolnictwa Polski, Prus, Francji, Belgji, Rumunji i Czechosłowacji według preliminarzy budżetowych na rok 1927.

	Polska	Prusy	Francja	Belgja	Rumunja	Czechosłowacja
I. Stosunek %-owy wydatków m-stwa rolnictwa do ogólnej sumy wydatków państwowych (bez lasów)	1,9%	3%	0,4%	0,8%	1,8%	2,1% [9])
II. Wysokość wydatków brutto m-stwa rolnictwa w stosunku do przestrzeni ziemi użytkowej — na każde 100 ha we fr. szw.	88	665	89	354	98	366
III. Wysokość wydatków brutto m-stwa rolnictwa w stosunku do ilości mieszkańców — na 1 mieszk. we frank. szwajc.	0,74	3,28	0,74	0,78	0,97	2,18
IV. Wysokość wydatków na poszczególne cele:						
1) Uposażenie. Stosunek %-owy do ogółu wyd. m-stwa	17,5%	22%	21%	28%	47%	18%

[1]) Bez lasów i majątków państwowych.

[2]) Ponadto na cele szkolnictwa rolniczego potrąca się 0,5% z dochodów od wyścigów konnych. Sumy potrącane z dochodów z wyścigów przelewane są wprost do Skarbu.

[3]) Suma wykazana obejmuje kredyt nietylko na wydatki szkół rolniczych niższych, ale i średnich.

[4]) Zakłady naukowo-doświadczalne rumuńskie są przy wyższych szkołach rolniczych; kredyty na wydatki tych zakładów są w ogólnej sumie kredytów na wydatki wyższych szkół rolniczych.

[5]) W krajach Rzeszy Niemieckiej zasiłki na podniesienie rolnictwa przyznawane są z kredytów Ministerstwa Rolnictwa i Aprowizacji Rzeszy Niemieckiej, która utrzymuje również Instytut Biologji dla celów rolnictwa i leśnictwa.

[6]) W budżecie Ministerstwa Rolnictwa Belgji sumy na subwencje przeznaczonej oddzielnym paragrafem — niema. Sumy zasiłków na poszczególne cele są włączone w poszczególne rozdziały budżetu i przy niniejszem zestawieniu weszły do sum ogólnych, przeznaczonych na poszczególne cele.

[7]) W budżecie Ministerstwa Rolnictwa Francji suma na hodowlę jako subwencja dla syndykatów hodowlanych jest nieznaczna. Każdego roku potrąca się 1,5 % z dochodów z wyścigów konnych na cele hodowli (Elevage) wogóle, t. j. koni, bydła i t. p.

[8]) Kredyt na hodowlę obejmuje wydatki na utrzymanie stajni, obór i owczarni zarodowych.

[9]) Bez lasów i bez majątków państwowych

Do ważniejszych pozycyj budżetu Ministerstwa Rolnictwa zaliczyć należy kredyty na następujące cele:

	1925 r.	1926 r.	1927/28 r.
Dotacja na fundusz kredytu meljoracyjnego i zapomogi dla spółek w Małopolsce	5.060.000	5.060.000	7.060.000
Dotacje na meljoracje ognisk kultury rolniczej	—	—	500.000
Zalesienie nieużytków	125.567	55.000	500.000
Podniesienie sadownictwa	—	—	200.000
Podniesienie hodowli	3.000.000	3.000.000	6.000.000
Nadzór państwowy nad ogierami i rejestracja klaczy zarodowych	265.000	250.520	215.000
Wydatki specjalne na zwalczanie zaraźliwych chorób zwierzęcych	7.963.347	5.680.020	3.035.364
Zasiłki na podniesienie rolnictwa i leśnictwa oraz stypendja	3.600.000	3.600.000	3.600.000
Szkolnictwo	4.717.933	3.884.250	4.587.270
Państwowe zakłady badawczo-naukowe (po wyłączeniu kredytów na wyrób surowic)	1.104.329	1.392.458	1.653.511
Państwowe zakłady chowu koni	3.260.970	3.531.124	3.633.080

Porównując sumy kredytów, uwzględniane w poszczególnych latach na ważniejsze cele produkcyjne, skonstatować możemy, że kredyty te wykazują zwyżkową tendencję. Dotyczy to przedewszystkiem kredytów na fundusz meljoracyjny i na podniesienie hodowli (w r. 1925 z przewidzianych kredytów na fundusz meljoracyjny zrealizowano tylko 1.928.914, a na podniesienie hodowli 1.646.100). W budżecie na r. 1927/28 po raz pierwszy przewidziane zostały kredyty na meljoracje ognisk kultury rolniczej i na podniesienie sadownictwa oraz poważniejsza kwota na zalesienie nieużytków. Co się tyczy kredytów na zasiłki na podniesienie rolnictwa i leśnictwa, przeznaczonych w pierwszym rzędzie na popieranie działalności organizacyj rolniczych, izb rolniczych i t. d., to zauważyć należy, że jakkolwiek suma kredytów od roku 1925 (w którym wydatkowano o ok. 200.000 zł. mniej niż preliminowano) nie została podwyższona, to jednak i odnośnie do tej pozycji stwierdzić można pewną poprawę spowodowaną tą okolicznością, że zasiłki na podniesienie hodowli, udzielane do r. 1925 z tych właśnie kredytów, przyznawane są obecnie ze specjalnego kredytu przeznaczonego na podniesienie hodowli.

Zwiększone kredyty na utrzymanie państwowych zakładów badawczo-naukowych umożliwiły między innemi utworzenie, przy Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, nowego Wydziału Ekonomiki Rolnej Drobnych Gospodarstw Wiejskich, zagospodarowanie Wydziału Ogrodniczego, oraz uruchomienie Działu Technologji Rolniczej, Działu Ekonomiki i Naukowej Organizacji Rybactwa. W roku 1926 P. I. N. G. W. w Puławach przystąpił do organizowania Stacji Zootechnicznej. W związku z zapewnieniem niezbędnych środków przeniesiony został w roku 1927 Wydział Morski P. I. M. z Gdańska do Gdyni, gdzie zapoczątkowano już budowę gmachu na pomieszczenie tego Wydziału.

Oprócz kredytów przewidzianych w budżecie, ustawa skarbowa na 1927/28 zawiera postanowienia, upoważniające Ministra Skarbu do udzielania z zapasów kasowych kredytów w wysokości 10.000.000 zł. na okres do lat 5-ciu na popieranie spółdzielczości rolniczej. Kredyt ten jest całkowicie zużytkowany.

Dochody i wydatki preliminowane i rzeczywiste, w ogólnych sumach.

	Dochody		Stosunek %	Wydatki		Stosunek %
	Preliminowane	Osiągnięte		Preliminowane	Dokonane	
	w złotych			złotych		
Rok 1924	18.461.717	18.893.967	102	26.639.591	13.938.390 oraz 4.197.906 (kred. zwrot.)	69
Rok 1925 . . .	15.043.241	13.890.185	92	36.848.849	26.112.157 oraz 700.000 (kred. zwrot.)	73
Okres 1926/27 (od 1. IV. 26 do 31. III. 27)	10.962.876 [1])	14.914.128	136	32.570.486 [2])	31.529.838	97

Rzeczywiste wydatki za lata 1924—1926/27 z uwzględnieniem podziału na poszczególne grupy.

	Osobowe	Rzeczowo-administracyjne	Specjalne i inwestycyjne	Razem
	w złotych			
Rok 1924	4.805.644	1.125.853	8.006.893	13.938.390
Rok 1925	5.619.245	1.530.611	18.962.301	26.112.157
Okres od 1.IV. 26 r. do 31. III. 1927 r.	5.790.678	2.184.874	23.554.286	31.529.838

Rzeczywiste wydatki na ważniejsze cele za lata 1924—1926/27.

	1924 r.	1925 r.	1926/27 r.
Dotacja na fundusz kredytu meljoracyjnego i zapomogi dla spółek wodnych w Małopolsce	60.000	1.928.914	6.100.000
Zalesienie nieużytków	—	53.699	72.272
Podniesienie hodowli	—	1.646.100	3.552.625
Nadzór państwowy nad ogierami i rejestracja klaczy zarodowych	2.055	178.117	107.982
Wydatki specjalne na zwalczanie zaraźliwych chorób zwierzęcych	2.628.094	4.495.633	3.219.236
Zasiłki na podniesienie rolnictwa i leśnictwa oraz stypendja	1.461.795	3.403.054	3.819.810
Szkolnictwo	1.727.430	4.137.044	3.457.724
Państwowe zakłady badawczo-naukowe (bez wydatków na wyrób surowic) . .	755.976	1.027.326	1.672.474
Państwowe zakłady chowu koni	2.426.868	3.037.771	3.491.236

[1]) Projekt preliminarza budżetowego na rok 1926.
[2]) Prowizorja budżetowe na okres od 1. IV. 1926 r. do 31. III. 1927 r.

Omawiając poszczególne pozycje wydatków na cele produkcyjne w budżecie Ministerstwa Rolnictwa, należy poświęcić słów kilka również i wydatkom na cele konsumcyjne, jakiemi są wydatki osobowe oraz rzeczowo-administracyjne.

Wydatki osobowe w budżetach Ministerstwa Rolnictwa w ostatnich latach wynosiły: w 1925 r.—6.119.930 zł., w 1926 r. — 6.143.767 zł. i w 1927/28 r. — 6.577.983 zł., co w stosunku do całego budżetu wynosiło: 16,93%, 18,64% i 17,45%; w tym samym czasie wydatki administracyjno-rzeczowe wynosiły 1.729.825 zł. w r. 1925, 1.940.876 zł. w r. 1926 i 2.152.306 zł. w 1927/28 r., co procentowo wynosi 4,79% całości budżetu, w następnym 5,89% i 5,71%. Wprawdzie stosunek procentowy w wydatkach osobowych wykazuje w r. 1926 pewien nieznaczny wzrost, to jednakże jeżeli uwzględnimy podwyżki uposażeń oraz zwiększenie się wydatków na ten cel z powodu automatycznego przesunięcia do wyższych szczebli, musimy przyjść do przekonania, że utrzymanie wydatków osobowych na tak niskim poziomie było możliwe jedynie przy stosowaniu z roku na rok bardzo daleko posuniętej redukcji etatów osobowych. Zmniejszenie etatów osobowych w latach 1924, 1925, 1926 i 1927/28, z pominięciem etatów szkół rolniczych i leśnych wynosi 31,39%, ilościowo zaś wynosi to 747 etatów.

Utrzymanie prawie na jednym poziomie sumy wydatków administracyjno-rzeczowych jest również w rzeczywistości znacznem zmniejszeniem wobec wzrostu cen wszystkich artykułów. Nadmienić należy, że, co do wydatków rzeczowo-administracyjnych, włączone są wydatki na fachowe wydawnictwa oraz normalny remont i konserwację budowli, które nie posiadają ściśle charakteru konsumcyjnego.

W części dochodowej budżetu Ministerstwa Rolnictwa należy podkreślić szczególnie dwie pozycje: dochód z majątków państwowych i czysty dochód z lasów państwowych. Pierwsza z tych pozycyj dochodowych ma, wobec przeprowadzanej likwidacji majątków państwowych, tendencję zniżkową i wynosiła:

	w preliminarzu	w rzeczywist. dochod.
w r. 1925	7.121.473	7. 033.551
I kw. 1926 r.	—	2.188.842
w r. 1926/27	6.729.340	11.230.482
w r. 1927/28	7.694.626	8.746.650
		za pierwsze 9 mies.

Czynsze z majątków państwowych są obliczane według cen zboża w chwili zapłaty.

Lasy państwowe, w których gospodarka wydzielona została na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 30. XII. 1924 r. w odrębną gałąź administracji państwowej wchodzą do budżetu z czystym zyskiem, wyprowadzonym na podstawie planu finansowo-gospodarczego. Porównanie dochodów, osiągniętych z lasów państwowych za lata 1924—1927/28, świadczy o usprawnieniu administracji lasów państwowych przy pomyślnych konjunkturach na rynku drzewnym:

	preliminowano	rzeczywiście osiągnięto
1924 r.	59.985.067	8.865.524
1925 „	42.997.878	36.157.231
I kw. 1926 r.	—	10.608.280
1926/27 r.	41.794.893	89.286.500
1927/28 r.	56.000.000	78.999.262
		za pierwsze 9 mies.

Ostrożność i realność gospodarki budżetowej stają się widoczne z porównania cyfr preliminowanych oraz w rzeczywistości osiągniętych, względnie wydatkowanych.

II.

Organizacja Ministerstwa i ilość urzędników.

Organizacja Ministerstwa Rolnictwa i podległych urzędów uległa w okresie sprawozdawczym licznym zmianom:

Przedewszystkiem na podstawie zmiany statutu Ministerstwa (Rozp. Rady Min. 22 kwietnia 1927 r., Mon. Pol. Nr. 111) została zreorganizowana centrala Ministerstwa Rolnictwa, a to w ten sposób, że:

1) istniejący odrębnie poza Departamentami Wydział Ekonomiczny włączony został do Departamentu Rolnictwa, przez co została osiągnięta ścisła łączność między traktowaniem zagadnień ekonomicznych z zakresu rolnictwa a załatwianiem konkretnych spraw z tegoż zakresu.

2) Wydział Majątków Państwowych postawiony został w stan likwidacji; zadaniem jego odtąd jest przekazanie w czasie możliwie najbliższym Ministerstwu Reform Rolnych wszystkich tych majątków państwowych, które mają ulec parcelacji, pozostawienie zaś pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa tylko tych państwowych majątków rolnych, które z tytułu swego przeznaczenia winny zostać we władaniu Ministerstwa Rolnictwa.

3) Utworzony został Sekretarjat Ministra, który objął sprawy reprezentacyjne, prasowe, subwencjonowania instytucyj i organizacyj rolniczych, oraz sprawy osobistego stosunku Ministra do władz naczelnych, instytucyj i osób, stanowiąc jednocześnie sprawny aparat do wykonywania bezpośrednich zleceń Ministra.

4) Utworzony został Wydział Organizacyjno-Prawny zamiast dawnego Wydziału Prezydjalnego, którego głównem zadaniem jest praca nad wydawaniem przepisów prawnych z zakresu działania Ministra Rolnictwa.

Podjęte zostały prace nad ustaleniem zasad urzędowania w Ministerstwie Rolnictwa, któreby, stosownie do postanowień rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1926 r., z jednej strony odciążyły Ministra Rolnictwa od decydowania szeregu spraw konkretnych mniejszego znaczenia, z drugiej zaś strony, powierzając decyzję w tych sprawach dyrektorom departamentów i naczelnikom wydziałów, podniosły w nich poczucie odpowiedzialności za załatwienie tych spraw oraz przyspieszyły tok ich załatwienia. Odpowiednie zarządzenia Ministra wydane zostaną w najbliższym czasie.

W najbliższym czasie zostanie również wydana nowa instrukcja biurowa, która przyspieszy i ułatwi obieg pism w Ministerstwie, wprowadzając szereg uproszczeń, opartych na doświadczeniu ubiegłych lat.

W dziedzinie administracji rolnictwa w okresie sprawozdawczym wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego. Rozporządzenie to łączy w jeden Instytut o wymienionej wyżej nazwie istniejące dotychczas odrębnie Instytuty i zakłady badawczo-rolnicze: Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, Państwowy Instytut Naukowo-Rolniczy w Bydgoszczy, Stację Botaniczno-Rolniczą we Lwowie, Krajowy Zakład Sadowniczy w Zaleszczykach i Morskie Laboratorjum Rybackie. Połączenie wymienionych instytutów i zakładów w jeden Instytut ma doniosłe znaczenie dla postawienia naukowo-badawczej pracy w zakresie rolnictwa na należytym poziomie.

Wydział Morski Państwowego Instytutu Meteorologicznego został przeniesiony z Gdańska do Gdyni. Mając za zadanie obsługiwanie pod względem meteorologicznym wybrzeża polskiego, Wydział Morski, wskutek umieszczenia go w Gdyni, ma obecnie możność nawiązania bliskiej współpracy zarówno z kierownictwem portu, jak i z marynarką wojenną.

Ustanowiony został Komitet Państwowych Ocen Masła i Serów, jako organ Ministra Rolnictwa, mający za zadanie podniesienie i ulepszenie tej produkcji. Komitet ten będzie składać się z osób ukwalifikowanych w zakresie ocen masła i serów pod kierownictwem przedstawiciela Ministra Rolnictwa.

Ilość urzędników, zatrudnionych w administracji Ministerstwa Rolnictwa ogółem oraz podzielona na poszczególne działy tej administracji w ostatnich 3-ch latach przedstawiała się, jak następuje:

Nazwa		1925	1926	1927/28
Zarząd Centralny	Urzędnicy	255	246	219
	Funkcj. niżsi	33	33	31
Wojewódzkie W-ły Rolnictwa i Weterynarji	Urzędnicy	596	594	523
	Funkcj. niżsi	44	43	41
Ludowe szkoły rolnicze i leśne	Nauczyciele	297	349	336
	Funkcj. niżsi	4	4	1
Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego	Urzędnicy	69	69	68
	Funkcj. niżsi	39	39	39
Państwowy Instytut Meteorologiczny . . .	Urzędnicy	38	38	37
	Funkcj. niżsi	6	6	5
Stacja Botaniczno-Rolnicza we Lwowie . .	Urzędnicy	5	5	5
	Funkcj. niżsi	1	1	1
Państwowe Zakłady Chowu Koni	Urzędnicy	46	45	45
	Funkcj. niżsi	618	618	618
A. Administracja ogółem	Urzędnicy	1.306	1.346	1.233
	Funkcj. niżsi	745	744	736
B. Administracja lasów państwowych . . .	Urzędnicy	3.776	3.828	3.828
	Funkcj. niżsi	5.703	5.703	5.703
A + B = ...	Urzędnicy	5.082	5.174	5.061
	Funkcj. niżsi	6.448	6.447	6.439

Z powyższego zestawienia widoczne jest, iż ogólna ilość funkcjonarjuszów państwowych, zatrudnionych w Ministerstwie Rolnictwa i urzędach podległych, zmniejszyła się w roku 1927/28 w stosunku do roku 1925 o 30 etatów, w stosunku zaś do roku 1926 o 121 etatów. To stosunkowo nieznaczne zmniejszenie ilości etatów tłumaczyć należy tem, że etaty Ministerstwa Rolnictwa były poprzednio corocznie jak najbezwzględniej obcinane, tak, że od r. 1923 do 1927/28 ogółem zredukowano 31,39% wszystkich etatów. O nadmiernej szczupłości etatów Ministerstwa Rolnictwa niech świadczą następujące przykłady: ilość etatów urzędników, którym powierzona jest opieka nad całokształtem produkcji rolnej na terenie województw, wynosi 15, t. j. po 1 na województwo. W dziale weterynarji Państwo Polskie zatrudnia 324 urzędników, wtedy, gdy na tym samym terenie państwa zaborcze utrzymywały 437 urzędników, t. j. 26,02% więcej. Niewystarczającą ilość etatów odczuwa również administracja lasów państwowych, która zatrudnia 80% ogólnej liczby funkcjonarjuszów należących do działu Ministerstwa Rolnictwa. Przy obecnej liczbie faktycznie zatrudnionych w administracji lasów państwowych urzędników i funkcjonarjuszów niższych stosunek do powierzchni leśnej przedstawia się następująco:

w trzech Dyrekcjach centralnych — Warszawa, Siedlce, Radom
na 1 nadleśnictwo wypada przeciętnie . . . . . 7.630 ha
na 1 urzędnika . . . . . 710 ha

w Dyrekcjach wschodnich — Białowieża, Łuck, Wilno
na 1 nadleśnictwo wypada przeciętnie . . . . . 12.310 ha
na 1 urzędnika . . . . . 1.200 ha

Z powyższego zestawienia widzimy, jak wielka jest różnica w obsadzie personalnej w Dyrekcjach wschodnich. Jeśli się zważy, że dotychczasowa obsada personalna w Dyrekcjach centralnych jeszcze nie odpowiada wymaganiom racjonalnej gospodarki, że przeciętny obszar na jednostkę administracyjno-gospodarczą, t. j. nadleśnictwo, po 7.630 ha, a na 1 urzędnika łącznie ze służbą wykonawczo-leśną po 710 ha, jest jeszcze za duży, by można rozwinąć maksimum intensywnego wyzyskania źródeł dochodowości, a w szczególności z eksploatacji drzewa, jasnem się stanie, że kwestja powiększenia personelu w Dyrekcjach wschodnich jest paląca, w Dyrekcjach zaś centralnych również uniknąć się nie da.

W Monitorze Polskim Nr. 91 z dnia 21 kwietnia 1927 r. Ministerstwo Rolnictwa ogłosiło zarządzenie wykonawcze Ministra Rolnictwa z dnia 8 kwietnia 1927 r. do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 17 marca 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 30, poz. 187) w sprawie egzaminów dla kandydatów na stanowiska kategorji I-ej w państwowej służbie weterynaryjnej i utworzyło odpowiednią komisję egzaminacyjną, która rozpoczęła już swoją działalność i przeprowadza odnośne egzaminy.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 30 grudnia 1924 r. o organizacji administracji lasów państwowych (Dz. U. R. P. Nr. 119, poz. 1079) wprowadza odrębne przepisy prawne dla regulowania służbowego i uposażenia funkcjonarjuszów zatrudnionych w administracji lasów państwowych.

W związku z wykonaniem tego rozporządzenia i zmierzając do ujednostajnienia zasad stosunku służbowego i wynagrodzenia powyższego personelu zarówno w gotówce, jakoteż w naturze oraz tytulatury, przywiązanej do stanowisk, wydane zostało rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 maja 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 56, poz. 493), w którem zamieszczono odrębną tabelę stanowisk pod tytułem: „Dyrekcja Lasów Państwowych i nadleśnictwa".

W związku z powyższą reorganizacją Ministerstwo poddało rewizji szczegółowej przepisy prawne, dotyczące służby przygotowawczej i egzaminów kandydatów do służby w administracji lasów państwowych. Rada Ministrów uchwaliła rozporządzenie, zmieniające postanowienia rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 października 1925 r. o służbie przygotowawczej i egzaminie techniczno-leśnym kandydatów na stanowiska urzędników leśnych I-ej kategorji w administracji lasów państwowych oraz o państwowej służbie ochrony lasów (Dz. U. R. P. Nr. 110, poz. 786). Nadto zostały opracowane projekty rozporządzeń Rady Ministrów o służbie przygotowawczej i egzaminie kandydatów na stanowiska urzędników rachunkowo-kasowych II-ej kategorji i urzędników leśnych III-ej kategorji w administracji lasów państwowych oraz na stanowiska niższych funkcjonarjuszów leśnych.

Z uwagi na to, że tytuł prawa własności Skarbu Państwa na dobrach b. Komory Cieszyńskiej został przepisany, Ministerstwo Rolnictwa uzyskało zgodę Ministerstwa Skarbu na przyjęcie na etat państwowy odpowiedniej ilości osób, obecnie zajętych w zarządzie dóbr b. Komory Cieszyńskiej w ramach etatów, przewidzianych dla tychże dóbr (53 urzędników i 80 funkcjonarjuszów niższych) oraz przygotowuje odnośne przepisy prawne.

Ze względu na to, że wskutek zamierzonej reorganizacji administracji lasów państwowych wstrzymane były prawie przez 2 lata wszelkie posunięcia personelu tejże administracji do wyższych stopni — (grup) — przeprowadzono w okresie od lipca 1926 r. do lipca 1927 r. zaległe awanse w tym dziale służby.

Ustawą z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 530) unormowane zostały, między innemi, przepisy prawne dla uregulowa-

nia stosunku służbowego nauczycieli publicznych ludowych szkół rolniczych, a więc państwowych i samorządowych, w Dzienniku zaś Ustaw Nr. 76, poz. 669, ogłoszone zostało rozporządzenie wykonawcze Ministra Rolnictwa z dnia 6 sierpnia 1927 r. w odniesieniu do powyższych nauczycieli.

Ministerstwo Rolnictwa opracowało w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego rozporządzenie w sprawie kwalifikacyj wymaganych od kierowników i nauczycieli publicznych ludowych szkół rolniczych, które zostanie wkrótce ogłoszone drukiem.

Zgodnie z tendencją Rządu, zmierzającą do przyspieszenia stabilizacji funkcjonarjuszów państwowych i wydanych w tej mierze zarządzeń Prezesa Rady Ministrów — Ministerstwo w okresie od stycznia 1927 do stycznia 1928 r. przedłożyło do Prezydjum Rady Ministrów wnioski z wykazami zakwalifikowanych do ustalenia urzędników, zatrudnionych w działach służby podległych Ministerstwu, a mianowicie:

a) Państwowego Instytutu Meteorologicznego . . . . . w liczbie 10
b) Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach i Stacji Botaniczno-Rolniczej we Lwowie . . . „ „ 26
c) Państwowej służby ochrony lasów . . . . . „ „ 27
d) Działu opieki nad rolnictwem . . . . . „ „ 11
e) Zarządu majątków państwowych . . . . . „ „ 18
f) Zarządu rybactwa morskiego i śródlądowego . . . . . „ „ 3
g) Państwowej służby weterynaryjnej . . . . . „ „ 126
h) Państwowych Zakładów Chowu Koni . . . . . „ „ 8
i) Centralnego Zarządu Ministerstwa . . . . . „ „ 62

Ministerstwo w najbliższym czasie uskuteczni stabilizację urzędników powyższych działów służby, dostosowaną do uchwał komisji stabilizacyjnej, istniejącej przy Prezesie Rady Ministrów, a po wykonaniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 13 maja 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 56, poz. 493), dotyczącego tabeli stanowisk dla administracji lasów państwowych, Ministerstwo przystąpi do ustalenia wykazu stanowisk dla personelu zatrudnionego w Dyrekcjach Lasów Państwowych i nadleśnictwach i wniosków stabilizacyjnych odnośnie tego personelu.

III.

Majątki państwowe.

W związku z wykonaniem ustawy o reformie rolnej majątki państwowe są przekazywane systematycznie organom Ministerstwa Reform Rolnych do parcelacji. Wyjątek stanowią tylko majątki, które pozostaną własnością państwa jako objekty przeznaczone na cele kultury rolnej i szkolnictwa rolniczego. Akcja, mająca na celu wybór najodpowiedniejszych objektów na te cele, jest już na ukończeniu.

Ogólna powierzchnia majątków znajdujących się pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa w związku z powyższem bardzo szybko maleje:

w r. 1925 wynosiła ogólna powierzchnia — 389.377,57 ha
„ „ 1926 „ „ „ — 271.611,41 „
„ „ 1927 „ „ „ — 216.122,57 „

W tej ogólnej powierzchni majątków państwowych w r. 1927 obszar rolny wynosił 160.734,02 ha, resztę t. j. przeszło 55.000 ha stanowiły jeziora, gospodarstwa rybne, stawowe, łąki, dzierżawy wieczyste, zakłady przemysłowe i t. p., które ze względu na swój charakter nie podpadają pod reformę rolną i pozostaną pod zarządem odpowiednich organów państwowych wzgl. w nieznacznej części będą sprzedane w myśl zasad rozporządzenia Prezydenta Rzplitej o sprzedaży niektórych nieruchomych majątków pań-

stwowych (Dz. Ust. Nr. 118, poz. 1076, r. 1924). Jeżeli do powyższej cyfry powierzchni nie nadającej się do parcelacji dodamy przewidywane wyłączenia na cele kultury rolnej i szkolnictwa rolniczego, otrzymamy obszar ziemi na cele reformy rolnej nie przekraczający 100.000 ha.

Pomimo tak niewielkiej już pozostałości majątków państwowych pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa, praca jaką jeszcze wykonać mają organa Ministerstwa Rolnictwa w tej dziedzinie, jest bardzo dużą. Praca ta polega na likwidacji dotychczasowych, nieraz bardzo skomplikowanych stosunków dzierżawnych, regulacji zaległych czynszów, rewizji obowiązujących umów dzierżawnych, sprzedaży drobnych objektów państwowych, szacowaniu wartości likwidowanych majątków i t. p. oraz na trosce o utrzymanie na wysokim poziomie kultury, tych objektów, które narazie ze względów prawnych oddane do parcelacji być nie mogą i pozostają w dzierżawie osób prywatnych wzgl. in-

Majątki państwowe według celów,

L. p.	Województwo	Majątki bez określonego przeznaczenia	Złoża mineralne	Oświata i kultura rolnicza	Instytuty naukowe	Stadniny państwowe
			o	b s	z a	r
1	Białostockie	7.296,18	—	2.677,91	50,98	—
2	Kieleckie	3.956,21	2.100,33	4.098,12	416,58	1.261,03
3	Lubelskie	1.257,79	—	3.894,96	1.787,57	2.410,12
4	Łódzkie	1.663,39	1.259,57	2.962,12	—	691,15
5	Warszawskie	2.126,87	—	3.910,20	—	847,74
6	Nowogródzkie	7.565,—	—	971,97	—	—
7	Poleskie	8.680,12	—	1.061,55	—	—
8	Wileńskie	827,25	—	414,50	—	—
9	Wołyńskie	477,64	—	484,—	—	518,80
10	Pomorskie	31.964,45	—	622,12	—	—
11	Poznańskie	47.056,18	164,75	—	—	994,—
12	Śląskie	4.161,23	—	—	—	—
13	Krakowskie	—	—	29,31	—	—
14	Tarnopolskie	—	—	—	—	—
15	Wydz. Maj. Państw. m-sto Warszawa	—	—	—	—	—
	Razem . . .	117.032,31	3.524,65	21.126,76	2.255,13	6.204,04
	Maj. b. Komory Cieszyńskiej (Woj. Śląskie) . .	6.274,17	—	496,79	—	453,25

Tereny, wykazane w rubryce „Oświata i kultura rolnicza", przeznaczone są na fermy rolne, zakłady hodowlane, pola doświadczalne, meljoracje, szkoły rybackie i dośw. rybackie, niższe szkoły rolnicze męskie, żeńskie i szkoły ogrodnicze. Dotychczas nie nastąpiło jeszcze definitywne przeznaczenie majątków na cele kultury i doświadczalnictwa na terenie województw poznańskiego i pomorskiego.

Z pośród terenów, objętych załączonem zestawieniem we własnej administracji, pozostaje:

1) Kompleks łąk Nowogródzkich o obszarze około 7,461 ha.

2) Maj. Grabowo i Redłowo pod Gdynią, w pow. Morskim, o łącznym obszarze 353 ha, przejęte od M-stwa Ref. Roln. dn. 10 marca 1927 r. Ze względu na rozbudowę Gdyni i konieczność przeznaczenia gruntów tych majątków na różne cele państwowe i publiczne, utrzymana została na tych majątkach własna administracja, wprowadzona uprzednio przez Ministerstwo Reform Rolnych.

3) Kompleks łąk Czerskich w Woj. Pomorskiem o obszarze około 2.403 ha. Objekt ten przekazany zostaje pod zarząd Dyrekcji Lasów Państwowych i już w 1928/9 roku budżetowym rozchody i dochody wejdą do budżetu Departamentu Leśnictwa.

4) 3 objekty, przeznaczone na szkoły rolnicze w woj. nowogródzkiem, pozostają w krótkiej, czasowej administracji własnej w okresie od ekspiracji kontraktów dzierżaw-

stytucyj społecznych. Że wysiłki organów Min. Rolnictwa, zmierzające do utrzymania na wysokim poziomie dochodowości pozostałych majątków, wydają należyty plon, niech świadczą następujące cyfry:

W 1925 r. przy obszarze 389.377,57 ha majątki dały dochodu 7.033.551 zł.
W I kw. 1926 r. przy obszarze 389.377,57 ha majątki dały dochodu 2.188.842 „
W 1926/7 r. przy obszarze 271.611,41 ha majątki dały dochodu 11.230.482 „
W 1927/8 r. przy obszarze 216.122,57 ha wciągu pierwszych 9 mies. 8.746.650 „

Niżej podane zestawienie obrazuje stan posiadania podług województw w sierpniu 1927 r. Ogólna suma obszaru podana w zestawieniu, 213.906,96 ha, różni się z cyframi budżetowemi, które brane były do budżetu o rok wcześniej, uwzględniającemi jedynie obszary dochodowe i nie mogły uwzględniać parcelacji, która nastąpiła później oraz nieużytków, między innemi znacznych obszarów nierentujących.

na które są przeznaczone.

Szkolnictwo powszechne	Parafje	Cele publiczne	Zakłady przemysłowe	Gospodarstwa rybne stawowe	Gospodarstwa rybne jeziora	Razem
w	h	a				
569,46	518,61	97,81	47,05	19,56	11.445,17	22.722,73
1.329,54	901,05	390,38	337,12	1.481,38	—	16.271,74
644,41	147,86	211,49	281,40	2.619,84	379,52	13.634,96
985,23	556,13	339,80	114,99	53,18	129,51	8.755,07
616,35	435,61	375,24	334,08	674,57	896,72	10.217,38
714,79	414,58	310,49	27,29	—	8,—	10.012,12
260,94	77,35	8,33	—	257,—	64,50	10.409,79
123,27	137,65	72,06	32,38	—	28.154,44	29.761,55
518,80	234,44	117,48	280,28	—	1.473,45	3.586,09
—	8,99	19,80	6,49	—	656,52	33.278,37
—	—	—	10	—	933,66	49.158,59
—	—	—	—	—	—	4.161,23
—	—	11,59	—	—	—	40,90
—	—	6,79	—	—	—	6,79
—	3,36	1.184,69	1,60	—	—	1.889,65
5.762,79	3.435,63	3.845,95	1.472,68	5.105,53	44.141,49	213.906,96
—	—	185,—	—	1.591,49	—	9.000,70

nych do przejęcia przez Wydział Oświaty Rolniczej dla organizacji państwowych szkół.

Majątki przeznaczone dla stadnin państwowych, pozostają obecnie pod zarządem Departamentu Chowu Koni i z budżetu Departamentu Rolnictwa zostają wyeliminowane.

11 objektów w województwach wschodnich, o łącznym obszarze około 626 ha, przeznaczonych na państwowe szkoły rolnicze, pozostaje pod zarządem Wydziału Oświaty Rolniczej.

Reszta majątków objętych zestawieniem jest wydzierżawiona osobom prywatnym, bądź też instytucjom, organizującym lub prowadzącym w dzierżawionych majątkach odnośne zakłady.

Majątki bez określonego przeznaczenia ulegną parcelacji, przyczem według pierwotnych projektów parcelacja tych majątków miała być definitywnie zakończona do 1931 roku.

Część zakładów przemysłowych jest już sprzedana przez Ministerstwo Rolnictwa na podstawie rozporządzenia Prezydenta z 1924 r. Obecnie Wydział Majątków Państwowych jest w trakcie uzgadniania z Ministerstwem Reform Rolnych projektu rozporządzenia o sprzedaży szeregu drobnych nieruchomości, nieobjętych rozporządzeniem z 1924 r.

Grunty, przeznaczone na cele szkolnictwa powszechnego, parafij i celów publicznych, pozostające obecnie pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa, są wydzierżawione. Wydział Majątków Państwowych dąży do przekazania ich pod zarząd zainteresowanych Ministerstw.

Gospodarstwa rybne, stawowe i jeziora, pozostać muszą pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa. Wydział Majątków Państwowych dążyć będzie do przekazania ich organom leśnym. Obecnie Wydział Majątków Państwowych pracuje nad uregulowaniem stanu prawnego rybołówstwa (jezior) oraz stosunków dzierżawnych.

Tereny, przeznaczone na cele kultury i oświaty rolniczej, jak również instytutów naukowych, muszą pozostać pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa, przyczem bezpośredni zarząd nad temi objektami wykonywać winny odnośne zainteresowane Wydziały.

Majątki b. Komory Cieszyńskiej (ogólny obszar 9.000 ha) przekazane są do parcelacji. Przewidywać należy, że akcja parcelacji tych majątków będzie ukończona w 1928, najdalej z wiosną 1929 roku. Przy parcelacji będą wyłączone gospodarstwa rybne i objekty potrzebne na cele kulturalno-oświatowe, rolnicze i społeczne.

Zestawienie nie obejmuje dzierżaw wieczystych, których obszar ogólny wynosi obecnie około 12.720 ha (3.261 objektów). Likwidację tej kategorji majątków państwowych przeprowadza Ministerstwo Rolnictwa (W. M. P.) na podstawie rozporządzenia Prezydenta z dn. 30. XII. 1924 r. o likwidacji państwowych czynszów i dzierżaw wieczystych (Dz. U. Nr. 118). Tempo likwidacji jest, jak dotąd, bardzo powolne ze względu na specjalny pod względem prawnym charakter tych nieruchomości.

IV.

Leśnictwo.

Ogólne położenie leśnictwa w czasie do połowy 1926 r. uznać należy za wyjątkowo niekorzystne. Leśnictwo jako jedna z gałęzi produkcji krajowej znalazło się w warunkach tak fatalnych, z jakiemi nie można porównać żadnej innej formy wytwórczości. Złożyły się na to najrozmaitsze przyczyny.

W powojennej pogoni za łatwym zyskiem i przy wyśrubowanej do niemożliwości prywatnej, a nawet i oficjalnej stopie procentowej, leśnictwo, odrzucające przy normalnych warunkach około 3% rocznie, stało się formą produkcji mało zyskowną, a przez to niechętnie przez właścicieli uprawianą. W dodatku, ceny za drewno w okresie powojennym utrzymywały się na nader niskim poziomie, daleko niższym, niż nawet tak wtedy zdeprecjonowane płody rolnicze. Przy takich cenach osiągnięcie normalnego oprocentowania kapitału leśnego było niemożliwe. Niskim cenom na drewno bynajmniej nie odpowiadało zmniejszenie ciężarów, obciążających leśnictwo. Naodwrót, leśnictwo pociągnięte zostało do świadczeń wyjątkowych, do których należy np. kontyngent na odbudowę, pobierany po niesłychanie niskich cenach, przymusowe oddawanie drewna opałowego lub ustawa o daninie lasowej, obciążająca gospodarkę leśną w daleko wyższym stopniu, niż podatek majątkowy w innych dziedzinach gospodarczych. W dodatku wojenne i okupacyjne zniszczenia lasów, oszacowane na 600.000.000 zł. w złocie, pozostały poza nawiasem troski Rządu i społeczeństwa. Wkońcu klęski elementarne, jak korniki i sówka-chojnówka, poważnie wstrząsnęły osłabionem gospodarstwem leśnem.

Należy tu również wspomnieć o uchwale Sejmu o upaństwowieniu lasów. Aczkolwiek niewykonana, stworzyła ona wśród właścicieli lasów atmosferę, w której czuli się jako czasowi tylko dzierżyciele swoich majątków leśnych, mający ulec upaństwowieniu na niewiadomych warunkach.

Skutkiem tego stanu rzeczy była masowa dewastacja lasów polskich, dążenie do realizacji w jak najszerszej mierze kapitału drzewnego, aby przez zamianę jego na

kapitał gotówkowy zyskać większą pewność jego posiadania, korzystniejsze oprocentowanie i łatwiejsze warunki obrotu. Dewastacja lasów odbywała się albo sposobem nielegalnym, albo legalnym przez obchodzenie przestarzałych i nieskutecznych przepisów ustaw leśnych, przez używanie, z poparciem Urzędów Ziemskich, parcelacji i reformy rolnej oraz likwidacji serwitutów, jako legalnego pretekstu do usuwania drzewostanów rębnych, bez żadnej troski o los pozostałej gleby. Zupełne zaniedbanie odnowienia i walki ze szkodliwemi owadami w lasach prywatnych i wzrost powierzchni nieużytków był dalszą konsekwencją tego stanu rzeczy.

Wtórnym objawem tego stanu rzeczy była masowa podaż drewna pozyskiwanego z wyrębów normalnych i pozanormalnych, a przez to gwałtowny, aczkolwiek niezawsze racjonalny jakościowo wzrost eksportu drewna oraz ożywienie w przemyśle drzewnym. Większość miarodajnych czynników uważała ten objaw za nader pomyślny, nie zdając sobie sprawy, że nadmierna podaż wywołuje ustawiczną zniżkę cen i że eksport odbywa się na koszt kapitału leśnego, powodując smutne horoskopy dla przyszłych bilansów handlowych i dla samowystarczalności drzewnej Polski.

Jedynie administracja lasów państwowych wykazuje w tym okresie stałe postępy, czego dowodzą liczby, zawarte w sprawozdaniu za pierwsze 5-lecie jej działalności: urządzenie, eksploatacja, zalesianie, zwalczanie szkodników, dochodowość, ulepszanie ustroju administracyjnego robi tu z roku na rok niezaprzeczone postępy.

Lasy państwowe.

Po niefortunnej próbie skomercjalizowania lasów państwowych rychło zaniechanej rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 31. XII. 24 r. kładzie podwaliny pod nowy ustrój administracji lasów państwowych, który okazał się, jak dotąd, zupełnie odpowiedni. Na mocy tego rozporządzenia sprawy gospodarki w lasach państwowych zostały wydzielone w odrębną gałęź administracji państwowej. Administracja ta opiera się na zasadach samowystarczalności i wyodrębnieniu budżetu lasów państwowych z ogólnego budżetu państwowego, do którego lasy państwowe wchodzą obecnie tylko sumą czystego dochodu, obliczanego na podstawie planów finansowo-gospodarczych.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę, że suma dochodów netto wszystkich przedsiębiorstw państwowych wynosiła w r. 1924 — 24.000.000 zł., w r. 1925 — 61.200.000 zł., a w r. 1926/27 — 152.000.000 zł., z czego na same tylko lasy państwowe przypadało 8.865.524 zł., 36.157.231 zł. i 89.286.500 zł., to stwierdzić musimy, że pod tym względem lasy państwowe zajmują bezkonkurencyjnie pierwsze miejsce.

Ogólno-gospodarcze znaczenie lasów państwowych uwypukli się w całej pełni, jeżeli stwierdzimy, że stanowią one $^1/_3$ ogólnego obszaru lasów w Polsce, zajmując 2.906.470 ha, i że składają się z kompleksów najbardziej wartościowych. Są one przez to najważniejszym czynnikiem produkcji i obrotu drzewnego, i stanowią jak to wynika z pobieżnej nawet analizy naszej statystyki handlu zagranicznego — jedną z podstaw naszego życia ekonomicznego.

Ani dochody ani obszar nie dowodzą jednak, że lasy państwowe stoją na wysokości swego zadania i że mogą się uważać za przedsiębiorstwo dobrze zorganizowane i należycie swe zadanie wypełniające. Aby ocenić je pod tym względem, sięgniemy do liczb, charakteryzujących rozwój stosunków gospodarczych i ich stan obecny w polskich lasach państwowych.

Lasy państwowe posiadają w 100% plany gospodarcze, z tego 75% sporządzonych zostało już przez administrację polską. Zważywszy, że wszystkie lasy b. zaboru rosyjskiego przejęte zostały bez żadnych planów gospodarczych, należy uznać tak szybkie opracowanie ich za objaw dodatnio świadczący o naszej administracji leśnej.

Z zakresu odnowienia lasów, wyniki działalności administracji lasów państwowych są niemniej korzystne. W r. 1919 zalesiono tylko 5.400 ha zrębów, w 1920 r. — 12.008 ha, w 1921 — 21.420 ha, w 1922 — 21.808 ha, w 1923 — 30.404 ha, w 1924 — 38.498 ha, w 1925 — 42.961 ha, w 1926 — 46.741 ha, a w pierwszem półroczu 1927 zalesiono 42.451 ha, tak, że na początku II półrocza 1927 r. pozostało niezalesionych już tylko 123.844 ha. W Toruńskiej, Bydgoskiej i Poznańskiej Dyr. Lasów Państwowych do 1 października 1927 wycięto czystych zrębów sówkowych 44.939 ha, z czego w r. 1925 zalesiono 542 ha, w 1926 r. — 6.203 ha, a w r. 1927 — 12.087 ha.

Wyrąb drewna w lasach państwowych stale utrzymuje się w granicach naturalnego przyrostu; kapitał drzewny w lasach państwowych, szacowany na około 350 milj. metr. sześc., pozostaje nienaruszony, a użytkuje się tylko roczny przyrost w wysokości około 8 milj. metr. sześc. rocznie. Jedynie w dwóch ostatnich latach wyrąb został znacznie powiększony wskutek katastrofy sówki-chojnówki, która zniszczyła kilkadziesiąt tysięcy hektarów lasu w woj. zachodnich. Lasy te musiały być wyrąbane w całości, co wzmogło ilość pozyskanej masy drzewnej o 50% w stosunku do etatu normalnego.

Dochody lasów państwowych z 1 ha, wynoszące przed wojną przeciętnie 15 zł. w złocie, przewyższyły dziś już tę normę, mimo, że cena drewna utrzymuje się na poziomie niższym od przedwojennego. Do r. 1921 dochód netto z 1 ha lasu nie przekraczał 5 zł. w złocie, od r. 1922 do 1926 waha się w granicach od 14,25 do 19,20 zł. w złocie, z wyjątkiem r. 1924, który był szczególnie niepomyślnym dla gospodarki leśnej. W roku tym dochód netto wynosił tylko 10,29 zł. w złocie. Prowizoryczne obliczenia wykazują, iż dochód ten w r. 1927 przekroczył maksymalną cyfrę dochodu z lat 1924—1926.

Dochody te nietylko przewyższają normy przedwojenne, ale wyższe są od osiąganych w bardzo wielu państwach Europy środkowej i zachodniej, pomimo, iż trudności komunikacyjne i zniszczenia wojenne stawiają lasy polskie w gorszych warunkach.

Prace nad urządzeniem lasów zostały w latach 1926 i 1927 znacznie przyśpieszone. W 1926 r. urządzono 39 nadleśnictw o obszarze 278.013 ha, w r. zaś 1927 — 50 objektów o obszarze 317.450 ha, podczas gdy w latach poprzednich liczby te wynosiły rocznie przeciętnie po 32 objekty o obszarze 220.825 ha.

Należy podkreślić specjalnie korzystny wpływ uzyskania pełnomocnictw rządowych na uregulowanie stanu posiadania lasów państwowych. W okresie sprawozdawczym przeprowadzono na podstawie rozporządzeń Prezydenta Rzplitej regulację granic przez zamianę gruntów, scalenie, znoszenie enklaw i t. p. z 53 wsiami. W toku są prace nad uzdrowieniem stosunków w Puszczy Kurpiowskiej, prowadzonej wespół z Min. Reform Rolnych. Postęp w dziedzinie tej jest widoczny.

Personel administracji lasów państwowych podlega niektórym specjalnym przepisom, normującym ich stosunek służbowy i uposażenie odmiennie, niż ogólne ustawy, dotyczące innych urzędników i funkcjonarjuszy państwowych. Stosownie do wymagań i charakteru służby administracji leśnej, przewidziane są dla personelu dłuższe terminy, wymagane dla stabilizacji, oraz przyznane im jest dodatkowe uposażenie w naturze w formie deputatów gruntowych, opałowych, prawa pasania inwentarza, mieszkań służbowych i w pewnych wypadkach ryczałtu na konie.

Naczelny zarząd lasami państwowemi sprawuje Minister Rolnictwa przy pomocy Departamentu Leśnictwa Ministerstwa Rolnictwa. Organami II instancji są Dyrekcje Lasów Państwowych w liczbie 10 (Warszawa, Radom, Siedlce, Wilno, Białowieża, Łuck, Lwów, Poznań, Bydgoszcz i Toruń), posiadające rozległą samodzielność zwłaszcza w sprawach handlowych w ramach ogólnych zarządzeń Ministra Rolnictwa. Organami sprawującemi bezpośredni zarząd lasami państwowemi oraz przeprowadzającemi drobną sprzedaż drewna są nadleśnictwa w liczbie 360, podzielone na mniejsze jednostki gospodarcze — leśnictwa i na okręgi ochronne.

Oprócz właściwych organów, zajmuje się udoskonaleniem administracji lasów państwowych specjalna Komisja, działająca przy Ministrze Rolnictwa, która zakończyć ma całokształt swej pracy w terminie 2-ch lat.

Funkcjonowanie wszystkich urzędów leśnych poddane zostało gruntownej rewizji. Dla przeprowadzenia tej rewizji utworzony został urząd Nadzwyczajnego Delegata Ministra Rolnictwa do spraw administracji lasów państwowych. Znaczną część powierzonego mu zadania Nadzwyczajny Delegat już wykonał, mianowicie, stwierdziwszy faktyczny stan rzeczy w urzędowaniu poszczególnych urzędów administracji lasów państwowych, wypracował odpowiednie wnioski, zmierzające do wprowadzenia w urzędach tych szeregu zmian, dotyczących zarówno zasad gospodarki w lasach państwowych, jak metod pracy w tych urzędach oraz kwalifikacyj personelu. Zmiany te obecnie stopniowo wprowadzane są w życie i z pośród nich zrealizowano już następujące:

1) zniesiono rozporządzeniem Ministra kasy leśne, istniejące dotychczas w okręgach Dyrekcji w Poznaniu, Bydgoszczy i Toruniu, unifikując w ten sposób organizację kasowości w nadleśnictwach na całym obszarze Państwa;

2) wprowadzono dla wszystkich lasów państwowych jednolite przepisy, dotyczące wyróbki drewna, usuwając w ten sposób różnolitość postępowania w poszczególnych nadleśnictwach lasów państwowych;

3) wydano szereg przepisów o służbie przygotowawczej i egzaminach na stanowiska w administracji lasów państwowych, ustalając właściwy poziom przygotowania kandydatów do tej służby oraz zapewniając w ten sposób administracji lasów państwowych należycie przygotowanych pracowników;

4) podjęto prace nad przepisami prawnemi z mocą ustawy, dotyczącemi zagospodarowania lasów państwowych. Opracowywanie tych przepisów jest w toku, olbrzymia jednak ilość prac, które w nich winny być uregulowane, wymaga dłuższego czasu.

Nadmienić należy, że w r. 1927/28 dochodowość lasów państwowych tak dalece się zwiększyła, że w ciągu pierwszych 9 miesięcy r. budżetowego wpłacono do Kasy Skarbowej jako czysty zysk 78.999.262 zł., co stanowi koło 140% sumy dochodu preliminowanej na cały rok budżetowy 1927/28.

Lasy prywatne.

Władze ochrony lasów prywatnych, zorganizowane w r. 1919 i działające na podstawie dawnych, częściowo tylko znowelizowanych ustaw zaborczych, pomimo pewnych postępów w organizacji, nie zdołały opanować dewastacji lasów prywatnych.

Polityka obecnego Rządu w zakresie leśnictwa poszła w kierunku opanowania dewastacji lasów prywatnych i stworzenia dla nich normalnych warunków rozwojowych.

W wykonaniu tego programu, wycofana z Sejmu ustawa o ochronie lasów poddana została raz jeszcze gruntownemu badaniu, przerobiona i ukazała się jako rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 30 czerwca r. 1927 [1]). Ustawa ta, unifikując ustrój władz ochrony lasów i uniezależniając te władze od decyzyj zbiorowych, a nie odpowiedzialnych przed nikim Komisyj ochrony lasów oraz wprowadzając jednolite skuteczne przepisy materjalne, dotyczące zagospodarowania lasów, da Rządowi możność w daleko szerszej mierze, niż dotychczas, czuwać nad prawidłowością prywatnej gospodarki leśnej.

Szczegółowy program działalności, zmierzający do opanowania dewastacji lasów i zapewnienia im normalnych warunków rozwojowych, opracowany został przez M-stwo na zalecenie Komitetu dla spraw meljoracji stosunków w przemyśle drzewnym przy Prezydjum Rady Ministrów. Po zatwierdzeniu go przez Komitet Ekonomiczny Ministrów, program ten stanie się podstawą dalszej działalności Ministerstwa w tym kierunku. Ustawa o spółkach leśnych, opracowana już w pierwszej redakcji w M-stwie, jest dalszym krokiem na tem polu.

[1]) Dz. Ustaw Nr. 57 poz. 504.

Wielce pomocną dla osiągnięcia zamierzonego celu okazała się zwyżka cen na drewno, ujawniona od jesieni i zimy roku gospodarczego 1926/27. Niebywale dotąd zdeprecjonowane drewno zaczyna wolno dochodzić do cen umożliwiających rentowną gospodarkę bez uciekania się do dewastacyjnych wyrębów nadetatowych.

W tym samym okresie zorganizowano planową akcję zalesienia nieużytków, opierając się na współpracy władz ochrony lasów z samorządami terytorjalnemi przy wydatnem subwencjonowaniu podjętych przez związki samorządowe prac z funduszów państwowych. Akcja ta natrafiła na grunt bardzo podatny i rozwija się coraz lepiej, tak, że nawet 500-tysięczny kredyt, wstawiony na ten cel w budżecie na r. 1927/28, może okazać się za szczupły.

W zakresie doświadczalnictwa leśnego zorganizowano i wykonano szereg prac, które będą miały poważne znaczenie praktyczne dla gospodarstwa leśnego, między innemi rozpoczęto opracowywanie zebranych materjałów dla ułożenia tablic miąższości oraz opracowania granic zasięgu drzew i krzewów leśnych.

Nowa ustawa łowiecka, zastępująca częstokroć nieskuteczne oraz przestarzałe przepisy najróżnorodniejszych dotąd obowiązujących ustaw, opracowana została w Ministerstwie i jako rozporządzenie Prezydenta Rzplitej została ogłoszona w Dz. Ust. R. P. Nr. 110, poz. 934.

Dokonano wreszcie opracowania sprawozdania z działalności administracji lasów państwowych i władz ochrony lasów za pierwsze 5-lecie działalności, uzyskując w ten sposób niezbędną podstawę statystyczną i faktyczną dla prowadzenia dalszej polityki w obu tych działach.

Do czuwania nad całokształtem spraw dotyczących polityki drzewnej, a zwłaszcza przemysłu drzewnego, powołany został do życia specjalny komitet przy Prezydjum Rady Ministrów, w pracach którego żywy udział bierze przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa. — Komitet ten opracował całkowity program zarządzeń z dziedziny polityki drzewnej na rok gospodarczy 1927/28, mając na widoku zarówno interesy leśnictwa, jak i obrotu i przemysłu leśnego.

Stwierdzając niewątpliwą poprawę w stanie leśnictwa, trzeba jednocześnie podkreślić, że całkowite uzdrowienie stosunków leśnych wymaga dłuższego okresu czasu i dotychczas nie zostało osiągnięte.

V.

Hodowla koni i stadniny państwowe.

Działalność Ministerstwa Rolnictwa w tej dziedzinie polegała na:

1) dostarczaniu ludności ogierów,
2) remontowaniu stad nowemi ogierami,
3) produkcji koni wysokiego gatunku w stadninach i źrebięciarniach państwowych,
4) organizacji nowych zakładów chowu koni i rozbudowy istniejących,
5) prowadzeniu majątków, będących pod zarządem państwowych stadnin koni,
6) popieraniu prywatnej hodowli masowej,
7) stwarzaniu odpowiednich przepisów prawnych i warunków ekonomicznych, sprzyjających rozwojowi hodowli koni.

W 1926 r. Stada Państwowe dostarczyły ludności 1.259 ogierów, które pokryły łącznie 45.357 klaczy. Z pośród tej liczby odchowały ogiery państwowe 27.379 klaczy mniejszej własności ziemskiej (60%) i 17.978 klaczy większej własności (40%). Na stacjach rozpłodowych było 1.012 ogierów, w dzierżawach 247 ogierów.

W 1927 r. Stada Państwowe dostarczyły ludności 1.276 ogierów, które pokryły łącznie 57.194 klaczy. W tej liczbie odchowały ogiery państwowe 37.189 klaczy mniej-

szej własności ziemskiej (64%) i 20.005 klaczy większej własności (36%). Na stacjach rozpłodowych było 1.055 ogierów, w dzierżawach 221 ogierów.

W porównaniu z 1925 r. wyniki sezonu kopulacyjnego są lepsze, gdyż odstanowiono więcej klaczy, w r. 1926 o 4%, zaś w r. 1927 o 31%.

Ilość ogierów w okresie 1925 r. wynosiła 1.256 głów, ku końcowi 1926 r. — 1.304 sztuki, a ku końcowi 1927 r. — 1.354. W r. 1926 ubyło ogierów na skutek wypadków, śmierci naturalnej lub wybrakowania 96, 1927 r. — 54, natomiast zakupiono w kraju w r. 1926 — 67 szt., a w r. 1927 — 70 szt. i zagranicą w r. 1926 — 28, 1927 r. — 12, pozatem stadnina państwowa w Janowie dostarczyła w r. 1926 — 5 ogierów, w 1927 r. — 14 ogierów, źrebięciarnia w 1926 r. — 9, w 1927 r. — 8 i stadnina Kozienice w r. 1926 — 2, w r. 1927 — 6 ogierów.

Zarodowa hodowla państwowa pomieszczona jest w państwowych stadninach Janów i Kozienice, przyczem w Kozienicach prowadzona jest wyłącznie hodowla koni pełnej krwi angielskiej.

Stan ilościowy w państwowych stadninach ku końcowi 1926 r. wynosił 136 klaczy i 10 ogierów, a ku końcowi 1927 — 153 klacze i 14 ogierów. Młodzieży stadniny liczyły 136 sztuk, a w r. 1927 — 162 szt. Przyrost w stadninach państwowych w r. 1926 wynosił 57 źrebiąt, a w r. 1927 — 17 szt. Prócz stadniny prowadzona jest w Janowie źrebięciarnia, składająca się ze źrebiąt, zakupywanych od hodowców w celu racjonalnego wychowu ich na ogiery dla stad państwowych. Ku końcowi 1926 r. znajdowało się w źrebięciarniach 25 ogierów, a 1927 — 27 ogierów.

W 1927 r. istniały następujące zakłady państwowe chowu koni:

a) Stadniny
   1) Janów Podlaski . . . . . koni 232
   2) Janów Podlaski . . . . . źrebięciar. 27
   3) Kozienice . . . . . koni 73

b) Stada ogierów:
   1) Bogusławice 146
   2) Drogomyśl 169
   3) Gniezno 243
   4) Janów Podlaski 201
   5) Łąck 132
   6) Sądowa Wisznia 153
   7) Sieraków 158
   8) Starogard 138

Razem . . . 1.340

Poza normalną hodowlą koni w stadninach i stadach, prowadzone są w pełnym toku prace nad ich dalszem rozszerzeniem i urządzeniem.

Państwowe stadniny i stada w celu umożliwienia racjonalnej hodowli koni mają przydzielone następujące majątki państwowe, któremi gospodarują całkowicie, opłacając odpowiedni czynsz Skarbowi Państwa: Białka, Bogusławice z folw. Wiaderno, Janów, Kozienice, Łąck z folw. Góry, Mirów, Pruchna z folw. Drogomyśl, Bębina i Ochaby, Racot, Samborzec i Sieraków o ogólnej przestrzeni 6.750 ha.

Działalność Ministerstwa w zakresie prywatnej hodowli masowej skoncentrowana jest w następujących kierunkach:

1) licencja ogierów,
2) rejestracja klaczy zarodowych,
3) wystawy i pokazy koni,
4) współdziałanię z Ministerstwem Spraw Wojskowych w sprawach remontu.

Akcja licencji ogierów i rejestracji klaczy zarodowych oparta jest na ustawie z dnia 23. I. 1925 r. o nadzorze państwowym nad ogierami i rejestracji klaczy zarodowych oraz rozporządzeniach wykonawczych: z 10 lipca 1925 r. o wykonywaniu nadzoru państwowego nad ogierami i 9 października 1926 r. w sprawie rejestracji klaczy zarodowych.

Przeprowadzona w 1926 r. licencja ogierów dzięki doświadczeniu, nabytemu w roku poprzednim, wykonana była znacznie sprawniej i sprężyściej. Działalność poszczególnych komisyj kwalifikacyjnych stała naogół na wysokim poziomie, czego dowodzi zaledwie 7 odwołań, zgłoszonych z całego Państwa przeciwko orzeczeniom Wojewódzkich Komisyj Kwalifikacyjnych, przyczem po zbadaniu dwa tylko z nich okazały się słuszne. W Wojewódzkich Komisjach Kwalifikacyjnych, w ogólnej liczbie 23, dokonano oględzin 181.554 ogierów, z których 10.788 zakwalifikowano do chowu, wydając im świadectwa uznania według ustalonego wzoru. Szczegółowe wyniki tej pierwszej selekcji końskiego materjału hodowlanego ilustruje załączona tablica.

Zestawienie wyników licencji ogierów w 1926 r.

Województwo	Ilość ogierów					
	doprowadzonych	zakwalifikowanych				Odrzuconych
		I	II	III	Razem	
1. Białostockie	5.134	2	22	181	205	4.929
2. Kieleckie	43.278	2	225	1.043	1.270	42.008
3. Lubelskie	7.182	4	154	660	818	6.364
4. Łódzkie	29.496	3	380	1.257	1.640	27.856
5. Warszawskie	17.866	1	162	1.455	1.618	16.248
Województwa Centralne .	102.956	12	943	4.596	5.551	97.405
6. Nowogródzkie	3.556	—	87	318	405	3.151
7. Poleskie	1.548	—	49	150	199	1.349
8. Wileńskie	7.735	3	587	798	1.388	6.347
9. Wołyńskie	7.298	7	52	735	794	6.504
Województwa Wschodnie	20.137	10	775	2.001	2.786	17.351
10. Krakowskie	21.726	21	122	370	513	21.213
11. Lwowskie	15.157	16	48	624	688	14.469
12. Stanisławowskie . . .	4.822	—	45	190	235	4.587
13. Tarnopolskie	8.104	5	265	94	364	7.740
Małopolska	49.809	42	480	1.278	1.800	48.009
14. Pomorskie	5.575	10	120	95	225	5.350
15. Poznańskie	3.033	12	103	294	409	2.624
16. Śląskie	44	—	10	7	17	27
Wojew. Zachodnie . . .	8.652	22	233	396	651	8.001
Ogólne zestawienie						
1. Wojew. centralne . .	102.956	12	943	4.596	5.551	97.405
2. Wojew. wschodnie . .	20.137	10	775	2.001	2.786	17.351
3. Małopolska	49.809	42	480	1.278	1.800	48.009
4. Wojew. zachodnie . .	8.652	22	233	396	651	8.001
Razem . . .	181.554	86	2.431	8.271	10.778	170.866

Również w zakresie rejestracji klaczy rozpoczęta została działalność selekcyjna; akcja ta jednak, prowadzona przez organizacje społeczno-rolnicze, jest bardziej skomplikowana i będzie wymagała do całkowitego jej przeprowadzenia znacznie więcej czasu, niż rejestracja ogierów.

W dziale wystaw i pokazów koni Ministerstwo, przy czynnym współudziale organizacyj rolniczo-społecznych, zorganizowało w r. 1926 i 1927 krajową wystawę koni remontowych we Lwowie oraz szereg drobniejszych pokazów prowincjonalnych, na których przedstawiciel Ministerstwa wydawał za wyróżniające się okazy premje pieniężne oraz przyznawał nagrody honorowe. Ogółem prócz wystawy we Lwowie zorganizowano w r. 1926—30 pokazów koni, zaś w 1927 r.—54 pokazy, na których wypłacono 34.100 zł. premij. Pokazy te, jak wykazała dotychczasowa praktyka, są ważnym czynnikiem w rozwoju masowej hodowli, pobudzając prywatnych hodowców do wysiłków w kierunku produkcji poprawnego konia, stosowania racjonalnych metod wychowu i t. p., ponadto pokazy te pozwalają stwierdzić stan i kierunek prywatnej hodowli w całym kraju.

W 1927 r. zaś wyszło rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o państwowych zakładach chowu koni i premjowaniu ogierów. Rozporządzenie to stanowi podstawę prawną dla istnienia i działalności państwowych zakładów chowu koni oraz wprowadza nowy czynnik do hodowli koni, a mianowicie premjowanie ogierów. Premjowane będą corocznie ogiery, stanowiące własność sejmików, związków komunalnych, organizacyj rolniczych oraz osób prywatnych pod warunkiem, że ogiery te będą odchowywały klacze, należące do ludności, za opłatą i na warunkach, ustanowionych dla ogierów państwowych i pod nadzorem odpowiednich organów państwowych. Premjowanie ogierów ma na celu dostarczenie ludności dobrych reproduktorów do płodzenia materjału końskiego użytkowego, natomiast ogiery stad państwowych będą przeznaczone do płodzenia materjału hodowlanego, ulepszającego lub o specjalnem przeznaczeniu — jak konie remontowe.

Rozporządzenie wspomniane powyżej reguluje i wprowadza na właściwe tory sprawę dostarczania ludności potrzebnych reproduktorów odpowiednio do warunków hodowlanych poszczególnych okręgów Państwa. W r. 1926 wydano rozporządzenie Ministra Rolnictwa w przedmiocie wydawnictwa urzędowego Księgi Stadnej Koni czystej krwi arabskiej, co jest dalszym ciągiem wydanych już rozporządzeń o wydawnictwach urzędowych Ksiąg stadnych koni pełnej krwi angielskiej i wysokiej półkrwi angielskiej.

Dotychczasowe ustawy z chwilą uchwalenia przez ciała ustawodawcze ustawy o podatku od ogierów nieuznanych pozwolą swobodnie rozwinąć akcję planowego podnoszenia hodowli w Państwie.

Streszczając zadania i cele Ministerstwa Rolnictwa w dziedzinie hodowli koni, należy stwierdzić, że polegają one na dążeniu do takiej poprawy materjału końskiego w kraju, aby rolnictwo i armja mogły się całkowicie zaopatrzyć w odpowiedni materjał krajowy i aby koń polski był poszukiwany na rynkach zagranicznych.

Oba te cele zostały już w r. 1926/7 osiągnięte, gdyż armja całkowitego remontu dokonała w kraju, produkcja koni zaś została tak wzmożona, że eksportujemy konie z Polski, przyczem wywieziono:

w r. 1925 — 33.107 szt. za 7.757.000 fr. zł.
„ „ 1926 — 48.688 „ „ 5.814.000 „ „
„ „ 1927 — 21.739 „ „ 4.574.000 „ „

VI.

Oświata rolnicza.

Pod względem administracji państwowej szkoły rolnicze akademickie (5 uczelni: Kraków, Lwów-Dublany, Poznań, Warszawa, Wilno z ogólną liczbą w 1926/7 r. 1.760 słuchaczów) i szkoły rolnicze średnie (12 szkół z 1.274 uczniami) znajdują się pod zarządem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Niższe zaś szkolnictwo rolnicze, jako jeden z najważniejszych środków bezpośredniego dźwigania produkcji rolnej w państwie, znajduje się pod kierownictwem Ministerstwa Rolnictwa. Podstawą, na której oparł się rozwój niższych szkół rolniczych w Polsce, jest ustawa z dnia 9. VII. 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych (Dz. Ustaw Nr. 62/20).

Zadaniem głównem ludowych szkół rolniczych jest wykształcenie rolników pracujących własnoręcznie na własnym warsztacie. Kontyngent uczniów rekrutuje się przeważnie z pośród synów drobnych gospodarzy, którzy mają wrócić po skończeniu szkoły na ojcowiznę. Ludowa szkoła rolnicza odpowiada najistotniejszym potrzebom życia wsi polskiej; przygotowuje teoretycznie i praktycznie doskonałego zawodowca-rolnika i wychowuje dzielnego obywatela-organizatora życia społecznego i gospodarczego wsi. Realizując obydwa te cele, równorzędnie określone w naczelnym artykule wspomnianej ustawy, szkoły rolnicze przygotowują liczną armję cywilną do tworzenia wewnętrznych gospodarczych i kulturalnych państwowotwórczych wartości.

Ustawa przewiduje, iż sieć ludowych szkół rolniczych ma pokryć państwo w ciągu lat 20, tak, aby każdy powiat posiadał conajmniej 1 męską i 1 żeńską szkołę rolniczą. Zrealizowanie tego planu potrwa zapewne dłużej, obecnie jednak z terenów, któremi rozporządzało państwo w myśl powyższego projektu, wyznaczają się rezerwaty po 33 ha dla męskiej i po 16,5 ha dla żeńskiej szkoły rolniczej.

Dominującym typem, na którym opiera się linja rozwojowa całego polskiego ludowego szkolnictwa rolniczego, jest szkoła o kursie rocznym lub półtorarocznym z własnem gospodarstwem i internatem. Połowę czasu pobytu w szkole uczniowie spędzają w klasie, drugą połowę na odpowiednio zorganizowanej pracy w gospodarstwie szkolnem.

W województwach zachodnich, posiadających wyższy stan kultury rolnej i doskonałe środki komunikacji, utrzymuje się dotąd typ szkoły rolniczej dwuzimowej; większość uczniów dojeżdża codziennie do szkoły. Podstawą praktyki uczniów są gospodarstwa ich rodziców, z któremi personel szkolny nawiązuje kontakt podczas przerwy letniej.

Nadto na terenie Małopolski utrzymały się cztery szkoły, przystosowane do potrzeb średnich i większych warsztatów rolnych, o kursie 3-letnim.

Załączone zestawienie statystyczne wykazuje szybki rozwój szkolnictwa rolniczego. Rozwój ten warunkuje zapewniona ustawowo znaczna finansowa pomoc państwa, które: 1) przekazuje szkołom grunty potrzebne do gospodarstwa, 2) asygnuje na budowę i organizację 75% sum kosztorysowych (w tem 25% bezzwrotnego zasiłku i 50% długoterminowej nisko-procentowej pożyczki), 3) opłaca pobory nauczycieli w gotówce, 4) w miarę potrzeby przyznaje nadto sporadyczne zasiłki.

Nauka w szkołach rolniczych jest bezpłatna, uczniowie pokrywają tylko koszt wyżywienia.

Frekwencja uczniów w szkołach stale wzrasta, co dowodnie wskazuje poniższe zestawienie:

Rok naukowy	Liczba uczniów	Liczba uczniów przeciętnie na szkołę
1925/6	3.444	35
1926/7	4.777	42

Szczególną troską Ministerstwa jest podniesienie poziomu fachowego personelu nauczycielskiego w szkołach rolniczych. W tym celu zorganizowany został w 1926 i 1927 r. dopełniający kurs metodyczno-pedagogiczny dla nauczycieli i nauczycielek ludowych szkół rolniczych. Nadto Ministerstwo subwencjonowało doroczne zjazdy nauczycieli szkół rolniczych w celu omówienia i uzgodnienia metod nauczania oraz zbiorowe wycieczki tychże w celach dydaktycznych. Obecnie organizuje się stały kurs metodyczno-pedagogiczny dla praktykantek nauczycielskich w Sokołówku (pow. ciechanowski) oraz dla personelu szkół męskich w Pszczelinie (pow. błoński).

W 1927 r. opracowane zostały normy wymaganych kwalifikacyj dla personelu nauczycielskiego ludowych szkół rolniczych. Normy te, wydane w formie rozporządzenia Ministra Rolnictwa, posłużą również za podstawę ustalenia w służbie nauczycielstwa, które dotychczas mianowane jest na stanowiska prowizorycznie.

W miesiącach wakacyjnych 1926 i 1927 r. urządzono w szkołach rolniczych praktyki wakacyjne dla słuchaczy i słuchaczek wyższych uczelni rolniczych. W r. 1926 korzystało z praktyk tych 20 osób, w 1927 r. — 26 osób.

Z końcem 1926 oraz początkiem 1927 roku zostały poddane rewizji inwentarze pomocy naukowych oraz internatów w szkołach państwowych. Wszystkim szkołom przyznano na podstawie wyniku tej akcji znaczne kredyty na skompletowanie inwentarza. W zrozumieniu dużej roli radja w dziedzinie popularyzacji wiedzy ogólnej i rolniczej zaopatrzone zostały wszystkie szkoły rolnicze w odpowiednie radja-odbiorniki.

Celem jak najbardziej plastycznego przystosowania indywidualnie każdej szkoły do istotnych potrzeb lokalnych, Ministerstwo przekazało związkom komunalnym względnie izbom rolniczym bezpośrednie prowadzenie szkół, zachowując dla siebie stały ogólny nadzór nad całem szkolnictwem rolniczem. Szkoły państwowe powstają tylko tam, gdzie wymagają tego warunki lokalne.

Pod zarządem Ministerstwa Rolnictwa znajdują się również związane z potrzebami życia wsi zawodowe szkoły ogrodnicze i mleczarskie. Wobec wyjątkowo ważnej roli, jaką dla podniesienia hodowli odgrywa rozwój mleczarstwa w Polsce, Ministerstwo w r. ub. przystąpiło do rozbudowy Państwowej Szkoły Mleczarskiej w Rzeszowie, obecnie zaś przyznało znaczne kredyty Wielkopolskiej Izbie Rolniczej na budowę mleczarni i szkoły mleczarskiej we Wrześni. Po uruchomieniu tej szkoły Ministerstwo przystąpi do organizacji szkoły mleczarskiej w województwach wschodnich.

Poza organizacją niższego szkolnictwa rolniczego działalność Ministerstwa Rolnictwa w dziedzinie szerzenia oświaty rolniczej polega na popieraniu poczynań izb i organizacyj rolniczych w tej mierze, w szczególności na subwencjonowaniu kursów stałych i lotnych, zaopatrywaniu w bibljoteczki kółek rolniczych, organizowaniu odczytów, ustanawianiu stypendjów na specjalizację w kraju i zagranicą.

Zestawienie ogólne szkół rolniczych, ogrodniczych i mleczarskich

Rok	Rolniczych												Ogrodniczych	Mleczarskich	Ogółem ilość szkół rolniczych
	Państwowych		samorządowych						Prywatnych		Razem				
			Sejmikowych		Tymcz. Wydział Samorząd.		Izb Rolniczych								
	męsk.	żeńsk.	męsk.	żeńsk.	męsk.	żeńsk.	męsk.	żeńsk.	męsk.	żeńsk.	męsk.	żeńsk.			
1918	—	—	—	—	—	—	—	—	11	5	11	5	—	—	16
1919	—	—	—	1	—	—	—	—	13	6	13	7	—	—	20
1920	—	1	2	1	4	—	10	2	17	14	33	21	—	—	54
1921	—	1	5	4	3	—	21	1	11	13	40	19	1	—	60
1922	—	1	10	4	3	—	22	2	10	14	45	21	6	1	73
1923	—	1	16	6	3	—	26	2	12	13	57	22	6	1	86
1924	1	1	16	7	3	—	26	3	10	12	56	23	6	1	86
1925	2	1	20	7	5	—	26	4	13	15	66	27	6	1	100
1926	6	2	24	7	5	—	26	4	12	15	73	28	6	1	108
1927	6	3	24	10	6	—	26	4	11	13	74	30	6	1	110

Instytut Naukowy w Puławach.

Instytut Naukowy w Puławach i Oddział jego w Bydgoszczy ma za zadanie prowadzenie prac nad metodyką badań i prac rolniczo-przyrodniczo-badawczych, wymagających głębszego naukowego uzasadnienia, które skutkiem tego nie mogą być podejmowane przez stacje i pola doświadczalne. Zadania te narazie pełniły nasze wyższe uczelnie naukowe, które w pracowniach swych przy odnośnych katedrach narówni z pracami dydaktycznemi prowadziły i prace badawcze i aczkolwiek działalność wyższych uczelni rolniczych chlubnie się zaznaczyła na polu badań teoretyczno-praktycznych i aczkolwiek uczelnie faktycznie stworzyły naukę rolniczą, jednak w miarę rozwoju potrzeb gospodarstwa wiejskiego w dziedzinie doświadczalnictwa i potrzeb zakładów doświadczalnych z zakresu organizacji pracy naukowej, wysunęła się konieczność utworzenia instytutu doświadczalnego o charakterze placówki badawczo-naukowej, posiadającej najwyższy autorytet.

Pierwszy instytut na ziemiach polskich powstał w Bydgoszczy na mocy rozporządzenia Pruskiego Ministra Rolnictwa domen i lasów państwowych z dnia 11. VIII. 1906 r., a w jedenaście lat później, t. j. w roku 1917, został powołany do życia Instytut w Puławach (rozporządzenie c. k. zarządu wojsk. w Polsce Nr. 83, z dn. 26. IX. 1917 r.) a więc w chwili uzyskania niepodległości Polska posiadała już dwa Instytuty Naukowo-Doświadczalne, zorganizowane na modłę europejską, obydwa utrzymywane z funduszów państwowych, rządzące się jednak różnemi statutami, a skutkiem tego prace obu placówek nie były skoordynowane.

Ministerstwo Rolnictwa stanęło na stanowisku konieczności utrzymania obydwóch Instytutów pod warunkiem ścisłego skoordynowania ich działalności.

W związku z powyższem, Ministerstwo Rolnictwa uzyskało zatwierdzenie nowego statutu (Dz. Ust. Nr. 66, 1927 r.), w myśl którego wszystkie państwowe zakłady rolnicze badawczo-naukowe zostały połączone w jeden Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego z siedzibą w Puławach, a więc w obecnej chwili Instytut prowadzi oprócz Centrali w Puławach, oddział w Bydgoszczy, Stację Botaniczno-Rolniczą we Lwowie, Zakład Sadowniczy w Zaleszczykach i Morskie Laboratorjum Rybackie na Helu.

Przez takie połączenie osiągnięte zostało nietylko znaczne zmniejszenie kosztów, lecz również ujednostajnienie planu prac i pewne zespolenie sił naukowo-twórczych.

Stosownie do postanowień statutu Instytut podlega Ministerstwu Rolnictwa, a pozatem władzami jego są:

1) Rada Naukowa, w skład której wchodzą kierownicy wydziałów i działów, oraz pewna ograniczona ilość kierowników poddziałów;

2) Dyrektor Instytutu obierany na 1 rok przez Radę Naukową i zatwierdzany przez Ministerstwo Rolnictwa.

Pozatem w celu utrzymania scisłego związku ze sferami rolniczemi, przy Instytucie utworzone zostało kuratorjum, jako organ opinjodawczy, do którego należy podejmowanie inicjatywy z zakresu zagadnień aktualnych praktycznego rolnictwa, opinjowanie programu prac, projektów, budżetów, oraz stawianie wniosków w sprawach potrzeb Instytutu i jego działów.

Do Kuratorjum wchodzi 6 delegatów Rady Rolniczej oraz Dyrektor Instytutu i przedstawiciele zainteresowanych Ministerstw.

Stosownie do zakresu podejmowanych prac instytut w oddziałach Puławskim i Bydgoskim posiada następujące wydziały: 1) Gleboznawczy, 2) Rolny, 3) Hodowli Roślin, 4) Ochrony roślin, 5) Ogrodniczy, 6) Meljoracyj rolnych, 7) Hodowli zwierząt, 8) Żywienia zwierząt, 9) Rybactwa, 10) Morskie Laboratorjum Rybackie na Helu, 11) Ekonomiki Drobnych Gospodarstw, 12) Higjeny Zwierząt, 13) Zakład produkcji drzewek owocowych i sadzonek wikliny, 14) Zakład produkcji surowic i szczepionek, 15) Stację

Botaniczną we Lwowie ze stacją wysokogórską na Czarnej Horze, 16) Zakład Sadowniczy w Zaleszczykach.

Instytut łącznie ze stacją Botaniczno-Rolniczą i zakładem sadowniczym w Zaleszczykach zatrudnia 66 sił naukowych oraz niezbędną ilość personelu pomocniczego kancelaryjnego i służbowego. Dotacje Skarbu Państwa wynosiły w ostatnich latach około 1.200.000 zł.

Ponieważ Instytut oprócz badań laboratoryjnych ma za zadanie stosowanie zdobyczy nauki dla celów praktycznych, przeto zostało mu przekazane 7 większych państwowych objektów majątkowych o ogólnej powierzchni 2.000 hektarów.

Dorobek Naukowy Instytutu Puławskiego stanowi 7 tomów „Pamiętników", zawierających 102 oryginalne prace naukowe. Oddział Bydgoski specjalnego wydawnictwa dotychczas nie prowadził, prace swe jednak publikował w perjodycznych pismach naukowych i w prasie rolniczej.

Powyższe prace naukowe podejmowane są przez wymienione wyżej wydziały i zakłady, a mianowicie:

Wydział gleboznawczy — znajduje się w Puławach, prowadzi prace związane z poznaniem jak najwszechstronniejszem gleb polskich. Do tych badań należą prace nad kartografją gleb, które są prowadzone w porozumieniu ze związkiem międzynarodowym gleboznawców i mają na celu ujednostajnienie metod przy sporządzaniu mapy gleboznawczej Europy. Za lat parę Wydział spodziewa się wydać szczegółową mapę ziem polskich, obecnie zaś jest już w opracowaniu taka mapa powiatu puławskiego. Dla wykonywania badań terenowych, Wydział posługuje się własnym samochodem i corocznie wykonuje szereg wycieczek według zgóry ustalonego planu. Pozatem wydział pracuje nad ustaleniem nomenklatury gleboznawstwa polskiego, bada krążenie wody w glebie i prowadzi prace nad upożytecznieniem piasków lotnych.

Wydział Rolny w Puławach z działami chemji rolnej i fermentacyjnym w Bydgoszczy — prowadzi badania z zakresu nawożenia i uprawy roli i roślin — tak zapomocą doświadczeń polowych, jak i zapomocą doświadczeń wazonowych. Ponadto prowadzone są prace biochemiczne i metodyczne — jak z zakresu doświadczeń polowych, tak i z zakresu badań laboratoryjnych. Dział chemji rolnej w Bydgoszczy składa się z poddziałów — fermentacyjnego i technologji rolnej. Poddział fermentacyjny prowadzi badania nad fermentacją win owocowych, octu i bada procesy moczenia lnu, ponadto w ostatnich czasach poddział zajmował się sprawą otrzymania gliceryny metodą fermentacyjną.

Poddział technologji rolnej w ostatnich czasach pracował nad zmianami, zachodzącemi w długo przechowywanym azotniaku i prowadził badania nad składem chemicznym grzyba jadalnego w zależności od jego rozwoju. Ponadto prowadzone były studja technologiczne z zakresu przemysłu cukrowniczego i ziemniaczanego.

Wydział Hodowli Roślin w Puławach z ekspozyturą w Bydgoszczy — ma za zadanie tworzenie nowych uszlachetnionych odmian roślin uprawnych i aklimatyzację. Zdobycze praktyczne w tym kierunku są dość duże, wyhodowano nowe odmiany odporne na rdzę żyta, pszenicy i owsa, a pozatem nową odmianę łubinu, dojrzewającą nawet w częściach Polski wysuniętych najdalej na północ, która oprócz tego posiada i tę cenną zaletę, że wydaje prawie o 100% więcej zielonej masy, niż inne odmiany łubinu. Ponadto prowadzona jest przez wydział na szeroką skalę hodowla nasion traw oraz prace nad uszlachetnieniem tymotki, kupkówki i rajgrasu.

Zapoczątkowane zostały prace nad selekcją buraka, ziemniaków, grochu, tytoniu i kukurydzy.

Wydział Ochrony Roślin w Puławach, w Bydgoszczy, oraz we Lwowie przy Stacji Botaniczno-Rolniczej prowadzi badania z zakresu ochrony roślin. Wydział ten rozbija się na dwa poddziały: fitopatologiczny, zajmujący się chorobami roślin i entomologiczny, badający szkodniki zwierzęce tychże roślin uprawnych. Prace badawcze prowadzą się

nad biologją pasorzytów ze świata roślinnego i szkodników ze świata zwierzęcego w celu opracowania sposobów ich zwalczania.

Praktycznem zaś zadaniem wydziału są doświadczenia ze sposobami zwalczania chorób i szkodników i prowadzenie walki w jak najszerszym zakresie, oraz kontrola zdrowotności wszelkich upraw w kraju. Jako przykład nadmienić tu należy, że akcja zwalczania raka ziemniaczanego prowadzona jest pod kierunkiem wydziału ochrony roślin w Bydgoszczy.

Wydział Ogrodniczy w Puławach prowadzi prace badawcze z zakresu warzywnictwa, sadownictwa i kwiaciarstwa. W dziale warzywniczym kładzie się główny nacisk na wychów warzyw wczesnych; praca jest tak zorganizowana, że z inspektów zbiera się około 5—6 plonów na sezon. Ponadto zwrócono uwagę na aklimatyzację całego szeregu warzyw dotychczas w Polsce nieznanych, oraz opracowują się i stosują specjalne metody hodowli poszczególnych warzyw — w ostatnich zaś czasach przystąpiono do hodowli nasion warzyw na szerszą skalę w celu uniezależnienia się od rynków zagranicznych.

Dział sadowniczy prowadzi doświadczenia z nawożeniem i prowadzeniem drzew owocowych oraz zapoczątkował cały szereg prac z zakresu metodyki doświadczalnictwa sadowniczego. W najbliższym czasie projektowane jest założenie czterech sadów doświadczalnych w folwarkach Instytutu na odmiennych typach gleb.

Wydział Meljoracyj Rolnych w Oddziale Bydgoskim prowadzi badania z zakresu odwadniania i irygacji łąk i gruntów ornych. Bada torfowiska i grunta torfowe, oraz pracuje nad prowadzeniem i badaniem deszczowni.

Wydział Hodowli Zwierząt w Puławach opiera swe prace na świeżo założonej stacji zootechnicznej w Borowinie. Stacja ta obejmuje wszystkie działy hodowli oprócz koni, narazie jednak zajmuje się głównie prowadzeniem badań nad hodowlą bydła miejscowej rasy czerwonej z zakresu praw dziedziczności rozmaitych cech gospodarczych, jak mleczności, tłustości mleka i t. d. Niezależnie od tego zapoczątkowane zostały prace porównawczo-badawcze nad kosztami produkowania mleka przez bydło czerwone i nizinne.

W dziedzinie hodowli owiec wydział zapoczątkował prace nad uszlachetnieniem krajowych owiec tatrzańskich i świnarek. Prace te mają pójść w kierunku poprawienia budowy owcy, mleczności i wełny.

Wydział Żywienia Zwierząt w Puławach prowadzi prace w dwóch kierunkach: ściśle naukowym i praktycznym. Obecnie kładziony jest duży nacisk na dokładne badanie pasz w celu stworzenia własnych tablic żywienia, bowiem ogólnie stosowane dotychczas tablice Kelera są do pewnego stopnia już przestarzałe.

W związku z tem prowadzone są badania nietylko nad składem chemicznym pasz, lecz i nad witaminami i enzymami, odgrywającemi, jak wiadomo, b. ważną rolę w procesach żywienia. Szczególną jednak zwrócono uwagę na sposoby przerabiania łubinu na paszę.

Dużym dorobkiem wydziału są prace nad podniesieniem nieśności kur przez zastosowanie racjonalnego żywienia. Dział Morfologji Doświadczalnej prowadzi prace teoretyczne nad dziedzicznością i nad wpływem witamin na budowę tkanek sekrecyjnych (śledziona, wątroba i t. d.), oraz nad zmianami, zachodzącemi w organizmie przy niedostatecznem żywieniu i t. d.

Wydział Rybacki w Bydgoszczy wraz z *Morskiem Laboratorjum Rybackiem* na Helu prowadzi badania z zakresu rybactwa morskiego i śródlądowego. W szczególności zwrócono uwagę na badania o charakterze ekonomicznym z zakresu rybołówstwa morskiego, rzecznego i stawowego oraz handlu rybnego i na sprawę zanieczyszczeń wód przez zakłady przemysłowe.

Wydział ekonomiki drobnych gospodarstw wiejskich powstał dopiero w roku 1926, mieści się narazie w Warszawie w gmachu Ministerstwa Rolnictwa — gromadzi materjały dotyczące organizacji gospodarstw drobnych w celu ustalenia wytycznych, zmierzających do podniesienia tych gospodarstw.

W tym celu Wydział wszedł w porozumienie z 7 organizacjami rolniczemi i 3 Izbami Rolniczemi, które się podjęły prowadzenia rachunkowości w szeregu gospodarstw drobnych. Materjały te są gromadzone również drogą ankietową. Obecnie Wydział przystąpił już do opracowania posiadanego materjału.

Wydział Higjeny Zwierząt w Bydgoszczy oraz Zakład produkcji surowic i szczepionek w Puławach są to działy wzajemnie się uzupełniające, bowiem w Bydgoszczy prowadzone są prace diagnostyczne i kontrola surowic, które dział w Puławach produkuje na szeroką skalę.

Ponadto Wydział zoohigjeny prowadzi obecnie badania nad nosacizną i nad hemoglobinaemją zakaźną u koni. Badań rozpoznawczych w r. b. wykonano 2.346, a badań serologicznych krwi 19.938. Produkcja surowic w zakładzie puławskim prowadzona jest na szeroką skalę, sięga bowiem 6—8.000 litrów rocznie — głównie surowicy przeciwkoróżycowej.

Zakład hodowli drzew i krzewów owocowych i wierzby koszykarskiej prowadzi na bardzo dużą skalę hodowlę dziczek (w 1927 r. wyprodukowano 2 miljony) drzewek owocowych o rocznej produkcji 100.000 szt., oraz plantację koszykarskiej matecznej wikliny, która w ostatnim roku przekroczyła 100 hektarów. Ponadto zakład posiada jedno z większych w Europie salicarjum, składające się z 400 zgórą odmian wikliny, a w r. b. założona została wzorowa moczałka.

Stacja Botaniczno-Rolnicza we Lwowie ze stacją wysokogórską na Czarnej Horze prowadzi następujące działy: a) stację oceny nasion z polem wegetacyjnem w Dublanach, b) stację ochrony roślin i c) stację wysokogórską na połoninie Porzyżewskiej. Stacja oceny nasion zbadała w ostatnim roku sprawozdawczym 6.904 prób rozmaitych nasion, w czem 2.964 prób koniczyn, 1.386 prób zbóż konsumcyjnych i 366 prób nasion drzew leśnych. Pomimo, że rok sprawozdawczy pod względem ilości prób jest rekordowym, ilość prób, która jest spodziewana w r. b., dosięgnie prawdopodobnie 8.000. W poprzednim okresie za rok 1925/26 zbadane zostało zaledwie 2.000 prób, a największa ilość prób, zbadanych przez stację w latach przedwojennych 1913/14 —, wynosiła 3.750. Pozatem stacja prowadzi cały szereg prac metodycznych, a w roku ostatnim na skutek zlecenia Sekcji Botanicznej Związku Rolniczych Zakładów Doświadczalnych opracowała podręcznik z zakresu metodyki oceny nasion. Na polu wegetacyjnem w Dublanach stacja prowadzi badania nad fizjografją zbóż polskich oraz nad aklimatyzacją roślin pastewnych. Działalność działu ochrony roślin przy stacji polegała na rejestracji szkodników i chorób na terenie Małopolski Wschodniej, na prowadzeniu prac badawczych nad biologją szkodników, a zwłaszcza nad niezmiarką i nad gryzoniami, oraz na szerzeniu wiadomości o sposobach zwalczania szkodników i chorób. W związku z tem w r. b. ogłoszono drukiem 5 prac naukowych oraz 9 artykułów popularnych.

Stacja Wysokogórska na Czarnej Horze mogła rozwinąć swą działalność dopiero w roku 1926/27 po wykończeniu budynków, zniszczonych całkowicie podczas wielkiej wojny.

Działalność jej polega na założeniu ogrodu botanicznego, składającego się z roślin pastewnych, przeniesionych z naturalnych stanowisk i prowadzenia stałych obserwacyj nad temi roślinami. Ponadto prowadzi się wysokogórską (1.600 metrów) stację meteorologiczną. Pozatem stacja prowadzi wzorowe gospodarstwo alpejskie na wysokości 1.600 metrów, a niżej na 900 metr. rozmnażalnie traw alpejskich. Nareszcie w r. b. założone zostały na połoninach w 5 rozmaitych punktach doświadczenia zbiorowe ze stosowaniem nawozów sztucznych.

W roku 1926/27 zostały opublikowane następujące prace naukowe:

1) katalog wymienny nasion traw górskich,
2) pewne zagadnienia z ekologji roślin,
3) stężenie jonów wodorowych w glebach połonin pasma Czarnohory.

Zakład Sadownictwa w Zaleszczykach, położony w najcieplejszej okolicy kraju, zajmuje się propagandą upraw południowych roślin, produkcją szkółkarską głównie moreli, brzoskwiń i winorośli, a pozatem kształci młodzież w ogrodnictwie, kładąc główny nacisk na praktykę ogrodniczą i prowadzi pokazową fabryczkę przetworów owocowych. Przeciętnie kształci się w zakładzie 20 młodzieńców. Zakład prowadzi też krótkoterminowe kursy ogrodnicze dla nauczycieli, osadników i miłośników ogrodnictwa.

Od roku bieżącego, na mocy nowego statutu Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego, Zakład Sadowniczy w Zaleszczykach został przyłączony do tegoż Instytutu.

VII.

Państwowy Instytut Meteorologiczny.

Państwowy Instytut Meteorologiczny ma za zadanie prowadzenie badań z zakresu meteorologji i jednoczenie całokształtu państwowej służby meteorologicznej w całej Polsce. Rządzi się statutem uchwalonym przez Sejm w dn. 23 maja 1922 r. (Dz. Ust. Nr. 44 z 1922 r.).

Instytut podlega Ministerstwu Rolnictwa. Władzami Instytutu są: Dyrektor, Wicedyrektor i Kierownicy Wydziałów. Przy instytucie czynna jest Rada Naukowa, w skład której wchodzą przedstawiciele organizacyj, zainteresowanych katedr naukowo-akademickich i zainteresowanych Ministerstw.

Instytut prowadzi następujące Wydziały: 1) Stacyj meteorologicznych, 2) Synoptyczny, 3) Sprawdzań przyrządów, 4) Morski i 5) Aerologiczny Wojskowy.

1) *Wydział Stacyj Meteorologicznych.* Łącznie ze stacjami opadowemi, oraz ze specjalnemi punktami lotniczo-meteorologicznemi, Instytut w obecnej chwili prowadzi obserwację nad elementami pogody w 936 stacjach, dość równomiernie rozsianych po terytorjum Państwa. Zajmuje się zestawieniami otrzymywanego materjału i prowadzi szeroką działalność inspekcyjną. 12 stacyj prowadzi jednocześnie z obserwacjami meteorologicznemi pomiary i obserwacje nad rozwojem główniejszych roślin gospodarczych. Są to stacje przy rolniczych zakładach doświadczalnych. Zaczynając od 1925 r. w porozumieniu z Głównym Urzędem Statystycznym, podjęte zostały na szeroką skalę notowania burz gradowych, które dadzą podstawy dla ustalenia pasów gradowych w Polsce, co jest nieodzowne dla opracowania zasad asekuracji od gradobicia. Ponadto w porozumieniu ze Związkiem Rolniczych Zakładów Doświadczalnych prowadzone są systematyczne obserwacje fenologiczne.

2) *Wydział Synoptyczny.* Utrzymuje stały kontakt zapomocą radjo i telefonu z głównemi obserwatorjami Europy i na podstawie gromadzonych w ten sposób materjałów prowadzi prognozę pogody i wydaje dwa razy dziennie specjalne mapy synoptyczne, a niezależnie od tego wygłasza codzienne komunikaty meteorologiczne przez radjo, zawierające obok przeglądu pogody Europy motywowaną prognozę. Takież komunikaty są podawane systematycznie do pism codziennych.

3) *Wydział sprawdzeń przyrządów* prowadzi stałą kontrolę nad ścisłością przyrządów na stacjach meteorologicznych i ustala niezbędne poprawki oraz opracowuje specjalne metody pomiarowe.

4) *Wydział Morski* prowadzi służbę nad bezpieczeństwem żeglugi i w tym celu posiada na wybrzeżu 9 ostrzegalni burzowych. Ponadto do obowiązków Wydziału należy: sprawdzanie map morskich oraz przyrządów nawigacyjnych (kompasy, sekstanty i t. p.). W ostatnich czasach została zaprowadzona służba lodowa, polegająca narazie na ogłaszaniu przez radjo komunikatów o stanie lodów na morzu, a stanowiąca zaczątek synoptycznej służby lodowej. Wydział Morski Instytutu Meteorologicznego przez szereg

lat znajdował się w Gdańsku, z rozbudową jednak własnego portu w Gdyni został w roku bieżącym przeniesiony do Gdyni, a to w celu uzyskania bezpośredniej łączności Wydziału Morskiego z polskiem wybrzeżem i z polskiemi sferami żeglarskiemi.

5) *Wydział Aerologiczny Wojskowy* ma za zadanie badanie meteorologiczne atmosfery na różnych wysokościach, opracowywanie prognoz lotniczo-meteorologicznych. Opieka meteorologiczna nad lotnictwem polega na wydawaniu stałych (trzy razy dziennie) komunikatów lotniczo-meteorologicznych drogą radjofoniczną w związku z czem opracowano podział Państwa na odpowiednie okręgi. Ponadto stacje meteorologiczne, pracując dla lotnictwa, komunikują swe sprawozdania drogą telefoniczną na lotnisko przed odlotami na każdej linji lotniczej.

W związku z koniecznością zorganizowania przy Instytucie Obserwatorjum Aerologicznego został nabyty w porozumieniu z wojskiem odpowiedni teren w Jabłonnie, na którym obecnie będą prowadzone odpowiednie obserwacje meteorologiczne lotnicze w ścisłej współpracy z wojskowością.

Personel Instytutu Meteorologicznego ogłasza rok rocznie pewną ilość prac naukowych, np. w ostatnim roku ogłoszone zostało 15 prac naukowych większych, około 20 publikacyj drobniejszych. Prace są ogłaszane bądź to w publikacjach własnych, bądź to w innych wydawnictwach naukowych krajowych i zagranicznych. Instytut zatrudnia około 30 pracowników naukowych i odpowiednią ilość personelu pomocniczego i służbowego.

Należy nadmienić, że Instytut łączy całokształt państwowej służby meteorologicznej, w skład której wchodzą obok Państwowego Instytutu Meteorologicznego również Główna Wojskowa Stacja Meteorologiczna, oraz Wydział Lotniczy Ministerstwa Komunikacji — wszystko pod naczelnem naukowem kierownictwem P. I. M.

Dotacje Skarbu Państwa na Instytut wynoszą około 400.000 zł. rocznie, w ostatnim jednak okresie budżetowym w związku z rozbudową Wydziału Morskiego w Gdyni, kredyt na Instytut Meteorologiczny wynosi 500.000 zł.

VIII.

Weterynarja.

W dziedzinie weterynaryjnej działalność Ministerstwa Rolnictwa skierowana była głównie:

1) na akcję opanowania i stłumienia zaraźliwych chorób zwierzęcych,
2) na opracowanie ustaw weterynaryjnych,
3) na wzmożenie eksportu zwierząt i produktów zwierzęcych zagranicę.

Wynik akcji zwalczania chorób zaraźliwych zwierzęcych w latach 1925—1927 przedstawia się następująco:

1) *Zaraza płucna bydła rogatego.*

	Z a p o w i e t r z o n y c h				
	wojew.	powiatów	gmin	miejscow.	zagród
Stan na 1. I. 1925	9	66	250	432	1349
Przybyło w r. 1925	2	25	128	245	794
Pozostało na 1. I. 1926 . .	6	26	61	83	211
Przybyło w r. 1926	1	16	78	153	238
Pozostało na 1. I. 1927 . .	4	12	17	21	44
Przybyło do 31. XII. 1927 .	—	10	40	73	99
Pozostaje na 1. I. 1928 . .	1	2	2	2	2

Ogółem w latach 1925—1927 zarazę płucną notowano w 12 województwach, 117 powiatach, 496 gminach, 903 miejscowościach, 2.435 zagrodach. Wybito i padło z powodu zarazy płucnej w roku 1925 — 24.972 szt. bydła rogatego, w r. 1926 — 8.239 szt. i w r. 1927 — 6.759 sztuk.

W tym okresie zarazę płucną zlikwidowano w 11 województwach, 115 powiatach, 494 gminach, 901 miejscowościach, 2.433 zagrodach.

Na dzień 31 grudnia 1927 roku zarazę płucną notowano tylko w 1 województwie, 2 miejscowościach z ilością 2 zagród zapowietrzonych.

Koszty poniesione przez Skarb Państwa w postaci dopłaty do odszkodowań za wybite bydło wynosiły w r. 1925 za 22.535 szt. zł. 3.088.107,14 gr., a w r. 1926 za 8.059 szt. zł. 1.547.323,13 gr., w r. 1927 — za 6.212 szt. zł. 1.384.948,62.

Cyfry powyższe, jak również stałe zmniejszanie się ilości ujawnionych co miesiąc ognisk zarazy stwierdzają, że zaraza płucna znajduje się obecnie w stadjum końcowej likwidacji.

2) *Nosacizna.*

	Zapowietrzonych				
	wojew.	powiatów	gmin	miejscow.	zagród
Stan na 1. I. 1925 r. . . .	15	61	109	—	131
Ogółem w r. 1925	16	163	527	670	986
Ogółem w r. 1926	16	143	413	571	851

Na dzień 15 stycznia 1928 r. nosaciznę notuje się w 13 województwach, 29 powiatach, 35 gminach, 48 zagrodach.

Z powodu nosacizny w r. 1925 padło 43 konie, zabito na podstawie objawów klinicznych 572 konie i na podstawie wyników badań rozpoznawczych 1.176 koni, ogółem 1.743 konie, w roku 1926 padło 41 koni, zabito na podstawie objawów klinicznych 206 koni i na podstawie wyników badań rozpoznawczych 1.608 koni — ogółem 1.855 koni. W roku 1927 padły z powodu nosacizny 22 konie, zabito na podstawie objawów klinicznych 170 koni i na podstawie wyników badań rozpoznawczych 933 konie — ogółem 1.025 koni. Niezależnie od tego w r. 1926 poddano malleinizacji całe pogłowie koni w 15—20 km. pasie nad granicą wschodnią. Ogółem zmalleinizowano w tym pasie 90.196 koni, wśród których ujawniono 329 koni chorych na nosaciznę. Zwiększenie ilości koni wybitych w r. 1926, w porównaniu z r. 1925, spowodowane zostało ujawnieniem znacznej ilości koni chorych na pograniczu wschodniem.

Wydatki poniesione przez Skarb Państwa i samorządy z tytułu odszkodowań wyniosły w r. 1925 — za 1.608 koni zł. 273.576,09 gr., a w r. 1926 — za 1.476 koni zł. 322.687,68 gr.

3) *Zarazę stadniczą* w r. 1925 notowano w 9 województwach, 30 powiatach, 156 gminach, 523 zagrodach z ilością 7.207 koni chorych i podejrzanych. W r. 1926 ilość zapowietrzonych zagród wynosiła już 947. Celem likwidacji tej zarazy Ministerstwo Rolnictwa, za zgodą Ministerstwa Skarbu, przeprowadziło wykup i zabicie wszystkich klaczy chorych i podejrzanych o chorobę, i w ten sposób zaraza stadnicza została zlikwidowana.

4) *Pryszczyca* w r. 1925 panowała w 16 województwach, 147 powiatach, 754 gminach, 26.628 zagrodach, z ogólną ilością zwierząt dotkniętych pryszczycą 128.555 sztuk, padło 291 sztuk. W r. 1926 było zapowietrzonych pryszczycą 14 województw, 186 powiatów, 3.053 gminy, 42.118 zagród, z ilością 606.000 zwierząt dotkniętych pryszczycą. Padło 4.517 zwierząt.

Na dzień 15 stycznia 1928 r. pryszczycę notuje się w 3 województwach, 11 powiatach, 19 gminach, 293 zagrodach.

5) *Wściekliznę* w r. 1925 notowano w 255 powiatach, 1.721 gminach, 3.457 miejscowościach; w r. 1926 w 254 powiatach, 1.798 gminach, 3.717 miejscowościach. W r. 1925 padło i zabito z powodu wścieklizny 82 konie, 550 szt. bydła rogatego, 15 owiec, 2 kozy, 121 świń, zaś w r. 1926 — 89 koni, 378 szt. bydła, 31 owiec, 7 kóz i 150 świń. W ciągu pierwszych trzech kwartałów r. 1927 — padło i zabito 40 koni, 252 szt. bydła rogatego, 5 kóz i 128 świń.

Na dzień 15 stycznia 1928 roku wściekliznę notuje się w 107 powiatach, 223 gminach i 365 zagrodach.

6) *Wąglik* w r. 1925 notowano w 16 województwach, 132 powiatach, 517 gminach, 944 zagrodach; w r. 1926 — 16 województwach, 136 powiatach, 453 gminach, 881 zagrodach. Padło z powodu wąglika w r. 1925 — 1.078 szt. bydła i koni, 29 owiec, 1 koza i 6 szt. świń, zaś w r. 1926 padło 157 koni, 864 szt. bydła i 30 owiec.

	Zaszczepiono			
	koni	bydła rogatego	owiec i kóz	świń
W 1925 r. ochronnie	1.741	4.048	1.007	2
z konieczności	580	2.957	810	1
leczniczo	10	119	—	—
W 1926 r. ochronnie	1.878	6.607	709	60
z konieczności	2.185	4.975	—	—
leczniczo	53	338	—	—

W drugiej połowie grudnia 1927 r. wąglik notowano w 26 powiatach, 36 gminach, 59 zagrodach.

7) *Różycę świń* w r. 1925 urzędowo notowano w 16 województwach, 182 powiatach, 1.219 gminach, 2.937 zagrodach; w 1926 r. — w 16 województwach, 173 powiatach, 1.311 gminach, 2.365 zagrodach. W r. 1925 padło z powodu różycy: 2.437 świń, a w r. 1926 — 1.739 świń. Z powodu pomoru — zarazy świń padło w r. 1925 — 2.316 świń, a w r. 1926 — 1.199 świń.

W r. 1925/26 zaszczepiono:

	W roku 1925 zaszczepiono			W roku 1926 zaszczepiono		
	ochronnie	z konieczności	leczniczo	ochronnie	z konieczności	leczniczo
Przeciw różycy . .	423.703	40.240	10.833	462.398	25.507	9.019
Przeciw pomorowi .	72	43	355	3.259	4.556	570

W drugiej połowie grudnia 1927 r. różycę notuje się w 14 województwach, 32 powiatach, 44 gminach i 89 zagrodach; pomór-zarazę świń: w 11 województwach, 33 powiatach, 119 gminach i 771 zagrodach.

Opanowanie zaraźliwych chorób zwierzęcych umożliwiło znaczne zmniejszenie sum preliminowanych na wypłatę odszkodowań i zapomóg za zwierzęta padłe i zabite, co uwidacznia następujące zestawienie:

rok	preliminowano
1925	— zł. 7.151.500
1926	— „ 4.000.000
1927/8	— „ 1.910.000

Wejście w życie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 sierpnia 1927 roku o zwalczaniu zaraźliwych chorób zwierzęcych (Dz. Ust. R. P. Nr. 77, poz. 673), normującego zwalczanie tychże chorób w sposób jednolity dla całego obszaru państwa, w znacznym stopniu ułatwi i usprawni prowadzenie akcji przeciw chorobom zaraźliwym zwierzęcym.

Rozporządzenie to wchodzi w życie z dniem 1 kwietnia 1928 r. i z tą chwilą sprawa zwalczania chorób zaraźliwych zwierzęcych zostanie jednolicie uregulowana na obszarze całego Państwa. Przepisy wykonawcze do tego rozporządzenia znajdują się w opracowaniu i są na ukończeniu.

Oprócz tego Ministerstwo opracowuje:

Projekt rozporządzenia o wykonaniu podkownictwa, który po zasięgnięciu opinji wojewodów i zainteresowanych organizacyj odesłano już do uzgodnienia z władzami centralnemi.

Projekt rozporządzenia o badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa, oparty na zasadach, przyjętych przez Państwową Radę Rolniczą i obecnie rozesłany do opinji wojewodom i organizacjom hodowlanym, rolniczym i weterynaryjnym.

W związku z nowem prawem materjalnem o zwalczaniu chorób zaraźliwych, zaszła potrzeba uporządkowania państwowej służby weterynaryjnej. W tym celu opracowano:

1) Projekt rozporządzenia o uposażeniu jednolitem na obszarze całego Państwa i dostosowanem do warunków życia gospodarczego R. P.

2) Przepisy o praktycznym egzaminie dla państwowych lekarzy weterynaryjnych. Państwowi lekarze weterynaryjni posiadają w większości wypadków jedynie wykształcenie fachowe, aby jednakże w tej dziedzinie administracji państwowej mieć personel nietylko fachowo, ale i administracyjnie wykształcony, wprowadzono służbę przygotowawczą dla kandydatów na państwowych lekarzy weterynaryjnych, oraz egzaminy, stosownie do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 17. III. 1926 r. o ustaleniu wymagań od kandydatów na stanowiska urzędników kategorji I w państwowej służbie weterynaryjnej (Dz. U. Nr. 30, poz. 187).

Prace Ministerstwa Rolnictwa w dziedzinie wzmożenia eksportu zwierząt i produktów pochodzenia zwierzęcego polegały na:

a) Wprowadzeniu w życie konwencji weterynaryjnej, zawartej między Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką, jako załącznik do konwencji handlowej, ogłoszonej d. 6. XI. 1926 r. (Dz. U. Nr. 111). Konwencja ta reguluje eksport do i przez

Czechosłowację, otwiera dla Polski rynki zbytu dla zwierząt i produktów zwierzęcych i zapewnia przodujące stanowisko państwa eksportującego.

b) Poddanie szczegółowej rewizji, w porozumieniu z Ministerstwem Komunikacji, wszystkich stacyj kolejowych, w szczególności położonych na obszarze b. zaboru rosyjskiego, pod względem urządzeń i możności przeprowadzenia oczyszczenia i odkażenia ramp oraz urządzeń służących do załadunku zwierząt. W miarę możności kredytowych wszystkie stacje kolejowe uporządkowują się według kolejności, w celu utworzenia możności ładowania zwierząt na każdej stacji kolejowej, w interesie rozwoju obrotu zwierzętami i stosownie do potrzeb eksportowych.

c) Uregulowanie i popieranie eksportu bekonów do Anglji według przepisów, wydanych przez Rząd angielski,

d) Uregulowanie eksportu mięsa do Szwecji. W tym celu zostały uzgodnione warunki sanitarno-weterynaryjne z Rządem szwedzkim.

IX.

Kredyt rolniczy.

Jednem z pierwszorzędnych zadań Rządu obecnego była i jest odbudowa kredytu. Zwłaszcza stosunki w zakresie kredytu dla rolnictwa wymagały natychmiastowej interwencji Rządu, dział ten bowiem był w latach poprzednich szczególnie zaniedbany.

Z kredytem rolniczym łączy się ściśle nietylko sprawa produkcji rolnej, lecz również cały szereg zagadnień gospodarczych pochodnych, ogólno-państwowego znaczenia.

Sprawa kredytu krótkoterminowego i długoterminowego, dla większych i mniejszych gospodarstw — wymaga możliwie szybkiego rozwiązania. Lichwa na wsi panowała nie w mniejszym, stopniu niż w miastach i zagrażała ruiną gospodarstwom rolnym, hamując rozwój produkcji, niszcząc akcję oszczędności i odcinając wieś od rynku artykułów przemysłowych. Wpływ opłakanych stosunków kredytowych na wsi odbił się również w rosnącej liczbie bezrobotnych przemysłowych i ciężkiej sytuacji ludności miejskiej.

Rząd zdawał sobie sprawę, że uregulowanie stosunków kredytowych wymaga dłuższego czasu i że środki rozporządzalne nie rozwiążą natychmiast zagadnienia. To też niezależnie od uruchomienia znacznie większych kredytów, niż w latach poprzednich, niezbędna była rewizja zasad polityki gospodarczej Państwa w stosunku do cen ziemiopłodów, która to polityka skierowana przez poprzednie Rządy na zniżkę cen, w rezultacie okazała się zgubną nietylko dla rolnictwa, lecz i dla całego życia gospodarczego Polski. Polityka ta była przyczyną ciężkiego położenia wsi, a w rezultatach swych odbiła się na przemyśle i ludności miejskiej, kończąc się ogólną katastrofą gospodarczą w 1925/26 r.

Od maja 1926 r. Rząd zmienił politykę w stosunku do rolnictwa, co było jedną z głównych przyczyn znacznej poprawy stanu finansowego wsi, wzmożenia dochodów skarbu, zmniejszenia liczby bezrobotnych i ożywienia w przemyśle.

Pieniądz, który wpływał do wsi bądź to ze sprzedaży artykułów rolnych, bądź to z tytułu kredytów, spowodował nietylko wzrost kultury rolnej, który uwidoczniony został już w następnych zbiorach 1927 r., znacznie lepszych od poprzednich, pomimo niekorzystnych warunków atmosferycznych wiosną 1927 r., lecz pieniądz ten wracał z powrotem ze wsi do miast, stwarzając nowe źródło dochodu ludności miejskiej i robotników przemysłowych, zasilał również kasy państwowe i powodował stopniowy wzrost oszczędności oraz odbudowę kredytu. Z zestawienia niżej podanego wynika, że w zakresie samego kredytu bankowego rolnictwo otrzymało przeszło 100% więcej w r. 1926, niżeli w r. 1925 i że w dalszym ciągu kredyty te wzrastają.

Kredyty udzielone przez Państwowy Bank Rolny.

	W latach		
	w 1925 r.	w 1926 r.	w 1927 r.
	w tysiącach złotych		
I. Bezpośrednio rolnikom	4.567	12.141	10,970
II. Spółdzielniom:			
a) kredytowym	16.879	15.976	49.617
b) rolniczo-handlowym	9.452	10.005	12.058
c) spożywczym	—	795	992
d) mleczarskim	—	2 .784	2.058
e) innym	220	253	384
III. Instytucjom komunalnym:			
a) Wydziałom powiatowym	3.459	2.680	6.511
b) powiatowym i miejsk. kasom oszczędnościow.	1.120	1.602	8.829
c) gminnym kasom pożyczk.-oszczędnościow.. .	222	1.413	7.706
IV. Przedsiębiorstwom spółdzielczym rolniczo-handl. i roln.-przemysł.:			
a) nasiennictwa i ogrodnictwa	2.903	8.026	4.218
b) handlu ziemiopłodami	2.650	8.994	8.657
c) maszyn i narzędzi rolniczych	437	623	188
d) handlu nawozami sztucznemi	—	14.366	3.150
e) meljoracji	—	2.963	2.174
f) hodowli i eksportu ryb, bydła i trzody . .	—	2.433	207
g) produkcji przetw. owocowych	—	—	674
h) przetworów lnu i oleju lnian.	—	325	375
i) innych	1.665	435	1.195
V. Społecznym instytucjom kultury rolniczej: .			
a) towarzystwa i związki kółek rolniczych . .	156	—	1.205
b) towarzystwa i kółka roln. związku osadnik.	—	1.971	—
c) fermy wzorowe i ogniska kultury rolnej . .	—	273	125
d) inne	102	17	347
Łączna suma . . .	43.832	88.075	121.640
VI. Rolnicy: pożyczki przejściowe dłużej terminowe	—	—	1.512
Razem . . .			123.152

Kredyty udzielone rolnikom bezpośrednio przez Bank Gospodarstwa Krajowego:

w r. 1925 — 16.300.000
,, ,, 1926 — 14.700.000
,, ,, 1927 — 30.700.000

Oprócz powyższego kredytu, Bank Gospodarstwa Krajowego udziela kredytu na handel zbożowy. Kredyt ten w r. 1926 był udzielony w wysokości 46.437.000 zł., obecnie suma obdłużenia z obydwóch kredytów na 31 sierpnia r. b. wynosiła 108.390.000 zł.

W r. 1927 kredyty te rosły w sposób następujący:

na 31 stycznia	wynosił on	64.393	tys. zł.
„ 28 lutego	„ „	71.522	„ „
„ 31 marca	„ „	81.467	„ „
„ 30 kwietnia	„ „	87.331	„ „
„ 31 maja	„ „	91.919	„ „
„ 30 czerwca	„ „	93.036	„ „
„ 31 lipca	„ „	101.739	„ „
„ 31 sierpnia	„ „	108.390	„ „
„ 30 września	„ „	107.927	„ „
„ 31 października	„ „	103.020	„ „
„ 30 listopada	„ „	103.983	„ „
„ 31 grudnia	„ „	96.280	„ „

Kredyty udzielone przez Bank Polski:

w r. 1925	—	97.460	tys. zł.
„ „ 1926	—	143.529	„ „
„ „ 1927	—	164.114	„ „

X.

Meljoracje rolne.

Akcja Ministerstwa Rolnictwa w dziedzinie wzmożenia ruchu meljoracyjnego, wyrażająca się zwiększeniem kredytów na fundusz meljoracyj rolnych z 1.928.913 zł. w 1925 r. na 7.300.000 w 1926 r. i 7.560.000 w 1927 r., spotkała się ze zrozumieniem społeczeństwa. Ilość zawiązanych spółek wodnych w omawianym okresie znacznie wzrosła.

Na terenie całego Państwa powstało:

do końca 1925 r.	—	68	spółek wodnych
„ „ 1926 „	—	143	„ „
„ „ 1927 „	—	453	„ „

Ażeby wyszkolić niezbędną ilość sił fachowych, Ministerstwo Rolnictwa asygnowało subwencję na kursa techników i dozorców meljoracyjnych oraz na stypendja dla studentów wyższych uczelni. Ze środków M-stwa utrzymywani są również instruktorzy, mający za zadanie organizowanie spółek wodnych i szerzenie wśród rolników zrozumienia potrzeby meljoracji. Meljoracja gruntów na szerszą skalę wymaga szczególniej uwagi samorządów terytorjalnych, które mają obecnie warunki do uruchomienia na ten cel kredytu długoterminowego.

Celem przygotowania szerszej akcji odwodnienia Polesia, założona została stacja doświadczalna w Sarnach, której zadaniem jest badanie naukowe torfowisk. Wyniki dotychczasowych prac na osuszonych błotach dały pozytywne rezultaty, które pobudzają okoliczną ludność do zawiązywania spółek wodnych i prowadzenia racjonalnej gospodarki. Stacja prowadzi również badania w zakresie hodowlanym w celu racjonalnego zużycia pasz z osuszonych terenów.

Z uwagi na ogrom zadania i odrębne warunki zmeljorowania Polesia, Ministerstwo zainicjowało powołanie jednego centralnego urzędu do spraw meljoracji Polesia.

Poza ułatwieniami technicznemi, Ministerstwo nie ustaje w usiłowaniach znalezienia jak najszerszych źródeł kredytu długoterminowego, od czego przedewszystkiem zależy tempo prac meljoracyjnych.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje w dziedzinie meljoracji rolnych akcja sejmiku radomskiego. Sejmik Powiatu Radomskiego zajął się sprawą przeprowadzenia meljoracji gruntów powiatu. Początkowo zamierzano to uskutecznić jako przedsięwzięcie

sejmikowe, po konferencjach jednak z fachowcami uznano za najodpowiedniejszy sposób zawiązanie jednej spółki, obejmującej cały powiat. Pod tym względem spółka radomska przedstawia odrębny typ spółki wodnej. Podczas gdy naogół dotychczas tworzą się spółki niewielkie, obejmujące do kilkuset hektarów gruntów, a te dopiero łączą się na terenie powiatu dla obrony wspólnych interesów w związki okręgowe, — tutaj zawiązała się odrazu wielka spółka, obejmująca cały powiat, mająca za zadanie, prócz przeprowadzenia szczegółowych meljoracyj gruntów, również częściową regulację rzek Kobylanki i Oronki wraz z odwodnieniem ich dolin.

Spółka nosi nazwę: „Spółka wodna dla meljoracji szczegółowej gruntów w powiecie radomskim".

Co do podstaw prawnych, spółka zawiązana została zgodnie z ustawą wodną z dn. 19. IX. 1922 r., jednakże nie na podstawie planów szczegółowych, jak to się dzieje z większością spółek, a na podstawie planów generalnych, co przyśpieszyło znacznie zawiązanie spółki.

Dotychczas zgłosiło się na członków 1.496 osób z około 13.000 ha gruntów. Opracowano projekty dla 8.920 ha (8.564 ha projekty ogólne, 356 ha — szczegółowe). Koszty meljoracji tego obszaru (8.920 ha) wynosić mają około 6.429.000 zł., t. zn. przeciętnie po 750 zł. na 1 ha.

W sprawie sfinansowania tego przedsięwzięcia, prowadzone były rokowania o uzyskanie pożyczki zagranicznej pod gwarancją Banku Gospodarstwa Krajowego, dotychczas jednak nie doprowadziły do konkretnych rezultatów. Tymczasowo Bank Gosp. Kraj. udzielił Sejmikowi kredytu w kwocie 100.000 zł. na koszty związane z opracowaniem projektu i zawiązaniem spółki oraz pokrył całą sumę dotychczasowego zapotrzebowania Spółki na rozpoczęcie robót w wysokości 700.000 zł.

XI.

Nawozy sztuczne.

W ciągu 1927 r. notuje się wybitne powiększenie zużycia nawozów sztucznych. Dla ilustracji niech posłużą następujące cyfry:

	1925 r.	1926 r.	1927 r.
	w tonnach		
Fosforowe:			
Superfosfaty	184,7	155,5	231
Żużle Thomasa	123,8	138,7	161,2
Mączka kostna odklej.	7,6	8,5	—
Azotowe:			
Azotniak	73,5	110,6	140
Siarczan i azotan amonu	12,8	18,8	10
Saletra	62,3	23,9	33,9
Mączki różne	3,1	3,8	—
Potasowe:			
Sole potasowe	242,9	220,7	263,2
Ogółem	712,7	680,5	839,3

Zużycie nawozów niewątpliwie w dalszym ciągu będzie rosło. To też Rząd, poza uruchomieniem kredytów nawozowych, zwraca szczególną uwagę na wyzyskanie naturalnych bogactw nawozowych w Kałuszu i Stebniku oraz w szybkiem tempie przeprowadza budowę nowej fabryki związków azotowych, mającej podwoić produkcję zakładów w Chorzowie na potrzeby rolnictwa.

Jednem z pilniejszych zadań jest możliwe ujednostajnienie cen nawozów sztucznych na terenie Państwa, niezależnie od odległości,dzielącej odbiorców od źródeł produkcji.

XII.

Doświadczalnictwo i akcja pokazowa.

Pomyślny rozwój rolnictwa, a w szczególności podniesienie produkcji rolnej, w znacznej mierze zależy od akcji doświadczalnej naukowej i pokazowej, racjonalnie zorganizowanej i dostosowanej do miejscowych warunków.

Przy rozbudowie akcji doświadczalnej, Ministerstwo Rolnictwa stanęło na tem stanowisku, iż akcję tę winny prowadzić organizacje społeczno-rolnicze, nie zaś organy rządowe i w swoim zakresie działania pozostawiło jedynie Instytuty naukowo-doświadczalne i zakłady doświadczalne przy wyższych uczelniach rolniczych. Instytutów Naukowych po ostatecznej organizacji, dokonanej w ostatnich latach, pozostało dwa. Jest to: Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach oraz Instytut Meteorologiczny w Warszawie.

Pozatem, wszystkie instytucje doświadczalno-naukowe, w liczbie około 30, są prowadzone przez organizacje społeczno-rolnicze, Izby rolnicze, oraz samorządy terytorjalne, przy wydatnem poparciu finansowem Ministerstwa Rolnictwa. Przy rozbudowie akcji doświadczalno-naukowej w latach 1926/27 zwrócono szczególną uwagę na rozbudowę doświadczalnictwa w Małopolsce i w woj. wschodnich, czego konsekwencją było powstanie pól doświadczalnych w Łucku i w Chełmie, zakładów doświadczalnych w Kleczy Górnej w Małopolsce oraz uruchomienie zakładów doświadczalnych w Hanusowszczyźnie w pow. nieświeskim, w Łazdunach w pow. wołożyńskim i Zagrobeli w pow. tarnopolskim.

Jak już zaznaczono, poza zakładami rządowemi Ministerstwo Rolnictwa czuwa nad rozbudową zakładów doświadczalnych, prowadzonych przez organizacje rolnicze społeczne i komunalne. Środki na utrzymanie tych zakładów składają się głównie z subwencyj Ministerstwa, z dochodów ze sprzedaży ziemiopłodów i z subwencyj od sejmików, przyczem współudział Rządu (w drodze subwencji) w utrzymaniu tych zakładów doświadczalnych wynosi około 50%.

Realne korzyści uzyskane przez nasze rolnictwo, dzięki zakładom doświadczalnym, są b. znaczne, bowiem znaczny rozrost konsumcji w Polsce nawozów sztucznych, rozpowszechnienie nawozów zielonych, wprowadzenie wysokoplennych odmian roślin uprawnych, są bezpośredniemi wynikami prac zakładów doświadczalnych. W ostatnich dwóch latach, na skutek inicjatywy Ministerstwa, znacznie pogłębione zostały badania nad uprawą roli i nad płodozmianami, bowiem do tego czasu doświadczenia w tym zakresie prowadzone były w stosunkowo szczupłych rozmiarach. Ponadto, na wyraźne żądanie Ministerstwa zapoczątkowane zostały doświadczenia nad uprawą i nawożeniem chmielu i lnu.

Podjęta została na szeroką skalę akcja doświadczeń ze stosowaniem fosforytów krajowych i badań złóż fosforytowych oraz nad systemem Lossowa i t. d.

W związku z powyższem, powiększone zostały znacznie subwencje państwowe na akcję doświadczalną, prowadzoną przez społeczeństwo, jak to widać z poniższego zestawienia:

r. 1925 — 400.000 zł.
„ 1926 — 600.000 „
„ 1927 — 750.000 „

Tu należy podnieść tę okoliczność, że w ostatnich dwóch latach zostały przeznaczone znaczniejsze kredyty na potrzeby inwestycyjne zakładów doświadczalnych, co pozwoliło na znaczne pogłębienie prac badawczych i rozszerzenie programu.

Rozbudowa doświadczalnictwa i rozmieszczenie zakładów doświadczalnych na terenie Polski jest ściśle dostosowywane do ogólnego planu opracowanego przez Ministerstwo, który przewiduje, iż kraj nasz musi posiadać, stosownie do rozmaitych warunków przyrodniczych i ekonomicznych, następującą ilość zakładów doświadczalnych:

1) województwa centralne	5	stacyj	i	20	pól dośw.
2) Małopolska	3	stacje	i	15	„ „
3) Wojew. zachodnie	3	„	„	5	„ „
4) Wojew. wschodnie	2	„	„	10	„ „
Razem	13	stacyj	i	50	pól dośw.

Powyższy plan jednak, wobec braku środków i wykwalifikowanego personelu, może być realizowany jedynie stopniowo. Oprócz doświadczeń prowadzonych przez stałe zakłady doświadczalne, cały szereg organizacyj rolniczych prowadzi w gospodarstwach praktycznych tak zwane doświadczenia zbiorowe.

Ze względu na cel, doświadczenia te należy podzielić na następujące 3 grupy:

1) Mające na celu sprawdzenie (skorygowanie) wyników otrzymanych przez zakłady doświadczalne w lokalnych warunkach gospodarstwa praktycznego.

2) Mające na celu samodzielne prace badawcze dla zagadnień mniej skomplikowanych.

3) Mające na celu demonstracje (pokaz) wyprodukowanych odmian lub nawozów sztucznych.

Doświadczenia te są prowadzone przez koła doświadczalne, których obecnie w Polsce posiadamy 23.

Rozwój tej akcji uwidacznia się w następującem zestawieniu:

Założono w Polsce doświadczeń i pokazów nawozowych i odmianowych:

w 1925 r. — 4.935
„ 1926 „ — 6.121
„ 1927 „ około 8.000

Ponieważ akcja pokazowa obejmuje szerokie masy, które niezawsze są uposażone w niezbędne środki produkcji, przeto należało ją połączyć z akcją zaopatrywania rolników w nasiona wypróbowanych odmian, doborowy inwentarz, drzewka owocowe i t. p. Zadania te spełniają fermy powiatowe, dla których Ministerstwo Rolnictwa zarezerwowało cały szereg objektów majątkowych, wydzierżawiając je zainteresowanym organizacjom na ulgowych warunkach.

Główne zadania ferm są następujące:

1) reprodukowanie nasion szlachetnych odmian oryginalnych i planowe rozpowszechnianie tych odmian.

2) utrzymywanie znacznej ilości rozpłodników o jednolitym obranym kierunku i prowadzenie punktów kopulacyjnych,

3) zakładanie szkółek drzew owocowych i produkowanie nasion warzywnych lub organizowanie zbiorowego zakupu tych nasion,

4) oddziaływanie oświatowe drogą pokazów i kursów,

5) inicjowanie i organizowanie przerobu produktów rolnych i organizowanie spółdzielczego zbytu.

Dotychczas na fermy wydzierżawiono kilkadziesiąt objektów — lecz większość ferm znajduje się w stadjum organizacji i zorganizowanych ferm posiadamy zaledwie dwadzieścia kilka.

Tem niemniej świadczenia okazywane przez fermy miejscowej ludności rolniczej są już obecnie dość znaczne, gdyż w r. 1926 fermy rozsprzedały około 8.000 centn. zbóż siewnych i sadzeniaków, a dla rozpłodników zwierzęcych (ogierów i buhai) odnotowano 2.000 stanowień.

W celu skoordynowania działalności poszczególnych zakładów doświadczalnych został powołany do życia Związek Rolniczych Zakładów Doświadczalnych Rzeczypospolitej Polskiej, którego zadaniem jest:

1) praca nad organizacją i skoordynowaniem akcji doświadczalno-rolniczej i kontrolnej w Polsce,

2) reprezentowanie akcji doświadczalnej wobec Rządu i społeczeństwa,

3) wspólna praca zakładów doświadczalnych i kontrolnych nad ujednostajnieniem badań i rozwoju akcji doświadczalnej w kraju.

Do Związku przystąpiło już około 50 członków w charakterze przedstawicieli zakładów i organizacyj doświadczalnych, lub katedr uczelni rolniczych.

Zaznaczyć należy, że Związek Zakładów Doświadczalnych powstał na skutek inicjatywy Ministerstwa, które pragnęło w nim widzieć, narówni z instytutem naukowym, organ uposażony w najwyższy autorytet fachowy.

XIII.

Produkcja zbożowa.

Zarówno rok 1926, jak i 1927, nie odznaczały się sprzyjającemi dla produkcji rolnej warunkami atmosferycznemi. — Nadmierne opady wiosną i niska temperatura w czasie kwitnięcia i dojrzewania zbóż w obu tych latach opóźniały roboty polne i wegetację. To też urodzaj 1926 r. wypadł średnio i Rząd zdawał sobie sprawę, że niezbędny jest wielki wysiłek rolnictwa i konieczne nakłady w celu podniesienia produkcji rolnej i zabezpieczenia na następne lata minimum produkcji.

Zasadniczym momentem, na który zwrócono szczególną uwagę, są: opłacalność produkcji, dostarczanie środków produkcji, przedewszystkiem nawozów sztucznych, odbudowa kredytu rolniczego, organizacja zbytu płodów rolnych, meljoracje i szerzenie wiedzy rolniczej.

We wszystkich wymienionych zakresach jest do zanotowania niewątpliwy i silny postęp, który uwydatnia się w cyfrach zużycia nawozów sztucznych, ilości nowozałożonych mleczarń i spółdzielni rolniczo-handlowych, spółek wodnych i zapotrzebowania na instruktorów rolniczych. Niewątpliwie lepszy urodzaj w 1927 r. w porównaniu z poprzednim rokiem, pomimo niekorzystnych warunków atmosferycznych, przypisać należy w wielkim stopniu intensywniejszej uprawie gleby, umożliwionej polityką gospodarczą Rządu w stosunku do rolnictwa.

Załączona tablica ilustruje produkcję zbożową Polski w ciągu ostatnich 5 lat według poszczególnych województw oraz średnią wydajność z hektara. Podana również jest tablica średniej produkcji na 1 mieszkańca według województw oraz tablica, wykazująca udział mniejszej i większej własności w produkcji i obrocie zbożowym.

Produkcja zbóż i ziemniaków w okresie 1922/23—1926/27.

	PSZENICA					
	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Powierzchnia obsiewu w ha						
Polska	1.041.614	1.017.365	1.072.949	1.093.653	1.100.440	1.139.000
Warszawa	100.738	101.418	100.320	111.764	107.870	116.000
Łódź	620.123	60.145	60.369	64.273	63.570	64.000
Kielce	85.875	85.876	84.751	84.953	86.490	89.000
Lublin	131.932	132.486	140.755	146.140	146.820	150.000
Białystok	22.957	23.554	24.155	25.376	25.310	25.000
Wilno	12.062	12.503	10.054	10.503	10.360	11.000
Nowogródek	5.536	5.970	6.704	6.866	6.980	7.000
Polesie	5.006	5.261	6.857	7.164	7.100	7.000
Wołyń	82.573	86.304	96.154	99.528	98.980	104.000
Poznań	64.031	64.203	64.240	69.319	70.490	72.000
Pomorze	26.041	26.082	26.871	29.156	28.770	30.000
Śląsk	2.708	7.440	7.362	7.367	7.490	7.000
Kraków	96.594	90.145	89.162	89.854	87.280	89.000
Lwów	159.157	147.229	155.795	152.547	156.740	161.000
Stanisławów	64.320	53.449	61.352	55.553	58.400	60.000
Tarnopol	121.961	115.300	138.048	133.290	137.790	147.000
Zbiór w kwintalach						
Polska	11.533.422	13.535.702	8.844.460	15.762.008	12.813.161	14.759.000
Warszawa	920.476	1.581.708	1.285.642	1.934.453	1.432.324	1.715.000
Łódź	671.215	1.033.389	743.015	1.097.428	825.911	852.000
Kielce	937.483	1.141.890	635.318	1.283.139	1.090.352	1.142.000
Lublin	1.511.554	1.965.670	1.246.362	2.274.941	1.900.336	1.935.000
Białystok	236.726	340.136	243.150	347.526	308.529	320.000
Wilno	85.207	106.268	69.823	94.088	78.369	99.000
Nowogródek	57.321	67.231	52.468	78.247	70.552	76.000
Polesie	41.865	48.499	43.902	64.881	64.023	68.000
Wołyń	989.025	996.025	764.834	1.269.259	941.105	1.413.000
Poznań	1.042.947	1.203.075	1.137.329	1.484.153	1.264.496	1.350.000
Pomorze	388.446	473.163	465.898	628.143	423.585	550.000
Śląsk	42.719	104.954	70.653	118.568	86.514	105.000
Kraków	949.742	884.340	432.248	1.006.130	779.614	819.000
Lwów	1.648.999	1.606.896	734.071	1.780.520	1.500.540	1.654.000
Stanisławów	663.338	550.342	222.328	613.110	618.268	760.000
Tarnopol	1.346.359	1.432.116	697.419	1.687.557	1.428.643	1.901.000
Plon z 1 ha w q = 11,7						
Polska	11,1	13,3	8,2	14,4	11,6	13,0
Warszawa	9,1	15,6	12,8	17,3	13,3	14,8
Łódź	11,2	17,2	12,3	17,1	13,0	13,4
Kielce	10,9	13,3	7,5	15,1	12,6	12,9
Lublin	11,5	14,8	8,9	15,6	12,9	12,9
Białystok	10,3	14,4	10,1	13,7	12,2	12,6
Wilno	7,1	8,5	6,9	9,0	7,6	9,3
Nowogródek	10,4	11,3	7,8	11,4	10,1	11,0
Polesie	8,4	9,2	6,4	9,1	9,0	9,3
Wołyń	12,0	11,5	8,0	12,8	9,5	13,5
Poznań	16,3	18,7	17,7	21,4	17,9	18,8
Pomorze	14,9	18,1	17,3	20,4	14,7	18,4
Śląsk	15,8	14,1	9,6	16,1	11,6	14,1
Kraków	9,8	9,8	4,8	11,2	8,9	9,2
Lwów	10,3	10,9	4,7	11,7	9,6	10,3
Stanisławów	10,3	10,3	3,6	11,0	10,6	12,6
Tarnopol	11,0	12,4	5,1	12,7	10,4	13,0

	ŻYTO					
	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Powierzchnia obsiewu w ha						
Polska	4.542.531	4.644.768	4.417.148	4.903.901	4.830.840	4.889.000
Warszawa	566.622	579.460	522.709	592.373	561.070	584.000
Łódź	421.631	424.862	370.503	432.364	420.650	418.000
Kielce	380.347	384.429	352.815	386.523	383.940	380.000
Lublin	408.376	413.495	379.678	430.145	419.510	420.000
Białystok	336.425	354.678	353.478	373.663	376.770	381.000
Wilno	304.846	329.101	349.142	370.832	358.530	370.000
Nowogródek	180.487	201.737	224.952	232.977	233.920	229.000
Polesie	133.379	146.322	168.749	184.706	193.300	199.000
Wołyń	293.772	307.864	349.382	362.920	354.500	360.000
Poznań	588.867	594.777	557.524	603.466	605.460	584.000
Pomorze	273.062	273.227	214.684	273.523	271.980	275.000
Śląsk	8.462	47.186	33.836	47.434	46.780	47.000
Kraków	168.251	159.852	120.914	163.138	158.280	163.000
Lwów	258.021	236.456	203.721	245.407	245.120	255.000
Stanisławów	76.150	57.351	64.746	59.188	60.150	68.000
Tarnopol	143.816	133.971	150.315	145.242	140.880	156.000
Zbiór w kwintalach						
Polska	50.135.340	59.623.876	36.548.193	65.385.390	50.114.261	56.884.000
Warszawa	5.553.833	8.183.501	4.682.666	8.520.744	5.953.877	7.664.000
Łódź	4.858.001	6.023.673	3.048.054	5.952.998	4.560.826	4.715.000
Kielce	3.690.946	4.997.509	2.823.439	5.065.384	4.173.728	4.158.000
Lublin	4.519.705	5.529.157	3.070.282	5.746.087	5.025.877	4.716.000
Białystok	3.363.748	4.533.134	2.791.885	4.528.573	4.006.355	4.392.000
Wilno	2.108.396	2.474.205	2.076.702	3.069.570	1.983.938	2.835.000
Nowogródek	1.513.448	2.006.454	1.501.254	2.354.174	1.879.643	2.110.000
Polesie	1.256.220	1.494.734	1.192.141	2.004.290	1.652.612	1.969.000
Wołyń	3.420.153	3.319.064	2.193.484	4.362.361	3.079.531	4.147.000
Poznań	8.793.340	9.888.876	7.892.638	10.650.340	8.287.534	8.851.000
Pomorze	3.665.867	3.977.401	2.302.337	4.532.864	3.199.365	3.759.000
Śląsk	114.134	660.528	307.113	801.192	615.440	709.000
Kraków	1.776.158	1.681.202	599.872	2.018.528	1.490.666	1.463.000
Lwów	2.855.631	2.703.298	925.392	2.974.387	2.197.961	2.516.000
Stanisławów	894.254	606.812	296.444	760.626	657.568	870.000
Tarnopol	1.751.506	1.544.328	844.490	2.043.272	1.349.340	2.010.000
Plon z 1 ha w q = 12,2						
Polska	11,0	12,8	8,3	13,3	10,4	11,6
Warszawa	9,8	14,1	9,0	14,4	10,6	13,1
Łódź	11,5	14,2	8,2	13,8	10,8	11,3
Kielce	9,7	13,0	8,0	13,1	10,9	11,0
Lublin	11,1	13,4	8,1	13,4	12,0	11,2
Białystok	10,0	12,8	7,9	12,1	10,6	11,5
Wilno	6,9	7,5	5,9	8,3	5,5	7,7
Nowogródek	8,4	9,9	6,7	10,1	8,0	9,2
Polesie	9,4	10,2	7,1	10,9	8,5	9,9
Wołyń	11,6	10,8	6,3	12,0	8,7	11,5
Poznań	14,9	16,6	14,2	17,5	13,7	15,2
Pomorze	13,4	14,6	10,7	16,6	11,8	13,7
Śląsk	13,5	14,0	9,1	16,9	13,2	15,0
Kraków	10,6	10,5	5,0	12,4	9,4	9,0
Lwów	11,1	11,4	4,5	12,1	9,0	9,9
Stanisławów	11,7	10,6	4,6	12,9	10,9	12,7
Tarnopol	12,2	11,5	5,6	14,1	9,6	12,9

	JĘCZMIEŃ					
	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Powierzchnia obsiewu w ha						
Polska	1.143.092	1.199.457	1.218.391	1.224.368	1.233.540	1.239.000
Warszawa	102.727	104.032	103.481	104.568	102.780	106.000
Łódź	64.172	64.505	64.273	64.156	63.540	63.000
Kielce	134.522	135.108	135.790	134.453	136.250	137.000
Lublin	113.644	115.160	115.225	115.992	116.180	116.000
Białystok	50.933	51.869	52.756	53.394	53.640	55.000
Wilno	64.222	66.582	68.201	69.328	70.630	71.000
Nowogródek	31.850	35.224	36.503	37.484	37.510	37.000
Polesie	20.251	22.380	22.936	23.537	23.900	24.000
Wołyń	65.441	68.130	70.316	69.884	70.600	70.000
Poznań	99.534	112.330	111.716	115.453	116.170	116.000
Pomorze	39.744	42.334	43.347	44.203	44.370	45.000
Śląsk	2.058	6.479	6.710	6.660	6.760	7.000
Kraków	81.787	85.106	91.406	90.789	91.450	92.000
Lwów	109.408	120.009	121.159	121.038	123.520	124.000
Stanisławów	43.846	46.682	48.220	47.375	48.500	49.000
Tarnopol	118.947	123.527	126.358	126.054	127.740	127.000
Zbiór w kwintalach						
Polska	12.967.508	16.555.093	12.081.168	16.772.839	15.545.959	16.341.000
Warszawa	1.102.704	1.714.034	1.417.938	1.679.917	1.404.616	1.638.000
Łódź	818.155	1.010.533	731.252	954.725	889.460	849.000
Kielce	1.447.257	2.046.638	1.329.055	1.868.995	1.824.755	1.833.000
Lublin	1.309.745	1.787.397	1.208.394	1.670.085	1.623.964	1.643.000
Białystok	486.424	672.154	484.400	680.518	668.092	654.000
Wilno	423.800	589.294	477.116	564.984	532.085	475.000
Nowogródek	278.655	356.864	304.642	400.652	423.048	385.000
Polesie	177.903	209.487	156.718	186.976	199.890	215.000
Wołyń	657.062	684.568	536.559	852.530	707.760	912.000
Poznań	1.809.994	2.196.823	1.992.261	2.251.840	2.167.002	2.196.000
Pomorze	658.608	788.133	748.897	886.196	748.486	788.000
Śląsk	29.735	113.568	78.393	103.771	96.377	115.000
Kraków	880.333	913.606	705.200	1.050.506	921.584	1.011.000
Lwów	1.275.179	1.424.064	930.334	1.454.092	1.336.836	1.402.000
Stanisławów	488.451	479.700	267.821	558.162	535.094	603.000
Tarnopol	1.123.503	1.566.230	712.188	1.611.890	1.466.910	1.625.000
Plon z 1 ha w q = 12,3						
Polska	11,3	13,8	9,9	13,7	12,6	13,2
Warszawa	10,7	16,5	13,7	16,0	13,7	15,5
Łódź	12,7	15,7	11,4	14,9	14,0	13,4
Kielce	10,8	15,1	9,8	13,9	13,4	13,4
Lublin	11,5	15,5	10,5	14,4	14,0	14,1
Białystok	9,5	13,0	9,2	12,7	12,5	12,0
Wilno	6,6	8,9	7,0	8,1	7,5	6,7
Nowogródek	8,7	10,1	8,3	10,7	11,3	10,4
Polesie	8,8	9,4	6,8	7,9	8,4	8,9
Wołyń	10,0	10,0	7,6	12,2	10,0	12,9
Poznań	18,2	19,6	17,8	19,5	18,7	19,0
Pomorze	16,6	18,6	17,3	20,0	16,9	17,7
Śląsk	14,4	17,5	11,7	15,6	14,3	17,0
Kraków	10,8	10,8	7,7	11,6	10,1	11,0
Lwów	11,7	11,9	7,7	12,0	10,8	11,3
Stanisławów	11,1	10,3	5,6	11,8	11,0	12,3
Tarnopol	9,4	12,7	5,6	12,8	11,5	12,8

	OWIES					
	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Powierzchnia obsiewu w ha						
Polska	2.379.163	2.515.076	2.585.038	2.577.382	2.605.100	2.620.000
Warszawa	261.980	263.781	264.444	262.754	255.600	263.000
Łódź	166.164	166.662	168.706	160.058	172.700	173.000
Kielce	217.383	214.719	218.607	214.896	217.100	218.000
Lublin	257.698	264.747	267.893	267.254	269.700	269.000
Białystok	164.189	173.578	179.253	177.546	179.000	179.000
Wilno	119.776	132.253	135.537	138.454	139.800	141.000
Nowogródek	80.874	91.176	97.311	102.010	102.200	104.000
Polesie	59.700	67.608	73.220	74.123	76.900	78.000
Wołyń	153.948	166.756	171.657	172.467	176.400	178.000
Poznań	141.087	142.103	144.216	145.248	146.200	145.000
Pomorze	70.418	70.977	76.508	75.083	75.300	75.000
Śląsk	8.948	40.324	44.089	44.971	44.500	45.000
Kraków	192.535	197.769	217.654	213.701	219.000	217.000
Lwów	240.726	265.707	266.026	260.998	267.800	271.000
Stanisławów	106.374	112.269	113.498	109.984	112.700	113.000
Tarnopol	137.363	144.647	146.417	147.885	150.200	151.000
Zbiór w kwintalach						
Polska	25.056.152	35.223.969	24.119.580	33.115.476	30.497.690	33.900.000
Warszawa	2.702.543	4.299.203	3.257.497	3.927.617	2.736.880	3.907.000
Łódź	1.847.516	2.942.433	2.068.427	2.575.953	2.552.090	2.519.000
Kielce	1.943.143	3.547.123	2.060.264	2.980.178	2.938.410	3.150.000
Lublin	2.830.071	4.267.587	2.685.396	3.874.048	3.649.550	3.771.000
Białystok	1.454.652	2.453.654	1.392.776	2.023.327	1.743.000	2.006.000
Wilno	860.104	1.052.937	1.855.477	869.106	901.730	804.000
Nowogródek	612.317	884.091	691.086	845.884	789.180	857.000
Polesie	419.146	666.832	396.460	617.530	597.420	684.000
Wołyń	1.465.057	1.607.154	1.233.212	2.070.880	1.557.530	2.187.000
Poznań	2.456.161	2.813.836	2.699.540	2.712.083	2.966.610	2.863.000
Pomorze	1.052.704	1.368.138	1.304.456	1.287.815	1.117.590	1.252.000
Śląsk	123.729	627.380	546.256	726.406	701.350	715.000
Kraków	1.832.539	2.341.607	1.761.777	2.491.574	2.518.620	2.575.000
Lwów	2.595.315	2.993.051	1.757.612	2.883.283	3.005.030	3.304.000
Stanisławów	1.253.932	1.376.760	633.557	1.312.809	1.225.270	1.293.000
Tarnopol	1.607.223	1.982.183	775.787	1.916.981	1.497.430	2.013.000
Plon z 1 ha w q = 11,7						
Polska	10,5	14,0	9,3	12,8	11,7	13,0
Warszawa	10,3	16,3	12,3	15,0	10,7	14,9
Łódź	11,1	17,7	12,3	15,1	14,8	14,5
Kielce	8,9	16,5	9,4	13,9	13,5	14,4
Lublin	11,0	16,1	10,0	14,5	13,5	14,0
Białystok	8,9	14,1	7,8	11,4	9,7	11,2
Wilno	7,2	8,0	6,3	6,3	6,5	5,7
Nowogródek	7,6	9,7	7,1	8,3	7,7	8,3
Polesie	7,0	9,9	5,4	8,3	7,8	8,8
Wołyń	9,5	9,6	7,2	12,0	8,8	12,3
Poznań	17,4	19,8	18,7	18,7	20,3	19,7
Pomorze	14,9	19,3	17,0	17,2	14,8	16,6
Śląsk	13,8	15,6	12,4	16,2	15,8	15,8
Kraków	9,5	11,8	8,1	11,7	11,5	11,9
Lwów	10,8	11,3	6,6	11,1	11,2	12,2
Stanisławów	11,8	12,3	5,6	11,9	10,9	11,4
Tarnopol	11,7	13,7	5,3	13,0	10,0	13,3

	ZIEMNIAKI					
	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27
Powierzchnia obsiewu w ha						
Polska	2.188.997	2.279.219	2.331.098	2.358.993	2.361.000	2.406.000
Warszawa	265.809	270.075	274.554	278.712	257.100	276.400
Łódź	206.151	203.086	204.687	209.061	210.200	209.800
Kielce	213.790	217.139	219.434	222.568	226.200	228.200
Lublin	202.408	208.062	214.183	216.705	219.700	221.500
Białystok	126.595	138.345	142.352	146.218	148.500	151.200
Wilno	80.093	87.756	90.816	92.991	94.400	96.100
Nowogródek	46.978	50.968	53.174	55.226	56.000	57.400
Polesie	47.520	52.766	56.123	59.252	61.100	63.100
Wołyń	66.313	70.536	72.560	74.566	75.400	76.200
Poznań	284.169	280.506	283.769	287.929	283.400	283.300
Pomorze	122.884	123.184	125.199	128.110	127.800	128.700
Śląsk	6.123	42.310	43.118	43.042	43.100	43.300
Kraków	144.364	147.130	155.065	151.727	155.200	158.800
Lwów	170.112	174.725	178.277	173.674	177.200	179.400
Stanisławów	87.446	90.881	92.210	90.241	94.800	97.400
Tarnopol	118.242	121.750	125.577	128.971	130.900	135.400
Zbiór w kwintalach						
Polska	332.189.921	264.942.491	268.696.018	291.061.378	248.786.200	317.581.000
Warszawa	37.567.405	27.015.396	33.009.135	35.079.950	22.335.100	38.438.000
Łódź	31.365.885	21.821.400	24.766.996	27.114.667	21.787.200	27.063.000
Kielce	30.736.327	23.173.203	24.687.134	24.929.725	23.060.200	32.451.000
Lublin	33.927.575	26.187.003	28.117.978	32.043.580	27.156.100	33.251.000
Białystok	19.048.201	14.500.380	15.353.964	14.488.091	16.146.800	19.663.000
Wilno	8.567.963	8.851.111	5.486.859	6.733.711	10.069.100	8.290.000
Nowogródek	6.306.086	5.805.487	4.417.925	5.155.773	6.164.200	5.621.000
Polesie	6.281.923	4.506.859	4.999.704	5.390.845	5.141.500	5.549.000
Wołyń	9.259.841	8.178.182	7.766.510	8.328.775	7.598.100	8.972.000
Poznań	56.103.584	38.405.701	42.126.111	47.499.472	32.466.400	43.810.000
Pomorze	23.586.184	14.701.129	17.325.841	17.090.278	14.821.600	16.892.000
Śląsk	1.022.010	4.395.947	3.371.807	4.948.679	3.688.100	5.799.000
Kraków	19.720.589	15.512.808	12.395.384	15.349.106	12.594.500	18.283.000
Lwów	22.110.653	24.049.536	19.575.992	19.719.623	17.606.800	21.009.000
Stanisławów	10.988.310	11.421.482	10.280.118	10.286.054	11.347.900	12.286.000
Tarnopol	15.597.385	16.416.867	15.014.560	16.903.049	16.802.600	20.204.000
Plon z 1 ha w q = 123,8						
Polska	152	116	115	123	105	132
Warszawa	141	100	120	125	87	139
Łódź	152	107	121	130	104	129
Kielce	144	109	113	113	102	142
Lublin	168	126	131	148	124	150
Białystok	150	105	108	99	109	130
Wilno	107	101	60	72	107	86
Nowogródek	134	114	83	93	110	98
Polesie	132	85	89	91	84	88
Wołyń	140	116	107	112	101	118
Poznań	197	137	148	165	115	155
Pomorze	192	119	138	133	116	131
Śląsk	167	104	78	115	86	134
Kraków	137	105	80	101	81	115
Lwów	130	138	110	114	99	117
Stanisławów	126	126	111	114	120	126
Tarnopol	132	135	120	131	128	149

Udział większej i mniejszej własności w produkcji zbóż.

	1921/22	1922/23	1923/24	1926/27	1921/22	1922/23	1923/24	1926/27
	Pszenica				Żyto			
Większa własność . . . . . ha	424.209	426.300	457.362	505.712	1.251.401	1.325.400	1.282.146	1.423.694
„ „ . . . . . q	5.040.816	6.484.700	4.581.063	7.413.021	15.375.874	19.395.300	12.219.092	18.700.572
Mniejsza „ . . . . . ha	617.405	591.100	615.587	636.945	3.271.130	3.319.300	3.135.002	3.488.609
„ „ . . . . . q	6.492.606	7.051.000	4.263.397	7.391.197	34.759.466	40.228.600	24.329.101	38.425.034
Ogółem . . . ha	1.041.614	1.017.400	1.072.949	1.142.657	4.542.531	4.644.700	4.427.148	4.912.303
q	11.533.422	13.535.700	8.844.460	14.804.218	50.135.340	59.623.900	36.548.193	58.125.606
Zbiór z 1 ha:								
większa własność	11,9	15,2	10,0	14,8	12,1	14,6	9,5	13,2
mniejsza „	10,5	11,9	6,9	11,8	10,6	12,1	7,8	11,0
	Jęczmień				Owies			
Większa własność . . . . . ha	384.406	406.800	411.347	42.773	693.951	752.000	765.900	790.427
„ „ . . . . . q	4.872.395	6.341.900	4.711.051	6.406.889	8.228.974	11.735.000	7.909.616	11.692.277
Mniejsza „ . . . . . ha	758.686	792.700	807.044	820.853	1.685.212	1.763.100	1.819.138	1.839.574
„ „ . . . . . q	8.095.113	10.213.200	7.870.117	9.988.821	16.827.178	23.489.100	16.209.964	22.497.009
Ogółem . . . ha	1.143.092	1.199.500	1.218.391	863.626	2.379.163	2.515.100	2.585.038	1.720.001
q	12.967.508	16.555.100	12.081.168	16.395.710	25.056.152	35.224.000	24.119.580	34.189.286
Zbiór z 1 ha:								
większa własność	12,7	15,6	11,5	18,5	11,9	15,6	10,3	14,8
mniejsza „	10,7	12,9	9,1	13,8	10,0	13,3	8,9	12,2

Przeciętna produkcja zbóż i ziemniaków w okresie 1922/23—1926/27.

	Pszenica		Żyto		Jęczmień		Owies		4 zboża razem		Ziemniaki		Ludności
	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	Zbiór w tonnach	na 1 mieszk. w kg	
Polska	1.314.300	48	5.370.300	198	1.546.000	57	3.137.100	115	11.367.700	418	27.821.300	1.024	27.176.717
Warszawa . .	158.991	52	700.804	230	157.022	51	362.565	119	1.378.682	452	3.117.542	1.022	3.049.511
Łódź	91.030	40	486.014	216	88.705	39	253.162	112	918.911	408	2.451.053	1.088	2.252.769
Kielce	105.845	42	424.359	167	178.054	70	293.511	116	1.001.769	395	2.566.020	1.013	2.533.781
Lublin	186.455	89	481.741	231	158.645	76	364.962	81	1.191.803	571	2.935.121	1.406	2.087.951
Białystok . . .	31.197	24	405.037	310	63.186	48	192.374	147	691.794	431	1.603.048	1.225	1.307.826
Wilno	8.940	9	248.801	256	52.759	54	89.676	92	400.176	411	788.612	810	973.404
Nowogródek .	6.896	8	197.028	239	37.401	45	81.348	99	322.673	391	543.288	658	825.028
Polesie . . .	5.782	7	166.428	189	19.356	22	59.240	67	250.806	285	511.754	581	881.005
Wołyń	107.690	75	342.036	238	73.876	51	173.110	120	696.712	484	816.878	568	1.437.907
Poznań . . .	128.787	65	911.404	463	216.086	110	281.094	143	1.537.371	781	4.086.59	2.076	1.967.865
Pomorze . . .	50.808	54	354.615	379	79.195	85	126.598	135	611.216	653	1.616.264	1.728	935.643
Śląsk	9.706	9	61.858	55	10.108	9	66.326	59	147.908	131	444.065	395	1.124.967
Kraków . . .	78.420	39	144.860	73	92.080	46	233.765	117	549.125	276	1.482.688	744	1.992.810
Lwów	145.527	54	226.332	83	130.954	48	278.861	103	781.674	288	2.039.225	750	2.718.014
Stanisławów .	55.290	41	63.840	47	48.874	36	117.406	88	285.409	213	1.112.438	830	1.339.191
Tarnopol . . .	142.928	100	155.824	109	139.646	98	163.570	114	601.698	421	1.706.820	1.195	1.428.520

XIV.

Ceny zboża.

Kształtowanie się cen zboża w Polsce w porównaniu z zagranicą miało następujący przebieg:

Ogólnoświatowa zwyżka cen zboża, jaka się zarysowała w 1926 r., odbiła się również na naszym rynku i dzięki polityce Rządu, przychylnej dla rolnictwa, dała możność rolnictwu wyzyskania konjunktury. Z wywozu artykułów zbożowych jesienią 1926 r. rolnictwo uzyskało około 100 miljonów zł., które niewątpliwie dały możność lepszej uprawy ziemi i zaopatrzenia gospodarstw w środki produkcji. Nadto wolny wywóz zboża na jesieni 1926 r. wstrzymał zniżkę cen, jaka niewątpliwie w razie zakazu wywozu musiałaby nastąpić, przy ówczesnym stanie rynku pieniężnego, i zmniejszył tempo podaży w okresie pożniwnym. Bilans cyfrowy wywozu i przywozu w okresie 1926/27 r. głównego artykułu produkcji zbożowej Polski, t. j. żyta, przedstawia się w następujących cyfrach:

Bilans wywozu i przywozu żyta w 1926—27 roku.

Miesiąc	Wywóz			Przywóz		
	tonn	tysięcy zł. franków	cena za tonnę	tonn	tysięcy zł. franków	cena za tonnę
1926 r.						
Sierpień	23.902	3.985	166,7	276	46	166,7
Wrzesień	24.392	4.620	189,5	2.937	521	177,4
Październik	19.234	4.060	211,8	2.296	465	202,5
Listopad	6.663	1.611	241,8	979	210	214,6
Grudzień	3.092	729	235,8	580	134	231
1927 r.						
Styczeń	1.303	331	254	6.071	1.418	233,6
Luty	496	122	246	18.035	3.766	208,9
Marzec	575	147	255,7	13.040	2.938	225,6
Kwiecień	546	149	272,9	5.030	1.344	247,9
Maj	448	146	325,9	31.298	8.056	257,4

Bilans wywozu i przywozu żyta w 1926—27 roku.

Miesiąc	Nadwyżki miesięczne:				Bilans zbożowy w końcu każdego miesiąca od dnia 1. VIII. 1926 roku			
	wywozu		przywozu		czynny		bierny	
	tonn	tysięcy zł. franków	tonn	tysięcy zł. franków	tonn	tysięcy zł. franków	tonn	tysięcy zł. franków
1926 r.								
Sierpień . .	23.626	3.939	—	—	23.626	3.939	—	—
Wrzesień .	21.455	4.099	—	—	45.081	8.038	—	—
Październik	16.938	3.595	—	—	62.019	11.633	—	—
Listopad . .	5.684	1.401	—	—	67.703	13.034	—	—
Grudzień .	2.512	594	—	—	70.215	13.629	—	—
1927 r.								
Styczeń . .	—	—	4.768	1.807	65.447	12.542		
Luty . . .	—	—	17.539	3.644	47.908	8.898		
Marzec . .	—	—	12.465	2.791	36.443	6.107		
Kwiecień .	—	—	4.878	1.195	30.565	4.912		
Maj	—	—	30.850	7.910	—	—	285	2.998

Bilans handlu zagranicznego żytem w 1926/7 roku rolniczym (na dzien 1 czerwca 1927 r.).

Saldo ujemne na 1. VI. 1927 r. . . . . zł. fr. 2.998.000

285 tonn a 257,4 fr. zł. = ... ,, ,, 73.000

Saldo ujemne gotówkowe na 1. VI. 1927 r. . . . . zł. fr. 2.925.000

1) Zaoszczędzone różnice na wadze (osusze) zboża, gdyby leżało w stertach i spichrzach, a nie było wyeksportowane, zniszczenie przez gryzonie etc. — 7% . . . . . zł. fr. 937.930

2) %% od kapitału uzyskanego z eksportu — 1% miesięcznie, ściśle podług sald miesięcznych . . . . . ,, ,, 814.620

3) Zaoszczędzone koszty asekuracji i magazynowania — $^1/_2$% mies. . ,, ,, 407.310

Razem zaoszczędzono straty . . . . . zł. fr. 2.160.000

Strata netto z wywozu 70.215 tonn . . . . . zł. fr. 765.000

Straty, jakich ewentualnie możnaby dopatrywać się z wywozu i przywozu żyta w okresie 1926/7 roku, były pokryte z nadwyżką niewątpliwie dodatniemi rezultatami większego zużycia nawozów sztucznych i lepszej uprawy gleby na jesieni 1926 r., umożliwionemi dzięki środkom pieniężnym uzyskanym z eksportu zboża. Dodatnie skutki eksportu wyraziły się również w odprężeniu rynku pieniężnego, we wpływach podatków i ożywieniu przemysłu.

Bilans zbożowy w tonnach przedstawia się jak następuje:

	1924/25			1925/26			1926/27		
	Przywóz	Wywóz	Nadwyżka — przywczu + wywozu	Przywóz	Wywóz	Nadwyżka — przywozu + wywozu	Przywóz	Wywóz	Nadwyżka — przywozu + wywozu
Pszenica	43.052	67	— 42.985	1.721	132.394	+130.673	227.045	17.018	—210.027
Żyto	65.575	43.709	— 21.866	1.503	322.010	+320.507	123.981	81.487	— 42.494
Jęczmień	4.938	91.441	+ 89.203	792	169.287	+168.495	3.094	93.370	+ 90.276
Owies	79.909	148	— 79.761	4.576	93.044	+ 88.468	44.493	8.484	— 36.009
Ziemniaki	1.291	214.544	+213.253	67	60.965	— 60.898	168	146.701	+146.533
Mąka pszenna	296.129	415	—259.714	10.851	7.064	— 3.787	8.208	1.445	— 6.763
Mąka żytnia	45.235	3.006	— 42.229	332	13.627	+ 13.295	1.556	3.655	+ 2.099
Otręby pszenne	8.996	294	— 8.702	104	52.708	+ 52.604	4.656	57.938	+ 53.282
„ żytnie	7.802	10.533	+ 2.731	56	82.717	+ 82.661	1.893	104.790	+102.897
„ jęczmienne	189	4.182	+ 3.993	45	8.886	+ 8.841	112	19.930	+ 19.818
„ niewymienione . . .	6.090	1.050	— 5.040	104	10.353	+ 10.249	4.223	12.486	+ 8.263

Zwyżka ceny żyta w okresie 1926/27 roku nie pociągnęła za sobą równoległej zwyżki wskaźnika kosztów utrzymania.

Podany wykres ilustruje kształtowanie się cen żyta od 1922 roku oraz wskaźnika kosztów utrzymania i stwierdza, że zagadnienie kosztów utrzymania nie może być ściśle łączone z zagadnieniem ceny żyta.

Tak samo zwyżka cen żyta nie odbiła się ujemnie na rezultatach hodowli; odwrotnie, w okresie omawianym notujemy znaczny wzrost eksportu artykułów hodowlanych w porównaniu z okresem poprzednim. Od stycznia do sierpnia 1926 r. cena żyta w Polsce wynosiła w dolarach od 2,77 do 3,29, średnia miesięczna zaś dol. 3, a w tym samym okresie 1927 roku od dol. 4,45 do dol. 5,91 i średnia dol. 5,14, czyli w 1927 roku żyto było o 71% droższe, aniżeli w okresie poprzednim. W tym samym okresie 1927 r. eksport masła wyniósł o 70% więcej, aniżeli w 1926 roku, trzody chlewnej o 70% więcej, jaj o 26% więcej. Ogółem w ciągu pierwszych 8 miesięcy 1927 roku eksport mięsa, masła, jaj i zwierząt wyniósł ca. 178 miljonów złotych franków, podczas gdy w tym samym okresie 1926 roku, przy średniej cenie żyta o przeszło 2 dolary niższej, eksport ten wyniósł zaledwie 136 miljonów złotych franków. Zwyżka dotyczy nietylko wartości, lecz i ilości i wskazuje, że wzrost ceny żyta nie wpłynął ujemnie na rozwój hodowli.

Należy oczekiwać, że akcja samorządów miejskich, zmierzająca do uregulowania cen chleba, wydawać będzie w dalszym ciągu pożądane rezultaty, zwłaszcza w zakresie uporządkowania przemiału i wypieku. Podane wykresy cen pieczywa i zboża w porównaniu z zagranicą wskazują na niewątpliwe w tym kierunku postępy.

PRZECIĘTNE CENY MIESIĘCZNE ŻYTA
W POLSCE I ZAGRANICĄ.

w dolarach za 1 q.

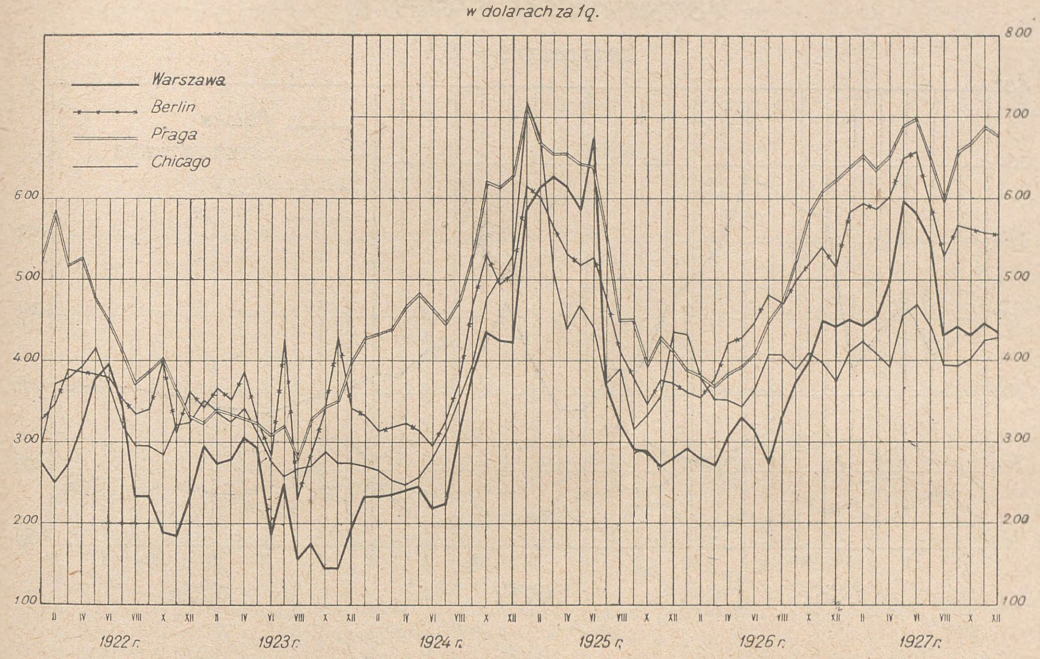

CENY ŻYTA I CHLEBA ŻYTNIEGO

w dolarach za 1 q.

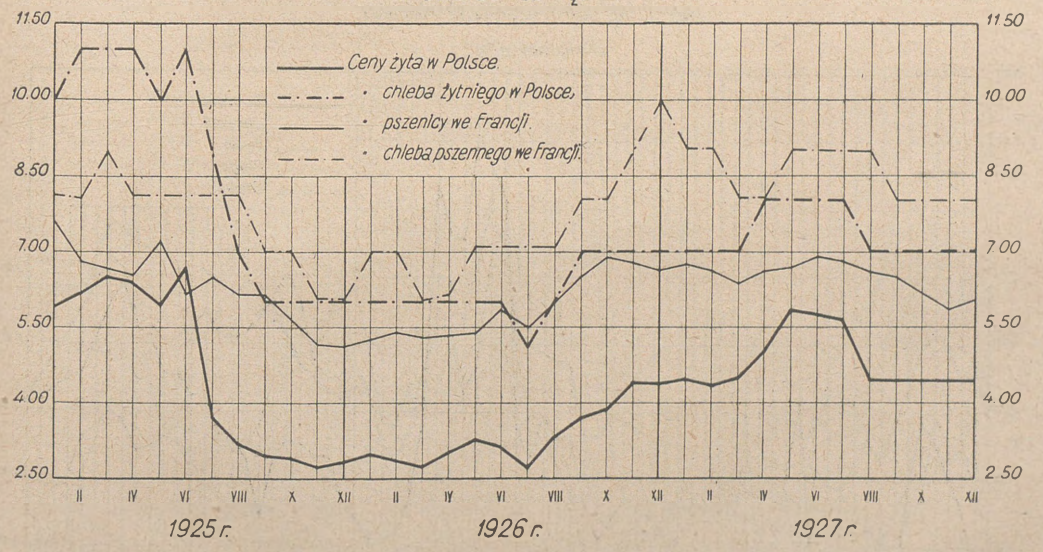

Wykres rozpiętości między ceną żyta i chleba żytniego w Polsce, w porównaniu z rozpiętością ceny pszenicy i chleba pszennego we Francji, daje również wskazówkę, że punkt ciężkości zagadnienia cen chleba leży w znacznie większym stopniu w uregulowaniu przemiału i wypieku, aniżeli w cenie zboża. Interesy producenta i konsumenta zbiegają się wzajemnie.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

WSKAŹNIKI CEN CHLEBA PSZENNEGO

W STOSUNKU DO CENY PSZENICY.

cena pszenicy = 100.

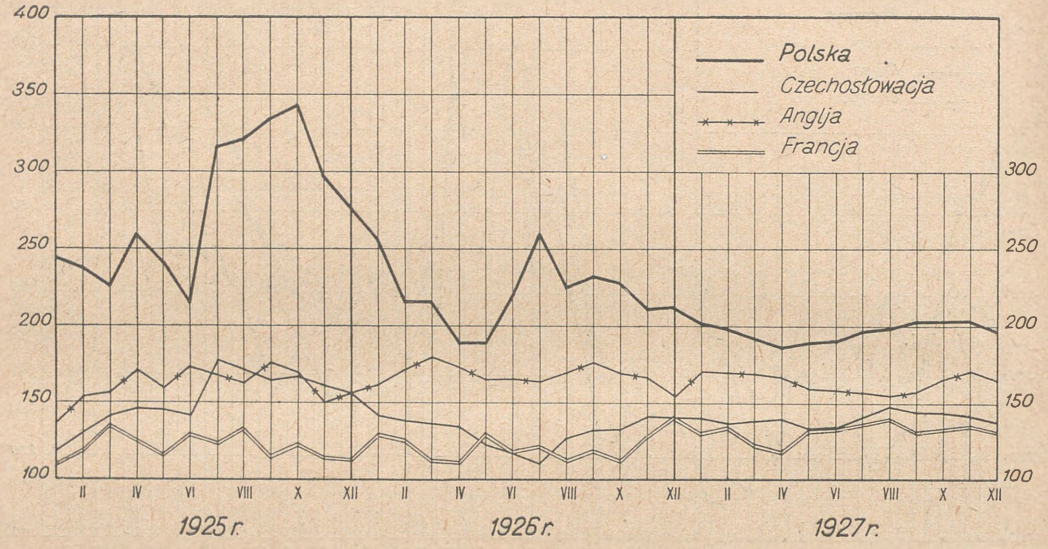

PRZECIĘTNE CENY MIESIĘCZNE PSZENICY

w dolarach za 1q

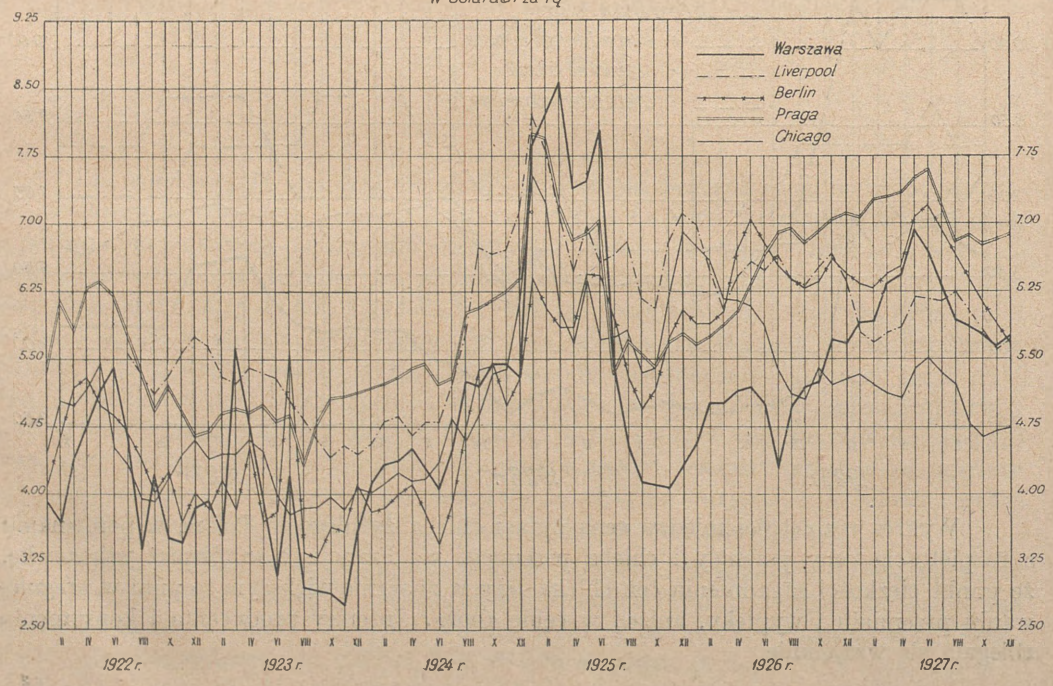

CENY PSZENICY I CHLEBA PSZENNEGO

w dolarach za 100 kg.

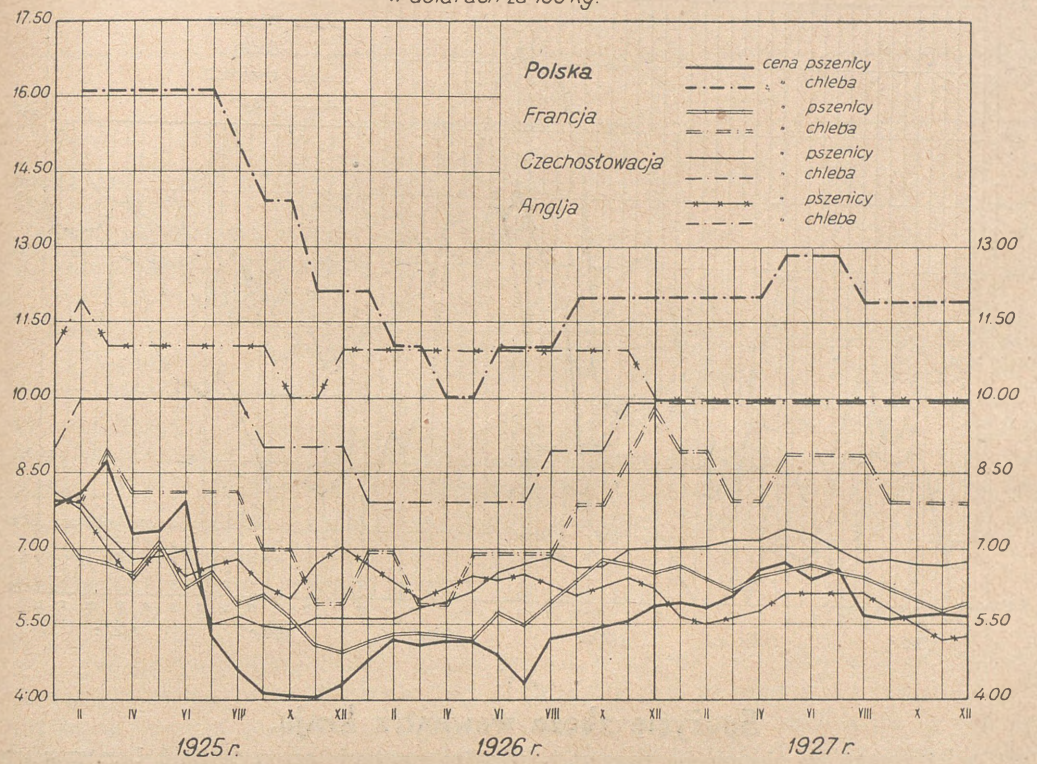

PRZECIĘTNE CENY MIESIĘCZNE OWSA.

w dolarach za 1 q.

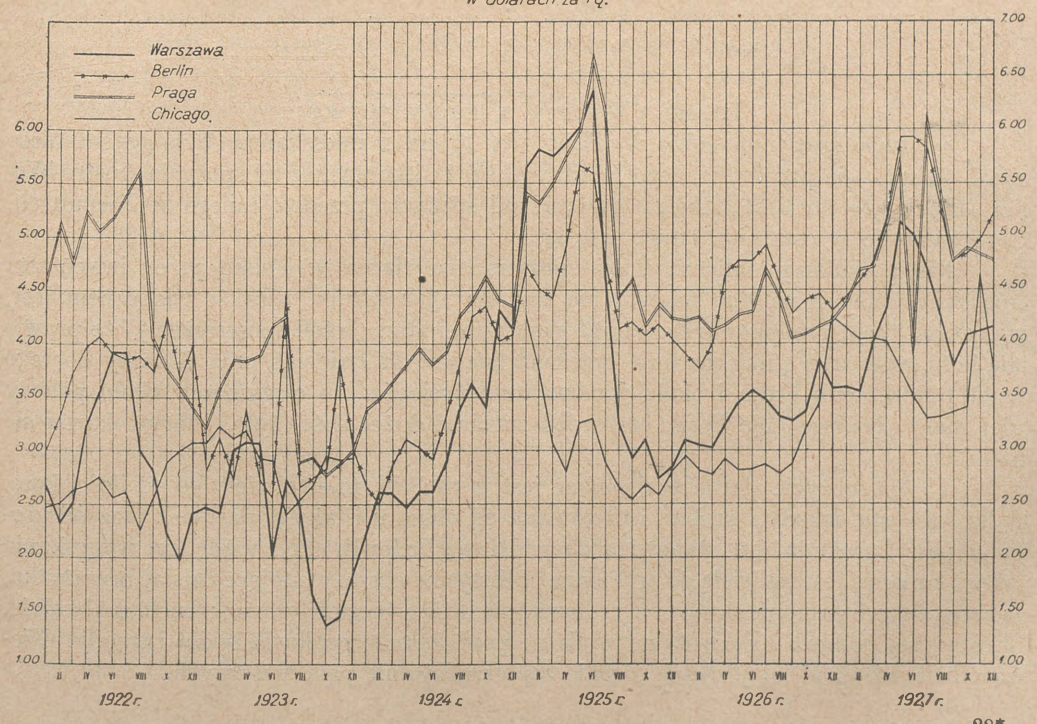

PRZECIĘTNE CENY MIESIĘCZNE JĘCZMIENIA.

w dolarach za 1 q.

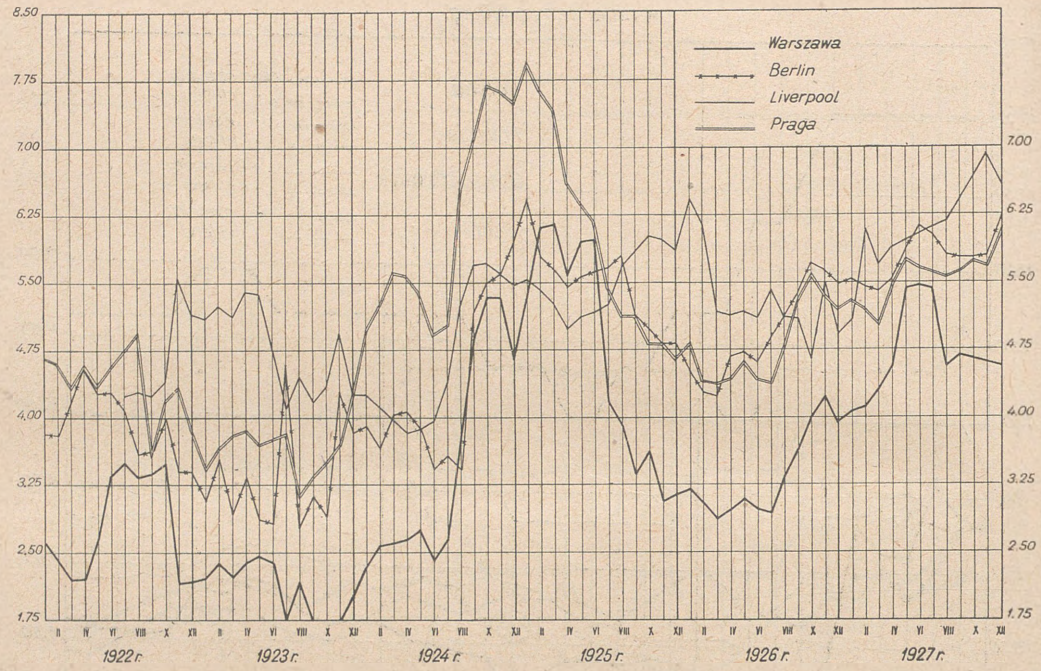

XV.

Spożycie zboża wewnątrz kraju.

W ostatniem pięcioleciu, 1922/23 — 1926/27, spożycie czterech zbóż bez wysiewu wyniosło średnio rocznie w tysiącach tonn:

żyta	4.347	na 1	mieszk.	145 kg
pszenicy	1.203	„ 1		40 „
jęczmienia	1.175	„ 1	„	39 „
owsa	2.499	„ 1	„	83 „
Razem 4 zboża		na 1	mieszk.	307 kg

Spożycie żyta i pszenicy wyniosło 185 kg na 1 mieszkańca, było zatem nieco niższe od spożycia przedwojennego Rosji (196 kg) i nieco wyższe od spożycia Austro-Węgier (183 kg), natomiast odbiega znacznie od spożycia przedwojennego w Niemczech, które wynosiło w ostatnich latach 232 kg.

Nie posiadamy obliczeń ilości spożywanego ziarna w Polsce przez inwentarz, prób tych obliczeń na tem miejscu nie czynimy: już zgruba wszakże widocznem jest, że znaczną część produkowanego zboża zjada inwentarz. Jeżeli spostrzeżemy, że prawie cała ilość owsa ca. $2^1/_2$ miljona tonn przeznaczona jest dla zwierząt, oraz dodamy do tego około 1 milj. tonn otrąb i około 300.000 tonn pośladów, to otrzymamy około połowy całej masy zbożowej, nie licząc części jęczmienia i dużej ilości żyta, którym karmi się inwentarz.

To też spożycie ziarna uzależnione jest w wielkiej mierze nietylko od ilości koni, bydła rogatego, trzody i drobiu, lecz również od obszaru i jakości pastwisk oraz od urodzaju pasz i ziemniaków, stanowiących podstawę hodowli. Pod względem wyzyskania pastwisk mamy jeszcze wiele do zrobienia. Olbrzymie obszary, stojące dzisiaj bez użytku, bądź też dające znikome ilości paszy, stawać się będą z biegiem czasu terenem najbardziej lukratywnej hodowli i pozwolą na wydatne powiększenie pogłowia bydła i trzody. Niewątpliwie wzrastać jednocześnie będzie zapotrzebowanie pasz treściwych.

Dane o spożyciu poszczególnych zbóż w ostatniem pięcioleciu znajdują się w niżej podanych zestawieniach:

Spożycie pszenicy w tonnach.

	1922/23 r.	1923/24 r.	1924/25 r.	1925/26 r.	1926/27 r.
Urodzaj poprzedniego roku .	1.153.000	1.354.000	884.000	1.576.000	1.281.000
Przywóz ziarna	810	4.326	43.052	1.721	227.045
Nadwyżka przywozu mąki .	47.530	47.047	295.714	3.787	6.763
Różnica z przerachowania mąki na zboże przy przemiale 60%	31.686	31.365	197.143	2.527	4.509
Razem	1.233.026	1.436.737	1.419.909	1.584.035	1.519.317
Wywóz ziarna	18	45	67	132.394	17.018
Spożycie i zasiew	1.233.008	1.436.692	1.419.842	1.451.641	1.502.299
Zasiew	183.100	193.000	198.400	199.400	204.800
Spożycie	1.049.908	1.243.592	1.221.442	1.252.241	1.297.499
Nadwyżka przywozu	—	—	8.702	—	—
Nadwyżka wywozu otrąb pszennych	—	—	—	52.604	53.282

W powyższem zestawieniu należy zwrócić uwagę na najwyższe spożycie pszenicy w ciągu ostatniego roku. Należy sądzić, że cyfra dla 1926/27 roku w rzeczywistości była niższa ze względu na pozostałe w kraju remanenty. Pobieżna ankieta na 15 czerwca 1927 roku wykazała pozostałość w młynach i większych majątkach 77.900 tonn pszenicy i 17.300 tonn mąki pszennej. Prawdopodobnie drobna własność miała w zapasie jeszcze większe ilości, nie licząc małych młynów, nieuchwytnych dla statystyki składów mąki i wielkiej liczby wiatraków.

W ciągu omawianego pięciolecia mieliśmy jeden rok urodzaju 1925/6, przewyższającego potrzeby spożycia ca. 130.000 tonn wyeksportowanej pszenicy i 52.000 tonn wyeksportowanych otrąb pszennych. W ciągu tego roku spożyliśmy, bez obliczania wywiezionych otrąb i bez uwzględniania remanentów, ca. 1.250.000 tonn pszenicy. Ponieważ był to rok największego również urodzaju żyta i innych zbóż, należy przeto sądzić, że spożycie było niższe od 1.250.000 tonn i że przeszliśmy ze znacznym remanentem na następny okres.

Ostatnie dwa lata pięciolecia wykazują wzrastające spożycie pszenicy. Niewątpliwie jest to objaw wzrastającego dobrobytu kraju, jednakże nasuwa się również uwaga, że znaczny import pszenicy w r. 1926/27 r. (przewyżka wwozu 210.000 tonn) i w związku z tem wzrost spożycia, mógłby być zahamowany przy pomocy odpowiedniej polityki celnej. Wielce korzystnem posunięciem było ukrócenie wwozu mąki, co nie pozostało bez dodatniego wpływu zarówno na rozwój hodowli, jak i na rozwój przemysłu młynarskiego; niemniej jednak zjawisko wwozu pszenicy w miesiącach jesiennych i zimowych, kiedy niewątpliwie o braku własnego zboża nie mogło być mowy, należy uznać za niepożądane. Fakt przywozu obcego zboża w czasie, gdy krajowe zapasy nie zmuszały do tego, spowodowany był w znacznej mierze korzyściami natury kredytowej, jakie importerzy nasi osiągali. Korzyści tych musieliby oni się zrzec w interesie całego kraju, skoro byłyby cła wwozowe na pszenicę. Na naszym nieunormowanym rynku zbożowym cła takie stałyby się najzdrowszym regulatorem dowozu. Dopóki większość krajów w Europie utrzymywać będzie system ceł ochronnych na zboże, dopóty Polska, bez wprowadzenia

również ceł wwozowych, nie będzie mogła uniknąć wielkich wahań cen zboża i wyzyskiwania przez spekulację naszego rynku wewnętrznego.

Spożycie żyta w tonnach.

	1922/23 r.	1923/24 r.	1924/25 r.	1925/26 r.	1926/27 r.
Urodzaj poprzedniego roku .	5.014.000	5.962.000	3.655.000	6.539.000	5.011.000
Przywóz ziarna	190	87	65.575	1.503	123.981
Przywóz mąki	—	85	45.235	332	1.556
Różnica z przerachowania mąki na zboże, przemiał 60%	—	56	30.156	212	1.037
Razem . . .	5.014.190	5.962.228	3.795.986	6.541.047	5.137.574
Wywóz:					
1) ziarna	20	63.090	43.709	322.010	81.487
2) mąki	—	60	3.006	13.627	3.655
3) różnica z przerachowania mąki 60% przem. . . .	—	40	1.904	9.085	2.436
Razem wywóz . . .	20	63.190	48.619	344.722	86.578
Spożycie z zasiewem	5.014.170	5.999.038	3.747.267	6.196.325	5.050.996
Zasiew	836.000	795.100	885.000	873.300	884.200
Spożycie	4.178.170	5.203.938	2.862.267	5.323.025	4.166.796
Nadwyżka wywozu otrąb żyt.	—	3.742	2.731	82.661	102.897
Zbiór ziemniaków	26.494.000	26.869.000	29.106.000	24.879.000	—

Olbrzymie różnice ilości żyta spożywanego w poszczególnych latach wskazują przedewszystkiem, że Polska jest krajem samowystarczalnym w zakresie produkcji żyta. Już sam fakt, że w jednym roku spożycie wynosiło 5 milj. tonn, w drugim 3 milj. tonn, a jeszcze w innych 4 milj. tonn, dowodzi możności prowadzenia mniej lub więcej oszczędnej gospodarki zbożowej.

Największy import żyta mieliśmy w 1924/25 roku, wyniósł on wówczas zaledwie około 4% naszych zbiorów. W 1926/7 roku nadwyżka przywozu nad wywozem żyta wyniosła 52.000 tonn, czyli 1% urodzaju, jeżeli jednak zważyć, że jednocześnie wywieźliśmy 102.897 tonn otrąb żytnich, które więcej niż równoważą wartość odżywczą dla inwentarza 52.000 tonn żyta, to można twierdzić, że w 1926/7 roku mieliśmy właściwie pełną samowystarczalność żyta, pomimo wyjątkowo niesprzyjającej wiosny i braku pastwisk i zielonej paszy.

W ciągu całego pięciolecia mieliśmy jeden tylko rok (1924/25), kiedy zabrakło nam 4% własnego urodzaju, około 130.000 tonn żyta, oraz jeden rok (1925/26) z nadwyżką około 700.000 tonn, z której połowę wyeksportowaliśmy, połowa zaś przeszła w remanencie na następny okres i pozwoliła na wywóz żyta w miesiącach jesiennych 1926 roku, w pozostałych zaś trzech latach mieliśmy samowystarczalność w zakresie żyta.

W 1926/7 roku spożycie żyta było o przeszło 30% mniejsze, niż w roku poprzednim, pomimo to jednak, w roku mniejszego spożycia hodowla zrobiła znaczne postępy, które uwidoczniły się w ogromnem zwiększeniu eksportu artykułów hodowlanych. Rozwój hodowli przypadł również w okresie znacznej zwyżki cen żyta. I jedno i drugie wskazuje na brak jakichkolwiek sprzeczności w interesach produkcji roślinnej i zwierzęcej, naodwrót interesy są zbieżne. Podniesienie bowiem produkcji zboża wymaga podniesienia kultury rolnej, która daje jednocześnie większą wydajność pasz i okopowych dla hodowli.

Lata niskich cen żyta sprawiły obniżenie zasiewów żyta o przeszło 200.000 ha w 1923/4 roku w stosunku do poprzednich lat, co w następstwie było również przyczyną obniżenia się znacznego w roku następnym urodzaju żyta. Dopiero wzrost cen żyta stopniowo skłonił rolników do powiększenia areału zasiewów i w 1926/27 roku mamy już obszar pod żytem o 500.000 ha większy, niż w 1923/24 roku.

Spożycie żyta, jak wskazują cyfry, normuje się zasadniczo wysokością urodzaju. Nawet w latach urodzajnych, kiedy niewątpliwie mogłyby być nadwyżki, nadmiar nie jest podany na rynek, głównie skutkiem braku silnej i rozgałęzionej organizacji handlu zbożowego, która nie dociera jeszcze dostatecznie do producenta w odpowiednich momentach.

Zarówno skutki braku rozgałęzionego handlu zbożowego, jak i skutki gorszych urodzajów ponosi w pierwszym rzędzie ludność miejska, która zaspokajać musi potrzeby spożycia importowanem, a więc droższem, zbożem lub mąką. Nadto spożycie miejskie, w braku własnego żyta, kieruje się na obcą pszenicę, skąd w wydatkach konsumenta powstają wielkie różnice. W interesie przeto miast jest intensyfikacja rolnictwa, zapewniająca nawet w latach nieurodzajnych minimum potrzeb spożycia.

Spożycie ziarna w Polsce, to głównie spożycie żyta, dlatego też państwowa polityka zbożowa w stosunku specjalnie do żyta winna być niezmiernie ostrożnie traktowana; wszelkie bowiem posunięcia niesprzyjające produkcji w rezultacie dotknąć muszą konsumenta przez zmniejszenie obszaru zasiewów, bądź też przez zwiększenie spożycia przez inwentarz.

Spożycie owsa w tonnach.

	1922/23 r.	1923/24 r.	1924/25 r.	1925/26 r.	1926/27 r.
Urodzaj poprzedniego roku .	2.506.000	3.522.000	2.412.000	3.312.000	3.050.000
Przywóz	640	160	79.909	4.576	44.493
Razem	2.506.640	3.522.160	2.491.909	3.316.576	3.094.493
Wywóz	120	5.989	148	93.044	8.484
Spożycie z zasiewem	2.506.520	3.516.171	2.491.761	3.223.532	3.086.009
Zasiew	452.700	465.300	466.000	471.400	473.400
Spożycie	2.053.820	3.050.871	2.025.761	2.754.532	2.612.609

Spożycie owsa pochłania całą naszą produkcję. Najwyższe saldo przywozu wyniosło 79.761 tonn, najwyższe saldo wywozu — 88.468 tonn. Pod względem produkcji owsa mamy samowystarczalność, a stosunkowo niewielkich potrzeba postępów, aby minimum produkcji podnieść do niezbędnych granic. Należy zauważyć, że ze wzrostem produkcji owsa jest związana konsumcja żyta przez inwentarz, wobec czego polityka rozwoju kultury owsa leży w bezpośrednim interesie konsumenta.

Spożycie jęczmienia w tonnach.

	1922/23 r.	1923/24 r.	1924/25 r.	1925/26 r.	1926/27 r.
Urodzaj poprzedniego roku .	1.297.000	1.656.000	1.208.000	1.677.000	1.555.000
Nadwyżka wywozu nad przywozem	20.640	47.850	89.203	168.495	90.276
Spożycie z zasiewem	1.276.360	1.608.150	1.118.797	1.508.505	1.464.724
Zasiew	215.900	219.300	221.500	222.800	222.800
Spożycie	1.060.460	1.388.850	897.297	1.285.705	1.241.924

Jęczmień jest jedynem zbożem, którego produkcja stale przekracza wewnętrzne nasze spożycie, nawet bowiem w roku najgorszego urodzaju wywieźliśmy 89.203 tonny. Wysoka produkcja jęczmienia jest bezpośrednim rezultatem kultury buraka cukrowego.

XVI.

Elewatory i rezerwy zbożowe.

Jednem z najtrudniejszych, a jednocześnie najpoważniejszych zadań jest uregulowanie obrotu zbożowego w Polsce. Jeżeli zważyć, że produkcja zboża pod względem objętości jest jedną z największych, pod względem wartości największą z pośród wszelkich innych produkcyj Polski, że zboże znajdujące się normalnie w obrocie stanowi rocznie wartość około półtora miljarda złotych, a w latach urodzajnych przekracza sumę dwóch miljardów złotych, jeżeli wreszcie zważyć, że wartość rocznej produkcji zbożowej waha się około 4—5 miljardów złotych i jest rozbita na przeszło 3 miljony gospodarstw rolnych, to widoczne są niezmierne trudności racjonalnego zorganizowania handlu, zaopatrzonego w odpowiednie finansowe i techniczne środki, działające sprawnie w czasie krótkiego stosunkowo sezonu na terenie całego Państwa w różnych warunkach gospodarczych i komunikacyjnych.

Jeżeli zważyć, że zły urodzaj zboża powoduje w Polsce ogólnogospodarczy zastój, że decyduje o aktywności bilansu handlowego, to szczególnie ważną staje się sprawa należytego, ekonomicznego wyzyskania urodzaju zboża. Pod tym względem wielką rolę ma do spełnienia wyposażony w środki techniczne handel zbożowy. Nie dadzą się ująć w cyfrach sumy stracone co roku w gospodarce narodowej zarówno z powodu nieodpowiedniego przechowywania ziarna, jak i nieracjonalnego jego zużycia. Jeden tylko procent zmarnowanego w powyższy sposób ziarna z urodzaju stanowi pokaźną sumę, dla której wskazana już jest akcja państwowa.

W dn. 7 września 1926 r. Komitet Ekonomiczny Ministrów uznał budowę elewatorów zbożowych za pilną konieczność. W celu opracowania projektu Minister Rolnictwa powołał Komisję Rzeczoznawców, która na podstawie studjów przeprowadzonych w biurze Komisji oraz ankiety o istniejących w kraju śpichrzach i ich funkcjonowaniu opracowała projekt budowy elewatorów, śpichrzów i zsypów zbożowych, złożony w maju 1927 roku przez Ministra Rolnictwa wraz z wnioskiem na Komitet Ekonomiczny Ministrów.

Prace Komisji Rzeczoznawców stwierdziły, że w przeciwstawieniu do krajów o rzadkiem zaludnieniu, jak Kanada, Stany Zjednoczone, Argentyna, i o wielkich nadmiarach zboża i zupełnie odmiennych warunkach komunikacyjnych, stosunki rolnicze w Polsce nie wymagają budowy wielkich elewatorów w okręgach produkcji, lecz potrzebna jest stosunkowo gęsta sieć śpichrzów możliwie zbliżonych do producenta.

Rozwiązanie zagadnienia organizacji handlu zbożowego mieć może miejsce przy wydatnej pomocy państwowej i zainteresowaniu społeczeństwa.

Sprawa rezerw zbożowych, zdecydowana przez Rząd w lecie 1927 roku, w celu stworzenia popytu w okresie pożniwnym oraz przetrzymania ziarna do przednówka środkami własnemi kraju, zamiast, jak to najczęściej powtarzało się w latach poprzednich, korzystania z handlu zagranicznego, spełniła swe zadanie.

Zarówno sprawa budowy spichrzów i elewatorów zbożowych, jak i tworzenie państwowych rezerw zbożowych, wysuwa na czoło potrzebę zorganizowania silnej finansowo placówki handlu zbożowego, mogącej powołać do pracy te wszystkie lokalne organizacje rolniczo-handlowe, które bądź z braku własnych środków na skup zboża, bądź też z obawy braku zbytu i ryzyka w tej dziedzinie, nie prowadzą handlu zbożowego.

XVII.

Produkcja zwierzęca.

W zakresie podniesienia kultury hodowlanej, Ministerstwo dąży do zrealizowania zasadniczych postulatów rozwoju hodowli w Państwie za pośrednictwem izb i organizacyj rolniczych oraz do wytworzenia norm prawnych, sprzyjających rozwojowi hodowli w wytkniętym kierunku. Wychodząc z tego założenia, Ministerstwo uregulowało w r. b., w drodze wydania odpowiednich przepisów prawnych, sprawę zabezpieczenia rozpłodników męskich w zakresie hodowli bydła. W r. b. również zostały ustalone w porozumieniu z zainteresowanemi organizacjami i izbami rolniczemi zasady organizacji pracy technicznej w zakresie chowu zwierząt gospodarskich oraz zasady prowadzenia księgi rodowodowej bydła rogatego.

Pożyczki na zakup zarodowego inwentarza w r. 1925 wynosiły 199.500 zł., w roku 1926 — 376.356 zł., w r. 1927 — 494.495 zł.

Ogólny stan pogłowia ważniejszych zwierząt gospodarskich w Polsce przedstawiał się w ostatnich latach następująco:

Wyszczególnienie	1925 r.	1926 r.	1927 r.
Ogólna ilość bydła (cyfry zaokrąglone)	8.800.000	9.160.000	9.475.000
,, ,, trzody chlewnej	5.500.000	5.560.000	6.100.000
,, ,, owiec	2.296.974	2.134.647	2.130.700
,, ,, koni	—	—	4.112.000

Właściwy rozwój hodowli zwierząt domowych zależy w znacznym stopniu od należytego zorganizowania doświadczalnictwa zootechnicznego. Doświadczalnictwo to zapoczątkowane zostało w r. 1925. Ministerstwo Rolnictwa w porozumieniu z organizacjami rolniczemi upatrzyło cały szereg punktów charakterystycznych pod względem fizjograficznym i gospodarczym, nadających się na prowadzenie akcji doświadczalnej z dziedziny zootechniki i uprawy pastwisk. Pomoc Ministerstwa w tym początkowym okresie polegała na subsydjowaniu doświadczeń, mających na celu poprawę żywienia inwentarza u drobnych rolników, a więc rozpowszechnienie okopowych i poprawę łąk i pastwisk. Z początkiem r. 1926 prowadzone już były wstępne prace w Kościelcu pow. kolski, w Zagrobeli (Małopolska), w Kostkowicach na Śląsku i zakładzie doświadczalnym kultury torfowisk w Sarnach — wreszcie specjalnie nad rasami krajowemi drobiu w Rębkowie.

W pierwszej połowie bieżącego roku budżetowego akcja doświadczalna zootechniczna, prowadzona przy pomocy Ministerstwa Rolnictwa, poczyniła dalsze postępy. Ministerstwo udzieliło wydatnej pomocy na zakup krów, budowę obór doświadczalnych i budynków gospodarskich, zakup przyrządów naukowych, utrzymanie personelu fachowego i jego dokształcanie zagranicą, organizowanie konkursów nieśności drobiu, wystaw i pokazów, wreszcie przystąpiło Ministerstwo do zorganizowania zootechnicznego zakładu doświadczalnego w Swisłoczy. Działalność tego zakładu obejmować będzie północno-zachodnią część woj. białostockiego, oraz woj. wileńskie i nowogródzkie.

Zwiększenie i rozwój produkcji zwierzęcej Polski w ostatnich latach z jednej strony, a zaostrzenie warunków sanitarnych i celnych Czechosłowacji i Austrji z drugiej strony, zmniejszyły w znacznym stopniu wywóz zagranicę żywca, wpływając natomiast dodatnio na wywóz mięsa i jego przetworów.

Bydła w r. 1925 wywieziono 116.700 szt. na sumę 18.101.000 zł. fran.
,, ,, ,, 1926 ,, 53.586 ,, ,, ,, 6.627.000 ,, ,,
,, ,, ,, 1927 ,, 6.338 ,, ,, ,, 2.396.000 ,, ,,

a mięsa w różnych postaciach (nie licząc przetworów):

w 1925 roku 347.929 q za 49.380.000 zł. fr.
,, 1926 ,, 338.760 ,, ,, 35.039.000 ,, ,,
,, 1927 ,, 275.140 ,, ,, 38.014.000 ,, ,,

Powyżej przytoczone dane jeszcze bardziej wzmocniły zajęte przez Rząd stanowisko, że nadmiar krajowej produkcji zwierzęcej należy wywozić w postaci więcej wartościowych produktów wytwórczości zwierzęcej, jakiemi są bydło bite, przetwory i konserwy mięsne, bekony, wędliny, masło i t. p. Na tej zasadzie została rozpoczęta znajdująca się dziś na ukończeniu budowa większych rzeźni eksportowych: w Dębicy pod Krakowem i w Chodorowie pod Lwowem, a pozatem będzie uskuteczniona budowa szeregu rzeźni w miejscowościach najtańszej produkcji bydła na kresach wschodnich, mianowicie w Wołkowysku (rzeźnia w stanie budowy) i ewent. w Łunińcu, Sarnach lub Kowlu.

Akcja rozpoczęta przez Ministerstwo Rolnictwa w dziedzinie zorganizowania przetwórczości produktów zwierzęcych znalazła zrozumienie w społeczeństwie, a zwłaszcza w samorządach miejskich województw zachodnich, które, korzystając ze sprzyjającej konjunktury na rynku angielskim, rozpoczęły na szeroką skalę rozbudowę rzeźni miejskich i przystosowanie ich do wyrobu boczków czyli bekonów.

Do końca r. 1925 na terenie Rzeczypospolitej istniały tylko 3 fabryki bekonów: w Czerniewicach pow. włocławski, Rudzie i Mikołowie na Górnym Śląsku, o rocznej przeróbce łącznie około 100.000 sztuk trzody. W r. 1926 powstało na Pomorzu i w Poznańskiem 12 bekoniarni o zdolności przetwórczej 500.000 sztuk trzody.

W innych działach produkcji zwierzęcej zaznaczyło się również zwiększenie wywozu, jak np.:

1) Nabiał	w 1925 r. wywieziono	18.661	q	na sumę	4.168	tys. zł. fr.
	,, 1926 ,, ,,	97.117	,,	,, ,,	16.333	,, ,, ,,
	,, 1927 ,, ,,	95.870	,,	,, ,,	25.108	,, ,, ,,
2) Jaja	,, 1925 ,, ,,	270.709	,,	,, ,,	46.692	,, ,, ,,
	,, 1926 ,, ,,	585.660	,,	,, ,,	74.235	,, ,, ,,
	,, 1927 ,, ,,	655.900	,,	,, ,,	97.271	,, ,, ,,
3) Trzoda chlewna	,, 1925 ,, ,,	870.691	szt.	,, ,,	67.361	,, ,, ,,
	,, 1926 ,, ,,	593.660	,,	,, ,,	47.106	,, ,, ,,
	,, 1927 ,, ,,	771.418	,,	,, ,,	97.532	,, ,, ,,
4) Ptactwo . . .	,, 1925 ,, ,,	1.260.029	,,	,, ,,	7.830	,, ,, ,,
	,, 1926 ,, ,,	1.823.161	,,	,, ,,	6.482	,, ,, ,,
	,, 1927 ,, ,,	1.574.495	,,	,, ,,	6.279	,, ,, ,,
5) Pierze i puch .	,, 1925 ,, ,,	20.629	q	,, ,,	5.223	,, ,, ,,
	,, 1926 ,, ,,	21.260	,,	,, ,,	3.379	,, ,, ,,
	,, 1927 ,, ,,	23.430	,,	,, ,,	4.536	,, ,, ,,
				łącznie na sumę	509.535	,, ,, ,,

6) Drób bity . . .	w 1925 r. wywieziono	3.070	za sumę	374.000 złotych
	,, 1926 ,, ,,	5.640	,, ,,	757.000 ,,
za 11 (mies.)	,, 1927 ,, ,,	6.481	,, ,,	865.000 ,,

W bezpośredniej łączności z rozwojem hodowli bydła znajduje się powstanie znacznej ilości nowych mleczarń spółdzielczych, których ilość obecna w stosunku do r. 1925 powiększyła się prawie o 50%, a mianowicie:

w 1925 r. było	540	mleczarni	o rocznej	przeróbce	litrów	. . .	271.310.000
,, 1926 ,, ,,	712	,,	,,	,,	,,	,,	. . .	297.570.000
,, 1927 ,, ,,	807	,,	,,	,,	,,	,,	. . .	310.870.000

XVIII.

Uprawa chmielu.

Ogólna powierzchnia zajęta pod uprawę chmielu w Polsce, według danych Głównego Urzędu Statystycznego, wynosiła:

w r. 1924 — 2.029 ha
,, ,, 1925 — 2.449 ,,
,, ,, 1926 — 2.130 ,,
,, ,, 1927 — 2.579 ,,

Według danych Syndykatu Plantatorów Chmielu ogólna powierzchnia chmielników stale wzrasta i w r. 1926 należy liczyć ją na 2.500 ha, a za r. 1927 na 3.100 ha.

Rejony uprawy chmielu znajdują się: w woj. wołyńskiem — 1.800 ha, b. Kongresówce — 750 ha, woj. poznańskiem — 200 ha i Małopolsce 350 ha. Produkcja chmielu za r. 1927 wynosiła około 25.000 ctm.³, z których zaledwie około 5.000 ctm.³ znajdzie zbyt w kraju; pozostała ilość 20.000 ctm.³ musi być wywieziona zagranicę, co stanowi wartość około 20.000.000 zł.

Produkcja chmielu przed wojną wynosiła na terenach należących obecnie do Państwa Polskiego około 37.000 ctm.³, co stanowiło 4% ogólnej produkcji światowej. W czasie wojny stosunek ten uległ zmniejszeniu na niekorzyść Polski. Obecnie podjęta została przez organizacje rolnicze i związki chmielarskie akcja, zdążająca do podniesienia uprawy chmielu do przedwojennego stanu.

Pracę w tym kierunku prowadzą w pierwszym rzędzie następujące organizacje: Syndykat Plantatorów Chmielu w Warszawie, Wołyńskie Towarzystwo Chmielarskie w Łucku oraz nowozorganizowany Bank Chmielarski w Dubnie. Ponadto rozpoczęta jest odnośna akcja przez Związek Kółek Rolniczych woj. lubelskiego i Lubelskie Tow. Rolnicze.

Licząc się z tem, że Polska posiada warunki przyrodnicze nadzwyczaj sprzyjające rozwojowi tej gałęzi produkcji i biorąc pod uwagę, że wywóz chmielu może wpłynąć dodatnio na nasz bilans handlowy, Ministerstwo Rolnictwa podjętą akcję najusilniej popiera, przyczem działalność jego skierowana jest na:

1) organizowanie i subwencjonowanie zakładów doświadczalnych z uprawą chmielu (Łuck),
2) szkolenie instruktorów chmielarskich,
3) organizowanie wystaw i urządzanie kursów chmielarskich,
4) popieranie akcji kredytowej na zakładanie chmielników, kupno drutu oraz słupów i na budowę suszarni.

Ponadto, w ostatnich czasach czynione są starania wprowadzenia, w porozumieniu z zainteresowanemi sferami, standaryzacji chmielu i racjonalnej organizacji handlu chmielem.

XIX.

Uprawa tytoniu.

Ogólna konsumcja tytoniu w Polsce wynosi około 18 miljonów kg. Dotychczas panowało mniemanie, że możemy produkować jedynie niższe i średnie gatunki tytoniu, ostatnie jednak doświadczenia wykazały, że w niektórych okręgach, jak w okolicach Zaleszczyk, Okopów Świętej Trójcy i t. d., możliwa jest uprawa wysokich gatunków tytoniu papierosowego.

Faktyczna produkcja krajowego surowca tytoniowego przedstawia się w następujący sposób:

w 1923 r.	—	775 kg
„ 1924 „	—	670 „
„ 1925 „	—	850 „
„ 1926 „	—	2.000 „
„ 1927 „	około	5.000 „

A więc w ostatnim roku osiągnęliśmy zaledwie 30% ogólnej konsumcji.

Największą ilość plantacyj tytoniowych posiadamy w Małopolsce Wschodniej (około 75%), następnie na Wołyniu, w woj. lubelskiem i nieznaczne plantacje na Pomorzu i woj. białostockiem.

Przed wojną same plantacje małopolskie dostarczały rządowi austrjackiemu zgórą 4 milj. kg tytoniu rocznie, po wojnie jednak produkcja tytoniu w Polsce ogromnie zmalała, a to skutkiem zniechęcenia plantatorów zbyt niskiemi cenami, które monopol płacił za surowiec krajowy, jednak obecne ceny zabezpieczają w zupełności rentowność uprawy tytoniu, to też w ostatnich latach widzimy ogromny wzrost produkcji krajowej.

Na przeszkodzie dalszemu zwiększeniu produkcji surowca krajowego, stoi brak w monopolu tytoniowym odpowiednich składów i urządzeń dla fermentacji, Monopol Tytoniowy został bowiem wprost zaskoczony gwałtownym wzrostem krajowej produkcji.

XX.

Przywóz i wywóz produktów rolniczych.

W latach objętych niniejszem sprawozdaniem przywóz i wywóz z Polski produktów rolniczych przedstawiał się w sposób następujący:

Wywóz głównych artykułów rolniczych.

	1924/25	1925/26	1926/27	1924/25	1925/26	1926/27
	w tonnach			w 1000 złotych w złocie		
WYWÓZ OGÓLNY	14.583.247	15.833.069	23.495.728	1.243.762	1.249.352	1.433.830
I. Produkcja roślin	499.350	934.014	494.500	101.755	196.793	111.893
Pszenica	67	132.394	17.018	13	32.990	4.853
Żyto	43.709	322.010	81.487	7.665	55.652	16.175
Jęczmień	94.141	169.287	93.370	18.093	31.280	19.689
Owies	148	93.044	8.484	26	15.819	1.665
Ziarno strączkowych	37.311	39.536	40.139	13.508	9.827	12.235
Nasiona wszelkie	59.748	68.287	57.693	28.079	24.911	28.391
Ziemniaki	214.507	60.965	146.701	8.535	1.762	8.354
Chmiel	411	541	1.080	4.019	4.487	7.559
Len	20.674	14.837	15.118	14.554	9.832	6.719
Konopie	—	4.064	3.150	—	1.882	1.145
Wiklina	10.425	9.323	12.272	3.792	2.238	1.653
II. Produkcja zwierz. . . szt.	1.524.980	2.579.842	2.574.698	212.338	229.820	246.496
tonn	70.618	100.840	112.682			
Konie . . . . szt.	16.717	52.485	30.656	4.679	7.588	4.964
Bydło rogate . ,,	83.804	114.121	10.976	17.886	14.786	2.228
Trzoda chlewna. ,,	745.952	827.803	576.246	57.286	61.951	65.554
Gęsi . . . . . ,,	569.737	1.132.477	1.292.349	5.767	6.686	5.700
Inne zwierzęta i ptactwo . . . ,,	108.770	452.956	664.471	744	1.513	1.595
Nabiał tonn . . .	1.022	4.541	8.955	2.132	9.662	21.207
Jaja ,, . . .	19.604	50.087	65.284	32.798	70.981	86.208
Skóry surowe . . .	6.695	9.850	4.179	9.001	11.878	8.742
Włosie, szczecina, pierze, puch i sierść	4.090	3.870	3.793	14.403	7.239	8.065
Wełna i odpadki . .	2.034	2.289	976	11.396	7.832	2.635
Mięso wszelkie . .	37.173	30.203	29.495	56.246	29.704	39.598
III. Przem. rolny w tonnach	342.883	609.289	575.419	130.609	120.700	128.934
Mąka pszenna . . .	414	7.064	1.446	163	2.735	621
Mąka żytnia	2.308	13.627	3.555	923	3.488	872
Płatki ziemniacz. . .	17.545	21.453	2.247	3.734	2.829	428
Mąka i krochmal ziemn.	11.783	28.277	5.823	4.504	7.769	1.654
Cukier	211.124	253.595	232.480	112.344	77.442	85.729
Pasza	99.709	285.273	329.868	8.941	26.437	39.630
IV. Drzewo surowe i nawpół obrobione tonn. .	2.603.037	4.004.439	5.652.825	177.560	173.071	267.562
Papierówka	414.556	972.261	1.189.558	14.821	27.553	32.560
Podkłady kol. i słupy telegr.	350.276	450.185	585.370	23.177	21.673	13.828
Inne drzewo surowe i nawpół obrobione	1.838.205	2.577.993	4.177.897	139.562	123.845	221.174
Produkcja roślinna, zwierzęca, przem. rolny oraz produk. leśna — razem .	3.515.888	5.644.582	6.835.426	622.262	720.384	754.887

Przywóz głównych artykułów rolniczych.

	1924/25	1925/26	1926/27	1924/25	1925/26	1926/27
	w tonnach			w 1000 złotych w złocie		
PRZYWÓZ OGÓL.	3.485.549	2.107.496	4.264.614	1.899.612	790.980	1.434.662
I. Produkcja roślin.	411.644	90.960	640.766	151.068	34.921	185.997
Pszenica	43.052	1.721	227.045	15.361	446	70.093
Żyto	65.575	1.503	123.981	19.493	232	30.961
Jęczmień	4.938	792	3.094	1.440	134	739
Owies	79.909	4.576	44.493	20.971	1.047	9.225
Ryż	81.671	24.036	57.034	34.927	9.535	23.479
Nasiona wszelkie . .	12.179	11.317	23.668	8.418	5.421	9.770
Owoce, orzechy i korzenie	60.951	21.036	27.892	34.944	13.709	19.029
Warzywa	15.425	13.434	14.589	4.087	2.374	2.680
II. Produk. zwierzęca . . . szt.	326.995	42.061	284.869			
tonn	51.151	24.474	58.191	159.817	65.575	157.135
Zwierzęta i ptactwo żywe . . . . szt.	326.995	42.061	284.869	1.852	357	1.610
Tłuszcze jadal. zwierzęce tonn . . .	16.873	7.712	13.271	30.169	14.685	21.223
Nabiał	1.824	—	—	5.072	—	—
Skóry surowe . . .	11.495	5.287	21.695	13.719	5.984	32.948
Wełna i odpadki . .	11.559	8.047	18.764	96.455	40.773	96.807
Ryby (oprócz śledzi).	9.400	3.428	4.461	12.550	3.776	4.547
III. Przemysł rolny.	391.348	19.029	54.512	171.888	9.794	15.888
Mąka pszenna . . .	306.129	10.853	8.209	139.894	5.346	3.864
Mąka żytnia	45.236	332.332	1.556	18.861	119	571
Tłuszcze jadalne roślinne	4.049	1.539	1.499	7.035	3.328	4.496
Pasza	35.864	6.305	43.248	6.098	1.001	6.957
IV. Drzewo surowe i nawpół obrobione .	—	—	—	—	—	—
Produkcja roślinna, zwierzęca, przem. rolny oraz produkcja leśna	854.073	134.463	753.469	482.773	110.290	359.020

XXI.

Cukrownictwo.

Z wyjątkiem najbardziej wysuniętych na północ terenów, Polska posiada znakomite warunki rozwoju plantacyj buraków cukrowych. Dzięki nakładom pracy i środkom pomocniczym, jakich wymaga uprawa buraków cukrowych, jest ona w rolnictwie elementem postępu i rozwoju kultury ziemi, jest również czynnikiem niemal decydującym o miejscowych stosunkach pracy. Ze względu na wielkie masy odpadków (liście i wytłoki), burak cukrowy jest również ważnym czynnikiem rozwoju hodowli.

W krajach, gdzie przemysł cukrowniczy kwitnie, jak w Czechosłowacji i Niemczech, kultura rolna i kultura wsi jest wysoka. Podobnie w Polsce wyróżniają się pod względem wydajności gleby i dobrobytu wsi te województwa, gdzie uprawa buraka cukrowego jest bardziej rozpowszechniona. To też zadaniem Państwa jest stworzenie korzystnych warunków dla rozwoju przemysłu cukrowniczego przez wzgląd na jego gólno-gospodarcze znaczenie.

Różny stopień kultury rolnej w poszczególnych połaciach kraju, jak również różnorodność dróg i środków komunikacyjnych, jest między innemi przyczyną wielkich różnic w opłacalności produkcji cukru, nie pozwalających jednym okręgom konkurować z drugiemi, bardziej zaawansowanemi w ogólnej kulturze. Jeżeli wziąć pod uwagę, że dwa województwa: poznańskie i pomorskie, stanowiące 10% ludności całej Polski, produkują ogółem 60% całej produkcji cukru w kraju, to jasnem jest, jak wielkie są możli-

wości rozwoju cukrownictwa w innych województwach, znajdujących się w korzystnych warunkach gleby i klimatu, zwłaszcza we wschodnich dzielnicach Państwa.

Hamulcem rozwoju cukrownictwa europejskiego, a także i polskiego, jest taniość produkcji cukru trzcinowego, znacznie powiększona w czasie wojny. Światowa produkcja przedwojenna cukru z 17,6 milj. tonn, w czem było 50% buraczanego, wzrosła w 1926 r. do 21,6 milj. tonn, w czem buraczany wynosił tylko 32%.

Zadaniem państw produkujących cukier ponad własne zapotrzebowanie jest uregulowanie swojej produkcji w stosunku do spożycia wszechświatowego. W tej sprawie odbyły się narady w ostatnich miesiącach najbardziej zainteresowanych państw: Kuby, Czechosłowacji, Polski i Niemiec w Paryżu i Berlinie. Kuba obiecała ograniczyć produkcję cukru, która obecnie już wynosiła 5,5 milj. tonn, do 4 milj., natomiast inne państwa miałyby ograniczyć plantacje buraczane; przedstawiciele Polski wyrazili gotowość utrzymania eksportu cukru na obecnym poziomie, zastrzegając sobie prawo rozszerzenia produkcji w miarę rozwoju spożycia wewnętrznego.

To też w najbliższej przyszłości rozwój przemysłu cukrowniczego jest ściśle uzależniony od wzrostu spożycia wewnętrznego. Pod tym względem widoki są pomyślne, gdyż daje się obserwować w ostatnich latach stopniowy i stały wzrost spożycia wewnętrznego.

W r. 1920	spożycie	na	1	mieszk.	w	Polsce	wynosiło	4,3	kg cukru
,, ,, 1921	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	4,8	,, ,,
,, ,, 1922	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	6,5	,, ,,
,, ,, 1923	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	6,7	,, ,,
,, ,, 1924	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	8,8	,, ,,
,, ,, 1925	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	9,4	,, ,,
,, ,, 1926	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	10,2	,, ,,
,, ,, 1913	,,	,,	,,	,,	,,	,,	,,	10,0	,, ,,

Cena cukru na rynku wewnętrznym była następująca: w 1924 r. cena bez akcyzy wynosiła do 12. X. — 55 zł., od 13. X. — 11. IX. 1925 r. — 65 zł. z opakowaniem; od 12. IX.—15. II. 1926 r. została podniesiona na 75 zł., od 6. II—3. I. — 83 zł., od 4. IV.—14. II. 1927 r. na 80 zł., od 15. II.—13. III. — 90 zł., od 13. III. — na 87,5 zł. bez worka za 100 kg. kryształu.

1) Ilość czynnych cukrowni. — 2) Plantacje buraczane.

W województwach	1	2	1	2	1	2
	w 1924/25 r.		w 1925/26 r.		w 1926/27 r.	
Warszawskiem	23	38.873 ha	21	35.643 ha	19	35.205 ha
Poznańskiem	18	65.134 ,,	18	62.889 ,,	18	70.120 ,,
Lubelskiem	12	17.967 ,,	12	18.283 ,,	11	17.438 ,,
Łódzkiem	6	10.095 ,,	6	10.561 ,,	6	12.008 ,,
Pomorskiem	5	15.113 ,,	5	15.336 ,,	5	17.851 ,,
Wołyńskiem	4	6.822 ,,	4	9.320 ,,	4	7.750 ,,
Kieleckiem	4	4.710 ,,	3	5.737 ,,	3	6.074 ,,
W Małopolsce	2	5.882 ,,	2	13.758 ,,	3	14.247 ,,
Śląskiem	1	1.725 ,,	1	2.219 ,,	1	2.000 ,,
Razem	75	166.321 ha	72	173.746 ha	70	182.693 ha
Dto według sprawozdania Banku Cukrowniczego		168.347		173.950		181.109
Zebrano buraków w q		31.462.460		36.790.950		33.596.540
Otrzymano cukru białego w q		4.409.110		5.233.390		5.023.210
Spożyto w kraju q		2.521.900		2.672.540		3.030.050
Eksportowano q		2.027.530		2.362.020		2.032.560

W 1913 obszar plantacyj wynosił 173.000 ha, zbiór buraków 44.500.000 q i produkcja cukru 5.941.000 q.

Rok kampanji	Ilość czynnych cukrowni	Obszar plantacyj	Zbiór buraków	Produkcja cukru	Wydajność cukru z 1 ha w q.	Konsumcja wewnętrzna w kg na głowę	Eksport w proc. produkcji
1913	88	100%	100%	100%	34,7	10,0	50%
1918	58	44	33	33	25 5	—	—
1919	61	43	19	14	11,1	—	—
1920	64	40	24	26	22,5	4,3	27
1921	68	47	35	26	19,0	4,8	25
1922	71	63	47	45	25 0	6,5	34
1923	75	81	62	58	24 5	6,7	43
1924	75	98	70	74	26 2	8,8	44
1925	72	102	80	87	29 4	9,4	51
1926	70	108	76	83	27,0	10,2	40
1927	72	119		85			

Rezultat produkcji cukru według województw w 1925/26 r.

Województwo	Ilość cukrowni	Zasiewy buraków w proc. ziemi ornej wojew.	W hektarach zasiew buraków cukrowych	Urodzaj buraków z ha w q.	Produkcja cukru w q.	Przeciętna produkcja 1 cukrowni
Warszawskie . . .	21	1,92	35.195	188	970.614	46.200
Lubelskie	12	1,04	17.453	165	420.858	35.000
Łódzkie	6	0,88	11.654	214	320.006	53.000
Kieleckie	3	0,51	6.313	181	140.336	46.800
Poznańskie . . .	18	3,77	71.648	260	2.598.579	127.500
Pomorskie	5	1,97	2.400			
			17.808	339	518.721	103.700
Śląskie	1	0,30	2.400	181	44.559	44.559
Lwowskie	2	0,54	14.288	198	302.194	151.097
Wołyńskie	4	1,09	7.784	132	184.242	46.000
Razem . . .	72	1,00	184.543	214	5.199.929	72.221

XXII.

Przemysł ziemniaczany.

Zasadniczą różnicę przemysłu cukrowniczego a przetwórstwa ziemniaczanego stanowi, że, o ile burak cukrowy jest plantowany tylko dla cukrowni, to kartofle są tylko w znikomej części produkcji, bo zaledwie około 4%, zużytkowane dla celów przemysłowych, przedstawiając w pierwszym rzędzie produkt spożywczy dla ludności kraju i dla wyżywienia inwentarzy, co poniżej ilustruje, zestawienie użycia urodzaju ziemniaków:

na spożycie . . . . . 33% urodzaju
„ paszę . . . . . 38% „
„ zasiew . . . . . 18% „
„ przetwórstwo . . . . . 4% „
„ straty przechowania . . . 7% „

Przemysł gorzelniczy odziedziczony po zaborcach nie odpowiada pod względem rozmieszczenia terytorjalnego rzeczywistym potrzebom rolnictwa obecnej Polski. Spożycie spirytusu, jako napoju, jest obecnie daleko mniejsze, aniżeli wynosiła przedwojenna produkcja, zasilająca rynki zbytu państw zaborczych, a produkcja obecna spirytusu wynosi zaledwie około 25% przedwojennej. Tem bardziej miejsca powstawania gorzelni nowych winny odpowiadać rzeczywistym potrzebom rolnictwa.

Obecnie obowiązująca ustawa o monopolu spirytusowym zabezpiecza interesy rolnictwa, co się uwydatnia również w tem, że gorzelnie rolnicze otrzymują 95% przydziału spirytusu P. M. S.

Poniższe zestawienie ilustruje stan tego przemysłu obecnie w Polsce.

Produkcja ziemniaków i spirytusu w gorzelniach rolniczych w 1926/27 r.

Województwo	Ilość gorzelni czynnych	Uprawa ziemniaka w 1000 ha	Plon na 1 ha		W majątkach połączonych z gorzelniami			Użyto na spirytus ziemniaków w % %		Produkcja spirytusu hl.
			1925	1926	Uprawa ziemniaka			ogólnego zbioru	zbioru maj. z gorzelniami	
					w 1000 ha	% ziemi ornej	Zbiór z 1 ha			
Warszawskie . . .	72	257	125	87	7,8	11,93	95	1,20	44	42.228
Łódzkie	67	210	130	104	6,3	11,05	123	1,15	34	36.341
Kieleckie	45	226	113	102	4,2	12,66	103	0,69	44	28.471
Lubelskie	93	220	148	124	8,7	13,25	114	1,32	42	53.407
Białostockie . . .	28	148	99	109	2,0	10,30	106	0,66	55	13.087
Wileńskie	13	94	72	107	0,8	12,07	124	0,44	65	5.742
Nowogródzkie . .	15	56	93	110	1,2	10,25	125	1,00	53	7.396
Poleskie	9	61	91	84	0,8	12,92	63	0,70	87	4.285
Wołyńskie	9	75	112	101	0,4	6,72	97	0,39	62	5.151
Poznańskie . . .	397	283	165	115	68,7	19,40	120	4,60	22	170.104
Pomorskie	159	128	133	116	20,4	18,66	117	3,49	26	55.984
Krakowskie . . .	44	155	101	81	2,1	12,38	105	0,72	63	21.874
Lwowskie	159	177	114	99	10,5	15,33	104	3,11	58	61.930
Stanisławowskie .	43	95	114	120	2,6	13,31	125	1,27	53	17.870
Tarnopolskie . . .	88	131	131	128	7,0	13,94	122	2,19	45	42.279
Śląskie.	40	43	115	86	2,2	13,07	113	3,15	50	12.593
Razem . . .	1.281	2.361	123	105	145,7	15,98	115	1,84	33	578.792

Należy mieć na względzie, że wobec małych widoków na wywóz spirytusu o rozwoju tego przemysłu nie może być mowy do czasu, zanim spirytus nie znajdzie w Polsce szerokiego zastosowania dla celów napędowych i technicznych; pod tym względem Polska winna pójść za przykładem innych państw zachodnio-europejskich i wtenczas będzie możliwe znaczne rozszerzenie przemysłu gorzelniczego, a nawet może powstać potrzeba przerobu części buraków na spirytus, jak to ma miejsce we Francji — wówczas dopiero przemysł gorzelniczy wywrze wydatniejszy wpływ na kulturę i produkcję rolną.

Z 1.444 gorzelni rolniczych było czynnych w 1925 r. 1.307, a w 1926 r. koło 1.501 (przyczem funkcjonowało 40 gorzelni przemysłowych). Produkcja spirytusu spadła w tych latach z 633.000 hl na 579.000 hl. Naogół zniszczono gorzelni w czasie wojny 950, przyczem największe stosunkowo zniszczenie miało miejsce w tarnopolskiem województwie, bo 285 gorzelni, lwowskiem — 125, lubelskiem — 66, białostockiem — 43, wileńskiem — 58, nowogródzkiem — 56, poleskiem — 72 i wołyńskiem — 57. Odbudowano po wojnie 110 zniszczonych gorzelni i zbudowano 10 nowych.

Przeciętnie na 1 hl spirytusu użyto 9 q ziemniaków i 0,21 q jęczmienia.

Inne dziedziny przetwórstwa ziemniaczanego mają mniejsze znaczenie dla rolnictwa; wszystkie pod względem produkcji zmalały po wojnie: z 143 krochmalni, 6 syropiarni i 3 dekstryniarni czynnych jest obecnie: 72 krochmalnie, 6 syropiarni i 3 dekstryniarnie. Przerób ziemniaków spadł ogólnie z 473.000 q. na 282.500 q. Suszarnictwo, które nie może być ściśle zaliczone do przetwórstwa ziemniaczanego, zaczyna się rozwijać po wojnie i obecnie zatrudnia 232 warsztaty o sprawności technicznej około 250.000 q. ziemniaków.

Ogółem na przetwórstwo ziemniaczane używa się obecnie około 3 % ogólnego zbioru ziemniaków, a na suszarnie (głównie płatkarnie) około 1,2 %.

Ministerstwo Komunikacji.

I.

Budżet.

Dochody i wydatki Zarządu Centralnego Ministerstwa Komunikacji stanowią w części II budżetu Państwa osobny administracyjny budżet w odróżnieniu od budżetu przedsiębiorstwa P. K. P. — Budżet Zarządu Centralnego pokrywa Skarb Państwa i nie wchodzi on do planu finansowo-gospodarczego wymienionego przedsiębiorstwa.

Budżet Centralnego Zarządu Ministerstwa Komunikacji przedstawia się, jak to ilustruje poniższe zestawienie:

	Faktyczne wyniki za		Budżet 1927/28
	1925	1926/27 (od 1. I. 1926 do 31. III 1927	
Dochody	140.822	242.017	253.800
Wydatki	2.923.069	3.828.072	3.290.990

Dochody tego działu składają się z kilku pozycyj, z których największą są czynsze z domów mieszkalnych, administrowanych przez Ministerstwo Komunikacji. Wzrost procentowy tych czynszów, w myśl postanowień ustawy o ochronie lokatorów, tłumaczy zwiększenie omawianych dochodów. Ponadto w sumie dochodów mieszczą się procenty od dochodów brutto niektórych kolei dojazdowych, płacone z tytułu koncesyj nadawczych, pozatem wpłaty za zezwolenia na studja przy projektach budowy nowych linij kolejowych, uiszczane przez interesowane towarzystwa.

Około 80% sumy wydatków wynoszą pobory personelu. Dlatego też zmiany uposażeń muszą wpływać na zwiększenie wydatków tego budżetu. Pozostałość bowiem pozycyj, składających się na t. zw. wydatki rzeczowo-administracyjne, nie wykazuje znaczniejszych odchyleń w poszczególnych okresach.

Z kolei należy pokrótce scharakteryzować budżety Polskich Kolei Państwowych.

Polskie Koleje Państwowe, jako środek komunikacyjny użyteczności publicznej, muszą z jednej strony uwzględniać potrzeby życia gospodarczego, z drugiej zaś, potrzeby ogólno-państwowe, a zatem rentowność ich nie może być rozumiana w znaczeniu ściśle handlowem. Winny one pokrywać przedewszystkiem koszty własnej eksploatacji, by nie konsumować podatków, a nadto przynosić taką nadwyżkę, któraby pokryła wydatki konieczne dla usprawnienia urządzeń kolejowych, stanowiących podstawę do potanienia kosztów eksploatacji.

W pierwszych latach przywrócenia niepodległości koleje przejęte po zaborcach pod względem technicznym były zniszczone, zaś pod względem gospodarczym nie przystosowane do potrzeb kraju, a w dodatku pod względem administracyjnym nie ujednostajnione. W tych warunkach nie można było myśleć o rentowności, szczególnie w okresie inflacji, gdyż żadne plany finansowo-gospodarcze na dłuższą metę nie mogły być ustalone.

Budżet kolejowy został w r. 1924 wydzielony z ogólnego budżetu państwowego i stanowi aneks do tego budżetu, jako budżet oddzielnego przedsiębiorstwa państwowego. Okres 1924 roku z uwagi na wprowadzenie w tym okresie waluty złotowej należy uważać za przejściowy, gdyż dla kolejnictwa powstały nowe warunki, do których należało się przystosować. Również okres 1925 roku należy uważać za niekorzystny. W związku bowiem z dewaluacją waluty złotowej, Zarząd Kolejowy nie mógł się wywiązać z zaciągniętych zobowiązań i zobowiązania te musiały być przesunięte na okres 1926 r.

Zadłużenia kolei w poprzednich okresach budżetowych przysporzyły Zarządowi Kolejowemu niemało trudności w gospodarce kolejowej z początkiem okresu 1926 r., zwłaszcza, gdy się zważy, że stan gotówkowy, pozostający w dyspozycji Ministerstwa Komunikacji, wynosił w dniu 1. I. 1926 r. 54.557 zł., zaś kapitał obrotowy, pozostający w dyspozycji Dyrekcyj, wynosił na 1. I. 1926 r. kwotę 41.639.024 zł. i nie mógł być ze szkodą dla eksploatacji uszczuplony, gdy tymczasem zobowiązania odbiegały rażąco od posiadanego kapitału. Pewne polepszenie w gospodarce kolejowej daje się zauważyć w końcu I-go półrocza 1926 roku i tak: w dniu 1 czerwca stan gotówkowy, stojący do dyspozycji Ministerstwa Komunikacji, wynosił 3.415.535 zł. i od tej chwili stale się polepszał mimo regulowania terminowo wszelkich zobowiązań, osiągając w dniu 1 stycznia 1927 r. kwotę 36.025.750 zł.

Powyższy stan gotówkowy, w wypadku, gdyby koleje państwowe nie kredytowały należności przewozowych firmom prywatnym i instytucjom państwowym, byłby znacznie wyższy, gdyż saldo w dniu 1. I. 1927, z tytułu kredytowanych przewozów firmom prywatnym, wynosiło kwotę 18.719.705 zł., zaś instytucjom państwowym 11.317.658 zł.

Nie od rzeczy będzie nadmienić, że polskie koleje państwowe w okresie od 1926 r. przyczyniły się w znacznej mierze do ożywienia życia gospodarczego w kraju, bądź to przez udzielanie kredytów przewozowych, bonifikaty taryfowej, lokatę gotówki w Bankach Państwowych, bądź też przez dawanie licznych zamówień przemysłowi krajowemu, w wielu wypadkach ponad faktyczną potrzebę kolejnictwa, (w danej chwili szyny), a to jedynie w tym celu, by nie stwarzać bezrobocia.

W szczególności nadmienia się, że kredytów z przewoźnego przyznano w ciągu r. 1926 na kwotę okrągło 242.000.000 zł. Zakupiono materjałów za przeszło 164.000.000 zł., w czem na samo paliwo wydano 61.000.000 złotych. Niezależnie od powyższego wydano na zakup taboru w wytwórniach krajowych kwotę 57.659.670 zł. oraz dla robót inwestycyjnych zakupiono różnych materjałów za około 4.000.000 zł.

O poprawie stanu finansowego Polskich Kolei Państwowych, a szczególnie w drugiej połowie 1926 r., świadczy fakt, że Zarząd kolejowy zasilił Bank Polski wpływami z dewiz na kwotę 80.340.320 zł. Z nadwyżek eksploatacyjnych P. K. P. w r. 1926 była w obrocie Banku Polskiego i banków państwowych kwota 339 miljonów, co znakomicie wpływało na wzmożenie działalności kredytowej tych instytucyj.

Niezależnie od pomocy udzielonej przemysłowi w formie obniżek taryfowych, Zarząd kolejowy, celem poparcia eksportu, szedł w zniżkach kolejowych jeszcze dalej przez bonifikatę taryfową, z którego to tytułu zwrócił eksporterom w ciągu 1926 r. kwotę przekraczającą 19.000.000 złotych.

Pozatem, Zarząd kolejowy zasilał dość wydatnie Skarb Państwa, w pierwszej linji przez terminową spłatę pożyczek krajowych i zagranicznych, jak również przez odprowadzanie nadwyżek eksploatacyjnych i z tego ostatniego tytułu przekazał w tym okresie ponad 21.000.000 zł.

Odnośnie do spłaty długów zauważyć należy, że w powyższym okresie, t. j. w drugiej połowie 1926 r., spłacono pożyczek wewnętrznych i zagranicznych na kwotę 40.100.945 złotych podczas gdy za lata ubiegłe ogółem na kwotę 12.914.263 zł.

Jakie wyniki gospodarcze osiągnięto w ostatecznym efekcie w latach 1925—26—27, przedstawiają poniższe zestawienia porównawcze:

Eksploatacja kolei	1925	1926	Preliminarz na okres 1927/28	Przewidywane wyniki za I półrocze 1927/8
Wpływy	904.868.231	1.118.366.962	1.109.421.000	645.988.340
Rozchody	898.154.459	937.449.637	997.099.000	546.022.670
Nadwyżka	6.713.772	180.917.595	112.322.000	99.965.670
Współczynnik eksploatacyjny	99,3	83,8	89,9	84,5

Dochody Polskich Kolei Państwowych.

Wpływy	1925	1926	Preliminowane na okres 1927/1928
Ogólne dochody z eksploatacji kolei wynosiły	904.868.231	1.118.366.962	1.109.421.000
Z tego wypada na:			
A) Koleje normalnotorowe . . .	891.547.468	1.105.170.623	1.093.834.000
% od sumy ogólnej	98,53	98,82	98,60
W tem:			
1) przewóz osób	264.938.726	268.229.641	296.000.000
% od sumy ogólnej . . .	29,72	24,27	27,06
2) przewóz bagażu	13.626.669	14.006.717	13.590.000
% od sumy ogólnej . . .	1,53	1,27	1,23
3) przewóz towarów	510.743.039	687.599.837	686.000.000
% od sumy ogólnej . . .	57,29	62,22	62,71
4) przewóz poczty	6.748.529	13.113.308	11.000.000
% od sumy ogólnej . . .	0,76	1,18	1,01
5) przewóz przesyłek gospod.	32.326.674	31.263.853	—
% od sumy ogólnej . . .	3,62	2,83	—
6) Inne dochody	63.163.831	90.957.267	87.334.000
% od sumy ogólnej . . .	7,08	8,23	7,99
B) Koleje wąskotorowe	13.320.763	13.196.339	15.587.000
% od sumy ogólnej	1,47	1,18	1,40
W tem:			
1) przewóz osób	1.978.818	2.011.606	2.100.000
% od sumy ogólnej . . .	14,84	15,24	13,47
2) przewóz bagażu	49.300	38.207	50.000
% od sumy ogólnej . . .	0,37	0,29	0,32
3) przewóz towarów	8.994.428	8.243.431	11.396.000
% od sumy ogólnej . . .	67,53	62,47	73,11
4) przewóz poczty	158	221.000	200.000
% od sumy ogólnej . . .	0,01	1,68	1,28
5) przewóz przesyłek gospod.	67.679	40.983	—
% od sumy ogólnej . . .	0,51	0,31	—
6) Inne dochody	2.230.380	2.641.112	1.841.000
% od sumy ogólnej . . .	16,74	20,01	11,82

Znaczniejsza różnica ogólnych dochodów z eksploatacji Polskich Kolei Państwowych w r. 1926, w porównaniu z r. 1925, tłumaczy się zwiększeniem ilości przewozów oraz zwyżką taryf kolejowych.

Rozchody Polskich Kolei Państwowych.

	1925	1926	Preliminowane na okres 1927/1928
Ogólne rozchody na eksploatację kolei wynosiły	898.154.460	937.449.367	997.099.000
Z tego na:			
A) Koleje normalnotorowe . . .	884.571.315	925.406.430	981.350.000
% od sumy ogólnej	98,49	98,72	98,42
Z tego:			
1) służba dyrekcyjna	27.774.350	28.229.556	32.443.000
% od sumy ogólnej . . .	3,13	3,05	3,30
2) służba drogowa	148.164.831	135.588.529	172.003.000
% od sumy ogólnej . . .	16,75	14,66	17,53
3) służba stacyjna	98.322.539	104.880.895	121.782.000
% od sumy ogólnej . . .	11,11	11,33	12,40
4) służba handlowa	32.055.822	33.014.096	37.876.000
% od sumy ogólnej . . .	3,63	3,57	3,86
5) służba konduktorska . . .	63.192.012	58.302.880	65.537.000
% od sumy ogólnej . . .	7,14	6,30	6,68
6) służba trakcji	19.246.422	18.405.069	19.892.000
% od sumy ogólnej . . .	2,18	1,99	2,02
7) służba parowozowa	132.616.785	130.010.797	138.852.000
% od sumy ogólnej . . .	14,99	14,04	14,14
8) służba wagonowa	15.520.131	14.621.837	15.862.000
% od sumy ogólnej . . .	1,76	1,59	1,62
9) służba warsztatowa . . .	229.035.237	249.727.561	235.409.000
% od sumy ogólnej . . .	25,90	26,99	23,99
10) służba elektrotechniczna . .	10.249.500	10.383.385	12.688.000
% od sumy ogólnej . . .	1,15	1,12	1,30
11) służba sanitarna	6.979.139	8.215.356	9.195.000
% od sumy ogólnej . . .	0,79	0,89	0,94
12) służba zasobów	9.641.304	9.058.419	9.970.000
% od sumy ogólnej . . .	0,98	0,97	1,02
13) wydatki wspólne	59.622.656	87.098.927	63.139.000
% od sumy ogólnej . . .	6,75	9,41	6,44
14) urządzenia humanitarne . .	33.150.587	37.869.123	46.702.000
% od sumy ogólnej . . .	3,74	4,09	4,76
B) Koleje wąskotorowe	13.583.145	12.042.937	15.749.000
% od sumy ogólnej . . .	1,51	1,28	1,58

Wobec tego, że wykazana nadwyżka eksploatacyjna za rok 1925 w sumie 6.713.772 zł. nie wystarczała na pokrycie wydatku na zaliczki gwarancyjne w kwocie 3.328.493 zł.,

na żeglugę powietrzną w kwocie 1.839.794 zł. oraz na inwestycje i odbudowę w kwocie 69.066.851 zł, potrzebna była dotacja ze Skarbu w sumie 67.521.366 zł.

Z wykazanej wyżej nadwyżki eksploatacyjnej za rok 1926 w kwocie 180.917.595 zł. pokryto w r. 1926 wydatek na zaliczki gwarancyjne w kwocie 1.899.529 zł., na żeglugę powietrzną w kwocie 3.449.782 zł., na inwestycje i odbudowę w kwocie 55.144.938 zł. oraz wpłacono do Skarbu Państwa 21.532.806 zł. Na pozostałą sumę składają się, w przeważnej części, należności Zarządu kolejowego od kolei zagranicznych, gdyż wyrównanie rachunków następuje w 4-ry miesiące po miesiącu obrachunkowym, oraz należności z tytułu kredytowanych przewozów.

Z preliminowanej nadwyżki eksploatacyjnej za okres 1927/28 w sumie 112.322.000, oraz z przewidywanych wpływów nadzwyczajnych w sumie 4 miljonów zł. (t. j. razem 116.322.000 zł.) pokryto, względnie przewiduje się pokrycie wydatku na zaliczki gwarancyjne w kwocie 2.102.500 zł., na żeglugę powietrzną w kwocie 5.599.500 zł., na inwestycje w kwocie 72.119.900 zł. oraz wpłatę do Skarbu w kwocie 36.500.100 zł.

Nadto, przeprowadza się w okresie 1927/28 wykonanie dodatkowych inwestycyj na sumę 70.850.000 zł., z nadwyżki eksploatacyjnej za rok 1926. Razem więc na inwestycje w okresie 1927/28 wypada 142.969.900 zł.

Według przesłanego Ministerstwu Skarbu projektu preliminarza budżetowego na okres 1928/29, przewiduje się pokrycie z preliminowanej nadwyżki eksploatacyjne w sumie 134.646.000, oraz z wpływów nadzwyczajnych w sumie 168.070.000 zł., wydatku na inwestycje w kwocie 229.000.000 zł., oraz wpłatę do Skarbu Państwa sumy 73.716.000 zł. Prawdopodobnie suma przewidziana na inwestycje będzie podwyższona.

Na poprawę stanu finansowego kolei w okresie 1926 i 1927/28 r. wpłynęły, niezależnie od poprawy życia gospodarczego w Państwie, również zarządzenia administracyjne w kierunku wprowadzenia dogodnych komunikacyj z kolejami zagranicznemi, oraz wydanie szeregu instrukcyj i przepisów, a w szczególności dotyczących rachunkowości wpływów.

II.

Organizacja Ministerstwa Komunikacji i Dyrekcyj Polskich Kolei Państwowych.

Organizacja P. K. P. opierała się, aż do początku roku 1925, na przepisach dzielnicowych, które ulegały w ciągu tego czasu pewnym nieznacznym zmianom w kierunku ujednostajnienia. Pierwszym aktem prawnym, który miał zapoczątkować zupełne ujednostajnienie organizacji kolejowej, była ustawa z dnia 12. VI. 1924 o zakresie działania Ministra Kolei Żelaznych i organizacji urzędów kolejowych (Dz. U. R. P. Nr. 57, poz. 580). Ustawa oddawała bezpośredni zarząd kolei Dyrekcjom kolei państwowych, Ministrowi przekazując zwierzchnie kierownictwo i nadzór.

Myśl o stworzeniu przedsiębiorstwa P. K. P. podjął Rząd w roku 1926, wydając dwa rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 września 1926 r. o utworzeniu przedsiębiorstwa P. K. P. i ustanowieniu urzędu Ministra Komunikacji (Dz. U. R. P. Nr. 97, poz. 568 i 567).

Pewne trudności w zrealizowaniu zamierzeń rozporządzenia Prezydenta z 24. IX. 1926 o utworzeniu przedsiębiorstwa P. K. P. wywołały konieczność uzupełnienia go w kierunku dalej posuniętej samodzielności, przyczem, ze względów techniki ustawodawczej — nie nadano projektowi tych uzupełnień formy noweli, lecz nowego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Prace nad tym projektem zostały już ukończone, a projekt ten będzie rozpatrywany na Radzie Ministrów.

Obecna organizacja Ministerstwa Komunikacji opiera się na Statucie Organizacyjnym Ministerstwa Kolei Żelaznych, zatwierdzonym przez Radę Ministrów z dnia 4 października 1923 r. i ogłoszonym w Monitorze Polskim Nr. 233 z dnia 13. X. 1923, oraz na uzupełnieniach do tego Statutu, ogłoszonych w Monitorze Polskim z dnia 5. XII. 1924, Nr. 289, 22. XII. 1924, Nr. 298 i 26. VI. 1925, Nr. 152.

Niezależnie od Departamentów Ministerstwa, działa Główna Inspekcja Kolejowa (ustawa z dnia 14. XII. 1925 r., Dz. U. R. P. Nr. 129, poz. 915).

Zadaniem jej jest kontrola nad całokształtem gospodarki kolejowej oraz nad prawidłowem stosowaniem na kolejach obowiązujących ustaw, rozporządzeń, instrukcyj we wszystkich działach służby kolejowej.

Ilość urzędników Ministerstwa Komunikacji uwidoczniona jest poniżej. Ogólna ilość w r. 1926 i 1927 zmniejszyła się o 36 urzędników, t. j. o 8,2%.

Zestawienie etatu osobowego Ministerstwa Komunikacji w latach 1925, 1926 i 1927.

Stopień służb.	1925	1926	1927
II	1	1	1
III	1	1	1
IV	7	7	7
V	40	39	42
VI	107	109	106
VII	105	95	95
VIII	76	62	62
IX	59	52	52
X	34	34	34
XI	10	6	6
XII	—	—	—
Razem . . .	440	404	404
Niżsi funkcjon.	36	36	36

Jako organ doradczy i opinjodawczy przy Ministrze Komunikacji, dla rozważania zagadnień z dziedziny kolejnictwa, istnieje Państwowa Rada Kolejowa, powołana na zasadzie ustawy z dnia 15 kwietnia 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 38, poz. 226) zmienionej ustawą z 12 czerwca 1924 (Dz. U. R. P. Nr. 59, poz. 595) i rozporządzenie Prezydenta Rzplitej Polskiej z 6 lutego 1928 (Dz. U. R. P. Nr. 15, poz. 108). Rada składa się z 84 członków (przedstawicieli: Ministerstw 7, większych miast 12, powiatowych ciał samorządowych 16, organizacyj gospodarczo-społecznych 30, dyrekcyjnych Rad kolejowych 9 i fachowców, znanych na polu kolejnictwa, planowanych przez Ministra Komunikacji 10).

Rada kolejowa tworzy ze swych członków trzy stałe Komitety:

1) Komitet Nowobudujących się kolei.
2) Komitet Taryfowy.
3) Komitet Eksploatacji kolei żelaznych.

Jako drugi organ doradczy i opinjodawczy przy Ministrze Komunikacji, w celu rozpatrywania i opinjowania spraw technicznych znaczenia ogólnego i warunków technicznych ważniejszych robót kolejowych, istnieje „Rada Techniczna“, powołana na zasadzie rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7. I. 1925 r. Rada składa się z wybitnych fachowców na polu techniki komunikacyjnej, których powołuje Minister Komunikacji. Do Rady technicznej należy z urzędu przedstawiciel Sztabu Generalnego W. P.

Dziewięć Dyrekcyj okręgowych (Warszawa, Wilno, Radom, Gdańsk, Poznań, Lwów, Kraków, Stanisławów i Katowice) wykonywa bezpośredni zarząd kolejami w granicach swoich okręgów, pod naczelnem, jednolitem kierownictwem i zwierzchnim nadzorem Ministra Komunikacji.

Dla wszystkich Dyrekcyj kolejowych został wprowadzony jednolity regulamin, określający zakres działania i kompetencję tych Dyrekcyj oraz ich Oddziałów, — przyczem uwzględniono w znacznej mierze zasadę decentralizacji w ustroju kolejowym, czyniąc przez to istniejący aparat kolejowy giętkim, sprężystym i bardziej przystosowanym do potrzeb gospodarczych życia i klijenteli kolejowej.

Na czele każdej Dyrekcji Kolei Państwowych stoi wyznaczony przez Ministra Prezes Dyrekcji Kolei Państwowych, który jest zwierzchnikiem wszystkich pracowników okręgu danej Dyrekcji.

Każda Dyrekcja Kolei Państwowych dzieli się zasadniczo na 10 następujących Wydziałów:

1) Eksploatacyjny,
2) Mechaniczny,
3) Drogowy,
4) Osobowy,
5) Rachunkowy,
6) Handlowo-Taryfowy,
7) Kontroli Dochodów,
8) Prawny,
9) Zasobów,
10) Sanitarny.

Prócz tych Wydziałów mogą być w poszczególnych Dyrekcjach, w miarę potrzeby, Wydziały fakultatywne, a mianowicie:

11) Elektryczny,
12) Kolei Wąskotorowych.

Nadto istnieje przejściowo przy każdej Dyrekcji

13) Kasa Główna.

Wydziały dzielą się stosownie do zakresu ich czynności na odpowiednią ilość Działów.

Przy każdej Dyrekcji Kolei Państwowych ustanowiona jest Dyrekcyjna Rada Kolejowa, jako organ doradczy i opinjodawczy, w celu rozważania zagadnień z dziedziny kolejnictwa.

Dyrekcyjna Rada Kolejowa składa się z 26 członków (przedstawicieli: województw 4, większych miast 4, powiatowych ciał samorządowych 4, organizacyj gospodarczo-społecznych 12 i mianowanych przez Ministra Komunikacji 2-ch).

III.

Projekty ustawodawcze.

Okres od 15 maja 1926 był okresem wytężonej pracy nad uregulowaniem i ujednostajnieniem ustawodawstwa kolejowego. W okresie tym opracowano i wydano cały szereg rozporządzeń i przepisów prawnych, normujących poszczególne dziedziny gospodarki kolejowej i dotyczących następujących spraw:

1) ogólnych, organizacyjnych i administracyjnych,
2) budowy i eksploatacji linji kol.,
3) taryfowych,
4) międzynarodowych umów kolejowych.

Rozporządzenia, dotyczące spraw ogólnych, organizacji i administracji.

Z rozporządzeń do tej grupy zaliczonych wymienić należy rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej:

1) w sprawie ustanowienia urzędu Ministra Komunikacji (Dz. Ust. R. P. Nr. 97/26, poz. 567),

2) o utworzeniu przedsiębiorstwa „Polskie Koleje Państwowe" (Dz. Ust. R. P. Nr. 97/26, poz. 568),

3) o Głównej Inspekcji Komunikacji (Dz. Ust. R. P. Nr. 97/26, poz. 569).

Pozatem, w celu zapełnienia luki w ustawodawstwie kolejowem, krzywdzącej większość pracowników kolejowych, opracowano i wydano rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 3. IX. 1926 o zaopatrzeniu emerytalnem *nieetatowych* pracowników P. K. P. i zaopatrzeniu pozostałych po nich wdów i sierot oraz o odszkodowaniu za nieszczęśliwe wypadki (Dz. U. R. P. Nr. 94 poz. 551).

Ze względu na konieczność uzupełnienia rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 24. IX. 1926 o utworzeniu przedsiębiorstwa „P. K. P." w kierunku dalej posuniętej samodzielności, opracowano nowy projekt zasadniczej organizacji przedsiębiorstwa P. K. P., a mianowicie szczegółowy statut tegoż przedsiębiorstwa, projekt rozporządzenia o przejęciu kolei państwowych przez przedsiębiorstwo P. K. P., nowy statut Ministerstwa Komunikacji i Regulamin Generalnej Dyrekcji Kolei Państwowych. Ze sprawą reorganizacji zarządu Kolei Państwowych połączono sprawę ujednostajnienia i wyodrębnienia z ogólnych norm, dotyczących funkcjonarjuszów państwowych, przepisów regulujących stosunek personelu kolejowego do przedsiębiorstwa P. K. P. oraz wszelkich jego uprawnień w zakresie uposażenia oraz zaopatrzenia na starość i w razie choroby.

W wyniku tego, opracowano następujące projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej:

1) rozporządzenie o prawach i obowiązkach pracowników przedsiębiorstwa P. K.P.,

2) rozporządzenie o organizacji władz dyscyplinarnych i o postępowaniu dyscyplinarnem przeciwko pracownikom przedsiębiorstwa P. K. P.,

3) rozporządzenie o zaopatrzeniu emerytalnem etatowych pracowników przedsiębiorstwa P. K. P. i o zaopatrzeniu pozostałych po nich wdów i sierot oraz o odszkodowaniu za nieszczęśliwe wypadki,

4) rozporządzenie o Funduszu leczniczym dla pracowników przedsiębiorstwa P.K.P.

Poza wyżej wyliczonemi projektami, opracowano również projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o uposażeniu pracowników przedsiębiorstwa P. K. P., wstrzymano jednak dalsze prace nad jego przeprowadzeniem do czasu ustalenia zasad uposażenia ogółu funkcjonarjuszów państwowych.

Postępują również naprzód prace nad projektem „Ogólnej Ustawy Kolejowej". Prace te natrafiają jednak na znaczne trudności, gdyż przedmiot tej ustawy wkracza w różne dziedziny prawa — nieuregulowane dotąd jednolicie na całym obszarze Rzeczypospolitej.

Rozporządzenia dotyczące budowy i eksploatacji linij kolejowych.

W tym zakresie zostały wydane następujące ważniejsze zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej:

o wywłaszczeniu i czasowem zajęciu gruntów do przebudowy części szlaku kolei Skarżysko—Sobów i do budowy mostu kolejowego na Wiśle pod Sandomierzem (Dz. Ust. R. P. Nr. 39/26, poz. 242);

o wywłaszczeniu gruntów pod budowę kolei górniczo-przemysłowej normalnotorowej Sosnowiec—Jęzor (Dz. Ust. R. P. Nr. 40/26, poz. 247);

o wywłaszczeniu gruntów pod rozbudowę stacji granicznej Stolpce (Dz. Ust. R. P. Nr. 93/26, poz. 539);

o wywłaszczeniu gruntów przy st. Chełm dla potrzeb kolei państwowych (Dz. Ust. R. P. Nr. 106/26, poz. 611);

o czasowem przymusowem zajęciu gruntów włościan wsi Płyćwia i Maków w pow. skierniewickim i o wywłaszczeniu żwiru i piasku w zajętych gruntach na użytek kolei państwowych (Dz. Ust. R. P. Nr. 16/27, poz. 119);

o przymusowem wywłaszczeniu gruntów na rzecz Skarbu Państwa pod rozbudowę stacji Kutno (Dz. Ust. R. P. Nr. 23/27, poz. 176);

o przymusowem wywłaszczeniu gruntów pod rozszerzenie stacji Olechnowicze (Dz. Ust. R. P. Nr. 32/27, poz. 290);

o przymusowem wywłaszczeniu gruntów na rzecz Skarbu Państwa pod rozbudowę kolei Kalety—Herby—Wieluń—Podzamcze (Dz. Ust. R. P. Nr. 42/27, poz. 375);

o przymusowem wywłaszczeniu gruntów na rzecz Skarbu Państwa pod budowę kolei państwowej Łuck—Stojanów (Dz. Ust. R. P. Nr. 69/27, poz. 612);

o wywłaszczeniu gruntów pod budowę kolei elektrycznej z Warszawy przez Grodzisk do Żyrardowa i kolei elektrycznej Warszawa—Młociny—Łomianki (Dz. Ust. R. P. Wr. 60/26, poz. 347);

o wywłaszczeniu gruntu pod budowę przystanku Kadzidło państwowej kolei wąskotorowej Grabowo—Ostrołęka—Myszyniec (Dz. Ust. R. P. Nr. 106/26, poz. 612), oraz

rozporządzenie Ministra Komunikacji z dn. 23 października 1926 r. w sprawie zmian w przepisach o budowie i ruchu na kolejach żelaznych, obowiązujących w okręgach Dyrekcyj Kolei Państwowych w Poznaniu, Gdańsku i Katowicach (Dz. Ust. R. P. Nr. 116/26, poz. 673).

Oprócz wymienionych wyżej już wydanych rozporządzeń opracowany został również projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o udzielaniu koncesji na koleje znaczenia miejscowego i o popieraniu ich budowy. Wydanie tego rozporządzenia przyczyni się niewątpliwie do żywszej rozbudowy sieci kolei lokalnych dojazdowych i tramwajów miejskich.

Konjunktura węglowa na rynku światowym wytworzyła w jesieni r. 1926 stan, przy którym kopalnie zaczęły kierować całą produkcję węgla na eksport, zaniedbując dostawę dla kolei i zaopatrzenie w węgiel rynku wewnętrznego.

Dla utrzymania równowagi podziału produkcji węgla, wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 4. XI. 1926 (Dz. Ust. R. P. Nr. 110, poz. 641) w sprawie regulowania kolejowych transportów węgla, koksu i brykietów węglow.

W związku z tem zostało wydane:

Rozporządzenie Ministra Komunikacji w sprawie przepisów o kolejności przyjmowania ładunków, nadawanych do wysyłania oraz o wykonaniu planu przewozowego na zasadzie kolejności (Dz. Ust. R. P. Nr. 112/26, poz. 652).

Ponadto wydano w zakresie spraw eksploatacyjnych następujące, ważniejsze rozporządzenia Ministra Komunikacji:

o otwarciu prawidłowego ruchu osobowego i bagażowego na normalnotorowej kolei Zgierz—Kutno (Dz. U. R. P. Nr. 60/26, poz. 352),

o otwarciu ruchu tymczasowego na linji Kalety—Podzamcze (Dz. Ust. R. P. Nr. 106/26, poz. 618),

o otwarciu do użytku publicznego wybudowanej normalnotorowej kolei państwowej Zgierz—Kutno (Dz. Ust. R. P. Nr. 17/27, poz. 134),

o otwarciu do użytku publicznego wybudowanej normalnotorowej kolei państwowej Kalety—Podzamcze (Dz. Ust. R. P. Nr. 46/27, poz. 419),

o otwarciu do użytku publicznego wybudowanej normalnotorowej kolei Chybie—Skoczów (Dz. Ust. R. P. Nr. 47/27, poz. 431).

W zakresie sygnalizacji wprowadzone zostały w r. 1926 na całej sieci Polskich Kolei Państwowych wszystkie zasadnicze sygnały wedle nowych przepisów sygnalizacyjnych, dzięki czemu osiągnięto jednolitą sygnalizację na całej sieci Polskich Kolei Państwowych, umożliwiającą prowadzenie pociągów przez drużyny pociągowe w obrębie wszystkich Dyrekcyj. W roku 1928 będą wprowadzone sygnały podrzędne, a tem samem w końcu tegoż roku będzie dokonana całkowita unifikacja sygnalizacji na sieci Polskich Kolei Państwowych.

IV.

Taryfy i konwencje kolejowe.

1. Polityka taryfowa.

Najpoważniejszem zadaniem polityki taryfowej Ministerstwa Komunikacji od drugiej połowy 1926 począwszy było stworzenie warunków transportowych umożliwiających wyzyskanie wyjątkowej konjunktury handlowej, wywołanej strajkiem górników angielskich, — a po zażegnaniu tego strajku, — podtrzymywaniem odpowiedniemi zarządzeniami taryfowemi zagrożonej aktywności naszego bilansu handlowego. I w tej to sytuacji ujawniło się z całą dobitnością, jak potężną i skuteczną bronią handlową są taryfy kolejowe w rękach państwa, które nie uchyla się nawet od ciężkich ofiar finansowych dla osiągnięcia wielkich gospodarczych celów. Szczególniejszy sukces w tym kierunku odniosła polityka taryfowa Ministerstwa Komunikacji na polu eksportu węgla. Dzięki ulgom taryfowym, które nie miały i nie mają przykładu, nietylko zdobyliśmy chwilowo zamorskie rynki zbytu dla polskiego węgla, ale co więcej sporą część zdobytych pozycyj potrafiliśmy w ręku trwale zatrzymać. Dzieje kolejnictwa poraz pierwszy zanotowały fakt, że jeżeli państwowa racja stanu tego wymaga — transport kolejowy może podjąć konkurencję z transportem morskim.

Intensywna rozbudowa portu w Gdyni oraz przystosowanie portu gdańskiego i wiślanego portu w Tczewie do wywozu większych ilości węgla polskiego i innych towarów zagranicę sprawiły, iż porty polskie stanowią obecnie poważną konkurencję dla północnych portów Niemiec, zwłaszcza Szczecina. Stwierdził to ostatnio podczas obrad Izby Przemysłowo-Handlowej w Szczecinie Dyrektor Szczecińskiego Towarzystwa Okrętowego Dr. Bem, zaznaczając, iż główną przyczyną, że port szczeciński nie może dojść do norm przedwojennych, jest dążenie polskiej polityki taryfowej do skoncentrowania całej polskiej komunikacji zamorskiej w portach Gdańska i Gdyni.

Zdaniem wymienionego mówcy, Rząd Polski przeprowadza tę swoją politykę na szeroką skalę i bardzo systematycznie, a świadczy o tem najlepiej choćby tylko ten fakt, że nawet łamana komunikacja Odrą od Szczecina przez Koźle (Cosel) do niemieckiego Śląska Górnego i czeskosłowackiego zagłębia Witkowickiego — nie może już konkurować z bezpośredniemi stawkami kolei polskich.

Popierając przedewszystkiem usilnie wywóz przez własne porty krajowe w Gdańsku, Gdyni i Tczewie, oraz starając się ściągnąć na nie transporty obce (Czechosłowacja, a w przyszłości Z. S. S. R.), torują sobie Polskie Koleje Państwowe równocześnie drogę do morza Adrjatyckiego (taryfa adrjatycka), oraz na morze Czarne i Lewant (przygotowywana taryfa lewantyńska). Z drugiej strony opracowywane na nowo lub poddawane rewizji bezpośrednie taryfy towarowe oraz osobowe zmierzają do wyzyskania położenia komunikacyjnego Polski.

W ten sposób starało się Ministerstwo Komunikacji na terenie międzynarodowym uwydatnić i praktycznie wyzyskać geograficzne położenie Polski jako naturalnego łącznika między Zachodem a Wschodem — a co zatem idzie, stworzyć nowe konta po stronie dochodów naszego bilansu płatniczego.

Z niemniejszą troskliwością odnosiło się Ministerstwo Komunikacji do taryf wewnętrznych i ich wpływu na rozwój gospodarczy kraju, a z drugiej strony na rentowność kolejowego przedsiębiorstwa.

Polska taryfa towarowa i osobowa powstawała w warunkach inflacji pieniężnej i zupełnie płynnych stosunków gospodarczych kraju. Lata od 1919 do 1923 r. włącznie, a następnie dewaluacja 1925 r. nie stworzyły warunków dla zbudowania dobrej taryfy, dopiero ostatnie dwa lata waluty względnie stałej dały możność ustalania kosztów eksploatacji kolei, obliczenia kosztów własnych przewozów, a co zatem idzie, możność handlowej kalkulacji. Możność ta jednak była zresztą dalej ograniczona ruchem cen za materjały dla kolei oraz zmianą kosztów utrzymania, wpływających na wydatki personalne kolei.

Zwyżka taryfy kolejowej szła dotychczas za zwyżką kosztów utrzymania i podniesieniem się cen materjałów takich, jak węgiel, żelazo, podkłady, smary i t. d. — podążała więc za ogólną drożyzną i zostawała przez nią wywoływana.

Jeżeli porównamy obecną taryfę towarową z taryfą obowiązującą w I półroczu 1925 r., okaże się, że przeciętna wysokość cen przewozu jest obecnie nominalnie wyższa o 15 %. niż była w r. 1925. Miesięczny nominalny wskaźnik cen hurtowych za lipiec 1927 wykazuje cyfrę 151,6, czyli za ten okres czasu ceny towarów wzrosły nominalnie przeciętnie około 50 %, prześcigając o 35 % nominalny wzrost cen przewozu kolejowego.

Fakt ten dowodzi, z jaką ostrożnością i wstrzemięźliwością włada Ministerstwo Komunikacji instrumentem taryfowym, *to też Polskie Koleje Państwowe są w całem tego słowa znaczeniu najtaniej przewożącemi kolejami żelaznemi na kontynencie.*

Taniość naszej taryfy osobowej uwydatnia następujący

Wykres porównania cen biletów.

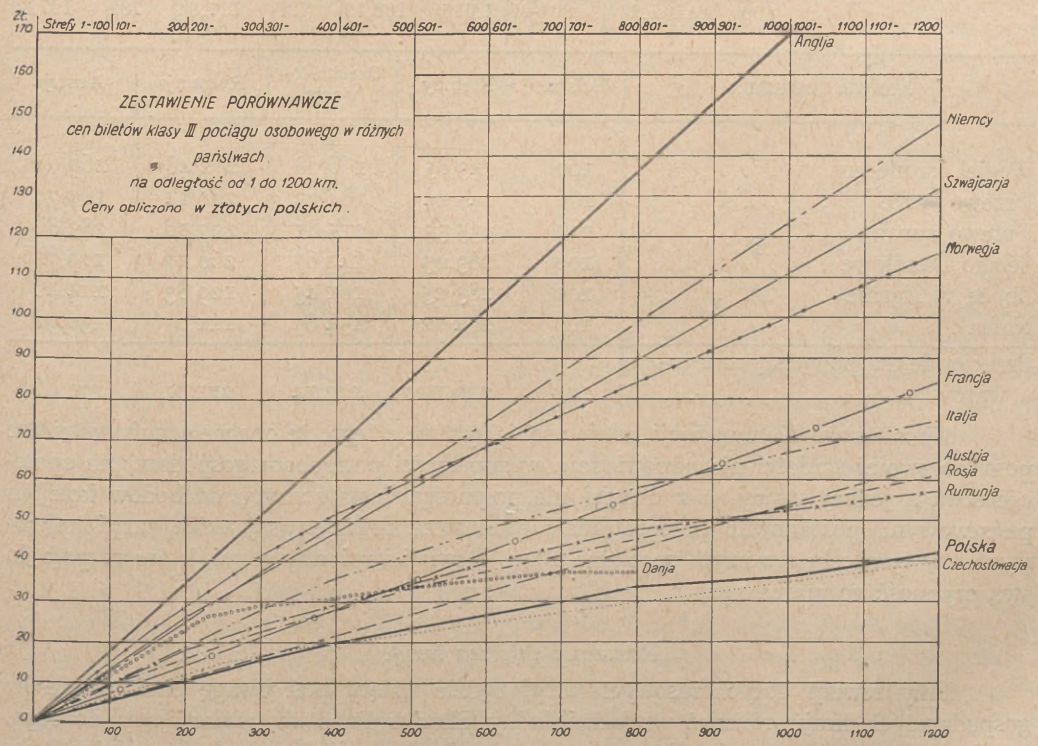

Do porównania zaś poziomu naszej taryfy towarowej z taryfami tych państw z któremi prowadzimy najżywszy handel, posłużą następujące tablice.

Nazwa towaru	Za odległość km	W Polsce groszy za 100 kg	W Niemczech		W Czechosłowacji		W Rumunji		W Austrji	
			gr. za 100 kg	% do taryfy polskiej	gr. za 100 kg	% do taryfy polskiej	gr. za 100 kg	% do taryfy polskiej	gr. za 100 kg	% do taryfy polskiej
Węgiel kamienny . .	100	80	87	108,75	123	153,75	151	188,75	100	125
	300	150	214	142,67	208	138,67	349	232,67	223	148,67
	500	164	273	166,46	284	173,17	500	304,88	320	195,11
	800	198	312	157,57	399	201,52	720	363,63	416	210,1
Drzewo tarte . . .	100	80	144	180	133	166,25	151	188,75	111	138,75
	300	150	339	226	233	155,33	349	232,67	262	174,67
	500	173	488	282,08	323	186,7	500	289,01	355	205,2
	800	208	625	300,48	458	220,19	720	346,15	497	238,94
Drzewo surowe (do tartaków)	100	50	129	258	107	214	91	182	111	222
	300	91	307	337,36	177	194,51	194	213,19	262	287,91
	500	119	443	372,27	253	212,61	285	239,49	355	298,32
	800	152	568	373,68	368	242,11	419	275,66	497	236,97
Żelazo handlowe . .	100	110	187	170,—	164	149,09	237	215,45	181	164,55
	300	240	452	188,33	354	147,5	624	260,—	472	196,67
	500	340	653	192,06	506	148,82	952	280,—	634	186,47
	800	460	840	182,61	705	153,25	1.312	285,22	781	169,78
Zboże w ziarnie . .	100	110	187	170	162	147,27	113	102,76	114	103,64
	300	240	452	188,33	358	149,17	306	127,5	282	117,5
	500	340	653	192,06	558	164,12	478	140,59	396	116,47
	800	460	840	182,61	852	185,22	683	148,48	553	120,22
Nafta świetlna . . .	100	135	269	199,27	204	151,11	151	111,85	181	134,07
	300	323	661	204,64	474	146,75	349	108,05	472	146,13
	500	454	958	211,01	706	155,51	500	110,13	634	139,65
	800	611	1.234	201,97	1.015	166,12	720	117,84	781	127,82

Nazwa towaru	Polska	Niemcy	Czechosłowacja	Rumunja	Austrja
Węgiel kamienny	100	143,85	166,78	272,48	169,74
Drzewo tarte	100	247,14	184,23	264,14	189,74
Drzewo surowe	100	335,33	215,81	227,59	283,80
Żelazo handlowe	100	183,25	149,67	260,17	179,72
Zboże w ziarnie	100	183,25	161,45	129,83	114,46
Nafta	100	204,22	154,87	111,97	136,92
Przeciętnie dla powyższych 6 towarów	100	216,17	172,14	211,01	179,06

Ministerstwo Komunikacji, zdając sobie sprawę z tego, że obecne taryfy kolejowe pomimo swojej taniości nie odpowiadają w zupełności potrzebom gospodarczym społeczeństwa z jednej strony, a z drugiej nie przynoszą dostatecznych dochodów kolejom państwowym, postanowiło przeprowadzić gruntowną rewizję wszystkich taryf kolejowych i w tym celu stworzyło specjalne Biuro Rewizji i reformy taryf, które rozpoczęło swą czynność 20 marca 1927 r.

Rewizja i reforma taryf.

Przy rewizji dotychczasowych taryf będzie wzięty pod uwagę obok interesów gospodarczych kraju również wzgląd fiskalny Skarbu Państwa, zmierzający do tego, by P. K. P. pokrywały nietylko własne koszta eksploatacji, lecz by także zdolne były

osiągnąć pewną nadwyżkę dochodów nad rozchodami. *W normalnych warunkach* wysokość stawek taryfowych musi być tak skonstruowana, by mogły być pokrywane nietylko własne koszty eksploatacji, lecz także raty amortyzacyjne i oprocentowania kapitału zakładowego kolei. W obecnych warunkach postulat ten nie da się w całej pełni zrealizować.

Prace nad rewizją i reformą taryf będą ukończone z końcem I kwartału 1928.

2. Taryfy wewnętrzne.

W zakresie taryf wewnętrznych Ministerstwo Komunikacji wydało w omawianym okresie (t. j. od 15. V. 1926 r.) następujące ważniejsze rozporządzenia:

W dziale taryf towarowych: Rozporządzenie Ministerstwa Kolei o zmianach i uzupełnieniach taryfy towarowej polskich kolei normalnotorowych (Dz. U. R. P. Nr. 55, poz. 326) wprowadziło z dniem 10 czerwca 1926 r. ogólną podwyżkę taryfy towarowej, wynoszącą przeciętnie 8% stawek taryfowych.

Rozporządzenia Ministerstwa Kolei o zmianach i uzupełnieniach taryfy towarowej polskich kolei normalnotorowych (Dz. U. R. P. Nr. 59/26, poz. 345, Nr. 80/26, poz. 447 oraz Nr. 103/26, poz. 601) wprowadziły oprócz drobniejszych zmian redakcyjnych i merytorycznych w przepisach taryfowych, dyktowanych przez doświadczenie życiowe, również szereg nowych taryf wyjątkowych, między innemi na ulgowy przewóz w obrocie wewnętrznym kraju materjałów do budowy nawierzchni nowobudujących się kolei żelaznych i kwasu siarkowego. Wprowadzona została taryfa ulgowa na przewóz otrąb zbożowych w obrocie wewnętrznym. Wprowadzone też zostały ulgi taryfowe na przewóz zbóż i ziemniaków do miejscowości nawiedzonych przez nieurodzaj w r. 1926.

Wobec przeciążenia linij kolejowych w kierunku do portów w Gdańsku i Gdyni oraz celem poparcia żeglugi rzecznej w kraju, zakres działania faryf ulgowych na eksportowe towary masowe, jak węgiel i drzewo, rozciągnięty został na ważniejsze przystanie rzeczne. Wobec dobrej konjunktury węglowej w związku ze strajkiem angielskim umożliwione zostało z dniem 1. XI. 1926 podniesienie przewoźnego za węgiel eksportowany przez Gdańsk i Gdynię z 9 do 12 zł. za tonnę, co umożliwiło kolei osiągnięcie pewnego zysku na przewozie eksportowego węgla, który dotychczas był deficytowy, a w najlepszym razie zaledwie pokrywał koszta własne kolei. Celem popierania eksportu włączone zostały do taryf ulgowych niektóre nowe pozycje towarowe, jak butelki, wapno, stopy żelazne i potaż.

Z dniem 1 grudnia 1926 (Rozp. z dn. 25.X 1926 Dz. U. Nr. 106, poz. 620, rozp. z dn. 5.XI 1926 Dz. U. Nr. 112, poz. 653, rozp. z dn. 18. XI 26 Dz. U. Nr. 116, poz. 675) nastąpiła powtórna ogólna podwyżka taryfy towarowej, wynosząca przeciętnie około 10%, przyczem najniższa klasa taryfowa G, na podstawie której przewożone są artykuły masowe i niskocenne, podwyższona została tylko o 5%. Podwyżka ta, jak i poprzednia, nie wpłynęła tamująco na życie gospodarcze kraju, bowiem ilość przewozów zachowała w dalszym ciągu tendencję wzrastającą.

Z dniem 1 stycznia 1927 r. weszło w życie na mocy rozporządzenia Ministerstwa Komunikacji z dn. 22.XII 1926. (Dz. U. Nr. 129, poz. 778) nowe wydanie części II, III, IV i V Taryfy Towarowej, w której zostały uwzględnione i usystematyzowane przeprowadzone w ciągu roku 1926 zmiany i uzupełnienia oraz wprowadzone niektóre nowe przepisy. Wprowadzone zostały pewne udogodnienia taryfowe w przepisach dotyczących stałego przewozu mleka i pieczywa na warunkach ulgowych w przesyłkach pospiesznych. Ulgowa taryfa na przewóz próżnych wagonów prywatnych właścicieli rozszerzona została również na takież wagony zagraniczne, przybywające pod naładunek, lub po-

wracające po wyładunku. Zarządzenie to ma na celu ułatwienie obrotu z zagranicą przez wciągnięcie do obrotów międzynarodowych wagonów prywatnych właścicieli, co przedstawia znaczne korzyści z uwagi na szczupły tabor P. K. P.

Wprowadzono równocześnie szereg nowych taryf wyjątkowych na przewóz mąki, kwasu siarkowego i wód mineralnych.

Z ważniejszych zmian objętych rozporządzeniem Ministerstwa Komunikacji z dnia 23.II. 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 15, poz. 114) wspomnieć należy wprowadzone ograniczenie stosowania kl. wyj. G. przy przesyłkach drzewa kopalnianego i celulozowego tylko do przesyłek adresowanych do krajowych kopalń i fabryk celulozy i papieru oraz do biur sprzedaży tych sortymentów drzewa. W taryfach wyjątkowych na węgiel kamienny, brunatny, koks i miał węglowy i koksowy stawki przewozowe podwyższone zostały o jedną klasę, jako konieczna dla kolei rekompensata równoczesnego obniżenia stawek przewozowych na węgiel eksportowy w taryfie wyj. XIX, co znowu okazało się koniecznem z uwagi na utrzymanie zdolności konkurencyjnej naszego węgla na rynkach zagranicznych po zakończeniu strajku angielskiego.

Wprowadzone też zostały dwie nowe taryfy ulgowe: na przewóz torfu oraz na przewóz ryżu łuskanego i polerowanego w krajowych łuszczarniach, ta ostatnia celem poparcia nowopowstałej w kraju gałęzi przemysłu. Celem odciążenia portów w Gdańsku i Gdyni oraz popierania rozwijającej się żeglugi polskiej rozszerzono ważność taryf eksportowych i importowych, obowiązujących od względnie do portów w Gdańsku i Gdyni — również i na port w Tczewie. Wobec nadmiernego rozwijającego się eksportu drzewa kopalnianego i celulozowego ze szkodą dla przemysłu krajowego, wymienione sortymenty drzewa przeniesione zostały do wyższej klasy taryfowej (z kl. G do kl. E).

Rozporządzenia Ministerstwa Komunikacji z dn. 5.IV. 1927, 6. IV. 1927 i 10. IV. 1927 (Dz. U. Nr. 33, poz. 299, Nr. 35, poz. 316 i Nr. 37, poz. 334) dotyczą w głównej mierze kilku taryf wyjątkowych, a więc: taryfa wyjątkowa XXII rozszerzona została z dniem 15. IV. 1927 na niektóre stacje graniczne polsko-czechosłowackie, przez co przemysł hutniczy uzyskał możność dowozu bogatych rud manganowych z Węgier i Jugosławji. Celem ściągnięcia na koleje polskie tranzytowych przesyłek złomu żelaznego z naszych portów, odpowiednio rozszerzony został obszar ważności tar. wyj. XXX, a nadawcom względnie odbiorcom większych ilości złomu przyznane zostały znaczne bonifikacje z ceny przewozu. Ujemnie kształtujący się w letnich miesiącach r. b. nasz bilans handlowy spowodował Ministerstwo Komunikacji do czynnego, możliwie wszechstronnego, poparcia eksportu kosztem znacznych ofiar pieniężnych, co jednak było możliwe dzięki pomyślnym wynikom finansowym eksploatacji P. K. P. za rok ubiegły. Mianowicie z dniem 10. IV. 27 na okres półroczny wprowadzona została wyjątkowa taryfa XLIV, dająca znaczne ulgi taryfowe przy eksporcie całego szeregu towarów, jak ziemiopłody, produkty hodowlane, drzewo i wyroby z drzewa, węgiel, nafta, ropa naftowa i jej przetwory, sól, szkło, cement, wytwory przemysłu hutniczego i metalurgicznego, skoniny jutowe i spirytus.

W rozporządzeniu z dn. 28. IV. 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 46, poz. 418) należy zwrócić uwagę na uregulowanie kwestji przewozu towarów łatwo ulegających zepsuciu w wagonach-lodowniach. Pozatem omawiane rozporządzenie wprowadza kilka nowych taryf ulgowych, jak taryfa wyj. Nr. 35 na przewóz buraków cukrowych i tar. wyj. Nr. 36 na przewóz łubinu, w których przewoźne na te ziemiopłody obniżone zostało o jedną klasę taryfową.

Rozszerzony został zakres działania taryfy wyj. X. na wywóz trzody chlewnej przez usunięcie warunku, który opiewał, że do ulg na zasadzie tej taryfy mają prawo tylko nadawcy, którzy udowodnią nadanie conajmniej 200 wag. trzody w ciągu dni 30. W związku z polepszeniem się ilostanu taboru umożliwione zostało przedłużenie czasu wolnego od opłaty postojowego od wagonów podstawionych na kopalnie pod naładunek węgla

na eksport z 16 do 42 godzin. Producenci wód mineralnych sztucznych w Warszawie i Poznaniu uzyskali taryfę ulgową na eksport swych produktów do Gdańska.

. Wyrazem polityki eksportowej dla węgla, zmierzającej do popierania wywozu przez porty krajowe, jest rozporządzenie Ministerstwa Komunikacji z dnia 20. VIII. 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 76, poz. 671), przedłużające do końca bieżącego roku ważność zniżki, udzielanej od 1. III. 1927 w wysokości 1 zł. od tonny węgla, wywożonego przez te porty, przy ładunkach całopociągowych. W ten sposób osiągnięta została stabilizacja warunków transportowych w bieżącej kampanji wywozowej, przy stawce 8.2 zł. za tonnę węgla via Gdańsk lub Gdynia i 7.7 zł. via Tczew.

Celem podniesienia wartości eksportu drzewa wprowadzono w taryfie wyjątkowej XIII na przewóz drzewa — ulgowy sposób obliczenia przewoźnego w razie zatrzymania eksportowanego materjału tartego w Tczewie lub Bydgoszczy dla dalszej jego obróbki na heblarkach. Zarządzenie powyższe wpłynie również dodatnio na rozwój krajowego przemysłu drzewnego.

W taryfie wyjątkowej XXIV na wywóz przetworów naftowych wprowadzono dla pewnych organizacyj sprzedaży w Gdańsku i w Gdyni ułatwienia w dotychczasowym sposobie obrachunku z tytułu przewoźnego.

Ustalono również w powyższem rozporządzeniu opłaty miejscowe za przewóz pomiędzy szeregiem stacyj a ładowniami publicznemi, co usunie dotychczasowe nieporozumienia przy obliczaniu przewoźnego.

Powiększono zakres artykułów, korzystających przy taryfowaniu jako przesyłki całowagonowe z obliczenia za 10 tonn zamiast 15 tonn.

Rozporządzenie z dn. 27. IX. 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 767) dotyczy głównie taryf wyjątkowych. Rozszerzony został zakres działania taryfy wyj. Nr. 1, na przewóz nasion siewnych przez włączenie do obszaru ważności tej taryfy również stacyj granicznych, przez co umożliwione zostało gospodarstwom rolnym położonym w pasie granicznym korzystanie z tej taryfy. Uregulowana została sprawa ulgowego przewozu miału węglowego w obrocie wewnętrznym przez ścisłe określenie w taryfie wyj. Nr. 11, co należy rozumieć pod nazwą „miał węglowy". W tar. wyj. X. na eksport trzody chlewnej zniżka refakcyjna, wynosząca dotąd 10%, podniesiona została do 15%. W taryfach wyj. XV. i XVI za przesyłki eksportowe mebli giętych i terpentyny przewoźne obniżone zostało o jedną klasę taryfową na okres do 31. IV. 1928. Zniżka refakcyjna przy eksporcie cementu z 30% podniesiona została do 40%. Taryfa wyj. XXXI na eksport produktów hutniczych i metalurgicznych została bardziej zróżniczkowana, stosownie do wymagań poszczególnych gałęzi tego przemysłu z równoczesnem obniżeniem stawek przewozowych o jedną klasę taryfową.

Na miejsce obowiązującej do 30 września 1927 taryfy wyj. XLIV, ustanowionej na czas określony dla poparcia eksportu, ustanowiona została nowa taryfa za tym samym numerem na eksport masła, mięsa wszelkiego, bekonów i zwierząt bitych, obniżająca stawki taryfowe dla masła o jedną klasę taryfową, a dla mięsa, bekonów i zwierząt bitych stawki przewozowe pospieszne obniżone zostały do wysokości stawek przy przesyłkach zwyczajnych.

Z ważniejszych zmian i uzupełnień wprowadzonych rozporządzeniem, obowiązującem od 1. VIII. 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 68, poz. 602), wymienić należy prawne ustalenie wagonu o ładowności 15 tonn, jako typ normalny wagonu przez uprawnienie kolei do nieprzyjmowania zamówień na wagony o mniejszej ładowności.

Zarządzenie to ma na celu obniżenie kosztów własnych kolei. Wprowadzona została opłata za ważenie przez kolej przesyłek drobnych, co dotychczas odbywało się bezpłatnie.

Uzupełnione też zostały przepisy o przewozie zwierząt żywych, a w szczególności nałożony został formalnie na nadawców zwierząt żywych obowiązek przydzielania przy

przesyłkach zwierząt żywych dozorcy. Za każdorazową zgodą kolei jest dopuszczalne nadawanie zwierząt bez dozorcy, co pociąga jednak za sobą ograniczenie odpowiedzialności kolei za ewentualne straty w przesyłce.

W dziale taryf osobowych: Obowiązująca w sezonie zimowym 1926/1927 r. taryfa ulgowa na przejazdy powrotne z uzdrowisk krajowych, która wygasła z dniem 15 maja rb., została ponownie wprowadzona rozporządzeniem Ministerstwa Komunikacji z dn. 5. V. 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 43, poz. 388) na przeciąg bieżącego sezonu letniego, z ważnością do dnia 31 października 1927 r., przy równoczesnem rozciągnięciu jej na cały szereg miejscowości, nadających się do lecznictwa lub wypoczynku letniego, a dotąd nieuwzględnionych. Wysokość zniżek, przyznanych w opłatach taryfowych za drogę powrotną, pozostała ta sama, co w roku ubiegłym (66%). Na powyższych zasadach wprowadzono również i na sezon zimowy 1927/28 ulgową taryfę z uzdrowisk (Dz. U. R. P. Nr. 94/927, poz. 844).

3. Komunikacja i taryfy międzynarodowe.

Komunikacja towarowa pomiędzy Polską a obcemi państwami, tudzież pomiędzy obcemi państwami w tranzycie przez Polskę, odbywa się, o ile chodzi o państwa, należące do Berneńskiej Konwencji Międz. o przewozie towarów kolejami żelaznemi, na zasadach wspomnianej Konwencji, postanowień wykonawczych do niej oraz ujednostajnionych postanowień dodatkowych Międzynarodowego Komitetu Transportowego, stanowiących razem t. zw. Ujednostajniony Regulamin międzynarodowego przewozu towarów kolejami żelaznemi.

W komunikacjach pomiędzy Polską a państwami należącemi do Konwencji Międzynarodowej pozostał jedynie w mocy zakaz obciążania przesyłek zaliczeniami i udzielania nadawcy przez kolej zaliczek na przesyłki. Zakaz ten nie obowiązuje przy stosowaniu górnośląskich taryf bezpośrednich: sąsiedzkiej (pomiędzy polską i niemiecką częściami Górnego Śląska i stacjami kolei niemieckich), chociaż i tutaj wysokość zaliczenia jest ograniczona do kwoty 200 fr. w złocie na jednym liście przewozowym.

Z przepisów specjalnych tego rodzaju, nie zawierających już zresztą istotnych odchyleń od Konwencji Międzynarodowej poza niedopuszczeniem zaliczeń i zaliczek, wydane zostały od dn. 15. V. 1926 i obowiązują następujące:

Rozporządzenie Ministra Komunikacji z dnia 16. III. 1927 r. w sprawie komunikacji towarowej z Austrją, Czechosłowacją, Rumunją, Królestwem Serbów, Chorwatów i Słoweńców, Szwajcarją, Węgrami i Włochami (Dziennik Ustaw Rz. P. Nr. 28, poz. 230);

Rozporządzenie Ministra Komunikacji z dnia 26. I. 1927 w sprawie komunikacji z Bułgarją (Dziennik Ustaw Rz. P. Nr 7);

Obowiązująca od dnia 1 lipca 1926 r. Taryfa dla komunikacji pomiędzy Polską a Danją, Szwecją i Norwegją (obwieszczenie w Nr. 140 Monitora Polskiego z dn. 23. VI. 1926 r.).

Obowiązująca od dnia 1 stycznia 1927 r. Taryfa dla komunikacji pomiędzy Polską a Niemcami i kolejami terytorjum zagłębia Sarry w tranzycie przez Niemcy (Dz. Ustaw Rz. P. Nr. 129/26, poz 779).

Aczkolwiek niektóre z wymienionych powyżej przepisów noszą nazwę taryfy, nie zawierają one danych o wysokości opłat przewozowych i mają raczej regulaminowy charakter.

Z pomiędzy państw bezpośrednio sąsiadujących z Polską aż trzy państwa, a mianowicie Litwa, Łotwa i Związek Socjalistycznych Republik Rad, nie należą do Berneńskiej Konwencji Międzynarodowej, tj. do Konwencji z dnia 14 października 1890 r.

z późniejszemi zmianami i uzupełnieniami (ogłoszonej dla Polski w Nr. 76 Dziennika Ustaw z roku 1922, poz. 685 i 686). Litwa i Łotwa będą jednak należały do nowej Konwencji z dnia 23 października 1924 r., mającej zastąpić dotychczas stosowaną w państwach, które ją ratyfikowały lub będą ratyfikowały, po zawarciu pomiędzy Rządami tych państw układu w tym przedmiocie. W ten sposób komunikacja Polski z temi dwoma państwami oprze się w przyszłości na tych samych zasadach, co i komunikacja z państwami Zachodu.

Tymczasem Polska wcale nie posiada komunikacji kolejowej z Litwą, komunikacja zaś z Łotwą opiera się na zasadach, według których przewóz towarów pomiędzy Polską a Łotwą połączony jest z koniecznością reekspedycji przesyłek na łotewskiej stacji Zemgale, do której i z której mogą być wysyłane również za bezpośredniemi międzynarodowemi listami przewozowemi przesyłki tranzytowe przez Polskę, przeznaczone dla innych stacyj łotewskich lub stacyj kolejowych, znajdujących się w państwach, za Łotwą położonych (np. Estonją), a pochodzące z państw, należących do Konwencji Międzynarodowej, albo też odwrotnie pochodzące ze stacyj łotewskich lub znajdujących się w państwach za Łotwą położonych, a przeznaczone do państw należących do Konwencji.

Co się tyczy Związku Socjalistycznych Republik Rad, to z państwem tem Polska zawarła w dn. 24 kwietnia 1924 r. odrębną Konwencję kolejową, ogłoszoną w Nr. 50 Dziennika Ustaw z roku 1925, poz. 345. Stosownie do art. 13 tej Konwencji przewóz towarów pomiędzy Polską a Z. S. R. R. odbywa się również na zasadzie Konwencji Międzynarodowej, stosowanej jako prawo umowne z pewnemi ograniczeniami. Ograniczenia te, podane pierwotnie w załączniku II do polsko-sowieckiej Konwencji, lecz złagodzone następnie za wzajemnem porozumieniem pomiędzy władzami kolejowemi obu państw, zawiera obowiązująca od dnia 15 maja 1926 r. Taryfa towarowa dla komunikacji pomiędzy Polską a Z. S. R. R. (obwieszczenie w Nr. 97 Monitora Polskiego z dnia 28 kwietnia 1926 r., zmiany od dnia 15. I. 1927 r. w Nr. 2 tegoż roku). Zasady komunikacji z Z. S. R. R. nie wykazują znaczniejszych różnic w porównaniu z zasadami komunikacji z innemi państwami. Taryfa ta nie zawiera danych o wysokości opłat przewozowych i ma raczej regulaminowy charakter.

Bezpośrednie taryfy międzynarodowe towarowe: Koleje polskie posiadają pewną ilość bezpośrednich taryf międzynarodowych, podających wysokość opłat tak polskich, jak i obcych kolei w ogólnych stawkach dla przestrzeni pomiędzy dwiema stacjami, położonemi na obszarach różnych państw, lub w stawkach częściowych dla odległości kolei danego państwa.

W omawianym okresie przeprowadzono w tych taryfach następujące prace i uzupełnienia:

a) *W komunikacji z Niemcami.* Ministerstwo Komunikacji kontynuuje prace nad towarową taryfą związkową polsko-niemiecką, która ma zawierać najważniejsze towary wywozu i przywozu z uwidocznieniem opłat za całą drogę przewozu. Wejście w życie tej taryfy o znaczeniu zasadniczem uzależnione jest w pewnej mierze od zawarcia Konwencji handlowej z Niemcami.

Komunikacja łamana Niemcy (Prusy Wschodnie) — Czechosłowacja, w której koleje polskie, jako tranzytowe, uczestniczyły dotychczas jedynie na zasadzie jednostronnego ogłoszenia, zostanie w niedługim już czasie unormowana ostatecznie przez wprowadzenie odnośnego regulaminu, uzgodnionego z kolejami niemieckiemi. Po dłuższej korespondencji z zainteresowanemi zarządami opracowano na konferencji w Dreznie dnia 5—9 lipca 1927 przy udziale delegatów kolei polskich, niemieckich i czeskosłowackich dwa projekty regulaminów dla tej komunikacji, jeden dla komunikacji tranzytem tylko przez linje polskie, drugi dla tranzytu przez Polskę i Austrję. Osta-

teczne warunki komunikacji i termin wejścia w życie zostaną ustalone w najbliższej przyszłości.

W taryfie dla górnośląskiej komunikacji sąsiedzkiej, obowiązującej od dnia 1 listopada 1924 r., wprowadzono z dniem 1 sierpnia 1927 — Dodatek IX, zawierający obok drobnych uzupełnień zasadniczą zmianę postanowień o przepisywaniu przez nadawcę drogi przewozu, mianowicie dano nadawcy możność wskazywania w liście przewozowym przejścia granicznego, co stanowi znaczne rozszerzenie uprawnień nadawcy, przyczyniając się do jego wygody, zwłaszcza odnośnie odprawy celnej.

W związku ze zniżeniem opłat przewozowych wewnętrznych taryf niemieckich obniżono od dnia 1 września 1927 opłaty przewozowe tak w związkowej, jak i sąsiedzkiej taryfie górnośląskiej.

b) *W komunikacji z Czechosłowacją.* Dla przyciągnięcia na koleje i do portów polskich przesyłek do lub z Czechosłowacji zaprowadzono szereg bezpośrednich zniżonych opłat przewozowych, mianowicie dla rudy żelaznej, manganowej, pirytów, przepałków pirytowych i fosforytów z Gdańska, Gdyni i Tczewa do Czechosłowacji oraz dla wyrobów z żelaza z Czechosłowacji do tych portów (Dz. U. Nr. 35/27, poz. 317, Dz. U. Nr. 46/27, poz. 420, Dz. U. Nr. 58/27, poz. 511).

Idąc po myśli słusznych żądań sfer gospodarczych, uzyskano dla szeregu dalszych artykułów polskiego wywozu zniżki taryfowe dla przewozu na kolejach czeskosłowackich. Z dniem 1 września 1927 r. weszła w życie nowa taryfa towarowa polsko-czeskosłowacka z bezpośredniemi zniżonemi opłatami przewozowemi.

c) *W komunikacji z Rumunją i Bałkanami.* Polsko-Rumuńska Kolejowa Taryfa Towarowa, części I. i II., zeszyt 2, obowiązują od dnia 1 listopada 1926 r. i część II, zeszyt 3, obowiązuje od dnia 15 listopada 1926 r. (obwieszczenie w Nr. 236 Monitora Polskiego z dnia 14. X. 1926 r.).

Od dnia 1 września 1927 r. obowiązuje ogłoszona przez Zarząd kolei niemieckich nowa taryfa niemiecko-bułgarska, przy której pomimo usilnych żądań polskich podczas konferencji, odbytej w tych sprawach niedawno w Monachjum, pominięte zostały linje polskie i rumuńskie. Chcąc zapobiec ściągnięciu przewozów na obce linje, koleje polskie w porozumieniu z kolejami rumuńskiemi pracują nad oddzielnym regulaminem dla przewozów tranzytujących *między Niemcami a Bułgarją przez Polskę i Rumunję.*

Taryfy na eksport polskiego węgla: do portów włoskich w Trieście i Fiume (Dz. Ust. Rz. P. Nr. 102 z dn. 15. X. 1926 r., poz. 594), ważna do dnia 31. VIII. 1927; do portu Fiume przez S. H. S. i do położonej na granicy włoskiej stacji S. H. S. Ralek trs (Postumia) (Dz. Ust. R. P. Nr. 130 z dn. 31. XII. 1926 r., poz. 782), ważna do dnia 31. XII. 1927 r.; do austrjacko-jugosłowiańskich punktów granicznych Rosenbach i Spielfeld-Strass (Dz. Ust. R. P. Nr. 102 z dn. 15. X. 1926 r., poz. 591 i 593, Nr. 6 z dnia 26. I. 1926 r., poz. 37, i Nr. 17 z dnia 3. III. 1927 r., poz. 135), ważne do dnia 31. VIII. 1927 r.; do austrjacko-włoskich punktów granicznych San Candido, Tarvisio i Brennero (Dz. Ust. R. P. Nr. 102 z dnia 15. X. 1926 r., poz. 592, Nr. 91 z dnia 31. VIII. 1926 r., poz. 523, Nr. 122 z dnia 17. XII. 1926 r., poz. 712, Nr. 17 z dnia 1. III. 1927 r., poz. 135, i Nr. 23 z dnia 14. III. 1927 r., poz. 185), ważne do dnia 31. VIII, i 31. X. 1927 r.; do szwajcarsko-włoskich punktów granicznych Iselle, Chiasso i Pino (Dz. Ust. R. P. Nr. 40 z dnia 30. IV. 1927 r., poz. 364).

Z dniem 1 listopada 1927 r. weszła w życie nowa taryfa związkowa polsko-austrjacka na przewóz węgla kamiennego, brykietów, żużli węglowych i antracytu.

Taryfa ta jest dużem udogodnieniem dla eksportu węgla z Polski do Austrji, zawiera bowiem bezpośrednie stawki kolejowe, wyrażone w szylingach austrjackich

za przywóz węgla z polskich stacyj kopalnianych lub stacyj naladunku do stacyj austrjackich, które są wymienione w taryfie w liczbie 820.

Zakres komunikacji z zastosowaniem bezpośrednich taryf międzynarodowych będzie z czasem wydatnie rozszerzony tak co do ilości kolei, jak i artykułów przewozu, objętych takiemi taryfami. Koleje polskie łącznie z kolejami innych państw, zainteresowanemi w komunikacji z Polską, prowadzą obecnie prace nad ustanowieniem taryf bezpośrednich: polsko-niemieckiej, polsko-austrjackiej, polsko-węgierskiej, lewantyńskiej dla komunikacji z portami Bliskiego Wschodu przez porty rumuńskie oraz adrjatyckiej dla komunikacji z portami morza Adrjatyckiego. Niektóre z tych prac są już znacznie posunięte, i jest nadzieja, że będą w niedługim czasie pomyślnie dla nas ukończone.

Międzynarodowe taryfy osobowe: W dziedzinie międzynarodowych komunikacyj osobowych stałem dążeniem Ministerstwa Komunikacji było przywrócenie dawnych stosunków przedwojennych, polegających na dostarczeniu podróżującej publiczności maximum tych udogodnień i ułatwień w podróży, jakie można było stworzyć przez wprowadzenie bezpośrednich taryf zagranicznych na przewóz osób i bagażu nietylko pomiędzy państwami ościennemi, lecz również dalej położonemi, które uczuwały potrzebę nawiązania kontaktu z Polską.

Przy opracowaniu taryf zagranicznych zwrócono przedewszystkiem uwagę na komunikację z państwami sąsiedniemi. Obecnie istnieją bezpośrednie taryfy sąsiedzkie pomiędzy Polską, Niemcami, Czechosłowacją, Rumunją oraz pomiędzy Polskim i Niemieckim Śląskiem Górnym. Wkrótce będzie wprowadzona w życie również taryfa bezpośrednia pomiędzy Polską a Związkiem S. R. R., gdyż prawie wszystkie prace przygotowawcze zostały z pomyślnym skutkiem zakończone.

Komunikacja z Dalekim Wschodem będzie wprowadzona przypuszczalnie z początkiem 1928; narazie Zarząd polskich kolei państwowych zgodził się, w celu ułatwienia przejazdu podróżnych z państw Dalekiego Wschodu do państw europejskich, na wydawanie bezpośrednich biletów z Japonji do stacji Stołpce, skąd podróżni mają możność nabywać bilety bezpośredniej komunikacji do państw Europy, z któremi Polska posiada taryfy bezpośrednie.

Opracowane w kwietniu 1927 r. *dla komunikacji Niemcy—Węgry i Rumunja* przepisy szczegółowe na przewóz przesyłek nadzwyczajnych w komunikacjach międzynarodowych przyjęto za podstawę *dla rewizji taryfy polsko-niemieckiej*. Przepisy te będą w miarę zdobywanej praktyki dalej uzupełniane i wprowadzane do poszczególnych komunikacyj. Z czasem doprowadzą one prawdopodobnie do osobnej międzynarodowej konwencji na wzór obu Konwencyj Berneńskich (towarowej i osobowo-bagażowej), które nie zajmują się zupełnie przesyłkami nadzwyczajnemi.

Nowe wydanie wyżej wspomnianej taryfy osobowej polsko-niemieckiej, przerobione gruntownie, obowiązuje od 1 listopada 1927 r., i taryfa ta obejmuje również stacje Górnego Śląska.

Od dnia 15 sierpnia 1927 r. weszła w życie *osobowa komunikacja bezpośrednia czeskosłowacko-rumuńska* tranzytem przez Polskę. Ministerstwo wydało odnośną taryfę w języku polskim.

W sprawie bezpośredniej komunikacji Polski z Z. S. R. R. wprowadzona została z dn. 1 listopada 1927 nowa taryfa osobowo-bagażowa.

Trudności, czynione w ciągu kilku lat przez koleje niemieckie *co do komunikacji Belgji*, Francji i Anglji z Polską, Litwą, Łotwą i Estonją tranzytem przez Niemcy udało się w r. 1927 usunąć. Odnośna taryfa weszła w życie z dniem 1 stycznia 1928 r. Umoż-

liwia ona nabywanie bezpośrednich biletów oraz bezpośrednie nadawanie bagażu w konwencji pomiędzy Polską a Anglją, Francją i Belgją i odwrotnie.

Równocześnie osiągnięto porozumienie co do taryfy bezpośredniej komunikacji między Anglją i Holandją a Polską, Litwą, Łotwą i Estonją, co do rewizji i wydania nowej taryfy pomiędzy Szwajcarją z jednej a Polską i szeregiem innych państw z drugiej strony.

W stadjum opracowania są również komunikacje Z. S. R. R. z Niemcami, Czechosłowacją, Austrją i Włochami tranzytem przez Polskę.

4. Tranzyt.

W ruchu przewozowym Polskich Kolei zwrócić należy uwagę przedewszystkiem na ruch tranzytowy towarów. Tranzyt bowiem jest najkorzystniejszym dla kolei przewozem, gdyż wymaga z jednej strony najmniej zachodu i nakładów, a obejmuje ładunki przeważnie wysokotaryfowe.

Polska jest par excellence krajem tranzytowym, albo lepiej mówiąc, być nim winna z racji swego geograficznego położenia pomiędzy Wschodem a Zachodem Europy, pomiędzy tak wielkiemi organizmami gospodarczemi, jakiemi są Niemcy i Z. S. R. R.

Przy dzisiejszym stanie naszego kolejnictwa zdolność przewozowa kolei polskich dla tranzytu europejskiego jest dość znaczna i w każdym razie przekracza obecne zapotrzebowanie.

Tranzyt może się dokonywać z zachodu na wschód lub odwrotnie, tj. pomiędzy Europą Zachodnią i Środkową z jednej strony a Rosją, Ukrainą i państwami bałtyckiemi — z drugiej, jak również z południa na północ (pomiędzy Rumunją, Czechami, Austrją lub Węgrami z jednej strony a Gdańskiem i Prusami z drugiej), wreszcie po przekątnych — z południa Europy na północny zachód Rosji lub z północnego wschodu Niemiec na Ukrainę południową.

Najważniejsze kierunki tranzytowe biegną jednak wzdłuż równoleżników pomiędzy zachodem a wschodem i do nich należą następujące szlaki kolejowe:

1) dla ładunków, idących z Niemiec północnych, Danji, Holandji i Belgji przez Berlin do Rosji północnej i środkowej — linja *Zbąszyń—Poznań—Strzałków—Warszawa—Białystok—Baranowicze—Stołpce*; 2) dla ładunków z Francji północnej i Niemiec środkowych przez Kolonję—Lipsk do Rosji środkowej i Syberji — linja *Leszno—Ostrów—Łódź—Dęblin—Brześć—Mińsk—Łuniniec*; 3) dla ładunków z Francji środkowej i Niemiec południowych przez Wrocław do Rosji południowej i Ukrainy — linja *Lubliniec—Częstochowa—Kielce—Kowel—Sarny*; 4) dla ładunków z Francji południowej, Włoch, Szwajcarji, Austrji i Czechosłowacji przez Wiedeń lub Pragę do Ukrainy południowej i Zagłębia Donieckiego — linja *Bogumin—Kraków—Lwów—Zdołbunowo—lub Podwołoczyska*.

Wszystkie transporty z Europy Zachodniej i Środkowej, przeznaczone dla Rosji i Ukrainy, a zdążające kolejami, położonemi w pasie ograniczonym od północy Szczecinem a od południa Wiedniem (włącznie), mają drogę tranzytową najkrótszą i najdogodniejszą przez wyżej wymienione 4 szlaki kolei polskich.

Posiadając uregulowaną komunikację bezpośrednią z kolejami wszystkich państw sąsiednich oprócz Litwy, a poniekąd Łotwy, koleje polskie stanowią wolną drogę dla tranzytu międzynarodowego pomiędzy państwami, należącemi do Konwencji Międzynarodowej o przewozie towarów kolejami żelaznemi, z której tranzyt ten może korzystać bez żadnych ograniczeń oprócz stosowanych w komunikacjach, dla których Polska jest krajem nadania lub przeznaczenia, a więc właściwie tylko zakazu obciążania przesyłek zaliczeniami lub zaliczkami. Zresztą, w stosunku do przesyłek tranzytowych, koleje polskie zgodziły się już na zniesienie i tego zakazu. Pewne komplikacje nastrę-

cza jedynie tranzyt w komunikacji z Prusami Wschodniemi przez Niemcy i polskie linje kolejowe, położone na obszarze b. zaboru pruskiego, ze względu na to, że t. zw. taryfa wschodnio-pruska kolei niemieckich, wprowadzona przez nie na zasadzie uprawnień, jakie daje im art. 39 Konwencji Paryskiej z dnia 21 kwietnia 1921 r. (Dz. Ust. R. P. Nr. 61 z dnia 8. VIII. 1922 r., poz. 549), czyni szczególniej dogodnym przewóz odnośnych przesyłek nie za bezpośrednim międzynarodowym listem przewozowym, a z reekspedycją na obszarze państwa niemieckiego. Anomalja ta powinna jednak być usunięta w bliskiej przyszłości, gdyż polskie Ministerstwo Komunikacji wyraziło ostatnio zgodę na stosowanie opłat taryfy wschodnio-pruskiej do przesyłek międzynarodowych, przewożonych do Prus Wschodnich lub z Prus Wschodnich tranzytem przez Niemcy i Polskę, o ile zażąda tego nadawca w liście przewozowym.

O ile chodzi o komunikację tranzytową przez Polskę pomiędzy państwami, należącemi i nie należącemi do Międzynarodowej Konwencji o przewozie towarów kolejami żelaznemi, to brak bezpośredniej komunikacji sąsiedzkiej z Litwą uniemożliwia również prowadzenie bezpośredniego tranzytu przesyłek, przeznaczonych do tego kraju lub stamtąd pochodzących. Tranzyt do Łotwy lub z Łotwy korzysta, jak to już przedtem zaznaczono, z tych samych warunków, co i komunikacja sąsiedzka polsko-łotewska, tj. wymaga reekspedycji na stacji Zemgale. Co się tyczy Z. S. R. R., to, stosownie do umowy pomiędzy Towarzystwem Niemieckich Kolei Rzeszy a Polskiemi Kolejami Państwowemi oraz kolejami Z. S. R. R., z dniem 1 stycznia 1927 r. wprowadzono bezpośrednią tranzytową przez Polskę komunikację towarową pomiędzy Niemcami a Z. S. R. R. — Zasady tej komunikacji ujmuje Taryfa na przewóz towarów i zwierząt (obwieszczenie w Nr. 268 Monitora Polskiego z dn. 22 listopada 1926 r.). Konwencję Międzynarodową przyjmuje się i tu również jako umowne prawo przewozowe i stosuje bez znaczniejszych ograniczeń. Zmiany i uzupełnienia wspomnianej taryfy, dotyczące przeważnie stacyj kolei Z. S. R. R., należących do komunikacji bezpośredniej, ogłoszono dotychczas w następujących numerach Monitora Polskiego: 297 z dnia 28. XII. 1926 r., 2 z dnia 4. I. 1927 r., 7 dnia 11. I. 1927 r., 35 z dnia 14. II. 1927 r., 48 z dnia I. III. 1927 r., i 78 z dnia 5. IV. 1927 r.

Wprowadzenie bezpośredniej komunikacji tranzytowej przez Polskę pomiędzy Z. S. R. R. a innemi państwami wymaga zawarcia umów pomiędzy zarządami zainteresowanych kolei, analogicznych do umowy, zawartej pomiędzy kolejami, uczestniczącemi w komunikacji niemiecko-polsko-sowieckiej. W niedługim czasie spodziewane jest zawarcie umowy dla bezpośredniej komunikacji czeskosłowacko-polsko-sowieckiej.

5. Konwencje i umowy międzynarodowe.

Trzy ustawy z dnia 13 lipca 1927 r. upoważniły P. Prezydenta Rzeczypospolitej do ratyfikacji: 1) Międzynarodowej Konwencji Berneńskiej o przewozie towarów kolejami żelaznemi z dnia 23 października 1924 r.; 2) Międzynarodowej Konwencji o przewozie osób i bagażu z tejże daty, tudzież 3) Międzynarodowej Konwencji oraz Statutu o Ustroju międzynarodowym kolei żelaznych, podpisanych w Genewie 9 grudnia 1923 r. — W ten sposób zbliżył się termin przystąpienia kolei polskich do tych podstawowych konwencyj, w zakresie międzynarodowej komunikacji kolejowej.

Dnia 1 czerwca 1927 r. weszła w życie Konwencja kolejowa Berlińska z dnia 27 marca 1926 r., regulująca zasadniczo wszystkie (poza górnośląskiemi) sprawy graniczne, związane z polsko-niemiecką komunikacją sąsiedzką (Dz. Ust. R. P. Nr. 23/27, poz. 174 i Dz. Ust. Nr. 48/27, poz. 433). Równocześnie z Konwencją tą zostały zatwierdzone i weszły już częściowo w życie umowy stacyjne dla poszczególnych przejść polsko-niemieckich, sporządzone na podstawie jednolitego wzoru. Na specjalną uwagę zasługuje umowa stacyjna dla przejścia Gardeja—Garnsee, która przewiduje jedyną (poza górno-

śląskiemi) stację wspólną kolejowo-paszportowo-celną w Gardei. Przejście to otwarto 1 lipca 1927.

Zaznaczyć należy, że Konwecja Berlińska przewiduje również otwarcie w ciągu roku od wejścia w życie dwu nowych przejść: Raczki—Czymochem i Pawłów—Neumittelwalde.

Z Czechosłowacją została podpisana w dniu 30 maja 1927 w Pradze podobna do wyżej wymienionej Konwencja Kolejowa, regulująca całokształt spraw granicznych w komunikacji wzajemnej polsko-czeskosłowackiej (Ustawa z dnia 13. VII. 1927, w sprawie ratyfikacji międzynarodowej konwencji o przewozie towarów kolejami żelaznemi oraz ustawa o przewozie osób i bagażu kolejami. Dz. Ust. Nr. 69/27, poz. 605 i poz. 608). Na zasadzie jednolitego wzoru, ustalonego we wzajemnem porozumieniu, mają być w czasie najbliższym przygotowane umowy stacyjne dla wszystkich przejść polsko-czeskosłowackich, usuwając dotychczasowe prowizorja. Zanim Konwencja wejdzie w życie, sąsiadujące ze sobą dyrekcje kolei polskich i czeskosłowackich uzgodniły, w myśl oświadczenia Pełnomocnika Rządu Polskiego, złożonego przy podpisywaniu Konwencji, prowizoryczne układy stacyjne dla nowych przejść Sianki—Użok oraz Jasina—Woronienka. Pierwszy z tych układów stosuje się od dnia 1 września 1927, drugi będzie można wprowadzić w życie po doprowadzeniu do należytego stanu po obu stronach granicy odcinków kolejowych, zniszczonych w czasie powodzi 1927 r.

Dnia 4 czerwca 1927 r. zyskały moc prawną Konwencja oraz układ kolejowy z dnia 26 marca 1927 r. o ułatwieniach osobowej komunikacji międzynarodowej na linji kolejowej Firchau—Chojnice—Tczew—Marienburg (Dz. U. R. P. Nr. 50/27, poz. 444), zwalniające podróżnych i bagaż tranzytujący w tej komunikacji w dwu parach pociągów międzynarodowych od polskiej rewizji celnej i paszportowej oraz umożliwiające korzystanie z tych pociągów pasażerom, jadącym do i z Polski.

Konwencja kolejowa z Łotwą jest w stadjum ustalania projektów. Polski kontrprojekt został w sierpniu 1927 r. przesłany Rządowi łotewskiemu.

W dotychczasowej prowizorycznej umowie granicznej o komunikacji przez stację Zemgale zostały na zasadzie układu dodatkowego z dn. 13. IX. 1926 r. wprowadzone zmiany, celem uregulowania obrotu wagonów towarowych w ruchu z Łotwą na zasadzie międzynarodowej umowy o wymianie wagonów, zwanej R. I. V.

W komunikacji ze Z. S. R. R. zaszła potrzeba zawarcia umowy w sprawie bezprzeładunkowego ruchu towarowego i w sprawie pewnych zmian w umowach granicznych, opartych na konwencji, zawartej 24. IV. 1924 r. Projekt umowy, ograniczającej ruch bezprzeładunkowy narazie do wagonów typu rosyjskiego, i projekty wspomnianych zmian umów granicznych zostały uzgodnione na zjeździe w Kijowie w czerwcu i lipcu 1927 r.

Z Senatem W. M. Gdańska mają być wkrótce nawiązane rokowania w sprawie: a) zniesienia podatku przewozowego i opłaty od listów przewozowych (Verkehrssteuer i Frachturkundenstempel) na kolejach położonych na obszarze Wolnego Miasta, które stały się ciężarem dla sfer gospodarczych; b) w sprawie umowy taryfowej, która ma uregulować kwestję zmiany starych i wprowadzenia nowych taryf oraz ich ogłaszanie na obszarze W. M. Gdańska i kwestję ujednostajnienia przepisów przewozowych (prawa przewozowego), obowiązujących na terenie gdańskim i polskim; c) w sprawie umowy, która miałaby uregulować przewóz poczty gdańskiej na kolejach, położonych na obszarze Wolnego Miasta.

W sprawie społecznego ubezpieczenia pracowników, zatrudnionych na P. K. P., położonych na obszarze W. Miasta, P. Prezydent zatwierdził w dn. 17. VIII. 1927 r. polsko-gdańską umowę ubezpieczeniową z dnia 13 stycznia 1927 r.

Pozatem Ministerstwo Komunikacji bierze udział w rokowaniach z Niemcami w sprawach likwidacji stosunków wywołanych traktatem Wersalskim, z których najważniejsze są:

a) rozrachunek dochodów i wydatków kolei w b. zaborze pruskim z okresu po 11. XI. 1918—1. X. 1919 (w Poznańskiem) i od 1. X. 1919 do 1. IV. 1920 (na Pomorzu).

b) w sprawach odszkodowań za wypadki kolejowe, pochodzących z czasów przed objęciem kolei przez Polskę,

c) w sprawach udziału Polski w majątku niemieckich instytucyj ubezpieczeniowych, których zakres działania obejmował obszar gdański,

d) w sprawach t. zw. konta plebiscytowego, t. j. rozrachunku z Niemcami z tytułu dochodów i wydatków, związanych z okresem plebiscytowym na G. Śląsku.

Ponadto są w toku rokowania z Niemcami w sprawie dodatkowego układu wagonowego do konwencji paryskiej o tranzycie między Prusami Wschodniemi a resztą Niemiec.

Układ ten da możność uregulowania wzajemnych pretensyj z tytułu przebiegu próżnych wagonów w tej komunikacji.

W komunikacji z Rumunją są zamierzone rokowania w sprawie uzupełnienia dotychczasowych umów o ruchu granicznym, uregulowania kwestji mostu pod Zaleszczykami i aktywowania drugiego przejścia granicznego obok przejścia przez Śniatyn; rokowania te są jednak uzależnione od będącej w toku delimitacji granicy polsko-rumuńskiej.

W zakresie żeglugi powietrznej ogłoszony został w Dz. U. R. P. Nr. 86/26, poz. 768 i poz. 769 układ pomiędzy Rzecząpospolitą Polską a Republiką Czeskosłowacką oraz oświadczenie rządowe z dnia 30 lipca 1927 r. w sprawie wymiany odpowiednich dokumentów ratyfikacyjnych.

W zakresie tym opracowano również polski projekt Międzynarodowej Konwencji o przewozach powietrznych.

V.

Stan prawny Polskich Kolei Państwowych.

Koleje na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej były przed wojną w przeważającej ilości własnością państw zaborczych. Koleje państwowe w b. zaborze rosyjskim przeszły na podstawie Traktatu ryskiego na własność Skarbu Rzeczypospolitej bez odszkodowania. Sprawa zaś rozrachunku z tytułu przejęcia przez Polskę kolei państwowych w b. zaborze pruskim i austrjackim będzie, w myśl art. 256 Traktatu Wersalskiego i art. 208 Traktatu w Saint-Germain, rozstrzygnięta przez Komisję Odszkodowań w Paryżu.

Na obszarze b. zaboru rosyjskiego były tylko dwie koleje normalnotorowe prywatne użytku publicznego, mianowicie Fabryczno-łódzka (40 km) i Herbsko-kielecka (140 km), oraz wąskotorowa linja kolejowa długości 150 km (koleje Święciańskie), będąca częścią kolei wąskotorowych Spółki Akcyjnej „Pierwsze Towarzystwo Kolei Dojazdowych w Rosji". Koleje te w czasie wojny były razem z kolejami państwowemi w zarządzie wojskowym bądź niemieckim, bądź austrjackim, a po ustąpieniu okupantów uruchomione zostały przez Zarząd Polskich Kolei Państwowych na rachunek koncesjonarjuszów. Sprawa skupu kolei Fabryczno-łódzkiej jest w toku a nad mieniem Towarzystwa Akcyjnego kolei Herby—Kielce i nad mieniem, znajdującem się w Polsce Spółki Akcyjnej „Pierwsze Towarzystwo Kolei Dojazdowych w Rosji", ustanowiono państwowy przymusowy zarząd, albowiem oba Towarzystwa miały siedzibę w Rosji. Towarzystwo Akcyjne kolei Herby—Kielce uzyskało od Rządu Polskiego w r. 1927 pozwolenie na przeniesienie siedziby do Warszawy. Po ukonstytuowaniu się Zarządu i zarejestrowaniu Towarzystwa w Warszawie zarząd przymusowy zostanie zniesiony.

W b. zaborze austrjackim są dwie linje prywatne ogólnego znaczenia państwowego: Lwów—Bełżec (91 km) i Lwów—Śniatyn (239 km — część linji Lwów—Czerniowce—Jassy), które były eksploatowane do 1 listopada 1918 r. przez Zarząd państwowych kolei austrjackich na własny rachunek, na podstawie umów dzierżawy. Uregulowanie

stosunku prawnego z Towarzystwami tych kolei jest w toku. Ponadto znajduje się tam 17 (siedemnaście) kolei lokalnych normalnotorowych ogólnej długości 913 km i 2 (dwie) wąskotorowe, długości 71 km. Koleje te eksploatował b. Zarząd austrjackich kolei państwowych na rachunek właścicieli na podstawie oddzielnych umów, zawartych z Towarzystwami kolei. Obecnie na podstawie tych samych umów koleje te (z wyjątkiem kolei wąskotorowej Przeworsk—Dynów, którą objęło Towarzystwo w r. 1925 we własną administrację i eksploatację) są eksploatowane przez Polskie Koleje Państwowe; zmiana tych umów eksploatacyjnych jest już w toku.

Udział b. Austrji w kapitałach zakładowych kolei lokalnych małopolskich w wysokości 18.275.200 kor. austr. nabył korzystnie od Rządu austrjackiego Skarb Rzeczypospolitej.

W b. zaborze pruskim znajduje się sześć linij lokalnych prywatnych ogólnej długości 132 km, eksploatowanych przez Polskie Koleje Państwowe na rachunek właścicieli.

VI.

Polskie Koleje Państwowe.

1. Sieć, tabor i personel P. K. P.

Długość eksploatacyjna polskich kolei państwowych normalnotorowych wynosiła:

w r. 1925 — 16.847 km
„ „ 1926 — 16.987 „
„ „ 1927 — 17.129 „

Długość eksploatacyjna zatem sieci kolei normalnotorowych wzrosła w czasie od r. 1925 do r. 1927 o 282 km, czyli o 1,67 % ogólnej długości.

Ogółem wybudowano od czasu wskrzeszenia Państwa Polskiego 611,6 km nowych linij kolejowych. Ponadto znajduje się obecnie w budowie około 340 km.

Prócz tego posiada Polska 3.566 km kolei wąskotorowych, w tej liczbie:

1) eksploatowanych przez Państwo do użytku publicznego	2.220	km
2) eksploatowanych przez Zarządy Komunalne do użytku publicz. .	988	„
3) eksploatowanych przez Zarządy prywatne do użytku publicz. . .	358	„
Razem . . .	3.566	km

torów głównych.

Porównawcze dane i wyniki eksploatacyjne kolei wąskotorowych eksploatowanych przez Państwo przedstawione są w osobnym rozdziale.

Ogólna długość kolei normalno- i wąskotorowych razem wynosi w Polsce: 20.695 km.

Pod względem długości sieci kolejowej zajmuje Polska piąte z rzędu miejsce w Europie po Rosji, Niemczech, Francji i Anglji.

Państwo Polskie przejęło od zaborców sieć kolejową trzech różnych systemów komunikacyjnych. Budowa i rozwój tej sieci odbywały się do czasu wskrzeszenia Polski w trzech dzielnicach zupełnie niezależnie, bez należytego związku i w rozmaitych warunkach dla potrzeb nie Polski jako całości, ale trzech państw, rozdzielonych granicami celnemi i pojmujących potrzebę kolei w odmienny sposób.

Jak rozmaitym był rozwój kolejnictwa w trzech dzielnicach, tego dowodem są liczby, wykazujące stosunek między długością sieci kolejowej, powierzchnią kraju i zaludnieniem. Ten stosunek przedstawiał się w r. 1914 (bez Górnego Śląska), jak następuje:

	dług. sieci	na 100 km²	na 10.000 mieszkańców
b. zabór pruski	4.121 km	9,50 km	14,15 km kol.
„ „ austrjacki	4.438 „	9,54 „	5,83 „ „
„ „ rosyjski	7.019 „	2,70 „	4,58 „ „

Obecnie, stosunek całej normalnotorowej sieci P. K. P. do powierzchni Państwa i zaludnienia przedstawia się następująco:

na 100 km² przypada 4,4 km kolei
na 10.000 mieszkańców przypada 5,9 km kolei.

Z całej zaś sieci kolejowej na obszarze Rzeczypospolitej (normalno- i wąskotorowej) przypada:

na 100 km² — 5,3 km kolei
na 10.000 mieszkańców — 7,0 km kolei.

Gęstość linij kolejowych, wyrażona miernikami wyżej wymienionemi, daje nam wyobrażenie o rozmiarze możności korzystania przez ludność z linji danego kraju. Możność korzystania nie jest jednak równoznaczna z rzeczywistem korzystaniem.

Korzystanie z kolei przez ludność b. trzech dzielnic Polski jest bardzo rozmaite i zależy nietylko od potrzeb miejscowych, ale też w znacznym stopniu od przewozu przez dany obszar tranzytem. Rzeczywista ilość przewozów na kolejach istniejących na danym obszarze powinna być przyjęta za miernik do porównawczej oceny uposażenia różnych obszarów w koleje. Na podstawie przeprowadzonych w ostatnich latach w tym kierunku badań porównawczych we wszystkich Dyrekcjach P. K. P. stwierdzono, że gęstość przewozów na kolejach b. zaboru austrjackiego jest mniejsza od przeciętnej gęstości całej sieci, w b. zaborze pruskim nieco większa, a w b. zaborze rosyjskim jeszcze większa. Dowodzi to, że zapotrzebowanie przewozów na km sieci w b. zaborze austrjackim jest najmniejsze, a w. b. zaborze rosyjskim największe, a stąd wynika, że nie były zabór pruski (jak to wyżej wykazano przy użyciu mierników powierzchni kraju i zaludnienia), lecz b. zabór austrjacki jest najlepiej uposażony w koleje. B. zabór rosyjski jest i w jednym i w drugim wypadku najbardziej upośledzony co do gęstości sieci.

Długość sieci P. K. P. na przewiezionych w poszczególnych Dyrekcjach miljon-tonno-km wynosi w b. zaborze:

rosyjskim	— 0,64 km
pruskim	— 0,69 ,,
austrjackim	— 0,95 ,,
a całej sieci polskiej	— 0,72 ,,

Jeśli według tego miernika przyjąć współczynnik uposażenia w koleje całej sieci za jedność, to współczynnik ten dla b. zaboru rosyjskiego będzie 0,89, pruskiego 0,96 i austrjackiego 1,32.

Nierównomierność w rozplanowaniu naszej sieci kolejowej pochodzi stąd, że każdy z trzech odłamów tej sieci był narzędziem do popierania centralistycznych tendencyj państw zaborczych, oraz środkiem utrudniającym zbliżenie dzielnic między sobą a ułatwiającym obronę b. państw zaborczych.

Obecnie, w niepodległem Państwie polskiem, ruch kolejowy wytworzył sobie nowe, całkiem odmienne szlaki, aniżeli te, które istniały w trzech dawnych dzielnicach. W ruchu wewnętrznym wysunęła się na czołowe miejsce Warszawa, której węzeł kolejowy stanowi bramę zarówno dla kierunku z południa na północ, jak też i dla kierunku z zachodu na wschód. Zagłębie węglowe, górnośląski okręg przemysłowy i Łódź stanowią obecnie centra, z których wychodzą wielkie ilości ładunków, przeznaczonych bądź to dla poszczególnych ziem polskich, bądź to dla zagranicy.

Jeżeli przeciwstawimy tym nowym drogom ruchu wewnętrznego i zewnętrznego istniejącą sieć kolejową, przekonamy się, jak wielkie braki ona wykazuje i jak wiele ogniw trzeba stworzyć, aby tę siatkę o pustych polach i szerokich okach związać w ustrój, przystosowany do nowych potrzeb.

Tabor kolejowy.

Tabor Polskich Kolei Państwowych w pierwszych latach ich istnienia był w opłakanym stanie. Ilość jego była niedostateczna, a jakość bardzo niezadawalająca. Szczególnie ilość parowozów zdatnych do ruchu była tak szczupła, że zachodziły poważne trudności przewozowe. Wytwórni taboru na ziemiach polskich nie było, a kolejowe warsztaty w znacznej części zniszczone. To też początkowo musiała Polska kupować tabor nowy, a nawet naprawiać stary, zagranicą.

Racjonalna i energiczna akcja Rządu, przeprowadzona w r. 1926, spowodowała zupełne uniezależnienie się w tym kierunku od zagranicy.

Z inicjatywy Rządu powstały w Polsce trzy wytwórnie parowozów i pięć wytwórni wagonów. Warsztaty zniszczone odbudowano i pobudowano nowe.

Tabor przejęty od b. państw zaborczych doprowadzono do stanu normalnego.

Krajowe wytwórnie taboru są obecnie w stanie pokryć całkowicie zapotrzebowanie P. K. P. tak w chwili bieżącej, jakoteż i na dalszą przyszłość.

Co się tyczy jakości produkowanego przez te wytwórnie taboru, to dorównują one w zupełności takimże produkcjom wytwórni zagranicznych.

Jeszcze w roku 1925 zakupiono zagranicą 48 parowozów, natomiast począwszy od roku 1926 nie poczyniono zagranicą żadnych zakupów — a całe zapotrzebowanie taboru pokrywa się z wytwórni krajowych.

Inwentarzowa ilość parowozów i wagonów normalnotorowych.

Rok	Parowozów inwentarzowych			
	osobowe	towarowe	tendrzaki	razem
1. I. 1925	989	3.251	771	5.011
1. I. 1926	979	3.376	765	5.120
1. I. 1927	1.016	3.397	765	5.168
1. I. 1928	1.018	3.421	737	5.176

Rok	Wagonów dla ruchu osobowego				Wagonów dla ruchu towarow.
	klasy i wag. specjalne	bagażowe dla poc. posp	poczt. i poczt. bag.	Razem	wagonów towarowych ogółem
1. I. 1925	8.856	914	479	10.249	131.521
1. I. 1926	8.710	904	493	10.107	131.959
1. I. 1927	8.619	914	502	10.035	134.265
1. I. 1928	8.585	911	496	9.992	137.620

Jak widać z powyższych tablic, zwiększyła się ilość parowozów inwentarzowych w r. 1927 w porównaniu do ilości w roku 1925 o 165 parowozów (t. j. +3,5%), również ilość wagonów towarowych zwiększyła się w tym samym czasie o 6.099 wagonów (t. j. 4,6%). Natomiast ilość wagonów osobowych zmniejszyła się wskutek skreślenia z inwentarza niezdatnych do użytku wagonów o 257.

Szczegółowe dane, dotyczące gospodarki taborowej, przedstawione zostały w rozdziale o eksploatacji.

Personel kolejowy.

Wydatki osobowe stanowią ogromne sumy (przewyższają bowiem 60% ogólnych wydatk.) w rocznych budżetach kolei i oczywista rzecz, wpływają na wyniki finansowe

eksploatacji kolei, stąd stała dążność Zarządu kolejowego do najekonomiczniejszego unormowania ilości personelu kolejowego.

Ilość personelu jest zależna od tylu czynników, że określenie jej zapomocą jednego miernika nie jest wogóle możliwe. Najprostszym, — często jednak nadużywanym — miernikiem jest ilość personelu na km. Ilość ta na P. K. P. wynosiła w roku 1925 na 1 km linji kol. 10 pracowników, w roku 1926 — 9,76 pracowników, a w roku 1927 — 9,54 pracowników.

Ilość personelu na km na różnych drogach i w różnych państwach bywa bardzo rozmaita, bo zależy przedewszystkiem od wielkości wykonywanej pracy. Nie wzrasta ona jednak proporcjonalnie do zwiększenia ilości przewozów, lecz powolniej, albowiem przy zwiększeniu gęstości przewozów pracę personelu można lepiej wyzyskać.

Jeśli do tego dodamy, że na ilość personelu wpływa szereg innych czynników, jak długość dnia pracy, stopień postępu technicznych urządzeń, organizacja przewozów i t. d., to musimy przyznać, że prawidłowe unormowanie ilości personelu w kolejnictwie jest bardzo trudnym problemem do rozwiązania.

Poniżej zamieszczona tablica przedstawia porównanie przeciętnej rocznej ilości pracowników stałych z wynikami pracy na polskich kolejach normalnotorowych w latach 1925, 1926 i 1927.

Rok	Ilość pracowników stałych (przec. roczna) etat. i nieetat.	Przewozy (netto- ton. km) w tysiącach	Na 100000 netto-ton-km wypada prac.	Przebieg wagonów (osio-km)	Na 100000 wagono-osio-km wypada prac.	Przebudowa parowozów (parowozo-km)	Na 100000 parowozo-km wypada prac.	Pociągo-km	Na 100000 pociągo-km wypada prac.
1925	168.733	14.461.922	1,16	4.681.802.736	3,60	127.897.279	131,92	91.892.788	183,61
1926	165.906	19.171.474	0,86	5.782.112.891	2,87	132.988.675	124,75	101.171.839	163,98
1927	163.460	23.884.332	0,68	6.813.271.055	2,40	146.985.929	111,21	111.033.800	147,22

Z porównania cyfr przedstawiających wyniki rzeczywiste w ostatnich trzech latach widoczne jest, że pracownicy kolejowi rokrocznie są lepiej zużytkowani, wydajność ich pracy znacznie wzrasta.

Przyjmując za miernik pracy ilość przewozów, to na 100.000 netto tonno-km wypadało 1,16 pracowników w r. 1925, gdy na wykonanie tejże samej pracy w r. 1926 potrzeba już tylko 0,86 pracowników, a w r. 1927 0,68 pracowników, podczas gdy np. na kolejach niemieckich stosunek ten wyraził się w r. 1926 cyfrą 0,99 pracowników.

Jak widzimy więc z powyższego zestawienia, postęp za ostatnie dwulecie w dziedzinie dostosowania ilości stałego personelu kolejowego do wykonywanej pracy, oraz wzmożenie wydajności pracy jest duże. Gdy przewozy wyrażone w netto-tonno-km w r. 1926 w stosunku do przewozów w r. 1925 wzrosły o 32,5 %, to ilość pracowników stałych nietylko się nie podniosła w tym czasie, lecz spadła o 1,67 %.

Podobne porównanie z roku 1927 w stosunku do r. 1925 wykaże, że gdy przewozy w r. 1927 w stosunku do przewozów w r. 1925 wzrosły o blisko 40 %, to ilość pracowników stałych spadła w tym czasie o 3,1 %.

Spadek ilości pracowników jest wynikiem naturalnego ubytku, przy równoczesnem utrzymaniu w mocy obowiązującego zakazu nowych przyjęć.

W razie dalszego wzmożenia się pracy przewozowej na P. K. P. będzie Zarząd zmuszony odpowiednio zwiększyć ilość pracowników stałych.

Sprawność ruchu kolejowego zależna jest od stopnia doskonałości urządzeń technicznych, a jeszcze w większej mierze od wyrobienia pracowników służby wykonawczej, ich umiejętności, inteligencji i sumienności. To też stałemu kształceniu personelu wykonawczego i ciągłemu pouczaniu jego Ministerstwo poświęca szczególną uwagę.

Kursy, które Ministerstwo Komunikacji prowadzi od kilku lat dla aspirantów ze średniem wykształceniem, zasilają rokrocznie kolejnictwo 150-ciu nowymi pracownikami, którzy we wszystkich Dyrekcjach pełnią służbę ruchu i handlową na stacjach, przygotowując się w ten sposób na kierownicze stanowiska w służbie eksploatacyjnej.

Mając na względzie potrzebę podniesienia fachowego poziomu niższego personelu technicznego, prowadzone są w poszczególnych Dyrekcjach kursy dokształcające dla służby eksploatacyjnej, zawiadowców odcinków drogowych, dla maszynistów, torowych i t. d.

Wprowadzone stałe pouczenie pracowników służby wykonawczej stoi już w zupełności na wysokości swego zadania, czego dowodem jest okoliczność stałego zmniejszenia się wypadków kolejowych, co dla Skarbu Państwa stanowi bardzo ważną rubrykę w wydatkach tak z okazji poniesionych strat w taborze, jakoteż wynagrodzeń za okaleczenia osób postronnych.

Wspomnieć również należy, że koleje państwowe wywierają wybitny wpływ społeczno-kulturalny. Podjęta została mianowicie propaganda wśród dróżników kolejowych racjonalnej hodowli drobiu i pszczelnictwa, oraz rozpoczęta została na wielką skalę akcja popierania jedwabnictwa przez obsadzanie szlaków kolejowych drzewami morwowemi, — które tworzyć będą równocześnie ochronę śnieżną torów. W roku 1927 zakupiono 380.000 sadzonek jednorocznych oraz 190.000 sadzonek dwuletnich, które będą umieszczone narazie w szkółkach Dyrekcji Warszawskiej, Wileńskiej, Lwowskiej i Poznańskiej i zasadzone następnie wzdłuż szlaków. W r. 1928 zamierzone jest nadto urządzenie szkółek pod zasiew plantacyj morwowych w kilku Dyrekcjach, celem stopniowego przygotowania własnych sadzonek.

2. Eksploatacja Polskich Kolei Państwowych.

Ruch osobowy.

Ministerstwo Komunikacji, dążąc stale do ulepszenia komunikacji z krajami sąsiedniemi, uzyskało ostatnio na Europejskiej Konferencji rozkładów jazdy w Baden-Baden i Berlinie szereg następujących zmian i ulepszeń w komunikacji zagranicznej, wprowadzonych od 15 maja 1927 r., a mianowicie:

Wprowadzono dzienną komunikację pociągami pospiesznemi między Warszawą i Berlinem przez Toruń, Bydgoszcz, Schneidemühl wagonami wszystkich trzech klas. Pociągi te łączą się w Warszawie z pociągami pośpiesznemi do i z Rosji południowej przez Zdołbunów, do i z Rumunji przez Lwów i Śniatyn, oraz do i z Łotwy i Estonji przez Wilno—Zemgale. Pociągi te w nowym układzie otrzymują w dalszym ciągu komunikację Pucka, Gdyni, Gdańska i wogóle Pomorza z Warszawą oraz łączą się z pociągami pospiesznemi do i z Wiednia oraz wogóle do i z Europy Centralnej i Południowej.

Skomunikowano w Katowicach pociąg pospieszny Wiedeń i Praga—Warszawa z poc. posp. Kraków—Poznań, co polepsza połączenie Wiednia, Pragi i Moraw z Poznaniem.

Ulepszono codzienną komunikację z Warszawy do Rosji Południowej przez Zdołbunów—Szepietówkę. W komunikacji tej uruchomiono na linjach Z. S. R. R. wagony bezpośrednie wszystkich 3-ch klas między Szepietówką i Baku oraz między Szepietówką i Odesą.

Pociągi pospieszne Nr. 501 i 502, które kursowały między Warszawą i Paryżem, z których tylko wagony sypialne dochodziły bezpośrednio do stacji Niegorełoje, przedłużono od 15 maja 1927 r. w całym składzie do Niegorełoje.

Stworzono codzienną komunikację między Lwowem a Odesą, Kijowem i Charkowem przez Wołoczyska. W komunikacji tej uruchomiono na linjach Z. S. R. R. wagony bezpośrednie między Wołoczyskami a Kijowem i Odesą.

Ustalono trasę pociągów „Lux Transsyberyjski" (Zachód Europy—Daleki Wschód) z tem, że pociąg ten uruchomiany będzie raz w tygodniu w te same dni (piątek), tak przez Warszawę jak i przez Rygę. Na podstawie dodatkowej umowy międzypaństwowej uzyskano możność wsiadania i wysiadania podróżnych w Tczewie i Chojnicach. Uruchomienie tego pociągu tak przez Warszawę, jak i przez Rygę nastąpi dopiero po zawarciu umowy między Zarządem Kolei Z. S. R. R. a Międzynarodowem Towarzystwem Wagonów Sypialnych.

Przez zmianę rozkładu jazdy pociągów Nr. Nr. 703/713 i 714/704 stworzono nową komunikację Centralnej i Południowej Europy z Państwami Bałtyckiemi przez Polskę oraz udogodniono komunikację krajową dzielnicy zachodniej i południowo-zachodniej z Wileńszczyzną.

W związku z powyższym układem komunikacji zagranicznej, wprowadzono z dniem 15 maja 1927 r. szereg udogodnień w komunikacji krajowej, z których ważniejsze są następujące:

a) skrócono czas przejazdu pociągów pospiesznych Nr. Nr. 901, 903 i 902 i 904, między Warszawą a Lwowem, przez Rozwadów po 40 i 35 minut w jednym kierunku a 29 i 85 minut w drugim kierunku,

b) ruch pociągów pasażerskich przez Kluczbork przeniesiono na nową linję polską Kalety—Podzamcze,

c) uruchomiono w pociągach pospiesznych Warszawa—Bukareszt Nr. 903/904 wagony klasy III między Warszawą a Śniatynem,

d) tytułem próby narazie na przeciąg 2 miesięcy wprowadzono z dn. 15 listopada 1927 r. kurs nowych pociągów pospiesznych Nr. 1301/2 z Warszawy do Poznania przez Strzałków. Czas jazdy tym pociągiem trwa około 6 1/2 godzin,

e) zaprowadzono na linji Warszawa—Katowice, Warszawa—Ostrowiec przez Koluszki, Warszawa—Puck przez Iłowo, Laskowice—Gdańsk i Warszawa—Lwów przez Lublin—Rozwadów kursy wagonów sypialnych nowego typu III klasy, posiadających po 38 miejsc sypialnych.

Ruch towarowy.

Ruch towarowy tak pod względem ładunku własnego, jak i pod względem tranzytu ujawnia stałą tendencję wzrostu. W poniższej tablicy zestawione są przeciętne dzienne dane o naładunku i przyjęciu wagonów ładownych z zagranicy, oraz o przewozach tranzytowych, wyrażone w wagonach 15-tonnowych.

	1925	1926		1927	
		I. półrocze	II. półrocze	I. półrocze	II. półrocze
	(średnio za dzień kalendarzowy w wag. 15-tonn.)				
Załadowano na stacjach własnych	10.755	10.357	14.675	12.917	15.056
Załadowano w obrębie W. M. Gdańska	291	211	288	363	462
Przyjęto z zagranicy do Polski	641	378	543	741	645
Przewieziono tranzytem przez Polskę	715	758	951	1.088	1.122
Ogólna praca P. K. P.	12.402	11.704	16.457	15.109	17.285

Jak wynika z tego zestawienia, pierwsze półrocze 1927 r. przewyższyło pracę za takiż okres 1926 r. o 3.405 wagonów, t. j. o 26% dziennie, przyczem naładunek na stacjach własnych zwiększył się o 2.560 wagonów, czyli o 25% dziennie. Drugie półrocze 1927 r. przewyższyło pracę na takiż okres czasu 1926 r. o 878 wagonów średnio dziennie, t. j. o 5,2%, przyczem naładunek na stacjach własnych zwiększył się o 381 wagonów, t. j. o 2,6% średnio dziennie.

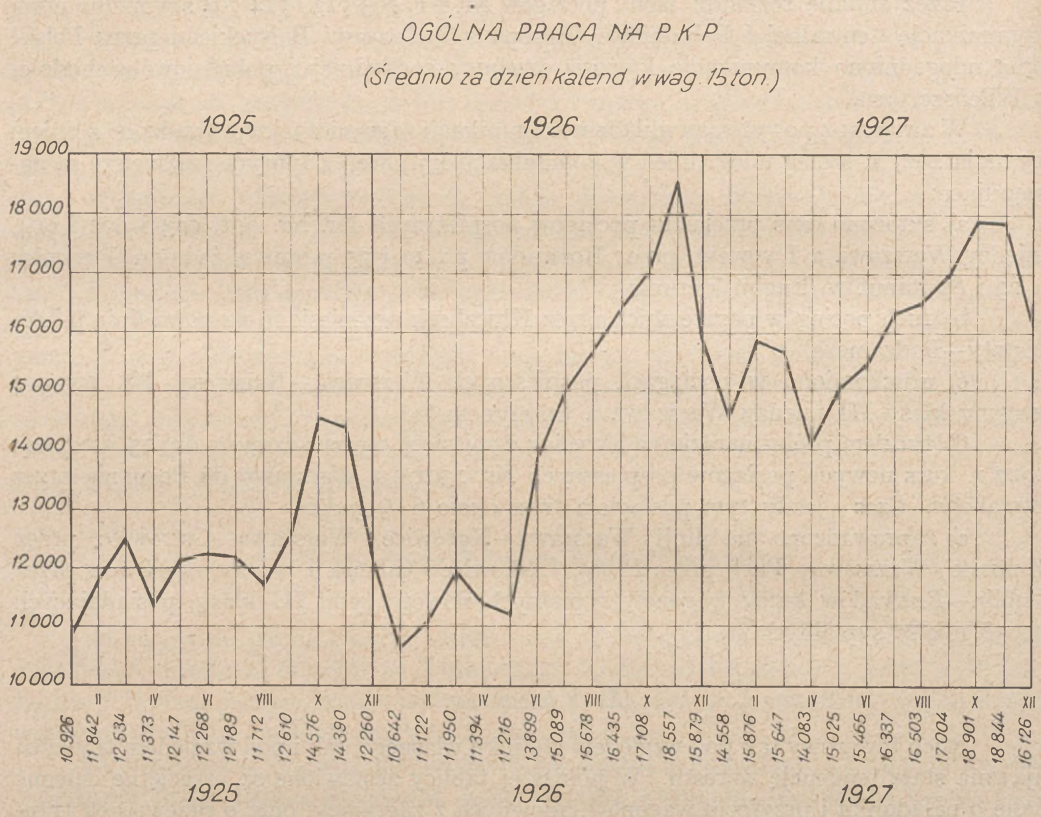

W poniższem zestawieniu wskazany jest podział przeciętnego własnego naładunku dziennego w wagonach 15-tonnowych według rodzaju ładunku. Wynika z niego, że zwiększenie przypisać należy głównie w 1 półroczu 1927 r., wzmożeniu się w porównaniu z I. półr. 1926 r. przewozów węgla, drzewa i ładunków przemysłowych, a w II. półr. 1927 r. zwiększyły się w porównaniu z II półr. 1926 r. przewozy drzewa, materjałów budowlanych i ładunków przemysłowych.

Rok	Wojskowe	Kolejowo-gospodarcze	Węgiel	Ropa i prod. naftowe	Rolnicze i aprowizacja	Przemysłowe	Drzewo obrobione i nieobrobione opałowe	Materjały budowlane	Pozostałe ładunki	Razem
1925	139	712	3.959	214	1.444	1.193	815 (237)[1]	181	1.861	10.755
1926 I półrocze	110	483	3.930	243	984	1.029	1.279 (231)	158	1.910	10.357
1926 II „	96	740	6.056	266	1.971	1.421	1.400 (296)	234	2.195	14.675
1927 I „	99	690	4.896	219	983	1.441	1.824 (263)	329	2.173	12.917
1927 II „	141	843	5.477	226	1.963	1.551	1.600 (295)	469	2.491	15.056

[1]) Cyfry w nawiasie oznaczają ilość ładunku dziennego (w wag. 15 tonn) drzewa opałowego cyfry bez nawiasu — drzewa obrobionego i nieobrobionego.

OGÓLNY NAŁADUNEK NA P.K.P.

(Średnio za dzień kalend. w wag. 15 ton)
oprócz W.M. Gdańska.

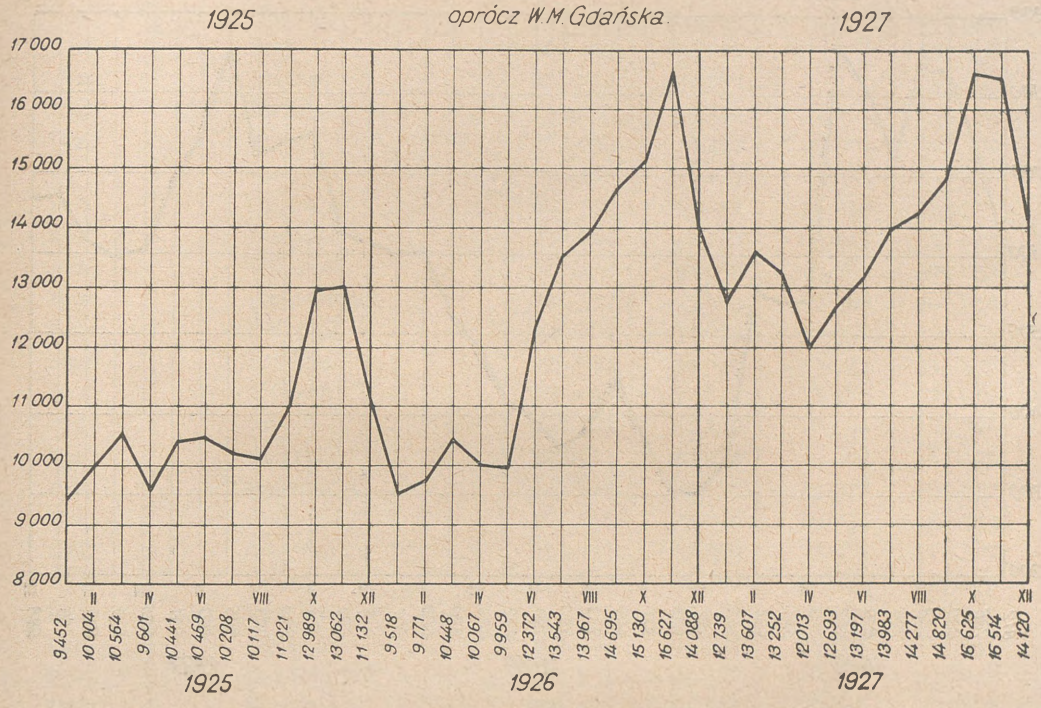

NAŁADUNEK W OBRĘBIE W.M. GDAŃSKA

(Średnio za dzień kalend. w wag. 15 ton)

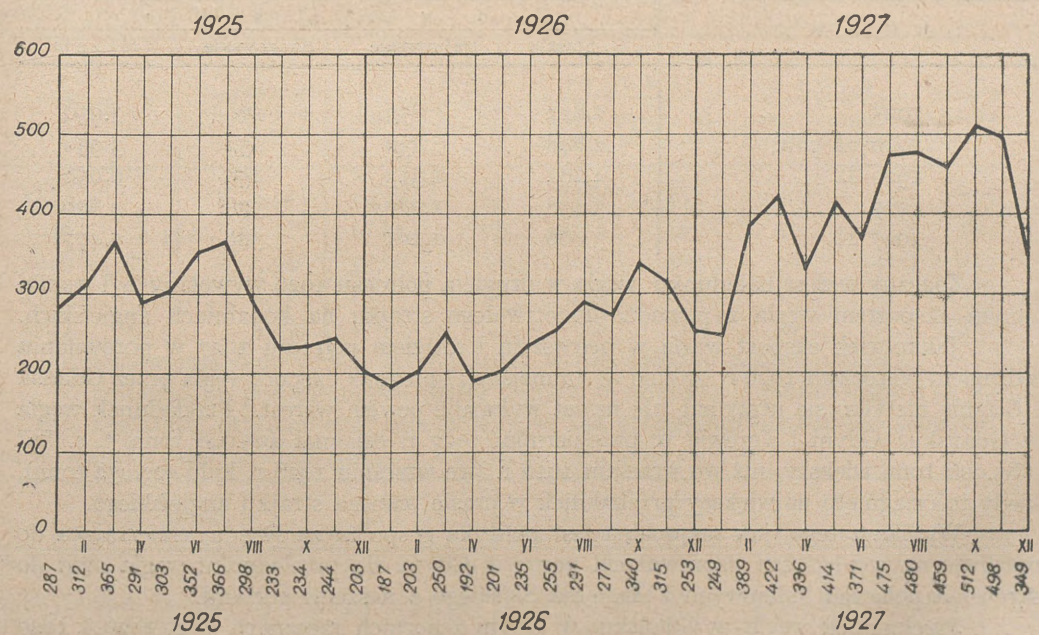

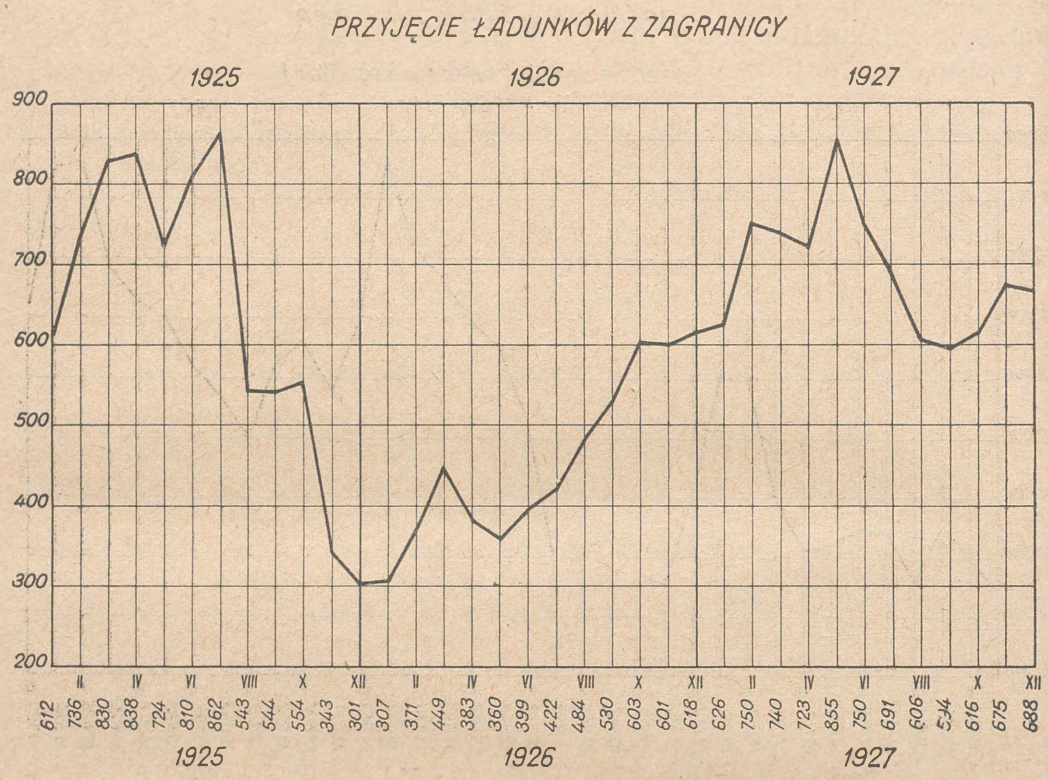

Naładunek węgla w poszczególnych zagłębiach przedstawiony jest w następującem zestawieniu. Liczby przedstawiają ilość wagonów 15-tonnowych średnio za dzień kalendarzowy.

Rok	Zagłębie			
	G. Śląskie	Dąbrowskie	Krakowskie	Razem
1925	2.827	853	279	3.959
1926 I półr.	2.848	830	252	3.930
1926 II „	4.284	1.313	459	6.056
1927 I „	3.438	1.080	378	4.896
1927 II „	3.988	1.101	388	5.477

Znaczny wzrost naładunku węgla w drugiem półroczu 1926 wywołany był wzmożonym eksportem węgla z powodu długotrwałego strajku na kopalniach angielskich.

Jakkolwiek eksport węgla w pierwszem i drugiem półroczu 1927 w porównaniu z drugiem półroczem 1926 r. ogólnie się zmniejszył, to jednak eksport węgla przez Gdańsk i Gdynię nietylko się utrzymał, ale nawet wykazuje pewien wzrost. Przeładunek węgla w Gdańsku, Gdyni i Tczewie w październiku 1927 r. osiągnął 495.048 tonn, t. j. był o 85.996 tonn większy, niż we wrześniu 1926 r. (we wrześniu 1926 r. było 409.052 tonn), kiedy to osiągnięto największy przeładunek w czasie trwania strajku angielskiego.

Wynika z tego, jak racjonalna jest polityka gospodarcza Rządu, zmierzająca do możliwie najrychlejszego usprawnienia portu w Gdyni dla przeładunku węgla oraz do skrócenia połączeń kolejowych z Zagłębia Śląskiego z naszemi portami.

Przeładunek węgla w Gdańsku, w Gdyni i portach rzecznych w r. 1926 i 1927 przedstawiał się w tonnach, jak następuje:

Rok	Miesiąc	Gdańsk	Gdynia	Porty rzeczne	Razem tonn
1926	styczeń	145.155	18.336	—	163.491
1926	luty	163.487	24.121	—	187.608
1926	marzec	216.872	31.375	—	243.247
1926	kwiecień	233.283	23.511	2.265	259.059
1926	maj	267.039	35.237	6.204	308.480
1926	czerwiec	272.179	38.127	26.153	336.459
1926	lipiec	267.931	35.351	70.019	373.301
1926	sierpień	286.264	40.138	65.213	391.615
1926	wrzesień	286.234	38.036	84.782	409.052
1926	październik	312.320	35.964	52.390	400.674
1926	listopad	320.602	30.079	39.952	390.633
1926	grudzień	276.604	34.848	30.023	341.475
1927	styczeń	290.096	37.879	1.982	329.957
1927	luty	248.367	30.168	6.194	284.729
1927	marzec	322.924	49.414	9.088	381.426
1927	kwiecień	328.884	62.876	13.917	405.677
1927	maj	362.205	77.008	19.231	458.444
1927	czerwiec	334.945	67.336	15.081	417.362
1927	lipiec	313.483	84.920	19.576	417.979
1927	sierpień	347.763	83.848	17.089	448.700
1927	wrzesień	364.046	94.594	25.905	484.545
1927	październik	384.533	94.307	16.208	495.048
1927	listopad	366.439	91.591	6.848	467.678
1927	grudzień	383.947	109.208	476	493.631

Co do wywozu innych ważniejszych ładunków masowych, to wykazują one również stały wzrost, jak to widać z następującego zestawienia, wykazującego przeciętny wywóz dzienny (w wagonach po 15 tonn).

Rok	Wywieziono ogółem wagonów	Z tego:						
		Węgla	Ropy i produktów naftowych	drzewa		zboża		Pozostałych ładunków
				przez Gdańsk	przez inne punkty	przez Gdańsk	przez inne punkty	
1925	2.143	1.408	60	132	305	30	33	175
1926 — I półr.	2.768	1,661	78	294	465	41	45	184
1926 — II ,,	4.540	3,307	85	247	569	38	47	247
1927 — I ,,	3.269	1,862	58	336	710	10	17	276
1927 — II ,,	3.393	2,075	45	253	674	14	17	315

Z zestawienia tego widać, że w r. 1927 wzrósł głównie eksport drzewa.

Z zestawienia przytoczonych wyżej danych o ogólnym ładunku węgla i o jego wywozie zagranicę otrzymujemy następujący wykaz przeciętnego dziennego zaopatrzenia w węgiel rynku wewnętrznego w wagonach 15-tonnowych:

W latach	1925	1926		1927	
		I półrocze	II półrocze	I półrocze	II półrocze
	Wagonów				
Ogólny naład. dzienny	3.959	3.930	6.056	4.896	5.477
Wywóz zagranicę	1.408	1.661	3.307	1.862	2.075
Zużycie wewnętrzne	2.551	2.269	2.749	3.034	3.402

OGÓLNY NAŁADUNEK WĘGLA WE WSZYSTKICH ZAGŁĘBIACH.

(Średnio za dzień kalend. w wag. 15 ton.)

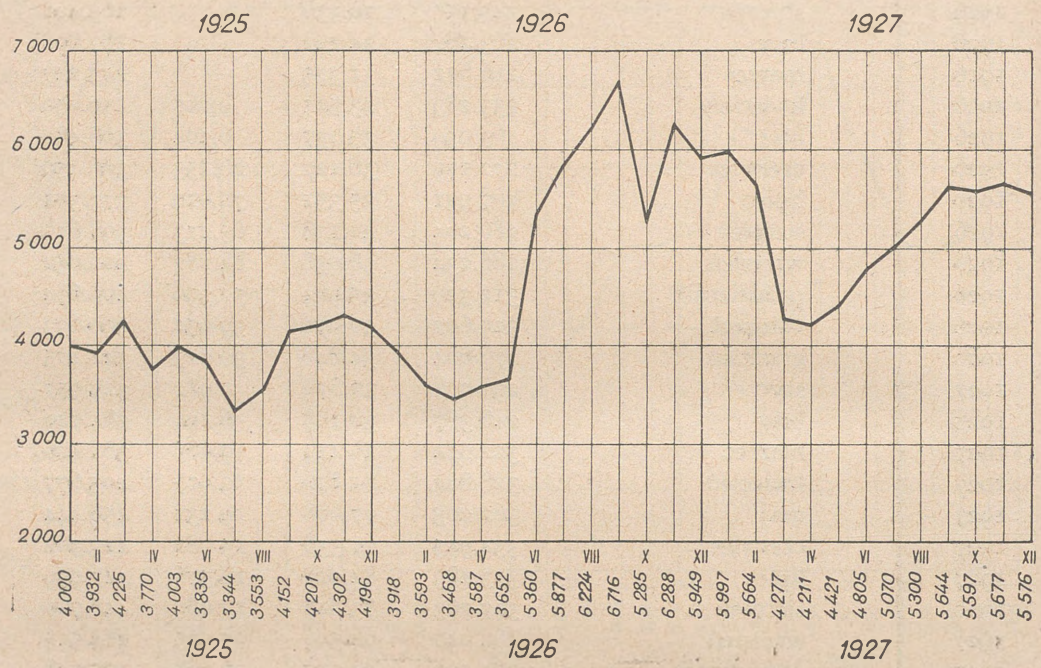

OGÓLNY NAŁADUNEK WĘGLA NA EKSPORT.

(Średnio za dzień kalend. w wag. 15 ton.)

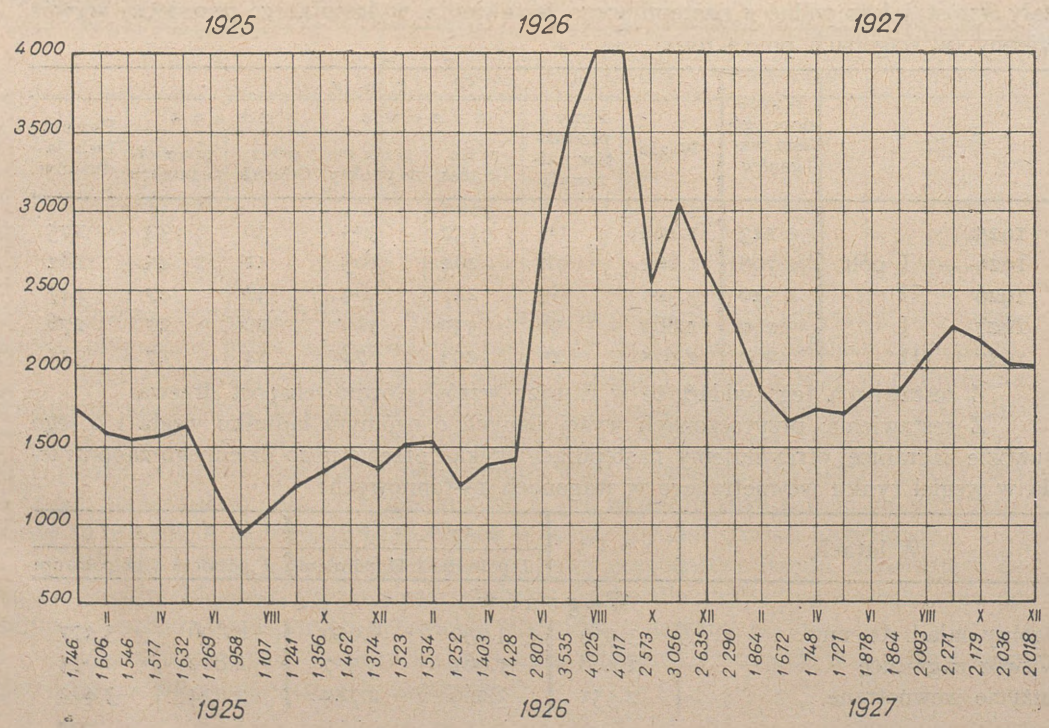

NAŁADUNEK WĘGLA NA RYNEK WEWNĘTRZNY.

(Średnio za dzień kalend. w wag. 15 ton.)

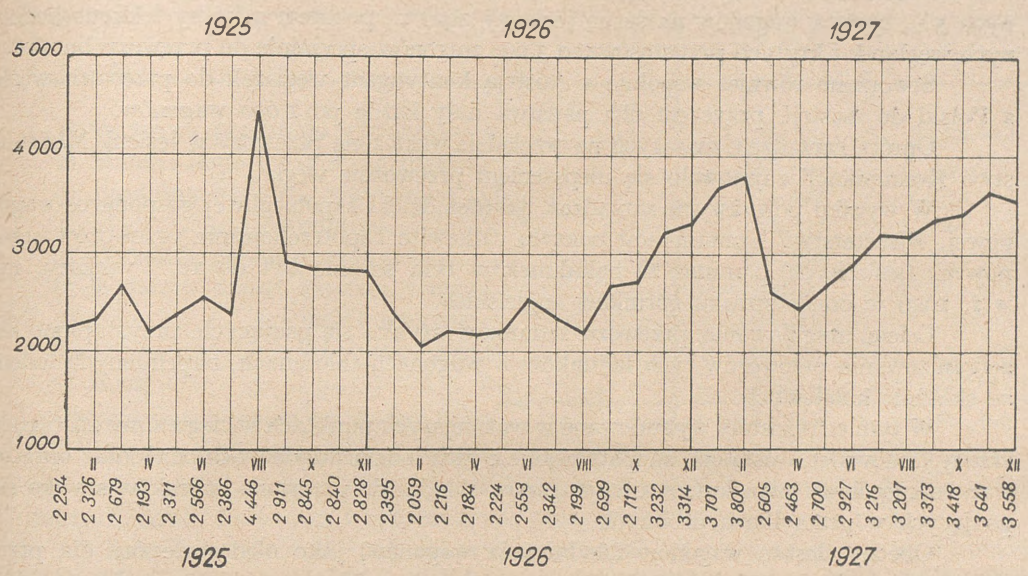

Z danych tych wynika, że rynek wewnętrzny otrzymywał w pierwszem półroczu 1927 r. przeciętnie dziennie około 750 wagonów więcej, niż w pierwszem półroczu 1926 r., a w drugiem półroczu 1927 r. przeciętnie dziennie o 581 wagonów, czyli 8.715 tonn węgla więcej, niż w II. półroczu 1926 roku.

Dla wzmożenia wywozu węgla z Zagłębia Śląskiego i Dąbrowskiego zorganizowano od listopada 1926 r. przewóz węgla budującą się linją Kalety—Podzamcze w nocy, pozostawiając dzień do prowadzenia robót i przepuszczania pociągów ze żwirem. Od listopada 1926 r. do połowy stycznia 1927 r. przewożono po tej linji do 6.000 tonn węgla dziennie, od 15 zaś stycznia 1927 r. przewóz wynosił dziennie po 14.000 tonn.

W związku z oczekiwanemi w jesieni roku 1927 wzmożonemi przewozami, Ministerstwo Komunikacji wydało zarządzenia:

1) W okresie od 1. VII. 1927 r. do końca grudnia r. b. w razie braku wagonów niekrytych podstawiać wagony kryte, zastępczo pod naładunek drzewa krótkiego z grupy 41 i 42 oraz cegły, drenów, dachówek, kamieni, tłucznia, piasku i żwiru oraz buraków cukrowych, bez pobierania za to 5% dodatku, przewidzianego taryfą.

2) Ładować wyłącznie do wagonów krytych te przesyłki, które ze względu na swój rodzaj mogą być bez uszczerbku naładowane do krytych wagonów.

3) Udzielić kredytu cukrowniom dla zachęcenia wcześniejszego zaopatrywania się w węgiel.

4) Zaopatrzyć pracowników kolejowych w deputat węglowy w miesiącach letnich.

5) Zwiększyć zapasy węgla na kolejach do ostatecznych granic pojemności składów opałowych.

6) Skrócić terminy wolnego postoju wagonów do 6 godzin (30-tonnowych i wyżej do 9 godz.).

7) Unormować zapas węgla oczekującego w portach na przybycie okrętów do 3-dniowej normy przeładunku.

Niezależnie od powyższych zarządzeń Ministerstwo Komunikacji zaleciło:

a) nadawcom wynajmowanie za pośrednictwem Dyrekcji składów niemieckich pod naładunek materjałów drzewnych, przeznaczonych na eksport do Państw, do których te wagony mogą być wysłane;

b) odbiorcom węgla korzystanie z reszty sezonu letniego i zaopatrywanie się w węgiel na okresy jesienny i zimowy.

Niezależnie od tego Ministerstwo Komunikacji wynajęło od towarzystw prywatnych 5 1/2 tysiąca wagonów na sezon jesienny 1927 r., pozatem z liczby lekkouszkodzonych węglarek i krytych przystosowano 3.000 wagonów specjalnie do przewozu buraków.

Stworzono również wspólnie z Austrją kontyngent węglarek do przewozu węgla z Polski do Austrji, przyczem oba państwa dały każde po 1.000 wagonów.

Oprócz zarządzeń, mających na względzie wzmożone przewozy w jesieni, Ministerstwo Komunikacji zajmowało się ulepszeniem przewozów węgla.

W wyniku powyższych zarządzeń, jakoteż dzięki zapobiegliwej gospodarce wagonowej, Ministerstwo Komunikacji pokryło całkowite zapotrzebowanie przewozów sezonowych (jesiennych) pomimo, że naładunek w tym sezonie był do 10% większy, niż w r. 1926 w czasie strajku górników angielskich.

Celem uregulowania przewozu ładunków szybko się psujących, przystąpiono do zorganizowania przewozów tych ładunków w wagonach-chłodniach, napełnionych lodem ze składnic kolejowych.

W tym celu zostały wybudowane w ważniejszych punktach w ciągu zimy 1926/1927 składy (lodownie), i ustalono zaopatrywanie z nich lodem wagonów-chłodni, oraz opracowano szczegółowy plan kursowania wagonów-chłodni do przewozu ładunków szybko się psujących w przesyłkach drobnych.

Obecny ilostan wagonów-chłodni (181 wagonów) jako niedostateczny dla przewozów tego rodzaju, będzie w najbliższej przyszłości powiększony o 120 nowych wagonów-chłodni, budowanych w wytwórniach krajowych.

Tranzyt.

Wzrost przewozów tranzytowych przez Polskę uwidoczniony jest w poniższym wykresie.

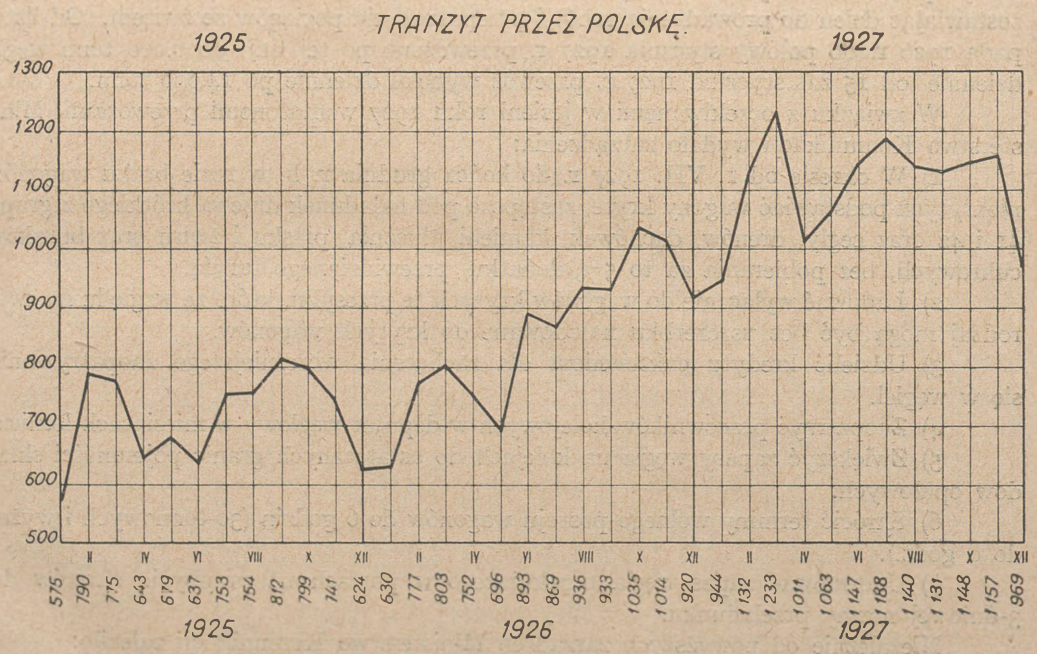

Tranzyt w roku 1927 w porównaniu z rokiem 1925 wzrósł ponad 52%. Podczas gdy w roku 1925 ilość przewozów tranzytowych wynosiła przeciętnie dziennie 715 wago-

nów 15-tonnowych, to w roku 1926 wzrosła do 854, a w roku 1927 przekroczyła ilość 1.105 wagonów.

Według rodzajów towarów przewozy tranzytowe przedstawiają się następująco:

Nazwa towaru	1925	1926
	w tonnach	
1) Wytwory przemysłu górniczego	1.185.796	2.174.048
2) Materj. leśne i wyroby z drzewa	331.244	336.789
3) Produkty hodowli, łowiectwa i ryb.	63.362	252.354
4) Płody rolne i ogrodnicze	136.107	247.708
5) Wytwory przem. chemicznego	146.356	209.733
6) Wytwory przem. mechan. i metal.	157.410	171.516
7) ,, ,, metalurgicznego	138.420	157.845
8) ,, ,, fabryczno-rolnego	69.380	131.215
9) Inne	325.376	303.141
Ogółem przewieziono tranzytem tonn	2.553.451	3.984.349

Z powyższego zestawienia widzimy, że przez Polskę przechodzi tranzytem najwięcej wytworów przemysłu górniczego, poczem idą materjały leśne i wyroby z drzewa, produkty hodowli, łowiectwa i rybołówstwa, płody rolne i ogrodnicze i t. d.

Fakt wzmagania się przewozów tranzytowych, dokonywujący się w warunkach politycznych niesprzyjających, gdyż przy braku traktatów handlowych z obydwoma sąsiadami tak ze wschodnim, jak i zachodnim, a nawet przy jawnej ofenzywie gospodarczej jednego z nich, świadczy, że geograficzne położenie Polski czyni z niej niezależnie od konjunktur politycznych naturalny i najdogodniejszy pomost pomiędzy Zachodem a Wschodem Europy. Pozwala to mieć najlepsze nadzieje na przyszłość, która musi przynieść polepszenie tych konjunktur.

W celu przyspieszenia przewozów — na konferencjach międzydyrekcyjnych oraz zagranicznych (w Bukareszcie i Wiedniu) — opracowano i uzgodniono z kolejami zagranicznemi trasy pociągów pośpieszno-towarowych i dalekobieżnych dla przewozu ładunków pośpiesznych, szybko się psujących i żywego inwentarza, przyczem skrócono znacznie czas przebiegu tych pociągów przez Polskę, oraz usunięto trudności i skrócono postoje na stacjach granicznych i węzłowych.

Gospodarka taborowa.

W celu zadośćuczynienia wzmożonemu ruchowi, a głównie zwiększonemu eksportowi węgla przez porty bałtyckie i wiślane, Ministerstwo Komunikacji przedsięwzięło szereg środków, zmierzających do przyśpieszenia obrotu wagonów i zwiększenia przewozowej zdolności najbardziej obciążonych szlaków, głównie drogą zwiększenia obciążenia pociągów.

Zapotrzebowanie na przewozy węgla w jesieni r. 1926 wzrosły tak znacznie, że tabor węglarek P. K. P. w ilości 58.048 okazał się niedostateczny i Ministerstwo było zmuszone wynająć węglarki od prywatnych Towarzystw i obcych kolei.

W ciągu października i grudnia 1926 r. wynajęto od prywatnych Towarzystw 4.600 węglarek na przeciąg 6 miesięcy i od Zarządu kolei belgijskich 2.000 węglarek na przeciąg 3 miesięcy.

Niezależnie od tego koncerny węglowe wypożyczyły 2.000 węglarek, które zostały włączone do taboru P. K. P., jako wagony prywatne.

Powiększenie taboru stanowiło więc 15 %, naładunek jednak powiększył się o 25 %.

Wskutek braku na kolejach rumuńskich wagonów krytych do przewozu zboża, adresowanego do Polski, tranzytem przez Polskę, oraz do portów w Gdańsku i wobec

nadmiaru krytych dla przewozów własnych w sezonie zimowym, udzielano pomocy wagonowej kolejom C. F. R. Z tego tytułu dostarczono kolejom rumuńskim w okresie od 1 grudnia 1926 r. do 1 kwietnia 1927 r. 8.500 wagonów.

Wobec stałego wzrostu przewozów i w przewidywaniu ponownego wzmożenia się ruchu w sezonie jesiennym i zimowym 1927 r., przedsięwzięto szereg środków w celu zwiększenia rozporządzalnego taboru wagonowego, między innemi:

Zamówiono w fabrykach krajowych w roku 1927 — 4.400 węglarek, z czego oddano do końca tego roku do ruchu 4.324 węglarek 20-tonnowych.

Wynajęto od dnia 15 lipca na okres 8-miu miesięcy około 5.000 węglarek na dogodnych warunkach.

Wzmocniono naprawę wagonów w warsztatach kolejowych, w tym celu narazie zwiększono liczbę rzemieślników i robotników warsztatowych o 450, — dalsze zwiększenie nastąpi.

Na okres jesienny wprowadzono odroczony termin rewizji okresowej wagonów towarowych.

Wreszcie na okres wzmożonego ruchu zarządzono korzystanie z wagonów związkowych dróg austrjackich (1.000) oraz z wagonów dróg czeskosłowackich dla eksportu na południe.

Celem zwiększenia zdolności przewozowej, zwiększono nośność węglarek 4-o osiowych amerykańskich do 34 tonn zamiast 30 tonn, skutkiem czego poza oszczędnością w taborze uzyskano możność zwiększenia obciążenia parowozów tam, gdzie niedostateczna długość torów mijankowych na stacjach nie pozwalała na całkowite wykorzystanie siły pociągowej. Na linji Łazy—Warszawa przy parowozach serji T-y 23 przez powyższe zarządzenie obciążenie pociągu zostało zwiększone do 2.200 tonn dla składów całkowicie złożonych z węglarek 4-o osiowych, gdy dla tychże składów poprzednie obciążenie wynosiło 2.000 tonn, dla wagonów zaś lżejszych około 1.800 tonn.

Zawarty został układ dodatkowy do umowy granicznej z dnia 8 lutego 1923 r. z kolejami łotewskiemi w sprawie wzajemnego używania wagonów towarowych.

Został opracowany, uzgodniony i podpisany projekt umowy z kolejami Z. S. R. R. w sprawie wzajemnego używania niehamulcowych wagonów typu rosyjskiego w komunikacji bezprzeładunkowej między P. K. P. i kolejami Z. S. R. R.

Przeciętny ilostan i przebieg dzienny wagonów towarowych wskazane są w poniższem zestawieniu.

Okres	Ilostan przeciętny wagonów towarowych					Przeciętny przebieg dzienny wagonu czynnego km
	czynnych	wyłączonych z ruchu i w zapasie	w naprawie i oczekiwaniu		Ogólny	
			ilość	%		
1925	86.075	31.229	13.628	10	130.932	45
1926	94.727	17.276	14.084	11	126.087	55
1927	111.156	12.760	12.650	9	136.566	60

Zwiększone przewozy i wyczerpanie przelotności pewnych linij wymagały przedsięwzięcia środków, umożliwiających wykonanie przewozów, w szczególności na linjach prowadzących do portów północnych.

W tym celu zostały dokonane dalsze przegrupowania parowozów typu cięższego i po przeprowadzeniu próbnych jazd na wielu linjach Dyrekcyj kolejowych w Warszawie,

Poznaniu, Katowicach i w Stanisławowie, zwiększono dopuszczalne obciążenie parowozów (w poszczególnych przypadkach o 40%), a gdzie to nie wystarczało, zastosowano parowozy popychające. Z danych statystycznych za kwartał pierwszy 1927 roku wynika, że przy zwiększeniu się przewozów, a mianowicie wzroście brutto-tonno-kilometrów w kwartale 1-szym o 46% w porównaniu z kwartałem I-szym 1926 r. wystarczyło zwiększenie ilostanu parowozów czynnych towarowych, będących w ruchu, o 14%. Waga pociągów towarowych zwiększyła się o 10%, a przebieg dzienny jednego parowozu w ruchu towarowym zwiększył się o 7%.

W celu usprawnienia przetoków na stacjach i zmniejszenia ilości i przebiegów parowozów przetokowych, przedsięwzięto rejestrację przetoków i wprowadzono premjowanie oszczędności w przetokach i obrocie wagonów, co wpłynęło dodatnio na zmniejszenie ilości przebiegów na przetokach.

Ilostan i przebieg dzienny parowozów uwidocznione są w następującem zestawieniu:

Okres	Ilostan parowozów				Ogólny	Średni dzienny przebieg czynnego parow.	
	czynnych	wyłączonych z ruchu				w ruchu pasaż. km	w ruchu towar. km
		w zapasie	dla naprawy				
			ilość	%			
1925	2.797	1.199	1.127	22	5.123	160	88
1926	2.850	1.269	1.081	21	5.200	165	101
1927	3.074	910	1.240	23,7	5.224	170	107

Wagony osobowe.

W ruchu osobowym międzynarodowym nietylko że wyrównano zadłużenie osio-kilometrów, ale nawet osiągnięto nadwyżkę (na 30 maja 1927 r.) okrągło 8.200.000 osio-kilometrów na dobro P. K. P.

Przeciętny dzienny ilostan i przebieg wagonów osobowych wskazany jest w poniższem zestawieniu.

Okres	Ilostan wagonów osobowych				Ogólny	Przebieg dzienny (wag. czynnych)
	czynnych	wyłączonych z ruchu	chorych	% chorych		
1925	9.324	500	1.957	17	11.781	160
1926	9.322	532	1.781	15	11.635	168
1927	9.568	595	1.491	13	11.654	179

Pewne zmniejszenie ilostanu wagonów osobowych w r. 1926 wynika wskutek wycofania starych, nie nadających się do użytku wagonów.

Spółrzędnie ze wzmożeniem ładunku własnego i tranzytu, wzmagały się również przebiegi pociągów i ładunków, oraz polepszyły się rezultaty przewozów i obrót wagonów.

W poniższem zestawieniu uwidocznione są główniejsze wyniki pracy na sieci kolejowej P. K. P.

Wykonano	1923 r.	1924 r.	1925 r.	1926 r.	1927 r.
Pociągo-km tys.	89.357	84.068	91.893	101.172	111.034
Wzrost %	—	−6	+9	+10	+10
Parowozo-km tys.	128.863	122.259	127.897	132.989	146.986
Wzrost %	—	−4	+5	+4	+10
Wagono-osio-km mil. . . .	4.471	4.144	4.682	5.782	6.813
Wzrost %	—	−7	+13	+24	+18
Tonno-km brutto mil. . . .	34.321	33.018	37.859	47.050	56.342
Wzrost %	—	−4	+14	+24	+20
Tonno-km ładun. milj. . . .	13.674	12.546	14.462	19.171	23.884
Wzrost %	—	−9	+15	+33	+25
Przeciętny ładunek pociągo-tonn [1])	335	313	333	373	398
Wzrost %	—	−4	+7	+12	+
Przeciętny ładunek wagonu tonn [2])	12,9	13,6	15,0	15,5	15,7
Wzrost %	—	+6	+10	+3	−0,4
Przeciętny obieg wagonu-dni	6,5	7,0	7,2	7,0	7,41

PRZEBIEGI CIĘŻARU ŁADUNKÓW W POCIĄGACH RUCHU TOWAROWEGO.

w tysiącach tonnokilometrów (netto)

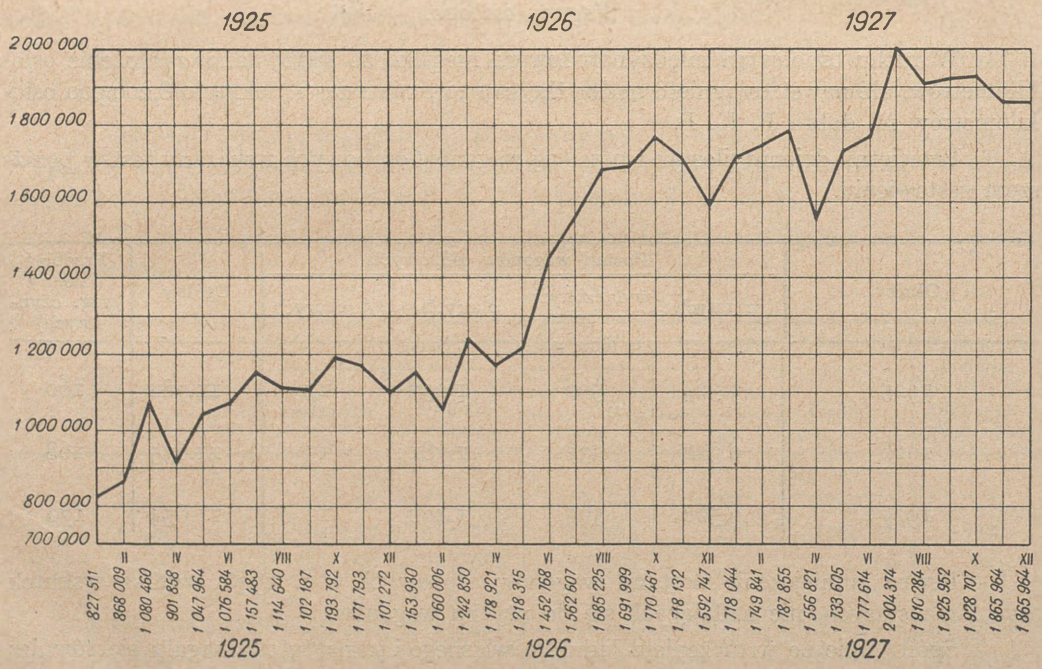

[1]) Jest to przeciętny ciężar ładunków w pociągach ruchu towarowego.

[2]) Jest to przeciętny ciężar przypadający w pociągach towarowych na jeden wagon ładowny.

Z powyższych zestawień wynika, że bezpośredni produkt użyteczny kolei, t. j. tonno-km przewiezionych ładunków, stale i silnie wzrasta, częściowo wskutek wzmożenia się ładunku własnego i tranzytu, częściowo zaś wskutek zwiększenia się odległości przewozu dla węgla eksportowanego przez Gdańsk i Gdynię.

Przewóz w roku 1927 zwiększył się o 20% w porównaniu z rokiem 1926. Zwiększenie to jest bardzo znaczne, jeśli się weźmie pod uwagę, że na rok 1926 przypadł okres trwania strajku górników angielskich i wzmożonych skutkiem tego przewozów.

Widzimy zatem, że niezależnie od czynnika zewnętrznego, jakim był wspomniany strajk, — praca przewozowa P. K. P. ma stałą tendencję zwiększania się.

W nieco mniejszym stopniu wzrasta przebieg osiokilometrów wagonów, co dowodzi lepszego ich wyzyskania; to samo potwierdza wzrost przeciętnego ładunku przypadającego na jeden wagon.

W mniejszym stopniu wzrasta przebieg pociągów, co dowodzi polepszenia gospodarki pociągowej, gdyż mniejszą ilością pociągów przewieziono większą ilość ładunku.

Wreszcie również w mniejszym stopniu wzrósł przebieg parowozów, co dowodzi znacznego polepszenia gospodarki parowozowej i przetokowej, gdyż przy mniejszej pracy parowozów osiągnięto znacznie większy przebieg pociągów i przewieziono więcej ładunków (zwłaszcza w r. 1926).

Polskie Koleje, co do obciążenia pociągów, zajmują pierwsze miejsce w Europie, co świadczy o nadzwyczajnem wyzyskaniu pociągów i wagonów.

Zużycie paliwa i smarów.

Rozchód paliwa ogólny dla wszystkich potrzeb eksploatacyjnych P. K. P. stale się zmniejsza. Dowodzą tego niżej podane cyfry rozchodu paliwa w kilogramach węgla Dąbrowskiego (wartości cieplnej 6.300 kaloryj) na przewiezione 1.000 brutto-tonno-klm. dla parowozów normalnotorowych P. K. P. i dla stacyj wodnych.

Rozchód węgla na 1.000 brutto-tonno-klm. na P. K. P.

a) na parowozy:

1925 r.	—	72.55 kg
1926 r.	—	64.65 ,,
I. półr. 1926 r.	—	67.77 ,,
I. półr. 1927 r.	—	63.26 ,,

b) na stacje wodne:

1925 r.	—	1.762 kg
1926 r.	—	1.416 ,,
I. półr. 1926 r.	—	1.581 ,,
I. półr. 1927 r.	—	1.352 ,,

Dążąc do poprawy gospodarki cieplnej i zmniejszenia rozchodu paliwa, zbudowano specjalny wagon doświadczalny dla naukowego badania instalacyj cieplnych i wyposażono go w potrzebne precyzyjne, najnowszych systemów przyrządy do badań urządzeń cieplnych. Wagon ten posiada salę wykładową, laboratorjum i pomieszczenia gospodarcze.

We wrześniu 1927 r. przy pomocy tego wagonu dokonano w warsztatach głównych w Nowym Sączu prób i odbioru technicznego nowego wielkiego elektrycznego agregatu Diesla.

Wykorzystanie taboru i rozchód smarów przedstawia się, jak następuje:

	1925	1926	I p. 1927
Wykonano parowozo-klm.	127.897.279	132.988.675	71.104.678
Wykonano brutto-tonno-km. w tys.	37.858.847	47.050.041	26.785.890
Stosunek wykonanych brutto-tonno-klm. do ogólnego przebiegu parowozów	286,00 tonny	353.79 tonny	376.71 tonny
(średnie obciążenie parowozu)			
% przebiegu parowozów nieużyteczny (bez pociągów)	27.10	22.69	23,27
a mianowicie: 1) luzem	3,69	4.13	4.40
2) w przetaczaniu .	19.05	17.56	18.33
3) w rezerwie i pogotowiu	4.36	1.00	0.54
Rozchód smarów do parowozów na 100 parowozo-klm. przebiegu . .	5.297 kg.	4.299 kg.	4.227 kg.
Wykonano osio-klm. wagonowych	4.681.802.736	5.782.112.891	3.238.246.680
Rozchód smarów na wagony na 10.000 osio-klm. przebiegu . .	2.60 kg.	2.17 kg.	2.193 kg.[1])
Stosunek wykonanych brutto-tonn klm. do ogólnego przebiegu osio-klm..	8.086 tonny	8.137 tonny	8.272 tonny
(średnie obciążenie wagonu)			

Jak widać z powyższego zestawienia, wykorzystanie taboru stale się polepsza, a rozchód smarów na parowozy i wagony zmniejsza się również dzięki nieustannej kontroli i wydanym zarządzeniom.

Gospodarka zasobowa.

W r. 1927 została podniesioną dotychczasowa norma zapasów materjałów dla całej sieci P. K. P. ze 105 miljonów złotych do 151,9 milj. zł. Podniesienie to przeprowadzone zostało, biorąc pod uwagę znaczny wzrost cen materjałów, jaki w międzyczasie zaszedł, nie odstępując przytem od zasady przyjętej przy pierwotnem ustalaniu normy, iż dla należytej oględności przy tworzeniu zapasów materjałów wskazanem jest wyznaczenie normy możliwie szczupłej. Nie brano przytem narazie pod uwagę wzrostu ruchu, jaki się zapowiadał i jaki faktycznie zachodzi.

Stan zapasu materjałów na całej sieci D. K. P. wynosił:

na 1. I. 1926	201.105.528 zł.
na 31. XII. 1926	172.384.877 „
spadek w ciągu r. 1926	28.720.651 „
stan na 1. XI. 1927	192.527.402 „

Wzrost w ciągu pierwszych 10-ciu miesięcy r. 1927 o 20.142.525 zł. powstał:

a) z konieczności zgromadzenia w pierwszej połowie roku większej ilości paliwa (stan na 1. I. 1927 był 9.271.008 zł. — na 1. XI. 1927 — 17.054.136), ażeby w okresie zwiększenia się ruchu w drugiej połowie można było jak najmniej zajmować koleje przewozami gospodarczemi;

[1]) Rozchód smarów na 10.000 osio-km wagonów wynosił w I. półroczu 1925 — 2.864, w I. półroczu 1926 r. — 2.195 kg.

b) z konieczności nagromadzenia na początku roku zapasu materjałów umundurowania (zapas na 1. I. 1927 był 4.802.151 zł. a na 1. XI. 1927 — 6.005.101 zł.) i innych materjałów do robót sezonowych.

Poza powyższą przyczyną przejściowego wzrostu zapasu materjałów, są jeszcze przyczyny innego charakteru, powodujące wzrost, a mianowicie:

a) wzrost ruchu na kolejach; ilość wykonanych pociągo-km była:

w r. 1926 — 101.172.000
w r. 1927 — 111.034.000

a więc w r. 1927 prawie o 10 milj. większa w porównaniu z rokiem 1926; zwiększenie ruchu czyni koniecznem zwiększenie zapasów materjałów zawczasu;

i b) wzrost cen wielu materjałów masowego zapotrzebowania.

Sprzedano złomu, nie licząc szyn, o których niżej: w r. 1926 — 54.399 t. za 5.075.834 zł. (w tem skasowanego taboru — 3.808 t.), nie licząc szyn danych hutom jako częściową zapłatę za nowe szyny, o czem mowa niżej.

Przeciętna cena sprzedażna 93.31 zł. za 1 t. w r. 1927 (łącznie z szynami) 45.472 t. za 5.483.193 zł. (w tem skasowanego taboru 8.752 t.).

Przeciętna cena sprzedażna 120,58 zł.

Pozatem, na mocy umów zawartych we wrześniu r. 1926 na dostawę nowych szyn opłacono je częściowo staremi szynami, licząc je po 82 zł. za 1 t.; takich starych szyn sprzedano 38.722 t.

Ministerstwo Komunikacji dąży zasadniczo i stale do tego, ażeby koleje pokrywały swoje potrzeby na materjały drzewne z lasów państwowych. W tym celu opracowano wspólnie z Ministerstwem Rolnictwa główne zasady tego zaopatrywania w materjał tarty, drzewo opałowe, słupy telegraficzne i kloce. Zasady te obowiązują w równej mierze obie strony, t. j. Dyrekcje kolejowe i Dyrekcje Lasów Państwowych. W myśl tych zasad Dyrekcje kolejowe mają zgłaszać Dyrekcjom Lasów Państwowych swoje zapotrzebowanie na powyższe materjały drzewne i tylko te ilości, których Lasy Państwowe nie podejmą się dostarczyć, mogą być nabywane u dostawców prywatnych. Sprawa cen przytem, gdyby do bezpośredniego porozumienia pomiędzy Dyrekcjami narazie nie doszło, ma być następnie decydowana przez Ministerstwa. W zakresie podkładów udział Ministerstwa Rolnictwa w zaopatrywaniu kolei jest, jak dotąd, bardziej ograniczony, ponieważ wyrób podkładów w lasach państwowych jest dotychczas stosunkowo nieznaczny.

W r. 1926 rozpoczęto opracowanie szczegółowego mianownictwa materjałów, wzamian dotychczasowego, niewystarczającego w dostatecznej mierze dla potrzeb fachowych. W r. 1927 opracowanie ukończono. I-sza część mianownictwa jest już wydrukowana, II-ga część jest w opracowaniu i w najbliższym czasie ukaże się w druku. Nowe mianownictwo wprowadzone będzie od początku nowego roku budżetowego. Ponadto w r. 1926 i 1927 opracowano warunki techniczne na dostawę całego szeregu materjałów.

3. Ulepszenia, budowa i zakup nowego taboru.

Ulepszenia urządzeń w taborze kolejowym.

W zakresie nowego taboru opracowano szereg nowych konstrukcyj, jak wzmocnioną konstrukcję węglarek 20-tonnowych, wagonów do transportu kur, wagonów chłodniczych do przewozu mięsa, ryb i t. p. produktów spożywczych, wagonów do transportu trzody, stalowych wagonów osobowych czteroosiowych pierwszej i drugiej klasy. Przeprowadzono również studja i próby nad całym szeregiem udoskonaleń technicznych i nowych wynalazków w budowie parowozów.

Wagony motorowe.

Przeprowadzono studja nad zastosowaniem do ruchu podmiejskiego wagonów motorowych,

Obecnie uruchomiono jeden próbny wagon motorowy z silnikiem benzynowym, wytwórni Kilońskiej (Triebwagen A. G. Kiel) na warunkach dzierżawnych, na szlaku Kraków—Wieliczka i zamówiono takiż wagon najnowszego typu, biorąc pod uwagę doświadczenie nabyte z wagonem wynajętym.

Zdecydowano wejść w porozumienie z firmą krajową Lilpop, Rau i Loewenstein w Warszawie, celem uruchomienia, tytułem próby, jednego wagonu motorowego o silniku parowym.

Oprócz tego angielska firma Clayton zobowiązała się dostarczyć jeden próbny wagon motorowy o silniku parowym, na warunkach dzierżawnych. Posiadając wagony motorowe, elektryczne akumulatorowe, następnie wagon spalinowy i dwa wagony różnych systemów o silniku parowym, będziemy w posiadaniu dostatecznych danych dla powzięcia decyzji o najodpowiedniejszym typie wagonów motorowych dla P. K. P.

Budowa nowego taboru.

W okresie 1926 i 1927 r. zbudowano w wytwórniach krajowych następujące ilości taboru:

	Rok 1926	Rok 1927
Parowozów (Os 24, Ty 23 i Tr 12)	76	122
Wagonów osobowych 4-osiowych	82	50
Wagonów chłodni	—	170
Węglarek 20 tonn.	2.021	4.324
Krytych 15 tonn. o wielkiej pojemności	70	—
Platform 20 tonn.	825	50
Platform do przewozu szyn	80	—
Wagonów do przewozu ptactwa	135	15

W omawianym okresie nie poczyniło Ministerstwo Komunikacji żadnych zamówień w wytwórniach zagranicznych.

Ceny taboru w latach 1926 i 1927 kształtowały się, jak następuje:

Cena jednej tonny parowozu	Najniższa	Najwyższa
Rok 1926	2.519 zł. p.	3.260 zł. p.
Rok 1927	3.070 zł. p.	3.290 zł. p.

przy cenie żelaza za tonnę loco huta w roku 1927 — 350 zł. p.
przy cenie blach grubych loco huta w roku 1927 — 410 zł. p.
przy cenie blach miedzianych loco huta w roku 1927 — 4.079 zł. p.

Porównawcze ceny 1 tonny parowozu w państwach ościennych, podług danych z roku 1927, przedstawiają się, jak następuje:

Czechosłowacja od 3.690 do 3.930 zł. p. za tonnę.

Niemcy 3.410 zł. p. za tonnę.

Jak z powyższego zestawienia wynika, ceny na parowozy w przemyśle polskim, mimo wyższych cen na materjały, kształtowały się znacznie niżej od zagranicznych.

Ceny w ostatnim okresie najbardziej rozpowszechnionych typów wagonów w kraju i zagranicą przedstawiają się, jak następuje:

Rodzaj wagonu	Cena w zł. p. jednostki tab.			Cena 1 t. wagi wag. w zł. p.		
	Polska	Czechy	Szwajcarja	Polska	Czechy	Szwajcarja
Węglarka bez hamulca	8.800	8.800[1])	—	946	1.157	—
Węglarka z hamulcem	10.500	11.140	—	1.000	1.280	—
Wagon 4-os. kl. III drewn. konstrukcji	136.000		187.480	3.570	—	4.600

4. Naprawa taboru.

Gospodarka warsztatów.

Porównywując przeciętny stan będącego w naprawie i oczekiwaniu naprawy taboru z roku 1927 ze stanem z roku 1925 (str. 382), widzimy, że procent chorych parowozów zwiększył się nieznacznie, natomiast procent chorych wagonów towarowych i osobowych zmniejszył się.

Ze względu na wzmożony ruch towarowy i brak wagonów, większą uwagę zwrócono na naprawę wagonów towarowych, niż na naprawę parowozów, których braku kolej nie odczuwa. Ponadto, podniesienie się procentu chorych parowozów spowodowane jest ogólnem zwiększeniem obciążenia parowozów.

Wydajność warsztatów.

Przy układaniu budżetu na rok 1926, ze względów oszczędnościowych, a również wobec zmniejszonego ruchu pociągów, kredyty na naprawę taboru były znacznie zmniejszone, w następstwie czego należałoby zredukować koło 6.500 robotników lub zmniejszyć ilość godzin pracy w tygodniu do 5 dni. Wytworzony stan fatalnie odbijał się na pracy i wydajności warsztatów w pierwszem półroczu 1926 r. W drugiej połowie tego roku, gdy zaczął się wzmożony przewóz węgla, warsztaty kolejowe powróciły do normalnej pracy.

Naukowa organizacja pracy.

W celu organizacji pracy warsztatów głównych na zasadach naukowych, Ministerstwo Komunikacji od początku roku zeszłego poczyniło szereg zarządzeń przygotowawczych, mianowicie:

W celu zaznajomienia szerszego koła inżynierów kolejowych z zasadami naukowej organizacji i przygotowania ich do pracy w tym kierunku, zostały utworzone trzy kursy dokształcenia, na które uczęszczało przeszło 150 osób z wyższej i średniej administracji Ministerstwa, Dyrekcji i warsztatów.

Dla zaznajomienia z postępami na polu organizacji, Ministerstwo Komunikacji delegowało zagranicę kilku inżynierów do warsztatów Alzacji i Lotaryngji, Belgji, Gdańska, Niemiec i Łotwy. Sprawozdania tych inżynierów były tematem referatów na Zjazdach Wydziałów Mechanicznych. W ten sposób szersze koła inżynierów kolejowych zostały zaznajomione z postępami w tej dziedzinie, osiągniętemi w ostatnich czasach zagranicą.

Wskazane wyżej kursy i delegacje zagraniczne, jak również doroczne zjazdy inżynierów Wydziału Mechanicznego, były silnym bodźcem dla naszych inżynierów warszta-

[1]) Cena węglarki bez hamulca w Czechosłowacji jest taka sama, jak w Polsce pomimo droższej ceny za 1 t. wagi. Tłumaczy się to tem, że węglarki czechosłowackie są lżejsze od polskich, które są cięższe wprawdzie, lecz silniejsze.

towych do intensywnej pracy w tym kierunku, wynikiem której było zapoczątkowanie nowoczesnej organizacji naprawy parowozów i kotłów w warsztatach Warszawa-Praga, Bydgoszcz i warsztatów kotlarskich w Poznaniu.

Z końcem 1926 r. została utworzona przy Ministerstwie Komunikacji Komisja warsztatowa, złożona z inżynierów warsztatowych i Ministerstwa Komunikacji, pod przewodnictwem Dyrektora Departamentu Mechanicznego. Zadaniem tej Komisji jest ujednostajnienie i skoordynowanie działalności poszczególnych Dyrekcyj w kierunku organizacji administracji warsztatowej, organizacji pracy, metod naprawy taboru, organizacji narzędziarstwa i t. p.

Niezależnie od tego Komisja Warsztatowa opracowuje cały szereg zagadnień gospodarki warsztatowej pierwszorzędnego znaczenia — jak rozbudowę warsztatów na najbliższy okres czasu, zasady premjowania, ustalenie wymiennych części dla przyspieszenia naprawy parowozów i t. p.

Ważniejsze zarządzenia i prace.

Stopniowo wprowadzane jest oświetlenie elektryczne wagonów osobowych. Dotychczas urządzono instalację elektryczną w 560 wagonach, przyczem w r. 1926 w 65 wagonach, a w r. 1927 będzie zaprowadzone w 100 wagonach. Niezależnie od tego, zarządzono na próbę oświetlenie elektryczne na 20 parowozach, z silnemi reflektorami dla oświetlenia toru.

W tymże okresie przystąpiono do elektryfikacji warsztatów w szerszym rozmiarze: do budowy elektrowni w warsztatach w Nowym Sączu o mocy ogólnej 1.580 kw. (budowa będzie zakończona w bieżącym roku); dalej, wybudowano elektrownię w Wilnie o mocy 850 w., która zasila energją elektryczną stacje Wilno i Nowo-Wilejkę, oraz rozszerzono szereg pomniejszych elektrowni.

Zapoczątkowano próby mechanicznego malowania wagonów; próby te dokonywane są obecnie w warsztatach poznańskich przy użyciu rozpylaczy pneumatycznych i będą rozszerzone w niedługim czasie i na inne Dyrekcje.

Na stacji Stołpce zainstalowano urządzenie do przestawiania wagonów z toru normalnego na szeroki i odwrotnie, bez przeładunku.

Zakupioną fabrykę „Wagon“ w Ostrowie urządzono jako warsztaty wagonowe autonomiczne dla potrzeb P. K. P. i w tym charakterze są one czynne od maja 1927 r. Działalność ich rozwija się pomyślnie.

Przy warsztatach głównych w Poznaniu ukończono nową kotlarnię, nowocześnie wyposażoną i zorganizowaną.

Celem zwiększenia wydajności pracy przy obtaczaniu zestawów kołowych, zakupiono 9 nowoczesnych szybkosprawnych kołówek krajowego wyrobu. Kołówki te były sprowadzane poprzednio z zagranicy. Od r. 1926 dzięki inicjatywie Ministerstwa Komunikacji wykonuje się je w kraju, w fabryce Polskich Mechaników z Ameryki.

Celem polepszenia stanu parowozów, zarządzono na większą skalę wymianę żelaznych palenisk na paleniska miedziane, dające większą gwarancję pracy parowozów. W r. 1926 i w I. półroczu 1927 r. zmieniono w ten sposób paleniska przy 180 parowozach.

Dla przyspieszenia i potanienia naprawy kotłów, wprowadzono we wszystkich warsztatach elektryczne spawanie i w tym celu zakupiono 64 przyrządy do spawania. Spawanie elektryczne zostało zastosowane również i do naprawy części taboru zużytych, zmniejszając tym sposobem znacznie pracę kuźni i innych działów.

Celem podniesienia sprawności cieplnej parowozów, zapoczątkowano wyposażenie w przegrzewacze pary tych parowozów silniejszych typów, które dotychczas pracowały parą nasyconą, a przedewszystkiem parowozów pospiesznych typu Pn 11.

Celem wciągnięcia ogółu pracowników kolejowych do twórczej pracy przy ulepszaniu wszelkich urządzeń kolejowych i spożytkowaniu celowych pomysłów jednostek, Ministerstwo Komunikacji urządza corocznie konkursy na wynalazki z dziedziny kolejnictwa. Na I. konkurs w r. 1925 zgłoszono 62 wynalazki, z których nagrodzono 17; na II konkursie 1926 r. z 42 zgłoszonych nagrodzono 11 prac. Na III-ci konkurs 1927 r. zgłoszono dotychczas 62 różnych pomysłów i prac, z których wiele będzie mogło znaleźć zastosowanie na P. K. P., przynosząc niekiedy dość znaczne korzyści, przez ułatwienie, względnie potanienie pracy.

Z wybitniejszych można wymienić przyrząd do zdejmowania wykresu pracy zaworów lub suwaka w silnikach tłokowych, oliwiarka — filtr p. Oczykowskiego — i sprzęgła automatyczne inż. Sokołowskiego.

5. Utrzymanie nawierzchni i budowa nowych kolei.

Utrzymanie i wymiana nawierzchni.

W celach konserwacji torów przeprowadzono na linjach Polskich Kolei Państwowych, w latach 1926 i 1927, wymianę około 1.200 km toru, oraz 7.800.000 sztuk podkładów i 2.100 sztuk rozjazdów.

Na przyszłość opracowany został nowy program racjonalnej wymiany szyn, niezależnie od dawniej już ustalonego programu minimalnego. Wykonanie tego nowego planu, uwzględniającego wymagania wzmagającego się coraz bardziej ruchu, rozłożono na 5 do 7 lat, poczynając od roku 1928.

W związku z tem opracowano nowy typ szyn o większej wadze, który już od roku 1927 jest zamawiany i układany na torach linij pierwszorzędnych. Wykonanie zamierzonego programu wymiany szyn umożliwi kursowanie po wszystkich pierwszorzędnych szlakach parowozów ciężkich, z naciskiem na oś do 20 tonn, których wprowadzenia należy się spodziewać w czasie stosunkowo bliskim (obecnie najcięższe parowozy posiadają ciężar do 18 tonn na oś).

Wraz z programem renowacji szyn opracowano niemniej ważny — zwłaszcza dla szlaków b. zaboru rosyjskiego — program wzmocnienia podsypki, polegający na stopniowem zastępowaniu piasku, oraz żwiru — piaskiem-tłuczniem kamiennym, albo też grubym żwirem sianym, względnie rzecznym. Wykonanie tego programu, rozłożonego na 10 lat (całokształt kosztów określa się w sumie około 100 miljonów złotych), umożliwi w następstwie znaczne zwiększenie chyżości pociągów.

W dziedzinie nasycania podkładów, zarządzono korzystną, tak z powodu większej taniości, jak i ze względu na lepszą gwarancję trwałości, — zamianę w 4 największych nasycalniach dawniej stosowanego preparatu „aczol“ na preparat polski „krezonaft“. Rozważane jest pozatem wprowadzenie jeszcze jednego nowego preparatu, niedawno przez polskich chemików wynalezionego, a częściowo już laboratoryjnie wypróbowanego.

Wobec podrożenia ceny podkładów, przystąpiono do badań nad zastosowaniem do wyrobu podkładów drzewa bukowego i jodłowego — przy odpowiedniem nasyceniu. Równolegle z tem opracowany został nowy typ podkładów żelaznych i w roku 1928 zamierzone jest nabycie większej partji tych podkładów dla wymiany na torach na linjach, posiadających dobrą podsypkę.

Idąc za wskazaniami postępu, dokonano w niektórych Dyrekcjach rozległych prób z mechanicznemi przyrządami do konserwacji toru, a wobec pomyślnego wyniku tych prób, zamierzone jest stopniowe wprowadzenie na polskich kolejach państwowych tych maszyn, gdzieindziej już w Europie i w Ameryce znacznie rozpowszechnionych. Powinny one zapewnić poważną ekonomję na robociźnie oraz jednocześnie lepsze utrzymanie torów.

Zrobiono pozatem pomyślne próby usuwania zielska z torów zapomocą polewania pewnemi chemikaljami. Wdrożono również badania nad renowacją zużytych złączek szynowych, mając na widoku osiągnięcie oszczędności na nabywaniu materjałów nowych.

Budowa nowych linij kolejowych.

Według ogólnego planu rozwoju sieci kolejowej, opracowanego przez b. Ministerstwo Kolei i uzgodnionego z Państwową Radą Kolejową, długość linij kolejowych, które winny być wybudowane w Polsce w celu przystosowania istniejącej sieci kolejowej do potrzeb gospodarczych Państwa, wynosi około 5.000 km (oprócz kolei lokalnych). Z tego wybudowano w latach 1919—1925 zaledwie 414 klm., a więc trochę więcej jak 8%. Cyfry te świadczą wymownie, jak wiele pozostaje do zrobienia w tej dziedzinie.

W latach 1926 i 1927 wykonane zostały następujące budowy, częścią z pożyczki amerykańskiej, częścią z dochodów własnych, a mianowicie:

1) *Budowa linji kolejowej Kalety—Podzamcze.* Linja ta o długości około 114 km. posiada doniosłe znaczenie państwowe, łączy ona bowiem bezpośrednio Górny Śląsk z Województwem Poznańskiem z obejściem korytarza Kluczborskiego, a równocześnie służy jako ważna arterja dla wywozu węgla do portów Bałtyckich. Budowa tej linji była rozpoczęta w drugiej połowie 1925 r. a już w listopadzie 1926 r., a więc po kilkunastomiesięcznym zaledwie okresie budowy — otwarty był na linji Kalety—Podzamcze tymczasowy ruch węglowy, zaś od 15 maja 1927 oddano ją do normalnego ruchu osobowego i towarowego.

2) *Budowa linji Bydgoszcz—Gdynia* (około 189 km). Linja ta stanowi końcowe ogniwo projektowanej magistrali Śląsk—Gdynia, mającej połączyć bezpośrednio i najkrótszą drogą Zagłębie węglowe z portem Gdyńskim. W obecnej chwili część środkowa linji Bydgoszcz—Gdynia, na odcinku Czersk—Bąk—Kościerzyna, o długości około 44 km, jest już blisko ukończenia i odbywają się na niej przewozy gospodarcze, a w miarę możności przewożone są również ładunki całowagonowe osób prywatnych. Na początkowym odcinku Kapuściska Małe—Maksymiljanowo, służącym do obejścia węzła Bydgoskiego, oraz na odcinkach Kościerzyna—Gołubie i Ossowo—Kack Wielki roboty są w pełnym toku. Na pozostałych odcinkach studja są ukończone, a opracowanie projektu jest w toku. Ukończenie budowy linji Bydgoszcz—Gdynia projektowane jest w r. 1930.

3) Oprócz wspomnianych wyżej linij, Ministerstwo Komunikacji prowadzi obecnie budowę linji *Łuck—Stojanów* około 84 km, posiadającej również doniosłe znaczenie ze względu na bezpośrednie połączenie Województwa Wołyńskiego ze Lwowem. Od roku 1926 roboty przyspieszono (otwarcie ruchu tymczasowego na całej linji nastąpi w maju 1928 roku).

4) Pozatem kontynuowano w roku 1926 i w 1927, głównie celem zajęcia bezrobotnych, roboty ziemne na linji obwodowej Łódzkiej *Widzew—Zgierz*, stanowiącej uzupełnienie linji Zgierz—Kutno—Płock.

5) Wreszcie wybudowano na Górnym Śląsku koleje wąskotorowe: *Sucha Góra—Kopalnia Kessel, Bleiszarlej—Andaluzja i połączenie szybu Wyzwolenie z Hutą Hubertus*, oraz przystąpiono do budowy kolei wąskotorowej Bogucice—Kopalnia Wujek.

Kosztem Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego wykonana została w ostatnich 2-ch latach budowa normalnotorowej kolei Chybie—Skoczów (około 13 km). Kolej ta, którą Urząd Wojewódzki przekazał w roku 1927 do eksploatacji Zarządowi P. K. P., znacznie ulepsza komunikację Cieszyna z Katowicami (zamiast drogi okólnej przez Bielsko i Dziedzice).

Obecnie Śląski Urząd Wojewódzki buduje kolej normalnotorową z Ustronia do uzdrowiska Wisła (o długości około 13 km) i po ukończeniu jej, co nastąpić ma w roku 1928, zamierza przekazać ją również do eksploatacji P. K. P.

Sejmik Pińczowski wybudował sieć kolejek wąskotorowych na terytorjum województwa kieleckiego, a mianowicie kolej Hajdaszek—Pińczów—Wiślica Cudzynowice i Działoszyce—Cudzynowice—Kazimierza Wielka—Kocmyrzów (120 km).

Równocześnie z budową wymienionych wyżej linji kolejowych, przeprowadzono w latach 1926 i 1927 studja w terenie następujących linij normalnotorowych: Łomża—Kolno, Podhajce—Buczacz, Podhajce—Wiśniowczyk i Rymanów—Rymanów Zdrój oraz linij wąskotorowych: Wilno—Ejszyszki i Białowieża—Prużany—Orańczyce. Obecnie zaś prowadzone są studja linij normalnotorowych: Herby—Zduńska Wola—Barłogi—Inowrocław, Zwierzyniec—Zamość i Włodzimierz—Łuck—Kiwerce, a w najbliższym czasie przeprowadzone będą studja linij wąskotorowych Chełm—Wojsławice oraz studja ostateczne Woropajewo—Druja. Pozatem, wykonane zostały studja mapowe linij normalnotorowych Tłumacz—Niezwiska—Obertyn—Korszów i Wołkowysk—Janów—Kamień Koszyrski.

Co się tyczy zamierzeń na najbliższą przyszłość w dziedzinie budowy nowych kolei, to Ministerstwo Komunikacji opracowało w ramach wspomnianego na wstępie ogólnego planu rozwoju sieci kolejowej, uzgodnionego z Państwową Radą Kolejową, ściślejszy program prac na okres ośmioletni, do którego między innemi włączono linje: Herby—Zduńska Wola—Inowrocław z odnogami do Łodzi i Częstochowy, stanowiącą ogniwo ośrodkowe magistrali Śląsk—Gdynia, linję Zagłębie—Zwierzyniec—Kiwerce, Lublin—Bełżec, Warszawa—Radom—Ostrowiec, Toruń—Ostrołęka, Płock—Sierpc—Brodnica, Kraków—Miechów, Woropajewo—Druja, Kamień Koszyrski—Janów—Iwacewicze—Wołkowysk, Ożarów—Nowy Dwór, Stary Sącz—Szczawnica—Nowy Targ, Chełm—Sokal, Wieluń—Opatówek—Konin i t. p. Długość linij objętych tym programem wynosi około 2.500 km.

Koleje prywatne.

Z linij prywatnych użytku publicznego obecnie znajdują się w budowie:

a) prowadzona przez Spółkę Akcyjną „Elektryczne Koleje Dojazdowe" budowa normalnotorowej kolei elektrycznej Warszawa—Grodzisk—Żyrardów (42km), której otwarcie na odcinku Warszawa—Grodzisk nastąpiło z końcem 1927 roku, oraz

b) prowadzona przez Tow. Akc. „Elektryczne Koleje Dojazdowe" w Zagłębiu Dąbrowskiem budowa normalnotorowej kolei elektrycznej: *Dąbrowa—Będzin—Sosnowiec z odnogą Będzin—Czeladź* (22 km), której otwarcie nastąpić ma w roku 1928.

6. Odbudowa i inwestycje kolejowe.

Odbudowa.

Stan odbudowy zniszczonych przez wojnę urządzeń i budowli kolejowych przedstawia się w chwili obecnej, jak następuje:

Wyszczególnienie	Odbudowano		Odbudowano wzgl. kontynuowano budowę w 1927 r. szt.	Będą odbudowane w latach przyszłych
	do 1925 r. szt.	w 1926 r. szt.		
Mosty wielkie o rozp. powyżej 20 m	217 (14.023 m)	19 (1.603 m)	20 (2.003 m)	129 (11.651 m)
Mosty małe i przepusty	1.235 (6.424 m)	118 (601 m)	37 (303 m)	542 (3.535 m)
Dworce	434	18	22	100
Domy mieszkalne i administracyjne	1.547	28	11	603
Magazyny towarowe	333	14	22	137
Stacje wodne i wieże ciśnień	368	6	13	102
Parowozownie i warsztaty	61	—	3	14

W rzędzie odbudowanych budowli mostowych, Kolejnictwo Polskie poszczycić się może ukończoną w 1927 odbudową mostu sklepionego przez Prut w Jaremczu (na linji Stanisławów—Woronienka) o rozpiętości głównego sklepienia 65 m w świetle, jednego z największych tego rodzaju mostów w świecie. Na chlubę techniki oraz robotnika polskiego podkreślić należy, że robota ta wykonana została wyłącznie siłami polskiemi, w sposób wzorowy.

Oprócz tego odbudowano w latach 1926 i 1927 trzy inne wielkie mosty sklepione na linji Stanisławów—Woronienka, oraz szereg większych mostów żelaznych między innemi: przez Wartę pod Sieradzem (5 przęseł po 42 m), przez Pilicę na linji Skarżysko—Koluszki (3 przęsła po 55 m), przez Szczarę na linji Brześć—Baranowicze (2 przęsła o rozp. 48+31 m), przez Narew pod Łapami pod 2 tor (3 przęsła po 63 m), przęsło środkowe (o rozp. 69 m) mostu granicznego przez Prut pod Śniatynem, wiaduktu w Płuchowie i t. p.

W roku 1927 rozpoczęto odbudowę mostu przez Dniestr pod Jezupolem, pozatem opracowano projekty odbudowy mostów: przez Wisłę pod Dęblinem, przez Styr na linji Kowel—Mohylany, przez Stochód na linji Dęblin—Kowel i przez Bug pod Terespolem.

Z większych budynków, których odbudowa jest w toku, zasługują na wzmiankę dworce w Radomsku i w Łomży. Na ukończeniu są dworce w Brześciu i w Lidzie oraz dworzec w Delatynie na linji Stanisławów—Woronienka, dostosowany do potrzeb silnie wzrastającego ruchu letniskowego na tej linji.

Całkowite zakończenie odbudowy na linjach pierwszorzędnych zamierzone jest w ciągu najbliższych lat 4—5, na innych linjach najpóźniej w ciągu lat 8—10.

Do zniszczeń wojennych przybyły w końcu sierpnia 1927 r. poważne uszkodzenia szeregu linij w Małopolsce Wschodniej, spowodowane niepamiętną od lat ulewą i powodziami. Znaczniejszych uszkodzeń doznały linje: Lwów—Sambor—Sianki, Sambor—Stryj, Stryj—Ławoczne, Stryj—Stanisławów, Stanisławów—Woronienka. Naprawa tych uszkodzeń, aczkolwiek wymagała dużego nakładu pracy i kosztów, została w przeważnej części przeprowadzona. Jedynie takie roboty, których wykonanie w jesieni 1927 r. ze względów technicznych nie było wskazane, zostały odłożone do wiosny 1928 r., co jednak nie ma żadnego wpływu na ciągłość ruchu, który na wszystkich linjach odbywa się zupełnie normalnie.

Inwestycje.

Dzięki poprawie stanu finansowego kolei, Ministerstwo Komunikacji było w stanie przeznaczyć na rok 1927 znacznie większe sumy na wykonanie koniecznych inwestycyj na istniejących linjach, niż to miało miejsce w latach ubiegłych. Sumy wydatkowane na inwestycje i odbudowę uwidocznione są w rozdziale o budżetach P. K. P.

Z ważniejszych robót inwestycyjnych, wykonanych w r. 1926, oraz wykonywanych obecnie w ramach programu inwestycyjnego na okres budżetowy 1927/28, zasługują na wzmiankę roboty następujące:

Na Górnym Śląsku przeprowadza się dalszą serję robót rozpoczętych w latach ubiegłych a zmierzających do stopniowego rozwoju stacyj, na których odbywa się praca zestawcza i przetokowa, oraz krzyżowania pociągów węglowych, jak np. Tarnowskie Góry, Wodzisław, Rybnik, Sumin, Chebzie, Lubliniec, Makoszowy, Ligota, Łaziska, Jaśkowice i t. p.

Na Śląsku Cieszyńskim kontynuuje się rozpoczętą w r. 1925 budowę wielkiej stacji przetokowej Czarnolesie, mającej na celu ułatwienie przewozów węgla w kierunku do Małopolski i Czechosłowacji.

W związku ze zwiększeniem się eksportu węgla zagranicę drogą morską, wybudowano w r. 1926 prowizoryczną stację portową w Gdyni, oraz wykonano szereg robót na poszczególnych stacjach technicznych, w obrębie portu Gdańskiego. Prócz tego, wykonano i oddano do użytku w r. 1926 nowy prom w Gdańsku dla połączenia stacji Kaiserhafen z wyspą Holm. Nadto, w związku z rozpoczętą przez Radę Portu budową nowego basenu węglowego w Gdańsku, przystąpiono w r. 1927 do robót wstępnych przy budowie stacji kolejowej dla obsługi nowego basenu.

Celem zwiększenia zdolności przepustowej linji Hanulin—Ostrów—Toruń—Gdańsk, rozpoczęto w 1927 rozbudowę szeregu stacyj na tej linji i budowę drugiego toru na szlaku Górki—Malinowo dla obejścia węzła Tczewskiego. Roboty te, których ukończenie przewiduje się w okresie dwuletnim, pozwolą na zwiększenie zdolności przepustowej istniejących linij do 750.000 tonn węgla miesięcznie.

W roku 1926 ukończono przebudowę linji *Lublin—Rozwadów*, co pozwoliło na przyśpieszenie biegu pociągów pośpiesznych Warszawa—Lwów.

Na linji *Kutno—Łowicz* ukończono budowę drugiego toru.

Na linji *Kutno—Strzałków* dokonywa się budowy mostów stałych w miejsce prowizorycznych, oraz przystąpiono do budowy dworców stałych na stacjach Kłodawa, Koło i Konin oraz innych budynków stałych w miejsce czasowych. Linję tę przystosowano w listopadzie 1927 r. do ruchu pociągów pośpiesznych Warszawa—Poznań. Całkowite jej uporządkowanie będzie zakończone w ciągu r. 1928.

Na linjach wybudowanych prowizorycznie w czasie wojny, mianowicie *Bełżec—Rejowiec, Ostrowiec—Sandomierz, Sokal—Włodzimierz, Sapieżanka—Krystynopol*, wykonywana jest dalsza serja robót koniecznych, celem przystosowania tych linij do potrzeb normalnej eksploatacji, jako to: budowa stałych mostów, dworców, wież ciśnień, magazynów, ramp, domów mieszkalnych i t. d.

Również na linji *Puck—Hel* prowadzone są roboty, zmierzające do jej uporządkowania. Między innemi w roku 1927 r. przeniesiona została stacja Kuźnice na nowe miejsce, dogodniejsze dla ludności miejscowej i dla potrzeb letników, a obecnie przystąpiono do przeniesienia stacji Wielka Wieś i do budowy nowej drogi dojazdowej w myśl życzeń, wyrażonych przez koła miejscowe.

W związku z tem, opracowany został przez Ministerstwo Komunikacji projekt bulwaru nadmorskiego na Pomorzu od Wielkiej Wsi przez Rozewie do Jastrzębiej Góry (około 9 km) narazie dla ruchu kołowego, z możnością poprowadzenia w przyszłości ruchu tramwajowego tym bulwarem. Budowa bulwaru będzie podjęta w roku 1928. Należy oczekiwać, że przez udogodnienie komunikacji z miejscowościami położonemi na wybrzeżu morskiem rozwinie się ruch turystyczny do tych miejscowości, a tem samem przyśpieszy się rozwój gospodarczy całego wybrzeża.

Warszawski węzeł kolejowy.

Całkowity zakres robót przy budowie węzła Warszawskiego jest tak wielki, że wymaga zarówno ze względów technicznych, jak i finansowych podziału na odpowiednie okresy kolejne. Najpilniejsze jest połączenie kolejowe z mostem przez Wisłę w najkrótszym kierunku pomiędzy Dworcem Głównym a dworcami na prawym brzegu Wisły, gdyż umożliwi ono usunięcie ruchu osobowego z istniejącej obecnie linji obwodowej i przeznaczenie jej wyłącznie dla ruchu towarowego.

W latach ubiegłych przyznawane były jednak na ten cel tak małe kredyty, że roboty mogły być prowadzone tylko w bardzo ograniczonym zakresie. Tak np. w r. 1924 kredyt wynosił zaledwie 2.600.000 zł., a w r. 1925 około 2.655.000 zł. — Również w r. 1926 wysokość kredytów była dość skąpa, gdyż łącznie z I. kwartałem r. 1927 wynosiła około 3.600.000 zł. — Dopiero na okres budżetowy 1927/28 uzyskano sumę

5.300.000 zł., dzięki czemu roboty w r. 1927 mogły być znacznie intensywniej prowadzone. Przedewszystkiem posunięto znacznie naprzód budowę tunelu linji średnicowej i doprowadzono ją do ul. Kruczej, obecnie zaś rozpoczęto dalszy odcinek między ul. Kruczą i ulicą Marszałkowską. Ukończenie tunelu projektowane jest w końcu roku 1928. Pozatem wykonywane były w latach 1926 i 1927 w dalszym ciągu następujące roboty: wykop linji średnicowej, roboty ziemne stacji postojowej Szczęśliwice, wraz z łącznicą między tą stacją i stacją Warszawa Główna, wreszcie szereg robót drobniejszych, przy których zajęci są bezrobotni.

Rozbudowa innych większych węzłów.

W *węźle Gdyńskim*, oprócz wspomnianej wyżej budowy stacji portowej, wybudowano w r. 1926 nowy dworzec osobowy oraz przejazd kolejowy ponad szosą i szereg mniejszych robót na stacji osobowej.

W *węźle Kutnowskim* buduje się dużą parowozownię wraz ze stacją wodną i innemi urządzeniami trakcyjnemi w związku z projektowanem przystosowaniem tej stacji do ruchu tranzytowego.

W *węźle Łódzkim* rozpoczęto budowę nowej stacji towarowej na t. zw. Polesiu Widzewskiem.

Węzeł Krakowski. W roku 1927 opracowano projekt robót pierwszej kolejności przebudowy tegoż węzła, mających na celu przeniesienie gospodarki parowozowej poza obręb stacji osobowej. Roboty odnośne będą już rozpoczęte w r. 1928.

Stacje graniczne.

W związku z wprowadzeniem międzynarodowej komunikacji Paryż—Władywostok przez Zbąszyń, Warszawę i Stołpce, wybudowano i w październiku 1926 r. oddano do użytku nowy dworzec osobowy na stacji granicznej Stołpce. Obecnie rozbudowuje się urządzenia towarowe na tej stacji.

Na stacji Zdołbunów przystąpiono do wykonania urządzeń dla możności przestawiania wagonów z toru szerokiego na normalny i odwrotnie, bez przeładunku towarów.

Na pograniczu z Niemcami urządzono stację graniczną Raczki (na przejściu z Prus Wschodnich), rozpoczęto budowę stacji granicznej Łęka na przejściu z Kluczborka do Wielkopolski, wreszcie przystąpiono do budowy nowej stacji granicznej Sośnie na nieotwartem jeszcze przejściu z Wrocławia do Wielkopolski.

Na pograniczu z Czechosłowacją kontynuowano rozbudowę wielkiej stacji granicznej Zebrzydowice. Pierwsza serja robót została ukończona, co umożliwi przeniesienie w najbliższym czasie do Zebrzydowic operacyj granicznych dla ruchu towarowego ze stacji Petrowice, znajdującej się na terenie czeskim. Ponadto dokonano rozbudowy stacji Woronienka dla przejścia granicznego na linji Stanisławów—Jasina.

Na pograniczu z Rumunją prowadzono w dalszym ciągu rozbudowę stacji granicznej Śniatyn—Załucze.

Mosty.

Z większych budowli mostowych zasługuje przedewszystkiem na wzmiankę rozpoczęta w r. 1926 budowa stałego mostu *przez Wisłę pod Sandomierzem* na linji Ostrowiec—Sandomierz, w miejsce mostu tymczasowego, zbudowanego przez okupantów. Oddanie nowego mostu do użytku nastąpiło w lutym 1928 r.

Prócz tego wykonano budowę ośmiu innych większych mostów, w tem budowę tunelu w Lublinie, przeprowadzającego ulicę Bychawską pod torami stacyjnemi, oraz rozpoczęto budowę mostu ponad ulicą Piłsudskiego w Sosnowcu.

Pozatem prowadzone były w dalszym ciągu roboty około wzmocnienia żelaznych konstrukcyj mostowych na ważniejszych linjach małopolskich w celu umożliwienia prowadzenia pociągów ciężkiemi typami parowozów.

Z większych projektów opracowano projekt żelaznego dźwigara dla mostu przez Styr na linji Kowel—Sarny o rozpiętości 87 m, projekt wzmocnienia mostu przez Wisłę w Toruniu, projekt typowego dźwigara o rozpiętości 30 m i t. p.

Budynki.

W r. 1926 oddano do użytku dwa większe dworce w Gdyni i Stołpcach. Pozatem wykończono w latach 1926 i 1927 osiem mniejszych dworców na różnych stacjach oraz rozpoczęto budowę siedmiu nowych dworców (między innemi w Będzinie), wybudowano 13 stacyj wodnych, 38 magazynów towarowych, 30 ładowni, 39 wag wagonowych, 4 obrotnice oraz szereg innych mniejszych budowli dla celów handlowych i trakcji.

Sprawa budowy domów mieszkalnych dla pracowników kolejowych jest jedną z poważnych trosk Ministerstwa Komunikacji. W r. 1926 wybudowano ogółem w różnych Dyrekcjach 30 domów mieszkalnych, zaś w r. 1927 dalszych 37 domów, w tem duży dom w Warszawie na Pradze dla urzędników Ministerstwa Komunikacji. W najbliższej przyszłości podjęta będzie akcja budowy domów na większą skalę i w tym celu przewidziana została w preliminarzu na okres budżetowy 1928/29 suma 5.000.000 zł.

Z końcem r. 1927 rozpoczęto przygotowania do budowy nowego gmachu administracyjnego dla Dyrekcji Kolei Państwowych w Warszawie, zaś w r. 1928 w związku z zamierzonem przeniesieniem obecnej Dyrekcji Kolei Państwowych w Radomiu do Chełma, rozpoczęta zostanie budowa gmachu administracyjnego dla tej Dyrekcji w Chełmie wraz z budową kolonji mieszkalnej dla 600 pracowników tej Dyrekcji.

Budowa warsztatów głównych.

Budowa warsztatów głównych w Pruszkowie ograniczona jest narazie ze względów finansowych tylko do wykończenia hali dla naprawy wagonów osobowych oraz do wykonania urządzeń koniecznych dla możności wykorzystania tej hali (resorownia, obręczarnia, przesuwnice, wodociągi, kanalizacja, urządzenia przeciwpożarowe, ogrodzenie i t. p.).

W r. 1926 zakończono budowę warsztatów pomocniczych w Piotrkowie, Brześciu, i w Nowo-Wilejce, zaś w r. 1927 zakończono rozbudowę warsztatów parowozowych w Łapach i kotłowni we Lwowie. W innych warsztatach głównych prowadzone są ważniejsze przeróbki, jak naprz. na stacji Warszawa-Główna, Warszawa Wschodnia, w Nowym Sączu itd. — W Nowym Sączu i w Stołpcach buduje się nowe elektrownie.

Urządzenia dla zabezpieczenia ruchu pociągów.

W latach 1926 i 1927 wykonano między innemi następujące urządzenia dla zabezpieczenia ruchu pociągów, a mianowicie:

a) budowę urządzeń centralizacyjnych na 28 stacjach,
b) w związku z wprowadzeniem nowych przepisów sygnalizacyjnych, uzupełnienie sygnalizacji tarczami ostrzegawczemi, względnie semaforami wjazdowemi na linjach: Warszawa—Kalisz, Skierniewice—Toruń, Warszawa—Mława, Warszawa—Brześć, Baranowicze—Stołpce, Wilno—Turmont, Kraków—Rzeszów i t. p.,
c) budowę blokady linjowej na linji Koluszki—Ząbkowice oraz na odcinkach Bydgoszcz—Rynkowo, Aleksandrów—Otłoczyn dla zwiększenia przelotności odnośnych odcinków,

d) budowę około 50 mechanicznych zapór drogowych na ważniejszych przejazdach w poziomie,
e) budowę 540 km nowych linij telegraficznych,
f) budowę około 2400 km dwuprzewodowych linij telefonicznych, oraz
g) instalację wzmacniacza katodowego w Toruniu dla linji Warszawa—Gdańsk i Warszawa—Poznań.

Sprawy gruntowe i wywłaszczeniowe.

Z pracami inwestycyjnemi wiążą się ściśle sprawy nabycia gruntów potrzebnych do wykonania robót.

Sprawy te wobec braku jednolitej ustawy wywłaszczeniowej ogólno-państwowej, regulowane są dotychczas odmiennie w każdym z b. zaborów, co jest niekorzystne dla załatwiania tych spraw.

W czasie wielkiej wojny b. władze okupacyjne i zaborcze zajęły ok. 8.000 ha gruntów prywatnych pod budowę kolei i spraw tych nie uregulowały.

W pierwszych latach państwowości polskiej uregulowanie tych spraw natrafiało na trudności, głównie z powodu dewaluacji marki polskiej. W latach 1924—1925 po wprowadzeniu nowej waluty i po ustaleniu, które grunty zajęte przez okupantów mają być wywłaszczone, akcja wywłaszczenia zaczęła postępować w szybszem tempie.

Stan obecny spraw wywłaszczenia gruntów, zajętych przez b. władze okupacyjne i zaborcze, przedstawia się następująco:

Obszar gruntów zajętych pod koleje w czasie wojny w ha	Procent dokonanych prac pomiarowych		Procent gruntów zapłaconych	
	do maja r. 1926	do końca r. 1927	do maja r. 1926	do końca r. 1927
8.000	75 %	90 %	40 %	70 %

Zakończenie spraw wywłaszczenia gruntów zajętych podczas wojny przewiduje się na koniec roku 1928.

7. Koleje wąskotorowe.

Koleje wąskotorowe wykazują znaczną poprawę eksploatacji i jej wyników od roku 1926. Z jednej strony podniosła się sprawność tych kolei i wydajność pracy, z drugiej zmniejszyły się koszta eksploatacji i podniosła się dochodowość. Np. gdy w roku 1925 koleje wąskotorowe dały deficyt 262.381 zł., to w roku 1926 przyniosły czystego dochodu 1.123.401 zł.

Na wzmożenie się pracy kolei wąskotorowych i ich dochodowość wpłynęło w pierwszym rzędzie ogólne ożywienie życia gospodarczego w kraju, a pozatem i takie czynniki, które mają doniosłe znaczenie dla rozwoju przewozów i zwiększenia dochodowości, jak wprowadzenie bezpośredniej komunikacji kolei wąskotorowych z kolejami normalnotorowemi, rewizja taryf, wybudowanie linji łączącej południową część polskiego Górnego Śląska z północną (Hubertus—Pole Północne), dzięki czemu kompleksy kolei wąskotorowych obu tych części uzyskały bezpośrednie połączenie, gdy przedtem łączyła je linja wąskotorowa niemiecka, — wkońcu niemniej ważną rolę odgrywa podniesienie sprawności aparatu administracyjnego.

Wyniki eksploatacji kolei wąskotorowych równie dobre są i w roku 1927. Objawia się nadal stała tendencja do wzrostu przewozów, o czem świadczy porównanie intensywności pracy kolei wąskotorowych I półrocza roku 1926 i I półrocza 1927 r.

Mówiąc o kolejach wąskotorowych, należy mieć na uwadze nie tylko ich bezpośrednią dochodowość w zarządzie państwowym, lecz raczej uważać je za bardzo ważny współczynnik pracy kolei normalnotorowych, gdyż koleje wąskotorowe, obsługując przemysł górniczy i żelazny (Dyr. Katowicka), cukrowniczy i rolny (Dyr. Warszawska i Radomska) oraz przemysł leśny (Dyr. Wileńska), dają masowe przewozy na dalekie odległości kolejom normalnotorowym. Pozatem, koleje wąskotorowe mają ogólne doniosłe znaczenie w całokształcie życia gospodarczego w kraju, szczególnie na wschodnich połaciach Państwa, pozbawionych ulepszonych sposobów komunikacji.

W poniższych tablicach zestawione są niektóre dane cyfrowe porównawcze stanu posiadania i pracy kolei wąskotorowych oraz wyników finansowych.

Porównawcze dane o kolejach wąskotorowych za lata 1924—1927.

	1924	1925	1926	1927
Stan posiadania:				
Ogólna długość linij eksploatowanych (torów głównych)	2.631	2.434	2.273[1])	2.268[1])
Przeciętny ilostan dzienny:				
a) parowozów czynnych . .	161	135	137	160
b) wagonów osobowych czynnych	271	282	239	270
c) wagonów towarowych czynnych	6.770	6.841	5.208	5.575
Praca:				
Wykonano poc.-km	2.812.567	2.724.854	2.856.567	3.275.363
„ parow.-km . . .	3.523.865	3.368.227	3.521.203	3.979.068
„ osio-km	78.634.788	76.192.517	86.676.952	101.131.289
Przewieziono tonno-km — netto-ład.	63.679.000	70.378.000	78.827.000	95.839.000
Wyniki finansowe:				
Wpływy	11.427.107	13.320.764	13.196.338	nie podaje
Wydatki	12.839.448	13.583.145	12.042.937	się wsku-
Deficyt	1.412.341	262.381	—	tek nie-
Zysk	—	—	1.153.401	zamknięcia
Współczynnik ekspl.	1,12	1,02	0,91	rachunków

[1]) Zmniejszenie długości torów nastąpiło skutkiem przeszycia części ich na tor normalny, oraz z powodu rozebrania pewnej ilości torów gospodarczych, zbędnych dla eksploatacji.

Porównawcze dane o pracy kolei wąskotorowych i wynikach finansowych za I półrocze 1926 i 1927.

	od 1. I do 1. VII		
	1926	1927	
Praca:			
Wykonano pociągo-km	1.279.800	1.524.766	+ 19 %
Wykonano parowozo-km	1.594.023	1.856.399	+ 16 %
Wykonano osio-km	35.807.142	45.748.254	+ 28 %
Przewieziono tonno-km ładunków netto	31.761.000	42.656.000	+ 34 %
Wyniki finansowe:			
Wpływy	4.945.359	7.449.119	+ 51 %
Wydatki	5.418.936	6.871.795	+ 27 %
Deficyt	473.577	—	
Zysk	—	577.324	
Współczynnik ekspl.	1,09	0,92	

Doceniając znaczenie gospodarcze kolei wąskotorowych, zwrócono baczną uwagę na ich rozwój oraz na budowę nowych linij. W tym celu odbyła się w początku lipca 1927 r. konferencja w Województwie Wileńskiem, na której ustalono wytyczne co do budowy nowych linij wąskotorowych, mających duże znaczenie dla rozwoju gospodarczego północno-wschodniej części woj. Wileńskiego. Oprócz tego przeprowadzane są obecnie badania warunków gospodarczych i komunikacyjnych na terenie wojew. Nowogródzkiego, Poleskiego i Wołyńskiego w celu podjęcia budowy najkonieczniejszych linij wąskotorowych lub rozbudowy istniejących.

Niezależnie od powyższego Zarząd Kolejowy dla zaspokojenia najpilniejszych potrzeb gospodarczych, usprawnienia i udogodnienia komunikacji od r. 1926 rozbudowuje i inwestuje istniejące linje wąskotorowe. I tak obecnie jest już na ukończeniu budowa nowej linji wąskotorowej od Rytwian do Szczucina, która połączyła kompleks kolei wąskotorowych Jędrzejowskich i Pińczowskich z magistralą normalnotorową Strzemieszyce—Dęblin i z magistralą Kraków—Lwów. Na ukończeniu jest linja od Suchej Góry do kopalni Kessel, przez którą uzyska się drugie bezpośrednie połączenie polskich linij wąskotorowych na Górnym Śląsku i usunie konieczność korzystania z niemieckiej linji za drogie opłaty przewozowe. W budowie jest również trzecie połączenie (Biały Szarlej—Klotylda—Andaluzja) dla obejścia niemieckiej części Górnego Śląska.

Obecnie prowadzone są studja linji wąskotorowej łączącej Chełm z Wojsławicami, budowa której ma na celu połączenie kompleksu kolei wąskotorowych Hrubieszowskich z linjami normalnotorowych na Lwów i na Brześć n/B.

Dla ulepszenia komunikacji z miastem wojewódzkiem Nowogródek, będzie dokonane przeszycie istniejących kolei wąskotorowej Nowojelnia—Nowogródek z 60 cm na 75 cm szerokości toru, z jednoczesnem wzmocnieniem nawierzchni.

W dziale inwestycyj na kolejach wąskotorowych, została w r. 1927 wymieniona nawierzchnia na przestrzeni 50 km, przyczem użyto do wymiany szyny normalnotorowe najlżejszego typu, wyjęte i już niezdatne w torach normalnych. Osiągnięto przez to oszczędność na zakupnie nowych szyn wąskotorowych.

Dla powiększenia środków przewozowych zamówiono 4 parowozy, 180 węglarek, z których 100 typu Ziehla (samowyładowujące się), oraz 40 wagonów towarowych krytych. Wszystkie zamówienia poczyniono w wytwórniach krajowych.

Dla ruchu osobowego własne warsztaty kolei wąskotorowych wybudowały w r. 1927 11 wagonów osobowych typu pulmanowskiego.

Na zakończenie należy zaznaczyć, że wzmagające się życie gospodarcze wysuwa w różnych częściach Państwa potrzeby komunikacji lokalnej. Potrzebie tej stara się Ministerstwo Komunikacji uczynić zadość, bądź przez budowę kolei wąskotorowych własnemi siłami w miarę przeznaczonych na ten cel środków, zainteresowując do współdziałania sfery gospodarcze i przedsiębiorstwa państwowe, bądź przez udzielanie pomocy osobom i firmom przemysłowym przez wydzierżawienie im do budowy i eksploatacji, tak kolei gospodarczych, jak i kolei użytku publicznego, materjału nawierzchniowego oraz taboru.

VII.

Komunikacja lotnicza.

Polska, leżąca na szlaku największych międzynarodowych arteryj komunikacyjnych między Zachodem a Wschodem, posiadająca ponadto pierwszorzędne warunki lotnicze, jak płaskie tereny, sprzyjające przymusowym lądowaniom, łagodny klimat itp., ma widoki rozwoju nietylko wewnętrznej komunikacji lotniczej, ale i ściągnięcia linij międzynarodowych przez swoje terytorjum.

W celu zogniskowania wszystkich spraw dotyczących komunikacji lotniczej, jak budowy i Zarządu lotnisk, popierania rozwoju przemysłu lotniczego, popierania towarzystw żeglugi powietrznej, wreszcie ześrodkowania wszystkich zagadnień prawnych związanych z rozwojem tejże komunikacji, utworzono specjalny referat lotnictwa w Departamencie Eksploatacyjnym Ministerstwa Komunikacji, który w przyszłości ma być rozszerzony w osobny Wydział, lub inną jednostkę administracyjną.

Ustawodawstwo lotnicze.

Racjonalna organizacja cywilnej sieci komunikacji lotniczej wymaga specjalnego ustawodawstwa, któreby regulowało i ustaliło pod względem formalno-prawnym cały szereg spraw zasadniczych dla rozwoju żeglugi powietrznej, tak na terenie krajowym, jak międzynarodowym.

W 1927 r. opracowany został projekt ustawy lotniczej ustalającej stosunek Ministerstwa Komunikacji i innych zainteresowanych Ministerstw do lotnictwa cywilnego, kompetencje w tej dziedzinie poszczególnych organów państwowych oraz odpowiedzialność i stosunek przedsiębiorcy do pasażera i nadawcy towaru. Projekt ten jest w stadjum końcowego formalnego załatwienia. W związku z powyższym projektem, opracowuje się szereg przepisów wykonawczych, jak o rejestracji statków powietrznych, o badaniu stanu zdrowia pilotów i kandydatów, przepisy dla zawiadowców portów lotniczych, zakładaniu i użytkowaniu lotnisk, wydawanie świadectw zdolności do lotu dla prototypów i samolotów seryjnych i t. p. Pozatem, ustalono specjalnemi zarządzeniami stosunek Dyrekcji Kolei Państwowych do portów lotniczych, oraz wydano przepisy obejmujące warunki subwencjonowania przedsiębiorstw lotniczych.

Realizując zobowiązania wynikające dla Polski z tytułu należenia do Międzynarodowej Konwencji lotniczej, przystąpiono do opracowania polskich arkuszy ogólnej

międzynarodowej mapy lotniczej z dokładnem uwzględnieniem polskich linij komunikacji napowietrznej, oraz do opisu polskich lotnisk dostępnych dla lotnictwa cywilnego.

Zawarto również cały szereg konwencyj i umów lotniczych z państwami następującemi: Anglją, Austrją, Danją, Szwecją, Holandją i Czechosłowacją. Opracowany został też projekt konwencji z Rumunją oraz rozpoczęto przygotowania do zawarcia konwencji z Francją.

Wpływ Państwa na rozwój komunikacji lotniczej polega przedewszystkiem na subwencjach i koncesjach.

We wszystkich państwach bez wyjątku panuje system udzielania koncesyj na eksploatację linji powietrznej towarzystwom i osobom prywatnym. Ministerstwo Komunikacji również system ten uznało za najbardziej celowy. Wobec tego, że żegluga powietrzna miała i ma dotychczas wybitnie charakter przedsiębiorstwa deficytowego, wszystkie państwa, aby umożliwić prowadzenie przedsiębiorstw lotniczych, udzielają im mniej lub więcej wydatnych subwencyj. Tak też postępuje i Ministerstwo Komunikacji w stosunku do powstałych w Polsce Towarzystw lotniczych.

Subwencyj tych udziela Ministerstwo Komunikacji w formie premjowania dokonanych lotów zgodnie z zatwierdzonym przez Ministerstwo Komunikacji rozkładem, względnie lotów dokonanych na zlecenie tego Ministerstwa.

Z poniższej tablicy porównawczej widzimy, jak z każdym rokiem wzrastają te sumy. Podczas gdy w r. 1925 preliminowano na subwencje 2.984.227 zł., to w r. 1927/28 na ten sam cel przeznaczono 5.464.000 zł., t. j. o 83 % więcej.

Zestawienie wydatków na komunikację lotniczą przedstawia się następująco:

Rozchód	1925	1926 za czas od 1. I. 1926 do 31. III. 1927	1927 za czas od 1. IV. 1927 do 31. III. 1928
	Rozchody rzeczywiste		Rozchody preliminowane
Administracja . . .	24.531 zł. 21 gr.	90.247 zł. 40 gr.	135.550 zł.
Subwencje	1.480.435 „ 43 „	3.613.622 „ 82 „	5.464.000 „
Inwestycje	334.827 „ 15 „	313.122 „ 05 „	1.000.000 „
	1.839.793 zł. 79 gr.	4.016.992 zł. 27 gr.	6.599.550 zł.

Sieć komunikacji powietrznej w Polsce o łącznej długości 2.313 km eksploatują trzy towarzystwa lotnicze, a mianowicie:

1) P. L. L. „Aerolot“ linje: Warszawa — Gdańsk o dł. 302 km
Warszawa — Kraków „ „ 250 „
Warszawa — Lwów . „ „ 338 „
Kraków — Wiedeń . „ „ 396 „
Warszawa — Łódź . „ „ 117 „
Kraków — Lwów . . „ „ 300 „
Razem . . o dł. 1703 km

2) Sp. Akc. „Aero“ Warszawa — Poznań o długości . . 280 km

3) Międzynarodowe Tow. Żegl. Pow. „C. I. D. N. A.“
Warszawa — Praga Czeska o długości . . . . . 330 km
Razem . . . . . 610 km

Stopniowy rozwój komunikacji lotniczej w Polsce w latach 1924, 1925, 1926 i 1927 uwidoczniony jest w podanych zestawieniach statystycznych.

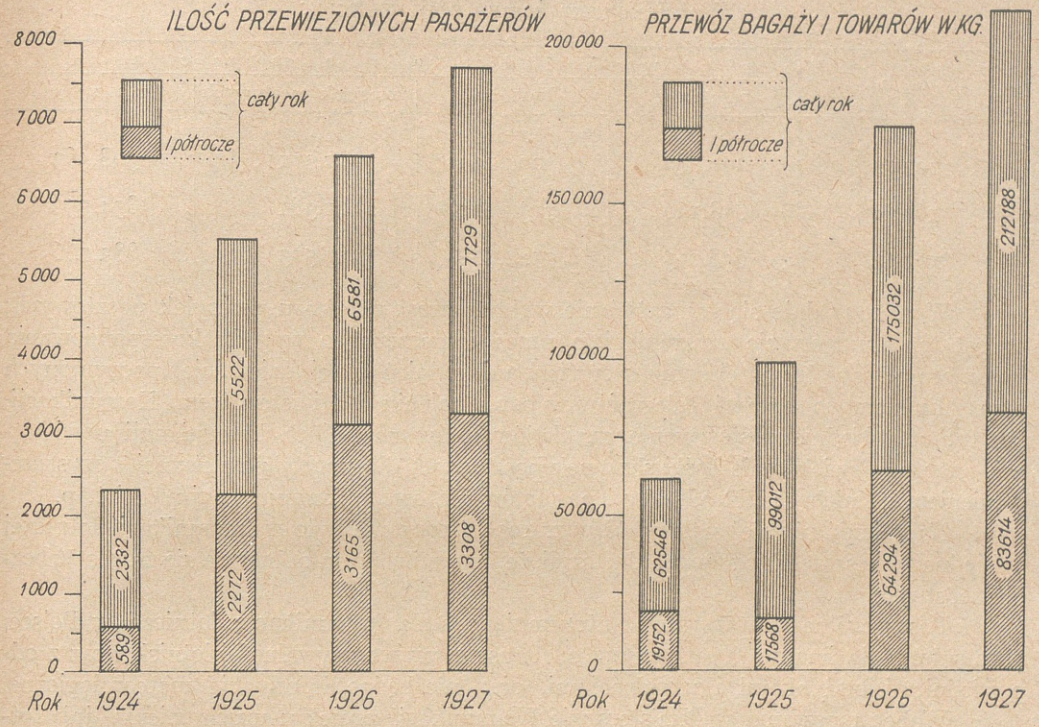
ILOŚĆ PRZEWIEZIONYCH PASAŻERÓW
cały rok
I półrocze
8000
7000
6000
5000
4000
3000
2000
1000
0
2332
589
5522
2272
6581
3165
7729
3308
Rok
1924
1925
1926
1927
PRZEWÓZ BAGAŻY I TOWARÓW W KG.
cały rok
I półrocze
200000
150000
100000
50000
0
62546
19152
99012
17568
175032
64294
212188
83614
Rok
1924
1925
1926
1927

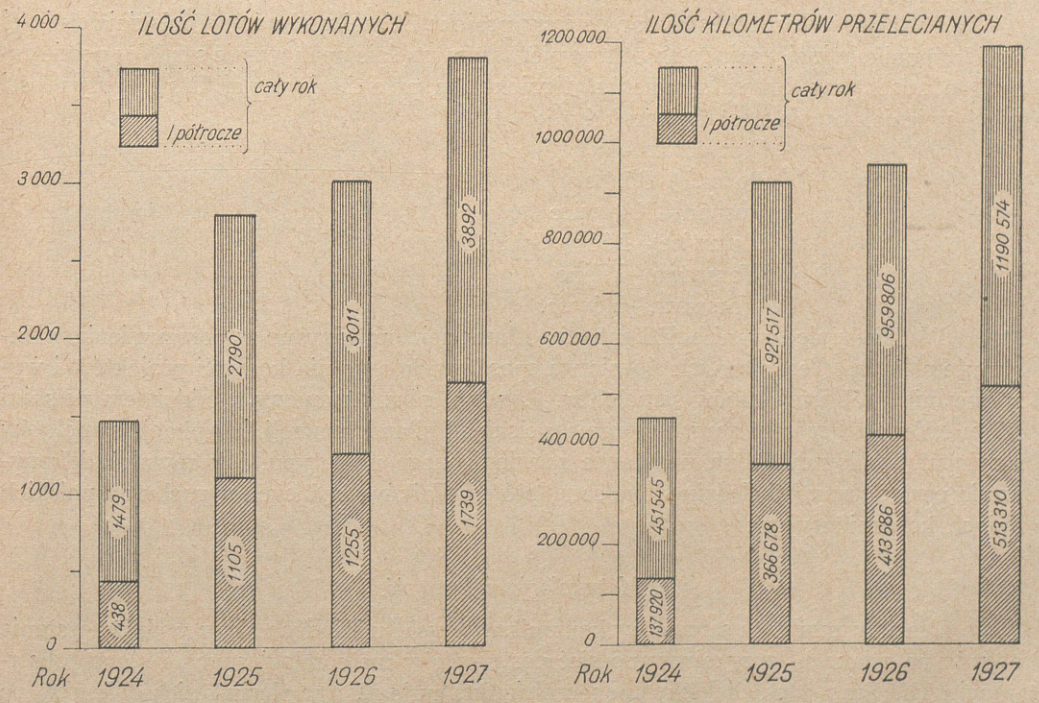
ILOŚĆ LOTÓW WYKONANYCH
cały rok
I półrocze
4000
3000
2000
1000
0
1479
438
2790
1105
3011
1255
3892
1739
Rok
1924
1925
1926
1927
ILOŚĆ KILOMETRÓW PRZELECIANYCH
cały rok
I półrocze
1200000
1000000
800000
600000
400000
200000
0
451545
137920
921517
366678
959806
413686
1190574
513310
Rok
1924
1925
1926
1927

Przewieziono w komunikacji lotniczej:

Rok	w kilogramach			
	pasażerów	ładunku	przesyłek pocztowych	razem
1925	497.080	99.012	2.371	598.463
1926	658.100	175.092	1.361	834.553
1927	658.005	212.188	13.573	883.766

W r. 1927 daje się zauważyć niezwykły wzrost przewozu przesyłek pocztowych; wzrost ten tłumaczy się zrozumieniem przez społeczeństwo wygody korespondowania zapomocą poczty lotniczej, oraz szeregiem udogodnień w tej dziedzinie, poczynionych przez Ministerstwo Poczt i Telegrafów w porozumieniu z Ministerstwem Komunikacji, jak to: odpowiednie dostosowanie rozkładów lotów na linjach komunikacji powietrznej, znaczne powiększenie ilości skrzynek pocztowych dla poczty powietrznej z wyszczególnieniem na nich godzin odlotów i przylotów płatowców komunikacyjnych i t. p.

Nadmienić również należy, że w r. 1926 i 1927 nie było w komunikacji lotniczej ani jednego nieszczęśliwego wypadku, czyli, że komunikacja ta odbywała się ze 100 % bezpieczeństwem.

Poszczególne Towarzystwa, utrzymujące stałą komunikację lotniczą w Polsce, poza subwencją finansową, otrzymują od Państwa prawo używalności lotnisk wraz z odpowiedniemi budynkami i urządzeniami, oraz niezbędne informacje meteorologiczne.

Wobec powstania w Ministerstwie Komunikacji projektu uruchomienia linij lotniczych Puck—Kopenhaga oraz Lwów—Bukareszt, zostały w r. 1926 wykonane próbne loty komisyjne do Kopenhagi i Bukaresztu. Uruchomienie komunikacji na tych linjach przewiduje się w bliskiej przyszłości.

Poza temi linjami został opracowany projekt dalszej rozbudowy polskiej lotniczej sieci komunikacyjnej, mający na celu w pierwszym rzędzie opanowanie szlaków powietrznych o międzynarodowem znaczeniu. Projekt ten przewiduje w najbliższej przyszłości uruchomienie narazie następujących linij:

Warszawa—Katowice
Poznań—Gdańsk
Poznań—Katowice
Katowice—Łódź—Gdańsk
Warszawa—Wilno
Warszawa—Równe.

W dziedzinie organizacji kontroli technicznej, opracowano w porozumieniu z Instytutem Badań Technicznych Lotnictwa sposób wykonywania kontroli projektów i wykonywania prób prototypów samolotów. Zawarto również umowę z oddziałem polskim Biura „Veritas" w celu zorganizowania polskiemi siłami kontroli fabrykacji samolotów seryjnych, budowanych na podstawie zatwierdzonego prototypu, jak również dokonywania perjodycznych oględzin stanu samolotów i silników, będących w ruchu na polskich linjach komunikacyjnych.

Meteorologja i łączność.

Dla informowania samolotów komunikacyjnych, udających się w podróż, o stanie pogody na szlakach, zorganizowano sieć posterunków meteorologicznych i stacyj obserwacyjnych. Stacyj takich w chwili obecnej funkcjonuje 24, a w pięciu z nich dokonywane są obserwacje pilotażowe. Stacje te przesyłają po 2 depesze meteorologiczne przed każdym odlotem. Celem szybkiego dostarczania tych depesz została wprowadzona pomiędzy

posterunkami meteorologicznemi a lotniskami łączność częściowo zapomocą radjo-stacyj wojskowych, częściowo zaś zapomocą telegrafu kolejowego oraz telefonów. Jednocześnie przeprowadzono szereg prób z krótkofalowemi aparatami radjo pomiędzy dwiema stacjami, zmontowanemi w Warszawie i we Lwowie.

Inwestycje lotnicze.

Ministerstwo Komunikacji wespół z Ministerstwem Spraw Wojskowych i L. O. P. P. ustaliło wspólny, rozłożony na kilka lat plan rozbudowy przyziemi lotniczych. W chwili obecnej istnieje szereg urządzonych już portów lotniczych otwartych dla komunikacji cywilnej, a to w Warszawie (Mokotów), Krakowie, Poznaniu, Lwowie, Łodzi i Katowicach. W porcie warszawskim znajdują się 4 hangary, stocznia i warsztaty, stanowiące własność M. K., w porcie poznańskim — 1 hangar, w porcie krakowskim — budynek administracyjny i 1 hangar tymczasowy, w porcie lwowskim — tymczasowe budynki administracyjne oraz wypożyczony przez Ministerstwo Spraw Wojskowych hangar, w Łodzi L. O. P. P. oddała do dyspozycji Ministerstwa Komunikacji — 1 hangar, w Katowicach Komitet Wojewódzki L. O. P. P. własnemi środkami zbudował i wyekwipował lotnisko i port (budynek dworcowo-administracyjny i 1 hangar).

W istniejących portach lotniczych został wprowadzony szereg nowych inwestycyj i udogodnień, a mianowicie: orjentacyjne tablice meteorologiczne, drugi hangar w Poznaniu, drogi dojazdowe w Krakowie i Lwowie. Rozpoczęto również budowę dworca lotniczego w porcie warszawskim, oraz wybetonowanie miejsca startu w porcie poznańskim i warszawskim.

W celu ujednostajnienia nowozakładanych portów lotniczych, Ministerstwo Komunikacji opracowało projekty zasadniczych typów lotniska i portu lotniczego, ustaliło w porozumieniu z L. O. P. P. typ hangaru i w związku z tem wystąpiło do Międzynarodowej Komisji Żeglugi Powietrznej (C. I. N. A.) z propozycją znormalizowania samolotów pod względem zasadniczych ich wymiarów.

Ministerstwo Komunikacji dąży przedewszystkiem do uzyskania swoistego typu pod względem konstrukcyjnym i uniezależnienia się w tym kierunku od zagranicy. By popchnąć budownictwo lotnicze w kierunku wytworzenia własnego typu samolotu komunikacyjnego, ogłoszony został dla krajowych wytwórni samolotowych konkurs na projekt samolotu komunikacyjnego i jednocześnie oddano Podlaskiej Wytwórni Samolotów do opracowania jedyny istniejący już, a poddany opinji fachowców, projekt takiego samolotu.

Ministerstwo Robót Publicznych.

I.

Budżet i organizacja Ministerstwa.

Dział robót publicznych otrzymał od pierwszej chwili w budżecie Państwa udział nie odpowiadający ani w przybliżeniu najbardziej piekącym zadaniom, na tym też dziale odbijały się z reguły najdotkliwiej wszelkie dążenia oszczędnościowe. To też mimo, że budżet Ministerstwa Robót Publicznych na r. 1925 wynosił tylko niestosunkowo niską sumę 84.295.653 zł., sprawiła mylnie skierowana ówczesna akcja oszczędnościowa, że budżet na r. 1926, obcięty już przez Rząd do kwoty 70.907.140 zł., został w toku debat sejmowych zredukowany do kwoty 57.593.195 zł. Ta redukcja budżetu dała się tem dotkliwiej odczuć, że właśnie w pierwszych miesiącach 1926 r. bezrobocie osiągnęło swoje maksymum (305.000 osób).

Nowy Rząd postanowił narazie przywrócić budżetowi Ministerstwa Robót Publicznych przynajmniej tę wysokość, jaką miał przed rokiem 1926. To też redukcję budżetu na r. 1926 wyrównano przez przeznaczenie na cele robót publicznych znacznych kredytów pozabudżetowych, a to 19.890.000 zł. na roboty państwowe i 27.983.000 zł. na pożyczki długoterminowe dla samorządów. Kredyty te zostały zużytkowane na akcję łagodzenia bezrobocia, przez zatrudnienie znacznej liczby robotników przy budowlach państwowych i samorządowych.

Budżet na rok 1927/28 ustalono na 87.465.243 zł. Nadto przeznaczono dalsze 12.490.000 zł. na roboty państwowe i 9.040.000 zł. na roboty samorządowe dla zatrudnienia bezrobotnych, przy równoczesnym znacznie wzmożonym kredycie w B. Gosp. Kraj. na ten sam cel.

Budżet na rok 1928/29 podniesiono do kwoty 108.005.362 zł. Równocześnie jednak zdaje sobie Rząd w całej pełni sprawę z faktu, że siły podatkowe jednego pokolenia nie wystarczą do poniesienia ciężarów naprawy półtorawiekowych zaniedbań. Budżet normalny pokrywać będzie koszta administracji technicznej konserwacji budowli już wykonanych, na pokrycie zaś kosztów robót inwestycyjnych będzie mógł przeznaczać tylko niewielkie sumy.

Narazie główną uwagę przykłada Rząd do przygotowania projektów, któreby w najbliższym czasie można wykonać.

Mając to na względzie, nadto zaś dążąc do usprawnienia aparatu administracyjnego i dostosowania jego rozmiarów do najniezbędniejszej potrzeby, przedsięwziął Rząd reorganizację Ministerstwa w myśl jednolitych zasad ustalonych dla władz centralnych uchwałą Rady Ministrów z 25. VIII. 1926 r.

Odnośny statut organizacyjny ogłoszony został w Monitorze Polskim Nr. 299, poz. 836 (16 grudnia 1926 r.).

Według tego statutu dzieli się Ministerstwo na 4 departamenty: 1-szy ogólny, 2-gi — wodny, 3-ci — budowlany, 4-ty — drogowy, oraz nie wchodzące w skład departamentu wydziały: pomiarowy i elektryczny. Reorganizacja polegała na zmniejszeniu liczby wydziałów z 16 na 15 i zniesieniu b. Generalnej Dyrekcji Odbudowy, która przez lat kilka pozostawała w stanie likwidacji. Schemat organizacji uwidoczniony jest w załączonem zestawieniu. W dalszym ciągu, celem dostosowania administracji technicznej do administracji ogólnej, utworzono 2 nowe Dyrekcje Robót Publicznych w Tarnopolu i Stanisławowie, tak, że obecnie każdy Urząd Wojewódzki posiada Dyrekcję Robót Publicznych. Dalej, w interesie usprawnienia administracji sprawami Wisły i jej dopływów oraz prowadzenia robót regulacyjnych na tych rzekach, okazało się koniecznem zdecentralizowanie dotychczasowego kierownictwa sprawowanego przez Dyrekcję Dróg Wodnych w Warszawie w drodze zamiany wydziałów górnej i dolnej Wisły w Krakowie i Toruniu na samodzielne Dyrekcje dróg wodnych. Zarazem ustaliło Ministerstwo nowe zasady organizacji dyrekcji dróg wodnych (Dz. U. Nr. 82, poz. 728, z r. 1927). Wszystkie te zmiany przeprowadzone zostały w ten sposób, że ogólna liczba personelu urzędniczego i funkcjonarjuszy niższych w porównaniu z r. 1925 nie tylko nie powiększyła się, ale uległa znacznemu zmniejszeniu (w r. 1925 wynosiła liczba personelu urzędniczego w urzędach I i II instancji 1.892, pomocniczego 855 osób, w r. 1927 zaś 1.492 względnie 548 osób).

Schematyczny pogląd na organizację urzędów II i I instancji daje załączone zestawienie. Poza organizacją Ministerstwa stoją 2 przedsiębiorstwa państwowe, zawiadywane przez Min. Rob. Publ., t. j. Państwowe Zakłady Wodociągowe na Górnym Śląsku w Katowicach i Państwowe Zakłady Obróbki Drzewa w Persenkówce około Lwowa.

W zarządzie Ministerstwa Robót Publicznych wykonywano również budowle, objęte budżetami innych Ministerstw, a w szczególności dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i in., których kredyty budowlane wynosiły:

w r. 1925 — 33.884.861 zł.
„ „ 1926/7 — 10.888.776 „
„ „ 1927/8 — 15.190.478 „

co łącznie z kredytami rzeczowemi i odbudową w budżecie Min. Rob. Publ. daje sumy:

w r. 1925 — 96.808.351 zł.
„ „ 1926/7 — 114.014.405 „
„ „ 1927/8 — 114.454.820 „

Koszta administracji w tym samym czasie wyrażają się w cyfrach:

w r. 1925 — 8.297.600 zł.
„ „ 1926/7 — 10.273.205 „
„ „ 1927/8 — 9.835.120 „

zatem w porównaniu z wydatkami na budowle, przedstawiają się w poszczególnych latach procentowo:

w r. 1925 — 8,6 %
„ „ 1926 — 9 %
„ „ 1927/8 — 8,6 %

Conajmniej połowę kosztów tych policzyć należy na pokrycie kosztów administracji technicznej, związanej z wykonaniem ustaw, drogowej, wodnej, budowlanych, elektrycznej, o daninie lasowej, tak, że na poczet budowlanych kosztów administracyjnych przypadnie:

w r. 1925 — 4.3 %
„ „ 1926/7 — 4.5 %
„ „ 1927/8 — 4.3 %

II.

Prace legislacyjne.

Celowe sprawowanie administracji, poruczonej pieczy Ministerstwa Robót Publicznych i urzeczywistnienie jego zamierzeń w zakresie robót publicznych wymagało uporządkowania, względnie stworzenia podstaw prawnych, bez których administracja nie może działać sprawnie i bez których wykonanie zadań Ministerstwa byłoby niemożliwe, względnie utrudnione. Dlatego też Ministerstwo Robót Publicznych rozwinęło żywą działalność na polu legislatywnem, koncentrując odnośne sprawy w wydziale prawno-administracyjnym.

Dorobek Ministerstwa w tym zakresie przedstawia się wcale pokaźnie, gdyż ogółem opracowano 40 projektów różnych aktów ustawodawczych, nie wliczając do tej liczby 17 rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej o sprzedaży, zamianie względnie innego rodzaju odstąpieniu państwowych gruntów, jako nie mających ogólniejszego znaczenia. Część wspomnianych projektów stała się już prawem, zatwierdzenie reszty jest w toku.

Sprawy wodne. Sprawa uregulowania gospodarki wodnej, a więc regulacja rzek, a przedewszystkiem największej rzeki polskiej, t. j. Wisły, i pozostające z tem w związku uspławnienie tych rzek, wysuwa się na czoło zagadnień państwowych. Dlatego też Ministerstwo Robót Publicznych opracowało projekt ustawy o regulacji rzeki Wisły, mający na celu umożliwienie Ministerstwu przygotowanie szeroko zakreślonego planu regulacyjnego tej rzeki i wykonanie tego planu w ciągu przyszłych lat kilkunastu przez zapewnienie odpowiedniej ciągłości pracy zapomocą dostarczenia potrzebnych kredytów. Powyższy projekt, którego urzeczywistnienie zależy oczywiście od ogólnej poprawy stosunków ekonomicznych, skierowany został na właściwą drogę.

W dziedzinie unormowania podstaw prawnych dla regulacji rzek uczyniono dalej ważny krok przez wydanie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 9 listopada 1927 r. o regulacji i utrzymaniu wód spławnych (Dz. U. Nr. 102, poz. 882), przyczem w związku z tem należy też wspomnieć o rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 września 1927 r. o zmianie art. 261 ustawy wodnej (Dz. U. Nr. 85, z r. 1927, poz. 761), które wprowadza zmiany w wykazie wód żeglownych.

O ile chodzi o żeglugę, to kwestja stworzenia podstaw prawnych dla rozwoju żeglugi stała się paląca. Wobec tego Ministerstwo Robót Publicznych opracowało jednolite przepisy o żegludze i spławie na śródlądowych drogach wodnych, które mają wejść w życie w drodze rozporządzenia Prezydenta z mocą ustawy.

Wypada tu dalej wspomnieć, że Ministerstwo Robót Publicznych przystąpiło też do opracowania noweli do ustawy wodnej z r. 1922, ustawa ta bowiem wykazała w praktyce braki utrudniające jej wykonanie. Usunięcie tych braków leży jednak nie tylko w interesie władz i organów wykonujących pomienioną ustawę, lecz przedewszystkiem w interesie ludności. — Jest nadzieja, że omawiana nowela ukaże się jako rozporządzenie Prezydenta.

W związku z powyższem należy wreszcie nadmienić, że Ministerstwo Robót Publicznych przygotowało cały szereg rozporządzeń wykonawczych do wspomnianej wyżej ustawy wodnej, których wydanie jest w toku. — Są to rozporządzenia: o katastrze sił wodnych, o sposobie powoływania rzeczoznawców do postępowania wodno-prawnego, o sporządzaniu projektów technicznych dla dochodzeń wodno-prawnych oraz o komisjach rewizyjnych.

Sprawy meljoracyjne. W tej dziedzinie należy wspomnieć o projekcie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o osuszeniu Polesia jako o sprawie mającej pierwszorzędne znaczenie dla rozwoju ekonomicznego Państwa. Odnośny projekt rozporządzenia został już przygotowany.

Z drobniejszych rozporządzeń wymienić tu należy rozporządzenie ministerjalne o statutach i rozporządzeniach dotyczących publicznych przedsiębiorstw meljoracyjnych oraz rozporządzenie ministerjalne o organizacji i księgowości Państwowego Funduszu Meljoracyjnego (Monitor Polski Nr. 82, r. 1927).

Sprawy budowlane. W dziedzinie budownictwa obowiązują w poszczególnych częściach Polski różne przepisy b. państw zaborczych, częstokroć przestarzałe i nie odpowiadające współczesnym poglądom na zabudowanie osiedli, a, o ile chodzi o przepisy obowiązujące na obszarze b. zaboru rosyjskiego — nawet nie zapewniające należytego bezpieczeństwa.

Dlatego Ministerstwo Robót Publicznych na podstawie przygotowywanych już oddawna materjałów opracowało projekt przepisów budowlanych i o zabudowaniu osiedli (ramowa ustawa budowlana).

Projekt ten ma na celu: 1) ujednostajnienie przepisów budownictwa na obszarze całego państwa, o ile to jest możliwe ze względu na nieuregulowanie innych dziedzin ustawodawstwa i ze względu na odmienne warunki miejscowe, 2) umożliwienie wydania dla poszczególnych miejscowości przepisów budowlano-policyjnych, zastosowanych do warunków miejscowych, 3) uzupełnienie luk, istniejących w dotychczasowem ustawodawstwie w tej dziedzinie.

W myśl powyższego projekt reguluje w sposób jednolity dla całego państwa sprawy planów regulacyjnych (zabudowania) osiedli, kompetencji władz, pozwoleń na budowę i na użytkowanie budowli, kierowania robotami, utrzymywania budowli w stanie należytym, nadzoru budowlano-policyjnego i odpowiedzialności za naruszenia przepisów budowlanych. Natomiast, o ile chodzi o przepisy budowlano-policyjne, projekt zawiera tylko minimum wymogów koniecznych ze względu bezpieczeństwa publicznego i zdrowotności publicznej, pozostawiając przepisom miejscowym obostrzenie i rozwinięcie omawianych przepisów stosownie do warunków lokalnych.

Wspomnieć też należy, że w celu zapobieżenia wadliwemu zabudowaniu osiedli do projektu zostały włączone: 1) przepisy o podziale terenów budowlanych, 2) przepisy o scalaniu działek budowlanych oraz 3) przepisy o przekształcaniu działek, zabudowanych w sposób nieodpowiedni.

Powyższy projekt, nader doniosły dla rozwoju osiedli i stosunków mieszkaniowych, ma stać się ustawą w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej.

Nie przerywając prac nad przedstawionym wyżej projektem, Ministerstwo Robót Publicznych nie omieszkało tymczasowo uregulować niektórych kwestyj z działu spraw budowlanych na obszarze b. zaboru rosyjskiego w drodze rozporządzeń Ministra, opierając się na upoważnieniu zawartem w dekrecie z 7 lutego 1919 r. (Dz. Pr. Nr. 14, poz. 176). W tym względzie należy wskazać na rozporządzenie z dnia 3 grudnia 1926 r. o tymczasowych przepisach budowlanych na obszarze b. zaboru rosyjskiego (Dz. U. Nr. 1, z r. 1927, poz. 8), które przepisy obowiązującego rozporządzenia władz okupacyjnych z 29 listopada 1916 r. dostosowywa do ustroju władz państwowych i samorządowych w Państwie Polskiem, oraz na rozporządzenie z dnia 12 kwietnia 1927 r. o udzielaniu uprawnień do prowadzenia robót budowlanych na obszarze b. zaboru rosyjskiego (Dz. U. Nr. 43 z r. 1927, poz. 386), gdzie sprawa ta nie była dotąd uregulowana mimo, że Minister Robót Publicznych miał do tego upoważnienie na mocy wspomnianego wyżej dekretu.

Bardzo aktualną sprawę, bo rozbudowy miast, normuje opracowane przez Ministerstwo Robót Publicznych rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 kwietnia 1927 r. (Dz. U. Nr. 42, poz. 372).

Zkolei rzeczy wspomnieć tu jeszcze wypada o rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 15 lipca 1927 r. w sprawie wymiarów cegły, używanej do budowy (Dz. U. Nr. 65, poz. 577).

Rozporządzenie to usuwa panującą pod tym względem dowolność, która wyrażała się w produkowaniu w Polsce około 200 gatunków cegły, co uniemożliwiało ścisłe projektowanie budowli, a także i ścisłą kalkulację kosztów.

Z pośród projektów z działu budownictwa należy wreszcie wymienić projekt rozporządzenia o przymusie dla połączeń wodociągowych i kanalizacyjnych w niektórych miastach b. Królestwa Polskiego.

Sprawy drogowe. Chcąc stworzyć ogólne ramy dla rozwoju gospodarki drogowej, zapewnić jej ciągłość i wogóle ruszyć w tej dziedzinie z martwego punktu, Ministerstwo Robót Publicznych opracowało projekt ustawy o budowie dróg państwowych i zasadach popierania przez Rząd budowy dróg samorządowych oraz projekt ustawy o podatku drogowym od pojazdów mechanicznych.

Pierwszy z tych projektów zajmuje się naogół programem budowy dróg i jest jeszcze w stadjum narad międzyministerjalnych.

Drugi projekt, który ma na celu uzyskanie środków finansowych na budowę dróg państwowych i samorządowych, wymaga ustawodawczego zatwierdzenia.

Poza powyższemi projektami ustaw Ministerstwo Robót Publicznych przygotowało projekt noweli do ustawy o budowie i utrzymaniu dróg publicznych oraz projekt noweli do ustawy o przepisach porządkowych na drogach publicznych. — Projekty te mają na celu usunięcie pewnych braków i usterek w wymienionych ustawach, a tem samem usprawnienie administracji drogowej.

Projektowane nowele mają ukazać się jako rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy.

Z ogłoszonych już rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej wymienić tu należy rozporządzenie z dnia 20 października 1927 r. o dostarczaniu środków przewozowych dla wykonywania budowy i utrzymania dróg i mostów (Dz. U. Nr. 95, poz. 846), które ma na celu zabezpieczenie zarządom drogowym dostarczenia wspomnianych środków w drodze przymusu, jeśliby środków tych nie można było uzyskać w drodze dobrowolnego wynajmu.

Dalej należy tu wymienić rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1927 r. o zmianach w sieci publicznych dróg państwowych (Dz. U. Nr. 91, poz. 817) oraz z dnia 1 czerwca 1927 r. o ustaleniu szerokości dróg publicznych, na których obowiązują przepisy prawa cywilnego, zawarte w tomie X, cz. 1, Zb. Pr. ces. ros. (Dz. U. Nr. 51, poz. 453) wraz z odnośnem rozporządzeniem wykonawczem z dnia 24 sierpnia 1927 r. (Dz. U. Nr. 83, poz. 743).

Wspomniane rozporządzenie o szerokości dróg publicznych czyni zadość podnoszonym oddawna życzeniom mieszkańców województw wschodnich, którzy domagali się zwolnienia ich gruntów od serwitutu drogowego przez zwężenie rosyjskich traktów drogowych do normy wystarczającej dla celów komunikacyjnych.

Ponieważ rozwijający się coraz szybciej ruch samochodowy wymaga dostosowania obowiązujących w tej mierze przepisów rozporządzenia z dnia 6 lipca 1922 r. (Dz. U. Nr. 65, poz. 587) do zmienionych potrzeb chwili, Ministerstwo Robót Publicznych opracowało nowe rozporządzenie ministerjalne o ruchu pojazdów mechanicznych na drogach publicznych, które niebawem będzie ogłoszone w Dzienniku Ustaw.

Ministerstwo Robót Publicznych opracowało również projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o samochodowych przedsiębiorstwach przewozowych. Potrzeba wydania takiego rozporządzenia zachodzi tak ze względu na rozwój automobilizmu, jak i ze względu na okoliczność, że teren działalności przedsiębiorstw, o które chodzi, obejmuje częstokroć obszary, na których obowiązują przepisy oparte na wprost odmiennych zasadach.

Sprawy innych działów M. R. P. W dziedzinie miernictwa Ministerstwo Robó t Publicznych opracowało rozporządzenia wykonawcze do ustawy o mierniczych przy-

sięgłych. Są to rozporządzenia z dnia 28 czerwca 1926 r. (Dz. U. Nr. 71, poz. 412) z dnia 17 lipca 1926 r. (Dz. U. Nr. 74, poz. 431), z dnia 14 stycznia 1927 r. (Dz. U. Nr. 13, poz. 100) oraz z dnia 30 września 1927 r. (Dz. U. Nr. 102, poz. 888).

W opracowywaniu znajduje się rozporządzenie o zmianie wspomnianej wyżej ustawy o mierniczych przysięgłych, oraz rozporządzenie o wykonywaniu pomiarów triangulacyjnych i niwelacyjnych, oraz o ustawianiu i ochronie znaków i sygnałów.

W dziedzinie przepisów, dotyczących odbudowy, opracowano rozporządzenie ministerjalne z dnia 20 maja 1927 r. o umarzaniu pożyczek udzielonych na odbudowę (Dz. U. Nr. 48, poz. 436), oraz rozporządzenie z listopada 1927 r. o wykonaniu ustawy o pomocy państwowej na odbudowę budynków zniszczonych wskutek działań wojennych.

Wreszcie wspomnieć należy, że w dziedzinie elektryfikacji opracowuje się nowelę do ustawy elektrycznej, oraz, że wydano rozporządzenie ministerjalne o opłatach za czynności urzędowe, dokonywane na zasadzie ustawy elektrycznej. Jest to rozporządzenie z dnia 28 września 1927 r., ogłoszone w Dzien. Ustaw Nr. 100, poz. 865.

Rozporządzeniem z dnia 31 lipca 1926 r. wydano „Przepisy tymczasowe o oddawaniu państwowych dostaw i robót w zakresie działania Ministerstwa Robót Publicznych", a tym sposobem ujednostajniono postępowanie w tej ważnej dziedzinie administracji technicznej na terenie całego Państwa. — Przepisy te, stosowane od tego czasu powszechnie, dały zupełnie dobre rezultaty.

III.

Sprawy wodne.

Dziedzina gospodarstwa wodnego, należąca do zakresu działania Ministerstwa Robót Publicznych, obejmuje:

1) komunikacje wodne tak naturalne, jak i sztuczne;
2) meljoracje podstawowe;
3) zaopatrywanie w wodę większych ugrupowań osiedli;
4) wyzyskanie sił wodnych;
5) prace hydrograficzne.

1. Komunikacje wodne.

Ogólna długość dróg wodnych wynosi 13.804 km, w tem rzek żeglownych 4.846 km, rzek spławnych 8.714 km, kanałów sztucznych i rzek skanalizowanych 304 km.

Rzeki żeglowne. Działalność Ministerstwa Robót Publicznych na rzekach żeglownych ma dwojaki charakter:

a) wykonanie budowli regulacyjnych i ich konserwacja,

b) utrzymanie nurtu, t. j. tyczenie i oświetlanie linji nurtu i pogłębianie mielizn (roboty bagrownicze), oraz utrzymanie taboru budowlanego.

Prace te w roku 1926 i pierwszym kwartale 1927 r. wykonano kosztem 9.150.000 zł., zaś w trzech kwartałach 1927 r. — 11.200.000 zł.

W dziale budowli regulacyjnych i konserwacyjnych większość kredytów, przyznanych w budżecie, Ministerstwo robót Publicznych przeznacza na Wisłę, jako główną arterję wodno-komunikacyjną Państwa.

W r. 1926 i 1-szym kwartale 1927 r. wydatki na regulację rzek żeglownych wynosiły około 6.991.393 zł., z czego na Wisłę wydano 5.600.000 zł., na rzeki wschodnie około 240.000 zł., na Wartę około 275.000 zł., na rzeki żeglowne w Małopolsce (Dniestr, Prut, San, Wisłoka, Dunajec) około 880.000 złotych.

Z kwoty 8.093.907 zł., przewidzianej na ten cel w budżecie 1927 r., na wszystkie rzeki żeglowne w Polsce przeznaczono na Wisłę 6.103.860 zł., na rzeki żeglowne wschodnich

Województw Niemen, Prypeć i Szczarę (lokalne regulacje) 465.000 zł., na Wartę 423.000 zł., zaś na rzeki żeglowne w Małopolsce: Dunajec, Wisłokę, San, Dniestr i Prut 870.000 zł.

Z tych kredytów Dyrekcja Dróg Wodnych w Wilnie zapoczątkowała na Wilji w Wilnie, dla złagodzenia klęski bezrobocia, budowę zimowiska kosztem 70.000 zł.

Roboty budowlane na wszystkich rzekach, poza Wisłą, mają wybitny charakter robót konserwacyjnych i ochronnych.

Na Wiśle charakter prac zmienia się zależnie od dawnej przynależności Wisły do byłych zaborów, których rządy pozostawiły Wisłę w rozmaitym stanie regulacji.

W b. zaborze pruskim na dolnej Wiśle, gdzie rząd pruski przeprowadził regulację Wisły w stopniu potrzebnym dla celów rolniczych, prace wykonywane mają ściśle charakter konserwacyjny.

Prace wykonywane w byłym zaborze austrjackim i na dawnej przestrzeni granicznej między b. Austrją a Rosją, mają przeważnie charakter robót konserwacyjnych, jednak rozpoczęte prace dla regulacji na małą wodę prowadzi się od roku 1926 przy większym nakładzie kredytowym z widocznym dla żeglugi rezultatem, jak np. ten, że na Wiśle powyżej Krakowa pojawiły się barki o pojemności do 300 t., należące do osób prywatnych, a przeznaczone dla transportu węgla.

Budowle, wykonywane na Wiśle w obrębie byłego Królestwa Kongresowego, mają wybitnie charakter robót ochronnych, nawet i tam, gdzie wykonywa się je jako budowle, mające wejść w systematyczną regulację.

Do robót wykonywanych według projektu, jako systematyczne prace regulacyjne, należą prace wykonane pod Zawichostem, Janiszowem, Zabełczem, Ciszycą, Kolonją Nadwiślańską, Kępą Gostecką, Lucymią, Zastowem, Kazimierzem i Parchatką, prace budowy powyżej Puław, — dalej pod Kępą Gliniecką, Nadbrzeziem, Warszawą, Zeraniem, Tarchominem, Jabłonną w okolicach Warszawy, oraz pod Śladowem, Wyszogrodem, Drwałami, Płockiem, Popłacinem, Dębnem Poleskiem i na odcinku Wisły pod Nieszawą. Część tych prac o charakterze lokalnym jest już wykonana, część pozostaje jeszcze w wykonaniu. Ilość placów budowy jednak stale się zwiększa, szczególnie wyraźnie wystąpił ten objaw w roku bieżącym, gdyż znaczne podwyższenie kredytów w tym dziale budżetu pozwoliło na wydatniejsze dotowanie tych robót.

Prace doraźne, o charakterze wyłącznie ochronnym, wykonywane są dla ochrony wałów w wielu wypadkach we wspólnym wysiłku ze związkami wałowemi.

Znaczniejsze kredyty przeznaczono na niziny Opolską, Oblaską, Kozienicko-Gniewoszewską, a szczególnie Skórecko-Piwonińską, Czerską, Radwankowsko-Karczewską i Moczydłowską. Do tej grupy prac należą roboty ochronne wykonane z funduszu dla łagodzenia bezrobocia, kosztem — 111.800 zł., mające na celu ratowanie wału na Kępie Potockiej.

Z regulacją rzek żeglownych łączy się ściśle budowa portów i budowa i kupno taboru.

Dział budżetu na ten cel przeznaczony przedstawiał się katastrofalnie na początku roku 1926, gdy dla ratowania równowagi budżetowej wszelkie kredyty tak zwane inwestycyjne zredukowano do absolutnego minimum.

Budżet 1926 r. przewidywał na budowę portów kredyt tylko w wysokości 100.000 zł., niewystarczający nawet na zabezpieczenie wykonanych już budowli. Szerzące się jednak bezrobocie wywołało konieczność akcji rządowej dla złagodzenia tej klęski socjalnej i asygnowania specjalnych środków pieniężnych na roboty publiczne. W ten sposób mały pierwotnie kredyt na budowę portu został podniesiony do kwoty 892.197 zł. Kredytu tego użyto do prowadzenia robót koło portu handlowego w Warszawie na Saskiej Kępie i portu zimowego w Radziwiu pod Płockiem. W roku 1927 na ten cel wydatkowano w dalszym ciągu kredyt w wysokości 585.000 zł.

Na skutek tych wydatniejszych kredytów można było w szerszych rozmiarach prowadzić tak prace w porcie w Radziwiu, oraz doprowadzić prace w porcie na Saskiej Kępie do tego stanu, że częściowe oddanie terenów portowych do użytkowania publicznego mogło być dokonane już jesienią roku 1926, a po wykonaniu połączenia kolejowego w roku 1928, zakończony zostanie pierwszy okres budowy przez oddanie do użytku publicznego okrągło około 1.600 mb. obrzeża wyładunkowego.

Utrzymanie nurtu, t. zn. tyczenie i oświetlanie nocą nurtu, oraz pogłębianie mielizn dla celów żeglugi, dokonywano szczególnie na linji Warszawa—Toruń, gdzie żegluga jest najwyższa.

Podnieść tu należy jeszcze roboty bagrownicze, wykonane poniżej Tczewa celem umożliwienia dostępu lichtugom morskim do Tczewa, gdzie, drogą prywatnych usiłowań (Tow. Wisła-Bałtyk), wybudowano przeładownię dla węgla z wozów kolejowych na statki. Przez udostępnienie lichtugom morskim dostępu do Tczewa umożliwiono bezpośredni transport węgla z Tczewa do portów szwedzkich i innych nadbałtyckich z pominięciem niedogodności gdańskich.

Celem umożliwienia żeglugi w porze nocnej, zarządzono oświetlanie Wisły poniżej Tczewa aż do granic Gdańska.

Z kwestją utrzymania nurtu, a także z kwestją wykonywania budowli regulacyjnych, łączy się bezpośrednio sprawa taboru.

Kredyt, przewidziany na kupno i budowę taboru na rok 1926, ustalono na 50.000 zł. Rzecz naturalna, że z powodu swej nikłości kredyt ten był zupełnie nierealny. W ciągu roku można go było, dzięki stanom wody niekorzystnym dla wykonywania robót regulacyjnych, powiększyć kosztem tych robót do 777.457 zł. Było to tem bardziej potrzebne, że, dla zadośćuczynienia wymaganiom ciągle rozwijającej się żeglugi i wzmożonym pracom portowym, okazała się konieczność zukupienia dużej pogłębiarki w Holandji za okazyjną cenę 145.000 guldenów holenderskich.

Na poprawę stanu taboru wpłynęły również bardzo korzystnie roboty wykonywane w warsztatach Czerniakowskich, na które z funduszów, przeznaczonych na łagodzenie bezrobocia, dodatkowo asygnowano 428.000 zł. Kredyty na kupno i budowę taboru z preliminowanej kwoty 50.000 zł. wzrosły, dzięki rozwinięciu planowej akcji łagodzenia bezrobocia, do 1.205.475 zł.

W ciągu trzech kwartałów 1927 r. na inwestycje taborowe i utrzymanie warsztatów Czerniakowskich wydano 674.000 zł.

W programie regulacji rzek żeglownych, jak wspomniano, stawia Ministerstwo na pierwszem miejscu Wisłę i w tym celu wdrożyło Ministerstwo starania dla uzyskania w drodze ustawodawczej stałych dotacyj.

Wisła gdańska. W budżecie nadzwyczajnym Ministerstwa Robót Publicznych przewidziany jest kredyt na pokrycie połowy niedoboru budżetowego Rady Portu i Dróg Wodnych w Gdańsku, który w myśl postanowień Konwencji polsko-gdańskiej z 9 listopada 1920 r. pokryć ma Polska.

Pozycja ta jest podstawową dla Ministerstwa Robót Publicznych do wkraczania w działalność Rady Portu i nadawania jej kierunku pożądanego ze względu na gospodarcze interesy Państwa. Ten punkt dał Ministerstwu podstawę do zażądania od Rady Portu podjęcia prac, mających na celu udostępnienie Wisły poniżej Tczewa dla lichtug morskich przez pogłębienie przejść do 3,20 m, analogicznie, jak to uskuteczniła polska administracja Wisły na odcinku Tczew—Czatków oraz celem przebagrowania ujścia Wisły pod Schievenhorst kanałem o głębokości 7 m dla umożliwienia wjazdu w koryto Wisły holownikom morskim.

Prace te, wykonane z wiosną roku 1927, w celu poparcia eksportu morskiego węgla z portu w Tczewie, oddały duże usługi rozwijającej się morskiej żegludze bałtyckiej, mającej punkt wyjścia w powstałym z prywatnej inicjatywy porcie w Tczewie.

Sztuczne drogi wodne. Roboty na sztucznych drogach wodnych dzielą się na dwie kategorje:

1) utrzymanie sztucznych dróg wodnych i

2) budowa nowych dróg.

Roboty konserwacyjne wykonywane są przedewszystkiem na trzech kanałach wschodnich. Z kredytów na ten cel przeznaczonych w ostatnich trzech latach, a głównie w roku 1926 i 1927, dokonano odbudowy kanału Ogińskiego, łączącego Prypeć z Niemnem, kosztem około 1.040.000 zł. Ogólna suma kredytów na wszystkie żeglowne drogi sztuczne wynosiła w roku 1926 — 1.266.059 zł. (obejmuje to wydatki pięciu kwartałów), zaś w trzech kwartałach roku 1927 na utrzymanie kanałów istniejących, t.j. trzech kanałów wschodnich: Ogińskiego, Królewskiego i Augustowskiego oraz kanału Bydgoskiego, wydano 1.316.713 zł.

Zaznaczyć tu należy otwarcie w r. 1927 dla ogólnego ruchu żeglownego kanału Ogińskiego, który został odbudowany po zniszczeniu wojennem.

W budżecie nadzwyczajnym na budowę sztucznych dróg wodnych w roku 1926 przewidziano kwotę 100.000 zł., a wraz z prowizorjum budżetowem na I kwartał 1927 r. kwota ta podnosi się do 123.484 zł.

Kredyt ten w całości przeznaczony był na kanał Zagłębie Węglowe — Kraków, a ściśle biorąc, na końcowy punkt tego kanału, t. j. kanalizację Wisły pod Krakowem, inwestycję, która dziś wykonywaną jest tylko pod kątem widzenia ochrony Krakowa od powodzi. Kredyt ten, przez przeznaczenie w r. 1926 z kredytów dla zwalczania bezrobocia w Krakowie sumy 180.000, podniesiono do kwoty 303.484 zł.; w roku 1927 wydano na ten cel 402.350 zł.

Rzeki spławne. Ograniczeniem budżetowem z roku 1926 dotknięto bardzo środki dla regulacji rzek spławnych.

Rzeki te, głównie karpackie dopływy Wisły i Dniestru, regulowane są kosztem Państwa i samorządu. Uregulowane częściowo za czasów zaborczych, zostawione swemu losowi w czasie wojny, rzeki te zdziczały i dziś stoimy wobec konieczności prawie całkowitej odbudowy tych rzek. W związku z tem poddało Ministerstwo rewizji zasady projektu ich regulacji. Kredyty jednakowoż, asygnowane na regulację rzek spławnych, były dotychczas znacznie niższe, niż tego rzeczywista potrzeba wymagała.

Udział Państwa w omawianym pięciokwartałowym okresie w roku 1926 wyniósł budżetowo 1.189.805 zł. Kwota ta została podniesioną o 690.000 zł., które następnie dodatkowo asygnowano z funduszu dla łagodzenia bezrobocia, z uwagi na bezrobocie w miastach Stryju, Przemyślu, Nowym Sączu, bielskim okręgu przemysłowym. Z kwoty tej przeznaczono 240.000 zł. na regulację Stryja pod Stryjem, 110.000 zł. na Górny San i jego dopływy, zaś 25.000 na górny Dunajec.

W trzech kwartałach roku 1927 Państwo asygnowało na regulację rzek spławnych kredyt w wysokości 1.316.713 zł., który powiększono obecnie nadzwyczajnym kredytem dodatkowym w wysokości 1.600.000 zł. dla usunięcia zniszczeń, wywołanych częściową powodzią na rzekach i potokach środkowej i wschodniej Małopolski.

Studja i pomiary. Zadania Min. Rob. Publ. na polu regulacji rzek i dróg wodnych są bardzo obszerne, nie można też ustawać w ciągłem badaniu tej kwestji. Znajdują one swój wyraz w opracowaniu projektów. Celem skontrolowania wyłaniającego się programu w tej dziedzinie, Ministerstwo Rob. Publ. zasięgnęło również opinji ekspertów z ramienia Ligi Narodów, którzy swą opinję złożyli Rządowi Polskiemu i równocześnie ogłosili ją w publikacji Ligi Narodów.

Po opracowaniu generalnego projektu regulacji Wisły i generalnego projektu kanału węglowego z Zagłębia węglowego doliną dolnej Warty i górnej Noteci, do połączenia się z dolną Wisłą, Ministerstwo Robót Publicznych skierowało swą całą uwagę na inne drogi wodne, których budowa lub też przebudowa ze względów gospodarczych, komunikacyjnych i strategicznych wysuwa się na plan pierwszy: ukończono studja

szczegółowe przebudowy kanału Królewskiego i skanalizowanego Muchawca, ustalono zasady projektu, a obecnie projekt ten prawie w całej rozciągłości w szczegółach opracowany wymaga jeszcze tylko kilku drobnych uzupełnień; po wykonaniu tych prac przystąpiono do studjów nad przedłużeniem tej drogi dalej na zachód dla połączenia Prypeci i kanału Królewskiego z Wisłą przez skanalizowanie Bugu od Brześcia do Małkini, a następnie budowę kanału Małkinia—Warszawa. Ta część studjów jest w toku.

Jesienią roku 1926 rozpoczęto szczegółowe studja w terenie dla opracowania szczegółowego projektu kanału Warta—Gopło, który to kanał przez połączenie Warty z kanałem Górno-Noteckim daje bardzo ważne połączenie dorzecza Odry z dorzeczem Wisły, a w szczególności Poznania z Wisłą przez Wartę, z ominięciem terytorjum niemieckiego; projekt ten jest na ukończeniu. Po przebudowaniu kanału górnonoteckiego dla umożliwienia wjazdu dla statków o pojemności 400—600 tonn, uzyskamy w ten sposób pierwszorzędną drogę wodną, łączącą z morzem żyzne niziny z nad Warty i Bzury wraz z okręgiem przemysłowym łódzkim.

Projekty obu tych inwestycyj są gotowe, względnie już na ukończeniu.

Ponadto ukończono studja dla dodatkowej regulacji dolnej Wisły na małą wodę dla celów żeglugi, ustalono zasady projektu i opracowano projekty szczegółowe przebudowy poszczególnych odcinków, zaś w granicach projektu generalnego regulacji Wisły dokonano szczegółowych studjów poszczególnych odcinków rzeki w jej średnim biegu i poddano je opracowaniu jako projektów szczegółowych.

Poza Wisłą, która skupia główny wysiłek Ministerstwa Rob. Publ., przeprowadzono studja nad Wartą od Uniejowa do ujścia Prosny i opracowano generalny projekt regulacji tego odcinka Warty oraz generalny projekt obwałowania nizin na tym odcinku Warty położonych. Z innych rzek byłego Królestwa Kongresowego zajęto się Nidą; studja terenowe rozpoczęte w roku 1926 zostały ukończone i obecnie przystępuje się do opracowania projektu generalnego.

W roku 1926 rozpoczęło Ministerstwo studja nad regulacją Prypeci i dolnej Jasiołdy, jako głównych recypientów odprowadzających wodę z Polesia. Studja te ujęte są w ogólny program prac związanych z osuszeniem Polesia i prowadzone są z wszelkim w danych warunkach możliwym pośpiechem. Prawdopodobnie jednak dopiero w r. 1928 ogólne studja na tych odcinkach rzek poleskich będą ukończone, a potem zużytkowane przy opracowaniu generalnego projektu osuszenia Polesia.

Na terenie byłego zaboru austrjackiego przystąpiono do studjów nad nowemi metodami regulacji rzek karpackich.

Z rzek tych dotychczas przestudjowano Sołę. Projekt regulacji tej rzeki, ujmujący już i jej obwałowanie, opracowany jest przy uwzględnieniu działania retencyjnego zbiornika w Porąbce będącego obecnie w budowie.

W toku są studja na rzece Stryju i Dunajcu, przyczem studja na Dunajcu uwzględniają już budowę projektowanego zbiornika w Rożnowie, którego budowa wchodzi w ogólny program elektryfikacji, a jest ważną również dla fabryki przetworów azotowych w Tarnowie.

Koszt tych prac wyniósł w roku 1926 i I. kwartale 1927 r. kwotę około 390.000 zł., zaś w trzech kwartałach 1927 r. — 299.000 zł.

Roboty regulacyjne oraz administrację dróg wodnych wykonywują z ramienia Ministerstwa odpowiednie Urzędy, a mianowicie: cztery Dyrekcje Dróg Wodnych: w Warszawie, Krakowie, Toruniu i Wilnie z podległemi Zarządami Dróg Wodnych, a także na terenie województwa poznańskiego Wojewódzki Wydział Robót Publicznych z Inspekcjami Dróg Wodnych, oraz częściowo na terenie b. zaboru austrjackiego Wojewódzkie Dyrekcje Robót Publicznych z podległemi Zarządami wodnemi.

Personel wymienionych urzędów przedstawia się liczbowo, jak następuje:

w r. 1925	— 390	urzędnik.	i 755	funkcj.	niższ.	łącznie opłacani z kredytów osob. (administr.) i z kredytów rzeczowych.
,, ,, 1926	— 441	,,	,, 513	,,	,,	
,, ,, 1927/28	— 430	,,	,, 503	,,	,,	

Jak widać z powyższego, personel niższy został od r. 1925 znacznie zredukowany (o 252 osób), jakkolwiek zakres pracy nie uległ zmniejszeniu, a nawet został w roku 1927 znacznie zwiększony.

Użytkowność przewozową polskich dróg wodnych przedstawiają daty statystyczne z r. 1925 i 1926 (z roku 1927 dat statystycznych jeszcze nie posiadamy).

W r. 1925 — 1.195.660 tonn ładunków
,, ,, 1926 — 1.855.512 ,, ,,

2. Meljoracje publiczne (podstawowe).

Działalność Ministerstwa na polu publicznych meljoracyj obejmuje regulację rzek niespławnych, podstawowe urządzenia dla osuszeń wielkich obszarów, obwałowanie rzek (ochronę od powodzi) i zabudowę górskich potoków.

W zakresie robót meljoracyjnych o charakterze publicznym należy zanotować wielkie ożywienie spowodowane coraz bardziej rosnącem zainteresowaniem ludności, szczególniej na obszarze b. zaboru rosyjskiego. W związku z tem wykonano, względnie rozpoczęto cały szereg projektów, które pozwolą wkrótce rozwinąć roboty na nowych terenach.

Ogółem opracowano projekty lub wykonywano pomiary i studja do projektów dla 50 nowych przedsiębiorstw meljoracyjnych, na który to cel wydano w r. 1926 — 150.000 zł., zaś w r. 1927 — 269.700 zł.

Od maja 1920 r. zaznaczył się poważny rozwój samych robót w przedsiębiorstwach meljoracyjnych, co przypisać należy zwiększeniu państwowego funduszu meljoracyjnego z 3.200.000 zł. w roku budżetowym 1926/27 na 4.600.000 zł. w r. 1927/28. Dalsze i to znaczne zwiększenie jest zamierzone na rok 1928/29.

W latach 1926 i 1927 wykonywano w dalszym ciągu roboty rozpoczęte już w latach ubiegłych, bądź też rozpoczęto roboty w nowych przedsiębiorstwach.

Na znaczne zwiększenie rozmiarów akcji budowlanej w zakresie publicznych przedsiębiorstw meljoracyjnych wskazuje fakt, że ilość będących w wykonaniu robót meljoracyjnych, subwencjonowanych z państwowego funduszu meljoracyjnego, wynosiła w r. 1926 — 92, 1927 — 92, zaś w roku 1928 wyniesie ona przypuszczalnie — 107, rozrzuconych na obszarze wszystkich województw.

Na szczególniejsze podkreślenie zasługuje postęp robót przy obwałowaniu lewego brzegu Wisły od potoku Kościelnickiego do Zawichostu w województwie kieleckiem. Roboty te prowadzone są w dwóch sekcjach w powiecie miechowskim, stopnickim i sandomierskim, gdzie wykonano już około 30 km wału z potrzebnemi objektami. Na te roboty przeznaczono z kredytów budżetowych, jako udział Państwa w r. 1926/27 — 350.000 zł., a z udziałem powiatów 437.500 zł., zaś w r. 1927/28 — 400.000 zł., a z udziałem powiatów 500.000 zł. Ponadto z kredytów dla zajęcia bezrobotnych przeznaczono na wały pod Połańcem w r. 1926 sumę 80.000 zł.

Silniejszy rozwój robót meljoracyjnych zanotować można w województwie warszawskiem, gdzie są w toku następujące roboty: obwałowanie doliny Czerskiej i Siekierkowskiej, odwodnienie bagna Pulwy, regulacja rzeki Utraty, Bzury, Łydyni i Mławki, oraz rzek granicznych, odwodnienie niziny Wawerskiej. Kredyt na te roboty wynosił w r. 1926/27 — 186.700 zł., jako udział Państwa, a razem z udziałem samorządów i spółek 466.000 zł., w r. 1927/28 — 345.000 zł., zaś z udziałem samorządów i spółek 860.000 zł.

W województwie poleskiem wykonano roboty około odbudowy kanałów systemu Lubiszczyckiego, dokończono odbudowę kanału Żylińskiego pod Łunińcem, regulowano rzekę Hrywdę od ujścia kanału Lubiszczyckiego do Szczary, rozpoczęto regulację rzeki Osipówki, kanału Królowej Bony i kanału Motykalsko-Łyszczyckiego.

W województwie wileńskiem rozpoczęto regulację rzeki Drujki, jako pierwszą robotę w tej okolicy.

W województwach małopolskich wykonywano w dalszym ciągu roboty meljoracyjne na podstawie dawniejszych ustaw i to częściowo przez urzędy państwowe, częściowo przez Tymczasowy Wydział Samorządowy.

Celem zajęcia bezrobotnych, a zarazem wzmocnienia akcji budowlanej, przyznało Ministerstwo Robót Publicznych większe zasiłki z kredytów dla bezrobotnych na budowę wałów nad Wisłą w powiecie chrzanowskim w r. 1926 w sumie 90.000 zł., zaś w r. 1927 — 110.000 zł., dalej na regulację górnego biegu rzeki Pełtwi we Lwowie (kanalizacja miasta Lwowa) w r. 1926 sumę 400.000 zł., zaś w r. 1927 sumę 149.500 zł. oprócz kredytów normalnych (budżetowych).

Szczególniejszą uwagę zwróciło Ministerstwo Robót Publicznych na zabudowanie górskich potoków w górnem dorzeczu Soły i Dunajca z uwagi na będącą w wykonaniu, względnie zamierzoną budowę zbiorników retencyjnych w Porąbce i Różnowie.

Na rok 1928/29 jest zamierzone przyśpieszenie robót przy obwałowaniu Wisły w województwie krakowskiem powyżej Krakowa, jak również przy obwałowaniu lewego brzegu Wisły od potoku Kościelnickiego do Zawichostu w województwie kieleckiem, na który to cel Ministerstwo Robót Publicznych proponuje znacznie zwiększyć odnośne kredyty budżetowe.

Dalej zamierza Ministerstwo Robót Publicznych rozpocząć szereg nowych robót meljoracyjnych w tych województwach, w których dotąd żadnych robót nie prowadzono, np. w województwie białostockiem, wołyńskiem, wileńskiem i lubelskiem.

Czyniąc zadość potrzebom ludności, Ministerstwo Robót Publicznych poczyniło poważne kroki w sprawie osuszenia Polesia. To wielkie przedsięwzięcie wymaga przedewszystkiem robót przygotowawczych w postaci pomiarów i studjów hydrotechnicznych, geologicznych i gleboznawczych, na zasadzie których zostanie opracowany projekt systematycznego osuszenia. W tym celu zamierza Ministerstwo Robót Publicznych utworzyć do tego celu osobne biuro z siedzibą w Brześciu, podlegające wprost Ministrowi Robót Publicznych, które w ciągu kilku lat przeprowadzi potrzebne pomiary i studja oraz opracuje projekt. Otwarcie tego Biura jest zamierzone z wiosną roku 1928.

W kwestji tej wypowiedzieli się również eksperci Ligi Narodów, których opinja, dotycząca zresztą całej sprawy tylko w sposób bardzo ogólny, w zasadniczych kwestjach zgodna jest z zapatrywaniami Ministerstwa.

Sprawa zabudowania górskich potoków w dorzeczach karpackich dopływów Wisły, rzeki Dniestru i jego dopływów, które to roboty z powodu szczupłych kredytów nie mogły się w latach ubiegłych należycie rozwinąć, staje się obecnie coraz bardziej żywotną. Przyczyną, która skłaniała Ministerstwo Robót Publicznych już poprzednio do zajęcia się bliżej tą sprawą, jest zamierzone i będące już w toku przerobienie dawnych projektów regulacji rzek spławnych w górskiej części dorzecza Wisły i Dniestru celem systematycznego przeprowadzenia tych robót, podjętych jeszcze przez b. rząd austrjacki, a pozostających w ścisłym związku z zabudowaniem górskich biegów tych rzek i ich dopływów. Przedewszystkiem będą zabudowane potoki w dorzeczu Soły, Dunajca, Sanu, Stryja. Wstrzymanie ruchu rumowiska w dorzeczu Soły i Dunajca przez systematyczne zabudowanie jest rzeczą najpilniejszą z uwagi na budowę zbiorników retencyjnych w Porąbce i Rożnowie.

Katastrofalna powódź z końca sierpnia 1927 r. wysunęła sprawę zabudowania potoków do rzędu najpilniejszych robót wodnych. To też Ministerstwo Robót Publicz-

nych zamierza w najbliższej przyszłości przystąpić do opracowania projektów oraz do robót wykonawczych w tych dorzeczach, w których te roboty leżały jeszcze odłogiem, a mianowicie w górnych biegach rzek wschodniej Małopolski.

Kredyty na zabudowanie górskich potoków wynosiły w roku 1926/27 — 532.000 zł., zaś w r. 1927/28 zwiększyły się do sumy 891.500 zł.

Na wzmiankę zasługuje wreszcie otwarcie w r. 1927 przez Ministerstwo Rob. Publ. pięciu Biur Meljoracyjnych przy Dyrekcjach Robót Publicznych w województwach kieleckiem, warszawskiem, lubelskiem, białostockiem i wileńskiem, których zadaniem jest opracowywanie projektów meljoracyj podstawowych, projektów meljoracyj i kosztorysów w związku z operacjami agrarnemi dla celów Okręgowych Urzędów Ziemskich oraz projektów dla ciał samorządowych i spółek wodnych, dalej kontrola robót oraz opinjowanie dla celów urzędowych i udział w dochodzeniach wodno-prawnych dla projektów, opracowanych przez firmy prywatne. Biura te mają na celu ułatwić samorządom, spółkom etc. uzyskanie projektów dla robót meljoracyjnych, oraz wykształcić kadry państwowych inżynierów meljoracyjnych, których brak szczególnie, gdy chodzi o wykonanie ustawy wodnej w dziedzinie meljoracji, daje się dotkliwie odczuwać.

Prace w zakresie meljoracji prowadzą w urzędach, podległych Ministerstwu, oddziały wodne Dyrekcji Rob. Publ., złożone zazwyczaj z kilku tylko urzędników. Pozatem specjalnych urzędów dla spraw meljoracyjnych, poza województwami poznańskiem i pomorskiem, niema. W wymienionych województwach, ze względu na większą ilość spółek wodnych, istnieją odrębne Urzędy Budownictwa Meljoracyjnego w Poznaniu, Bydgoszczy, Toruniu i Tczewie.

3. Zaopatrywanie w wodę większych grup osiedli.

W tej dziedzinie zanotować należy działalność Ministerstwa w kierunku zaopatrzenia w wodę do picia Zagłębia Śląskiego i Dąbrowskiego.

Dokonywują tego na terenie G. Śląska Państwowe Zakłady Wodociągowe na Górnym Śląsku, będące przedsiębiorstwem państwowem na zasadzie samowystarczalności. Rozwijały się one w latach 1926 i 1927 pomyślnie i dostarczały konsumentom około 6.000.000 m³ wody rocznie po cenach 10—12 groszy za wodę użytkową i 15—18 groszy za wodę przemysłową. Plan finansowo-gospodarczy tego przedsiębiorstwa wykazuje wpływy a zarazem wydatki w r. 1926 — 5.814.090 zł., zaś w r. 1927 — 5.910.000 zł.

W tym samym okresie czasu posunięto znacznie naprzód sprawę zamierzonej budowy nowego wodociągu dla Górnego Śląska, który ma zaopatrywać również Zagłębie Dąbrowskie. Opracowano bowiem projekt tego wodociągu, przewidujący ujęcie wody z Białej Przemszy, i zakupiono dla tej budowy w wytwórniach na Górnym Śląsku, z nadzwyczajnych kredytów dla zwalczania bezrobocia, 10.000 m. b. rur o średnicy 750 m/m za sumę 1.700.000 zł. Budowa ma być rozpoczęta w r. 1928, a koszt jej będzie wynosił 13.900.000 zł. i ma być pokryty z pożyczki na ten cel specjalnie zaciągniętej.

4. Wyzyskanie sił wodnych.

Rozpoczęte w r. 1921 roboty około zbiornika i zakładu wodno-elektrycznego na rzece Sole w Porąbce wykonywano w dalszym ciągu. Wobec szczupłości przeznaczonych na tę budowę kredytów budżetowych zasilano wydatnie fundusz budowy kredytami dla zwalczania bezrobocia, co umożliwiło zatrudnienie znacznej rzeszy robotników, których ilość dosięgała w niektórych miesiącach liczby 400 ludzi dziennie.

Na cele tej budowy wydatkowano w r. 1926 — 625.000 zł. w r., 1927 — 905.000 zł.

Ponieważ Zakład w Porąbce ma być źródłem energji elektrycznej, która będzie oddawana za opłatą okolicznym miejscowościom dla celów oświetlenia, potrzeb przemysłowych i t. p., przeto zakład ten ma być postawiony, jako przedsiębiorstwo państwowe,

które zyskami oprocentuje i zamortyzuje koszty budowy. Ministerstwo Robót Publicznych zamierza w ciągu czterech lat następnych doprowadzić dzieło do końca przy pomocy pożyczki na ten cel zaciągniętej. Koszt robót, które pozostają jeszcze do wykonania, wynosi 16.500 000 zł.

Drugim zakładem tego rodzaju jest zamierzony zbiornik na Dunajcu w Rożnowie, dla którego dokonano w r. 1927 studjów w dolinie Dunajca.

5. Prace hydrograficzne.

Gospodarka wodna, jeżeli ma być racjonalna, musi być oparta na gruntownej znajomości stosunków wodnych. Zebranie potrzebnych w tym kierunku danych, uporządkowanie ich i ułożenie w całość jest przedmiotem prac hydrograficznych istniejącego przy Departamencie Wodnym Centralnego Biura Hydrograficznego.

Prace te prowadzone są głównie w trzech kierunkach: statystyki hydrograficznej, pomiarów i studjów hydrologicznych i badania sił wodnych.

Hydrografja statystyczna. Ilość istniejących stacyj wodowskazowych jest naogół wystarczająca dla oceny stosunków hydrologicznych sieci wód Polski i nie wymaga dalszego intensywniejszego powiększenia; w okresie sprawozdawczym wzrosła ona z 578 na 619, to jest o 31 stacyj.

Znacznego nakładu pracy wymagało odbudowanie stacyj zniszczonych, zwłaszcza podczas katastrofalnej powodzi 1927 r. w górskich dorzeczach Wisły, Dniestru i Prutu.

Wobec niedostatecznej ilości stacyj opadowych, należało koniecznie zwiększyć ilość stacyj, założonych i administrowanych przez służbę hydrograficzną Ministerstwa Robót Publicznych. Ilość ta wzrosła od 1926 r. ze 150 na 262 stacyj, a więc o 75%.

Z konieczności podjęto też oprócz lustracji własnych stacyj — także lustrację i uporządkowanie stacyj opadowych Państwowego Instytutu Meteorologicznego, w porozumieniu z tymże Instytutem.

Wyniki obserwacyj na stacjach są opracowywane i ogłaszano drukiem. W ciągu drugiej połowy 1926 r. oraz w roku 1927 opracowano i oddano do druku:

1) Rocznik hydrograf. dorzecza Dniepru za lata 1922/1923
2) ,, ,, ,, Wisły za rok 1924.
3) ,, ,, ,, Niemna za lata 1922/1923
4) ,, ,, ,, Odry za rok 1924.
5) ,, ,, ,, Dniestru w granicach b. zab. austr. za lata 1917/1918.
6) ,, ,, ,, Wisły za rok 1925.
7) Instrukcję dotyczącą pomiarów temperatury wód płynących.

Pomiary i studja hydrologiczne. W rozkładzie pomiarów objętości przepływu uwzględniona została przedewszystkiem potrzeba otrzymania podstaw opracowania, względnie uzupełnienia projektów z zakresu regulacyj rzek, budowy sztucznych dróg wodnych, meljoracyj i t. p.

Pomiary te mają pozatem na celu zebranie materjału, służącego dla charakterystyki trybu przepływu wód Polski w poszczególnych strefach geograficznych, przy pełnem uwzględnieniu zarówno praktycznej, jak i naukowej wagi tych badań.

W latach 1926 i 1927 partje pomiarowe wykonały ogółem 500 pomiarów objętości przepływu wraz z pomiarami niwelacyjnemi i zdjęciami sytuacyjnemi odnośnych odcinków rzek.

W maju 1926 przedstawiciele Centralnego Biura Hydrograficznego wzięli udział w I konferencji hydrologicznej państw bałtyckich w Rydze. W ciągu r. 1926 i 1927 C. B. H. uczestniczyło w pracach przygotowawczych, mających na celu udział Polski w sekcji hydrologicznej Międzynarodowej Unji Geodetyczno-Geofizycznej, w r. 1927

zaś także w rozpatrzeniu programu II Konferencji Hydrologicznej Państw Bałtyckich, mającej odbyć się w Tallinnie (Estonja) w lecie r. 1928.

Pozatem Centralne Biuro Hydrograficzne w porozumieniu z Delegatem Rządu w Międzynarodowej Radzie dla badań morza i zgodnie z wynikami odnośnej konferencji międzyministerjalnej, opracowało projekt założenia stacji mareograficznej w Gdyni, celem ustalenia poziomu morza polskiego, jako jednolitej podstawy dla prac geodetycznych Polski. Całkowite urządzenie tej stacji zakupiono już w Instytucie Talassograficznym w Helsingforsie i uzgodniono projekt z Ministerstwem Przemysłu i Handlu (Kierownictwo budowy portu w Gdyni).

Wreszcie celem uniezależnienia się od instytucyj zagranicznych i zaoszczędzenia w przyszłości kosztów przesyłki hydrometrów i ich tarowania (kalibrowania), przystąpiono do budowy własnej stacji tego rodzaju w Porcie Czerniakowskim w Warszawie. Budowa ta, prowadzona przez Biuro Hydrograficzne Dyrekcji Dróg Wodnych w Warszawie, znajduje się w końcowem stadjum.

Badania sił wodnych. Prace te, prowadzone w okresie 1926/1927 głównie w dorzeczu Sanu, dały następujące wyniki:

Ilość pomiarów hydrometrycznych	165
,, założonych względnie odbudowanych stacyj wodowskazowych	20
,, założonych względnie reaktywowanych stacyj opadowych	27
,, zlustrowanych stacyj wodowskazowych	18
,, ,, ,, opadowych	11
,, osadzonych reperów	36

Prócz tego zaniwelowano ślady katastrofalnej powodzi 1927 r. na Sanie od Sokolnik do Dynowa, oraz na Wiarze, Hoczewce i Osławie.

Materjały pomiarowe są opracowywane i ogłaszane drukiem. W r. 1927 wydane zostały ,,Wyniki pomiarów objętości przepływu w dorzeczu Dunajca". Praca ta podaje wyniki 467 pomiarów, z których 279 zostało wykonanych w ostatnich latach przez państwową służbę hydrograficzną.

Wydatki połączone z pracami hydrograficznemi wyniosły w okresie od 1. I. 1926 r. do 31. III. 1927 r. — 261.380 zł. od 31. III. 1927 r. po koniec r. 1927 — 234.335 zł.

Centralne Biuro Hydrograficzne prowadzi swe prace przy pomocy pięciu prowincjonalnych Biur Hydrograficznych, utworzonych dla poszczególnych okręgów wodnych (dorzeczy): i przy Dyrekcjach Dróg Wodnych w Warszawie i Wilnie, oraz przy Dyrekcjach Robót Publicznych w Krakowie, Lwowie, Łodzi (to ostatnie przeniesione w listopadzie 1927 r. z Poznania).

IV.

Budownictwo.

Organizacja. Działalność Ministerstwa Robót Publicznych w zakresie budownictwa koncentruje się w Departamencie budowlanym, złożonym z czterech wydziałów: 1) Nadzoru budowlanego, 2) Regulacji osiedli, 3) Budowy i utrzymania gmachów państwowych i 4) Zarządu gmachów państwowych.

Przy władzach II instancji, a więc przy urzędach wojewódzkich, czynne są w zakresie działalności wymienionych czterech wydziałów — Dyrekcje Robót Publicznych wzgl. Wydziały Robót Publicznych, w których dla spraw budowlanych istnieją specjalne oddziały architektoniczno-budowlane. W powiatach służbę budowlaną wykonywują jako organy władz I instancji: w województwach b. zaboru rosyjskiego — architekci powiatowi, przydzieleni do starostw, na terenie zaś województw w b. zaborach pruskim i austrjackim — odrębne urzędy budowlane.

Na terenie b. zaboru rosyjskiego nie wszystkie starostwa posiadają architektów powiatowych. Zazwyczaj jeden architekt pełni służbę w dwóch lub trzech, a niekiedy

nawet w czterech powiatach. Na obszarze ośmiu województw b. zaboru rosyjskiego (bez województwa wileńskiego) na 113 powiatów jest 45 architektów powiatowych. Niektórzy z nich, w większych okręgach, mają przydzielonych do pomocy techników budowlanych. W województwie wileńskiem na 8 powiatów przypada 7 urzędów inżynierów powiatowych, którzy jednak obok spraw architektoniczno-budowlanych prowadzą też gospodarkę drogową. W województwie poznańskiem na 38 powiatów jest 17 Inspekcyj Budowlanych, w województwie pomorskiem na 20 powiatów — 12 Urzędów Budownictwa Nadziemnego. W województwach b. zaboru austrjackiego istnieją tylko 3 odrębne zarządy architektoniczne-budowlane we Lwowie, w Przemyślu i w Krakowie.

Personel działu służby budowlanej w Okręgowych Dyrekcjach Robót Publicznych i w powiatach przedstawia się liczbowo, jak następuje:

	w r. 1925	w r. 1926	w r. 1927
II instancja (Dyr. Rob. Publ.)	140	137	122
I instancja (służba budowlana w powiatach)	232	219	199
Razem	372	356	321

Jak widać z powyższego zestawienia, została przeprowadzona w ciągu 1926 i 1927 roku znaczniejsza redukcja personelu w dziale budowlanym (przeszło 13%), a to dzięki usprawnieniu służby i bardziej celowemu podziałowi czynności, szczególnie w wykonywaniu nadzoru budowlanego w powiatach, który to nadzór stanowi zasadnicze zadanie urzędów budowlanych I instancji.

Obok nadzoru nad budownictwem prywatnem i komunalnem, należą do zadań Ministerstwa w zakresie ogólnej polityki budowlanej sprawy regulacji i zabudowania miast — oraz nadzór nad wykonaniem ustawy o rozbudowie miast, wsi i zdrojowisk.

W wykonaniu tych zadań, poza opracowaniem szeregu rozporządzeń, wymienionych w dziale prac legislacyjnych, dąży Ministerstwo do rozwoju budowlanego miast i do skierowania zarządów miejskich na drogę prac inwestycyjnych, przedewszystkiem kanalizacyjnych i wodociągowych. W stosunku do lat poprzednich zaznaczyły się ostatnie dwa lata znacznym postępem w tym względzie.

Regulacja miast i uzdrowisk. W okresie od maja 1926 roku dotychczas załatwiono uprawomocnienie szeregu planów zabudowy miast wojewódzkich b. zaboru rosyjskiego. Wymienione plany w wielu wypadkach dotyczyły gruntów państwowych, przeznaczonych pod zabudowę, między innemi, w Warszawie pola Bielańskiego, zachodniej połaci Żoliborza, nadto w Warszawie, w Brześciu n./B. i w Łucku niektórych gruntów pofortecznych. Przytem zdołano uzyskać najkorzystniejsze w danych warunkach rozplanowania i wyzyskanie terenów.

Pomimo nikłych środków finansowych Gdyni, podniesionej do godności miasta zaledwie przed półtora rokiem, został opracowany przez Ministerstwo Robót Publicznych plan zabudowy (regulacyjny) śródmieścia Gdyni, obejmujący obszar około 150 ha. Ministerstwo Robót Publicznych ma również stały udział w akcji rozbudowy miasta i portu.

Obecnie są opracowywane plany zabudowy sąsiednich terytorjów, w szczególności zaś Oksywji, Redłowa, jak również znacznych obszarów państwowych działów leśnych, które mają być wkrótce włączone do granic miasta Gdyni. Na pomiary Gdyni były udzielane subwencje z kredytów Ministerstwa; dotychczas przekazano na ten cel 39.200 zł.

Na pomiary miast wschodnich: Ostroga, Sarn, Horochowa, których budżety, z uwagi na małe rozwinięcie gospodarki miejskiej, nie są w stanie pokryć wydatków, związanych ze sporządzeniem planów zabudowy, asygnowało Ministerstwo Robót Publicznych 20,610 zł.

Okazano również pomoc Zakopanemu przez udzielenie subwencji na pomiary i plany regulacyjne Równi Krupowej oraz przez ustalenie organizacji prac regulacyjnych. Akcja pomieniona umożliwi przyspieszenie racjonalnej, a tak dotychczas zaniedbanej zabudowy Zakopanego.

Zajmowanie się sprawami planów zabudowy, a w pewnej mierze również planami pomiarowemi osiedli, nie może być oczywiście traktowane, jako cel sam w sobie, bowiem wiadomo, że plany zabudowy stanowią jedynie podłoże do racjonalnej rozbudowy miast, wiążąc się ściśle z zagadnieniem mieszkaniowem.

W powyższym kierunku osiągnięto następujące wyniki:

Opierając się na rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 22. IV. 1927 r. o rozbudowie miast (Dz. U. R. P. Nr. 42, poz. 372), opracowano i przedłożono do aprobaty Rady Ministrów szereg wniosków w przedmiocie odstąpienia gruntów państwowych na cele budowlano-mieszkaniowe, przyczem wnioski, dotyczące odstąpienia gruntów spółdzielniom oficerskim i urzędniczym w Poznaniu, Lwowie, Przemyślu i Krakowie oraz częściowo w Warszawie — uzyskały już prawomocność.

W związku z inwestycjami miejskiemi, urządzanemi w szeregu miast polskich, projektowane jest wprowadzenie przymusu kanalizacyjnego i wodociągowego w Piotrkowie, Radomiu, Lublinie, Częstochowie, Kielcach, Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej.

Projekt ten wiąże się ściśle z wykonywaniem nadzoru nad działalnością Tow. Ulen i Co, wypływającego z tytułu umów, zawartych pomiędzy pomienionem Towarzystwem a przytoczonemi gminami miejskiemi, w przedmiocie inwestycyj miejskich, jak kanalizacji, wodociągów, rzeźni centralnych etc. Przeprowadzone kontrole komisyjne wykazały naogół prawidłowe prowadzenie i wykonywanie robót inwestycyjnych.

Pragnąc przyjść z pomocą miastom w województwach wschodnich w przeprowadzeniu wspomnianych inwestycyj — Ministerstwo zarządziło fachowe zbadanie warunków budowy kanalizacji spławnej i wodociągu w Brześciu n/B., Kobryniu, Prużanach i Kowlu. Wkrótce rozpoczęte będą prace związane z zaprowadzeniem wodociągów w Brześciu n/B., Pińsku i Kowlu przy poparciu Ministerstwa Robót Publicznych.

Pozatem jednem z głównych dążeń Ministerstwa jest stworzenie odpowiednich warunków dla szerokiego rozwoju budownictwa w rozmiarach, jakich wymaga nieopanowany dotąd głód mieszkaniowy; do tych zaś warunków należy w pierwszym rzędzie potanienie kosztów budowy.

Do tego celu zmierza Ministerstwo przez spowodowanie obniżenia cen materjałów budowlanych, do czego prowadzić ma m. in. normalizacja zespołów budowlanych.

Dotychczas zostały już znormalizowane wymiary cegły, a badania co do normalizacji innych elementów są prowadzone w dalszym ciągu. Prace Komisji Ankietowej nad statystyką kosztów budowy zmierzają również do znalezienia sposobu potanienia tych kosztów.

W celu obniżenia kosztów budowy postanowiło dalej Ministerstwo Robót Publicznych opracować urzędową *analizę cen robót budowlanych* odpowiadającą stosunkom powojennym, a dla zebrania potrzebnych do tego danych zorganizowało prowadzenie budowy narazie jednego z większych objektów systemem gospodarczym. Aż do przeprowadzenia ściślejszych studjów co do analizy cen, wydało Ministerstwo Robót Publicznych tymczasowe zarządzenia stosowania nowych cenników opracowanych przez Magistrat m. st. Warszawy, a także niektórych innych przyjętych w świecie technicznym sposobów kosztorysowania z pominięciem przestarzałych i w wielu wypadkach krzywdzących dotąd Skarb Państwa analiz, stosowanych na terenach b. zaboru rosyjskiego.

Wobec coraz większego braku i podrażania materjałów budowlanych zwróciło się Ministerstwo Robót Publicznych na drogę badań *materjałów zastępczych*, które mogłyby znaleźć szerokie zastosowanie do budowy gmachów państwowych. Ponieważ materjały takie są na szeroką skalę wyrabiane i stosowane zagranicą, wysłało Ministerstwo Robót Publicznych tamże dla zbadania sprawy jednego ze swych fachowych urzędników i poddało obecnie wyniki tych badań dalszym badaniom naukowym oraz próbom fabrykacji tych materjałów z surowców krajowych.

Jednym z najpoważniejszych działów pracy Ministerstwa w zakresie budownictwa jest *budowa i utrzymanie gmachów państwowych*. Działalność w tym zakresie jest oczywiście ściśle zależna od wysokości przyznanych w budżecie kredytów. Należy tu zaznaczyć, iż Ministerstwo Robót Publicznych buduje i utrzymuje nietylko gmachy własne, lecz także gmachy wzgl. budynki wszystkich działów służby, z wyjątkiem budynków wojskowych, górniczych i kolejowych, a więc gmachy dla starostw, dla Izb Skarbowych, dla Straży Celnej i gmachy sądowe, wszelkie budynki szkolne, budowle na potrzeby monopolów spirytusowego i tytoniowego i t. d.

Kredyty na budowę przewidywane są w budżecie poszczególnych Ministerstw zależnie od przeznaczenia projektowanych budowli. Kredyty te są następnie przekazywane do dyspozycji Ministerstwa Robót Publicznych, które dalej przekazuje je stopniowo swoim organom wykonawczym, prowadzącym budowę, t. j. Okręgowym Dyrekcjom Robót Publicznych.

Potrzeby Polski w zakresie budownictwa państwowego są olbrzymie. Jednakowoż budżety z roku 1925 i 1926, układane z dążeniem osiągnięcia jak największych oszczędności, jak również budżet na rok 1927/28, opracowany z myślą o naprawie i uregulowaniu finansów Państwa, nie mogły zapewnić budownictwu państwowemu środków odpowiadających istotnym potrzebom.

Statystyka kosztów budowy (bez instalacji) przypadającej na 1 m³ budowli w gmachach państwowych.

L. p.	Średnio dla dzielnicy	1925 r.				1926 r.				1927 r.				U W A G I
		Nowe budowle												
		murowane			dr.	murowane			dr.	murowane			dr.	
		Monumen.	Typowe	Mieszkalne	Mieszkalne	Monumen.	Typowe	Mieszkalne	Mieszkalne	Monumen.	Typowe	Mieszkalne	Mieszkalne	
		Złotych				Złotych				Złotych				
1	M. st. Warszawa	43	40	36	28	45	40	36	36	48	43	40	38	Na instalację przeciętnie od 15 do 20% ogólnych kosztów
2	b. Kongresówki .	44	40	35	22	43	38	35	25	47	41	38	27	
3	Małopolski . . .	42	34	31	22	47	38	36	29	45	42	38	28	Murowane.
4	Woj. Wschodnich	48	41	40	29	47	40	38	28	48	42	38	28	Monumentalne budowle: Województwa, większe szkoły, Izby Skarbowe Dyrekcji Poczt i t. p. w wytworniejszem wykończeniu.
5	b. dz. Pruskiej .	36	32	28	19	43	35	30	21	45	42	33	30	Typowe budynki na potrzeby powiatowych Urzędów o skromniejszem wykończeniu. Mieszkalne budynki typu miejskiego wielomieszkaniowe o skromnem wykończeniu.
														Drewniane. Mieszkalne budynki jedno lub paro-mieszkaniowe b. skromne wykończenie.

Przeprowadzona stabilizacja waluty i znaczna poprawa finansów Państwa pozwala wnioskować, iż rok 1927 był rokiem przesileniowym i że w następnych latach możliwe będzie podjęcie akcji budowlanej na szerszą skalę. Projekt budżetu na rok 1928/29 przewiduje już znaczniejsze powiększenie kredytów na budownictwo państwowe, w miarę zaś rozporządzalnych środków będzie Ministerstwo stopniowo zwiększało działalność swoją w tej dziedzinie.

Opracowany już najniezbędniejszy program budowlany na okres kilkoletni przewiduje ogólne wydatki na cele budownictwa państwowego około 300 miljonów złotych. Aby przygotować materjał do tej pomyślanej na szerszą skalę akcji budowlanej, Ministerstwo już obecnie podjęło cały szereg prac architektonicznych, polegających na sporządzaniu programów budowy, szkiców i projektów.

Co do samej budowy i utrzymania gmachów państwowych należy zauważyć, że wskrzeszone Państwo Polskie odziedziczyło po rządach zaborczych w niektórych dzielnicach zbyt mało objektów państwowych, nadających się na pomieszczenie urzędów i nie stojących w żadnym stosunku do potrzeb powstających instytucyj państwowych, zwłaszcza zaś szkół. Wiele z tych odziedziczonych objektów zostało działaniami wojennemi zupełnie zniszczonych lub doprowadzonych do stanu wykluczającego możność użytkowania.

Pierwszem przeto zadaniem było utrzymać stan posiadania, t. j. remontować objekty istniejące.

Poza licznemi remontami zmuszone było Ministerstwo Robót Publicznych do budowy gmachów nowych na potrzeby wszystkich resortów tak w stolicy, jak i w miastach wojewódzkich i powiatowych, a nadto zmuszone było rozwinąć akcję budowlaną w województwach wschodnich celem dostarczenia lokali dla mieszkań urzędniczych i dla instytucyj państwowych, jako na terenach, które najwięcej ucierpiały skutkiem działań wojennych, a zatem gdzie uzyskanie tych lokalów inną drogą nie było możliwe.

Równocześnie prowadziło Ministerstwo Robót Publicznych na tych terenach b. ożywioną akcję budowy pomieszczeń dla Korpusu Ochrony Pogranicza.

Jakkolwiek wytyczną Ministerstwa Robót Publicznych w ostatnim okresie działalności było, wbrew poprzedniej tendencji wykonywania nowych budynków ponad siłę finansową Państwa, przedewszystkiem wykańczać budowle rozpoczęte, celem uchronienia ich od zniszczenia, jakie powodują przerwy w budowie, mimo to wszczęto realizację oddawna zamierzonych i ciągle odkładanych bardzo ważnych i pilnych zamierzeń, jak budowa gmachu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, niezbędnego do zjednoczenia licznych jego działów, rozrzuconych po całem mieście i zajmujących lokale prywatne. Gmach ten kosztować ma 2.500.000 do 3.000.000 zł. Przystąpiono również do budowy wielkiego gmachu mieszkalnego dla urzędników przy ul. Topolowej, obliczonego na 1.650.000 zł., z czego na rok 1927 przypada 400.000 zł. Projektuje się budowa gmachu dla Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej; wprowadzono na realne tory porzuconą w latach poprzednich sprawę budowy gmachu Ministerstwa Robót Publicznych. Budowa Banku Rolnego jest w całej pełni, a w najbliższym czasie przystąpi się do budowy Banku Gospodarstwa Krajowego.

Szczególną uwagę zwróciło Ministerstwo Robót Publicznych na odpowiednie wykończenie budowy domów Korpusu Ochrony Pogranicza w województwach wschodnich oraz należyty odbiór już wykończonych budowli, ogólny koszt których wynosił dotychczas 26.588.000 zł., oprócz pozostających do uregulowania zaległych należytości przedsiębiorców oraz potrzebnych sum na wykończenie całokształtu zamierzonych robót.

Oprócz budowli przewidzianych budżetem własnym i innych resortów, wyzyskało Ministerstwo Robót Publicznych w sposób możliwie celowy państwową akcję dla

złagodzenia klęski bezrobocia, zatrudniając bezrobotnych przy budowie gmachów państwowych i rozwijając akcję budowlaną przy szczególniej pilnych budowlach w większej mierze.

W ten sposób zostało w okresie omawianym ukończonych 10 objektów, z których jako najważniejsze wymienić należy: pawilon Szkoły Technicznej w Wilnie, Laboratorjum Maszynowe przy Politechnice Lwowskiej, Seminarjum Nauczycielskie w Zgierzu, Starostwo w Śniatynie, domy urzędnicze w Kostopolu, Bracławiu i Głębokiem. Pozostawało w budowie pozatem 38 objektów, z których najważniejsze: Szkoła Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Gimnazjum VIII i Klinika Neurologiczna we Lwowie, Akademja Górnicza w Krakowie, gmach Województwa Śląskiego w Katowicach i gmach Chemji Uniwersytetu w Poznaniu oraz subwencjonowane przez M. R. P. pałac Staszica i Instytut Radowy w Warszawie.

Nadto zostało rozpoczętych 5 objektów, a mianowicie: przebudowa 3-ch starostw (Rawa Mazowiecka, Sierpc i Mińsk Mazowiecki), gmach Państwowego Urzędu Pośrednictwa Pracy w Lublinie i gimnazjum w Pabjanicach.

W zakresie *Zarządów gmachów i placów państwowych* dokonano od maja 1926 r. następujących ważniejszych prac:

1) Zmieniono zasadniczo praktykowane uprzednio oddawanie nieruchomości państwowych w bezpłatne, względnie ulgowe użytkowanie instytucjom społecznym przez zupełne zniesienie takiego użytkowania i wprowadzono zasadę oprocentowania wszelkich nieruchomości państwowych, opartego na zasadach gospodarki handlowej, zabezpieczającej Skarbowi Państwa należne dochody.

Wprowadzenie powyższej zasady nie wyklucza możliwości uwzględnienia w wyjątkowych wypadkach szczególnie zasłużonych względem Państwa instytucyj bez naruszenia podstaw właściwego oprocentowania użytkowanych przez nie nieruchomości państwowych, drogą pokrywania różnic czynszowych z udzielonych specjalnie na ten cel subsydjów przez zainteresowane Ministerstwa.

2) Wydano zarządzenia do zabezpieczenia Skarbu Państwa przed ewentualnemi stratami przy oddawaniu w długoterminową dzierżawę nieruchomości państwowych przez określenie w odnośnych umowach czynszów w wysokości odpowiadającej należytemu oprocentowaniu przedmiotu dzierżawy.

3) Zakończono przeprowadzenie inwentaryzacji wszystkich nieruchomości państwowych, znajdujących się pod zarządem Ministerstwa Robót Publicznych. Wyniki tej inwentaryzacji przedstawione są w dołączonem zestawieniu.

V.

Odbudowa kraju.

W okresie od maja 1926 r. do końca 1927 r. przywiązywało Ministerstwo Robót Publicznych wielką wagę do przyśpieszenia odbudowy kraju. Od początku Odrodzenia Polski do roku 1924 prowadziło Państwo akcję odbudowy głównie przez udzielanie wydatnej pomocy w materjałach budowlanych. W roku 1924 weszła w życie nowa ustawa o odbudowie z 6. V. 1924 (Dz. U. R. P. Nr. 49, poz. 492), ustalająca dalszą pomoc na odbudowę w formie pożyczek gotówkowych i w materjałach drzewnych. Pomimo tej ustawy i zabezpieczenia kredytu na powyższy cel ustawą z 6. VII. 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 87, poz. 676) przybrała odbudowa z końcem 1925 r. charakter likwidacji, bowiem, fundusze z daniny leśnej, przeznaczone w myśl powołanej ustawy na odbudowę — użyło w latach 1924—1926 Ministerstwo Skarbu na inne cele, pozbawiając w ten sposób sze-

rokie masy najbiedniejszej bezdomnej ludności pomocy niezbędnej na uruchomienie odbudowy i gospodarstwa.

Do odbudowy pozostało w tym czasie około 400.000 budynków, przyczem około 80.000 najbiedniejszych rodzin było jeszcze bez dachu nad głową. Stan ten w wysokim stopniu obciążał gospodarczo Państwo, bowiem bezdomni obywatele, wobec zniszczonych warsztatów pracy nie mogli dać Państwu tych danin, jakie wnosiły gospodarstwa normalnie pracujące. Z drugiej strony bezdomni ci byli narażeni na nędzę i w największym stopniu niehigjeniczne warunki bytu, podczas gdy przed wojną byli elementem gospodarczo produkcyjnym.

Przywiązując wielką wagę do gospodarczej odbudowy Polski, podjęło Ministerstwo od maja 1926 r. starania, by charakter likwidacyjny odbudowy zmienić i pozytywnie pracować w tym dziale. W pierwszym rzędzie postarało się Ministerstwo o zabezpieczenie kredytów na cele odbudowy w wysokości 11.500.000 zł. z daniny leśnej, której wpływy używane były dotąd na inne cele. Równocześnie poczyniono starania, aby z lasów państwowych drzewo na odbudowę intensywnie wydawano. Doprowadzono do tego, że w roku bieżącym kredyt na odbudowę wynosił 20.500.000 zł., a dodając do tego wartość drzewa wydanego poszkodowanym z lasów państwowych i z daniny z lasów prywatnych łącznie w sumie 3.500.000 zł., to ogólna kwota przeznaczona w bieżącym roku na odbudowę wyniesie 24.000.000 zł. Z kredytu tego udzielono już poszkodowanym do grudnia br. pożyczek w łącznej ilości 17.000.000 zł. czyli pozostaje do użycia kredyt 7.000.000 zł. i drzewo, które będzie jeszcze rozdane.

Nadto zabezpieczono ustawą o rozbudowie miast z 1927 r. 20.000.000 zł. dla miast zniszczonych przez wypadki wojenne, a specjalnie potrzebujących pomocy kredytowej.

Cyfry powyższe wykazują, jak wielką pomoc udzielono w okresie sprawozdawczym na cele odbudowy kraju, podczas gdy w poprzednim okresie, t. j. w latach 1924 — 1926, przeznaczono łącznie na odbudowę zaledwie 17.000.000 zł., z czego prawie połowa pozostała niezużytkowana w Państwowym Banku Rolnym tak, że do rąk poszkodowanych dostało się zaledwie 9.000.000 zł. Pozatem uruchomiło Ministerstwo Robót Publicznych w okresie sprawozdawczym Wojewódzkie Komisje Odbudowy za zasadzie art. 11 ustawy z 6. V. 1924 r., które umarzają pożyczki na odbudowę.

Szczególniejszą pieczą otoczyło Ministerstwo Robót Publicznych odbudowę 7 województw wschodnich, przeznaczając na nie 75% kredytu w gotówce i drzewie.

Intensywna akcja odbudowy, wzmożona akcja budowlana w miastach, niewspółmierna produkcja cegły do ruchu budowlanego, brak w niektórych powiatach budulca, spowodowały akcję budownictwa z materjałów zastępczych; obecnie około 100 domów z materjałów zastępczych jest już w budowie z kredytów państwowych.

Nadto prowadzone są badania w chemicznym instytucie badawczym nad stworzeniem odpowiedniego materjału zastępczego na wzór stosowanego w Austrji heraklitu, by w ten sposób zapobiec głodowi materjałów budowlanych w miastach i przyśpieszyć budowę kolonij podmiejskich.

Administrację pomocy na odbudowę prowadzi w Ministerstwie Robót Publicznych Wydział Nadzoru budowlanego w Departamencie budowlanym. Urzędy Wojewódzkie i Starostwa mają przydzielony dla spraw odbudowy i dla wymiaru daniny lasowej odpowiedni personel urzędniczy w liczbie 74 pracowników na całe Państwo. Mimo rozszerzenia akcji odbudowy w roku 1927 w stosunku do lat poprzednich, został personel administracyjny znacznie zredukowany (w roku 1925 było 128 pracowników, w roku 1926 — 127 pracowników).

Zestawienie inwentaryzacyjne na obszar całej Rzeczypospolitej (z wyłączeniem woj. śląskiego).

Województwo	Ilość nieruchomości zabudowań	Budynki murowane			Budynki drewniane			Place zabudowane		Place niezabudowane			Ogólna wartość nieruchomości
		Ilość budynków	Kubatura w metrach sześciennych	Wartość w złotych	Ilość budynków	Kubatura w metrach sześciennych	Wartość w złotych	Powierzchn. w metrach kwadratow.	Wartość w złotych	Ilość placów	Powierzchn. w metrach kwadratow.	Wartość w złotych	
Białostockie	180	431	819.725	11.119.079	310	184.231	747.743	1.441.517	5.071.432	7	105.102	545.289	17.483.544
Kieleckie .	189	515	1.019.330	17.271.684	231	58.498	423.600	1.690.874	5.018.125	33	698.888	768.358	23.481.767
Krakowskie	158	477	2.560.626	53.332.314	146	88.568	375.076	4.109.198	30.920.122	42	369.001	2.510.466	87.137.977
Łódzkie . .	141	496	976.327	16.384.138	157	zal. do mur.	zal. do mur.	1.895.810	1.918.487	10	218.195	102.696	18.405.321
Lubelskie .	247	578	1.574.545	20.625.536	491	265.064	1.116.230	2.882.294	7.177.058	13	75.246	101.838	29.021.662
Lwowskie .	159	307	3.525.688	59.656.005	82	64.130	630.629	8.342.632	67.417.423	30	191.765	1.995.386	129.699.442
Poleskie . .	168	219	208.554	4.700.509	358	244.243	1.808.825	2.489.497	196.321	14	2.857.717	5.744.130	12.449.785
Nowogródzkie . . .	53	89	225.040	5.802.105	117	43.296	748.247	1.707.758	495.718	6	3.017.267	1.112.807	8.158.877
Pomorskie .	322	792	1.251.226	24.198.914	26	1.899	22.366	1.460.787	3.686.806	3	22.845	2.720	27.910.806
Poznańskie.	757	1.600	3.140.025	84.304.861	—	—	—	6.918.094	18.260.815	12	454.546	8.537.204	111.102.880
Stanisławowskie .	69	107	479.605	9.288.050	39	13.266	89.740	367.384	1.093.580	37	327.798	143.407	10.614.777
Tarnopolskie . .	65	80	345.224	5.686.682	17	3.597	26.140	309.740	1.187.187	51	346.527	207.646	7.107.655
M-sto Warszawa . .	99	199	2.855.911	83.134.142	14	68.976	1.305.480	1.865.155	93.739.648	10	320.258	6.768.736	184.948.006
Warszawskie . .	184	470	846.910	17.237.483	326	92.993	1.851.166	4.522.047	7.349.533	6	121.344	465.413	26.903.595
Wileńskie .	205	309	1.047.782	33.564.564	350	124.056	2.863.365	1.669.444	16.074.752	588	1.414.761	923.817	52.426.497
Wołyńskie .	60	135	483.934	9.345.150	67	27.636	6.500	825.384	3.232.750	nie pod.	3.808.428	7.599.300	20.183.700
Razem .	3.056	6.804	21.370.452	455.652.216	2.731	1.280.453	12.015.107	42.477.615	261.839.457	862	14.349.688	37.529.212	767.036.292

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

VI.

Drogi i mosty.

Pod względem długości sieci komunikacji kołowej jest Polska krajem jednym z najuboższych w Europie.

Według stanu z początku roku 1926 ogólna długość dróg bitych i gruntowych wynosi:

Drogi bite:	państwowe	13.061 km
,, ,,	samorządowe (wraz z gminnemi) . . .	31.050 ,,
	Razem dróg bitych:	44.117 km
Drogi gruntowe:	państwowe	4.337 km
,, ,,	samorządowe (bez gminnych) . . .	22.583 ,,
	Razem dróg gruntowych: . .	26.920 km

Najważniejsze znaczenie gospodarcze mają oczywiście drogi bite, jak zaś przedstawia się sieć tych dróg w stosunku do obszaru Rzeczypospolitej, wynoszącego 388.328 km kwadratowych, wykazuje następujące zestawienie:

Na 100 km² powierzchni kraju przypada dróg bitych:

w województwach	zachodnich	29 km
,, ,,	południowych	26 ,,
,, ,,	środkowych	8,4 ,,
,, ,,	wschodnich	1,7 ,,
w województwie	wileńskiem zaledwie	0,7 ,,

Dla uwydatnienia wymowy tych cyfr wystarczy wskazać na długość sieci drogowych na zachodzie Europy: Francja posiada na 100 km² — aż 104 km dróg bitych, Anglja — 81, Belgja 78, Niemcy 48.

Przytoczone cyfry, a zwłaszcza owe 1,7 km i 0,7 km dróg bitych na 100 km² obszaru w województwach wschodnich — mówią jasno o rozmiarach potrzeb Polski w kierunku rozszerzenia sieci dróg komunikacji kołowej.

Pozatem stan większości dróg istniejących też nie jest zadowalający i będzie wymagał w ciągu szeregu lat znacznego nakładu kosztów i pracy. Poważną pozycję w liczbie potrzeb komunikacyjnych stanowi też budowa nowych, względnie przebudowa istniejących mostów, zwłaszcza wobec zniszczeń wojennych, które dotychczas nie zostały całkowicie wyrównane.

To też zadania Ministerstwa Robót Publicznych w zakresie gospodarki drogowej są bardzo rozległe.

Zadania te, ograniczone do najpilniejszych, wyrażają się w streszczeniu w następujących wytycznych:

a) Uporządkowanie istniejącej sieci dróg z twardą nawierzchnią przez możliwie rychłe w ciągu kilku lat: 1) odbudowanie zniszczonych odcinków, 2) przebudowanie nawierzchni odcinków dróg pod większemi miastami, na których odbywa się intensywny ruch podmiejski, na nawierzchnie przystosowane do takiego ruchu, 3) przystosowanie nawierzchni dróg na odcinkach, na których odbywa się ruch samochodowy, do wymagań takiego ruchu.

b) Rozszerzenie sieci dróg z twardą nawierzchnią, a przedewszystkiem pobudowanie sieci państwowych dróg bitych we wschodnich częściach Rzeczypospolitej (około 4.300 km), co należy uważać za sprawę szczególnie ważną i pilną ze względów ekonomicznych, administracyjnych, ze względów na obronę Państwa, oraz ze względów politycznych.

c) Ulepszenie stanu dróg gruntowych przez zastosowanie racjonalnych metod ich utrzymywania.

d) Przystąpienie do przebudowy mostów o charakterze prowizorycznym na mosty stałe według programu i kolejności zgóry ustalonej.

e) Wprowadzenie nowoczesnych metod i systemu w budowie ulic i placów miejskich i pobudzenie działalności miast w kierunku systematycznego uporządkowania placów i ulic miejskich.

f) Uruchomienie kamieniołomów, produkujących wyborowe gatunki materjałów do budowy i utrzymania dróg, a w szczególności kostki brukowej.

Urzeczywistnienie streszczonego powyżej ogólnego programu, zapoczątkowane już w roku 1926, będzie oczywiście wymagało dłuższego czasu i może nastąpić stopniowo w miarę możności finansowych Państwa i samorządów, oraz w miarę postępów w doskonaleniu gospodarki drogowej.

Już jednak ostatni okres półtoraroczny uwidocznił w gospodarce drogowej znaczny postęp w stosunku do lat poprzednich, a ogólna linja tej gospodarki znalazła swoje konsekwentne odbicie *w wysokości kredytów* przeznaczonych przez Rząd *na cele drogowe.*

Ze względów trudności finansowych, w jakich znajduje się Państwo, wzrost sum przeznaczonych w budżecie Ministerstwa Robót Publicznych na cele drogowe jest wprawdzie powolny, ale stały. Wykazuje to następujące zestawienie:

Wydatki na cele drogowe.

	1925	1. I. 1926- 1. IV. 1927 r.	1. IV. 1927- 1. IV. 1928 r.
Wydatki zwyczajne	24.616.277 zł.	28.953.750 zł.	31.835.660 zł.
Wydatki nadzwyczajne	3.143.830 zł.	2.275.000 zł.	6.470.530 zł.
Razem	27.760.107 zł.	31.228.750 zł.	38.306.190 zł.

Spodziewana wysokość kredytu na cele drogowe w przyszłym okresie budżetowym 1928/1929 będzie przypuszczalnie o 50% większa, niż w okresie bieżącym, co pozwoli na zwiększenie rozmiaru robót i szybsze urzeczywistnienie wytkniętego programu. Mniej więcej w tym samym stosunku rosną w ostatnich latach wydatki samorządów na cele drogowe.

Zwrócić należy uwagę, że wzrost wydatków samorządów na cele drogowe nie jest równomierny w całej Rzeczypospolitej: pod tym względem województwa środkowe, jak warszawskie, łódzkie, kieleckie i lubelskie, przodują.

W szczególności podkreślić należy ożywioną działalność samorządów w dziedzinie gospodarki drogowej w województwie lubelskiem.

Wykazane powyżej kwoty kredytów przedstawiają w przeszło 90% wydatki na drogi państwowe. Drogi samorządowe są utrzymywane przez związki komunalne z własnych funduszów, jednak Państwo w miarę możności pomaga samorządom, udzielając zapomóg i pożyczek na utrzymanie, budowę i przebudowę dróg i mostów samorządowych. Na te cele Ministerstwo corocznie przewiduje w budżecie wydatków drogowych odpowiednie kwoty. I w tej dziedzinie nastąpiła ostatnio znaczna poprawa, dzięki czemu samorządy korzystają z coraz wydatniejszej pomocy i mogą w szerszym zakresie rozwijać działalność w gospodarce drogowej.

W ciągu ostatnich trzech lat kredyty na zapomogi i pożyczki dla samorządów wynosiły:

w roku 1925 . . . . . 878.000 zł.
w r. 1926 i I kwartale 1927 . . . . . 2.483.000 zł.
od 1. IV. 1927 do 31. III. 1928 . . . . . 3.325.000 zł.

W dotychczasowych budżetach, układanych z myślą o oszczędności i naprawie finansów, znaczną część ogólnych wydatków na drogi państwowe wynoszą koszta utrzymania i naprawy dróg istniejących, jednak w miarę wzrostu kwot budżetowych są stale i konsekwentnie przewidywane coraz większe kredyty na *budowę nowych dróg państwowych*. W ostatniem trzyleciu kredyty te wynosiły:

W okresie budż. 1. I. 25 — 1. I. 26 r. — 1.083.230 zł.
1. I. 26 — 1. IV. 27 r. — 1.250.000 zł.
1. IV. 27 — 1. IV. 28 r. — 3.500.000 zł.

Dzięki wybitnej poprawie w wysokości kredytów na budowę dróg państwowych, okazało się możliwem przyspieszenie połączenia Wilna drogą bitą z Grodnem; połączenie to, wymagające budowy około 120 km nowej drogi bitej w warunkach terenowych dość trudnych (w kilku miejscach przekroczenie błot o łącznej długości 4—5 kilometrów), będzie gotowe w końcu 1928 r. lub w połowie 1929 r. w zależności od warunków atmosferycznych, w jakich będzie prowadzona budowa w 1928 r.

Oprócz forsownych robót przy budowie drogi bitej Grodno—Wilno prowadzone są roboty przy budowie kilku innych dróg państwowych. Roboty te, w miarę uzyskiwania większych środków na budowę dróg, uruchomienia kamieniołomów i usprawnienia personelu, są stopniowo rozszerzane.

W trosce o *materjały do budowy dróg*, Ministerstwo Robót Publicznych rozpoczęło wstępne prace związane z uruchomieniem kamieniołomów produkujących *dobre* materjały, których brak już w ostatnich czasach dawał się odczuwać. W pierwszej linji nastąpi uruchomienie państwowych kamieniołomów bazaltowych w Podłużnem około st. Kostopol na Wołyniu, znaczne rozszerzenie kamieniołomów państwowych w Zagnańsku (kwarcyt) oraz zorganizowanie państwowo-samorządowych kamieniołomów w Czorsztynie (andezyt). Pozatem rozpoczęte są prace wstępne w celu pobudowania nowoczesnej klinkierni państwowej w województwie lubelskiem (w Izbicy) oraz powołania do życia państwowej wytwórni szkła wodnego stosowanego do nasycania wapieni, używanych do budowy dróg. Roboty budowlane przy wymienionych przedsięwzięciach rozpoczną się w lecie 1928 r. — Urzeczywistnienie tych zamierzeń stworzy regulator cen, które przy większem zapotrzebowaniu niewątpliwie miałyby dążności zwyżkowe.

Wreszcie wychodząc z założenia, że do robót drogowych należy przedewszystkiem używać materjałów krajowych, M. R. P. prowadzi badania, mające na celu możliwość zastosowania do robót drogowych krajowych asfaltów i smół, otrzymywanych z węgla kamiennego. W roku ubiegłym przeprowadzono już w szerszym zakresie próby zastosowania szkła płynnego do wapieni, które rokują dobre wyniki. Ze względu, że wiele okolic Rzeczypospolitej posiada wapienie, sprawa ta ma poważne znaczenie.

W dziale budownictwa mostowego rozpoczęto w r. 1926 stosować w dużym zakresie przebudowę mniejszych mostów i przepustów na mosty i przepusty żelazobetonowe.

Przy większych mostach, zamiast dotychczasowych mostów drewnianych o drewnianych filarach i przyczółkach i krótkich przęsłach, rozpoczęto budowę kratowych drewnianych systemu inż. Rechniewskiego i inż. Francosa, przeważnie na filarach i przyczółkach żelazobetonowych systemu Ster-Paszkowskiego lub Reymonda.

Z większych budujących się lub zbudowanych mostów drewnianych kratowych wymienić należy:

1) Most na Pilicy pod Spałą 5 × 24 m ukończony.
2) Most na Tyśmienicy pod Kockiem 5 × 30 m w budowie.
3) Most na Narwi pod Żółtkami 4 × 40 m w budowie.

4) Most na Niemnie pod Zelwianami 5 × 40 m w budowie.
5) Most na Niemnie pod Łunnem 354 m ukończony.
6) Most na Wilji pod Niemenczynem 4 × 26 m w budowie.
7) Most na Niemnie pod Szczorsami 260 m ukończony.

W okresie od maja 1926 r. zbudowano lub rozpoczęto budowę również kilku mostów kratowych żelaznych.

Ważniejsze z nich są:
1) Most na Nerze pod Rzgowem 26 m ukończony.
2) Most na Czarnej Przemszy pod Mysłowicami 30 m ukończony.
3) Odbudowa mostu na Sanie pod Radymnem (przęsło 68 m) ukończona.
4) Most na Dniestrze pod Rozwadowem 2 × 44 m w budowie.
5) Most na Dniestrze pod Uścieczkiem (3 × 40 + 100 m) w budowie.

Wreszcie z większych żelazobetonowych mostów należy wymienić:
1) Most na Białej pod Grybowem 36 m ukończony.
2) Most na Ropie pod Gorlicami 2 × 24 m w budowie.
3) Most na Wisłoku pod Rzeszowem 78 m w budowie.

Szkody powodziowe w 1927 r. — W jesieni roku 1927 powódź w województwach małopolskich spowodowała poważne straty w drogach i mostach, przerywając w bardzo wielu miejscach komunikację.

Niezwłoczny wyjazd Ministra Robót Publicznych do miejscowości, nawiedzonych przez powódź, wydane przez niego zarządzenia oraz natychmiast asygnowane kredyty na usunięcie szkód powodziowych spowodowały, że do robót renowacyjnych przystąpiono odrazu, wznowiono przerwaną komunikację i dano zarobek miejscowej ludności, zrujnowanej przez klęskę.

Wysokość kredytów powodziowych asygnowanych na roboty drogowe przedstawia się w sposób następujący:

Województwo	Drogi państwowe	Drogi samorząd.	Razem
Stanisławowskie	1.113.000	1.837.000	2.950.000
Lwowskie	515.000	1.085.000	1.600.000
Krakowskie	370.000	380.000	750.000
Tarnopolskie	150.000	50.000	200.000
Ogółem	2.148.000	3.352.000	5.500.000

Szybko dana pomoc ludności wywarła na nią duży wpływ moralny, paraliżując działalność czynników przeciwpaństwowych.

W podobny sposób oddziałała również doraźna pomoc Rządu dla ludności województwa nowogródzkiego w postaci kredytów w wysokości 250.000 zł., przeznaczonych na roboty drogowe na drogach samorządowych w miejscowościach zniszczonych przez huragan, jaki tam szalał w lecie 1927 r.

Komunikacja samochodowa. Sprawy ruchu kołowego na drogach publicznych, jako jeden z działów administracji drogowej, należą również do zakresu działania Ministerstwa Robót Publicznych.

W związku z ogólną poprawą życia gospodarczego daje się zauważyć także stała poprawa w stosunkach komunikacyjnych na drogach, a liczba pojazdów mechanicznych w Rzeczypospolitej znacznie w ostatnich latach wzrosła, jak wykazuje poniższe zestawienie.

Ilość samochodów.

Rok 1925		Rok 1926		Rok 1927	
państw.	pryw.	państw.	pryw.	państw.	pryw.
279	14.907	279	18.093	294	21.897
15.186		18.372		22.191	

Wliczono tu wszystkie pojazdy mechaniczne: samochody osobowe, ciężarowe i motocykle.

Za wzrostem liczby pojazdów mechanicznych rozpowszechnia się też coraz więcej regularna komunikacja samochodowa, o czem świadczy ilość wydanych koncesyj na ruch samochodowy na całem terytorjum Państwa (z wyjątkiem 4 województw małopolskich).

W r. 1926 wydano koncesyj ogółem 483.
W r. 1927 „ „ „ 545.

Projektowane rozporządzenie o ruchu autobusowym ureguluje sprawę tego ruchu w sposób jednolity na całem terytorjum Rzeczypospolitej.

Administracja. Wykonanie zadań gospodarki drogowej należy w Urzędach Wojewódzkich (II instancja) do Dyrekcyj Robót Publicznych (w województwach poznańskiem i pomorskiem — Wydział Robót Publicznych), które posiadają specjalne Oddziały Drogowe. W powiatach zaś administracja drogowa należy do Państwowych względnie t. zw. Powiatowych (samorządowych) Zarządów Drogowych. Państwowych Zarządów jest 53 (liczba niezmieniona od 1925 r.), powiatowych zaś 220 (w roku 1925 — 211). Tam, gdzie nie zostały utworzone odrębne Państwowe Zarządy Drogowe, — gospodarkę na drogach państwowych prowadzą na koszt Państwa samorządy, mając przydzielony państwowy personel techniczny i otrzymując na wydatki, związane z utrzymaniem dróg państwowych, odpowiednie dotacje.

Liczebność państwowego personelu drogowego (urzędników) nie uległa w ostatnich latach prawie żadnym zmianom i personel Okręgowych Dyrekcyj Robót Publicznych składał się w roku 1925 ze 112 urzędników, obecnie ze 120; w Zarządach Drogowych liczba urzędników pozostaje od roku 1925 niezmieniona i wynosi 252 osób.

Natomiast znaczna reducja zostanie przeprowadzona w personelu niższym, jakkolwiek zakres pracy nie zmniejszył się, a przeciwnie wzrósł w związku ze stałem zwiększaniem kredytów. Przeprowadzenie oszczędności stało się możliwe dzięki lepszej organizacji służby i lepszemu wyszkoleniu personelu. Porównanie liczebności niższej służby drogowej w latach 1925 i 1927 przedstawia następujące zestawienie:

Liczba pracowników drogowych (niższych funkcjon.).

	W roku 1925	W roku 1927
Drogomistrzowie	818	623
Maszyniści i szoferzy	326	231
Dróżnicy	6.265	5.747
Razem	7.409	6.601

W najbliższym czasie zamierza Ministerstwo Robót Publicznych przeprowadzić pewną reformę administracji drogowej, dostosowując ją do warunków i potrzeb obecnych, oraz do zadań, wynikających z programu działalności na przyszłość. W szczególności —

wobec mającego nastąpić skasowania Tymczasowego Wydziału Samorządowego we Lwowie — zamierzona jest reorganizacja administracji drogowej na terenie czterech województw południowych; odpowiedni projekt jest już w opracowaniu.

VII.

Sprawy elektryczne.

Wydział Elektryczny Ministerstwa Robót Publicznych ma za zadanie wykonywanie ustaw dotyczących elektryfikacji, a przedewszystkiem ustawy elektrycznej z dnia 21 marca 1922 roku.

W wykonaniu tych zadań Wydział opracowuje program elektryfikacji Państwa i załatwia sprawy: udzielania uprawnień rządowych na zakłady elektryczne i nadzoru nad niemi, ich budowy i uruchomienia, przepisów bezpieczeństwa urządzeń elektrycznych, taryf i komisyj rozjemczych z tem związanych, wreszcie prowadzi studja nad wyzyskaniem naturalnych źródeł energji i gospodarką energetyczną, zbiera i opracowuje dane o zapotrzebowaniu i produkcji energji elektrycznej.

Budżet Wydziału Elektrycznego pod poz. „Elektryfikacja“ za ostatnie 3 lata wynosił:

Lata	Dochody	Wydatki
	Zwrot wydatków od stron zainteresowanych i opłaty zakładów elektrycznych	Studja i projekty, współpraca z instytucjami naukowemi i opinjodawczemi, nadzór elektryczny i inne koszty zwrotne
1925	120.420 zł.	42.656 zł.
1926	148.000 zł.	136.000 zł.
1927/28	169.250 zł.	117.250 zł.

Pod względem administracyjnym prace Wydziału stale się rozwijają. Wyraz tego zewnętrzny znajdujemy w organizacji służby elektrycznej. Ilość pracowników wynosiła:

w końcu 1925 — 13 urzędników i 1 djetarjusz
„ 1926 — 18 „ i 3 djetarjuszy
„ 1927 — 21 „ i 3 „

Do roku 1927 wszystkie czynności należące do kompetencji władz II instancji (urzędów wojewódzkich) musiały być załatwiane przez urzędników Wydziału z powodu zbyt małej ilości spraw. W drugiej połowie roku 1926 czynności wzmogły się jednak do tego stopnia, że stało się koniecznością faktyczne stopniowe przekazywanie urzędom wojewódzkim tego wszystkiego, co w myśl obowiązujących ustaw należy do ich kompetencji. W ten sposób w roku 1927 przekazano nadzór nad wypełnianiem zobowiązań, przyjętych przez zakłady elektryczne, które otrzymały uprawnienia rządowe (koncesje), ośmiu urzędom wojewódzkim, przyczem w 3-ch urzędach utworzono specjalne referaty elektryczne. Te ostatnie, poza wymienionemi czynnościami nadzorczemi, załatwiają wszelkie sprawy natury administracyjno-elektrycznej i elektrotechnicznej dla innych wydziałów wojewódzkich.

Wyrazem wewnętrznego rozwoju prac Wydziału Elektrycznego są przedewszystkiem uprawnienia wydawane na budowę i eksploatację zakładów elektrycznych. — W roku 1924 wydano zaledwie 5 uprawnień, w latach następnych liczba tychże już znacznie wzrasta: w roku 1925 wydano 12 uprawnień, w roku 1926 — 16 i w roku 1927 do 1 listopada — 17 uprawnień, co razem wynosi już 50 uprawnień.

Jednocześnie wzrasta i sprawność Wydziału. Gdy w roku 1924 na prowadzenie formalności niezbędnych do wydania uprawnienia potrzeba było około $1^1/_2$ roku, obecnie ilość czasu zmniejszyła się do 4—6 miesięcy; dalsze skrócenie czasu zależy już od wyrobienia władz wojewódzkich, względnie od pogłębienia u ubiegających się o uprawnienia znajomości obowiązujących przepisów.

Udzielanie uprawnień należy do głównych czynności Wydziału Elektrycznego, gdyż tą drogą odbywa się kontrola nad racjonalną elektryfikacją kraju.

Dalszym wyrazem wewnętrznego rozwoju prac Wydziału Elektrycznego jest statystyka zakładów elektrycznych i prace techniczne.

Racjonalnej i pełnej statystyki zakładów elektrycznych dotąd jeszcze w Polsce nie mamy. — Bez takiej statystyki nietylko prace Wydziału muszą iść poomacku, lecz i należyty rozwój przemysłu elektrotechnicznego, jak budowa maszyn i przyrządów elektrycznych, nie jest możliwy. To też Wydział zorganizował w roku 1926 odpowiednią ankietę, a zebrany bardzo bogaty i wyczerpujący materjał został opracowany i przygotowany do druku.

By zobrazować ruch w elektryfikacji w obecnej chwili i postęp jej za rozpatrywany okres, należy zaznaczyć, że projektowane i budowane są u nas przeważnie pomniejsze zakłady lokalne. Tem niemniej mają one poważne znaczenie, będąc pionierami elektryfikacji, stwarzając nowe ośrodki zbytu energji i przygotowując grunt pod elektryfikację na szerszą skalę. W pojedyńczych wypadkach spotykamy się jednakże i z szerzej zakrojonemi planami elektryfikacyjnemi. Z większych prac, dokonanych przez ten przeciąg czasu, czy też będących w toku urzeczywistnienia, trzeba wspomnieć o zamierzonem już z dniem 1 lipca r. b. podjęciu zasilania portu w Gdyni przez elektrownię wodną w Gródku na Pomorzu i w związku z tem o budowie nowego zakładu wodno-elektrycznego w Zurze, który stanie się stałym dostawcą prądu dla portu w Gdyni, a tymczasem dostarczanie energji jest zabezpieczone przez współpracę elektrowni w Gródku z elektrownią cieplną w Grudziądzu.

Elektrownia w Gródku powiększyła się o nowy zespół turbinowo-elektryczny o mocy 2.000 KW i uzyskała uprawnienie rządowe na zasilanie Torunia. Toruń zaś podjął myśl zaopatrzenia ze swego zakładu elektrycznego części powiatów toruńskiego i nieszawskiego (Ciechocinek—Aleksandrów).

Stolica sąsiedniego województwa — Poznań, buduje nowy, duży (10.000 KW) zakład wytwórczy oraz sieci przesyłowe i rozdzielcze dla większego obszaru.

Na drugim, południowym krańcu Rzeczypospolitej T-wo „Verdatok" jest w trakcie zakończenia robót, związanych z elektryfikacją Jasielsko-Krośnieńskiego okręgu przemysłowego. Poważny obszar (3 powiaty), objęty przez uzyskane przez to Towarzystwo uprawnienie, ma być pokryty siecią o napięciu 35.000 woltów, którą będzie zasilała wybudowana w roku ubiegłym elektrownia na gazie ziemnym.

Towarzystwo „Premier" powiększyło swą elektrownię na gazie ziemnym w Tustanowicach o nowy zespół turbinowy i kotły, które to powiększenie jest w związku z rozwijającą się w Zagłębiu Borysławskiem działalnością „Podkarpackiego Towarzystwa Elektrycznego", które kupuje prąd hurtowo i rozdziela go między odbiorców.

Elektrownia Okręgowa Siersza Wodna w Zagłębiu Krakowskiem podwaja swój obszar, przez przyłączenie do niego m. Oświęcimia z okolicami.

W Zagłębiu Dąbrowskiem, z inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych, powstała spółka p. f. „Zrzeszenie elektrowni kopalnianych Zagłębia Dąbrowskiego", w którem odpowiednio do nazwy skupiło się kilka poważniejszych zakładów elektrycznych, dotychczas czynnych, jako elektrownie prywatne dla potrzeb kopalń, celem wyzyskania posiadanych rezerw i zawodowego zbytu energji, a tem samem — uporządkowania prymitywnej gospodarki elektrycznej w Zagłębiu Dąbrowskiem.

W sąsiedniem Zagłębiu Śląskiem, pomimo, że pod względem zastosowania elektryczności zajmuje ono jedno z pierwszych miejsc w Europie, elektryfikacja się rozwija w nader szybkiem tempie, głównie w związku z rozwojem Państwowej Fabryki Związków Azotowych w Chorzowie. Dość powiedzieć, że elektrownia okręgowa w Łaziskach Górnych powiększa swą moc o 60.000 KW i buduje 2 linje elektryczne do Chorzowa wraz ze stacjami transformatorów.

W Częstochowie ukończono budowę i uruchomiono nową elektrownię, sieć rozdzielczą w tem mieście oraz linję przesyłową o napięciu 35.000 woltów z Częstochowy do Radomska i sieć w Radomsku.

Powstała nowa elektrownia w Kielcach, a rozpoczęto budowę elektrowni miejskiej w Lublinie, sieci w Pabjanicach i okręgowej elektrowni we Włocławku, która ma objąć cały powiat włocławski.

Elektrownia Łódzka ustawiła nowe kotły i zespół turbinowy o mocy 20.000 KW.

Elektrownia Okręgowa w Pruszkowie pod Warszawą została powiększona o zespół turbinowo-elektryczny o mocy 8.000 KW i stopniowo obejmuje swą siecią całą położoną na lewym brzegu Wisły część powiatu warszawskiego oraz część powiatu błońskiego.

Poza wymienionemi poczynaniami elektryfikacyjnemi, jak wspomniano wyżej, był cały szereg przedsięwzięć drobniejszych, o czysto lokalnym charakterze, które, jako objaw rozwoju kultury miasteczek mają nie mniejsze znaczenie, niż zakłady wielkie.

W dziale prac technicznych należy rozróżnić 3 części: prace wykonywane przez Wydział pod egidą Ministerstwa Robót Publicznych i prace wykonywane przez istniejące przy Wydziale 2 komitety, elektrotechniczny i energetyczny, z któremi Wydział współpracuje i których prace popiera.

Prace techniczne, wykonywane przez Wydział, dotyczyły przedewszystkiem zbierania materjałów niezbędnych do opracowania programu elektryfikacji Państwa. — Materjały takie, dotyczące województw centralnych, zostały wydane drukiem w r. 1925, jako zeszyt III-ci „Elektryfikacji Polski", a przez rok 1926 i 1927 zebrano, opracowano i przygotowano do druku w roku 1928 takież materjały odnośnie do województwa śląskiego.

Pozatem wykonano 4 mapy „Źródeł Energji" w skali 1: 500.000, w toku opracowania znajdują się mapy produkcji i zapotrzebowania energji elektrycznej oraz zakładów elektrycznych i terenów koncesjonowanych. Wreszcie — zorganizowano tytułem próby dział pomiarów, przeznaczony do kontroli technicznej nad zakładami elektrycznemi.

Komitet Elektrotechniczny opracowuje przepisy i normy elektrotechniczne, współpracuje w tych sprawach i reprezentuje elektrotechnikę polską na terenie międzynarodowym. W skład Komitetu wchodzą delegaci urzędów państwowych, instytucyj i zrzeszeń prywatnych, tudzież specjaliści. Prace Komitetu są prowadzone obecnie w 19 komisjach. — W okresie sprawozdawczym zostało ogłoszonych drukiem 13 prac komisji.

Komitet brał udział w 2 kongresach: Międzynarodowej Komisji Elektrotechnicznej (C. E. I.): w Nowym Jorku w 1926 r., na którym polskie propozycje z dziedziny symboliki teletechnicznej zostały przyjęte za podstawę do dalszych prac, oraz w Bellagio 1927 r., gdzie Polski Komitet został powołany do czynnej współpracy w 3 komitetach technicznych. — Pozatem Komitet uczestniczył w Międzynarodowej Konferencji Wielkich Sieci Elektrycznych w Paryżu w 1927 roku. — Komitet pozostaje w stałych stosunkach ze wszystkiemi komitetami narodowemi C. E. I., a ostatnio nawiązał łączność z Międzynarodową Komisją Normalizacyjną, z którą wymienia wydawane normy.

Komitet Energetyczny został powołany do życia rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 2. VI. 1926 r. W ten sposób osiągnięto możność skoncentrowania usiłowań i pracy oddzielnych organizacyj nad racjonalizowaniem gospodarki energetycznej Państwa i nad inwentaryzowaniem zasobów energji, a jednocześnie utworzona została organizacja do współpracy na tem polu z pokrewnemi organizacjami zagranicą.

Komitet składa się z delegatów ministerstw i organizacyj zawodowych i naukowych, jak również wytwórców i odbiorców energji. Praca odbywa się obecnie w 5 komisjach, a mianowicie źródeł energji cieplnej (prócz nafty), wytwarzania i przetwarzania energji ropy naftowej i gazów ziemnych, wodnej, transportowej.

Jednem z pierwszych zadań komitetu było opracowanie inwentarza zasobów energetycznych Państwa. Praca ta, ujęta w 7 referatów i wydrukowana w języku angielskim i francuskim z barwną mapą, została zgłoszona na Pierwszą Wszechświatową Konferencję Energetyczną w Londynie. Praca ta, nieco uzupełniona, ukazała się również w języku polskim p. t. „Zasoby energji w Polsce i stan ich wyzyskania". W roku 1926 Komitet zgłosił na specjalnem posiedzeniu Wszechświatowej Konferencji Energetycznej w Bazylei referat p. t. „Projektowane kanały w Polsce pod względem komunikacyjnym i energetycznym". Obecnie Komitet przygotowuje na specjalny zjazd Wszechświatowej Konferencji Energetycznej w Londynie w r. 1928 szereg referatów poświęconych polskiemu węglowi, ropie i gazom ziemnym.

Nawewnątrz prace Komitetu poświęcone są szeregowi zagadnień, jak ustalenie własności węgla, wydobywanego w Polsce, opracowania metod technicznych badania węgla, koszty wytwarzania energji w przemyśle, badanie ilości i własności polskich torfów, racjonalizacja gospodarki cieplnej w przemyśle naftowym i gazoliniarniach, warunki najkorzystniejszego transportu pod względem energetycznym, opracowanie warunków technicznych przy zakupie i odbiorze kotłów i silników parowych i t. p.

Przy pomocy komisyj Komitet załatwia również bieżące sprawy, nadsyłane mu do zaopinjowania przez władze lub organizacje krajowe i zagraniczne.

Obydwa komitety czerpią środki materjalne z budżetu Ministerstwa Robót Publicznych i z subwencyj organizacyj przemysłowych.

VIII.

Pomiary kraju i granic.

Działalność istniejącego w Ministerstwie Robót Publicznych Wydziału Pomiarowego obejmuje następujące zadania:

1) Pomiary podstawowe, to jest te pomiary geodezyjne, na których opierają się w dalszym ciągu wszelkie pomiary szczegółowe oraz zdjęcia dla sporządzenia map katastralnych. Są to więc pomiary triangulacyjne, oparte na obserwacjach astronomicznych i kątowych, oraz pomiary niwelacji precyzyjnej celem oznaczenia poziomu odniesienia, związania poziomów mórz światowych pomiędzy sobą i wyznaczenia zasadniczych wysokości dla pomiarów rzek, kanałów, dróg, kolei żelaznych i t. p.

2) Zdjęcia szczegółowe, do których zalicza się: a) założenie na ziemiach polskich nowego katastru, służącego jako oparcie przy wymiarze podatku gruntowego i założeniu hipoteki majątkowej; b) pomiary miast celem sporządzenia dokładnych map, będących podstawą racjonalnej technicznej gospodarki miejskiej; c) pomiary granic państwowych i wreszcie d) pomiary topograficzne większych obszarów kraju w dużej podziałce dla celów zagospodarowania i urządzenia pewnych większych obszarów.

3) Strona administracyjno-prawna spraw pomiarowych, a więc nadzór nad czynnościami referatów pomiarowych przy województwach, nadzór nad czynnościami mierniczych przysięgłych, udział w komisjach egzaminacyjnych i dyscyplinarnych.

4) Konserwacja techniczna i ochrona znaków granicznych na granicach Państwa i udział we wszelkich pracach, związanych z utrzymaniem i odnowieniem granic państwowych, wreszcie uregulowanie stosunków administracyjnych i gospodarczych, jakie na skutek wyznaczenia granic powstały.

Przy Wydziale Pomiarowym istnieje bezpośrednio temu Wydziałowi podległe Biuro Triangulacyjne, ponadto dwa Kierownictwa Techniczne przy Komisjach granicznych: a) polsko-czeskosłowackiej, b) polsko-rumuńskiej. Od Wydziału bezpośrednio zależne: a) Kierownictwo pomiarów m. Krakowa od 1925 r., b) Kierownictwo pomiarów pobrzeża morskiego w Wejherowie od lipca 1927 r.

W służbie II instancji istnieją przy Okręgowych Dyrekcjach Robót Publicznych referaty pomiarowe z wyjątkiem 4-ch województw południowych, województwa lubelskiego i województw zachodnich.

Ilość pracowników działu pomiarów wynosiła:

w r. 1925 w Wydziale Pomiarowym — 7, w Biurze Triangulacyjnem — 17, w Komisji granicznej — 26;

w r. 1926 w Wydziale — 5, w Biurze Triangulacyjnem — 20, w Komisjach granicznych — 34;

w r. 1927 w Wydziale — 5, w Biurze Triangulacyjnem — 21, w komisji granicznej polsko-rumuńskiej — 21 (komisja graniczna polsko-czechosłowacka — w likwidacji).

Referaty pomiarowe przy Okręgowych Dyrekcjach Robót Publicznych zatrudniają po jednym urzędniku.

Czynności Wydziału Pomiarowego do roku 1926 obejmowały normalny bieg spraw administracyjnych oraz związanych z wytyczeniem granic państwowych polsko-rosyjskich i polsko-niemieckich. W roku 1926 i 1927 zaczyna się okres zwiększonej pracy w kierunku pomiarów podstawowych i stworzenie wytycznych przyszłego pomiaru Państwa, oraz pomiarów granic polsko-czechosłowackiej i polsko-rumuńskiej — co stało się możliwe dzięki znacznemu, w stosunku do lat poprzednich, powiększeniu kredytów na cele pomiarowe w budżecie 1927/28 r.

Kredyty te w ostatniem trzyleciu wynosiły:

w r. 1925 — 789.517 zł.
„ „ 1926 — 1.129.225 „
„ „ 1927/28 — 2.181.950 „

Obraz prac pomiarowych, wykonanych w okresie od maja 1926 r. do końca 1927 r., daje następujące wyszczególnienie ważniejszych czynności:

W dziale pomiarów podstawowych:

1) Wrysowano na podstawie katalogów b. państw zaborczych 2.000 punktów triangulacyjnych do map topograficznych 1: 100.000 (dwa albumy) (województwo poznańskie, pomorskie, kieleckie) z uwzględniemiem rzędów. (Ewidencja triangulacji b. państw zaborczych).

2) Opracowano i wydano instrukcję dla pomiaru podstawy (bazy) metodą Jäderina i projekt stabilizacji punktów końcowych podstawy.

3) Opracowano kameralnie projekt szczegółowy dla dalszych wywiadów w r. b. i podstawy (bazy) pod Pińskiem na obszarze około 100.000 km².

4) W dziale prac triangulacyjnych zbadano szczegółowym wywiadem teren na obszarze 45.000 km², przyczem ustalono 60 punktów dla triangulacji podstawowej na łańcuchach wzdłuż granicy wschodniej i w południku przechodzącym przez Warszawę.

Materjał wywiadowczy, zestawiony w dwu tomach i czterech teczkach, zawiera dane szczegółowe co do wysokości wież triangulacyjnych (wysokości celowych i sygnałów), opisy położenia ustalonych punktów, profile w kierunkach celowych, dane co do transportu i dostawy materjałów na budowę wież, panoramiczne szkice terenu, kierunki kątowe do punktów sąsiednich łańcucha i t. p.

5) Pomierzono podstawę pod Warszawą Ożarów—Błonie, jako główną bazę przyszłej triangulacji Państwa, o długości 15 kilometrów, z błędem nieprzekraczającym 15 milimetrów.

6) Ponadto w roku 1926 i 1927 wykończono w terenie wywiady triangulacyjne na całym obszarze Rzeczypospolitej około 400 punktów i przygotowano miejsca pod budowę sygnałów i stanowisk astronomicznych i geodezyjnych.

7) Pomierzono podstawę dla triangulacji i przyszłych pomiarów Polesia na wschód od Pińska, długości około 18 kilometrów, z błędem około 18 milimetrów.

8) Wybudowano szereg sygnałów sieci południka Morze Lodowate — Przylądek Dobrej Nadziei w tej części, która biegnie przez terytorjum Polski.

W dziale niwelacji precyzyjnej.

1) Opracowano instrukcję szczegółową dla wykonywania precyzyjnej niwelacji.

2) Dwie partje niwelacyjne wykonały niwelację precyzyjną na długości 120 km (Toruń—Włocławek, Warszawa—Wołomin); oprócz tego osadzono 140 reperów na długości około 280 km.

3) W roku 1926 i 1927 nawiązanie precyzyjnej niwelacji Warszawa—Toruń.

4) Przeprowadzono niwelację precyzyjną Sucha Hora—Zakopane—Czorsztyn—Nowy Sącz—Limanowa—Tymbark—Lubień (180 km).

5) Zapoczątkowano prace niwelacji precyzyjnej sieci Polesia.

W dziale pomiarów topograficznych wykonano w polu w 1926 r. na obszarze Zagłębia Dąbrowskiego 6 sekcyj planów topograficznych i następnie opracowano kameralnie cały zdjęty w roku 1925 i 1926 obszar (260 km²) z uwzględnieniem, oprócz szczegółowej topografji, nadań górniczych dla Ministerstwa Przemysłu i Handlu.

Obliczono i wyrównano siatkę triangulacyjną lokalną na obszarze Zagłębia Dąbrowskiego (4.000 km²) dla 194 punktów triangulacyjnych.

W roku 1926 i 1927 zapoczątkowano na większą skalę pomiary stereofotogrametryczne. Metoda ta stosowana w całym świecie, jako dająca przy zmniejszonej ilości czasu, pracy i kosztów te same wyniki dokładności, znalazła swe użycie przy wyznaczeniu i pomiarach granicy państwowej, w górskich okolicach i tam, gdzie pomiary bezpośrednie z powodu niedostępności terenu nie dały się zastosować. Przedewszystkiem w Tatrach metoda ta dała bardzo dobre i ekonomiczne rezultaty, rozszerzono więc teren zdjęcia i objęto pomiarami stereofotogrametrycznemi cały obszar Tatr, jako przyszły park natury i ochrony przyrody.

Obecnie pomiary w terenie zostały ukończone i odbywa się praca przy stereokartografie systemu Wildta nad sporządzeniem mapy w skali 1: 10.000.

Szczególniejszą uwagę zwróciło Ministerstwo na przyśpieszenie pomiarów granic polsko-czechosłowackiej i polsko-rumuńskiej.

Kierownictwo techniczne Komisji granicznej polsko-czechosłowackiej, z siedzibą w Nowym Sączu, rozpoczęło prace w roku 1921. We wrześniu roku 1927 pomiary (około 1.050 km) ukończono i sporządzono dla Rady Ambasadorów plany granicy państwowej polsko-czechosłowackiej. W październiku 1927 r. gotowy operat został oddany Radzie Ambasadorów w Paryżu.

Dążąc do jak najrychlejszego ustalenia i oznaczenia granic Państwa, przystąpiło Ministerstwo także do pomiarów granicy polsko-rumuńskiej.

Kierownictwo techniczne Komisji granicznej polsko-rumuńskiej, mające siedzibę w Śniatyniu, rozpoczęło swoje czynności we wrześniu 1926 r.

Prace pomiarowe dla ustalenia linji granicznej z opracowaniem operatu końcowego są obliczone na lat trzy, t. j. do końca roku budżetowego 1929.

W końcu nadmienić należy, że w lecie 1927 r. utworzone zostało Kierownictwo pomiarów pobrzeża morskiego w Wejherowie, którego zadaniem będzie przygotowanie planów szczegółowych dla gospodarki i planu zabudowania terenów przymorskich.

Wykazane powyżej prace kończą niemal zupełnie studjum przygotowawcze do dalszych prac w dziedzinie pomiarów państwowych.

W następnym okresie przystąpi Wydział Pomiarowy do zrealizowania przedewszystkiem sieci triangulacyjnej pierwszego i drugiego rzędu. W tym celu zakupiono już potrzebne ilości drzewa do budowy sygnałów i wież i wkrótce rozpoczną się pomiary.

To samo odnosi się do sieci niwelacyjnej, która stanowi jedną z najpilniejszych potrzeb Państwa. Specjalnie rok 1928 poświęcony zostanie niwelacji precyzyjnej Polesia w związku z projektem osuszenia bagien poleskich.

W dziale Pomiarów Topograficznych zajmie również pierwsze miejsce sprawa pomiarów Polesia, którą projektuje się rozwiązać metodą pomiarów aerofotograficznych (to jest z aeroplanów) z wyzyskaniem klisz w aerokartografie Huggershofa.

IX.

Turystyka.

Dla spraw turystyki istnieje w Ministerstwie Robót Publicznych osobny referat przy Departamencie Drogowym.

Prace tego referatu idą w kierunku tak działalności wewnętrznej (turystyka krajowa), jak i zewnętrznej (kontakt z zagranicą).

Działalność wewnętrzna w ciągu okresu od maja 1926 r. wyraziła się przedewszystkiem w podjęciu prac programowych przez wojewódzkie komisje turystyczne, zorganizowane na skutek inicjatywy Ministerstwa Robót Publicznych. Między innemi komisje te przyczyniły się do powstania szeregu towarzystw turystycznych lub krajoznawczych, jak np. w Tarnopolu, Łucku, — a dla skoordynowania działalności tych zrzeszeń został zorganizowany w Warszawie w kwietniu 1927 r. zjazd delegatów Polskich Towarzystw Turystycznych, Krajoznawczych i Narciarskich przy czynnym udziale referenta turystyki.

W r. 1926, w czasie targów wschodnich we Lwowie, referat turystyki urządził wystawę fotografji krajobrazu polskiego, następnie taką samą w Lublinie w jesieni 1926 r., w zimie 1926/27 — w Stanisławowie i kilku większych miastach wojew. stanisławowskiego, wreszcie w lipcu 1927 r. w Wilnie. W celu rozwoju turystyki krajowej, przy pomocy finansowej Ministerstwa Robót Publicznych powstały schroniska nad Świtezią, na Zaroślaku pod Howerlą, na Jalu w Gorganach, na Rownicy w Beskidach Śląskich.

W budowie znajdują się schroniska na Pilsku w Beskidach Zachodnich i przy Pięciu Stawach Polskich w Tatrach. Ministerstwo Robót Publicznych zapoczątkowało bądź zainicjowało szereg prac związanych z turystyką, jak budowę i znakowanie ścieżek w górach, przeprowadzenie ewidencji hoteli, badanie potrzeb hotelarstwa i t. d. Wymienić też należy udział w rajdach samochodowych przez wyznaczenie nagrody M. R. P.

Jedną z poważniejszych spraw, przeprowadzonych w zakresie turystyki wewnętrznej, była zorganizowana przez Ministerstwo ankieta w sprawie rozwoju polskiego wybrzeża morskiego; ankieta ta odbyła się 7, 8 i 9 paźdz. 1927 r. w Gdyni pod przewodnictwem p. Ministra J. Moraczewskiego i Podsekretarza Stanu K. Górskiego, przy udziale przedstawicieli kilkudziesięciu instytucyj rządowych, samorządowych i społecznych. Ankieta ta w nadzwyczaj dokładny sposób wyświetliła potrzeby polskiego wybrzeża morskiego i przyczyni się do rychłego uregulowania wielu kwestyj.

Działalność zewnętrzna Ministerstwa w zakresie turystyki polegała na zadzierzgnięciu ścisłego kontaktu z międzynarodowemi instytucjami turystycznemi przez delegowanie swoich przedstawicieli do „Conseil Central du Tourisme International“ w Paryżu.

W lipcu 1927 r. reprezentował Ministerstwo jego przedstawiciel Dr. M. Orłowicz na II Międzynarodowym kongresie Urzędów Turystycznych w Czechosłowacji, zaś we wrześniu i październiku 1927 r. na III Kongresie w Jugosławji.

W celu propagandy zagranicznej wydało Ministerstwo dwie publikacje w językach obcych: D-ra M. Orłowicza „Poland and its curiosities“ i tego autora „Guide illustré

de la Pologne", a pozatem — w październiku 1927 r. — wysłało eksponaty na Międzynarodową wystawę turystyczną w Chicago.

Jednym z ważniejszych wyników działalności zewnętrznej było też podpisanie w maju 1927 r. konwencji turystycznej z Czechosłowacją, przygotowanej i opracowanej przez referenta turystyki Dr. M. Orłowicza.

Referat turystyki zajmował się również z ramienia międzyministerjalnej komisji turystycznej oceną filmów propagandowych o Polsce i kwalifikował te filmy.

X.

Grobownictwo wojenne.

Akcję opieki nad grobami wojennemi, mającą na celu utrzymanie i pielęgnowanie mogił bohaterów walk o wolność oraz żołnierzy obcych narodowości, poległych w wojnie światowej i polsko-bolszewickiej, prowadzi Ministerstwo Robót Publicznych od roku 1923, przejąwszy sprawy grobownictwa wojennego od Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Pierwszem zadaniem było zebranie wiadomości o ogólnym stanie i ilości mogił wojennych, znajdujących się na obszarze Rzeczypospolitej oraz mogił żołnierzy polskich, pogrzebanych poza granicami kraju, jakoteż danych dotyczących ewidencji poległych i zmarłych skutkiem działań wojennych.

To też początkowa działalność Ministerstwa Robót Publicznych szła przedewszystkiem w kierunku zebrania i uporządkowania materjału ewidencyjnego żołnierzy poległych i mogił, skutkiem czego prace związane z uporządkowaniem cmentarzy wojennych w latach od 1923 do 1926 wykazały stosunkowo nieznaczne rezultaty. Aczkolwiek dotychczas nie zebrano całego materjału ewidencyjnego, jednak posiadanie obecnie kompletnej ewidencji ze 150 powiatów Rzeczypospolitej świadczy o znacznym postępie przeprowadzanych prac ewidencyjnych.

Ogólne tempo pracy w dziedzinie grobownictwa wojennego, zwłaszcza nad uporządkowaniem cmentarzy i mogił, zostało od roku 1926 znacznie wzmożone, szczególnie w roku 1927, dzięki wstawieniu do budżetu większych kredytów, aniżeli w latach poprzednich.

Kredyty te wynosiły:

	Na potrzeby grobownictwa wojennego	
	z czasów wojny światowej	z czasów wojny polsko-bolszewickiej
w r. 1925	116.000 zł.	39.150 zł.
,, ,, 1926	190.850 ,,	60.825 ,,
,, ,, 1927/8	350.000 ,,	62.000 ,,

Kredyty te są oczywiście zbyt drobne, aby mogły wystarczyć na wszystkie potrzeby, mimo to jednak dzięki oszczędnej gospodarce zdołano osiągnąć znaczny postęp.

Ogólne pojęcie o rodzaju i postępie prac, przedsiębranych przez Ministerstwo Robót Publicznych, w zakresie grobownictwa wojennego, daje poniższe zestawienie cyfrowe za okres od 15 maja 1926 r. do końca 1927 r.

1) Założono nowych cmentarzy 16
   Uporządkowano cmentarzy 668
   Ogrodzono cmentarzy 389
   Naprawiono ogrodzeń cmentarzy 945
2) Uporządkowano mogił:
   a) pojedyńczych 91.760
   b) masowych 7.519

3) Postawiono nowych krzyży 19.814
Naprawiono krzyży 9.412
4) Postawiono nagrobków betonowych 16.060
5) Postawiono nowych pomników 19
Wyremontowano 21
6) Ekshumowano: A. Mogił:
a) pojedyńczych 21.911
b) masowych 4.660
B. Zwłok 51.511

Ze szczupłych kredytów, jakiemi rozporządza Ministerstwo Robót Publicznych, na cele grobownictwa wojennego, udzielono subwencyj: na budowę kościołów pomników (kościoł w Kowlu, kościół i cmentarz wojenny w Maniewiczach w województwie wołyńskiem, na pomnik w Sołotwinie i Straży Mogił we Lwowie). — Pozatem Ministerstwo popiera poczynania osób prywatnych i stowarzyszeń w dziedzinie starań o repatrjację zwłok Polaków poległych na obczyźnie.

Niecierpiąca zwłoki jest obecnie sprawa uregulowania stosunku Państwa do właścicieli gruntów, zajętych pod cmentarze wojenne, tak przez okupantów, jak i przez władze polskie.

Po zebraniu materjału statystycznego i zapoznaniu się z ustawodawstwem państw obcych, Ministerstwo Robót Publicznych zamierza opracować i przedłożyć projekt ustawy, regulującej sprawę nadzoru państwowego.

Sprawami grobownictwa zajmuje się w Ministerstwie specjalny Oddział grobownictwa wojennego przy Departamencie budowlanym, a w województwach referaty grobownictwa wojennego przy Dyrekcjach Robót Publicznych.

Personel tego działu służby składa się w roku 1927/28 ogółem z 52 urzędników i 10 funkcjonarjuszów niższych. I tu zastosowano mimo zwiększenia pracy znaczne oszczędności, bowiem w roku 1925 personel grobownictwa składał się z 75 pracowników, a w roku 1926 z 73 pracowników.

XI.

Zwalczanie bezrobocia.

W chwili gdy bezrobocie osiągnęło największe natężenie, to jest z końcem zimy 1925/1926 r., Rada Ministrów uchwałą z 19 lutego 1926 r. ustanowiła Komitet, złożony z 7 Ministrów, t. j. Min. Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Pracy i Opieki Społecznej, Robót Publicznych, Komunikacji, Przemysłu i Handlu i Rolnictwa, pod przewodnictwem Ministra Pracy i Opieki Społecznej, celem przedstawienia wniosków co do środków złagodzenia tej klęski. Na podstawie wniosków tego Komitetu zdecydował się Rząd zwalczać bezrobocie zapomocą robót publicznych, prowadzonych przez Rząd i samorządy. — Kierownictwo akcji zlecono powyższemu Komitetowi jako instytucji stałej, przyczem przewodnictwo ze względu na charakter akcji przeszło na Ministra Robót Publicznych. Celem umożliwienia samorządom wykonania większych robót inwestycyjnych, zdecydował się Rząd udzielać im niskooprocentowanych pożyczek na przeciąg lat 3 z prawem prolongaty terminu. Środków na udzielanie pożyczek dostarczyło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, oddając do dyspozycji Komitetu część kredytów, przewidzianych w swoim budżecie, jako dopłaty do ubezpieczenia na wypadek bezrobocia.

Z tego źródła wydano do końca 1926 r. na pożyczki 23.783.000 zł. Z początkiem r. 1927 nastąpiła, w związku z przełożeniem początku roku budżetowego na 1 kwietnia, zmiana w dotychczasowym systemie o tyle, że odtąd środki na udzielanie pożyczek czerpał Komitet nie z kredytów Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, lecz z sum

obrotowych Ministerstwa Skarbu. — Z tego źródła wydano do końca czerwca 1927 r. na pożyczki 9.040.000 zł. W ciągu miesiąca czerwca zdecydował się Komitet na przeniesienie akcji pożyczkowej na teren bankowy i od 1 lipca począwszy uzyskiwał dla samorządów, starających się o fundusze na prowadzenie robót inwestycyjnych, pożyczki długoterminowe na 8% w Banku Gospodarstwa Krajowego. — Z tego źródła udzielono samorządom do końca listopada r. b. 9.580.000 zł. Zachęcając samorządy do przyjmowania powyższych pożyczek, zobowiązał się Rząd w wypadkach, zasługujących na uwzględnienie, udogodnić im warunki pożyczek przez udzielanie subwencyj z funduszów państwowych, wyrównywujących kurs emisyjny.

Niezależnie od powyższej akcji, zorganizowało Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej z wiosną 1927 r. osobny system pożyczkowy dla ułatwienia samorządom zatrudnienia bezrobotnych.

Środki na prowadzenie robót państwowych w rozmiarach, przekraczających budżety poszczególnych Ministerstw, czerpał Komitet z wprowadzonych specjalnie na ten cel dodatkowych opłat od biletów kolejowych i znaczków pocztowych. Ze źródła tego wydano do końca r. 1926 — 16.090.000 zł., w roku zaś 1927 13.210.000 zł. Prowadzenie tych robót zamierzone jest do końca marca 1928 r., to jest do chwili, kiedy rozpoczęcie intensywniejszego ruchu budowlanego na wiosnę pozwoli się spodziewać zatrudnienia znacznej liczby sił roboczych, pozostających bez pracy. — Koszta prowadzenia robót do powyższego terminu wyniosą 3.080.000 zł.

Jak wynika z powyższego, wydatek na zwalczanie bezrobocia z funduszów państwowych będzie wynosił w ciągu lat budżetowych 1926 i 27 — 65.203.000 zł., z czego połowa winna być zwrócona przez samorządy w okresie do 1 maja 1931 r. Nadto z funduszów Banku Gospodarstwa Krajowego wydano dotychczas tytułem pożyczek kwotę 9.580.000 zł.

Pożyczki, udzielane przez Komitet Ministrów dla łagodzenia bezrobocia, wydawane były na podstawie podań, wnoszonych przez samorządy, zaopatrzone w szczegółowe kosztorysy, a postęp robót i celowość użycia pożyczek kontrolowane były przez Okręgowe Dyrekcje Robót Publicznych. Celowość użycia pożyczek, udzielanych przez Bank Gospodarstwa Krajowego, kontrolowana będzie przez powyższy Bank.

Roboty, wykonywane przez samorządy z udzielonych pożyczek, były następujące: naprawa ulic szutrowanych, brukowanie ulic i placów, zakładanie trotuarów, budowa mostów, wałów ochronnych, kanalizacji i wodociągów, budowa domów mieszkalnych, szkół, baraków, szpitali i zakładów przemysłowych, zakładanie parków, plantowanie terenów i t. d. — Z robót państwowych wykonywano budowę dróg, mostów, obwałowania rzek, porty rzeczne, budowę taboru rzecznego, budowę zbiornika siły wodnej, szereg gmachów państwowych, głównie dla celów oświatowych, budowle kolejowe i wojskowe.

W wyniku tej akcji rządowej, oraz w związku z ogólną poprawą stanu gospodarczego Państwa, liczba bezrobotnych znacznie się zmniejszyła w ciągu ostatniego roku. — W listopadzie 1926 r. było zarejestrowanych bezrobotnych 168.000, w listopadzie zaś 1927 r. liczba ta spadła do 116.000, a w roku 1928 niewątpliwie ulegnie dalszej redukcji.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów.

I.

Wstęp.

W nowoczesnych państwach dobrze zorganizowana i sprawnie funkcjonująca komunikacja pocztowa, telegraficzna i telefoniczna jest doniosłym czynnikiem, ułatwiającym rozwój handlu i przemysłu, szerzenie oświaty oraz utrzymanie sprężystej administracji. Tego jednak zadania nie spełniały należycie polska poczta, telegraf i telefon, gdyż mimo upływu siedmiu lat od chwili objęcia administracji pocztowej przez władze polskie sieć pocztowa, telegraficzna i telefoniczna nie była dostatecznie rozbudowana, a organizacja służby wykonawczej nie była dostosowana do obecnych potrzeb życia gospodarczego.

Jedynie w województwach poznańskiem, pomorskiem i śląskiem sieć pocztowa, telegraficzna i telefoniczna była dość gęsta, w innych natomiast częściach Państwa, a zwłaszcza w województwach wschodnich była niewystarczająca.

Z tego też powodu Rząd p. Marszałka Piłsudskiego postanowił ten tak ważny dział służby państwowej jak najrychlej doprowadzić do potrzebnej sprawności.

Kierownictwo Zarządu poczt i telegrafów wykonywała Generalna Dyrekcja Poczt i Telegrafów pod zwierzchnią władzą Ministra Przemysłu i Handlu. Jednak Minister Przemysłu i Handlu, zaabsorbowany zbytnio właściwemi sprawami podległego mu resortu, nie mógł specjalnej uwagi zwrócić na pocztę, telegraf i telefon, co naturalnie bardzo ujemnie wpływało na ich rozwój i sprawność.

Zupełna sanacja tego działu służby państwowej mogła być dokonaną tylko przez wydzielenie spraw poczty, telegrafu i telefonu z pod kompetencji Ministra Przemysłu i Handlu i utworzenie z nich osobnego resortu. Z tego też powodu na wniosek Rządu został rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 stycznia 1927 r. ustanowiony urząd Ministra Poczt i Telegrafów (Dz. Ustaw R. P. Nr. 5 z roku 1927).

W myśl statutu organizacyjnego, zatwierdzonego rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 5 lutego 1927 r. (Monitor Polski Nr. 32 z r. 1927), Ministerstwo Poczt i Telegrafów dzieli się na 11 wydziałów, wchodzących w skład trzech Departamentów:

1) Departament ogólny obejmuje wydziały: ogólny, organizacyjny, lokalowy i budżetowo-kasowy,

2) Departament pocztowy obejmuje wydziały: pocztowy krajowy, pocztowy zagraniczny i komunikacyjny,

3) Departament techniczny obejmuje wydziały: eksploatacji telegrafów i telefonów, budowy i konserwacji, radjotelegraficzny i gospodarczy.

Wydziałowi gospodarczemu podporządkowane są: Główny magazyn materjałów pocztowo-telegraficznych oraz Muzeum pocztowe i telegraficzne.

Ministerstwu Poczt i Telegrafów podlegają Dyrekcje P. i T., które wykonują bezpośredni Zarząd i nadzór nad urzędami, agencjami i pośrednictwami pocztowemi położonemi w ich okręgu.

Zależnie od intensywności ruchu i znaczenia w ogólnej sieci pocztowo-telegraficznej urzędy pocztowe podzielone są na 6 klas, a agencje pocztowe na 2 stopnie.

Obecnie czynne są Dyrekcje Poczt i Telegrafów w Warszawie, Wilnie, Lublinie, Lwowie, Krakowie, Poznaniu, Bydgoszczy i Katowicach. Nadto na podstawie konwencji polsko-gdańskiej z dnia 21. XI. 1921 r. istnieje w Gdańsku Dyrekcja P. i T. Rzeczypospolitej Polskiej do zarządzania polskiemi urządzeniami pocztowemi, telegraficznemi i telefonicznemi w porcie wolnego miasta Gdańska.

Pozatem podlega bezpośrednio Ministerstwu Poczt i Telegrafów Izba Kontroli Rachunkowej Poczt i Telegrafów.

Właściwą celową pracę nad dostosowaniem komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej do potrzeb społeczeństwa podjęło dopiero Ministerstwo Poczt i Telegrafów. Z tego też powodu w niżej podanem sprawozdaniu przedstawiono jedynie działalność Ministerstwa Poczt i Telegrafów. W sprawozdaniu tem podano dla porównania daty statystyczne za lata 1925 i 1926 na podstawie statystyki ogłoszonej przez Główny Urząd Statystyczny, a daty za rok 1927 na podstawie prowizorycznych obliczeń.

II.

Rozwój sieci pocztowej, telegraficznej i telefonicznej.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów usilnie dążyło do tego, aby przez szybką i planową rozbudowę sieci pocztowej, telegraficznej i telefonicznej ułatwić jak najszerszym sferom społeczeństwa korzystanie z usług poczty, telegrafu i telefonu. Dotychczasowy wynik działalności Ministerstwa Poczt i Telegrafów w poszczególnych działach komunikacji przedstawia się następująco:

a) Poczta.

W ciągu roku 1927 otworzono 168 nowych instytucyj pocztowych. Rozwój sieci pocztowej w roku 1927 w porównaniu z poprzedniemi latami przedstawia się następująco:

Rok	Ilość instytucyj pocztowych	Wzrost instytucyj	Jedna instytucja pocztowa przypada na km²	Na jedną instytucję pocztową przypada mieszkańców
1925	3.868	—	100	7.026
1926	3.997	129	97	6.800
1297	4.165	168	93	6.525

Jak z powyższego zestawienia widać, już w pierwszym roku swojej działalności Ministerstwo Poczt i Telegrafów wydatnie zwiększyło ilość instytucyj pocztowych. Program działalności Ministerstwa Poczt i Telegrafów na pierwszem miejscu stawia dalszy intensywny rozwój sieci pocztowej, specjalnie zaś w województwach wschodnich.

b) Telegraf.

Rozwój telegrafu w roku 1927 w porównaniu z poprzedniemi latami przedstawia się następująco:

1) Przewody telegraficzne.

Rok	Długość drutów km	Wzrost km
1925	96.627	—
1926	87.633	— 8.994 (zmniejszenie)
1927	87.718	+85

2) Stacje telegraficzne.

Rok	Ilość stacyj telegr.	Jedna stacja przypada na km²	Na jedną stację przypada mieszkańców
1925	3.089	126	8.790
1926	3.252	120	8.360
1927	3.283	118	8.278

Komunikacja telegraficzna wykazuje w roku 1927 nieznaczny wzrost. Jednak nie można z tego wnioskować, jakoby na rozwój tej komunikacji nie zwracano należytej uwagi, gdyż Ministerstwo P. i T. stale baczną zwraca uwagę na potrzeby życia gospodarczego i do jego wymogów stara się dostosować rozbudowę podległych mu działów komunikacyjnych. Ruch telegraficzny nie wykazywał narazie znacznego wzrostu, natomiast stwierdzono, że w miarę poprawy stosunków gospodarczych sfery handlowe i przemysłowe przy załatwianiu swoich interesów chętniej posługują się telefonem, niż telegrafem. Z tego też powodu Ministerstwo P. i T. szczególniejszą uwagę zwróciło na intensywną rozbudowę sieci telefonicznej.

c) Telefon.

Rozwój telefonu w roku 1927 w porównaniu z latami 1925 i 1926 przedstawia się następująco:

1) Przewody międzymiastowe.

Rok	Długość przewodów międzym. w km	Wzrost w km
1925	226.284	—
1926	229.112	+ 2.828
1927	233.208	+ 4.096

2) Ilość central i abonentów.

Rok	Ilość central	Wzrost w procentach	Ilość abonentów	Wzrost w procentach
1925	1.736	—	91.827	—
1926	2.006	15,6	102.127	11,2
1927	2.047	2,0	108.200	5,9

W związku z szybko postępującym rozwojem życia gospodarczego załatwianie wielu spraw handlowych i gospodarczych w drodze pocztowej lub telegraficznej okazało się niezawsze odpowiedniem zwłaszcza w wypadkach, gdy chodziło o pośpiech lub o bezpośrednie porozumienie się. Ponieważ ten cel można było osiągnąć w drodze telefonicznej, przeto sfery handlowe i przemysłowe coraz więcej poczęły się posługiwać telefonem przy załatwianiu interesów.

Celem dostosowania urządzeń telefonicznych do zwiększających się z każdym dniem wymogów życia przystąpiło Ministerstwo Poczt i Telegrafów do prac nad rozszerzeniem sieci telefonicznej i ulepszeniem urządzeń telefonicznych.

W roku 1927 rozszerzono sieć telefoniczną o 4.096 km, nadto zwrócono szczególniejszą uwagę na planową rozbudowę większych stacyj telefonicznych międzymiastowych według wymagań nowoczesnej techniki. I tak w roku 1927 powstały większe stacje telefoniczne międzymiastowe najnowszego typu w Krakowie, Bielsku, Lwowie, Lubli-

nie, Wilnie, w najbliższym zaś czasie mają być wybudowane nowe centrale w Sosnowcu, Łodzi, Katowicach i w Warszawie.

Również w sieć telefoniczną włączono szereg wzmacniaków telefonicznych, co nie tylko ułatwiło bezpośrednią komunikację pomiędzy ośrodkami najbardziej od siebie oddalonemi na obszarze Państwa, lecz także umożliwiło tranzyt rozmów telefonicznych przez Polskę. Tranzyt ten zapoczątkowały bezpośrednie połączenia przez Warszawę Wiednia i Pragi Czeskiej z Rygą i Berlina z Moskwą.

Rozszerzenie sieci telefonicznej i budowa nowych urządzeń telefonicznych wymagają wielkiego nakładu pracy i znacznych kapitałów, wskutek czego wykonanie ich musi być rozłożone na dłuższy okres czasu. Wobec tego Ministerstwo opracowało plan prac na najbliższe lata i będzie usilnie dążyć, aby objęte tym planem prace były faktycznie w określonym czasie wykonane. Niemniej jednak Ministerstwo P. i T. liczy się z tem, że handel i przemysł będą się szybko rozwijały, a wzmagający się z roku na rok ruch w komunikacji telefonicznej międzymiastowej krajowej i międzynarodowej nie pomieści się w ramach połączeń zapomocą przewodów napowietrznych. Ministerstwo Poczt i Telegrafów zatem niezależnie od planu rozbudowy sieci przewodów napowietrznych opracowało także plan budowy sieci kablowej.

Plan budowy sieci kablowej omawia się szczegółowo poniżej.

Państwo Polskie objęło tylko na obszarze b. zaboru pruskiego sieć pocztową, telegraficzną i telefoniczną dostatecznie rozwiniętą, mniej gęstą lecz narazie zaspokajającą potrzeby ludności na obszarze b. zaboru austrjackiego, natomiast na obszarze b. zaboru rosyjskiego, a zwłaszcza w województwach wschodn., bardzo rzadką i zniszczoną. Z tego też powodu Ministerstwo P. i T. usilnie dążyło, aby w jak najkrótszym czasie rozszerzyć sieć pocztową, telegraficzną i telefoniczną na obszarze b. zaboru rosyjskiego.

Stan sieci pocztowej, telegraficznej i telefonicznej z końcem roku 1927 w poszczególnych województwach przedstawia się następująco:

Województwo	Ogółem instytucyj pocztowych, telegraficzn. i telef.	Z tego otwarto w roku 1927	Instytucyj posiadających urządzenia telegraficzne wzgl. telefoniczne	Z tego otwarto w roku 1927
Białostockie	154	10	126	5
Kieleckie	166	25	118	9
Krakowskie	460	3	160	2
Lubelskie	173	24	130	8
Lwowskie	346	3	184	—
Łódzkie	129	17	108	5
Nowogrodzkie	111	6	86	2
Poleskie	101	19	82	7
Pomorskie	694	—	694	—
Poznańskie	829	—	829	—
Śląskie	221	—	215	—
Stanisławowskie	140	—	80	1
Tarnopolskie	170	2	90	—
Warszawskie z m. st. Warszawą	208	27	170	9
Wołyńskie	93	20	68	1
Wileńsko-Trockie	170	12	143	5
Razem	4165	168	3283	54

III.

Sprawy organizacyjne.

Obszar województwa śląskiego pod względem administracji pocztowej podlegał Dyrekcji Poczt i Telegrafów w Krakowie i Inspektoratowi Poczt i Telegrafów w Katowicach. Wysoko rozwinięty przemysł w tej części Państwa wymagał, aby komunikacja pocztowa, telegraficzna i telefoniczna działała pod każdym względem wzorowo i uwzględniała całkowicie potrzeby miejscowe. Tych zadań nie spełniała należycie tamtejsza poczta, telegraf i telefon głównie z powodu podziału obszaru Śląska między dwie administracyjne władze pocztowe. Celem ulepszenia komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej na obszarze województwa śląskiego przemienił Minister P. i T. rozporządzeniem z dnia 7 lipca 1927 r. (Monitor Polski Nr. 170 z r. 1927) Inspektorat P. i T. w Katowicach na Dyrekcję P. i T. i powierzył jej równocześnie administrację wszystkich urządzeń pocztowych, telegraficznych i telefonicznych na całym obszarze Śląska.

Poważne znaczenie dla ulepszenia służby pocztowej, telegraficznej i telefonicznej miało utworzenie rozporządzeniem Ministra P. i T. z dnia 3 czerwca 1927 roku (Dz. Ustaw R. P. Nr. 60 z r. 1927) pośrednictw pocztowych, telegraficznych i telefonicznych.

Pośrednictwa te pełnią służbę ograniczoną do przyjmowania i wydawania przesyłek listowych i telegramów oraz pośredniczenia w rozmowach telefonicznych, a otwiera się je w tych miejscowościach, w których narazie nie zachodzi potrzeba otwarcia urzędów lub agencyj pocztowych. Ułatwiają one ludności korzystanie z komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej, to też ilość ich ustawicznie wzrasta, a z końcem roku 1927 było czynnych 945 pośrednictw.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów, obejmując zwierzchnią władzę nad komunikacją pocztową, telegraficzną i telefoniczną, zastało w administracji jak najdalej posunięty system centralizacji. Dyrekcje P. i T. jako I instancje miały dość szczupły zakres działania, wskutek czego nawet w sprawach dość podrzędnego znaczenia musiały zwracać się o decyzję do Ministerstwa P. i T. W następstwie tego Ministerstwo P. i T., zawalone załatwianiem wielkiej ilości spraw, które bez żadnego uszczerbku dla służby mogłyby samodzielnie rozstrzygnąć Dyrekcje P. T., nie było w stanie wypełnić należycie właściwego zadania swego jako władzy centralnej.

Ten ociężały system biurokratyczny ujemnie oddziaływał na komunikację pocztową, telegraficzną i telefoniczną, która związana ściśle z życiem gospodarczem wymaga energicznej i sprężystej administracji. To też Ministerstwo P. i T. w ciągu jednorocznego swego istnienia stopniowo wprowadzało decentralizację, a w najbliższej przyszłości zamierza dokonać w tym kierunku radykalnej reformy przez znaczne rozszerzenie kompetencji Dyrekcji P. i T., a nadto przez przydzielenie urzędom pocztowym pewnych atrybucyj administracyjnych, należących dotychczas do Dyrekcji Poczt i Telegrafów.

Nadto Ministerstwo Poczt i Telegrafów zamierza w najbliższej przyszłości wprowadzić ulepszenie w doręczaniu przesyłek listowych w Warszawie. Obecnie doręcza się te przesyłki tylko dwa razy dziennie, a to raz przedpołudniem przesyłki nadeszłe do Warszawy do godziny 6 minut 45, popołudniu zaś przesyłki nadeszłe między godziną 6.45 a godziną 14-tą. Dwurazowe doręczanie w Warszawie przesyłek listowych okazało się niedogodnem dla sfer przemysłowych i handlowych, gdyż korespondencja doręczana w czasie popołudniowego chodu listonoszów nie może być załatwiona w dniu jej otrzymania. Celem usunięcia tej niedogodności będzie w najbliższej przyszłości wprowadzone w Warszawie trzyrazowe doręczanie przesyłek listowych w ten sposób, że pierwszy chód będą listonosze rozpoczynać o godzinie 8-mej, drugi o godzinie 11-tej, a trzeci o godzinie 16-tej.

Wprowadzenie trzyrazowego doręczania przesyłek listowych będzie wymagało powiększenia personelu Głównego urzędu pocztowego w Warszawie o 130 funkcjonarjuszów niższych.

IV.

Kodyfikacja przepisów.

W roku 1927 oprócz całego szeregu przepisów, mających na celu ulepszenie komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej i dostosowanie jej do potrzeb społeczeństwa, ogłoszono kilka rozporządzeń, mających doniosłe znaczenie dla rozwoju gospodarczego Państwa.

Do tej dziedziny należą:

1) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 sierpnia 1927 r. o odpowiedzialności Skarbu Państwa za przesyłki pocztowe, telegramy i rozmowy telefoniczne w obrocie wewnętrznym (Dz. Ust. R. P. Nr. 78 z r. 1927). Przedtem tę sprawę regulowało rozporządzenie Ministra P. i T. z dnia 20 sierpnia 1919 r. o odpowiedzialności Zarządu pocztowego za krajowe przesyłki i telegramy (Dz. Ust. R. P. Nr. 78 z r. 1919), które jednak okazało się nieodpowiedniem, gdyż nie uwzględniało w należytej mierze obecnych stosunków gospodarczych, nie zawierało wcale postanowień w sprawie odpowiedzialności za nowowprowadzone rodzaje przesyłek, a wreszcie ustanawiało, że prawo dochodzenia roszczenia o odszkodowanie na drodze sądowej jest dopuszczalne dopiero po wyczerpaniu toku pocztowych instancyj administracyjnych, t. j. Dyrekcji P. i T. i Ministerstwa P. i T.

W rozporządzeniu natomiast Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 26 sierpnia 1927 r. uwzględnione zostały w zupełności interesy publiczności, w szczególności zaś upoważniono Dyrekcję P. i T. do ostatecznego rozstrzygania roszczeń o odszkodowanie.

2) Rozporządzenie Ministra Poczt i Telegrafów z dnia 1 czerwca 1927 r. o zleceniach pocztowych w obrocie wewnętrznym (Dz. Ust. R. P. Nr. 60 z r. 1927), które wprowadziło sporządzanie protestów wekslowych przez urzędy i agencje pocztowe, a tem samem ułatwiło sferom handlowym i przemysłowym ściąganie pretensyj wekslowych nawet w najdalszych zakątkach Państwa.

3) Rozporządzenie Ministra P. i T. z dnia 9 września 1927 r. w sprawie używania maszyn do oznaczania na pocztowych przesyłkach listowych kwoty uiszczonej opłaty pocztowej (Dz. Ust. R. P. Nr. 86 z 1927 r.). Rozporządzenie to miało poważne znaczenie zwłaszcza dla firm, nadających większą ilość przesyłek listowych.

Dotychczas bowiem mogły one opłacać swoją korespondencję jedynie przez nalepianie znaczków pocztowych. Mając zaś do nadania codziennie wielką ilość korespondencji, musiały posiadać stale znaczny zapas znaczków pocztowych, prowadzić rachunek tych znaczków i kontrolę celem uniknięcia strat. Wprowadzenie więc maszyn do frankowania przesyłek listowych ułatwiło w wysokim stopniu wysyłkę korespondencji.

V.

Ruch pocztowy, telegraficzny i telefoniczny.

Pomyślny rozwój życia gospodarczego w Państwie w drugiej połowie 1926 r. i w roku 1927 spowodował bardzo znaczny wzrost ruchu pocztowego, telegraficznego i telefonicznego.

Wzrost ten w poszczególnych działach przedstawiał się w porównaniu z latami poprzedniemi następująco:

a) *Poczta.*

Rodzaj przesyłek	Rok		
	1925	1926	1927
Przesyłki listowe w obrocie krajowym	556.176.118	606.876.814	679.278.834
Przesyłki listowe w obrocie zagraniczn.	116.171.666	129.246.134	155.400.014
Listy wartościowe w obrocie krajowym	1.359.272	1.791.447	1.862.227
Listy wartościowe w obrocie zagranicznym	999.956	1.456.226	1.886.624
Paczki w obrocie krajowym	8.923.594	10.419.123	12.082.125
Paczki w obrocie zagranicznym . .	1.110.518	894.670	1.403.696
Przekazy wpłacone w obrocie krajowym . . . . . sztuk	10.625.143	14.027.889	14.960.540
Przekazy wpłacone w obrocie zagranicznym . . . . . sztuk	5.384	2.009	2.668
Przekazy wypłacone w obrocie zagranicznym . . . . . sztuk	288.315	322.615	387.766
Zlecenia pocztowe . . . . . sztuk	2.091.607	2.759.418	4.011.177
Gazety . . . . . egzemplarzy	173.063.874	184.817.052	166.678.404[1])

b) *Telegraf.*

Rodzaj telegramów	Rok		
	1925	1926	1927
Telegramy prywatne krajowe . . .	6.180.047	5.591.665	6.563.134
,, nadane zagranicę	1.072.117	875.728	837.324
,, nadeszłe z zagranicy . .	1.080.169	921.118	928.467

c) *Telefon.*

Rodzaj rozmów telefonicznych	Rok		
	1925	1926	1927
Przeprowadzone rozmowy telefon. miejscowe	558.168.815	559.313.900	562.183.354
Przeprowadzone rozmowy telefon. międzymiastowe	15.378.593	18.326.593	20.092.775

VI.

Środki transportowe.

Sprawność komunikacji pocztowej i bezpieczeństwo przewożonych przesyłek w wysokim stopniu zależne są od posiadania odpowiednich środków transportowych.

Wobec wzrostu ruchu pocztowego tabor pocztowo-kolejowy okazał się niewystarczający, wskutek czego pociągi kolejowe nie mogły być w należytej mierze wyzyskane

[1]) Zmniejszenie nastąpiło wskutek częściowego przewozu gazet przesyłkami kolejowemi.

do transportu przesyłek pocztowych. Celem zwiększenia taboru pocztowo-kolejowego, zakupiło Ministerstwo Poczt i Telegrafów w 1927 r. 5 wagonów pocztowych 4-osiowych, nadto zamówiło dalszych 5 wagonów 4-osiowych, 15 wagonów 3-osiowych i 4 wagoniki 4-osiowe dla linij wąskotorowych. Wagony pocztowe budowane są wyłącznie w fabrykach krajowych. To znaczne zwiększenie taboru wagonów pocztowych umożliwi użycie większej ilości pociągów kolejowych do transportu poczty, co znacznie skróci czas przewozu przesyłek pocztowych z miejsca nadania do miejsca przeznaczenia.

Szczególniejszą uwagę zwrócono na otwieranie linij samochodowych do przewozu pasażerów i poczty. Na wiosnę ub. r. uruchomiono dwie takie linje samochodowe, a mianowicie: Równe—Korzec (65 km) zapomocą dwóch autobusów i Stary Sącz—Szczawnica (43 km) zapomocą trzech autobusów. Na rok 1928 przewiduje się otwarcie szeregu nowych linij samochodowych.

Celem ulepszenia przewozu poczty w większych miastach przystąpiło Ministerstwo Poczt i Telegrafów do stopniowego wprowadzenia przewożenia przesyłek pocztowych zapomocą samochodów w miejsce dotychczasowego przewozu zapomocą zaprzęgów konnych. Obecnie oprócz Warszawy posiadają przewóz poczty samochodami Kraków (9 samochodów i 7 motocykli), Katowice (4 motocykle), Poznań (3 samochody i 7 motocykli), Gdańsk (2 samochody i 1 motocykl) i Wilno (1 motocykl).

Dalszy rozwój w przewozie poczty samolotami nastąpił przez włączenie miasta Łodzi do linji Warszawa—Wiedeń. W ten sposób uzyskało to miasto pocztowe połączenie samolotami z Warszawą, Krakowem, Wiedniem i Lwowem.

W porcie lotniczym w Warszawie otwarto specjalny urząd pocztowy do pośredniczenia w wymianie przesyłek lotniczych, a nadto w miastach większych umieszczono specjalne skrzynki pocztowe celem ułatwienia publiczności nadawania przesyłek lotniczych.

VII.

Sprawy gospodarcze.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów usilnie dążyło, aby potrzebne do wykonywania służby pocztowej, telegraficznej i telefonicznej urządzenia i materjały zakupywano tylko w wytwórniach krajowych. Usiłowania te dały pomyślne wyniki, gdyż obecnie całe zapotrzebowanie pokrywa się fabrykatami krajowemi, oprócz działu samochodowego oraz części zamiennych do konserwacji aparatów telegraficznych i telefonicznych, pozostałych po okupantach na terenach b. zaborów pruskiego i austrjackiego. To niemal zupełne uniezależnienie się od zagranicy w nabywaniu powyższych wyrobów ma nie tylko znaczenie gospodarcze, gdyż przyczyniło się wydatnie do ożywienia przemysłu krajowego, lecz także ważne jest ze względu na obronę Państwa, gdyż na wypadek działań wojennych zapotrzebowanie na materjały dla służby łączności będzie całkowicie pokryte wyrobami krajowemi.

W szczególności zakup materjałów pocztowych, telegraficznych i telefonicznych w roku 1927 przedstawia się następująco:

Zapotrzebowanie na aparaty telegraficzne i telefoniczne oraz składowe części do tych aparatów pokrywa w zupełności Państwowa Wytwórnia Aparatów Telegraficzno-Telefonicznych w Warszawie.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów objąwszy nadzór nad tą wytwórnią stwierdziło, że powodem małej wydajności pracy jest niewłaściwa jej organizacja. Ten ujemny wynik działalności wytwórni był zapewne powodem tego, że w roku 1925 postanowiono ją sprzedać. Celem zwiększenia produkcji wytwórni nadano jej nową organizację, a rezultatem tego było, że już w roku 1927 dostarczyła ona Zarządowi poczt i telegrafów wyro-

bów za kwotę 2.831.750 zł., podczas gdy w roku 1926 wartość dostawy wynosiła tylko 1.100.802 zł.

Ministerstwo Poczt i Telegrafów, przystępując do pracy nad wydatnem rozszerzeniem sieci telegraficznej, a zwłaszcza telefonicznej, zakupiło znaczną ilość materjałów do budowy i utrzymania linij telegraficznych i telefonicznych, narzędzi linjowych oraz materjałów instalacyjnych. Materjały te i narzędzia zakupiono wyłącznie w wytwórniach krajowych.

Jak znaczne stosunkowo kwoty wydatkowało Ministerstwo Poczt i Telegrafów na powyższe materjały, podaje zestawienie, w którem wymienia się tylko ważniejsze materjały; dla porównania podaje się również kwoty zapłacone za takież materjały w roku 1926 przez Generalną Dyrekcję Poczt i Telegrafów.

Nazwa materjału	Rok	
	1926	1927
Drut żelazny	186.521	620.820
Drut bronzowy	383.648	2.273.179
Konstrukcje żelazne	180.503	583.408
Izolatory porcelanowe	29.625	214.500
Izolatory szklane	51.190	478.850
Liny stalowe do zawieszania kabli	10.146	31.350
Przewodniki izolowane	138.593	305.006
Ogniwa galwaniczne	201.456	239.662
Siarczan miedzi i salmiak	31.946	68.846
Taśmy telegraficzne	48.500	74.700
Narzędzia linjowe i materjały instalacyjne	21.463	112.139

VIII.

Kable telefoniczne międzymiastowe.

Wzmożenie tętna życia gospodarczego w Polsce wysunęło na pierwszy plan zagadnienia szybkiej i dogodnej komunikacji międzymiastowej i międzynarodowej. Okazało się, że zapotrzebowanie na komunikację telefoniczną wzrasta w tempie tak szybkiem, że nie można już temu zadośćuczynić przez budowę tylko przewodów napowietrznych. Zarząd poczt i telegrafów doszedł do przeświadczenia, że koniecznem jest uczynić wysiłek, który dałby w rezultacie zupełną poprawę sytuacji. W tym celu zdecydowano przystąpić w jak najkrótszym czasie do budowy kabli międzymiastowych, które pozwolą w szybkiem tempie osiągnąć wydatne zwiększenie sieci telefonicznej, zbliżając Polskę do tych warunków, jakie istnieją już w państwach zachodnich.

Wypracowano więc w roku 1927 plan polskiej sieci kablowej, który przewiduje budowę siedmiu magistrali kablowych, wychodzących promienisto z Warszawy oraz jednej magistrali poprzecznej od Katowic przez Kraków do Lwowa. Budowa sieci kablowej zaspokoi na dłuższy czas potrzeby komunikacji telefonicznej pomiędzy wszystkiemi ważniejszemi miejscowościami w Polsce, dając równocześnie połączenia z sieciami kablowemi państw sąsiednich, mianowicie z siecią niemiecką i czechosłowacką. Te same kable będą miały również pierwszorzędne znaczenie dla ułatwienia komunikacji tranzytowej przez obszar Polski.

W szczególności sieć kablowa będzie składała się z następujących odcinków:

Odcinki	Długość km	Ilość przewodów
Warszawa—Łódź—Katowice—Cieszyn (Kraków) . .	520	160×2
Warszawa—Bydgoszcz—Gdynia (Gdańsk)	346	100×2
Warszawa—Zbąszyń (do Berlina)	363	120×2
Warszawa—Radom—Kraków	300	80×2
Warszawa—Białystok—Wilno	419	60×2
Warszawa—Lublin—Korzec	152	60×2
Białystok—Baranowicze	200	50×2
Kraków—Lwów—Borysław	427	80×2
Łódź—Krotoszyn (Wrocław)	166	80×2
Warszawa—Brześć n. Bugiem	196	50×2
Warszawa—Mława	132	50×2
Wilno—Turmont	157	50×2
Razem	3.378	

Kable będą prowadzone pod ziemią dla uniknięcia wszelkich szkodliwych wpływów. Będą one wykonane według systemów wypróbowanych w państwach zachodnich i według najnowszych postępów techniki. Czterdzieści sześć stacyj wzmacniających, umieszczonych co 75 km, zapewni dobre porozumiewanie się tak wewnątrz kraju, jak również z najdalszemi miastami zagranicznemi Europy.

Całkowity program budowy będzie wykonany w ciągu 8—10 lat kosztem około 150.000.000 zł., przyczem zachowana będzie kolejność robót wskazana w powyższej tabelce.

Budowa pierwszego i najważniejszego odcinka Warszawa—Katowice—Cieszyn z odgałęzieniem do Krakowa ma się rozpocząć w drugiej połowie 1928 r., a ukończona będzie z końcem roku 1929.

Uruchomienie tej magistrali spowoduje odrazu wielkie ułatwienie komunikacji, dając połączenie stolicy z centrum przemysłowem (Łodzią) i Zagłębiem węglowem (Katowice), połączenie tych miast z Krakowem, wreszcie z siecią kablową czechosłowacką przez Cieszyn i siecią niemiecką przez Katowice.

Specjalne biuro, utworzone do wypracowania szczegółowego projektu i kosztorysu pierwszych magistrali, rozpoczęło swe prace z dniem 15 listopada 1927 r.; rozpisanie ofert i licytacji przewiduje się na kwiecień 1928 r. Sfinansowanie budowy jest zapewnione w drodze pożyczki państwowej. Dokonana kalkulacja przyszłych dochodów z eksploatacji sieci kablowej przewiduje, że już po 6—10 latach eksploatacji nastąpi całkowita amortyzacja kosztów budowy, zapewniając Państwu znaczne dochody przez dalszych 30 lat, gdyż przeciętny czas trwania kabli oblicza się na 40 lat.

IX.

Koncesja radjofoniczna.

Prawo rozbudowy i eksploatacji urządzeń radjofonicznych przekazane zostało w drodze koncesji Spółce Akcyjnej „Polskie Radjo", w której Skarb Państwa posiada udział, zapewniający mu prawo ingerencji.

Spółka „Polskie Radjo" rozpoczęła swoją działalność w roku 1926, a obecnie posiada już pięć czynnych stacyj nadawczych: w Warszawie o mocy 10 kw. w antenie,

w Krakowie i Poznaniu o mocy 1,5 kw. w antenie, w Katowicach o mocy 15 kw. w antenie i w Wilnie o mocy 1 kw. w antenie. Projektowana jest budowa dalszych stacyj nadawczych, położonych w ten sposób, aby przynajmniej 80% ludności mogło korzystać z odbioru produkcyj radjofonicznych zapomocą aparatów detektorowych.

Każda stacja nadawcza prócz programów lokalnych nadaje również częściowo programy innych stacyj nadawczych, transmitowane za pośrednictwem połączeń drutowych.

Na podstawie umowy z 12 października 1927 r. z niemieckim, austrjackim i czechosłowackim Zarządem poczt i telegr., projektowana jest również perjodyczna wymiana programów muzycznych z Berlina, Pragi i Wiednia.

X.

Inwestycje pocztowe w Gdyni.

Żywiołowy rozrost portu i miasta Gdyni nasunął szereg zadań, wymagających rozwiązania w trybie przyśpieszonym. Z rybackiej wioski wyrosła Gdynia odrazu — na miasto portowe o znacznym ruchu i skomplikowanych potrzebach pod względem komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej.

Zarząd poczt i telegrafów dotychczas uruchomił tam trzy urzędy pocztowe oraz pobudował szereg połączeń telefonicznych, łączących Gdynię z Warszawą, Poznaniem, Bydgoszczą i innemi miastami w kraju.

Licząc się jednak z faktem, iż tempo tego wzrostu w ciągu najbliższych lat spotęguje się jeszcze więcej, Ministerstwo Poczt i Telegrafów przystąpiło w roku 1927 do budowy wielkiego gmachu, przeznaczonego dla głównego urzędu pocztowego w Gdyni. W gmachu tym znajdą pomieszczenie również centrala telefoniczna, telegraf i radjostacja nadbrzeżna. Ogólny koszt budowy obliczony został na 1.200.000 zł. Budowa rozpoczęta we wrześniu 1927 r., prowadzona jest w tempie przyśpieszonem, tak, że w maju 1928 przewiduje się oddanie budynku do użytku.

Również zamówiło Ministerstwo Poczt i Telegrafów dla Gdyni centralę telefoniczną automatyczną na 1.000 abonentów z możnością rozszerzenia jej do 5.000 abonentów oraz przystępuje do budowy tamże miejskiej sieci kablowej. Budżet na rok 1928/29 przewiduje znaczniejsze sumy na budowę szeregu przewodów telefonicznych i telegraficznych celem połączenia Gdyni z ośrodkami przemysłowemi, a przedewszystkiem przewodu Gdynia—Katowice, mającego ułatwić eksporterom węgla z polskiego Zagłębia komunikowanie się z portem.

XI.

Personel.

Stan personelu, zajętego w służbie pocztowej, telegraficznej i telefonicznej, w ostatnich trzech latach przedstawia się następująco:

Rok	Przy władzach administrac.	W służbie wykon.	Ogółem
1925	1.309	31.015	32.324
1926	1.282	30.970	32.252
1927	1.309	31.700	33.009

Powyżej wykazano, że już w pierwszym roku swojej działalności Ministerstwo P. i T. wydatnie rozszerzyło sieć pocztową, telegraficzną i telefoniczną, a to przez otwarcie 168 nowych instytucyj pocztowych, 31 stacyj telegraficznych i 41 centrali telefonicznych. Uruchomienie tych nowych placówek komunikacyjnych wymagało naturalnie powiększenia personelu. Następstwem rozszerzenia sieci oraz poprawy stosunków gospodarczych w Państwie było zwiększenie się ruchu pocztowego, telegraficznego i telefonicznego, a celem opanowania tego ruchu musiano również odpowiednio zwiększyć ilość personelu. Jakkolwiek w roku 1927 rozszerzenie sieci w porównaniu z rokiem 1926 wykazuje wzrost około 3,5%, a ruch pocztowy, telegraficzny i telefoniczny około 6%, to jednak ilość personelu wzrosła zaledwie o 2,3%. Ten dodatni rezultat osiągnięto przez częściowo już w roku 1927 dokonane usunięcie ociężałego biurokratyzmu przy pocztowych władzach administracyjnych, jak również przez uproszczenie służby wykonawczej. Przez celową organizację i ekonomiczne wyzyskanie pracy personelu uniknięto nietylko nieproduktywnego zwiększania ilości funkcjonarjuszów pocztowych, lecz także znacznie podniesiono sprawność komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej.

XII.

Taryfa pocztowa, telegraficzna i telefoniczna.

Jak to wyżej nadmieniono, Ministerstwo Poczt i Telegrafów zamierza w jak najkrótszym czasie rozszerzyć sieć pocztową, telegraficzną i telefoniczną w ten sposób, aby ona w zupełności mogła zaspokoić potrzeby administracji państwowej i społeczeństwa, a dalej ulepszyć komunikację przez zastosowanie odpowiednich inwestycyj (budowa kabli, rozszerzenie obecnych centrali telefonicznych, wymiana łącznic telefonicznych, powiększenie taboru wagonów pocztowych, samochodów, motocykli i t. p.). Ponadto nadeszła ostateczna konieczność wybudowania całego szeregu nowych budynków na pomieszczenie urzędów pocztowych oraz dokonania w bardzo wielkiej ilości istniejących budynków gruntownego remontu, który odkładano z roku na rok, co doprowadziło stan tych budynków do zupełnego prawie zniszczenia.

Zrealizowanie tych zamierzeń Ministerstwa Poczt i Telegrafów będzie wymagało bardzo znacznych wydatków, które nie mogły być pokryte z dochodów, płynących z opłat pobieranych na podstawie taryfy pocztowej, telegraficznej i telefonicznej z dnia 24 lipca 1926 r. (Dz. Ust. R. P., Nr. 88 poz. 490). Z tego powodu Ministerstwo Poczt i Telegrafów widziało się zmuszonem rozporządzeniem z dnia 16 listopada 1927 r. (Dz. Ust. R. P. Nr. 104) podwyższyć opłaty pocztowe i telegraficzne z dniem 1 grudnia 1927 r., a opłaty telefoniczne z dniem 1 stycznia 1928 r. W stosunku do poprzedniej taryfy podwyżka opłat wynosi w dziale pocztowym przeciętnie 25%, a spodziewany z tego źródła wzrost dochodów około 1.854.000 zł. miesięcznie, w działach zaś telegraficznym i telefonicznym podwyżka opłat wynosi 40% do 75%, a spodziewany wzrost dochodu około 1.403.000 zł. miesięcznie.

Wkońcu zauważa się, że obecnie obowiązująca taryfa pocztowa, telegraficzna i telefoniczna wcale nie jest wyższa od wewnętrznych taryf, obowiązujących w większych państwach Europy, lecz owszem nawet niższa od taryf niektórych państw, posiadających już oddawna bardzo dobrze funkcjonującą komunikację pocztową, telegraficzną i telefoniczną.

Dla przykładu podaje się niżej zestawienie ważniejszych pozycyj polskiej taryfy pocztowej, telegraficznej i telefonicznej, oraz odpowiednie stawki taryf państw zagranicznych, przerachowane na walutę polską.

Rodzaj	Polska zł	Anglja zł	Austrja zł	Czechosłowacja zł	Francja zł	Niemcy zł	Gdańsk zł	Szwajcarja zł
List zwykły . . .	0,25	0,27	0,19	0,25	0,17	0,30	0,26	0,35
Kartka pocztowa	0,15	0,18	0,13	0,12½	0,10	0,16	0,17	0,17
Druk najmniejszej wagi	0,05	0,09	0,02½	0,05	0,05	0,06	0,05	0,08
Telegram od 1 wyrazu	0,15 [1]	2,16 [2]	0,13	0,10	0,07 [3]	0,31	0,23	0,09 [4]
Telefoniczna rozmowa międzymiastowa, najniższa opłata .	0,50	0,90	1,12	0,79	0,26	1,05	0,90	0,54

XIII.

Dochody i wydatki.

Poprawa stosunków gospodarczych w Państwie w drugiej połowie roku 1926 i w roku 1927 i znaczny wzrost ruchu pocztowego, telegraficznego i telefonicznego zwiększyły dochody Zarządu poczt i telegrafów. Dochody te byłyby niewątpliwie jeszcze większe, gdyby komunikacja pocztowa, telegraficzna i telefoniczna mogła w całej pełni zaspokoić potrzeby społeczeństwa. Niestety ani sieć ani urządzenia pocztowe, telegraficzne i telefoniczne nie były jeszcze dostatecznie rozbudowane, i wskutek tego nie można było w całej pełni uwzględnić wymagań pomyślnie rozwijającego się handlu i przemysłu, a w rezultacie osiągnąć jeszcze większe dochody z eksploatacji poczty, telegrafu i telefonu.

To też Ministerstwo Poczt i Telegrafów — jak to już wyżej szczegółowo przedstawiono — dokładało usilnych starań, aby w miarę posiadanych środków finansowych te niedomagania w komunikacji pocztowej, telegraficznej i telefonicznej jak najrychlej usunąć.

Już w roku 1927 użyto znacznych kwot na rozszerzenie sieci pocztowej, telegraficznej i telefonicznej, na powiększenie taboru przewozowego, a przedewszystkiem na wydatne zwiększenie ilości przewodów telefonicznych.

Powyższe nowe urządzenia oddawano stopniowo do użytku w ciągu roku 1927, i wskutek tego dochody z ich eksploatacji nie mogły już w tymże roku znacznie zwiększyć ogólnego dochodu Zarządu poczt i telegrafów i dopiero w roku 1928 należy liczyć na poważniejszy zysk.

Dochody i wydatki Zarządu poczt i telegrafów w ostatnich trzech latach przedstawiają się następująco:

	Rok 1925	Rok 1926	Rok 1927
Dochody	120.511.328	148.888.345	169.238.060
Wydatki	98.726.258	114.864.647	127.656.486
Czysty zysk	21.785.070	34.023.698	41.581.574

[1]) Nadto opłata zasadnicza 50 gr. od każdego telegramu.
[2]) Za pierwszych 12 wyrazów a 18 gr. za każdy dalszy wyraz.
[3]) Oraz 17½ gr. opłata dodatkowa.
[4]) Oraz opłata dodatkowa 1 zł. 05 gr.

Z poszczególnych działów służby uzyskano następujące dochody:

Rodzaj dochodu	Rok 1925	Rok 1926	Rok 1927
Opłaty pocztowe	77.391.283	93.326.492	106.380.912
„ telegraficzne	11.196.223	11.851.768	13.976.832
„ telefoniczne	26.194.554	30.991.283	33.992.455
„ radjotelegraficzne	959.951	2.389.356	2.010.994
Inne dochody	4.769.317	10.329.446	12.876.867
Razem	120.511.328	148.888.345	169.238.060

Kwota wydatków obejmuje następujące pozycje:

Rodzaj wydatku	Rok 1925	Rok 1926	Rok 1927
Utrzymanie personelu	64.117.591	66.152.749	69.268.352
Utrzymanie ruchu	27.874.293	40.290.398	46.004.302
Wydatki inwestycyjne	6.734.374	8.421.500	12.383.832
Razem	98.726.258	114.864.647	127.656.486

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej.

I.

Budżet i personel.

1. Budżet.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej ma sobie powierzony całokształt państwowej polityki społecznej, a więc: regulowanie rynku pracy przez walkę ze zjawiskiem socjalnem bezrobocia, przez pośrednictwo pracy i przez politykę emigracyjną; właściwe kształtowanie ochrony pracujących i nadzór nad wykonywaniem tej ochrony (inspekcja pracy); roztaczanie opieki nad tymi, którzy zdolność do pracy częściowo lub całkowicie utracili; wreszcie zwierzchnictwo i nadzór nad opieką społeczną, rozciąganą przez samorządy i instytucje prywatne nad wszystkimi, którzy tej opieki potrzebują ze względu na swą niezdolność do pracy zarobkowej lub z powodu swej słabości gospodarczej.

Zgodnie z temi zadaniami budżet Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej jest wyraźnie rozchodowym: dochody jego nie stoją w żadnej proporcji do wydatków, które zresztą w 93% są wydatkami specjalnemi na świadczenia socjalne i opiekę nad wychodźtwem polskiem, w 2% — wydatkami rzeczowo-administracyjnemi, w 4% — osobowemi, 1% przypada na wydatki inwestycyjne.

Jakkolwiek rok budżetowy od 1926 r. począwszy nie odpowiada kalendarzowemu, to jednak dla łatwiejszego porównania rzeczywistych ogólnych dochodów i wydatków Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w ciągu ostatniego trzechlecia zostały one przerachowane według lat kalendarzowych i jako takie przedstawiają się, jak następuje:

	1925	1926	1927 [1])
Dochody	657.934,64	1.719.967,66	1.842.574,72
Wydatki	51.131.566,84	79.556.831,91	70.676.992,68[2])

[1]) Wydatki i dochody za rok 1927 obejmują sumy z budżetu 1926/27 za czas od 1 stycznia 1927 r. do 31 marca 1927 r. oraz sumy z budżetu 1927/28 za czas od 1 kwietnia 1927 r. do 30 września 1927 r. do chwili druku nieuzgodnione ostatecznie z Ministerstwem Skarbu).

[2]) W tem wydatki za czas od 1 stycznia 1927 r. do 31 marca 1927 r. z budżetu 1926/27 w sumie 21.840.239,40, oraz znaczna część kredytów dodatkowych, które otwarto już w 1927 r. na poczet II ustawy skarbowej 1927/28, a przeznaczonych na pomoc poszkodowanym przez wypadki żywiołowe (wybuch w Witkowicach, powódź w województwach południowych, gradobicie w woj. nowogrodzkiem – ogółem 6.963.340 zł.) i na opiekę nad ofiarami wojny i wypadków politycznych (350.000 zł.).

Wydatki według działów budżetowych rozkładały się:

	1925	1926	1927
Suma ogólna	51.131.566,84	79.556.831,91	70.676.992,68
1. Zarząd Centralny	47.505.258,80[1])	1.090.742,02	1.288.803,98
2. Urzędy Inspekcji Pracy . . .	1.168.806,39	1.299.771,19	1.459.678,09
3. Państw. Urzędy Pośrednictwa Pracy	659.367,78	740.204,78	833.537,84
4. Wojew. Wydziały Pracy i Opieki Społecznej	357.003,74	347.292,13	368.406,80
5. Urzędy Ubezpieczeń Społeczn.	208.723,73	250.395,19	313.574,43
6. Urząd Emigracyjny	1.232.406,40	1.377.690,83	1.641.300,76
7. Świadczenia socjalne	—	74.450.735,77	64.771.690,78

Ważniejsze szczegóły powyższego zestawienia będą poruszone przy rozpatrywaniu działalności właściwych działów służby. Z powyższego jednak już widać, że rozwój wydatków Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej idzie głównie po linji rzeczowej rozbudowy ubezpieczeń społecznych (dział 7) i opieki nad wychodźcami (dział 6).

Doświadczenie 1927 r. upoważnia do przewidywania, że dział ubezpieczenia od normalnych wypadków losowych będzie się mógł rozszerzać kosztem zmniejszonych wydatków na pomoc dla bezrobotnych, których liczba ulega stale zmniejszeniu.

2. Personel.

Do początków 1923 r. liczba personelu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej stale wzrastała we wszystkich dotychczas istniejących działach służby i dosięgła w dniu 1. I. 1923 r. maksymalnej cyfry 1.179 osób (bez woj. śląskiego). Dalsze lata, głównie wskutek dotkliwych restrykcyj budżetowych, które ze szczególną bezwzględnością odbijały się na Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej, znamionują *stały spadek liczby personelu*. Tymczasem zadania Ministerstwa siłą rzeczy rozszerzały się; zwłaszcza ostatni rok, skutkiem ogłoszenia kilku ważnych rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z jednej strony i ożywienia gospodarczego z drugiej strony, przysporzył ich znacznie.

Pragnąc zapobiec najbardziej palącym brakom personelu w granicach dotychczasowych budżetów, obecne kierownictwo Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej wyzyskało częściowo etaty nieobsadzone, których liczba zresztą nie została wyczerpana i na 1 grudnia 1927 r. wynosiła jeszcze 19.

Tą drogą zdołano podnieść liczbę urzędników z
685 (bez woj. śląskiego) na 1. V. 1926 r. do
697 (bez woj. śląskiego) na 1. XII. 1927 r.

Powyższa liczba 697 urzędników rozkłada się na poszczególne działy służby jak następuje:

1) Zarząd Centralny	145	urzędników
2) Urzędy Inspekcji Pracy	208	,,
3) Państwowe Urzędy Pośrednictwa Pracy	159	,,
4) Woj. Wydziały Pracy i Opieki Społecznej	54	,,
5) Urzędy Ubezpieczeń Społecznych	49	,,
6) Urząd Emigracyjny	82	,,

[1]) Świadczenia socjalne do r. 1926 były wliczane do wydatków Zarządu Centralnego.

Zwyżka o 12 etatów w tym okresie, nie dosięgająca nawet 1½% stanu ogólnego, nie pokrywa oczywiście istotnych potrzeb Ministerstwa. Skrępowanie budżetowe w rozbudowie niezbędnego personelu usiłowano w części przynajmniej powetować przez staranną jego selekcję.

W akcji tej wychodzi się z założenia, że specyficzny zakres działania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej wymaga pod względem obsady personalnej przewagi elementu referendarskiego, podobnie jak to się dzieje w analogicznych ministerstwach innych krajów.

Zwyżka liczby etatów dokonała się przeważnie na korzyść ubezpieczeń społecznych, gdyż one to wysunęły się na czoło zagadnień, należących do zakresu działania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Instytucje ubezpieczeniowe, rozrósłszy się już obecnie do znacznych rozmiarów i rozwijając się w dalszym ciągu, wymagają ze strony władzy nadzorczej bezustannej czujności i kontroli, które są niemożliwe przy personelu niedostatecznym liczebnie lub nieprzygotowanym fachowo.

Szczupłość stanu personalnego rządowej władzy nadzorczej była m. in. przyczyną powikłania stosunków w niektórych instytucjach ubezpieczeniowych, doprowadzając do konieczności czasowego zastąpienia organów samorządów przez delegatów władzy nadzorczej. Przy dostatecznie energicznej i stałej kontroli takich konsekwencyj możnaby prawdopodobnie uniknąć. Tymczasem jednak na 244 zorganizowanych Kas Chorych, działających w całem Państwie, oraz przy kilku zakładach ubezpieczeniowych, działających przeważnie w b. zaborach pruskim i austrjackim, ogólna liczba personelu zatrudnionego w Departamencie Ubezpieczeń Społecznych łącznie ze wszystkiemi prowincjonalnemi podległemi Urzędami Ubezpieczeń Społecznych wynosi zaledwie 85 osób. Stwarza to taką sytuację, że Okręgowy Urząd Ubezpieczeń w Warszawie, mając 7 urzędników, obsługuje 94 Kasy Chorych na terenie m. Warszawy i województw: warszawskiego, lubelskiego, białostockiego, wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego i łódzkiego; Okręgowy Urząd Ubezpieczeń we Lwowie przy 8 urzędnikach obsługuje również 94 Kasy Chorych na obszarze województw: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego, krakowskiego i kieleckiego oraz cieszyńskiej części woj. śląskiego.

Rozbudowa liczebna działu służby ubezpieczeń społecznych wskazana została pośrednio przez Najwyższą Izbę Kontroli Państwa, która wytknęła niedokonywanie systematycznej kontroli nad zakładami ubezpieczenia długoterminowego, co było spowodowane brakiem personelu. Skutkiem tego braku np. musiano zrezygnować z przeprowadzenia siłami Ministerstwa rewizji stawek taryfowych zakładu ubezpieczenia od wypadków we Lwowie i do przekazania tych prac samemu zakładowi, lecz skontrolowanie wyników tej wielkiej roboty wymaga jeszcze bardzo wielkiego trudu.

W najbliższej przyszłości konieczne będzie zwiększenie personelu inspekcji pracy skutkiem wprowadzenia w życie nowych przepisów o organizacji inspekcji pracy, które po zaakceptowaniu przez Sejm Śląski staną się podstawą do utworzenia urzędów inspekcji pracy w województwie śląskiem. Tem samem zostanie zakończona unifikacja inspekcji pracy na obszarze całego Państwa.

II.

Działalność ustawodawcza.

1. Polityka socjalna w Polsce.

W ciągu dziewięcioletniego istnienia wskrzeszonego Państwa Polskiego łatwo rozróżnić trzy okresy w rozwoju ustawodawstwa socjalnego.

I. Okres pospiesznego zadośćuczynienia najdotkliwszym brakom w dziedzinie, która była zupełnie zaniedbana przez rządy zaborcze w b. zaborze rosyjskim, a pod pewnemi względami nieodpowiednio postawiona wobec potrzeb powojennych również w dwóch

pozostałych dzielnicach. Okres ten zapoczątkowany został przez szereg dekretów, które nadały polskiej polityce socjalnej kierunek zgodny z wymaganiami czasu (dekret o utworzeniu Ministerstwa Zdrowia Publicznego, Opieki Społecznej i Ochrony Pracy, dekret o 8-godzinnym dniu pracy, dekret tymczasowy o urządzeniu i działalności inspekcji pracy, dekret w przedmiocie tymczasowych przepisów o pracowniczych związkach zawodowych, dekret o obowiązkowem ubezpieczeniu na wypadek choroby, dekret o organizacji państwowych urzędów pośrednictwa pracy i opieki nad wychodźcami, dekret o moratorjum mieszkaniowem dla pozostających bez pracy).

II. Długi okres zmagań się z trudnościami gospodarczemi i walutowemi oraz z niezrozumieniem zadań i potrzeb ustawodawstwa socjalnego wśród ogromnej części tych czynników w społeczeństwie, od których ustawodawstwo to zależało. Rozbieżności w zapatrywaniach poszczególnych członków Rządu i częste zmiany gabinetów utrudniały w stadjach przygotowawczych bieg nawet tych projektów, których wcielenie w życie nie nakładało żadnych nowych ciężarów, np. projekt ustawy o inspekcji pracy, a powolne tempo prac sejmowych doprowadzało do tego, że projekty złożone Sejmowi Konstytucyjnemu nie doczekały się w ciągu kilku lat załatwienia i musiały być wniesione powtórnie w normalnym porządku do Sejmu zwykłego, gdzie również przez całą kadencję pozostały nieprzegłosowane ostatecznie. Wysiłki ze strony poszczególnych kierowników Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej rozbijały się o te przeciwności albo też cofały się przed spiętrzonemi zatorami natury ogólno-gospodarczej. Z ustaw o znaczeniu zasadniczem uchwalonych w tym okresie najważniejsze były rozwinięciem postanowień, znajdujących się poprzednio w dekretach (np. ustawa o czasie pracy, ustawa o ubezpieczeniu na wypadek choroby); inne powstawały pod naciskiem groźnych okoliczności zewnętrznych (np. ustawodawstwo o załatwianiu zatargów zbiorowych w rolnictwie, zabezpieczenie na wypadek bezrobocia). Ustawa o urlopach pracowniczych — jedyna ustawa ochronna, której projekt wyszedł z łona Sejmu, — powstała w maju 1922 r., bezpośrednio przed upływem kadencji Sejmu Ustawodawczego. Działalność ustawy z dnia 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy młodocianych i kobiet w najważniejszych jej postanowieniach (urządzenia kąpielowe dla robotnic, żłobki dla ich niemowląt, przerwy dla karmiących) była odraczana przez te same ciała, które je uchwaliły (ustawy z d. 30 lipca 1925 r. i z d. 5 sierpnia 1926 r.), co znajdowało w znacznej mierze wytłumaczenie w trudnościach, jakie przemysł przeżywał w tym okresie.

III. Okres pełnomocnictw obecnego Rządu pozwolił Ministerstwu Pracy i Opieki Społecznej wydobyć na nowo projekty, które czekały na uchwalenie Sejmu i przyśpieszył prace nad temi projektami, których przygotowywanie powstrzymywano ze względu na zaległości w komisjach sejmowych. Wyniki wyraziły się w szeregu ogłoszonych lub przygotowywanych rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustaw.

2. Rozporządzenia Prezydenta Rzplitej z mocą ustawy.

Z *ogłoszonych* już rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej należy wymienić następujące:

1) W zakresie ubezpieczeń społecznych aktem wielkiego znaczenia jest rozporządzenie z d. 24 listopada 1927 r. *o ubezpieczeniu pracowników umysłowych* (Dz. U. R. P. Nr. 106, poz. 911) nietylko dlatego, że unifikuje uprawnienia pracowników tej kategorji na całym obszarze Państwa, ale również z tego względu, że wprowadza nową strukturę organizacyjną, zespalając w jedną całość ubezpieczenie od ryzyka gospodarczego i ryzyk społecznych z wyjątkiem choroby i — narazie — nieszczęśliwych wypadków przy pracy. Rozporządzenie posiada szczególną wagę dla pracowników umysłowych w b. zaborze rosyjskim, którzy nie korzystali z ubezpieczenia prócz ubezpieczenia na wypadek choroby i nieszczęśliwych wypadków, posiadającego podrzędne znaczenie dla tej kategorji ubezpie-

czonych. Ubezpieczeni pracownicy uprawnieni będą do korzystania ze świadczeń emerytalnych (renta inwalidzka, renta starcza), nadto przewidziane są: pomoc lecznicza, renty wdowie i sieroce, jednorazowe odprawy dla ubezpieczonego lub pozostałej rodziny i zasiłki w razie braku pracy. W pełnem zrozumieniu sytuacji gospodarczej ubezpieczonych składka ubezpieczeniowa rozłożona jest między pracownikiem a pracodawcą w ten sposób, że udział pracownika rośnie progresywnie w zależności od wysokości uposażenia. Jakkolwiek świadczenia, zapewnione na zasadzie nowych przepisów, przewyższają znacznie rozmiary świadczeń, udzielanych na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów niemieckich i austrjackich, gospodarstwo narodowe nie dozna znaczniejszego obciążenia: składka w Poznańskiem i Małopolsce będzie wynosić mniej od ciężarów dotychczasowych, zaś w b. zaborze rosyjskim składki do kas przezorności, rozpowszechnionych w tej dzielnicy przy większych przedsiębiorstwach, będą odtąd zmniejszone o przewidzianą w rozporządzeniu składkę emerytalną. Reprezentacja grup zainteresowanych w samorządzie nowego ubezpieczenia przedstawia się tak, iż w obrębie władz zarządzających niem pracownicy posiadać będą silniejsze przedstawicielstwo; natomiast pracodawcom przysługiwać będzie silniejsze uczestnictwo we władzach kontrolujących.

W chwili sporządzania niniejszego sprawozdania Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej opracowywało projekty rozporządzeń wykonawczych do powyższego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej; pierwsze z nich ukazało się w ostatnim (118) numerze „Dziennika Ustaw" z 1927 r. i pozwoliło formalnie przystąpić do organizacji zakładu ubezpieczeniowego w Warszawie.

Z zakresu ochrony pracy w ściślejszem znaczeniu tego terminu ukazały się następujące rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, które są ważne z tego względu, że zapoczątkowują przepisy polskie, regulujące szczegółowo ochronę życia i zdrowia pracowników w poszczególnych gałęziach produkcji oraz przy przerobie surowców niebezpiecznych.

2) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 22 kwietnia 1927 r. *o zakazie używania białego i żółtego fosforu przy wyrobie przedmiotów zapalnych* (Dz. U. R. P. Nr. 43, poz. 380) pozwoliło Polsce wywiązać się z zobowiązania, przyjętego przez przystąpienie do konwencji berneńskiej z d. 26 września 1926 r., które dokonało się w drodze ustawy, datującej z d. 31 lipca 1919 r. (Dz. U. R. P. Nr. 110, poz. 728). Pierwotny projekt prawa materjalnego w tej sprawie, złożony Sejmowi d. 4 listopada 1924 r. (druk sejmowy Nr. 1386), nie doczekał się załatwienia przez sejmową komisję ochrony pracy. Rozporządzenie ustala zakaz stosowania białego i żółtego fosforu przy produkcji i rozpowszechnianiu wyrobów, zawierających te substancje, wprowadzając jednolitość przepisów w tej sprawie we wszystkich dzielnicach Polski.

3) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 30 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 62, poz. 544), które stosownie do ratyfikowanego przez Polskę projektu konwencji międzynarodowej z 19 listopada 1921 r. wprowadza zasadniczy *zakaz produkcji i używania bieli ołowianej*, siarczanu ołowiu oraz innych związków ołowiu i rozciąga ten zakaz na handel. Ratyfikacja przez Sejm właściwego projektu konwencji dokonała się jeszcze w grudniu 1923 r., a brak po 4 latach ogólnokrajowych przepisów, odpowiadających przyjętym w ten sposób zobowiązaniom, naraził Polskę na zarzut ze strony t. zw. Komisji art. 408 (Traktatu Wersalskiego) na X Międzynarodowej Konferencji Pracy w maju 1927 r.

Obecnie opracowywane są do powyższego rozporządzenia przepisy wykonawcze.

4) Niemniej jest ważne od dwóch wymienionych, a nawet szersze jeszcze znaczenie dla higjeny pracy posiada rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 22 sierpnia 1927 r. *o zopobieganiu chorobom zawodowym i ich zwalczaniu* (Dz. U. R. P. Nr. 78, poz. 676), którego opracowanie rozpoczęło jeszcze w 1923 r. ówczesne Ministerstwo Zdrowia Pu-

blicznego, a które jako projekt ustawy dostarczono Sejmowi d. 15 maja 1925 r. (druk sejmowy Nr. 1940). Rozporządzenie daje podstawę do wydawania szczegółowych rozporządzeń i zarządzeń dla walki z chorobami zawodowemi, która w krajach zachodnio-europejskich prowadzona jest równorzędnie z walką o bezpieczeństwo pracy. Jako takie rozporządzenie pozwoli zapełnić dotkliwe luki, istniejące pod tym względem u nas.

Pierwszym krokiem dokonanym w tym kierunku jest rozporządzenie Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu oraz Sprawiedliwości z d. 31 października 1927 r. o stosowaniu *mechanicznych urządzeń* do przesiewania mąki, mieszania i zagniatania ciasta *w piekarniach*, cukierniach i innych zakładach przemysłowych, wytwarzających pieczywo (Dz. U. R. P. Nr. 102, poz. 894). Wprowadzenie tych urządzeń ma doniosłe znaczenie nietylko dla higjeny robotników, ale dla zdrowotności spożywców.

Obecnie Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej sporządza wykaz chorób, które należy uważać za zawodowe.

Z innych dziedzin ochrony pracy należy wymienić:

5) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 18 maja 1927 r. *o kaucjach*, składanych w związku z umową o pracę (Dz. U. R. P. Nr. 46, poz. 409), bierze w opiekę pracowników różnego rodzaju przed nadużyciami, jakie się rozpowszechniły ze strony nieuczciwych pracodawców, którzy korzystają na użytek własny lub przedsiębiorstwa z kaucyj, wymaganych rzekomo celem zabezpieczenia rzeczywistych szkód i strat, mogących wyniknąć z winy pracownika w związku z wykonywaniem przez niego umówionej pracy.

6) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 12 kwietnia 1927 r. o *zapewnieniu czasowych mieszkań i pomieszczeń dla zwolnionych robotników rolnych* (Dz. U. R. P. Nr. 35, poz. 305) przechodziło długie koleje na Radach Ministrów i w Sejmie, zanim ukazało się w tej postaci prawnej. Rozporządzenie to zapewnia prawo korzystania z pomieszczeń służbowych robotnikom rolnym w ciągu 2 miesięcy po wygaśnięciu umowy najmu (od 1 kwietnia do 1 czerwca), co pozwala im uniknąć eksmisji w okresie chłodów wiosennych i ułatwia przetrwanie do czasu pilnych robót letnich, kiedy łatwiej znaleźć pracę.

7) W zakresie spraw organizacyjnych zasługuje na uwzględnienie na pierwszem miejscu rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 14 lipca 1927 r. *o inspekcji pracy* (Dz. U. R. P. Nr. 67, poz. 590), które unifikuje organizację i podstawy działalności inspekcji pracy w całem Państwie (włącznie ze Śląskiem), a ze względu na znaczenie, jakie dla ochrony pracy posiada należyty nadzór nad wykonywaniem jej przepisów, musi być ocenione jako akt pierwszorzędnej wagi. Projekt tego rozporządzenia skutkiem różnic opinji w łonie Rządu i przewlekania sprawy przez Sejm ma swą siedmioletnią historję.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 14 lipca 1927 r. przewiduje wydanie szeregu przepisów uzupełniających i wykonawczych. Przepisy te opracowywane są z tą intencją, ażeby ogłoszenie niektórych z nich było możliwie jednoczesne z wejściem w życie rozporządzenia podstawowego, którego moc obowiązywania rozpoczyna się z dniem 30 stycznia 1928 r. Pierwszemi z nich będą:

rozporządzenie Rady Ministrów o egzaminach kandydatów na stanowiska inspektorów i podinspektorów pracy, które to egzaminy poza ogólnemi wiadomościami z zakresu prawa i administracji, wymaganemi od kandydatów na urzędników t. zw. prawno-administracyjnych, obejmują w szerokiej mierze: ustawodawstwo ochrony pracy i ubezpieczeń społecznych, technikę zabezpieczeń przy pracy, higjenę przemysłową i zawodową oraz kwestję społeczną w Polsce i na Zachodzie;

rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej, określające, jakim organom inspekcji pracy przysługiwać mają wynikające z ustawodawstw b. państw zaborczych uprawnienia w zakresie ochrony pracy władz górniczych, administracyjnych i policyjnych oraz głównego i gubernjalnych urzędów do spraw fabrycznych i górniczo-hutniczych;

rozporządzenie, określające szczegółowo czynności inspektorów pracy poszczególnych kategoryj, wzajemny stosunek tych organów oraz tryb postępowania służbowego; statut Głównego Inspektoratu Pracy.

W dalszym ciągu opracowane zostaną rozporządzenia: o sposobie powoływania i trybie urzędowania komisyj przy wojewodzie i przy Ministrze Pracy i Opieki Społecznej; o stosunku wzajemnym organów inspekcji pracy i organów innych ministerstw; o szczegółowym trybie postępowania inspektorów pracy w zakładach państwowych; o współdziałaniu policji państwowej z organami inspekcji pracy; o postępowaniu lekarzy inspekcyjnych; o specjalnych inspektorach pracy [1]).

8) Przyczynkiem natury organizacyjnej w rozwoju Ministerstwa Pracy i O. Społ. jest również rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 17 września 1927 r. o Radzie Ochrony Pracy (Dz. U. R. P. Nr. 83, poz. 740), które stwarza nową instytucję doradczą przy Ministrze Pracy i Opieki Społecznej, złożoną w równej liczbie z przedstawicieli pracodawców, pracowników i robotników oraz bezpośrednio niezainteresowanych znawców zagadnień ochrony pracy.

Ze względu na doniosłość problematu emigracji, prócz układów międzynarodowych, o których oddzielnie poniżej, niezmiernie ważne znaczenie posiada

9) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 11 października 1927 r. *o emigracji* (Dz. U. R. P. Nr. 89, poz. 779), które nosi charakter wybitnie opiekuńczy i wskazuje drogę do zapewnienia emigrantom możliwej ochrony, pomocy i ułatwień ze strony Państwa. Prawo do specjalnej opieki ze strony Państwa ma każdy obywatel polski, który opuszcza lub opuścił granice Rzeczypospolitej w celu poszukiwania pracy lub dla osiedlenia się na własnem gospodarstwie, oraz członkowie rodzin emigranta, wyjeżdżający razem z nim lub do niego. Środki opieki nad emigrantami, wskazane w rozporządzeniu, są liczne i wszechstronnie normują to zagadnienie. Szereg zakazów i ograniczeń bronić będzie emigrantów bądź od nierozważnych kroków, wywoływanych małem uświadomieniem samych emigrantów, bądź od wyzysku i wprowadzania ich w błąd przez innych. Rozporządzenie wprowadza kategoryczny zakaz uprawiania agitacji wychodźczej, który ma być technicznie przeprowadzony przez ścisłą kontrolę agentur emigracyjnych, konieczność uzyskiwania specjalnego zezwolenia władz na udzielanie wiadomości o konjunkturach emigracyjnych w państwach obcych oraz przez surowe kary za namawianie do emigracji. Najmowanie robotników polskich do pracy zagranicę poddane zostało również nadzorowi Państwa. Każdy robotnik najęty otrzymać powinien aprobowaną przez Urząd Emigracyjny umowę o pracę (kontrakt), zawierającą wszelkie stypulacje, mające chronić robotnika przed wyzyskiem. Przewiduje się specjalny kredyt państwowy, przeznaczony na cele opieki nad emigrantami i osobną komisję, która czuwać będzie, ażeby kredyt ten użyty był zgodnie z przeznaczeniem.

Jako konieczne uzupełnienie i rozwinięcie zasad przewidzianych w rozporządzeniu Prezydenta o emigracji wyszło już jedno z opracowywanych w tym celu rozporządzeń wykonawczych do poszczególnych jego postanowień, mianowicie rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 23 grudnia 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 6, poz. 37, z 1928 r.).

Na pograniczu spraw emigracyjnych i walki z bezrobociem stoi

10) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 4 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 54, poz. 472), które ma na celu *ochronę rynku pracy* w okresach stwierdzonego bezrobocia przed zalewem napływowych rąk roboczych.

---

[1]) W Nr. 41 Dz. U. R. P. z 1928 r. ogłoszono rozporządzenia: w sprawie nowego podziału terytorjalnego na okręgi i obwody inspekcji pracy (poz. 397); o udziale inspektorów pracy przy udzielaniu pozwoleń na otwarcie lub przebudowę zakładów przemysłowych (poz. 398); o stosunku wzajemnym organów inspekcji pracy i władz górniczych (poz. 399).

Rozbudowa ustawodawstwa w sprawach opieki społecznej wyraziła się w dwóch rozporządzeniach Prezydenta Rzeczypospolitej o znaczeniu ogólniejszem.

11) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 22 kwietnia 1927 r. *o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucyj opiekuńczych* (Dz. U. R. P. Nr. 40, poz. 354) stanowi konieczne uzupełnienie ustawy z d. 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 726), gdyż ustanawia władze nadzorcze nad stowarzyszeniami, związkami oraz instytucjami, których cele należą do zakresu opieki społecznej, a nadto daje przepisy, umożliwiające przeprowadzanie nadzoru i kontroli.

Praktyczne znaczenie tego rozporządzenia wyraziło się już w trzech wydanych na jego podstawie rozporządzeniach wykonawczych Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 10 i 12 października 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 100, poz. 866 i 867) oraz z d. 23 listopada 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 2, poz. 13, z 1928 r.):

o kwalifikacjach kierowników zakładów opiekuńczych;

o regulaminach zakładów opiekuńczych;

o sprawozdaniach z działalności i rachunkowości instytucyj opiekuńczych.

12) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 14 października 1927 r. *o zwalczaniu żebractwa i włóczęgostwa* (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 823) zamienia dotychczasowe przestarzałe przepisy w tych sprawach, wprowadzając jako środki walki z żebractwem i włóczęgostwem przytułki oraz domy pracy dobrowolnej i przymusowej, zakładane i prowadzone przez samorządy. Ponieważ tego typu zakłady w Polsce — poza woj. poznańskiem — nie istnieją, postanowienia rozporządzenia będą stopniowo wprowadzane w poszczególnych województwach, w pierwszym rzędzie w stolicy i w województwach pomorskiem i poznańskiem.

We wszystkich swych zamierzeniach socjalnych Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej usiłuje brać pod uwagę całokształt możliwości gospodarczo-społecznych i z tego względu brało czynny udział w opracowaniu projektów przygotowywanych przez właściwe organy Rządu. W dążeniu swem do gruntownej znajomości istotnych możliwości i ciężarów produkcji polskiej Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej opracowało pierwotny projekt.

13) rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 22 grudnia 1926 r. o ustanowieniu *Komisji Ankietowej* badania warunków i kosztów produkcji oraz wymiany (Dz. U. R. P. Nr. 127, poz. 741). Jak wiadomo, Komisja Ankietowa, czynna przy Radzie Ministrów, przeprowadziła w myśl rozporządzenia analizę kosztów własnych przedmiotów pierwszej potrzeby oraz tych, które są podstawowe dla ich produkcji (węgiel, nafta, mąka, pieczywo, mięso, cukier, wyroby włókiennicze, bawełniane i wełniane, skóry, gotowe ubrania i obuwie, materjały budowlane: drzewo, cement, wapno i cegła, produkty metalurgji, nawozy sztuczne, pasze treściwe), a dane dotychczas przez Komisję zgromadzone służyły już Rządowi przy powzięciu pewnych decyzyj. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej oczekuje, że prace Komisji Ankietowej dostarczą objektywnych danych dla wyjaśnienia takich zagadnień, jak: obciążenie produkcji kosztami robocizny i świadczeniami socjalnemi, wpływ czasu pracy i metody płacy na wydajność w związku z organizacją produkcji, rozpiętość cen hurtowych i detalicznych, niezmiernie ważna dla budżetów robotniczych, zdolność konkurencyjna produkcji krajowej, która warunkuje stan zatrudnienia i t. p.

3. Układy i konwencje międzynarodowe.

Na tem miejscu należy również wymienić układy i pertraktacje międzynarodowe, w których brało udział Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, a więc przedewszystkiem:

1) Układ z d. 3 listopada 1926 r. w sprawie *wykonania polsko-francuskiej konwencji dotyczącej opieki społecznej* (zawartej d. 14 października 1920 r.). Układ z 1926 r.

uzupełnia konwencję szczegółami z zakresu opieki lekarskiej, kosztów leczenia i kosztów repatrjacji morzem do Gdyni chorych emigrantów, które to koszty według układu ma ponosić kraj pobytu.

2) Układ prowizoryczny *z Niemcami*, zawarty 9 grudnia 1926 r., uregulował *emigrację sezonową* do Niemiec w roku 1927 na zasadach następujących: zapośredniczanie robotników powierzone jest polskim Państwowym Urzędom Pośrednictwa Pracy; złożona przez niemiecki Urząd Pracy umowa o pracę otrzymała szereg poprawek na korzyść robotników; rząd niemiecki zobowiązał się nie wywierać urzędowego nacisku w kierunku zwalniania robotników dawniej osiadłych; określono maximum robotników tej kategorji, którzy mają powrócić do Polski w ciągu 1927 roku. Odbywająca się na podstawie tego układu rekrutacja zasadniczo wyłączyła wychodźtwo nielegalne, pozostając pod ścisłą kontrolą organów rządowych.

3) Układ *polsko-gdańsko-niemiecki*, zawarty d. 13 stycznia 1927 r. w sprawie wykonania art. 312 Traktatu Wersalskiego, jest pierwszą umową międzynarodową, zawartą przez Polskę w dziedzinie ubezpieczeń społecznych. Układem tym przyznały Niemcy Gdańskowi, reprezentowanemu przez Polskę, $5^1/_2$ miljona mk. zł. tytułem rezerw ubezpieczeń społecznych oraz zapewniły Polsce określoną na tych samych zasadach część rezerw ubezpieczeniowych, przypadającą na koleje prowadzone przez Polskę na terenie W. M. Gdańska.

4) Układ, zawarty 19 lutego 1927 r. *ze Stanem Sao Paulo* w Brazylji, dotyczy *wychodźtwa* polskich robotników rolnych do plantacyj kawy i reguluje sprawy rekrutacji, przewozu, świadczeń socjalnych i warunków umownych, zapewniając wychodźcom polskim w Sao Paulo zaspokojenie ich potrzeb religijnych i umysłowych. Układ zawiera ramowe warunki, na których ma się odtąd wyłącznie odbywać angażowanie robotników polskich. Nadto przewidziane są pewne uprzywilejowania i ulgi w stosunku do kolonizacji Polaków, którzy dwa lata przepracowali na robotach rolnych w Sao Paulo.

5) Układ *polsko-duński*, zawarty 8 kwietnia 1927 r. w sprawie *rekrutacji robotnic*, poddaje rekrutację i podróż robotnic ścisłemu nadzorowi władz polskich.

6) Układ *polsko-niemiecki* w sprawie pomocy *dla pozbawionych zarobku i ubezpieczenia na wypadek bezrobocia*, podpisany dnia 14 lipca 1927 r. w Berlinie (Dz. U. R. P. Nr. 101, poz. 877), stanowi tymczasowo część przyszłego ogólnego układu w sprawie wzajemności w zakresie ubezpieczeń społecznych. Układ zmienia dotychczasowy stan rzeczy, przy którym Polska na podstawie ustawy z d. 6 lipca 1923 r. traktowała obywateli niemieckich pod względem ubezpieczenia od bezrobocia narówni z własnymi obywatelami, natomiast Niemcy na podstawie swoich ustaw odmawiali zasiłków obywatelom polskim przebywającym w Niemczech, a gdy ci zdani byli na łaskę opieki społecznej, wydalali ich jako „uciążliwych obcokrajowców". Umowa z d. 14 lipca 1927 r. zapewnia robotnikom polskim równe traktowanie z robotnikami niemieckimi pod względem prawa do zasiłków.

7) *Konwencja emigracyjna polsko-niemiecka*, podpisana w Warszawie d. 24 listopada 1927 r., ze względu na sąsiedztwo obu krajów i stare tradycje wychodźtwa sezonowego do Niemiec była palącą potrzebą. Pewne zadośćuczynienie tej potrzebie stanowiła już umowa tymczasowa, zawarta na okres 1927 roku. Umowa emigracyjna z Niemcami kładzie kres kontraktowaniu polskich robotników sezonowych przez osoby niepowołane i zapewnia polskim robotnikom w Niemczech korzystanie z dobrodziejstw miejscowego ustawodawstwa socjalnego, wreszcie ustala ramową umowę o pracę, korzystniejszą od przewidzianej w konwencji tymczasowej. Umowa zapewnia prawo stałej pracy na roli Polakom, którzy przybyli do Niemiec przed 1920 r. Cały ruch wychodźtwa sezonowego do Niemiec ujęty został w określone normy, dające władzom polskim możność utrzymania nad nim ścisłej kontroli i chronienia robotników przed wyzyskiem.

Jednocześnie z konwencją wchodzą w życie porozumienia dodatkowe. Jedno z nich ustala technikę w sprawach pośredniczenia, kontraktowania i przejazdu robotni-

ków — w sprawach, które były dotąd polem największych nadużyć ze strony t. zw. przodowników. Drugie porozumienie dotyczy uregulowania położenia robotników polskich, którzy przybyli do Niemiec między rokiem 1919 a 1925; włączani oni będą stopniowo w ruch sezonowy.

8) W połowie 1926 r. rozpoczęły się w Berlinie *pertraktacje o umowę z Niemcami w sprawie wzajemności w zakresie ubezpieczeń społecznych* i prowadzone były bardzo intensywnie w ciągu całego okresu sprawozdawczego. Dotychczasowym ich wynikiem był wymieniony pod 6) układ w sprawie wzajemności w zakresie ubezpieczenia od bezrobocia. Przewiduje się, że całokształt układu obejmie wzajemne stosunki między kontrahentami, dotyczące ubezpieczeń społecznych w najszerszym zakresie. Rokowania opierają się na zasadzie zrównania obywateli obu państw pod względem uprawnienia do korzystania z głównych i dodatkowych świadczeń ubezpieczeń społecznych, jak również ułatwienia im korzystania z dobrodziejstw ustawodawstwa ubezpieczeniowego przy przesiedlaniu się z jednego kraju do drugiego i kolejnem ubezpieczeniu w obu krajach.

Łącznie z układami w sprawie wzajemności w ubezpieczeniach prowadzone były z Niemcami rokowania o przekazanie należnych na podstawie art. 312 Traktatu Wersalskiego *rezerw z ubezpieczenia brackiego*, nieobjętego decyzją Rady Ligi Narodów z 9. XII. 1924 r.

Prowadzono też w dalszym ciągu akcję, zmierzającą do faktycznego uzyskania przyznanych Polsce decyzją Rady Ligi Narodów z d. 9. XII. 1924 r. *26 miljonów mk. zł. tytułem rezerw ubezpieczeń społecznych na Górnym Śląsku.*

9) Nawiązano kontakt w celu rozpoczęcia pertraktacyj *z Argentyną i państwami bałtyckiemi* w kierunku zawarcia układów, mających za przedmiot zapewnienie *wzajemności w dziedzinie ubezpieczenia od wypadków.*

10) Zawarto w drodze dyplomatycznej porozumienie z *Węgierską Kasą Krajową ubezpieczenia* robotników na wypadek choroby i od nieszczęśliwych wypadków, dzięki czemu zostało uregulowane wzajemne przekazywanie rent zamieszkałym zagranicą obywatelom.

11) Podjęto inicjatywę w kierunku zawarcia odpowiednich *umów ubezpieczeniowych z Czechosłowacją, Węgrami i Rumunją.*

4. Ustawy sejmowe.

Z pośród ustaw sejmowych, których projekty opracowało Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, ukazały się w okresie sprawozdawczym:

1) Ustawa z d. 23 lipca 1926 r. *o zasiłkach dla osób, którym niemieckie instytucje wstrzymały renty z tytułu ubezpieczeń społecznych* (Dz. U. R. P. Nr. 83, poz. 164).

Traktat Wersalski i oparta na nim decyzja Ligi Narodów z 17 lipca 1922 r., jako też Konwencja Genewska z 15 maja 1922 r., zawarta między Polską a Niemcami w sprawie Górnego Śląska, w części tylko rozwiązały sprawę świadczeń dla polskich reemigrantów z Niemiec, posiadających uprawnienia z tytułu ubezpieczeń społecznych. Świadczenia bowiem z tego tytułu zostały zagwarantowane tylko tym reemigrantom, którzy wrócili do b. dzielnicy pruskiej przed 31 grudnia 1921 r., oraz reemigrantom górnikom, którzy zamieszkiwali w Polsce w dniu 17 lipca 1922 r., względnie reemigrantom z niemieckich części Górnego Śląska, którzy wrócili na polski Górny Śląsk do chwili, gdy waluta niemiecka przestała być jedynym prawnym środkiem płatniczym. Reemigranci, którzy nie podpadają pod żadną z powyższych kategoryj, nie otrzymywali żadnych świadczeń od instytucyj polskich, będąc ich równocześnie pozbawieni ze strony instytucyj niemieckich w myśl postanowień niemieckich ustaw ubezpieczeniowych o cudzoziemcach. — Rząd Polski nie mógł tych osób pozostawić na łasce losu i dlatego wniósł projekt ustawy, za-

pewniającej im, tytułem zapomogi, zaliczki na renty, które im się należą z instytucyj niemieckich.

2) Ustawa z d. 24 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 65, poz. 573), upoważniająca Prezydenta Rzeczypospolitej do ratyfikowania konwencji *o traktowaniu pracowników obcych narówni z krajowymi w zakresie odszkodowania za nieszczęśliwe wypadki przy pracy*, która to konwencja przyjęta była jako projekt na VII sesji Międzynarodowej Konferencji Pracy z dnia 10 czerwca 1925 r.

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej wniosło w zwykłym porządku na Radę Ministrów o ratyfikację obok powyższego trzech innych projektów konwencyj, uchwalonych na tej samej Międzynarodowej Konferencji Pracy w 1925 r., mianowicie: a) o odszkodowaniu za wypadki przy pracy; b) o odszkodowaniu za choroby zawodowe; c) o pracy nocnej w piekarniach. Projekty te przekazane zostały Sejmowi i pozostały niezałatwione do końca kadencji.

5. Projekty ustawodawcze.

Z końcem roku 1927 w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej znajdowały się *w stadjum* mniej lub więcej *wykończonem* następujące projekty ustaw, wzgl. rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej.

Z działu ubezpieczeń społecznych:

1) Projekt ustawy *o ubezpieczeniu społecznem*, która wszystkie obowiązujące w Polsce rodzaje ubezpieczeń społecznych robotników oparte na ryzyku fizjologicznem scali pod względem terytorjalnym, kodyfikacyjnym, rzeczowym i organizacyjnym.

Zniesienie różnic, istniejących obecnie w różnych dzielnicach Państwa w zakresie ryzyka, przed którem zabezpieczone są masy robotnicze, pociągnie za sobą wprowadzenie ubezpieczenia robotników na wypadek starości i niezdolności do pracy w b. dzielnicach rosyjskiej i austrjackiej, gdzie ubezpieczenie to tymczasem jeszcze nie istnieje (z wyjątkiem górników w Małopolsce). Tak samo dzięki jednolitej podstawie finansowej znikną różnice w zakresie społecznego obciążenia produkcji w różnych częściach Państwa. Scalenie organizacyjne pozwoli powierzyć administrację różnych działów ubezpieczeń społecznych jednemu aparatowi organizacyjnemu, co da w wyniku oszczędność w nieproduktywnych wydatkach administracyjnych, obecnie uważanych za nieproporcjonalnie wysokie w stosunku do wydatków rzeczowych w znacznej mierze skutkiem współistnienia obok siebie różnych systemów organizacyjnych.

Z działu ochrony pracy: [1])

2) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej *o umowie o pracę robotników* ma na celu jednolite unormowanie stosunków pracy robotników na całym obszarze Rzeczypospolitej przez scalenie obowiązujących dotychczas przepisów państw zaborczych, rozrzuconych po ustawach przemysłowych, górniczych, drogowych i t. d. Projekt ustala definicję umowy o pracę; reguluje kwestję formy zawarcia tej umowy, pozostawiając w tej sprawie swobodę stronom; wprowadza jednolite przepisy w sprawie okresu próbnego; rozróżnia trzy rodzaje umów: na czas określony, na czas nieokreślony i na okres wykonania określonej roboty. W razie umowy na czas nieokreślony okres wypowiedzenia wynosi dwa tygodnie, przyczem postanowienie o wypowiedzeniu ma charakter bezwzględnie obowiązujący. Rozwiązanie umowy przed upływem terminu, względnie bez zachowania okresu wypowiedzenia może nastąpić z ważnych przyczyn lub z winy jednej ze stron. Nadto projekt zawiera przepisy o świadectwach, wypłacie wynagrodzenia, o regulaminie (wzorem przepisów obowiązujących w b. zaborze pruskim umożliwia opinjowanie projektów regulaminu przez

[1]) Podczas druku sprawozdania niniejszego zostały ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 35, poz. 324, 323, 325 jako rozporządzenia Prezydenta Rzplitej projekty wymienione pod 2), 3) i 4), przyczem ostatnio wymieniony projekt nosi jako rozporządzenie tytuł: „o bezpieczeństwie i higjenie pracy".

robotników), wreszcie sankcje karne za przekroczenia przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym.

3) Projekt rozporządzenia Prez. Rzplitej *o umowie o pracę pracowników umysłowych* obejmuje większość pracowników umysłowych zatrudnionych na podstawie umowy o pracę. Projekt przewiduje cztery rodzaje umów: na okres próbny, na czas określony, na czas nieokreślony i na czas wykonania określonej roboty. Projekt nie przesądza formy zawierania umowy i ogranicza się do zastrzeżenia, iż pracownik ma prawo żądać od pracodawcy pisemnego potwierdzenia zawartej umowy o pracę. Projekt zawiera przepisy o zakazie konkurencji i klauzuli konkurencyjnej. Okres próbny nie może przekraczać 3 miesięcy i w okresie tym umowa może być rozwiązana 1-go i 16-go każdego miesiąca, za conajmniej dwutygodniowem wymówieniem. Umowa na czas nieokreślony może być rozwiązana za trzymiesięcznem wymówieniem. Prawo niezwłocznego rozwiązania umowy przysługuje każdej ze stron z ważnych powodów lub z winy strony przeciwnej. Nadto projekt zawiera przepisy dotyczące wypłaty wynagrodzenia, wysokości i rodzajów potrąceń, jakich wolno dokonywać z wynagrodzenia. Regulamin pracy pracowników umysłowych nie jest przewidziany jako bezwzględnie obowiązujący.

4) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzplitej *o ochronie życia i zdrowia pracowników* ustala ogólne zasady, którym winny odpowiadać urządzenia zakładów pracy na całym obszarze Państwa; określa odpowiedzialność kierowników przedsiębiorstw za przestrzeganie tych przepisów; przewiduje tryb wydawania rozporządzeń szczegółowych, które będą miały na celu higjenę i bezpieczeństwo pracy w poszczególnych działach produkcji. Wydanie tego projektu będzie stanowiło przełomowy fakt w dziedzinie ustawodawstwa socjalnego, dotyczącego higjeny i bezpieczeństwa pracy.

5) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzplitej *o sądach pracy*[1]) czyni zadość potrzebom w tym względzie przedewszystkiem w b. zaborze rosyjskim, gdzie zupełny brak instytucyj, rozstrzygających spory wynikłe na tle stosunku pracy, jest anachronizmem i w zasadzie pozostawia rozstrzyganie tych spraw sądom zwykłym, gdzie zalegają one nieraz bardzo długo, a o ile chodzi o sprawy karne z tytułu wykroczeń przeciwko przepisom ochrony pracy, wymagają ze strony sędziów specjalnej znajomości odrębnego, złożonego działu ustawodawstwa; prócz tego zaś obarcza inspektorów pracy mnóstwem zajęć, wychodzących poza zakres ich właściwych obowiązków. Projekt modernizuje przepisy obowiązujące w b. dzielnicy austrjackiej, przyczem rozszerza właściwość sądów pracy na całą dziedzinę pracy najemnej z wyjątkiem pracowników pobierających wyższe uposażenie i — narazie — pracy w rolnictwie oraz innych nielicznych kategoryj pracowników.

6) Projekt ustawy *o umowach zbiorowych* daje przepisy prawne dla tej nowej zasadniczej formy stosunków między pracodawcami i pracownikami. Dotychczas przepisy takie istnieją tylko w b. zaborze pruskim na zasadzie rozporządzenia z d. 23 grudnia 1918 r. Projekt przewiduje uznanie mocy prawnie obowiązującej umów zbiorowych w stosunku do umów indywidualnych o pracę: postanowienia umów indywidualnych i regulaminów poszczególnych zakładów pracy, niezgodne z warunkami umowy zbiorowej i nie przedstawiające warunków korzystniejszych dla pracowników, mają być nieważne. Umowa zbiorowa, która osiągnęła przeważające znaczenie w danej gałęzi pracy i na danym obszarze, może przez postanowienie Ministra Pracy i Opieki Społecznej nabrać mocy powszechnie obowiązującej, t. zn. nietylko w stosunku do osób związanych umową. Uczestnikami umów zbiorowych mogą być: ze strony pracodawców stowarzyszenia zawodowe lub gospodarcze oraz poszczególni pracodawcy, ze strony pracowników — związki zawodowe, w wyjątkowych zaś wypadkach — delegacje.

7) Projekt ustawy *o załatwianiu zatargów zbiorowych w rolnictwie* jest scaleniem przepisów dotychczas obowiązujących na obszarze dwóch b. dzielnic (rosyjskiej i austrjac-

[1]) Ogłoszony jako rozporządzenie Prez. Rzplitej w Nr. 37 Dz. U. R. P. z r. 1928 (poz.350).

kiej) przy wprowadzeniu pewnych modyfikacyj, które mają na celu usprawnienie działalności Komisyj Rozjemczych, rozstrzygających zatargi powstałe na tle warunków ustalonych w zawartych umowach zbiorowych. Ustawa ta będzie tymczasową — do czasu możności objęcia tych spraw przez sądy pracy.

W stadjum *przygotowawczem* znajdują się projekty następujące:

8) Projekt ustawy *o załatwianiu zatargów zbiorowych*, podyktowany potrzebami, które się ujawniły w toku opracowywania projektu przepisów o umowach zbiorowych. Przy opracowywaniu omawianego projektu korzysta się w znacznej mierze z doświadczeń, osiągniętych przy stosowaniu na ziemiach polskich, a w szczególności na Górnym Śląsku, niemieckiego ustawodawstwa o załatwianiu zatargów zbiorowych.

9) Projekt *ustawy dziennikarskiej*, którego meritum zgłoszone zostało przez Syndykat Dziennikarzy dla nadania projektowi właściwej strony formalnej.

W zakresie opieki społecznej złożony jest Radzie Ministrów:

10) Projekt ustawy *o budowie i utrzymaniu wojewódzkich zakładów opiekuńczo-wychowawczych*. Projekt ten ma na celu zadośćuczynienie rzeczywistym potrzebom w zakresie opieki nad dziećmi i młodzieżą, co wobec braku odpowiednio do tego przystosowanych pomieszczeń wymaga niezwłocznego podjęcia akcji budowlanej. Ze względu na znaczne ciężary finansowe połączone z tą akcją, prowadzić ją ma samorząd wojewódzki z wydatną pomocą ze strony Państwa. Do czasu zaś powołania samorządów wojewódzkich zakłady te mają być prowadzone przez specjalne związki. Dzięki tej ustawie będzie ułatwione prowadzenie zakładów, które przerastają siły poszczególnych samorządów powiatowych.

11) Nadto dla rozbudowy opieki społecznej w Polsce posiada wielkie znaczenie projekt ustawy *o rozgraniczeniu obowiązków opiekuńczych między samorządami różnego stopnia* (w wykonaniu art. 23 ustawy o opiece społecznej) [1]).

12) Projekt ustawy o organizacji *fundacji Wsi Kościuszkowskiej* w wykonaniu uchwały Sejmu Ustawodawczego z d. 26 lipca 1919 r. stworzy fundację, przeznaczoną w pierwszym rzędzie dla sierot po poległych wojskowych oraz po osobach zasłużonych dla Państwa.

III.

Praca najemna w Polsce w 1926/27 r.

1. Liczba robotników i pracowników.

Odpowiedź na pytanie, jak się przedstawia liczbowo zakres działania Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, nastręcza ogromne trudności i nie może być ścisłą. Ustawowo bowiem kompetencji Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej podlega: z jednej strony cała dziedzina pracy najemnej we wszystkich gałęziach zatrudnień, z drugiej — zwierzchnictwo i nadzór w zakresie opieki społecznej rozciąganej przez samorządy i instytucje prywatne nad wszystkimi, którzy tej opieki potrzebują skutkiem swej niezdolności do pracy zarobkowej, bez względu na to, czy niezdolność ta jest związana z wiekiem (dzieci i starcy), czy wynika z upośledzenia wrodzonego, czy też stanowi skutek nieszczęść życiowych. O ile jednak oddziaływanie opieki społecznej odbywa się w granicach zupełnie nieokreślonych i niekiedy (np. pomoc ofiarom klęsk żywiołowych) zmiennych, to przecież liczbę osób zatrudnionych pracą najemną można z pewnem prawdopodobieństwem określić.

---

[1]) Ogłoszony jako rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dn. 6 marca 1928 r. (Dz. U. R. P. Nr. 28, poz. 232).

Spis ludności z dnia 30 września 1921 roku, na którym opierają się urzędowe dane statystyczne o „czynnej zawodowo niesamodzielnie" ludności Polski, nie może być dla tego określenia miarodajny. Pomijając bowiem zastrzeżenia natury ogólnej, związane z pierwszą próbą tak trudnego przedsięwzięcia, jakiem jest spis ludności w państwie niedawno wskrzeszonem i słabo jeszcze zorganizowanem, należy pamiętać, że spis z 1921 roku nie obejmował Górnego Śląska i Wileńszczyzny i że od tego czasu stosunki gospodarcze uległy głębokim zmianom.

Spis wykazuje trudniących się pracą najemną:

	Pracowników umysłowych	Robotników	Ogółem
W rolnictwie, leśnictwie, hodowli, ogrodnictwie i rybactwie	38.391	1.487.207	1.525.598
W górnictwie i przemyśle	57.462	699.202	756.664
W handlu i ubezpieczeniach	49.705	90.665	140.370
W komunikacji i transporcie	54.860	163.870	218.730
W usługach osobistych i in.	2.096	249.402	252.508
Bezrobotnych i niewykonywujących zawodu	—	—	398.762
Ogółem	—	—	2.292.632

Jak niedokładnemi są dane zwłaszcza w dziale przemysłu i handlu, świadczy chociażby ta okoliczność, że statystyka Funduszu Bezrobocia, obejmująca pracę najemną w zakładach przemysłowych i handlowych, zatrudniających conajmniej 5 osób, wykazuje w drugiej połowie 1927 r. około 808.000 robotników i około 89.000 pracowników, czyli razem 897.000 osób zabezpieczonych; ponieważ zaś według sumarycznego szacunku liczba osób różnego wieku zatrudnionych pracą najemną w rzemiośle i w drobnych zakładach przemysłowych wynosi 700 do 850 tys., przeto ogólną liczbę robotników i pracowników najemnych w przemyśle, rzemiośle i handlu można liczyć w przybliżeniu na 1.597 tys., nie zaś 900 tys., jak to wykazał spis z 1921 r.

Jeżeli będziemy się trzymali obliczonej przez spis liczby 1½ miljona najemników rolnych, dla których istnieje w Polsce szeroko rozgałęzione ustawodawstwo o załatwianiu zatargów zbiorowych przy dominującym udziale inspektorów pracy, a prócz tego ustawodawstwa i inne — wprawdzie tymczasem nieliczne — przepisy ochronne specjalne — jeżeli zważymy, że np. ubezpieczenie na wypadek choroby obejmuje również służbę domową, to sferę ustawowo ustalonych bezpośrednich wpływów rządowej polityki społecznej szacować można skromnie na 3 miljony osób, czyli 10% obywateli Państwa — i to obywateli, należących do tych warstw ludności, które ze względu na swą sytuację gospodarczo-społeczną i na poziom swej kultury najbardziej potrzebują opieki i pomocy władzy.

2. Bezrobocie.

Z pośród czynników wpływających na sytuację warstw pracowniczych naczelne miejsce zajmuje bezrobocie [1]).

[1]) O bezrobociu w Polsce wnioskować można na podstawie podwójnych cyfr podawanych do wiadomości publicznej; jedne z nich ujmują liczbowo bezrobocie na zasadzie przybliżonego szacunku, ustalanego przez organa rządowe w porozumieniu z czynnikami społecznemi, stykającemi się bezpośrednio ze zjawiskami zatrudnienia i braku pracy; drugie ustalają stan bezrobocia na zasadzie zgłoszeń poszukujących pracy w Państwowych Urzędach Pośrednictwa Pracy. Stąd pewna, niekiedy dość znaczna różnica w cyfrach dotyczących tej samej daty i tego samego obszaru. Należy zastrzec, że w większych ośrodkach przemysłowych cyfry te prawie że pokrywają się (na Górnym Śląsku liczba zarejestrowanych stanowi 99½% bezrobocia obliczonego w przybliżeniu, w Łodzi 95%). Na większej przestrzeni czasu i dla całości Państwa bardziej miarodajne są oczywiście ścisłe obliczenia bezrobotnych zarejestrowanych na 1-go każdego miesiąca w P. U. P. P. i dlatego sprawozdanie niniejsze posługuje się wynikami tych obliczeń.

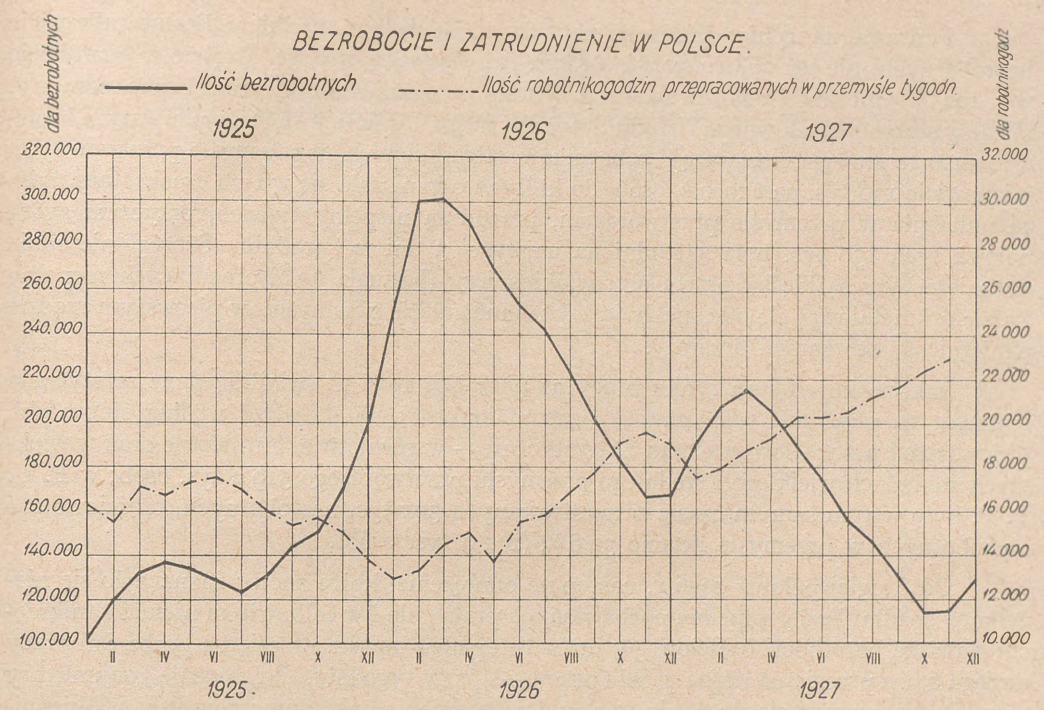

Bezrobotni zarejestrowani w P. U. P. P. (w tysiącach).

Miesiące:	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1925	104	121	134	138	137	132	127	132	143	153	172	204
1926	251	301	302	295	272	257	243	223	205	185	168	168
1927	190	209	214	206	191	174	159	148	133	117	116	137

W drugiej połowie roku 1925 w związku z załamaniem się waluty i trudnościami gospodarczemi rozpoczyna się gwałtowny wzrost bezrobocia, które ze 130 tys. w połowie 1925 r. dochodzi do kulminacyjnego punktu na wiosnę 1926 r. Od czerwca 1926 r. rozpoczyna się tendencja spadkowa, która z małemi wahaniami utrzymuje się nadal.

Załamanie się spadku bezrobocia po czerwcu 1926 r., widoczne na początku 1927 r., kiedy to cyfra bezrobotnych dosięgła 213.592 osób zarejestrowanych w P. U. P. P., tłumaczy się z jednej strony normalną w tej porze roku zwyżką bezrobocia skutkiem przerwania robót sezonowych na powietrzu, w cukrowniach i t. p., z drugiej dokonywaną w tym czasie reorganizacją warsztatów pracy, przy której zmniejszano personel robotniczy i administracyjny. Wprawdzie w grudniu 1927 r. zaznaczył się dość znaczny wzrost bezrobocia, ze 136.738 na 1 grudnia 1927 r. do 164.800 na 1 stycznia 1928 r., lecz fakt ten należy uważać za nieunikniony wobec wyjątkowo ostrej zimy i przerwania wszystkich robót na powietrzu, które dzięki wzrostowi robót publicznych zatrudniały więcej osób niż w latach poprzednich, oraz wobec liczniejszej reemigracji z Niemiec i Danji w wyniku wzmożonego wychodźtwa sezonowego. Mimo to krzywa bezrobocia na przełomie lat 1927 i 1928 nie dosięga poziomu z przed roku i przebiega znacznie niżej niż na wiosnę 1926 r., chociaż zasadniczo wiosna stanowi dla stanu zatrudnienia okres najkorzystniejszy.

Poprawa na rynku pracy zaznaczyła się nietylko spadkiem liczby całkowicie bezrobotnych, ale też *zlikwidowaniem t. zw. bezrobocia częściowego.* Częściowe bezrobocie w r. 1925 i w pierwszej połowie 1926 r. przybrało w związku z kryzysem znaczne rozmiary. Według statystyki Głównego Urzędu Statystycznego [1]) w końcu 1925 i w pierwszym kwartale 1926 r. prawie trzecia część robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym, mianowicie 130 tys. na 410 tys. osób, do których ograniczała się w tym czasie statystyka zatrudnienia w przemyśle przetwórczym, pracowała niepełny tydzień, przyczem zgórą połowa tych 130 tys. była zatrudniona najwyżej 3 dni w tygodniu. Szczególnie silnie dotknięte były tą klęską przemysły: włókienniczy (bezmała 70% pracujących niepełny tydzień) i metalowy, ale odczuwały ją także inne gałęzie przemysłu, w pierwszym rzędzie papierniczy, skórzany i drzewny.

Jak ciężki był stan rynku pracy na początku 1926 r., świadczą dane ze stycznia i lutego: na przełomie tych miesięcy zatrudnionych było — wciąż według statystyki, prowadzonej przez Główny Urząd Statystyczny — w górnictwie, hutnictwie oraz w większych zakładach wielkiego i średniego przemysłu przetwórczego 519,2 tys. osób; w P. U. P. P. było w tym samym czasie zarejestrowanych 301 tys. bezrobotnych, częściowo zaś bezrobotnych w przemyśle liczono 32,8% (102,6 tys. osób).

Od drugiej połowy 1926 r. następuje odprężenie, które znowu zaznaczyło się nietylko w spadku liczby zupełnie pozbawionych pracy, ale i w całkowitem niemal zaniknięciu zjawiska bezrobocia częściowego; już w listopadzie 1926 r. przeciętna liczba dni pracy dosięga 6,0, a przeciętna liczba godzin pracy — 46,9 w tygodniu. Polepszenie konjunktury wyraziło się szczególnie dosadnie w stanie zatrudnienia zakładów przemysłu włókienniczego oraz hutnictwa. Spadek bezrobocia w najważniejszych gałęziach produkcji uwidocznia następujące zestawienie.

Bezrobotni robotnicy wykwalifikowani, zarejestrowani w P. U. P. P. według gałęzi produkcji.

Stan na 1-go każdego miesiąca.

	Górnicy	Hutnicy	Metalowcy	Robotnicy włókienniczy	Robotnicy budowlani	Inni wykwalifikowani
1926						
Styczeń	33.562	9.469	17.389	49.778	11.380	12.598
Luty	34.939	10.193	20.798	54.193	14.717	17.903
Marzec	35.398	10.462	21.599	50.452	15.901	19.896
Kwiecień	35.732	10.387	22.202	44.837	16.736	19.545
Maj	36.552	10.101	21.371	40.062	13.282	16.181
Czerwiec	35.437	9.984	20.491	38.872	11.222	14.584
Lipiec	34.035	10.126	19.411	37.826	9.858	13.822
Sierpień	27.380	9.395	17.413	35.859	7.520	14.017
Wrzesień	23.271	8.339	16.258	32.221	6.827	13.280
Październik . . .	19.884	7.733	14.598	27.332	5.762	11.472
Listopad	17.745	6.284	13.288	21.924	6.129	10.598
Grudzień	16.707	5.551	12.565	23.021	7.564	10.173

[1]) Por. Statystyka Pracy, rocznik VI, zeszyt 1.

Bezrobotni robotnicy wykwalifikowani, zarejestrowani w P. U. P. P. według gałęzi produkcji.

Stan na 1-go każdego miesiąca.

	Górnicy	Hutnicy	Metalowcy	Robotnicy włókienniczy	Robotnicy budowlani	Inni wykwalifikowani
1927						
Styczeń	16.224	4.965	13.873	24.005	11.517	11.263
Luty	16.339	4.740	14.405	24.461	15.186	12.777
Marzec	16.749	4.269	13.953	23.342	16.317	13.322
Kwiecień	20.170	4.234	13.978	21.751	14.116	12.206
Maj	24.447	4.295	12.657	20.079	10.384	11.198
Czerwiec	25.303	4.163	11.757	18.612	7.770	9.798
Lipiec	24.746	4.039	10.777	18.113	5.620	8.767
Sierpień	23.832	3.693	10.027	17.743	4.663	8.278
Wrzesień	21.930	3.356	8.963	16.782	4.069	7.913
Październik	19.600	3.035	7.829	13.379	3.465	6.855
Listopad	18.541	2.777	7.469	13.082	3.977	7.041
Grudzień	18.135	2.906	8.269	13.769	7.860	7.979

Najpotężniej przeciwdziałał bezrobociu oczywiście czynnik naturalny: zapotrzebowanie na ręce robocze ze strony przemysłu. Pozatem jednak świadome wysiłki Rządu, skierowane bezpośrednio na walkę z bezrobociem, zdążały trzema drogami: zapobiegania bezrobociu przez zapośredniczanie pracy, okazywania pomocy bezrobotnym i dostarczania im pracy produkcyjnej.

Zasadnicze znaczenie posiada *działalność Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy*. O rozwoju tej działalności w okresie sprawozdawczym świadczy następujące zestawienie: od czerwca do grudnia 1926 r. P. U. P. P. dokonały 107.176 zapośredniczeń do pracy; od stycznia do października 1927 r. — około 185.599 zapośredniczeń [1]).

Zapośredniczenia do pracy przez P. U. P. P.

1926		1927	
Lipiec	25.495	Kwiecień	22.303
Sierpień	19.313	Maj	21.936
Wrzesień	21.129	Czerwiec	17.388
Październik	24.542	Lipiec	17.610
Listopad	15.359	Sierpień	16.944
Grudzień	10.033	Wrzesień	19.626
1927		Październik	24.025
Styczeń	10.819	Listopad	13.450
Luty	11.601	Grudzień	10.337
Marzec	21.873		

Wahania w liczbie zapośredniczeń w poszczególnych miesiącach zależą od sezonu, od tempa rozwoju gospodarczego, od zapotrzebowania na roboty sezonowe lub na stałą pracę zagranicę i t. p.

Oceniając wagę i znaczenie P. U. P. P., zwrócono pilną uwagę na sprawne ich funkcjonowanie zarówno w stosunku do wewnętrznego rynku pracy, jak w dziedzinie

[1]) Liczby podane dotyczą zapośredniczeń trybem zwykłym, nie clearingowym; niewliczone są również zapośredniczenia inwalidów. Wogóle zaś statystyka P. U. P. P. może objąć tylko te zapośredniczenia, o których dokonaniu zawiadomiono.

rekrutacji robotników na zbiorowe zapotrzebowania zagranicy. W tym celu wydane zostały:

rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 5 lipca 1926 r., uzupełniające rozporządzenie z dnia 31 grudnia 1924 r. o obowiązku pracodawców zawiadamiania P. U. P. P., o każdem wolnem lub nowoobsadzonem miejscu (Dz. Ust. R. P. Nr. 93, poz. 542), które m. in. pozwoli ulepszyć statystykę zapośredniczeń;

instrukcja Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 18 stycznia 1927 r. w sprawie czynności P. U. P. P. w zakresie rejestracji i ewidencji wolnych miejsc i poszukujących pracy (Mon. Pol. Nr. 19, poz. 35).

W przygotowaniu znajduje się projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o obowiązku pracodawców przyjmowania pracowników za pośrednictwem P. U. P. P.

Łagodzenie skutków bezrobocia polega na wypłacaniu bezrobotnym zasiłków ustawowych na zasadzie ustawy o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia, tym zaś bezrobotnym, którzy wyczerpali zasiłki ustawowe, — zapomóg z funduszów państwowych na mocy uchwały Rady Ministrów. W miarę zmniejszania się bezrobocia zmniejszyła się też liczba pobierających zasiłki i zapomogi ze 161.768 w maju r. ub. do 48.765 osób w końcu września 1927 r.

Rozwój działalności Funduszu Bezrobocia w związku z rozwojem gospodarczym.

	L. zabezpieczonych w F. B.		L. bezrobotnych pobierających zapomogi:		
	przedsiębiorstw	robotników	ustawowe	doraźne	ogółem
	Przeciętne roczne				
1925	9.586	573.300	62.969	36.439	99.408
1926	15.840	625.418	37.148	86.468	123.616
1927	21.407	776.621	25.134	50.308	75.442

Z zestawienia powyższego widoczny jest przedewszystkiem znaczny wzrost zatrudnienia: obowiązkowi zabezpieczenia na wypadek bezrobocia podlegają bowiem przedsiębiorstwa przemysłowe, zatrudniające powyżej 5 robotników; przedsiębiorstw takich było w 1925 r. 9.586, w następnym roku 15.840, średnia zaś za rok 1927 wynosiła 21.407. Odpowiednio do tego wzrosła liczba uprawnionych do pobierania świadczeń zabezpieczeniowych; jednakże dzięki spadkowi bezrobocia liczba osób, które pobierały zapomogi z tego tytułu, spadła z 99.408 w 1925 r. do 75.442 w 1927 r.

Zmniejszenie liczby pobierających zasiłki i zapomogi pozwoliło dokonać pewnych reform na korzyść ubezpieczonych:

najwyższa norma zarobku robotnika, stanowiąca podstawę do obliczania wkładek na rzecz Funduszu Bezrobocia oraz zasiłku dla robotnika, podwyższona została ze zł. 5 na zł. 6,6 (rozp. Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 6 grudnia 1926 r. — Dz. Ust. R. P. Nr. 124, poz. 717);

uchylono przepis, pozbawiający robotników sezonowych prawa do świadczeń zabezpieczeniowych w okresie sezonu martwego 1926/27 (rozp. Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 20 grudnia 1926 r. — Dz. Ust. R. P. Nr. 1, poz. 10, z 1927 r.), oraz sezonu martwego 1927/28 (rozp. Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 19 grudnia 1927 r. — Dz. Ust. R. P. Nr. 116, poz. 991);

przedłużono dla robotników sezonowych okres zasiłkowy do 10 tygodni w ciągu okresu martwego 1926/27 r. (rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 25 lutego 1927 r. — Dz. Ust. R. P. Nr. 17, poz. 131);

dzięki temu, że fundusz zabezpieczeniowy pracowników umysłowych wykazał poważną nadwyżkę wpływów nad wydatkami, zdołano objąć znacznie większą liczbę bezrobotnych pracowników umysłowych (rozp. Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 15 czerwca 1927 r. — Dz. Ust. R. P. Nr. 56, poz. 497).

Mimo dokonanych ulepszeń ogólna suma wydatków z akcji ustawowej i akcji doraźnej zmniejsza się dzięki spadkowi bezrobocia: podczas gdy w maju 1926 r. dla 161.768 bezrobotnych robotników i pracowników umysłowych wypłacono ogółem 5.722.296 zł., w maju 1927 r. około 95.000 bezrobotnych pobrało ogółem 4.688.070 zł. zasiłków i zapomóg.

Wspomniane oszczędności w zakresie zabezpieczenia pracowników umysłowych wynosiły do 1 stycznia 1928 r. około 6.350 tys. zł. (5.997.700 do 1 grudnia 1927 r. i około 365 tys. w ciągu grudnia). Poczynione doświadczenie pozwoliło w nowych przepisach ubezpieczeniowych zmniejszyć wkładki z 2½ do 2% zarobku i jednocześnie zwiększyć zasiłki o mniej więcej 10% w porównaniu z dotychczasowemi.

W dalszych swych projektach Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej widzi możność: rozszerzenia dotychczasowego zakresu działania ustawy o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia na wszystkie osoby, pozostające w stosunku umowy o pracę; przedłużenia ustawowego okresu zasiłku z 13 na 17 tygodni przy możliwości ewentualnego dalszego przedłużania; zabezpieczenia pobierającym zasiłki bezrobotnym pomocy lekarskiej w czasie choroby; udzielania pożyczek na zatrudnienie bezrobotnych pobierających zasiłki; użytkowania pewnej części funduszów na przeszkolenie i dokształcanie i t. d.

Pomoc doraźną, prowadzoną wyłącznie ze środków państwowych, uznaje się w dalszym ciągu za konieczną, przynajmniej w największych ośrodkach bezrobocia, w stosunku do tych bezrobotnych, którzy mimo wszelkich wysiłków nie mogli znaleźć zatrudnienia. Zwrócono jednak uwagę na potrzebę udoskonalenia i rozszerzenia aparatu kontrolującego i w związku z tem prowadzenia na poszczególnych terenach specjalnej stałej kontroli nad akcją zapomogową.

T. zw. *produktywna walka z bezrobociem* skierowana jest na zatrudnienie bezrobotnych na robotach publicznych, prowadzonych przez Państwo, samorządy i inne instytucje, mając na uwadze nietylko zmniejszenie liczby bezrobotnych, lecz również ogólny rozwój kraju, zwiększenie stanu zatrudnienia w zakładach pracy i powstawanie nowych stałych warsztatów pracy. W tym celu wydane zostało zarządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dnia 8 września 1927 r. (Mon. Pol. Nr. 213, poz. 547), ustalające sposób udzielania z sum, przeznaczonych na wypłatę zapomóg bezrobotnym, pożyczek długoterminowych i niskoprocentowych oraz subwencyj tym związkom komunalnym, organizacjom społecznym, spółdzielniom mieszkaniowym i budowlanym oraz przedsiębiorstwom prywatnym, budującym domy mieszkalne dla robotników, które powiększą stan swego zatrudnienia przez przyjęcie do pracy bezrobotnych, korzystających z zapomóg; przedsiębiorstwa prywatne, o których mowa, mogą korzystać jednak tylko z pożyczek.

O rozwoju tej akcji świadczy, że gdy pod koniec maja 1927 r. zatrudnionych było na robotach publicznych, prowadzonych przez Ministerstwo Robót Publicznych, instytucje samorządowe i inne, około 39.000 osób, to w czerwcu tegoż roku liczba zatrudnionych na tych robotach wynosiła zgórą 49.000, we wrześniu zaś przeszło 44.600.

3. Płace.

Obserwując bacznie ruch płac i biorąc częstokroć bezpośredni udział przy ich ustalaniu, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej rozpoczęło w roku 1926 jako stały dział swych prac badanie problematu płac a) ze stanowiska potrzeb robotnika, t. j. ze stanowiska realnej ich siły nabywczej [1]) oraz b) z punktu widzenia produkcji, t. j. ze stanowiska obciążenia kosztu własnego towarów polskich kosztami robocizny [2]). Jedne i drugie badania usiłuje Ministerstwo uzupełniać analogicznemi danemi z krajów, współzawodniczących z Polską na rynkach międzynarodowych, a to w celu ocenienia, jak wpływa czynnik robocizny w kosztach własnych na zdolność konkurencyjną i wogóle na możliwości gospodarcze poszczególnych gałęzi produkcji polskiej.

[1]) Kwartalnik „Praca i Opieka Społeczna", rok VII, zeszyt 2.
[2]) Kwartalnik „Praca i Opieka Społeczna", rok VII, zeszyt 1.

Płace w przemyśle.

Statystyka płac w Polsce jest bardzo skąpa. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej otrzymuje przez swoje organa z różnych części kraju informacje o ruchu zarobków w poszczególnych typowych zakładach różnych gałęzi przemysłu, co oczywiście nie stanowi jeszcze właściwej statystyki płac, która wymaga specjalnego aparatu i znacznych nakładów. Płace umowne z cenników, ustalanych przy umowach zbiorowych, nie dają prawdziwego obrazu, gdyż nie mogą wyrazić faktycznych zarobków akordowych i premjowych, a obok tego stosują się tylko do pewnej liczby robotników i pracowników, objętych w danej miejscowości umową zbiorową. Jedynie dla górnictwa posiada dokładne dane o płacach wszystkich robotników Ministerstwo Przemysłu i Handlu, które wyprowadzone z tych danych średnie podaje do wiadomości publicznej, bądź w „Statystyce Pracy", bądź we własnym organie „Przemysł i Handel".

Na zasadzie posiadanych przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej ograniczonych, lecz w naszych stosunkach niewątpliwie najbardziej miarodajnych materjałów, zbadano ruch zarobków realnych typowych kategoryj robotników w warszawskim przemyśle metalowym, w łódzkim przemyśle włókienniczym (bawełnianym i wełnianym) i w górnictwie węglowem Zagłębia Dąbrowskiego i Górnego Śląska, zestawiając faktyczne (nominalne) zarobki z kosztami utrzymania w tych samych miejscowościach.

W poniższej tablicy porównywujemy ruch kosztów utrzymania płac i zarobków w dwóch okresach: od czerwca 1926 r. do końca 1927 r., oraz od marca 1925 r. [1]) do czerwca 1926 r. Punkt wyjścia każdego z tych okresów oznaczamy jako 100 i wówczas otrzymujemy wskaźniki następujące:

ZMIANY KOSZTÓW UTRZYMANIA I ZAROBKÓW ROBOTNICZYCH

w okresach: od marca 1925 r. do czerwca 1926 r. i od czerwca 1926 r. do grudnia 1927 r.

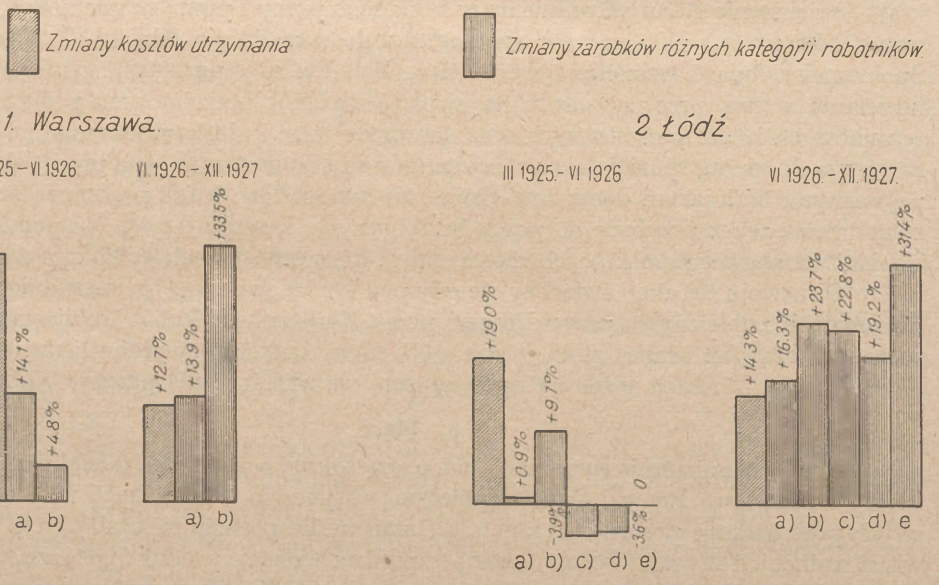

a) Zarobki rzemieślnika w przemyśle metalowym
b) " robotnika niefachowego w przemyśle metalowym

a) Zarobki tkacza w przemyśle wełnianym
b) " " " bawełnianym
c) " przędzarza w przemyśle wełnianym
d) " " " bawełnianym
e) " robotnika podwórzowego w przemyśle włókien.

[1]) Wcześniejszemi materjałami dostatecznie dokładnemi Ministerstwo nie rozporządza.

3. Zagłębie Dąbrowskie.

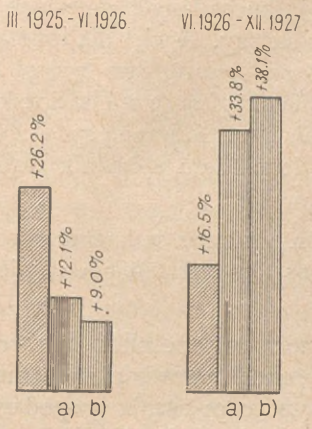

a) Zarobki górnika.
b) Przeciętny zarobek w górnictwie węglowym.

4. Górny Śląsk.

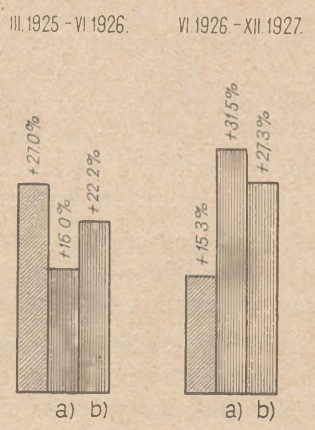

a) Zarobki górnika.
b) Przeciętny zarobek w górnictwie węglowym.

Wskaźniki zarobków nominalnych i kosztów utrzymania.

	Na VI. 1926 (III. 1925=100)	Na XII. 1927 (VI. 1926=100)
Warszawa		
Koszty utrzymania	**132,3**	**112,7**
Zarobki rzemieślnika w przemyśle metalowym	114,1	113,9
Zarobki robotnika niefachowego w przemyśle metalowym	104,8	133,5
Łódź		
Koszty utrzymania	**119**	**114,3**
Zarobki tkacza w przemyśle wełnianym	100,9	116,3
Zarobki tkacza w przemyśle bawełnianym	109,7	123,7
Zarobki przędzarza w przemyśle wełnianym	93,9	122,8
Zarobki przędzarza w przemyśle bawełnianym	93,6	119,2
Zarobki robotnika podwórzowego w przemyśle włókienniczym	100	131,4
Zagł. Dąbrowskie		
Koszty utrzymania	**126,2**	**116,5**
Zarobki górnika	112,1	133,8
Przeciętny zarobek w górnictwie węglowem	109	138,1
Górny Śląsk		
Koszty utrzymania	**127,0**	**115,3**
Zarobki górnika	116,0	131,5
Przeciętny zarobek w górnictwie węglowem	122,2	127,3

Jak widać z powyższego, okres od początku 1925 r. do czerwca 1926 r. był okresem spadku realnej wartości zarobków we wszystkich bez wyjątku badanych gałęziach przemysłu. Spadek ten w niektórych wypadkach jest bardzo znaczny. A więc dla robotników niefachowych w przemyśle metalowym w Warszawie wskaźnik zarobków wynosi 104,8, podczas gdy wskaźnik kosztów utrzymania wynosi 132,3, dla przędzarzy w Łodzi wskaźnik zarobków wynosi 93,9, przy wskaźniku kosztów utrzymania 119. Najmniej spadł zarobek przeciętny w górnictwie węglowem na Górnym Śląsku, lecz i tam wskaźnik zarobków wynosi 122,2 przy wskaźniku kosztów utrzymania 127.

W okresie od czerwca 1926 r. do grudnia 1927 r. włącznie wskaźnik zarobków w żadnym wypadku nie jest niższy od wskaźnika kosztów utrzymania, a niekiedy przewyższa go nawet dość znacznie.

Można więc stwierdzić, że w okresie od czerwca 1926 r. do września 1927 r. zarobki realne uległy pewnej poprawie, co zresztą odpowiada znanej prawdzie ekonomicznej, że sytuacja robotnika polepsza się wraz z poprawą ogólnego położenia gospodarczego. Wzrost płac w naszych warunkach, jak zwykle w wypadkach dźwigania się przemysłu po długotrwałem przesileniu, jest powolny. Zresztą zbyt szybka poprawa w jednej dziedzinie mogłaby wywołać pogorszenie w innej: zbyt szybki wzrost zarobków mógłby sprowadzić wzrost bezrobocia.

Wnioski w sprawie ruchu zarobków na przestrzeni lat ostatnich znajdują potwierdzenie w opracowaniu ruchu płac zasadniczych, dokonanem przez Główny Urząd Statystyczny [1]) dla następujących gałęzi i ośrodków: kopalnie węgla kamiennego w zagłębiu dąbrowskiem i krakowskiem oraz górnośląskiem, przemysł naftowy w okręgu borysławskim, huty żelazne i koksownie na Górnym Śląsku, przemysł metalowy w Warszawie, Poznaniu i na Górnym Śląsku, przemysł budowlany w Warszawie, Łodzi, Lwowie, Poznaniu i Katowicach, przemysł włókienniczy w Łodzi, Bielsku i Białymstoku, piekarnie w Warszawie. Dla większości powyższych gałęzi pracy brano po kilka kategoryj robotników i wskaźniki dla całej gałęzi obliczano jako średnią arytmetyczną nieważoną; natomiast wskaźnik ogólny wyprowadzono jako średnią arytmetyczną ważoną wskaźników dla poszczególnych gałęzi i ośrodków, przyczem wagi określono na podstawie liczby zatrudnionych robotników w połowie 1925 r. Wagi te są następujące: kopalnie węgla kamiennego 32,7 (Zagłębia Dąbrowskie i Krakowskie 10, Górnośląskie 22,7), przemysł naftowy 4, huty żelazne 10, przemysł metalowy 14 (Warszawa 8, Poznań 3, Górny Śląsk 3), przemysł budowlany 7,3 (Warszawa 2, Łódź 1, Lwów 0,3, Poznań 1, Katowice 3), przemysł włókienniczy 31 (Łódź 28, Bielsko 2, Białystok 1) i piekarnie 1. Płace realne określono przez zestawienie płac rzeczywistych nie z kosztami utrzymania, jak to uczyniło Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przy obliczaniu zarobków realnych, lecz tylko z kosztami żywności w poszczególnych miastach. Prócz tego podano stosunek wskaźnika płac do wskaźnika cen hurtowych artykułów przemysłowych. Przy uwzględnieniu tak obfitych danych i zastosowaniu możliwie ścisłej metody otrzymano linję płac realnych, zupełnie odpowiadającą wnioskom, wyprowadzonym dla zarobków realnych przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej.

Tem niemniej nie ulega wątpliwości, że poprawa ta, bezwzględnie biorąc, jest niedostateczna. Przy porównaniu zarobków i udogodnień kulturalno-życiowych robotników w Polsce i na Zachodzie — chociażby u najbliższych naszych sąsiadów nie potrzeba udawadniać, że wynik tego zestawienia wypada na naszą niekorzyść. Polska jest krajem bezwzględnie najtańszej robocizny, co jest częstokroć podnoszone przez przemysłowców

---

[1]) E. Lipiński, St. Pszczółkowski, L. Landau i J. Wiśniewski, Konjunktura Gospodarcza w Polsce 1924—1927. Warszawa 1928, nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, str. 18 i 47.

niemieckich jako atut w walce konkurencyjnej ze strony Polski. Wiadomo i nam, że zdolność eksportowa niektórych gałęzi przemysłu polskiego utrzymuje się wyłącznie dzięki niesłychanie niskim płacom.

Na zasadzie obliczeń, dokonywanych w Londynie przy wzięciu pod uwagę 4 grup zarobków — w przemyśle budowlanym, maszynowym, metalowym i drukarskim, — z których ostatni odznacza się przytem w naszych stosunkach normą płac niezwykle wyśrubowaną w porównaniu z innemi kategorjami płac, — okazuje się, przyjąwszy zarobek realny robotnika londyńskiego w tych czterech gałęziach przemysłu na 1 lipca 1927 za 100, że zarobek realny robotnika warszawskiego w tym czasie wynosi 38 przy uwzględnieniu kosztu mieszkania, zaś tylko 37 bez tej pozycji. W długim szeregu stolic europejskich Warszawa pod względem wysokości zarobków realnych stoi na szarym końcu, niżej od Berlina, który ma się do Londynu jak 62 (67 bez uwzględnienia czynszu mieszkalnego) do 100, Paryża (53), Brukseli (52, wzgl. 48), Pragi (49, z pozycją mieszkania 46), Wiednia (46, wzgl. 41) i Rygi (51, wzgl. 48); niższy wskaźnik realnego zarobku — 31 — wykazuje tylko Lizbona.

Płace w rolnictwie.

Zarobki robotników rolnych, w przeciwieństwie do płac i zarobków robotników przemysłowych, są znane zupełnie dokładnie dzięki temu, że są one co roku określane przez umowy zbiorowe lub orzeczenia Nadzwyczajnych Komisyj Rozjemczych, które wkraczają tam, gdzie umowa nie może dojść do skutku z powodu różnic w warunkach, stawianych przez strony. Natomiast określenie całości zarobku w pieniądzach nastręcza ogromne trudności skutkiem tego, że składa się on ze świadczeń w naturze, jak ordynarja, mieszkanie, utrzymanie dla inwentarza, pole pod ziemniaki i t. p., oraz z płacy gotówkowej, płatnej bądź jako pensja kwartalna (ordynarjusze, rzemieślnicy), bądź też jako płaca dniówkowa (stali robotnicy dniówkowi, sezonowi).

W roku służbowym 1926/27 i pierwszej połowie roku służbowego 1927/28 wynagrodzenie to uległo dość znacznej poprawie dzięki dobrej konjunkturze dla cen ziemiopłodów, w szczególności ceny żyta, w której określane są płace.

Na terenie, na którym warunki pracy i płacy robotników rolnych były regulowane zbiorowo już poprzednio, a więc na całym prawie obszarze Rzeczypospolitej, podwyżka wynagrodzenia dotyczy przedewszystkiem płac gotówkowych, gdyż świadczenia w naturze w umowach zbiorowych i orzeczeniach Nadzwyczajnych Komisyj Rozjemczych na rok 1926/27 i 1927/28 pozostały na tym terenie prawie bez zmian w porównaniu z latami ubiegłemi. Natomiast znacznej poprawie zarówno co do świadczeń w naturze jak w gotówce uległy warunki pracy i płacy robotników rolnych na terenie województwa wołyńskiego i znacznej części województwa poleskiego, gdzie po raz pierwszy zastosowano zbiorowe ustalenie tych warunków. W dwóch tych województwach niskie płace umów indywidualnych zostały zastąpione przez warunki umów zbiorowych lub orzeczeń Nadzwyczajnych Komisyj Rozjemczych, które, polepszając ogólne warunki pracy (czas pracy, urlopy, pomoc lekarska i t. p.), podniosły też wynagrodzenie przeciętnie około 30%.

Poniższa tablica, ze względu na trudności ścisłego przerachowania świadczeń w naturze na gotówkę, ogranicza się do przedstawienia ruchu wynagrodzenia gotówkowego, jakkolwiek stanowi ono tylko część wynagrodzenia, w zarobku ordynarjusza nawet zupełnie niski ułamek.

WAHANIA PŁAC GOTÓWKOWYCH ROBOTNIKÓW ROLNYCH

w latach gospodarczych 1926/27 i 1927/28

płace 1925 r. = 100

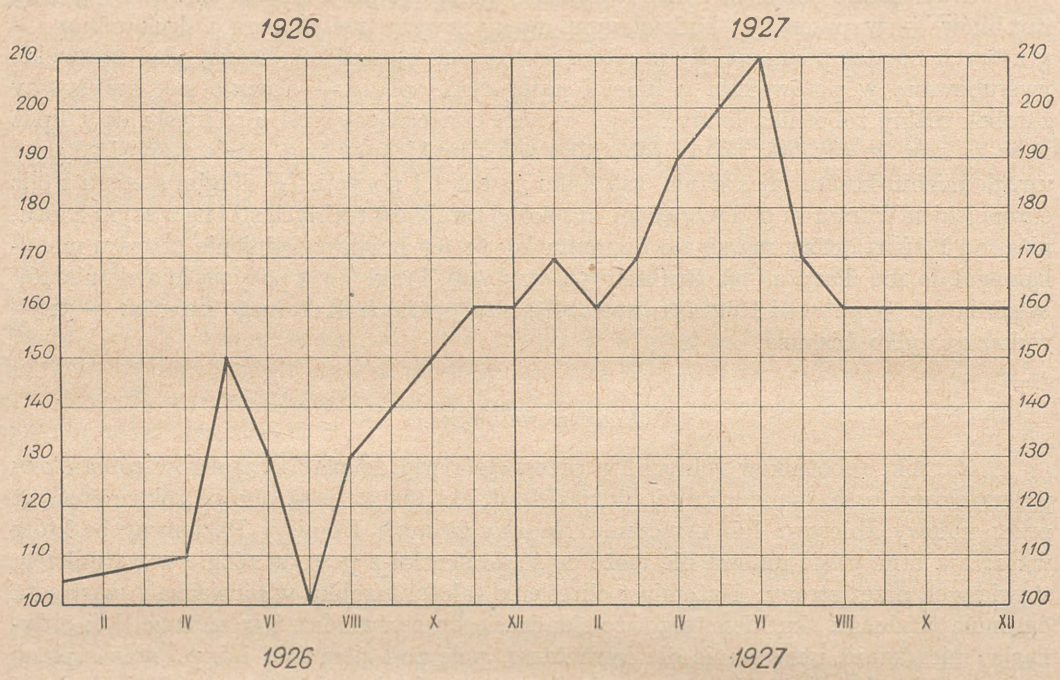

Przeciętne płace gotówkowe (prócz świadczeń w naturze) robotników rolnych w latach służbowych 1925/26, 1926/27 i pierwszej połowie 1927/28 [1]).

	Rok służbowy 1925/26	Rok służbowy 1926/27	Rok służbowy (pierwsza połowa) 1927/28
Średni wzrost w stosunku do roku 1925/26	—	41 %	66 % (dn. i sez.)
Ordynarjusze:			
przeciętna pensja roczna	108 zł. 80 gr.	152 zł. 28 gr.	189 zł. 28 gr.
Stali robotnicy dniówkowi za dzień:			
I kat. — do lat 16-tu	43,5 ,,	61 ,,	71 ,,
II ,, — wszystkie dziewczęta i chłopcy od lat 16 do 18	70,5 ,,	99,5 ,,	117 ,,
III ,, — chłopcy powyżej lat 18 zdolni do wszystkich robót	103 ,,	145 ,,	167 ,,
Sezonowi:			
I kat. — kobiety ponad lat 16 i mężczyźni 16—18 .	94 ,,	132,5 ,,	156 ,,
II ,, mężczyźni 18—21-letni	117 ,,	165 ,,	194 ,,
III ,, mężczyźni ponad 21 lat zdolni do wszystkich robót	145 ,,	194 ,,	241 ,,

[1]) Rok służbowy liczy się od 1. IV. do 31. III. roku następnego.

Wynagrodzenie gotówkowe stanowi w ogólnem wynagrodzeniu:

Ordynarjuszy	9%
Robotników dniówkowych:	
I kategorji	44%
II „	51%
III „	54%
Sezonowych:	
I kategorji	43%
II „	51%
III „	53%

Cena żyta za q i wzrost płacy robotników rolnych w latach służbowych 1926/27 i 1927/28.

Miesiące	1926		1927	
	Cena żyta zł.	Wzrost płacy w por. z kwietniem 1925 r. %	Cena żyta zł.	Wzrost płacy w por. z kwietniem 1925 r. %
Styczeń			41,—	70
Luty			39,50	60
Marzec			41,—	70
Kwiecień	27,50	10	46,40	90
Maj	37,—	50	50,—	100
Czerwiec	32,—	40	52,50	110
Lipiec	23,—	—	41,—	70
Sierpień	31,50	30	39,60	60
Wrzesień	33,—	40	39,60	60
Październik	37,—	50	39,60	60
Listopad	39,50	60	40,21	70
Grudzień	40,—	70	39,60	60

Objaśnienie: W latach służbowych 1926/27 i 1927/28 płace ordynarjuszy ulegają zmianom co kwartał, zaś płace robotników dniówkowych co miesiąc stosownie do ceny żyta w miesiącu poprzedzającym miesiąc wypłaty, przyczem płace ustalone w tabelach umów zbiorowych wzrastają według zasad następujących:

1) przy cenie żyta 23,75 do 25 zł. za q o 5%;
2) przy cenie żyta 25 do 27,50 zł. za q o 10%;
3) przy cenie żyta 27,50 do 30 zł. za q o 20%;
4) przy dalszych zwyżkach ceny żyta o 2,5 zł. na q o dalsze 10%.

Powyższy wzrost procentowy ulega analogicznej zniżce w razie spadku ceny żyta, która spowodowała podniesienie procentowe.

Obniżenie płac według zasad powyższych nie może mieć zastosowania do wynagrodzenia ustalonego w tabelach umów zbiorowych.

4. Zatargi między pracownikami a pracodawcami.

Uzyskiwanie lepszych warunków pracy w przemyśle i górnictwie nie odbywało się jednak bez mniej lub więcej poważnych zatargów między pracownikami a pracodawcami, jakkolwiek nie było wypadków ostrzejszego zakłócenia spokoju publicznego. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej zwracało pilną uwagę na wszelkie rozpoczynające się zbiorowe akcje zarobkowe i wkraczało w nie na żądanie stron, lub z własnej inicjatywy, jeżeli w grę wchodziły interesy szerszego ogółu. Tę *działalność pośredniczącą* wykonywało Ministerstwo bądź przez lokalne urzędy inspekcji pracy, które w tych razach pozostają w ciągłym kontakcie ze swą władzą zwierzchnią, bądź w wypadkach szczególnie poważnych lub rozległych konfliktów przez bezpośrednie pertraktowanie ze stronami właściwych organów centralnych aż do Ministra włącznie.

W drugiej połowie 1926 r. w związku z rozpoczynającą się poprawą ogólnej sytuacji gospodarczej rozpoczyna się ożywiona działalność pracowniczych organizacyj zawodowych w kierunku poprawy poziomu płac, który w okresie poprzedzającym obniżył się bardzo dotkliwie wskutek długotrwałego kryzysu gospodarczego. W większości wypadków rokowania bezpośrednie pomiędzy pracodawcami a pracownikami nie doprowadzały do porozumienia i zachodziła konieczność interwencji czynników rządowych. Interwencja ta naogół odnosiła pożądany skutek i wystąpienia pracowników były likwidowane przeważnie bez ostrych zatargów; do strajków poważniejszych doszło tylko w przemyśle naftowym w grudniu 1926 r. (strajk częściowy), w przemyśle włókienniczym w Łodzi w marcu 1927 r., w przemyśle włókienniczym w Bielsku w marcu 1927 r. i w przemyśle budowlanym w Warszawie w czerwcu 1927 r.

Rozpatrując kolejno ważniejsze gałęzie przemysłu, wymienimy te zatargi, które miały bardziej doniosłe znaczenie.

Górnictwo węglowe na Górnym Śląsku. W górnictwie węglowem konjunktura uległa wybitnej poprawie około połowy 1926 r. w związku ze strajkiem angielskim. To też w tej gałęzi przemysłu ruch podwyżkowy był bardzo żywy i doprowadził do czterokrotnej podwyżki płac: w czerwcu 1926 r. o 10%, we wrześniu 1926 r. o 8%, w grudniu 1926 r. o 8% i we wrześniu 1927 r. o 8%. Wszystkie te podwyżki były uzyskane w drodze orzeczeń Komisji Pojednawczej i Rozjemczej, przyczem tylko w jednym wypadku (w czerwcu 1926 r.) orzeczenie było przyjęte przez obie strony. W pozostałych wypadkach orzeczenia były odrzucone przez pracodawców, lecz uzyskały moc obowiązującą w drodze rozporządzeń Ministra Pracy i Opieki Społecznej, wydanych na podstawie obowiązujących na Górnym Śląsku przepisów o demobilizacji gospodarczej.

Górnictwo węglowe w zagłębiu dąbrowskiem i krakowskiem. Regulacja płac w tych zagłębiach odbywała się naogół w tej samej wysokości i w tych samych terminach co na Górnym Śląsku, z wyjątkiem ostatniej podwyżki, która była udzielona w zagłębiach dąbrowskiem i krakowskiem o pół miesiąca później. Podwyżki uzyskano w drodze umów zbiorowych, zawieranych pomiędzy stronami przy udziale czynników rządowych lokalnych (Inspektorat Pracy w Sosnowcu) i centralnych. Specjalne trudności napotkały rokowania prowadzone w grudniu 1926 r. i w październiku-listopadzie 1927 r. ze względu na pewne pogorszenie konjunktury w grudniu 1926 r. z powodu zakończenia strajku angielskiego, w październiku-listopadzie 1927 r. z powodu niskich cen eksportowych. Po szeregu narad porozumienie zostało osiągnięte bez ostrego zatargu.

Przemysł naftowy należy do nielicznych gałęzi przemysłu, regulujących płace robotnicze w myśl umowy zbiorowej w zależności od zmian kosztów utrzymania. Z tego też względu w przemyśle tym specjalne żądania podwyżkowe są rzadko wysuwane. W okresie sprawozdawczym żądania były wysunięte w listopadzie 1926 r. Po dłuższych rokowaniach, w których brało udział Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, robotnicy uzyskali dodatkową podwyżkę w wysokości 8%, niezależnie od podwyżek uzyskiwanych w wyniku wzrostu kosztów utrzymania. W czasie rokowań doszło do częściowego strajku w rafinerjach nafty na tle dalej idących żądań, które jednak nie zostały uwzględnione.

Hutnictwo na Górnym Śląsku. W przemyśle hutniczym na Górnym Śląsku płace robotnicze w okresie sprawozdawczym uległy pięciokrotnie podwyżce: w czerwcu 1926 r. o 10%; w październiku 1926 r. o 4% w hutach żelaznych i o 6% w cynkowych i ołowianych; w grudniu 1926 r. o 5% w hutach żelaznych, a o 6% w cynkowych i ołowianych; w maju 1927 r. podwyższono płace tylko robotnikom dniówkowym przeciętnie o 10% (w hutach cynkowych i ołowianych podwyżka ta weszła w życie od lipca 1927 r.); w październiku 1927 r. o mniej więcej 5%. Ostatnia z tych podwyżek była uzyskana w drodze zawarcia umowy zbiorowej bez interwencji czynników rządowych, pozostałe były uzyskane w drodze orzeczeń Komisji Pojednawczej i Rozjemczej. Dwa z tych orzeczeń — w czerwcu i w paź-

dzierniku 1926 r. — były przyjęte przez pracodawców; w pozostałych wypadkach Minister Pracy i Opieki Społecznej nadał orzeczeniom moc obowiązującą w drodze rozporządzeń.

Hutnictwo w zagłębiu dąbrowskiem. W zagłębiu dąbrowskiem robotnicy w przemyśle hutniczym uzyskali następujące podwyżki: w czerwcu 1926 r. o 10%—15%, we wrześniu 1926 r. o 6%, w grudniu 1926 r. o 5%, w kwietniu 1927 r. o 5%, w listopadzie 1927 r. o 5—7%. Wszystkie podwyżki zostały osiągnięte w wyniku pertraktacyj, prowadzonych przy udziale Inspektora Pracy w Sosnowcu i Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. W czasie rokowań w maju 1927 r. o podwyżkę płac od kwietnia wybuchł częściowy strajk, który po 3 dniach został zlikwidowany.

Przemysł włókienniczy w Łodzi. W przemyśle włókienniczym w Łodzi płace robotnicze podległy trzykrotnej podwyżce: w lipcu 1926 r. o 12%, w październiku 1926 r. o 5% i w marcu 1927 r. o 5—12%. Rokowania we wszystkich trzech wypadkach napotykały znaczne trudności i pociągnęły za sobą interwencję nietylko Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, lecz również p. Wicepremjera Bartla. W pierwszych dwóch wypadkach po długotrwałych rokowaniach porozumienie zostało osiągnięte bez ostrego konfliktu. W marcu 1927 r. porozumienia nie osiągnięto i doszło do strajku, który trwał 2 tygodnie. Pragnąc zlikwidować zatarg, Rada Ministrów wezwała obie strony do oddania zatargu pod rozstrzygnięcie rządowej komisji arbitrażowej. Na skutek tego wezwania obie strony wyraziły zgodę na arbitraż i zatarg w ten sposób został zlikwidowany. W skład Komisji Arbitrażowej weszli p. Wicepremjer dr. K. Bartel oraz pp. Ministrowie: Pracy i Opieki Społecznej dr. S. Jurkiewicz oraz Przemysłu i Handlu inż. Z. Kwiatkowski. Orzeczenie Komisji ustaliło podwyżkę płac w granicach od 5—12%.

Przemysł włókienniczy w Bielsku. W przemyśle włókienniczym w Bielsku płace były regulowane trzykrotnie: podwyżka wynosiła w lipcu 1926 r. 11%, w grudniu 1926 r. 10%, w marcu 1927 r. 9—10%. Rokowania były prowadzone przy udziale miejscowego Inspektora Pracy, w grudniu 1926 r. również przy udziale Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. W lipcu i grudniu 1926 r. rokowania doprowadziły do polubownego porozumienia; w marcu 1927 r. wybuchł strajk, który trwał tydzień.

Przemysł budowlany w Warszawie. W przemyśle budowlanym w Warszawie płace podległy rewizji tylko raz w czerwcu 1927 r., lecz zato podwyżka wyniosła 25%. Rokowania prowadzone były przy udziale Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, jak również innych Ministerstw, zainteresowanych ze względu na prowadzone przez nie roboty budowlane (Min. Robót Publicznych, Min. Skarbu, Min. Spr. Wojskowych, Min. Komunikacji). W toku pertraktacyj wybuchł strajk, który trwał około miesiąca.

Poza powyższemi zatargami, dotyczącemi całych poważnych gałęzi przemysłu, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej załatwiło szereg mniejszych zatargów, dotyczących bądź poszczególnych większych zakładów, bądź drobniejszych gałęzi przemysłu. Z ważniejszych zatargów tego rodzaju należy tu wymienić: zatarg w Zakładach Ostrowieckich w czerwcu 1926 r.; zatarg w fabrykach Tow. Akc. Zieleniewski w Krakowie i Sanoku w lipcu 1926 r.; zatarg w papierni w Jeziornie; zatarg w Zakładach Żyrardowskich; zatarg w fabrykach jutowych w Częstochowie w listopadzie 1926 r.; zatarg w przemyśle szklanym w lutym 1927 r.; zatarg w fabryce naczyń emaljowanych w Olkuszu w lipcu 1927 r.; zatarg w fabrykach fajansowych we Włocławku w m-cach od września do listopada 1927 r.; zatarg w fabrykach jutowych w Bielsku we wrześniu, październiku i listopadzie 1927 r.

5. Emigracja.

Mimo pewnego pomyślnego zwrotu w warunkach ogólno-gospodarczych wewnątrz kraju i wysiłków Rządu w kierunku rozszerzenia rynku pracy oraz polepszenia jej warunków, stałe objawy bezrobocia zmuszały Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej do bacznego czuwania nad sprawami wychodźtwa.

Porównanie okresu sprawozdawczego z latami poprzedniemi pod względem statystycznym wymaga pewnej analizy materjału cyfrowego. Dane za okres 1924/1927 oparte są na źródłach urzędowych, a tem samem nie obejmują ruchów nielegalnych. Pozatem dane dotyczą zarówno emigracji sezonowej jak zarobkowo-osiedleńczej, a więc zjawisk niezupełnie nadających się do jednolitego traktowania.

EMIGRACJA LEGALNA I NIELEGALNA

w okresie 1924-1927 r.

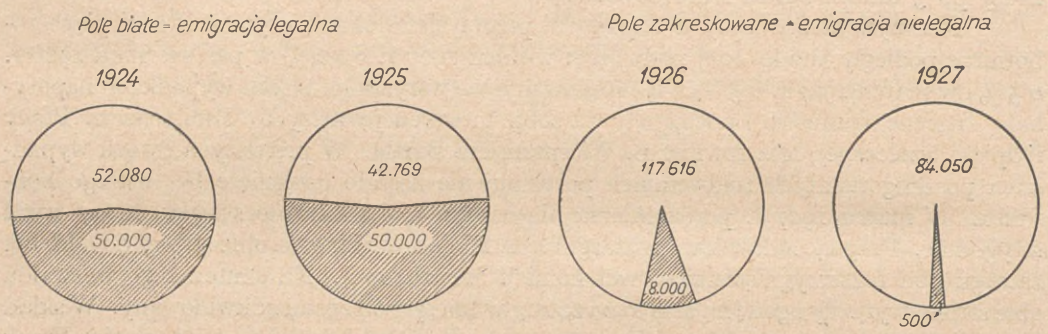

Emigracja do krajów Europy po uzupełnieniu danemi o ruchu nielegalnym do Niemiec przedstawia się jak następuje:

Rok	Emigracja legalna	Emigracja nielegalna (dane przybliżone)	Ogółem	% emigrantów nielegalnych
1924	52.082	50.000	102.082	48,9
1925	42.769	50.000	92.769	54,0
1926	117.616	8.000	125.616	6,4
1927	89.427	500	89.927	0,6

Konsekwentne i nieustanne dążenie w kierunku likwidacji ruchu nielegalnego zostało, jak widzimy, w roku 1927 prawie w zupełności osiągnięte.

Zaznacza się również zmniejszenie emigracji stałej kosztem sezonowej, o czem sądzić można przez wyłączenie z ogólnej liczby emigracji danych dla Niemiec i Danji, które przyciągają niemal wyłącznie robotników sezonowych.

Rok	L. emigrantów sezonowych	L. emigrantów stałych
1924	50.080	52.002
1925	52.956	40.813
1926	52.705	72.911
1927	69.632	20.295

Emigracja do krajów pozaeuropejskich w ciągu ostatnich lat zmieniła nieco swój charakter. Mianowicie kosztem innych krajów rozwinęło się wychodźtwo robotników rolnych do Kanady, którzy bądź wracają do kraju z pewną kwotą pieniędzy, bądź też osiedlają się na stałe w Kanadzie, przeważnie przez nabywanie na dogodnych warunkach gospodarstw rolnych w Kanadzie, zwiększając tem nasz stan posiadania i stwarzając

punkty oparcia dla nowoprzybywających rodaków. Należy podkreślić wzrost tego ruchu w dwóch ostatnich latach.

Rok	Liczba wychodźców pozaeuropejskich	
	do Kanady	do innych krajów
1924	2.271	20.240
1925	4.268	34.181
1926	15.810	34.083
1927	22.031	36.156

Reemigracja z krajów Europy (nie licząc powracających na zimę z Danji i Niemiec sezonowych robotników rolnych) w związku z poprawą stosunków ekonomicznych w kraju wykazuje pewien wzrost, zaś reemigracja z krajów pozaeuropejskich utrzymuje się na mniej więcej równym poziomie.

Rok	Liczba reemigrantów	
	z krajów Europy	z innych krajów
1924	8.231	6.629
1925	6.705	4.101
1926	13.128	6.017
1927	15.014	6.799

W dziedzinie emigracji dążono do ujęcia aktualnego ruchu wychodźczego w ramy gwarantujące możliwie największą celowość tego ruchu z punktu widzenia interesów emigranta i Państwa. Dążenia te znajdowały wyraz z jednej strony we wprowadzaniu ulepszeń do organizacji transportów zbiorowych i ich przejazdu, z drugiej zaś zmierzały do poprawy bytu emigrantów przebywających już poza granicami Państwa oraz do wzmożenia i usprawnienia opieki nad nimi.

W stosunku do emigracji *do Francji* osiągnięto wyniki następujące:

wywarto nacisk na francuskie Generalne Towarzystwo Emigracyjne, angażujące imieniem francuskich pracodawców i wysyłające w drogę robotników polskich, by wprowadziło ulepszenia w warunkach podróży oraz w odżywianiu w drodze i po przybyciu do stacji rozdzielczej w Toul;

w sprawie poprawy bytu na miejscach pracy poddawano ścisłej analizie i kontroli umowy o pracę i starano się uzyskiwać jak najlepsze warunki pracy i płacy;

na okres sprawozdawczy przypada stworzenie pierwszych podwalin dla emigracji rolnej osadniczej, która daje rękojmię lepszej sytuacji materjalnej emigrantów i pewnej ochrony przed ich wynarodowieniem; kroki przygotowawcze w tym kierunku prowadzi na mocy decyzji Rady Ministrów Towarzystwo Kolonizacyjne pozostające pod kontrolą Rządu i subsydjowane z funduszów rządowych;

przedmiotem studjów było także wychodźtwo do Algeru i Tunisu, skąd napływają zapotrzebowania na robotników różnych kategoryj.

W zakresie emigracji sezonowej *do Niemiec* ujawnia się w okresie sprawozdawczym wyraźne dążenie do położenia kresu emigracji nielegalnej, pozostającej w rękach pokątnych agentów niemieckich, t. zw. przodowników i oparcia tego ruchu na podstawach prawnych, dających możność roztoczenia nad emigrantami opieki Rządu. Przeprowadzana w 1927 r. na wiosnę na zasadzie układów prowizorycznych rekrutacja robotników sezonowych zadała już poważny cios dotychczasowej emigracji nielegalnej i zapewniła

organom Rządu Polskiego zasadniczy wpływ na ruch sezonowy do Niemiec. Właściwe atoli podstawy prawne stwarza dopiero konwencja, regulująca ostatecznie kwestję polskich robotników rolnych przybywających do pracy na roli do Niemiec, a zarazem ustalająca warunki bytu dla dawniej przybyłych do Niemiec i tamże pozostałych polskich robotników rolnych.

Głównym trzonem konwencji oraz jej myślą przewodnią jest zrównanie robotnika polskiego z niemieckim w dziedzinie ochrony i higjeny pracy, warunków wynagrodzenia, opieki społecznej, ruchu zawodowego, rozjemstwa i sądów pracy. Czynności przygotowujące wyjazd robotników do pracy należą wyłącznie do Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy, natomiast selekcja robotników do Niemieckiej Centrali Robotniczej; jest to ustawowe stwierdzenie wykluczenia od tych czynności pokątnych pośredników. Kontraktowanie robotników dokonywa się tylko na podstawie ściśle określonej umowy o pracę. Art. 2 konwencji ustala sezonowy charakter ruchu wychodźczego do Niemiec, co jest ważne z tego względu, że na tej podstawie opiera się zasada powrotu robotników na zimę po skończonym sezonie pracy rolnej oraz warunek powolnego włączania do ruchu sezonowego również tych robotników, którzy przybyli do Niemiec w okresie pomiędzy 1. I. 1919 r. a 31. XII. 1925 r. i tam pozostali. Konwencja zwalnia robotników sezonowych od płacenia składek do niemieckich ubezpieczeń na wypadek bezrobocia i inwalidztwa pracy, a także od płacenia podatku zarobkowego. Pod względem ubezpieczeń społecznych konwencja nadaje polskim robotnikom rolnym i pozostałym po nich członkom rodzin równe prawa z obywatelami niemieckimi w zakresie świadczeń z tytułu ubezpieczenia od choroby i nieszczęśliwych wypadków. Do obywateli polskich nie stosuje się odtąd niemieckich przepisów o spoczywaniu roszczeń, i poszkodowani otrzymywać będą renty w pełnej wysokości, nietylko podczas pobytu w Niemczech, ale również po powrocie do kraju.

W przygotowaniu do obowiązków, jakie pociągnie za sobą legalna emigracja do Niemiec, poczyniono starania w kierunku roztoczenia większej opieki nad emigracją zbiorową przy wyjeździe i powrocie do kraju na polskich stacjach granicznych. Pod osobistem kierownictwem Ministra Pracy i Opieki Społecznej, który zwiedził najważniejsze punkty graniczne, wypracowano dokładny plan baraków i poczekalni; przy pomocy Banku Polskiego zorganizowano biura wymiany pieniędzy; powierzono organizacjom społecznym prowadzenie kantyn; wreszcie wyjednano w Ministerstwie Skarbu zwolnienie od cła przedmiotów osobistego użytku emigrantów.

Usiłowano również skutecznie przy pomocy polskich placówek konsularnych opanować wychodźtwo *do Czechosłowacji*, obejmujące przeważnie robotników leśnych, udających się z Huculszczyzny do pracy przy wyrębie lasów na stronę słowacką. Ruch ten odbywał się dotąd w sposób nielegalny, w warunkach, przy których robotnicy padali ofiarą wyzyskujących ich pośredników.

W dziedzinie emigracji robotników przemysłu włókienniczego *do Rumunji i Jugosławji* opracowano kontrakty ramowe, których stosowanie wykazało niewątpliwą poprawę bytu tych robotników.

Opracowano również umowę dla górników w kopalniach węgla w *Turcji*. Emigracja tych górników jest przedmiotem rokowań, prowadzonych za pośrednictwem poselstwa polskiego w Turcji.

Dawny ruch sezonowy robotnic rolnych *do Danji* został w 1927 r. odnowiony przy wprowadzeniu pewnych poprawek w jego organizacji ruchu, zmierzających do rozszerzenia opieki nad emigrującemi do Danji kobietami.

Ruch wychodźczy *do Belgji* był w okresie sprawozdawczym niewielki z powodu przesilenia, jakie przeżywa Belgja w związku ze stabilizacją franka.

W dziedzinie *emigracji zamorskiej* pierwszym krokiem był układ w sprawie emigracji polskich robotników rolnych na plantacje kawy *w Stanie Sao Paulo w Brazylji*,

poprzedzony kilkumiesięcznemi badaniami na miejscu i rokowaniami z rządem Sao Paulo. Rozpoczęta na podstawie tego układu w charakterze próby akcja emigracyjna dała wyniki zadawalające.

Emigracja *robotników rolnych i osadników do Kanady*, na wiosnę r. 1927 wydatnie ożywiona, pozostawała początkowo pod względem organizacyjnym w rękach towarzystw okrętowych przy ogólnym nadzorze władzy rządowej. Pod koniec 1927 roku stworzono dla tej akcji nowe ramy przez oddanie doboru emigrantów w ręce Państwowych Urzędów Pośrednictwa Pracy i przedstawicieli kanadyjskich towarzystw kolonizacyjnych przy pozostawieniu towarzystwom okrętowym jedynie agend przewozowych.

Ruch emigracyjny do krajów, gdzie rozmiar i rodzaj emigracji nie pozwalały na uregulowanie konwencjonalne, normowano przez niedopuszczenie do wychodztwa tych kategoryj osób, dla których warunki życia w danym kraju są nieprzyjazne, przez kontrolę nad sposobem angażowania do pracy i przez usuwanie trudności, na jakie emigranci są narażeni przy wyjeździe. Tak np. zezwolono na wyjazd do Argentyny i Urugwaju jedynie rodzinom, mogącym się wykazać 300 dol. am. na wydatki, związane z pierwszym okresem pobytu. Na emigrowanie do Kuby, Meksyku i innych republik łacińskich Ameryki Środkowej i Południowej zezwala się tylko w wypadkach zawezwania przez pracodawcę lub krewnych.

Tu zauważyć należy znaczne ożywienie w emigracji fachowców polskich, szczególnie wiertaczy naftowych do Peru, Equadoru, południowej Argentyny i Indyj Holenderskich.

W stosunku do emigrantów polskich, udających się do Stanów Zjednoczonych, uzyskano przeniesienie kontroli z Ellis Island do Polski, co usuwa niewygody, na jakie byli narażeni emigranci w razie zatrzymania ich w porcie nowojorskim i zmniejsza znacznie deportację z portów lądowania.

Uważając za obowiązek Rządu opiekę nad emigrantem od chwili rozpoczęcia przez niego starań związanych z wyjazdem, istniejący przy Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej Urząd Emigracyjny wyjednywał drobne, lecz ważne dla wychodźców udogodnienia: wystąpił o zniesienie wszelkiego rodzaju opłat stemplowych, uiszczanych przy składaniu podań o paszporty emigracyjne; wobec ustawicznego okradania przybywających do Warszawy emigrantów rozpowszechniał stosowne pouczenia, co dzięki współdziałaniu władz policyjnych osiągnęło ten skutek, iż oszukiwanie i okradanie wychodźców należy do coraz rzadszych wyjątków.

Specjalne starania poświęcono walce z handlem kobietami i dziećmi: nawiązano kontakt z Ministerstwami Spraw Wewnętrznych i Zagranicznych oraz z instytucjami społecznemi, opiekującemi się emigrantami; wytężono walkę przeciwko fałszowaniu paszportów; ograniczono wyjazdy samotnie podróżujących kobiet; rozciągnięto kontrolę nad osobami towarzyszącemi młodym emigrantkom; na okrętach przewożących polskich emigrantów wprowadzono sanitarjuszki i opiekunki kobiet.

Z uwagi na niezwykle wielki wpływ, jaki na los emigranta, a nawet na całokształt wychodźtwa zamorskiego mogą wywierać *towarzystwa okrętowe*, zwrócono szczególnie baczną uwagę na należyte unormowanie działalności tych towarzystw. Środkami do tego celu są:

1) częsta kontrola biur okrętowych, zwlaszcza w województwach wschodnich: dokonano 6 rewizyj w Lublinie, 8 w Wilnie, 8 w Łucku, 2 w Grodnie, 6 w Kowlu, 2 w Białymstoku, 3 w Brześciu n/B., 16 w Warszawie, 4 w Krakowie, a prócz tego licznych rewizyj we Lwowie, Stanisławowie, Tarnopolu i Przemyślu, przyczem w wyniku kontroli zarządzono zamknięcie 4 oddziałów wskutek ustalenia nielegalnej ich działalności;

2) zwalczanie przez ostrzeżenia prasowe, dozór władz administracyjnych i kary pieniężne agitacji wychodźczej i wyzysku pośredników emigracyjnych;

3) wprowadzanie w życie od połowy 1926 r. ustawy z d. 14 grudnia 1925 r. o wyłączności portów polskich dla emigracji, co jest połączone z pokonywaniem oporu towarzystw okrętowych; wskutek presji w tym kierunku wzmógł się ostatnio ruch emigracyjny przez Gdynię i Gdańsk, co posiada znaczenie dla całego życia gospodarczego kraju; w związku ze wzmożeniem ruchu emigracyjnego przez port gdański i wobec wymówienia dzierżawy obozu w Wejherowie, przydzielono tereny pod budowę obozu emigracyjnego w Gdyni i przystąpiono do robót przygotowawczych; dzięki zwiększonym kredytom można było też dokonać remontu budynków etapowych w Gdańsku;

4) polepszenie warunków przewozu emigrantów (nałożenie na towarzystwa okrętowe pewnych obowiązków w sprawach żywienia emigrantów, zakaz sprzedawania emigrantom biletów na okręty, na których warunki podróży okazały się szczególnie złe, wyposażenie 30 okrętów w bibljoteczki polskie Tow. Bibljotek Wychodźczych im. Okołowicza);

5) ustanowienie w pierwszej połowie 1927 r. narazie 3 stałych kontrolerów okrętowych;

6) ułożenie nowych warunków aktu koncesyjnego dla towarzystw żeglugowych na rok 1928.

Działalność opiekuńcza nad wychodźcami dzięki nabytemu doświadczeniu oraz znacznemu zwiększeniu funduszów na te cele w roku budżetowym 1926/27, a jeszcze bardziej w roku 1927/28, mogła stopniowo rozszerzać swe ramy.

W zakresie *opieki w czasie podróży:*

dzięki zawarciu układów z Niemcami można było wprowadzić szereg udogodnień dla robotników sezonowych, wyjeżdżających do Niemiec: rozszerzono pomieszczenia stacyjne i wybudowano lub zakupiono baraki na punktach granicznych w Sosni, Lublińcu, Praszce i Kempnie; zorganizowano też na tych punktach placówki żywnościowe i opiekuńcze, które powierzono Polskiemu Towarzystwu Emigracyjnemu;

system konwojowania transportów migracyjnych do krajów zamorskich ulepszono przez wprowadzenie stałych konwojentów;

transportom emigrantek udających się do Francji towarzyszyły w okresie sprawozdawczym wysyłane przez Ministerstwo opiekunki;

w obozach wyjazdowych w Wejherowie, Gdańsku i w Mysłowicach roztaczano opiekę nad emigrantami, bądź przez organa Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, bądź przez placówki Polskiego Stowarzyszenia Młodych Kobiet i Polskiego Towarzystwa Emigracyjnego;

zorganizowano bezpośrednio lub subwencjonowano żłobki w Wejherowie, Gdańsku i w hotelu na Powązkach.

Pod względem *opieki w kraju pobytu* wychodźców Francja była w okresie sprawozdawczym terenem najbardziej intensywnych starań. Tłumaczy się to liczebnością emigracji do Francji, płynnością znacznej jej części związanej krótkotrwałym kontraktem i bezrobociem, które, szerząc się we Francji w zimię i na wiosnę 1926/7, wywołało potrzebę wzmożenia opieki, wykonywanej za pośrednictwem konsulatów oraz agend „Opieki Polskiej", stanowiących uzupełnienie opieki konsularnej. W roku 1926 korzystały z pomocy subwencyj rządowych „Opieki" w Paryżu, Amiens, Lille, Lyonie i Hawrze; w roku 1927 utworzono placówki w ośrodkach dalszych od siedziby konsulatu, a więc tembardziej potrzebujących opieki: w Metz, Caen, Soissons i Toulouse. Popierano również działalność Stowarzyszenia Pracy Społeczno-Kulturalnej i współdziałano z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz z Ministerstwem Spraw Zagranicznych w zakładaniu ochron dla dzieci, uważając akcję tę za mającą decydujący wpływ na zachowanie łączności z krajem i rodziną i jako taką za niezmiernie ważną.

W Belgji zorganizowana została Polska Misja Katolicka, która w roku 1927 objęła również opiekę religijną nad wychodźcami w Holandji i Danji. Zasilano też pomocą Komitet Opieki nad Wychodźcami w Belgji.

W Niemczech panujące w 1926 r. bezrobocie wymagało zorganizowania pomocy doraźnej. Uregulowana przez układy prowizoryczne w 1926 r. emigracja sezonowa robotników rolnych nakazywała roztoczenie nad nimi specjalnej opieki, zapoznanie się z warunkami ich pracy i interwenjowanie w razie potrzeby, zorganizowanie opieki duszpasterskiej oraz punktów żywnościowych przy powrocie. W Berlinie utworzona została „Opieka Polska", która udziela pomocy indywidualnej robotnikom i zainicjowała opiekę nad opuszczonemi dziećmi polskiemi, zakładając pod Berlinem czasowy przytułek dla dzieci, utrzymywany przy pomocy Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej.

Akcja repatrjacyjna w Niemczech wymaga specjalnego uregulowania i pomocy ze względu na znaczną liczbę robotników polskich, powracających przez Niemcy z Francji i Belgji skutkiem bezrobocia, wydalenia, niezdolności do pracy i t. p. Zasilono przeto niezbędną pomocą konsulat w Kolonji, który ze względu na swe położenie stał się etapem powrotu dla tych robotników.

Obecnie przedmiotem starań jest zorganizowanie planowej opieki w krajach zamorskich przez odpowiednie poparcie miejscowej akcji społecznej. Poselstwo w Buenos Aires oraz konsulaty w Montrealu i Nowym Yorku otrzymały pewne zasiłki na pomoc doraźną dla bezrobotnych obywateli polskich, ostatni dla Związku Polskiego w Hawanie na Kubie.

Jako podstawa dobrze zorganizowanej akcji opiekuńczej, społecznej i oświatowej, w różnych ośrodkach wychodźtwa polskiego wysunęła się koncepcja „Domu Polskiego", który skupiałby na danym terenie wszystkie organizacje opieki nad wychodźtwem, posiadając lokal dla zebrań, a w miarę możności i zależnie od miejscowych warunków — schronisko, ochronę lub szkołę oraz biuro instytucji opieki. „Domy Polskie" mają powstać: w Paryżu w gmachu specjalnie wybudowanym, w Berlinie i Lipsku w lokalach w tym celu wynajętych, w Buenos Aires, gdzie dzięki połączonym wysiłkom kolonji miejscowej i Rządu została już rozpoczęta budowa specjalnego gmachu, mającego pomieścić schronisko dla 80 osób.

Kładąc główny nacisk na pomoc materjalną tam, gdzie opieka otrzymywana ze strony kraju pobytu jest niewystarczająca, niemniejszą przykładano wagę do *akcji oświatowej i kulturalnej*, współdziałając przy udzielaniu pomocy na ten cel z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz z Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Między innemi udzielono pomocy bursie szkoły polskiej w Charbinie, współdziałano przy organizacji kursu dokształcającego dla nauczycieli polskich w Paranie, obficie dosyłano do ośrodków emigracyjnych bibljoteczki dla wychodźców, tworzono bibljoteczki okręgowe za pośrednictwem Tow. im. Okołowicza, udzielano subwencyj oświatowym organizacjom na wychodźtwie na rozwijanie kółek śpiewaczych, teatrów amatorskich i t. p., popierano wychowanie fizyczne i harcerstwo, organizowano odczyty prelegentów i występy teatralne artystów polskich, wysyłanych do ośrodków wychodźtwa.

W zakresie szkolenia zawodowego emigrantów jako pierwszą konkretną próbę w tym kierunku zanotować należy poparcie inicjatywy Żydowskiego Centralnego Towarzystwa JEAS. Pozatem w obcych krajach otrzymują pracę przeważnie rolnicy, których kwalifikacje uznawane są przez pracodawców za wystarczające, przy emigracji zaś osadniczej we Francji szkolenie osadników odbywa się w tym kraju.

Nauka języków imigracyjnych prowadzona była z inicjatywy Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej w Towarzystwie JEAS. Szereg słowników-rozmówek dla emigrantów w potrzebnych im językach znajduje się w opracowaniu.

Dążenie do uzgodnienia wysiłków różnych instytucyj opieki nad wychodźcami dotychczas nie doprowadziło jeszcze do konkretnego rezultatu, jakkolwiek wszystkie instytucje w mniejszym lub większym zakresie współpracują z organami Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej i korzystają z ich pomocy i wskazówek. Są to: Tow. im. J. Okołowicza, Polskie Tow. Emigracyjne, Polskie Stow. Młodych Kobiet, Komitet Walki z handlem kobietami i dziećmi, Opieka Polska nad Rodakami na Obczyźnie, Wydział Emigracyjny Komisji Centralnej Związków Zawodowych oraz instytucje żydowskie: Centralne Tow. Emigracyjne JEAS, Komitet Kolonizacji ICA i Wydział Palestyński Organizacji Sjonistycznej, wreszcie stosunkowo niedawno powstałe Tow. Opieki nad Ukraińskimi Emigrantami we Lwowie. Działalność instytucyj społecznych zasługuje na poparcie, gdyż jako bardziej elastyczna i drobiazgowa nieść może więcej korzyści niż bezpośrednia akcja urzędowa.

Mówiąc o stowarzyszeniach pracujących w zakresie emigracji, wymienić należy powstały w okresie sprawozdawczym dzięki poparciu czynników rządowych, Naukowy Instytut do Badań Kolonizacji i Emigracji, którego nazwa wskazuje na poważne cele, jakim jest poświęcony.

IV.

Działalność poszczególnych agend Ministerstwa.

1. Ubezpieczenia społeczne.

W dziedzinie ubezpieczeń społecznych poza projektami ustaw zasadniczych, o których była mowa przy wykazie ustaw i rozporządzeń, dokonano w ciągu okresu sprawozdawczego szeregu prac *organizacyjno-normatywnych*, z pośród których należy wymienić jako najważniejsze:

1) Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 26 maja 1926 r. o zmianie organizacji ubezpieczenia urzędników prywatnych w województwach poznańskiem i pomorskiem (Dz. U. R. P. Nr. 55, poz. 322), przywracające administracyjną samodzielność ubezpieczenia pensyjnego, które w okresie przejściowym było związane z ubezpieczeniami robotniczemi. Na zasadzie tego rozporządzenia wydane zostało rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej, zarządzające wybory organów przywróconego ubezpieczenia.

2) Rozporządzenie Ministra Komunikacji w porozumieniu z Ministrami Skarbu oraz Pracy i Opieki Społecznej z dn. 3 lutego 1927 r. w sprawie wykonania rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 3 września 1926 r. o zaopatrzeniu emerytalnem nieetatowych pracowników polskich kolei państwowych i zaopatrzeniu pozostałych po nich wdów i sierot oraz odszkodowaniu za nieszczęśliwe wypadki (Dz. U. R. P. Nr. 26 poz. 201).

3) Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dn. 2 maja 1927 r. w sprawie zmiany zakresu terytorjalnego działalności Okręgowych Urzędów Ubezpieczeń z siedzibą w Warszawie i Lwowie (Dz. U. R. P. Nr. 42, poz. 378).

4) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 29 czerwca 1927 r. w sprawie przedłużenia okresu kadencji Rad Kas Chorych (Dz. U. R. P. Nr. 59, poz. 513).

5) Rozporządzenie Rady Ministrów z dn. 17 czerwca 1927 r. w sprawie rozciągnięcia na obywateli polskich, którzy wrócili do Polski po 1 lipca 1926 r., mocy ustawy o zasiłkach dla osób, którym niemieckie instytucje wstrzymały renty z tytułu ubezpieczeń społecznych (Dz. U. R. P. Nr. 64, poz. 564) uzupełnia ustawę z dn. 23 lipca 1926 r., której przepisy obowiązują tylko w stosunku do tych osób, które wróciły do Polski przed 1 lipca 1926 r.

6) Rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości z dn. 27 września 1927 r. w sprawie utworzenia dla spraw Zakładu Ubez-

pieczenia od Wypadków sądów rozjemczych, przewidzianych art. 38 ustawy austrjackiej o ubezpieczeniu robotników od wypadków z 1887 r., w Warszawie, Krakowie i Łodzi (Dz. U. R. P. Nr. 87, poz. 787). Geneza tego rozporządzenia leży w tem, że istniejący dotychczas przy Zakładzie Ubezpieczenia od Wypadków we Lwowie sąd rozjemczy z siedzibą we Lwowie okazał się niewystarczający po rozciągnięciu ubezpieczenia wypadkowego na obszar b. zaboru rosyjskiego. W celu udostępnienia ubezpieczonym możności dochodzenia i obrony swych praw, celem wzmocnienia zaufania do instytucji przez przyśpieszenie toku odwołań, jak również dla umożliwienia zainteresowanym osobistego stawiennictwa w sądzie utworzono sądy rozjemcze w Warszawie, Krakowie i Łodzi, z kompetencją taką samą, jaką posiada sąd rozjemczy we Lwowie.

7) Rozporządzenie Ministra Komunikacji w porozumieniu z Ministrem Pracy i Opieki Społecznej z dn. 18 listopada 1927 r. o wykonaniu w stosunku do pracowników kolejowych ustawy z dn. 26 listopada 1925 r. w sprawie uzupełnienia odszkodowania osób dotkniętych skutkami nieszczęśliwych wypadków przy pracy w b. dzielnicy rosyjskiej lub na wychodztwie w Rosji (Dz. U. R. P. Nr. 109, poz. 929).

8) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 24 listopada 1927 r. o częściowej zmianie przepisów ustawy austrjackiej z 1887 r. o zabezpieczeniu robotników od wypadków (Dz. U. R. P. Nr. 106, poz. 910) ma na celu dopuszczenie do głosu w zawiadywaniu zakładem ubezpieczenia pierwiastka społecznego nawet w okresie, gdy zarząd zakładu jest rozwiązany; w wypadkach tych mianowicie przy wyznaczonym komisarzu rządowym ma istnieć Rada jako ciało opinjodawcze.

W dalszym ciągu działalności organizacyjno-normatywnej opracowuje się następujące ważniejsze projekty:

a) Projekt rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej w porozumieniu z Ministrem Przemysłu i Handlu oraz Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie zmiany rozporządzenia z dn. 15 lutego 1926 r. stanowi uzupełnienie ustawy z dn. 26 listopada 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 125, poz. 892) dotyczącej odszkodowań dla osób, dotkniętych nieszczęśliwemi wypadkami przy pracy w b. dzielnicy rosyjskiej lub na wychodztwie w Rosji, ustalając na dalszy okres dodatki do opłat ubezpieczeniowych.

b) Projekt ustawy w sprawie przeniesienia prawa własności nieruchomości, przyznanych Państwu Polskiemu decyzją Rady Ligi Narodów z dn. 17 sierpnia 1922 r., na Ubezpieczalnię Krajową w Poznaniu, wypełnia lukę w ustawie z dnia 19 grudnia 1923 r., która wprawdzie nałożyła na Ubezpieczalnię Krajową w Poznaniu ciężar zobowiązań po dawnych instytucjach ubezpieczeniowych niemieckich i przewidziała przekazanie jej kwot ryczałtowych z ogólnego rozrachunku z Niemcami, lecz nie przekazała prawa własności do nieruchomości po tych instytucjach niemieckich.

c) Projekt ustawy o uporządkowaniu kas brackich w Małopolsce w związku z przejęciem przez Ministra Pracy i Opieki Społecznej kompetencyj w zakresie tych instytucyj na zasadzie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 1 czerwca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 51, poz. 454).

W dziedzinie ściśle *organizacyjnej* w zakresie ubezpieczeń społecznych:

nadano statut Okręgowemu Związkowi Kas Chorych województwa poleskiego, nowogródzkiego i wileńskiego, co można było uczynić dzięki temu, że ukończono całkowicie organizację Kas Chorych na całem terytorjum Rzeczypospolitej. W dniu 1 grudnia 1927 r. mianowicie uruchomiona została Kasa Chorych w powiecie brasławskim, t. j. w ostatnim powiecie, nieobjętym do tego czasu działaniem ustawy z dn. 19 maja 1920 r. o obowiązkowem ubezpieczeniu na wypadek choroby. W okresie sprawozdawczym zorganizowano 28 Kas, z czego 11 w drugiej połowie 1926 r., zaś 17 w 1927 r. Organizacja ta dotyczyła w przeważnej części tak bardzo dotąd zaniedbanych powiatów kresowych,

gdzie ze względu na fatalne warunki sanitarne i mieszkaniowe zorganizowanie pomocy lekarskiej dla ludności pracującej przedstawia szczególne znaczenie.

Ogólna liczba Kas Chorych w dn. 1 kwietnia 1926 wynosiła 215 przy 633.221 ubezpieczonych; w dn. 31 grudnia 1927 r. było 244 Kasy Chorych z liczbą członków około 1.991.000. Świadczenia w ciągu 1926 r. wyniosły sumę 113.753.000 zł., w 1927 r. około 142 miljonów. Jako tendencję szczególnie pocieszającą należy zaznaczyć w tym okresie niejaki — niedostateczny jeszcze zresztą spadek kosztów administracyjnych, które w 1926 r. stanowiły 10% wniesionych składek, zaś w 1927 r. — 9,3%.

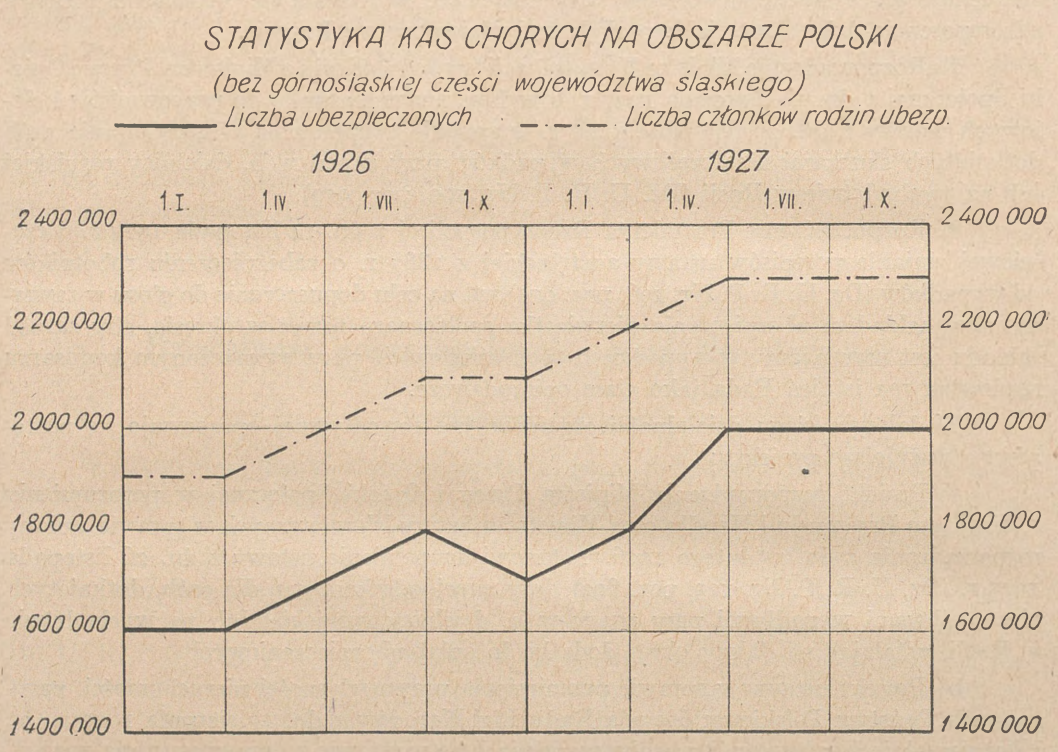

O rozwoju Kas Chorych świadczy między innemi fakt, że w ciągu okresu sprawozdawczego, prócz Kas Chorych w Krakowie, Warszawie i Łodzi, *własne gmachy na pomieszczenie ambulatorjów, urządzeń leczniczych i biur* wybudowało 39 Kas Powiatowych, mianowicie Kasy: w Bydgoszczy, Gnieźnie, Gostyniu, Jarocinie, Koźminie, Lesznie, Międzychodzie, Nowym Tomyślu, Pleszewie, Śmiglu, Śremie, Chojnicach, Działdowie, Grudziądzu, Nowem Mieście, Toruniu, Tucholi, Wąbrzeźnie, Zagożdżonie, Kielcach, Ostrowcu, Częstochowie (budowa na wykończeniu), Białej, Bielsku, Żywcu, Andrychowie (budowa rozpoczęta), Oświęcimiu (budynek w Brzeszczach), Chrzanowie, Tarnowie (przebudowa), Wieliczce (adaptacja), Krasnymstawie, Piotrkowie (centrala Kasy i przychodnia), Tomaszowie Mazowieckim (przebudowa centrali i przychodni), Lwowie (dobudowa), Dolinie, Sanoku, Samborze, Skolem i Dubnie. Kasa Chorych w Krakowie wybudowała wspaniały gmach własny; Kasa Chorych m. Łodzi — dwie przychodnie na ul. Zimnej i na Łagiewnickiej, każda na 2.000 osób dziennie, prócz tego przychodnie w Zgierzu i w Aleksandrowie; Kasa Chorych m. Warszawy ma w końcu okresu sprawozdawczego pod dachem budowę nowego ambulatorjum przy ul. Wolskiej. Pozatem, Okręgowy Związek Kas Chorych we Lwowie wybudował gmach, przeznaczony na pomieszczenie członków Kas Związkowych, potrzebujących leczenia specjalnego i obliczony na 100 łóżek. — Wybudowały względnie uruchomiły *szpitale* Powiatowe Kasy Chorych w Ostrowcu,

Chrzanowie i Dolinie. — W zakresie *sanatorjów:* Okr. Związek Kas Chorych w Poznaniu uruchomił sanatorjum dla gruźlików na 100 łóżek w Ludwikowie pod Poznaniem; Okr. Związek Kas Chorych w Krakowie rozszerzył sanatorjum w Bystrej na Śląsku ze 100 na 240 łóżek; Okr. Związek Kas Chorych w Łodzi uruchomił w sanatorjum w Tuszynku jeden pawilon na 120 dzieci zagrożonych gruźlicą i rozpoczął budowę drugiego; Pow. Kasa Chorych w Drohobyczu wspólnie z Pow. Kasą Chorych w Stanisławowie przeprowadziły remont i przebudowę sanatorjum dla gruźlików w Worochcie. *Apteki* uruchomiły: Okr. Związki Kas Chorych w Wilnie i we Lwowie oraz Pow. Kasy Chorych w Krośnie, Drohobyczu, Przemyślu i Międzychodzie.

Nadto wymienić można *nowe urządzenia lecznicze*, wprowadzone w okresie sprawozdawczym przez Powiatowe Kasy Chorych: w Grudziądzu urządzono klinikę chirurgiczną i zakład leczenia fizykalnego; w Bydgoszczy — zakład leczenia fizykalnego (kąpiele, lampy kwarcowe, Solux, djatermja) i stacje sanitarne: w Inowrocławiu — zakład leczenia fizykalnego i stacje sanitarne, w Jarocinie — zakład leczenia fizykalnego; w Poznaniu — ambulatorjum dentystyczne, nadto rozszerzono znacznie gabinet przyrodoleczniczy, zorganizowano nocne pogotowie, wprowadzono leczenie specjalistyczne i leczenie radem; we Lwowie zorganizowano zakład dentystyczny i laboratorjum chemiczne, obecnie zaś ma być uruchomiona pracownia bakterjologiczna; w Nadwórnej otworzono gabinet leczenia fizykalnego i przychodnię przeciwgruźliczą; w Przemyślu — ambulatorjum dentystyczne i specjalne ambulatorjum dla dzieci oraz kolonje letnie dla dzieci w Badowie; w Krośnie uruchomiono przychodnię przeciwgruźliczą i ambulatorjum dentystyczne; w Sanoku — gabinet leczenia fizykalnego; w Radomiu — lecznictwo fizykalne i kolonje letnie dla dzieci; w Sosnowcu — zakład fizykalno-rentgenologiczny z nowemi amerykańskiemi aparatami rozmieszczonemi w 8 salach oraz kilka ambulatorjów i gabinetów dentystycznych; wreszcie w Warszawie zorganizowano zakład wodoleczniczy. Ponadto w wielu Kasach wprowadzono lecznictwo fizykalne (w Tarnowie, w Nowym Targu, w Kielcach, w Oświęcimiu, w Bielsku, w Białej, w Żywcu, w Andrychowie i t. d.).

Działalność nadzorcza w zakresie ubezpieczeń społecznych była bardzo intensywna.

Ze strony władz centralnych dokonano:

lustracji Zakładu Ubezpieczenia od Wypadków we Lwowie oraz jego oddziałów w Warszawie, w Krakowie i w Łodzi;

lustracji Zakładu Pensyjnego dla Funkcjonarjuszy Prywatnych we Lwowie;

lustracji trzech instytucyj zastępczych ubezpieczenia pensyjnego, mianowicie: Pensyjnego Instytutu Ukraińskich Funkcjonarjuszy Prywatnych, Zakładu Zastępczego Ubezpieczenia Funkcjonarjuszy Akcyjnego Banku Hipotecznego oraz Zakładu Zastępczego Ubezpieczenia Funkcjonarjuszy Małopolskiego Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego.

Zbadano szczegółowo i zatwierdzono zamknięcia rachunkowe instytucyj ubezpieczeniowych, co pozwoliło:

opracować i ogłosić drukiem sprawozdanie z działalności Kas Chorych za rok 1924 oraz

wydać Rocznik, zawierający przegląd działalności i stan finansowy instytucyj ubezpieczeń społecznych w Polsce w 1925 r. i przygotować do druku taką samą publikację za rok 1926.

Tutaj należy również odnieść zarządzenia przygotowawcze do rewizji taryf ubezpieczeniowych Zakładu Ubezpieczenia od Wypadków we Lwowie.

Wzmocniona również została działalność nadzorcza ze strony Okręgowych Urzędów Ubezpieczeń i Okręgowych Związków Kas Chorych, które przeprowadzały możliwie ścisłą kontrolę nad działalnością Kas Chorych. W wyniku każdej dokonanej lustracji Okręgowe Urzędy wydawały szczegółowe zarządzenia, zmierzające do usunięcia braków

i usterek stwierdzonych w funkcjonowaniu danej Kasy. O wzmożeniu tej działalności, mimo dotkliwego braku personelu, który został wytknięty na innem miejscu niniejszego sprawozdania, świadczy to, że gdy w ciągu całego 1925 r. przeprowadzono ogółem 208 lustracyj (w I półroczu 96, w II półroczu — 112), zaś w I półroczu 1926 r. przeprowadzono 107 lustracyj, to w II półroczu tegoż roku odbyto już 166 lustracyj, a w 1927 r. — 357.

W celu umożliwienia *czynnikom społecznym* wypowiedzenia się w sprawie zasadniczych projektów Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej z zakresu ubezpieczeń społecznych zwołana została na 25 kwietnia 1927 r. Rada Ubezpieczeń Społecznych, która stanowi ustawowo przewidziany organ opinjodawczo-doradczy w tych sprawach. Skład jej stanowią w równych 4 częściach: znawcy poszczególnych dziedzin życia gospodarczego, kierownicy zakładów ubezpieczeń o świadczeniach długoterminowych i związków Kas Chorych oraz przedstawiciele związków zawodowych pracowników oraz pracodawców.

Na posiedzeniach Rady Ubezpieczeń Społecznych, odbytych w dniach 25, 27 kwietnia i 9 oraz 10 maja 1927 r. dyskutowano projekt ogólnej ustawy o ubezpieczeniu społecznem, o którem obszerniej powyżej przy wykazie ustaw i rozporządzeń; projekt ten był już poprzednio opinjowany przez sfery interesowane. Rada wyraziła zasadniczo o projekcie opinję przychylną, wnosząc jednak szereg zmian i poprawek, które częściowo znalazły uwzględnienie w ostatecznym projekcie ministerjalnym.

2. Ochrona pracy.

Ogólne wytyczne.

Dział ochrony pracy w ściślejszem znaczeniu tego terminu prowadzony był w ciągu okresu sprawozdawczego ze szczególną energją i uwagą, których wymagały zmiany, jakie zaszły w warunkach zewnętrznych. Z jednej bowiem strony należało bacznie czuwać, by przyśpieszony bieg rozwoju produkcji odbywał się przy poszanowaniu kardynalnych warunków zdrowia i bezpieczeństwa pracujących i wogóle całokształtu ich ochrony, która mogłaby doznawać szwanku czyto przy zastosowaniu i rozwijaniu nowych metod produkcji, czy poprostu skutkiem chęci wyzyskania pomyślnej konjunktury gospodarczej kosztem warstw pracujących; z drugiej strony sprzyjające stosunki gospodarcze i polityczne nalegały na uzupełnienie luk i zaległości w przepisach i organizacji ochrony pracy.

O wydanych i projektowanych szerszych ustawach w tym zakresie powiedziano w niniejszem sprawozdaniu w ogólnym rozdziale o ustawodawstwie socjalnem w drugiej połowie 1926 i w ciągu 1927 r. Na tem miejscu pozostaje tylko stwierdzić, że zarówno ogłoszone jak projektowane przepisy z dziedziny pracy wychodzą wszystkie ze wspólnej koncepcji, którą jest stworzenie w bliskiej przyszłości jednolitego dla całego Państwa *Kodeksu Pracy*.

Z pośród prac o charakterze wykonawczym na pierwsze miejsce wysuwają się prace związane z długo odkładanem wprowadzeniem w życie niektórych przepisów ustawy z dn. 2 lipca 1924 r. w przedmiocie pracy kobiet i młodocianych (Dz. U. R. P. Nr. 65, poz. 636). Dzięki wygaśnięciu ustaw sejmowych, które dwukrotnie odraczały moc postanowień o obowiązku *urządzenia i utrzymywania żłobków dla niemowląt w zakładach pracy*, zatrudniających powyżej 100 kobiet, Minister Pracy i Opieki Społecznej mógł wydać swe rozporządzenie z dn. 11 marca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 32, poz. 232), które daje przepisy uzupełniające o żłobkach, pozostawiając szczegółowe instrukcje o sposobie wykonywania opieki nad niemowlętami lekarzom, sprawującym nadzór nad temi zakładami wychowawczemi. W myśl ostatniego artykułu tego rozporządzenia przystąpiono do faktycznej organizacji żłobków fabrycznych przez określenie na 1 stycznia 1928 r. terminu ich otwarcia narazie przy 21 przygotowanych do tego zakładach przemysłowych

w różnych częściach kraju, mianowicie w Warszawie, Łodzi, Poznaniu, Krakowie, Radomiu, Grodnie, Wodzisławiu, Kościanie, Starogardzie, Winnikach i Zagożdżonie (rozp. Ministra Pracy i Opieki Społecznej z dn. 30 sierpnia 1927 r. — Dz. U. R. P. Nr. 87, poz. 781). W opracowaniu wyznaczenie dalszej kolejności zakładów, które w najbliższej przyszłości zostaną zobowiązane do uruchomienia żłobków dla dzieci swych robotnic.

Administracyjne czynności centralnej władzy ochrony pracy wykazały dowodnie w okresie sprawozdawczym ożywienie życia przemysłowego. Do władzy tej bowiem należy w myśl ustawy z d. 18 grudnia 1919 r. o czasie pracy w przemyśle i handlu (Dz. U. R. P. Nr. 2, poz. 7, z 1920 r.) wydawanie zezwoleń na *odstępstwa od jej przepisów o 8-godzinnym dniu i 46-godzinnym tygodniu pracy oraz o zakazie pracy nocnej* w uzwględnieniu szczególnie udowodnionych potrzeb poszczególnych zakładów. W ciągu całego roku 1925 udzielono 232 zezwolenia na przedłużenie czasu pracy o 120 godzin rocznie; w r. 1926 wniesiono 340 podań tej kategorji, przyczem 274 podania znalazły uwzględnienie jako dostatecznie umotywowane; w r. 1927 ilość zakładów pracy podających się o dodatkowe 120 godzin rocznie wynosiła 646, z czego 559 uznano za odpowiadające wymaganiom stawianym przy udzielaniu zezwolenia. Podobnie liczba zakładów, których produkcja wymagała w pewnym okresie zatrudniania robotników również w porze nocnej, wzrosła z 462 w 1925 r. do 832 w 1926 r. i — mimo surowej analizy zgłaszanych podań — do 700 zgórą w 1927 r. Wobec tego, że nadliczbowe godziny pracy są według przepisów ustawy wynagradzane o 50% drożej, należy wnioskować, że konjunktura dla przemysłu musiała być pomyślna, skoro opłacała tę podwyżkę.

Szczególną uwagę poświęcano zagadnieniom *higjeny i bezpieczeństwa pracy*, które zagranicą stają się coraz bardziej zasadniczym postulatem polityki socjalnej, u nas zaś nie zostały jeszcze wysunięte na należne im pierwszorzędne miejsce. Istniejące w poszczególnych dzielnicach Rzeczypospolitej różne przepisy w tym zakresie wymagają ujednostajnienia i uzupełnienia, zwłaszcza o ile chodzi o ziemie b. zaboru rosyjskiego, gdzie przepisy te są zbyt ogólnikowe. Podstawę prawną do wydawania przepisów szczegółowych o higjenie i bezpieczeństwie pracy w poszczególnych gałęziach pracy dały wydane w 1927 r. rozporządzenie o zapobieganiu chorobom zawodowym i ich zwalczaniu oraz ogłoszono już w 1928 r. rozporządzenie o higjenie i bezpieczeństwie pracy. Pozatem na mocy art. 30 nowego prawa przemysłowego rozporządzenia ministerjalne będą mogły normować warunki urządzenia fabryk z punktu widzenia życia i zdrowia robotnika.

W miarę wydawania przepisów szczegółowych organy inspekcji pracy będą uzyskiwały konkretne postanowienia, pozwalające im wykonywać w należyty sposób uprawnienia przewidziane w art. 23 nowej ustawy o inspekcji pracy, a dotyczące nadzoru nad przestrzeganiem wymagań ochrony życia i zdrowia pracowników.

Prócz przygotowanych poprzednio przepisów o robotach budowlanych, malarskich i drukarskich opracowywano bądź samodzielnie, bądź łącznie z innemi ministerstwami: wyczerpujące przepisy o urządzeniu fabryk materjałów wybuchowych z uwzględnieniem wszystkich nowoczesnych postulatów z zakresu bezpieczeństwa i higjeny pracy, przepisy o budowie i używaniu dźwigów, o przechowywaniu płynów łatwozapalnych, o urządzeniu gorzelni i t. d.

Ogłoszenie rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej o chorobach zawodowych i o bieli ołowianej pociągnęło za sobą konieczność wydania przepisów uzupełniających i wykonawczych, które znajdowały się w ostatecznem przygotowaniu pod koniec okresu sprawozdawczego.

Zdając sobie sprawę z wagi, jaką dla rozwoju gospodarki społecznej w naszej dobie posiada t. zw. naukowa organizacja pracy, a używając ściślejszego terminu — *racjonalna organizacja procesów wytwórczych*, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej pilnie śledziło

jej postępy zagranicą i w Polsce, gdzie zagadnienie to mogło nabrać aktualności dopiero dzięki nieco pomyślniejszej konjunkturze ekonomicznej. Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej uważa się za powołane do czuwania, by racjonalizacja procesów wytwórczych nie pociągała za sobą ujemnych skutków dla robotników w postaci nadmiernego przemęczenia, by natomiast w oszczędnościach na koszcie produkcji, osiąganych dzięki ulepszonym metodom, mógł partycypować również robotnik przez otrzymanie wyższej płacy.

W tej dziedzinie nie poprzestano na doraźnej akcji interwencyjnej i rozjemczej w stosunku do zakładów pracy, które w związku z wewnętrzną swą reorganizacją zmniejszały liczbę robotników lub przyśpieszały tempo pracy. Powzięto szerszy projekt utworzenia przy Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej specjalnej instytucji autonomicznej, poświęconej badaniom naukowym nad pracą w jej przejawach biologicznych, technicznych i społecznych, jak również badaniom nad przystosowaniem zdobyczy naukowych do społecznych i gospodarczych potrzeb kraju celem zapewnienia ochrony życia i zdrowia pracujących oraz sprawności w gospodarowaniu pracą ludzką. Projekt „Instytutu Pracy" jest już przygotowany i ma zostać zrealizowany w najbliższym czasie.

Ujmowanie zagadnienia ochrony pracy *na tle całokształtu stosunków gospodarczych* czyni koniecznym udział Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej we wszelkich posunięciach Rządu w tej dziedzinie. Nadto współdziałało Ministerstwo w wielu badaniach nad poszczególnemi zagadnieniami gospodarczemi i społecznemi, przedsiębranemi w kraju lub przez instytucje międzynarodowe.

Wśród prac tych na pierwszem miejscu należy postawić badania przeprowadzone nad pracowniczemi związkami zawodowemi w Polsce. Dla ruchu zawodowego istniały do tego czasu jedynie dane ogólne, częstokroć niekompletne lub nieoparte na ścisłych obliczeniach. Ankiety Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, zebrane w warunkach możliwie przestrzegających objektywizm naukowy, dostarczyły obfitego materjału o wszystkich ugrupowaniach związków zawodowych. Materjał ten ujęto w dwa roczniki wydane przez Ministerstwo. Rocznik za rok 1925 poprzedzony jest dziejami ruchu zawodowego w Polsce.

Z innych ważniejszych badań gospodarczo-społecznych wymienić można: pracę w komisji, która na jesieni 1926 r. zwiedziła szereg cukrowni i opracowała na tej zasadzie wnioski, zmierzające do usunięcia niedomagań tej gałęzi przemysłu; współudział w komisji wyznaczonej w październiku 1927 r. do zbadania stosunków w przemyśle węglowym; zebranie i opracowanie w porozumieniu z Ministerstwem Przemysłu i Handlu materjałów z Polski dla ankiety Międzynarodowego Biura Pracy, poświęconej warunkom pracy w górnictwie; udział przedstawiciela Ministerstwa w Komisji Ankietowej, badającej warunki i koszta produkcji polskiej.

Inspekcja pracy.

Poprawa sytuacji gospodarczej w kraju umożliwiła intensywniejszą akcję organów nadzorujących wykonywanie przepisów ochronnych.

Przy wzmożonej liczbie wizytacyj zakładów pracy (20.893 w ciągu 1925 r. i I półrocza 1926 r. — 24.372 [1]) w ciągu II półrocza 1926 r. i 1927 r.) wzrosła również liczba przypadających na każdą wizytację zleceń, udzielanych w celu podniesienia stanu bezpieczeństwa i higjeny w zakładach pracy (z 2,92 w 1925 r. do 3,46 w 1926 r. i 3,77 w 1927 r.). Stan finansowy przedsiębiorstw pozwalał już bowiem na stawianie im bezwzględnych wymagań w celu zapewnienia ochrony życiu i zdrowiu robotników.

Można też stwierdzić, że stan zakładów przemysłowych znacznie się polepszył pod względem bezpieczeństwa pracy, jakkolwiek posiada jeszcze duże braki. Wprawdzie

[1]) Dane liczbowe o inspekcji pracy w 1927 r. są tymczasowe.

zabezpieczenia ochronne niezawsze odpowiadają współczesnemu poziomowi wiedzy technicznej, istnieją już przecież w większości wizytowanych zakładów. Najgorzej rzecz się ma z zakładami znajdującemi się w bardzo odległych miejscowościach, do których inspektorowi pracy trudno docierać.

Natomiast walka o polepszenie warunków zdrowotnych w zakładach przemysłowych nastręcza nieraz nieprzezwyciężone trudności z powodu wadliwej ich budowy, względnie umieszczenia ich w nieodpowiednich lokalach, których zmiana wymaga wielkiego nakładu środków materjalnych, a w naszych stosunkach mieszkaniowo-budowlanych jest częstokroć, zwłaszcza dla drobnych przedsiębiorstw, wręcz niemożliwa. Licząc się z finansowemi możliwościami przedsiębiorstw, inspekcja pracy jest zmuszona rozłożyć akcję uzdrowienia stosunków w tej dziedzinie na dłuższy okres czasu.

Dzięki ostatnio wydanemu rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej o inspekcji pracy, podniesienie warunków higjeny i bezpieczeństwa pracy pójdzie w znacznie szybszem tempie ze względu na wyposażenie inspektorów pracy w poważne środki egzekutywy przy wydawaniu zarządzeń. Dotychczas odczuwano brak etatów personalnych i niedostateczność sum budżetowych przeznaczonych na rozjazdy i wizytacje fabryk, co uniemożliwiało poddanie systematycznemu efektywnemu nadzorowi wszystkich przedsiębiorstw zatrudniających pracę najemną. Zwiększenie kredytów na wyjazdy, które w 1926 roku wynosiły 61.769 zł., w 1927 r. — 85.000 zł., zaś na 1928 r. preliminowane są w wysokości 200.000 zł., pozwoli inspekcji pracy na odpowiednie wzmożenie działalności wizytacyjnej.

Obok polepszonych warunków zdrowotności i bezpieczeństwa wyrazem postępu w zakresie praktycznego stosowania ustawodawstwa ochronnego jest malejąca liczba stwierdzanych przez inspektorów pracy wykroczeń przeciw jego przepisom: liczba tych wykroczeń wynosiła w 1925 r. 58.686, w 1926 r. — 44.911, w 1927 r. — około 50.000. W pierwszej połowie ostatniego trzechlecia, która była okresem depresji gospodarczej, zanotowano 81.674 wykroczenia przeciwko obowiązującym przepisom ochronnym, w drugiej zaś połowie trzechlecia — przy przyspieszonym rozwoju gospodarczym, który zazwyczaj sprzyja lekceważeniu tych przepisów ze względu na korzyści doraźne, — stwierdzono tylko około 70.000 wykroczeń, co należy przypisać działalności władz kontrolujących.

O ile wymierzanie sankcyj karnych za przekroczenia przepisów ochronnych (w b. zaborze rosyjskim) zależało bezpośrednio od inspekcji pracy, wówczas kierowano się zasadą, by surowsze kary stosować jedynie w sprawach większej wagi lub noszących znamię wyraźnie złej woli ze strony zakładów pracy; natomiast w wypadkach, gdy przekroczenia spowodowane były niedostateczną znajomością prawa, ograniczano się początkowo do upomnień i nakładano kary dopiero wówczas, gdy pouczenia nie skutkowały. Taka linja postępowania dawała zupełnie dodatnie rezultaty.

Tam, gdzie przekroczenia przepisów ochronnych podlegają orzecznictwu sądowemu, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej usiłowało wpływać na energiczniejsze ściganie przestępstw z zakresu ochrony pracy przez władze sądowo-prokuratorskie. Lustracje poszczególnych urzędów inspekcji pracy, dokonane przez Głównego Inspektora Pracy w okręgach łódzkim, krakowskim, kieleckim, wileńskim i lubelskim, wykazały, iż akcja ścigania przestępstw w zakresie ochrony pracy przez władze sądowe, powinna być znacznie wzmożona. Wskutek odpowiedniego zarządzenia inspektorzy pracy zwrócili specjalną uwagę na akcję sądowo-karną i ilość spraw skierowanych przez nich do sądu znacznie wzrosła, mimo że, jak już zaznaczono powyżej, absolutna liczba wykroczeń przeciw przepisom ochrony pracy uległa zmniejszeniu. W wyniku tego liczba spraw skierowanych do sądu przez inspektorów pracy, w pierwszej połowie trzechlecia 1925/27, wynosząca 3.173 sprawy, podwoiła się w drugiej jego połowie.

W celu skuteczniejszego i szybszego załatwiania w drodze sądowej spraw z zakresu ochrony pracy, powzięto projekt wydzielenia w większych ośrodkach przemysłowych

specjalnych sądów pokoju dla spraw karnych z zakresu pracy, na podobieństwo sądów dla spraw o lichwę. Projekt ten okazał się obecnie nieaktualnym wobec spodziewanego wejścia w życie w najbliższym czasie rozporządzenia o sądach pracy.

DZIAŁALNOŚĆ WIZYTACYJNA INSPEKTORÓW PRACY
oraz akcja sądowo-karna przeciwko przekroczeniom przepisów ochronnych

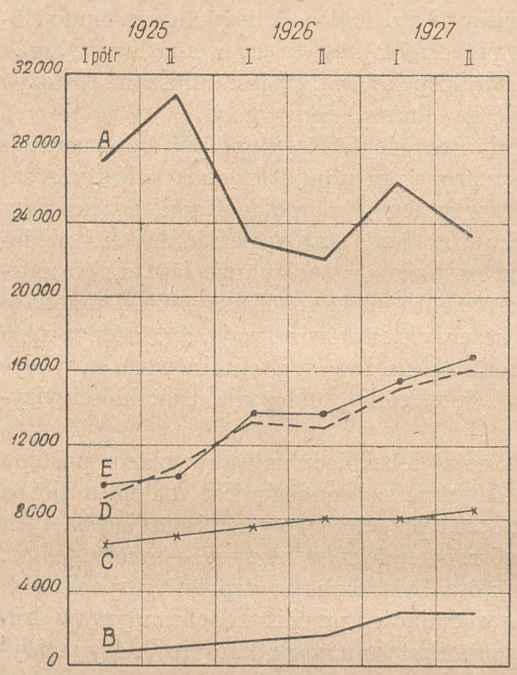

A Wykroczenia
B Wykroczenia skierowane do sądów
C Wizytacje
D Zlecenia zdrowotne
E Zlecenia bezpieczeństwa

AKCJA SĄDOWO-KARNA
w zakresie wykroczeń przeciwko ważniejszym przepisom ochronnym

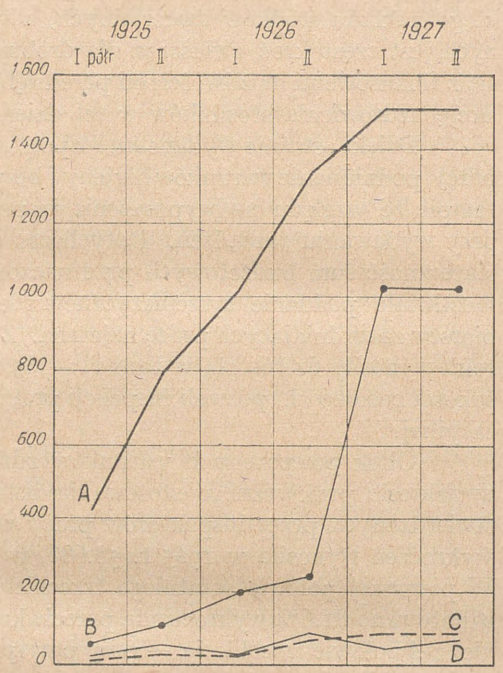

Skierowane do sądu sprawy z wykroczeń przeciwko.
A przepisom o czasie pracy
B " o pracy dzieci i młodocianych
C " o pracy kobiet
D " higieniczno-sanitarnym

ZLECENIA
udzielone zarządom zakładów
w zakresie higjeny i bezpieczeństwa pracy w latach 1925, 1926, 1927.

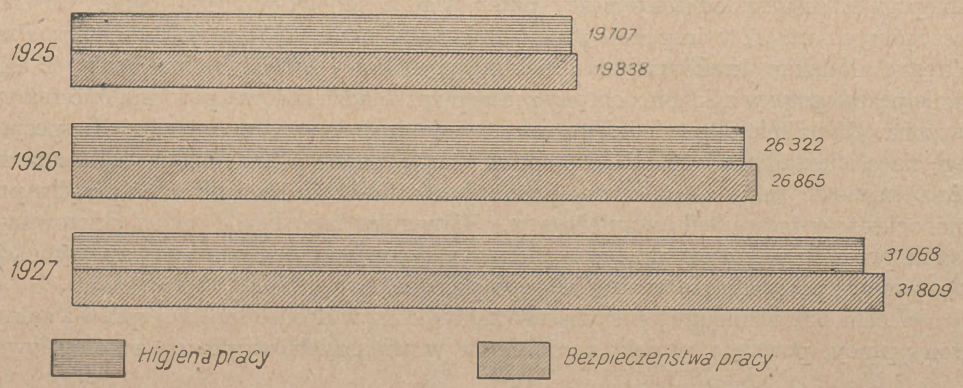

Z pośród poszczególnych kategoryj wykroczeń inspekcja pracy poświęcała wiele uwagi walce z wykroczeniami przeciwko przepisom ustawy z d. 18 grudnia 1919 r. o czasie pracy w przemyśle i handlu oraz obronie przepisów o pracy młodocianych i kobiet: skierowane do sądu przez inspektorów wykroczenia przeciw przepisom o czasie pracy wynosiły w ciągu 1925 i w pierwszej połowie 1926 r. liczbę 2.254, wykroczeń przeciw przepisom o pracy kobiet i młodocianych zaskarżono w tym czasie 367; w okresie drugiego półrocza 1926 r. i 1927 r. odnośne cyfry wzrosły do 4.367 i 2.536.

Realizacja przepisów o ochronie pracy kobiet i młodocianych poczyniła w ciągu ostatniego roku znaczne postępy. Omawiane już na innem miejscu rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej dały początek uruchomieniu żłobków dla niemowląt robotnic fabrycznych. Rozpoczęto też badanie przez lekarza dzieci przyjmowanych do pracy: badanie to jako stałą zasadę zaprowadzono już w woj. warszawskiem i kieleckiem, a dokonywują go lekarze inspekcji pracy, objeżdżając zakłady przemysłowe, zatrudniające większą liczbę młodocianych. Na terenie Okręgu Warszawskiego przeprowadzono szereg badań w zakresie robót objętych wydanemi dotąd zakazami w stosunku do kobiet i młodocianych oraz tych robót, których dotychczasowy spis robót zakazanych nie obejmuje, lecz które jednak są szkodliwe. Celem ujednostajnienia metod pracy i pogłębienia ich w dziedzinie ochrony kobiet i młodocianych utworzono w Głównym Inspektoracie Pracy w końcu 1927 r. oddzielny referat. W związku z tem zostały zapoczątkowane systematyczne badania warunków pracy tych kategoryj pracowników; zdążono już uruchomić ankiety: w sprawie warunków pracy robotników młodocianych w Łodzi, gdzie ankieta jest przeprowadzana przez Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, oraz ankietę o warunkach pracy robotników młodocianych w przemyśle metalowym, którą podjął Związek Zawodowy Robotników Przemysłu Metalowego w Warszawie. Opracowuje się projekt warsztatów przysposobienia zawodowego, wzorowany na praktyce ateliers-écoles w Paryżu i przysposobienia zawodowego w Niemczech. Przewidziane jest powołanie specjalnych inspektorek dla spraw kobiet i młodocianych we wszystkich urzędach inspekcji pracy, obejmujących ważniejsze ośrodki przemysłowe; z początkiem 1928 r. inspektorki pracy urzędują już w 6 takich ośrodkach.

3. Międzynarodowe ustawodawstwo pracy.

Odrębny międzydepartamentalny dział prac Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej stanowią obowiązki, wypływające dla Polski z jej przynależności do Międzynarodowej Organizacji Pracy.

W okresie sprawozdawczym obesłane zostały trzy sesje Międzynarodowej Konferencji Pracy, mianowicie VIII w maju—czerwcu 1926 r., IX w czerwcu 1926 r. i X w maju—czerwcu 1927 r.

Porządek obrad VIII Konferencji obejmował sprawę uproszczenia inspekcji emigrantów na statkach, która dla nas jako dla kraju emigracyjnego przedstawiała szczególne zainteresowanie. W sprawie tej uchwalony został projekt konwencji, zalecenie dla rządów państw zrzeszonych i rezolucja; zalecenie dotyczy ochrony emigrantek, podróżujących na okrętach.

IX Międzynarodowa Konferencja Pracy poświęcona była wyłącznie sprawom morskim, a wynikiem obrad były projekty konwencyj dotyczących umowy najmu marynarzy i ich repatrjacji. Nadto uchwalone zostały dwa zalecenia: o repatrjacji kapitanów i uczniów okrętowych oraz o zasadach ogólnych inspekcji pracy marynarzy.

Szczególnie ważny dla Polski był porządek obrad X konferencji, ponieważ zajmowała się ona m. in. zagadnieniem ubezpieczenia na wypadek choroby. Z tego względu delegacja polska na tą konferencję była liczniejsza niż zazwyczaj. Przedstawicielami ze strony Rządu Polskiego byli: b. minister Sokal i poseł Ziemięcki. Rządowa delegacja

polska brała nader wybitny udział w obradach nad głównym punktem porządku dziennego, wpływając na ostateczne sformułowanie tekstów konwencyj zgodnie z doświadczeniami polskiego ustawodawstwa ubezpieczeniowego, które zostało uznane przez konferencję za wysoce miarodajne. Widomym tego znakiem było powołanie p. Ministra Sokala na sprawozdawcę generalnego Komisji Ubezpieczeniowej.

Do nowopowołanej Komisji rzeczoznawców, mającej za zadanie zbadać i zużytkowywać sprawozdania państw zrzeszonych o stosowaniu ratyfikowanych przez nie konwencyj, zaproszony został prof. Koschembahr-Łyskowski.

W związku z programem najbliższej sesji Konferencji Pracy Ministerstwo i po zasięgnięciu opinji czynników zainteresowanych, opracowało odpowiedź Rządu na kwestjonarjusz Międzynarodowego Biura Pracy w sprawie projektowanej konwencji o instytucjach ustalania płac minimalnych w chałupnictwie i niektórych innych gałęziach przemysłu oraz przystąpiło do zebrania materjałów dotyczących drugiego zagadnienia przyszłej konferencji, którem będzie sprawa zapobiegania nieszczęśliwym wypadkom przy pracy.

W związku z zamierzonem wniesieniem do ciał ustawodawczych projektu ustawy ratyfikacyjnej o przystąpieniu Polski do konwencji międzynarodowej o pracy nocnej w piekarniach okazała się potrzeba przygotowania projektu przepisóy, regulujących w Polsce całokształt tego zagadnienia. Ministerstwo przeprowadziło obszerną ankietę ustną i pisemną, w której wzięły udział wszystkie zainteresowane organizacje robotników i pracodawców.

W wykonaniu obowiązku przewidzianego Traktatem Wersalskim Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej przygotowało wnioski w sprawie zastosowania procedury ustawodawczej w stosunku do projektów konwencyj uchwalonych na IX Międzynarodowej Konferencji Pracy. Konwencje te zostały zaopatrzone w projekty ustaw ratyfikacyjnych i zaakceptowane przez Radę Ministrów.

Projekt konwencji o inspekcji emigrantów na statkach, który został uchwalony na konferencji 1927 r., złożony został z wnioskiem negatywnym, jako uszczuplający ochronę emigrantów, przewidzianą w ostatnio ogłoszonem rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej o emigracji.

4. Opieka społeczna.

Organizacja opieki społecznej uczyniła w okresie sprawozdawczym znaczne postępy przedewszystkiem dzięki wydaniu w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej przepisów o nadzorze i kontroli nad działalnością instytucyj opiekuńczych oraz o żebractwie i włóczęgostwie, które to rozporządzenia wymienione już zostały na innem miejscu niniejszego sprawozdania.

Pierwsze z nich pozwolą rozwinąć tak ważną dla państwowej opieki społecznej właściwą działalność nadzorczą nad instytucjami opiekuńczemi, czego pierwszemi objawami są opracowane na ich podstawie postanowienia o kwalifikacjach kierowników zakładów opiekuńczych, o regulaminach zakładów oraz o rachunkowości tych zakładów.

Wprowadzanie ładu do rachunkowości i sprawozdań instytucyj opiekuńczych wyraziło się w stosunku do b. dzielnicy pruskiej w wydaniu rozporządzenia Ministra Pracy i Opieki Społecznej z d. 10 czerwca 1926 r. w sprawie sposobu rozrachunku związków wspierania ubogich w województwach poznańskiem i pomorskiem ze związkami samorządowemi innych województw z tytułu świadczeń na opiekę społeczną (Dz. Ust. R. P. Nr. 61, poz. 367).

Podjęta również została akcja w kierunku uzgodnienia ustawodawstwa o opiece społecznej w województwach zachodnich, zwłaszcza w województwie śląskiem.

Energiczną działalność prowadzono na polu uporządkowania fundacyj o celach społeczno-opiekuńczych, kładąc główny nacisk, poza stwierdzeniem ich, na ich zabezpie-

czenie i ustalenie zarządu oraz na rozwinięcie jak najszerszej i najlepszej działalności. Należyte gospodarowanie funduszami tych instytucyj zgodnie z celami założycieli niewątpliwie pobudzi filantropów do wydatniejszej ofiarności na cele społeczno-opiekuńcze. Na skutek różnic w ustawodawstwach dzielnicowych, wobec niejednokrotnego zacierania przez władze zaborcze właściwych celów fundacyj i zniszczenia wielu aktów w okresie wojny, regulowanie spraw fundacyjnych musi z konieczności dokonywać się bardzo oględnie.

W obrębie prac *nadzorczych* dokonano lustracji szeregu instytucyj opiekuńczych i zakładów przez nie prowadzonych oraz inspekcji majątków, należących do tych instytucyj. M. in. zakończono lustrację Polskiego Komitetu Pomocy Dzieciom, zlustrowano Radę Opiekuńczą m. Pruszkowa i Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, które wraz z zakładami utrzymywanemi i prowadzonemi przez nie, było lustrowane poraz pierwszy od swego powstania, t. j. od 1814 r. Dokonano też planowej lustracji wojewódzkich wydziałów pracy i opieki społecznej.

W dziale *opieki nad macierzyństwem i niemowlęciem* na plan pierwszy wysuwa się organizacja stacyj *opieki otwartej* (przychodni) nad matką i dzieckiem, ,,krople mleka'' i żłobki. Akcja propagandowa, szereg wydawnictw i okólników do urzędów wojewódzkich oraz daleko idąca pomoc na koszta urządzenia stacyj wzmocniły zainteresowanie tą dziedziną opieki zarówno ze strony czynników społecznych jak samorządowych. W ciągu okresu sprawozdawczego powołano do życia około 80 nowych stacyj, co stanowi zwiększenie ich liczby prawie o 100%. Ze stacjami łączy się przeważnie akcja rozdawnictwa mleka, a nieraz i przychodnie lekarskie, np. dla ubogich dzieci chorych. Stacje takie o zadaniach wielorakich otrzymały nazwę ,,ośrodków opieki społecznej'', a tempo organizacyjne, jakie zostało pracom tym nadane, upoważnia do przewidywania, że wkrótce cała Polska zostanie pokryta siecią stacyj ,,kropli mleka'' i ośrodków opieki społecznej nad dziećmi i młodzieżą. Niektóre powiaty, np. warszawski, organizują stacje otwarte nietylko dla ludności miejskiej, ale i dla wiejskiej. Rezultatem zorganizowania sieci stacyj będzie zmniejszenie tak wysokiej obecnie śmiertelności wśród niemowląt.

Pozatem opieka nad macierzyństwem i niemowlętami znalazła swój wyraz w dalszem zachęcaniu do organizowania żłobków otwartych dziennych, przeznaczonych dla dzieci matek pracujących, a stanowiących uzupełnienie sieci żłobków fabrycznych, które są przewidziane tylko przy większych zakładach przemysłowych (Por. Ochrona Pracy).

Rozwinięciem tych zapoczątkowań będzie wielki zakład pod nazwą ,,Dom matki i dziecka'', którego plan organizacyjny jest już ukończony i prawdopodobnie w krótkim czasie zostanie zrealizowany w porozumieniu z jedną z instytucyj społecznych.

Liczba t. zw. *zamkniętych zakładów dla dzieci i młodzieży*, t. j. schronisk, wynosi zgórą 1.000, zaś liczba dzieci znajdujących w nich opiekę zgórą 50.000. Ponieważ znaczna liczba zakładów tych znajduje się w miejscowościach, gdzie wychowankowie niezawsze mają możność otrzymania fachowego przygotowania do przyszłej pracy zarobkowej, przystąpiono w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do planowej organizacji burs w tych miejscowościach, gdzie istnieją szkoły zawodowe lub zakłady naukowe innego typu. W okresie sprawozdawczym zorganizowano około trzydziestu kilku takich burs.

Organizacja burs dla młodzieży starszej wynika z ogólnego planu reorganizacji zakładów, polegającego na przesuwaniu w miarę możności dzieci młodszych na wieś w możliwie zdrowotne warunki oraz na wydzielaniu z zakładów normalnych tych wszystkich dzieci, które ze względu na stan zdrowia lub inne przyczyny nie powinny pozostawać razem z innemi.

Na specjalną uwagę z pośród zakładów specjalnych zasługuje zorganizowany na początku 1927 r. pierwszy zakład dla dzieci trudnych do prowadzenia w Herbach pod Częstochową. Zorganizował go z inicjatywy i przy poparciu Ministerstwa Wojewódzki Kielecki Komitet Społeczny. Zakład odda poważne usługi zarówno zakładom opiekuńczym, które będą tam przenosiły dzieci nie poddające się normalnym systemom wychowawczym, oraz pozwoli unikać zakładów poprawczych dla dzieci trudnych charakterów.

W zakresie *opieki higjeniczno-lekarskiej* w myśl wytkniętego planu organizacji zakładów specjalnych, udzielano szczególnie wydatnej pomocy na organizację zakładów dla dzieci gruźliczych i jagliczych.

Z pośród *zakładów dla dzieci gruźliczych* są na ukończeniu dwa: w Zakopanem, powstały z inicjatywy kuratorjum zakładów leczniczych Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz kolonja lecznicza dla dzieci w Busku. Walka z gruźlicą wśród dzieci prowadzona jest również w drodze organizacji przychodni przeciwgruźliczych. Dzięki zarządzeniom oraz pomocy materjalnej Ministerstwa, zorganizowano ogółem 77 takich przychodni bądź samodzielnych, bądź przy stacjach opieki nad matką i dzieckiem.

Walka z jaglicą daje coraz lepsze wyniki. W okresie sprawozdawczym zostały zorganizowane trzy nowe zakłady specjalne dla dzieci jagliczych: w Częstochowie na 300 chłopców (w zasadzie przeznaczony dla dwóch województw: kieleckiego i krakowskiego), w Brzuchowiczach (pow. kowelski w woj. wołyńskiem) i w Wilnie. Projektowane jest w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych rozporządzenie o przymusowem umieszczaniu dzieci chorych na jaglicę z zakładów opiekuńczych w zakładach specjalnych.

Niezmiernie ważna dla zdrowia dzieci akcja *kolonij letnich* rozwija się bardzo pomyślnie: liczba wysyłanych na kolonje dzieci, która w latach poprzednich nie przekraczała 30.000, wzrosła w 1926 r. do 37.000, a w 1927 r. przekroczyła 60.000. W tym samym czasie zwrócono szczególną uwagę na znaczenie t. zw. półkolonij, które wymagają mniejszego nakładu pieniężnego i organizacyjnego, pozwalają przeto objąć większą liczbę dzieci.

Należy również podkreślić, że dzięki pomocy finansowej Ministerstwa zorganizowano w ośrodkach, skupiających większą liczbę bezrobotnych, *kilkadziesiąt punktów odżywczych dla kilkunastu tysięcy dzieci rodziców bezrobotnych.*

Jako celowe uzupełnienie ustawodawstwa o opiece społecznej i akcji opiekuńczej ze strony Ministerstwa, zakreślono sobie podjęcie akcji, zmierzającej do zainteresowania zagadnieniami opieki nad macierzyństwem, dzieckiem i młodzieżą szerokich mas społeczeństwa. Środkami do tego celu są: rozpowszechnianie prac fachowych o poszczególnych stronach tego zagadnienia oraz kształcenie i dokształcanie właściwego personelu. O wydawnictwach będzie mowa poniżej przy omawianiu całokształtu publikacyj Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej. Tutaj należy wymienić kursy, organizowane bądź bezpośrednio przez Ministerstwo, bądź za pośrednictwem poważnych instytucyj społecznych:

1) kursy dokształcające dla wychowawców, powtórzone dwukrotnie; takiż kurs zorganizowany przez Tow. Caritas w Poznaniu według programu zatwierdzonego przez Ministerstwo;

2) kursy o poziomie wyższym dla przyszłych pracowników na polu opieki społecznej, prowadzone na Wolnej Wszechnicy w Warszawie;

3) kursy o charakterze dokształcającym dla położnych;

4) kursy dla pielęgniarek przeciwgruźliczych.

Całkowity plan opracowany przez Ministerstwo w tej dziedzinie zmierza do przygotowania wykwalifikowanych pracowników dla zakładów opieki otwartej i zamkniętej wszelkich typów oraz do przeszkolenia tych wszystkich pracowników, którzy, posiadając praktykę i doświadczenie, a nie mając dostatecznego przygotowania teoretycznego, potrzebują uzupełnienia swej wiedzy.

Dział *opieki nad dorosłymi* obejmował bardzo różne zadania w związku z różnemi kategorjami osób, nad któremi roztoczona była opieka.

Opieka nad starcami, kalekami i wogóle nad niezdolnymi do pracy obejmowała z końcem okresu sprawozdawczego 15.270 pensjonarzy umieszczonych w 818 zakładach opiekuńczych oraz — zależnie od stanu gospodarczego, pory roku i t. p. — około 15.000 osób, które podlegają opiece otwartej, znajdującej się w rękach 52 instytucyj.

W dziale tym należy podnieść podwojenie pomocy, udzielanej w postaci zasiłków osobom zasłużonym, nie otrzymującym innego zaopatrzenia.

Opieka nad inwalidami pracy prowadzi się w dość ciasnym zakresie, jedynie na obszarze woj. łódzkiego i kieleckiego, z powodu szczupłości kredytów przeznaczonych na te cele i istnienia w coraz szerszym zakresie odpowiedniego ubezpieczenia społecznego.

Opieka nad weteranami powstań narodowych z natury rzeczy zacieśnia się do coraz mniejszej liczby weteranów: liczba weteranów, przebywających w 3 schroniskach, utrzymywanych kosztem Ministerstwa, która wynosiła w 1926 r. około 54, w początkach 1927 r. spadła do 50, a z końcem roku do 40.

Inwalidzi cywilni korzystają ze stałego zaopatrzenia w nielicznej grupie, złożonej z b. obywateli b. Monarchji Austro-Węgierskiej, a to na podstawie ustawy z d. 31 grudnia 1917 r. (Dz. u. p. 525).

Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej opracowało ostatnio projekt ustawy o zaopatrzeniu inwalidów cywilnych, obejmujący poszkodowanych na całym obszarze Państwa.

Inwalidzi wojenni. W zakresie normatywnym opieki nad inwalidami wojennymi opracowano i ogłoszono w ciągu okresu sprawozdawczego:

1) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 27 października 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 89, poz. 798), dotyczące zawieszania rent inwalidom wojennym na skutek zasądzenia karno-sądowego;

2) rozporządzenie Ministra Pracy i Opieki Społecznej, Ministra Skarbu i Ministra Spraw Wojskowych z d. 13 lipca 1927 r. w sprawie kapitalizacji rent inwalidów wojennych (Dz. U. R. P. Nr. 67, poz. 596) przekazuje kapitalizację rent inwalidzkich władzom administracyjnym I i II instancji, co odciąża władze centralne i umożliwia szybsze załatwianie tych spraw oraz znaczne ułatwienia dla osób, ubiegających się o kapitalizację renty;

3) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10. VI. 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 54), normujące ustawowe zaopatrzenie osób, które doznały uszkodzenia zdrowia lub okaleczenia w czasie i na skutek służby w formacjach cudzoziemskich, uznanych przez Państwo Polskie za takie, które na zasadzie przymierza lub porozumienia z siłą zbrojną polską walczyły w obronie Polski przeciw jej nieprzyjaciołom, dotyczy inwalidów z b. armji b. Ukraińskiej Republiki Ludowej oraz z b. oddziału Bałachowicza i z b. kozackiej dywizji Jakowlewa.

W końcu 1926 r. zawarte zostały z niektóremi zakładami dla psychicznie chorych umowy, pozwalające umieszczać na koszt Ministerstwa inwalidów wojennych, którzy nie mogą być przyjmowani do domów inwalidzkich z uwagi na bezpieczeństwo otoczenia. Dla inwalidów wojennych ociemniałych zorganizowano z końcem 1926 r. zakład tresury psów-przewodników; inwalidów tych zaopatrywano też w zegarki z wypukłemi cyframi.

Szkolenie inwalidów wojennych odbywało się w Zakładach Przemysłowo Szkolnych w Piotrkowie, w Szkole Reedukacyjnej w Poznaniu i w Krakowie, na kursie dla straży leśnej i polowej w Niepołomicach. W internacie dla kształcących się inwalidów w Warszawie i w Domach Inwalidów w Płocku i w Wilnie, w oddziale przy Przytulisku Weteranów w Krakowie oraz w zakładach społecznych i samorządowych znajdowali inwalidzi wojenni opiekę zamkniętą. Liczba kandydatów do szkolenia zmniejsza się dzięki uregulowaniu sprawy nadawania inwalidom wojennym koncesyj monopolowych.

Uruchomiony w 1927 r. 500.000-ny kredyt na dotacje zwrotne dla inwalidów wojennych umożliwia udzielanie pożyczek na samodzielne prowadzenie koncesjonowanych przedsiębiorstw.

Emigranci i azylanci, b. obywatele b. Cesarstwa Rosyjskiego, korzystają z pomocy Rządu Polskiego za pośrednictwem własnych organizacyj: 1) Ukraińskiego Centralnego Komitetu w Rzeczypospolitej Polskiej, który udziela zasiłków 326 Ukraińcom inwalidom wojennym, zaopatruje ich w przyrządy ortopedyczne i pokrywa koszty leczenia oraz prowadzi Stanicę pod Kaliszem, gdzie znajdują utrzymanie najubożsi Ukraińcy, a prócz tego prowadzone są uczelnie, warsztaty, kursy i t. p., wreszcie udziela zapomóg doraźnych; 2) Rosyjskiego Komitetu Opiekuńczego nad Emigrantami w Polsce i 3) Gruzińskiego Komitetu w Polsce.

Akcja opieki nad Ukraińcami inwalidami wojennymi ulega obecnie zmianie, ponieważ na mocy wymienionego powyżej rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zaopatrzeniu osób z formacyj cudzoziemskich zostali oni zrównani w prawach z inwalidami objętymi ustawą ogólną z d. 18 marca 1921 r.

Opieka nad obywatelami polskimi zagranicą i cudzoziemcami w Polsce uregulowana jest dotychczas tylko z Francją przez konwencję z 1920 r. i układ dodatkowy z d. 3 listopada 1926 r.

Wznowione w drugiej połowie 1926 r. pertraktacje w sprawie zawarcia umów o opiece społecznej z Czechosłowacją, Finlandją, Łotwą, Estonją, Szwajcarją i Jugosławją znajdują się w stadjum bliskiego i pomyślnego zakończenia.

Mimo braku umów o opiece społecznej z poszczególnemi państwami ubodzy cudzoziemcy traktowani są w Polsce pod względem opieki społecznej narówni z obywatelami polskimi.

Pomoc ofiarom wojny i wypadków politycznych udzielana jest szczególnie długo b. uchodźcom śląskim, optantom i reemigrantom oraz zakładnikom.

B. uchodźcy śląscy składają się prawie wyłącznie z uczestników powstań śląskich, działaczów plebiscytowych i Polaków, prześladowanych przez władze i organizacje niemieckie lub czeskie. Ponieważ uchodźcy ci uciekali w swoim czasie przeważnie nagle, pozostawiając na miejscu swój dobytek, a próby dochodzenia ich strat w drodze dyplomatycznej nie dały dotychczas żadnego rezultatu, przeto konieczne jest udzielanie im przynajmniej zapomóg z tytułu opieki społecznej. Zapomogi te wynosiły: od stycznia 1925 r. do połowy 1926 r. 40.505 zł., od połowy 1926 r. do końca 1927 r. — 343.857 zł.; do ostatniej sumy należy doliczyć 1.200.000 zł. jeszcze niewydanych, lecz przyznanych jako część preliminowanego ogółem na 6.000.000 zł. kredytu, przeznaczonego na zlikwidowanie pretensyj mniej poszkodowanych uchodźców i na wydatniejsze zapomogi dla innych uchodźców.

Powrót optantów polskich z Niemiec oraz zakładników polskich z Rosji jest coraz mniej liczny. Prócz zakładników z Rosji wymieniono też pewną liczbę więźniów z Litwą.

Udzielano również pomocy osobom cywilnym, poszkodowanym w związku z wypadkami w dniach 12—15 maja 1926 r. Pomocy tej udzielał Komisarjat Rządu na m. st. Warszawę, na mocy odpowiedniej instrukcji. W celu zaopatrzenia na stałe inwalidów i rodzin, pozostałych po poległych i zmarłych w dniach 12—15 maja 1926 r., Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej opracowało projekt rozporządzenia Prezydenta, oparty na ogólnych zasadach zaopatrzenia inwalidów wojennych.

Pomoc b. więźniom politycznym była udzielana przeważnie przez Stowarzyszenie b. Więźniów Politycznych.

Dożywianie bezrobotnych prowadzone było w uzupełnieniu zabezpieczenia na wypadek bezrobocia, które, jak wiadomo, nie obejmuje najmniejszych zakładów przemysłowych. W większych skupieniach bezrobotnych udziela się bezrobotnym, pochodzącym z tej kategorji zakładów, pomocy w postaci dożywiania i węgla na opał podczas zimy.

Akcję tę prowadzą samorządy i instytucje społeczne, subwencjonowane przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, oraz władze wojewódzkie, które udzielają z przydziałów Ministerstwa artykułów spożywczych i ewentualnie węgla.

Pomoc poszkodowanym przez klęski żywiołowe o charakterze masowym w wypadkach, gdy konieczna pomoc dla poszkodowanych nie może być zrealizowana lokalnemi środkami samorządowemi i społecznemi, ogranicza się w zasadzie do udzielania najuboższym z pośród poszkodowanych zapomóg doraźnych na wydatki pierwszej potrzeby, w razie zaś klęski wyjątkowo poważnej idzie nieco dalej, obejmując prócz pomocy żywnościowej, odzieżowej i mieszkaniowej dostarczanie narzędzi pracy i przedmiotów urządzenia domowego.

Niezależnie od pomocy z kredytów państwowych przeprowadzono w 1927 r. w ścisłem porozumieniu z władzami społeczną akcję pomocy dla poszkodowanych podczas powodzi w Małopolsce w ostatnich dniach sierpnia. Wobec wyjątkowo wielkich rozmiarów klęski powstał z inicjatywy p. Prezydentowej Mościckiej Stołeczny Komitet Pomocy Powodzianom, a za nim komitety wojewódzkie, powiatowe i miejskie. Zbiórka społeczna przyniosła ogółem 1.676.087 zł. 49 gr. gotówką oraz 657,5 wagona ziemniaków. Z zebranych ofiar przekazano na rzecz powodzian do końca 1927 r. wszystkie ziemniaki i 965.282 zł. gotówką.

Opieka zapobiegawcza Rządu w związku z przystąpieniem Polski do konwencji międzynarodowej o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi wyrażała się w pierwszym rzędzie w popieraniu misyj dworcowych, a następnie dopiero domów magdaleńskich i towarzystw ochrony kobiet. To też gdy w ciągu 1925 r. misje warszawskie zaopiekowały się 6.210 podróżującemi, to w r. 1926 — już 14.667 dziewczętami i kobietami, zaś w ciągu 10 miesięcy 1927 r. — 14.425 dziewczętami i kobietami.

Opieka nad b. więźniami i ich rodzinami wykonywana jest przez 32 patronaty więzienne, które otrzymują subwencje od Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej za pośrednictwem urzędów wojewódzkich w wysokości zależnej od ilości i wielkości więzień, znajdujących się na obszarze danego województwa.

W odrębnym od powyższych dziale *samopomocy społecznej* w okresie sprawozdawczym zwracano szczególną uwagę na sprawę racjonalnego spożytkowania wczasów robotniczych, a zwłaszcza na ogrody działkowe. Poparto zjazd działaczów towarzystw ogrodów działkowych w Poznaniu w lipcu 1927 r. i udzielono pomocy Instytutowi Gospodarstwa Społecznego na studja zagraniczne w tym zakresie oraz na prace połączone z badaniem spożytkowywania urlopów przez młodzież pracującą.

Z zakresu kooperacji pracy uzgodniono z przedstawicielem tego działu projekt zapoczątkowania w Polsce kooperatyw pracy.

Przy udzielaniu subwencyj domom ludowym uwzględniano przedewszystkiem podania domów ludowych na kresach Państwa, w województwach wileńskiem, nowogródzkiem, wołyńskiem i na Orawie, na które wyasygnowano dwie piąte ogólnej sumy subwencyj na ten cel. Poparto również komisję domów ludowych Centralnego Związku Kółek Rolniczych.

Wreszcie udzielono pomocy na prowadzenie Studjum Pracy Społeczno-Oświatowej przy Wolnej Wszechnicy w Warszawie i na stypendja dla słuchaczów tego Studjum.

Rada Opieki Społecznej, organ doradczo-opinjodawczy, odbyła w ciągu okresu sprawozdawczego trzy posiedzenia (w grudniu 1926 r. oraz w czerwcu i grudniu 1927 r.), na których omówiono szereg zagadnień, związanych z projektowanemi ustawami, rozporządzeniami i zarządzeniami.

5. Działalność informacyjno-wydawnicza.

Wielostronne zadania i cele Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej częstokroć nie znajdują właściwego zrozumienia w społeczeństwie, w którem nawet bezpośrednio

zainteresowane czynniki niejednokrotnie bądź przeceniają zakres działania i możności państwowej polityki społecznej, bądź ich nie doceniają. Brak głębszych zainteresowań w tym kierunku nietylko ujemnie wpływa na stosunek pewnej części społeczeństwa do Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej, ale, co gorsza, szkodzi samej sprawie polityki społecznej w Polsce.

Pragnąc ten brak w pewnej mierze zapełnić, a zarazem udostępnić zagranicy przynajmniej najogólniejsze informacje o naszym ruchu w dziedzinie społecznej, Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej:

wspiera materjalnie w zakresie rozporządzalnych funduszów nieliczne instytucje, uprawiające politykę społeczną w teorji lub w praktyce: Towarzystwo Polityki Społecznej, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Muzeum Społeczne i pozostaje w stałym kontakcie z temi instytucjami;

rozwinęło ostatnio działalność wydawniczą w zakresie prac traktujących o zagadnieniach socjalnych;

od drugiego kwartału 1927 r. ożywiło, a właściwie odtworzyło jako kwartalnik zamierające czasopismo Ministerstwa „Praca i Opieka Społeczna", oraz drugi organ kwartalny specjalny p. t. „Przegląd Emigracyjny"[1]).

Z pośród monografij i studjów naukowych, wydanych przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej w ciągu okresu sprawozdawczego, wymienić należy:

„Obciążenie produkcji na rzecz ubezpieczeń społecznych w Polsce i zagranicą".

„Prawodawstwo obowiązujące w zakresie ochrony pracy, ubezpieczeń społecznych i opieki społecznej. Tom I, zeszyt II: Prawodawstwo obowiązujące na obszarze województw: warszawskiego, łódzkiego, lubelskiego, białostockiego, wileńskiego, nowogródzkiego, poleskiego i wołyńskiego".

„Roczniki pracowniczych związków zawodowych w Polsce", za rok 1925 i 1926, przyczem rocznik za rok 1925 stanowi pierwszą próbę ujęcia w rozwoju dziejowym całego ruchu zawodowego w Polsce zarówno pod względem cyfrowym jak rzeczowym.

„Les syndicats professionnels en Pologne" — broszura kolportowana na Międzynarodowej Konferencji Pracy w Genewie w 1927 r.

„Ubezpieczenia społeczne w Polsce w 1925 r."

„Inspekcja Pracy w 1925 roku" oraz to samo wydawnictwo za rok 1926.

„L'hygiène du travail en Pologne" — broszura rozdawana bezpłatnie gościom z zagranicy na IV Międzynarodowym Kongresie Medycyny i Farmacji Wojskowej w Warszawie w maju 1927 r.

Dr. J. Zieliński, „Krótka encyklopedja higjeny pracy dla Inspektorów Pracy" — wydawnictwo podręczne na kartonach, przerwane z powodu zgonu autora, który przez szereg lat miał sobie powierzony referat higjeny zawodowej w Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej.

Dr. M. Gromski i L. Bartel, „Stacje opieki nad matką i dzieckiem. Organizacja i prowadzenie".

Dr. Z. Zakrzewski, „Polityka ludnościowa Polski a stan opieki nad macierzyństwem i najpilniejsze w tej dziedzinie potrzeby".

Dr. W. Szenajch, „Rady dla matek o karmieniu i pielęgnowaniu niemowląt".

„Higjena i wychowanie" — zbiór odczytów, wygłoszonych przez doc. dr. Szenajcha, dr. med. Janusza Korczaka, prof. dr. Mieczysława Michałowicza, dyr. Kazimierza Kulwiecia, prof. Aleksandra Janowskiego, pułk. dr. med. Władysława Osmólskiego i dr. Tadeusza Kopecia.

---

[1]) W roku 1928 przekształcony na dwutygodnik p. t. „Biuletyn Urzędu Emigracyjnego w sprawach migracji i osadnictwa".

Dr. Paradistal i dr. Popowski. „Poradnie przeciwgruźlicze. Zadania i znaczenie społeczne".

Dr. M. Gromski. „Żłobki dzienne dla niemowląt. Organizacja i prowadzenie".

„Polska dla swych dzieci. Akcja opiekuńcza 1918—1927" — broszura wydana w językach polskim i francuskim.

Swoisty dział wydawnictw Ministerstwa stanowią możliwie popularne ulotki i broszurki w sprawach związanych z emigracją, a więc zawierające wskazówki o krajach emigracyjnych, o możliwościach znalezienia w nich pracy oraz warunkach zarobkowych, o formalnościach paszportowych i wizowych, o przepisach dotyczących wywozu zagranicę walut i kosztowności i t. p. Niektóre, jak np. „Wskazówki dla wyjeżdżających do Francji" i „Wskazówki dla wyjeżdżających do Kanady" wydano w kilkudziesięciu tysiącach egzemplarzy, a pierwsze z nich doczekały się drugiego wydania. Wydano też informacje o Kolumbji, Peru, Boliwji, Kubie, Filipinach i Angoli. Uzupełniono na podstawie najnowszych materjałów wskazówki dla osób pragnących emigrować do Brazylji, Stanów Zjednoczonych, Meksyku, Nicaraguy, San Salvadoru, Venezueli, Chile i Afryki Południowej. Ulotki te, zawierające prócz informacyj ostrzeżenia o niebezpieczeństwach, na jakie mogą być narażeni emigranci, przyczyniły się niewątpliwie do zmniejszenia nadużyć i błędów, rozwijających się na tle nieświadomości ogółu w sprawach emigracyjnych.

„Praca i Opieka Społeczna" jest nietylko organem urzędowym Ministerstwa: prócz części urzędowej każdy numer zawiera kilka obszerniejszych artykułów na temat ważniejszych prac i zamierzeń Ministerstwa oraz podaje wszechstronne informacje o przejawach rozwoju polityki społecznej u nas i zagranicą. Przy nieistnieniu w Polsce żadnego organu poświęconego tym zagadnieniom, zbyteczną jest rzeczą udawadnianie potrzeby i pożytku takiego czasopisma, ukazującego się w systematycznych odstępach czasu i dzięki temu stojącego na poziomie niezbędnej aktualności.

Ministerstwo Reform Rolnych.

I.

Prace rządu pomajowego w zakresie ustawodawstwa agrarnego.

W krótkim stosunkowo okresie czasu, bo od maja 1926 r. do stycznia 1928 r., a więc w przeciągu zaledwie $1^1/_2$ roku wykonało Ministerstwo Reform Rolnych szeroko zakreślony plan pracy ustawodawczej, obejmujący zarówno sprawę t. z. regulacyj rolnych (scalenie, likwidacja służebności, uwłaszczenie, meljoracje), jak też i sprawę parcelacji w myśl zasad ustalonych w ustawie grudniowej z r. 1925 o wykonaniu reformy rolnej i związanych z tem zagadnień finansowych, jak również sprawę utrwalenia nowoutworzonej struktury rolnej (niepodzielność dziedziczenia, siedziby rodzinne), wreszcie sprawy uporządkowania ustawodawstwa agrarnego w poszczególnych połaciach kraju (osadnictwo wojskowe na Kresach Wschodnich, nieuregulowane sprawy pastwisk w Małopolsce, sprawy udzielenia przewłaszczeń osadnikom na Kresach Zachodnich, sprawy majątków rentowych, sprawy stosunków żelarskich i t. p.).

Do zakresu tegoż planu pracy weszło też zagadnienie organizacji urzędów ziemskich oraz nawiązania kontaktu w dziedzinie pracy agrarnej ze społeczeństwem oraz zagadnienie pierwszorzędnej wagi — skodyfikowanie wedle pewnego systemu wszystkich przepisów agrarnych.

O wynikach pracy ustawodawczej świadczy najlepiej fakt, że w omawianym okresie półtorarocznym opracowało Ministerstwo Reform Rolnych przeszło 100 zasadniczych rozporządzeń bądź Prezydenta Rzeczypospolitej, bądź Rady Ministrów, bądź poszczególnych Ministrów, z których część (około 70) już ogłoszona, a część (około 30) została skierowana na Radę Ministrów[1]).

Wszystkie oznaczone rozporządzenia, aczkolwiek dotyczą różnorodnych zagadnień ustawodawstwa agrarnego, tworzą pewną jednolitą całość, uzgodnioną z zasadami ustawy grudniowej z r. 1925 o wykonaniu reformy rolnej, wzajemnie się uzupełniają i zmierzają do jednego celu, którym jest przeprowadzenie przebudowy ustroju rolnego w drodze ewolucji przy możliwie czynnym udziale społeczeństwa, uwzględniając przytem jak w najszerszej mierze interes gospodarczy kraju.

1. Scalenie gruntów.

Najpilniejszą sprawą było opracowanie przepisów, dotyczących scalenia gruntów, gdyż rozrzucenie gruntów jest największą bolączką problemu agrarnego w Polsce, i żadna akcja, zmierzająca do uzdrowienia ustroju agrarnego w Polsce, jak np. parcelacja, meljoracje i t. p. nie dadzą się pomyśleć bez usunięcia tej, uniemożliwiającej prowadzenie racjonalnej gospodarki, bolączki wsi naszej.

---

[1]) Poza omawianemi rozporządzeniami Ministerstwo Reform Rolnych opracowało szereg rozporządzeń, tak iż ku końcowi marca 1928 ogólna ilość opracowanych rozporządzeń wynosiła około dwustu.

Z opracowanych rozporządzeń wymienimy:

1) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 września 1927 r. o scalaniu gruntów (Dz. U. R. P. Nr. 78, poz. 680), oraz nowe przepisy wykonawcze.

2) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 14. I. 1927 r. o pomocy kredytowej przy scalaniu gruntów (Dz. U. R. P. Nr. 6, poz. 36) zmienione rozporządzeniem Ministra R. R. z dnia 10 stycznia 1928 (Dz. U. R, P. Nr. 11, poz. 90).

Nadto opracowano i skierowano na Radę Ministrów 3 projekty rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej dotyczące:

a) scalania gruntów na obszarze województwa śląskiego,

b) zmian wprowadzonych do wykonanego na gruncie orzeczenia o scaleniu gruntów. Ten ostatni projekt ustala, że wydzielony na gruncie na mocy orzeczenia II instancji nowy stan posiadania nie może ulec zmianom, chociażby orzeczenie to w następstwie w trybie w ustawach przewidzianym uległo zmianie, jeżeli odnośne władze uznają, iż zmiany te w sposób istotny wpłynąć mogą na ustalony już stan posiadania, w tym przypadku następuje rozrachunek pieniężny [1]).

c) państwowej pomocy kredytowej przy zamianie gruntów zastępującej scalenie [2]).

Na szczególną uwagę zasługuje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 września 1927 r. o scalaniu gruntów, które zmieniło ustawę z dn. 31 lipca 1923 r. o scalaniu gruntów (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 718), znowelizowaną przez ustawę z dnia 18 grudnia 1925 r. (Dz. U. R. P. z r. 1926, Nr. 15, poz. 84). Nowe przepisy skróciły, ze względu na interes gospodarczy właściciela gruntów scalanych, czas trwania postępowania scaleniowego, nadto wprowadziły zmianę w przepisach materjalnych dostosowując je i uzgadniając z obowiązującem ustawodawstwem (przepisy o znoszeniu enklaw, o sposobie przeprowadzenia meljoracji, upełnorolnienia gospodarstw karłowatych i małorolnych w związku z akcją scaleniową).

2. Likwidacja służebności.

Z opracowanych rozporządzeń wymienimy:

a) Rozp. Prezyd. Rzp. o znoszeniu służebności w b. Kongresówce, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 10, poz. 74.

b) Rozp. Prezyd. Rzp. o znoszeniu służebności na terenach wschodnich, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 10, poz. 75.

c) Rozp. wykonawcze do rozp. Prezyd. Rzp., podanego wyżej pod a), ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 14, poz. 109.

d) Rozp. wykonawcze do rozp. Prezyd. Rzp., podanego wyżej pod b), ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 14, poz. 110.

e) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o zastosowaniu uproszczonego postępowania przy zniesieniu służebności i przy podziale wspólnie użytkowanych gruntów w dobrach ziemskich Ordynacji Zamoyskiej, położonych w województwie lubelskiem, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 19, poz. 147.

f) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o uproszczonych przepisach technicznych, obowiązujących przy wykonywaniu robót pomiarowych, przy likwidacji służebności w Ordynacji Zamoyskiej, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 43, poz. 383.

g) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrem Skarbu o opłatach przy znoszeniu służebności w b. Kongresówce, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 55, poz. 484.

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało 7. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 28, poz. 260.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 24. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 22, poz. 197.

h) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrem Skarbu o opłatach przy znoszeniu służebności na Kresach Wschodnich, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 55, poz. 485.

i) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o uproszczonem postępowaniu służebnościowem w dobrach Międzyrzec i Witoroż, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 59, poz. 519.

j) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych w sprawie ustalenia wartości drzewostanów przy znoszeniu służebności z dnia 5 października 1927 r., ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 111, poz. 940.

k) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie zmian w ustawie o rewizji likwidacji serwitutów pastwiskowych w dobrach b. Komory Cieszyńskiej, uchwalone przez Radę Ministrów w dniu 21 stycznia 1928 r. [1]).

Na szczególną uwagę zasługują rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, wymienione pod a) i b). Rozporządzenia te zastąpiły ustawę z dnia 7 maja 1920 r. o likwidacji serwitutów na terenie b. Królestwa Kongresowego (Dz. U. R. P. Nr. 42, poz. 249), znowelizowaną przez ustawę z dnia 7 kwietnia 1922 r. (Dz. U. R. P. Nr. 30, poz. 239), oraz przez ustawę z dnia 10 stycznia 1922 r. w przedmiocie likwidacji serwitutów na ziemiach wschodnich (Dz. U. R. P. Nr. 10, poz. 65).

Nowe przepisy wprowadziły znaczne uproszczenia proceduralne (skrócenie toku instancji, ułatwienie sposobu oszacowania korzyści służebnościowych oraz uproszczenie sposobu sporządzenia dowodów pomiarowych), a także usunęły zasadnicze braki przepisów materjalnych, przystosowując je bardziej do życia.

Z przepisami, dotyczącemi likwidacji służebności, wiąże się projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o zmianie niektórych przepisów ustawy z dnia 20. VI. 1924 r. o uwłaszczeniu b. czynszowników, b. wolnych ludzi i długoletnich dzierżawców w województwach: nowogródzkiem, poleskiem, wołyńskiem, okręgu administracyjnym wileńskim, oraz powiatach: grodzieńskim, wołkowyskim, bielskim, białostockim i sokólskim województwa białostockiego. Projekt ten jest już rozpatrywany przez Radę Ministrów.

Również w tem miejscu wspomnimy o przesłanym już na Radę Ministrów projekcie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o przeprowadzeniu meljoracji przy dokonywanej przez urzędy ziemskie przebudowie ustroju rolnego, nadmieniając, iż sprawa meljoracji ma niezmiernie doniosłe znaczenie dla rozwiązania problemu agrarnego i w pewnej mierze może być traktowana jako akcja zmierzająca do uzupełnienia gospodarstw karłowatych, gdyż nie zwiększając wprawdzie obszaru ogólnego warsztatu rolnego — przyczynia się do należytego wykorzystania gruntów mało lub wcale nie nadających się do uprawy [2]).

3. Przepisy przewidziane w ustawie z dnia 28 grudnia 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej.

Ogólne znaczenie dla ustawy grudniowej, jako dla całości, ma rozporządzenie wykonawcze do tej ustawy, wydane przez Ministra Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrami Rolnictwa, Skarbu i Sprawiedliwości w dniu 7 grudnia 1926 r. i ogłoszone w Dz. U. R. P. z dnia 3 lutego 1927 r., Nr. 8, poz. 66; ważne również znaczenie dla całego działu VI tej ustawy, traktującego o parcelacji, ma instrukcja parcelacyjna, obejmująca wszystkie związane z tą dziedziną zagadnienia, już prowizorycznie opracowana i ogłoszona w Dz. Urzędowym Ministerstwa Reform Rolnych w Nr. 19/1927, jako projekt do szerszej dyskusji.

---

[1]) Wydane w dniu 7. II. 1928 r. i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 16, poz. 127.
[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 320.

Poszczególne przepisy w dziedzinie ustawodawstwa, związanego z wykonaniem ustawy grudniowej z roku 1925 o reformie rolnej, omówimy poniżej, rozpatrując je po kolei, według odnośnych działów ustawy.

Przepisy do działu I ustawy grudniowej dotyczące tworzenia zapasu ziemi.

a) Rozporządzenie Rady Ministrów o oznaczeniu okręgów przemysłowych i podmiejskich, w których wyłączenie ma wynosić 60 ha (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 72, poz. 628).

b) Rozporządzenie Rady Ministrów o warunkach gospodarczych i społecznych, od których spełnienia uzależniono stosowanie art. 5 ustawy grudniowej do poszczególnych nieruchomości (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 38, poz. 340).

c) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o przejęciu na własność Państwa nieruchomości ziemskich osób nieobecnych, nowelizujący art. 3 ustawy grudniowej, uchwalony przez Radę Ministrów w dniu 25. I. 1928 r.[1]).

Rozporządzenie to ma na celu zmianę nieuzasadnionego przepisu ustawy grudniowej o pozostawieniu 35 ha w przypadkach przejmowania nieruchomości ziemskich, należących do osób w kraju nieobecnych, jak też i przepisu o wyłączeniu od wykupu w tychże przypadkach — inwentarzy, zbiorów i t. d.

Wobec istnienia znacznej ilości objektów, których właściciele są nieobecni, pomieniony projekt wpłynie bardzo korzystnie na zwiększenie zapasu ziemi.

d) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o dobrach pounickich, przewidujący możność niezwłocznego przystąpienia do parcelacji dóbr z tem, że w użytkowaniu posiadających je osób duchownych będzie pozostawiona część gruntów według norm konkordatowych, a bliższe warunki tego użytkowania oznaczone zostaną w przyszłości. Projekt ten zmierza do uruchomienia przewidzianego w ustawie grudniowej zapasu ziemi na cele reformy rolnej.

Co dotyczy zapowiedzianej w cz. 3 art. 10 ustawy grudniowej — ustawy o sposobie zabezpieczenia celu fundacyj lub instytucyj naukowych w razie przejęcia ich gruntów — to odnośny projekt, acz całkowicie opracowany przez Ministerstwo Reform Rolnych, będzie mógł być załatwiony tylko przez Sejm wobec braku odnośnych pełnomocnictw dla Rządu.

Również związane ze sprawą zapasu ziemi są następujące przepisy:

a) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej dotyczący naprawy ustroju rolnego gospodarstw przeciętych granicą wschodnią Państwa.

Projekt ten, już skierowany na Radę Ministrów, przewiduje dla osiągnięcia celu, wskazanego w tytule zwiększenie zapasu ziemi, przewidzianego na cele reformy rolnej, dając możność przejęcia na uzupełnienie gospodarstw, przeciętych granicą wschodnią, gruntów nieobecnych w Polsce obywateli Z. S. S. R., jeżeli nie są one z mocy prawa w posiadaniu ich domniemanych spadkobierców, mających obywatelstwo polskie. Projekt ten przewiduje również możność przejęcia i gruntów poleśnych i lasów, stanowiących własność prywatną, nadających się do użytkowania rolnego, a przedewszystkiem, przedstawiających małą wartość z punktu widzenia gospodarki leśnej, ale tylko w tym przypadku, o ile nie zostaną te grunty uznane przez właściwą władzę za lasy ochronne i o ile wyda odnośne zarządzenie Rada Ministrów na wniosek Ministra Reform Rolnych[2]).

b) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o wyłączeniu gruntów na cele gospodarstwa leśnego, już przesłany na Radę Ministrów [3]).

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 7. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 16, poz. 119.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 22. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 36, poz. 337.

[3]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 24. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 23, poz. 203.

Ten projekt ze względu na istotne potrzeby gospodarstwa leśnego, nie zwiększa, a raczej zmniejsza zapas ziemi, gdyż ustanawia, iż podlegają wyłączeniu z pod obowiązku parcelacyjnego enklawy i półenklawy użytków rolnych, nieprzekraczających 10 ha, ale tylko w tych lasach, które nie podlegają obowiązkowi parcelacyjnemu na mocy ustawy z dnia 28. XII. 1925 r., o wykonaniu reformy rolnej i z tem zastrzeżeniem, że wyłączony w ten sposób obszar nie przekroczy 5 % ogólnego obszaru lasów tegoż właściciela, wśród których enklawy lub półenklawy są położone.

W tym przypadku, kiedy enklawy lub półenklawy, nadające się na deputaty dla administracji leśnej nie sięgają łącznie 2 lub $2^1/_2$ % ogólnego obszaru lasów, właścicielowi lasów służy prawo do wyłączenia z pod obowiązku parcelacyjnego na deputaty dla administracji leśnej takich obszarów z posiadanych użytków rolnych, aby łączny obszar tych enklaw i półenklaw oraz wyłączonego na deputaty dla administracji leśnej obszaru stanowił 2 lub $2^1/_2$ % ogólnego obszaru.

Oznaczone wyżej stopy procentowe stosują się:

a) 2 % — gdy ogólny obszar lasów przekracza 1.000 ha.

b) $2^1/_2$ % — gdy ogólny obszar lasów nie przekracza 1.000 ha.

Ministerstwo Reform Rolnych przy opracowywaniu oznaczonego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej kierowało się tem, że parcelowanie drobnych enklaw, położonych wśród gospodarstw leśnych, należy uznać za niepożądane ze względu na ochronę gospodarstw leśnych przed defraudacjami oraz ze względu na powiększenie z tego tytułu kosztów administracyjnych gospodarstwa leśnego. Sprawa deputatów leśnych poruszona została z tego powodu, że ustawa grudniowa o wykonaniu reformy rolnej, postanawiając w art. 4, p. 2 A o wyłączeniu z pod obowiązku parcelacyjnego obszarów leśnych, pominęła ją milczeniem.

c) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej już opracowany i skierowany na Radę Ministrów o zalesieniu gruntów podlegających obowiązkowi parcelacyjnemu [1]).

Projekt ten mając na uwadze możność uchylenia się właścicieli ziemskich od przymusowego wykupu przez zalesienie gruntów podlegających obowiązkowi parcelacyjnemu — postanawia, iż grunty takie mogą być zalesione jedynie za zezwoleniem właściwej władzy i przewiduje szereg rygorów, uniemożliwiających zmniejszenie zapasu ziemi na reformę rolną tą drogą.

Przepisy do działu II ustawy grudniowej, dotyczące rocznego kontyngentu parcelacyjnego.

a) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 stycznia 1926 r. (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 6, poz. 34) o ustaleniu planu parcelacyjnego na rok 1928.

b) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 grudnia 1927 r. o terminach ogłoszenia i wykonania planów parcelacyjnych i wykazów imiennych nieruchomości, podlegających wykupowi na cele reformy rolnej (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 114, poz. 973). Rozporządzenie to z uwagi na to, że geometrzy z zasady pracę kameralną odkładają po zakończeniu robót polowych na miesiące zimowe i nie są w stanie dowodów pomiarowych wykończyć na 1 listopada względnie 1 grudnia danego roku i że, wobec tego, parcelacja częstokroć wykonana faktycznie na gruncie nie może być zatwierdzoną przez Okręgowy Urząd Ziemski i zaliczona na poczet wykonania odnośnego planu lub wykazu imiennego — znowelizowało art. 12 i 19 ustawy grudniowej, zastępując terminy ogłasza-

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 24. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 25, poz. 210.

nia i wykonania planów parcelacyjnych i wykazów imiennych, wyznaczone w ustawie na 31 względnie 10 stycznia każdego roku — na 15 lutego każdego roku.

c) Projekt rozporządzenia Rady Ministrów o ustaleniu planu parcelacyjnego na r. 1929 [1]).

Przepisy do działu III ustawy grudniowej o przymusowym wykupie.

a) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 stycznia 1927 r. o ustaleniu wykazu imiennego na rok 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 2, poz. 13).

b) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1926 r. o zaliczaniu gruntów na poczet wykonania wykazu imiennego na rok 1926 (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 533).

c) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 grudnia 1927 r. o zaliczeniu gruntów na poczet wykonania wykazu imiennego na rok 1927 (Dz. U. R. P. Nr. 113, poz. 961).

d) Projekt rozporządzenia Rady Ministrów o ustaleniu na rok 1928 wykazu imiennego nieruchomości ziemskich podlegających wykupowi przymusowemu [2]).

e) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o pomieszczeniu majątków w wykazie imiennym nieruchomości poddanych przymusowemu wykupowi na parcelację [3]).

Wymienione pod b) i c) rozporządzenia zaprojektowane zostały przez Ministerstwo Reform Rolnych z tego powodu, że z ducha ustawy grudniowej o wykonaniu reformy rolnej wynika, że w zasadzie wykaz imienny przewidziany w art. 19 tej ustawy winien mieć zastosowanie jedynie w stosunku do tych właścicieli ziemskich, którzy mimo możliwości objektywnej nie parcelowali majątków swych, położonych na terenie powiatu, grupy powiatów lub okręgu ziemskiego, objętego planem parcelacyjnym. Z tego powodu, w przypadku gdy poszczególni właściciele ziemscy, których majątki zostały zamieszczone w wykazie imiennym, okazali dobrą wolę do spełnienia obowiązku parcelacyjnego i przystąpili na podstawie zezwolenia O. U. Z. do parcelacji nieruchomości swoich położonych na obszarze powiatu, grupy powiatów lub okręgu ziemskiego, objętego planem parcelacyjnym — niema potrzeby niezaliczania parcelowanej przez nich w ten sposób ziemi na poczet gruntów wskazanych w wykazie imiennym, pomimo, że grunta te nie stanowią przynależności nieruchomości wskazanej w wykazie imiennym.

Nadto Ministerstwo Reform Rolnych wzięło udział w opracowaniu zapowiedzianego w art. 19 cz. 2 ustawy grudniowej rozporządzenia Min. Sprawiedliwości, zawierającego przepisy, dotyczące ostrzeżenia o zarządzeniu przymusowego wykupu oraz opracowało zapowiedzianą w cz. 3 art. 26 ustawę w sprawie uregulowania i umorzenia wierzytelności hipotecznych w formie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, które zostało już ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1928, Nr. 3, poz. 22.

Przepisy do działu IV ustawy grudniowej, dotyczące oszacowania przymusowo wykupionych majątków i wynagrodzenia za te majątki.

Z przepisów tych opracowano i ogłoszono:

a) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych, przewidziane w cz. 3 art. 27, o zmianie rozporządzenia Ministra Skarbu z dnia 15 listopada 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 123, poz. 996) w sprawie szacunku gruntów, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 70, poz. 617.

b) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych zapowiedziane w cz. 4 art. 27 o wartości dokonanych nakładów meljoracyjnych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 60, poz. 532.

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 13. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 15, poz. 115.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 13. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 15, poz. 114.

[3]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 13. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 15, poz. 111.

c) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych, zapowiedziane w cz. 3 art. 28, w sprawie postępowania przy ustalaniu wniosków co do wysokości wynagrodzenia za przymusowo wykupione majątki, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 70, poz. 616.

Opracowany został także projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w myśl cz. 4 art. 29, o powództwie cywilnem o odszkodowanie z tytułu wynagrodzenia za nieruchomości przymusowo wykupione lub przejęte na rzecz państwa, już skierowany na Radę Ministrów [1]).

Nadto Ministerstwo Reform Rolnych wzięło udział w opracowaniu przez Ministerstwo Skarbu, przewidzianego w cz. 3 art. 34, rozporządzenia Ministra Skarbu o emisji serji I 5% państwowej renty ziemskiej (Dz. U. R. P. z r. 1928, Nr. 8, poz. 58).

Przepisy do działu V ustawy grudniowej, dotyczące likwidacji stosunków dzierżawnych i służbowych.

Przepisy omawianego działu ustawy grudniowej w zastosowaniu praktycznem okazały się niedość gruntownie i wszechstronnie opracowane, wobec czego Ministerstwo Reform Rolnych musiało przystąpić do znowelizowania tych przepisów i zastąpienia art. 38—43 ustawy, rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej o likwidacji umów dzierżawnych, dotyczących gruntów parcelowanych (Dz. U. R. P. Nr. 106, poz. 909, z r. 1927).

Potrzeba wydania pomienionego rozporządzenia wypłynęła stąd, iż postanowienia art. 38—43 ustawy grudniowej wyznaczyły dzierżawcom odszkodowanie za utracone korzyści w postaci pozostawienia im zbiorów, co powodowało wysoce nierównomierne odszkodowanie, które w pewnych wypadkach, gdy np. dzierżawca wedle umowy musiał pozostawić zasiewy i plony, a umowa wygasnąć miała za parę lat, prowadziło do nadmiernego i zupełnie nieuzasadnionego wzbogacenia się dzierżawcy; natomiast parcelanci otrzymywali ziemię nieobsianą i nieuprawioną, co dotkliwie odbijało się na ich dobrobycie. To też wydane rozporządzenie przewidziało, że odszkodowanie należne dzierżawcy ma być obliczone, jako pewne odsetki rocznej tenuty dzierżawnej, których wysokość jest zależna od ilości niewykorzystanych lat dzierżawy, natomiast zasiewy i uprawy winny być oddane właścicielowi w porządku.

Wreszcie Ministerstwo Reform Rolnych opracowało również projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o uzupełnieniu ustawy o ochronie drobnych dzierżawców, dotyczący likwidacji dzierżaw w tym przypadku, gdy grunta wydzierżawione stanowią własność Państwa i są niezbędne dla celów wojskowych lub dla eksploatacji przedsiębiorstw państwowych, przemysłowych, handlowych i górniczych, wydzielonych z administracji państwowej na zasadzie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. (Dz. U. R. P. Nr. 25, poz. 195). Omawiany projekt skierowany już został na Radę Ministrów [2]).

Przepisy odnośne do działu VI ustawy grudniowej dotyczące parcelacji.

Przedewszystkiem został opracowany wspomniany już projekt Instrukcji Parcelacyjnej.

Pozatem opracowano:

a) Rozporządzenie Rady Ministrów, zapowiedziane w cz. 8, art. 50, w sprawie ustalenia powiatów górskich, ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 92, z r. 1926, poz. 532.

b) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o uproszczeniu w postępowaniu scaleniowem, przewidziane w cz. 2 art. 48 ustawy o wykonaniu reformy rolnej, ogłoszone w Dz. U. R. P. w Nr. 92, z r. 1926, poz. 534.

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 7. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 27, poz. 253.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 24. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 22, poz. 195.

c) Rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie sprzedaży gospodarstw wzorowych, przewidziane w cz. 3 art. 60, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 44, poz. 390.

d) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 19. I. 1927 r., o udzielaniu instytucjom upoważnień do wykonywania parcelacji nieruchomości ziemskich oraz o nadzorze i zasadach postępowania tych instytucyj, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 28, poz. 229.

e) Wykaz imienny pierwszej grupy majątków państwowych uznanych za wybitnie cenne większe warsztaty rolne, w których obszar wolny od parcelacji może być powiększony do norm wskazanych w pp. a i b cz. 1 art. 4 ustawy grudniowej, zatwierdzony przez uchwałę Rady Ministrów z dnia 27 października 1927 r. i ogłoszony w Dzienniku Urzędowym Ministerstwa Reform Rolnych z r. 1927, Nr. 17, poz. 2.

f) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 31 października 1927 r. o tworzeniu gospodarstw wzorowych przy parcelacji wykonywanej przez instytucje do parcelacji upoważnione oraz przez właścicieli dóbr parcelowanych, ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 102, z r. 1927, poz. 893.

g) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie opłaty stemplowej od pism, stwierdzających kupno nieruchomości przez instytucje, upoważnione do parcelacji, uchwalony przez Radę Ministrów 25 stycznia 1928 r. [1]).

h) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o parcelacji gruntów państwowych [2]).

i) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o uprawnieniach służby folwarcznej, tracącej pracę na skutek zastosowania do nieruchomości ziemskich przepisów art. 15 ustawy grudniowej o wykonaniu reformy rolnej [3]).

j) Projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o uprawnieniach służby folwarcznej, tracącej pracę w związku ze zniesieniem służebności [4]).

k) Projekt rozporządzenia Ministra Reform Rolnych o określaniu gospodarstw wzorowych przy parcelacji przez Państwowy Bank Rolny, uzgodniony z Ministerstwem Skarbu.

l) Projekty rozporządzeń Ministra Reform Rolnych w porozumieniu z Ministrem Robót Publicznych, dotyczące rozmieszczenia osiedli oraz gruntów leżących w sferze interesów miejskich. Przepisy omawiane, przewidziane w p. b. art. 47 i w cz. 2 art. 48 ustawy grudniowej, znajdują się obecnie w stadjum uzgadniania ich tekstu.

Projekt rozporządzenia Ministra Reform Rolnych, dotyczącego terminów zagospodarowania, przewidzianego w art. 55, jest w opracowaniu.

Odnośnie do projektu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie opłaty stemplowej, wzmiankowanego pod g), należy zaznaczyć, że projekt ten został opracowany ze względu na to, że w pewnych przypadkach, zwłaszcza przy powikłanej hipotece parcelowanej nieruchomości, daje się akcja parcelacyjna znacznie łatwiej i sprawniej przeprowadzić, gdy instytucja upoważniona daną nieruchomość nabędzie. Omawiany projekt przyjmując pod uwagę, że nabywanie nieruchomości ziemskich przez instytucje upoważnione do parcelacji nie jest aktem pod względem gospodarczym definitywnym, lecz jedynie aktem przejściowego nabycia, pewną formą pośrednictwa, zniża dla tych instytucyj opłaty stemplowe, związane z przelewem prawa własności do 0,2%,

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 7. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 16, poz. 126.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 24. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 22, poz. 198.

[3]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 26. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 317.

[4]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 18, poz. 159.

czyli do wysokości opłaty stosowanej przy umowach o przyjęciu nieruchomości do komisowej sprzedaży.

Niezależnie od powyższych prac, w związku z brzmieniem cz. 1 art. 61 wydane zostały specjalne zarządzenia Ministra Reform Rolnych, dotyczące formalnego zakończenia dawnych parcelacyj; następnie opracowano projekt zarządzenia Ministra Reform Rolnych o komisarzach przy Państwowym Banku Rolnym, przewidzianych w art. 59 ustawy grudniowej o reformie rolnej.

Nadto w związku ze ściśle związanemi z akcją parcelacyjną pracami pomiarowemi wydało Ministerstwo Reform Rolnych rozporządzenie z dn. 27 kwietnia 1927 r. w sprawie wykonywania przez mierniczych prac pomiarowych, związanych z przebudową ustroju rolnego (Dz. U. R. P. Nr. 44, poz. 393), oraz dwie instrukcje z 1 lipca 1927 r., pierwsza dla O. U. Z. w sprawie rewizji na gruncie prac pomiarowych i kameralnego sprawdzania operatów pomiarowych (Dz. Urz. M. R. R. Nr. 13, z r. 1927, poz. 14), druga — dla rewidentów pomiarowych O. U. Z. (Dz. Urz. M. R. R. Nr. 13, z r. 1927, poz. 15), wreszcie opracowało projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o rozgraniczeniu nieruchomości ziemskich przy przebudowie ustroju rolnego [1]).

Ze względu na zabezpieczenie interesów nabywców przy parcelacji, Ministerstwo Reform Rolnych opracowało dwa projekty rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej, skierowane już obecnie na Radę Ministrów.

Pierwszy z tych projektów dotyczy hipotecznego ostrzeżenia zamiaru pozbycia nieruchomości drogą parcelacji. Projekt ten ustanawia, że właściciele nieruchomości ziemskich mogą żądać wniesienia do prowadzonych przy sądach okręgowych i powiatowych, względnie przez starszych notarjuszów ksiąg hipotecznych, ostrzeżeń o zamiarze pozbycia nieruchomości drogą parcelacji z tym skutkiem, że w odniesieniu do gruntów poddanych parcelacji nowe wpisy czy też wnioski do ksiąg gruntowych (rejestrów) nie będą miały wpływu na ten stan prawny nieruchomości, jaki obowiązywał wówczas, gdy grunty zostały zgłoszone do parcelacji, z drugiej strony pomieniony projekt przewiduje prawo O. U. Z. do żądania przy udzielaniu właścicielom ziemskim oznaczonych w art. 65 ustawy grudniowej o reformie rolnej zezwoleń — wpisania do księgi hipotecznej, względnie do rejestrów wieczystych omawianego ostrzeżenia. Projekt ten ma doniosłe znaczenie z tego względu, że przygodni właściciele ziemscy niekiedy po uzyskaniu zezwolenia na parcelację i po pobraniu wysokich zadatków od kandydatów na nabywców z parcelacji — obciążają hipotecznie parcelowaną nieruchomość powyżej jej wartości — przez co uniemożliwiają dokonanie tranzakcji na warunkach omówionych z parcelantami.

Drugi z wymienionych projektów [2]) daje możność urzędom ziemskim stosowania do właścicieli ziemskich w przypadkach, gdy parcelacja jest już zaawansowaną, zamiast postanowień cz. 2 art. 20 ustawy grudniowej o przymusowym wykupie — art. 63 tej ustawy, w myśl którego parcelacja może być przez urzędy ziemskie zakończoną na koszt i niebezpieczeństwo właściciela; tenże projekt ustala, że we wszystkich wypadkach, przewidzianych w art. 63 ustawy grudniowej, może Minister Reform Rolnych zamiast wykonania parcelacji przez urzędy ziemskie lub Państwowy Bank Rolny na koszt i niebezpieczeństwo właścicieli dóbr parcelowanych lub instytucyj upoważnionych, zastosować przymusowy wykup danej nieruchomości w trybie przewidzianym w art. 22 i 23 ustawy o wykonaniu reformy rolnej.

Postanowienia powyższe zmierzają do tego, aby dać możność urzędom ziemskim stosowania w poszczególnych przypadkach, zależnie od uznania, tych lub innych, rygorów przewidzianych w ustawie o wykonaniu reformy rolnej, najbardziej zabezpieczających interesy parcelantów.

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 319.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 6. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 27, poz. 247.

Przepisy do działu VII ustawy grudniowej, dotyczące ceny sprzedażnej przy parcelacji.

Ministerstwo Reform Rolnych opracowało przepisy dla okręgowych urzędów ziemskich dotyczące ceny sprzedażnej działek ziemi przy parcelacji gruntów państwowych lub Państwowego Banku Rolnego, opierając te przepisy na zasadach podanych w art. 68 i 69 ustawy grudniowej o wykonaniu reformy rolnej.

Przepisy do działu VIII ustawy grudniowej dotyczące pomocy finansowej dla nabywców parcel.

Rozporządzenia Ministra Reform Rolnych o zasadach administrowania i dysponowania Funduszem Zapomóg i Kredytu Ulgowego, przewidziane w cz. 3 art. 74 i cz. 3 art. 75 ustawy grudniowej, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 7, poz. 51, zmienione rozporządzeniem Ministra Ref. Roln. z 15 listopada 1927, ogłoszonem w Dz. U. R. P. Nr. 109, poz. 928.

Przepisy do działu IX ustawy grudniowej, dotyczące parcelacji majątków ziemskich, związanych stałemi ograniczeniami własności lub stanowiących własność osób z ograniczoną zdolnością do działań prawnych.

W myśl art. 77, 78 i 79 ustawy grudniowej, wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 kwietnia 1927 r. o zezwoleniu na zabezpieczenie na hipotece Ordynacji Zamoyskiej pożyczki amortyzacyjnej Państwowego Banku Rolnego (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 34, poz. 301) w celu umożliwienia parcelacji gruntów ordynacji.

Przepisy do działu X ustawy grudniowej, dotyczące przepisów przejściowych.

a) Dwie uchwały Rady Ministrów z dnia 27. X. 1927 r., nadające Ministrowi Reform Rolnych uprawnienia, przewidziane w cz. 2 art. 81 w stosunku do szeregu poszczególnych objektów, ogłoszone w Dz. Urz. M. R. R. z r. 1927, Nr. 18, poz. 4 i 5.

b) Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1927 r. w sprawie likwidacji funduszów, przeznaczonych na cele parcelacji i osadnictwa, ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 37, poz. 330, wraz z odnośną zmianą tego rozporządzenia, uchwaloną przez Radę Ministrów 21. I. 1928 r.[1]).

Przepisy do działu XI ustawy grudniowej, zawierające przepisy końcowe.

a) Projekt przewidzianego w art. 89 ustawy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości o wysokości opłat notarjalnych i hipotecznych, opracowany został w Ministerstwie Sprawiedliwości przy współudziale Ministerstwa Reform Rolnych.

b) Projekt przewidzianego w art. 94 ustawy rozporządzenia Rady Ministrów o parcelacji dóbr t. zw. martwej ręki, opracowany został przez Ministerstwo Reform Rolnych i następnie był zreferowany przez delegata Ministra Reform Rolnych na konferencjach z dnia 8 i 12 lutego 1927 r. Stałej Komisji Rządowej dla spraw wykonania konkordatu, powołanej w myśl uchwały konferencji międzyministerjalnej i interesowanych Ministrów z dnia 13 stycznia 1927 r.

Po ustaleniu przez rzeczoną Komisję Rządową ostatecznego tekstu pomienionego rozporządzenia, Ministerstwo Reform Rolnych przekazało ten projekt Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego celem porozumienia się co do treści z Komisją Papieską.

Wyżej omówione przepisy, dotyczące zapowiedzianych w poszczególnych działach ustawy grudniowej, ustaw i rozporządzeń, jak też i innych rozporządzeń, normujących

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 21. I. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 11, poz. 88.

szereg zagadnień bezpośrednio z tą ustawą związanych, tworzą najniezbędniejsze uzupełnienie, dzięki któremu dopiero ustawa grudniowa została należycie rozwinięta, zinterpretowana i stała się wykonalną.

4. Ustawodawstwo w zakresie sfinansowania reformy rolnej.

Ściśle związane z przepisami wyżej omówionemi są prace dotyczące sfinansowania reformy rolnej.

Do zakresu zadań związanych ze sfinansowaniem reformy rolnej należą:

a) przepisy dotyczące działalności Państwowego Banku Rolnego,

b) przepisy dotyczące tak zwanego Funduszu Obrotowego Reformy Rolnej.

Z przepisów związanych z działalnością Państwowego Banku Rolnego wymienimy:

1) nowelizację statutu Państwowego Banku Rolnego, ogłoszoną w Dz. U. R. P. z r. 1926, Nr. 66, poz. 395, oraz z r. 1928, Nr. 3, poz. 23;

2) rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 3 września 1926 r. o postępowaniu Państwowego Banku Rolnego przy likwidacji wierzytelności b. rosyjskich państwowych Banków Ziemskich, ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 101, poz. 584;

3) rozporządzenie Rady Ministrów o powierzeniu Państwowemu Bankowi Rolnemu prowadzenia likwidacji instytucyj osadniczych i finansowych, które udzielały kredytów na cele agrarne w b. dzielnicy pruskiej, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 109, poz. 924;

4) przepisy z dnia 8 lipca 1926 r. w sprawie niektórych zmian w przepisach z dnia 24 września 1925 r. o emisji złotych 8% listów zastawnych Państwowego Banku Rolnego, o pożyczkach w tychże listach udzielanych, ogłoszone w Monitorze Polskim z r. 1926, Nr. 192;

5) przepisy z dnia 12 sierpnia 1926 r. o trybie udzielania przez Państwowy Bank Rolny pożyczek amortyzacyjnych w listach zastawnych właścicielom nieruchomości, parcelowanych wraz z odnośnemi zmianami, ogłoszone w Monitorze Polskim z r. 1926, Nr. 234 i z r. 1927, Nr. 212 i 226;

6) zmianę przepisów o udzielaniu pożyczek dla Małopolski i Wielkopolski, ogłoszoną w Monitorze Polskim w 1927 r., Nr. 212;

7) zmianę przepisów Ministra Reform Rolnych z dnia 14 lipca 1926 r. o trybie udzielania przez Państwowy Bank Rolny pożyczek na inwestycje rolne, ogłoszoną w Monitorze Polskim z r. 1927, Nr. 212 i 226;

8) zmianę przepisów Ministra Reform Rolnych z dn. 14 stycznia 1926 r. o trybie udzielania przez Państwowy Bank Rolny długoterminowych pożyczek amortyzacyjnych na kupno gruntu, ogłoszoną w Monitorze Polskim z r. 1927, Nr. 212 i Nr. 226;

9) przepisy szacunkowe z r. 1927 przy udzielaniu przez Państwowy Bank Rolny pożyczek w listach zastawnych, ogłoszone w Monitorze Polskim z r. 1927, Nr. 218 i 260;

10) rozporządzenie Rady Ministrów o powierzeniu Państwowemu Bankowi Rolnemu administracji wierzytelnościami rentowemi;

11) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie zmian w ustroju Państwowego Banku Rolnego [1]);

12) projekt zasad nabywania przez Państwowy Bank Rolny majątków dla parcelacji;

13) projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie zmian rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 maja 1926 r. o stosunku służbowym pracowników Państwowego Banku Rolnego;

14) projekt rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie warunków pracy w Państwowym Banku Rolnym.

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 22. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 38, poz. 356.

Do przepisów dotyczących t. zw. Funduszu Obrotowego należy projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o Funduszu Obrotowym Reformy Rolnej, już skierowany na Radę Ministrów[1]).

5. Ustawodawstwo w zakresie utrwalenia nowoutworzonej struktury rolnej.

Poza wielkiem zadaniem rozwinięcia i zinterpretowania ustawy grudniowej oraz wydania przepisów, dotyczących sfinansowania reformy rolnej, Ministerstwo Reform Rolnych musiało poświęcić sporo uwagi sprawie utrwalenia nowoutworzonej struktury rolnej i zabezpieczenia w ten sposób na przyszłość dzieła reformy rolnej.

Odnośne przepisy ustawodawcze znalazły wyraz w dwóch projektach rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej, skierowanych obecnie na Radę Ministrów, mianowicie:

a) w projekcie rozp. Pr. R. P. o ograniczeniu nadmiernego podziału gruntu,

b) w projekcie rozp. Pr. R. P. o siedzibach rodzinnych.

6. Ustawodawstwo w zakresie organizacji pracy związanej z wykonaniem reformy rolnej.

Wreszcie ważnem zadaniem było również przeprowadzenie niektórych przepisów, mających na celu ułatwienie samego wykonania dzieła reformy rolnej urzędom ziemskim przez wprowadzenie pewnych zmian organizacyjnych i nawiązanie kontaktu w dziedzinie pracy agrarnej ze społeczeństwem.

W tym celu wydane zostały:

1) Statut Ministerstwa Reform Rolnych przyjęty przez Radę Ministrów i ogłoszony w Monitorze Polskim z dnia 21. XII. 1926 r. (Nr. 292, poz. 820).

2) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie uzupełnienia ustawy o zakresie działania Ministra Reform Rolnych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 68, poz. 598.

3) Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o utworzeniu Rad Naprawy Ustroju Rolnego, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 3, poz. 14 i Nr. 70, poz. 615.

4) Rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o ustaleniu regulaminu Głównej i Wojewódzkich Rad naprawy ustroju rolnego, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 47, poz. 430 i z r. 1928, Nr. 8, poz. 60.

7. Uporządkowanie ustawodawstwa agrarnego.

Ze względu na ogromną ilość wydanych przepisów ustawodawczych, jak też i w związku z potrzebą uzgodnienia tych przepisów pomiędzy sobą i dostosowania do nich obowiązujących do obecnej chwili niektórych przepisów, wydanych przez b. rządy zaborcze — Ministerstwo Reform Rolnych musiało równocześnie z omawianą pracą ustawodawczą zająć się sprawą uporządkowania ustawodawstwa agrarnego.

W wyniku prac w omawianej dziedzinie wydano szereg przepisów ustawodawczych, z których wymienimy:

a) rozporządzenie Ministra Reform Rolnych o prolongowaniu terminu udzielania ulg kredytowych do końca 1927 r., ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1926, Nr. 128, poz. 776;

b) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 grudnia 1926 r. o przedłużeniu terminu przedawnienia rent i rat rentowych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1926, Nr. 128, poz. 758;

c) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19. XI. 1927 r. o uchyleniu mocy obowiązującej rozporządzenia cesarza austrjackiego z dnia 9. VIII. 1915 r. o po-

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 21, poz. 175.

zbywaniu gruntów rolnych i leśnych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z roku 1927, Nr. 106, poz. 907;

d) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o przedłużeniu terminu przedawnienia rent i rat rentowych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z roku 1927, Nr. 117, poz. 999;

e) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o wynagrodzeniu za majątki, przejęte z mocy ustawy z dnia 17. XII. 1920 r., o przejęciu ziemi na własność Państwa w niektórych powiatach Rzeczypospolitej, ogłoszone w Dz. U. R. P. z roku 1927, Nr. 42, poz. 374;

f) rozporządzenie Ministra Reform Rolnych z dnia 29. IV. 1927 r. o zmianie rozporządzenia Prezesa Głównego Urzędu Ziemskiego z dnia 23. III. 1921 r. w sprawie wykonania ustawy z dnia 17. XII. 1920 r. o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego, ogłoszone w Dz. U. R. P. z roku 1927, Nr. 72, poz. 631;

g) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o pomocy kredytowej dla zasłużonych wojskowych przy nabywaniu gospodarstw wzorowych, skierowany już na Radę Ministrów;

h) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie rozgraniczenia nieruchomosci ziemskich przy przebudowie ustroju rolnego na terenie województw centralnych i wschodnich [1]);

i) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie uchylenia przepisów o aktach organizacji ziemskiej [2]);

j) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o obrocie ziemią.

Przy bliższem zaznajomieniu się z szeregiem zagadnień ustawodawczych, aktualnych w poszczególnych województwach Rzeczypospolitej — Ministerstwo Reform Rolnych uznało za konieczne powołać specjalne komisje w poszczególnych dzielnicach, któreby mając w swym składzie wybitnych znawców, ułatwiły Ministerstwu Reform Rolnych wykonanie ogromu zadań, związanych z omawianą dziedziną.

Dla uregulowania stanu prawnego w województwach zachodnich powołana została komisja opinjodawcza w Poznaniu pod przewodnictwem prof. Dr. Alfreda Ohanowicza.

Prace tej komisji trwały kilka miesięcy i były nader owocne, ze względu na szereg zaprojektowanych przez tę komisję projektów ustawodawczych, mających doniosłe znaczenie dla sprawy udzielenia przewłaszczeń osadnikom, sprawy majątków rentowych i t. d.

Z przepisów ustawodawczych, wydanych dzięki pracom pomienionej komisji, wymienimy:

a) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 8. XI. 1927 r. o uchyleniu ustawy z dnia 14. II. 1922 r. w przedmiocie zawieszenia przedterminowej spłaty rent, zahipotekowanych na włościach rentowych na obszarze b. dzielnicy pruskiej, ogłoszone w Dz. U. R. P. z roku 1927, Nr. 101, poz. 876;

b) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27. X. 1927 r. o przerachowaniu długów rentowych, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 101, poz. 879;

c) rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 listopada 1927 r. o powierzeniu Państwowemu Bankowi Rolnemu prowadzenia likwidacji spraw instytucyj osadniczych i finansowych, które udzielały kredytów na cele agrarne w województwie pomorskiem, poznańskiem i górnośląskiej części województwa śląskiego, ogłoszone w Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 109, poz. 924;

d) uchwałę Rady Ministrów z dnia 27 października 1927 r. o uprawnieniu Ministra Reform Rolnych do udzielenia przewłaszczeń osad utworzonych na obszarze województw poznańskiego i pomorskiego przed wejściem w życie ustawy z dnia 15. VII. 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej, ogłoszoną w Dz. Urz. M. R. R. z dnia 10. XII. 1927 r., Nr. 18, poz. 4;

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 319.

[2]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 14. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 31, poz. 299.

e) uchwałę Rady Ministrów z dnia 27 października 1927 r. o uprawnieniu Ministra Reform Rolnych do udzielenia przewłaszczenia niektórych osad na obszarze województw poznańskiego i pomorskiego, ogłoszoną w Dz. Urz. M. R. R. z dnia 10. XII. 1927 r., Nr. 18, poz. 5.

Dla spraw, związanych z uporządkowaniem stanu prawnego na ziemiach wschodnich, a w pierwszem rzędzie osadnictwa wojskowego, została powołana specjalna komisja pod przewodnictwem wytrawnego znawcy Kresów Wschodnich, p. Walerego Romana, b. wojewody wileńskiego.

Komisja ta rozporządza już poważnym zebranym materjałem, który w najbliższej przyszłości da możność zaprojektowania szeregu rozporządzeń i zarządzeń; przepisy te przedewszystkiem uporządkują stan prawny w dziedzinie agrarnej na wschodzie Państwa przez załatwienie wszystkich spraw, powstałych na skutek wykonywania osadnictwa wojskowego.

Dla uporządkowania ustawodawstwa agrarnego w Małopolsce powołana została komisja pod przewodnictwem b. Ministra Rolnictwa, D-ra Aleksandra Raczyńskiego, Prace komisji tej przyczynią się do usunięcia takich bolączek, jak różne pozostałości parcelacyjne; komisja ta zajmie się również zbadaniem stosunków prawnych i gospodarczych, dotyczących pastwisk górskich w Małopolsce oraz całym szeregiem innych spraw, wymagających w Małopolsce uregulowania od dłuższego czasu, w tej liczbie, także i sprawy włości rentowych, utworzonych na podstawie galicyjskiej ustawy z roku 1905. Ta ostatnia sprawa jest o tyle pilną, że renty ulegają przedawnieniu. Komisja ta opracowała już szereg projektów rozporządzeń, które skierowane będą do Sejmu.

8. Kodeks agrarny.

W związku z całokształtem pracy Ministerstwa Reform Rolnych nad ustawodawstwem agrarnem w okresie pomajowym stała się nader aktualną kwestja skodyfikowania wszystkich ustaw, rozporządzeń i przepisów agrarnych, obowiązujących już to w poszczególnych połaciach Rzeczypospolitej, już to na całym jej obszarze — w jedną systematycznie ułożoną całość oraz uskutecznienia różnego rodzaju przekształceń i uzupełnień.

Dla opracowania tego zadania powołana została jeszcze w kwietniu 1927 r. specjalna komisja pod przewodnictwem Prof. D-ra Władysława Leopolda Jaworskiego.

Wynikiem dotychczasowej pracy przewodniczącego tej komisji, Prof. Jaworskiego, i zarazem pierwszą próbą skodyfikowania wedle pewnego systemu przepisów agrarnych, jest projekt kodeksu agrarnego, którego druk w najbliższym czasie będzie ukończony i rozesłany członkom rzeczonej komisji i znawcom dla zaopinjowania. Po opracowaniu omówionych opinij przez Prof. D-ra Jaworskiego odbędzie się II-ga sesja komisji, na której w związku z przeprowadzonemi już przez Ministerstwo Reform Rolnych studjami nad projektem kodeksu będą zgłoszone w imieniu Ministerstwa pewne uwagi i zastrzeżenia.

W wyniku prac II-ej sesji stanie się możliwem powierzenie opracowania ostatecznego tekstu projektu kodeksu mniejszemu gronu, delegowanemu przez komisję, poczem projekt ten będzie przedłożony Radzie Ministrów.

II.

Sprawa sfinansowania reformy rolnej za rządu pomajowego.

1. Czynniki warunkujące sfinansowanie reformy rolnej.

Sfinansowanie reformy rolnej jest możliwe jedynie pod warunkiem, że zaistnieją trzy zasadnicze momenty, a mianowicie, że nastąpi możność umieszczania w zrównoważonym budżecie pewnych większych wydatków na cele wykonania reformy rolnej, że zostanie zrealizowany kredyt długo- i krótkoterminowy, co znowuż zależy od ustalenia

waluty i że wreszcie po trzecie, Rząd prowadzić będzie taką politykę gospodarczą, która zapewni opłacalność rolnictwu, gdyż tylko wówczas, gdy inwestowanie pracy i kapitału w rolnictwie się opłaca, rolnik, zwłaszcza drobny, może korzystać z kredytu, w tym wypadku bowiem dochód z ziemi pozwala zarówno na pokrycie jego wydatków życiowych, jak i na oprocentowanie oraz amortyzację długów, a nawet i na czynienie oszczędności, dzięki którym może zbierać kapitał lub też spłacać długi.

Budżety Ministerstwa Reform Rolnych do połowy 1926 r. cechuje ogromna dysproporcja pomiędzy sumami preliminowanemi, a kredytami otwartemi i wreszcie sumami wydatkowanemi. Istotna kompresja stała wydatków, dalej miesięczne budżetowanie na skutek pustek w Kasach Skarbowych odbijało się przedewszystkiem na budżecie Ministerstwa Reform Rolnych, a niepewność panująca w tem ostatniem, co do tego, czy kredyty w następnym miesiącu będą przyznane, powodowała, że nie rozpoczynano pewnych prac, tak, że często nawet przyznane kredyty nie zawsze mogły być wyzyskane. Trzeba również podkreślić, że i preliminowane dochody prawie nigdy nie były wykonane w całości.

2. Prace Rządu w dziedzinie sfinansowania reformy rolnej.

Dopiero w okresie budżetowym 1926/27 sumy wydatkowane zbliżyły się do preliminowanych i to zarówno w budżecie, jak i w funduszu obrotowym reformy rolnej. Dalej powierzchowna analiza budżetu Ministerstwa Reform Rolnych za ubiegłe lata wykazuje, że były one układane nie na podstawie pewnego konkretnego planu pracy, a na podstawie na niczem nieopartych przewidywań. Budżet był układany wadliwie i niejasno; różnego rodzaju wydatki były pomieszane ze sobą tak, że np. nie można było nigdy dokładnie stwierdzić, ile poszło na administrację, a ile np. na prace techniczne. Przekonano się o tem dosadnie przy układaniu preliminarza budżetu na rok 1927/28. Na wadliwość układu preliminarza Ministerstwa zwrócił uwagę w komisji budżetowej Sejmu referent części 16-tej budżetu, poseł Jul. Poniatowski, i wystąpił z wnioskiem o zmianę układu, który to wniosek Komisja odrzuciła, uznając jednak merytorycznie słuszność wniosku i zalecając Ministerstwu wprowadzenie projektowanego układu do budżetu na rok 1928/29, co też i uczynione zostało.

Ponadto zostało opracowane i ogłoszone rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o funduszu obrotowym reformy rolnej [1]).

Wreszcie został opracowany statut funduszu zapomogowego i kredytu ulgowego, a nadto przepisy o pomocy kredytowej przy scalaniu. W ten sposób pierwszy raz racjonalny układ zapewnia budżetowi przejrzystość i możność łatwego skontrolowania, ile i na co w każdym roku wydatkowane zostało. To są wyniki pracy budżetowej.

Jeżeli chodzi o drugą stronę zagadnienia sfinansowania reformy rolnej, a mianowicie o kredyt, to wobec warunków ogólnych, finansowych i gospodarczych, a w pierwszym rzędzie z powodu braku stałej waluty, oraz braku opłacalności w rolnictwie — nie mogła ona być przez rządy poprzednie rozwiązana. Wprawdzie pod naciskiem grup politycznych uchwalano co roku pewne kredyty na osadnictwo, w pierwszym rzędzie wojskowe, a mniej cywilne, lub dotacje na Bank Rolny, to jednak o pewnej zorganizowanej stałej akcji pomocy — nie było mowy.

Dopiero Rząd obecny przez wydanie rozporządzenia o funduszu zapomóg i kredytu ulgowego oraz rozporządzenia o pomocy kredytowej przy scalaniu, a co ważniejsze, przez udzielanie na powyższe cele znacznych dotacyj w budżecie na r. 1927/28 oraz uruchomienie kredytu długoterminowego i dłużejterminowego w Państwowym Banku Rolnym, stworzył należytą podstawę dla celowej akcji agrarnej kredytowej przy przebudowie

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 21, poz. 175.

ustroju rolnego, co umożliwiło wywieranie skutecznego wpływu na prace agrarne, a w pierwszym rzędzie na parcelację.

Preliminarz budżetowy na 1928/29 udało się już opracować na całkiem nowych podstawach. Przedewszystkiem oparto go na realnym planie pracy. Każdy powiat musiał opracować konkretny plan prac i na podstawie jego zaprojektować budżet. Budżety powiatów zostały odpowiednio opracowane w okręgach i dopiero na ich podstawie opracowano preliminarz budżetowy Ministerstwa, układ którego różni się od poprzednich. Zamiast dawnych czterech działów preliminarz budżetowy składa się z pięciu działów: 1) zarząd centralny, 2) urzędy ziemskie, 3) prace techniczne, 4) pomoc kredytowa, 5) fundusze specjalne. Ostatnie trzy działy są utworzone na miejsce dwu poprzednich: działu trzeciego — parcelacja i osadnictwo — oraz działu czwartego — scalenie i regulacje rolne.

Ponieważ pomoc kredytowa nosiła charakter doraźnej pomocy przy operacjach agrarnych i właściwie stanowi część integralną tych operacyj, przeto wykonanie jej zostało przekazane Okręgowym Urzędom Ziemskim.

Ale poza doraźnemi kredytami ściśle agrarnemi dla rozwiązania problemu ogólnego należało rozwiązać zagadnienie kredytowe dla całego drobnego rolnictwa, tembardziej, że stało się to realnie wykonalnem po zrównoważeniu budżetu i ostatecznej stabilizacji waluty, a także po wzmocnieniu zdolności kredytowej wsi polskiej, która pomimo niezbyt urodzajnych lat 1926 i 1927 wzrosła bardzo na skutek racjonalnej polityki gospodarczej Rządu.

To też Rząd zwrócił specjalną uwagę na Bank Rolny w pierwszym rzędzie powołany do prac nad dostarczeniem kredytu dla drobnej własności ziemskiej.

3. Państwowy Bank Rolny.

Państwowy Bank Rolny został powołany do życia w roku 1919. Kapitał zakładowy Banku, wysokość którego miała wynosić 25 miljonów złotych, przez szereg lat nie został uzupełnionym do ustawowej wysokości i w dn. 1 stycznia 1926 r. wynosił zaledwie 12 miljonów złotych. Lokat skarbowych, w odróżnieniu od Banku Gospodarstwa Krajowego, Państwowy Bank Rolny prawie nie uzyskiwał. To też przy wielkiem zapotrzebowaniu na kredyty i znikomej możności zaspokojenia tych zapotrzebowań, pożyczki otrzymywać mogli tylko wybrańcy losu, a raczej protegowani stronnictw politycznych.

Jeżeli chodzi o samą działalność Banku, to najważniejszą rolę odgrywał w niej kredyt krótkoterminowy. Kredyt długoterminowy prawie nie istniał. Operacje agrarne prowadzone były niewłaściwie, nabywano bowiem przeważnie majątki, których właściciele mieli wpływowych protektorów, nie zważając na to, czy nadają się one, czy też nie, do parcelacji, wykonanie której również wiele pozostawiało do życzenia.

Poniższa tablica wykazuje, że od 1924 do 31 marca 1926 przeszło połowa nabytych gruntów były to lasy, grunta poleśne i łąki, oraz grunta inne, czyli nieużytki, a tylko około 30% nabytej ziemi stanowiły grunta orne.

Grunta nabyte przez Państwowy Bank Rolny

Lata	Obszar ogólny	w tem:			
		Grunta orne	Łąki i pastwiska	Lasy i grunta poleśne	Grunta inne
1924 do 31. III. 1926	46.040,6	13.621,3	5.762,9	21.644,8	5.011,6
%	100%	29,6	12,5	47,0	10,9
1. IV. 1926 do 1928	1.060,8	822,0	106,6	119,0	13,2
%	**100%**	**77,5**	**10,1**	**11,2**	**1,2**

Nawiasem dodać należy, że tylko druga dewaluacja złotego w r. 1925 oraz zwyżka cen ziemi w latach 1926 i 1927, wreszcie zbyt daleko idąca eksploatacja lasów niewłaściwa przy wykonywaniu przez Bank jego zadań agrarnych, pozwoliły mu uniknąć nominalnie strat, które, gdyby przeprowadzić waloryzację sum użytych na nabycie majątków oraz należyte ich oprocentowanie, napewno miałyby miejsce.

Warunki powyższe wpłynęły fatalnie na prace Banku, prowadząc do przesilenia na stanowisku prezesa, dymisji Rady i zamianowania przez Rząd prowizorycznej rady urzędniczej. Po tym kryzysie dopiero nastąpiła radykalna naprawa stosunków. Udoskonalono organizację Banku przez zdecentralizowanie jego działalności, otwierając oddział główny i szereg oddziałów prowincjonalnych i dążąc w zasadzie do tego, by z końcem 1928 roku w każdem województwie istniał oddział Banku; Dyrekcja zaś główna Banku zajęła się pracami nad usprawnieniem działalności Banku oraz kontrolą pracy w oddziałach. Dążono nieustannie do udoskonalenia przepisów prawnych i to zarówno dotyczących jego organizacji, jak i poszczególnych gałęzi jego działalności, jak o tem wyżej, gdy mowa była o pracach ustawodawczych Ministerstwa, zostało nadmienionem.

Dzięki tym wszystkim zarządzeniom, a także nieustannej życzliwości i poparciu Ministra Skarbu, rozwój Banku przyjął charakter rekordowy. Uruchomiono kredyt długoterminowy. Udoskonalono i rozbudowano kredyt krótkoterminowy, który przedewszystkiem udzielano spółdzielniom oraz kasom powiatowym i gminnym, jak również rolnikom — dla umożliwienia im zaopatrzenia się w nawozy sztuczne i pasze treściwe. Nadano racjonalny kierunek działalności agrarnej Banku, który odtąd w granicach opłacalności operacyj, nabywał tylko te majątki, których rozparcelowanie było potrzebne Ministerstwu dla osiągnięcia jego zamierzeń agrarnych. Skomasowano różnorodne fundusze osadnicze w jeden fundusz zapomóg i kredytu ulgowego, rozszerzono kredyty na meljoracje oraz na odbudowę, usprawniono likwidację należności b. rosyjskich Banków Ziemskich, oraz likwidację wierzytelności b. Komisji Kolonizacyjnej i Generalnej i b. Banków Rentowych, przyczem Bankowi Rolnemu polecono administrację rent. O rozwoju Banku mogą świadczyć sumy bilansu, które na 1 stycznia 1926 r. wynosiły 88.673.270 zł., zaś na 1 stycznia 1928 r. wynosiły — zł. 400.000.000, a więc wzrosły prawie $4^1/_2$-krotnie.

III.

Organizacja pracy w Ministerstwie Reform Rolnych i organach podległych.

1. Braki w organizacji.

Jeżeli chodzi o organizację pracy zarówno w samem Ministerstwie, jak i podległych mu organach, to do 1926 r., panował w nich pewien chaos, wynikający ze zbyt daleko posuniętej centralizacji, jak również i braku podziału kompetencji pomiędzy poszczególne agendy Ministerstwa.

Zarówno podział kompetencji, jak i podział czynności pomiędzy poszczególne wydziały i referaty w Zarządzie Centralnym i w Okręgowych Urzędach Ziemskich nie były należycie sprecyzowane. Taki stan rzeczy odbijał się nader ujemnie na normalnem i sprawnem funkcjonowaniu poszczególnych komórek Ministerstwa, wywoływał często nieporozumienia na tle rozgraniczenia kompetencyj, hamował pracę, przewlekał załatwianie bieżących spraw.

Obawa przed przyjęciem na siebie przez urzędnika odpowiedzialności za powziętą decyzję, charakteryzująca naogół wówczas prace urzędników Ministerstwa, powodowała przewlekłą procedurę postępowania przy załatwianiu konkretnych spraw, w szczególności

tłumaczyła potrzebę ciągłego uzgadniania i kontrasygnowania decyzyj, orzeczeń i wniosków.

Co zaś dotyczy podziału pracy w Ministerstwie, to poszczególne jej rodzaje nie były objęte wyłączną kompetencją istniejących wydziałów, odpowiedzialnych za normalny tok urzędowania; w praktyce dało się dostrzec często załatwianie danego rodzaju prac przez dwa wydziały, bądź dwa referaty.

Sprawa doboru personelu urzędniczego nie była należycie rozwiązana: w licznych wypadkach referenci nie stali na wysokości zadania.

Kancelarje, zarówno poszczególnych wydziałów w Ministerstwie jak i w Okręgach nie miały należycie opracowanego podziału akt, i w dziedzinie tej, zarówno w Ministerstwie jak i w Okręgach, panował wyjątkowy chaos.

Rejestratura, jako zbiór akt, dotyczących spraw już załatwionych, właściwie nie istniała. Obowiązująca instrukcja biurowa nie była ściśle przestrzegana, i dały się dostrzec nawet znaczne odchylenia od jej przepisów.

Nie było należycie zorganizowanej kontroli w formie stałego nadzoru nad działalnością Okręgowych Urzędów Ziemskich. Dokonywane przez urzędników Ministerstwa inspekcje urzędów nosiły raczej charakter dochodzeń służbowych i były zazwyczaj wywoływane zażaleniami stron.

Sporządzane przez okręgi miesięczne i kwartalne sprawozdania nie dawały możności zorjentowania się co do przebiegu prac urzędów ziemskich, ponieważ stosowane wzory sprawozdawcze nie obejmowały całokształtu zagadnień i wadliwie były skonstruowane.

2. Reorganizacja Ministerstwa.

Istniejący stan rzeczy wymagał gruntownych reform i reorganizacji. Przeprowadzenie prac organizacyjnych może dać wyniki pozytywne jedynie wówczas, gdy przygotowanie planu organizacyjnego poprzedzi gruntowna analiza obecnego stanu, gdyż tylko wówczas zachodzi możność należytego uchwycenia tych wszystkich braków podziału pracy i techniki biurowej, jakie utrudniają funkcjonowanie urzędów ziemskich, czynią je zbyt przewlekłem i powodują utyskiwania zainteresowanych stron.

Do przeprowadzenia tych badań oraz opracowania planu organizacyjnego powołana została specjalna komisja pod przewodnictwem Inspektora Organizacyjnego.

W wyniku analizy obecnie obowiązujących ustaw zostały przygotowane wykresy, uwidaczniające przebieg spraw komasacyjnych i serwitutowych; dalsze zaś tego rodzaju wykresy dla pozostałych rodzajów spraw sporządzone będą w miarę możności. Tego rodzaju analiza graficzna ułatwi orjentowanie się co do przebiegu danej akcji i uczyni dostrzegalnemi te wszystkie momenty, jakie utrudniają i przewlekają bieg spraw danego rodzaju często spowodowany nieodpowiedniem ujęciem sprawy w ustawach i rozporządzeniach wykonawczych.

Wykresy stanowić będą podstawę nietylko dla dalszych poczynań organizacyjnych, lecz również i jako materjał dla ustawodawcy przy nowelizacji ustaw i rozporządzeń obecnie obowiązujących. Do czasu ukończenia tych badań należało poczynić szereg zmian i ulepszeń, co też dokonano. Został wprowadzony w życie nowy statut organizacyjny, w konsekwencji którego zarządzeniem wewnętrznem dokonano podziału czynności między poszczególne wydziały Ministerstwa i poszczególne referaty.

W wyniku podziału tych czynności został przeprowadzony podział pracy między poszczególnych urzędników Ministerstwa; usunęło to częściowo dotychczasowy stan chaotyczny, gdy pewnego rodzaju sprawy były załatwiane przez dwóch lub więcej referentów. Ustalono bliżej kompetencję wydziałów i poszczególnych urzędników przy zastosowaniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25. VIII. 1926 r. (Monitor Polski z r. 1926, Nr. 293, poz. 578) w sprawie zasad organizacji i urzędowania Ministerstw.

W nader ważnej sprawie uporządkowania podziału akt nastąpiły znaczne zmiany ku lepszemu. Wydziały Ministerstwa na skutek wewnętrznych zarządzeń przystąpiły do uporządkowania swych akt, do ich należytego podziału i prace te są obecnie w toku.

Co zaś dotyczy sprawozdawczości i kontroli, to metody sprawozdawczości są w głównych zasadach już opracowane, pozostaje tylko kwestja nadania im ostatecznej redakcji i wprowadzenia w życie. W zakresie kontroli został przygotowany szereg zmian w kierunku uproszczenia i usprawnienia jej, mianowicie zamiast prowadzonych dotychczas przez Powiatowe Urzędy Ziemskie dzienników czynności, miesięcznych zestawień czynności, repertorjów spraw, skorowidzów w aktach każdej konkretnej sprawy, kontroli prac konkretnych oraz dzienników podawczych — opracowane zostały: 1) kontrola czynności Komisarza Ziemskiego, 2) wykazy kolejne wszystkich odnoszących się do danej sprawy pism, 3) zwykłe rejestry wpływu codziennego oraz 4) kupony sprawozdawcze. Zastosowanie tych zmian spowoduje w praktyce wydatną oszczędność w pracy, znacznie uprości system kontroli, a nadto umożliwi w każdym niemal momencie zorjentowanie się zarówno co do stadjum, w jakiem poszczególne sprawy znajdują się, jak również co do postępu prac urzędu. Da to również możność łatwej kontroli wykonywanych planów prac i opracowania planów prac na przyszłość.

3. Polityka personalna i stypendja.

Największą uwagę zwrócono na politykę personalną. Przedewszystkiem usunięto z Ministerstwa i urzędów wszelką politykę, stosunek zaś do urzędników oparto na kryterjach wyłącznie rzeczowych, wymagając natomiast od nich bezwzględnej lojalności i zachowania dyscypliny służbowej. Zwrócono następnie uwagę na tak zwane nieużytki wśród urzędników, które dla tych czy innych względów nie nadawały się do pracy w Ministerstwie i usunięto je, redukując jednorazowo przeszło 10% stanu urzędników. Zwolnionych zostało 127 pracowników. Redukcja ta była przeprowadzona wyłącznie pod kątem widzenia rzeczowym, co wynika z tego, że w toku dyskusji sejmowej, bezpośrednio po tem odbytej nad budżetem Ministerstwa, nie padł ani z prawej ani z lewej strony Sejmu pod adresem Ministerstwa żaden zarzut. Zwolnione stanowiska zostały częściowo obsadzone przez urzędników z wyższemi kwalifikacjami, przyczem przedewszystkiem starano się przyjmować młodych ludzi z wyższem wykształceniem rolniczem, prawniczem i mierniczem, którzyby po odbyciu aplikacji stanowili kadry przyszłych komisarzy i podkomisarzy ziemskich.

Następujące tablice charakteryzują powyższą politykę personalną Ministerstwa.

Stan faktyczny personelu w Zarządzie Centralnym oraz podległych okręgowych i powiatowych urzędach ziemskich.

1) W dniu 1 lipca 1926 r.		
a) w Zarządzie Centralnym	152	pracown.
b) w 14 Okręgowych i 145 Powiatowych Urzędach Ziemskich, obciążających etaty osobowe oraz ryczałtowe sumy kontraktowe	1.285	„
Razem	1.437	pracown.
2) W dniu 1 stycznia 1928 r.		
a) w Zarządzie Centralnym	152	pracown.
b) w 14 Okręgowych i 145 Powiatowych Urzędach Ziemskich, obciążających etaty osobowe oraz ryczałtowe sumy kontraktowe	1.222	„
Razem	1.374	pracown.

Cenzus naukowy personelu w Zarządzie Centralnym oraz podległych okręgowych i powiatowych urzędach ziemskich.

Zatrudnionych było z wykształceniem:

	Wyższem			Średniem			Niższem		
	etat.	kontr.	razem	etat.	kontr.	razem	etat.	kontr.	razem
W dn. 1. VII. 1926 r. . .	275	34	291 18%	413	104	517 36,4%	489	140	629 45,5%
W dn. 1. I. 1928 r. . .	278	56	334 22,3%	401	107	508 37,6%	427	105	532 40,1%

Z powyższego wynika, że w dniu 1 stycznia 1928 r. w porównaniu z dniem 1 lipca 1926 r. liczba urzędników o wykształceniu wyższem wzrosła o 4,3% i średniem o 1,2%, natomiast liczba urzędników z wykształceniem niższem zmniejszyła się o 5,5%.

Ogólna zaś liczba urzędników w resorcie Ministerstwa Reform Rolnych na dzień 1 stycznia 1928 r. w porównaniu z dniem 1 lipca 1926 r. zmniejszyła się o 63 osoby, co stanowi około 5% (4,9%).

Wreszcie na zakończenie dodać należy, że w trosce o zapewnienie sobie młodych i wykształconych urzędników w przyszłości, Ministerstwo stworzyło 15 stypendjów na wyższych uczelniach, w których w roku budżetowym 1927/28 kształciło się 14 studentów, w przyszłym zaś roku liczba ta zostanie zwiększona do 29. Stypendja te na wniosek senatów uczelni przyznawano w wysokości 1.200 zł. rocznie odpowiednim kandydatom. Oprócz stypendjów dla studentów wyższych uczelni ustanowiono 6 stypendjów dla uczniów średnich szkół mierniczych po 840 zł. rocznie, które zostały całkowicie wykorzystane. Za każdy rok pobierania stypendjum pobierający je obowiązany jest odsłużyć w Ministerstwie Reform Rolnych $1^1/_2$ roku, względnie zwrócić stypendjum wdwójnasób.

Oto są wyniki prac ogólnych Ministerstwa, które miały na celu stworzenie warunków niezbędnych dla prowadzenia prac resortowych. To też jak wynika z tablicy na str. 634, wydajność prac pracowników ziemskich wzrastała z roku na rok, jak również wyniki tych prac wyrażone w ha równowartościowych.

IV.

Wyniki prac Ministerstwa Reform Rolnych i Urzędów Ziemskich.

1. Zestawienie budżetów 1924 do 1928/29.

Przytoczone poniżej krótkie zestawienia, obrazujące wykonanie prac komasacyjnych, parcelacyjnych i regulacyjnych z lat 1926 i 1927, porównane z cyframi za ubiegłe lata, będą najlepszem świadectwem wzmożonej pracy Ministerstwa. Przedewszystkiem podać tu należy parę cyfr budżetowych za ostatnie 4 lata, począwszy od r. 1924, to znaczy od chwili wprowadzenia złotego — zestawionych na tabl. 1-szej i 2-giej.

BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

WYNIKI PRAC URZĘDÓW ZIEMSKICH NA GRUNCIE

WYRAŻONE W HEKTARACH RÓWNOWARTOŚCIOWYCH

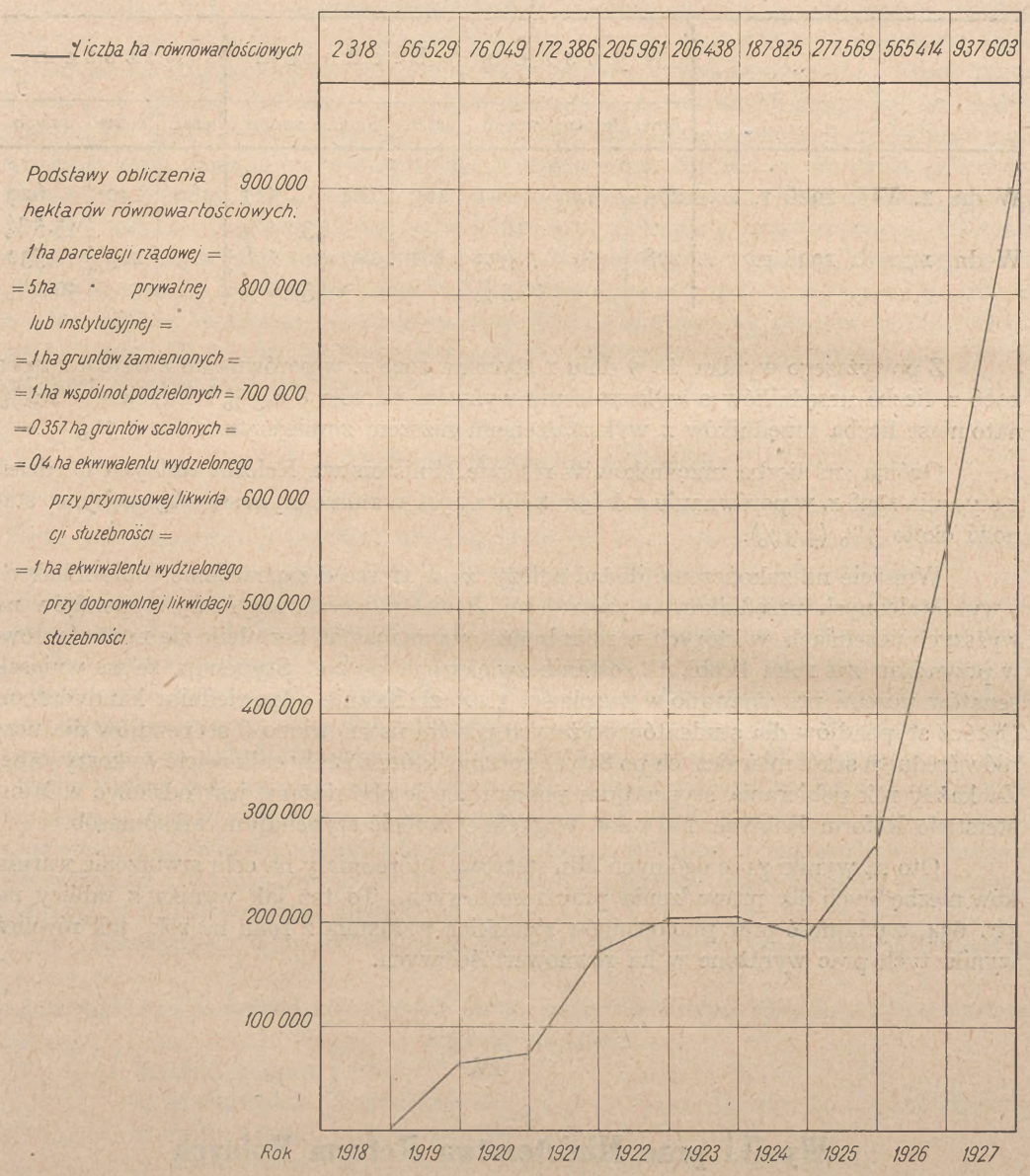

Zestawienie budżetów Ministerstwa Reform Rolnych od r. 1924 do r. 1928/29 w złotych.

Okres budżetowy	Dochody		Wydatki		
	Preliminowane	Rzeczywiste	Preliminowane	Rzeczywiste	Łącznie z sumami wypłaconemi na kapitał zakładowy Państwowego Banku Rolnego
Od 1. I. 24 r. do 31. XII. 24 r.	7.602.678	3.853.290	33.022.850	21.838.904	24.838.904 (w tem 3.000.000 zł. dotacji na Państw. Bank Rolny)
Od 1. I. 25 r. do 31. XII. 25 r.	11.021.642	5.647.108	43.886.150	17.304.087	25.696.396 (w tem 8.392.309 zł. dotacji na Państw. Bank Rolny)
Od 1. I. 26 r. do 31. III. 27 r.	3.986.555 (suma prelim. na okres od 1. I. 26 r. do 31. XII. 26 r.)	11.179.142	37.842.514	36.428.574	49.975.267,82 (w tem 13.546.693,84 zł. dotacji na Państw. Bank Rolny)
Od 1. IV. 27 r. do 31. III. 28 r.	1.513.025	1.347.063 (dane tymcz. do dn. 31. XII. 27 r.)	39.457.142 [1])	26.327.632 (dane tymcz. do dn. 31. XII. 27 r.)	76.327.632 (w tem 50.000.000 zł. dotacji na Państw. Bank Rolny) [2])
Od 1. IV. 28 r. do 31. III. 29 r.	3.046.683	—	47.566.355	—	—

Widzimy z powyższej tablicy, że budżet stale wzrasta w porównaniu z r. 1924. Ponadto wydatki preliminowane, jeżeli odliczymy sumy, które zostały wstawione w budżecie na r. 1926 i 1927 na potrzeby kapitału zakładowego P. B. R., prawie zupełnie pokrywają się z sumami wydatkowanemi.

Sumy odnośne do okresu budżetowego 1928/29 zostały oparte na uchwale Rady Ministrów z dnia 17. II. 1928 r. Zwracam uwagę, że według projektowanego przed-

[1]) W sumie 39.457.142 mieści się suma 2.967.000 kredytów dodatkowych uchwalonych przez Radę Ministrów na posiedzeniu 27. X. 1927 r.

[2]) Suma podana uległa zwyżce do 101.327.632 zł. na skutek uzyskania przez Ministerstwo Reform Rolnych dalszego zwiększenia dotacji na sumę 25.000.000 zł.

łożenia rządowego wydatki preliminowane dosięgły sum znacznie przewyższających poszczególne budżety lat poprzednich. W szczególności uległy znacznemu zwiększeniu sumy preliminowane na pomoc kredytową przy scalaniu gruntów oraz sumy przeznaczone na techniczne wykonanie prac Ministerstwa Reform Rolnych, co jest silnie związane z intensyfikacją pracy podległych mu organów.

2. Zestawienie sum funduszu obrotowego.

Przy omawianiu sum wydatkowanych na cele reformy rolnej należy mieć również na względzie sumy wydatkowane z tak zwanego funduszu obrotowego reformy rolnej. Fundusz ten istnieje od r. 1922 i znajdował podstawę w każdorazowej ustawie skarbowej. Z tego funduszu opłacano prace parcelacyjne, dokonywano zakupu ziemi, urządzano gospodarstwa — a więc wydatki na wykonanie reformy rolnej dokonywano zarówno z budżetu jak i z tego funduszu i sumy z tych dwóch źródeł pochodzące wskazują na istotne wydatki na cele reformy rolnej.

Charakter funduszu obrotowego oraz jego przeznaczenie znalazły właściwy wyraz dopiero w zaprojektowanem przez Rząd pomajowy rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej o funduszu obrotowym reformy rolnej [1]).

Na aktywa tego funduszu składa się w myśl pomienionego rozporządzenia ziemia państwowa, przekazana Ministerstwu Reform Rolnych lub nabyta przez Ministerstwo Reform Rolnych i wszystkie należności z tytułu parcelacji ziemi państwowej.

Przeznacza się ten fundusz na dalsze tworzenie zapasu ziemi i urządzanie gospodarstw. Po zakończeniu akcji parcelacyjnej majątek funduszu ma być przeznaczony na podniesienie rolnictwa.

Nadmienić trzeba, że na dochód Skarbu Państwa zgodnie z powyższem rozporządzeniem będą corocznie opłacane odsetki od wartości ziemi, przekazanej na reformę rolną.

Z przedstawionej poniżej tablicy, dotyczącej wpływów i wydatków funduszu obrotowego za czas od roku 1924 do roku 1928/29, widzimy, że o ile w latach 1924 i 1925 wydatki preliminowane kilkakrotnie przewyższały sumy wydatkowane, o tyle w latach 1926/27 i 1927/28 sumy wydatkowane stanowią już znaczną część sum preliminowanych.

Zestawienie sum funduszu obrotowego na wykonanie reformy rolnej.

Od r. 1924 do r. 1928/29			W złotych	
Okres	Wpływy		Wydatki	
	Preliminowano	Uzyskano	Preliminowano	Wydatkowano
1924 r.	11.687.821	5.321.381	5.169.804	919.975
1925 r.	14.373.177	6.685.543	5.110.560	1.656.612
1926/27 r.	12.940.403	14.930.681	9.794.318	4.719.976
1927/28 r.	17.288.600	9.625.337 (dane tymcz. do dn. 31.XII.1927	20.528.800	6.549.704 (dane tymcz. do dn.31.XII.1927)
1928/29 r.	28.360.950	—	28.460.950	—

3. Wyniki prac scaleniowych.

Sumy, wskazujące na uzyskane wpływy oraz sumy, dotyczące wykonanych wydatków w ostatnich czasach, uległy znacznemu wzrostowi, który się jeszcze wzmoże ku końcowi okresu budżetowego. Jeżeli na tle powyższego wykonania budżetu rozpocz-

[1]) Pomienione rozporządzenie wydano 16. II. 1928 i ogłoszono w Dz. U. R. P. Nr. 21, poz. 175.

niemy przegląd wyników działalności Ministerstwa Reform Rolnych na gruncie, to przedewszystkiem zwrócić musimy uwagę na prace scaleniowe. Praca scaleniowa prowadzona już jest na szeroką skalę. W roku 1927 prowadzono bowiem prace w 2.448 wsiach o 162.825 gospodarstwach na ogólnym obszarze 1.182.978 ha. Tablica umieszczona poniżej mówi nam o pracach ukończonych na gruncie i okazanych uczestnikom scalenia

WYNIKI AKCJI SCALENIOWYCH

w poszczególnych O.U. Ziemskich w okresie do 31. XII. 1927.

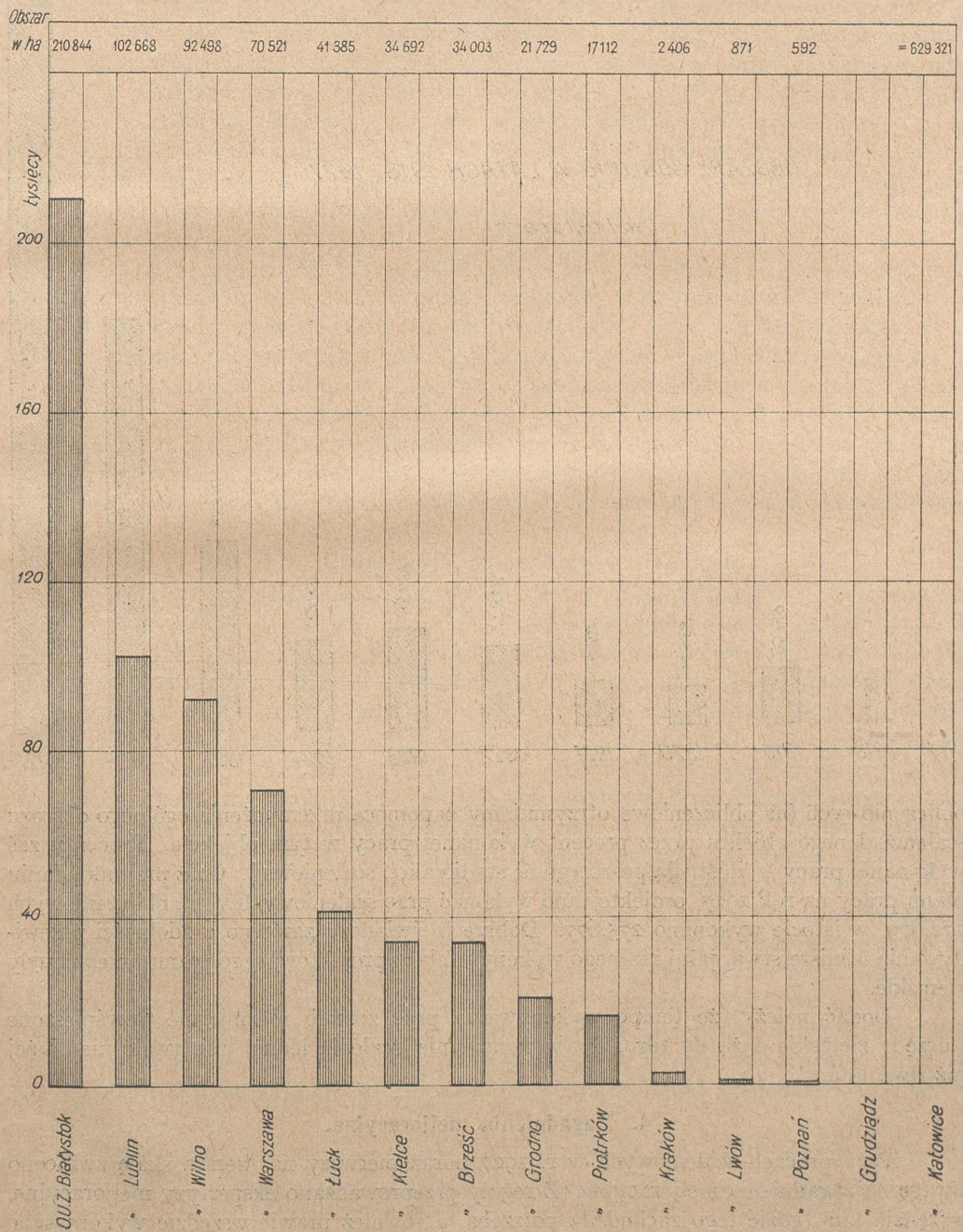

do 1. I. 1928 r. W roku 1927 ukończono i okazano prace uczestnikom scalenia w 579 wsiach, posiadających 32.934 gospodarstw o ogólnym obszarze 265.369 ha (dane tymczasowe). Jeżeli porównamy te cyfry z rokiem 1925, kiedy wykonano pracę scalenia na 68.118 ha, lub z rokiem 1926, gdy scalono 146.524 ha, to widzimy pewien dosyć duży postęp. Oczywista, prace, wykonane na gruncie w roku 1927, rozpoczęte zostały w latach wcześniejszych, tak, że część pracy na nie właśnie przypada. Dla oceny więc sprawności technicznej urzędów ziemskich przy scalaniu, należy wziąć cyfry dotyczące tak zwanych hektarów

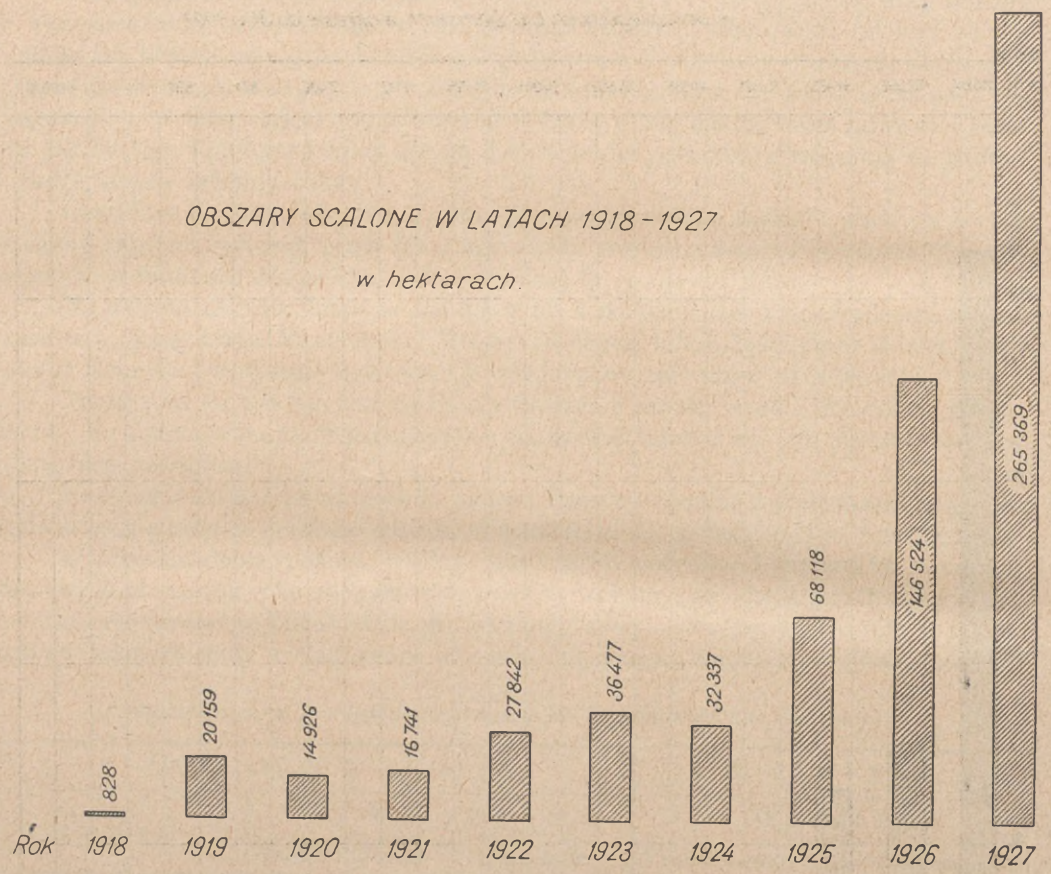

obliczeniowych (ha obliczeniowe otrzymujemy zapomocą przemnożenia ogólnego obszaru scalenia danego objektu przez procent wykonanej pracy w tym objekcie. Procenty zaś wykonanej pracy — ilustrują poszczególne stadja akcji scaleniowej). Otóż przy układaniu planu pracy na rok 1927, projektowano wykonać prac scaleniowych w ha obliczeniowych 272.079, w istocie wykonano 275.677. Dobrze to świadczy zarówno o zdolności przewidywania Ministerstwa, jak i realnego wykonywania zaprojektowanego planu przez urzędy ziemskie.

Dodać należy, że tempo wykonywania prac zostało niezmiernie przyśpieszone i urzędy ziemskie dążą do tego, by wykonywanie scalenia jednej wsi trwało nie dłużej niż dwa lata.

4. Zagadnienia meljoracyjne.

Przy pracach scaleniowych w r. 1927 poraz pierwszy na szerszą skalę zwrócono uwagę na zagadnienia meljoracyjne. Z reguły przeprowadzano ekspertyzy meljoracyjne, wszędzie tam, gdzie tego zachodziła potrzeba, a również prawie wszędzie wykonywano

projekty meljoracyjne, a także — narazie w nielicznych wypadkach — i prace meljoracyjne na gruncie. Ekspertyz meljoracyjnych dokonano w ubiegłym roku już w 349 objektach na terenie 150.921 ha. Ekspertyz dokonano obecnie na terenie 206 objektów o obszarze 65.880 ha. Projekty meljoracyjne wykonano w 44 objektach na terenie 12.218 ha. Prace nad projektami meljoracyjnemi są w toku na terenie 89 objektów o obszarze 30.818 ha. Na gruncie wykonano robotę na jednym objekcie, natomiast wykonywują się roboty na 6 objektach o obszarze 8.299 ha. Oprócz powyższych prac meljoracyjnych dokonano w 30 objektach ekspertyz hydro-technicznych celem udzielenia ludności wskazań co do zaopatrzenia w wodę gospodarstw skomasowanych.

Nawiasem wypada też wspomnieć o pracach meljoracyjnych, przeprowadzonych w związku z parcelacją. Ekspertyz meljoracyjnych dokonano w ubiegłym roku w 34 objektach na obszarze 7.736 ha. Ekspertyzy dokonywane są, według danych na 1. I. 1928 r., w 24 objektach na obszarze 11.511 ha. Projekty meljoracyjne opracowano w r. 1927 dla 12 objektów na obszar 3.517 ha. Prace nad projektami meljoracyjnemi są w toku na terenie 17 objektów na obszar 10.699 ha. Na gruncie wykonano w r. 1927 robotę w 1 objekcie na obszarze 77 ha, natomiast wykonywują się roboty w 3 objektach na obszarze 2.263 ha.

Brak dostatecznych podstaw prawnych do przeprowadzenia na gruncie robót meljoracyjnych z urzędu, o co stale włościanie zabiegają oraz brak odpowiednich na to kredytów, wpłynęły wybitnie na nieznaczny rozwój tych prac w roku ubiegłym.

Mające być uchwalone niedługo rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej o pracach meljoracyjnych przy wykonywaniu przez urzędy ziemskie przebudowy ustroju rolnego [1]), jak również mające być uruchomione przez Państwowy Bank Rolny na szerszą skalę kredyty meljoracyjne w obligacjach [2]), usuną w najbliższym czasie powyższe trudności i pozwolą w roku przyszłym należycie postawić prace meljoracyjne, bez jednoczesnego prowadzenia których niepodobna należycie rozwiązać problemu komasacyjnego.

5. Uzupełnienie gospodarstw karłowatych.

Powyżej wspomniałem, że prace scaleniowe nie mogą być należycie przeprowadzone, o ile jednocześnie nie zostanie dokonane powiększenie gospodarstw karłowatych, pod któremi, jednak, nie rozumiem wszystkich gospodarstw poniżej pewnej normy, lecz tylko te gospodarstwa, których właściciele zmuszeni są szukać źródła swej egzystencji jedynie w posiadanem gospodarstwie rolnem. Zwracamy uwagę na powyższe ze względu na to, że istnieje u nas tendencja zaliczania do gospodarstw karłowatych gospodarstw robotniczych, warzywniczych i innych, których posiadacze źródła swej egzystencji opierają na pracy z zewnątrz, traktując posiadane gospodarstwo jedynie jako rozszerzenie swego gospodarstwa domowego. Niestety statystyka nasza nie odróżnia dwóch powyższych typów gospodarstw, a przeto bywa rozmaicie komentowana, zależnie od tego, jaki cel posiłkujący się nią polityk agrarny pragnie osiągnąć, np. raz się mówi, że ilość tych gospodarstw jest zbyt wielka, by upełnorolnienie było wogóle możliwe do przeprowadzenia, a przeto należy go zaniechać, z drugiej zaś strony, opierając się na ilości gospodarstw karłowatych, figurujących jako takie w statystyce, żąda się uniemożliwienia całkiem dobrowolnej parcelacji, gdyż cały zapas ziemi przedewszystkiem pójść winien na uzupełnienie tych ostatnich. Ani jeden ani drugi pogląd nie odpowiada rzeczywistości, gdyż gospodarstw karłowatych w prawdziwem tego słowa znaczeniu jest znacznie mniej, niż to wykazuje statystyka, a przeto realna możliwość uzupełnienia gospodarstw karłowatych

---

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało w dniu 16. III. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 34, poz. 320.

[2]) Podstawę prawną do wydania obligacyj meljoracyjnych dało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22. III. 1928 w sprawie zmian w ustroju Państw. Banku Rolnego, Dz. U. R. P. Nr. 38, poz. 356.

istnieje, z drugiej zaś strony hamowanie naturalnego procesu parcelacji dla pewnej fikcji jest nieżyciowem; raczej należy usiłować pokierować tą parcelacją tak, by poszła ona w kierunku powiększenia tych, istotnie tego wymagających, nieżywotnych drobnych gospodarstw.

Zkolei rzeczy należy zapytać, jak zadanie to zostało wykonane przy pracach scaleniowych w roku ubiegłym. Poniższa tablica daje odpowiedź na to pytanie.

Wyciąg ze sprawozdań dotyczących uzupełnienia gospodarstw karłowatych na 1 stycznia 1928 r.

Ilość miejscowości z gospodarstwami karłowatemi	Ogólna ilość gospodarstw karłowatych	Obszar gruntów zajętych przez gospodarstwa karłowate w ha	Obszar gruntów potrzebnych na uzupełnienie w ha III kl.	Obszar gruntów, jaki można uzyskać na uzupełnienie w ha III kl.	Akcja uzupełnienia gospodarstw już dokonana							
					Włączono do obszaru scalenia (grunta rządowe)		Umowy kupna-sprzedaży zawarte (grunta prywatne)		Powiększenie gospodarstw karłowatych nastąpiło z gruntów zaserwitutowych i podziału wspólnot		Razem	
					Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.
1056	33821	101886.5	80264.6	81767.9	140	6136	125	8815.2	35	3663.2	300	18614.4

Akcja uzupełnienia gospodarstw karłowatych dokonywana														Brak gruntów na uzupełnienie		Właściciele gospodarstw karłowatych zrzekli się nabycia gruntów	
Złożono wnioski o przekazanie gruntów rządowych		Właściciel złożył deklaracyj o dobrowolnej sprzedaży		Pertraktacje do dobrowolnej sprzedaży w toku		Złożono wnioski o nałożeniu obowiązku rozparc. z art. 15		Akcja uzupełnienia zapoczątkowana		Razem							
Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.			Obj.	Obsz.	Obj.	Obsz.
78	4552.8	48	2667.9	238	19329	94	8894.3	134	7480.5	592	42924.5			252	24632.9	38	1710.3

Akcja uzupełnienia już dokonana w 300 obj. wydzielono obszar . 18.614,4 ha
Akcja uzupełnienia dokonywana w 592 obj. obejmuje obszar . . 42.924,5 „
Razem 892 obj. obejmuje obszar . . 61.538,9 ha

Z powyższej tablicy wynika, że uzupełnienia gospodarstw karłowatych dokonano w 300 objektach przez włączenie do obszaru scalenia 18.614 ha, a obecnie dokonywa się ono w 592 objektach, przyczem obszar, o który zostaną one powiększone, stanowi 42.924 ha. Razem więc w roku 1927 przy wykonywaniu prac scaleniowych około 62.000 ha zostało lub zostanie włączone do obszaru scalenia dla uzupełnienia scalanych gospodarstw karłowatych.

Cyfry te, aczkolwiek dość pomyślne, nie są jeszcze całkowicie zadawalniające, i przypuszczać należy, że w roku 1928, a więc gdy zostały już przełamane pierwsze lody i usunięte trudności, a przedewszystkiem należycie rozwiązano problem kredytowy na cele nabywania ziemi, upełnorolnienie w jeszcze większym stopniu będzie mogło być przeprowadzane.

6. Zadania w dziedzinie scalenia.

Pozostaje słów parę powiedzieć, jakie zadania stoją jeszcze w dziedzinie scalenia przed urzędami ziemskiemi w Polsce.

Otóż, na mocy danych, zresztą bardzo niedokładnych, uzyskanych przy spisie ludności z dnia 30 września 1921 roku, na ogólną liczbę 3.233.051 gospodarstw drobnych i średnich do 50 ha szachownicę posiadało 46,8 % tych gospodarstw, czyli 1.513.792. Przed powstaniem Państwa Polskiego rządy zaborcze scaliły przeszło 2.000.000 ha, przyczem z tego w b. zaborze pruskim około półtora miljona. Urzędy ziemskie polskie od 1918 do 1927 r. scaliły 629.321 ha. Nie dokonano prac scaleniowych na terenie b. Kongresówki i ziem wschodnich na obszarze przeszło $7^1/_2$ miljonów ha. Jeżeli przypuścimy, że urzędy ziemskie będą mogły rocznie scalać około 350.000 ha, to scalenie na tym terenie można będzie zakończyć w ciągu 20 lat. Gorzej się sprawa przedstawia w Małopolsce, w której stanu szachownicy nie udało się jeszcze dokładnie stwierdzić i gdzie prace scaleniowe są dopiero w zaczątku. Jednak już wyniki roku ubiegłego pozwalają ufnie patrzeć w przyszłość i przypuszczać, że o ile połączymy problem komasacyjny z problemem emigracyjnym, o ile potrafimy rozwiązać sprawę połonin i pastwisk górskich, oraz t. zw. pastwisk gminnych, o ile dalej przez regulację rzek i potoków górskich umożliwimy meljoracje szczegółowe we wsiach scalonych i wreszcie, jeżeli tworzyć będziemy t. zw. mieszane obszary scaleniowe z gruntów wsi w okolicach przeludnionych i gruntów nabywanych przez daną wieś w innych dzielnicach (tam przedewszystkiem, gdzie głód ziemi ludności miejscowej został zaspokojony i struktura agrarna tych gospodarstw została już naprawiona, a przeto istnieje pewien wolny zapas ziemi, lub też ten ostatni powstał przez zmeljorowanie dotychczasowych nieużytków jak na Polesiu), to problem komasacyjny i w tej dzielnicy będzie mógł być należycie rozwiązany. Oczywista, że w tych południowych dzielnicach gospodarka ziemią musi być niesłychanie oszczędna, by ziemię parcelowaną używać przedewszystkiem na cele uzupełnienia gospodarstw karłowatych przy scalaniu.

Jeżeli chodzi o scalenie, to Ministerstwo Reform Rolnych w roku ubiegłym nie mogło zorganizować opieki agronomicznej nad scalonemi gospodarstwami, opieki, która jest niezbędną i do zorganizowania której Ministerstwo przystąpi w roku przyszłym.

7. Likwidacja serwitutów.

W celu prowadzenia na szeroką skalę akcji scaleniowej i osiągnięcia dalszego jej rozwoju, należy uprzednio uregulować serwituty. Pomyślne znowu zlikwidowanie tych ostatnich nie jest możliwe bez jednoczesnego scalenia. Gospodarstwa włościańskie bowiem, korzystające z uprawnień serwitutowych, np. pastwiskowych, i tracące je przy likwidacji serwitutów, nawet w razie uzyskania znacznego ekwiwalentu w gruntach, w istocie pogarszają swój stan gospodarczy, o ile nie zostanie jednocześnie z likwidacją przeprowadzone scalenie gruntów, które przebuduje tak strukturę wsi, że zapewni włościanom nowy warsztat, nadający się do racjonalnego gospodarowania. To też akcji likwidacji służebności Ministerstwo w roku ubiegłym poświęciło sporo uwagi i może pochlubić się, jak widać z poniższej tablicy, dosyć dobremi wynikami.

W roku bowiem ubiegłym zlikwidowano serwitutów niemal tyle, co za dotychczasowe 8 lat prac urzędów ziemskich. Jeżeli prace będą prowadzone nadal w tem tempie, to za parę lat w Polsce już nie będzie serwitutów. Dość wspomnieć, że słynne serwituty Zamoyskie zostaną w roku przyszłym prawdopodobnie całkowicie zlikwidowane. Raz jeszcze jednak zaznaczyć należy, że za intensywną akcją likwidacyjną w ślad przyjść musi intensywna akcja komasacyjna połączona z akcją meljoracji uzyskanych ekwiwa-

WYNIKI LIKWIDACJI SŁUŻEBNOŚCI

według poszczególnych lat

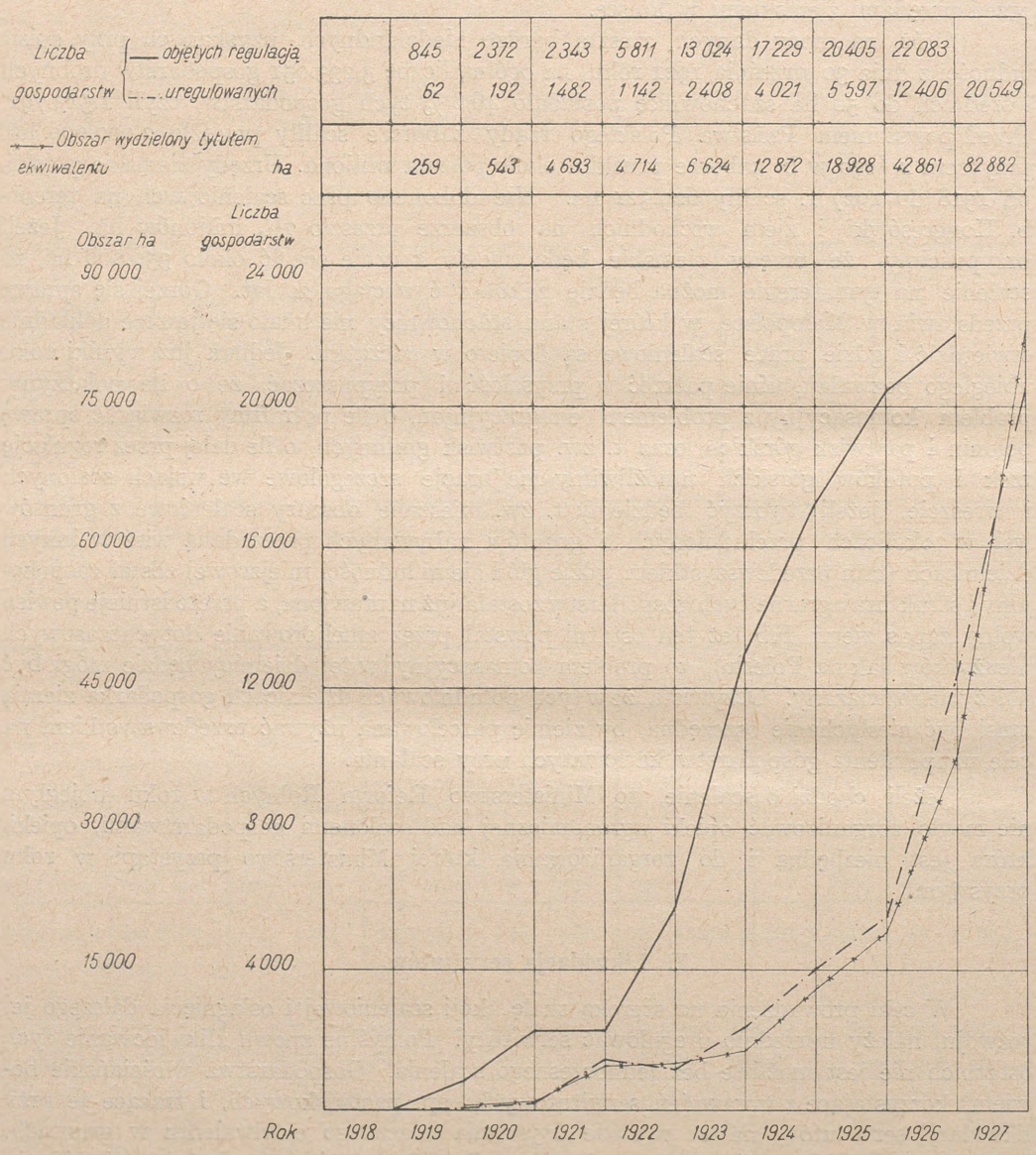

lentów. Tak szeroko zakreślone prace likwidacyjne wysuwają na porządek dzienny jeszcze jeden problem, którego rozwiązania domaga się życie, mianowicie: zagadnienie wspólnego zagospodarowania przez włościan wydzielonych im, jako ekwiwalent za zlikwidowane służebności, użytków leśnych. Sprawa ta jest niezmiernie pilna, gdyż o ile zagadnienie to nie zostanie rozwiązane, grozi zbyt daleko idące wyniszczenie lasów i obrócenie ich na inny rodzaj użytków, co zwłaszcza na gruntach słabych nie jest zbyt pożądane, a nawet może być bardzo szkodliwe.

OBSZARY WYDZIELONE TYTUŁEM EKWIWALENTU

PRZY LIKWIDACJI SŁUŻEBNOŚCI W LATACH 1919-1927.

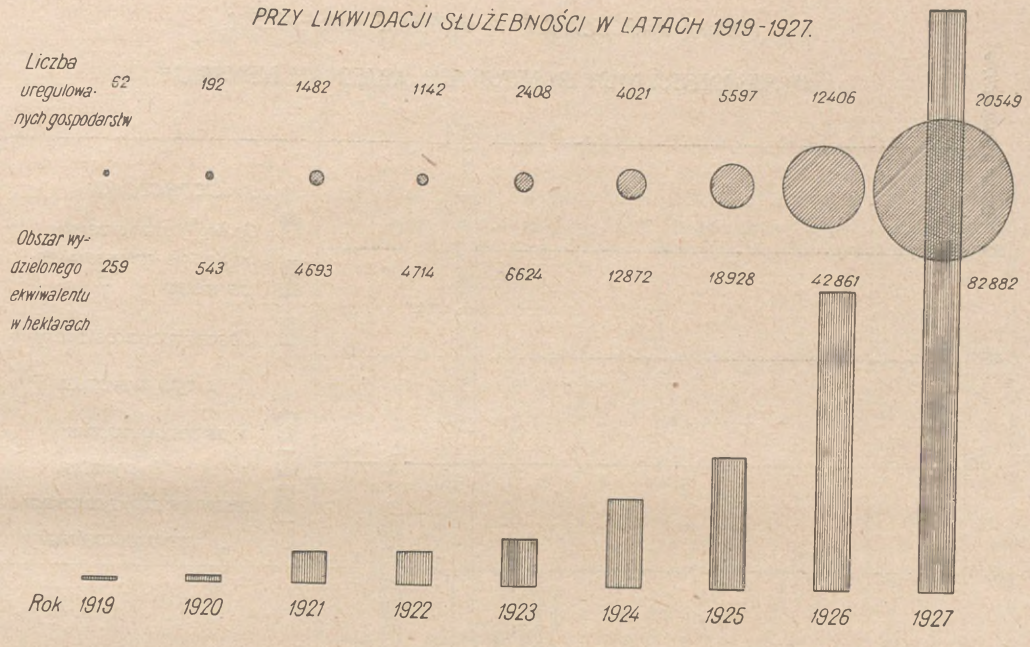

8. Problem parcelacyjny.

Przechodzimy wreszcie do problemu parcelacyjnego. Jak wynika z powierzchownego chociaż rzutu oka na poniższe tablice, w roku bieżącym rozparcelowano więcej niż w którymkolwiekbądź roku od początku powstania Państwa Polskiego pomimo, iż nie

STOSUNEK PROCENTOWY NABYWCÓW MAŁOROLNYCH DO OGÓLNEJ LICZBY NABYWCÓW, ORAZ PROCENT OBSZARU PRZEZNACZONEGO NA UZUPEŁNIENIE GOSPODARSTW DO OGÓLNEGO OBSZARU ROZPARCELOWANEGO W LATACH 1919-1926.

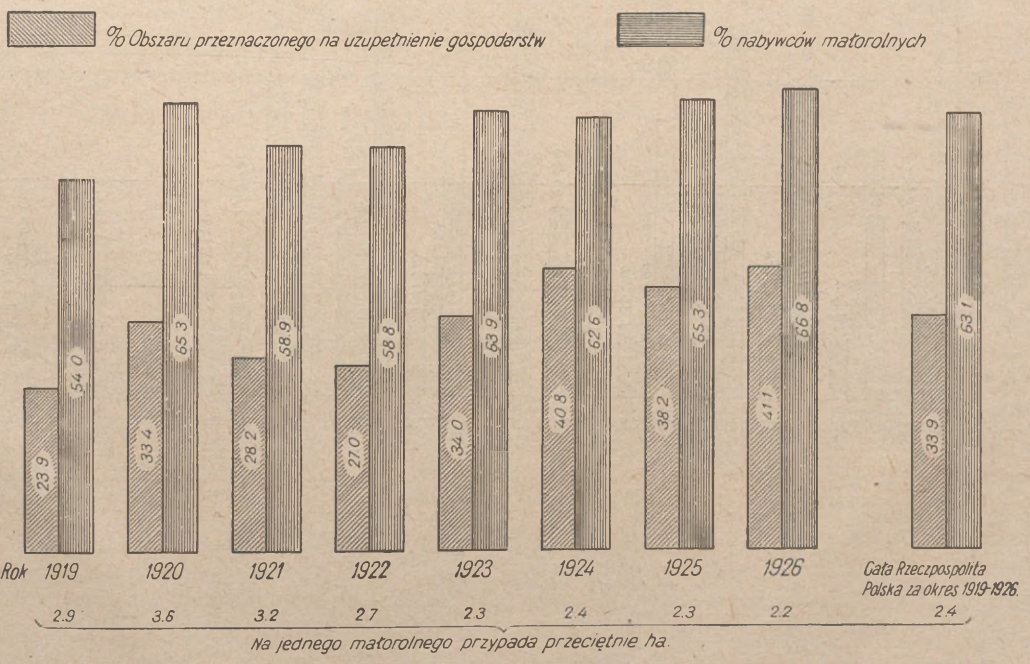

WYNIKI PARCELACJI W OKRESIE 1919-1927 R
W POSZCZEGÓLNYCH OKRĘGOWYCH URZĘDACH ZIEMSKICH

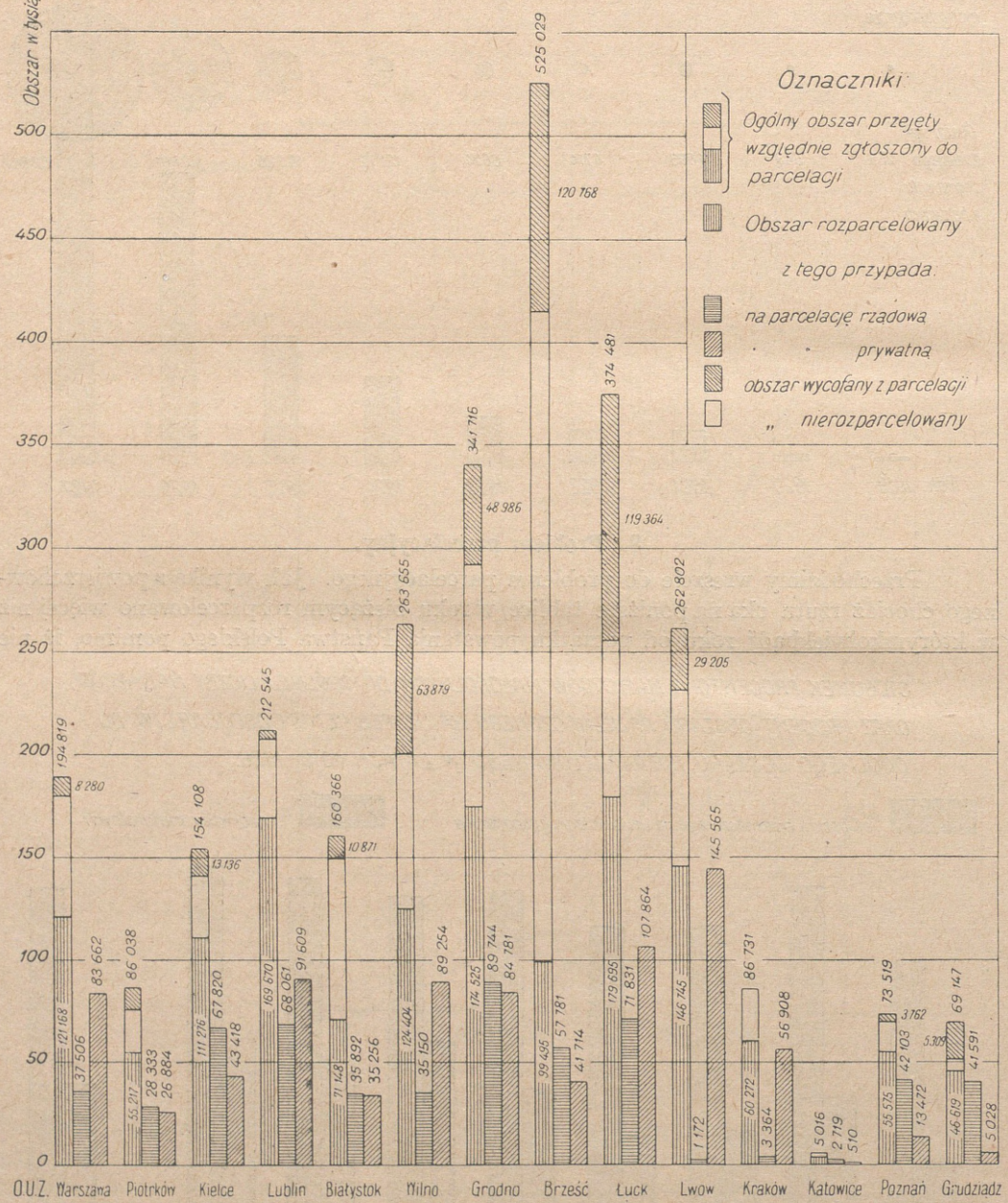

OGÓLNE WYNIKI PARCELACJI W OKRESIE CZASU 1919–1927 R. W PORÓWNANIU Z OBSZAREM PRZEJĘTYM (ZGŁOSZONYM) DO PARCELACJI.

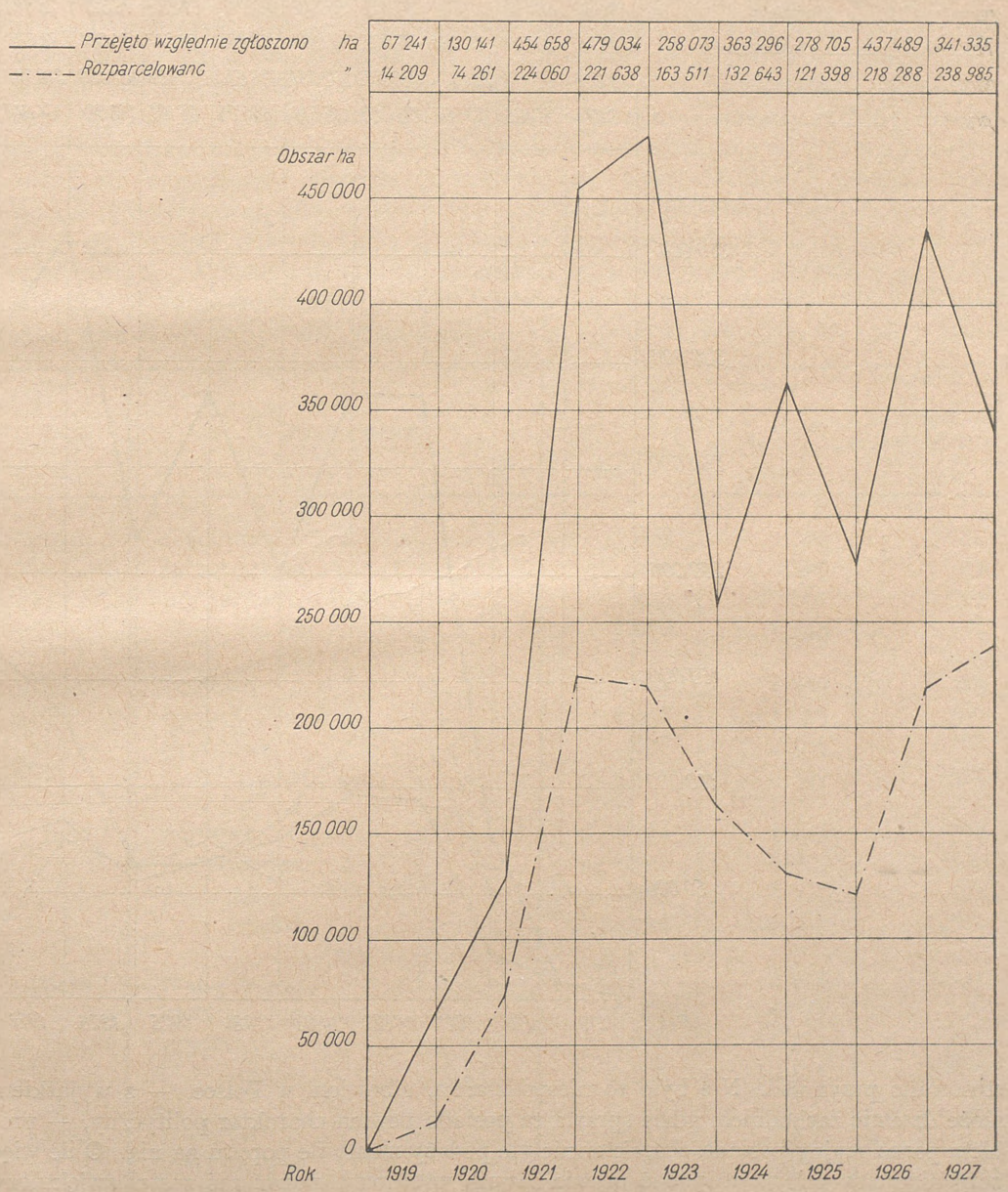

WYNIKI PARCELACJI RZĄDOWEJ I PRYWATNEJ
W OKRESIE CZASU 1919–1927 R. W PORÓWNANIU Z OBSZAREM
PRZEJĘTYM (ZGŁOSZONYM) DO PARCELACJI.

			1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
parcelacja rządowa	przejęto	ha	58 596	50 163	170 033	193 662	55 842	76 762	61 239	76 321	28 588
	rozparcelowano	"	8 175	23 066	94 291	97 835	77 995	66 858	56 207	84 304	74 336
parcelacja prywatna	zgłoszono	"	8 645	79 978	284 625	285 372	202 231	286 534	217 466	361 168	312 747
	rozparcelowano	"	6 034	51 195	129 769	123 803	85 516	65 785	65 191	133 984	164 649

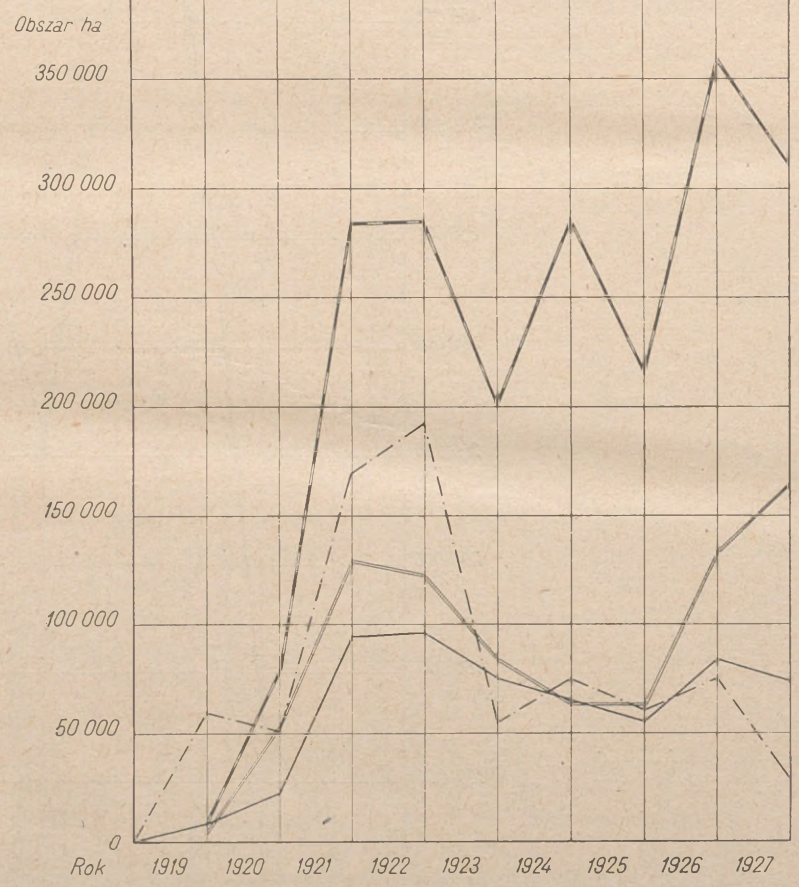

stosowano przymusu. Nie było to niespodzianką, albowiem w Polsce, — z wyjątkiem może dzielnic zachodnich, gdzie sprawa ta posiada pewien charakter polityczny, — problem parcelacyjny posiada charakter nietyle podaży ziemi, ile popytu na nią. O ile więc zorganizujemy popyt, to podaż prawie zawsze wystarczy, popyt zaś został zwiększony przez ułatwienie kredytów długo i krótkoterminowych na nabycie gruntów. Zresztą sprzyjał temu wzrost dobrobytu ludności wiejskiej, naskutek racjonalnej polityki gospodarczej Rządu i stabilizacji waluty. Podkreślić tutaj wypada, że w roku ubiegłym przeszło z rąk większej własności w ręce drobnej przeszło 320.000 ha, jeżeli do rozparcelowanych gruntów dodamy grunta, które odeszły przy likwidacji serwitutów. Można tu podnieść zarzut, że parcelacja idzie w dzikim kierunku, i że z drugiej strony ceny za ziemię

wzrosły w sposób zbyt gwałtowny tak, że ludność włościańska dojdzie do posiadania ziemi kosztem nadmiernego obdłużenia, co, oczywista, odbije się na jej dalszym losie. Na zarzuty te można odpowiedzieć, co następuje:

Na uzupełnienie gospodarstw karłowatych w roku bieżącym zostało włączone do obszaru scalenia około 62.000 ha, z czego własności prywatnej około 48.000 ha. Ponieważ ziemie prywatne rozparcelowane w roku 1927 stanowią 164.649 ha, przeto niespełna trzecia część obszaru rozparcelowanego została użyta na uzupełnienie gospodarstw scalanych, a przecież dochodzą do tego grunta rozparcelowane na uzupełnienie karłowatych gospodarstw poza akcją scaleniową. Dalej dochodzą grunta, które otrzymała, zgodnie z wymaganiami ustawy, służba folwarczna przy parcelacji, wreszcie wśród samodzielnych nabywców parcel wielu nabywców sprzedało dotychczas posiadane ziemie na uzupełnienie gospodarstw karłowatych swych sąsiadów i uzyskało samodzielnie gospodarstwa; nie można więc tego rodzaju parcelacji uważać ogólnie za dziką, gdyż często jest ona akcją uzupełnienia gospodarstw karłowatych tylko w nieco innej postaci. W poniższej tablicy zamieszczone zostały dane dotyczące przebiegu parcelacji w 1919—1927, włącznie z uwzględnieniem kolonij samodzielnych i dodatkowych oraz ilości nabywców, rekrutujących się z pracowników rolnych i oficjalistów:

Lata	Rodzaj parcelacji	Sprzedano na własność jako		Pomiędzy nabywcami uwzględniono pracowników rolnych i oficjalistów
		kolonje samodz. (ilość)	kolonje dodatk. (ilość)	
1919	rządowa	618	363	81
	instytucyjna	280	595	23
	prywatna	128	387	17
	razem	1.026	1.345	121
1920	rządowa	1.225	1.259	319
	instytucyjna	2.508	3.675	166
	prywatna	808	4.565	86
	razem	4.441	9.499	571
1921	rządowa	4.214	4.425	1.702
	instytucyjna	6.307	8.505	497
	prywatna	2.483	8.031	122
	razem	12.734	20.961	2.321
1922	rządowa	3.398	3.475	1.521
	instytucyjna	2.577	4.748	176
	prywatna	3.616	11.251	178
	razem	9.591	19.474	1.605
1923	rządowa	2.743	8.229	638
	instytucyjna	1.946	3.148	118
	prywatna	2.901	9.953	204
	razem	7.590	21.330	960
1924	rządowa	2.222	7.740	599
	instytucyjna	1.152	3.604	168
	prywatna	2.067	8.988	240
	razem	5.441	20.332	1.007

Lata	Rodzaj parcelacji	Sprzedano na własność jako		Pomiędzy nabywcami uwzględniono pracowników rolnych i oficjalistów
		kolonje samodz. (ilość)	kolonje dodatk. (ilość)	
1925	rządowa	1.776	5.695	380
	instytucyjna	1.012	3.184	127
	prywatna	2.259	9.623	299
	razem	5.047	18.502	806
1926	rządowa	3.531	0.242	1.375
	instytucyjna	1.567	5.156	148
	prywatna	6.211	25.567	314
	razem	11.309	40.965	1.837
1927 [1])	rządowa	3.531	8.266	1.062
	instytucyjna	2.177	4.412	290
	prywatna	6.824	22.267	786
	razem	12.572	34.945	2.138

Z powyższego wynika, że zarzut dzikiej parcelacji jest dzisiaj gołosłowny i że odwrotnie raczej z wszelką pewnością można twierdzić, że przeszło $^2/_3$ rozparcelowanej ziemi prywatnej zostało zużyte na naprawę ustroju rolnego. Podkreślić tutaj należy, że w roku bieżącym wobec uruchomienia kredytu wyniki prawdopodobnie będą jeszcze lepsze, czyli że tylko nieznaczna ilość ziemi zostanie stracona dla naprawy ustroju rolnego.

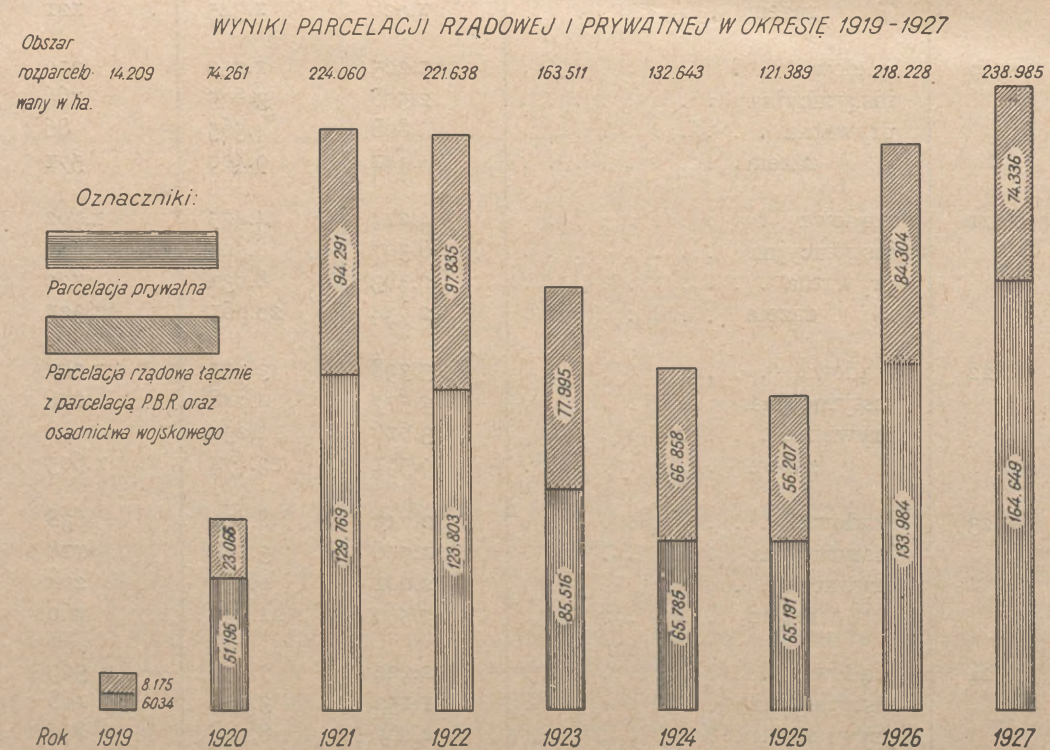

[1]) Dane dotyczące 1927 r. nie są ostateczne.

Przechodząc do zarzutu nadmiernego wzrostu cen za ziemię w ciągu ostatnich dwóch lat, przedewszystkiem wypada stwierdzić, że wzrost ceny za ziemię do pewnej granicy jest zjawiskiem gospodarczo uzasadnionem, i przeciwdziałanie byłoby dla ogólnej ekonomiki Państwa szkodliwe. Obniżyłoby to bowiem wartość całego majątku narodowego — a co za tem idzie utrudniłoby rozwiązanie zagadnienia kredytu długoterminowego. Ceny na ziemię spadły w okresie powojennym naskutek zniszczeń wojennych i kryzysu gospodarczego do 15—25% ceny przedwojennej. W miarę normalizacji stosunków odbywa się powolny wzrost, który stopniowo będzie zmierzał do osiągnięcia cen przedwojennych. Czy wzrost ten jest gospodarczo uzasadniony? Tak. Jako podstawa bowiem dla kształtowania się cen za ziemię służy, zarówno dla nabywców jak i dla sprzedawców, jej wartość przychodowa. Wartość zaś przychodowa jest to skapitalizowany przychód względnie renta gruntowa z hektara. Jeżeli więc na początku 1926 roku wartość 1 q żyta wynosiła około 20 złotych, legalna zaś stopa procentowa w bankach dochodziła do 25%, jeżeli dalej przypuścimy, że czysty przychód z jednego ha gruntów wynosił zaledwie 1 q żyta, to wartość przychodowa tego hektara stanowiła 20×4 (spółczynnik kapitalizacji przy 25%), czyli 80 zł. Jeżeli zaś w chwili obecnej cena 1 q żyta wynosi około 40 zł., zaś normalna stopa procentowa 12—12½%, to wartość przychodowa tego samego hektara wyniesie: 40×8 (spółczynnik kapitalizacji przy 12½%), czyli 320 zł.; a więc wartość przychodowa tegoż hektara jest cztery razy większa niż przed dwoma laty, co oczywista musi mieć wpływ i na ceny sprzedażne ziemi. Jednakże ceny notowane przy parcelacji przez urzędy ziemskie z nielicznemi wyjątkami nie wykazują tak wielkiej zwyżki. Zresztą Minister Reform Rolnych wydał zarządzenie, by we wszystkich tych wypadkach, gdy przy parcelacji cena sprzedażna wydaje się urzędom zbyt wysoka, prezesi O. U. Z. kierowali odpowiednie zapytania na posiedzenia Komisji Ziemskiej celem zasięgnięcia opinji tej ostatniej, czy dana ceny nie jest spekulacyjnie wygórowaną. W skład zaś Komisji Ziemskiej wchodzą zarówno przedstawiciele małorolnych jak i bezrolnych, to też w poszczególnych wypadkach ceny ulegają korektywom. Dodać też należy, że wobec dużej podaży ziemi, sięgającej conajmniej 200.000 ha rocznie, o nadmiernej zwyżce nie może być mowy i problem utrzymania cen na należytym poziomie nie wydaje się zbyt trudnym do rozwiązania.

9. Parcelacja na Śląsku.

W związku z omawianiem problemu parcelacyjnego wypada poświęcić parę słów sprawie urzeczywistnienia reformy rolnej na Śląsku.

Przeprowadzenie reformy rolnej na Śląsku jest specjalnie utrudnione ze względu na Konwencję Genewską z 15 maja 1922 r. (Dz. U. R. P. z r. 1922, Nr. 44, poz. 371), ma jednak równocześnie ze względów nietylko gospodarczych, ale i politycznych niezmiernie doniosłe znaczenie. W drugiej połowie 1926 i w 1927 roku przeprowadzono niezbędną reorganizację urzędów ziemskich, jak też powołano do życia konieczny aparat wykonawczy reformy rolnej w województwie śląskiem, a więc:

1) Utworzono związek dla dostarczania ziemi, po ogłoszeniu statutu tego związku z dnia 19 lutego 1927 r. (Gaz. Urz. woj. śląskiego z dn. 23. III. 1927 r., Nr. 9, str. 106).

2) Zorganizowano Przedsiębiorstwo Osadnicze „Ślązak", uznane rozporządzeniem Ministra Reform Rolnych z dnia 25 maja 1927 roku za przedsiębiorstwo ogólnie użyteczne (Mon. Polski z r. 1927, Nr. 130, poz. 332).

3) Otwarto w Katowicach Oddział Państwowego Banku Rolnego.

W wyniku specjalnej uwagi poświęconej sprawie śląskiej, udało się wzmóc akcję parcelacyjną, gdy bowiem w latach 1925/26 rozparcelowano na całym obszarze województwa śląskiego tylko 110 ha, w roku 1927 rozparcelowano obszar prawie 30-krotnie większy, mianowicie 3.120 ha.

Całkowity kontyngent gruntów, jaki wielka własność obowiązana jest w myśl ustawy osadniczej niemieckiej dostarczyć na cele parcelacji, wynosi około 22.000 ha — wobec czego istnieje pewność, że w ciągu najbliższych 5-ciu, 6-ciu lat właśnie taki obszar zostanie rozparcelowany.

Należy tu wspomnieć, że już w ciągu grudnia 1927 r. udało się urzędom ziemskim nabyć za pośrednictwem Związku dla dostarczania ziemi ogółem 721 ha do parcelacji w pięciu gminach na Górnym Śląsku tak, że na początek sezonu parcelacyjnego 1928 r. mają one narazie dostateczny obszar do rozparcelowania. Nie pozostały też bez należytej pieczy i sprawy dotyczące zagadnień scalania gruntów i likwidacji służebności na Śląsku; opracowano bowiem i już skierowano na Radę Ministrów projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej o rozciągnięciu ustawy o scalaniu gruntów na obszar województwa śląskiego oraz opracowano (uchwalony już w dniu 21. I. 1928 roku przez Radę Ministrów) projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej w sprawie zmiany ustawy o rewizji likwidacji serwitutów pastwiskowych w dobrach b. Komory Cieszyńskiej [1]).

10. Art. 5 Ustawy grudniowej z 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej.

Słów parę wypada poświęcić jeszcze jednemu zagadnieniu. Art. 5 ustawy z dnia 28. XII. 1925 roku o wykonaniu reformy rolnej przewiduje pewne wyłączenia poza ustawowem maksymum władania ziemią na cele związane z utrzymaniem kultury rolnej. Wyłączenia te należałoby przeprowadzić jak najszybciej. Większa własność bowiem znajduje się dziś pod grozą przymusu parcelacyjnego i nie wiedząc, w jakim zakresie zostanie on przeprowadzony, nie ma niekiedy ochoty i inicjatywy do intensyfikowania swych gospodarstw. Po przeprowadzeniu wyłączeń, gdy będzie znała dokładnie obszar, któremu przymus parcelacyjny nie grozi, z większym zapałem zabierze się do pracy na pozostawionym terenie dobrowolnie likwidując to, co niezostało zwolnionem. Ażeby wyłączeń dokonać zarówno zgodnie z interesem państwowym, który wymaga pewnego racjonalnego rozmieszczenia większej własności ziemskiej, jak z potrzebami agrarnemi z jednej strony, a z drugiej strony z życzeniami osób zainteresowanych, Ministerstwo opracowało i rozesłało kwestjonarjusze do wszystkich właścicieli majątków. Otrzymane odpowiedzi zostaną odpowiednio opracowane i posłużą jako materjał do podziału 550.000 ha kontyngensu na poszczególne okręgi, poczem dopiero w granicach ustalonego podziału dla danego okręgu będą mogły być załatwione jednorazowo zgłoszone wyłączenia. Materjał ten, odpowiednio opracowany, wskaże również, czy zachodzi konieczna potrzeba powiększenia tego kontyngensu 550.000 ha. Sprawa ta będzie zapewne rozstrzygniętą przez przyszły Sejm.

11. Sfinansowanie reformy rolnej.

Przystępując do omówienia sprawy wyników akcji w dziedzinie sfinansowania reformy rolnej, należy przedewszystkiem zaznaczyć, że co się tyczy pomocy kredytowej przy scalaniu gruntów, to udzielono na nią w latach ubiegłych z funduszu przeznaczonego na pomoc scaleniową sumy następujące: w r. 1924 — 64.450 zł., w r. 1925 — 2.574.799 zł., w r. 1926 — 3.449.693 zł., w r. 1927 — 6.530.000 zł.

Co się tyczy pomocy kredytowej przy parcelacji i osadnictwie, to udzielono na nią w r. 1924 — 11.000.000 zł., w r. 1925 — 8.500.000 zł., w r. 1926/27 (15 miesięcy) — 19.500.000 zł., w r. 1927-28 — będzie udzielona ogółem (według obliczeń przypuszczalnych) suma 16.500.000 zł., stanowiąca ogólną sumę znajdujących się do dyspozycji kredytów z funduszu zapomóg i kredytu ulgowego. Stosunkowo nieznaczny wzrost udzielanych kredytów zarówno z funduszu zapomóg i kredytu ulgowego, jak też z fun-

[1]) Pomienione rozporządzenie wydane zostało 7. II. 1928 i ogłoszone w Dz. U. R. P. Nr. 16, poz. 127.

duszu pomocy scaleniowej, należy sobie tłumaczyć tem, że w r. b. nastąpiła zmiana trybu udzielania pożyczek w myśl rozporządzenia z dnia 23 grudnia 1926 r. (Dz. U. R. P. z r. 1927, Nr. 7, poz. 51) o zasadach administrowania i dysponowania funduszem zapomóg i kredytu ulgowego, co wpłynęło hamująco w pierwszych miesiącach drugiego półrocza 1927 r. na ich rozprowadzenie.

POMOC KREDYTOWA DLA OSADNIKÓW CYWILNYCH, WOJSKOWYCH ORAZ PRZY SCALENIU GRUNTÓW.

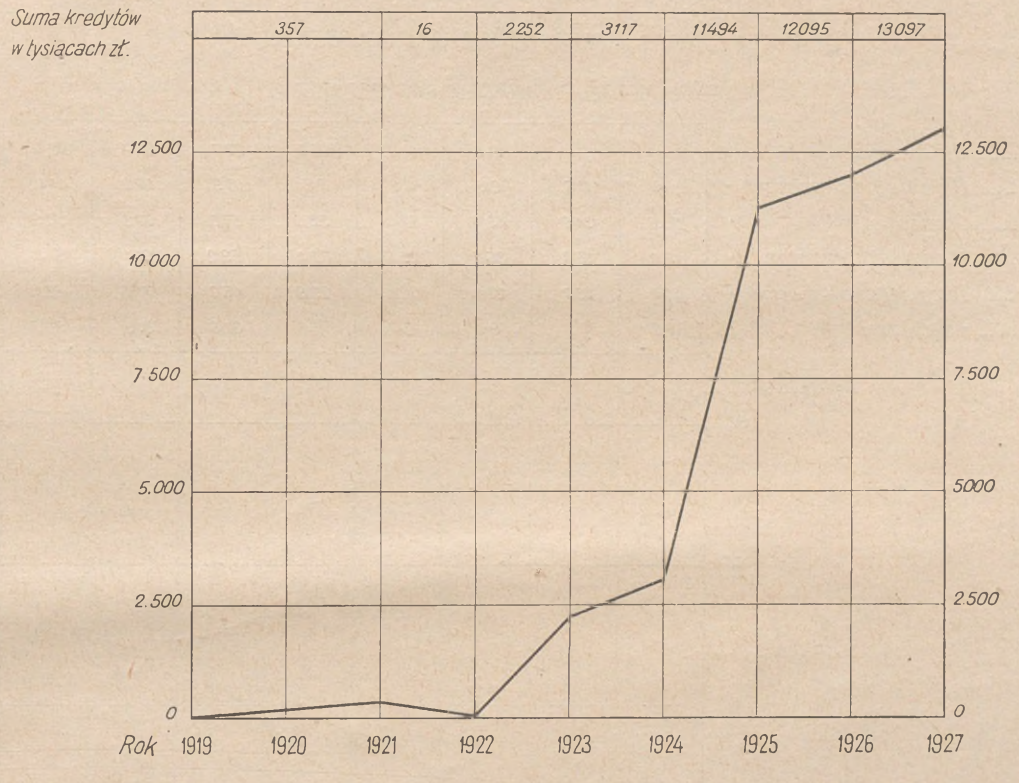

W IV kwartale 1927 r. technika już zupełnie została opanowana, tak, że sumy rozprowadzone przypadają głównie na ten kwartał, i można przypuszczać, że do końca roku budżetowego 1927/28 będą wyzyskane wszystkie omówione wyżej kredyty na fundusz ulgowy w wysokości 16.500.000 zł., a także i fundusze na pomoc kredytową przy scalaniu w wysokości 5.780.000 zł

12. Działalność Państw. Banku Rolnego.

Na szczególną uwagę zasługuje omówienie działalności Państwowego Banku Rolnego.

Przedewszystkiem na uwagę zasługuje znakomity wzrost kapitału zakładowego tego Banku, osiągnięty dzięki wysiłkom Rządu.

Przy powstaniu Państwowego Banku Rolnego kapitał zakładowy został określony w wysokości 25 miljonów złotych, jednak do r. 1926 nie potrafiono kapitał ten doprowadzić do ustawowej wysokości, tak, że w dniu 31. XII. 1925 r. wysokość kapitału zakładowego wynosiła zaledwie 11.453.000 zł. Na dzień 31. XII. 1926 r. kapitał ten wzrósł stosunkowo nieznacznie do 13.925.000 zł., jednak już w I kwartale 1927 r. wpłacono do

P. B. R. sumy, uzupełniające jego kapitał zakładowy do 25 miljonów złotych. W roku budżetowym 1927/28 uzyskano dalsze zwiększenie kapitału zakładowego o 50 miljonów złotych — do ogólnej sumy 75 miljonów złotych, a w lutym 1928 stała się aktualną kwestja zwiększenia kapitału zakładowego jeszcze o 25 miljonów złotych, czyli doprowadzenia go do sumy 100 miljonów złotych, czterokrotnie przewyższającej przewidzianą ustawowo przy tworzeniu P. B. R. wysokość kapitału zakładowego.

P.B.ROLNY SUMY BILANSOWE

DLA NIEKTÓRYCH CHARAKTERYSTYCZNYCH POZYCYJ

W KOŃCU KAZDEGO KWARTAŁU LAT 1926, 1927.

Dyskonto weksli	milj. zł	15.4		21.6	17.2	20.9	27.7	32.4	34.4
Pożyczki w listach zastawnych	"	0.4	0.6	2.8	4.5	7.9	13.9	18.2	41.4
Dłużnicy	"	30.5	34.9	43.4	51.4	58.0	67.0	77.8	88.3
Pożyczki krótkoterminowe	"	19.0	25.1	35.2	29.8	39.1	69.2	91.1	91.3
Lokaty skarbowe (stan bierny)	"	25.8	25.7	23.1	22.2	29.9	43.7	74.6	63.5
Wkłady (stan bierny)	"	2.6	4.7	9.0	7.4	16.6	31.6	31.3	32.7

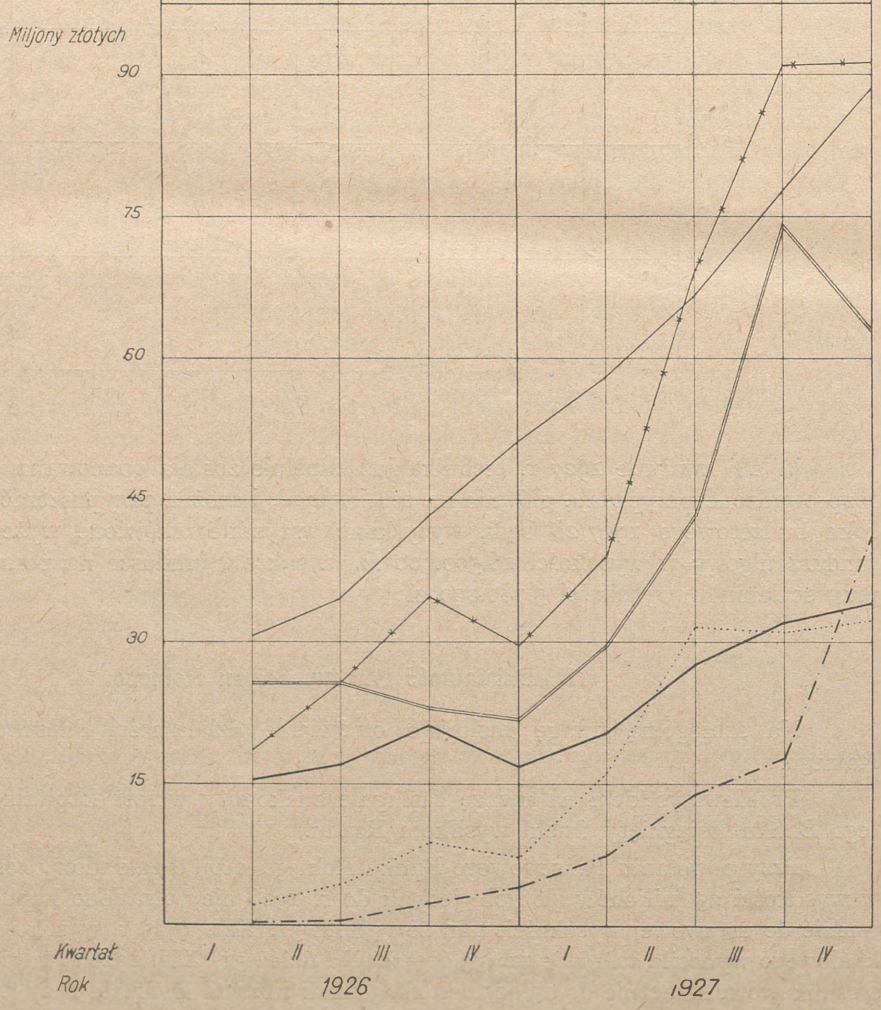

P. B. ROLNY KREDYTY UDZIELONE

ORAZ UZYSKANE SUMY OBROTOWE.

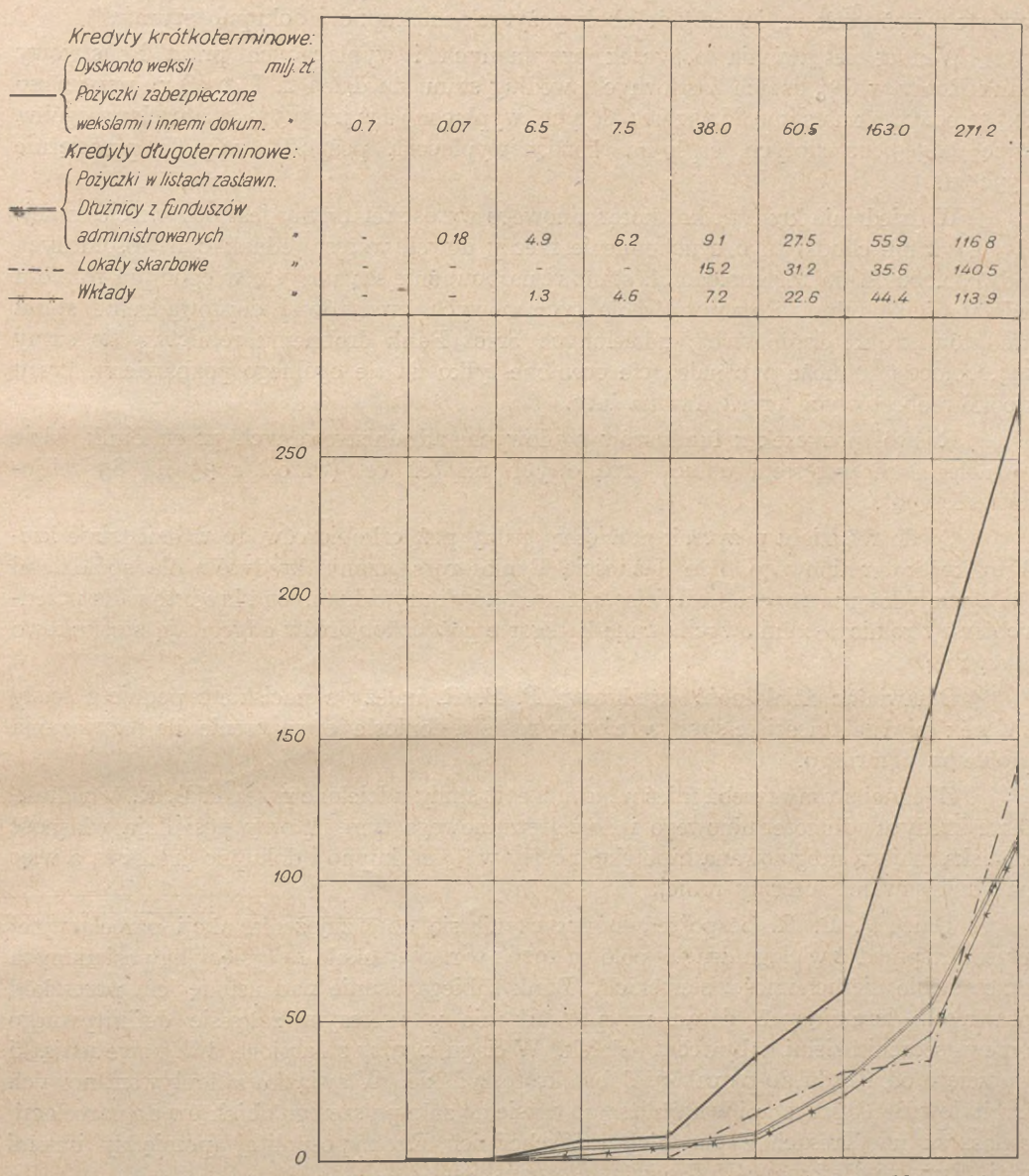

		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Kredyty krótkoterminowe:									
Dyskonto weksli	milj. zł.								
Pożyczki zabezpieczone									
wekslami i innemi dokum.	"	0.7	0.07	6.5	7.5	38.0	60.5	163.0	271.2
Kredyty długoterminowe:									
Pożyczki w listach zastawn.									
Dłużnicy z funduszów									
administrowanych	"	-	0.18	4.9	6.2	9.1	27.5	55.9	116.8
Lokaty skarbowe	"	-	-	-	-	15.2	31.2	35.6	140.5
Wkłady	"	-	-	1.3	4.6	7.2	22.6	44.4	113.9
Rok		1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927
Kapitał zakładowy Banku w tys. dolarów		28.0	5.6	11.9	0.4	604.0	1423.0	1619.5	8901.0

Tak ogromne zwiększenie kapitału zakładowego pozwoli odpowiednio rozszerzyć prace kredytowe Banku, co wielu z rolników już wydatnie odczuło.

Rozwój Banku we wspomnianym okresie można nazwać rekordowym.

Przechodząc do poszczególnych odłamów działalności Banku przedewszystkiem podkreślić należy rozwój kredytu długoterminowego. Kredyt długoterminowy w listach zastawnych, praktycznie biorąc, pojawia się na horyzoncie działań Banku dopiero w oma-

wianym okresie. Emisja listów zastawnych stanowi w dniu 1 lipca 1926 r. 630.000 złotych w złocie, podczas gdy na 1. I. 1928 r. emisja ta wyniosła przeszło 41.547.976 zł.[1]).

W dziedzinie kredytu długoterminowego omawiany okres zaznaczył się silnym wzrostem pożyczek na inwestycje obok pożyczek na kupno i dokupno gruntu.

Według zestawienia pożyczek przyznanych i wypłaconych przez Państwowy Bank Rolny w 8% listach zastawnych, według stanu na dzień 1. I. 1928 r., przyznano 19.357 pożyczek na sumę 86.330.000 złotych, wypłacono zaś już 9.589 pożyczek na ogólną sumę 41.545.000 złotych, czyli na każdą wypłaconą pożyczkę wypada przeciętnie 4.332 zł.

W dziedzinie kredytu krótkoterminowego wzrost relatywny jest oczywiście mniejszy, gdyż nie chodzi tu o uruchomienie rzeczy nowej, wzrost jednak cyfr absolutnych o 81.000.000 zł. do 124.000.000 zł. stanowi najpoważniejszą pozycję w ogólnym rozwoju działalności Banku. Rozprowadzenie tych nowych kredytów i doprowadzenie stanu kredytów krótkoterminowych, udzielonych przez Bank drobnemu rolnictwu do sumy 124.000.000 zł., może być należycie ocenione tylko na tle ogólnego pozbawienia kraju środków obrotowych przed dwoma laty.

Rozwój pożyczek z funduszów rządowych, administrowanych przez Bank, idzie równolegle ze wzrostem dotacyj rządowych na ten cel (wzrost z 35 na 85 miljonów złotych).

Co do rozdziału pożyczek pomiędzy grupy pożyczkobiorców, to w dziedzinie kredytu krótkoterminowego było dążnością Banku rozszerzanie kredytów dla spółdzielni i instytucyj komunalnych, a zmniejszanie kredytów indywidualnych i kredytów dla przedsiębiorstw rolniczo-handlowych. Inne kategorje pożyczkobiorców odgrywają stosunkowo małą rolę.

Omawiając działalność kredytową P. B. R. należy z naciskiem podnieść ścisły związek tej działalności ze sprawą reformy rolnej i doniosłe jej znaczenie dla rozwiązania problemu agrarnego.

Z jednej strony trzeba mieć na uwadze, iż sumy udzielone przez P. B. R. w charakterze kredytu długoterminowego i dłużejterminowego tym, którzy posiadają własność ziemską mającą uregulowaną hipotekę, poszły w $^2/_3$ na kupno i dokupno gruntów, a więc na sfinansowanie reformy rolnej.

Dalej P. B. R. bezpośrednio przyczynił się do wzmożenia akcji parcelacyjnej przez rozsprzedaż w ciągu drugiej połowy 1926 i w r. 1927 około 14 tysięcy ha posiadanych przez siebie nieruchomości ziemskich. Bank zabiega usilnie nad usunięciem przeszkód prawnych, hamujących dotąd przeprowadzanie w szerszym zakresie definitywnego przewłaszczenia ziemi nabywcom działek. W ciągu r. 1927 zakupiono dwa nowe majątki i przejęto od Rządu do parcelacji dobra krotoszyńskie. W związku z dopływem nowych kapitałów Bank przystąpi w najbliższym czasie do zakupu szeregu objektów do parcelacji, zwłaszcza na Kresach Zachodnich i Wschodnich Rzeczypospolitej (pomiędzy innemi maj. Runowo Bethmana-Hollwega w Poznańskiem).

W zakresie prac szacunkowych, czy to w celu udzielenia kredytu długoterminowego, czy w celach parcelacyjnych, czy rozdziału długów b. Banków Włościańskiego i Szlacheckiego wykonano pracę olbrzymią.

Aparat organizacyjny Banku w związku z rozszerzeniem zadań został znacznie rozbudowany, tak co do ilości oddziałów, jak ilości personelu. Ilość jednak urzędników przypadająca na 10.000.000 złotych końcowej sumy bilansowej Banku spada stale z kwartału na kwartał.

---

[1]) N a dzień 1. IV. 1928 emisja listów zastawnych wynosiła 59.719.518 zł.

13. Działalność Głównej Komisji Ziemskiej.

Wreszcie z umieszczonej poniżej tablicy, która ilustruje działalność Głównej Komisji Ziemskiej, tego sui generis ziemskiego sądu administracyjnego, wynika jasno, że zarówno działalność organów urzędów ziemskich, jak Ministerstwa oraz samej Komisji, uległy znacznemu usprawnieniu.

STAN SPRAW BIURA GŁÓWNEJ KOMISJI ZIEMSKIEJ W LATACH 1925-1927.

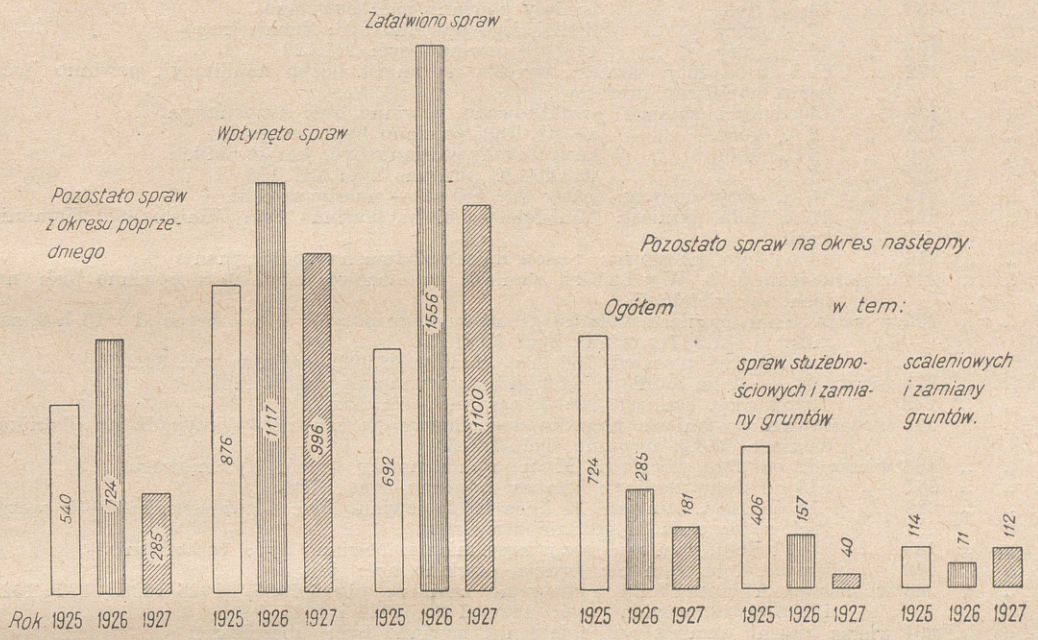

l. inw. 35
BIBLIOTEKA
Wyższej Szkoły Polit.-Wych.

ERRATA

Na str. 20 wiersz 21 od góry, zamiast: 1922 powinno być: 1923
„ „ 21 „ 15 „ „ „ 1922 „ „ 1923
„ „ 132 „ 14 „ dołu „ istniały powinno być: powołano
„ „ 140 „ 7 „ góry „ Zanieckiego powinno być: Znanieckiego
„ „ 162 „ 12 „ góry „ 121/723 powinno być: 121.723
„ „ 172 „ 21 i 22 od góry, zamiast: wzrosła natomiast liczba habilitacyj, powinno być: liczba habilitacyj wzrosła
„ „ 180 „ 15 od dołu, zamiast: wydatkowano, powinno być: dysponowano
„ „ 200 „ 2 „ góry, „ na str. 160, powinno być: następne
„ „ 200 „ 5 „ dołu, „ kastralnych, powinno być: katastralnych
„ „ 202 „ 3 „ „ „ str. 158 A, powinno być: str. 198
„ „ 213 „ 5 „ góry, wyrazy: (patrz str. 169 a) — należy skreślić.
„ „ 213 „ 21 „ dołu, zamiast: Ministerstwo Kolei, powinno być: Ministerstwo Komunikacji
„ „ 215 „ 25 od dołu, po słowie: r o k u należy dodać: na podtrzymanie
„ „ 224 w zestawieniu p. t. W y d a t k i, zamiast: za fachową działalność, powinno być: na fachową działalność
„ „ 235 w zestawieniu wymiaru podatku gruntowego, w pozycji 5 w rubryce d o 15 h a, zamiast 7.131.385 powinno być: 7.131.358
i w rubryce p o n a d 150 h a, zamiast 98.993, powinno być: 98.939
„ „ 237 wiersz 14 od dołu, zamiast: 22,3 milj., powinno być: 22,4 milj.
„ „ 238 „ 20 od góry, zamiast: Nr. 7, powinno być: Nr. 79
„ „ 244 w zestawieniu wymiaru podatku dochodowego w pozycji 3 (przypada na płatnika) zamiast: 256.0, powinno być: 256,6
„ „ 283 wiersz 12 od dołu, po słowie M o n o p o l u, należy dodać: Tytoniowego
„ „ 287 „ 13 od dołu, zamiast: Sfinksa, powinno być: Sfinks
„ „ 288 „ 18 od góry, zamiast: 31 lipca 1924, powinno być: 4 października 1924, a częściowo do dnia 31 grudnia tegoż roku
„ „ 288 „ 3 od dołu, zamiast: rozpowszechnienia, powinno być: rozszerzenia
„ „ 292 „ 15 od dołu, zamiast: będzie, powinno być: jest
„ „ 298 w pierwszem zestawieniu cyfrowem, zamiast: 1924/1925, 1925/1926, 1926/1927 i 1927/1928, powinno być: 1924, 1925, 1926 i 1927
„ „ 301 wiersz ostatni, zamiast: ubezpieczenie, powinno być: ubezpieczeń
„ „ 302 „ 23 od góry, zamiast: przeprowadzenie, powinno być: w przeprowadzeniu
„ „ 303 „ 5 od góry w pierwszem zestawieniu cyfrowem, zamiast 128,10%, powinno być: 138,10%
„ „ 303 w tytule drugiego zestawienia, zamiast bezpośrednio, powinno być: pośrednio i bezpośrednio
„ „ 303 w zestawieniu trzeciem po tytule opuszczono wyrazy: i w złotych
„ „ 303 wiersze 3, 4 i 5 od dołu należy skreślić.
„ „ 440 wiersz 3 od góry po słowie j e s t, należy dodać: między innemi
„ „ 444 zestawienie produkcji krajowej tytoniu powinno brzmieć:

w 1923 r.	—	775.000 kg.
„ 1924 „	—	670.000 „
„ 1925 „	—	850.000 „
„ 1926 „	—	2.000.000 „
„ 1927 „	—	5.000.000 „

„ „ 532 wiersz 16 od góry, zamiast w roku bieżącym, powinno być: w roku 1927
„ „ 532 „ 20 „ „ „ b. r., powinno być: 1927 r.
„ „ 540 „ 23 „ „ „ 1 lipca r., powinno być: 1 lipca 1927.

Biblioteka AP W

19691/3